

**MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI**

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA XALQARO TAJRIBALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

**RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
MATERIALLARI
TO'PLAMI**

TERMIZ-2024

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

**MAKTABGACHA, BOSHLANG'ICH VA MAXSUS
TA'LIM METODIKALARI KAFEDRASI TOMONIDAN**

**“BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISHDA XALQARO
TAJIRIBALARNING O'RNI VA AHAMIYATI”**

MAVZUSIDA

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

Termiz– 2024 y

Ushbu to'plamda inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirishda multimedia vositalarining ahamiyati, PIRLS xalqaro tadqiqotlarini o'tkazish orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarida matnni o'rganish va axborotlardan foydalanish savodxonligini rivojlantirish omillari va shuningdek, boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar asosida fanlararo integratsiya imkoniyatlari va STEAM texnologiyasi, maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuv strategiyasi va tendensiyalariga doir maqola va tezislarni o'rin olgan.

Mas'ul muharrir:

Umarali Qodirov – *Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi direktori, psixologiya fanlari doktori, professor*

Tahrir hay'ati

A. A. Salomov	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini mudiri, dotsent, rais
N. M. Kenjaboyeva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini dotsenti, p.f.b.f.d (PhD), rais o'rinbosari
G. T. Narmatova	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo
T. N. Anorov	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
R. K. Qodirov	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo
M. B. Haydarova	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
D. I. To'rayeva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
X. M. Yo'ldosheva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
SH. A. Barataliyeva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo
S. O'. Boybo'riyeva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
F. A. Saidova	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo
M. X. Qulboboyeva	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini o'qituvchisi, a'zo

Taqrizchilar

X.B.Norbo'tayev - pedagogika fanlari doktori, professor

B.N.Umarov - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi ilmiy-metodik kengashining 2024-yil 20-mayda o'tkazilgan navbatdan tashqari 3-sonli yig'ilishining qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

Surxondaryo VPYMO`MM, 2024 y

YALPI YIG`ILISH

KIRISH SO`ZI

Umarali Do`stqobilovich Qodirov

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o`rgatish
milliy markazi direktori

Assalomu alaykum, xurmatli konferensiya qatnashchilari!

Hozirgi kunda dunyoning ko`pgina davlatlari ta`lim tizimida o`z o`rnini mustahkam egallab kelayotgan xalqaro dasturlarda ishtirok etish yosh avlodning intellektual-ma`naviy darajasini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yangi yo`nalishlarini belgilab olishga imkoniyat yaratsa, milliy baholash tizimining yanada takomillashtirish xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta`minlash bilan birga, ularning kreativligini va komponentligini va o`z navbatida ta`lim sifatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ayni shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ushbu xalqaro baholash dasturlari boshlang`ich sinf o`quvchilarini o`ylantirishga, fikrlay olish doirasini kengaytirishga, ya`ni intellektual-ma`naviy salohiyatini rivoj toptirishga yo`naltirilar ekan, boshlang`ich sinflarda bu dasturni kengroq ko`lamda tadbiq etish muhim ahamiyatga egaligini ko`rsatadi

Dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida ta`lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS kabi xalqaro baholash dasturlari amaliyotga muvaffaqiyatli tadbiq etilmoqda.

Yuqoridagi talablarning ta`lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta`lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta`lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg`or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Ta`lim sifati va samaradorligini oshirish yo`lida xorijiy ilg`or tajribalarni o`rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega.

O`zbekiston Respublikasi Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024 yil 18 yanvardagi 16-sonli buyrug`i 1-ilovasiga asosan Surxondaryo viloyati

pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazida "Boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirishda xalqaro tajribalarning o'rni va ahamiyati" mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiya o'tkazilmoqda.

Konferensiya maqsadi ta'lim sifati samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsiyalar, ta'limiy g'oyalar, ilg'or tajribalarni o'rganish va elektron to'plam shaklida ommalashtirishdan iborat. Ushbu tashabbusimiz orqali o'qituvchilarimiz saviyasini yanada yuksaltirish, kelajak avlod tarbiyasi, ularni har tomonlama yetuk, intellektual salohiyatga ega etib voyaga yetkazishga hissa qo'shsak asosiy maqsadga erishgan bo'lamiz.

Ushbu konferensiyada

✓ Inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati;

✓ Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirishda multimedia vositalarining ahamiyati;

✓ PIRLS xalqaro tadqiqotlarini o'tkazish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni o'rganish va axborotlardan foydalanish savodxonligini rivojlantirish omillari;

✓ Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar asosida fanlararo integratsiya imkoniyatlari va STEAM texnologiyasi;

✓ Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuv strategiyasi va tendensiyalari kabi yo'nalishlar bo'yicha professor-o'qituvchilar, tadqiqotchilar o'z ilmiy maqolalari bilan ishtirok etmoqdalar. Ularning o'ziga xos izlanishlari, yoshlarga ta'lim berishdagi yangicha yondashuvlari, tahliliy, ilmiy, amaliy qarashlari aks etgan maqolalari barcha ta'lim muassasalari o'qituvchilari foydalanishlari uchun kitob shaklida chop etilishi belgilangan.

Mazkur ilmiy-amaliy konferensiyada maktabgacha va boshlang'ich ta'limning ilg'or milliy hamda xorijiy tajribalar bilan qiyosiy tahlili, xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha ilg'or tajribalarni ommalashtirish

va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarni xalqaro baholash dasturlarida samarali ishtirok etish masalalari muhokama qilinadi.

Ushbu konferensiyada respublikamiz poytaxti va barcha viloyatlardan, shuningdek, Rossiya, Qirg'iziston, Tojikiston singari davlatlardagi mutaxassislar va ilmiy tadqiqotchilardan ham maqolalar kelib tushganligi ushbu tadbir ko'lamini qanchalik keng ekanligini namoyon etmoqda.

Yalpi majlis va sho'balarning yig'ilishida bildirilgan taklif va mulohazalar asosida konferensiyaning yakuni bo'yicha tavsiyalar, mazkur tavsiyalar asosida qarorlar qabul qilinadi.

Yalpi majlis va sho'balarning majlislarida tinglangan ma'ruzalar, muzokaralar, munozaralar asosida qabul qilingan takliflar pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini zamon talablariga asosan rivojlantirishga, tizimda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning muvaffaqiyati va samaradorligiga o'zining munosib hissasini qo'shadi, deb umid bildiraman va konferensiya ishida hammaga omad yor bo'lishini tilab qolaman.

E'tiboringiz uchun rahmat.

Qurbonboev Qilichbek Azimovich

(Qozog'iston Respublikasi)

УДК: УДК: 78.05.

Qurbonboev Qilichbek
Azimovich
O'shMU, San'at fakulteti
Falsafa fanlari doktori, professor
aruuke7171@gmail.com
Курбанбаев Кылычбек Азимович
ОШГУ, факультет искусств
Доктор философских наук, профессор
aruuke7171@gmail.com
Kurbanbaev Kylychbek Azimovich
Osh State University, Faculty of Arts
Doctor of Philosophy, Professor
aruuke7171@gmail.com

Taabalning qizi Olmagul
O'shMU, San'at fakulteti
o'qituvchi
Таабалды кызы Алмагул
ОшГУ, факультет искусств
преподаватель
Taabaldy kyzy Almagul
Osh State University, Faculty of Arts
teacher

SAN'AT VA TEXNOLOGIYANING O'ZBIR ALOQASI ВЗАИМОСВЯЗЬ ИСКУССТВА И ТЕХНИКИ RELATIONSHIP OF ART AND TECHNOLOGY

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy san'at va texnologiya o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qiladi. Shuningdek, texnik madaniyatning jamiyat va shaxs faoliyati va ongiga sezilarli ta'siri falsafiy nuqtai nazardan ko'rib chiqildi. Butun insoniyat hayotining tezlashishi va o'zgarishida hozirgi zamon texnokratik xarakterining o'rni ochib berildi.

Kalit so'zlar: texnologiya, san'at, kompyuter, kibernetika, insoniylashtirish, badiiy dizayn

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь современного искусства и технологий. Также с философской точки зрения рассматривалось существенное влияние технической культуры на деятельность и сознание общества и личности. Выявлена роль технократической природы современности в ускорении и изменении темпа жизни всего человечества.

Ключевые слова: технология, искусство, компьютер, кибернетика, дегуманизация, арт-дизайн

Abstract: This article analyzes the relationship between contemporary art and technology. Also, from a philosophical point of view, the significant influence of technical culture on the activities and consciousness of society and the individual was considered. The role of the technocratic nature of modernity in accelerating and changing the pace of life of all humanity is revealed.

Key words: technology, art, computer, cybernetics, dehumanization, art design

O'ranmoq

Haqiqiylik. Zamonaviy inson hayotining texnik yuzi butun insoniyat uchun bir xil. U odamlarning xatti-harakatlarining ikkita me'yoriy parametrini belgilaydi, birinchidan, texnik jihozlarni foydalanish ko'rsatmalariga muvofiq boshqarish, ikkinchidan, uning vositalaridan foydalanishning o'ziga xos tartibi yoki qoidalari.

Shaxsning qobiliyatlari va mehnatga munosabati, texnologik va mehnat tartibi, uning shakllari va mayllari jamiyatning madaniy an'analaridan kelib chiqadi. Texnik madaniyat yangi texnologiyaning muayyan jamoa va shaxsning ijtimoiy-madaniy faoliyati va ongiga ta'sirini, shuningdek, jamiyatning tabiat va organik shakllar bilan yaqin munosabatlarini chuqur tushunishga yordam beradi.

Binobarin, asar muallifi o'z qo'li bilan haqiqiy obraz yarata olmagan uchun u o'zining ijodiy harakatlarini mashina texnologiyasidan foydalangan holda optik tasvirlash va badiiy talqin qilishga yo'naltiradi. Shu bilan birga, kinetika (yunon tili - harakat), avtomatlashtirish (yunon tili - mustaqil harakat. Odam yordamisiz sodir bo'ladigan texnik jarayonlar) va boshqalar. texnik vositalar va imkoniyatlar asosida amalga oshiradi [1, 119-sahifa].

Bundan tashqari, san'at va texnologiya o'rtasidagi munosabatlarga boshqa nuqtai nazardan qarash mumkin. Inson o'z-o'zini rivojlantirishning eng oliy ehtiyoji sifatida ilg'or texnika va san'atning chambarchas bog'lanishiga asoslanib, yangi texnik vositalar yordamida dunyoning ilgari to'liq ma'lum bo'lmagan sirlarini ochishga yordam beradi. Buning isboti sifatida, birinchidan, san'at, ayniqsa, kino san'ati, fotografiya eng so'nggi ilg'or kompyuter texnikasini qo'llash orqali yangi g'oyalar yaratadi, ikkinchidan, ijodkor shaxsini ma'lum darajada neytrallashtiradi, bunda badiiy asarlar, ayniqsa, u bilan bog'liq. teatr, kino va vokal musiqa san'ati iste'dodsiz va maxsus tayyorgarliksiz yaratilgan, ammo uni zamonaviy texnologiyalar yordamida yaratish mumkin [1].

Klassik estetika nuqtai nazaridan zamonaviy san'atni g'alati hodisalar bilan bog'lash mumkin, ammo shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy fan va texnikaning bir qator yutuqlari ana shunday salbiy xususiyatga ega. Sababi, fan-texnika taraqqiyoti butun insoniyatga baxtli va go'zal hayot bera olmadi, aksincha, jamiyat kelajagiga zarar yetkazuvchi o'tkir muammolarni keltirib chiqardi. Biroq, bu inson tomonidan yaratilgan tsivilizatsiyaning ba'zi faktlari tarixning muntazam hodisasi deb hisoblanadi. Biz ularni bekor qila olmaymiz, lekin biz o'z tanlovimizdan foydalanishimiz, harakatlarimizni axloqiy va badiiy didimiz bilan solishtirishimiz kerak. Bugungi madaniyat va san'atda kechayotgan jarayonlarning chinakam

madaniy-tarixiy ahamiyatini faqat tarix isbotlab, chuqur aks ettira oladi. Ular miqyosi jihatidan juda katta va tub o'zgarishlarning mohiyatini tushunishni qiyinlashtiradi.

O'tgan asrning oxirida mashina san'ati deb ataladigan vositalarni yaratishga qaratilgan juda ko'p kibernetika paydo bo'ldi. Musiqa, rasm va she'riyat kabi asarlarni inson aralashuvi va yordamisiz yaratish uchun maxsus kompyuter dasturlari va texnik qurilmalarni ishlab chiqish umumiy tendentsiya boshlandi. "Algoritmik san'at" deb ataluvchi voqelik birinchi o'ringa chiqdi, uning tarafdorlari rassom faoliyatini "aqli mashina" bilan to'liq almashtirishni birinchi o'ringa qo'ydi. Hozirgi vaqtda ko'plab olimlar texnologiya masalasini inson taqdiri va madaniyati bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqmoqdalar. Tadqiqotchi N.A.Berdyayev texnologiya insonning oliy maqsadi ekanligini va uning ta'sirida o'z qiyofasini o'zgartirishga tayyor ekanligini ta'kidlaydi [2].

XX asrning 60-yillarida "Algoritmik san'at" (san'at turi, mohiyatiga ko'ra ma'lum strukturaning algoritmik takrorlanishi) paydo bo'ldi. Ushbu san'at turi dastlab muhandislik va arxitektura rasmlari uchun ishlatilgan. Uning asosiy vakili amerikalik rassom Roman Verostko. Ushbu san'atning asosiy maqsadi turli xil texnik dasturlarni ishlab chiqish va mavhum grafika va rangtasvir sohasida tegishli kompyuter ishlarini yaratishdir.

Nemis faylasufi O.Spengler "Odam va texnika" asarida texnikani vosita emas, balki insonga qarshi qurol sifatida belgilagan. Bundan tashqari, texnologiya yordamida yangi narsa yaratish, minimal harakat bilan ajoyib natijalarga erishish mumkin. Bunday o'zgarishlar hozirgi zamonga xos hodisa sifatida qoraladi [3, 454--sahifa].

Algoritmik san'atning paydo bo'lishi tarixida tadqiqotchilar kibernetika jarayonida fikrlash mexanizmlarini va sun'iy intellektning jamiyat hayotidagi o'rnini, shuningdek, san'atkorlar va musiqachilar yaratish jarayonlarida texnologiyaning o'rnini o'rganishga harakat qildilar. ularning ijodkorligi. Buning uchun maxsus kompyuter dasturlari ishlab chiqilgan bo'lib, ularning asosiy maqsadi o'xshash, yagona san'at asarlarini yaratishdir [1].

Hayot tinimsiz harakatlanib, o'zgarib, rivojlanib borgani uchun uning bundan yuz yil oldingi o'rnida o'zgarmay qola olmasligi, yangi jamiyatning eski hayotining imkonsizligi dolzarb masalaga aylandi. Chunki ular yuz yoshli odamning yuzidagi ajinlarni yosh bolaning yuziga qo'yib bo'lmashligini isbotlashga urindilar. Ammo yoshlik va keksalik hamisha yonma-yon, dialektik bog'langanligi inkor etib bo'lmaydigan haqiqatdir. Har bir yosh avlod o'zidan oldingi avlodga bog'liq, to'g'rirog'i, keksa avlod donishmandligidan oziqlanib, barkamol tizimda yashaydi. San'atning rivojlanishi ham xuddi shunday.

O. Shpengler texnologiyani bir tomondan tabiat evolyutsiyasining bir shakli, ikkinchi tomondan esa hayot evolyutsiyasidagi boshi berk ko'cha sifatida belgilagan. U texnik mashinani sivilizatsiyaning bir bosqichidan ikkinchisiga o'tish jarayonida siyosat, san'at va axloqning tanazzulga uchrashi bilan izohladi. Uning texnofobiyasi Martin Xaydegger va Karl Yaspers asarlarida chuqur aks etgan [4].

Rejissor V. Koshkin zamonaviy san'atning o'ziga xos xususiyatlariga, uning fan bilan o'zaro ta'siriga katta e'tibor berdi. U san'at mumtozlikdan to'xtagach, fan ham o'zining mumtoz kuchini yo'qotadi, deb hisoblagan [2]. Bunday qarashlar inson hayotining rivojlanish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Fan va texnologiya bir joyda turmaydi, iste'mol bozoriga doimiy ravishda innovatsion mahsulotlar, gadjetlar, texnik yangilanishlar va hokazolarni kiritadi. yaratadi. Bugungi kunda inson hayotini mobil telefonsiz, ko'plab "yangi" operatsion tizimlarga ega kompyutersiz, avtomobillarsiz va nihoyat, internet va energiyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jamiyatning bir bo'lagi bo'lgan, uning dunyoqarashini aks ettiruvchi, u bilan uzviy bog'liq bo'lgan san'atning doimo rivojlanib, o'zgarib borishi yangilik emas. Unga hozirgi zamonning texnokratik tabiati, hayot sur'atining tezlashishi katta ta'sir ko'rsatmoqda. Barcha tarixiy o'zgarishlarga ko'ra, sub'ektiv go'zallikni ijodkorlar tomonidan tasvirlashda yangi tendentsiyalar, uslublar, yo'nalishlar va usullar vujudga keladi [5].

Bugungi hayot ko'rsatganidek, xalq amaliy san'atining mazmun-mohiyatini tashkil etuvchi insonparvarlik g'oyalari ham tabiatning izdan chiqishi, inson

ma'naviyatining halokatli tanazzulga uchrashi asosida barbod bo'ldi. Birinchidan, madaniyat va san'atning ma'naviy qadriyatlari tushunchalarining yo'q bo'lib ketishi, ikkinchidan, xalqning ijtimoiy milliy-etnik o'z-o'zini anglashi holatining ekologik-axloqiy mazmundagi yomonlashuvi degradatsiyaga olib keladi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy texnologiyalar yordamida turli maqsadlardagi reklamalar paydo bo'ldi. Tijorat reklamasining asosiy maqsadi hozir va kelajakda ma'lum tovarlarni sotishni rag'batlantirishdir. Aynan mana shu reklama mahsulot xaridoriga ta'sir o'tkazish va unga reklama qilingan mahsulotni sotib olishga yordam berishdan iborat. Turli xil aqliy tuzilmalar bilan ongli va ongsiz darajada ishlashga qaratilgan turli usullardan foydalanadi. Bu jarayonda reklama tijorat xarakteriga ega bo'lib, foyda olishni maqsad qilib qo'yadi va u ko'pincha yolg'on va illyuziyaga asoslanadi.

Sir emaski, gazetalar, televidenie va radiolarda ko'plab reklamalar keng jamoatchilikni bezovta qilmoqda. Reklamalarning inson ongiga hech qanday ta'siri yo'q deb o'ylash mumkin, ammo bu umuman to'g'ri emas. Agar odam reklamaga befarq bo'lsa ham, amalda hayot odatda butunlay boshqacha. Aniqrog'i, o'sha zerikarli tijorat reklamasi ijodkorlik va o'ziga xoslikdan yiroq bo'lsa-da, taniqli brend mahsuloti yoki har kuni taklif etilayotgan uy-ro'zg'or buyumlari kundalik hayotda qo'llanila boshlaydi.

Biroq, o'sha mashhur reklamadagi mahsulot do'kondagi boshqa tovarlar orasida topilmasligiga hech kim kafolat bera olmaydi. Insonning keyingi harakatida na oqilona fikrlash, na hissiy psixologik kayfiyat kerak emas. Odam shunchaki reklamadan tanish bo'lgan mahsulotga qiziqadi, hatto uni hech kim taklif qilmasa ham, boshqa mahsulotni qidirishni davom ettirishga harakat qilmaydi. Insonga reklamada taklif etilayotgan mahsulot "jozibali" ko'rinadi. Reklama yordamida odam ongsiz ravishda hammaga ma'lum bo'lgan mahsulot haqida hamma narsani, go'yo u haqida bilgan, u bilan tanish bo'lgan va uzoq vaqtdan beri foydalanayotgandek qabul qiladi. Uning foydaliligi, zararliligi, yuqori narxi haqida qayg'urmaydi.

Bundan tashqari, inson va tabiat doimo birga va qarama-qarshilikda yashaydi. Jamiyatning insoniylashuvi atrof-muhitning buzilishiga olib keldi. Uning asosiy sababi odamlarni insoniylikdan mahrum qilish, ular hayotida insonparvarlik tamoyillarini, umuminsoniy ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yo'qotib, adolat va insonparvarlikka asoslangan dunyoqarashni inkor etish, shaxsning individual, individual xususiyatlariga e'tibor va hurmat ko'rsatishdir [3].

Vaqtning tejash maqsadida inson texnika taraqqiyoti asosida insonga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi va atrofdagi barcha tabiiy go'zallikni yo'q qiladigan standart me'moriy inshootlarni quradi. Shuning uchun ham bugungi jamiyat atrofdagi "bir hil" va "tajovuzkor" maydonlar orasida yashashda davom etmoqda, insoniyat bunday tipik hayotdan charchagan. Bir hil maydon - bu ko'rinadigan elementlar yoki ularning minimal soni (beton devorlar, ko'r to'siqlar, katta panellar, asfalt va plitkalar) bo'lmagan jihatdir. Agressiv vizual maydon - bu juda ko'p miqdordagi bir xil, o'xshash ko'rinadigan elementlar tarqalgan maydon.

Shuning uchun odamlar juda ko'p sonli turli xil materiallardan foydalanganlar va tabiiy resurslardan teng va oqilona foydalanishni rad etishgan. Bugungi kungacha fan-texnika taraqqiyoti asosida tabiatga insonparvarlik munosabati natijasida ekologiya muammosi vujudga keldi va u yaqinda ko'rib chiqila boshlandi.

Umuman olganda, zamonaviy san'at va texnikaning o'zaro aloqalari yangi muammolarni keltirib chiqardi va o'zining badiiy bo'lmagan hodisalari bilan mashhur edi, lekin ular o'zlarining paradoksal tabiati va namoyishkorona antiestetikasi bilan ma'lum bir xaotik vaziyatni yaratdilar. Qaysidir ma'noda badiiy dizayn 1950-yillar pop-san'atining davomi edi. Biroq, estrada san'ati kundalik hayotda tanish narsalarni ko'rsatish san'atida absurd, mantiqsiz aloqalarni yaratdi. Binobarin, badiiy dizayn rassomning ijtimoiy hayot haqiqatiga qarshi turishining dadil shakliga aylandi [6].

Adabiyotlar:

1. Нечай О. Ф. Ракурсы: О телевизионной коммуникации и эстетике. – М.: Искусство, 1990. – 119 с.

2. Баранова И. И. Философия техники Николая Бердяева и Евгения Замятина. К постановке проблемы // Вестник ТГУ. 2003. № 3.
3. Шпенглер О. Человек и техника / пер. с нем. А. М. Руткевича // Культурология. XX век. Антология / гл. ред. и сост. С. Я. Левит. М., 1995. С. 454–496.
4. Шпенглер О. Годы решений. Германия и всемирно-историческое развитие / пер. с нем. С. Е. Вершининой. Екатеринбург, 2007
5. Андреева Е. Ю. Постмодернизм: Искусство второй половины XX начала XXI века / Е. Ю. Андреева // С-Петербург: Издательский дом Азбукаклассика, 2007.
6. Власов В. Г. Большой энциклопедический словарь изобразительного искусства. В 8т. Т.1. – Санкт-Петербург.: ЛИТА, 2000.

Elektron manbalar:

1. <https://naukarus.com/iskusstvo-tehnogennoy-tsivilizatsii-v-zerkale-estetiki>
2. Кошкин В. Биография [Электронный ресурс] // Режим доступа: www.mediaartlab.ru.
3. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>

Кашкынбаева Загира Кожабергеновна
(Республика Казахстан)

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Кашкынбаева Загира Кожабергеновна
К.п.н., ассоц.профессор
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати
г.Тараз, Республика Казахстан

Ключевые слова: инновационные технологии, здравоохранение технологии, уровень здоровья и развития детей.

Социально-экономические изменения, происходящие в нашем обществе и переход сферы образования страны в мировое образовательное пространство времени на дошкольное воспитание и обучение, в том числе он требует внесения изменений. Дошкольного образования для реализации задач в сфере образования каждый педагог в организации ежедневно ищет все новости и изменения необходимо вносить в учебно-воспитательную деятельность. Современное образование до освоения современных методов и технологий обучения в области невозможно быть разносторонне грамотным специалистом. Освоение новых технологий интеллектуальных, профессиональных, нравственных и многих человеческих оказывает благотворное влияние на формирование способностей.

Проблема развития детей дошкольного возраста является неотъемлемой частью. Поэтому обучение дошкольников основной целью воспитания являюсь формирование личности ребенка и я считаю, что развитие. Ребенок нового времени — будущее нашей страны завтрашнего дня. Новый век для формирования и развития, внутреннего мира личности и ее тонкостей необходимо определить и создать условия для развития способностей и возможностей. Конечно, сегодня для него в дошкольных образовательных учреждениях в становлении и развитии личности детей педагоги умение применять педагогические технологии также зависит от грамотности[2].

В связи с этим практика дошкольных учреждений включает обучение и разрабатываются и внедряются различные технологии воспитания. Педагогические технологии, применяемые в системе образования: педагогика сотрудничества, гуманизация образования, игровое обучение, проблемное обучение, модульное обучение, Обучение с помощью опорных сигналов, развитие обучение, объяснительное обучение, самообучение, критическое мышление развитие, компьютерные технологии обучения, программное обучение, многоуровневое обучение и т. д.

Овладение новой технологией позволяет педагогу осуществлять интеллектуальные, профессиональные, благотворно влияет на формирование нравственности и многих человеческих способностей. Способствует саморазвитию и эффективной организации учебно-воспитательного процесса без сомнения. В настоящее время в дошкольных организациях образования области применение инновационных педагогических технологий показывает положительные результаты[1].

Все инновационные, повышающие результаты учебно-воспитательных процессов технологии уникальны по своей сути. Однако всегда здоровье ребенка перво в очереди. Поэтому в связи с экологическими условиями нашего края детский сад технология сохранения педагогического здоровья в работе обширна используется. Здоровьесберегающая педагогическая технология тесно связана со следующими работами в контакте:

- Рабочая программа воспитателей;
- Повышение квалификации педагогов;
- Ежедневное взаимодействие детей;
- Спортивные и физкультурные мероприятия;

- Демонстрация здоровья детей.

Для того, чтобы эти работы были реализованы и результаты были качественными до организации внедряют технологии здравоохранения с другими учреждениями работает в тесных отношениях. Это: управление здравоохранения, детская поликлиника, НПО, родители.

В результате в детские сады поступили меры по укреплению здоровья ребенка, закаливанию, нетрадиционные методы профилактики и профилактики различных заболеваний с применением. Только тогда самый важный момент в воспитании здорового, чистого духа потомства деятельности, направленной на охрану и укрепление здоровья детей повысилось качество использования различных форм и видов. Здоровьесберегающая технология — ребенок и педагог, ребенок и родители, ребенок осуществляемого в процессе взаимоотношений между врачом и оздоровительно-воспитательных, коррекционных и профилактических мероприятий целевая система.

Поэтому сохранение здоровья детей в каждой дошкольной организации обеспечение возможности здорового образа жизни формирование, обучение использованию усвоенных знаний в повседневной жизни является. И выбор здоровьесберегающих технологий профессиональной деятельности педагогов в условиях конкретных условий организации до работа с квалификацией, а также показателями заболеваемости детей в зависимости от программы педагогов[6]. Сохранение здоровья ребенка в дошкольной организации, формирование здорового возможности организации образа жизни и укрепления здоровья ребенка методическая помощь в работе педагогов надо показать.

С этой целью ставятся следующие задачи:

- применение здоровьесберегающих технологий в дошкольной организации определение возможностей;
- в школу с описанием здоровьесберегающих технологий предложить методику использования здоровьесберегающих технологий в организации.
- применение новых образовательных технологий (здравоохранение, информационное) научно-методическое обеспечение, их реализация совершенствование механизмов;
- инновационной направленности в целях охраны здоровья детей формирование материально-технической базы.

Ожидаемый результат:

- Здорового, психологического и всесторонне сформированный в интеллектуальном плане, подготовленный к начальной школе выпускник учреждения.

Материальная база детского сада: детский сад, физкультурный зал, уголок здоровья, созданный в каждой группе, спорт на территории детского сада площадка, прогулки босиком, купание в прохладной воде на все времена года авторской программы "Денсаулык", распространяемой в области.

Это здравоохранение, которое в основном используется в детском саду виды технологий — стретчинг, ритмическая пластика, динамическая

перерывы, подвижные и спортивные игры, релаксация, эстетика ориентированные технологии, пальчиковая гимнастика, глазная гимнастика, дыхание гимнастика, тонизирующая гимнастика, коррекционная гимнастика, ортопедическая гимнастика[7]

Данные педагогические технологии и инновационные инструменты возрастные особенности детей, возможности восприятия в детском саду можно использовать только при соблюдении требований. Памяти дошкольников способность к хранению слабая, процессы восприятия неустойчивы. Поэтому они любят держать предмет в руке и видеть его глазами. В соответствии с этим дошкольные наглядность к учебной деятельности детей, использование различных игровых технологий желательно широкое применение. У здорового ребенка ясный ум, уверенность в себе, внимательность с удовольствием и с удовольствием. Крепкого здоровья ребенка правильное развитие движений, телосложения в дошкольном периоде формируется. Поэтому совершенствовать функции детского организма, способность это наша главная задача. Плохо сформирована защитная способность организма маленькие дети более восприимчивы к неблагоприятным воздействиям внешней среды.

Для правильного и своевременного созревания костей, суставов в связи с формированием физиологических кривошипов на методическом заседании

Основным направлением педагогического процесса является развитие культуры каждого индивида воспитательной, педагогической деятельности с учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка наиболее эффективный способ реализации поставленных перед процессом задач, в реализации поставленных задач, организовывать комплексное формирование решается в единстве.

Воспитывать и воспитывать всесторонне физически зрелого и здорового ребенка-задача каждого родителя и детского сада. Главная цель проводимой реформы в сфере образования страны-воспитание всесторонне сформированной личности, обладающей новаторским мышлением, способной функционировать на творческом уровне, с высоким мировоззрением. Проблема развития детей дошкольного возраста в настоящее время является неотъемлемой частью государственной политики. Когда мы говорим о будущем ребенка, мы должны начать с детского сада, чтобы дать этому ребенку систематическое образование, правильно направить его энтузиазм, развить его способности и качества. Стандарт дошкольного образования позволяет использовать инновационные методы и приемы в организации педагогического процесса в группах дошкольного

воспитания и дошкольной подготовки. Главная цель использования новых педагогических технологий в детском саду: воспитание разносторонней, образованной, компетентной личности с использованием элементов инновационных игровых технологий в обучении и воспитании[8].

Чтобы ребенок был счастлив, мы должны очень заботиться о своем теле. Здоровый ребенок должен иметь ясный ум, уверенный в себе, радостный взгляд в сторону. Здоровье ребенка крепкое, правильное развитие движений, телосложения формируется в дошкольном периоде. Поэтому совершенствование деятельности детского организма, повышение способностей-наша главная задача.

Проводимая в настоящее время в стране образовательная политика ориентирована на интеграцию с мировым образовательным пространством. Приоритетная цель общего образования из мирового образовательного пространства-подготовка личности, быстро адаптирующейся к меняющимся условиям жизни, умеющей правильно выбирать свой путь, способной принимать позитивные решения[9].

На каком бы этапе образование и воспитание не были близнецами, очевидно, что воспитание детей из семьи будет продолжаться в дошкольных организациях и двигаться в будущее. Таким образом, определение путей всестороннего совершенствования воспитания детей в дошкольных воспитательных организациях и рассмотрение путей сохранения здоровья детей является одной из проблем современности. Несмотря на то, что дошкольное образование имеет большой опыт бесценного гигиенического воспитания, современное состояние здоровья ребенка ухудшается, а социальное положение намекает на новые отношения в формировании образа жизни ребенка. Одной из основных задач в Национальной организации здравоохранения является воспитание здорового образа жизни ребенка. Создание здорового образа жизни ребенка необходимо поддерживать не только психологические индивидуальные особенности ребенка, но и его окружение и семья.

Инициатива развития здорового образа жизни в Казахстане свидетельствует о необходимости сохранения здоровья детей в дошкольных организациях. Внедрение здоровьесберегающих технологий в работу детского сада обусловлено необходимым современным требованием. В этой связи объектом работы является охрана здоровья ребенка в дошкольном возрасте.

Список литературы

- 1.Хабарова, Т. В. Педагогические технологии в дошкольном образовании. – СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2011. – 18 с.
- 2.Чубарова С., Козловская Г., Еремеева В. Новые здоровьесберегающие технологии в образовании и воспитании детей // Развитие личности. -N2.-С.171-187.

3. Волошина Л. Организация здоровьесберегающего пространства // Дошкольное воспитание. - 2004. - № 114-117.

4. Mohigul Djumayeva. (2024). fundamentals of improving methodological training of future primary teachers. World Bulletin of Social Sciences, 33, 24-27.

5. Djumayeva, M. (2024). fundamentals of improving methodological training of future primary teachers. World Bulletin of Social Sciences, 33, 24-27.

6. Djumayeva Mohigul Mamanazarovna. (2023). improving methodological training of future primary class teachers. World Bulletin of Social Sciences, 28, 12-14.

7. M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

8. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpsti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpsti.uz>

9. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

Кенжебаева Алима Толеуовна
(Республика Казахстан)

ВОЗМОЖНОСТИ ТЕХНОЛОГИИ STEAM В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Кенжебаева Алима Толеуовна
К.п.н., доцент
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати
г.Тараз, Республика Казахстан

Ключевые слова: STEM-технологии, STEM-грамотности, STEM-образование.

Современные информационные технологии, свободно внедряемые во всех сферах человеческой деятельности, являются неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. Эффективное использование информационных технологий ускоряет и упрощает процесс работы с различными видами информации, выраженными в цифровой модели. Одним из приоритетных направлений образования является формирование компьютерной

грамотности учащихся. Формирование компьютерной грамотности может оказать основное влияние на сферу науки, техники, медицины, образования и культуры.

В настоящее время в мире происходит четвертая технологическая революция: интенсивный поток информации, высокотехнологичные инновации и разработки меняют все сферы нашей жизни. Меняются как спрос общества, так и интересы личности.

Основные академические области, такие как наука, математика, технологии и инженерия, должны развиваться одновременно, и их можно назвать одним словом STEM (science, technology, engineering and mathematics).

STEM-это интегрированный подход к обучению. То есть в рамках данного подхода изучаются академические научно-технические концепции в контексте реальной жизни. Целью такого подхода является установление прочных связей между школой, обществом, работой и всем миром, которые способствуют развитию STEM-грамотности и конкурентоспособности в мировой экономике. STEM-это интегрированный подход к обучению, в рамках которого изучаются академические научно-технические концепции в контексте реальной жизни[6].

В Казахстане также началось активное развитие STEM-образования. Об этом свидетельствует переход к содержанию школьного образования в контексте STEM в рамках государственной программы развития образования и науки на 2016-2019 годы. Для реализации новой образовательной политики в учебную программу запланировано внедрение STEM-элементов, направленных на развитие новых технологий, научных инноваций, математического моделирования[1].

Таким образом, наша страна движется в том же направлении, что и развитые страны. STEM - образование-это мост, соединяющий обучение и карьеру. Его концепция готовит детей к технологически развитому миру. Будущим специалистам нужна всесторонняя подготовка и знания из различных областей знаний в области естественных наук, инженерии, технологий и математики.

Новым трендом мировой системы STEM стала образовательная робототехника, которая позволяет развивать навыки программирования и сборки, является интегратором четырех компонентов STEM. Цель STEM - разработать открытую и концептуальную рамку, позволяющую детям осваивать различные направления образовательной робототехники и STEAM, а также решать сложные практические задачи. В рамках проекта предусмотрено проведение семинара по образовательной робототехнике для более 4000 детей в пяти странах[2]. В Казахстане также началось активное развитие STEM-образования. STEM-образование-это объединение наук, ориентированных на новое мышление и новые технологии, которые связывают проектные и междисциплинарные подходы на основе инженерного творчества и интеграции математики, естественных наук и технологий.

Преимущества STEM-образования: критическое мышление, использование научно-технических знаний в повседневной жизни, активное построение отношений и работа с командой, повышение интереса к техническим дисциплинам, творческий и новаторский подход к проектам, сочетание обучения и карьеры. Ключевой целью STEM-образования является демонстрация способностей учащихся к знаниям и умениям в изобретательских решениях, исследовательских услугах и экспериментальных форматах.

Ожидаемый результат-функциональная грамотность учащихся, их жизненные и профессиональные перспективы, уверенность в своих силах. Лучшие педагоги STEM-образования видят в цели не только воспитание компетентной рабочей силы, но и необходимость формирования у учащихся «жестких» и «мягких» навыков.

В современном мире очень актуальна проблема формирования творческой личности, способной самостоятельно пополнять знания, получать полезные вещи, реализовывать свои цели и ценности в жизни. Этого можно добиться посредством познавательно-исследовательской деятельности, поскольку потребность ребенка в новом опыте основывается на возникновении и развитии неиссякаемой исследовательской деятельности, направленной на познание окружающего мира[8].

Попытки развить интеллектуальные способности на уроках в начальных классах малоэффективны, так как высокие уровни компетентности требуют самостоятельности, ответственности в решении нестандартных задач, что плохо достижимо в традиционной модели обучения. Ответить на эту проблему может только принципиально новая структура образовательной среды, составной частью которой является развивающая предметно-пространственная среда.

Широкие шаги по стране по-прежнему являются странной тенденцией для кого-то и уже понятной для кого-то. Ни одна образовательная конференция из мира педагогики, ни одно важное мероприятие не обходится без этих пяти букв, которые сложнейшим образом объединены в привлекательный "пар".

Все началось с термина STEM, который появился в США. Если вы решите эту аббревиатуру, вы получите следующее: S — science, T — technology, E — engineering, M — mathematics: естественные науки, технологии, инженерное искусство, математика. Поэтому сегодня система STEM развивается как одна из основных тенденций. STEM-образование основано на применении междисциплинарного и прикладного подхода, а также на объединении всех четырех дисциплин в единую схему. Затем к этой аббревиатуре была добавлена буква A, Art-Art. Таким образом, STEAM — это разработка известной аббревиатуры STEM, за исключением введения искусства. О необходимости сочетания науки и искусства писали и такие мыслители, как китайские математики-просветители XI века[3].

STEAM-образование основано на идее обучения учащихся с использованием междисциплинарного и прикладного подхода. Вместо того,

чтобы изучать каждый из пяти предметов отдельно, STEAM объединяет их в единую схему обучения. Знание STEM позволяет применять научные методы, технические приложения, математическое моделирование, инженерное проектирование. Это приводит к формированию у обучающегося инновационного мышления, умений, навыков 21 века.

По словам педагогов, интеграция позволит добиться успеха во многих профессиях. Почти все специалисты отмечают, что прогрессивные технологии повышают мотивацию к обучению и расширяют базовые знания в области дизайна и программирования.

Обучение STEM-это инновационная методология, которая позволяет нашим детям выйти на новый уровень совершенствования своих навыков. С его помощью мы можем сформировать прогрессивную кадровую базу, которая позволит нам стать экономически независимой и конкурентоспособной страной. Обучение STEM-это инновационная методология, которая позволяет нашим детям выйти на новый уровень совершенствования своих навыков. С его помощью мы можем сформировать прогрессивную кадровую базу, которая позволит нам стать экономически независимой и конкурентоспособной страной.

Преимущества STEM-образования:

- Комплексное обучение не по предметам, а по темам.
- Применение научно-технических знаний в реальной жизни.
- Развивать навыки критического мышления и решения проблем.
- Формирование уверенности в своих силах.
- Активное общение и командная работа.
- Развивать интерес к техническим дисциплинам.
- Креативные и инновационные подходы к проектам.
- Развитие мотивации к техническому творчеству через деятельность детей с учетом возрастных и индивидуальных особенностей каждого ребенка.
- Ранняя профориентация.
- Подготовка детей к технологическим открытиям жизни.
- STEM, как дополнение к обязательной части основной образовательной программы.

Чему нужно научиться и научить, чтобы достичь личностного развития каждого ребенка, которому приходится жить в мире высоких технологий. Важно, чтобы каждый ребенок, еще учась в школе, своевременно понимал, в каком направлении он заинтересован, чтобы продолжать развиваться в этом направлении. Поэтому в современном мире перед педагогом стоит ответственная задача: научить детей развивать свою интуицию. Установление причинно-следственных связей, поиск закономерностей, решение открытых задач.

Сегодня известно, что поток информации настолько велик, а разнообразие развлекательных средств настолько велико, что маленький ребенок может потеряться в огромном цифровом мире. Поэтому педагог должен выбирать для организации инструменты, понятные детям, позволяющие развивать в них различные компетенции[7].

Сегодняшние школьники впереди: работа над профессиями, которых еще нет, использование технологий, которые еще не созданы, решение проблем, о которых мы можем только догадываться. Школьное образование должно соответствовать целям опережающего развития. Интегрированный учебный процесс, включающий исследовательскую и предметно-практическую деятельность, позволяет детям ближе познакомиться с объектами неживой природы в области естественных наук и способствует овладению начальными навыками проектирования и программирования моделей. Это создает хорошую основу для многообещающего будущего наших детей.

Основная идея подхода STEAM заключается в том, что опыт так же важен, как и теоретические знания. То есть в процессе обучения мы должны работать не только мозгом, но и руками. Обучение только в стенах класса не может идти в ногу с быстро меняющимся миром. Основное различие между подходом STEAM заключается в том, что здесь дети используют как свой мозг, так и свои руки для успешного освоения многих предметов. Они самостоятельно "производят" полученные знания.

- Повышает интерес к математике, естествознанию.
- Помогает получить знания в области технологий, робототехники, дизайна.
- Способствует развитию творческих способностей и коммуникативных навыков.
- Способствует раннему выявлению потенциала ребенка и его профессионального самоопределения.

Многие люди могут сказать, что все новое-это забытое старое. Да, конечно, STEAM похож на методы, которые использовались ранее. Помимо физики и математики, студенты программы " STEAM-education " изучают робототехнику, программирование, сборку и программирование собственных роботов. В классах используется специальное технологическое лабораторное и учебное оборудование, такое как 3D-принтеры, инструменты визуализации и другое оборудование. Можно сказать, что философия образования STEAM основана на старых добрых способах обучения детей профессии на уроках труда, только инструменты и методы обучения не изменились[2].

Интеграция STEM-одна из основных тенденций в мировом образовании. Повышая интерес маленьких детей к области естественных и социальных наук, мы значительно увеличиваем шансы на успех STEM в средней школе и высших учебных заведениях. Реализация проектной и учебно-исследовательской деятельности с использованием междисциплинарного прикладного подхода позволяет создать наилучшую основу для освоения важных дисциплин в области ИТ-технологий.

Таким образом, будущее в технологиях, а будущее технологий в учителях нового формата, свободных от предрассудков, отвергает формальный подход и своими знаниями может "взорвать" умы учащихся и бесконечно расширять их кругозор.

Использованная литература:

1. Ахметова Г., Мурзалинова А. Видение и перспективы STEM-образования\Образованная страна-Образованная страна. №41(102) 7.11.2017 г
2. Ногайбаева Г., Жумажанова С. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане \ \ Білімел-Образованная страна. №20 (57) от 25.10.2016 г.
3. Интернет ресурс: <https://kk.wikipedia.org>
4. Mohigul Djumayeva. (2024). fundamentals of improving methodological training of future primary teachers. World Bulletin of Social Sciences, 33, 24-27.
5. Djumayeva, M. (2024). fundamentals of improving methodological training of future primary teachers. World Bulletin of Social Sciences, 33, 24-27.
- Djumayeva Mohigul Mamanazarovna. (2023). improving methodological training of future primary class teachers. World Bulletin of Social Sciences, 28, 12-14.
6. M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>
7. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpsti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpsti.uz>
8. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

Назаров Ахтам Пулатович
(Tojikiston Respublikasi)

**НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАФИКА ФУНКЦИИ НА
ЯЗЫКЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ ВЫСОКОГО УРОВНЯ
PASCALABC.NET**

(Назаров Ахтам Пулатович – доктор педагогических наук, доцент
Таджикского государственного педагогического университета имени
Садриддина Айни)

Век информационных технологий и программирования ставит перед педагогами образовательных школ задачу широко использовать электронные средства обучения в процессе обучения построению графиков функций. Облегчите свой труд и тратьте меньше времени на построение таблицы значений и графика функции. К числу электронных средств обучения относятся электронные таблицы. Электронные таблицы как электронный инструмент обучения позволяют преподавателям создавать таблицы значений и графики функций в более эстетичной, красочной и еще лучшей форме. В этой области имеется множество перечней учебных материалов, в том числе [1, с. 258]. Традиционный метод построения графика функций заключается в следующем: последовательном построении таблицы значений функции, построении координатной плоскости, обозначении точек на координатной плоскости, проведении линии, изображающей график. Существует также много материалов по построению графиков функций и методическому их изучению, в том числе в литературе [1, с. 260]. С другой стороны, учащиеся, как и раньше, создают таблицу значений и график функций в своей тетради или на так называемых “миллиметровых” листах бумаги. Эти навыки и умения учащихся не должны теряться, наоборот, необходимо развивать и укреплять.

Наряду с электронными таблицами можно использовать компьютерных программ или приложений для построения графика функций в процессе обучения. Их список ресурсов на сайтах в интернете многочисленен. Например, ресурс из 15 перечней таких приложений и способов их использования представлен на сайте [2]. График функции в будущем будет использоваться для графического решения задач и уравнений. Задания, связанные с построением графика элементарных функций, также включены в программу государственного экзамена.

Графические модули языков программирования предоставляют программистам огромные возможности. Современные языки программирования способны создавать графики функций на высоком,

качественном и понятном уровне. Отобразить название графика функции в виде текста. Поэтому в этой статье мы постараемся рассмотреть лучшие способы и некоторые новые технологии создания приложений для построения графиков функций. Из языков программирования выбираем современный язык программирования PascalABC.Net из-за большого количества графических модулей [3].

1. Графический модуль GraphAbl и массив точек. Массив точек в компьютерной графике языка программирования PascalABC.Net играет важную роль. С его помощью можно отображать кривые или изогнутые линии на графическом экране. Это записывается и описывается в виде МТ: массив точек, где МТ - это имя массива точек. Например, с помощью графического модуля GraphAbl мы построим график функции $y=\cos(x)$, текст программы которой следующий:

Программа 1.

```
Uses GraphAbl;  
var XK: array of point;  
Begin  
  var n := random(10, 100); SetLength(XK, n);  
  for var i := 0 to n - 1 do  
    (XK[i].X,XK[i].Y) := (i*10,round(25*cos(i))+150);  
  Pen.Width := 3; Pen.Color := ClRandom; Curve(XK);  
End.
```


Рис. 1

2. Графический модуль GraphWPF. Графический модуль GraphWPF - это более новый модуль с большим количеством графических возможностей [3, стр. 318], [5]. Используется в процессе обучения программированию. В нем больше возможностей, чем в графическом модуле GraphAbl. Также имеет

систему координат. В качестве примера представим следующий график функции с использованием массива точек на графическом экране:

$$f(x) = 1,2x^3 - 1,6x^2 - 1,8x + 2,2$$

Программа 2.

```
##
```

```
Uses GraphWPF;
```

```
Var Gf: array of Point;
```

```
Window.Caption := 'Построения графика функции';
```

```
SetMathematicCoords(-8,11,true);
```

```
Pen.Width := 0.1; Pen.Color := Colors.HotPink;
```

```
var (x,p) :=(-15.0,0);
```

```
While x<=10 do Begin SetLength(Gf,p+1);
```

```
  (Gf[p].X,Gf[p].Y) := (x,1.2*x**3-1.6*x**2-1.8*x+2.2);
```

```
  x+=0.2; p+=1 end; PolyLine(Gf);
```

```
DrawText(2,-3,4,4,'График функции f(x)=1,2x^3-1,6x^2-  
1,8x+2,2',Alignment.Center,10);
```

```
Window.Save('График.jpg')
```

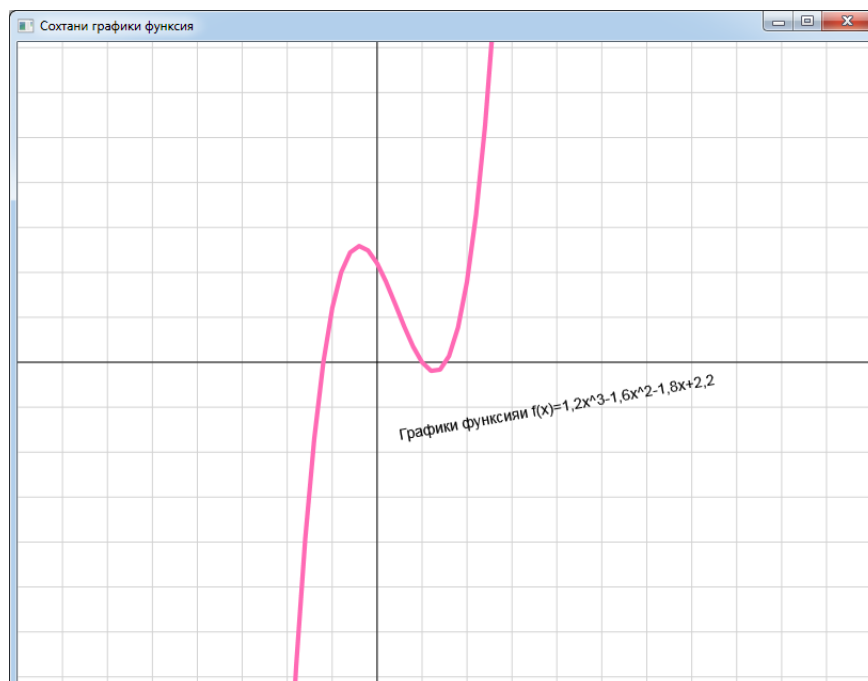

Рис. 2

3. **Графический модуль GraphWPF и оператор DrawGraph.** В графическом модуле есть оператор (процедура) DrawGraph, что делает его очень полезным в процессе обучения и научно-исследовательских работ. Общая структура оператора DrawGraph такова:

DrawGraph(arg -> farg, x1, x2, y1, y2, a, b, dx, dy, 'Имя графика')

В общей структуре оператора DrawGraph параметр arg представляет аргумент функции, график которой будет построен. Параметр farg представляет собой функцию, написанную на данном языке программирования, график которой строится в зависимости от значений аргумента arg. Например, для функции программы $2x$ считается параметром arg, а $1.2x^3 - 1.6x^2 - 1.8x + 2.2$ считается параметром farg. Написание arg - > farg является лямбда-функцией и относится к функциональному программированию. Параметры x1 и x2 представляют собой отрезок оси абсцисс, который становится значениями параметра arg. То есть для значений x от x1 до x2 строится график функции. Параметры y1 и y2 представляют собой фрагмент на оси ординат, который становится значениями параметра farg, то есть фрагментом значений функции. Параметры dx и dy соответственно представляют длину и ширину прямоугольника в графическом окне, внутри которого строится график функции. Параметры a и b представляют собой координаты точки (a,b) в графическом окне, с которой начинается разграничение прямоугольника сторонами dx, dy. Вместо параметра "имя графика" будет написано имя графика функции, которое будет отражено в верхней части выделенного прямоугольника. Тип параметров x1, x2, y1, y2, a, b, dx и dy являются действительными числовыми типами.

Программа 3

##

Uses GraphWpf;

Window.Caption := 'Построения графика функции'; Pen.Width := 3;

DrawGraph(x -> $1.2x^3 - 1.6x^2 - 1.8x + 2.2$, -15,10, -50.2,50.1, 10.1,10.4,500,500, 'График функции третьей степени');

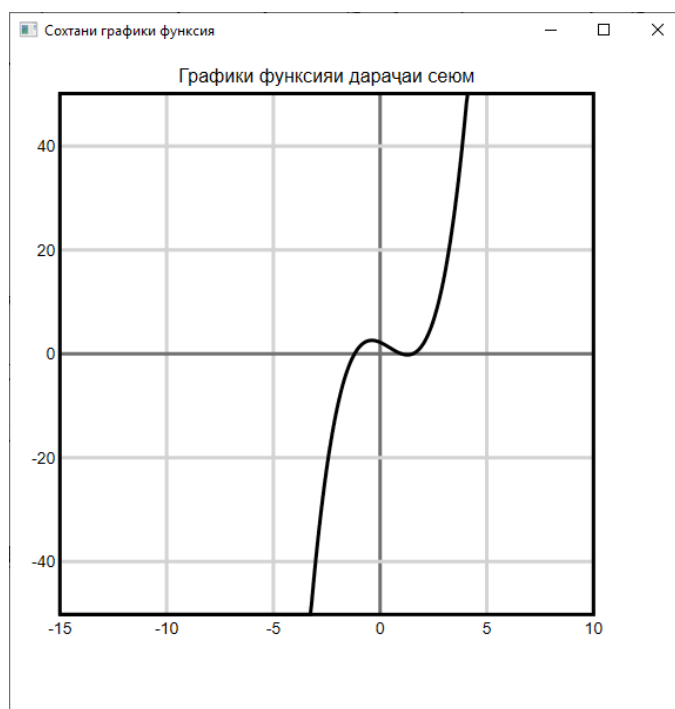

Рис. 3.

Можно построить график функции обратной пропорциональности.

Программа 4.

##

uses GraphWpf;

Window.Caption := 'Построения графика функции';

Pen.Width := 2;

DrawGraph(x -> $-8/x$, -16,16, -20.2,20.1, 10,10, 800,800, 1,1, 'График функции $y = -8/x$ ');

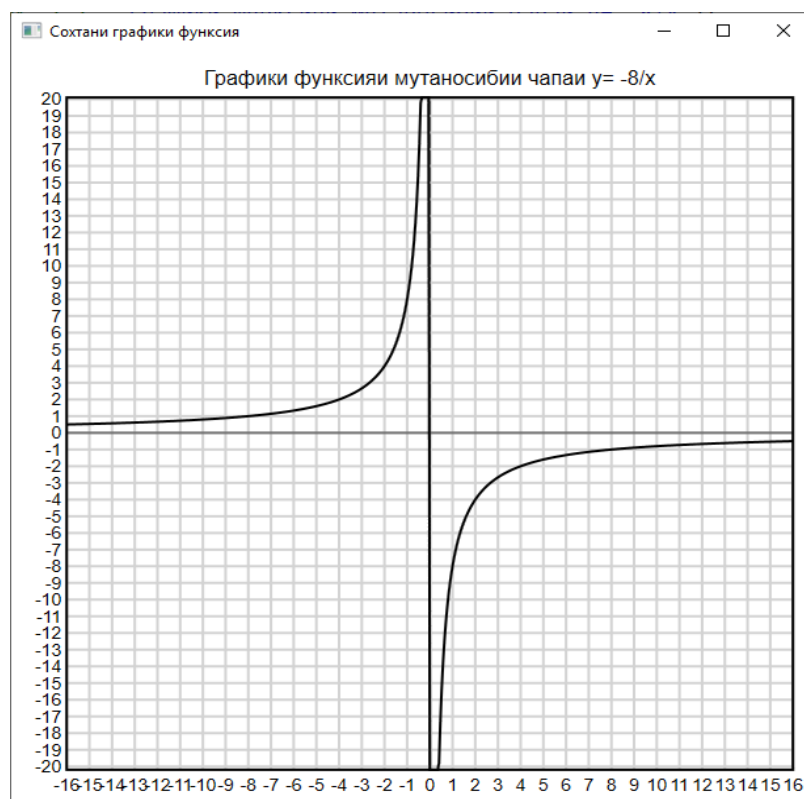

Рис. 4

4. **Вывод.** Современный язык программирования PascalABC.Net предлагает множество ресурсов и опций для создания графика функций простым и удобным способом. Этот ресурс и возможности еще предстоит полностью изучить. В данной работе изучены некоторые различные способы построения графика функций с применением в программировании новых модулей и операторов. Изучены некоторые простые, лучшие и удобные способы программирования построения графиков функций. Многие программы были созданы с реализацией графических модулей GraphABC и GraphWpf. Мы считаем, что методы, упомянутые в данной работе, являются одним из лучших и удобных способов построения графиков функций на языке программирования PascalABC.Net есть. Эти методы помогают программистам и преподавателям точно строить графики функций с четкой визуализацией. Есть ещё другие графические модули, например PlotWPF. Он имеет возможность построение одного и более одного графиков функций в одном графическом окне. Это можно применить для графического решения

систем уравнений. Материалы этой статьи также можно использовать в процессе обучения предмета «Численные методы».

Адабиёт ва сарчашмаҳои электронӣ

1. Назаров, А.П. Методикаи таълими информатика. Китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти оӣ / А.П. Назаров // – Душанбе: ҶДММ «Меҳроҷ-граф». - 2019. - 462 с.
2. Программ для построения графиков и диаграмм | ТОП-15 Лучших / <https://geekhacker.ru/programmu-dlya-postroeniya-grafikov-i-diagramm/> - 2021/
3. Назаров, Б.А. Барномасозӣ ва дизайни барномавӣ дар забони PascalABC.Net. Китоби дарсӣ / А.П. Назаров // – Душанбе: ҶДММ «Меҳроҷ-граф». - 2021. - 756 с.
4. Как быстро нарисовать и исследовать график функции // PascalABC.Net. - https://vk.com/@spb_dl-kak-bystro-narisovat-i-issledovat-grafik-funkcii?ref=group_block. – 2020.
5. Дженжер, В.О., Денисова, Л.В.. Научная графика в PascalABC.Net: Построение графиков функций в прямоугольной декартовой системе координат / В.О. Дженжер, Л.В. Денисова // Информатика в школе. – 2020, № 1 (154). Стр. 31-39.
6. Алиев, Б., Ашуров М. Методҳои ададӣ. Дастури таълимӣ / Б. Алиев, М. Ашуров // – Душанбе: Матбааи ДМТ. - 2010. - 209 с.
7. Рубанцев, В. PascalABC.NET: Основы графики GDI+ (Windows Forms). Учебное пособие / Валерий Рубанцев // Copyright, - 2020. - 700 с.

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАФИКА ФУНКЦИИ НА ЯЗЫКЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ ВЫСОКОГО УРОВНЯ PASCALABC.NET

График функций и их построение играют очень важную роль в курсе математики. Раньше языки программирования имели мало возможностей для построения графиков функций и в основном создавались методом точек. Объём текста компьютерной программы также был большим. Современные

языки программирования предоставляют больше возможностей для построения графиков функций. Но возможности некоторых современных языков программирования еще не изучены на должном уровне. В данной работе рассматривается новая технология построения графиков функций на одном из современных языков программирования PascalAbc.Net и будет проведено исследование. Будет рассмотрен новый перечень графических модулей и операторов компьютерной графики. На их основе разработаны компьютерные программы для построения графиков функций. Показаны области их применения, в том числе для решения системы уравнений, численных методов. Графики функций в данной работе создаются простым и удобным способом, в котором реализовано функциональное программирование.

NEW TECHNOLOGIES FOR CONSTRUCTION OF GRAPHING FUNCTIONS IN THE HIGH LEVEL PROGRAMMING LANGUAGE PASCALABC.NET

The graph of functions and their construction play a very important role in the mathematics course. Previously, programming languages had few possibilities for plotting functions and were mainly created using the point method. The volume of the text of the computer program was also large. Modern programming languages provide more possibilities for plotting functions. But the capabilities of some modern programming languages have not yet been studied at the proper level. In this paper, we consider a new technology for plotting functions in one of the modern programming languages PascalAbc.Net and a study will be conducted. A new list of graphics modules and computer graphics operators will be considered. Based on them, computer programs have been developed for plotting functions. The areas of their application are shown, including for solving a system of equations and numerical methods. The graphs of functions in this work are created in a simple and convenient way, in which functional programming is implemented.

Сведения об авторе: Назаров Ахтам Пулатович – Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни, доктор педагогических наук, доцент кафедры информационно-коммуникационных технологий. Телефон: 908-08-2384; 91-962-4444. E-mail: ahtam_69@mail.ru.

Information about the author: Nazarov Akhtam Pulatovich - Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, doctor of pedagogical sciences, associate professor of the Department of Information and Communication Technologies. Tel. 908-08-2384, 91-962-4444. E-mail: ahtam_69@mail.ru.

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri

Cambridge tajribasi asosida o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish bosqichlari **Shaxs haqida tushuncha**

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

(Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri)

abdinazar2020@mail.ru

Ilmiy yo'nalishi: 13.00.02-“ Matematika o'qitish nazaryasi va metodikasi”
bo'yicha pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, halqaro IAning professori va laureati

Shaxs tushunchasi keng va ko'p qirralidir. Mehnat qila olish ko'nikmasining mavjudligi, insonlar bilan birgalikda faoliyat va munosabatni amalga oshirayotgan kishi asta - sekin shaxsga aylanib boradi. Bevosita moddiy dunyoni, jamiyatni va xususan o'zini o'rganish va faol tarzda qayta o'zgartirish jarayonining sub'ektga aylanmoqda. Shu o'rinda haqli bir savol tug'iladi, ya'ni shaxs, individ, individuallik tushunchasining o'zaro bog'liqlik jihatlari mavjudmi? Buning uchun mazkur tushunchalarning mazmunini tahlil qilish samarali hisoblanadi. Shuning uchun ham dastlab individ tushunchasining mazmuniga to'xtalish lozim. A.V.Petrovskiy tahriri ostida chiqqan "Umumiy psixologiya"

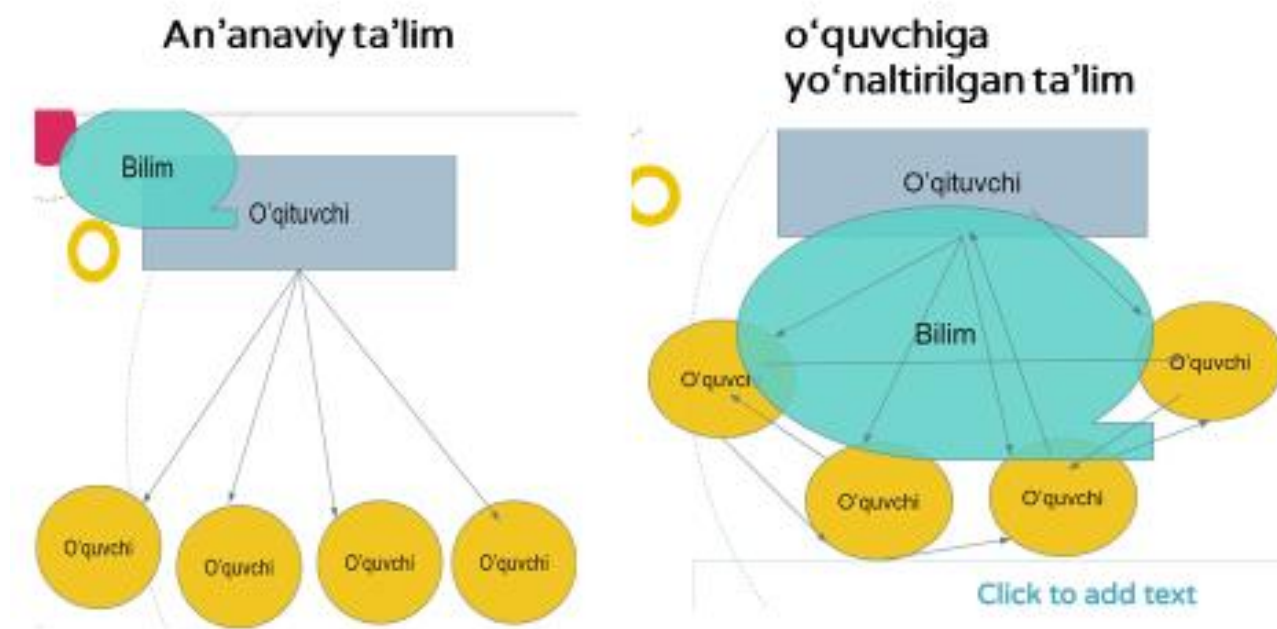
darsligida "Individ" tushunchasida kishining nasl-nasabi ham mujassamlashgandir. Yangi tug'ilgan chaqaloqni, katta yoshdagi odamni ham, mutafakkirni ham, aqli zaif ovsarni ham, yovvoyilik bosqichidagi qabilaning vakilini ham, madaniyatli mamlakatda yashayotgan yuksak bilimli kishini ham individ deb hisoblash lozim. Individ tushunchasi professor E.G'ozievning "Umumiy psixologiya" darsligida tavsiflanishicha, individ lotincha ajralmas, alohida zot ma'nolarini anglatib, inson zotiga xoslik masalasini belgilab beradi. Shuningdek, katta yoshdagi ruhiy sog'lom odamlar ham, chaqaloq ham, nutqi yo'q oddiy malakalarni o'zlashtira olmaydigan aqli zaiflar ham individlar deb ataladi. M.G.Davletshin tahriri ostida chiqqan "Psixologiyadan qisqacha izohli lug'atda" individ bo'linmas, ayrim jins, shaxs ma'nolarini anglatib, biologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudot sifatida ko'rsatib o'tiladi.

Keltirilgan ta'riflardan shuni xulosa qilish mumkinki shaxs deb muayyan jamiyatda yashovchi faoliyatning biror turi bilan shug'ullanuvchi, kishilar bilan normal til orqali munosabatga kirishuvchi ongli individga aytiladi. Individ sifatida dunyoga kelgan odam ijtimoiy muhit ta'sirida keyinchalik shaxsga aylanadi, shuning uchun bu jarayon ijtimoiy-tarixiy xususiyatga egadir. Dunyoga kelayotgan chaqaloqning gavda tuzilishi unda tik yurish uchun imkoniyatining mavjudligini taqozo etsa, miyasining tuzilishi aql-hushining rivojlanishi uchun imkoniyat tug'diradi, qo'llarining shakli shamoyili mehnat qurollaridan foydalanish istiqbollarinin mavjud-ligini ko'rsatadi. Yuqorida aytilganlarning barchasida chaqaloqning inson zotiga mansubligini ta'kidlanadi va bu fakt individ tushunchasida qayd etiladi. Buni quyidagi sxema asosida tushuntirish lozim. Shaxsning eng muhim xususiyatli jihatlaridan biri - bu uning individualligidir. Individuallik deganda insonning shaxsiy psixologik xususiyatlarining betakror birikmasi tushuniladi. Individuallik kishining o'ziga xosligini, uning boshqa odamlardan farqini aks ettiruvchi psixologik fazilatlar birikmasidir. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, psixik jarayonlar, holatlar, hodisalar, hukmron xususiyatlar yig'indisi, iroda, faoliyat motivlari, inson maslagi, dunyqarashi, iqtidori, har xil shakldagi reaksiyalar, qobiliyatlari va shu kabilar kiradi. Individuallik individning boshqalardan farqlaydigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o'ziga xosligi hamda uning qaytarilmasligidir. Zikr etilgan psixologik xususiyatlarning bir xildagi birikmasini o'zida mujassamlashtirgan odam yo'q, inson shaxsi o'z individualligi jihatidan betakrordir.

Davlat ta'lim standartining maqsadi — umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat.

• **Pedagog bilan o'qituvchining farqi nimada?**

Iste'molda pedagog va o'qituvchi atamasini sinonim sifatida ishlatamiz. Bir qaraganda bu to'g'ri. Ammo ayrim qirralari bilan ikkisi bir-biridan farq qiladi. Ya'ni, pedagog (yun. paidagogos — tarbiyachi) — pedagogika mutaxassisi; bolalar va yoshlarni tarbiyalash va o'qitish bilan shug'ullanuvchi, shu soha bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxsdir. O'qituvchi esa umumiy o'rta ta'lim muassasalari va kasb-hunar maktablari, hamda oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya ishlarini amalga oshiradigan, o'quv jarayoniga rahbarlik qiladigan mutaxassisdir.

Trener kim?

O'qituvchi	Trener
- ta'lim beradi; -nazariy bilimlarni beradi; -Tushuncha va nazariyalarni o'rgatadi; - Baholaydi; - Bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi; - Tarbiya beradi; - Tashqi motivni uyg'otadi; - O'quv reja va dastur, darslik asosida o'qitadi.	- O'z ustida ishlashga undovchi kishi; - Amaliy bilimlarni beradi; - Texnik va amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi; - Yo'naltiradi; - Rag'batlantiradi; - Malakani rivojlantiradi; - Ichki motivni uyg'otadi; - Hayotiy tajribasi bilan o'rtoqlashadi.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish

(Rethinking Education: Shifting to Learner Centered Classrooms)

Kutilayotgan natijalar:

Qatnashchilar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim

- haqida bilim va tasavvurlari bilan bo'lishishadi
- yondashuvining eng asosiy tamoyillari bilan tanishadilar
- sinfda tatbiq qilish imkoniyatlarini muhokama qiladilar.

10

1-mashg'ulot

Maqsad: Qatnashchilar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim haqida bilim va tasavvurlari bilan bo'lishishga imkoniyat yaratish.

Materiallar: flipchart, markerlar

Davomiyligi: 30 daqiqa

- Qatnashchilarni mavzu bilan tanishtiring. 'O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim' deganda nima tushunasiz? Deb savol bering. Bir nechta javoblarni tinglang.
- Qatnashchilar o'zlarining daftarlariga BBB jadvalini chizishlarini so'rang.
- O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim haqida bilim va tasavvurlari haqida fikr yuritib, 'Bilaman' degan katakni to'ldirishlarini hamda 'bilishni istayman' katagida nimalarni bilishni istashlarini yozishlarini so'rang.

Bilaman	Bilishni istayman	Bilib oldim

- 3-katakni ushbu mashg'ulotdan keyin to'ldirishlarini aytib o'ting.
- O'z fikrlari bilan kichik guruhlarda bo'lishib, guruh bo'lib BBB jadvalini to'ldirishlarini so'rang. Bunda guruhlarini 4-5 kishiga ajratib, flipchart va markerlar bering.
- Guruhlardan spiker tayyorlashlarini so'rang.
- Guruhlar ishlayotgan vaqtda guruhlarini aylanib, 'Bilishni istayman' katagini e'tibor qarating. Iloji bo'lsa mashg'ulot davomida shularni inobatga olib, savollarga javob bering.
- Har guruhdan 'Bilaman' kataklarida to'ldirganlarini javoblarini tinglang.
- Guruhlar javoblarini jamlab, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim haqida xulosa qiling. Bunda 4-5 slaydlardan foydalanish mumkin.
- O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim – o'quv jarayoni markaziga o'quvchi shaxsini qo'yishni nazarda tutadi. Ta'lim jarayonida o'quvchining ehtiyojlari, shaxsiy xususiyatlari, individual imkoniyatlari

inobatga olinadi. O'quvchilar ta'lim jarayonining faol ishtirokchilariga aylanib, o'z ta'lim olishlari uchun mas'uliyatni sezishlari va mustaqil qaror qabul qila olishni nazarda tutadi. Mashg'ulotlarga o'qituvchi gapiradi – o'quvchilar tinglaydi qabilida emas, o'quvchilar material, mashg'ulotlarda tanqidiy va ijodiy fikrlash, yangiliklarni kashf qilishda faol ishtirok etadilar. O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim va an'anaviy (o'qituvchi dominant bo'lgan ta'lim) bu kontinium bo'lib, kontekstga qarab qaysidir payt o'quvchiga ko'proq yo'naltirilgan, qaysidir payt esa (masalan, qisqa ma'ruzalar qilinyotganda) o'qituvchiga ko'proq yo'nalgan ta'lim yondashuvidan foydalanish mumkin.

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI XALQ TA'LIMI MUAMMOLARINI
O'RGANISH VA ISTIQBOLLARINI BELGILASH
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

Elektron ta'lim resurslari

2-mashg'ulot

• Maqsad: Qatnashchilar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvining eng asosiy tamoyillari bilan tanishtirish

Materiallar: proyektor, slaydlar

Davomiyligi: 10 daqiqa

- O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillaridan biri: o'quvchi ovozi (voice) va tanlovi (choice) bo'lishini nazarda tutadi deb, 7-slaydni ko'rsating. Qatnashchilardan bu ikki tamoyilni qanday tushunasiz deb so'rang va bir nechta javob tinglang.
- O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limda o'quvchilar ovozi, ya'ni ularning fikrlari, qarashlarini bildirishga hamda tanlov qilish imkoniyatlarini yaratish kerakligini ta'kidlang. Masalan, o'quvchilar ovozi – dars, o'qituvchi haqida fikrlarini bilish bo'yicha muhokama yoki savolnoma o'tkazish, mashg'ulotlarda o'quvchilar fikrini tinglash va ularni hurmat qilish. O'quvchilar tanlovi – dars mavzulari, ularning tartibi, o'quv jarayon shakllari, uy vazifasi qilib 2-3 xil muqobil variant berish.

3-mashg'ulot

• Maqsad: Qatnashchilar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvining sinfda tatbiq qilish imkoniyatlarini muhokama qiladilar.

Materiallar: proyektor, slaydlar, A4 qog'ozlar, markerlar

Davomiyligi: 30 daqiqa

• Guruhlarni 4 xil rang aytib ajrating: qizil, sariq, yashil va oq. Bunda turli ranglardagi qog'ozchalar, stiker yoki shu rangdagi konfetlar ham berish mumkin.

• Hamma o'z rangidagilar bilan bir guruh tashqil qilishni so'rang.

• Har guruhga o'z vazifasini tushuntiring. Har bir guruh o'ziga berilgan savol nuqtai nazaridan o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni qanday tatbiq qilish mumkinligini muhokama qilishlari kerak bo'ladi. Trener guruhlarini aylanib, maslahatlar beradi. Guruh muhokamasini xulosalash uchun spikerlar tayinlashlarini so'rang.

○ **Qizil guruhdagilar** - O'quv dasturi va darslarni rejalashtirish (masalan, o'quv reja va dasturlarni tuzishdan oldin o'quvchilar ehtiyojlarini o'rganish va shular asosida tuzish, tanlov, variativ fanlarning bo'lishi, fanlarning onlayn yoki offlayn shakllarini tanlash imkonini yaratish (OTMlarda ayniqsa), o'quv dasturlarni o'qituchi tomonidan o'zgartirish imkoniyati berilishi, o'qituvchiga o'quvchilari ehtiyojlariga qarab material va darslik/qo'llanmalarni tanlash imkoniyatini berish.

○ **Sariq** - Sinfidagi mashqlar va mashg'ulotlar – guruh bo'lib ishlash, muammoli ta'lim, loyiha ishlari, muhokamalar, debatlar va h. O'quvchilarning mashg'ulotlarni tanlash imkoni va ular haqida fikr bildirish imkonlari bo'lishi, masalan, bugungi darsni baholang.

○ **Yashil** - Sinfni boshqarish - sinfxona ko'rinishi o'quvchilarning didiga, o'ziga hos xususiyatlariga mos bo'lishi, ularning o'zi xonani bezatishda ishtirok etishlari, qonun-qoidalarni o'qituvchi bilan birga tuzishlari, dars paytida o'quvchilarning ko'proq gapirishiga imkon berilishi, o'qituvchining roli – fasilitator, ya'ni 'osonlashtiruvchi', ilm olishga sharoit yaratib beruvchi, ta'lim jarayonini osonlashtiruvchi.

○ **Oq** – Baholash: baholashda o'quvchilar o'zini o'zi baholash, bir-birini baholash, imtihonlarda ham variantlar berish, turli vazifalar bo'lishi, o'quvchilarning imtihonlar haqida fikrini so'rash.

• Guruh spikerlari hisobotlari tinglanadi va qo'shimcha qiling.

- Xulosa qiling.

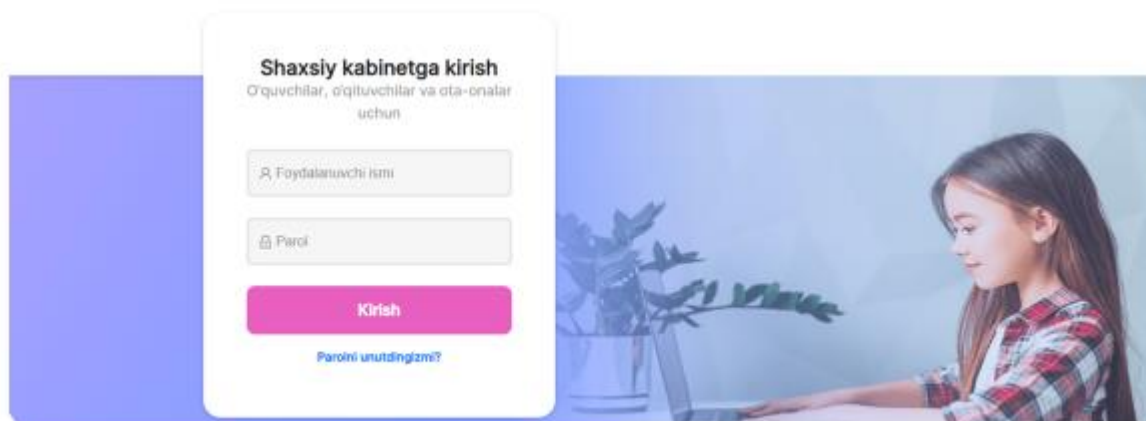

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI XALQ TA'LIMI MUAMMOLARINI
O'RGANISH VA ISTIQBOLLARINI BELGILASH
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

Maktab.uz

1-11-sinflar uchun umumta'lim onlayn maktabi hamda maktab o'quv dasturi bo'yicha **videodarslar** va boshqa materiallar platformasi.

Maktab.uz O'zbek Qidiruv Sport qo'llanma Darslar Biz haqimizda Yordam FAQ

4-mashg'ulot (ixtiyoriy)

- O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsadida 9-11 slaydlarni ko'rsatib, qaysi biri o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yoki o'qituvchiga yo'naltirilgan ta'lim yondhashuviga to'g'ri kelishini birgalikda qiling.

Nazariy material

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari

Pedagogik texnologiyalarning asosiylaridan biri – bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasidir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bu tabiiy tizim hisoblanib, o'quvchining noyob shaxsiy rivojlanishi, uning o'ziga hos qobiliyatlarini va psixologik yo'nalishlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi insoniylik falsafasi, psixologiyasi va pedagogikasining uyg'unligini namoyish etadi. Pedagogning diqqat markazida o'zining maksimal imkoniyatlarini ishga solib bilim olishga intilayotgan, yangi tajriba-sinovlarni qabul qila oladigan va hayotning har xil holatlarida mustaqil, ongli va mas'uliyat bilan qaror qabul qilishga qodir bo'lgan butun bir noyob bolaning shaxsiy turmush-i lozim. O'quvchiga ijtimoiy normalar asosida bilim beruvchi an'anaviy pedagogik texnologiyalardan farqli o'laroq shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasida yuqorida qayd qilingan yo'nalish(sifat)larni shaxs tomonidan zabt etilishi tarbiyaning asosiy maqsadi qilib qo'yiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchi shaxsidagi mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarini tarbiyalaydi.

Bunda o'quvchini ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi, uning o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil o'qish, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, o'quvchining

ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Har qanday o'quvchi o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi.

O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar (muammoli-izlanish, tadqiqot, dialog, evristik suhbat, munozara, guruhlarda ishlash) dan foydalanib, shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozimki, natijada o'quvchi uchun dastlab neytral bo'lgan ob'ekt kutilmaganda sub'ektiv hususiyat kasb etsin.

Buning uchun o'quv materiallari mazmuni o'qituvchi tomonida o'quvchini qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondoshgan holda qayta ishlanadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quv jarayonini loyihalashning o'ziga hos tomonlarini hisobga olishni, ya'ni o'quvchi shaxsi modeliga avvaldan belgilab qo'yilgan talablardan yiroq bo'lishni taqozo etadi. Ijtimoiy o'sish jarayonlarining shaxsga bo'lgan ta'sirini hisobga olgan holda talim jarayonida har bir o'quvchi o'zini yoshlik davri nashidasini sezishi, balog'at davrida erkin, mustaqil, ijodkor va har tomonlama barkamol inson bo'lib o'sishini hisobga olish zarur omillardan biridir.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining asosiy prinsipi - o'quvchining individualligini tan olish va uning rivojlanishi uchun zarur va yetarli sharoit yaratishdir. Har bir o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olib, individual ishlash uchun o'quv jarayonini o'zgacha tashkillashtirish lozim bo'ladi. Buning uchun o'quv matnlari, didaktik materiallar, ulardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar, o'quv dialogi shakllari, o'quvchilar bilimni nazorat qilish shakllari maxsus loyihalashtirilib, o'quvchilarning bilim olishi va rivojlanishiga qaratiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda pedagogik jarayon shaxsda belgilangan sifatlarning shakllanishiga qaratiladi. Pedagogik jarayon bu belgilangan maqsadga erishish hamda shaxsning xususiyat va sifatlarini ijobiy tomonga o'zgartirishga qaratilgan tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi aniq bir muddat va ma'lum tarbiyaviy tizimda maxsus tashkil etilgan o'zaro munosabat.

Jarayon holat davomiyligi, insonning rivojlanishi, biror bir natijaga erishishi yo'lidan uzviy davom etayotgan harakatlar jamlanmasi.

Pedagogik jarayon-tarbiya jarayonining asosiy tizim birligi. Uning xususiyati shundan iboratki, u o'qituvchi va o'quvchining pedagogik munosabat tizimini belgilaydi.

Agar tarbiya jarayoni tushunchasi maqsadga yo'naltirilgan shaxsga ma'lum sifatlarni shakllanish ta'sirini amalga oshirishga qaratilgan harakat bo'lsa, pedagogik jarayon tushunchasi oldindan tashkil etilgan tarbiyaning o'zaro ta'sir tizimini bildiradi. Bunday ish turida **ta'lim jarayonining vazifalari:**

- o'quvchilarni bilim olish faoliyatini kuchaytirish;
- bilim olish faoliyatini takomillashtirish;
- fikrlash, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish;
- dialektik- dunyoqarash va insonparvar-estetik madaniyatini shakllantirish;
- ta'lim (tarbiya) malakalarini takomillashtirish.

Pedagogik jarayonning asosiy vazifalari:

Ta'limiy - ilmiy bilim asoslarini o'zlashtirish, amaliy faoliyat va o'quv tarbiyaviy tajribaning motivatsion shakllanishi;

Tarbiyaviy - odamlar munosabatidagi ma'lum bir sifat, xususiyatning shakllanishi;

Rivojlantiruvchi - shaxsning psixik jarayoni, xususiyati va sifatining shakllanishi hamda rivojlanishi.

O'quv jarayonining tarkibiy komponentlari:

1. Tahlil, sintez, taqqoslash, tizimlash;
2. Ilmiy qarash va qonuniyatlarni bilish, sababli aloqalarni tushunish, anglash;
3. Mahorat egallash va tizimlash;
4. Amaliyotda mavjud muammolarni mustaqil hal etish faoliyati;
5. O'z-o'zini nazorat qilish, erishilgan bilimlarni tashxis qilish;
6. Faoliyat natijasining ideal darajada bo'lishini oldindan bilish.

Shaxsga yo'naltirilgan jarayonning didaktik ta'minlashni ishlab chiqishda quyidagi asosiy talablarga rioya etish maqsadga muvofiqdir:

- o'quv material o'quvchining o'ziga xos tajribasini namoyon qilishga va avval o'zlashtirgan bilimlarini qamrab olgan holda tuzish;

- darslikdagi o'quv materialining bayoni (o'qituvchi tomonidan) nafaqat hajmini kengaytirish, yaxlitlash, mazmunini umumlashtirish balki har bir o'quvchining shaxsiy tajribasini o'zgartirishga qaratilgan bo'lishi;
- o'qitish jarayonida o'quvchi tajribasini doimo berilayotgan bilimlarning ilmiy mazmuni bilan muvofiqlashtirib borish;
- o'quvchi bilim olish jarayonida o'zining bilimini oshirishga, rivojlantirishga, fikrini ifodalashga imkoniyat yaratish;
- o'quv jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, o'quvchi vazifalarni bajarish tartibini o'zi tanlay olish imkoniga ega bo'lishi;
- o'quvchilarni mustaqil ishlashga va o'zi uchun o'quv materialini o'zlashtirishi qulay bo'lgan usullardan foydalanishga imkon yaratish;
- o'quv materiallarini bajarishga umumiy tushunchalar berishda fanning o'ziga xos tomonlarini shaxsning rivojlanishidagi vazifalarini ajratib ko'rsatish;
- o'quvchilarning nafaqat erishgan natijalarini, balki o'qish jarayonini, o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish vaqtida bajarayotgan faoliyatlarini nazorat qilish va baholab borish.

Har bir o'quvchining rivojlanishi va o'z-o'zini namoyon qilishi uchun quyidagilarni o'z ichiga olgan o'quv muhitini tashkil qilish lozim:

- turli mazmun, shakl va turdagi o'quv materiallarini tayyorlash va foydalanish;
- o'quvchiga topshiriqlar berganda unga topshiriqni bajarish usullarini tanlash imkonini berish;
- o'quvchilarni ijodiy faollashtirish maqsadida, noan'anaviy, yakka va guruhda ishlash shakllaridan foydalanish;
- mustaqil va ommaviy ijodiy faoliyat uchun sharoit yaratish;
- mashg'ulotlarda kichik guruhlarda ishlashni tashkil qilish (trening, imitatsion-rolli o'yinlar, dialog);
- individual dasturlar ishlab chiqish va ulardan foydalanish;
- loyihalash metodidan foydalanib o'quv jarayonini tashkil qilish;

O'qituvchi shunday muhit yaratishi kerakki, har bir o'quvchi bilim olishdagi xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olib o'z-o'zini namoyon qila olsun. Ta'lim jarayoni nafaqat informatsion, balki, rivojlantiruvchi ham bo'lishi kerak. O'qituvchining har bir o'quvchining xulqini, bajarayotgan faoliyatini kuzatib, ma'lumotlar bankini to'ldirib borishi va bu ma'lumotlardan shakllantirilgan o'quvchining "portreti"dan (tafakkuri, fanlarga qiziqishi, diqqati va boshqalar) ta'lim berishda foydalanishi ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan darsning asosiy talablari

Maqsad: bilim olish faolligini namoyon qilish uchun sharoit yaratish.

Maqsadga erishish vositalari:

- o'quvchilarning sub'ektiv tajribalarini aniqlashga imkon beradigan o'quv faoliyatining turli shakllari va usullaridan foydalanish;
- dars jarayonida butun sinfning faolligini oshirish uchun muhit yaratish;
- o'quvchilarning o'z fikrini bildirishga, xato qilishga yoki noto'g'ri javob olishga cho'chimasdan topshiriqlarni bajarishda turli usullardan foydalanish;

- o'quvchi faoliyatini faqatgina natijaga qarab emas (to'g'ri, noto'g'ri) balki ushbu natijaga erishish jarayoniga qarab baholash;

- o'quvchining qanday usulda ishlashni (masalani yechimini topish) o'zi tanlashga intilishiga sharoit yaratish, dars davomida boshqa o'quvchilarning ish usullarini tahlil qilish, eng qulay usullarni tanlash, o'zlashtirish;

- o'quvchiga tazyiq o'tkazmaslik hamda kamchiligini bo'rttirmaslik;

- past o'zlashtirish, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni o'quvchining shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

- dars jarayonida "muvaffaqiyat muhitini" yaratish, o'quvchiga o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini o'rttirishdan iboratdir.

Individual shaxsni rivojlantirish maqsadida o'quv faoliyatini tashkil qilish yo'llari

Topshiriq turlari:

1. O'z-o'zini anglash imkonini beruvchi topshiriqlar (o'qituvchining o'quvchilarga murojaati "O'zingni angla, o'zing bilib ol" jumalari bilan ifodalanadi):

- o'z-o'zini baholash (o'qituvchining tayyorlagan rejasi, sxemasi, algoritmi bo'yicha bajarilgan ishni tekshirish, xatolarini tahlil qilish);

- mazmun bo'yicha bajarilgan ishning usulini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash (masalaning yechish usulini ratsionalligi, insho rejasining ifodaliligi, laboratoriya ishidagi amallarning ketma-ketligi);

- o'quvchini o'quv faoliyat sub'ekti sifatida o'z-o'zini baholashi (o'z ishini rejalashtira olamanmi, o'z harakatlarimni tashkil qila olamanmi, erishgan natijalarimni baholay olamanmi);

- o'quv faoliyatida o'zining ishtirokini baholashi (faollik darajasi, boshqa ishtirokchilar bilan hamkorligi, tashabbuskorligi, ijodkorligi);

- darsni hamda uy vazifasini bilish qobiliyatlarini aniqlash (diqqat, idrok, xotira va boshqalar).

2. O'z o'rnini belgilab olishga imkoniyat beruvchi topshiriqlar (o'qituvchining o'quvchiga murojaati "O'zing tanla" jumlasini bilan ifodalanadi):

- turli o'quv mavzuni asosli tanlash;

- turli yo'nalishlardagi sifatli topshiriqlarni tanlash (kreativlik, nazariy, ixchamligi va boshqalar);

- o'quv balining darajasiga mos keladigan o'quv faoliyatini tanlash imkonini beruvchi topshiriqlar;

- o'quv faoliyati usulini asosli tanlash imkonini yaratuvchi topshiriqlar (o'qituvchi va sinfdoshlar bilan o'zaro aloqa qilish usullari, vazifalarni kim bilan va qanday bajarish);

- o'quv faoliyatini tanlash (qisqa vaqt davomida mavzuni o'zlashtirish, mavzuni bo'laklarga bo'lib o'zlashtirish);

- o'quvchilar tomonidan qaysi yo'nalishda rivojlanishini tanlash.

3. O'quvchilarni hamkorlikda rivojlanishiga qaratilgan topshiriqlar ("Hamkorlikda ijod qiling"):

- turli texnologiya va shakllardan foydalanib, guruhlarda ijodiy ishlash: “aqliy hujum”, rolli o‘yinlar, guruhlarda ishlash, proekt metodi va boshqalar;
- birgalikda bajaraladigan “oddiy” ijodiy topshiriqlar (jamoalar bilan, juftliklarda insho yozish, guruhlarga bo‘lib laboratoriya ishini yozish va boshqalar);
- guruhlarda o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarga vazifalarni, o‘rnini bo‘lib bergan holda birgalikda ijodiy topshiriqni bajarish: guruh boshlig‘i, “bezatuvchi”, ekspert-kontrolyor va boshqalar;
- rollarni taqsimlab, ijodiy rolli o‘yinlar tashkil qilish (taqsimlangan rollar o‘zaro bog‘langan, ijodiy namoyon bo‘lishga imkon berishi, individual va umumiy ijodiy natijaga erishishga qaratilgan bo‘lishi kerak);
- birgalikda ishlashda ishtirokchilarning o‘zaro hamjihatligini ko‘zlagan topshiriqlar (masalan, laboratoriyada tabiiy mahsulotlardan indikatorlar olish bo‘yicha tajribalar yoki chet tilida bir-biridan intervyu olish);
- faoliyatning natijasi va jarayonini birgalikda tahlil qilish (masalan, guruhning har bir vakili tomonidan mavzuni o‘zlashtirganlik darajasini muhokama qilish, guruh ishini baholash);
- o‘quv faoliyatining individual maqsadi va rejasini ishlab chiqishda bir-biriga yordam berish (laboratoriya ishlarini bajarish bo‘yicha rejasini birgalikda tuzish, nazorat ishiga tayyorlanish bo‘yicha individual rejani birgalikda ishlab chiqish);

4. O‘zini o‘zgartirish, rivojlanishga qaratilgan topshiriqlar va birgalikda ishlash usullari (“O‘zing uchun o‘zingni o‘zgartir”):

- o‘quv faoliyatini bahosiz bajarish bo‘yicha topshiriqlar (masalan, uyda turli masalalarni ishlab kelish bo‘yicha yo‘llanma berish);
- o‘quvchi tomonidan o‘z xohishi bilan o‘zining bajargan faoliyat natijalarini tahlil qilishi;
- bir necha masalalarni yechib bo‘lgach o‘qituvchi tomonidan berilgan mezonlar asosida har bir o‘quvchi tomonidan o‘z ishini baholash;
- o‘qishdagi shaxsiy istiqbollarni belgilab olishga qaratilgan topshiriqlar (o‘quv faoliyati natijalarini rejalashtirish, shakl, muddatlarini rejalashtirish);
- o‘z-o‘zini rivojlantirishga qaratilgan sub’ektiv murakkab mashg‘ulotlar va vaziyatlar (masalan, ijodiy ish yozish, lekin ijodiy ish baholanmaydi, oldingi qilingan ijodiy ishlar bilan taqqoslanib, natijalari tahlil qilinadi);
- turli xususiyatlarni (sabr, ijod, o‘zaro ta’sir qilish va boshqalar) namoyon bo‘lishini talab etuvchi, o‘quvchi o‘z xohishidan kelib chiqib tanlay oladigan topshiriqlar (baholanmaydi);
- kasbiy qiziqishidan kelib chiqib tanlashga imkon yaratuvchi topshiriqlar.

Pedagogning mahorati Davlat ta’lim standartlari asosida ta’lim mazmunini belgilab, o‘qitishning optimal metod va usullarini qo‘llay bilishda. Ta’lim texnologiyasi - quyidagilarni o‘z ichiga qamrab olgan sistemali darajadir:

- ta’lim-tarbiyadan ko‘zlangan maqsad;
- ta’lim mazmuni;
- pedagogik xamkorlik vositalari;
- o‘quv jarayonini tashkil qilish;

- o‘quvchi-o‘qituvchi;
- faoliyat natijasi.

“Pedagogik texnologiya”ning ma’nosi keng bo‘lib, “ta’lim metodikasi” dan farq qiladi. Qanday qilib eng samarali yo‘l bilan ta’limni boshqarish va ta’lim-tarbiyadan ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin degan savolga ana shu pedagogik texnologiya javob beradi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasi quyidagicha tavsiflanadi:

- nomarkazlashganlik (antropotsentrik);
- insonparvarlik;
- psixoterapevtik yo‘nalganligi;
- bolaning erkin, ijodiy va har tomonlama rivojlanishini asosiy maqsad qilib qo‘yishi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasidagi fundamental g‘oya tushuntirishdan tushunishga, monologdan dialogga, nazoratdan rivojlanishga, boshqarishdan o‘zini o‘zi boshqarishga o‘tishdan iborat. Pedagog asosiy urg‘uni “fanni” bilishga emas aksincha, muloqotga o‘zaro bir birini tushunishga harakat qilib, o‘quvchini ijod qilishi uchun uni “ozod” qilishga qaratishi kerak. Ijod va izlanish o‘quvchining shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasi muhitidagi borlig‘ining asosi bo‘lmog‘i lozim. Ammo o‘quvchining jismoniy, intellektual va ruhiy xolati mustaqil ravishda ta’limdagi ijodiy izlanish talab qiladigan topshiriqlarni bajarishga va hayotiy muammolarni yechishga yetarli emas. Shuning uchun unga pedagogik qo‘llab-quvvatlash va yordam kerak bo‘ladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasining tavsifidagi mana shular “kalit” so‘zlardir.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasi o‘z ichiga quyidagi texnologiyalarni ham qamrab oladi:

- shaxsga insonparvarlik yondoshuvi;
- hamkorlik texnologiyasi;
- o‘yin texnologiyasi;
- kommunikativ ta’lim texnologiyasi;
- erkin tarbiya texnologiyasi;
- bolani qo‘llab-quvvatlash texnologiyasi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasiga qo‘yiladigan talablar:

- dialog (o‘zaro suhbat);
- faollik va ijodkorlik;
- bolaning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash;
- o‘quvchiga mustaqil ijod qilishi, qaror qabul qilishi, ta’lim olish turi va uslublarini tanlashi uchun keng imkoniyat yaratib berish;

Pedagog quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- san’at, ijodkorlik va bolaga xurmat bilan munosabatda bo‘lish;
- insoniy, pedagogik pozitsiyada bo‘lish;

- bolalarning ruhiy va jismoniy sog'lom bo'lishi va bolalik ekologiyasi haqida qayg'urishi;
- doimiy ravishda madaniy-informatsion, fanni rivojlantiruvchi yangiliklardan unumli foydalanib ta'lim jarayonini boyitib borishi;
- ta'lim mazmuni bilan ishlashni bilishi va ung shaxsga yo'naltirilgan
- shakl bera bilishi;
- har hil pedagogik texnologiyalardan foydalana olishi va ularga shaxsni rivojlantiruvchi yo'nalish bera olishi;
- har bir bolaning individual xususiyatlarini qo'llab-quvvatlashi va ularni rivojlantirish haqida qayg'urishi.

Shaxsga insonlarvarlik yondoshuvi texnologiyasi

Bu texnologiya avvalo shaxsni insonparvarlik yondoshuvi, psixoterapevtik yo'nalishi bilan boshqa texnologiyalardan ajralib turadi. Bular o'z o'rnida majburlashni qoralaydi va aksincha bolani har tomonlama xurmat qilish, uni yaxshi ko'rish hamda bolaning ijodkorlik imkoniyatlariga optimal ishonch bilan qarash g'oyalarini ilgari suradi. Bu texnologiyada shaxsga munosabat birlamchi bo'lib individual yondoshuv, notalabchan demokratik boshqaruv hamda yorqin insoniy qarashlar boshqa yo'nalishlardan ustun turadi.

Адабиётлар

1. О.В. Савенко. Квадрат функцияни ўрганишда геометриянинг ўрни // Физика. Математика ва информатика. Илимий-услубий журнал. - № 5. -2016. .Тошкент. -Б.96-100.
2. Особенности решения задач по изучению геометрии в школьной практике. // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Ежемесячный научный журнал. Москва.-2015. март.- № 03 (74). -Б.10-12.
3. Михайловский. Э.Э. Методика изучения свойства замечательных линии треугольника. International Scientfic And Pratikal Conference. World Science. proceedings of the conference. Topical Researches Of The World Science. (June 20-21.2015). vol. 2. rost publishing. Dubai.-2015.-Б.52-61.
4. А.А.Саломов “Развитие, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. //Дисцертационный исследование//.
5. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.
6. Жумаев Э.Э.Ўқитишда геометрик билимларнинг интеграллашуви. Т.Н. қори Ниёзий номидаги ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти. Аниқ фанларни ўқитиш самарадорлигини ошириш ва таълим

сифати индикаторларини амалиётга жорий этиш муммолари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2-қисм.-2016.Тошкент. -Б.87-90.

Электрон таълим ресурслари:

1. www.uzedu.uz - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти

9. www.edu.uz - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги расмий сайти

10. www.avloniy.uz - А. Авлониё номидаги халқ таълим тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти

11. www.ziyo.uz - Таълим портали

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA MILLIY O‘QUV DASTURINI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Djumayev Mamanazar Nizomiy nomidagi TDPU professori.

mamanazaruz@bk.ru + 998909991474

Аннотасиё. Ушбу мақолда бoshlang‘ich sinflarda matematikadan milliy o‘quv dasturini amaliyotga joriy etishning ilmiy-metodik asoslari haqida mulohazalar suningdek, Respublka ta‘lim inspeksiyasi tomonidan milliy o‘quv dasturi loyihasi muhokamasi haqida so‘z yurutamiz.

Matematik ta‘limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy, shaxsiy va jamiyatdagi kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan turli ko‘rinishdagi malakalarni o‘quvchilar tomonidan egallashni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuvda matematik ta‘limning asosini amaliy, tadbqiqiy yo‘nalishlarini kuchaytirishga qaratiladi.

Kalit so‘zlar. Mulohaza, texnologiya, maqsad vazifa, o‘quv dasturi, ta‘lim standarti, boshlang‘ich ta‘lim, matematika, bilim va ko‘nikma.

КЛЮЧЕВЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Джумаев Маманазар профессор ТГПУ имени Низами.

Аннотация. В этой статье мы обсуждаем научно-методические основы реализаtsии natsиональной учебной программы по математике в начальной

школе, а также обсуждение проекта национальной учебной программы Республиканской инспекцией образования.

Компетентностный подход к математическому образованию предполагает приобретение учащимися различных навыков, которые позволяют им эффективно действовать в ситуациях, возникающих в профессиональной, личной и общественной жизни. Таким образом, компетентностный подход направлен на усиление практического применения основ математического образования.

Ключевые слова. обратная связь, технология, цели, учебная программа, образовательные стандарты, начальное образование, математика, знания и навыки.

KEY ISSUES IN THE IMPLEMENTATION OF THE NATIONAL PROGRAM IN PRIMARY EDUCATION

Djumaev Mamanazar is a professor at the Nizami State Pedagogical University.

Annotation. In this article, we discuss the scientific and methodological foundations for the implementation of the national curriculum in mathematics in primary school, as well as the discussion of the draft national curriculum by the Republican Inspectorate of Education.

A competency-based approach to mathematics education involves the acquisition by students of various skills that allow them to act effectively in situations that arise in their professional, personal and social life. Thus, the competence-based approach is aimed at strengthening the practical application of the foundations of mathematical education.

Key words, feedback, technology, goals, curriculum, educational standards, primary education, mathematics, knowledge and skills.

Prezident Shavkat Mirziyoevning «Yangi O'zbekiston Strategiyasi» nomli kitobi chop etildi. Unda Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessansni qurish bo'yicha qilinayotgan ishlar va milliy taraqqiyot istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Ma' lumki, mamlakatimiz ta' lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilmfan sohasi rivojini jadallashtirish maqsadida Prezident farmoni loyihasi ishlab chiqildi[1].

Matematika olamni, dunyoni bilishning asosi bo'lib, tevarakatrofimizdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda juda katta ahamiyatga egaki, matematik bilimlarsiz ishlab chiqarish va fanning rivojlanishini tasavvur qilib bo'lmaydi. Shuning uchun

ham *matematik madaniyat* — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi[4].

Matematika fanini o'qitishdan ko'zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Matematika fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Matematika fani o'qituvchilarining fan bo'yicha bilim, ko'nikma va mahoratini uzluksiz yangilab borish, zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni an'anaviy va masofaviy shakllardan foydalanib oshirishiga sharoit yaratish;

o'qituvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy tadqiqot va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning pedagogik nufuzini oshirish va kompetentligini rivojlantirib borish;

o'qituvchining shaxsiy va kasbiy axborot maydonini yaratish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning o'z pedagogik faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, onlayn va oflayn, video va televizion darslarni tayyorlash va o'tkazish ko'nikmalarini zamon talabidan kelib chiqib takomillashtirib borish;

dars jarayonida ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasidan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash. Matematika fanini o'qitishdan ko'zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy

resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatish bo'yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta'minlanadi [6].

Bundan ta'lim bo'yicha qator xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari ham dalolat bermoqda. Shu o'rinda, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 15 yoshli o'quvchilarning ona tili, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA - o'quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi tadqiqotlari natijalari e'tiborga molik.

Bundan tashqari, ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (IEA) tomonidan tashkil etilgan TIMSS - matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining xalqaro monitoringi dasturini ham keltirish mumkin. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning turli davlatlarda matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda matematika fanini o'qitishga xalqaro baholash dasturlarining mazmuni, baholash me'zonlari va mexanizmlari mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda joriy etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

STEAM (S – science - tabiiy fanlar T – technology - texnologiya, E – engineering - muhandislik, A – art - san'at, M – mathematics - matematika) ta'lim texnologiyasi aniq fanlar blok-modulida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan. **Matematik mazmun tandartlari (bilim va ko'nikmalar).** Qisqacha tavsifi: Asosiy matematik tushunchalar va munosabatlar mohiyatini tushunish va ulardan tipik o'quv topshiriqlarini bajarishda foydalanish.

Ushbu standartlar o'quvchilar matematikani o'rganish orqali nimani tushunishi va nimalarni bajarishga qodir bo'lish kerakligini belgilab beradi. Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida qarorda matematika o'qitishda matematik tafakur va tasavvurni rivojlantirish to'g'risida to'xtalib o'tilgan [2].

Matematikada tushunishning o'ziga xos belgilaridan biri – bu o'quvchining

matematik o'zlashtirish darajasidan kelib chiqqan holda muayyan matematik ifodaning to'g'ri yoki noto'g'ri ekani yoki muayyan matematik qoidaning qayerdan kelib chiqishini asoslab berish qobiliyatidir. Matematik tushuncha mohiyatini tushunish va tipik amallarni bajarish ko'nikmasi bir xilda muhim bo'lib, ular muayyan murakkablik darajasidagi standart topshiriqlar yordamida baholanadi.

Matematik amaliyot standartlari kompetensiyalar) qisqacha tavsifi: O'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini amaliy masalalarni echishda va notanish vaziyatlarda qo'llay olish (kompetensiyalar) [7, 43-b].

Mazkur standartlar ham umumlashgan mazmundagi amaliy tatbiq standartlardan iborat bo'lib, ular o'quvchilarning quyidagi aqliy faoliyati sohalarini qamrab oladi (kelgusida ishlatish qulay bo'lsin uchun aqliy faoliyat sohaları, mos ravishda M1, M2, M3, M4 va M5 bilan kodlanadi):

- **Mulohaza yuritish (M1)**; matematikaga oid fikrni asoslash, isbotlash yoki o'zgalar fikriga munosabat bildirish uchun mantiqan asosli va tushunarli dalillarni keltirish;

- **Modellashtirish (M2)**: o'quv va hayotiy muammolarni matematika tilida ifodalash, ularning matematik modelini qurish;

- **Muammoni echish (M3)**: matematikani qo'llab muammoni hal qilish;

- **Muloqot qilish (M4)**: matematik tushuncha, belgi va timsollar asosida matematika tilida o'zaro muloqot qilish;

- **Ma'lumotlar bilan ishlash (M5)**: ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va turli shakllarda tasvirlash. Matematik amaliyot standartlari har bir sinf kesimida mazmun standartlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, tegishli mazmun standartlarida o'z aksini topgan. Amaliyot standartlari mazmun standartlarining mazmuniga mos bo'lgan, tegishli yosh fiziologik imkoniyatlari va aqliy faoliyat sohalaridan kelib chiqib singdirilgan. a) bir necha turdagi ma'lumotlarni taqdim etish uchun masshtabi berilgan chiziqli va ustunli diagrammalarni yasash. Diagrammada keltirilgan ma'lumotlardan foydalanib, "qancha ko'p?" va "qancha kam?" ko'rinishidagi bir va ikki qadamli masalalarni echish. Masalan, diagramma chizsak, undagi har bir kvadrat 5 ta uy hayvonini ifodalashi mumkin. b) bir o'lchov birligining yarmi va to'rttdan biri belgilangan chizg'ich yordamida uzunliklarni o'lchab ma'lumotlar qatorini hosil qilish. Gorizonta shkala tegishli birliklarda – nomanfiy butun sonlar, yarimlar yoki choraklarda belgilab chiqilgan bo'lsa, diagramma yasash orqali ma'lumotlarni tasvirlash. a) sodda kombinatorika (to'plam elementlarini muayyan qoida asosida saralash imkoniyatlar sonini aniqlash) ga doir masalalarni echish. Matematika fani bo'yicha milliy ta'lim standartlarini

yaratishga yondashuv tizimli, yani muayyam tizimga solingan bo'lib, u "Al-jabr" deb nomlanadi. Bu nomda o'ziga xos "tiklanish" ma'nosi mujassamlangan[6,3-b].

Standartlar ta'limning boshlang'ich davridanoq barcha o'quvchilarni imkon qadar keng qamrab olib, ularning o'qish jarayonida to'liq ishtirok etishi uchun imkoniyat va ta'lim sohasida maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning maksimal darajadagi ishtirokini ta'minlash uchun tegishli sharoitlarni yaratib berishi lozim. Standartlar barcha o'quvchilargaShu bois, amaliyot standartlarini har bir sinf kesimida yana alohida aniqlashtirib o'tirmaymiz.

O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarini shakllantirish Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy, shaxsiy va jamiyatdagi kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan turli ko'rinishdagi malakalarni o'quvchilar tomonidan egallashni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuvda matematik ta'limning asosini amaliy, tadbqiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishga qaratiladi.

, kichik o'quv tadqiqotlarni bajarish orqali umumta'lim fanlarini o'rganishga qiziqishni kuchaytirish maqsadida fan o'quv dasturlariga amaliy mashq va tatbiq hamda loyiha ishi kiritildi. Bu holat nafaqat muayyan o'quv fani bo'yicha o'zlashtirish sifatini yaxshilaydi, balki fanlararo va fanning kundalik turmush bilan bog'lanish imkoniyatlarini ochadi va ta'lim samaradorligini oshiradi[5, 16-b].

Matematika darslarini tashkil qilishda nazariyadan ko'ra ko'proq amaliyotga e'tibor berish hamda o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini berishga asoslangan yondashuvdan ma'lum darajada voz kechish talab qilinadi. Matematika darslarida ko'proq keys, tadqiqot, loyiha, kichik o'quv kashfiyotlari kabi interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. O'quvchilarda kichik tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda kuzatish, tajriba, o'lchashlar, analiz (tahlil) va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash va analogiya kabi ilmiy izlanish metodlaridan o'rnida foydalanish talab etiladi. O'quvchilarda bilim va ko'nikmalarni shunchaki shakllantirib qolmasdan, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyalarini ham tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi. Izlanishlarimizning maqsadiga ko'ra mustaqil fikrlash xususiyatlarining xarakteristikasini ko'rib chiqamiz [4-22-b].

Fikrlashning chuqurligi matematik fakti va masalaning mohiyatiga kirib borish qobiliyatida, asosiysini ikkinchi darajalidan ajrata bilishda ifodalanadi.

Elastikligi faoliyatining bir usulidan ikkinchi usuliga osongina o'tish, faoliyat usulini maqsadga muvofiq o'zgartira olish qobiliyatida ifodalanadi.

Fikrlashning faolligi masalani echishga qaratilgan tirishqoqlikning doimiyliigi.

Fikrlashning tanqidiyligi masalani echish yo‘li to‘g‘ri tanlanganligiga baho bera olish qobiliyati, faoliyat usulining unumliligida, natijaning to‘g‘riligida, faoliyatni doimo normada saqlash qobiliyatida ifodalanadi.

Ratsional fikrlash turli parametrlarga qo‘yib faoliyat usullarini taqqoslash qobiliyati, masalani echishda kam vaqt sarflanadigan usullarini topa olishda ifodalanadi.

Fikrlashning originalligi qo‘yilgan muammo yoki berilgan masalaning ajoyib, boshqa usullardan farqli usul bilan echishdir. U ko‘pincha fikrlashning teranligi va chuqurligining natijasida namoyon bo‘ladi.

Fikrlashning mustaqilligi masalaning echish usulini mustaqil, birovning yordamisiz topa olishida, faoliyatning oraliq va oxirgi natijalarini ko‘ra bilishda, fikr-muloxazalarining mustaqil, erkin va asosligida ifodalanadi.

Mustaqil fikrlashning ijodiy xususiyatlari tahlil qilinayotganda o‘quvchilardagi matematik rivojlanishiga tashxis qo‘yishda, bizning nazariyamizda, o‘quvchilar quyidagi xususiyatlarga ega yoki yo‘qligini aniqlab olishimiz muhimdir. Bular: teranlik, elastiklik, mustaqillik, fikrlashning faolligi, tanqidiylik va turlilik, umumiylik, ratsionallikdir. Bunday xususiyatlar o‘quvchilarda faqatgina matematika bo‘yicha emas, balki matematikaga yaqin bo‘lgan fanlardan ham o‘rganish sifatini oshiradigan didaktik ahamiyatga egadir.

Ijodiy fikrlashning ajratilgan xususiyatlar tizimidagi mustaqillik fikrlashning ijodiy, mahsulotli xususiyati deb o‘rganilmoqda. M.G.Davletshin mahsulotli fikrlash tushunchasiga teranlik, elastiklik, mustahkamlik, qarama-qarshiliklarni sezish kabi xususiyatlarni kiritmoqda. Z.Nishanova mahsulotli fikrlashga turli xususiyatlarni kiritmoqda. Mualliflarning ko‘pchiligi ijodiy fikrlash uchun fikrlashda mustaqillikka ega bo‘lish muximdir[4].

Krutetskiy fikricha ijodiy va mustaqil fikrlash o‘rtasidagi farqning muhimligi shundaki, ijodiy fikrlash va bu mustaqil fikrlashdir, ammo har qanday faol fikrlash ham mustaqil va mustaqil fikrlash ijodiy fikrlash bo‘la olmaydi. O‘quvchining ijodiy fikrlashining muhim qismlaridan biri – bu intuitsiya (**faxm**)dir. Intuitsiya tushunchasi turli ilmlarda foydalaniladi: falsafa, mantiq ilmi, matematika, psixologiya; bunda ushbu tushunchaga turlicha ma’no kiritilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Мирзиёев Ш.М Янги Ўзбекистон Стратегияси.
<https://www.gazeta.uz/uz/2021/09/09/book/>

2. Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to‘g‘risida. Uzbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori

3.Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to

primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

4.Djumayev M.. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b.

<http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>,

E-mail: fizmat_jurnali@inbox.uz

5.M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

5.Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpxti.uz>

7. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

8. Dzhumaev M. About the main principles and essence of the implementation of the national curriculum. No. 1 - issue Physics, mathematics, informatics magazine/Tashkent. 2024 / 148-165 p. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>.

9. Djumaev M.I. Competency approach in teaching mathematics to elementary school students according to the requirements of the national educational program of Uzbekistan. Collection of works of the international scientific and practical conference "Digital education - the requirement of the time" dedicated to the 80th anniversary of the director of the Aksukent Multidisciplinary College, Professor Kuvatbekova Karamat Perdeshovna . Shymkent "KhDU" publishing house ISBN 9965-544-22-0 2024 - 306-311.

10.Dzhumaev M.I. Some psychological and pedagogical principles of mathematical education. Professional training in the modern world. 2020;10(4):4310-4320 <https://doi.org/10.20913/2618-7515-2020-4-15>

1 SHO`BA

“Inklyuziv ta’lim samaradorligini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari va ahamiyati.”

INKLYUZIV TA’LIMDA INSONPARVARLIK

A.A.Akmalov - Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, ped.fan.nomzodi, professor,
O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan xalq ta’limi xodimi

Annotatsiya: Malaka oshirish tizimida inklyuziv ta’lim talablarining asosiy komponentlari: inklyuziya, inklyuziv ta’limning huquqiy - me’yoriy asoslari, tamoyillari, qoidalari, davlat ta’lim talablari, kreativ yondoshuv, , maxsus yordamga muhtoj bo‘lgan bolalarga beriladigan yordam yuzasidan bilim, ko‘nikma va malakalar, kasbiy kompetentligini takomillashtirilish omillari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziya, uyg‘unlashish, alohida ehtiyojli bola, sharoit, tamoyil, muhofaza, individuallashtirish, tabaqalashtirish, maqsad, natija, faoliyat.

Inson huquqlari - insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalaridagi imkoniyatlari hamda da’volarini tavsiflovchi tushuncha. Inson huquqlarini erkin va samarali tarzda amalga oshirish fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir.

Insonparvarlik — insonning qadri, erkinligi, baxt - saodati, teng huquqliligi to‘g‘risida, insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish uchun shartsharoitlar yaratib berish haqida g‘amxo‘rlik qilishni ifodalovchi hamda inson taqdiri, xalq manfaatlarini, mamlakat kishilari haqida g‘amxo‘rlik insonparvarlikning asosiy masalasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashining 46-sessiyasida: “Birlashgan Millatlar Tashkilotining **“Inson huquqlari yo‘lida harakatga da’vat”** tashabbusini ilgari

surishda: Kengash a'zolari, barcha sheriklarimiz bilan yaqin hamkorlikni davom ettiramiz. 2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari mamlakatimizda har bir insonning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlashni ko'zda tutadigan **“Hech kimni e'tibordan chetda qoldirmaslik”** tamoyili asosida amalga oshiriladi... Biz imkoniyati cheklangan shaxslarning o'z qobiliyatini to'la ro'yobga chiqarish masalalari bo'yicha Mintaqaviy kengash tuzishni taklif etamiz.” deb bildirgan taklifini nogironligi bo'lgan kishilar himoyasiga qaratilgan strategik ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo'lamiz.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50 - moddasida : “Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi – deb ta'kidlangan. 2020 yil 23- sentyabrda qabul qilingan “O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risida”gi Qonunning 9- moddasi: Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limda: “Jismoniy, akliy, sensor (sezgi) yoki ruxiy nuksonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzak vakt davolanishga muxtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi.

20- moddasi: Inklyuziv ta'lim: Inklyuziv ta'lim aloxida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini xisobga olgan xolda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga karatilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruxiy nuksonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan belgilanadi.

46 – моддаси: Pedagog xodimlarning majburiyatlari: ta'lim oluvchilarning psixologik va o'ziga xos xususiyatlarini, jismoniy va ruhiy salomatligini, fiziologik rivojlanishini hisobga olishi, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga e'tibor karatishi”- deb ta'kidlangan.

Inklyuziv ta'lim – (inklyuziya – inglizcha inclusion- uyg'unlashish) hamkorlikdagi ta'lim bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan insonparvar ta'lim sifatida e'tirof etilmoqda.

Inklyuziv ta'limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiy - uslubiy yondoshuvlar, mutaxassislarni tayyorlash, malakasini oshirish zamonning dolzarb muammosidir.

Inklyuziv ta'lim - (ingliz tilidan olingan, inclusion-o'z ichiga olish, kiritish degan ma'nolarni bildiradi) bu davlat siyosati bo'lib, nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muhtoj bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashtirilgan yordam tizimidir. U umumiy ta'lim tizimining muhim qismini tashkil qiladi va hamma uchun birdek ta'lim beruvchi davlat ta'lim tashkilotlarida olib boriladi.

Inklyuziv ta'lim - shunday ta'lim-tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o'z uyi, oilasi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan ta'lim tashkilotlarida, o'z tengqurlari bilan birga ta'lim olishi demakdir.

Inklyuziv ta'limning maqsadi alohida ehtiyojli bolalarning imkoniyatlaridan kelib chiqib, umumta'lim muassasalarida to'laqonli ta'lim olishlarini ta'minlash, ta'lim muassasalarida har bir bola uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish hisoblanadi. Sharoitlar bolalarning uydan maktabga qatnovi bilan, darsda o'zini qulay xis qilishi bilan, o'quv fanlarini o'zlashtirishga imkon beruvchi vositalarga egaligi bilan, darsdan tashqari paytlarda o'z qiziqishlari doirasida faoliyat bilan mashg'ul bo'lish imkoniyatlariga egaligi bilan, salomatligiga hech bir xavfning mavjud emasligi bilan tavsiflanadi.

Inklyuziv ta'limning strategik bosh g'oyasi: **“Zamonaviy maktabda bola ta'limga emas, ta'lim bola imkoniyatlariga moslashtiriladi”**.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim tashkilotlariga jalb qilishning **ikki asosiy omili** quyidagilar:

Birinchidan, alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda o'zaro faoliyat ko'rsatishga ega bo'lishlari mumkin. Inklyuziv ta'lim

maqsadga muvofik, tarzda tashkil etilsa, maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanganadilar, sogʻlom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini, nogiron bolalarga nisbatan yanada mexribon va eʼtibor bilan munosabatda boʻlishni xis etadilar.

Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sogʻlom tengdoshlari bilan yonma - yon oʻkish, tarbiyalanish xuquqiga ega boʻladi. Bu ishlarning muvaffaqiyati har bir davlatning qonunlarida aks etilishi zarur. Chunki, qonunlar, ularni kerakli moddiy va

maʼnaviy resurslar bilan taʼminlanishini amalga oshirishni kafolatlaydi.

Imkoniyati cheklangan bolalar - oʻquvchilarga taʼlim berishda, ota - onalar , mahallalar, pedagoglar, mutaxassislar hamkorligida faoliyat koʻrsatishlari talab qilinadi va majburiy shart hisoblanadi.

Integratsiyalashgan inklyuziv taʼlim (ingliz tilida integration-, birlash ish , koʻshilish, yaxlitlik degan maʼnolarni bildiradi) bu — diqqat markazida aynan bolaning maktabga kelib - ketishi, sogʻlom tengdoshlari bilan birgalikda oʻz qobiliyati darajasida faoliyat koʻrsatishi, taʼlim olishi, kasb - hunar oʻrganishidir.

Inklyuziv taʼlim asosan umumtaʼlim tashkilotlariining oddiy sinflarida va maxsus ehtiyojli bolalarning yashash joyiga yaqin boʻlgan muassasalarda olib boriladi.

Bunday taʼlim tashkilotlari barcha bolalarning turli jismoniy ehtiyojlari, yakka xususiyatlari, ularning qobiliyatlari, uqitish usullari va taʼlim bosqichlaridagi

farklarni anikdaydi hamda ularning imkoniyatlari, oʻzlashtirish darajalarini

inobatga olgan holda tabaqalashtirilgan taʼlim tizimini tashkil etadi. Nogiron

bolalarning maxsus yoki umumtaʼlim tashkilotlarida taʼlim olishi ularning nuqson

turini yengil yoki ogʻir darajasini eʼtiborga olgan holda joylardagi psixolog –

tibbiy - pedogogik tashxis komissiyasining xulosasiga koʻra amalga oshiriladi.

Hozirgi davrda yengil darajadagi nutqiy nuqsonli, falaj, akliy rivojlanishi

sustlashgan bolalar, zaif koʻruvchi va

zaif eshituvchilar, umumtaʼlim maktablarining integratsiya sinflarida, ayrimlari

esa inklyuziv sinf yoki guruhlarda taʼlim olishi tashkil etilgan. Imkoniyati

cheklangan bolalarni toʻlaqonli taʼlimga jalb qilish maksadida Maktabgacha va

maktab ta'limi vazirligi tasarrufidagi maxsus ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatib kelayotgan mutaxassislar, Paraolimpiya tashkilotlari trenerlari, xalqaro tashkilotlar YuNESKO, YuNISEF loyihalari asosida hamkorlikda boskichma – bosqich amalga oshirib kelinmokda. Inklyuziv ta'lim tamoyillari quyidagilar:

1. Ta'lim sifatini baholovchi indikatorlar bola imkoniyatlariga mo'ljallanadi.
2. O'quvchi qanday javob berdi? emas, qanday ishtirok etdi? savoli asosida refleksiv muhit yaratiladi.
3. Individual yondashuv o'quvchining o'zlashtirish xususiyatiga nisbatan tanlansa, differensial yondashuv o'quv topshiriqlarining murakkablikka ko'ra darajalanishiga nisbatan qo'llaniladi. Adaptivlik variativlik bilan uyg'unlashadi.
4. Pedagogning improvizatsion faoliyati moslashuvchan transformatsion muhit yaratishga yo'naltiriladi.
5. Rag'batlantirish o'quvchilarni topshiriq bilan band qilishdan oldin yuradi.

“Sening imkoniyating cheklanganligi uchun emas, sen bunga qodirsan” – talabi asosida ta'lim jarayoni tashkil etiladi.

Xulosa. Inklyuziv ta'limni sifat va samaradorligini oshirishda kreativ, integrallashgan, insonparvar, zamon talablariga moslashuvchan, ta'limning yuqori sifatli va barqaror rivojlanishida, ijtimoiy, ilmiy va texnik taraqqiyot talablari asosida, pedagoglarning malakasini oshirish va qayta tayyorlashda kasbiy va shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, yangilash ustivor vazifa sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan manbaa va adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46 - sessiyasidagi nutqi
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T.: 2023y.
3. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/-5013007>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5538-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/-3893445>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini

tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/-4312785>

6.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5924-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/-4711327>

7.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

8.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-6008663>

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА

Кузиев Умиджон Яндашалиевич

*доктор философии по филологии,
заведующий кафедры Узбекского языкознания, НамГУ*

mail: kuziyevumid@namdu.uz

Тел: +998(99)320-77-52

Исомаддинов Усмонали Мамуржонович

Докторант, Наманганский государственный университет

mail: uisomaddinov@gmail.com

Тел: +998(93)193-55-99

Аннотация: Данная статья посвящена анализу эффективности дистанционного обучения в рамках инклюзивного образования на примере Узбекистана. В статье рассматривается использование дистанционного обучения для детей с особыми образовательными потребностями и его влияние на качество образования в стране. Автор использовал аналитический метод, позволяющий анализировать существующие данные и результаты исследований в этой области. Также в работе использованы статистические данные World Bank (ВБ) и изучена концепция развития инклюзивного образования в системе народного образования в 2020-2025 годах в Узбекистане.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, инклюзивное образование, дети с образовательными потребностями, COVID-19, ПП-4860 РУз., World Bank (Всемирный Банк), ООН.

Abstract: This article is devoted to analyzing the effectiveness of distance learning within the framework of inclusive education using the example of Uzbekistan. The article discusses the use of distance learning for children with special educational needs and its impact on the quality of education in the country. The author used an analytical method that allows him to analyze existing data and research results in this area. The work also used statistical data from the World Bank (WB) and studied the concept of the development of inclusive education in the public education system in 2020-2025 in Uzbekistan.

Key words: Distance learning, inclusive education, children with educational needs, COVID-19, RP-4860 of the Republic of Uzbekistan, World Bank, UN.

Введение

Дистанционное обучение в рамках инклюзивного образования становится всё более актуальным в современном мире. Оно предоставляет возможность детям с особыми образовательными потребностями получить доступ к образованию, не выходя из дома. Кроме того, дистанционное обучение в период беспрецедентных сбоев в системе образования также является важным аспектом, в чём весь мир убедился в условиях пандемии COVID-19^[1]. Из-за пандемии, по данным ООН, в 2020 году более 100 стран мира перешли на онлайн обучение — это означает, что 1,5 миллиарда детей лишились возможности ходить в школу. [1]

В Узбекистане вопрос развития инклюзивного образования является одним из приоритетов не только образовательной политики, но и государственной. Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-4860^[2] от 13.10.2020 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования и воспитания детей с особыми образовательными потребностями» стало важным шагом в этом направлении, в рамках которого была разработана

целая концепция на 2020-2025 годы. Для успешной реализации этой стратегии важно обеспечить доступность образовательных ресурсов для всех и на равных условиях. Одним из инструментов, способствующих достижению этой цели, является создание этих условий через дистанционное обучение.

По данным исследования Всемирного банка, проведенного в 2019 году, показало, что от трети до половины лиц с инвалидностью оценивают доступ к общественной инфраструктуре (школам, больницам, рабочим местам, магазинам и т. д.) и ее использование как затрудненный или относительно сложный в зависимости от типа инфраструктуры и местности. Наименьшие уровни доступности отмечены для медицинских учреждений (52%), социальных учреждений (55%) и школ (55%). 13,5% всего населения в возрасте от 3 лет и старше имеют ту или иную форму инвалидности, а 3,5% имеют серьезную форму инвалидности. На начало 2022 года в Узбекистане официально признаны людьми с инвалидностью 845,3 тысячи человек, что составляет 2,3% от общей численности населения. [2] Большинство из них проживает в сельской местности, что создает дополнительные трудности доступности общественных мест и собственного жилья, что является ярким примером в необходимости дистанционного образования.

Инклюзивное образование — это подход к обучению, направленный на то, чтобы все дети, независимо от их индивидуальных особенностей и потребностей, могли получить качественное образование вместе с остальными обучающимися. Оно стремится обеспечить равные возможности для всех, учитывая разнообразие учащихся, и создать в образовательной среде атмосферу взаимопонимания, уважения и поддержки. Инклюзивное образование способствует развитию толерантности, эмпатии и социальной ответственности, что является важным элементом формирования гармоничного общества.

Психологические аспекты развития человека подтверждают, что осознание и понимание себя и окружающего мира начинают формироваться

особенно активно после 12 лет, когда мозг проходит через важные этапы развития. Этот период считается критическим для формирования личности и установок человека. [3]

Исходя из этого, для детей с ограниченными возможностями может быть особенно полезным посещение общих занятий после 12 лет, когда их мозг уже более готов к осознанию и адаптации к общественным нормам и требованиям. Дистанционное обучение в этом возрасте может оказаться более эффективным и предпочтительным, поскольку оно позволяет детям инвалидам избежать потенциального негативного воздействия со стороны сверстников и развиваться в более комфортной среде. Кроме того, дети с ограниченными возможностями в этом возрасте сами начинают осознать и понимать не только следствия действий других людей, но и последствия своих собственных, так как они часто задаются такими вопросами, как: Из-за чего я не такой как другие?, Почему он/она так может, а я нет? Эти аспекты подробно рассмотрены в работе *«Психологические особенности детей с ограниченными возможностями»*, где авторы обсуждают психологические аспекты взаимодействия детей инвалидов.

С учетом этого, предлагается осуществлять обучение детей инвалидов дистанционно до пятого класса, чтобы предотвратить негативное воздействие со стороны окружающих. Важно отметить, что группы инвалидов различаются по характеру ограничений, и дальнейшие исследования направлены на разработку индивидуальных методик обучения и поддержки для каждой из этих групп.

Дополнительные исследования в этой области могут пролить свет на оптимальные подходы к обучению и интеграции детей с ограниченными возможностями в общество.

Заключение:

Дистанционное обучение играет ключевую роль в содействии инклюзивному образованию, особенно для детей с особыми образовательными потребностями до 12 лет. Этот подход не только обеспечивает доступность

образования для всех, независимо от их физических или интеллектуальных способностей, но и предотвращает возможные негативные последствия социальной изоляции. Развитие инклюзивного образования через дистанционное обучение требует совместных усилий образовательных учреждений, правительственных органов и общественности, чтобы обеспечить равные возможности для всех детей. Однако, важно учитывать индивидуальные потребности каждого ребенка, что требует дальнейших исследований и разработки специализированных методик обучения и поддержки. Поэтому, продолжение научных исследований в этой области является ключевым для создания более инклюзивного и поддерживающего образовательного окружения для всех детей.

Список использованной литературы:

1. Статистика ООН на 21 апреля 2020 года. Глобальный взгляд. Человеческие судьбы;
2. Технические справки по имплементации. Конвенции о правах инвалидов. The World Bank – январь 2023 года;
3. Л. А. Семчук, А.И. Янчий. Возрастная психология – учебно-методический комплекс. ГрГУ им. Я. Купалы-2006;
4. Н.Т. Джайнакбаев, Т.А. Асимова, А.А. Фатеева. Психологические особенности детей с ограниченными возможностями. ЖУРНАЛ «Проблемы современной науки и образования»-2017.

Ссылки:

1. <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1376532>;
2. <https://www.vseмирnyjbank.org/ru/country/uzbekistan>;
3. <https://ebooks.grsu.by/semchuk/tema-6-psikhologicheskoe-razvitiye-v-mladshem-shkolnom-vozhraсте.htm>;
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-detey-s-ogranichennymi-vozhmozhnostyami>.

Представление проблемы развития словарного запаса учащихся начальной школы в трудах Алтынсарина, А. Байтурсынова

Ермекбаев М.- к.п.н., доцент.

Жораева С.Б.- к.п.г., доцент

Урматова Т. – магистр, ст. преподаватель

Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова. город Шымкент.

Республика Казахстан

Резюме: В данной статье рассматриваются история вопроса, развитие словарного запаса школьников

Rezume: This article writes about the History of question, development of vocabulary of junior schoolchildren

Ключевые слова: образование, образование в начальной школе, преподавания казахского языка, словарный подход

Keywords: education, primary school education, Kazakh language teaching, vocabulary approach

Если посмотреть на историю человечества с древних времен до наших дней, мы можем сказать, что язык - это, прежде всего, неизгладимое, бессмертное, постоянно развивающееся явление. Язык-основа культуры, условия формирования нации. Через язык каждый человек выражает свои мысли, мнения, контактирует с окружающим миром. Правильное использование языка зависит от словарного запаса человека и его рационального использования. У дети с большим словарным запасом мысль становится трогательной, красноречивой. Одним из основных направлений современной системы образования является формирование и развитие таких качеств у учащихся. Если язык учеников богат, то он легко осваивает историю нации, культуру, драгоценные жемчужины, которые народ накопил

на протяжении веков. Это является предпосылкой для воспитания детей как нации, так и личности, творчески способных с креативным мышлением способной доказать свои навыки в соответствии с требованиями сегодняшнего дня.

Как известно, в настоящее время словарный запас учащихся начальной школы растет быстрыми темпами. Это происходит не только от воздействия семьи, окружающей среды, интернета, социальных сетей, телевизора, но и через слова, использованные в тексте учебника. Современные учебники нового поколения, основанные на идее развивающего обучения и воспитания, являются сложными и глубокими по строению и содержанию текста. Известно, что материал не полностью осваивается, не превращается в активный словарный запас пока в тексте не понимают слова, использованные в познавательном, воспитательном, научном плане. Поэтому увеличение словарного запаса учащихся становится одной из актуальных проблем современности. В конечном счете, работа по совершенствованию словарного запаса учащихся начальной школы решает несколько важных задач: во-первых, учащиеся вступают в языковое общение и свободно передают свои мысли; во-вторых, понимают языковые материалы, представленные в учебнике.; в-третьих, совершенствуется языковая культура с правильным употреблением слов; в-четвертых, расширяется богатство слов ученика; в-пятых, развиваются творческие способности.

Обучение языку проводится со дня поступления ребенка в школу. В начальных классах ребенок изучает фонетические явления языка, лексические особенности, грамматические закономерности. Здесь перед учителем стоит две задачи в обучении казахскому языку. Одним из них является обучение учащихся правильному произношению и правильному написанию слова, второе- развить словарный запас, правильно сочетать слова. III. Уакбаев подчеркнул, что "увеличение словарного запаса учащихся, упражнение на умение использовать слова на своем месте, привитие их в взаимосвязи, овладение орфографическими правилами,—

основная цель уроков казахского языка, изучаемых в начальных классах". Это очень долгий, сложный процесс. Если у ученика богатый словарный запас, то у него хорошо развито мышление", - говорит он, что один из путей достижения этих целей связан с большим словарным запасом детей. [1.4-25]. Ребенок, пришедший в школу, не знает только фонетические, грамматические стороны языка, но и знает словарный состав языка, смысл слов, то есть лексику. По мнению ученых, речевой фонд ребенка, впервые прибывшего в школу, составляет от 3 до 7 тысяч [2]. Главная задача учителя - дальнейшее развитие и совершенствование таких детей.

Поэтому проблема развития словарного запаса никогда не осталась без внимания ученых, внесших вклад в развитие методики преподавания казахского языка.

В вопросах расширения словарного запаса учащихся начальной школы выступили: Ы. Алтынсарин, А. Байтурсынов, У. Шонанов, К. Бегалиев, А. Садуакасов, С. Жиенбаев, Р. Амиров, К. Бозжанова, С. Рахметова, И. Узакбаев, Б. Кулмагамбетова, Б. Катембаева, К. Акбаева, К. Молдабек, г. Уэйсова, А. Жумабаева, М. Ермекбаев и другие.

С конца XIX века началось обучение казахскому языку в начальной школе, расширение словарного запаса учащихся начальной школы. С этого периода казахская интеллигенция внесла немало труда по обучению казахскому языку и заложила основы методики преподавания казахского языка.

Ы.Алтынсарина - ученый, впервые издал учебное пособие в казахской степи. Он имеет учебники для казахских детей как "Киргизская хрестоматия", "Мактубат", "Начальное руководство в обучении киргизов русскому языку". Он все свое время посвятил на обучение детей, повышению знаний и культуры казахского народа. При изучении языка Алтынсарин акцентировал внимание на необходимости систематического изучения грамматических закономерностей, смыслов слова. "Казахский ребенок не может понять значения слов, встречающихся в книгах. И может уперется в тупик из-за

различных грамматических изменений слова, не может ничего запомнить из-за сложности встречающихся правил ", - сказал он. [3.224].

Ы. Алтынсарин стремился определить объем словарного запаса ученика в период обучения грамоте. В работе " Начальное руководство в обучении киргизов русскому языку " учащиеся выделяют слова, которые должны владеть, на большие группы, такие как существительное, прилагательное, числительное, местоимение, глагол, приставка. Он создал лексический минимум для совершенствования словаря учащихся. Представленный ученым лексический минимум содержит около 1300 слов.

Ы.Алтынсарин писал слова, заданные лексическому минимуму, ученикам в словарных тетрадях, объяснял смысл некоторых слов через родственные слова. Хотя труд ученого был направлен на изучение русского языка для казахских детей, это был первый труд в вопросах увеличения словарного запаса учащихся. В процессе обучения изучаются языковые материалы, основанные ученым-просветителем, на принципе системности, ведение словарных тетрадей детей, выполняемых в обогащении словаря учащихся, способы объяснения смысла слова через синоним слова, которые до сих пор используются в учебном процессе. Это свидетельствует о том, что проблема совершенствования словарного запаса учащихся началась с Алтынсарина.

Один из основателей методики преподавания казахского языка — Ахмет Байтурсынов. Его труды по методике преподавания казахского языка: «Учебное пособие», «Пособие по языку», «Азбука» , «Новая азбука», и методическое пособие «Баяншы» . и др.

А.Байтурсынулы, несмотря на то, что проблема увеличения словаря учащихся не является его специальным предметом исследования, он ведет несколько работ, направленных на совершенствование словарного запаса учащихся. В ходе анализа трудов ученого было отмечено, что ученикам было предложено развивать словарный запас следующими способами.

Первый, способ группирования слов на темы. Здесь на каждую тему были отобраны слова, связанные с повседневной жизнью учащихся.

В книге "учебное пособие", изданном в 1912 году, словно разделили на тематические группы, записывали несколько слов каждой группе. Он выделяет следующие слова такырыштарга:

1. родные-родные;
2. Одежда;
3. игры-игрушки;
4. органы тела,
5. продукты-напитки;
6. домашний инвентарь;
7. посуда;
8. скот;
9. четыре ногие, кроме скота;
10. птицы;
11. насекомые;
13. названия земного шара;
14. наименование земли;
15. числа [4].

А. Байтурсынулы поставил цель развивать у детей систему познания, мышления, словарный запас, выделяя слова на темы. Такой подход явно проявляется в примерах и заданиях, приведенных в учебниках, действующих в современной начальной школе. При прохождении буква "Ы" В современном учебнике "Әліппе" детям дается группировка слов на темы, посуда: ложка, стекло, торсык; инструменты: домбра, сырнай, напитки: қымыран, сок.

Второй, способ преобразования смысла слова через приставку к корню. А. Байтурсынов провел работу по преобразованию смысла слова, передавая вначале однокоренные слова двух звуков, соединив приложения. Например, ас, асар, қон, қонақ и другие. По этому способу видно, что учащиеся научились не только читать и писать, но и дополнять к корневым словам, создавая новые слова, осмысливая смыслы созданных слов.

Третий, способ создания другого слова путем изменения одного звука в слове. Ученый объяснял ученикам, что можно создать другое слово, изменив только один звук слова. Здесь учащиеся осваивают не только орфографические, орфоэпические законы, но и лексические значения слов. Так, например, терек, тезек, керек, кезек, қор, қора и т. д. Этот подход широко используется в учебнике "Әліппе" для учащихся начальных классов, при прохождении букв а-ә сравнивает слова с этими буквами: сан, сән, ар, әр т.б; о-ө: бол-бөл, тол-төл и т. д.

Ученый предложил пути закрепления изученных слов через выполнение упражнений. Выполняя предложенные ученым работы " Сынау " и "дағдыландыру", формирует у учащихся умения правильно употреблять изученные или освоенные слова.

Литература:

1. Уакбаев В. Некоторые особенности обучения основам наук в начальных классах. Алматы: РБК , 1992. Страница -49.
2. Молдабеков К. Лингвостатические исследования казахских текстов для школьников (на материале текстов учебников начальных классов и литературы для детей) автореферат на соискание к. ф.н. 1985.-26 стр.
3. Избранные произведения Ы. Алтынсарина. Алматы: Наука. 1994. -288 страниц.
4. Байтурсынов А. "Тіл тағылымы" (труд, связанный с казахским языком и просвещением) Алматы: родной язык, 1992. - 448 стр.

НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ЎСМИР БОЛАЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТГА МОСЛАШТИРИШ

**Салихова Гулноза Махмудовна педагогика фанлари фалсафа доктори
вб. дотц. Тошкент Давлат педагогика университети**

shirinkhon.1805@gmail.com Тел; +99890 9416149

Аннотация.Шахсининг муҳитга мослашуви ижтимоий ва шахсий омилларнинг ўзаро алоқадорлигида амалга ошади. Маълум муҳитда

ривожланаётган бола ўз фаолликларини англай бошлайди, яъни ўз-ўзини билиши, англаши содир бўлади. Бу жараён ижтимоий англашдир.

Ижтимоийлашув ва мослашув ўзаро чамбарчас боғлиқ жараён бўлиб, шахснинг оила, маҳалла, кенг жамоатчилик билан ўзаро муносабатларининг яқдиллигини ўзида намоён этади. Лотин тилидан таржима қилинган «мослашиш» атамаси «мослаштириш», «созлаш» деган маънони англатади. Ушбу атама дастлаб биология фанига тааллуқли бўлиб, организмнинг эволюция жараёнида ташқи шароитга, морфофизиологик ва хулқ-атвор мезонларига мослаштиришни англатган. Бизнинг назаримизда мослашиш – бу ҳаётнинг, атроф-муҳитнинг ўзига хос хусусиятларига ўзини ўзи мослаштириш орқали олдиға мақсад қўйиш, иқтидор ва қобилиятларини намоён этиш демакдир. Бошқача қилиб айтганда, муҳитнинг ўзига хос хусусиятларини қабул қилиш орқали унга мослашиш сифатида ҳам тушунишимиз мумкин, яъни инсон яшаётган жамиятга, тараққиётга адаптация қилиш жараёнидир.

«Ижтимоий мослашув (лот. *Socialis* - ижтимоийлашган) - шахс томонидан муайян маданият анъаналарига хос бўлган фаолият ва хулқ-атвор меъёрини ўзлаштириш, қадриятлар ва тартиб қоидаларни англаш жараёни».

Одатда ижтимоийлашув шахснинг умумий ривожланиши билан, мослашув эса мақбул ижтимоий муҳит, шарт-шароит, ўзаро мулоқот ва мақсадли фаолият билан белгиланади.

Ижтимоий мослашув индивиднинг шахсга айланиш жараёни остида кечувчи қайта алоқанинг сифати билан боғлиқ тушунча ҳисобланади. Шахс ҳаёти давомида эҳтиёжларини қондириши, ўзи ва ўзгалар манфаатларини кўзлаган ҳолда маълум ҳаракатларни амалга ошириши унинг бошқа инсонлар билан ўзаро мулоқоти орқали амалга оширилади. Ижтимоий мослашув шахслараро муносабат учун мақбул муҳит вужудга келганда амалга ошади. Агар мақбул муҳит яратилмаса, шахслараро муносабат ўзаро бир-бирини ёши, қизиқиши, дунёқараши, ҳаётга муносабати нуқтаи назардан психологик тушуниш, англаш тарзида намоён бўлмаса, ижтимоий мослашиш жараёни самарали кечмайди.

Ижтимоий мослашув турли муносабатлар шароитида амалга ошади. Шахснинг мослашганлик даражаси ижтимоий муҳит хусусиятлари ва инсоннинг шахсий сифатлари билан ифодаланади. Маълумки, ижтимоийлашув жараёнининг асоси инсоннинг муҳитга мослашувидан иборат бўлиб, унинг таъсирида шахс жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзосига, турли муносабатларнинг фаол иштирокчисига айланади. Инсоннинг ижтимоий мослашуви жамиятга муносабатлари билан боғлиқ равишда ўзгариб боради ва унда жамият талабларига жавоб бериш даражаси ортиб боради. Инсоннинг ҳаёт йўли шахс ижтимоийлашувининг қуйидаги йўналишлари замирида кечади: фаолият, мулоқот ва ўз-ўзини англаш.

Ногиронлиги бўлган, шу жумладан қар, заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришга таъсир этувчи омиллар мавжуд бўлиб уларни қуйидагича тасниф этиш мумкин: жисмоний ва ақлий имконияти чекланганлик, эҳтиёжмандлик, айирмачилик, камситилишлар, боқимандалик, беписандлик, ишончсизлик. Улар ушбу тоифа болаларни ижтимоийлаштириш йўлидаги асосий тўсиқлардир.

Ижтимоий ҳимояга муҳтож ўсмир болалар гуруҳи билан олиб бориладиган тарбиявий ишларни мазмунан, шаклан ҳамда методик жиҳатдан ташкил этиш бошқа тоифа болалари билан олиб бориладиган тарбиявий ишларга нисбатан бирмунча масъулиятли ёндашувни тақозо этади. Бу гуруҳ болаларини комил инсонлар қилиб тарбиялашда маънавий комилликни асосий компонентларини яхлит шакллантириш ижтимоий-ҳуқуқий тарбияда самаралар омилидир. Бу ўринда жамиятдаги барча институтларнинг ўзаро алоқаси ҳамда ҳамкорлиги тақозо этилади. Ушбу ҳамкорлик қуйидаги занжир асосида амалга оширилади: оила-маҳалла – боғча – мактаб - ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими – олий таълим – мустақил таълим – меҳнат ва касбга тайёрлаш – мактабдан ташқари муассасалар – ижтимоий – ҳуқуқий муҳофаза ташкилотлари – мутасадди ташкилот ва идоралар – кенг жамоатчилик. Мазкур занжирнинг биронтасида узилиш ёки тарбиявий ишларда сусткашликка йўл қўйилса

жамиятда ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг пайдо бўлиши учун муҳит вужудга келади.

Бундай ҳолатнинг олдини олишда юқоридаги ҳамкорлик занжири субъектларидан баркамол шахсни тарбиялашнинг қуйидаги тамойилларига амал қилиш тақозо этилади:

- тарбия жараёнини ташкил этишда узвийлик ва узлуксизликни таъминлаш; изчиллик, тизимлилик, босқичма-босқичлик; демократлаштириш, инсонпарварлаштириш;
- тарбияда объект-субъект эмас, субъект-субъектлиликини таъминлаш; назариянинг амалиётга мослиги ва акси;
- бола шахсига қўйиладиган тарбиявий талабнинг бир хиллиги; тарбиявий иш мазмуни, шакл, метод ва воситаларининг бола шахси қизиқиши, майли, интилиши, ёш ва психологик хусусиятига мослиги;
- тарбия мазмунида умуминсоний ва миллий қадриятлар муштараклигини таъминлаш;
- тарбиявий ишларни мақсад сари йўналтириш, режали тарбиявий дастур асосида ташкил этиш; тарбиявий ишларни ташкил этишни бошқаришда адолатлилики, демократик ёндашув;
- тарбиявий тадбирларни уюштиришда бола шахсига дифференциал муносабат; тарбияда коммуникативлик;
- тарбиявий иш натижаларини доимий кузатиш, назорат қилиш, мониторинг олиб бориш ва бошқалар.

Оилада қар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришнинг асосий омилларидан бири болани эркин мулоқот, ақлий ҳатти-ҳаракат, қобилият ва иқтидорини намоён этиш ва мустақил бўлишга ўргатишдир. Ушбу тоифа болалар жамоаси учун ота-оналар, атроф-муҳит, қизиқишларига кўра соҳа мутахассислари кучли наъмуна манбаи саналади. Боланинг мотивацияси ва руҳий ҳолати унга бўлган муносабатга боғлиқ. Оилада ота-оналар, кенг жамоатчилик, ўқитувчилар бундай болаларнинг ижтимоий, эмоционал, интеллектуал ривожланиши билан боғлиқ таълим-

тарбиянинг интерфаол шакл, метод ва воситаларидан фойдаланишлари уларни муваффақиятли ижтимоий ҳаётга мослашувига ёрдам беради. Чунки, ушбу тоифа болалар оилада фақат ота-она, оила аъзолари таъсирида ўзларини ўзлари оилавий ҳаётга мослаштириб борган бўлсалар, таълим муассасаларида жамиятга мослашишнинг, касбга ўрганишнинг назарий асосларини ҳамда амалий тажрибасини такомиллаштиришга муяссар бўладилар. Шундай қилиб, ногиронлиги бўлган ўсмир болалар билан мақсадли реабилитацион ишлар олиб борилган тақдирда уларнинг жамиятга уйғунлашувига эришилади.

Иккинчи боб «Оилада ногиронлиги бўлган ўсмирболаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришни такомиллаштирувчи коррекцион тизими» деб номланган бўлиб, мазкур боб ногиронлиги бўлган кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришнинг мазмуни, ижтимоий мослаштириш модели, ҳамкорлик асосида ушбу тоифадаги ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришнинг самарали шакл, метод ва воситалари ўз ифодасини топган.

Оилада кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашда оиладаги барқарор муносабатлар муҳити (оилавий қадриятлар, меҳнатсеварлик орқали тарбиялаш, ижобий ахлоқий вазият устуворлиги, болалар бўш вақтини тўғри ташкил этиш, ижтимоий-касбий саводхонлик) энг муҳим педагогик-психологик шартлардандир.

Кар ва заиф эшитувчи ўсмир боланинг ижтимоий ҳаётга тайёр бўлиши соғлом болалар ижтимоийлашуви каби шахсий (ички) омиллар таъсирида амалга оширилиши табиий. Чунки соғлом болалар каби кар ва заиф эшитувчи ўсмир болалар ҳам ҳаётининг дастлабки йилларида оиланинг таъсирига сезувчан бўладилар. Тадқиқот давомида оилада кар ва заиф эшитувчи ўсмир болани ижтимоийлаштиришга йўналтирилган ҳаёт тарзини турли мезонлар билан ифодалаб берувчи омилларни шартли равишда ижтимоий-маънавий, иқтисодий, эстетик-гигиеник ва насл саломатлиги гуруҳларга туркумланди.

Ижтимоий-маънавий омил. Кар ва заиф эшитувчи болаларда шахс сифатларини шакллантириш, уларда коммуникативлик, ўзини намоён қилиш кўникмаларини ривожлантиришда миллий урф-одатлар, умуминсоний

қадриятлар асосидаги оиладаги соғлом маънавий муҳит, ота-она ва фарзанд муносабатларининг инсонпарварлиги, зиддиятлардан йироқлик, оила аъзолар ўртасидаги руҳий яқинлик, ота-оналарнинг тарбияли шахс эталони бўйича қарашлари, оила фаровонлигини таъминлашдаги ўзаро дўстона муносабат муҳим аҳамияга эга. Шунингдек, ота-оналарнинг, ўқитувчи-тарбиячиларнинг ижтимоий-соғлом фуқаролик, ҳуқуқий, касбий, ахлоқий-маънавий, ижтимоий-психологик, ижтимоий-педагогик, тиббий-гигиеник, жисмоний, хўжалик-иқтисодий компетентлиги, касбий саводхонлиги муҳим роль ўйнайди.

Иқтисодий омил оиланинг мол-мулкка эгаллиги ва ота-оналарнинг иш билан бандлиги орқали аниқланади. Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни замон талаблари асосида тарбиялашда ҳамда зарур пайтларда қўшимча мутахассисларни ёллаш ёки оилада сўзларнинг расмий изоҳлари акс этган кўргазмаларнинг бўлишида, бундан ташқари ўсмир бола саломатлигини тиклаш, айрим оилаларда эшитиш аппаратлари билан таъминлаш моддий харажатларни талаб қилади. Оиланинг иқтисодий аҳволи кўп жиҳатдан мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий вазиятга ҳамда ногиронлар учун ажратилган имтиёзлар кўламига ҳам боғлиқ бўлади.

Эстетик-гигиеник ва насл саломатлиги оиладаги эстетик ва гигиеник шароитлар, атроф-муҳитнинг «Яшил макон» тамойили асосида яратилганлиги, орасталик ҳамда турмуш тарзининг ўзига хосликларига эга эканлигини билдиради.

Бўлажак ота-оналарнинг соғлом фарзандни дунёга келтиришдаги ижтимоий-тиббий билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишлари ногиронликнинг олдини олиш омилларидан ҳисобланади. Ногиронлиги бўлган ўсмир болаларнинг ижтимоий ҳаётга руҳан тайёр бўлиш мезонлари талабларига, аввало, ота-оналар тайёр бўлишлари муҳимдир. Чунки, уларнинг кўп психологик билим ва тажрибага эгаллиги ўсмир кар болалар ривожланиши учун зарур манбалардан бири ҳисобланади.

Санаб ўтилган омилларнинг барчаси ўсмир кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларда нафақат мулоқот кўникмаларини, балки ҳаётий билим ва

тажрибалар: ўз-ўзини баҳолаш, кучини намоён қилиш, оз ва кўп вақтга мақсад қўйиш, ўз анъаналарини англаш, вазиятни ўрганган ҳолда баҳо бериш, имижда эга бўлиш, ахборот воситалари билан ишлаш, ўзгаларга таъсир этиш ва жамиятнинг турли бошқа муносабатларида фаол бўлиш кўникмаларини шакллантиришда ҳамда уларнинг валеологик, ҳуқуқий ва иқтисодий саводхонлигини ривожлантиришда ҳам бевосита таъсир ва ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.

Тадқиқотларга кўра ота-оналар, ўқитувчилар томонидан амалга ошириладиган коррекцион-ривожлантирувчи таълим жараёнида қар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштиришнинг қуйидаги ўзига хос тамойилларига амал қилиш талаб этилади:

- коррекцион-ривожлантирувчи таълимни ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий асосларига адолатли ёндашув;
- таълимга комплекс ёндашув;
- таълимни ташкил этишда ҳамкорлик;
- таълимда ижтимоий-иждодий ёндашув;
- ногиронлиги бўлган болаларга индивидуал ёндашув;
- ногиронлиги бўлган ўсмир болаларга инсонийликнинг етук кўринишларида муомалага киришиш;
- зарур бўлган касб-ҳунарга тайёрлаш;
- бўш вақтларини фойдали машғулотларга сарфлаш;
- таълим ва тарбияни ташкил этиш жараёнларида руҳий жиҳатдан ёндашув;
- боланинг эркин фаолиятида уни мунтазам рағбатлантириб бориш;
- оила, мактаб, маҳалланинг ҳамкорлик технологиялари асосида таълим-тарбиявий, тарғибот-ташвиқот, ижтимоий-ташкилӣ, илмий-методик материаллардан фойдаланишлари;
- нуқсони бор болаларни ҳаётӣ муҳитга йўналтиришда назоратнинг кучлилиги, мониторинг тизимига амал қилиш;
- келажак фаровон ҳаётга ишонч ҳиссини ўйғотиш ва бошқалар.

Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларнинг шахс сифатида шаклланиши учун зарур шарт- шароитлар мавжуд бўлиб, улар қўйидагилардан иборат:

□ Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларнинг эмоционал-ҳиссий соҳасига таъсир этиш. Бунинг учун уларнинг ички оламига кира олиш йўллари топишга эҳтиёж туғилади. Энг самарали йўл бу оила қуршовида бўлиш, яқинларнинг очик мулоқотидир. Оилаларда болаларнинг қизиқишларини англаш ва уларнинг ривожланиши учун шароитлар яратиш лозим.

□ Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларнинг мустақиллиги ва фаоллигини юзага келтириш. Болаларда ўз-ўзига хизмат қилиш, атрофдагиларга ўз фикрини тушунтира олиш, ўзини намоён қилиш кўникмаларини ривожлантириш лозим.

□ Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларнинг фаолияти турли йўналишлари, яъни ўйин, креатив таълим, ижодкорлик каби қобилиятларни шакллантирувчи маълум мўлжалга қаратилган тамойилларни ҳосил қилиш: дунёқарашни кенгайтирувчи турли ташкилий ишлар, нутқ равонлиги, тарбиявий ишлар режаси, оилабилан ҳамкорликда семинарлар, тадбирлар, ўқув машғулотлари ва очик дарслар ташкил этиш.

□ Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни рағбатлантириш ва жазолаш воситаларини танлаш ва жорий этиш. Ушбу вазифа бола тарбиясида, хусусан, унинг шахс сифатида шаклланишида муҳим омиллардан саналади. Чунки болалар ҳар бир бажарганини ўз вақтида баҳоланишини, мақталишини хуш кўришади. Шу ўринда уларни айби иш ёки хато қилганда, албатта, жавобгар бўлишга ўргатиш ҳам муҳимдир. Бунинг учун болаларнинг шахсий хусусиятлари, психологик сезувчанлигини ҳисобга олган ҳолда ёндашиш лозим.

□ Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоийлаштириш жараёнида юзага келувчи вақтинчалик психик ўзгаришларни инобатга олиш ва кутилиши мумкин бўлган муаммоларнинг олдини олиш.

Ногиронлиги бўлган ўсмир болаларнинг психологик ривожланишида дифференциал ва яқка ёндашувнинг таъсири каттадир.

Тадқиқот жараёнида кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштириш модели яратилди ва у орқали ҳамкорликнинг самарали технологияларидан фойдаланилди (1-расм). Оилада кар ва заиф эшитувчи ўсмир болаларни педагогик-психологик жиҳатдан боланинг имкониятларига мос ёндашувлар асосида қулай ва эркин мулоқотга асосланган ижтимоийлашув муҳитини яратишнинг замонавий интегратив-кластерли модели, кўргазмали касбий таълим, амалий тренинг, эркин танловли технологияларининг трансформациялари амалиётга жорий этилди. Бу қуйидаги технологиялар: «Уйим боғи» (бола меҳнат жараёнларида оила аъзолари билан бирга қатнашади), «Хонтахта» (ҳар бир оила дастурхон атрофида йиғилиб ўтиради, ва бу жараёнда инсонларнинг ўзаро муносабатлари ҳамда ҳаракатларининг турли моделлари ўсмир кар болалар ҳамда уларнинг оила аъзолари билан биргаликда ишлаб чиқилади). Маҳаллаларда оилалар ва уларнинг ўсмир кар фарзандлари учун маҳалла фаоллари билан биргаликда ҳамкорлик муҳитда «Оила», «Менинг дўстим», «Менинг келажагим», «Мен фуқаро-шахс», «Менинг оилада ва жамиятдаги ўрним» каби мавзуларда давра суҳбатлари ўтказилди. Ҳар бир тадбир ўзининг коррекцион-ривожлатирувчи мақсади, таълимий ва тарбиявий вазифалари асосида ўсмир кар болалардаги нуқсонни тузатиш, юмшатишга йўналтирилган бўлиб, улар натижасида болаларда ижтимоий кўникмалар шаклланишига эришилди. Бундан ташқари ота-оналар ҳамда кар ўсмир болаларнинг бошқа яқинларида педагогик саводхонлик ривожланишига эришилди. Кар ва заиф эшитувчи ўсмир болалар тадбирлар ва тренинглар давомида эгалланган билим, кўникмаларни мустақил ишлатишга оид малакаларни ўзлаштириш имкониятига эга бўлдилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Фозилов Ж. Ўзбекистонда мустақиллик шароитида мактабдан ташқари таълим тизимини бошқаришнинг педагогик асослари. п. ф. н. дисс. автореф. — Т.: 2007. – 21 б.

2. Чичкова Т.И. Социализация детей с нарушением слуха в современном обществе // Молодой учёный. – 2016. – № 26.
3. Шапиро Б.М., Башмакова Л.Н., Курманова Г.У. Здоровый образ жизни. – Алматы: 2003. – С. 271.
4. Шарипова Д.Ж. Научно педагогические основы гигиенического воспитания школьников. Дисс. доктора пед. наук. – Т.: 1990. – С. 350.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Тешбаев Акрам к.п.н.доцент
В Андижане создан
государственный институт
иностранных
языков г.Андижан (Узбекистан)

Аннотация. Рассмотрим основные функции и развивающийся потенциал современного образования. Содержание образования черпается и непрерывно пополняется из культурного наследия различных стран и народов, из разных отраслей постоянно развивающейся науки, а также из жизни и практики человека.

Ключевая слова. Образования, обучения, формирования, воспитания, содержание, культура, принцип.

PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Teshbayev Akram Ph.D. Associate Professor The State Institute of Foreign Languages of Andijan (Uzbekistan) was established in Andijan

Annotation. Consider the basic functions and the developing potential of modern education. The content of education is constantly updated from the cultural heritage of different countries and peoples, from different areas of constantly developing science, as well as from the life and practice of man.

Key word. Education, training, formation, education, content, culture, principle.

Как отмечается в документе, всесторонний анализ пройденного Узбекистаном этапа независимого развития, а также изменяющаяся конъюнктура мировой экономики в условиях глобализации требуют выработки и реализации «кардинально новых идей и принципов дальнейшего устойчивого и опережающего развития страны».

Стратегия действий будет реализована в пять этапов, каждый из которых предусматривает утверждение отдельной ежегодной Государственной программы по ее реализации в соответствии с объявляемым наименованием года. Развитие социальной сферы, направленное на последовательное

повышение занятости и реализацию целевых программ по развитию сферы образования, культуры, науки, литературы, искусства и спорта, совершенствование государственной молодежной политики;

Диагностика – термин греческого происхождения (dia – между, сквозь, через и gnosis – знание). Это «особый вид познания, находящийся между научным знанием и опознанием единичного явления» (Н.К. Голубев, Б.П. Битинас).

Педагогическая диагностика – это совокупность приемов контроля и оценки, направленных на решение задач оптимизации учебного процесса, дифференцированного подхода к учащимся, а также совершенствования образовательных программ и методов педагогического воздействия.

Мониторинг – в переводе с английского означает постоянное слежение за состоянием и результатами какой-либо деятельности или объекта путем сбора, обработки и хранения оперативной информации.

Педагогический мониторинг – форма организации, сбора, хранения, обработки и распространения информации о деятельности педагогической системы, обеспечивающая непрерывное слежение за ее состоянием и прогнозирование ее развития. (А.Н. Майоров)

Метод – последовательность приемов исследования, которая раскрывает путь познания изучаемого явления. В педагогике различают следующие методы педагогического исследования: наблюдение, анкетирование, эксперимент,

тестирование, беседа, опрос, социометрические методы, терминологические методы, контент-анализ.

Педагогическое наблюдение – это специально организованное педагогом восприятие педагогических явлений в естественных условиях. Можно наблюдать протекание различных дел, ситуаций, возникающих в образовательном процессе. Так как педагог сам является участником и организатором педагогического процесса, то данный метод будет называться включенным наблюдением. Опрос – метод сбора первичной информации посредством обращения с вопросом к определенной группе людей. Могут быть устные, письменные. Беседа – один из видов опроса, диалог по заранее разработанной программе (план, разработанный заранее и предполагающий определенные ответы).

Интервью – диалог по заранее разработанным вопросам. Анкетирование – один из видов письменного опроса. Продуктивный и гибкий метод получения информации. Известны три типа анкет: открытая, закрытая и смешанная. Тип анкеты определяется видами вопросов, которые в нее входят.

Тест – специальные задания, которые вызывают у респондента прогнозируемое или стандартизированное поведение или решение задач. Существуют различные классификации тестов: по цели, по форме, по содержанию. Контент-анализ – это метод, который заключается в выделении смысловых единиц в тексте с последующей статистической обработкой в виде определения количественного соотношения элементов в документах. Проводится в три этапа. На первом этапе выделяются смысловые единицы анализа текста (в виде понятий, категорий или качеств: инициативность, активность, ответственность и т.д.). Второй этап заключается в определении индикаторов выбранных смысловых единиц. К ним относятся «выполняет работу добросовестно», «старается выполнить работу вовремя и аккуратно» и т.д. На третьем этапе происходит статистическая обработка результатов анализа. По частоте употребления выделенных понятий можно установить соотношение между различными смысловыми единицами или их группами. Педагогический эксперимент – это специально

организованный опыт, когда преднамеренно создаются условия, вызывающие те или другие явления в педагогическом процессе. Это опытная проверка гипотезы. Проведение эксперимента ставит перед исследователем две задачи. Первая – диагностика и фиксация экспериментальной работы, и вторая – учет воспитательного воздействия самого эксперимента и всех включенных в него методов и методик. Цель – это идеальное представление о результатах деятельности. Цель должна быть единой и не разбиваться на множество. Задача – это определенные шаги-действия, которые необходимо выполнить для достижения поставленной цели. Результат – это любой итог деятельности. Он может быть как положительным, так и отрицательным. Результативность – это качественная характеристика полученного результата с точки зрения достижения поставленной цели. Компетентность – приобретаемое в результате обучения новое качество, связанное со способностью на основе знаний, умений, опыта, ценностных ориентаций решать жизненно важные проблемы и задачи.

В самом общем смысле под результативностью педагогического процесса может пониматься мера соответствия полученных реальных результатов предполагаемым результатам, которые мы обозначили в качестве целей педагогического процесса в своих программах. Существует три аспекта, в свете которых мы оцениваем результат: 1. Теоретический. И здесь мы должны ответить на вопрос: что такое результат? Что понимать под результатом и результативностью педагогической деятельности? 2. Методико-технологический, требующий от нас ответа на вопрос, что относится к педагогическому результату и как его достичь. 3. Рефлексивный (оценочный). И здесь возникают вопросы: как выявить оценить и измерить, зафиксировать и предъявить результаты образовательного процесса? Итак, аспект 1. Существуют понятия «результат» и «результативность». В чем их различия? «Результат – это объективные изменения, получившиеся в итоге деятельности, направленной на реализацию, достижение какой-либо цели» (Р.М. Гайнутдинов, директор Центра реабилитации и развития личности «Лад», психолог). «Результат – это любой итог деятельности, чем бы она ни завершилась – какими-либо успехами,

достижениями на педагогическом поприще, или же неудачами» (Е.В. Титова, профессор РГПУ им. А.И.Герцена). Иначе говоря, результат – это состояние после окончания процесса, направленного на достижение поставленных целей. Он может быть и положительным и отрицательным. Результат деятельности связан с целью (таблица 1). Цель – представление о желаемом результате. Цель, т.е. желаемый результат, достигается путем решения задач, поэтому результат тоже будет иметь 3 «слоя»: образовательный, воспитательный и практический, т.к. образовательный процесс рассматривается как единый целостный процесс обучения, воспитания и развития личности. Если рассматривать основную цель дополнительного образования как развитие творческих способностей детей, становление готовности личности к самоопределению, то, следовательно, результативностью можно назвать качество того образовательного процесса, который в наибольшей степени способствует формированию различных компетентностей, т.е. образовательного процесса, в основе которого лежит компетентностный подход.

В процессе образования человек осваивает культурные ценности (историческое наследие искусства, архитектуры). Поскольку достижения познавательного характера представляют собой совокупность материального и духовного достояния человечества, постольку освоение исходных научных положений также является обретением культурных ценностей. В итоге было сформулировано *дидактическое понятие культуры — обучение и воспитание молодого поколения средствами культуры*. Латинский термин «культура» означает возвращение, совершенствование чего-либо. Соответственно, и применительно к человеку это возвращение, совершенствование, формирование его образа.

Принимая во внимание данную трактовку, *культура выступает предпосылкой и результатом образования человека*.

Процесс взаимодействия, как присвоение и создание человеком новых культурных ценностей, в рамках образовательной системы является созиданием. То есть связан с культурой в ее динамическом аспекте.

Процесс общения педагога с представителями разных наций и народностей, обучающимися в многонациональной Узбекистана, выступает как опыт межкультурного общения и межнациональной коммуникации. В современном образовательном учреждении реализуется принцип диалога культур (русской, европейской, американской, западной и восточной). Данный принцип осуществляется в рамках новых учебных курсов: «Мировая художественная культура», «Этика и эстетика», «История науки».

Какие культурно-образовательные традиции, сложившиеся в разных цивилизациях, известны и сегодня?

Например, рациональная логика обучения в школе и вузе исторически сложилась в европейской цивилизации.

В азиатской цивилизации конфуцианство сформировалось в качестве методологии образования и воспитания человека.

Образование является механизмом формирования общественной и духовной жизни человека и отраслью массового духовного производства.

Образовательные и воспитательные учреждения концентрируют высшие образцы социально-культурной деятельности человека определенной эпохи. Поэтому социальная ценность образования определяется значимостью образованного человека в обществе. Гуманистическая ценность образования заключается в возможности развития познавательных и духовных потребностей человека. В целостной системе образования всех видов и уровней происходит накопление и развитие интеллектуального и духовно-нравственного потенциала страны.

Образование как процесс трансляции культурно-оформленных образцов человеческой деятельности.

В результате осваиваются нормы морали и нравственного поведения человека в социальной группе и на производстве, в семье и общественных местах, а также правила общения, межличностных и деловых контактов. Не случайно смысл образования видят не только в трансляции социального опыта во времени, но и в

воспроизводстве устоявшихся форм общественной жизни в пространстве культуры.

Образование как функция развития региональных систем и национальных традиций.

Специфика населения отдельных регионов обуславливает характер педагогических задач. Молодежь включается в духовную жизнь города или села посредством образования. 6. *Образование является тем социальным институтом, через который передаются и воплощаются базовые культурные ценности и цели развития общества.*

Образовательные системы — это социальные институты, осуществляющие целенаправленную подготовку молодого поколения к самостоятельной жизни в современном обществе. В процессе постановки целей и задач для конкретных образовательных систем необходимо уточнение социального заказа в рамках всей системы образования страны. гуманитарии — филологи, переводчики, преподаватели иностранных языков.

Образовательные учреждения — это социальные институты, развивающаяся сеть которых в качестве системы дошкольного, школьного, среднего специального, высшего и дополнительного образования приобретает государственный статус системы образования в стране. В данном контексте образовательные учреждения включены в социальную практику. Их социальная функция состоит в предоставлении образовательных услуг населению страны. Осуществление социальной функции требует прогнозирования и планирования развития образования. Последнее становится значимым компонентом в процессе формирования государственной образовательной политики страны. Государственную норму того или иного типа образования определяет государственный образовательный стандарт. Одним из главных направлений такой политики является разработка государственных образовательных стандартов для школы и вуза.

Образование в качестве активного ускорителя культурных перемен и преобразований в общественной жизни и в отдельном человеке.

Духовное начало в человеке самопроявляется благодаря его «врастанию» в культурное наследие семьи и культурную традицию, которую он осваивает на протяжении всей жизни посредством процессов образования, воспитания и профессиональной деятельности. Образование ускоряет этот процесс в ходе развития и становления человека как личности, субъекта и индивидуальности. Этот факт доказывается исследованиями и образовательной практикой. В образовательном процессе педагоги создают условия и выбирают такие средства и технологии, которые обеспечивают личностный рост обучающихся, развитие их субъектных свойств и проявление индивидуальности. Каждая учебная дисциплина и определенная образовательная технология ориентированы на развитие данных качеств.

Литература

1. Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах. к Указу Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947
2. Бордовская., Н.В. Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов — СПб: Издательство “Питер”, 2000. — 304 с. — (Серия «Учебник нового века»)

AQLI ZAIF BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING SAMARALI OMILLARI VA VOSITALARI

I.Xaydarov - f.-m.f.n., Toshkent shahar
Jamoat xavfsizligi univerisiteti
dosenti psixologiya fan nomzodi dosenti

Annotatsiya Aqli zaif bola shaxsining ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o‘rganish, ularning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadida ijtimoiy pedagogik faoliyatning samarali usullari va texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni qo‘llashga ehtiyoj mavjuddir. Buning uchun esa, ijtimoiylashish va uning mohiyati hamda qanday omillar ta’sirida shaxs ijtimoiy hayotga samarali tayyor bo‘ladi kabi savollarga yechim topish maqsadida ijtimoiylashuvning nazariy manbalarda keltirilishini bayon etamiz.

Tayanch soʻzlar va iboralar: aqli zaif, alohida ehtiyojli bolalar, ijtimoiy, oila, irsiy omillar, mezoomillar, makroomillar yaqin muhit ijtimoiy maqom, kombinatsiya.

Klyuchevye slova: umstvenno otstalые, deti s osobymi potrebnostyami, sotsialные, semeynые, geneticheskie faktory, mezosemi, makromolodые, blizkoe okrujenie, sotsialный status, sochetanie.

Keywords: mentally retarded, children with special needs, social, family, genetic factors, mesoamilies, macromois close environment social status, combination.

Maʼlumki, kishilik jamiyati oʻzining qurilishiga koʻra turli xildagi oʻzaro bogʻlangan va oʻzaro taʼsir etuvchi muhitda rivojlanadi. Shu jumladan, aqli zaif bola ham shaxs sifatida shakllanishida dastlab oilada, soʻngra taʼlim jarayonida va paralel ravishda boshqa ijtimoiy institutlar muhitida harakatlanadi.

Oila – ijtimoiylashishning yetakchi instituti, bu orqali aqli zaif bola asosiy ijtimoiy tasavvurlar, oʻzaro munosabatlarni egallaydi, ahloqiy uquvlar va koʻnikmalarni oʻzlashtirdi. Bu muhitda sogʻlom bolaning shakllanishida qator hususiyatlar aqli zaif bolanikiga nisbatan oʻzgacharoqdir. Aynan ularda maʼlum darajada oʻz-oʻziga baho va maqsad qilish, unga erishish uchun atrofdagilarga taʼsir koʻrsatish kabilarni taqlid orqali yoki kattalarning koʻmagida egallash imkoniyatiga egadirlar.

Maktabgacha taʼlim va keyingi taʼlim turlari – sogʻlom bolalar kabi aqli zaif bola ham taʼlim orqali olamni va undagi oʻzaro bogʻliqliklarni oʻzlashtiradi. Taʼlimda bilim olish jarayonida, u nafaqat rivojlanadi, balki jamiyatdagi hayotga moslashadi.

Adabiyot va sanʼat – bu shunday ijtimoiy omilki, u asosida nafaqat aqli zaif bola va kattalar, balki barcha insoniyat oʻzi uchun yaratilgan moddiy va maʼnaviy boyliklarni anglashga oʻrganadi. Chunki aqli zaif bolaning umumiy va aqliy rivojlanishida adabiyot, musiqa, rasm, ommaviy axborot vositalari va boshqalarning taʼsiri kattadir.

Din – ushbu ijtimoiy institutning aqli zaif bolaga taʼsiri uning atrofidagi kattalar hatti-harakatida namoyon boʻladi. Bu muhit murakkab ijtimoiy koʻrinishga egadir.

Aqli zaif bolaning oila a'zolari tomonidan amalga oshirilayotgan g'amxo'rlik, boshqa odamlarga salbiy ta'sir o'tkazmaslik, kamtarlik, o'zaro yordam berish, yolg'on gapirmaslik, yaqinlarini qadrlash, halollik, chidamlilik, yaxshilik, mehr-muruvvatlilik va boshqalar ham o'z mohiyatiga ko'ra alohida ta'sir kuchiga ega omillardandir.

Inson rivojlanishi – juda murakkab jarayon. U tashqi ta'sirlar hamda ichki kuchlar ta'sirida sodir bo'ladi. Tashqi omillarga insonni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit, shuningdek bolalarda muayyan hislatlarni shakllantirish bo'yicha maqsadga yo'naltirilgan faoliyat kiradi.

Ichki omillarga esa biologik, irsiy omillar kiradi. Bola rivojlanishining har bir davri uchun faoliyat turlaridan biri asosiysi, yetakchisi bo'ladi. Bir tur boshqasi bilan almashtiriladi, biroq har bir faoliyatning yangi turi oldingisining ichida yuzaga keladi. Bola tug'ilishidan boshlab, me'yorda rivojlanishi uchun muloqot muhim ahamiyatga ega. Faqatgina muloqot jarayonida bola inson nutqini o'zlashtirib olishi mumkin. Bu o'z navbatida bola faoliyatida va atrofmuhitni bilish va o'zlashtirishda yetakchi vazifani bajaradi. Shaxs rivojlanishi harakatlantiruvchi kuchlari bo'lib, bola ehtiyoji va uni qoniqtirish imkoniyati o'rtasida yuzaga keladigan qaramaqarshiliklar hisoblanadi.

Inson shakllanishining biologik va ijtimoiy omillari bir-biriga bog'liqdir. Biologik irsiyat insonni inson qiladigan umumiylikni hamda insonlarni tashqi va ichki jihatdan turli qiladigan farqlanishni aniqlaydi. Irsiyat deganda bolalar genetikasidagi muayyan xislat va xususiyatlarning ota-onadan bolaga o'tishi tushuniladi. Nasldan bola inson organizmi, inson asab tizimi, inson miyasi va sezgi a'zolarini oladi. Otaonalardan bolalarga tana tuzilishi xususiyatlari, soch rangi, ko'z, teri rangi kabi bir insonni boshqa insondan farqlaydigan tashqi omillar o'tadi. Inson rivojlanishida intellektual xislatlarning o'tishi masalasi juda muhimdir. Filolog va psixologlar tadqiqotlariga ko'ra qobiliyatlar nasldan o'tmaydi, faqat qobiliyatlarni rivojlantirish uchun potensial imkoniyatlar hisoblangan qobiliyat nishonalari o'tadi. Bola rivojlanishida irsiyat ahamiyati

haqida gapirganda irsiy tabiatga ega bo'lgan bir qator kasallik va patologiyalarning mavjudligini e'tiborga olish lozim.

Ya.A.Komenskiy "Onalar maktabi" asarida maktabgacha yoshdagi ta'limning maqsadi atrof muhit haqidagi oddiy bilimlarni o'zlashtirish, axloqiy odatlarni rivojlantirish va bolalarni maktabga tayyorlashdan iboratligini ko'rsatadi. Uning fikricha, bola atrof olamni bevosita o'rganishi uchun sezgi va his qilishga tayansagina bilimlarni mukammal o'zlashtiradi Ye.I.Texeeva buyumlar, kishilar mehnati, tabiat hodisalari haqidagi bilimlar mazmunini kichik va katta maktabgacha yoshdagi bolalarga yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olgan holda belgilab berishga urindi, atrof-muhit haqidagi bilimlarning bolalar lug'at boyligini o'stirishdagi o'rnini ko'rsatib berdi.

O.L.Zaxarova tomonidan bolalarga muayyan ta'sirning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari yoritilgan, bolaning ijtimoiy rivojlanishi mezonlari va ko'rinishlari ishlab chiqilgan, bola shaxsining rivojlanishi va ijtimoiy-psixologik omillari, bolalarga rivojlantiruvchi muhitning ta'siri ilmiy asoslangan. Sog'lom bolalar o'z atrofidagi hodisalar bilan tanishish jarayonida buyum, narsalarning nomlarini, vazifalarini, sifat va xususiyatlarini, qismlarini bildiruvchi so'zlarni bilib oladilar. Keyinchalik ular haqida o'z fikrlarini bildirganda, so'zlab berilganda, pedagogniig savollariga javob berganda shu so'zlardan foydalanadilar. Bolalar o'zlari tanishgan har bir narsa, hodisa haqida, zarur bilim va tushunchalarni egallash bilan birga ular haqida bilganlarini so'zlab bera olish malakalariga ham ega ega bo'ladilar. Pedagoglar tomonidan bola uchun pedagogik sharoitning yaratilishi, bolani majburlash emas, uning ehtiyoji va qiziqishlariga e'tibor berilishi ham sog'lom bolalarning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi. Ehtiyoj inson talablari asosida paydo bo'ladigan tabiiy xususiyat; jonli mavjudot hayot kechirishining yaqqol shart-sharoitlariga, uning shularga bog'liq ekanligini ifoda etuvchi holat. Insonning faolligi boshqa mavjudotlardan tub darajada ham mohiyat, ham shakl jihatdan tafovutga ega bo'lib, yuzaga kelgan ehtiyojlarning turli vaziyatlarda qondirilishida o'z ifodasini topadi. Demak, bolalar ehtiyojini qondirish orqali ta'lim jarayonida ularning faol bo'lishlariga erishish mumkin. Bolalarda

ma'naviy-axloqiy sifatlar rivojlanadi hamda fuqarolik tarbiyasi, jamiyatda o'zini tutish madaniyati shakllanib boradi.

Ye.F.Kozina psixologik o'rganish jarayoni uchun bolalar ijtimoiy muhitga moslashishlari va xavfsiz ta'sir ko'rsatishlari uchun ularda psixologik madaniyat va kompetensiyasini shakllantirish maqsadga muvofiqdir deb hisoblaydi va zamonaviy ta'limning ijtimoiyadaptatsion yo'nalishga ega bo'lishi va unda quyidagilar ko'zda tutilishini sanab o'tgan:

- 1.Bolalarni ilk yoshlikdan jamiyatga moslashishi va integratsiyalashuvi;
2. Bolaga har tomonlama ijtimoiy kompetentligini yuqori darajada shakllantirish uchun sharoit yaratish;
- 3.Atrof olam va muhitga moslashtirish;
- 4.Bolalarni milliy madaniyat va boshqa millatlarning urf-odati, an'analari bilan tanishtirish;
5. Ta'lim muassasasi va oilada (rivojlantiruvchi jarayonda)shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish.

Sog'lom bola ijtimoiylashuvi makro (grekcha macros «katta»), mezo – (mesos «o'rta») va mikro (micros «kichik») omillari ajratiladi. Mezoomillar – shaxsning milliy hayot va etnik munosabatlarning u yoki bu hollarini qabul qilishi, insonlarning o'z eposi (xalqi) tarixi va hozirgi hayoti haqida qarashlari va fikrlari; bola yashaydigan va rivojlanadigan mintaqaviy shart-sharoitlarning ta'siri; yashaydigan joy turi (shahar, tuman...); ommaviy kommunikatsiya vositalari va b.

Makroomillar – inson yashaydigan mamlakat, jamiyat, davlat hamda dunyoviy planetar jarayonlar– ekologik, demografik, iqtisodiy, ijtimoiysiyosiy va b..

Sotsium (yaqin muhit) – bola ijtimoiylashuvi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu yaqin ijtimoiy muhitni bola asta-sekin o'zlashtiradi. Bola oilada rivojlanadi, so'ng yangi muhitlarni o'zlashtiradi – maktabgacha tashkilotlar, maktab, maktabdan tashqari muassasalar, o'rtoqlar davrasi, tadbirlarda ishtirok etadi. Bolaning ijtimoiylashuv maydoni kengayib boradi. Aqli zaif bolada esa, birmuncha

boshqacha kechadi. Chunki u oilasidagina bo'lganligi sababli atrofdagilar bilan muloqoti cheklangan holda bo'ladi. Ota-onalar ularni o'z oldilarida bo'lishini hoxlaydilar. Chunki ular o'z farzandlariga boshqalarning salbiy munosabatlaridan xavotirlanadilar. Buning ustiga aksariyat aqli zaif bolalar o'z-o'ziga xizmat ko'nikmalarini yetarlicha egallamaganligi, o'z-o'zini to'liq anglab yetmaganligi sababli oilalar mazkur bolalarni tashqi muhitga qo'shishdan cho'chiydilar.

Sog'lom bolalar uchun muhitning turli shakllari va ishtirokchilari ta'sirida ijtimoiylashish uchun zarur ko'nikma va malakalarni o'zlashtiradilar. Muhit – bu yana o'ziga xos munosabat va qoidalar o'ziga xos munosabat va qoidalar tizimiga ega bo'lgan turli xil insonlar birligi.

Jamiyatda insonning o'zini tutishi muayyan bir huquq va majburiyatlar bilan tavsiflanadi, sotsiologiyada bu “ijtimoiy maqom” deb ataladi. Oila bolaning shaxsi shakllanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan birinchi va asosiy ijtimoiy mikromuhit bo'lib, ijtimoiy ta'sir ko'rsatish omillaridan biridir. U bolaning jismoiny, psixik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolani u dunyoga kelgan mamlakat madaniyatiga va bola tabiatiga mos ravishda rivojlanib borishi uchun uni asta-sekin jamiyatga kiritib borishdan iboratdir.

Boshlang'ich ijtimoiylashish jarayonida bolani oilada tarbiyalash muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachilari bo'lganlar va shunday bo'lib qoladilar. Bolani oilada tarbiyalash murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Oiladagi muhit va sharoit bolaning shaxsi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Oilada bola o'zini to'la himoyalangan deb xis etadi. «Mening uyim – mening qasrim» iborasi sog'lom, tinch oila – dunyodagi hamma notinchliklardan vaqtinchalik bo'lsa ham yashirinishga, dam olib o'z kuchlarini to'plab olishga eng ishonchli va eng yaxshi boshpana degan ma'noni yaxshi ifoda etib beradi.

Tarixiy va xorijiy tajribalar tahlili sog'lom bolalar qatorida aqli zaif bolalarni ta'lim jarayonida ijtimoiy hayotga tayyorlashning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish borasida yetarli darajada tadqiqot olib borilmaganligini ko'rsatdi.

Aqli zaif bolani oiladan ajratib o'rganish va ijtimoiy hayotga tayyorlash mumkin yemas, shuning uchun "bola - ona - oila", "bola-ota-oila" aloqasidagi barcha turdagi rollarni va shaxslararo munosabatlarni idrok yetish kerak. Bu mikro tizim boshqa mikro tizimlar (tibbiyot xodimlari, qo'shnilar va do'stlar, tarbiyachilar, o'qituvchilar va boshqalar) bilan doimiy aloqada bo'ladi. Mikro tizim yekotizim kontekstida ishlaydi - bular oila, maxsus reabilitatsiya yoki ta'lim dasturlari bilan faol aloqada bo'lgan shaxslar, xizmatlar va tashkilotlardir. Qo'llab-quvvatlash guruhlaridan tomonidan nogiron bolalarning oilalariga muhim ijtimoiy, psixologik va amaliy yordam ko'rsatilishi ham muhim omillardan hisoblanadi. Makrotizim ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy omillarni qamrab oladi. Bu oila a'zolarining farzandining nogironligiga qanday nuqtai nazardan qarashining shakllanishiga keng ijtimoiy muhitning ta'siridir. Bu oilaviy resurslarning ham xarakteri, ham darajasiga bog'liq.

Shunday qilib, kompleks ta'sir aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga qaratilishi kerak, ikkinchi tomondan, aqli zaif bolani reabilitatsiya qilishda oilaning tashabbusini qo'llab-quvvatlash uchun shartsharoitlar yaratilishi kerak.

Aytilganlarni umumlashtirib, biz ta'lim muassasalarida aqli zaif bolani ijtimoiy hayotga tayyorlash tashabbusi, oilaning tashabbusi bilan mos kelishi kerak degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Aqli zaif bolani ijtimoiy hayotga tayyorlash va oilani pedagogikpsixologik qo'llab-quvvatlashda maqsadlar va ularga erishish dasturlari kombinatsiyasi ham muhim omildir. Bu nima? Yuqoridan pastga yo'naltirilgan dastur asosan davlat tomonidan rejalashtirilgan, tashkil yetilgan va nazorat qilinadi va uzoq muddatli va butun tizimga qaratilgan bo'ladi. Muayyan aqli zaif bola uchun ham uning imkoniyatlari inobatga olingan yakka rivojlanish dasturlari ham zarurdir. Bu dastur oila va bola o'qiydigan ta'lim muassasasi pedagog, psixologlari bilan birga ta'lim muassasasi maqsad va vazifalariga yo'naltirilgan holda tuziladi. Biz tadqiqotimiz davomida boshlang'ich sinf aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning innovatsion texnologiyalarini tadqiq qilishda aynan mana shu

omilga, ya'ni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillariga asoslangan, variativ hamda integrativ yondashuvlarga ustuvorlik berdik. Boshlang'ich sinf aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda qator omillarni aniqladik. Quyida keltiriladigan paragrafda aynan aqli zaif bolalarning ijtimoiy hayotga tayyorligini baholash mezonlari, ularga erishishning usullari, vositalari hamda innovatsion texnologiyalari bayon etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. Maktabgacha ta'lim vazirligi MH-1-son buyrug'i. T.: 2018. 18 iyun.-31b
2. Mo'minova L.R. Teoritehiskie osnovy korrekionno pedagogicheskoy raboty po preodoleniyu rechevogo nedorazvitiya u detey doshkolnogo vozrasta. Avtoref. diss. dok.ped.nauk. M.: 1989-42 s.
3. Kozlova S.A., Kulikova T.A. Doshkolnaya pedagogika: Ucheb. posobie dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedeniy.-3-ye izd., isprav.i dop. - M.: Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2001. - 416 s.

Ikki yoshgacha bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha ta'limiy faoliyatlarni o'tkazish usullari.

Farg'ona davlat universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Jabborova Marifat Qodiraliyevna

Annotatsiya: Ta'limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi. Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: grammatik, fonetik, intonatsiya, faol nutq, psixologik va intellektual, ko'nikma, malaka

Mamlakatimiz yoshlariga erta ta'lim-tarbiya berish mas'uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z zimmasiga olgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga bilim berish shakli ta'limiy faoliyatdir. Ta'limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi.

“Ilk qadam” davlat o'quv dasturida 2 yoshgacha bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha vazifalarni bajarishga yordam beruvchi faoliyatlarning ro'yhati berilgan. Ushbu nutqni rivojlantiruvchi faoliyatlar to'rt guruhga taqsimlangan. Bunda faoliyatda foydalanish mumkin bo'lgan ko'rgazmali vositalar hisobga olingan. Nutqni rivojlantirishda bolalarni hayvonlar va harakatlanuvchi transport vositalari bilan tanishtirish katta ahamiyatga ega. Tabiiy sharoitda hayvonlarni va harakatlanayotgan turli transport vositalarini kuzatish bolalarda ixtiyorsiz diqqatning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bu esa tarbiyachining kuzatilayotgan ob'yektning muhim belgilariga, harakatlariga bolalar e'tiborini qarata olishga yordam beradi. Bolalar tomonidan hayvonlarni yoki transportlarni kuzatish bola xotirasida uzoq saqlanadi. Oradan bir qancha vaqt o'tgach, ilgari hosil qilingan taassurotlarni bola xotirasida jonlantirib, uni so'zlashishga jalb qiladi. Tarbiyachi yoki ota-ona bolaning murojaatiga albatta e'tibor berishi, javob qaytarishi, bolada o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajarish istagini vujudga keltirishi kerak.

Bola nutqini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu rasmlar asosidagi faoliyatlardir. Bunday faoliyatlarni ikki yoshdan boshlab o'tkazish tavsiya etiladi. Avval bitta rasm bo'yicha faoliyat yakkama-yakka o'tkaziladi. Olgan taassurotlarni, tushunchalarni mustahkamlash, tasvirdagi narsani tanish uchun ikkita rasm bilan faoliyat o'tkaziladi. Avval bitta rasmni bir necha marta ko'rsatib, uning nomini aytadi, so'ngra ikkinchi rasmni ko'rsatadi. Shundan so'ng har ikkala rasmni bir vaqtda ko'rsatadi. Agar bola rasmda tasvirlangan narsa-buyumning nomini aytib turish orqali to'g'ri topishga o'rganib olsa, u vaqtda sekin-astalik

bilan bolaga notanish bo'lgan, ya'ni narsa-buyum tasviri tushirilgan rasm tanish rasmlar qatoriga qo'yiladi.

Ta'limiy faoliyatning navbatdagi bosqichida o'yin uncha katta bo'lmagan guruh ishtirokchilari ikki-uchta bola bilan o'tkaziladi. Ular nima qayerda ekanligini ko'rsatishga o'rgatiladi. Masalan, „Mushukcha qani? Kuchukcha qani? Xo'rozcha qani?“ Bu yo'l bilan nima qayerda ekanligini topishga o'rgatiladi. Masalan, „Qo'g'irchoqni top, kuchukchani top“; aytilgan narsani tasvirdan topish va uni tarbiyachiga, kattalarga berish; „Ayiqchani top va uni menga ber. Mushukchani top, uni menga ber“ kabi.

Sekin-astalik bilan narsa-buyum tasvirlangan predmetli rasmlar bo'yicha o'tkaziladigan faoliyatlarning vazifasi murakkablashib boradi. Endi bolalarda rasmda tasvirlangan predmetlarning kattaligini, narsa-buyumlarning rangini, turli holatini aytib berish ko'nikma va malakalari shakllantirib boriladi.

Tarbiyachi tomonidan hikoya qilib berilgan ertaklar, o'qib berilgan hikoya va yoddan aytib berilgan she'rlar, so'z o'yinlari, hazil-mutoyibalar bolalarda obrazli nutqni tarbiyalashga yordam beradi. Bolalar nutqida turli intonatsiyalarning shakllanishida, tovushlarni to'g'ri talaffuz etishga o'rgatishda asosiy material bo'lib hisoblanadi. Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi. Ovqatlanish, yuvinish, kiyinish vaqtida bolalar turli harakatlarni bajaradilar. Kattalarning nutqi yordamida qoshiqni to'g'ri ushlashga, ozoda va tartibli ovqatlanishga, qo'lini sovunlab yuvishga va sochiqqa artishga, uyqudan oldin yechinishga va hokazolarga o'rgatiladi. Natijada bolalar juda ko'p nutqiy namunalarni idrok etadilar va ularning mazmunini tushunib olishga o'rganadilar. Nutqni tushunish asosida bolada faol nutq shakllanadi.

Bizga ma'lumki, bolalarning mustaqil o'yinlari bilan nutqni rivojlantirish o'rtasida mustahkam bog'liqlik bor. Bolalar o'yini-ning takomillashishi bilan nutq ham takomillashadi. Bolalar mustaqil o'yin faoliyati jarayonida o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajaradilar: qo'g'irchoqni qoshiq bilan ovqatlantiradilar, predmet va uning qismlarini sinchiklab ko'rib chiqadilar, qo'l bilan predmetning shaklini

tekshiradilar. Mana shu jarayonda katta kishilar ishtirok etishlari va bolalar o'yinlariga rahbarlik qilishlari lozim. Bolalar o'yiniga rahbarlik qilganda savollar berish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu savolga bola so'z bilan javob beradi yoki harakatlarni bajarib ko'rsatadi. Bolalarning javoblariga qarab, kattalar kelgusidagi nutqiy muomala uchun yo'l tanlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 uil 9 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3261 sonli Qarori.

2. Jabborova, M. (2021). The importance of innovative technologies in the social development of society. Экономика и социум, (6-1), 129-132.

3. Jabborova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim sohasi talabalariida boshqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Молодой ученый, (17), 394-395.

4. Jabborova, M. (2022). Bo'lajak pedagoglarni tayyorlash tizimida malakaviy amaliyotning roli. Scientific progress, 3(4), 167-173.

JISMONIY RIVOJLANISHDA NUQSONI BO'LGAN O'SMIRLARDA HISSIY-IRODAVIY SIFATLARNI BELGILOVCHI FAKTORLAR

QarshiDU Psi. f. f. d.dotsent

Sattarova Gulnora Ikromovna

Qarsh shaxar 32 DMTT tarbiyachisi

Sattorava Gulrux Ilhomovna

Тел:+998 97 673 01 70

Psixologiya fanida insonning ixtiyoriy harakatlari "iroda" fenomeni bilan tavsiflanib, hozirga qadar ushbu tushuncha borasida ko'plab ilg'or yondashuv hamda ilmiy konsepsiyalar ishlab chiqilgan. Shuningdek, uning ta'rifi borasida ham ko'plab o'ziga xos fikr-mulohazalar, ta'kidlar va ta'riflarni uchratish mumkin. Mazmunan iroda inson faoliyatining o'ziga xos shakli sanalib, u hayotiy maqsadlarni belgilash hamda xatti-harakatlarni to'g'ri tashkil etish kabi funksiyalar uchun o'ta muhim hisoblanadi [2]. Y.O.Smirnova boshqalardan farqli

o'laroq, irodaviy sifatlarni quyi instinktiv xatti-harakatlarni bostiruvchi "aqliy kuch" deb ta'riflaydi [4]. Ya'ni u bir vaqtning o'zida organizm uchun maxsus dvigatel (motor) vazifasini o'tashini ham ta'kidlaydi. Keltirib o'tilgan ushbu ta'rifdan shu narsa ma'lum bo'ladiki, irodaviy sifatlarni insonni biror faoliyatga undovchi yoki uni tormozlovchi aqliy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ayrim tadqiqotchilar iroda va irodaviy sifatlarni, insonning tashqi muhit bilan bo'ladigan aloqasi bilan tushuntirishga harakat qiladilar. Boshqalardan farqli ravishda, Y.A.Sergienkoning ta'rificha, iroda bu-voqelikni subyektga ong darajasida aks ettiruvchi hamda faoliyatni nazorat qiluvchi psixikaning tipik xususiyatidir[3]. Ya'ni inson har qanday muvaffaqiyat yoki oliy maqsadlarga irodaviy sifatlarni orqali erishadi. Shu bilan birga, iroda insonni atrof-muhit bilan aloqasini ta'minlovchi psixologik jarayondir. Demak, irodaviy sifatlarni maqsad qilingan harakatlar asosida shakllanib, maqsaddan tashqari harakatlarni to'xtatish holati bilan ham xarakterlanadi. Tadqiqot o'tkazish uchun eksperimental metodikalarni tanlashda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- a) tadqiqot maqsadi, psixik taraqqiyot darajasini aniqlash, uning yoshiga, ma'lumotiga mosligi;
- b) sinalluvchining yoshi va uning hayot tajribasi, uning ta'lim va tarbiyasi amalga oshirilayotgan sharoit;
- v) tekshiriluvchining eksperimental tadqiqotga moslashishi, muloqotga kirishishi, verbal aloqa o'rnatish xususiyatlari.

Psixodiagnostik usullar yordamida sifatiy va miqdoriy axborotni qayd qilishimiz yoki diagnostik ma'lumotlarni boshqa axborotlar bilan uyg'un xolda ularning psixologik mazmun va mohiyatini tushuntirish maqsadida interpretatsiya qilishimiz zarur bo'ladi. Psixologik diagnostika yordamida olingan ma'lumotlarni miqdor va sifat hamda matematik-statistika metodlari orqali taqtil qilish olingan natijalar negizidagi xulosalarning ilmiyligini ta'minlab beradi.

Quyida keltiriladigan jadvallarda jismoniy rivojlanishda nuqsoni bor bo'lgan o'smirlarning hissiy-irodaviy sifatlarni belgilab beruvchi psixologik indikatorlar mazmuni keltiriladi. Jadvalda tayanch harakatida nuqsoni bo'lgan o'smirlarning

koping indikator, shaxs irodaviy sifatlari va subyektiv lokus nazorat so'rovnomalari faktorizatsiyalari keltirilgan.

1-jadval

Koping indikator, shaxs irodaviy sifatlari va subyektiv lokus nazorat xususiyatlari so'rovnomalari faktorizatsiyalari

Shkalalar	Faktorlar	
	1	2
Irodaviy mas'uliyatlilik		0,783
Jur'atlilik	0,590	
Matonatlilik	0,567	
Qat'iylik		0,591
G'ayratlilik		0,750
Muammoni yechish		0,653
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni qidirish		0,637
Muammodan qochish	0,675	
Samimiylik (Tanqidiy tafakkur)		0,578
Eksternal lokus nazorat	0,712	
Internal lokus nazorat		0,776
Samimiylik	0,584	

Tadqiqotdan olingan natijalar jismoniy rivojlanishda nuqsoni bor bo'lgan ya'ni tayanch harakatida nuqsoni bo'lgan o'smirlarda hissiy-irodaviy sifatlarni shakllantirishning psixologik xususiyatlarini belgilab beruvchi asosiy omillar quyidagi natijalarni namoyon qilgan (1-jadval). Birinchi faktorga kirgan ta'kidlar: jur'atlilik (0.590), matonatlilik (0.567), muammodan qochish (0.675), eksternal lokus nazorat (0.712) va samimiylik (0.584). Ushbu faktorni (faktorga kiritilgan mulohazalarga ko'ra), shartli ravishda: o'zini boshqarish deb nomladik.

Ikkinchi faktordan quyidagi mulohazalar o'rin oldi: irodaviy mas'uliyatlilik (0.783), qat'iylik (0.591), g'ayratlilik (0.750), muammoni yechish (0.653),

ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni qidirish (0.637), samimiylik (tanqidiy tafakkur) (0.578) va internal lokus nazorat (0.776). Ushbu faktorni esa (faktorga kiritilgan mulohazalarga ko'ra), shartli ravishda: o'quv faoliyatida o'zini nazorat qilish shkalasi deb nomladik.

Hissiy-irodaviy sifatlar inson uchun quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Belgilangan vazifalarni hal qilish va o'z maqsadlarini belgilash;
- Topshiriqlarni rejalashtirish, resurslar va zaxiralardan foydalanish;
- Tashqi sharoitlar va faoliyat uchun ichki old shartlarni tashkil etish;
- Axborotni qayta ishlash va atrof-muhit bilan o'zaro aloqalar uchun mustaqil qarorlar qabul qilish;
- Hayotiy vaziyatlar va tashqi muhit talablariga insonning faolligini ta'minlash va hokazo.

Bunda, maqsadga muvofiqlik, alohida xususiyat hisoblanib, u insonning ongli va faol harakatlari, maqsadga eirishishga bo'lgan istaklari hamda hayotiy strategiyalari kabilar bilan chambarchas bog'liqdir. Ayrim psixologik adabiyotlarda, irodaviy fazilatlar tasnifining o'ziga xos turlari keltirilgan bo'lib, ular orqali butun bir inson faoliyatining ixtiyoriylik tabiatini tushunib olish mumkin.

Navbatdagi keltirilgan jadvalda jismoniy rivojlanishda ya'ni tayanch harakatida nuqsoni bo'lgan o'smirlarning hissiy-irodaviy sifatlarini aks ettiruvchi emotsional intellekt va emotsional holatlarda o'zini nazorat qilish so'rovnomalari bo'yicha olingan natijalari qayd etilgan (2-jadval).

2-jadval

Emotsional intellekt va emotsional holatlarda o'zini nazorat qilish so'rovnomalari faktorizatsiyasi

Shkalalar	Faktorlar	
	1	2
O'z his-tuyg'ularini anglash	0,798	
O'z his-tuyg'ularini boshqarish	0,580	

Boshqalarning his-tuyg'ularini anglash		0,535
Boshqalarning his-tuyg'ularini boshqarish		0,595
Emotsional intellektning ichki shaxsiy jihati		0,594
Emotsional intellektning shaxslararo jihati	0,736	
Emotsional intellektning integral ko'rsatkichi		0,650
Emotsional holatlarda o'zini nazorat qilish	0,576	
Muloqotda o'zini nazorat qilish	0,695	
Ijtimoiylashuvda o'zini nazorat qilish		0,751

Matematik-statistik mezonlardan biri sanalgan faktorli analiz yordamida tayanch harakatida nuqsoni bor o'smir bolalarning hissiy-irodaviy sifatlarini tashkil etuvchi asosiy shkalalar birinchi va ikkinchi shkalalarga ajralgan. Birinchi faktorga kirgan ta'kidlar: o'z his-tuyg'ularini anglash (0.798), o'z his-tuyg'ularini boshqarish (0.580), emotsional intellektning shaxslararo jihati (0.736), emotsional holatlarda o'zini nazorat qilish (0.576) va muloqotda o'zini nazorat qilish (0.695). Ushbu faktorni (faktorga kiritilgan mulohazalarga ko'ra), shartli ravishda: emotsional barqarorlik deb nomladik.

Ikkinchi faktordan quyidagi mulohazalar o'rin oldi: boshqalarning his-tuyg'ularini anglash (0.535), boshqalarning his-tuyg'ularini boshqarish (0.595), emotsional intellektning ichki shaxsiy jihati (0.594), emotsional intellektning integral ko'rsatkichi (0,650) va ijtimoiylashuvda o'zini nazorat qilish (0.751). Ushbu faktorni esa (faktorga kiritilgan mulohazalarga ko'ra), shartli ravishda: emotsional ekspressivlik shkalasi deb nomlashni lozim topdik.

I.V.Gavrilinaning aniqlashicha, hissiy-irodaviy sifatlar bir necha turlarga bo'linib, ular quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- faoliyatni boshlash – maqsad tanlash, vazifalarni qabul qilish, harakatlarda tashabbuskorlik va tirishqoqlikni ta'minlash;
- tashqi va ichki muhit bilan o'zaro ta'sirlashuvchanlikni ta'minlash ya'ni chidamlilik va mo'tadillikni ushlab turish;

– faoliyatni bajarish, yakunlash, muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat qilishga boʻlgan fidoiylilik va moslashuvchanlikni taʼminlash;

– faoliyat natijalarini baholashda zarur sanalgan javobgarlik, ishonchlilik, adolatlilik kabi xususiyatlarning mavjudligini taʼminlash va hokazo[1].

Keyingi jadvalda jismoniy rivojlanishda yaʼni tayanch harakatida nuqsoni boʻlgan oʻsmirlarning hissiy-irodaviy sifatlarini aks ettiruvchi shaxsning koʻp omilli soʻrovnomasining oʻzaro qiyosiy natijalari keltirilgan (3-jadval).

3-jadval

Shaxsning koʻp omilli soʻrovnomasi faktorizatsiyalari

Shkalalar	Faktorlar	
	1	2
Muloqotga moyillik	0,723	
Hissiy barqaror-beqaror		0,598
Hukmronlikka intilish-tobelik		0,590
Ijtimoiy yetuklik-onglilik	0,675	
Dadillik-tortinchoqlik	0,629	
Ishonuvchanlik-shubhalanish	0,724	
Oʻziga ishonch-ishonmaslik		0,698
Mustaqillik-tobelik	0,675	
Oʻzini nazorat qilish-taʼsirchanlik		0,709
Zoʻriqish-boʻshashish	0,759	

Shaxsning koʻp omilli xususiyatlarini aniqlash soʻrovnomasi faktorizatsiyalari boʻyicha olingan natijalar ikki faktorga ajralgan. Bu faktor koʻrsatkichlari quyidagicha namoyon boʻldi. Birinchi faktorga kirgan taʼkidlar: muloqotga moyillik (0.723), ijtimoiy yetuklik-onglilik (0.675), dadillik-tortinchoqlik (0.629), ishonuvchanlik-shubhalanish (0.724), mustaqillik-tobelik (0.675) va zoʻriqish-boʻshashish (0.759). Ushbu faktorni (faktorga kiritilgan mulohazalarga koʻra), shartli ravishda: oʻquv faoliyatida faollik deb nomladik.

Ikkinchi faktordan quyidagi mulohazalar o‘rin oldi: hissiy barqaror-beqaror (0.598), hukmronlikka intilish-tobelik (0.590), o‘ziga ishonch-ishonmaslik (0.698) va o‘zini nazorat qilish-ta’sirchanlik (0.709). Ushbu faktorni esa (faktorga kiritilgan mulohazalarga ko‘ra), shartli ravishda: shaxslararo munosabatlarda o‘zini nazorat qilish shkalasi deb nomladik.

V.I.Selevanovning so‘zlariga ko‘ra, irodaviy sifatlar berilgan tashqi vaziyatlardan mustaqil, shaxsning aqliy dinamik shakllanish jarayoni sanalib, uning asosiy turlariga maqsadga yo‘nalganlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, chidamlilik, o‘zini tuta bilish, mustaqillik, uyushqoqlik, jasorat, samaradorlik kabi sifatlar kiritiladi [5]. Shu bois, irodaviy sifatlar aqliy harakatlarning asosi hisoblanib, u dinamik rivojlanish bosqichiga egadir.

Hissiy-irodaviy sifatlar inson faoliyati uchun quyidagi funksiyalarni bajarishga xizmat qiladi:

- inson xatti -harakatlarini ongli ravishda nazorat qilish;
- maqsadli xatti –harakatlarni ta’minlash;
- qaror qabul qilish bilan bog‘liq xatti -harakatlar;
- xulq -atvor motivlarini ongli ravishda tanlab olish;
- vazifalarni amalga oshirish uchun ichki kuchlarni safabar etish;
- maqsadlarni amalga oshirish yo‘lida uchraydigan to‘siqlarni yengish va hokazo.

Mazkur tasnifdan shuni anglash mumkinki, hissiy-irodaviy sifatlar nafaqat maqsadlarni tanlash balki, motivlarni qo‘llash vazifasini ham bajaradi.

Hissiy-irodaviy sifatlarining ortirilgan komponenti sifatida, ontogenezda o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalar, tajribalar hamda ixtiyoriy munosabatlarga bo‘lgan qobiliyatlar kabilar kiritiladi [2]. Demak, irodaviy sifatlar bir tomondan asab tizimining tipologik xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan hayot davomida o‘zlashtirilgan ko‘nikma va malakalar bilan chambarchas bog‘liqdir. Iroda va irodaviy sifatlar masalasida, ko‘plab fenomenologik tushunchalarni uchratish mumkin.

Yuqorida tahlil etilgan amaliy tahliliy ma’lumotlardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, hissiy-irodaviy sifatlar bu shunchaki oddiy xususiyatlar emas, balki

ular o'z mazmunida ko'plab psixologik komponentlarni birlashtirgan fenomenologik tushunchadir.

Xulosa qilib aytganda, hissiy-irodaviy sifatlarni o'rganishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Ya'ni shaxsning bilimlari, afzalliklari, e'tiqodi, ehtiyojlari va qaror qabul qilish qobiliyati va boshqalar. Chunki, inson biror ishni amalga oshirishni niyat qilsa, ana shu vazifani amalga oshirishga kirishishning o'zi, ixtiyoriy harakatlarga o'tishning dastlabki bosqichi sanaladi. Bir so'z bilan aytganda, irodaviy sifatlarni niyatlarni amalga oshirishni nazorat qiluvchi, uni tartibga soluvchi va ishning davomiyligini ta'minlovchi psixologik jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гаврилина и.в. Факторы влияния на оценки степени развития волевых качеств личности //автореф. Дис. Канд. Психол. Наук. М.: московский государственный университет им. М.в. Ломоносова. 2010. – с.11.
2. Саттарова Г.И. Илк ўспириндик ёшида иродавий сифатларни ўрганишнинг психодиагностик имкониятлари "Насаф", Қарши:-112 б.
3. Сергиенко У.А.Эмоциональный интеллект: от истоков к перспективам. –М. Издательство институт психологии РАН.2019. –254с
4. Смирнов Б. Н. Психологические механизмы эмоционально-волевой саморегуляции в спорте.Вопр.психол. № 12.М: -1999:-.28-32с.
5. Ғозиев Э. Олий мактаб психологияси. Ўқитувчи, Т.: - 1997.-104 б.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI INSONPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Ochilov Fariddun Izatulloevich,

ChDPU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d.

(PhD).

To'ychiyeva Ulbo'sin Sunat qizi,

ChDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi I-kurs talabasi.

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida neyrolingvistik dasturlash imkoniyatlaridan foydalanishning ahamiyati yoritilgan va tahlil etilib tavsiyalar

berilgan. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy-nazariy asoslari to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, insonparvarlik, komil inson, ezgulik, fazilatlar, o'quvchi, ta'lim, tarbiya.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir" asarida hozirgi zamon ta'lim jarayonida yosh avlodni milliy qadriyatlar va insonparvarlik ruhida tarbiyalash vazifasi ilgari surilgan [1]. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni komil inson qilib tarbiyalash oldimizda turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Komil insonni tarbiyalash – oilalarimiz, ta'lim-tarbiya muassasalarimiz, davlatimiz, jamiyatimiz, umuman mustaqil O'zbekistonimizning oliy maqsadidir. Bu yo'lda yoshlarimiz sabr va chidam bilan bilim olishga astoydil harakat qilishlari kerak bo'ladi. Mamlakatimizda yashayotgan har bir yosh bitta maqsad yo'lida izlanishlari, bilim olishlari shart. Bu yo'l O'zbekistonimizning ertangi kuni, kelajagi va istiqbolini belgilab beruvchi yo'ldir. Bu ezgu maqsadga faqat bilim orqali erishish mumkinligini barcha yoshlarimiz teran anglab yetishlari lozim.

Asosiy qism. O'zbek xalqi qadim-qadimdan ota-onani, oilani, Vatanni sevish va ardoqlash; o'zgalarni hurmat qilish, kattalarga hurmatda va kichiklarga izzatda bo'lish, ehtiyojmandlarga yordam qo'lini cho'zish kabi insonparvarlik fazilatlariga katta e'tibor qaratgan. Bugungi kunda ta'limda insonparvarlik tushunchasi keng qamrovli tushunchalardan biri hisoblanadi. Hozirgi paytda yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalash har bir ota-onaning, o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki kelajak avlodni kelgusida komil inson bo'lib voyaga yetishishini istagan har qanday ota-ona bunga befarq bo'lmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda ularga eng avvalo, bu tushunchaning o'zi qanday ma'no anglatishini singdirish lozim.

Ilmiy adabiyotlarda "insonparvarlik" atamasiga turli-tuman sharhlar keltirilgan.

Insonparvarlik (arab, inson + for. parvar + o'zbekcha -lik - kishiga g'amxo'rlik, gumanizm) – insonning yuksak ijtimoiy maqomini belgilab, bu

boradagi diniy va dunyoviy, g'oyaviy-mafkuraviy, milliy va umumbashariy qarashlar, mezonlar, tuyg'u va tushunchalar, qadriyatlar va an'analar tizimi, faoliyat darajasini asoslab beradigan ta'limotlar, umuman, insoniylikka asoslangan faoliyat va xatti-harakat [2; 98-b.].

Pedagog olimlarning fikricha, insonparvarlik – bu insonning qadri, erkinligi, baxti, teng huquqliligi to'g'risidagi va insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish g'amxo'rligidir. [3; 110-b.]

Insonparvarlik – boshlang'ich ta'limning asosiy tamoyillaridan biri. Bu tamoyilning asoslarini bolaparvarlik, bola huquqlarining ustuvorligi, mehribonlik va insoniylik tashkil etadi. O'zbekiston boshlang'ich ta'limida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinishi 2018-yilda YuNESKO tomonidan yuksak darajada baholangan. Bu baho boshlang'ich ta'lim tizimida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinayotganligining xalqaro e'tirofidir. [4; 194-b.]

Yuqoridagi tushunchalarning barchasi “insonparvarlik” atamasi va bu asosida tarbiya jarayonini yo'lga qo'yishni keng ma'noda yoritib beradi.

Yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi Yevropada XV-XVII asrlarda keng tus olgan bo'lsa, O'rta Osiyoda IX-XII asrlarda to'la shakllanib bo'lgan edi. Sharq mutafakkirlari, xususan al-Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Ahmad al-Farg'oniy, Mahmud Koshg'ariy asarlarida ilmiy bilish, ta'limda amaliy faoliyat ustuvorligi va insonparvarlik g'oyalari ilgari suriladi.

Abu Nasr Forobiy ulug' gumanist, insonparvar faylasuf sifatida inson qadr-qimmatini kamsituvchi va o'zga mamlakatlarni bosib olishga asoslangan jamiyatga qarshi chiqadi. Abu Rayhon Beruniy bobomiz insoniyat tarixida birinchilardan bo'lib bolalarda kichik yoshidan boshlab insonparvarlik fazilatini shakllantirish, kattalar mehnatini e'zozlaydigan qilib tarbiyalash, bolani ilm va kasbga o'rgatish oilaning diqqat markazida bo'lishi kerakligini takror-takror aytib o'tgan. Mahmud Koshg'ariy esa “Devoni lug'atit turk” asarida – Ilmli, aqlli odamlarga yaxshilik qilib, so'zlarini tingla. Ilmlarni, hunarlarni o'rganib, amalga oshir, deydi.

XIV-XVI asrlarda Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar insonparvarlik g'oyasini ilgari surishdi.

Jumladan, Alisher Navoiy bobomiz o'zining barcha asarlarini insonparvarlik g'oyasi asosida yozgan bo'lib, haqiqiy komil inson qanday bo'lishi kerakligini o'zining "Farxod va Shirin" asari qahramoni Farxod obrazi asosida gavdalantirdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda o'zbek xalqining mintalitetiga xos bo'lgan quyidagi odatlar va fazilatlarni shakllantirish muhim sanaladi: insonni qadrlash; Vatanni sevish; o'zgalarni hurmat qilish; mehnatsevarlik.

Bu fazilatlar o'quvchilarni tarbiyalashning asosiy bosqichlaridir, desak adashmagan bo'lamiz. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilariga tarbiya berish jarayonini ularning atrofdagilarga bo'lgan munosabatlari orqali amalga oshirish zarur. Bu jarayonda birinchi novbatda o'quvchilarga o'rgatish kerak bo'lgan muhim xususiyatlar quyidagilar: sinfdoshlari va o'qituvchilarini hurmat qilish; do'stlariga har doim yordam qo'lini cho'zish; dars vaqtida boshqa sinfdoshlariga xalaqit bermaslik, chalg'itmaslik.

Yuqorida aytib o'tilgan fazilat va xususiyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda pedagoglarimizga katta yordam beradi.

Xulosa. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yuqorida bildirilgan fikrlar o'quvchilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashning mazmunini ifodalay oladi. Shu sababli uni yoshlarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida keng tadbiq qilish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir. – Toshkent, "Tasvir" nashriyot uyi. 2021. – 36 b.
2. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi. – T.: "Zebo print", 2022. – 112 b.
3. Jabborova O.M., Umarova Z.A., Babaxodjayeva L.M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. – T.: "Malik print co", 2021. – 198 b.
4. Pedagogika: entsiklopediya. II jild / Tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.

INKLYUZIV TA'LIM MODELINING AFZALLIKLARI

Maqsuda Norbosheva

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ta'limdagi inklyuziya nogironlarni qisqa vaqt ichida jamiyatga integratsiya qilish, ularning shaxsiy va professional o'zini o'zi anglashini ta'minlashga qaratilgan. Buning uchun o'quvchilarning individual xususiyatlarini va ularning yordamchi ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish uchun uning barcha darajalarida inklyuziv ta'lim tizimini yaratish, moslashuvchan tadbirlarni o'tkazish kerak.

Аннотация: Инклюзия в образование направлена на интеграцию людей с ограниченными возможностями в общество за короткий период времени, на обеспечение их личного и профессионального самосознания. Для этого необходимо создать систему инклюзивного образования на всех уровнях, учитывать индивидуальные особенности учащихся и их вспомогательные образовательные потребности, проводить гибкую деятельность.

Annotation: Inclusion in education aims to integrate disabled people into society in a short period of time, to ensure their personal and professional self-awareness. To do this, it is necessary to create an inclusive education system at all levels, to take into account the individual characteristics of students and their auxiliary educational needs, and to conduct flexible activities.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son Qarori qabul qilingan bo'lib, unga ko'ra, 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi, 2020—2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir. 2020—2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasining 3-bobida Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari sifatida quyidagilar belgilab berilgandir:

- inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim dasturlarini joriy etish, inklyuziv ta'lim metodikasiga oid o'quv materiallarini takomillashtirish;
- inklyuziv ta'lim berishning zamonaviy nazariyalarini o'zlashtirish, inklyuziv ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazlarini tashkil etish hamda ta'lim berishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashga sharoit yaratish;
- o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish;
- inklyuziv ta'lim tizimi joriy etilgan umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo'lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;
- inklyuziv ta'limni joriy etishda avvalo chekka hududlarda joylashgan, o'quvchilar soni kam bo'lgan umumta'lim maktablaridagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitishga e'tibor qaratish;
- inklyuziv ta'lim sifatini mustaqil baholash tizimini shakllantirish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qo'shimcha pedagogik ta'lim xizmatlarini yo'lga qo'yish;
- xalq ta'limi sohasida rahbar kadrlar tayyorlash bo'yicha standartlashtirilgan dastur ishlab chiqish, ularga inklyuziv ta'limni amalga oshirish mexanizmlarini ko'zda tutuvchi o'quv kurslarini kiritish;
- masofaviy kurslarni yo'lga qo'ygan holda, inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi pedagoglarning malakasini

oshirish va qayta tayyorlash tizimi samaradorligini kuchaytirish va qamrovini kengaytirish;

– pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarining “Maxsus pedagogika” ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha qabul parametrlarini oshirish, Xalq ta‘limi vazirligi tavsiyasi asosida pedagog xodimlarga ehtiyoji katta bo‘lgan chekka hududlardagi abituriyentlar uchun maqsadli qabul ko‘rsatkichlarini belgilash mexanizmini joriy etish;

– inklyuziv ta‘lim tizimi joriy etilgan umumta‘lim muassasalarida yosh o‘qituvchilarni, ularning xizmat mavqeyi o‘shirishini hisobga olgan holda, kasbiy qo‘llab-quvvatlash va hamkorlikda ishlash mexanizmini takomillashtirish;

– alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga inklyuziv ta‘lim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash yuzasidan pedagog xodimlar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish.

Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar jamiyat tomonidan qabul qilinadi. Inklyuziv ta‘lim muhiti o‘z-o‘zini hurmat qilishni oshiradi va alohida ehtiyojli bolalarda mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Inclusion — ta‘lim, qo‘shma ta‘limni o‘z ichiga olgan inklyuziya) - mavjud jismoniy, ijtimoiy, hissiy, aqliy, lingvistik, intellektual va boshqa xususiyatlardan qat‘i nazar, har bir kishiga umumiy ta‘lim muassasalarida o‘qish imkoniyati beriladigan ta‘lim shakli.

Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun eksperimental tadqiqotlar ma‘lumotlariga ko‘ra, eng muhim afzalliklari aniqlandi:

1. Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar haqiqiy hayot sharoitlariga yaxshiroq tayyorlanadilar.
2. Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar turli tadbirlarda ishtirok etish uchun ko‘proq imkoniyatlarga ega bo‘ladilar.
3. Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar jamiyat tomonidan qabul qilinadi.
4. Inklyuziv ta‘lim muhiti o‘z-o‘zini hurmat qilishni oshiradi va alohida ehtiyojli bolalarda mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta‘lim modelining kamchiliklari ham mavjud bo‘lib, ularga quyidagilarni keltirib o‘tishimiz mumkin:

Maxsus ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarda yetarli darajada maxsus tayyorgarlikka ega o‘qituvchilar bo‘lmaydi.

Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalari sog'lom tengdoshlari tomonidan farzandlarining rad etilishini ko'rishlari mumkin.

Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalari o'z farzandlari va tengdoshlarining rivojlanishi o'rtasidagi farqlarni sezadilar va bundan aziyat chekishadi. Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar yetarli darajada reabilitatsiya va boshqa maxsus xizmatlarni olmaydilar. Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar tengdoshlari tomonidan qabul qilinmaydi.

Shubhasiz, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda barcha ijobiy narsalarga e'tibor qaratish va XXI asr ta'limidagi eng innovatsion harakat deb tan olingan jarayonning salbiy tomonlarini hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir. – Toshkent, “Tasvir” nashriyot uyi. 2021. – 36 b.
2. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda “Tarbiya” fanini o'qitish metodikasi. – T.: “Zebo print”, 2022. – 112 b.
3. "The role of determining the representative system of pupils in increasing educational efficiency", pages 218-220 IJDIIE Volume: 02 Issue: 01

11.NEYROLINGVISTIK DASTURLASHDAN FOYDALANISH, BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH MANBAI

Ubaydulla Axrorovich Qosimov Buxoro viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi (BVPYaMO'MM) «Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrasining mudiri, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida neyrolingvistik dasturlash imkoniyatlaridan foydalanishning ahamiyati yoritilgan va tahlil etilib tavsiyalar berilgan. Neyrolingvistik dasturlash amaliy psixologiyaning eng zamonaviy samarali ko'rinishlaridan biri sifatida, inson psixikasi zahiralaridan mukammal foydalanish imkoniyatini ochadi. Uni ta'lim jarayonlariga qo'llanilishi (ijobiy fikrlash orqali ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning to'g'ri qoliplanilishi, va axborotni ko'p sensorli qabul qilishni muvofiq ravishda ta'minlanishi) uning natijaviyligini oshirishda xizmat qiladi

Tayanch so'zlar: Neyrolingvistik dasturlash, ijobiy fikrlash, ko'p sensorli qabul, audal, vizual, kinestetik

Ta'limda innovativ kreativ texnologiyalarni qo'llanilishi esa pedagogik mahoratning asosiy manbasi hisoblanadi. Ta'limda qo'llana boshlangan neyrolingvistik psixotexnologiyalar va psixotexnikalar innovativ manbalardan biridir.

Neyrolingvistik dasturlash-bu shunday bilim sohasiki, u sub'ektiv tajriba tarkibi, uning tuzilmasini tadqiq etish orqali, uning tavsiflash tili va ro'yobga chiqish mexanizmlarini o'rganadi. Neyrolingvistik dasturlashning birinchi nomi "metabilimlar"-bo'lib u sub'ektiv(omadli, muvaffaqiyatli)tajribani modellashtirish asosida uni boshqalar faoliyatiga ko'chirish bilan singdirishni nazarda tutadi.

Neyrolingvistik dasturlash nomining "neyro" qismi sub'ektiv tajribani tavsiflashda miya neurologik jarayonlarining axborotlarni qabul qilish, saqlash qayta ishlash va uzatish uchun javobgar jarayonlarini ifodalaydi. "Lingvistik" qismi tilning muhim belgisi sifatida tafakkur qilish va xulqning ro'yobga chiqish xususiyatlari mexanizmlari va kommunikatsiyani tashkil qilish jarayonlarini tavsiflashni o'z ichiga oladi. "dasturlash" qismi esa fikrlash va xulqni namoyon qilishning tizimlilikiga ishora qilib, ularni ma'lum tartibda namoyon bo'lishini bildiradi. Chunki "dastur" grek tilida ma'lum bir aniq maqsad natijalariga erishishda aniq ketma-ketlik harakat qadamlari degan ma'noni bildiradi.

Neyrolingvistik dasturlash amaliy psixologiyaning eng zamonaviy samarali ko'rinishlaridan biri bo'lib, inson psixikasi zahiralaridan mukammal foydalanish imkoniyatini ochadi. Bu o'z navbatida inson psixologik faoliyatining deyarli barcha jabhalarini sozlash, o'zgartirish, dasturlash, qayta dasturlash bilan ong ostlik faoliyatini samarali ishga tushiradi. Xuddi shu bois neyrolingvistik dasturlash har qanday faoliyatni amalga oshirishda maqsadni ong ostlik talablariga muvofiq aniq, ijobiy qo'yilishiga(ijobiy fikrlashga) e'tiborni qaratadi.

Shunday qilib, neyrolingvistik dasturlash ma'lum bir faoliyatning sub'ektiv ijobiy muvoffaqiyatli, omadli tajribasiga ta'luqli tizimli jarayonlardir.

Bu o'z navbatida inson mukamlligining neyrolingvistik modelini tuzish va uni boshqalarga ko'chirish orqali, uni sub'ektiv tajribasini takomillashtirish bilan, uning hayotini omadli muvaffaqiyatli qilishdan iborat, psixotexnikalar, texnologiyalardir.

Ma'lumki, axborotni qabul qilishda miya yarim sharlari faoliyati ustunligi(dominantligi)ga qarab borliqni idrok qilish ro'y beradi.

Odatda axborot qayta ishlashda(odatda tafakkur qilishda) 3 xil ko'rinish(modallikda)da namoyon bo'ladi(audal, vizual, kinestetik). Bu modalliklarni shaxslararo munosabatlarda hisobga olish juda muhim hisoblanadi. Ta'lim jarayonlarida axborotni qabul qilishning ko'psensorliligi hukm suradi, shuning uchun ta'lim natijasini kafolatlanishi axborotni muvofiq ravishda qabul qilish modalligi adekvat uzatilishi ta'limda o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Hozirgi kunda psixologlarning ta'kidlashicha. taxminan 70 foiz o'quvchilarda ta'limdagi qiyinchiliklari ularning axborot qabul qilish modalligiga ta'lim strategiyalari va metodlarining mos kelmasligi sabab bo'ladi.

Aksariyat o'rta maktab o'qituvchilarining fikriga ko'ra, o'quvchilar xuddi ular kabi fikr yuritishadi va o'zlarining fikrlash strategiyalaridan deyarli xabardor emaslar. Har qanday narsada samarali bo'lish uchun bu unchalik muhim bo'lmasligi mumkin, ammo fikrlash strategiyalaridan xabardorlik va uning asosida shart-sharoit, holatlarga mos ravishda axborotlarni boshqalarga yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Bularning barchasi bolalarga tabaqalashtirilgan va individual yondashuvni qo'llashni talab qiladi.

Maktabdagi ta'lim ierarxik darajasi bir-biridan farqlanar ekan, unda ta'lim oluvchilarning yoshiga individual-psixologik xususiyatlariga mos axborotni qabul qilishda har xil tipologik modallik namoyon bo'ladi. Boshlang'ich maktab o'quvchilari asosan kinestetikdir: teginish, hidlash, otish, qismlarga ajratish orqali voqeyelikni idrok etishadi, anlashadi(M. Grinder³).

Yuqori sinflarda axborotni qabul qilish dominantligi(modalligi) o'zgarib kinestetik, audal, vizual qabul qiluvchilarga aylanishadi. Aytish joizki, axborot uzatilishida ko'p sensorlikka rioya qilmaslik, yoki axborotni axborot qabul qilinishi dominantligiga nomuvofiqligi axborotni o'zlashtirilishini qiyinlashtiradi. Ya'ni axborot odatda 2ta kanal dominantligiga mos audal va vizual uzatilganda axborotni kinestetik dominantligi bilan qabul qiluvchilar o'zlashtirmay qoladi va "koridor" deb atalmish

bo'shliq paydo qiladi va ta'limdan orqada qoladi. Bu ta'lim jarayonida bo'shliqlar paydo qilinishining asosiy sabablaridan biri hisoblanadi.

Odatda o'ttiz kishilik oddiy sinfda harqanday axborotni qabul qilishda vizual(V), audal (A) va kinestetik (K) dominantlik qiluvchi o'quvchilar mavjud.

Masalan: kinestetiklar amaliy mashg'ulotlarda o'zlarini samarali namoyon eta olsa, vizuallar bu sohada ulardan orqaroqda va tasavvur qilishga mo'ljallangan faoliyatlarda ular samaraliroqdir. Audallar esa tovushli axborot muhitida o'zlarini samarali namoyon qilishadi.

Shuning uchun ta'lim natijaviyligini keskin oshirishda o'qituvchi oldida o'quvchilarni qanday axborot qabul qilishda qaysi kanal(audal, vizual, kinestetik, diskret) dominantligini namoyon qilishni aniqlash vazifasi turadi. Chunki, axborotning ko'p sensorli qabul qilinishida uni samarali uzatilishini ta'minlash zamonaviy ta'limda yuqori o'zlashtirishni kafolatlaydi. Uni aniqlash uchun quyidagi biz jadvalda keltirgan xulqiy idikatorlardan foydalanish mumkin.

JDAL(xulqiy indikatorlar)	
	muomala kezida muomaladoshga qarab sal qulog'ini buradi va uning ovoz niqadigan manbasi og'ziga qaraydi.
	tovushli axborotlarni oson yengil va tez qabul qiladi va esga, xotiraga oladi.
	tovushli axborot manbasini tez va aniq ilg'aydi.
	har qanday tovushli shovqin uning diqqatini tortadi va chalg'itadi. ular shovqin suronli sergap.
	ular qo'lni cho'ntakka solgan holda ishora qilish, quloqlarga va yuzning stki qismiga teginish kuzatiladi
	ular gapirayotganda ularni to'xtatish nojoiz. Chunki ular chalg'ishadi va ana boshdan boshlashga majbur bo'lishadi.
	muomalada insonning tovushini aniq tiniq tahlil qila oladi va unin tembri, yuqori, pastligi, intonatsiyasi va hokazolarni yaxshi his qila oladi.
	muomaladoshning tovushi orqali uning psixik holatini tez va aniq ilg'aydi,

	s etadi.
	muomala mobaynida tovushga taalluqli fe'llarni ko'p va tez, tez ishlatadi. uning uchun unga shu fe'lar orqali muomalani o'rnatish axborot zlashtirilishini osonlashtiradi va samarali kechishini ta'minlaydi.
	lar gapirishni, munozaralarda ishtirok etishni yaxshi ko'rishadi.
	lar tovushlarni aynan imitatsiya qilishni, o'xshatishni yaxshi uddalashadi.
	lar eshitib oson o'rganishadi, musiqani juda yaxshi ko'rishadi.
	larda tovushlarni artikulyasiya qilish tiniq kechadi, yangi so'zlarni aniq laffo'z eta olishadi, chet tillarni oson o'zlashtirishadi.
	lar tovush dominantlik qiladigan kasblarga qiziqishadi va oson gallashadi(diktor, musiqachi, kompozitor, va xk)

	IZUAL(xulqiy indikatorlar)
	muomala kezida muomaladoshga qarab tik qarab va uning ko'ziga qaraydi.
	ovushli axborotlarni oson yengil va tez qabul qiladi va esga, xotiraga oladi.
	ar qanday axborotni obraziga asosiy diqqatini qaratadi va uni o'zlashtirish va amoyon qilishda obraz dominantlik qiladi.
	xborot obrazini tez va aniq tasavvur qiladi.
	ar qanday vizual ko'rinish uning diqqatini tortadi va chalg'itadi.
	lar tinch, tartibli ozodalik, tozalik , chiroylilikni yaxshi ko'radi va nisbatan amgap.
	muomalada axborotning obrazini aniq tiniq tahlil qila oladi va uning katta-chikligi, hajmi, rangi, aniq-tiniqligi, yorqinligi va hokazolarni yaxshi tasavvur la oladi.
	muomala mobaynida ko'rishga taalluqli fe'llarni ko'p va tez tez ishlatadi. uning uchun unga shu fe'lar orqali muomalani o'rnatish axborot zlashtirilishini osonlashtiradi va samarali kechishini ta'minlaydi.
	lar jonli obrazli fantaziyaga ega. Ular yaxshi hikoya aytuvchi va o'qishga uchli

	lar tovush rqli beriladigan so'zli ko'rsatmalarni qiyin o'zlashtirishadi, qabul lishadi va yangi so'zlarni qiyin o'rganishadi.
	lar uchun ko'ruv kontakti ahamiyatli bo'lib muomala mobaynida axborotni obrazli ko'rsatishga intilishadi.
	lar did bilan chiroyli kiyinishni yoqtirishadi, chiroyli raftor qilish imo ishora lishga usta bo'lishadi.
	Ular talabchan aybdor qilishga tanqid etishga, moyil va obrazi so'zlarga juda am ta'sirchan.
	lar vizual axborot ustun bo'ladigan kasblarga qiziqishadi va oson g'allashadi.(rassom, haykaltarosh, arxitektor, dizayner va x.k.)

	INeSTeTIK
	muomala kezida muomaladoshning harakat a'zolari qo'li, oyoqlariga diqqat azarini qaratadi va uning ko'ziga boqmaydi. harakatli axborotlarni va ishtirok etish orqali axborotlarni oson yengil va tez abul qiladi va esga, xotiraga oladi.
	lar qanday axborotni harakatiga asosiy diqqatini qaratadi va uni o'zlashtirish a namoyon qilishda harakat va tuyuish taktil sezgilari dominantlik qiladi.
	axborot qabul qilishda va oson o'zlashtirishda o'zi ishtirok etishini afzal o'radi.
	lar qanday harakat uning diqqatini tortadi va chalg'itadi.
	lar shovqin suronli serharakat sabrsiz.;0 sekundan ortiq tinch turisholmaydi.
	muomalada axborotning harakatini aniq tiniq tahlil qila oladi va uning katta-chikligi, hajmi, fazoviy o'rni, tezligi, dinamikasini va hokazolarni yaxshi his la oladi.
	muomala mobaynida harakatga va tuyish taktil xususiyatlarga taalluqli fe'llarni o'p va tez tez ishlatadi. Shuning uchun unga shu fe'lar orqali muomalani rnatish axborot o'zlashtirilishini osonlashtiradi va samarali kechishini 'minlaydi.

	larda tuyush taktil sezgilar i juda yaxshi
	larning xulqida jismoniy yo‘nalganlik kuzatiladi Suhbat chog‘ida ular suhbatdoshga yaqin turishadi va ularga tegini shga intilishadi.
	lar harakatda sayr qilib o‘rganishadi, o‘zlari ishtirok etgan yoki amalda qilgan faoliyati to‘g‘risida axborotlarni oson esda saqlashadi
	larda nerv jarayonlarini sekinligi kuzatiladi. Odatda ularning yuzlarida g‘alabadoslik hukm sursada, bo‘yindan pastda serharakatlik kuzatiladi.
	lar o‘qishda detalizatsiya qilishda sust bo‘lsada axborotning umumiy mazmunini oson ilg‘ashadi.
	lar suhbat chog‘ida mantiqan qisqa va lo‘nda qilib so‘zlashadi va faol harakatlar sodir etishadi..
	lar serg‘arakatlilik namoyon qilinadigan kasblarga qiziqishadi va ularni oson tanib olingallashadi.(sport turlari sportchilari, oshpazlar, degustatorlar, tikuvchilar vma shu k.)

O‘quvchilarning axborotni qabul qilishda unda qaysi kanalning(audal, vizual, kinestetik, diskret) dominantligini aniqlash va adekvat ravishda axborot uzatilishi uning o‘zlashtirishini oson va yengil ta‘minlaydi va dars mashg‘ulotidan ko‘zlangan maqsadlarga yetishish imkoniyatini oshiradi. Buning uchun ularni hisobga olgan holda o‘quv qo‘llanmalar, dars ishlanmalari, o‘quv uslubiy majmualarning tayyorlanishini talab etiladi.

Shunday qilib, dars mashg‘ulotlarida ijobiy fikrlash talablariga rioya qilish va maqsadni ong ostlik talablariga muvofiq aniq, ijobiy qo‘yilishi, o‘quvchilarning axborotni qabul qilish kanalining dominantligiga adekvat ravishda axborot uzatilishi ongostlik zaxiralarini to‘laroq ishga tushiradi Bu o‘z navbatida inson psixologik faoliyatining deyarli barcha jabhalarini samarali ishga tushiradi. Bu xususyatlarni hisobga olgan holda darsliklar, o‘quv uslubiy majmualarning tayyorlanishi o‘zlashtirishning yuqori natijaviyligini ta‘minlaydi. Uni ta‘limiy va tarbiyaviy jarayonlarga qo‘llash foydadan xoli emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Гриндер М. Исправление школьного конвейера. Электронный источник. Гриндер М. Исправление школьного конвейера. Нейролингвистическое программирование в педагогике. Перевод Р.Сапожникова. - Нью-Йорк, 1991
- 2.Павлова М.А. Интенсивный курс повышения грамотности с помощью НЛП.- Год выпуска 2000, Издательство Издательство Института психотерапии, г.Москва
- 3.U.A. Kosimov. —Improving the system of professional development is a equirement of the periodll, AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH, ISSN: 2690-9626 Vol. 1, No.6, November-December 2020, pages 31-39
- 4.U.A. Kosimov. International Journal of Advanced Academic StudiesPeer Reviewed Journal, Refereed Journal, Indexed Journal P-ISSN: 2706-8919, E-ISSN: 2706-8927, Impact Factor: RJIF
- 5.12, "The role of determining the representative system of pupils in increasing educational efficiency", pages 218-220 IJDIIE Volume: 02 Issue: 01 | January 2021 197 Published by — INTER SCIENCE" <http://ihm.iscience.uz/index.php/ijihm>
6. .U.A. Kosimov. Journal of Psychology, issue 2 of 2019: —Methodof teaching based on NLP the types of perception of pupilsll, pages 23-28
7. U.A. Kosimov. Bukhara State University, No. 3, 2020, "Psychology" "Modern problems of training, retraining and solutions" PAGES 38-46
8. U.A. Kosimov. International conference on theme: Modern problems and perspectives of

learning foreign languages in the educational system-Bukhara state university-
march-5-6

—Methods of teaching a foreign language with three types of perceptions| (pages
727-730)

BOLALARDA UCHRAYDIGAN NUTQ NUQSONLARINING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNI TUZATISH USULLARI.

Xasanova Ziyoda Turdievna

O‘zbekiston Respublikasining “Xalq talim

a’lochisi” oliy toifali logoped.

Kadirova SHaxnoza Xudoyberdievna

TerDPI Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrası

katta o‘qituvchisi PhD, dotsent.

Annotatsiya: Amaldagi barcha harakatlarimiz kommunikativdir. Imo-ishoralar, yuzlar, tovushlar, hidlar va hatto masofalar boshqalarning harakatlari, motivlari va fikrlari to‘g‘risida ma’lumot olish uchun ishlatilgan. Hatto harakatlarning yo‘qligi ham nimadir haqida dalolat beradi. Biroq, yuqorida aytib o‘tilganlardan tashqari, inson uchun yana bir element, ya’ni ramziy ma’noga ega. Ushbu ramziy element nutq orqali og‘zaki ifoda etiladigan tildir. Nutqning shakllanishi bolaning umumiy rivojlanishining asosiy xususiyatlaridan biridir.

Kalit so‘zlar: nutq, yozma nutq, og‘zaki nutq, nutq shakllari, nutq buzilishi.

Аннотация: все наши действия в действии коммуникативны. Жесты, лица, звуки, запахи и даже расстояния использовались для получения информации о действиях, мотивах и мыслях других. Даже отсутствие действий свидетельствует о чем-то. Однако, помимо вышеперечисленного, для человека есть еще один элемент, а именно символический. Этот символический элемент-язык, который выражается устно через речь. Формирование речи-одна из основных особенностей общего развития ребенка

Ключевые слова: речь, письменная речь, устная речь, формы речи, нарушения речи.

Abstract: all our actions in action are communicative. Gestures, faces, sounds, smells, and even distances were used to get information about the actions, motives, and thoughts of others. Even the lack of action indicates something. However, in addition to the above, there is another element for a person, namely symbolic. This symbolic element is language, which is expressed orally through speech.

Speech formation is one of the main features of a child's overall development.

Keywords: speech, written speech, oral speech, forms of speech, speech disorders.

Mamlakatimizda fan – texnika yuksak sur’at bilan rivojlanib borayotgan bir paytda yosh avlod zimasiidagi mas’uliyat ham tabora ortmoqda. Ularga berilishi lozim bo’lgan bilimning hajmi yil sayin oshib, dasturi to’liq o’zlashtirib borish talab qilinmoqda. Bolalarni maktabgacha dayoq maktabga tayyorlash maktabda esa ularni o’qitishining yangi formalari amalga oshirilmoqda. Modomiyki, yangi insonni kamol toptirishi uchun har bir kishi zimmasiga yuksak talab ko’yilar ekan, biz pedagoglar, tarbiyachi va ota-onalar bolalarning jismoniy va nutqi tarbiyasiga ilk davrdan boshlab e’tiborni qaratmog’imiz lozim.

Shuni alohida ta’kidlash joizki kishilar o’rtasida muomalaning asosiy vositasi nutq xisoblanishini unitmasligimiz kerak. Negaki inson nutq yordamida o’z fikrini, his-tuyg’ularini izhor qiladi va boshqalarning hissiyotini bilib oladi.

Nutq tovushlarini vujudga keltiruvchi manbalarni organlar fiziologiyasini, ularning faoliyatini o’rganish bolalarning talaffuzidagi nuqsonlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, uni o’z vaqtida bartaraf etish to’g’ri talaffuzni ta’minlovchi omillardan biridir.

SHuning uchun ham biz avvalo bolardagi nutqiy nuqsonlarning kelib chiqish sabablarini o’rganib ulardagi nutqiy nuqsonlarining asosiy sabablari bilishimiz lozim. SHu jumladan bolalardagi nutqiy nuqsonlarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat.

SHuning uchun ham biz avvalo bolardagi nutqiy nuqsonlarning kelib chiqish sabablarini o'rganib ulardagi nutqiy nuqsonlarining asosiy sabablari bilishimiz lozim. SHu jumladan bolalardagi nutqiy nuqsonlarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat.

1. Embrion rivojlanishi davridagi turli xil patalogiyalar.
2. Xomiladorlik vaqtidagi taksikozlar, virusli va endokrin kasalliklar, jarohatlar, qonning resus-faktorga mos kelmasligi.
3. Tug'ruq vaqtida shikastlanish va asfiksiya;
4. Bola rivojlanishing birinchi yilidagi bosh miya kasalliklari.
5. Miyaning chayqalishi bilan birga sodir bo'ladigan bosh miya jarohatlari.
6. Nasliy faktorlar.

Bunday hollarda nutq buzilishlari umumiy nerv sistema buzilishlarining bir qismini tashkil etib, intellektual va harakat kamchiliklari bilan birga kuzatiladi.

7. Ijtimoiy maishiy sharoitning yomonligi. Bu holat ijtimoiy pedagogik qarovsizlikka, vegetativ disfunsiyaga, emotsional-irodaviy muhitning buzilishlariga va nutqning rivojlanmay qolishiga sabab bo'ladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan sabablar, ayrim xollarda ularning birgalikda qo'shilib kelishi nutqning turli tomonlarni buzilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Turli nutq buzilishlarining rivojlanishini oldindan aniqlash katta ahamiyatga egadir. Agarda nutqiy nuqson bolaning maktabga kelgan vaqtida ilk bor aniklansa u xolda uni tuzatishda ancha qiyinchiliklar kuzatilib bolaning o'tilgan mashg'ulotlarni o'zlashtirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Agarda bolaning nutq nuqsoni maktabgacha yoshda aniqlansa tibbiy va pedagogik tuzatish maktabda tulaqonli ta'lim olish imkonini beradi. SHuning uchun ham yosh avlodning har tomonlama garmonik kamol topishi xaqida g'amho'rlik qilish maktabgacha tarbiya muassasalari tarbiyachilarining va maktabning boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining hamda ota – onalarning oldilarida turgan muhim vazifalardan biridir. Jumladan bolalar nutqini to'g'ri rivojlantirishga ham katta e'tibor berish – shu kunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Buning uchun ota – onalar ham, tarbiyachi va boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ham bolalarning

yoshlik chog'laridan boshlab tovushlarni to'g'ri talaffuz etishlariga e'tibor qilishlari va ular nutqida uchragan kamchiliklarning uz vaqtida oldini olish choralarini kurishlari zarur.

Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning ko'pchiligi aniq to'g'ri nutqqa ega bo'ladilar, lekin shunga qaramay, ular orasida nutqida kamchilik (nuqsoni) bo'lgan bolalar ham uchraydi. Ularning faqat talaffuzigina buzilgan bo'lmay, balki hatto tovushlarni ham bir – biridan ajratishlari qiyin bo'ladi. SHuningdek nutqdagi har qanday buzilish bolalarning xulqiga va faoliyatiga ta'sir qilmay qolmaydi. Natijada bolalar maktabda fanlarni yomon o'zlashtiradi hamda o'z kuch – qobiliyatlariga ishonmay quyadilar. Ayni paytda bolalarni savotxonlikka o'rgatish jarayonida bunga aloxida e'tibor kilish kerak.

Shuni alohida ta'kitlab o'tish joiski bunday muhim masalalarni hal etishda oilaning ham o'z o'rni bor. CHunki bolalar bilan olib boriladigan har qanday ta'limiy va tarbiyaviy ish ota – onalarning ishtirokisiz kutilgan natijani bermasligi mumkin. Binobarin, oilada tovushlarni to'g'ri talaffuz etishga o'rgatish maqsadida oilada ham har kuni yoki kun ora har-xil o'yin formasida mashg'ulotlar o'tkazilsa, bola nutqidagi nuqson erta bartaraf etiladi.

Masalan, mashg'ulotlarni oyna oldida turib o'tkazsak, yaxshi samaraga erishish mumkin. Bunda bolalar oyna orqali o'z nutq apparatlarning harakatlarini ko'radi, maqsadga qaratilgan muayyan mashg'ulot tufayli ota – onalar bolalariga yaxshi talaffuz etilmaydigan u yoki bu tovushlarni to'g'ri aytish uchun yordam bergan bo'ladi.

Chunonchi, maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyachilar tarbiyalanuvchilarga va maktabda esa boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'quvchilariga shuningdek oilada esa ota- onalar ham o'z bolalarini to'g'ri talaffuzga o'rgatar ekan, qo'ydagilarga e'tibor berishlari lozim:

1. Noto'g'ri talaffuz etilayotgan tovushni to'g'ri talaffuz etishga yordam beradigan mashq kompleksini tanlash.
2. Bolalar bilan majburan mashq o'tkazmaslik kerak. Bolalar bilan olib boriladigan mashq o'yin formasida o'tkazilshi lozim.

3. Bir mashg'ulotda 2 – 3 mashq o'tgazish lozim.
4. Bir mashqni o'zlashtirilgandan keyingina ikkinchi mashqqa o'tish tavsiya etiladi.
5. Ba'zi mashqlarni biror kishi sanab to'rganida bajartirish yaxshi natija beradi. Bunda bolalar til va lablarining muhim holatlari turg'unligi seziladi.
6. Bolalarning nutqida yo'q tovush hosil bo'lsa, hosil qilingan tovushni ochiq va yopik bo'g'inlarda talaffuz ettirish kerak. So'ngra hosil kilingan tovushni so'z va gaplarda to'g'ri aytishga o'rgatish lozimdir.

Bolalar o'rtasida sirg'aluvchi shovqinli s, z, sh, ch va r-l sanor tovushlarning talaffuzi hamda ularning differensiyalanishi (farqlanishi) jihatidan nutqi bo'zilganlari ko'proq uchraydi. To'g'ri nutqni tarbiyalash va undagi kamchiliklarni bartaraf etish kopleks mashg'ulot olib borishni taqozo etadi.

Biz avvalo qo'yida "R" tovushining arsikulyasiyasi bilan, so'ngra shu «R» tovushini nutqqa kiritish usullari bilan tanishtirib o'tamiz:

«R» tovushi sanor, titroq til oldi undosh tovushdir. «R» tovushi talaffuz etilganda arsikulyasion organlar quydagi holatda bo'ladi: Lab undosh tovushdan so'ng keladigan unli tovushning holatini oladi (ra – ra, ro – ro, re – re ...). Til uchi yuqori tishlar al'veola tomon ko'tariladi va til uchida bir oz chuqurcha paydo bo'ladi. SHu chuqurchadan chiqqan havo oqimi til uchini titratib o'tadi. Natijada titroq tovush hosil bo'ladi. SHu paytda tilning orqa qismi pasaygan holatni oladi. Ovoz paychalari jipslashib titraydi va chiqayotgan tovush okimi kuchli bo'ladi. Talaffuz paytida «R» tovushi hosil bo'lmasa, bu holat rotatsizm deyiladi.

Ba'zi bolalar «R» tovushini aniq talaffuz ayta olmaydi. CHunki ularning til uchi kerakligicha titramaydi va «R» tovushi sekin hamda yumshoq talaffuz etiladi. Ba'zilarida esa «R» tovushi til uchi titrashida hosil bo'lmay, balki tilning yon tomoni tebranishi «r – l» yoki «rl» (yumshoq) tovush hosil bo'ladi. Bunday holatlar parotatsizm deyiladi.

Pararotatsizm qo'yidagi almashinish yuz beradi:

«R» tovush «v» tovushi bilan almashinadi (masalan, randa – vanda, sariq – saviq):

«D» tovush bilan ham almashishi mumkin (rom – dom, uroq – udok, zur – zud):

«Y» tovushi o‘rnida ham ishlatiladi (rabi – yoby, anor – annoy, bor – boy):

«L» tovushi ham bundan mustasno emas (ros – los, dori – dali, ter – tel).

Talaffuzdagi bunday kamchiliklarni bartaraf etishda avvalo bola nutqi tekshirilib, uning sabablari aniqlanadi. Ayni paytda bolalarda nutqini tuzatish usullariga qiziqish o‘yg‘otish zarur. Buning uchun bir qancha mashg‘ulot o‘tkazish usullaridan foydalanishni tafsiya qilamiz.

1- usul. Oyna oldida o‘tirgan bolaga og‘zini katta ochishni va tilning yuqoriga tish orqasiga (alveolar tomon) ko‘tarib, «3» tovushni talaffuz etishni taklif etamiz.

Shunda u o‘zi maxsus zond yordamida til yuganchasini tebratib «R» tovushiga o‘xshash tovushni hosil qildiradi. So‘ngra mexanik vositalar yordamida vujudga kilgan «R» tovushini ochiq va yopiq bo‘g‘inlarni masalan: ar – or, ir – ur, ra – ro, ri – ru, va hakoza. So‘zlarni masalan: randa, ramka, mard, arra, anor, chinor va hakoza. Gaplarni masalan: Rustam arra rasmini chizdi, shu tarzda she’r va hikoyalarni o‘qitish orqali mustahkamlaymiz.

2 – usul. «R» tovushini yuqoridagi usulni qullagan holda, «j» tovushini aytiramiz va bunda ham mexanik vositalardan foydalanib, uni mustahkamlashga o‘tamiz.

3 – usul. Bolaga «d-d-d-d...s» tovushini o‘zoq chuzib va baland ovoz bilan aytiramiz.

Talaffuz vaqtida bolaning o‘zi tilning uchini tepa alveolarga urilib turishini oyna orqali ko‘rib turadi. Til uchining tempini (sur’ati) tezlashadi va til uchining tebranish holatlari har xil (d-d-d-d) vaznda bo‘ladi. Har xil vaznda chiqqan tovush ochiq va yopiq bo‘g‘inlarni talaffuz ettirish yordamida mashq qildiradi. Masalan: adddda adddd adddo ddddo adddd oddudo ddddu udddd uddddu ddddu udddd uddddu va hakoza.

Til uchun tebranishi natijasida «R» tovushi hosil bo‘lgan, u bo‘g‘inlarni, so‘zlarni, she’rlarni va hikoyalarni aytirish yordamida mustahkamlanadi.

Agar maktabgacha yoshdagi bola bilan 2-3 yil muntazam ravishda individual va frontal (chuqur) ish olib borilasa, ammo uning nutqida xech qanday o'zgarish bo'lmasa, tovushlarni noto'g'ri talaffuz etsa, u vaqtda buning sababini aniqlash uchun logoped (mutaxassis)ga murojat etish kerak. Negaki bugungi kunda kelajagi buyuk yangi O'zbekistonimizda o'sib kelayotgan yosh avlod salomatligi haqida g'amxo'rlik qilish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. SHu bois «Sog'lom avlod uchun» xalq harakati kundan – kunga quloch yoyib bormoqda. SHunday ekan, biz uchun yosh avlodni tarbiyalash, ularni YAngi O'zbekistonimizning kelajagi poydevorini mustahkamlash yo'liga safarbar qilishdan muqaddasroq, bundan muhimroq ish yo'q desam mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Ayupova M.Y. Logopediya. Darslik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Toshkent, "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 2007.
2. Ya.Mo'minova, M.Qahramonova. Logopediya terminallarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. Toshkent, "O'qituvchi", 1988.
3. L. Mo'minova. M. Ayupova. LOGOPEDIYA. 1993-yil "O'qituvchi" nashriyoti.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Urunova D.M.

BuxDPI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limda bolalarni o'qitish jarayonida ularga yangi bilim berishda yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ularni qo'llash jarayonida ta'limdagi va alohida ehtiyoji mavjud bolalar hayotidagi ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, alohida ehtiyojga ega bolalar, umumiy ta'lim, innovatsion metodlar, pedagogik texnologiya

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Урунова Д.М.

БухГПИ — независимый исследователь

Аннотация: В данной статье описано использование новых инновационных технологий в процессе обучения детей в условиях инклюзивного образования, их значение в образовании и в жизни детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, общее образование, инновационные методы, педагогические технологии

EFFECTIVENESS OF USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN INCLUSIVE EDUCATION

Urunova D.M.

BukhSPI is an independent researcher

Annotation: This article describes the use of new innovative technologies in the process of teaching children in inclusive education, their importance in education and in the life of children with special needs.

Key words: Inclusive education, children with special needs, general education, innovative methods, pedagogical technology

Kirish. Inklyuziv ta'lim har bir insonning teng ekanligini tan olib, barcha uchun teng munosabatni ta'minlaydigan tizimdir. Bu tizimda pedagoglarning kasb jihatdan mahorati va hamkorligi, avvalo, alohida ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashning o'ziga xosligi bilan muhimdir. Inklyuziv ta'lim, ehtiyojga ega bolalarga nisbatan har qanday holatlarni istisno etadigan, barcha uchun teng muomalani ta'minlaydigan, lekin maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun zarur sharoit yaratadigan tizim hisoblanadi.

Bugun O'zbekiston Respublikasining barcha sohalarida chuqur islohotlar amalga oshirildi. Bu islohotda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi

o'zgarishlar ham kam emas. O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda barcha uchun ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham alohida ehtiyojga ega bo'lgan shaxslar uchun o'z imkoniyatlaridan foydalangan holda jamiyatda yashash, ta'lim olish uchun teng huquqlar belgilangan. Hozirgi kunda alohida ehtiyojga ega bo'lgan va rivojlanishida kamchiliklari bo'lgan bolalar sog'lom tengdoshlari qatori sifatli ta'lim olishlari va keyinchalik hayotda munosib o'rin topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv imkoniyatlarni yaratish bo'yicha mamlakatimizda bir qancha vazifalar amalga oshirilmoqda. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad inklyuziv ta'limning muhim muammolaridan biri bo'lgan alohida ta'lim ehtiyojga ega bo'lgan bolalar uchun sifatli ta'lim berish va imkoniyatlar yaratishdan iboratdir. Bunda albatta ta'lim jarayonida turli innovatsion metodlar, zamonaviy uslublari, ta'lim jarayonida kerak bo'ladigan axborot kommunikatsiya vositalari, multimedia texnologiyalaridan foydalanish muhimdir.

Adabiyotlar sharhi. Umumiy o'rta ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli ta'lim olishi, umumiy ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Umumiy ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi umumiy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Ta'lim sohasining asosiy maqsadi tizimdagi huquqiy bazani yanada yaxshilash, bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ya'ni, aqliy, axloqiy, estetik, psixologik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun imkoniyat yaratish, bolalarning sifatli ta'lim olishini ta'minlashni nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025-yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Ushbu konsepsiyaga asosan xalq ta’limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish, o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, xalq ta’limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va budjetdan mablag‘ bilan ta’minlashning samaradorligini oshirish belgilab olindi. Bularning barchasi umumta’lim maktablaridagi ta’lim sifatini oshirish, ulardagi ta’lim jarayonini texnologiyalar asosida yuqori pog‘onaga ko‘tarishga qaratilgan. Pedagogik texnologiya bu ta’limda o‘quvchilarning ta’lim olishini osonlashtirishga qaratilgan kerakli ma’lumotlarni o‘zlashtirish jarayonining inson ko‘lami va texnik imkoniyatlarni qo‘llash, ularning o‘zaro ta’sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodik ishlar tuzilmasi bo‘lib hisoblanadi. Shuning uchun ham biz inklyuziv ta’limda bolalarning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda davlat talablari va dasturga mos holda innovatsion metodlarni tanlashimiz kerak.

Natija: Texnologiya pedagog tomonidan biror bir obyektga ko‘rsatilgan ta’sir natijasida o‘quvchida sifat o‘zgarishiga olib keluvchi jarayon bo‘lib hisobladi. Texnologiya doimo zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan holda, aniq maqsadli amallarni muayyan ketma - ketlikda bajarishni nazarda tutadi. Pedagogning o‘qitish vositalari yordamida o‘quvchilarga muayyan sharoitlarda ko‘rsatgan tizimli ta’siri natijasida ularda jamiyat uchun zarur bo‘lgan va oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarni intensiv tarzda shakllantiruvchi ijtimoiy hodisa yoki boshqacha aytganda, o‘qituvchi tomonidan o‘qitish vositalari yordamida o‘quvchilarga ta’sir ko‘rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir.

Ta'lim jarayonida pedagogik va axbarot texnologiyalarining kirib kelishi inklyuziv ta'limda ham o'qituvchilarning alohida ehtiyoji mavjud o'quvchilarni o'qitishning mazmuni, shakli, usullari va vositalarini sifat jihatidan ko'tarishga yordam beradi. Pedagogik texnologiyalar imkoniyati cheklangan bolalar uchun qo'llanilsa o'quvchilarning ma'lumotni qabul qilish jarayonini ozonlashtiradi va tezlashtiradi, ta'lim jarayonida har bir bola bilan alohida va umumiy tarzda ishlash, uni jadallashtirish va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

“Inklyuziv ta'limda o'quvchilarning yangi bilimni o'zlashtirishlarida o'qitishning ilg'or va zamonaviy metodlaridan foydalanish, yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish muhim ahamiyatga egadir. Inklyuziv ta'lim sinflarida qisqa hajmli ma'ruzalar, aqliy hujum, savol-javob, guruhlarda ishlash, individual, yakka tahlilni amalga oshirish; keys-study, ya'ni kundalik turmushda uchraydigan vaziyatlarni keltirish orqali rollar ijro etish hamda uni muhokama etish muhimdir. Bularning barchasi alohida ehtiyojli bolalar uchun kelajakda o'z yo'llarni topishda, muammoli vaziyatlardan chiqib ketishida yordam beradi.

Inklyuziv ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanish bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishnin ta'minlaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inklyuziv ta'lim nuqsonli bolalarning sog'lom tengdoshlari qatori bilim olishlarini ta'minlovchi, hamkorlikdagi ta'lim bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va samarali ta'lim sifatida e'tirof etilgan. Inklyuziv ta'lim bu shunday ta'lim tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, nutqiy, intellektual va boshqa nuqsonlaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o'z hududida, ya'ni oilasi bag'ridan o'qishga qatnaydigan, ehtiyojlariga mos holda sharoit yaratilgan maktablarda, o'z tengqurlari bilan birga ta'lim olishi hisoblanadi. Inklyuziv ta'limning maqsadi esa alohida ehtiyojli bolalarning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, umumta'lim muassasalarida to'liq ta'lim olishlarini ta'minlash, ta'lim muassasalarida har bir bola uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Bu jarayonda har bir pedagog bolalarning yosh va individual

imkoniyatlarini hisobga olgan holda, doimiy ravishda o'z ustida ishlasa, kreativligini ishga solgan holda ta'lim jarayonida turli innovatsion metodlarni qo'llasa bu ta'lim jarayoni sifat darajasini oshirishda, dars davomida alohida ehtiyojli bolalarning faolligini oshirishda yordam beradi. Dars jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning diqqatini darsga qaratishga va mavzuni tez va oson usulda o'zlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 15. 2020-2025 yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'lim Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. O'z.Res.Prezidenti. 13.10.2020y PQ 4860-son
2. P.Ш.Шомахмудова. “Махсус ва инклюзив таълим” услубий кўлланма. Тошкент-2011 йил.
3. D. M. Urunova. “TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMNING O'RNI” 2023
4. D. M. Urunova. “Inklyuziv ta'limga o'qituvchilarning psixologik-pedagogik tayyorgarligi muhim omil sifatida” 2023
5. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova “ Inklyuziv ta'lim” Qo'qon-2023

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

Omonturdiyeva Mahliyo Ochil qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari va pedagogik shart-sharoitlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, inklyuziv ta'lim, inklyuziv sinf, korreksion, nuqson, alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar,

Har qanday jamiyatda, har qanday davlatda yosh avlodning har tomonlama yetuk, komil inson bo'lib voyaga yetishiga, munosib fuqarolar sifatida ulg'ayib, davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga ulush qo'shishlariga umid bog'lanadi.

Jahon miqyosida BMTning “Bola huquqlari to‘g‘risida” Konvensiyasi, “Nogironlar huquqlari haqida” Deklaratsiyalari nogironligi bo‘lgan bolalarni ijtimoiy hayotga erta uyg‘unlashuvi muammosini hal qilish, zamonaviy maxsus ta‘limni mazmunini yangilash, innovatsion g‘oyalarning tatbiq etilishiga asos bo‘lmoqda. Yuneskonning ta‘limga oid loyihalari mazmunida bolalarni erta sifatli ta‘lim bilan qamrab olish vazifalari doirasida qator davlatlarda maxsus qonunlar qabul qilingan. Jumladan , “Individuals with Disabilities Education Act” (AQSHning (IDEA, 1990)), “Inclusive Schooling - Children with Special Educational Needs” (Buyuk Britaniya (2001)) kabi qonun hujjatlari asosida maktabgacha ta‘lim muassasalarida o‘quv-tarbiya muhitini barcha bolalar uchun moslashtirish va qulaylashtirish, ochiq ta‘lim mazmunini joriy etish xizmatlari maqsadli va manzilli amalga oshirilmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim tashkilotlarida nutq nuqsonlariga ega bolalar bilan ishlashning korreksion ish tizimini modernizatsiyalash, inklyuziv ta‘lim faoliyatining metodik yo‘nalgan komponentlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Natijada korreksion-pedagogik jarayoni tizimli va bolalar imkoniyatlariga yo‘nalgan tarzda tashkil etish jarayoniga mutaxassislarni metodik tayyorlashga erishilmoqda. Mamlakatimizda boshlang‘ich ta‘lim va tarbiyaning imkoniyati cheklangan bola shaxsi rivojlanishiga ta‘sirini pedagogik-psixologik, tashkiliy-metodik jihatdan tadqiq etishda shaxsga yo‘naltirilgan hamda rivojlantiruvchi o‘yinli texnologiyalardan foydalanishga ustuvorlik berilgan.

Prezidentimizning “2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida :

- nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish;
- nogironlik belgisi bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda teng sharoitlarni va ularni buzganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta‘minlash;

- nogironligi bo'lgan shaxslarning oilasi, jamiyat va davlat bilan o'zaro aloqasini kuchaytirish, ularning qulay muhitda bo'lishi, shahar yo'lovchi transporti, ijtimoiy va boshqa infratuzilma obyektlaridan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar yaratish;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta'minlovchi inklyuziv ta'lim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish;
- nogironlikni belgilashning ijtimoiy modeliga bosqichma-bosqich o'tish"¹ kabi muhim maqsadlar belgilangan. Mamlakatimizda ma'naviy tarbiya, barkamol inson tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Chunki inson jamiyatning tayanchidir. Shuningdek, o'sib kelayotgan imkoniyati cheklangan yoshlarni erta rivojlanish davrlarida jamiyatga moslashtirish biz pedagoglarning o'z oldimizdagi turgan ustuvor vazifalarimizdan biridir.

Bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etilishi kerak. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi.

Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.²

¹ Mirziyoyev Sh.M. "2022- 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. T.: 2022 yil PF-60-son

² D.U.Raxmanova «Inklyuziv ta'limda fanlarni o'qitishning pedagogik shart-sharoitlari» monografiya. – T.: «Fan ziyosi» nashriyoti. 2023.

2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4860-son Qarori, 2020-2025-yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni tashkil etish masalalari bayon qilingan.

Hozirgi kunda respublika bo‘yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o‘quvchilar ta’lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo‘lgan 13,3 ming nafar o‘quvchilar uyda yakka tartibda o‘qitiladi.³

Inklyuziv ta’limga o‘tishda maktab va undagi sinf xonalariga alohida talablar qo‘yiladi. Chunki barcha umumiy o‘rta ta’lim maktablari sog‘lom bolalarni ta’lim olishiga mo‘ljallangan. Shuning uchun harakati cheklangan, zaif ko‘ruvchi, ko‘zi ojiz, kar va zaif eshituvchi bolalar uchun maxsus qurilmalar, moslamalar, darslik va o‘quv materiallari, jihozlar bo‘lishi talab etiladi. Inklyuziv sinflarda umumta’lim maktablarining barcha o‘qituvchilari faoliyat olib boradi, faqat sinfdagi imkoniyati cheklangan bolalar bilan maxsus ta’lim mutaxassislari (surdopedagog, tiflopedagog, oligofrenopedagog) maxsus o‘qituvchi sifatida hamkorlikda ish olib boradi. Inklyuziv ta’lim umumta’lim dasturlari asosida har bir yo‘nalishdagi (ko‘rishdagi, eshitishdagi, aqliy faoliyatida muammosi mavjud) bolalarga yo‘naltirilgan, moslashtirilgan o‘quv dasturlari asosida individual yondashuv orqali o‘qitiladi. Mazkur hujjatlarda jamiyatimizning bir bo‘lagi bo‘lgan maxsus yordamga muxtoj bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularni jamiyatga moslashtirish, ularni sog‘lom bolalar qatoridan o‘rin olib o‘z qobiliyati imkoniyatlarini ko‘rsata olishiga, o‘z fikrlarini bayon qilishga va ma’naviy kamol topishga qaratilgan chora tadbirlar olib borilmoqda.

³ “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4860-son Qarori

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, inklyuziya integratsiyadan ko'proq narsadir. Bu nafaqat ta'limga, balki istisnosiz har bir insonning hayotiga qo'shilish, bu har bir insonning kuchli va zaif tomonlarini hisobga olish, bu farqlarni tan olish, bu doimiy qo'llab-quvvatlash va o'zgarishlar orqali samarali ta'lim olish imkoniyatidir. Boshlang'ich ta'limda imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda ularning holatini, psixologik jihatdan dars jarayonlariga moslashib ketishini ta'minlashimiz zarur. Bu borada yurtimizda yuqorida sanab o'tganimizdek, ko'plab islohotlar olib borilib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Mirziyoyev Sh.M. "2022- 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. T.: 2022 yil PF-60-son

2. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4860-son Qarori

3.D.U.Raxmanova «Inklyuziv ta'limda fanlarni o'qitishning pedagogik shart-sharoitlari» monografiya. – T.: «Fan ziyosi» nashriyoti. 2023.

4. Nabiyeva, G. A. (2021). IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING TA'LIM-TARBIYA OLISHLARI. Scientific progress, 1(5).

INKLYUZIV TA'LIMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI O'QITISH

Qurbonova Xolbib To'raqulovna
Navoiy viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi katta o'qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, oila, integratsiya, maxsus pedagog, individual, motivatsiya

Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy

ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati! Salamanka deklaratsiyasiga muvofiq har bir o'quvchi xususiyatlarini isloh qilishni qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi dalil sifatida qaraladi. Uning maqsadlari jinsi, irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyati va qobiliyati farqlar sabab ijtimoiy segregatsiya oldini olish uchun emas. Dunyo tajribasiga ko'ra, maktablarda kiritish ko'pincha tengdoshlari bilan birga o'rta maktablarda nogironlar ta'lim sifatida qaraladi (Judi Kugel'mas) biroq, inklyuziv ta'lim mohiyati bilim va bilim hali jamiyatda yetarli emas. "Inklyuziv "va" integrallashgan " terminlari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi - yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir. Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va reabilitatsiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim. Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalariga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.
- 6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990 – yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish

borasida bir qancha jahon miqyosida deklorasiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko‘plab davlatlari e’tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko‘plab muammolar mavjud. Ba’zi davlatlarda esa umumiy ta’lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta’lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta’limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog‘liq bo‘lmaydi. Davlat rahbarining 2020–2025 yillarda respublikada inklyuziv ta’limni rivojlantirish, boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarni ochish va maktab-internatlarni optimallashtirishga oid qarori qabul qilindi. Prezident 2020- yil 13 oktyabr kuni “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorga imzo chekdi. Mazkur qaror bilan 2020–2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi, ushbu konsepsiyani 2020–2021 yillarda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” hamda Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’limini 2025 yilgacha rivojlantirishning maqsadli parametrlari tasdiqlandi.

Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko‘rsatkich va tegishli davrga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlardan kelib chiqib, 2020- yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida “yo‘l xaritasi” asosida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Inklyuziv ta’lim tizimini qo‘llab-quvvatlashda siyosat asosiy rol o‘ynaydi. Siyosat tomonidan inklyuziv ta’limning qo‘llab quvvatlanishi bu ta’lim tizimining samarasini va rivojlanishini ta’minlaydi.

Inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o‘z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o‘z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o‘z vaqtida olib borilsa albatta ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya’ni inklyuziv ta’limning samarasi yuqori darajada bo‘ladi.

Inklyuziv ta’limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog‘lom bolalar qatoriga qo‘shib sifatli ta’lim olishini ta’minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va harakatlarini rivojlantirishdir. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim muassasalariga

nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim- tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatini shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limning muammolari. Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd qilinmaganligi; Nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat; Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi; Moddiy mablag' muammolari; Ta'lim muassasalarini moslashtirish; Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi; Kambag'allik; Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish; Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi; Favqulodda vaziyatlar , mojarolar, qochoqlar; Kadrlar masalasidagi muammolardir.

Inklyuziv ta'limning prinsiplari:

1. Insonning qadr qimmati, uning qobiliyati va yutug'iga bog'liq emas.
2. Har bir inson o'ylash va his qilish qobiliyatiga ega.
3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega.
4. Har bir kishi bir-biriga muhtoj.
5. Shaxsning to'liq va haqiqiy ta'lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi.

6. Hamma kishilar o'z tengdoshlarini qo'llab-quvvatlashga muhtoj.

7. Hamma ta'lim oluvchilarni yutuqga erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas, balki nimanidir qila olishidir.

8. Hamkorlik qilish kishi hayotini har tomonlama kuchaytiradi.

Inklyuziv ta'lim tizimi quyidagi ta'lim muassasalarni o'z ichiga oladi; maktabgacha umuta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim. Bu ta'lim muassasalarning maqsadi bolalarning ta'lim olishi va kasb-hunarga tayyorlashda ularning o'rtasidagi to'siqlikni bartaraf etib ochiq ta'lim muhitini yaratishdan iborat. Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integratsiyalashgan ta'lim tizimidan uzin mazmun - mohiyati, maqsadi, vazifalari va xarakter dasturi bilan farqlanadi.

Bolaning tarbiya va o'quv faoliyatida orqada qolishi psixik funksiyalarni o'zlashtirmaganligi natijasidir. Masalan, bolaning kiyim kiyishida ketma-ketlikning buzilishi uning xotirasi zaifligidan emas, balki ushbu jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan malakalarni egallamaganligi tufayli ro'y beradi. Bunday psixik muammoni psixoreksiyalash usullari bilan birga bolaga kiyimlarni to'g'ri ketma-ketlikda kiyish tasvirlangan rasmlar taqdim etilishi mumkin. L.S.Vigotskiy ijtimoiy muhit sog'ligi imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun birinchi darajali ahamiyatga egadir, degan g'oyani ilgari suradi. Xuddi shuningdek, u imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishini ildizi yomon o'simlikka o'xshatadi. «Uning ingichkagina ildizlari oziqlantiruvchi tuproqning qatlamlari va shakliga mos kelmaydi. Ular o'z-o'zicha tuproqning oziqa beruvchi qatlamlariga yetib borolmay, quruq va zaharli qatlamga kirib qoladi. Bunday o'simlik muvofiq sharoitlarda gullashi mumkin edi, biroq odatdagi sharoitda taraqqiyotning cho'qqisiga yetmasdan, bujmayib so'lib qoldi», deydi.

Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini har bir millat va elatning o'ziga xos tomonlari, milliy an'analari, urf-odatlar, davlatning maqsad-vazifalari hamda tarbiyalanuvchilarning ruhiy va jismoniy rivojlanishidagi xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan bolalarda kattalar bolaning rayiga, mustaqil bo'lishiga qarshi turmasdan, mumkin qadar istagi,

intilishiga yordam bersalar, uning shaxsini shakllantirish jarayonidagi qiyinchiliklar o'z-o'zidan barham topadi. Imkoniyati cheklangan bolada o'jarlik, qaysarlik, itoatsizlik xususiyatlari paydo bo'lishi bu kattalarning haddan tashqari paypaslaganliklari oqibatida vujudga keladi.

Psixolog olimi L.M.Krijanovskaya imkoniyati cheklangan bolalarning inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya berishda psixologik korreksiyalash metodlari orqali tarbiyalash yo'llarini keng yoritib bergan. Uning fikricha, inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya ishlarining samarali bo'lishi, yaxshi yutuqlarga erishishda maktab psixologi, pedagog, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi uzviy bog'langan bo'lishi lozim.

Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar ham juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: Salbiy munosabat; Hamjamiyatda ko'rinmaslik; Moddiy mablag' muammolari; Jismoniy moslashtirish; Sinfdagi o'quvchilar soni; Qaramlik; Jinsiy belgilarga qarab kamsitish; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar. Salbiy munosabat-maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalari tizimida ta'lim tarbiya olaishlari uchun eng katta to'siq bo'lsa kerak. Salbiy munosabat muammosining mazmuni shundaki, ota-onalar, hamjamiyat a'zolari, o'qituvchilar, umumta'lim muassasalari hodimlari, boshqaruv organlaridagi hatto maxsus ehtiyojli bolalarning o'zlaridagi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlariga nisbatanqashiliklari va buni istamasliklaridir. Bunga sabab nogironlarga nisbatan insonlardagi noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, nogiron bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir. Hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosining mazmuni shundaki, ko'pincha ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalar tomonidan qattiq bektiladi. Ularni uyga qamab hech kimga ko'rsatmaydilar, ro'yxatga olish jarayonida nogiron bolasi to'g'risida hech bir ma'lumot berilmaydi. Natijada ko'plab nogiron bolalar hamjamiyatda ishtirok etishdan mahrum bo'ladilar. Ular to'g'risida hech bir ma'lumotni bo'lmasligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnamasliklariga olib keladi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak ,inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olibib borilsa albatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

INKLYUZIV TA`LIM JARAYONIDA OILA VA JAMOATCHILIKNING O`RNI HAMDA ULARNING O`RNI HAMDA HAMKORLIKDAGI FAOLIYAT.

Saidova Feruza Akramovna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi,

“Maktabgacha boshlang‘ich va maxsus ta’lim
metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi .

Annotatsiya. Maqolada alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolaarning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to‘laqonli uyg‘unlashuvini ta’minlash, ota-ona yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarning inklyuziv ta’limdagi o‘rni va masalalariga qaralgan.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, oila, integratsiya, maxsus pedagog, individual, motivatsiya.

Аннотация: В статье основное внимание уделяется эффективной адаптации детей с особыми образовательными потребностями в обществе и обеспечению их полной интеграции, роли и проблемам родителей в инклюзивном образовании.

Ключевое слово: инклюзивное образование, семья, интеграция, специальный педагог, индивидуальный, мотивация.

Abstract. The article considers the issues of effective adaptation and full integration of students with special educational needs into society, the role of parents or their substitutes in inclusive education.

Keywords: Inclusive education, family, integration, special pedagogue, individual, motivation.

Bugungi kunda ta'limdagi inklyuziv jarayonlar, fanlararo tadqiqot obyektlariga aylanmoqda. XX asrning 40-yillaridan boshlab chet elda amalga oshirilgan atama, uning mazmuni, mahalliy ilm-fan uchun, amaliyotga bo'lgan qiziqishning kuchayishi tasodifiy emas va bu mamlakatda davom etayotgan harakatni davlat tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy va ta'lim sohasidagi islohotlarni, odamlar mentalitetidagi o'zgarishlarni va boshqalarni tushunishga o'rganishni anglatadi.

Inklyuziv o'qitish va tarbiyalash bu uzoq muddatli strategiya bo'lib, u mahalliy ish maydoni sifatida emas, balki umuman barcha sohalar bo'yicha umumiy ta'lim tizimi faoliyatini tashkil etishda tizimli yondashish sifatida qaraladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida jamoatchilikning bir qismi hisoblangan psixologning faoliyati, bola va uning ota-onasi hayotida katta ahamiyatga ega. Ota-onalar, hatto bolaning rivojlanishida biron-bir o'qish yoki tengdoshlari bilan muloqot qilishda muammolarni ko'rsalar ham, ko'pincha unga qanday yordam berishni bilmaydilar. Muammoni payqamaslik-bu imkoniyat emas, bu faqat bolaning axloqiy tushkunligini kuchaytiradi. Jamoada ham, har xil muammolar bo'lishi mumkin. Agar bolalar jamoadagi muhitni qanday yaxshilashni bilmasa, unda inklyuziv ta'limning pedagog-psixologi nafaqat bolalarga, balki ularning ota-onalariga ham psixologik pedagogik yordam ko'rsatishi shart.

Ta'limning inklyuziv shakli ta'lim jarayonining barcha subyektlariga tegishli: alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalari, odatda rivojlanayotgan bolalar va ularning oilalari, pedagoglar va ta'lim sohasidagi boshqa mutaxassislar, ma'muriyat hamda qo'shimcha ta'lim tuzilmalari shu jumladandir. Shu sababli umumiy ta'lim muassasasi faoliyati nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji

bo'lgan bolani o'qitish va tarbiyalash uchun maxsus sharoitlarni yaratishga, balki pedagoglar o'rtasida ham, alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning sog'lom tengdoshlari o'rtasida ham o'zaro tushunishni ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Imkoniyati cheklangan bolalari bo'lgan oila alohida e'tibor ob'ekti. Bunday oila haqida ma'lumot olgandan so'ng, uni taqdim etish rejasini tuzib, ota-onalar uchun bunday bolaga qanday g'amxo'rlik qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Har bir Imkoniyati cheklangan bola uchun pediater bilan birgalikda reabilitatsiya rejasini tuziladi. Ko'pincha bola bilan ijtimoiy yo'nalishdagi pedagog, psixolog, nevropatolog, neyropsikiyatr, logoped, massaj terapevti, defektolog va jismoniy terapiya mutaxassislari ishlaydi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalayotgan oilalar bilan ishlashning muhim yo'nalishi-bu nogiron bolalarning ota-onalarining jamoat birlashmalarini yaratish, bunday uyushmalarining mavjudligi, birinchi navbatda, ota-onalarda ular yolg'iz emasligiga ishonchni kuchaytiradi, ikkinchidan, yordam, tushunishga, bilim, tajriba, foydali ma'lumotlar bilan o'zaro boyitish; o'xshash "baxtsizlikdagi hamkasblar" bilan muloqot doirasini kengaytiradi. Boshqa tomondan, bir muncha vaqt o'tgach, "baxtsizlikdagi hamkasblar" doirasidagi ushbu muloqot ijtimoiy dunyoni "biznikiga" va "biznikiga" bo'linishiga turtki beradi, bu esa o'z navbatida ularni jamiyatning qolgan qismidan ajralishga olib keladi.

Imkoniyati cheklangan bolani tarbiyalayotgan oilaga yordam berishning eng samarali usullaridan biri bu "ota-onalar klubi" dir. Ota-onalar klubi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani tarbiyalayotgan ota-onalarning birlashmasi sifatida o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi.

- o'z farzandining ota-onasi tomonidan yetarlicha tasavvurni shakllantirish;
- "kasallik" tushunchasidan uzoqlashish va "rivojlanishning maxsus qonunlari" tushunchasiga o'tish muhimdir;

- bolaning shaxsiy, ijtimoiy va ijodiy resurslarini maksimal darajada oshkor qilish uchun oilada qulay mikroiklimni shakllantirish;
- ota-onalar va bilimlarning o‘zaro munosabati va bir-birini to‘ldirishini amalga oshiradigan muassasalar, tajribani boyitish bo‘yicha sheriklik munosabatlarini shakllantirish;
- ota-onalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, ijtimoiy faoliyat va konstruktiv xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish.

Ota-onalar klubi turli xil ish shakllaridan foydalanadi. Ular orasida an’anaviy va noan’anaviy: bolani rivojlantirish masalalari bo‘yicha individual konsultatsiyalar beriladi.

Ota-onalarning vazifasi bolani tinchlantirish, uning tashvishlarini yengillashtirish, oilada optimizm muhitini yaratishdir. Ushbu oilaga faqat ijtimoiy pedagog-o‘qituvchi yordam berishi mumkin.

Imkoniyati cheklangan bolaning rivojlanishi ko‘p jihatdan oilaviy farovonlikka, uning jismoniy va ma’naviy rivojlanishida ota-onalarning ishtirokiga va turli xil ta’lim ta’siriga bog‘liq. Oddiy sharoitlarda bola harakatchanligi, ko‘ngil ochishi va hokazolar tufayli juda ko‘p sonli ogohlantiruvchi manbadir. Imkoniyati cheklangan

bola ham pedagog uchun tugallanmaydigan manba bo‘lib, faqat ularning sifati birinchi holatga qaraganda butunlay boshqacha. Imkoniyati cheklangan bola ko‘proq mexanik ishni, bir xil parvarish va nazoratni talab qiladi, va boladan javob, quvonchli qoniqish juda kam, bu bir tomonlama charchoqqa, hatto charchashga olib keladi. Biz oilada majburiyatlarni bo‘lishishga harakat qilishimiz kerak, va jamiyat o‘z hissasini qo‘shishi kerak.

Oila bilan ishlashning asosiy maqsadi-barcha oila a’zolarining (jismoniy, ijtimoiy, ma’naviy, axloqiy, intellektual) shaxsiy rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, har tomonlama ijtimoiy va psixologik yordam ko‘rsatish, shuningdek, bola va uning atrofini turli xil omillarning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’siridan himoya qilish.

Oila bilan uyushgan hamkorlik jarayoni quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- yordam so'rovlarini o'rganish va tavsifi;
- oila yashaydigan sharoitlarni tekshirish;
- oilaning umumiy muammolariga oydinlik kiritish va uning xususiyatlari, boshqalardan farqi;
- oilaning maqsadlari va umidlarini aniqlashtirish;
- javob berish shakllarini kuzatish (ular jim, gapirish, janjal, tajovuzkor o'zini tutish, ishonmaslik va h. k.);
- ushbu oilaga allaqachon yordam bergan va hozirda yordam berayotganlarni o'rganish;
- uning a'zolari oilasidan chiqib ketishning ta'siri;
- oilaning o'tmishini o'rganish;
- oila a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini o'rganish;

Imkoniyati cheklangan bolasi bo'lgan ota-onalar bilan ishlash haqida gapirganda, biz ikkita yo'nalishni ta'kidlashni istaymiz.

- Birinchidan, quyidagi yo'nalishlarda ota-onalarning savodxonligini ta'minlashni nazarda tutadigan nazariy komponent yoki falsafiy dunyoqarash: bola patologiyasi to'g'risida tibbiy va biologik bilimlar;

-bolaga g'amxo'rlik qilishning o'ziga xos xususiyatlari, hayotni tashkil etish, kun tartibi to'g'risida gigienik bilimlar, huquqlar va imtiyozlar, ijtimoiy va huquqiy bilimlar;

- bolalarning yosh xususiyatlari, xulq-atvoridagi o'zgarishlar haqida psixologik va pedagogik bilimlar va boshqalar.

Imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalari bilan ishlashning ikkinchi yo'nalishi bu- bizning fikrimizcha, bola bilan aloqa o'rnatish, bolaga psixoterapevtik ta'sir ko'rsatish, oilada stressli va nosog'lom vaziyatlarni bartaraf etish, nizolarni hal qilish qobiliyati bilan bog'liq ma'lum amaliy bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Oilada imkoniyati cheklangan farzandning tug'ilishi oila hayotida inqirozli

vaziyatning paydo bo'lishiga olib keladi va uning barcha a'zolari uchun og'ir

psixologik stress hisoblanadi. Ko'pincha oilaviy munosabatlar susayadi, chalkashlik hissi, depressiya, kasal bolaga nisbatan doimiy tashvish, jismoniy ortiqcha yuk va surunkali charchoq, oilaviy munosabatlarning beqarorlashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Imkoniyati cheklangan bolali oilalarni rivojlantirishning yana bir muhim yo'nalishi bu-ota-onalar va bolalarni ta'lim muassasalaridagi turli xil ijodiy tanlovlarga, bolalar ishtirokidagi bayram tadbirlariga jalb qilish orqali, ularni faol ijtimoiy hayotga qo'shish. Yuqoridagilar asosida ta'kidlash mumkinki, ushbu faoliyat yo'nalishlari ta'limdagi inklyuziv yondashuv jixatlarini o'zida ifoda etadi. Bu borada jamoatchilik ongida imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag'rikenglik, hurmat qilish va qabul qilish kabi fazilatlarni shakllantirish lozim. Jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarni barcha turdagi musobaqalarda, tadbirlarda boshqa bolalar bilan teng huquqli ishtirok etishi, nafaqat bolalarning o'zlari uchun, shaxslararo rivojlanishi uchun ham kuchli turtki bo'lib hisoblanadi.

Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolaning oilasi bilan tarbiyaviy ish.

Bolani birlashtirish jarayonida ota-onalarning rolini sifat jihatidan o'zgartirish: bolalar jamoasining hayotida bir guruh pedagoglar jamoasini kiritish, farzandi to'g'risida to'liqroq ma'lumot olish, individual ishlash dasturlarini tuzish bo'yicha qaror qabul qilishda ishtirok etish imkoniyatini qo'lga kiritish.

Maxsus yordamga muhtoj bolalarning ayrimlari doimiy ravishda tibbiy xizmatga muhtoj bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muassasasi shifokor-pediatr har bir bolaning ruhiy asab holatini doimiy ravishda tekshirib boradi. Zarurat bo'lganda davolash muolajalarini tavsiya etadi, korreksion pedagogik ta'lim jarayonida bolalar sog'ligini nazorat qiladi, aqliy va jismoniy yuklamaning me'yorini belgilaydi, ota-onalarga bolaning somatik hamda ruhiy salomatligini saqlash yuzasidan tavsiyalar berib boradi.

Ota-onalar oilada sogʻlom muhitni va farzandlari orasida tenglik muhitini yaratib berishlari, imkoniyati chegaralangan farzandlariga taʼlim olish jarayonida koʻmaklashishlari juda muhim. Buning uchun, doimiy ravishda taʼlim muassasalari maktab jamoasi bilan aloqada boʻlish, bolaning tengdoshlari orasida moslashib ketishi va oʻzlashtirish darajasini kuzatib borish zarur.

Ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarni ertangi kunga umidi, oʻziga ishonchini oshirishi, muntazam motivatsiya berib borishlari tavsiya etiladi.

Baʼzan imkoniyati cheklangan bolalar maktabda va tengdoshlari orasida yakkalanish, kamsitilish holatlariga uchraganda, ota-onalarning oʻzi ruhan tushkunlikka tushib qoladilar. Ammo bunday vaziyatda oʻzlarini tutib olishlari va farzandlarini qoʻllab-quvvatlashga, ruhlantirishga harakat qilishlari kerak hisoblanadi.

Xulosa oʻrnida aytish mumkin-ki, imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalarini ham qoʻllab-quvvatlash, ularga ijtimoiy-psixologik yordam berishni takomillashtirish inklyuziv taʼlim jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umarova F. Maktabgacha taʼlimda inklyuziv taʼlim tizimini rivojlantirish. Scientific progress volume 2 | issue 2 | 2021 issn: 2181-1601
2. Nuraliyevna, Q. D. (2021). Approaches to the development of inclusive competence in preparation of future teachers for professional activity. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 2314- 2320.
3. Nuraliyevna, K. D. (2021). INCLUSIVE EDUCATION IN KINDERGARTEN. *Наука и образование сегодня*, (4 (63)), 82-83.
4. Sadikova, S. A., Yakubova, Z. Z., Kayumova, D. N., Khalilova, D. F., & Kamalova, G. A. (2023). Preparing Children for Social Activity in Preschool Educational Organizations-Pedagogical Need. *Journal of Advanced Zoology*, 44(S-2), 1777-1784.
5. Guzalkhan M. CREATIVE PERSON AND THE HARD WORK OF CREATIVITY //Euro-Asia Conferences. – 2021. – T. 4. – №. 1. – C. 239- 240.

6. S. Dalimova, Sh.Kuziev, G.Umarova, G.Mukhammadjonova, M.Yunusova, N.Khamdamova, F.Eshboev. Influence of the supramolecular complex of glycyrrhizic acid with quercetin on age-related functional changes in rat brain mitochondria. Plant Cell Biotechnology and Molecular Biology 21(45&46):63- 73; Y. 2020
7. Mukhammadjonova, Guzalkhan. "Problems Of Creative Human Concept And Artical Interpretation." The American Journal of Social Science and Education Innovations 3.11 (2021): 1-6.

TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH.

Rasulova Maftuna Qurbonovna
Surxondaryo viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi
+998975518081

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi, va bu ta'lim tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham joriy qilinganligi, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida yangi qaror va farmonlar qabul qilinib, vazifalar yuklatilganligi haqida so'z boradi.

Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash mamlakatimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir. Bu zarur shart har bir kishi o'z harakatlarining egaligi va dolzarbligini his qilishi mumkin bo'lgan chinakam inklyuziv jamiyatni yaratish. Biz har bir bolaning ehtiyojlari va boshqa sharoitlaridan qat'i nazar, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatga hissa qo'shishi va uning to'laqonli a'zosi bo'lishi uchun sharoit yaratishimiz shart".

Devid Blanket

Inklyuziv ta'limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o'rin tutadi. Oddiy qilib aytadigan bo'lsak, barcha maktablar eshigiga o'quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron

bolalar ko'tarila olmaydilar, hatto qo'ltiqtayocda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin. Demak, zinapoyalardan ham, eshiklardan ham sog'lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bemalol o'tishlari uchun qulay sharoit yaratilishi shart. Bundan tashqari, sinf xonalari va laboratoriyalardagi maxsus o'rindiq hamda moslamalar ham nogiron bolalarga mos bo'lishi kerak. O'qishga imkon yaratish ham juda muhimdir. Yozish qobiliyatlarida buzilish mavjud bo'lgan bolalarga tovush va tasvirni kattalashtirish yetarli bo'lmaydi. Bunda o'quvchilar imo-ishora yoki Brayl xatini puxta o'rganishlari kerak. Aqliy nuqsoni bor bolalar soddalashtirilgan yozma yoki og'zaki informatsiyani olishlari kerak. O'quv rejasini bunday differensiyalash o'qituvchilarda o'z ishlariga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Maktab ma'muriyati buning uchun o'qituvchilarga imkon yaratib berishi kerak. Bunday ijodiy yondashuv o'quv rejasiga qattiq talab qo'yilgan joylarda birmuncha qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab chiqildi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi. Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkichlar va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilandi. Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshirish, jumladan: 2020 — 2022-yillar davomida: inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtirish; inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni

tayyorlash, qayta va malakasi oshirish; inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasi mustahkamlanishi, ular maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlanishi; inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etish; alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali aholi o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhit shakllantirish; alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish; inklyuziv ta'lim tizimi tajriba-sinov tariqasida alohida ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy qilish;

2023 — 2025-yillar davomida:

inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish;

inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etish;

inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'rish;

o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari soni optimallashtirish belgilab qo'yildi.

Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi,

o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi
- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;

- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

- o'qishga bo'lgan ehtiyeji va qiziqishlari ortadi;

- O'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;

- Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;

- Yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

- O'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;

- Tengdoshlariga g'amxo'rlik hissi uyg'onadi;

- Ularni qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish –insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;

- O'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi

- Yoramga muhtoj insonlarga e'tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar

- Hozirda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari kun sayin ko'payib va takomillashib bormoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim nogiron bolalar ehtiyojlarining xilma-xilligi xizmatlarning uzluksizligi, birinchi navbatda bunday bolalar uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim muhiti bilan mos kelishi kerakligini anglatadi. Ushbu printsip barcha bolalar yashash joyidagi maktabning ijtimoiy va o'quv hayotiga qo'shilishi kerakligini bildiradi. Inklyuziv maktablar chet eldagi odatiy maktablardan farqli ravishda ta'lim yutuqlariga erishishga qaratilgan. Inklyuziv maktabning maqsadi barcha o'quvchilarga (ularning aqliy va jismoniy

holatlaridan qat'iy nazar) ijtimoiy hayotni yakunlash, jamoada, jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatini berish, shu orqali bolalarga har tomonlama ta'sir va yordam ko'rsatish. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor katta. Nogiron bolalarni o'qitish bo'yicha xorijiy tajribani tahlil qilgandan so'ng shuni ta'kidlash mumkinki, bir qator mamlakatlarda bunday bolalarni birlashtirish muhimligi to'g'risida aniq kelishuv mavjud. Qaysidir mamlakatni olmaylik, barcha mamlakatda hech bir bola davlat e'tboridan chetda qolmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. R.Sh. Shomaxmudova „Maxsus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar“-o'quv uslubiy qo'llanma.Toshkent 2011.
2. 2. “Inklyuziv ta'lim” - o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2019
3. . 3. “Inklyuziv ta'lim asoslari” -o'quv uslubiy qo'llanma.Urganch 2020.
4. 4. www.edu.uz.
5. 5. www.pedagog.uz.
6. 6. www.lex.uz
7. www.Ziyo.net.

O'QITISHDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR IJTIMOIIY MOSLASHUVCHANLIGI.

Xaydarova Mexriniso Boboqulovna
Surxondaryo viloyati pedagoglarni
yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
“Maktabgacha boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari” kafedrasi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim sharoitida o'qitish imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuv-imkoniyati cheklangan bola tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o'zlashlashtirish jarayoni haqida ma'lumot berilgan.

Tayanch soʻzlar: ijtimoiy moslashuv, imkoniyati cheklangan, inklyuziv taʼlim, individual, mexanizm.

Umumtaʼlim sharoitida oʻqitishda imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvi bolalarda yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantiruvchi va oʻzgartiruvchi ijtimoiy psixologik mexanizmdir. Bu - shaxsning atrof muhitda sodir boʻlayotgan ijtimoiy hodisalarni, obʼektlarni, ijtimoiy guruhlarini maʼlum tarzda idrok etish, qabul qilish va ular bilan munosabatlar oʻrnatishga ruhiy ichki hozirlik sifatida insondagi dunyoqarashni ham oʻzgartirishga aloqador kategoriyadir. Ijtimoiy muhitning taʼsiri xulq -atvorda bevosita namoyon boʻladi. U yoki bu xulq-atvorning sababi uning motividir . Ijtimoiy psixologiya shaxs xulq-atvorining motivlari sifatida ijtimoiy ustanovkalarni oʻrganadi. Umumtaʼlim sharoitida oʻqitishda imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvga xos boʻlgan umumiy qonuniyatlardan yana biri uning uzoq muddatli xotira bilan bogʻliqligidir. Ayni vaziyatlarda shakllangan obrazlar uzoq muddatli xotirada saqlanib, u yoki bu vaziyatda aktuallashadi, yaʼni "jonlanadi" . Masalan, baʼzi bir etnik stereotiplar ana shunday xotira obrazlaridandir. Ijtimoiy normalar, ijtimoiy mexanizmlar sifatida shaxs xulq-atvorini maʼlum maʼnoda boshqarib, muvofiqlashtirib turishga yordam beradi. Lekin insonning komilligi, uning axloq - ijtimoiy normalar doirasidagi maqbul harakati uning oʻziga ham bogʻliqdir. Odamning oʻz- oʻzini anglashi, bilishi va oʻz ustida ishlashi avvalo uning diqqati, ongi bevosita oʻziga, oʻz ichki imkoniyatlari, qobiliyatlari, hissiy kechinmalariga qaratilishini taqozo etadi. Yaʼni ijtimoiy xulq - shaxs tomonidan uni oʻrab turgan odamlar, ularning xulq-atvorlariga eʼtibor berishdan tashqari, oʻzining shaxsiy harakatlari va ularning oqibatlarini muntazam tarzda tahlil qilib borish orqali, rollarni muvofiqlashtirishni ham taqozo etadi. Demak, umumtaʼlim sharoitida oʻqitish imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuv-imkoniyati cheklangan bola tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda oʻzlashlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashuv-imkoniyati cheklangan bolaning jamiyatga qoʻshilishi, uning normalari, talablari, kutishlari va taʼsirini qabul qilgan holda, har bir harakati va muomalasida uni koʻrsatishi va kerak boʻlsa, shu ijtimoiy tajribasi bilan oʻz navbatida oʻzgalarga taʼsirini oʻtkaza olish jarayonidir.

Umumta'lim muassasalari sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarga ta'lim tarbiya berishning o'zigina samarali natija bermaydi. Buning uchun maktabda pedagoglar, defektologlar, psixologlar tomonidan do'stona munosabat muhitini yaratish lozim. Sinfda do'stona munosabat muhitining shakllanishi sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalarning bir birlariga nisbatan mehr - muhabbatli bo'lishlariga, bir birlariga doimo yordam berishlariga zamin yaratadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning o'z - o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bu esa korreksion - pedagogik ishni samarali va osonroq kechishini ta'minlaydi. Biz quyida do'stona munosabat muhitini yaratishga yordam beradigan o'yin usulini ko'rsatib o'tamiz: " Soyalar " o'yini.

O'yindan ko'zlangan maqsad: bolalar o'rtasida do'stona munosabat ruhini shakllantirish.

O'yin jihozlari: kattaroq hajmdagi oq qog'oz, flamaster.

O'yinning borishi: Bolalar kichik guruhlarda ishlagan holda bir birlarining soyalarini aniqlaydilar. Bu faoliyat odamning katta qog'oz yonida turganda, uning atrofidan qalam yordamida chizish orqali bajarilishi mumkin. Shundan so'ng turli rangdagi qog'ozlarga tushirilgan soyalar qirqib olinadi va egalarining ismlari yozib qo'yilib, bolalarga bu kimning "soyasi" ekanligi aytiladi.

Birinchi usul: har bir bola devorlarga osib qo'yilgan soyalar atrofida yurib, ularning har biriga ijobiy gaplarni tarbiyachi yordamida yozadilar. Albatta, o'zining soyasi bundan mustasno.

Ikkinchi usul: har kuni bitta soyani osish va bolalar bu soya haqida ijobiy fikrlarni bildirishidir. Soyalar ustiga maxsus sovrin yoki sertifikatlar yopishtirish mumkin. " Soyalar " o'yinning yana bir turi " Mening aqlim " deb ataladi. Bolalar juft bilan holda bir birlarining boshlarining rasmini chizadilar. Bir birlarining fikrlarini (qiziqishlari, orzulari) so'ragandan ancha ular har bir rasm uchun o'z fikrlarini bildirganlaridan ancha, hamma rasmlar yig'iladi va ular haqidagi fikrlarning farqi, umumiy tomonlari muhokama qilinadi. Bu o'yinni olib borishda tarbiyachi muntazam ravishda kuzatib turadi va boshqa bolalarga guruhdagi rivojlanishia orqada qolgan bolalarning " soyasi " ga ham ijobiy fikrlar yozilishini nazorat qiladi, rivojlanishda orqada qolgan bolaning ham faol ishtirok etishiga ko'maklashishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Косякова о. о. логопсихология : учебное пособие/ ольга олеговна косякова, ростов - на - дону : феникс. 2007, 284 с.
- 2.Коробейников и. а. нарушения развития и социальная адаптация. - м.: перисе, 2002 .
- 3.Морозова е. а. психологические аспекты к новым условиям воспитания детей раннего возраста с психофизическими нарушениями. дим. канд.психол. наук.- м.:1999.
- 4.Захаров а. и. предупреждение отклонений в поведении ребёнка. спб, 2000.
- 5.Dehqonova, m. (2023). the first stages of ensuring continuity in the elimination of speech defects of speech-impaired children. science and innovation, 2(b2), 55-58.
- 6.G‘iyosiddinova, d. m. (2023). specific characteristics of logopedic work with blind children. central asian journal of social sciences and history, 4(1), 101105.

Inklyuziv ta’limni joriy etishda xorijiy davlatlar tajribasi

*Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi
“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrasi o‘qituvchisi Erkinov
Muslimbek Mo‘yiddin o‘g‘li
+998973106818*

Bir qator ekologik, ijtimoiy hamda homiladorlikdan keyingi patologik asoratlar va boshqa sabablar natijasida hozirgi kunda bola fiziologik rivojlanishi masalasini o‘rganish muhimdir. Bugungi kunda butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta’lim sifatida inklyuziv ta’lim tan olinmoqda. Nogironligi bo‘lgan bolalar bilan korreksion ta’limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi ish olib borish, ijtimoiy jamiyatga adaptatsiyalash, imkoniyatlaridan foydalanib, o‘z-o‘ziga xizmat qila oladigan va jamiyatga ma’lum darajada nafi tegadigan shaxs sifatida voyaga yetkazish har bir davlatning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim - nogironligi bo'lgan va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogironligi bo'lgan bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qati nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat. Maktablar alohida ta'lim olish ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda har tomonlama yordam ko'rsatadi. Inklyuziv ta'limning asoslari shundan iboratki, nogironligi bo'lgan o'quvchilarni turli ehtiyojlarini qondirish kerak. Bunday maktablarning oldiga qo'ygan maqsadi shundaki, barcha o'quvchilarga to'laqonli ijtimoiy hayotida, jamoa ishlarida va mahalliy jamiyatda faol ishtirok etishda, shu jamiyatning bir a'zosi sifatida yordam berishga qaratilgan.

Jahon miqyosida rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalarning ta'limiy imkoniyatlarini hamda ularning huquqlarini ta'minlash jarayonini bosqichma-bosqich o'rganish natijasida "Ta'lim hamma uchun" dasturini amalga oshirish, maxsus yordamga muhtoj bolalarning to'laqonli mukammal ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida 1994-yilning 7-10 iyun kunlarida Ispaniya davlatining Salamanka shahrida ikkinchi yirik Umumjahon Konferentsiyasi bo'lib o'tdi. Mazkur Konferensiya "Salamanka Deklaratsiyasi va alohida yordamga muhtoj bolalar ta'limining kelgusida ijrosini ta'minlash ramkasi" deb atalib, shu yili "Salamanka bayonoti va ish faoliyati rejasi" nomi bilan uning ish mazmuni nashr etildi. Salamanka bayonoti va ish faoliyatining asosiy yetakchi tamoyili maktablar barcha bolalarni, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy, hissiy, tili va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar o'qishga qabul qilishlari lozimligi ko'zda tutiladi. Mazkur hujjatda ta'kidlanishicha "Har bir bola ta'lim olish va o'ziga muvofiq

ravishda bilim olish huquqiga ega”. Bugungi kunda jahon miqyosida juda ko‘plab davlatlarda inklyuziv ta’lim tizmini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilyapti. Buni bir necha jahon davlatlari misolida ko‘rib chiqamiz.

Rossiyada inklyuziv ta’limning keng tarqalgan modeli ommaviy maktablardagi maxsus sinflardir. Ular quyidagi alohida yordamga muhtoj bolalar uchun tashkil etilgan: -intellektida buzilishga ega bolalar uchun -psixik rivojlanishi sust bolalar uchun korreksiya sinflari – “Tavakkal” guruhi bolalar uchun (ta’lim olishda, xulq-atvorda qiyinchiliklarga ega, sog‘ligi zaif) -kompensatsiya qiluvchi ta’lim, pedagogik yordam, adaptatsiya va sog‘lomlashtirish sinflari.

Qozog‘istonda 2003-yil “Maxsus ehtiyojli bolalarni korreksion ijtimoiy va tibbiy -pedagogik qo‘llab -quvvatlash haqidagi” Qonun qabul qilindi. Bu qonun asosida maxsus ehtiyojli bolalarni umumta’lim muassasalarida ta’lim tarbiya berish, korreksion pedagogik ish olib borish maqsadida reabilitatsion markazlar, psixologik-pedagogik korreksiya xonalari, maxsus maktab va maktabgacha ta’lim muassasalari qoshida qisqa muddatli guruhlar tashkil etildi. Ushbu qisqa muddatli guruhlarda kadrlarni tayyorlash uchun “Maxsus Pedagogika”, “Maxsus Psixologiya” va “Maxsus metodikalar” kurslari kiritildi.

Qirg‘izistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish tanlab olingan davlat maktablari va xususiy o‘quv muassasalarida olib boriladi. Mutaxassislar guruhi ommaviy maktablarda ta’lim olish uchun imkoniyati cheklangan bolalarni tanlab oladi. Ularning bazasida o‘qituvchilar, ota-onalar, mahalliy hokimiyat vakillari uchun 3 ta seminar, Ta’lim Vazirligi va mahalliy ta’lim departament vakillari uchun respublika miqyosidagi konferensiya ham o‘tkazilgan.

Buyuk Britaniyada integratsiya jarayonida maxsus maktab o‘quvchilari uchun alohida dastur ishlab chiqilgan. Maxsus maktab o‘quvchilarining ma’lum qismi ommaviy maktabda ta’lim oladilar. Integratsiyani amalga oshirish uchun o‘yin, jismoniy tarbiya, amaliy faoliyat turlari alohida tanlangan. Buyuk Britaniyada integratsion ta’limni tashkil etish uchun maktablar rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ta’limi uchun alohida mablag‘ bilan ta’minlanadi.

Finlyandiyada zaif ko'ruvchi bolalarning ko'p qismi ommaviy maktabda ta'lim oladi. Bunda maxsus maktab o'qituvchilari ommaviy maktab o'qituvchilariga katta tashkiliy yordam ko'rsatadilar. Xususan, ta'lim dasturlarini yaratishda Brayl va Vizual mobillik tizimida lokal kurslarni tashkil etishda, Brayl shrifti bilan yozilgan metodik qo'llanmalar, darsliklar, kitoblar va ovoz yozuvlari jamlangan kutubxonani tashkil etishda yordam beradilar.

Shveytsariyada rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar ta'limining asosiy qismini ommaviy maktabda olishlarini ko'zda tutuvchi dastur mavjud. O'qituvchilar 4 kishidan ommaviy maktabning 3 ta o'qituvchisi va imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega 1 ta o'qituvchidan iborat guruh faoliyat ko'rsatadi. Maktab ma'muriyati 3 oyda bir marta ta'lim psixologiyasi doirasidagi mutaxassislar bilan bir marta uchrashib zarur tadbirlar va ota-onalar bn uchrashuvlar borasida maslahatlashib oladilar. Bunday yondashuv o'qituvchi mehnatini samaradorligini oshirish integratsiya sinflarida ta'lim metodlarini qo'llash sifatini oshirishda muhim omildir.

Niderlandiyada rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim olayotgan 28 ta ommaviy maktablar mavjud. Konsultatsion ta'lim markazi imkoniyati cheklangan bolalarni ommaviy maktablarda ta'lim olishiga qaratilgan siyosatni olib boradi, o'qituvchilar malakasini oshirish hamda ularni zarur materiallar bilan ta'minlash bilan shug'ullanadi. Shuningdek, o'quv dasturlarini yaratish, integratsion ta'lim doirasida yagona siyosatni ishlab chiqish va uni iqtisodiy ta'minlashni ko'zda tutadi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, yurtimisda ham o'tgan 20 yil davomida maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Ammo inklyuziv ta'limi tizimini joriy qilish asosan shaharlar miqyosida bo'lib qishloqlardagi hududlarda xali-hamon maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqda yoki qishloqlardagi ota-onalar nogironligi bo'lgan farzandini shaharlardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta'minlash uchun qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish barcha hududlarda barcha maxsus ehtiyojli bolalarni qamrab olgan bo'lishi ta'minlanishi lozim.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. R. Sh. Shomahmudova. “Maxsus va inklyuziv ta’lim” uslubiy qo‘llanma. Toshkent:. 2011-yil .
2. L.R. Muminova. “Inklyuziv ta’lim” Toshkent:. 2014-yil.
3. A. A. Xusanov — Inklyuziv ta’lim muhitida pedagogik faoliyatni tashkil etishning hozirgi kun muammolar “Maxsus va inklyuziv ta’lim: an’ana,tajriba va innovatsiyalar” mavzusida respublika anjumani tezlari to‘plami. Toshkent:. 2023-yil 27-oktabr. 28-31 betlar.

Imkoniyati cheklangan bolalarga oila bilan hamkorlikda ta’lim-tarbiya berishning pedagogik-psixologik jihatlari.

Surxondaryo viloyati pedagoglarini yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi katta
o‘qituvchisi Mamadaliyeva Marhabo Xolmamatovna
@emalmamadaliyevamarkxobo
+998937983071

Annatasiya: Ushbu maqola maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachi-pedagoglari va maktab o‘qituvchilarida imkoniyati cheklangan bolalalarga oila bilan hamkorlikda ta’lim-tarbiya berishda pedagogik-psixologik yondashuv hamda pedagoglarda kasbiy kompetentlikni takomillashtirish haqida

Oila bola shaxsi rivojlanishi uchun eng muhim maskan hisoblanib, ayniqsa imkoniyati cheklangan bolalar parvarishida asosiy ahamiyat kasb etadi. *Oilada tarbiya vazifalari quyidagilardan kelib chiqishi lozim:*

- muhofaza qiluvchi pedagogik rejimni o‘z ichiga olgan maxsus shart-sharoitlar, ijodiy muhit yaratish;
- insoniy qadriyatlar asosida shaxsning axloqiy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirish;
- aqli zaif bolalarni jismonan kamchiliksiz bolalar bilan muloqotda ko‘proq bo‘lishga intilish;
- oilada imkoniyati cheklangan farzandning mehnat tarbiyasi sifatini uzluksiz oshirish;

-mehnatga munosabat amaliy aks etadigan jamoa bo'lib mehnat qilish, intizom, tejamkorlik, bajariladigan ish uchun ma'suliyat hislarini tarbiyalash;

-faollik va mustaqillikni rivojlantirish.

Buning uchun bolalarning mehnat faoliyat turlariga jalb qilish, ularda faollikni rag'batlantirish, pedagogik rahbarlik qilish, bolalarning o'z majburiyatlarini bajarishlarini nazorat qilish darkor.

Alohida yordamga muhtoj, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy himoyalash va umumiy ta'lim tizimiga integrasiyalash masalalari davlatimizning doimiy e'tiborida. Bolalarning uyg'un rivojlanish, ta'lim olish huquqlarini ta'minlashda ota-onalar, pedagoglar, psixologlar, tibbiyot, ijtimoiy xodimlar hamkorligi keng jamoatchilik shuningdek, yoshlarning faolligi muhim o'rin tutadi.

Salomatligi tufayli imkoniyati cheklangan bolalar ota-onalarini qo'llab-quvvatlash, ularni reabilitasiya qilish va jamiyatga uyg'unlashtirish masalalarida hamkorlik qiluvchi tibbiy, pedagogik va psixologik xizmatlarining zamonaviy modelini ishlab chiqish bugungi kunda davr talabidir.

Bunday toifadagi bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvida mutaxassislar yordamini ilk yoshdan tashkil etish, mavjud nuqsonlarni barvaqt tashhis qilish, bola o'sishidagi kamchiliklarni oldini olish va korreksiya qilish masalalarida oilalarga yordam berish katta ahamiyatga ega.

Kuzatuvlar ko'rsatishicha, ko'pgina mamlakatlarda samarali faoliyat ko'rsatayotgan psixolog-pedagog yordam (kuzatuv) xizmati bolalar va ularning ota-onalariga imkoniyati cheklangan farzandlarini o'qitish va tarbiyalash masalalarida ko'maklashaadi.

Psixolog-pedagogik kuzatuv dastlab psixologik-tibbiy-pedagogik-komissiya tomonidan amalga oshirilib, bola har tomonlama o'rganib chiqiladi, bunda bola rivojlanishining tibbiy xaritasi bilan tanishiladi, anamnez ma'lumotlari to'planadi va tahlil etiladi. Bolaning xulq-atvori, o'yin faoliyati va xatti-harakatlarini kuzatish, rivojlanishini tashhis qilish natijalarini tahlil etish kabi metodlaridan ham foydalaniladi.

Oilani o'rganishda so'rovnomalar olish, suhbat, kuzatish metodlaridan foydalaniladi. O'rganish asosida bolaga korreksion-pedagogik ta'sir etish usullaridan ota-onalarni xabardor qilish, bolaning yakka rivojlantirish dasturini ishlab chiqish talab etiladi.

Yakka rivojlantirish dasturida bola bilan ishlash maqsad va vazifalari hamda yo'nalishlari belgilanadi. Yakka rivojlantiruvchi dasturning birinchi qismida mashg'ulotlarni olib borish bo'yicha umumiy tavsiyalar beriladi. Dasturning ikkinchi qismida korreksion rivojlantiruvchi jarayonning mazmuni, ya'ni ijtimoiy-maishiy, jismoniy rivojlanish va bilish faoliyatini o'stirish kabi yo'nalishlarning mazmuni belgilanadi. Yakka rivojlantiruvchi dastur maxsus ta'lim muassasalar o'quv dasturlari asosida, bolaning yoshi hamda rivojlanishidagi o'ziga xosliklari va o'sishi dinamikasini hisobga olgan holda qisqa muddatga tuziladi. Bolaga ta'lim- tarbiya berish jarayonida yuzaga kelgan muammolar yoki ijobiy o'zgarishlar asosida individual rivojlantiruvchi dasturga tuzatish va to'ldirishlar kiritilishi mumkin. Bola rivojlanishidagi mavjud kamchiliklarni, uning salohiyati va yaqin rivojlanish sohasini e'tiborga olib, korreksion-pedagogik ish istiqbollari belgilash hamda maqbul pedagogik shart-sharoitlarini tanlash bo'yicha ota-onalarga maslahat va tavsiyalar beriladi.

Bolaga ta'lim va tarbiya berish borasida psixologik-pedagogik maslahat berish chog'ida ota-onalarga:

- bolaning jismoniy va psixik salomatligi haqida to'liq ma'lumot beriladi;
- bolaga individual rivojlantiruvchi korreksion ta'lim-tarbiya berish dasturi belgilanadi;

Oilada bolaning rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlar va rivojlantiruvchi muhit yaratish, korreksion, ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'yicha maslahatlar berilib, ota-onalar ushbu vazifalarni bajarishga yo'naltiriladi. Mutaxassislarning ota-onalarga psixofizik nuqsonlar, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim-tarbiya berish, tengdoshlari bilan muomala qilishga o'rgatish, atrof muhitga moslashish sohasida bergan maslahatlari ijobiy oilaviy muhit yaratilishiga,

ota-onalar ruhiyatining ko'tarilishiga pedagogik qobiliyati rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ota-onalarga psixologik-pedagogik maslahatlar berish vazifalari quyidagilardan iborat:

- ota-onalarga oilaviy tarbiya ustivorligini tushuntirish va uni qo'llab-quvvatlash;
- bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash hamda ota-onalar va bolalar o'rtasida to'g'ri munosabatlarni tashkil etish masalalarida yordam ko'rsatish;
- maxsus ta'lim-tarbiyani tashkil etish bo'yicha pedagogik shart-sharoitlarni belgilash sohasida maslahatlar berish;
- bolalarning emosional-irodaviy sohalaridagi buzilishlarini oldini olish;
- bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan muomala muammolarini bartaraf etish.

Ota-onalar bilan psixologik-pedagogik ishni tashkil etishda quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- har bir oilaga individual yondashuvni amalga oshirish;
- murojaat etgan oilaga xayrixoxlik munosabatda bo'lish, etika, ahloq-odob qoidalariga rioya etish muammolarini ijobiy hal qilish;
- ota-onalarni ta'lim muassasalaridagi pedagogik jarayonda ishtirok etishga yo'naltirish.

Mamlakatimizda psixik va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim muassasalar, umumiy yo'nalishdagi bolalar bog'chalari qoshidagi maxsus guruhlar, qisqa muddatli guruhlar tarmog'i rivojlangan bo'lib, ularga qariyb 6 ming nafar tarbiyalanuvchilar jalb etilgan. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalar psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya tavsiyasi va ota-onalar roziligi bilan qabul qilinadi. Shart-sharoitlar mavjud bo'lgan umumiy ta'lim muassasalariga imkoniyati cheklangan bolalar qabul qilinadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, ota-onalarga korreksion-pedagogik kuzatuvchi vazifalari Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya mutaxassislari, o'qituvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish

tashhis markazlari xodimlari, defektologlar, psixologlar va tibbiyot xodimlariga yuklatiladi.

Demak, imkoniyati cheklangan bolalarni erta aniqlash, ularga to'g'ri tashhis qo'yish, ota-onalarga malakali maslahatlar berish ishini yo'lga qo'yish uchun tuman, shahar, viloyat xalq ta'limi boshqarmalari tarkibidagi TPPKlar muntazam ishlashi, psixolog, tibbiy, pedagogik xodimlar hamkorligi ta'minlanishi, mutaxassislar samarali ishlashi uchun asosiy ish joylarida shart-sharoitlar yaratilishi zarur. Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalar bolalar va ota-onalarga malakali korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish uchun xalq ta'limining boshqaruv organlari tomonidan kerakli jihozlar, texnika vositalari, ko'rgazmali-didaktik hamda metodik materiallar bilan ta'minlash choralari ko'rilishi kerak.

Shunday qilib, oilaning psixologik-pedagogik kuzatuv imkoniyati cheklangan bolalarga korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish, birlamchi nuqsonlarini oldini olish, ikkilamchi nuqsonlarini bartaraf etimshda muhim omil hisoblanadi. Bunday serqirra va murakkab faoliyat ota-onalar, pedagoglar, psixologlar, tibbiyot xodimlari hamkorligida olib borilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Mustaqillik – ezgu niyatlarimiz, buyuk maqsadlarimiz ro'yobi yo'lida qudrat manbai. Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 1-sentabr, 186-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori: 2021 yil 12-oktabr, 638-son [Elektron manba]. – URL: <https://lex.uz/docs/-5679836>.

3. Shomahmudova R. Maxsus va inklyuziv ta'lim (Xalqaro va milliy tajribalar). O'quv va metodik qo'llanma. – Toshkent: Chashma Print, 2011-yil. – 214 bet.

4. Muzaffarova X.N., Tangirova D., "Inklyuziv ta'lim" fani bo'yicha o'quv metodik qo'llanma. Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011-yil.

5. Shoumarov G'. B., Qodirov U. D., Hojiboyev I. I. Oilaga psixologik yordam ko'rsatish asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2014.– 234 b.

PARENT-TEACHER ATTITUDE TOWARDS A STUDENT WITH A HEALTH DEFECT

Yusupova Maftuna

Karakalpak State University named after Berdaq

Philology and language training (Uzbek language)

2nd year student of the second higher (correspondence) form of Education

Abstract: *Every student deserves to receive an education regardless of their physical or mental abilities. However, students with health defects often face challenges in being properly understood and supported by both parents and teachers. This article will examine the importance of developing a cooperative and compassionate attitude between parents and teachers towards students with health defects. Both parties play a pivotal role in helping such students overcome obstacles and reach their full potential through education.*

Keywords: *education, qualified specialists, attitudes, social support, children, government acts*

Introduction: Several global files describe the proper to training as making use of to all children, together with these who have good sized wants for one of a kind supports. The thinking of inclusive training received global focus when the United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) put forth the concept of Education for All in 1990. Several nations have given that carried out insurance policies to promote integration and to consist of these college students in everyday schools. Neither instructors nor colleges have developed or even agreed to the thinking of inclusion.

This thinking originated as a political initiative in human rights, and it has been surpassed down from the United Nations to countrywide and neighborhood governments and then to schools. The instructors are but the ones to put in force this

policy, which makes their attitudes radically necessary to the profitable implementation of inclusion, which additionally is emphasized in the Salamanca Statement (UNESCO 1994). However, it is now not clear how teachers 'attitudes fluctuate in relation to the students 'precise kinds of unique instructional want (SEN). In the following sections, a couple of definitions and floating meanings of inclusion and of emotional and behavioral situation (EBD) will be presented, observed via a presentation of some older opinions of teachers 'attitudes in the direction of inclusion.

EBD is one of a number of phrases for the equal concept. In England, EBD is used interchangeably with the phrases social, emotional, and behavioral problem (SEBD) and behavioral, emotional, and social situation (BESD, each of which additionally encompass social difficulty. Regardless, EBD is an umbrella term, which makes it challenging to define; however, it normally refers to the dangers of college issues and in addition social exclusion (Department for Education, 1994). UNESCO (2009) additionally described the notion of SEBD as an imprecise umbrella term, challenging to define.

In the earliest find out about on this topic, Bowman (1986) examined integration in 14 countries throughout UNESCO 's 5 areas and targeted on, for instance, teachers 'attitudes in the direction of mainstreaming. Approximately 1,000 instructors who had skilled educating college students with SEN participated in Bowman 's study; have been from Australia, Botswana, Colombia, Czechoslovakia, Egypt, Italy, Jordan, Mexico, Norway, Portugal, Senegal, Thailand, Venezuela, and Zambia. Bowman observed full-size variations in these teachers 'attitudes, the most splendid of which is that instructors from nations the place integration used to be required by using regulation had extra beneficial attitudes than these from different countries. Teachers additionally had greater tremendous attitudes related to the integration of college students with bodily and sensory impairments than of these with getting to know concern or EBD.

The requirement for critical thinking originates from biological frameworks hypothesis, which sets that parts of the microsystem (i.e., guardians and educators

independently) associate in the mesosystem (i.e., guardians and instructors together) to affect youngsters' turn of events and results. We characterize critical thinking as an efficient, solution-focused correspondence process happening with regards to parent-instructor collaborations, wherein guardians and educators share their interests and settle on procedures to address them. This meaning of critical thinking gets from many years of examination on conjoint conduct meeting, a laid-out model of critical thinking in the school brain research writing.

There are four center components to critical thinking, including (a) recognizing a shared concern, (b) deciding why it very well might be working out, (c) arranging a mediation to be executed at home and at school, and (d) assessing the viability of that intercession. These elements have been alluded to as essential social contribution in critical thinking. Effective critical thinking additionally incorporates optional social parts, like sharing data about understudies' assets, examining the school/home climate, and proposing suitable assumptions. Notwithstanding these conduct parts, communicators can be compelling issue solvers by collaborating in an unmistakable and direct way, utilizing verbal/nonverbal markers to convey understanding, and keeping up with commitment without ruling the discussion. These parts have been alluded to as mental contribution in critical thinking and have been connected to people's overall inclination to open way of behaving.

Albeit the significance of critical thinking has been broadly perceived overall training, in many schools there is restricted time for parent-educator correspondence. The most productive and viable utilization of parent and educator time might be to focus on the essential social parts, since these are the center components to critical thinking. Nonetheless, it is muddled how the various parts to critical thinking are connected. For instance, we don't know whether it is important to show different parts (optional conduct and mental) to find actual success at the center components of critical thinking (essential social).

Until this point in time, not many examinations analyze the connection between the various parts of critical thinking in instructive settings. These examinations have principally been led in different regions, like wellbeing correspondence and family

brain research. For instance, Cook and Watson (2015) revealed that external the wellbeing setting (i.e., patient-doctor correspondence), Australian patients showed a customary inclination to impart, yet the qualities of the wellbeing setting modified these patients' readiness to convey about a wellbeing worry to their doctor. In light of the ongoing writing, it is muddled whether guardians' and educators' overall inclination to impart is connected with the degree that they show the center components of critical thinking. Inside families, couples' capacity to issue tackle connects with their accomplices' ways of behaving. From the momentum research, we don't realize whether educators' critical thinking ways of behaving may affect guardians' readiness to issue settle as well as the other way around.

A child's education is of utmost importance for their holistic development and future success. However, certain health conditions can pose challenges for students in their learning journey. In such situations, the attitude of parents and teachers plays a significant role in either facilitating or hindering the child's progress. A positive, supportive and understanding approach from the key stakeholders can help the student overcome obstacles and thrive to their full potential, despite any physical or mental defect.

When a student is diagnosed with a health issue that impacts their studies, open communication between parents and teachers is essential. Both parties must come together to understand the child's specific needs and capabilities. The parents, being closest to the child, can provide valuable insights about the defect and how it affects daily activities. They can also help the teachers comprehend the student's perspective and emotional state. At the same time, teachers have expertise in pedagogy and assessing learning abilities. A collaborative discussion allows combining these perspectives to devise an effective support system.

A compassionate and empathetic mindset is a prerequisite for parents and teachers in such cases. They must avoid looking at the child through the lens of their condition alone. Instead of lowering expectations, the focus should be on nurturing the student's inherent strengths and talents. Accommodating certain changes in teaching methodology, assessment criteria or classroom environment can open new

avenues for learning. For instance, allowing extra time for assignments, providing written notes or permitting breaks as needed. A flexible approach conveys the message that the student's worth is not defined by their health issue.

Furthermore, teachers need to ensure the student does not feel isolated or singled out in class. Peers should be sensitively educated not to treat the child differently. Subtle discrimination or lack of inclusion can seriously impact their self-esteem and motivation to learn. The social and emotional well-being of the student must also be prioritized along with academics. Parents and teachers must work as a team to shield the child from stress and boost their morale.

In some cases, specialized guidance or therapy may be required which is beyond the scope of regular classroom teaching. The school administration should then be proactive in facilitating such resources. Financial constraints of the parents should not become a hindrance. Overall, a caring institutional support structure can play a transformative role for the student's education and overall growth.

Conclusion

With understanding, accommodation and teamwork, students with health defects can learn and grow alongside their peers. Parents and teachers play invaluable, synergistic roles in supporting these students through challenges and ensuring their educational needs are met. Developing compassionate, solutions-focused attitudes based on cooperation rather than confrontation is key. When this is achieved, all children stand to benefit as we move closer to a society of true inclusion and equality of opportunity.

References:

1. Avraamides, E., & Norwich, B. (2002). Teachers 'attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129–49. <https://doi.org/10.1080/08856250210129056>
2. Boaz, A., & Sifford A. (2006). Reviewing existing research. In G. Nigel (Ed.). *From postgraduate to social scientist* (pp. 7–24). London:

<https://doi.org/10.4135/9781849209182.n>

3. Born man, J., & Donohue, D. K. (2013). South African teachers 'attitudes toward learners with barriers to learning: Attention-deficit and hyperactivity disorder and little or no functional speech. *International Journal of Disability, Development and Education*, 60(2), 85–104.
4. Chapel, T., Abubaker, S., & Kuleshov, T. (2016). The study of teachers 'attitudes towards inclusive education practice: The case of Russia. *The New Educational Review*, 45(3), 235–248.
5. Department for Education. (1994). *Emotional and behavioral difficulties. Circular 9/94.* London, England.
6. Evans, J., & Lunt, I. (2002). Inclusive education: Are there limits? *European Journal of Special Needs Education*, 17(1), 1–14.
<https://doi.org/10.1080/08856250110098980>

Tabaqalashgan yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishda inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etish.

Begmatova Nasuba Mengnarovna

O'zbekiston Milliy Universiteti

tarbiyachi-pedagogi mustaqil tadqiqotchisi.

Begmatovanasiba163@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola biz boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish va kasbiy rivojlantirishning ilmiy-pedagogik muammo sifatidagi ahamiyati tadqiq qilingan. Unda xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning fikrlari umumlashtirilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy rivojlantirish tamoyillari, nazariy va pedagogik jihatlari ilmiy asoslangan. Shuningdek, inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zaruriyati va usullari haqida batafsil ma'lumot beradi. Xususan, Tabaqalashgan yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-

pedagogik kompetentligini rivojlantirishda inklyuziv ta'lim samaradorligini tashkil etish tadqiqot yo'nalishlarini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kasbiy kompetensiya, so'rovlar, kuzatuvlar, pedagogik resurslar, kasbiy rivojlanish, o'zini o'zi rivojlantirish, uzluksiz malaka oshirish, kasbiy ehtiyoj, "hayot davomida o'qish" tamoyili.

Абстрактный. В данной статье рассматривается значение совершенствования методической подготовки и профессионального развития учителей начальных классов как научно-педагогической проблемы. Обобщены мнения зарубежных и отечественных исследователей. Научно обоснованы принципы, теоретические и педагогические аспекты профессионального развития учителей начальных классов. Также представлена подробная информация о необходимости и методах развития профессиональных компетенций учителей инклюзивного образования. Эффективное использование педагогами методов инклюзивного образования помогает повысить качество образования и создать равные возможности для всех учащихся. Исследование предлагает практические решения этой проблемы и намечает будущие направления исследований.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональная компетентность, опросы, наблюдения, педагогические ресурсы, профессиональное развитие, саморазвитие, непрерывное профессиональное развитие, профессиональная потребность, принцип «обучения на протяжении всей жизни».

Abstract. This article examines the importance of improving methodological training and professional development of primary school teachers as a scientific-pedagogical problem. It summarizes the opinions of foreign and domestic researchers. The principles, theoretical and pedagogical aspects of professional development of primary school teachers are scientifically based. It also provides detailed information about the necessity and methods of developing professional competencies of teachers in inclusive education. Effective use of inclusive education methods by teachers helps to improve the quality of education and create equal

opportunities for all students. The study offers practical solutions to this problem and outlines future research directions.

Key words: inclusive education, professional competence, inquiries, observations, pedagogical resources, professional development, self-development, continuous professional development, professional need, the principle of "lifelong learning".

Kirish

Respublikamizda demokratik jamiyat qurish, dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlar qatoridan o‘rin olishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bu xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi oldiga ham muayyan vazifalar qo‘yadi. Mazkur vazifalar umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi.

O‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o‘z-o‘zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. Bu esa o‘z navbatida, o‘qituvchining o‘z fanini o‘qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta’lim jarayonini loyihalash, tashkil qilish va baholash uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalarni egallashi, shuningdek, o‘qitish va tarbiyalash jarayonini ta’lim sohasidagi innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etish, uzluksiz va tizimli o‘z-o‘zini rivojlantirishni talab etmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Xorijiy davlatlarda tabaqalashgan yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishda inklyuziv ta’lim samaradorligini tashkil etish o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini takomillashtirishning ilmiy masalalari Marta Ruiz-Corbella, Cropley A., Benjamin Crowell, John Dirk Walecka, D.Schaeffer tomonidan tadqiq qilingan. MDH mamlakatlarida o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishga bag‘ishlangan ilmiy izlanishlar G.V.Abramyan, K.Angelovski, R.S.Arefyev,

O.R.Badaguyeva, V.V.Davidov, M.V.Seliverstova, V.D.Shadrikovlar tomonidan olib borilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun inklyuziv ta'lim samaradorligini rivojlantirishda tabaqalashgan yondashuvning muhim ahamiyati egadir. Bu, barcha o'quvchilar uchun qoniqarli va o'qish imkoniyatlarini ta'minlash, har bir shaxsga mos ta'limni berish va barcha o'quvchilar uchun mavzuni o'zlashtirishga yordam beradi.

Bunday yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy-pedagogik kompetentliklarini rivojlantiradi. Bu kompetentliklar, o'quvchilarning mazmunli vaqtlarini rejalashtirish, yangi metodik usullarni amalda qo'llash, individuallashtirish ta'lim dasturlarini tuzish va har bir o'quvchi uchun zarur bo'lgan yordamni ta'minlashni o'z ichiga oladi.⁴

Inklyuziv ta'lim samaradorligini rivojlantirishda tabaqalashgan yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining amaliy ishlari va mashg'ulotlar orqali kuchli pedagogik ko'nilmalarni hosil qilish va ularni amalda qo'llash mumkin. Bu bilimlarni mustahkamlashga imkon beradi va ularning barcha o'quvchilarga samarali va sodda usullarda dars berishiga yordam beradi.

Shuningdek, bu yondashuvning natijasida boshlang'ich sinf o'qituvchilari inklyuziv ta'limga oid yangiliklarga ega bo'ladi va ularning maktabdagi barcha o'quvchilarni imkoniyatlariga qarab ta'lim berish imkoniyatga ega bo'ladilar. Bunda inklyuziv ta'limga oid bilimlarni egallab ularni amalda joriy qilish kerak.

Tahlil va natijalari

Tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etishda maktablardagi imkoniyatlar puxta o'rganiladi. Tabaqalashtirilgan ta'limda ma'lum miqdorda qo'shimcha dars mashg'ulotlari o'tkazish yoki o'quv rejasidagi ayrim predmetlarni tanlab olib, ularni chuqurroq o'zlashtirish rejalashtiriladi. Uning u yoki bu shaklini tanlashda maktab va o'quvchilarning imkoniyatlaridan kelib chiqiladi. Tabaqalashtirilgan ta'limda

⁴ Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд. пед. наук. - С.: 2004. - 190 с.

o'quvchilar o'z qiziqish va imkoniyatlari asosida yo'nalishlar bo'yicha guruhlariga bo'linib, ta'lim ma'lum kasbga yo'naltirilgan tarzda amalga oshiriladi. Tabaqalashtirilgan ta'lim kasbga yo'naltirish va yo'llashning muhim asosi hisoblanadi hamda biror mutaxassislik sohasidagi bilim va ko'nikmalarni egallash bilan bog'liq bilimlar asosida amalga oshiriladi.

Bugungi kunda, inklyuziv ta'limning ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki u har bir o'quvchining ta'lim oluvchi sifatida o'z potentsialini to'liq namoyon qilishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'limning mohiyati, ta'lim jarayonlarini har bir o'quvchining shaxsiy ehtiyoj va imkoniyatlariga moslashuvchan qilishdan iboratdir. Bu, o'qituvchilardan o'quvchilarning turli xil ehtiyojlarini aniqlash va ularning o'qish jarayonlarini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim faqat maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qamrab olish bilan cheklanmaydi, balki har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini, qiziqishlarini va o'rganish uslublarini tan olishni va qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Xulosa

Jamiyatning ehtiyojlari, fan va amaliyotning rivojlanishi, inson shaxsini rivojlantirishga tobora ortib borayotgan o'qituvchilar, o'zgaruvchan ijtimoiy jarayonlar va vaziyatlarga tez va adekvat javob berish qobiliyati, o'z faoliyatini qayta qurishga tayyorligi va yangi, yanada murakkab muammolarni mohirona hal qilishga tayyorligi bilan belgilanadi. O'z-o'zini rivojlantirishning ma'nosi bilim faoliyati qoniqishida, o'qituvchining ortib borayotgan ehtiyojida, uzluksiz ta'lim orqali o'zini o'zi anglashda namoyon bo'ladi. O'z-o'zini rivojlantirishning mohiyati aqliy mehnatning texnikasi va madaniyatini, muammolarni bartaraf etish, mustaqil ravishda o'z ustida ishlash, shu jumladan kasbiy mahoratni o'zlashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд. пед. наук. - С.: 2004. - 190 с.

2. Абрамян Г.В. Теоретические основы профессионального становления педагога в информационной среде: автореф. дисс. пед. наук. - Санкт-Петербург, 2001. - 39 с.
3. Ангеловски К. Учителя и инновации. Книга для учителя. -М.: Просвещение, 1991, -С.159.
4. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: дисс....канд. пед. наук. - С.: 2004. - 1 90 с.
5. Бадагуева О.Р. Формирование готовности будущего учителя к инновационной деятельности в условиях педагогического колледжа: автореф. ... дисс. пед. наук. -Улан-Удэ, 2006. -24 с.
6. Artiqboyeva Z.A. Malaka oshirish tizimida maktab matematika o'qituvchilarining kasbiy-metodik ko'nikmalarini takomillashtirish: ped.f.n. ... diss. - T.: 2004. - 163 b.
7. Benjamin Crowell. Newtonian Physics// Light and Matter / Fullerton, California-2012. Benjamin Crowell Revolution in PhysicsThe Modern Light and Matter Fullerton, California-2012.
8. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. /Результаты экспериментальных исследований. -М.: Директ-Медиа Паблишинг, 2008. -613 с.
9. John Dirk Walecka. Introduction to Modern Physics// College of William and Mary:/ USA ,Jul -2008.
10. Karlibayeva G.YE. Bo'lajak fizika o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish: pedagogika fanlari doktori (DsS) diss. avtoreferati. -T.: 2018. -58 b.

INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISH ASOSLARI.

Yorboboyeva Iroda Baxriddinovna
Surxondaryo viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi
+99895899472

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimizda inklyuziv ta'limda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish asoslari, inklyuziv ta'lim tizimini joriy etishning zarurati, mazkur tizimni joriy etish oldida turgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bayon etilgan.

Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta'limiga e'tibor so'nggi yillarda eng dolzarb masala sifatida diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'limini qo'llab-quvvatlash maqsadida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish yuzasidan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim muassasalarimizda sog'lom va imkoniyati cheklangan bolalarning birgalikdagi ta'lim tizimining joriy etilishi yurtimizda xalqaro inson huquqlari me'yorlariga mos islohotlar amalga oshirilayotganining dalilidir. Inklyuziv o'qitish masalasi butun Jahon hamjamiyatida tan olingan va xayrixohlik bilan amalga oshirilishi ta'lim siyosatining eng asosiy yo'nalishidir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 50-moddasida: "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi" deb belgilab qo'yilganligi mamlakatimizda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim jarayoni tashkil etilganligining qonuniy dalilidir.

"Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlar tasdiqlash to'g'risida"gi qarorda mamlakatimiz ta'lim muassasalarida

inklyuziv ta'limni joriy etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, joriy etish tartibi, me'zonlari belgilangan.

Unga ko'ra, o'quvchilarning bino ichida harakatlanishi va ta'lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratilgan maktablarda inklyuziv va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar tashkil etiladi.

Mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan 86 ta ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasasida 21 ming 363 bola ta'lim-tarbiya olmoqda. 13 ming 868 o'quvchiga esa uyda yakka tartibda ta'lim beriladi. Bugungi kun talablari asosida inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni loyihasiga inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritildi. Bu borada Prezidentimizning 2018 yil 5 sentyabrda qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori tizim rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar hech bir davlatda e'tibordan chetda qolgani yo'q. Ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun inklyuziv ta'limning joriy qilinishi esa katta imkoniyatlar eshikini ochib berdi. Albatta, sog'lom bolalar qatorida ta'lim olish, ular uchun ham o'z qobiliyati va bilimni rivojlantirish uchun turki bo'lmay qolmaydi. Bu kabi imkoniyatlar har bir davlatda mavjud.

Biz AQSh, Buyuk Biritaniya, Rossiya, Xitoy, Hindiston, Shvetsariya, Qirg'iziston, Qozog'iston misolida imkoniyati cheklangan bolalarga yaratib berilgan shart-sharoitlar bilan tanishib chiqamiz. Bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilayotganligi barchamizga ma'lum.

O'quvchilarni mazkur sinflarga qabul qilish hududiy xalq ta'limi boshqarmasi huzurida tashkil etilgan Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi. Inklyuziv va boshlang'ich tayanchkorreksion sinflarga faqat bir xil tashxisdagi o'quvchilar qabul qilinadi.

Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etishning barcha uchun afzallik tomonlari ko'p. Inklyuziv ta'limga jalb etilganda alohida yordamga muhtoj bo'lgan o'quvchilar:

- jismoniy va ruhiy ehtiyojlarini qondiradilar; - ijtimoiy xulq va o'ziga-o'zi xizmat ko'rsatish malakalarini yaratadilar;

- ularning imkoniyatlarini hisobga olgan o'quv materiallarini o'zlashtiradilar; - tengqurlari bilan turli o'yinlarda ishtirok etib rivojlanadilar;

- jismoniy tarbiya darslarida shaxmat-shashka o'yinlari, turli sport musobaqalarida vaqtni kuzatuvchi hakam yoki darvozabon bo'lishlari mumkin; - do'stona muhitda do'st orttiradilar;

- turli ko'ngilochar va bayramona dasturlarda ishtirok etadilar. Inklyuziv ta'limga jalb etilganda boshqa (sog'lom) o'quvchilar: - do'stona muhitni yaratadilar; - maxsus ehtiyojli bolalarga g'amho'rlik qiladilar, ularni turli o'yinlarga jalb qiladilar;

- sinf tadbirlarida ishtirok etadilar; - tozalik va ozodalikni ta'minlaydilar; - jamoa oldida ma'suliyat hissini rivojlantiradilar; - didaktik va o'yin vositalarini tayyorlashda birgalikda ishtirok etadilar.

Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida hal etilishi kerak bo'lgan ko'plab muammolar ham mavjud.

- Pedagog xodimlarning ruhiy va jismoniy kamchiliklarga ega bolalarning individual xususiyatlari haqida to'la ma'lumotga ega bo'lmaganliklari; - o'quv ish rejalarini, qolaversa, ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil qilish masalalari;

- imkoniyati cheklangan bolalarning yot muhitga moslashuv va guruhdagi o'zaro munosabatlar; - ota-onalarning inklyuziv ta'limga munosabati;

- ota-onalar uchun nogiron bolalarni o'qitish tizimi, inklyuziv ta'lim tizimi haqidagi o'quv qo'llanmalarining yo'qligi;

- maxsus ehtiyojli bolalarni uyda o'qitish uchun mutaxassislarning mablag' bilan ta'minlash tizimining joylarda talab darajasida yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi;

- nogiron bolalar oilasi bilan maktabning uzviy aloqasi yo'qligi; -nogiron bolalarni maktabga kelishi uchun transport bilan ta'minlash masalalari; -chekka qishloqlardagi tashxisning yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi;

-nogironlar aravachalari, qo'ltiq hassalar, eshituv apparatlari, ko'zoynaklar, travmotologik poyafzallarning yetishmasligi; -davlat tomonidan kasb-hunarga yo'naltirish, ish bilan ta'minlash, muammolari to'laqonli hal qilinmaganligi;

-nogiron bolalarga qarovchi ota-onalar uchun nafaqaning yo'qligi;

-tevarak-atrof muhitini nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabati;

-nogiron bolalar bilan ishlash mahallalarda yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi va nodavlatnotijorat tashkilotlarning faoliyati yetarli emasligi;

-nogiron bolalarning ota-onalaridagi huquqiy bilimining yetarli emasligi va davlat tomonidan belgilangan imtiyozlarni bilmasligi;

-ta'lim muassasalari uchun kadrlarning yetarli emasligi;

-inshootlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirilmaganligi;

-malaka oshirish tizimida umumta'lim pedagoglarini maxsus ta'lim yo'nalishi bo'yicha qayta tayyorlash ishlari talab darajasida emasligi.

Inklyuziv ta'limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o'rin tutadi. Oddiy qilib aytadigan bo'lsak, barcha maktablar eshigiga o'quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron bolalar ko'tarila olmaydilar, hatto qo'ltiqta yoqda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin.

Demak, zinapoyalardan ham, eshiklardan ham sog'lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bimalol o'tishlari uchun qulay sharoit yaratilishi shart. Bundan tashqari, sinf xonalari va laboratoriyalardagi maxsus o'rindiqlar hamda moslamalar ham nogiron bolalarga mos bo'lishi kerak. O'qishga imkon yaratish ham juda muhimdir.

Yozish qobiliyatlarida buzilish mavjud bo'lgan bolalarga tovush va tasvirni kattalashtirish yetarli bo'lmaydi. Bunda o'quvchilar imo-ishora yoki Brayl xatini puxta o'rganishlari kerak. Aqliy nuqsoni bor bolalar soddalashtirilgan yozma yoki og'zaki informatsiyani olishlari kerak. O'quv rejasini bunday differensiyalash o'qituvchilarda o'z ishlariga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Maktab ma'muriyati buning uchun o'qituvchilarga imkon yaratib berishi kerak. Bunday ijodiy yondashuv o'quv rejasiga qattiq talab qo'yilgan joylarda birmuncha qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Abdurahmonov F. M. Kasbiy stress, emotsional so‘nish holatlari profilaktikasi va korreksiyasiga qaratilgan korreksion dastur. – Toshkent: 2022.
2. Fayziyeva U., Nazarova D., Xolbayeva X. J. Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalar inklyuziv ta‘limi. O‘XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisef. XBJ.T., 2005
3. Qodirov U. Yoshlarni destruktiv ta’sirlardan himoyalashning psixologik jihatlari. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013. – 236 b.
4. Shomahmudova R. Maxsus va inklyuziv ta‘lim (Xalqaro va milliy tajribalar). O‘quv va metodik qo‘llanma. – Toshkent: Chashma Print, 2011-yil. – 214 bet.
5. Muzaffarova X.N., Tangirova D., “Inklyuziv ta‘lim” fani bo‘yicha o‘quv metodik qo‘llanma . Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011-yil.
6. Shoumarov G‘. B., Qodirov U. D., Hojiboyev I. I. Oilaga psixologik yordam ko‘rsatish asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2014.– 234 b.
7. Qodirov F.U., Pulatova D.A. “Inklyuziv Ta‘lim: nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – Chirchiq: Yangi Chirchiq book, 2022-yil. – 252 bet.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARGA TA‘LIM-TARBIYA

BERISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Baratova Nasiba Turopovna

Qashqadaryo viloyat PYaMO‘MM

Pedagogika, psixologiya va ta‘lim menejmenti

kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada inklyuziv ta‘lim, imkoniyati cheklangan bolalarga ta‘lim-tarbiya berishning o‘ziga xos jihatlari haqida ma‘lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. Inklyuziv ta‘lim, imkoniyati cheklangan bolalar, sinf rahbari, maktab jamoasi, nogironlik, kichik bolalik davri.

Ta‘lim olishda qiyinchiligi bo‘lgan bolalarni imkoniyatini ta‘lim siyosatida e‘tiborga olish juda muhim. Inklyuziv ta‘lim jamoaviy ish bo‘lib, javobgarlik butun maktab jamoasi bo‘yniga yuklatiladi. Bunda sinf rahbari yordam ko‘rsatuvchi bo‘lib

asosiy rol o'ynaydi. Ta'lim siyosati uni tartibga soladi. Bu kabi yordamlar turli xil shakllarda bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- sinf o'qituvchisiga maslahat va yordam berish;
- maxsus o'qitish qo'llanmalari va yordamchi materiallar bilan ta'minlash;
- ota-onalar, ko'ngillilar yoki katta o'qituvchilar tomonidan mavjud bo'lgan yordamlarni ta'minlash;
- o'quv reja, dars jadvali, baholash mezolariga moslashtirish va o'zgarishlarga ko'niktirish masalalarini shakllantirish;
- o'qituvchilar malakalar va bilimlarini oshirish uchun sharoit yaratish;
- faol qo'llab-quvvatlovchi rahbar va shu kabilarni o'z ichiga olgan ijobiy maktab muhitini tashkil etish va ta'lim jarayonida do'stona munosabatni shakllantirish;
- ma'muriyatga bolalarni aniqlash va baholashda yordam kursatish;
- ijtimoiy, psixologik va sog'liqni saqlash xizmatlarini muvofiqlashtirish kabi ishlarni amalga oshirishdan iborat.

Ushbu ta'lim tizimida bolalarni nuqsonlarini aniqlash ularni muolaja-reabilitasiya qilish, korreksion-pedagogik omillarni amalga oshirish bo'yicha tegishli mutaxassislar (maxsus resurs pedagoglar, psixologlar, tibbiyot xodimlari, ota-onalar va boshqalar) muntazam ravishda maktab pedagoglariga bevosita yordam berishlari kerak.

Inklyuziv ta'lim nogironlarning ijtimoiy tengdoshlari bilan bir qatorda ta'lim olishini ta'minlaydi, (agarda ularning rivojlanishida jiddiy sabablar bo'lmasa) muntazam maktablarga qabul qilishini nazarda tutadi. O'ta murakkab nuqsonli bolalar ayrim hollarda maxsus maktablar va maxsus reabilitasiya markazlari yoki muntazam maktablar qoshidagi maxsus sinflarda korreksion dasturlar yordamida ta'lim oladilar. Ushbu maktablarda ta'lim ta'minoti albatta bolaning zaruriyatni e'tiborga olgan holda amalga oshirish ko'zda tutiladi.

Muntazam ta'lim jarayoni imkoniyati cheklangan bolaning shaxsiy xususiyatlariga ko'ra yakka tartibda korreksion metod va moslashtirilgan o'quv reja, dasturlar va boshqa omillardan foydalanib, atrofdagi jamoatchilik bilan birgalikda o'qitishning turli shakllarini tashkil qilish hamda maxsus yordamchi apparatlar,

(eshitish apparatlari, linza, lupa, nogironlar aravachalari) turli xil texnik vasitalar va maxsus ko'rgazmali qurollarni qo'llash asosida amalga oshirishni nazarda tutadi. O'z navbatida maxsus ta'lim muassasalari pedagoglari joylarda umumta'lim o'quvchilari, ota-onalar, davlat va nodavlat jamoa tashkilotlari uchun maslahat bo'limlari va resurs markazlar bo'lib faoliyat ko'rsatish kerak.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni ayrimlarini umumta'lim muassasalarida o'qitish uchun davlat tomonidan quyidagi shart-sharoitlarni yaratish lozim:

- nogironlikni erta tashxis qilish;
 - mutaxassislar tayyorlash;
 - umumta'lim muassasalari binolarini qurishda nogironlar uchun moslashtirilgan barcha shart-sharoitlar (inshoatlar)ni yaratish;
 - korreksion yordamni amalga oshirish uchun reabilitasiya markazi tarmog'ini ko'paytirish;
 - ayrim nogiron bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitishni tashkil etish maqsadida umumta'lim pedagoglarini malakasini oshirish, qayta tayyorlash kurslaridan o'tkazish va ularni maxsus yordamchi vasitalar, o'quv metodik adabiyotlar, uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlash, shuningdek maktabda turli dasturlar yordamida ta'limni tashkil etish;
 - barcha bolalar uchun ta'lim sharoitini yaratish va ta'lim samaradorligini oshirish;
- Inklyuziv ta'lim asosan umumta'lim maktablarining oddiy sinflarida va o'quvchilar yashash joyiga yaqin bo'lgan umumta'lim maktablarida olib boriladi, ta'limning rasmiy va norasmiy turlarini tashkil etishning ilg'or ish tajribalarini rivojlantiradi.

Inklyuziv ta'limga jalb etish global muammolardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy qismi–bolalarga bilim olish uchun do'stona munosabat va o'qishga imkon beruvchi muhitni yaratishdir. Maxsus ehtiyojli bolalarning hayotga ilk yoshdan ya'ni 6 yoshgacha e'tibor berilsa, ancha yuqori samaralarga erishish mumkin. Imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim–tarbiyaga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga mos bo'lgan siyosatni ishlab chiqish inklyuziv ta'limni qo'llab–quvvatlashning asosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **Shomahmudova R.** Maxsus va inklyuziv ta'lim (Xalqaro va milliy tajribalar). O'quv va metodik qo'llanma. – Toshkent: Chashma Print, 2011-yil. – 214 bet.
2. Muzaffarova X.N., Tangirova D., “Inklyuziv ta'lim” fani bo'yicha o'quv metodik qo'llanma . Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011-yil.
3. Shoumarov G'. B., Qodirov U. D., Hojiboyev I. I. Oilaga psixologik yordam ko'rsatish asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2014.– 234 b.
4. Qodirov F.U., Pulatova D.A. “Inklyuziv Ta'lim: nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – Chirchiq: Yangi Chirchiq book, 2022-yil. – 252 bet.

INKLYUZIV YONDOSHUV, MUAMMO VA AFZALLIKLAR.

Qulboboyeva Maxbuba Xusanovna
Surxondaryo viloyati Pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi
“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
metodikalari” kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimini joriy etishning zarurati, mazkur tizimni joriy etish oldida turgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, integratsiya, boshlang'ich tayanch korreksion sinf, ta'lim, induvidial xususiyatlar, ijtimoiy xulq.

Аннотация. В статье изложена необходимость внедрения системы инклюзивного образования в нашей стране, проблемы, стоящие перед внедрением этой системы, и пути их преодоления.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, первичный базовый

коррекционный класс, воспитание, индивидуальные особенности, социальное поведение.

Abstract. The article describes the need to introduce an inclusive education system in our country, the problems facing the implementation of this system and ways to eliminate them.

Keywords: inclusive education, integration, primary base correction class, education, individual characteristics, social behavior.

Bugungi kunda mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta'limiga e'tibor so'nggi yillarda eng dolzarb masala sifatida diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'limini qo'llab-quvvatlash maqsadida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish yuzasidan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim muassasalarimizda ya'ni maktabgacha va maktab ta'limida sog'lom va imkoniyati cheklangan bolalarning birgalikdagi ta'lim tizimining joriy etilishi yurtimizda xalqaro inson huquqlarining me'yorlariga mos islohotlar amalga oshirilayotganining dalili hisoblanadi.

Inklyuziv o'qitish masalasi butun Jahon hamjamiyatida tan olingan va xayrixoxlik bilan amalga oshirilishi ta'lim siyosatining eng asosiy yo'nalishidir. Yangi taxrirdagi Konstitutsiyamizning 50-moddasida: "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi" deb belgilab qo'yilganligi mamlakatimizda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim jarayoni tashkil etilganligining qonuniy dalilidir.

"Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlar tasdiqlash to'g'risida"gi qarorda mamlakatimiz ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, joriy etish tartibi, me'zonlari belgilangan. Unga ko'ra, inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning, bino ichida harakatlanishi va ta'lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktablarda inklyuziv va boshlang'ich tayanch

korreksion gurux va sinflar tashkil etiladi. Qarorda inklyuziv ta'lim guruxlar va sinfi hamda boshlang'ich tayanch korreksion sinf atamalari quyidagicha ta'rif berilgan:

Ma'lumki, bugungi kunda butun dunyoda, shu jumladan, mamlakatimizda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar ham mavjud bo'lib, ularning ta'lim-

tarbiyasida maxsus pedagogik yondashuv zarurdir. Psixofizik rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari tufayli ular oddiy tengdoshlari bilan birgalikda maktab o'quv dasturini o'zlashtira olmaydilar. Yaqin vaqtlargacha bunday bolalar maxsus maktab-internatlarda tarbiyalanib, alohida o'quv dasturlari asosida ta'lim olishgan. Keyingi yillarda ta'lim sohasida bunday bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya olishlari va ularni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida voyaga yetkazish uchun islohotlar amalga oshirila boshlandi. 90-yillarda dunyoda imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlariga moslashtirishga birinchi eksperimental maktablar paydo bo'la boshladi. Barcha bolalar sog'lig'i, aqliy yoki jismoniy qobiliyatlari yoki imkoniyatlari cheklanganligidan qat'i nazar, bitta sinfda

yoki guruhda birga ta'lim-tarbiya olishlari, ya'ni inklyuzim ta'lim amalga oshirildi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim milliy modelini ishlab chiqish va joriy etish dasturi 2007-yili boshlangan edi. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy masalalariga bag'ishlangan "O'zbekistonda alohida ehtiyojli bolalar uchun inklyuziv ta'lim" loyihasi o'z faoliyati 2014-yilning mart oyidan boshlandi. Mazkur loyihaning asosiy maqsadi-O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish masalalariga bag'ishlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi hamda 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori va ushbu qaror ijrosini ta'minlash maqsadidagi qarorga ilova etilgan "2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi", Konsepsiyada

ko'zda tutilgan "Yo'l xaritasi" hozirgi kunda inklyuziv ta'lim muammolarini hal etishda eng istiqbolli va dolzarb hujjatlar hisoblanadi.

Darhaqiqat, inklyuziv ta'limda o'ziga xos muammolar mavjud. Masalan, ta'lim dargohlarining jismoniy tayyorgarligi, moddiy-texnik bazasi talab darajasida emas, va pedagog kadrlar soha bo'yicha malakaga ega emas va o'quv-metodik adabiyotlar bilan to'liq ta'minlanmasligi muammoli masalalar sanaladi.

Inklyuziv ta'lim jarayoni imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom tengdoshlari qatorida ta'lim-tarbiya olishishing afzalligi shundaki, turli ma'naviy-madaniy va ommaviy tadbirlarda ishtiroki etishi ularning bilim darajasini oshishiga, tafakkur doirasining kengayishiga, ma'naviy-estetik rivojlanishiga yordam beradi, ularda go'zal axloqiy sifatlar shakllanadi va biror bir kasb-hunar egallashga intilish paydo bo'ladi.

Ayrim olimlarning fikriga ko'ra, imkoniyati cheklangan bola sog'lom tengdoshlari tomonidan unga bo'lgan salbiy munosabat tufayli ruhiy tushkunlik, hayotdan bezish kayfiyatlari paydo bo'ladi. Ya'ni, o'z tengdoshlari tomonidan uning nogironlik nuqsoni ustidan kulish, uni kamsitilishi inklyuziv ta'limdagi muammolardan biridir. Nogiron bolalar bilan nafaqat atrofidagi bolalar va o'quvchilar, balki maktab rahbarlari, pedaqgog xodimlar, hatto, xizmatchilar ham, har qanday vaziyatda bolalarga nisbatan do'stona munosabatda bo'lishi lozim.

Shu jihatdan mamlakatimizda inklyuziv ta'limni joriy etishga qaratilgan yangi Konsepsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqorida keltirilgan inklyuziv ta'limdagi muammolarning bartaraf etilishida hamda bu tizimga to'laqonli tayyorgarlik ko'rishda Konsepsiya muhim ahamiyat kasb etadi.

Konsepsiyada "alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga nisbatan shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish" deb alohida ta'kidlangan. Zero, har qanday bola hayotdan zavq olishga, o'z ehtiyojlarini qondirishga, mehr-e'tiborga loyiq. Sog'lom bolalarda nogironligi bo'lgan insonlarga nisbat mehr-shafqatli bo'lish, ularni hurmat qilish hissini

shakllantirishimiz lozim. Bu borada, o'tgan yillar davomida mamlakatimizda inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha Xalqaro tashkilotlarning hamkorlik loyihalari asosida amalga oshirilgan ishlar, jahon va milliy tajribalar, ilmiy izlanishlarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. YUNICIF, "Opereyshen Mersi" nodavlat tashkiloti va RTM Maxsus ta'lim bo'limi bilan hamkorlikda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizmini joriy qilish loyihasi 1999-yilda boshlangan edi. Ushbu loyiha doirasida 1999-2000-yil mobaynida Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani Oqtosh hududida "aloqachi" va "Texnolog" bolalar oromgohlari tasarrufida ilk bor imkoniyati cheklangan nogiron bolalar uchun ilk bor "Integratsion-sog'lomlashtirish oromgohi" tashkil etiladi. Oromgohda 17 nafar sog'lom, 16 nafar ko'rish, eshitish, tayanch harakatlari va nutqida nuqson bo'lgan bolalar dam olishgan. Bu oromgohda xorijlik ko'ngilli bolontyorlar bilan mahalliy pedagoglar hamkorlikda turli tadbirlar tashkil etadi. Bolalar turli to'garak, ma'naviy-madaniy tadbirlar, urli integratsion va amaliy mashg'ulotlarda qatnashadi. "Jismoniy mayib bolalarni tushunish", "Kar bolalarni tushunish" mavzularida amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi. "Jismoniy mayib bolalarni tushunish" mashg'ulotida jismoniy nogironlikni o'zida sinab ko'rish maqsadida bolalarga qo'l-oyoqlari bog'langan holda turli harakatlarni bajarishlari aytiladi. Shundan so'ng ular kundalik mashg'ulotlarni, ya'ni yurishni, zinapoyadan chiqishni, stakanga suv qo'yishni, ovqatlanishni qo'l-oyoqlari bog'langan holda bajarishni o'zlarida sinab ko'rdilar. Shu mashg'ulotlardan keyin bolalar nogiron bolalarga yordam berish va ularga tayanch bo'lishni aytib, shunday tengdoshlariga

nisbat mehr ko'rsatar va yordam berardi. Bir bola: 'Nogiron bo'lsam ham, hamma harakatlarni o'zim qilishga, boshqalardan yordam kutmaslikka harakat qildim va uddasidan chiqdim'-dedi.

Inklyuziya muammosida yanada kengroq yondashuv mavjud bo'lib, u nafaqat rivojlanishida jiddiy nuqsoni bo'lgan bolalarni, balki bu bola o'zini qulay his etadigan jamiyatning tarkibiga kiritishni ham o'z ichiga oladi. Inklyuziv ta'lim har bir bolaga o'zining barcha qobiliyatlarini namoyon etish va rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimini samarali tashkil etish, barcha imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimiga qamrab olish hamda ijobiy natijalarga erishish uchun mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llarini izlab topish hamda amalga oshirish lozim. Buyuk Britaniya davlati "Bolalarni qutqaring" tashkiloti, uning boshqa mamlakatlardagi tashkilotlari inklyuziv ta'limdagi asosiy to'siqlarni xalq ta'limi tizimi va maktablarga qo'yadi. Bizning fuqarolik jamiyatiga qadam qo'yayotgan davlatimizda bunday to'siqlarni o'z-o'zini boshqarishning milliy modeli bo'lgan mahallarda hal etish mumkin. E'tiborsizlik, yashirish, mablag' masalasi, sharoitga moslashmaslik, kambag'allik, guruxda va sinfda bolalar va o'quvchilar sonining ko'pligi, kamsitish, qaramlik, kutilmagan holatlar kabi to'siqlarni mahallalarda bemalol bartaraf etsa bo'ladi, yoki bu muammolarni hal etishni quyidagi jadval asosida shunday tasdiqlash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limning joriy etilishi imkoniyati cheklangan bolalarning nafaqat jamiyatga osonroq qo'shilishlariga yordam beradi, balki insonparvar pedagogika asoslariga va jahon tajribasiga ko'ra, sog'lom bolalar uchun juda katta ijobiy tarbiyaviy ta'sirga ega. Bundan tashqari, bu ijtimoiy bo'linishni kamaytirishga yordam beradi, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan

bolalar va sog'lom bolalar o'rtasidagi do'stona munosabat muhitini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. PQ-4860.
3. Shomahmudova R.Sh. Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar). Toshkent 2011.
4. Fayziyeva U., Nazarova D., Kolbayeva X. J. Eshitishida muammolari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi. O'XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisef. XBJ.T., 2005

5. X.N.Muzaffarova, D.Tangirova “Inklyuziv ta’lim” fani bo’yicha o’quv metodik qo’llanma . Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011 y.

6. “Inklyuziv ta’lim” fanidan o’quv-uslubiy majmua. A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika instituti. Toshkent -2014.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA FONETIK RITMIKA MASHG‘ULOTLARIGA TAVSIYALAR

Narmatova Gulnora Tojimurodovna Surxondaryo viloyati PYaMO’MM

“Maktabgacha boshlang‘ich va maxsus ta’lim
metodikalari” kafedrasida katta o’qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada alohida ehtiyojli boshlang‘ich sinf o’quvchilar nutqini rivojlantirishda fonetik ritmika mashg‘ulotlariga ishlab chiqilgan tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В данной статье даны разработанные рекомендации по проведению занятий по фонетической ритмике для развития речи младших школьников с особыми потребностями.

Annotation: In this article, developed recommendations for phonetic rhythmic training in the development of speech of elementary school students with special needs are given.

Tayanch so’zlar: Ishmatova O.S. fonetika ritmika mashg‘ulotlarini tashkil etish uchun tavsiyalar, akustik+vizual+kinestetik, analizator eshitishida nuqsoni bo’lgan, talaffuz ko’nikmasi...

Ключевые слова: Ишматова О.С. Рекомендации по организации фонетико-ритмической тренировки, акусто+зрительной+кинестетической, аналитической деятельности при нарушениях слуха, произношенных навыков...

Keywords: Ishmatova O.S. Recommendations for the organization of phonetic rhythmic training, acoustic+visual+kinesthetic, analyzer with hearing impairment, pronunciation skills.

Fonetik ritmika - bu turli harakatlar (tana, bosh, qo'llar, oyoqlar) majmuasi bo'lib, audial, visual, kinestetik ta'sir etish orqali nutqning prosodik tomonini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi korreksion texnologiyadir. Fonetik ritmika yaxshi kinezioterapiya hamdir va uning asosida ritm ritm yotadi.

Fonetik ritmikada asosiy ish alohida ehtiyojli (ENB, CI bola, nutqida nuqsoni bor bola, ko'rishida nuqsoni bo'lgan) bolaga tovushni ham vizual, ham akustik va ham kinestetik anglatish hisoblanadi. Tovushni bola butun badani bilan his etadi, eshitadi va ko'radi. Tovush nutqda paydo bo'lgach uni bo'g'in va so'zlarda mustahkamlash uchun ham audial+vizual+kinestetik ta'sir ko'rsatiladi. Bu jarayonlarga ritm ham qo'shiladi. Chunki eshitishida muammosi bor bolalarning og'zaki nutqi prosodika tarafdin ham nuqsonli bo'lib chiqadi. Agar biz so'z yoki gapdagi urg'ular, intonatsiya ustida ishlamasak bolaning nutqi tushunarsiz bo'lib qoladi. Fonetik ritmika mashqlarida ritm funksiyasi shu muammoni hal etishda yordam beradi.

Fonetik ritmika mashg'uloti logoritmika va musiqiy ritmika mashg'ulotlari kabi korreksion mashg'ulotlar sarasiga kiradi va unga asosan o'yin mashqlaridan foydalangan holda turli xil korreksion jarayonlarda muntazam ravishda o'tkazish quyidagilarga yordam beradi:

-bolalarda umumiy, mayda, artikulyar nutqiy ko'nikmalari va harakatlarni muvofiqlashtirish rivojlanadi;

- fonematik idrok yaxshilaydi;
- nutqiy nafas normallasadi;
- ovozning kuchi va balandligini o'zgartirish qobiliyati shakllanadi;
- nutqning ritmik-intonatsion tomoni yaxshilanadi;
- mavjud tovushlarning artikulyatsiyasi aniqlangan, yetishmayotgan tovushlarning bir qismi taqlid orqali chaqiriladi, tovushlarni muvaffaqiyatli postanovka qilishga asos yaratiladi, tovushlarni avtomatlashtirish jarayoni tezroq va muvaffaqiyatli davom etadi;
- bolalarning nutq faolligi oshadi.

Bunday holatlar "so'zlamaydigan" bolalar bilan ishlashda yaxshiroq va aniqroq namoyon bo'ladi. Fonetik ritmika bolalarga faol nutqining tabiiy yo'l bilan paydo bo'lishiga yordam beradi.

Fonetik ritmika mashg'ulotini tashkil etish va olib borishda gigiyenik, pedagogic va psixologik talablar.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga tavsiyalar:

1. Haftada 1 marotaba logopedik mashg'ulotlarni kuzatish.
2. Fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarni har kuni darsning jismoniy daqiqa bosqichida o'tkazish;
3. Dislaliya nutq kamchiligiga ega o'quvchilarning logopedlar tomonidan korreksiya qilinayotgan tovushiga oid fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirishga qaratilgan o'yinlarni tanlab o'ynatish;
4. Jismoniy tarbiya, musiga va ingliz tili darslarida ham o'qituvchilar tomonidan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarning olib borilishini nazorat qilish;
5. Yilning 2 chi yarimiga qadar o'quvchilar orasidan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantiruvchi o'yinlarni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchilarni saralab olish;
6. Saralab olingan o'quvchilardan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantiruvchi o'yinlarni doimiy olib boruvchi assistent qilib tayinlash va ular faoliyatini nazorat qilish; Logoped- o'qituvchilariga tavsiyalar:
 1. Fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarni har kuni logopedik mashg'ulotlarning jismoniy daqiqa bosqichida o'tkazish;
 2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarini kuzatish;
 3. Darslar vaqtida fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarning olib borilishini nazorat qilish;
 4. Har 3 oyda dislalik o'quvchilarning fonematiidroki va barmoqlar harakatchanligining davriy tahliliy diagnostikasini olib borish.

Adabiyotlar:

1. R. Sh. Shomahmudova “Maxsus va inklyuziv ta’lim” (Xalqaro va milliy tajribalar) Chashma print. 2011-yil
2. M. Mutalipova, O.Nurmatova, M. Shoyusupova “Yoshlar tashkilotlari va ular bilan ishlash metodikasi”
3. G. Berdiyeva. A. Shomahmudova “Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta’limda o’qitish usullari” metodik qo’llanma. Toshkent-2015
4. R. M. Po’latova “Maxsus pedagogika” Toshkent-2018
5. L. R. Mo’minova, Abidova “Maxsus psixologiya” O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent-2013
6. R.SH.Shomahmudova “O’z farzandinga madad bo’l” Toshkent (Yurist-madiya) nashriyoti-2010
7. D.S. Qaxarova “Inklyuziv ta’lim texnologiyasi” Toshkent (Fan va texnologiya) 2014-y

BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISHIGA DIDAKTIK O‘YINLARNING TA’SIRI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası

o‘qituvchisi Nurmatova Shahnoza Shavkatbekovna

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs

talabasi Yo‘ldosheva Aziza Azamat qizi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang‘ich ta’limdagi inklyuziv ta’limga jalb qilingan bolalarni erkin fikrlay olishga, noan’anaviy mashg‘ulotlarni tashkil etishning mazmun - mohiyati haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, mashg‘ulot jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish, uning bolalar tomonidan mavzularni samarali o‘zlashtirishga ta’siri asoslangan.

Kalit so‘zlar: didaktika, didaktik o‘yinlar, intellektual, mashg‘ulot, amaliyot, tafakkur, inklyuziv ta’lim, inson.

Hozirgi kunda biz tafakkurda, fikr musobaqasida ehtiyoj har qachongidan ham kuchaygan davrda yashamoqdamiz. Binobarin, xalqimizning ong va tafakkurida keskin burilish yasash, mamlakatimiz yoshlarining intellektual salohiyatini yanada yuksaltirish, har jihatdan barkamol yoshlarni voyaga yetkazish iqtisodiy jihatdan qudratli davlat barpo etishning asosiy shartidir.

So‘nggi yillarda nafaqat ta‘lim sohasida, balki barcha sohalarda chet tillarining ayniqsa ingliz tilining roli muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy dunyoni Internetsiz (muloqot, ish) tasavvur etish mumkin emas va bu sohada to‘liq huquqli faoliyat yuritish uchun tilni bilish juda muhimdir. O‘rta maktabda tillarni o‘rgatishning asosiy va yetakchi maqsadi - bu butun o‘quv jarayonini belgilaydigan kommunikativ maqsad. Hozirda nogiron bolalarni normal rivojlanayotgan o‘quvchilar bilan teng ravishda o‘qitish tajribasi faol shakllantirilmoqda. Ushbu turdagi ta‘lim amaliyoti har bir o‘quvchining individualligini qabul qilish g‘oyasiga asoslanadi, shuning uchun jarayon nogiron bolaning ehtiyojlarini qondiradigan tarzda tashkil etilishi kerak. Shu bois mazkur jarayonning maqsadi jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarni o‘quv jarayoniga jalb etish va ularning natijalarini yaxshilash uchun ingliz tilini o‘qitishning zamonaviy texnologiyalarini o‘rganishdan iborat.

Didaktik o‘yinlar o‘zining ta‘limiy vazifasi, qiziqarli shakli bilan ko‘plab chet el va rus oligofrenopedagoklari va shifokorlari aqli zaif bolalarga ta‘lim -tarbiya berish nazariya va amaliyotda ishlab chiqilmagan vaqtdan qiziqtirib kelgan. Jan Itar Eduard Segen, Dekarli, Mariya Mantessori tomonidan tuzilgan o‘yinlar tizimi tashqi sezgilarni rivojlantirishga tuzilgan bo‘lsa ham bu o‘yinlar yordamida aqli zaif bolalarning diqqatini kuzatuvchanligini, xotirasini ham rivojlantirish mumkin. Bu o‘yinlar aqliy faoliyatini rivojlantirishning tayyorlov bosqichini tashkil etadi[1].

Didaktik o‘yinlar inson hayotida shunday ahamiyat kasb etganki, ularga qarab inson shaxsiyati, xulq-atvori, manfaatlari, qobiliyatlari haqida fikr yuritish mumkin hisoblangan “Alpomish” xalq dostonida bosh qahramon Hakimbek haqidagi satrlar shundan dalolat beradiki , o‘yinlar bekorchi mashg‘ulot emas. Bu bola uchun birinchi maktabdir. Bobolar va buvilarning qattiqqo‘l ota-onalarga

“Bolalarning o‘yiniga xalaqit bermanglar!” deb tanbeh berishlari bejiz emasda. Kichik yoshdagi bolalar mustaqil o‘yin o‘ynashga qiynaladilar. Ularning o‘yinga bo‘lgan munosabati yetarlicha shakllanmagan bo‘ladi. Shu sababli kichik yoshdagi bolalar o‘yinida kattalar bilan munosabati ham muhim ahamiyatga egadir.

“Odamda qanday tashxis ekanligi muhim emas. Unga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va munosib hayot kechirish imkonini berish muhim” (Mariya Sibulskaya) [2]

Didaktik o‘yinlarni tanlashda imkoniyati cheklangan bolalarga bilim va tarbiya berishning quyidagi tartib – qoidalari mavjud:

1. Didaktik o‘yinlarni tanlash va ulardan foydalanishda aqli zaif bolalarning yosh xususiyatlari, pedagogik jihatdan tayyorligi va bilim saviyasi hisobga olinadi.

2. Tanlangan har bir o‘yin aqli zaif bolalarga sistemali bilim berishi, malaka va ko‘nikmalar hosil qilishi bilan birga ularning barkamol bo‘lib yetishishiga va ruxan tetik o‘sishiga qaratilgan bo‘ladi

3. Didaktik o‘yinlarni tanlashda ta’limning aniq maqsad va vazifalari asos qilib olinadi.

Didaktik o‘yinlar ta’lim mazmunini aniqlashtirishning muhim vositasidandir.

4. Didaktik o‘yinlarni tanlashda o‘yinining ta’lim jarayoni bilan uyg‘unlashuviga, ta’lim - tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga, aqli zaif bolalarning faolligini, tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatini o‘stirishga alohida ahamiyat beriladi. Har bir o‘yin bolalar uchun “hayot tajribasi” bo‘lib qolmasdan, ularni mustaqil fikrlashga, his-tuyg‘ularni rivojlantirishga da’vat etadigan bo‘lishi zarur.

5. Didaktik o‘yinlarni tanlashda har bir sinfning saviyasi, o‘ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlari hisobga olinadi, chunki bir sharoitda yaxshi natija bergan o‘yin, o‘zga bir sharoitda yaxshi samara bermasligi mumkin.

6. Didaktik o‘yinlarni tanlash va tashkil qilishda, yangi o‘yinlarni kashf etishda defektologning pedagogik tayyorgarligi, mahorati, metodik saviyasi, o‘yinga bo‘lgan shaxsiy munosabati va izlanishlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Didaktik o‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar mashg‘ulotlar o‘tkaziladigan soatlarda haftada bir-ikki marta aynan ajratilgan soatlarda o‘tkaziladi. Bu o‘yinlar ikki yoshdan uch yoshgacha bo‘lgan bolalar bilan olib

boriladigan ta'lim- tarbiya protsessida alohida o'rin egallaydi . O'yin insonning hayotiy muvozanatini saqlashda u muhim hal qiluvchi omil sifatida ilmiy izlanuvchilarni qiziqtirib kelgan. O'yin organizmda ortiqcha energiyadan xalos bo'lish, charchash vaqtida kuchni foydali holda ishlatish, ayrim holda uni tiklashda ham yordam beradi. [3]

Xulosa qilish joizki , o'yin o'quvchining faolligini oshiradi, hamda erkin fikrlashga, berilgan vazifani qiziqish bilan o'rganishga undaydi. Shu sababli har bir pedagog o'rgatmoqchi bo'lgan har bir narsasiga doir metod yoki didaktik o'yin tayyorlamoqchi bo'lsa, bolalarning qiziqishlarini e'tiborga olgan holda tayyorgarlik ko'rishi lozim. Shundan so'ng, o'quvchi ta'lim - tarbiya jarayonida o'zini namoyon qilish uning kundalik jarayoniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.“Inklyuziv va korreksion ta'limda art-texnologiyalar”. F.U.Qodirova, I.Q. Sayfullayeva . Toshkent -2022. 162-163 betlar
- 2.“Inklyuziv ta'lim : nazariya va amaliyot” . F.U. Qodirova , D.A. Pulatova. Chirchiq-2022 2-bet,180-bet
- 3.Shavkatbekovna, N. S. (2023). FORMATION STRATEGIES OF POSITIVE ATTITUDES TOWARDS THE LESSON IN FOREIGN COUNTRIES. *International Journal of Pedagogics*, 3(12), 126-131.
- 4.Shavkatbekovna, N. S. (2023). INKLYUZIV TALIMDA DARSLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 212-216.

INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI

Xolova Mohigul Shavkatovna
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
xolovamohigul1994@gmail.com

Annatatsiya: inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida, ko'rishida, aqliy va psixik rivojlanishida, nutqida, tayanch-harakat a'zolarida, autistik sohasida muammolari bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida, qo'llash mumkin bo'lgan davr talabiga mos pedagogik texnologiyalar keltirilgan.

Kalit so'z: inklyuziv, alohida yordamga muhtoj, inkonyati cheklangan, ta'lim jarayoni, munosabat, tarbiyani ahamiyati, e'tibor, sifat-salomatlik, burch, vazifa.

Inklyuziv ta'lim har qanday ta'lim oluvchining o'z xususiyatlari, qobiliyatlari, va xususiy muhitiga mos ravishda ta'lim olishiga imkoniyat yaratadigan ta'lim tizimi hisoblanadi. Bu, o'quvchilarni ajralmaslik va bir-birlariga qo'llab-quvvat berishga qaratilgan o'zgarmaydigan qanday bo'lishi, har bir o'quvchining o'zining eng yuqori potentsialini oshirishi uchun, imkoniyat yaratish uchun mo'ljallangan. Inklyuziv ta'lim, har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari va talablari hisobida o'qitish usullarini o'rganishni va qo'llashni talab qiladi. Bu, o'quvchilarning har biri uchun mos ravishda ta'lim olishlarini ta'minlashda yordam beradi. Inklyuziv ta'lim, jamiyatni o'z ichiga olgan, ajralmas va birgalikda o'zlashtirilishni ta'minlovchi, har bir o'quvchining o'ziga mos ravishda ta'lim olishiga imkoniyat yaratadigan bir ta'lim tizimidir. Ma'lumki inklyuziv ta'lim sharoitida bola sog'lom tengdoshlari orasida bo'lib oiladan ajralmagan xolda ta'lim-tarbiya olishga muvassar bo'ladi. Shuningdek imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim tizimida ta'lim olishining afzalligi shundaki ta'limga sarflanadigan sarf-xarajat maxsus ta'limga nisbatdan kamayadi. Xozirgi kunda jahon miqyosida keng targ'ibot qilinayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi, ya'ni rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash masalasi mamlakatimizda ham dolzarb muammolar sirasiga Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion-uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi tusiqlarni (diskriminasiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iktisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'limning siyosati turlicha xil bolalarni ta'lim

olishini qo'llaydi, va yutuqga erishishiga yordam beradi hamda yaxshi xayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim bu davlat siyosati bo'lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muxtoj, tarbiyasi og'ir, yetim bolalar, og'ir kasallangan bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashtirilgan yordam tizimidir va barcha bolalarni teng ko'rishni ko'zda tutadigan ta'lim. Ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rnini, manbai, moddiy va ma'naviy axvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir.

Inklyuziv ta'lim umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo'lgan ta'limni joriy qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarni ta'lim olishiga qulay sharoit yaratadi. Inklyuziv ta'lim har xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga xarakat qiladi. Inklyuziv ta'lim turli ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi.

Agarda inklyuziv ta'limni tadbqiq etishda dars berish, o'qitish bir muncha samarali va unumli bo'lsa unda nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar balki barcha bolalar yutadi. Inklyuziv ta'lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi (vaxolangki ular uqitilmasaham). Bunday yondashuv diskriminasiyani bartaraf etadi, kamaytiradi chunki bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish jarayonida uzlarining o'qitilish jarayonida turli ehtiyojlarga ega individum ekanliklarini anglaydilar. Sharqning mashxur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri to'g'risidagi qarashlari inklyuziv talim rivojlanishining metodologik bazasi xisoblanadi. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregasion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqiyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada

yaxshilanishiga olib keldi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormoqda. Maxsus ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muassasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan.

Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ularning o'z oilasidan uzoqda bo'lishga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z- o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmokdalar. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyati, nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga kura maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati kiradi.

Inklyuziv ta'lim, har bir o'quvchining turli xususiyatlari, zarur talablari va qobiliyatlari hisobiga olingan maxsus ta'lim usullari va o'zara aloqalarni oshirish asosida olib boriladi. Bu uslubiy asoslar quyidagilar bo'lishi mumkin: Maxsus talablarni ko'rib chiqish: O'quvchilarning har biri turli xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Inklyuziv ta'limda, o'quvchilarning zarur talablari va o'z xususiyatlari ko'rib chiqilib, ularga mos ta'lim bermoq muhimdir. O'quvchilarning o'zlashtirishlarini aniqlash va ularni qanday qilib yaxshi o'rganishlari kerakligini tushuntirish, o'quvchilarni individual ravishda qo'llab-quvvatlash uchun muhimdir. Turli o'rganish usullari: O'quvchilar turli o'rganish usullari va dasturlar orqali ta'lim olishlari mumkin. Bu usullar o'quvchilarning xususiyatlari va talablari hisobiga tanlanadi. Masalan, boshqa o'quvchilar bilan birga ishlash, interaktiv darslar, texnologik vositalardan foydalanish, individual yondashuv va boshqalar. Ijtimoiy hamkorlik va

inkluziya: Inklyuziv ta'lim, barcha o'quvchilarni jamoatga qo'shish va ularni ijtimoiy hamkorlikning muvofiqligida o'rganish prinsiplari asosida olib boriladi.

O'quvchilar o'zaro aloqalarni oshirish, guruhda ishlash, jamoat faoliyatlariga qo'shilish va boshqa hamkorlik shakllari yordamida ularning ijtimoiy hissiyotlarini rivojlantirish muhimdir. o'quvchilarning o'zlashtirishlari va maqsadlarini qo'llab-quvvatlash: Har bir o'quvchining o'zlashtirishlari, maqsadlari va istaklari bir-biriga farqli bo'ladi. Uzoq davolanayotgan bolalar va xususiy talablarga ega bo'lgan o'quvchilar bilan individual ravishda ishlash, ularni o'zlashtirishlari va maqsadlari yo'nalishida qo'llab-quvvatlash, ularning o'rganish jarayonida o'zlarini maqsadga muvofiq boshqarishlari muhimdir. Xalqaro stilga mo'ljallangan materiallar: Inklyuziv ta'limda ishtirok etayotgan o'quvchilarning turli qobiliyat va tajribalarga ega bo'lishi mumkin. Bu sababli, o'quv materiali va darsliklar xalqaro stilga mos ravishda tuzilishi, qo'shimcha materiallar va ko'nikmalarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini yaratishi muhimdir.

O'quvchilarning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash: O'quvchilarning qiziqishi va istaklari muhimdir. Tyutorlar va o'qituvchilar, o'quvchilarning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash va ularning qiziqishlari asosida ta'lim berish orqali ularga motivatsiya olishlarini ta'minlashadi. Inklyuziv ta'limda, har bir o'quvchiniki turli xususiyatlar, o'zlashtirishlar va talablarni hisobga oladigan uslubiy prinsiplar yordamida, har bir talaba o'ziga mos ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu uslubiy asoslar, o'quvchilar orasidagi farqni qo'llab-quvvatlash va ularni o'zlashtirishda yordam berishda juda muhimdir. Tizimli yondashuv inklyuziv ta'limda tizimli yondashuv, ta'lim tizimlarini va o'quvchilarning integratsiyasini ta'minlashda muhimdir. Bu, o'quvchilarning turli xususiyatlari va talablari hisobiga, ta'lim tizimlarini yanada samarali va o'zlashtirilgan qilishni maqsadga qo'yadi.

Aksiologik yondashuv, qadr-qimmat qilish, qadr-qimmat baxsh etish va o'quvchilarning qadrlanishiga e'tibor qaratadi. Har bir o'quvchi o'z xususiyatlari, ko'nikmalari va yaratilganligi bilan qadrlanishi, uning o'zlashtirish va o'rganish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Antropologik yondashuv, har bir o'quvchini o'z individualligini qadrlashda muhimdir. Bu yondashuv, o'quvchilarning ijtimoiy, psixologik va jismoniy xususiyatlarini hisobga oladi va ularni o'zlashtirishlariga qo'llanadi.

Sinergetik yondashuv, qo'llanma va faoliyatning umumiy natijalarini oshirish uchun turli qismlarining tashkil etilganligini hisobga oladi. Bu, o'quvchilarning bir-biriga ko'rsatilgan ta'siriga e'tibor qilib, jamoat va oila bilan hamkorlik qilish orqali ularga yaxshi ta'lim bermoqda muhimdir.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, har bir o'quvchining o'z individualligini e'tibor qilish, uning o'zlashtirish yo'nalishlarini aniqlash va ta'minlash orqali inklyuziv ta'limning maqsadlariga xizmat qiladi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv, o'quvchilarni amaliy faoliyatlar orqali o'rganishni ta'minlash, ularni o'zlashtirish va o'rganish jarayonida ishlab chiqarish va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun faol qatnashishga ega bo'ladi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv, o'quvchilarni xususi bilim va ko'nikmalarga ega qilishga, faol ijtimoiy va amaliy faoliyatlar bilan shug'ullanishga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuvlar, ijtimoiy va ta'limiy inklyuziyani samarali va o'zlashtirilgan qilish uchun asosdir. Har bir o'quvchi bilan shug'ullanish va ularni o'zlashtirish uchun bu yondashuvlar to'g'ri o'rganish usullari va tizimlarini taqdim etishda va qo'llashda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmonlari;
2. 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori;
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638- son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori;
4. R.SHomaxmudova "Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari", - Toshkent-2007 yil

5. R.SHomaxmudova, A.Berdieva "Jismoniy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan inklyuziv va maxsus ta'lim tizimida olib boriladigan korreksion pedagogik ishlar" Toshkent-2007 yil
6. Шомахмудова Р.Ш. "ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ(Халқаро ва Ўзбекистондаги тажрибалар)". Т.: 2010

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINING YO'LGA QO'YILISHI

**N.Hamdama Navoiy viloyati pedagoglari
yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
katta o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida alohida yordamga muhtoj bolalarning imkoniyatlaridan foydalanishning ahamiyati yoritilgan va tahlil etilib tavsiyalar berilgan. Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kasbiy kompetensiya, so'rovlar, kuzatuvlar, pedagogik resurslar, kasbiy rivojlanish, o'zini o'zi rivojlantirish, uzluksiz malaka oshirish, kasbiy ehtiyoj, "hayot davomida o'qish" tamoyili.

Аннотация: В статье подчеркивается важность использования возможностей детей с особыми потребностями в образовательном процессе, анализируется и даются рекомендации. Вопрос обучения детей с ограниченными возможностями здоровья сегодня становится одним из наиболее актуальных.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональная компетентность, опросы, наблюдения, педагогические ресурсы, профессиональное развитие, саморазвитие, непрерывное профессиональное развитие, профессиональная потребность, принцип «обучения на протяжении всей жизни».

Annotatsiya: V stat'ye podchervivayetsya vazhnost' ispol'zovaniya vozmozhnostey detey s osobymi potrebnostyami v obrazovatel'nom protsesse, analiziruyetsya i dayutsya rekomendatsii. Vopros obucheniya detey s

ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya segodnya stanovitsya odnim iz naiboleye aktual'nykh.

Key words: inclusive education, professional competence, inquiries, observations, pedagogical resources, professional development, self-development, continuous professional development, professional need, "lifelong learning" principle.

Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususi- yatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Davlatimizning ustivor siyosati yosh avlodni aqlan teran, jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk har tomonlama rivojlangan komil inson qilib voyaga yetkazishdan iborat. Jamiyatimizning bir bo'lagi bo'lgan maxsus yordamga muhtoj bolalar va o's mirlarni ijtimoiy qo'llab - quvvatlash, ta'lim- tarbiya berish, kasb – hunarga yo'l- lash, sog'lom bolalar qatori o'rin olib, o'z qobiliyati va imkoniyatlaridan foydalana oladigan inson qilib voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining bir bo'lagi bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim - tarbiya berishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlash-tirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi - yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir.

Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va reabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim.

Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalariga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.
- 6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi bu tamoyilning mazmuni shunda-ki, 1990 – yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklarasiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi.

Davlat rahbarining 2020–2025 yillarda respublikada inklyuziv ta'limni rivojlantirish, boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish va maktab-internatlarni optimallashtirishga oid qarori qabul qilindi.

Prezident 2020- yil 13 oktyabr kuni “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorga imzo chekdi. Mazkur qaror bilan 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, ushbu konsepsiyani

2020–2021 yiilarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" hamda Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025 yilgacha rivojlantirishning maqsadli parametrlari tasdiqlandi.

Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkich va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqib, 2020- yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Inklyuziv ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashda siyosat asosiy rol o'ynaydi. Siyosat tomonidan inklyuziv ta'limning qo'llab quvvatlanishi bu ta'lim tizimining samarasini va rivojlanishini ta'minlaydi

XULOSA: Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqso- nini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislarga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa abatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi. Inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shib sifatli ta'lim olishini ta'minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va haraktlarini rivojlantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд. пед. наук. - С.: 2004. - 190 с.
2. Абрамян Г.В. Теоретические основы профессионального становления педагога в информационной среде: автореф. дисс. пед. наук. - Санкт-Петербург, 2001. - 39 с.
3. Ангеловски К. Учителя и инновации. Книга для учителя. -М.: Просвещение, 1991, -С.159.
4. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: дисс....канд. пед. наук. - С.: 2004. - 190 с.

Maktablarda inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari .

Termiz davlat pedagogika instituti
Pedagogika kafedrası kata o'qituvchisi
Sattorova Dilshoda Djavliyevna
+998915789400
sattorovadilshoda163@gmail.com

Annatatsiya: Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyati, nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda.

Inklyuziv ta'lim - nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim turli xil ehtiyojli bolalarni ta'lim olishi haqida fikrlar yuritilgan.

Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion— uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish) ma'nolarini bildiradi. Shu bilan birga, nogironlar va nogironlar uchun alohida sharoitlar yaratilgan: sinflarni qayta qurish, o'qitishning yangi usullari, moslashtirilgan o'quv dasturlari, o'zgartirilgan baholash usullari va boshqalar. Inklyuzivlikni nogironlar, nogironlar yoki maxsus ta'limga muhtoj shaxslar muntazam ta'lim muassasalarida o'qiydigan va o'zgarishsiz qoladigan ta'lim tizimiga moslashadigan integratsiyadan farqlash kerak.

Inklyuziv ta'lim har xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga harakat qiladi. Inklyuziv ta'lim turli ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi. Agarda inklyuziv ta'limni tadbqiq etishda dars berish, o'qitish bir muncha samarali va unumli bo'lsa unda nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar balki barcha bolalar yutadi.

Inklyuziv ta'lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi. Bunday yondashuv diskriminasiyani bartaraf etadi, kamaytiradi chunki bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish jarayonida o'zlarining o'qitilish jarayonida turli ehtiyojlarga ega individum ekanliklarini anglaydilar. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormoqda.

Maxsus ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muasasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ularning o'z oilasidan uzoqda bo'lishga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z-o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar.

Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalari o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, bu munosabatlardagi mavjud kamiliklarni tuzatish va oldini olish, mutaxassis va oila hamkorligini yo'lga qo'yish, ota-onalarning nogiron bola va uning o'ziga xos xususiyatlari, oilada olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar mazmuni haqidagi bilimlarini oshirish, oilalardagi

psixologik muhitni yaxshilash, bolaga me'yordagi ijobiy munosabat turida qarashga o'rgatish imkoniyati cheklangan bolalarning kamchiliklarini samarali korrektsiyalashga, bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishga, kasb-hunar o'rgatishga, sog'lom tengdoshlariga tenglashtirishga, ijtimoiy jamiyatga samarali moslashtirishga umumiy qilib aytganda inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishga yuqori darajada ijobiy ta'sir etadi.

Asosiy adabiyotlar

- 1.Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. T.: "Adolat", 2017 yil.
- 3.R.Sh.Shomaxmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma
- 4.Rahmonova V.S Maxsus pedagogika Tosh G'.G'ulom 2004 yil 555-bet
- 5.Mo'minova R "Inklyuziv ta'lim" dastur 2014y
4. Yekjanova Ye.A., Ye.V. Reznikova. Основы интегрированного обучения: Posobie dlya vuzov. M.: Drofa, 2008

INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI.

Najmedinova Gulnora Nazarovna

Buxoro viloyati Kogon shahar 3-umumta'lim maktabi direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilingan yangi ta'lim tizimi, ya'ni, inklyuziv ta'limni tashkil etish, inklyuziv ta'lim jarayonida oila va maktabning hamkorligi, inklyuziv ta'lim yo'nalishida malakali mutaxassislar, tajribali o'qituvchilar, maxsus pedagoglarning faoliyati mazmuni hamda mavjud muammolar xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, tarbiya, ta'lim, pedagogik texnologiya, tiflopedagog, defektologiya, innovatsion metod, natijaviylik.

Inson uchun eng buyuk ne'matlardan biri bu hayot ne'matidir. Har bir inson o'ziga berilgan ushbu ne'matni davom ettirish uchun o'zidagi bor imkoniyatini ishga

solishi lozim bo'ladi. Jamiyatning har bir a'zosi xoh u yosh-qari, xoh erkag-u ayol bo'lsin atrofida yashayotgan boshqa a'zolarning haq-huquqlarini, birinchi navbatda ularning hayotlarini hurmat qilishi kerak. Olloh taolo o'zining fazlu karami ila inson zotini aql va idrok sohibi qilib yaratdi va unga behisob ne'matlarni ato qilib, ulardan bahramand qildi. Lekin oramizda shunday insonlar borki, siz-u bizning ko'magimizga, mehrimizga muhtoj.

Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim-tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan keng-ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga yangi ta'lim tizimi-inklyuziv ta'lim yo'lga qo'yildi.

Inklyuziv ta'lim – bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda o'z uyi va hududida, ehtiyojlarga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda o'z tengdoshlari bilan birga ta'lim olish demakdir.

2020-yil 13-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtiris chora-tadbirlari to'g'risida” gi PQ-4860-sonli qarori qabul qilindi. Qarorga asosan “2020 - 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi” amaliyotga tatbiq etildi.

2021-2022-o'quv yilidan boshlab umumta'lim maktablarida ham tajriba-sinov tariqasida inklyuziv ta'lim tizimi joriy etilgan edi. Xususan, Kogon shahridagi 3-umumta'lim maktabimizda ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimi yo'lga qo'yilib, boshlang'ich tayanch sinflari tashkil etildi.

O'tgan o'quv yilida mazkur sinfda 10 nafar o'quvchi ta'lim olgan bo'lsa, 2023-2024-o'quv yilida ham 8 nafar o'quvchi viloyat psixologik-tibbiy komissiyasi xulosasiga ko'ra boshlang'ich korreksion sinfga qabul qilindi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun maktabda inklyuziv ta'lim bilan bir qatorda "Nutqiy va aqliy rivojlanish", "Qo'l motorikasini rivojlantirish", "Atrof-muhitga moslashish" kabi mashg'ulotlar ham tashkil etilgan.

Maktabda inklyuziv-korreksion ta'lim yo'nalishida malakali mutaxassislar, tajribali o'qituvchilar va 2 nafar oliy toifali defektologlar faoliyat olib bormoqda. Inklyuziv – korreksion sinf o'quvchilari uchun barcha sharoitlar yaratilgan bo'lib, muntazam ravishda shahar xalq ta'limi bo'limi mutaxassislari, mahalla fuqarolar yig'ini hamda shahar tibbiyot birlashmasi bilan hamkorlikda ish olib borilmoqda, bolajonlarning salomatligi muntazam shifokor va maktab hamshirasi nazoratida. Ushbu sinflarda ta'lim-tarbiya jarayonini olib borayotgan o'qituvchilarimiz maxsus adabiyotlar hamda metodik qo'llanmalar bilan ta'minlangan.

Inklyuziv ta'lim tizimida ota-onalar bilan ishlash ham juda muhim. Ta'kidlash joizki, alohida ehtiyojli bolalarimizning ota-onalariga ularning farzandlari jamiyatning bir bo'lagi bo'lish huquqiga ega ekanini tushuntirish, bu ishonchni ularning ongiga yetkazish kerak. Biz bu borada ham keng-ko'lamli hamkorlikni yo'lga qo'yganmiz. Biz pedagoglarning asosiy vazifamiz bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan bolalarning ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun, oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari uchun barcha-shart-sharoitlarni yaratib berdik. Bugungi kunda maktabimizda tahsil olayotgan alohida ehtiyojli o'quvchilarimizning yurish-turishida, kundalik hayotida, nutqiy va aqliy rivojlanishida sezilarli o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. Buning zahirida mashaqqatli mehnat hamda matonat mujassam.

Ushbu yo'nalishda yutuqlarimiz bo'lgani kabi kamchiliklar ham talaygina. Bizda ham xuddi chet eldagi kabi imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumta'lim maktablarida sharoit yaratilsa, juda zo'r bo'ladi. Lekin bizda ba'zi muammolar bor. Masalan, kadrlar masalasi. Ko'rish qobiliyatida muammosi bor bolalar toifasi bilan tiflopedagog alohida ishlashi kerak. Bizda hali oliy ta'limda tiflopedagogikani o'qitadigan kadrlarning o'zi yo'q. Bundan tashqari, o'qituvchilarni ham ruhan

tayyorlab olish kerak. Maktablarda o'qituvchilar ko'pincha lider o'quvchilar bilan ishlashga o'rgangan. Ular o'qituvchini tez ilg'aydi, tushunadi va yaxshi natijalar ko'rsata oladi. Sog'lom bolalar bilan bir maktabga boradigan imkoniyati cheklangan bolaning esa lider bo'la olish ehtimoli kam, sababi ular eshitishga, ko'rishga va tushunishga boshqalardan ko'ra ko'proq kuch sarflashi kerak bo'ladi. Shu narsalarni o'qituvchilar to'g'ri qabul qila olishi va ular bilan yaxshi munosabatni yo'lga qo'ya olishi zarur. Buning uchun esa avvalo ularning o'zi tayyor bo'lishi kerak. Agar umuman imkoniyati cheklangan bolaga dars o'tmagan o'qituvchining sinfiga shunday bolalar borsa, u dastlab bola tilini tushunmasligi, uning qiyin o'zlashtirishini qabul qila olmasligi mumkin. Shuning uchun o'qituvchilarni imkoniyati cheklangan bolalar bilan ham ishlashga o'rgatish lozim. Bolaning inklyuziv muhitda boshqalardan o'zini kam his qilmasligi, jismoniy imkoniyati cheklanganidan siqilmasligi uchun sharoit yaratish muhim. Sport maydonida boshqalar bilan yugurayotgan zaif ko'ruvchi bola kimgadir turtilib ketsa, boshqa bolalar uning ustidan kulishlari kerak emas. Agar kimdir masxara qiladigan bo'lsa, bola battar qobig'iga o'ralib oladi.

Inklyuziv ta'limga jalb etish global muammolardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy qismi–bolalarga bilim olish uchun do'stona munosabat va o'qishga imkon beruvchi muhitni yaratishdir. Maxsus ehtiyojli bolalarning hayotiga ilk yoshdan ya'ni 6 yoshgacha e'tibor berilsa, ancha yuqori samaralarga erishish mumkin. Jamiyatda insonlar orasida nogiron bolalar haqida bilimlarning yetishmasligi oqibatida maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bundan tashqari nogiron bolaning qobiliyatlari, huquqlari va ehtiyojlari muntazam ravishda qadrlanmasa, bolalarda o'ziga va qobiliyatlariga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi. Qisqa qilib aytganda, bolaning hayotiga ertaroq e'tibor berilsa, natijasi bolaning keyingi rivojlanishida samarali ta'sir ko'rsatadi.

Bolada o'ziga ishonch va o'zini qadrlash hissini rivojlantirishda kattalarning qiyofasi juda muhim. Lekin juda ko'p maxsus ehtiyojli bolalar o'sib, ulg'ayayotgan bir paytda o'zlariga o'xshagan maxsus ehtiyojli katta odamlarni uchratmaydilar va katta bo'lish qandayligini tasavvur ham qila olmaydilar. Shuning uchun ham maxsus

ehtiyojli kattalar maxsus ehtiyojli bolalarning ta'limida doimiy ishtirok etishlari kerak. Chunki katta yoshdagi maxsus ehtiyojli insonlar ota-onalarga farzandiga ta'lim berish muhimligini tushintirishi mumkin. Buning uchun esa maxsus ehtiyojli kattalarni maktablarga taklif etish kerak. Shunda ular o'zlarining hayotda erishgan yutuqlari haqida gapirib beradilar. Buning natijasida inklyuziv ta'limni targ'ib qilishda katta imkoniyat yaratiladi.

“Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi?”-degan savol tug'iladi. Tajribalarimiz asosida shuni aytishimiz mumkinki, avvalo, o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi, o'quvchining dunyoqashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi. O'qishga bo'lgan ishtiyoqi va qiziqishlari ortadi. O'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi. Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi. Yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni mas'uliyatni his etadigan, davlat taraqqiyoti, gullab-yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib yetishishlariga katta umid bilan qaraladi. Zotan, L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek: “Har qanday ruhiy yoki jismoniy nuqsonda ham taraqqiyot davom etadi”.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori PQ-4312 08.05.2019
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risidagi qarori -4860 13.10.2020
3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013

AUTIZM SINDROMLI O'QUVCHILARDAGI KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISHDA IJODIY YONDOSHUV

Yusupova Ziyoda Abdulayevna
Toshkent shahar Yashnobod tuman

215- мактаб бошланғич синф ўқитувчиси.

Annotatsiya: Maqolada autizm spektrida kamchiligi bo'lgan bolalarni ijtimoiylashtirishda pedagoglarning kreativligi va san'atning ART terapevtik imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan korreksionrivojlantiruvchi ishlarda integratsiyalashgan amaliyot shakllari taklif etiladi. Bolaning umumiy rivojlanishini diagnostika qilish mezonlari va vazifalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, bolalar autizmi, korreksion-rivojlantirish ishlari, umumiy rivojlanish diagnostikasi.

Alohida ehtiyojli maktabgacha yoshdagi bolalarga psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish muammosi hozirda dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Maktabgacha ta'lim tizimining samarali yo'nalishlaridan biri bu autizmli bolalarni korreksion-rivojlantiruvchi ishlarda pedagogning kreativligi, faolligi, tashabbuskorligi, obyektiv va subyektiv kuzatish ko'nikmalariga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Autizm - bu o'z qobig'iga o'ralish, o'z dunyosiga sho'ng'ish va real hayotdan ajralish deb tushuniladi. Autizm sindromida qiziqishlarning cheklanganligi, streotip xatti-harakatlar, nutq va muloqotning cheklanganligi yoki rivojlanishining orqada qolishi, xulq-atvor buzilishlari kuzatiladi.

Autizm simptomlaridan bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashtirishda kreativ yondoshgan holda ART metodikalardan foydalanish samarali natijaga erishiladi.

Kreativlik (ijodkorlik) - yangi narsalarni yaratish yoki o'zgacha yo'l bilan amalga oshirish qobiliyati.

E.Torrens (E.R.Torrance, 1980) fikriga ko'ra, kreativlik muammolarga, bilimlarning yetishmasligi yoki nomuvofiqligiga nisbatan sezgirlikni oshirishni,

shuningdek, ushbu muammolarni aniqlash, turli farazlar asosida sinovlar o'tkazish va o'zgartirish, yechimlarini topish, natijasini shakllantirish bo'yicha harakatlarni o'z ichiga oladi. U kreativlikning quyidagi mezonlarini ajratib ko'rsatadi:

- intiluvchanlik - yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- moslashuvchanlik - turli xil muammolarni hal qilish qobiliyati;
- o'ziga xoslik – g'ayrioddiy, nostandart g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati;
- rivojlanish - paydo bo'lgan g'oyalarni batafsil ishlab chiqish qobiliyati;
- to'siqlarga qarshilik - bu stereotiplarga rioya qilmaslik va muammolarni hal qilishda turli xil yangiliklarga doimiy "ochiq qolish" qobiliyatidir;
- tushunchalarni mavhumlashtirish - bu haqiqatan ham muhim bo'lgan muammoning mohiyatini tushunish. Nomlash jarayoni majoziy ma'lumotni og'zaki shaklga o'tkazish qobiliyatini aks ettiradi.

Shu munosabat bilan biz kreativlikda ikkita darajani ajratamiz: potentsial (pedagogning yangi g'oyalar, yondashuvlar, ish usullari va uslublarini ishlab chiqarish zarurligini tavsiflovchi) va dolzarb (yuqorida aytib o'tilgan ehtiyojni va tegishli harakat usullari va ko'nikmalariga egalikni amalga oshirishga tayyorligini tavsiflovchi).

Shunday qilib, pedagogning ijodkorligi - bu an'anaviy yoki umum qabul qilingan fikrlash uslublaridan chetga chiqadigan mutlaqo yangi g'ayrioddiy g'oyalarni yaratishga tayyorligi bilan ajralib turadigan shaxsning ijodiy qobiliyatlari, shuningdek, pedagogik faoliyat jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish, individual yondashuvni amalga oshirish uchun diagnostika qobiliyatlari, turli xil pedagogik texnologiyalarga ega bo'lish va faoliyatida samarali qo'llay olishi tushuniladi. Pedagogik muammolarni nostandart hal qilishni ta'minlaydigan ko'nikmalar majmui, shu jumladan bolalarda ijodkorlikni shakllantirish pedagogik kompetentsiya deb ataladi. Pedagogik mahurat va kreativlik autism sindromli bolalarning korreksionrivojlantiruvchi ishlarida muhim ahamiyatga ega. Sababi, autism spektridagi kamchiliklarning turli daraja va xilma-xilligidadir.

Autizm belgilari bo'lgan bolalarni muvaffaqiyatli moslashtirish va ijtimoiylashtirish uchun Art pedagogika vositalari eksperimental tadqiqotlar jarayonida yaxshi natijalarga erishiladi.

“Art-terapiya” (art therapy – san’at bilan davolash) atamasi insonning ijodkorlik orqali psixo-emotsional holatini ifoda etish jarayonini anglatadi. San’at pedagogikasi va art terapiyasining eng muhim vazifalaridan biri bu bolani san’at va badiiy vositalar faoliyati orqali jamiyatda moslashtirish, shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirishdir. Art terapevtik jarayonda bola ijobiy o'zgarishlarning qimmatli tajribasiga ega bo'ladi. Asta-sekin o'z-o'zini anglash, o'zini-o'zi qabul qilish, rivojlanishni uyg'unlashtirish, o'z-o'zini hurmat qilishni oshirish sodir bo'ladi. Art terapiya rivojlantiruvchi bir yo'nalishi sifatida o'rganishga rus olimlari (T.D.Zinkevich Yevstigneva, A.I.Kopytin, I.Y.Levchenko, L.D.Lebedev) va boshqalar (V.Lovenfeld, F.Keyn, M.Essex, K.Frostig, K.Uelsbi)ning asarlari bag'ishlangan. Olimlar tibbiyot, psixologiya, pedagogika bilan integratsiyada san'atning korreksionrivojlantiruvchi, davolovchi imkoniyatlarini ko'rib chiqmoqdalar.

Autizm sindromli bola uchun Art-terapiya - bu onga ijodkorlik yoki san'atni singdirishga asoslangan autizm spektri buzilgan bemorlarga psixologik yordamning bir turi. Bu yerda oddiy rasm chizish va kasbiy terapiya o'rtasida katta farq borligini tushunish muhimdir:

birinchisi – bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish, o'zini chalg'itish; ikkinchisi – aniq ko'nikmalarni shakllantirish va ma'lum bir natijaga erishishga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi.

Autizm sindromli bolalarni art terapiya bilan davolashning maqsadi - bemor uchun hissiy stressni iloji boricha kamaytirishga qaratilgan. Ijodiy faoliyatdan foydalangan holda pedagog ishonch va yengillik muhitini yaratadi, bemorning ochiq va samimiy xatti-harakatlarini, uning his-tuyg'ulari va holatlarini tasvirlarda ifoda etish qobiliyatini rag'batlantiradi, tashvishlarni yengib chiqadi. Shu bilan birga faoliyatning estetik darajasiga e'tibor bermaslik juda muhim, chunki autistlar bilan ishlashda o'zini-o'zi maqbul shaklda ifoda etish muhimdir.

Ijodiy faoliyatning har xil turlari diqqatni jamlashga, tasavvur va xotirani, mayda qo‘l motorikasini rivojlantirishga yordam beradi.

Ijodiy faoliyat nafaqat rasm chizish. Ijodkorlikni uyg‘otish uchun har qanday narsa mos bo‘lishi mumkin: fotosurat, kashta tikish, modellashtirish, she‘r o‘qish, o‘yinchoqlar yaratish va boshqalar.

Art terapiyaning quyidagi turlari farqlanadi:

- 1.Drama terapiyasi
- 2.Ertak terapiyasi
- 3.Musiqiy terapiya
- 4.Biblioterapiya
- 5.Qo‘g‘irchoq terapiyasi
- 6.Harakat va raqs terapiyasi
- 7.Kino terapiyasi
- 8.Qum terapiyasi.

Autizm sindromli bolalar uchun Art-terapiya turi bolalarning ahvoliga qarab individual ravishda tanlanishi kerak. Eng muhimi, faoliyat muntazam va qiyin bo‘lmasligi kerak. Agar bolaga yangi, qiziqarli, g‘ayrioddiy narsa taklif qilinsa, faoliyatga qo‘shilish osonroq bo‘ladi.

G‘ayrioddiy muhitga sho‘ng‘ish bolaning ongini boshqarishni olib tashlaydi, o‘zini himoya qilish darajasini pasaytiradi, buning natijasida uning ruhiyatiga “erishish” ancha osonlashadi. Bu esa autizm sindromli shaxsga psixologik yordamning asosiy maqsadidir. Agar bola uchun oddiy, tushunarli, qiziqarli art terapiya turlari tanlansa, yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Ammo autizm spektridagi kamchiliklarida miyaning tiklanishiga Art-terapiya kuchli ta’sir ko‘rsatmaydi.

Pedagogika sohasidagi Art terapiyaning asosiy g‘oyasi odamda ma’naviy va aqliy uyg‘unlik tamoyilini o‘rnatishdir. Art terapiya, korreksionrivojlantiruvchi ta’sirning boshqa turlaridan farqli o‘laroq, u o‘zaro ta’sirning yuqori darajasiga – noverbal muloqotga ta’sir qilishi bilan ajralib turadi. Art terapiya tabiiy ifoda va o‘z-o‘zini anglash vositasidir.

A.I.Kopitinning fikricha, Art-terapiya insonning ijodiy salohiyatini safarbar qilishga qodir, bu o'z-o'zini tartibga solish va davolashning ichki mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

M.V.Kiseleva ta'kidlashicha, tashqi dunyo bilan o'zaro aloqada bolalar o'zlarining nochorligini his qilishadi va kattalarning reaksiyasi ko'pincha salbiy baholash ta'siri ostida turli xil asoratlarga olib keladi. Bolalar o'zlarining rasmlarida ma'lum bir narsalarni tasvirlaydilar va shu orqali murojaat qilish yo'lini topadilar. San'at bola tasavvurining o'ylab topilgan, sho'ng'igan dunyosi bilan real hayotni bog'lsydi.

A.I.Kopitinning art terapevtik seminar bo'yicha kitobida London universiteti professori va Britaniya Art-terapevtlar assotsiatsiyasining faxriy prezidenti D.Uollerning fikri keltirilgan, u art terapiyaning eng qimmatli va muhim jihati shundaki, badiiy vositalar (musiqa, so'z, harakat, pantomima, tasviriy san'at) yordamida ongli va ongsiz ravishda his-tuyg'ularini va ehtiyojlarini amalga oshirishi, ifodalashi mumkin. Bu holda badiiy vositalar pedagog va bola o'rtasida vositachilik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Киселева, М.В. Арт-терапия в работе с детьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми / М.В. Киселёва. – СПб.: Речь, 2006. – 160 с.
- 2.Миракян, Т. Песочная терапия: связь между сознательным и бессознательным / Т. И.Г. Галянт 72 № 1(6) 2019 Миракян // Здоровье детей. – М.: Издательский дом «Первое сентября», 2011. – №3. – С. 10-11.
- 3.Практикум по арт-терапии / Под ред. А.И. Копытина. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA INSONPARVARLIK MA'DANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM MASALALARI.

Ibraimova Sanobar Qalbaevna

Anotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda insonparvarlik sifatlarini tarbiyalash, axloq qoidalarini egallab olinishi, munosabatlarda nima yaxshi-yu , nima yomon ekanligini chuqurroq anglash haqida fikr yuritiladi

Kalit soʻzlar: inklyuziv, ta’lim, munosabat, axloq, bola, ma’daniyat, insonparvar, hamdard, motivatsiya, mexr, milliy qadriyat, ijtimoiy-ma’naviy, doʻstlik, ahillik, oila, extiyoj, pedagog, yoʻnalish, xissiyot, ota-ona.

Аннотация: В статье рассматривается развитие человеческих качеств у дошкольников, приобретение нравственных ценностей, более глубокое понимание того, что хорошо и что плохо во взаимоотношениях.

Ключевые слова: инклюзивный, образование, отношение, этика, ребёнок, культура, гуманитарный, чуткий, мотивация, доброта, национальный персонал, социальный-духовный, дружба, гармония, семья, нуждаться, педагог, направление, чувство, родители.

Resume; The article ekominist the development of human qualities in preschoolers, the acquisition of moral values, a deeper understanding of what is good and what is bad in relationships.

Key words: inclusive, education, relationship, ethics, child, culture, humanitarian, paintful, motivation, kindness, national value, socio-spiritual, friendship, harmony, family, need, pedagogue, direction, character, parents.

Bugungi kunda mamlakatimizda yosh avlodga zamon talablariga mos mukammal ravishda ta’lim-tarbiya berish, davlat siyosatining doimiy va aniq ustivor yoʻnalishlaridan biri boʻlib kelmoqda. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasida “Yangi Oʻzbekiston-maktab ostonasidan ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan gʻoyasi asosida keng koʻlamli islohatlarni amalga oshirilishi va ushbu jarayonlarda birinchi novbatda yosh avlodga bogʻcha, maktab, va oliygohda sifatli ta’lim-tarbiya berishni yoʻlga

qo'yilishi hamda ularning jismoniy imkoniyatlarini safarbar etilishi qat'ian taqiqlanadi.

Kelajak egalari bo'lgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni va imkoniyatlarni takomillashtirishda, alohida ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlarni rivojlantirishda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolajonlarning muammo va kamchiliklariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" gi qonunida " Nogironligi bo'lgan shaxslar barcha darajalardagi ta'lim tashkilotlarida ta'lim olish va o'zining qobiliyatlarini yanada to'liqroq rivojlantirish uchun butun umri davomida ta'lim olish hamda jamiyat va davlat hayotida ishtrok etish huquqiga ega" ekanligi va davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning inklyuziv ta'limini rivojlantirishni, ularning ta'lim olishi va kasbiy tayyorgarlikdan, qayta tayyorlashdan va malaka oshirishdan o'tishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilishining kafotlashi belgilab qo'yilgan.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiyaning dastlabki va muhim bo'g'ini sifatida alohida e'tibor qaratilayotgan maktabgacha ta'lim tizimi yo'nalishdagi ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifasi sifatida bolalarga, shu jumladan, o'ziga xos ehtiyojlari bor bolalarga yakka tartibda ta'lim dasturlaridan foydalanish, shuningdek inklyuziv maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolajonlarning ta'lim-tarbiya olishida, o'z vaqtida inklyuziv ta'lim-tarbiya olish imkonini beradigan qulay muhit yaratish belgilangan va bu mazkur sohaga inklyuziv ta'lim tamoyillari, shakllari va usullaridan keng joriy etish imkonini beradi.

Mamlakatimizda yosh avlodning gozal hulqli va bilimli bo'lib yetishishida zamon talablariga mos tarzda hamda milliy qadryatlarimiz bilan chambarchas bog'langan ta'lim-tarbiya berish juda muhim sanaladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasida birinchi novbatda jamiyatni yanada insonparvarlashtirish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga birgalikda ta'lim-tarbiya olishga bo'lgan huquqi yotadi. " Ta'limdagi inklyuziya bu-jamiyatdagi inklyuziya bo'lib, uning rivojlanishidagi insonparvar g'oyalardan biridir" degan

fikrlar hozirgi kunda inklyuziv ta`lim nazariyasida ham yetkchilik qilib kelmoqda va bu boradagi tadqiqotlardagi yetakchi tendensiyalarni belgilab bermoqda.

Inklyuziv ta`limga muhtoj bolalar mavjud bo`lgan maktabgacha ta`lim tashkilotlarda, bolalarga insonparvarlik xislatlarini singdirishdan oldin, u yerda ta`lim-tarbiya beruvchi pedagoglarning o`zi ushbu mukammallikga ega bo`lishlari juda muhim hisoblanadi. Chunki bolalar o`zlashtiradigan barcha xislatlarini, kun davomida atrofida ta`sirida namoyon etilgan amaliy harakatlar natijasida egallaydilar.

O`zbek tilining izohli lug`atida “insonparvar” tushunchasiga “ odamlarga g`amxo`r, mexribon, insonlarni sevuvchi, inson maqsadlarini ko`zlovchi, hamfikir, hamdard sifatida ta`rif beriladi. Demak insonparvarlik madaniyati mana shunday hislatlarga ega bo`lgan bolalardagina namoyon bo`luvchi fazilatlardan tarkib topgan.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida bolalarda inklyuziv ta`lim sharoitida insonparvarlik madaniyatini shakllantirish quyidagi maqsadlarda olib boriladi:

Birinchidan, insonparvarlik umuminsoniy va milliy qadriyatlar sirasida yetakchilik qiladigan qadriyatlardan biri bo`lib, insonparvarlik madaniyatini shaxs madaniyatining asosiy tarkibiy qismlaridan birini tashkil etadi. Har qanday ma`daniyat bolalik davrlaridanoq shakllantirilib borilishi, shaxsning kelgusi kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, maktabgacha ta`lim tashkilotida turli rivojlanish darajasidagi bolalar o`rtasidagi munosabatlar bolalar orqali kattaroq ijtimoiy muhitlar-oila va jamiyatda bevosita ko`chib boradi va ularda o`ziga xos ifodasini topadi.

Uchinchidan, inklyuziv ta`lim sharoitida birinchi novbatda zarur va muhim bo`ladigan ijtimoiy-ma`naviy shart-sharoitlardan birini, insonparvarlik tashkil etadi.

Agarda insonparvarlik muhiti yetarli darajada bo`lmas ekan, inklyuziya ham yetarli samara bermaydi.

**To`rtinchidan,** bu jarayon birgina maktabgacha ta`lim tashkiloti doirasidagi amalga oshmaydi, o`z navbatida oila, mahalla va jamiyatdagi boshqa shaxslarning bevosita ishtiroki va aralashuvini talab etadi. Natijada nafaqat tarbiya sub`ektlari, balki ob`ektlari qamrovi ham kengayib boradi.

Ushbu fikrlarimizni esa asyrim misollar bilan izohlashga harakat qilamiz.

Inklyuziv ta'limni joriy etish rivojlangan davlatlar tajribasida ham avvalo jamoatchilik fikrini bu borada to'g'ri shakllantirish masalasi turganligi ma'lum.

Beshinchidan, maktabgacha ta'lim tashkiloti muhitida bolalar o'rtasida shakllanadigan insonparvarlik muhiti, imkoniyatlari turli darajadagi bolalarning birgalikdagi ta'lim-tarbiyasining sifati va samaradorligi uchun psixologik jihatdan ko'proq muhim bo'lib, bolalardagi o'zaro bir-birlarini to'g'ri qabul qilish, o'zaro ko'mak, ahillik ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllanib boradi, bir-biridagi kamchiliklarini ustidan kulmay, insonlarni boricha qabul qilishga o'rgatadi hamda bu ko'nikmalar, ularning kelgusidagi hayotlari uchun ham, juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda yosh avlod ta'lim-tarbiyasi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni va imkoniyatlarni takomillashtirishda alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bo'lgan bolalar muammolariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugun inklyuziv ta'limda o'ziga xos yutuqlarga erishgan barcha inklyuziv ta'limda o'ziga xos yutuqlarga erishgan barcha davlatlar keng jamoatchilikning qo'llab-quvvatlashi, hayrixohligi orqali shu darajaga yetib kelgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Maktabgacha ta'lim xizmatlarining asosiy iste'molchisi bu bola bo'lib, bolaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishitroki, ta'lim-tarbiy ehtiyojlarining qoniqtirilishi bevosita ota-onalar munosabati, tanloviga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Bir guruxda ikki-uch nafar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bo'lishi, qolgan me'yorda rivojlanayotgan bolalarga qanday ta'sir ko'rsatadi, degan savolga javob topish, maktabgacha ta'lim tashkiloti raxbari, tarbiyachilari va psixologlari uchun muhim va doimiy e'tibor talab etadigan masalalardan biridir. bu o'rinda, eng avvalo bolalar o'rtasidagi ularning yosh, psixologik va aqliy rivojlanish xususiyatlariga mos sog'lom insonparvar ijtimoiy- psixologik muhitni toptirish muhim ahamiyatga ega ekanligini inkor etib bo'lmaydi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolani tengdoshlari tomonidan to'g'ri qabul qilinishining o'ziyoq insonparvalikning shunchaki qadriyat emas, balki sifatli ta'lim-tarbiya mexanizmlaridan biri sifatidagi ahamiyatining dolzarbligini naoyon etadi.

Quyida maktabgacha ta'lim tashkilotining katta gurux tarbiyalanuvchilarida insonparvarlik madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq ayrim usullarni keltirib o'tishni lozim deb bildik.

Ota-onalar bilan ishlash usullari: ota-onalarga har bir bolaning o'ziga xos bir olam dunyo ekanligini, uning o'ziga xos va mos xususiyatlari mavjudligini tushuntirish, rivojlanishidagi nuqson bu bolaning jamiyatda boshqa bolalardan uzilib qolishiga olib kelmasligi zarurligi, bizning milliy, diniy qadriyatlarimiz bunday bolalarga nisbatan alohida g'amxo'rlik va ko'mak berish lozimligiga alohida ustivorlik berilishini to'g'ri tushuntirish, bolalarda insonparvarlik madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq tadbirlarga keng jalb etish maqsadida davra suhbatlari, mutaxassislar ishtrokida treninglar, targ'ibot tadbirlari, ma'naviy-ma'rifiy va sport tadbirlari o'tkazib borish, metodik qo'llanmalar va tavsiyalar yaratish, va tarqatish muhim sanaladi.

Ota-onalarda bu borada shakllangan to'g'ri tushunchalar, bilimlar va ko'nikmalar bolalarda tabiiyki o'z ifodasini topadi.

Bolalar bilan ishlash usullari: bolalarning yosh va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularda tengdoshlarini hurmar qilish, do'stlik, ahillik, jamoa bo'lib harakat qilish, mexr-shafqat tuyg'ularini shakllantirish va rivojlantirish maqsadida "Mening do'stim bo'l", "Do'stlik-oliy fazilat", "Men do'stinga ko'maklashaman", "Bir gurux- bir jamoamiz" kabi mavzularda suhbatlar, ertaliklar, hikoyalar yuzasidan munozaralar, jamoa bo'lib bajariladigan intellektual va ijodiy musobaqalar, xususan, bolalar imkoniyatlarini hisobga olgan holda harakatli o'yinlar va sport musobaqalari o'tkazib borish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tadbirlarning an'anaviy tadbirlardan farqli jihati, ularni tashkil etish metodikasini ishlab chiqishda asosiy e'tiborni bu jarayonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ularni guruxga ko'proq va kengroq integratsiyalashuviga e'tibor berish talab etiladi. Bunda tabiiyki alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan va me'yorda rivojlanayotgan bolalar

o`rtasidagi tafovut sezilib qolmasligi, balki har ikkala tomon uchun ham qulay, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo`lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori PQ-4312 08.05.2019
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi qarori -4860 13.10.2020
3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013
4. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / О. Г. Буторина // Воспитание школьников, 2010
5. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.
6. D.S.Qaxarova “ Inklyuziv ta’lim texnologiyasi” o‘quv va metodik qo‘llanma 2014-yil
7. S.M. Raxmonova DIDACTIC POSSIBILITIES OF IMPROVING THE METHODOLOGY FOR PREPARING FUTURE EDUCATORS OF THE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION FOR INNOVATIVE PROFESSIONAL ACTIVITIES. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT ISSN: 2792 – 1883 | Volume 2 No. 12 <https://literature.academicjournal.io> 16.12.2022y.36-40 bet.

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA AMALIY MASALALARI.

Tursunova Maftuna

Suyunovna

Surxondaryo viloyati Sho`rchi

tumani

**28-maktabgacha ta'lim tashkilotining
tarbiyachisi.**

Annotatsiya. Maqolada ta'lim muassasalarida talabalar va pedagoglar o'rtasida inklyuziv madaniyatni shakllantirish muammosiga bag'ishlangan umumiy va maxsus psixologik-pedagogik adabiyotlarning nazariy tahlili va sintezi keltirilgan. Ilmiy va uslubiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish asosida “inklyuziv madaniyat” tushunchasining asosiy mohiyati ochib berilgan. Zamonaviy jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirishning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziya, inklyuziv madaniyat, imkoniyati cheklangan o'quvchilar, Ijtimoiylashuv.

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ и синтез общей и специальной психолого-педагогической литературы, посвященной проблеме формирования инклюзивной культуры у студентов и педагогов в образовательных учреждениях. На основе теоретического анализа научно-методической литературы раскрывается основная сущность понятия «инклюзивная культура». Анализируется важность формирования инклюзивной культуры в современном обществе.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивная культура, учащиеся с ограниченными возможностями, социализация

Abstract: The article presents a theoretical analysis and synthesis of general and special psychol logical-pedagogical literature devoted to the problem of formation of an inclusive culture among students and pedagogues in educational institutions. Based on the theoretical analysis of scientific and methodological

literature, the main essence of the concept of “inclusive culture” has been revealed. The importance of forming an inclusive culture in modern society is analyzed.

Key words: inclusion, inclusive culture, students with disabilities, socialization.

Olimlarning aniqlagan psixofizik rivojlanishning alohida ehtiyojlari (imkoniyati cheklangan) bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitishni o'z ichiga olgan kompleks ta'lim va tarbiya ob'ektiv pedagogik haqiqatga aylandi. 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida har bir inson bilim olish huquqiga ega ekanligi qayd etilgan. Taqdim etilayotgan ta'lim har bitta shaxsning qobiliyatidan kelib chiqqan holda hamma uchun ochiq va bepul bo'lishi kerak. Ta'lim jarayonida turli diniy qarashlarga va individual xususiyatlarga ega bo'lgan turli millat vakillarining o'rtasidan o'zaro hamjihatlik, bag'rikenglik va do'stlikni mustahkamlashi kerak.

Individual xususiyatlarga ega bo'lgan shaxslarga, alohida ta'limga muhtoj insonlar ham kiradi.

Inklyuzivlik uzoq muddatli siyosat bo'lib, umuman barcha sohalarda ta'lim tizimi faoliyatini tashkil etishda fanlararo yondashuvni ifodalaydi. Inklyuzivlik alohida ta'limga muhtoj insonlar uchun ta'limni tashkil etish varianti sifatida jahon jamiyati tomonidan eng insonparvar deb tan olingan, shuning uchun ham ushbu ta'lim shakli global va ichki ta'lim siyosatining yetakchi strategiyalaridan biriga aylandi.

Inklyuziv ta'lim tizimi o'rta, professional va oliy ta'lim muassasalarini o'z ichiga oladi. Uning maqsadi imkoniyati cheklangan shaxslarni ta'lim va tarbiyalashda to'siqsiz muhit yaratishdir. Ushbu chora-tadbirlar majmuasi ta'lim muassasalarini texnik jihozlash, shuningdek, pedagoglar va boshqa talabalar uchun nogironlar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv kurslarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, umuminsoniy ta'lim muassasasida nogiron bolalarni moslashtirish jarayonini yengillashtirishga qaratilgan maxsus dasturlar kerak. Biroq, inklyuziv ta'lim jamiyatdagi o'z rolini bajarishi uchun inklyuziv ta'lim ishtirokchilari o'rtasida inklyuziv madaniyat qadriyatlari va

me'yorlari asosida maxsus munosabatlarni o'rnatish kerak. Inklyuziv madaniyatni shakllantirish jarayonining asosiy maqsadi, birinchi navbatda, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni ijtimoiylashtirish va jamiyatga integratsiya qilishdir.

Ta'lim muassasasi inklyuziyani amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishi mumkin, ammo inson omilini istisno qilib bo'lmaydi. Ushbu xususiyatni hisobga olgan holda ilmiy-metodik adabiyotlarda inklyuziv ta'limni amalga oshirishdagi to'siq va qiyinchiliklarni bartaraf etish dolzarb masala bo'lib qolayotgani qayd etilgan.

Inklyuziya tushunchasi quyidagi qoidalarni o'z ichiga oladi:

- insonning qadr-qimmati uning qobiliyati va yutuqlariga bog'liq emas;
- har bir inson his qilish va fikrlash qobiliyatiga ega;
- har bir shaxs muloqot qilish va uni eshitish huquqiga ega;
- hamma odamlar bir-biriga muhtoj;
- xilma-xillik hayotning barcha jabhalarini yaxshilaydi.

Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi "inklyuziv madaniyat" tushunchasiga jiddiy e'tibor qaratishga olib keldi, bu jamiyatning barcha a'zolarining rivojlanishini rag'batlantiradigan, har bir insonning qadriyatlari qabul qilinadigan xavfsiz, bag'rikeng odamlar jamoasi sifatida talqin etiladi.

Bu jamiyat rivojlanishining ma'lum, yetarlicha yuqori darajasidagina mumkin.

Madaniyat falsafiy kategoriya sifatida jamiyat taraqqiyotidagi ma'lum bir tarixiy bosqichni aks ettiradi, odamlar hayoti va faoliyatini tashkil etish shakllari, o'zaro munosabatlari, shuningdek, ular yaratgan moddiy va ma'naviy qadriyatlardagi maqsadli yo'nalishlarni belgilaydi va tavsiflaydi.

Rivojlangan inklyuziv amaliyotga ega bo'lgan G'arbiy Evropa mamlakatlarida imkoniyati cheklangan shaxslar guruhlarida o'zaro aloqada bo'lgan ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun ham qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Ammo Evropa mamlakatlarida "imkoniyati cheklangan shaxs" tushunchasi mavjud emas, ular "ehtiyoblari yuqori bo'lgan shaxs" atamasini ishlatishadi.

Inklyuziv madaniyatni shakllantirish masalalari, birinchi navbatda, "inklyuzivlik sub'ekti" tushunchasi va jamiyatning unga bo'lgan munosabati bilan

bog'liq. Inklyuzivlik nogiron kishining barcha ijtimoiy jarayonlarda, ta'limning barcha darajalarida, bo'sh vaqtlarida, ishda, turli ijtimoiy rol va funktsiyalarni amalga oshirishda cheksiz ishtirokini ta'minlaydi.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining inklyuziv madaniyat darajasiga o'rnatilgan stereotiplar va afsonalar, jamiyatning fikrlari katta ta'sir ko'rsatadi, ular orasida salbiy ham bor. Masalan, "nogiron" har doim jamiyat tomonidan "mehnat va kasbiy faoliyatga yaroqsiz shaxs" sifatida qabul qilingan. Mavjud ijtimoiy stereotiplar bilan birga, befarqlik, nogiron kishiga qiziqish yo'qligi va bu odamlarni tushunishni istamaslik ham mavjud. Jamiyatning nogiron kishi haqidagi noto'g'ri g'oyasi tushunmovchilikni keltirib chiqaradi va u bilan muloqot qilishdan qochadi. Shu bilan birga, ma'lum bir sog'lig'i bilan bog'liq muammolarga duch kelgan odam bilan aloqa qilganda, odamlar bu nogiron kishi qiziqarli suhbatdosh bo'lishi mumkinligiga amalda ishonch hosil qilishadi.

Respublikazda inklusive talimni rivojlanishiga bugungi kunda katta ahamiyat qaratilmoqda, chunki, Uzbekistonda inklusive talim-davlat siyosati darajasiga kutarilgan masalalardan biridir. Ayni paytda O'zbekistonda inklyuziv o'qitish amaliyotining mintaqaviy modellari faol shakllana boshladi, ularda alohida ta'limga muhtoj bolalar (nogiron bolalar, uzoq vaqt davomida kasal bo'lgan, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, sog'lig'i cheklangan bolalar) umumiy ta'lim jarayoniga kiritiladi.

Inklyuziv madaniyat konseptsiasining terminologik tahlili uning zamonaviy universitetlarning ta'lim makonining chegaralarini kengaytirish muammosi bilan bog'liqligini aniqladi, bu yerda mahalliy ta'lim tizimida teng imkoniyatlar jamiyatini qurish ustuvor strategik yo'nalish sifatida qoraladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "inklyuziv madaniyat" tushunchasi juda keng muhokama qilinadi va olimlar tomonidan turli yo'llar bilan izohlanadi, bu bizga uni ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari: pedagoglar, talabalar va ota-onalar uchun eng muhim kompetensiya sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, shuningdek, pedagogning kasbiy pedagogik madaniyati va malakasining tarkibiy qismi sifatida.

Ba'zi olimlar inklyuziv madaniyatni o'ziga xos falsafa deb hisoblaydilar, unga ko'ra qadriyatlar, inklyuziv ta'lim haqidagi bilimlar va mas'uliyat qabul qilinadi va

ushbu jarayonning barcha ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanadi. Ta'lim muassasasi jarayoni sub'ektlarining inklyuziv madaniyatini shartli ravishda quyidagi elementlarga bo'lish mumkin:

- 1) inklyuziv ta'limga oid qadriyatlar, me'yorlar, munosabatlar va axloq qoidalari;
- 2) inklyuziyaga nisbatan qadriyatlar va munosabatlar;
- 3) inklyuziv ta'limning barcha ishtirokchilari o'rtasida qulay o'zaro munosabatlarga yordam beradigan ijtimoiy va shaxsiy fazilatlar.

Ta'lim tashkilotida inklyuziv madaniyatni shakllantirish tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan ta'lim munosabatlari ishtirokchilari tomonidan xilma-xillikni hurmat qilish, xalqlarga bag'rikenglik, hamkorlik qilish, har bir kishining yutuqlarini rag'batlantirish va madaniyatni shakllantirish qadriyatlarini qabul qilish, ular asosida inklyuziv jamiyatni yaratish jarayoni sifatida qaraladi.

Inklyuziv madaniyatni shunday yaratish kerakki, uning doirasida nogironligi bo'lgan shaxs jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida qabul qilinishi lozim.

Bu, albatta, ikki tomonlama jarayon. Jamiyatning o'zi alohida ehtiyojli shaxsni qondirishi kerak bo'lganidek, nogiron kishi ham idrok etish to'siqlarini yengib o'tishi va barcha resurslaridan maksimal darajada foydalanishi kerak. Zamonaviy insonda xulq-atvor madaniyatida uning ichki axloqiy me'yorlari ustunlik qiladi. Jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish uzoq muddatli va oddiy ish emas. Barcha nashr etilgan materiallar inklyuziv ta'lim munozarali munosabatni keltirib chiqarishini ko'rsatadi. Bu g'oyaning muxoliflari ham, uni qabul qilgan va amalga oshirgan va sog'lom bolalar uchun ham, rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar uchun ham teng huquqli adolatli, insonparvar jamiyat qurishga intilayotganlar ham bor.

Asosiy muammolardan biri - ishtirokchilarning inklyuziv guruh maqsadlarini noto'g'ri tushunishlari. Pedagoglar ham, ota-onalar ham ko'pincha bunday guruhning maqsadi, birinchi navbatda, alohida ta'limga muhtoj bolalarga ta'lim dasturini o'zlashtirishga yordam berishdir, deb hisoblashadi. Biroq, aslida, asosiy maqsad bunday bolalarning ijtimoiylashuviga, turli xil ijtimoiy rollarda o'zini to'liq amalga oshirishiga yordam berishdir: sevimli mashg'ulotni topish, kasbga ega bo'lish, oila qurish, do'stlar, sevimli xobbiga ega bo'lish va hokazo. Shartli ravishda normal

rivojlanayotgan bolalarga nisbatan inklyuziya sharoitida maxsus maqsadlar belgilanmagan. Biroq, inklyuziv guruh an'anaviy sinfga qaraganda yuqori ta'lim salohiyatiga ega: bu empatiyani rivojlantirish, xatti-harakatlarning o'zini o'zi boshqarishi, muloqot qobiliyatlari va ma'naviy axloqiy tarbiyani o'z ichiga oladi. Va bu imkoniyatlardan foydalanish kerak. Nogironlar bilan o'zaro munosabatlar masalalari alohida ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bu jarayonning ikki tomonini ko'rib chiqish kerak: nogironning jamiyatga qo'shilishi va jamiyatning bunday shaxsni qabul qilishga tayyorligi. Nogironlar bilan muloqot qilish jarayoni har doim qulay va konstruktiv bo'ladi, agar ular bilan muloqot qilishning axloqiy tamoyillari kuzatilsa va ushbu guruhning har bir toifasi tomonidan atrofdagi voqelikni idrok etishning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinsa. Nogironligi bo'lgan har bir shaxs o'zini jamiyat tomonidan qabul qilingan, talab va boshqalar uchun qiziqarli suhbatdosh his qilishi muhimdir.

Inklyuziv o'zaro ta'sir odamlar o'rtasidagi muloqotning o'ziga xos turi bo'lib, u yerda dolzarb muammolar hal qilinadi va muhokama qilinadi, bu erda aloqa jarayonining mazmuni sheriklardan birining sog'lig'ida cheklovlar mavjudligiga bog'liq emas. Bunday jarayon o'zaro va uning barcha ishtirokchilari uchun foydali bo'lishi kerak.

Ta'lim munosabatlari ishtirokchilarining inklyuziv madaniyatining past darajasi va muammolar mavjudligi pedagoglarning katta qismi ta'lim muassasasining inklyuziv guruhlarida ishlashdan bosh tortishiga olib keladi. Pedagoglar buni quyidagi sabablar bilan izohlashadi:

- guruhdagi talabalarning ko'pligi;
- alohida ta'limga muhtoj bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, ularni ta'lim olishning o'ziga xos xususiyatlari, inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari haqida yetarli ma'lumotga ega emasligi;
- doimiy tyutor yo'qligi sababli, imkoniyati cheklangan o'quvchilar pedagogning ko'p vaqtini oladi, ko'proq e'tibor talab qiladi va u guruhdagi qolgan talabalarga vaqt topa olmaydi, bu esa o'quv natijalarining pasayishiga olib keladi.

Tadqiqotchilar N. Gokool-Baurhoo va A. Asghar universitet o'qituvchilari tomonidan inklyuziv yondashuvni amalga oshirishda 4 ta guruh to'siqlarini aniqladilar. Bularga nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiyadagi muammolarni hal etishda yetarli darajada bilim va tajribaning yo'qligi; inklyuziya sohasidagi qonunlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni yetarli darajada bilmaslik;

tibbiy ma'lumotlarning maxfiyligi sababli o'quv guruhida imkoniyati cheklangan talabalar mavjudligi to'g'risida ma'lumot yo'qligi;

inklyuziv ta'lim muammolari bo'yicha malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi. Shu bilan birga, mualliflarning ta'kidlashicha, inklyuziv jarayonda pedagoglar duch keladigan to'siqlar ikki darajada namoyon bo'lishi mumkin:

Tashqi va ichki.

Tashqi darajada bunday to'siqlar pedagoglarning inklyuziv amaliyotni amalga oshirish vositalari bilan yetarli darajada ta'minlanmaganligidan kelib chiqadi va ularni bartaraf etish ta'lim muassasasi muhitini o'zgartirish bilan bog'liq. Ichki to'siqlar, aksincha, pedagoglarning nogiron bolalarga bo'lgan e'tiqodlari va munosabatlari bilan bog'liq.

Mahalliy va xorijiy ilmiy-uslubiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy baza va tashkiliy inklyuziv ta'limning amaldagi amaliyoti tahlili shuni ko'rsatadiki, inklyuziya samaradorligining asosiy shartlari quyidagilardan iborat:

- alohida ta'limga muhtoj talabalarga tyutorlarning doimiy yordami;
- inklyuziv guruhning kamroq bandligi;
- ta'lim muassasasi xodimlarida o'qituvchi-defektolog, o'qituvchi-logoped, pedagogik psixolog, tibbiyot xodimi, mashqlar terapiyasi bo'yicha mutaxassis kabi mutaxassislarning mavjudligi;
- inklyuziv jarayonni maxsus moddiy-texnik ta'minlash (to'siqsiz muhit, maxsus o'quv jihozlari va dasturiy ta'minot);
- inklyuziv ta'lim jarayonining barcha sub'ektlarining inklyuziv madaniyatini rivojlantirish;

ta'lim munosabatlari ishtirokchilarini munosabatlarni o'rnatishga, inklyuziv muhitda o'qishga oldindan tayyorlash.

Binobarin, inklyuziv ta'lim jarayonini amalga oshirish oliy o'quv yurtlari pedagoglari oldiga qo'shimcha vazifalar majmuasini qo'yadi va professor-o'qituvchilarning ularni hal etishga tayyorligi pirovardida oliy ta'limga inklyuzivlikning haqiqiy amalga oshirilishini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2020-2025 yillar Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentligi 2020 yil 13 iyul PQ-4860-son qarori.

2. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim -tarbiya berish tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.

3. YUNESKO: Barchaga ta'lim olishni ta'minlash. –T.: O'zbekiston, 2009. – 68-b.

4. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b. – B.71-72.

5. Salieva Z.T. Ijtimoiy pedagogika.-T.“Adabiyot uchqunlari”, 2019.-189 b.- B.89.

6. Hwang Y.-S., Evans D. Attitudes Towards Inclusion: Gaps between Belief and Practice //

International Journal of Special Education. 2011. Vol. 26, Iss. 1. P. 136–146

IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARNI JAMIYATGA YO'NALTIRISH VA IJTIMOIYLASHUVINI OSHIRISH

Qosimova Bibimariya Isayevna

Muzrobot tuman 21-maktab

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan insonlarni jamiyatga yo'naltirish, ularning ijtimoiylashuvini oshirishda professional ta'limning o'rni hamda sog'lom va imkoniyatlari cheklangan talaba qizlar o'rtasida o'tkazilgan

Optimizm darajasini aniqlash maqsadida olib borilgan tadqiqot natijalari keltirilgan.

Kalit soʻzlar: ijtimoiylashuv, optimizm, pessimizm, imkoniyati cheklangan shaxslar, ruhiy, emotsional, psixologik xizmat

Psixologiya insonlar ruhiyatini tadqiq qilar ekan, avvalo shunga muhtojlarni ruhiyatini oʻrganishi va ularga yordam berishi kerak boʻladi. Anchadan buyon qoʻlimga qalam tutishga chogʻlanaman, ammo nimadir sabab boʻlib, bunga hech xafsala qilmay kelayotgan edim.

Bugun duch kelgan vaziyatim qalbim tubida tosh qotgan ogʻrigʻimni qogʻozga, qogʻozdan amalga koʻchirishga undadi. Bas! boʻlajak psixolog sifatida qismatdoshlarimning taqdiriga endi befarq boʻla olmayman. Psixologiya sohasiga qadam qoʻyishimga sabab boʻlgan motivimni qoʻzgʻadi va maqsadimni yodimga soldi duch kelayotgan vaziyatlarim.

Jamiyatda, normal sharoitda yashayotgan sogʻlom insonlar bilan birga, jismoniy jihatdan yetuk boʻlmagan imkoniyati cheklangan insonlar ham yashaydilar. Garchi ularda aqliy faoliyat meʼyorida boʻlsada, jismoniy holatlaridan kelib chiqqan ruhiy muvozanatning buzilishi, tushkunlik, odamovilik, moslashuvchanlikning pastligi, ijtimoiylashuvning sustligi kabi holatlar bu kabi insonlarni jamiyat hayotida faol ishtirok eta olmasliklariga sabab boʻladi. Shundan kelib chiqqan holda ularni toʻlaqonli hayotga qoʻshish bugungi psixologik xizmat koʻrsatuvchi amaliyotchilarning oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Ayni damda tasdiqlangan raqamlar mavjud boʻlmasada, lekin mamlakatimizda ham jismoniy imkoniyati cheklangan insonlarning ruhiy va maʼnaviy muammolari borligi, jamiyatning faol aʼzolari (sogʻlom qatlam) tomonidan tahqirlanishi, kamsitilishi, yoki ular oʻzlarini shu jamiyatning toʻlaqonli aʼzosi sifatida koʻrmasliklari oydinlashib bormoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlarga yaratilgan imkoniyatlar bilan birga, imkoniyati cheklangan maktab yoshidagi bolalarni uy sharoitida yakka tartibda oʻqitish kabi amaliy ishlar yoʻlga qoʻyilgan. Bu kabi ishlar tahsinga sazovor albatta, ammo shu bilan birga bu holat imkoniyati

cheklangan bolani yakkalanishi va ijtimoiylashuvining qiyinlashuviga, jamiyatdan uzilib qolishiga olib kelishi turgan gapdir. Shundogʻ ham oʻzini zaif xis qiladigan bolaning ruhiyati uchun bu psixologik zarba boʻlishi mumkin. Uning ruhiyatida bolaligidan shakllanib kelgan "Men boshqalardek emasman" degan tushuncha yoniga endi "Men ulardek boʻlolmayman" degan mafkura shakllanib boradi. Bu esa uning psixikasining rivojlanishida oʻz aksini topib kelajak hayotida iz qoldirib boradi.

Shu oʻrinda imkoniyati cheklangan murgʻak qalbning yaqinlari, oila aʼzolari, pedagog oʻqituvchilar va albatta psixologlar zimmasiga katta masʼuliyat yuklanadi. Shuningdek jamiyatning boshqa aʼzolari ham oʻz qarashlarini oʻzgartirishlariga toʻgʻri keladi.

Sharqona mintalitet- biz mehribon va shavqatli xalqmiz. Shu sababli miskinlarga, mazlumlarga, shavqat koʻzi bilan qarash qon-qonimizga singib ketgan. Bu yaxshi albatta. Dinimiz ham shuni buyuradi. Ammo meyoridan oshib ketgan mehr-shavqat, achinish xissi aqliy jihatdan yetuk, psixikasi sogʻlom, faqatgina jismoniy nuqsoni boʻlgan insonning ruhiyatida buzilishlarni keltirib chiqaribgina qolmay, uning psixikasida shakllangan "Men boshqalardek emasman" "Men ulardek boʻlolmayman" degan qarashlarning tasdiqlanishiga olib keladi.

Bugungi kunda psixologiyaning keng tarmoqlari turli sohalarni qamrab olar ekan, turli patologiyalarni oʻrganish bilan birga, jismoniy jihatdan imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiylashuvini shakllantiradigan tarmogʻi ham vujudga kelishi kerak.

Konstitutsiyamizda belgilab qoʻyilganidek kemptik jismlil insonlar ham jamiyat hayotida faol ishtirok etishga haqlidirlar.

Jismoniy nuqsonga ega boʻlgan insonlar, sogʻlom fikrli, dunyo qarashi keng, sezgir boʻlishiga qaramay, ularning koʻpchiligidagi ijtimoiylashuvning sustligi sabab, yetuk shaxs sifatida qabul qilinmaydi.

Shu sababdan birinchi galdagi vazifa ularni ijtimoiylashuvini ta'minlash, yangi muhitlarga adaptatsiyasini tezlashtirish, atrofdagilarning unga boʻlgan

munosabatlarini o'zgartirish, ya'ni rahm-shafqatni motivatsion kuch berishga almashtirish.

Bu kabi ishlar qancha erta amalga oshirilsa o'sha insonning hayotida shunchalik yaxshi tomonga o'zgarishlar bo'lishi aniq. Unga "Sen eplaysan" degan tushunchani shakllantirish lozim. Shundagina u- "Men boshqalardek emasman" yoki "Men ulardek bo'lolmayman" degan tushunchalarni "Men jismoniy jihatdan nuqsonli bo'lsam ham, aqliy jihatda yoki mehnat faoliyatida yetukman" degan g'oyaga aylantirishi mumkin bo'ladi.

Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan shaxslarni sport, mehnat faoliyati, kasb-hunar, oliy ta'lim bilan qamrab olish ham ularda kelajakka bo'lgan ishonchni, ruhiy barkamollikni taminlashga yordam beradi. Buning uchun ularni shu jarayonga moslashtirib, yo'naltirib, ijobiy motivatsiyani shakllantirib borish lozim. Bunga misol qilib, shu kunlarda oliy ta'limda o'qiydigan talaba qizlar o'rtasida tor doirada, "Optimizim" ni aniqlash uchun o'tkazilgan psixologik metodika natijalarini keltirishimiz mumkin:

Bunga ko'ra imkoniyati cheklangan talaba qizlarda optimizm darajasi 67,5 % ni ko'rsatmoqda. Vaholan-ki sog'lom bo'lgan talaba qizlarda -bu ko'rsatgich 63,15 % ni ko'rsatmoqda. Ya'ni oliy ta'lim bilan qamrab olingan, hayotda maqsadi bor jismoniy imkoniyati cheklangan qizlarda optimizm darajasi sog'lom qizlarga qaraganda baland. (Shu o'rinda og'riqli bir masala: talaba qizlarda umumiy o'rtacha natijalar tahlil qilinganda "To'liq optimizm" darajasi past).

Shu o'rinda ushbu tadqiqot natijalariga bir oz to'xtalib o'tadigan bo'lsak:

Tadqiqotda ishtirokchilarning yosh chegarasi 18 yoshdan 33 yoshgacha bo'lgan jismoniy imkoniyati cheklangan va sog'ligida muammo bo'lmagan talaba qizlarni qamrab oldi. Shundan 23,3% ni 18-19 yosh, 30% ni 20 yoshdan 22 yoshgacha, 13,3% ni 22 dan-24 yoshgacha, 20% ni 24-26 yoshgacha, 3,3% ni 26 yoshdan 30 yoshgacha va 6,6% ni 33 yoshgacha bo'lgan talaba qizlar qamrab oldi.

Ishtirokchilarning maksimal balni to'plash darajasiga ko'ra ko'rsatgichi quyidagicha:

Sinaluvchilarning 3,3% maksimal ballning 50% ni to'pladi, 30% ishtirokchi 60% dan yuqori, 26,6% sinaluvchi 70% yuqori, ishtirok etganlarning eng ko'p qismi, ya'ni 33,3% 80% dan yuqori ball to'plagan bo'lsa, eng yuqori ballni, ya'ni 90% dan yuqori natijani 6,6% ishtirokchi ko'psatdi. Umumiy natijalarni tahlil qiladigan bo'lsak ishtirokchilarning 13,3% "To'liq optimist", 80% "Pessimistdan ko'ra Optimist", 3,3% "Optimistdan ko'ra Pessimist", 3,3% "To'liq Pessimist" ekanligi ko'rildi.

Shuningdek umumiy natijalar ikkiga (imkoniyati cheklangan va cheklanmagan talaba qizlar) bo'lib tahlil qilinganda yuqorida aytib o'tganimdek imkoniyati cheklangan talaba qizlarda Optimizm darajasi 67,5% ni, so'g'ligida muammo bo'lmagan talaba qizlarda 63,15% ni ko'rsatdi.

Sinov natijalariga ko'ra yana shu narsani ko'rish mumkin bo'ldiki, pedagogik sohada tahsin olayotgan talabalardan ko'ra bo'lajak matematiklarda optimistik qarashlar yuqoriroq ekan. Bu narsa statistik tahlil qilinishi kerak bo'ladi. Statistik tahlildan so'nggina yakuniy xulosa qilish mumkin.

To'g'ri tor doirada o'tkazilgan tadqiqot natijalaridan xulosa yasashga erta, ammo- bu natijalar tahlili ijtimoiylashgan imkoniyati cheklanganlarda faol hayot darajasi oshishini ko'rsatmoqda.

Tadqiqot keng miqyosda o'tkazilib natijadan olingan xulosalar hayotga tadbiiq qilinishi shart. Shu bilan birga- bu psixologik tadqiqot, "Ijtimoiylashgan" va "Ijtimoiylashmagan" jismoniy imkoniyati cheklangan insonlar o'rtasida o'tkazilib, ular o'rtasidagi tafovut solishtirilishi lozim.

Tadqiqotdan olinadigan natijalarni oldindan pragnoz qilish mumkin, ammo bu tafovut qancha farq bilan bo'ladi ana shu muhim masala. Shu bilan birga imkoniyati cheklangan insonlar uchun mos kasbni ularning jismoniy holatidan kelib chiqib moslashtirilishi va bu ijtimoiy so'rovnomalar orqali aniqlab olinishi kerak bo'ladi.

Eng muhimi esa jamiyatning faol a'zolari (sog'lom shaxslar) ular bilan bir qatorda shu jamiyatda ulardan kam salohiyatga ega bo'lmagan o'zga bir jamiyat

kishilari ham yashayotganligini unutmasalar bas! Qarashlarni o'zgartiradigan vaqt keldi!.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006 son farmoni. 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida PF-5847 son. 08.10.2019.

3. Ijtimoiy psixologiya. Vasila Karimova.

4. "Imkoniyati cheklangan o'smirlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning pedagogik asoslari". Maqsudova Nodira Alijonovna Magist darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. 2016-yil.

5. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazi nizomi. 2005-yil.

**INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA BOLALARNING TEMPERAMENT
TIPLARINI HISOBGA OLISH MASALALARI VA OMILLARI.**

Eshmirzayeva Xolida Ibragim qizi.

Surxondaryo viloyati. Sariosiyo tumani

1-DMTT tarbiyachisi.

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimini joriy etishning zarurati, mazkur tizimni joriy etish oldida turgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, integratsiya, boshlang'ich tayanch korreksion sinf, ta'lim, induvidial xususiyatlar, ijtimoiy xulq, temperament,

Аннотация. В статье изложена необходимость внедрения системы инклюзивного образования в нашей стране, проблемы, стоящие перед внедрением этой системы, и пути их преодоления.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, первичный базовый

коррекционный класс, воспитание, индивидуальные особенности, социальное поведение, темперамент.

Abstract. The article describes the need to introduce an inclusive education system in our country, the problems facing the implementation of this system and ways to eliminate them.

Keywords: inclusive education, integration, primary base correction class, education, individual characteristics, social behavior, temperament.

Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davrlar mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan yosh avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya berish shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli bir qator amaliy ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Psixologiya fani va amaliyotida shaxsni o'rganishning proektiv metodikalari alohida o'ringa ega. Uning yuzaga kelishi va rivojlanishida shaxs, uning ichki dunyosini bilish imkoniyati haqidagi g'oyalarga bo'lgan psixologik qarashlar evolyusiyasi aks etadi. Yarim asrlik

rivojlanish tarixiga ega proektiv psixologiya bugungi kunda inson haqidagi psixologik bilim sohalaridan biri bo'lib, uni o'zlashtirmay shaxs haqidagi yaxlit tasavvurlarni shakllantirish mumkin emas.

Shaxsni tadqiq qilishning proektiv metodi proeksiyalarni aniqlash va tasvirlashga asoslanishi hamda, bunday jihatlarni rivojlantirish bugungi kunda ta'lim jarayonida muhim ruhiy omil sifatida e'tibor qaratilishi lozim jihat hisoblanadi.

Tashqi olam haqidagi taassurotlar, o'tmish esdaliklari kelajak haqidagi xayollar, istak va tilaklar, fikr hamda hissiyotlar to'xtovsiz ravishda bir-birini almashtirib turadi. Ruhiy hayot oqimining ana shunday o'tib turishi turli odamlarda turlicha bo'ladi. Bir hil odamlar tevarak atrofimizdagi hayot faktlari va hodisalariga shoshmasdan, qiyinchilik bilan javob beradilar. Ular sust va befarq bo'ladilar. Bu kabi xususiyatlar insonning temperamentiga bog'liq holat hisoblanadi.

Temperament - bu insonlarning xulqiga ongli ta'sir qiluvchi jinslari, madaniyatlari va boshqa omillari asosida genetik ta'sir qilingan merosiy qirralarning tug'ma moyilliklari, tendensiyalari, taxminlari hamda yo'llaridir.

Temperamentning hususiyati psixikaning individual hususiyatlaridan biri bo'lib, inson psixik faoliyatining o'tishini, ya'ni uning dinamikasini to'liq belgilab beradi. Biroq psixik faoliyat dinamikasini faqat temperamentiga bog'liq emas.

Psixik faoliyat dinamikasi, shuning bilan birga, motivlarga va psixik holatlarga

ham bog'liq hisoblanadi. Masalan, har qanday inson, uning temperamentdan qat'iy nazar, o'z ishiga qiziqadigan bo'lsa, chaqqonroq, tezroq ishlaydi, o'z ishiga qiziqmasa, sekinroq, sustroq ishlaydi. Har qanday odamning yaqin kishilaridan birining o'limi, uning ruhiy va jismoniy kuchlarini bo'shatib yuboradi. Temperamentga taaluqli individual dinamik hususiyatlardan farq qilish uchun qo'shimcha belgilarni bilish zarurdir. Bu qo'shimcha belgilar quyidagilardir.

1. Temperamentning ayni bir hil hususiyatlari, motiv va psixik xolatlardan farq qila o'laroq, xuddi bir odamning o'zida faoliyatning har xil turlarida va har turli maqsadlarida, masalan, mexnatda, o'yinda sportda, turli darslarda va shu kabilarda namoyon bo'ladi.

2. Temperament hususiyatlari odam hayotining butun davomida yoki bir qismida barqaror va o'zgarmasdir.

3. Mazkur odamdagi temperamentning turli hususiyatlari bir-biri bilan tasodifiy birlashgan bo'lmay, balki bir-biri bilan qonuniy bog'langan bo'lib, hususiyatlar temperament tiplarini harakterlovchi ma'lum strukturani hosil qiladi.

Shunday qilib, temperamentning hususiyatlari deganda, bir inson psixikasini belgilovchi, psixikaning barqaror individual hususiyatlarini tushunamiz. Bu hususiyatlar esa turli mazmundagi faoliyatlarda, motivlarda va maqsadlarga nisbatan o'zgarmaydi hamda temperament tipini harakterlovchi strukturani hosil qiladi.

I. P. Pavlov talimoti bo'yicha, shartli reflekslar hosil bo'lishining individual hususiyatlarining sababi nerv sistemasining hususiyatlaridandir. I. P. Pavlov ushbu asosiy hususiyatlaridan uchtasini ajratgan edi.

- a) qo'zg'alish jarayoni va tormozlanish jarayonining kuchi;
- b) qo'zg'alish kuchi bilan tormozlanish kuchi o'rtasidagi muozanatlik darajasi yoki, boshqacha qilib aytganda, nerv sistemasining muozanatlashganligi;
- v) ko'zgalishning tormozlanish bilan almashinish tezligi va aksincha, yoki boshqacha qilib aytganda, nerv jarayonlarining harakatchanligi.

Ayni bir vaqtning o'zida ham shartli reflektor faoliyatining individual hususiyatlari va temperament bog'liq bo'lgan nerv sistemasi hususiyatlarining ana shunday qo'shilib kelishini I. P. Pavlov nerv sistemasining tipi deb atagan. I. P. Pavlov nerv sistemasini to'rtta asosiy tipga:

- 1) Kuchli, muozanatli, epchil;
- 2) Kuchli muozanatsiz, epchil;
- 3) Kuchli, muozanatli, sust;
- 4) Kuchsiz tipga ajaratadi.

Xozirgi zamon fani temperamentga doir individual farqlarning sabablarini aynan miyaning, uning qobig'i va qobiq osti funksional hususiyatlarida, oliy nerv faoliyati hususiyatlarida deb biladi.

Temperamentning 4 tipi bor:

Xolerik-«jangovar, jo'shqin, oson va tez ta'sirlanadigan tip». (I. P. Pavlov). Chaqqon, tez xarakat qiladi, qattiq va tez gapiradi, o'zini tutib turishi qiyin, ba'zan xato javob qaytaradi.

Sangvinik-xarakatchan, muvozanatli tip. Yangi shart sharoitga tez moslashadi, tez ishga kirishib, tez soviydi, o'z o'rnini, rolini tez almashtiradi, beg'araz, kek saqlamaydigan tip. («Bir qop yong'oq»).

Flegmatik-hissiyotlari sekin paydo bo'ladi, ammo barqaror va davomli bo'ladi. U vazmin va yuvosh, uning jaxlini chiqarish qiyin, lekin jaxli chiqsa, to'xtatish ham qiyin, qasoskor, ginachi.

Melanxolik-reaksiyalari ko'pincha qo'zg'ovchining kuchiga to'g'ri kelmaydi, loqayd, lanj, o'zini tez yo'qotib qo'yadi, biror ishda tashabbuskorlik ko'rsatmaydi.

Hissiyotlari juda sekin paydo bo'ladi.

Temperament, psixologik jihatdan olganda, kishidagi hissiyotning qo'zg'alishlarida va kishidagi umumiy harakatchanlikda ko'rinadigan individual hususiyatdir.

Har qaysi kishidagi hissiyotning qo'zg'alish tezligi, kuchi va barqarorligi har hil bo'ladi. Bir hil odamlarning hissiyoti tez, kuchli qo'zg'aladi va barqaror bo'ladi. Ba'zi kishilarda esa bunday qo'zg'alish sust, zaif bo'lib, uzoqqa bormaydi.

Temperamentning bunday hususiyatlari kishidagi hissiyotning qo'zg'alishlari bilan birga, organizmning atrofdagi muhit ta'siriga javoban ko'rsatadigan ixtiyorsiz reaksiyalarida ayniqsa yaqqol ko'rinadi. Bu hususiyatlar tashqi tomondan kishining mimikalarida, pantomimikalarida, har hil beixtiyor ish-harakat va imo-ishoralarida ko'rinib turadi. Kishi hissiyotining bunday qo'zg'aluvchanlik hususiyatlari diqqatning kuchi va barqarorligida, iroda sifatlarida, aqliy jarayonlar, jumladan, nutq tezligida aks etadi. Mana shunday ixtiyorsiz faollikning qanday yuz berishiga qarab, bir hil odamlarni «tez», «betoqat», «serg'ayrat», «jo'shqin» deymiz.

Ba'zilarini esa «sustkash», «lapashang» va hokazolar deb yuritamiz. Bu hildagi individual hususiyatlardan kishining temperamenti (mijozi) tarkib topadi.

Har bir kishining o'z temperamenti bo'ladi. Lekin har qaysi odamning temperamentlarida mana shunday individual tafovutlar bo'lishi bilan birga, bu temperamentlarning umumiy, o'xshash belgi va alomatlari ham bo'ladi. Shu sababga ko'ra, maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimida o'qitish pedagoglardan ikki karra ma'suliyat bilan ishlashni talab etadi. Shuning uchun ham oliy pedagogik ma'lumotli va malaka oshirish kurslarini o'tab, inklyuziv ta'lim pedagogik kvalifikatsiyasini olgan pedagoglarga inklyuziv gurux tarbiyachisi etib tayinlanishi mumkin. Inklyuziv gurux tarbiyachisi umumiy o'rta ta'lim muassasasida belgilangan vazifalar bilan bir qatorda:

- tarbiyalanuvchilarning jismoniy va ruhiy rivojlanishini korreksiyalash va me'yorga keltirish ishlarini olib boradi;

- bolalarni faolligini, ta'lim samaradorligini oshiruvchi metodlarni qo'llaydi;

- diqqat-e'tibor, xotirani, kuzatuvchanlik, sinchikovlik va boshqa qobiliyatlarni tarbiyalaydi;

- o'z-o'zini nazorat qilish malakalarini, bolalarning bilishga doir qiziqishlarini va qobiliyatini rivojlantiradi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida muassasa tarbiyachisi ham alohida o'rin egallaydi.

Tarbiyachi ish faoliyatini tashkil etishda pedagog- o'qituvchi-defektologlar, ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda sog'lom va alohida ehtiyojli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarni rejalashtirishi hamda shu asosida olib borishi kerak. Shuningdek tarbiyachi alohida ehtiyojli bolani oilada tarbiyalash masalasida ota-onalarga va qonuniy va ish hujjatlarini yuritadi. Aynan shundan kelib chiqib, inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maktablarda psixologning faoliyati har bir bolaning temperament hususiyatidan kelib chiqib, ruhiy salomatligini himoyalash, ruhiy rivojlanishidagi kamchilklarini bartaraf etish va korreksiyalashga qaratiladi. Muassasa psixologi har bir bolani psixologik jihatdan tekshiradi, doimiy ravishda psixologo-pedagogik jihatdan o'rganib boradi, individual rivojlantirish dasturlarini tuzadi, alohida ehtiyojli bolani oilada tarbiyalash bo'yicha ota-onalarga maslahatlar beradi, inklyuziv ta'lim

muassasasining pedagogik hodimlariga psixologik rivojlantirish masalalarida metodik yordam ko'rsatadi.

Inklyuziv ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya olayotgan maxsus yordamga muhtoj bolalarning ayrimlari doimiy ravishda tibbiy xizmatga muhtoj bo'lishi mumkin. Inklyuziv ta'lim muassasasi shifokor-pediatric (psixonevrolog) har bir

bolaning ruhiy asab holatini doimiy ravishda tekshirib boradi, zarurat bo'lganda davolash muolajalarini tavsiya etadi, korreksion pedagogik ta'lim jarayonida bolalar sog'lig'ini nazorat qiladi, aqliy va jismoniy yuklamaning me'yorini belgilaydi, ota-onalarga bolaning somatik hamda ruhiy salomatligini saqlash yuzasidan maslahatlar beradi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya jarayoni har tomonlama amalga oshirilgan islohotlar asosidagina samarali kechadi. Shu boisdan,

inklyuziv muhitga mo'ljallangan ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etishda bolalarning psixologik hamda, temperament hususiyatlarini o'rganish, ularga yo'naltirilgan ta'lim vositalaridan unumli foydalanish, tizimda tegishlicha o'sish sur'atlarini belgilab beradi. Shundan kelib chiqib, aytish mumkinki, temperament hususiyatlarini o'rganish, inklyuziv ta'limning asosiy omillaridan biri bo'lgan-bolalarga bilim olish uchun do'stona munosabat va o'qishga imkon beruvchi muhitni yaratish imkonini bera oladi. Bundan tashqari, bolalarda temperament tiplarini o'rganish natijasida, amaldagi umumta'lim uslubi-yatiga bolani moslashtirishdan ko'ra, dars jadvalini sharoitni, uslubi-yatni va o'quv qurollarini o'zgartirish masalasini qo'yadi. Bunday o'zgartirishlar nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki normal rivojlanishdagi bolalar uchun ham ta'lim sifatini yaxshilashnishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi №-638-sonli Qarori.

3. “Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. “Lesson-Press” nashriyoti, Toshkent-2021.1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’limtizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori PQ4312 08.05.2019

4. D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" o'quv va metodik qo'llanma 2014-yil

5. “Alohida yordamga muhtoj bolalarni ma’naviy va estetik rivojlantirish” mavzusidagi ilmiy - nazariy konferensiya materiallari. Toshkent-“Uzinkomsentr”-2002 yil.

6. Aminova V.Yu. Integrirovannoye obrazovaniye dlya detey s osobimi nujdami v doshkolnix ishkolnix uchrejdeniyax massovogo tipa (Metodicheskiye rekomendatsii) MNO RTSO Resursno’y sentr YuNESKO Tashkent 2002

INKLYUZIV TA’LIMDA SINERGETIK YONDASHUVNI TASHKIL ETISH USULARI.

Kenjayev Saloxidin Shamsidinovich:

Jarqo’rg’on tuman 60 maktab
boshlang’ich sinf o’qituvchisi

Annotatsiya: Inklyuziv ta’lim jarayonini sifatli va samarali tashkil etishning asosiy yo‘llaridan biri pedagogik ta’lim innovasion klasteri negizida ishlab chiqilishi lozim bo‘lgan modelga asoslanishi ilmiy nuqtai nazardan tahlil etilgan bo‘lib, uning istiqbolli jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, professiogramma, nostandart kasblar, sosializatsiya jarayoni, ijtimoiy integratsiya, hayot xavfsizligi, model, proforentatsiya, kontrendikatsiya, dinamik rivojlantirish, zamonaviy omillar.

Аннотация: Один из основных способов качественно и эффективно организовать процесс инклюзивного образования основан на модели, которая должна быть разработана на базе инновационного кластера педагогического образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональная программа, нестандартные профессии, процесс социализации, социальная интеграция, безопасность жизнедеятельности, модель, профориентация, противопоказания, динамичное развитие, современные факторы.

Abstract: One of the main ways to organize the inclusive education process in a qualitative and effective way is based on the model that should be developed on the basis of the innovative cluster of pedagogical education.

Key words: inclusive education, professional program, non-standard professions, socialization process, social integration, life safety, model, professional development, contraindications, dynamic development, modern factors.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik omillarini o'rganish yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar natijasi tahlili shuni ko'rsatdiki, bu jarayon ko'p funktsiyali xususiyatiga ega ekanligi aniqlandi. N.M.Nazarova nuqtayi nazaricha inklyuziv ta'limda ijtimoiy-pedagogik yondashuv, imkoniyati cheklangan o'quvchining tabiati va hissiy hayoti tajribasini ijtimoiy jihatdan aniqlashga va yo'naltirishga xizmat qiladi.

Ta'kidlash lozimki, inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchiga shaxsiy yondashuv jarayoni orqali ijtimoiy integratsiyani yuzaga chiqarib, ijtimoiy muhit bilan faol kommunikativ o'zaro ta'sirga yo'naltiradi hamda olingan bilim va ko'nikmalar muvofiqligini ta'minlaydi.

A.V.Suvorovning ta'kidlashicha, har qanday ta'lim, shu jumladan inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchini o'qitishda ijtimoiy-madaniy omillarga asoslantirilishi lozim. Ta'lim jarayonida madaniyat o'zlashtirilmaydi, balki qayta yaratiladi. Hayot davomida o'z-o'zini tarbiyalash shaklida ideal tarzda davom etadigan ta'lim jarayoni natijasida har bir kishi o'ziga xos, individual madaniyat namunasini rivojlantiradi.

A.Y.Shemanov imkoniyati cheklangan o'quvchi o'qitish jarayonida "maxsus madaniy ehtiyojlarini" hisobga olish zarurligini asoslaydi. Uning nuqtayi nazaricha bunday ehtiyojlarni hisobga olish muayyan munosabatlar tizimlarini, identifikatsiyalarni tashkil etuvchi elementlarning o'ziga xos xususiyatlarini, imkoniyati cheklangan o'quvchi uchun mos keladigan madaniy muhitni tavsiflashni anglatadi. Uning ta'kidlashicha, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning nuqsoniga emas, balki qobiliyatiga e'tibor qaratish lozim .

Tadqiqotchilar Alicia Broderick, Heeral Mehta-Parekh, D.Kim Reid umumiy ta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan o'quvchilarni inklyuziv madaniyat shakllanmagan sharoitda o'qitishni tashkil etish, jamiyatda qiyinchiliklarni keltirib chiqarishni ta'kidlagan[1]. Ularning nuqtayi nazaricha inklyuziv madaniyat kundalik hayotda namoyon bo'ladigan va chinakam inklyuziv maktabni belgilovchi ko'rsatkich sifatida xizmat qiluvchi murakkab hodisadir.

Ushbu ilmiy mulohazalardan kelib chiqqan holda inklyuziv ta'limni madaniy omillar xususida quyidagi mualliflik ta'rifni berdik: "Inklyuziv ta'limni madaniy omillar asosida tashkil etish, gumanistik yondashuv sifatida e'tirof etilib, imkoniyati cheklangan o'quvchilar ta'limi umuminsoniy-madaniy qadriyatlar negizida shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik jarayondir".

N.Ya.Semago nuqtayi nazaricha inklyuziv ta'limning mohiyatini sinergetik yondashuv tashkil etadi. Shuningdek, tizimli tahlilning toifali matritsasiga triadilik, strukturaviy o'zgarishlar sinxronligi (sintonalligi), simulyatsiya qilingan tizimlarni fraktalligi (o'ziga o'xshashligi) kiritilishi zarurligini ta'kidlaydi.

Sinergetik yondashuv inklyuziv ta'lim tizimi rivojlanishining muayyan bosqichlarida o'zgarishlar dinamikasi va xarakterini nazorat qilish uchun ahamiyat kasb etadi.

Bu borada tadqiqotchi N.M.Nazarovani ilmiy mulohazalari muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning nuqtayi nazaricha inklyuziv ta'limda sinergetik yondashuv asosiy o'rinlardan birini egallaydi. "Ta'lim integratsiyasining tashkiliy-pedagogik muammolarini hal qilishda sinergetik yondashuvdan foydalanish nafaqat tizimni

rivojlantirishda bifurkatsiya nuqtalarini aniqlash ta'minlaydi, balki unga o'z vaqtida yordam beradi".

Bizning nuqtayi nazarimizcha bu yondashuvdan inklyuziv ta'limni tashkil etishda foydalanish imkoniyati cheklangan o'quvchilar shaxsi bilan bog'liq muammolarni tizimli bartaraf etish hamda dinamik muvozanatni barqarorlashtirishda alohida ahamiyatga ega bo'lib, pedagogik texnologiyalarini asoslash va rivojlantirish va individual ta'lim ehtiyojiga muvofiq o'zgarishlarni yuzaga chiqarish imkonini beradi.

F.T.Mirzaeva inklyuziv ta'limning interfaol muloqot, hamkorlik, loyihalash va baholashdan iborat didaktik imkoniyatlarini tahlil etib, maxsus fanlar integratsiyasini ta'minlash orqali ijtimoiy moslashuvni ta'minlash, motivatsion, refleksiv va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinligiga e'tibor qaratgan.

Bugungi kunda jamiyatimizda amalga oshirilayotgan inklyuziv ta'limni jahon inklyuziv ta'lim jarayoni integratsiyasining nazariy va uslubiy asoslari bilan bog'lash, mahalliy va mentalitetga mos uslubiy asoslarni ishlab chiqish O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tizimli institutsional o'zgarishlarga o'tish yo'lidagi muhim omillardan hisoblanadi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, bu borada mavjud muammolar yuzaga kelishi tabiiy hol. Jumladan, inklyuziv ta'limni tashkil etish va jamiyat hayotiga joriy etishda eng qiyin masalalardan biri odamlarning ongi va dunyoqarashidagi nostandart fikr-mulohazalarni muvofiqlashgan tizimga keltirishdir. Inklyuziv ta'limning nazariy va uslubiy hamda amaliy asoslarini yaratish, amalga oshirish mexanizmlarini zamon talabiga mos shakllantirish jarayonlari bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqishda bayon etilgan fikrlarni yetarlicha xilma-xilligini hisobga olgan holda, jamiyat munosabatini insoniylashtirish va imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ta'lim olish huquqini ta'minlovchi ijtimoiy-pedagogik asoslarini PTIK doirasida muvofiqlashtirilishi lozim degan ilmiy mulohazani ilgari suramiz.Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning xavfsiz hayotga tayyorgarligini shakllantirishda pedagogik omillarga e'tibor qaratish muhim masala hisoblanadi. Shu

nuqtayi nazardan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning hayot faoliyati xavfsizligiga doir bilimlarni aniqlash hamda zaruriy tushuncha va ko'rsatmalarni oddiydan murakkabga muvofiqlashgan dasturlar asosida singdirishni pedagogik texnologiyalarini o'quv jarayoniga singdirib borish taqozo etiladi. Bunda, ta'lim texnologiyalarining strukturaviylik va funksionallik tizimlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Strukturaviylik tizimi orqali, vazifalar obyektga aniq yo'naltirilgan bo'lib, muvofiqlashtirish oddiy regulyator tizimlariga asosan amalga oshiriladi. Bunda harakat muvofiqligi, samaradorlik tezligi, vositalarning aniqligi, maqsadning yo'nalganligiga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, regulyatorlar tamoyillar asosida dastlabki mexanik muvofiqlashtirish, markaziga doimiy ta'sir etish jarayoni shartlanganligi bilan ifodalanadi. Strukturaviy tizim konstruktiv yondashuvni taqozo etib, zarur bo'lgan minimal komponentlarni o'zida mujassamlashtiradi hamda maksimal maqsad sari intiladi va noaniqlikni inkor etadi.

Funksional tizim, sodir bo'ladigan jarayonlarni muvofiqlashtiradi va samaradorligini ta'minlaydi hamda xavfsiz hayot tamoyiliga tegishli barcha komponentlar rivojlanishini rag'batlantiradi.

Shuningdek, funksional tizim xulq-atvorning determinanti sifatida u yoki bu xatti-harakatlarga nisbatan o'tmishdagi hodisalarni inkor etib, kelajakka bo'lgan ishonchni oshiradi. Funksional tizimning barcha komponentlari foydali natija olishga yo'nalgan bo'lib, samardorlikni dinamik rivojlanishini muvofiqlashtiradi hamda yetakchi kelajak modeli sifatida, tashqi muhit ta'siriga reaksiyani emas, balki to'liq maqsad sari intilishga motvatsiya beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alicia Broderick, Heeral Mehta-Parekh, D. Kim Reid. Differentiating Instruction for Disabled Students in Inclusive Classrooms. - Broderick, Alicia.-

2005.-Vol.44.- №3.- P.194-202

2. Земцова М.И. Слепота и трудовое устройство слепых [Электрон- ный ресурс]. – Режим доступа: <http://sisibol.ru/glazbol/91.shtml>

3.Кобилова Ш.Х. Инклюзив таълим муҳитида ўқувчиларни хавфсиз ҳаётга ундаш мотивини ривожлантириш / “Таълим тизимида янги методикалар ва улардан фойдаланишнинг амалий асослари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари 2023 йил 25 апрел. –Б.232-235

4. Кобилова Ш.Х. Инклюзив таълим муҳитини яратишда педагогик таълим инновацион кластерининг роли / Инклюзив таълимнинг долзарб масалалари: муаммо ва уларнинг ечимлари мавзусидаги республика илмий-амалий конференция.Тошкент 2022-йил 5-декабр 233-235 б.

5.Кобилова Ш.Х. Инклюзив таълим шароитида “Чегарасиз имкониятлар - ноёб қобилият” мотивацион лойиҳасини амалга ошириш ҳамда унинг ижтимоий педагогик – психологик аҳамияти / “Умумий ўрта таълим мактабларида маданий муҳитни яратишнинг педагогик технологиялари: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани, 15-май 2023-йил, Тошкент-2023. –Б. 380-384

INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI

Zamira Rustamovna Xamzayeva

Surxondaryo viloyati Denov tumani

67-STIDMIning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimida o'qitish masalalariga e'tibor berish. “Ta'lim hamma uchun” umummilliy dasturining mohiyatini targ'ibot qilish. Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalari tamoyillarini tasniflash hamda inklyuziv ta'lim asoslari haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, psixolo-pedagogik, korreksion ish, ijtimoiy moslashtirish, kompleks yondashish tamoyili.

Davlatimiz tomonidan qabul qilingan “Ta'lim to'g'risidagi Qonunning II bobi 9-moddasida jismoniy, aqliy, sensor(sezgi) ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlariga inklyuziv

shaklda yoki uy sharoitida yakka tartibda ta'lim oladi". Inklyuziv ta'lim haqida so'z yuritilganda uning asl mohiyatini nimaga qaratilayotgani haqida so'z boradi. O'zi „Inklyuziv ta'lim" nima? „Inklyuziv ta'lim" bu (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion-uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq,qamrab olish ma'nolarini bildiradi). Nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar (ayrim sabablarga ko'ra imkoniyati cheklangan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'i nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Abdulla Avloniylarning tarbiyasining maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri to'g'risidagi qarashlari inklyuziv ta'lim rivojlanishining metodologik bazasi hisoblanadi.

Imkoniyati cheklangan bolani oddiy sharoitga joylashtirish integratsiyaga qarab qo'yilgan birinchi qadamdir. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim muassalari tarkibiga qarab olinishi jahon miqyosida „inklyuziv" yoki „integratsion" ta'lim atamalari bilan ataladi. Integratsiyalashgan ta'lim bu-diqqat markazida bolaning aynan maktabga kelib ketish muammosi turgan, maxsus ehtiyojli bolaning maktabga qatnash jarayonidir.

Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalari:

Inklyuziv ta'lim tizimida qo'yidagi maqsad va vaziflarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixolo-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik xuquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ixtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;

- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oiladan ajramagan holda yashash xuquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limga kiritishning asosiy tamoyillari.

1. Inklyuziv ta'limning Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalarga, tamoyillarga asoslanishini talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 2) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 3) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 4) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashish tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 6) Malakaviylik tamoyili.

1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklaratsiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ular jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni xayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi. Diskriminatsiya (odamlarni ajratish) va ijtimoiy noto'g'ri fikrlashga qarshi kurashish eng muhim narsadir. Ya'ni inklyuziv ta'limni e'tirof etgan holda, aholi o'rtasida targ'ibottashviqot ishlarini olib boorish eng birinchi galdagi masaladir.

2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili. O'tgan o'ttiz bir yil davomida maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Ammo inklyuziv ta'limni tizimida joriy qilish asosan shaharlar miqyosida bo'lib qishloqlardagi hududlarda hali-hamon maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqda yoki qishloqlardagi

otaonalar nogiron farzandini shaharlardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta'minlash uchun qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham maxsus ihtiyojli bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish barcha hududlarda barcha maxsus ihtiyojli bolalarni qamrab olgan bo'lisi ta'minlanishi lozim.

3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili. „Bog'lanish“ bu so'zning zaminida ommaviy binolarning sifati, ayniqsa nogiron bolalar uchun maktabga kirishning oson bo'lishi kabilar yotadi. Jismonan bog'lanishlarni yaratish inklyuziv ta'limning asosiy muammolatini hal etishga xizmat qiladi

4)Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundan iboratki quyidagi ikkita aspekt yordamida ifodalanadi:

A)Inklyuziv ta'lim xizmatlari umumiy ta'lim tizimining integratsiya qilingan qismi bo'lishi kerak.

B) Inklyuziv ta'lim tizimidagi vazifalar maxalliy ta'lim organlari javobgarlik va boshqaruvni yuklash uchun markazlashmagan holda olib borilishi kerak va imkoniyatlar maxalliy sharoitlarga moslashtirishlari lozim.

Optimal integratsiya erishish uchun markazlashtirilmagan bo'lishi muhimdir. Bu ayniqsa qishloq sharoitlaida ayni muddao bo'ladi. Inklyuziv ta'limning vazifalari nogiron bolalarga o'z ota-onalari bilan birga bo'lish ularga xuddi tengdoshlari kabi o'zlariga yaqin bo'lgan maktablarda ta'lim olish imkonini beradi. Nogiron bolaning normal rivojlanishiga halaqit berish nogironlikdan ham og'irroq holatlarga olib kelishi mumkin.

5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashish tamoyili. Nogiron bolalarga ularga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashish emas, balki bu bolalarga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim masalasini rejalashtirayotgan uning butun hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ehtiyojini hisobga olgan holda tuzishni talab etadi. Bundan tashqari inklyuziv ta'limda nogiron boladagi mavjud nuqsonlarni bartaraf etish, korrektsiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda bilim ko'nikmalarga ega qilish, kasb-hunarga o'rgatish ishlarini parallel ravishda olib borish talab etadi. Nogiron bolalarning kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limi ham amalga oshirilishi talab

etiadi. Chunki inklyuziv ta'lim tizimining vazifalardan biri maxsus ehtiyojli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minkashdan iboratdir.

6) Inklyuziv Ta'limda moslashuvchanlik tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundan iboratki, o'quv reja, dastur va darsliklar maxsus ehtiyojli bolalarning imkoniyatlariga moslashuvchan bo'lishi kerak. Bolaning maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojlari har qanday integratsiya faoliyatining asosini tashkil etishi kerak. Shaxs ehtiyojlarining darajalari va turlari har xil bo'lganligi tufayli bunday faoliyatlar moslashuvchan bo'lishi talab etiladi.

7) Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o'qitilayotgan sinflarda yuqori malakali o'qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari inklyuziv sinf o'qituvchisi defektologiya sohasi bo'yicha ham malaka oshirgan bo'lishi kerak.

Inklyuziv ta'lim joriy qilingan maktablarga (muassasalarda) ta'lim jarayonini tashkil etish tamoyillari.

- *Maxsus ta'lim tamoyillari

- *Korreksion yo'naltirilganligi

- *Nuqsonlarni aniqlash, ta'lim berishda kompleks(klinik-genetik, neyrofiziologik, psixolo-pedagogik) yondoshish

- *Umumiy o'rta ma'limot berish, kasbga yo'naltirish va ijtimoiy hayotga tayyorlashga moslashtirish

- *Defferensial tabaqalashtirish va alohida yondoshish

- *Ta'limning usluksizligini ta'minlash

1990 yilda Tailandda o'ta muhim Umumjahon Konferensiyasi bo'lib o'tdi. Bu konferensiyada „**Ta'lim hamma uchun**” Umumjahon Deklaratsiyani dunyoning 155ta davlat hukumatlari va 150 dan ortiq nodavlat tashkilotlari qabul qildilar. „Ta'lim hamma uchun” Umumjahon Deklaratsiyasi har bir bolaning to'laqonli va mukammal ta'lim olishini kafolatlaydi. „Ta'lim hamma uchun” shiori deganda nogiron bo'lgan yoki jamiyat ichida ajratib qo'yilgan guruhlardan kelib chiqqan bolalarning ham tenghuquqlik asosida ta'lim olishlari tushuniladi.

„Ta’lim hamma uchun” Umumjahon Deklaratsiyasi quyidagicha bayonet qabul qilingan: „Maktablar bolalarning imkoniyatiga qarab emas, ish sifati va maktab ta’limiga javob berishi bilan xarakterlanadi. Ular quyidagilardan iborat:

-har bir bolaning huquqi ommaviy maktabda ta’lim-tarbiya olishini talab etadi;

-o’qitishning metod va metodikalari bolaning nuqsoniga qarab tanaladi;

-maktabda to’laligicha korreksion pedagogik yordam tashkil etadi;

-bolalar to’g’risidagi qaror kompleks tarzda qabul qilinadi;

-bolalar har bir shaxsiy huquqi kafolatlanadi;

-inklyuziv maktablarning moddi ta’minoti yaxshilanadi;

-maktabda integratsiya tamoyiliga o’quv rejaning asosi sifatida qaraladi;

Juda ko’plab davlatlarda maxsus yordamga muhtoj bolalarni yuqori natijali kamol toptirishda kompensator imkoniyatlarni rivojlantirish hamda ijtimoiy moslashtirishni to’laligicha yo’lga qo’yish maqsadida umumta’lim maktablarida ta’lim berish ilmiy va amaliy davlat siyosati rejasiga kiritildi.

“Ta’lim tizimi shunday bo’lishi kerakki deb yozadi L.S.Vigotskiy fikricha nuqsonli bolani tarbiyalashning vazifasi boladagi nuqsonlarni kompensatsiya qilish va uning integratsiyasini ta’minlash deb hisoblaydi va buning uchun shunday ta’lim tizimini yaratish kerakki maxsus yordamga muhtoj bola o’qish jarayonida har tomonlama rivojlansin. Ya’niy L.S.Vigotskiy umumiy va maxsus ta’limni uyg’unlashtiradigan ta’lim tizimini tashkil etish maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim tizimida o’qitishni e’tirof etgan.

2003 yilda Respublikamizda „Ta’lim hamma uchun” Milliy dasturi ishlab chiqildi. „Ta’lim hamma uchun” dasturining Milliy rejasini YUNESKO ning maslahatlari va moddiy ko’magi bilan 2000 yilgi Dakar shartnomalariga mos bo’lib, siyosatchilar, ta’lim tizimi, vazirlik va idoralar rahbarlari, pedagoglar, jamoat arboblari, O’zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish muammolari bilan qiziquvchi barcha shaxslar uchun mo’ljallangan. Mazkur rejada O’zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi-„Ta’lim hamma uchun” Milliy Rejasining konseptual o’zagi asosida isloh

etish muammolari va istiqbollari tahlil qilingan. XTB ta'lim markazi YUNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda 2001-2003 yillarda „inklyuziv ta'lim“ mavzusida seminar o'tkazib, uning tavsiyalariga asosan „Inklyuziv ta'lim resurs markazi“ tashkil etildi.

Hozirgi kunga kelib respublikamiz tomonidan viloyatlardagi maktablarda tashkil etilgan inklyuziv sinflar tajriba, sinov tariqasida o'z ish faoliyatlarini olib bormoqdalar. Inklyuziv ta'lim g'oyasini O'zbekistonda joriy qilish va undagi muammolarni hal qilish maqsadida turli xil chora-tadbirlar uyushtirish, matbuotaxborot vositalari orqali targ'ibot- tashviqot ishlari bir muncha faollashdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shomaxmudova .R.Sh Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar) Toshkent-2011
2. Xodjayev. B Umumiy Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent-2017 (188bet)
3. „Ta'lim hamma uchun“ Milliy dasturi rejasi Toshkent-2003
4. „Maktablar hamma uchun“- „Bolalarni qutqaring jamg'armasi“-2002
5. „Ta'lim hamma uchun“- Dakar deklaratsiyasi-2002

O'QITISHDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR IJTIMOIIY MOSLASHUVI MASALASIGA DOIR.

Odinayeva Zuxra Jalilovna

Qumqo'rg'on tuman 28- maktab

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim sharoitida o'qitish imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuv-imkoniyati cheklangan bola tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o'zlashlashtirish jarayoni haqida ma'lumot berilgan.

Tayanch so'zlar: ijtimoiy moslashuv, imkoniyati cheklangan, inklyuziv ta'lim, individual, mexanizm.

Аннотация: В данной статье представлена информация о процессе приобретения социального опыта и активного его усвоения в процессе жизни и

деятельности детьми с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательной среде.

Ключевые слова: социальная адаптация, инвалидность, инклюзивное образование, личность, механизм.

Annotatsiya: V danroy stat'ye predstavlena informatsiya o protsesse priobreteniya sotsial'nogo opyta i aktivnogo yego usvoyeniya v protsesse zhizni i deyatel'nosti det'mi sogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya v obshcheobrazovatel'noy srede.

Klyuchevyye slova: sotsial'naya adaptatsiya, invalidnost', inklyuzivnoye obrazovaniye, lichnost', mekhanizm.

Umumta'lim sharoitda o'qitishda imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvi bolalarda yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantiruvchi va o'zgartiruvchi ijtimoiy psixologik mexanizmdir. Bu - shaxsning atrof muhitda sodir bo'layotgan ijtimoiy hodisalarni, ob'ektlarni, ijtimoiy guruhlarni ma'lum tarzda idrok etish, qabul qilish va ular bilan munosabatlar o'rnatishga ruhiy ichki hozirlik sifatida insondagi dunyoqarashni ham o'zgartirishga aloqador kategoriyadir. Ijtimoiy muhitning ta'siri xulq -atvorda bevosita namoyon bo'ladi. U yoki bu xulq-atvorning sababi uning motividir . Ijtimoiy psixologiya shaxs xulq-atvorining motivlari sifatida ijtimoiy ustanovkalarni o'rganadi. Umumta'lim sharoitida o'qitishda imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvga xos bo'lgan umumiy qonuniyatlardan yana biri uning uzoq muddatli xotira bilan bog'liqligidir. Ayni vaziyatlarda shakllangan obrazlar uzoq muddatli xotirada saqlanib, u yoki bu vaziyatda aktuallashadi, ya'ni "jonlanadi" . Masalan, ba'zi bir etnik stereotiplar ana shunday xotira obrzlaridandir. Ijtimoiy normalar, ijtimoiy mexanizmlar sifatida shaxs xulq-atvorini ma'lum ma'noda boshqarib, muvofiqlashtirib turishga yordam beradi. Lekin insonning komilligi, uning axloq - ijtimoiy normalar doirasidagi maqbul harakati uning o'ziga ham bog'liqdir. Odamning o'z- o'zini anglashi, bilishi va o'z ustida ishlashi avvalo uning diqqati, ongi bevosita o'ziga, o'z ichki imkoniyatlari, qobiliyatlari, hissiy kechinmalariga qaratilishini taqozo etadi. Ya'ni ijtimoiy xulq - shaxs tomonidan uni o'rab turgan odamlar, ularning xulq-atvorlariga e'tibor berishdan tashqari, o'zining

shaxsiy harakatlari va ularning oqibatlarini muntazam tarzda tahlil qilib borish orqali, rollarni muvofiqlashtirishni ham taqozo etadi. Demak, umumta'lim sharoitida o'qitish imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuv-imkoniyati cheklangan bola tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o'zlashlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashuv-imkoniyati cheklangan bolaning jamiyatga qo'shilishi, uning normalari, talablari, kutishlari va ta'sirini qabul qilgan holda, har bir harakati va muomalasida uni ko'rsatishi va kerak bo'lsa, shu ijtimoiy tajribasi bilan o'z navbatida o'zgalarga ta'sirini o'tkaza olish jarayonidir.

Umumta'lim muassasalari sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarga ta'lim tarbiya berishning o'zigina samarali natija bermaydi. Buning uchun maktabda pedagoglar, defektologlar, psixologlar tomonidan do'stona munosabat muhitini yaratish lozim. Sinfda do'stona munosabat muhitining shakllanishi sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalarning bir birlariga nisbatan mehr - muhabbatli bo'lishlariga, bir birlariga doimo yordam berishlariga zamin yaratadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning o'z - o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bu esa korreksion - pedagogik ishni samarali va osonroq kechishini ta'minlaydi. Biz quyida do'stona munosabat muhitini yaratishga yordam beradigan o'yin usulini ko'rsatib o'tamiz: "Soyalar" o'yini.

O'yindan ko'zlangan maqsad: bolalar o'rtasida do'stona munosabat ruhini shakllantirish.

O'yin jihozlari: kattaroq hajmdagi oq qog'oz, flamaster.

O'yinning borishi: Bolalar kichik guruhlarda ishlagan holda bir birlarining soyalarini aniqlaydilar. Bu faoliyat odamning katta qog'oz yonida turganda, uning atrofidan qalam yordamida chizish orqali bajarilishi mumkin. Shundan so'ng turli rangdagi qog'ozlarga tushirilgan soyalar qirqib olinadi va egalarining ismlari yozib qo'yilib, bolalarga bu kimning "soyasi" ekanligi aytiladi.

Birinchi usul: har bir bola devorlarga osib qo'yilgan soyalar atrofida yurib, ularning har biriga ijobiy gaplarni tarbiyachi yordamida yozadilar. Albatta, o'zining soyasi bundan mustasno.

Ikkinchi usul: har kuni bitta soyani osish va bolalar bu soya haqida ijobiy fikrlarni bildirishidir. Soyalar ustiga maxsus sovrin yoki sertifikatlar yopishtirish

mumkin. " Soyalar" o'yinning yana bir turi " Mening aqlim" deb ataladi. Bolalar juft bilan holda bir birlarining boshlarining rasmini chizadilar. Bir birlarining fikrlarini (qiziqishlari, orzulari) so'ragandan ancha ular har bir rasm uchun o'z fikrlarini bildirganlaridan ancha, hamma rasmlar yig'iladi va ular haqidagi fikrlarning farqi, umumiy tomonlari muhokama qilinadi. Bu o'yinni olib borishda tarbiyachi muntazam ravishda kuzatib turadi va boshqa bolalarga guruhdagi rivojlanishia orqada qolgan bolalarning " soyasi" ga ham ijobiy fikrlar yozilishini nazorat qiladi, rivojlanishda orqada qolgan bolaning ham faol ishtirok etishiga ko'maklashishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Косякова о. о. логопсихология : учебное пособие/ ольга олеговна косякова, ростов - на - дону : феникс. 2007, 284 с.
2. Коробейников и. а. нарушения развития и социальная адаптация. - м.: перисе, 2002 .
3. Морозова е. а. психологические аспекты к новым условиям воспитания детей раннего возраста с психофизическими нарушениями. дим. канд.психол. наук.- м.:1999.
4. Захаров а. и. предупреждение отклонений в поведении ребёнка. спб, 2000.
5. Dehqonova, m. (2023). the first stages of ensuring continuity in the elimination of speech defects of speech-impaired children. science and innovation, 2(b2), 55-58.
6. G'iyosiddinova, d. m. (2023). specific characteristics of logopedic work with blind children. central asian journal of social sciences and history, 4(1), 101105.

NUQSONLI BOLALARNING INKLYUZIV TA'LIMINI TASHKIL ETISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI.

Meliqulova Muhayyo Abdunosirovna
.Jarqurgon tuman 21- DMTT tarbiyachisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Inklyuziv ta'lim tizimida, imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishida nihoyatda yuqori e'tiborni talab qiluvchi asosan inklyuziv ta'limini tashkil etishning maqsad va vazifalari haqida kerakli tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv, eshitishi zaif, Nutqida kamchiligi bor, ko'rish qobiliyati zaif, aqli zaif bolalar.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

Аннотация. В данной статье представлены необходимые рекомендации о целях и задачах организации инклюзивного образования, что требует чрезвычайно высокого внимания при обучении детей с ограниченными возможностями здоровья в системе инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивный, слабослышащие, слаборечевые, слабовидящие, умственно отсталые дети.

GOALS AND OBJECTIVES OF ORGANIZING INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH DISABILITIES

Abstract. In this article presents the necessary recommendations about the goals and objectives of the organization of inclusive education, in the inclusive education system, which requires extremely high attention in the education of children with disabilities.

Keywords: inclusive, hearing impaired, Speech impaired, Visually impaired, Mentally retarded children.

Zamonaviy tarbiyachini shakllantirish uchun, har bir tarbiyachi o'z ustida muntazam ishlab, malakasini oshirib, o'z tajribalarini bolalarga beriladigan ta'lim-tarbiyasiga qaratishi lozim.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bu, ta'limni boshlash imkoniyatiga ega bo'lgan barcha bolalar, shu jumladan alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni, umumta'lim jarayoniga to'liq qamrab olishdir. Inklyuziv ta'lim

alohida yordamga muhtoj bolalarga ta'lim olishni taqdim etishi bilan katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu ana shunday bolalarni uzluksiz umumiy ta'lim tizimiga kiritishni bildiradi. Ushbu jarayon o'zining quyidagi huquqiy, ijtimoiy asoslariga ham ega bo'lmog'i zarur.

Ya'ni:

- Har bir bola ta'lim olish uchun asosiy huquqqa ega va kerakli darajada bilim olish

Imkoniyatlari bilan ta'minlangan bo'lishi kerak.

- Har bir bola o'ziga xosliklariga, qiziqishlariga, qobiliyati va o'quv ehtiyojga ega bo'lishi kerak.

- Ta'lim yuzasidan alohida ehtiyojga ega bo'lgan ommaviy muassasalar va tashkilotlarda, ta'lim-tarbiya olish imkoniyatiga ega bo'lishlari, bu yerda ularning ehtiyojlarini qondirish maqsadga yo'naltirilgan pedagogik metodlar asosida sharoit yaratish zarur.

- Barcha yoshdagi bolalar atrofida yashayotgan va ta'lim-tarbiya olayotgan bolalar bilan bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya va kamol topishlari zarur.

- Inklyuziv guruxlarda bolalar va pedagoglarga jamiyatga va inklyuziv ta'lim olishga mo'ljallangan maktabgacha ta'lim tashkilotlariga yangicha qarashni rivojlantirish orqali jamiyatning eng yaxshi a'zolari bo'lishlari uchun yordam berishga yo'naltirilishi zarur.

- Inklyuziv ta'lim maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilariga, direktorlari, ota-onalar va maxsus pedagoglarni bitta guruhda hamkorlik qilishlarini talab qiladi. Ko'p hollarda alohida yordamga muhtoj bolalarning ota-onalari o'z bolalarining ta'limga oid huquqlari va boshqa imkoniyatlari haqida noto'g'ri tushunchaga ega bo'lganlari natijasida bu bolalarga to'g'ri ta'lim berishni talab qilmaydilar.

Ota-onalar o'z bolalaridagi nuqsonlar tufayli uyalish va o'zini yo'qotib qo'yish kabi to'siqlarni yengishlari haqida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak. Hamma ota-onalarga, maxsus mutaxassislar tomonidan, inklyuziv ta'limning mazmuni nimalardan iboratligi va bu bolalarga qanday imkoniyatlar berishi haqida, ota-onalarga batafsil ma'lumot berilishi zarur. Ota-onalarning o'z bolalariga ta'limli

yordam ko'rsatishini cheklamaslik bilan bir jihatdan kengaytirish zarur. Shunday yo'l bilan ota-onalarni, bolalarni ta'lim-tarbiya muassasalariga joylashtirish va o'quv dasturlarini aniqlik, shuningdek o'quv jarayonini uyda yoki boshqa joyda davom ettirishga oid muhokamalarga jalb qilishi zarur.

Har qanday bola kamol topib sog'lom o'ssa, uning bilim faoliyati, sezgi qobiliyatlari mukammal rivojlanib borsa, bunday bolalar 6-7 yoshdan boshlab maktabga qabul qilinishga tayyor bo'ladi.

Lekin umumta'lim maktab o'quvchilari orasida ham o'quv dasturlarini o'zlashtirishda qiyinchilikni boshdan kechirayotgan bolalar uchrab turadi. Bolaning hoh ona qornida, hoh tug'ilgandan keyin rivojlanib borishi uchun zarur bo'lgan ma'lum shartlarning bo'lishi natijasida jismoniy va ruhiy, aqliy nuqsonlar kamchiliklarga olib kelishi mumkin. Bunday bolalarda eshitishda, ko'rish qobiliyatida, nutqiy va aqliy faoliyatida nuqsonlar paydo bo'ladi. Hozirgi vaqtda bunday bolalarni o'z sog'lom tengqurlari qatorida umumta'lim maktablarida o'qishni inklyuziv ta'limi yo'lga qo'yilmoqda. Ushbu nuqsonlardan bartaraf bo'lish, yoki kamaytirish uchun, maktabgacha bo'lgan davrgacha, bolani tegishli mutaxassislar va tegishli muassasalarga berish tavsiya etiladi. Ushbu maxsus muassasalarda nuqsonli bolalarning inklyuziv ta'limini tashkil qilishda mutaxassis va tarbiyachilar nimalarga e'tibor berishlari lozim. Quyidagi ayrim nuqsonli bolalarga, tegishli muassasalarda nimalarga e'tibor berishi haqida to'xtalib o'tmoqchimiz.

I. Eshitishi zaif bolalarni yetarli ta'lim olishlari uchun tarbiyachi mutaxassislar oldida quyidagi vazifalar turadi:

- Qulog'i yaxshi eshitmaydigan bolalarni nutqida, ruhiyatidagi o'zgarishlarni o'z vaqtida bilish lozim.
- Bolaning eshitish qobiliyati darajasini bilish maqsadida zarur bo'lsa davolash uchun mutaxassis otolorengolog oldiga yuborish lozim.
- Eng muhimi sinfda qulog'i uncha yaxshi eshitmaydigan bola borligini hamisha esda tutish va bunday bolalarni qatorga o'tqazib qo'yish kerak.
- Tarbiyach-mutaxassis gurux bolalariga mavzuni tushuntirayotganda, hikoya matnini o'qiyotganda bolalarni mavzuni qanchalik fahmlaganini ko'rishi lozim.

- Qulog'i yaxshi eshitmaydigan bolalarning ishini baholayotganda, xatolar sifatini tahlil qilganda, qulog'i yaxshi eshitmasligi tufayli xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, uni uyaltirmaslik va kamsitmaslik lozim.

- Tarbiyachi-mutaxassis bolaning ota-onasiga, bolaning o'zlashtirishida uchraydigan qiyinchiliklarining xususiyatlarini tushuntirish, bolaga topshiriqlarini tayyorlashda qay tariqa to'g'ri yordam ko'rsatishi kerakligini o'rgatish va tushuntirish kerak hisoblanadi.

II. Nutqida kamchiligi bor bolalar bilan ishlashda tarbiyachi-mutaxassislar quyidagilarga e'tibor berishi zarur:

- Mutaxassis noto'g'ri talaffuz qiladigan bolalarga alohida e'tibor qilish, hamda logoped mutaxassislaridan maslahat olishlari kerak.

- Bolaning o'zlashtirishdagi xatolari uchun ranjitmaslik, unga dalda berish, uning hulq atvoridagi ijobiy jihatlarga tayanish, unga qiyinchiliklarni bartaraf qilish mumkin degan fikrni singdirish muhimdir.

III. Ko'rish qobiliyati zaif bolalar bilan ishlashda tarbiyachi-mutaxassisning vazifasi

- Agar guruxda ko'zi yaxshi ko'rmaydigan bola bo'lsa, birinchi navbatda ota-onasiga murojaat qilib, uni ko'z vrachi mutaxassisga ko'rsatishni tavsiya qilish kerak.

- Ba'zida bolaning ota-onasi ko'zi ojizligini yashirishga harakat qiladilar. Oddiy maktabgacha ta'lim-tashkiloti sharoitida ko'zga zo'r berish qanday oqibatlarga olib kelishini o'ylamaydilar. Tarbiyachi bu tomonlarini ham ota-onalarga tushuntirib o'tishi lozim.

- Ko'zi yaxshi ko'rmaydigan bolalarni o'z vaqtida aniqlamaslik, ularning ulgurmasligiga, so'ngra esa ta'lim-tarbiyadagi buzilishlarga olib kelibgina qolmay, balki busiz ham ko'zdagi nuqsonni yanada og'irlashtirib yuborishiga sabab bo'lishi mumkin.

- Shuni unutmaslik kerakki, maktabgacha ta'lim tashkilotidagi bolalar uchun oddiy bo'lgan ko'pgina mashg'ulotlar masalan egilish, qattiq sakrash, jismoniy tarbiya

darsida og'irliklarni ko'tarish kabilar ham bolaning ko'rish qobiliyatiga zarar yetkazishi mumkin.

- Tarbiyachi guruxda ko'zi ojiz borligini nazarda tutgan holda bunday bolalar uchun

alohida ko'rgazmalar tayyorlab, faoliyat o'tishi lozim.

- Bolaning ko'rish qobiliyatini himoya qilish uchun ota-onalar bilan hamkorlikda ko'zoynak taqishni tashkillashtirish lozim.

IV. Aqli zaif bolalar bilan ishlashda Tarbiyachining vazifasi

- Maktabgacha ta'lim tashkilotida sog'lom bolalar qatoriga aqli zaif bolalarni qo'shish mumkin emas. Bu holat sog'lom bolalar rivojlanishiga xam salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Agar rivojlanishdan ozroq orqada bo'lsa, sog'lom bolaga qo'yilgan o'quv-dastur talabini aqli zaif bolaga qo'llamaslik.

- Faoliyatlar jarayonlarida aqli zaif bolalarni o'zlashtirish qobiliyatiga mos keladigan vazifalar berib boorish lozim.

- Umumiy aqli zaif bolalarni davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya berish ishi tarbiyachi oldida ancha murakkab muammolarni keltirib chiqaradi. Bu o'rinda tarbiyachilarimiz ularning ota-onalari bilan hamkorlikda ish olib borishi, bolalarini xarakter xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan dars jarayonida ish olib borish muhim va ahamiyatlidir.

Olib borilgan ishlar natijasida imkoniyati cheklangan bolalar ta'limiga jamoatchilik tashkilotlarning munosabati o'zgardi, ota-onalarning bolalarga e'tibori ortdi, ta'lim olishlari uchun qiziq boshladilar. Eng ahamiyatlisi bola tenqurlari kabi ta'lim olishga erishildi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida bartaraf etish yo'llari ko'rilsa, ijobiy natija olish mumkun.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inkluziya quyidagicha ko'rinishda bo'lishi mumkin:

- vaqtinchalik-bola o'yinlarda, bayramlarda, sayrda jamoada bo'lishi mumkin;

- qisman-bola to'liq bo'lmagan kuni tengdoshlari bilan bo'ladi, vizual, musiqiy va motorli mashg'ulotlarda qatnashadi;

- to'liq-bolaning doimiy guruhga kechayu-kunduz tashrifi.

Amaliyotda ko'proq vaqtinchalik va qisman inklyuziyadan foydalanilishini kuzatishimiz mumkin. Ta'lim va ijtimoiy dasturlarga moslashganda, bola maxsus pedagog yoki (tyutor)? bilan birgalikda muayyan faoliyat turlari bo'yicha doimiy guruhga kiradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, inklyuziya paytida barcha to-monlarning manfaatlari hisobga olinadi, shuning uchun alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola tayyor bo'lgunga qadar u qo'shma darslarga jalb qilinmaydi, eng muhim jihat esa-bu ma'lum bir vaqt istalgan xatti-harakatlarning yo'qligidir. Bolalar bir-biriga yordam berib, o'rtalarida yaqin munosabatlar rivojlanadi, bir-birlariga bo'lgan ishonch paydo bo'ladi, hissiy adovat asta-sekin yo'qoladi, bolalar o'zaro farqlarga e'tibor berishni to'xtatish orqali bag'rikeng va chidamli bo'lishadi.

Autizmga chalingan bolalarni ijodiy faoliyat, sport tadbirlari, frontal mashg'ulotlar va o'yinlarga integrasiyalash bilan bir qatorda quyidagi ish shakllaridan ham foydalanish mumkin:

- tematik video-resurslardan foydalangan holda, autizm muammosi haqidagi multfilm va filmlarni tomosha qilish. ushbu guruh ishi usuli bolalarning o'zlarida va atrofida sodir bo'layotgan voqealar to'g'risida ijtimoiy-psixologik voqelik va hodisalar to'g'risida xabardorligini kengaytirishga yordam beradi;

- ijodiy ishlar ko'rgazmasi: "dunyo autizm bilan kasallangan bolaning nigohi bilan", "biz boshqachamiz, lekin biz birgamiz", "moviy rangda rang" va boshqalar;

- ertak terapiyasining elementlari;

- badiiy adabiyotdan foydalanish, do'stlik, munosabat va o'zaro tushunish va boshqalar;

- ijtimoiy harakatlar, bayramlar.

O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim mussasalariga jalb etish, integrasiya asosida ta'limni tashkil etishning o'ziga xos muammolari va qiyinchilaklari bo'lsadau barcha mintaqalarda rivojlanib bormoqda. Imkoniyati

cheklangan bolalarga ta'lim berishning noan'anaviy boshqa shakllarini tashkil etishga ham harakat qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi yangi qonuni. 23 sentabr, 2020 yil Sh. Mirziyoyev.
2. "Alohida yordamga muhtoj bolalarni ma'naviy va estetik rivojlantirish" mavzusidagi ilmiy - nazariy konferensiya materiallari. Toshkent-"Uzinkomsentr"- 2002 yil.
3. "Maktablarin olqishlab-inklyuziv maktablardagi nogiron o'quvchilar"- YuNESKO – 1999 yil.
4. «Inklyuziv ta'lim» muvaqqat Nizomi. 2005 yil.
5. Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish to'g'risida muvaqqat NIZOM. O'RXTV T., 19 syentyabr, 2005.
6. Inkluziv ta'lim jarayonida o'quv muhitini samarali tashkil etishning tamoyillari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Andijon 2022-yil
7. Yunusov, M. (2021). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/711>

INKLYUZIV TA'LIMDA ATEB BOLALARNI SAVODGA O'RGATISHDA 2+3 TEXNOLOGIYASI

O'rmonova Feruza Karimovna

Farg'ona viloyati Qo'shtepa tumani 17-maktab maxsus pedagogi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'limda ATEB bolalarni savodga o'rgatish masalalari 2+3 texnologiyasi misolida muhokama etiladi. Maqolada muallifning shaxsiy asosida ayrim taklif va mulohazalar olib boriladi.

Kalit soʻzlar: Inklyuziv taʼlim, oʻqitish, metod, texnologiya, tizim.

Biz hammamiz boshqachamiz, ammo barchamiz tengmiz!

Hamma bolalar har hil, har bir bola noyob.

Hozirgi kunda Oʻzbekiston Respublikasida maktabgacha va maktab taʼlim tizimini samarali tashkil etish boʻyicha, jismonan sogʻlom va barkamol avlodni shakllantirish, oʻquv jarayoniga taʼlim tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini joriy etishni taʼminlashga qaratilgan keng koʻlamli ishlar olib borilmoqda.

Zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri bu alohida ehtiyojli bolalarga gʻamxoʻrlik qilish va ularga birinchi navbatda inklyuziv taʼlimni joriy etish orqali sifatli taʼlim olishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratishdir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" 2020 yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash toʻgʻrisida" 2021 yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorining 1- ilovasi "Umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlarida inklyuziv taʼlimni tashkil etish tartibi toʻgʻrisida" gi hujjatlarga muvofiq umumtaʼlim muassasalarida taskil etiladigan inklyuziv hamda boshlangʻich tayanch korreksion sinflarda faoliyat olib boradigan maxsus oʻqituvchi oʻquvchilarga individual taʼlim dasturlarini oʻzlashtirish, nuqsonlarni tuzatish (korreksiya) va ular bilan bogliq holda bola rivojlanishining oʻziga hosliklarni bartaraf etish ishlarida barcha darslar sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirish koʻzda tutilgan.

Hamma bolalar har hil, har bir bola noyob. Amaliyot shuni koʻrsatadiki, inklyuziv sinflarda oʻz kasbiy faoliyatini amalga oshiradigan taʼlim munosabatlarining barcha ishtirokchilari uchun juda murakkab vazifa oʻquv jarayonida pedagog bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish kerak boʻlgan inklyuziv taʼlimni individuallashtirishdir.

Har qanday yangilik kabi inklyuziv amaliyot ham yuqori sifatli natijalarga erishish uchun ta`lim munosabatlarining barcha ishtirokchilari tomonidan maxsus professional va ayni paytda ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Avvalo inklyuziv ta`limning muvaffaqiyati pedagoglarning inklyuziya muammolarini hal qilishga tayyorgarlik darajasiga, psixologlar, o`qituvchi va maxsus pedagoglarning to`liqligiga shuningdek pedagoglar, ota-onalar ortasidagi o`zaro munosabatlar sifatiga bog`liqdir.

Bizning maktabimizda ham 3 ta inklyuziv sinflar tashkil qilingan bo`lib, 5 nafar ATEB bolalarimiz mavjud. Pedagogik-psixologik komissiyaning xulosasiga ko`ra 3 nafar o`quvchimiz ruhiy rivojlanishdan orqada, 1 nafar o`quvchimiz ruhiy-aqliy rivojlanishdan orqada, 1 nafar o`quvchimiz tayanch-harakati a`zosi falaji tashxisi bilan yuborilgan. 5 nafar o`quvchimizning 4-nafari 2-sinfda ta`lim oladi, ular uchun 2ta inklyuziv sinflar tashkil etilgan, 1 ta 1chi sinfimizda tashkillangan unda BSF bolamiz tahsil oladi. Men shu 5 ta bolaga maxsus pedagogman. Ular bilan navbatma-navbat darslarda birga o`tiraman, ertagalik darslar mavzusini o`qituvchi bilan ishlab chiqaman. Darsdan so`ng vazifalarni birga qilamiz va sog`lomlashtiruvchi o`yinlar va mashqlar bajaramiz. Chunki inklyuziv ta`lim jarayonida o`qituvchi maksimal darajada hushmuomalalik va sabr –toqatni namoyon qilishi, qo`pollik va hurmatsizlikka mutlaqo yo`l qo`ymasligi talab qilinadi. O`quvchi bilan muloqot do`stona ruhda, optimistik kayfiyatda bo`lishi talab etiladi.

1-rasm. Dars jarayonidan lavha

Maxsus pedagogning bolalarga berayotgan har qanday ma'lumotida insonparvarlik, samimiylilik aks etib turishi, inklyuziv ta'limda faoliyat olib borayotgan bunday o'qituvchi bilan bir marta muloqotga kirishgan shaxs(ota, ona, bola)da u bilan yana suhbatlashish, muammolari bilan dardlashish istagi paydo bo'ladigan bo'lsin. Shunda ko'zlangan maqsadga tez va samarali erishish mumkin. Shunday tamoyillarga men har kungi faoliyatimda amal qilaman. Bugun yoritmoqchi bo'lgan metodikam ba'zi inklyuzivga olingan ATEB bolaning savodini chiqarishda sinovdan o'tgan yaxshi samarali usul haqida yoritmoqchiman.

Savodga o'rgatish metodikasi-yani elementar o'qish va yozishga o'rgatish. Bolalarni savodga o'rgatish nafaqat ATEB bolada balki sog'lom bolada ham jiddiy masaladir. Chunki xalqning savodxonligi mustaqillik uchun, siyosiy onglik uchun, ma'daniyat uchun kurash qurolidir. Savodga o'rgatish 3 bosqichda amalga oshiriladi.

1-bosqich. Harflarning nomini yodlatish. (harfiy metod)

2-bosqich. Bo'g'in hosil qilish.

3-bosqich. Bo'g'inlarni qo'shish.

Ushbu tamoyillarga asoslanib harflarni tanitib olgan ustoz kesma harflardan so'z tuzdirishni boshlaydi. Tuzilgan so'zlarni bo'ginlab o'qitishga urg'u berish kerak. Chunki bo'g'inni bir nafasda to'g'ri o'qigan bola keyinchalik so'z va gaplarni sidirg'asiga o'qishga qiynalmaydi.

Bunda qo'l keladigan usul 2+3 texnologiyasidir. Ushbu usulda ustoz bo'g'indagi harflarni sonini aytib turadi. Bilamizki ko'pincha bo'g'inlar 2 yoki 3 ochiq yoki yopiq bo'ginlardan tashkil topadi. Masalan: Ka-pa-lak

Maxsus pedagog: 2 deydi bunda bola 2 ta harfni qo'shib o'qiydi, yana 2 deydi yana 2 harfni qo'shib o'qiydi, 3 deydi 3 ta harfni qo'shib o'qiydi. Har qanday bo'g'inni o'qishda unli tovushni cho'zib aytib turish talab etiladi. Hech qaysi harfni o'zini yolg'iz talaffuz ettirmay sherigi bilan aytishga undash kerak shunda natija tez va samarali bo'ladi.

2+3 Texnologiyasi

Ka-pa-lak, Bo-la-lar, Ka-ma-lak

2-rasm. 2+3 texnologiyasi

Bu usul shaxsan mening faoliyatimda deyarli barcha ATEB bolalarimda yaxshi samara berdi. Ayniqsa ruhiy va aqliy rivojlanishida nuqsoni bor F87 o'quvchimi ham harflardan bo'gin hosil qilishga va bo'g'inlarni qo'shib o'qishga yaxshi harakat qilmoqda. Quyida ushbu bolalar bilan faoliyatimdan lavhalarni ilova qilaman. Hamda ajoyib bir o'yinni tavsiya qilaman.

“Bo'g'inlardan so'z tuzing” ta'limiy o'yin uchun materiallar

Mashg'ulotning borishi:

Maxsus pedagog bolalarga o'rganilgan harflarni „Harf jildi“ dan o'qitadi. Ularga xos xususiyatlarni savollar yordamida eslatadi: Bular qanday xarflar? Ular nimalarni ifodalaydi? Unli tovushlar qanday aytiladi? Ular nimadan hosil bo'ladi? Ular nima hosil qiladi? (Bo'g'in hosil qiladi.) Bu harflarning nechta shakli bor?

Bugun bolalar “**D**” tovushi va bosh va kichik “**Dd**” harflari bilan tanishamiz

Di-van so'zi necha bo'g'inli? Men aytaman, siz aniqlaysiz: **Di-van** men shu so'zni qayta aytaman, siz birinchi tovushni aytasiz: **D-D-Di-van**, Xattaxtaga bitta to'rtburchak chizaman. Endi: 2- tovushni ayting: **Di-v-v-van**, 2- to'rtburchak chiziladi. 3-tovushni toping: **Di-v-v-van** 3- to'rtburchak chiziladi: — **Di-van** so'zining modeli hosil bo'ladi: “**D**” tovushi bolalarga talaffuz qildirtiriladi. ana endi o'zingiz o'qing!

Maxsus pedagog:2 deydi

Bolalar :2 ta harfni qo'shib talaffuz etadi-Di

Maxsus pedagog:3 deydi

Bolalar :3 ta harfni qo`shib talaffuz etadi-Van

Ana endi bo`g`inlarni qo`shib o`qiymiz!Qani Di-van

Maxsus pedagog:barakalla!!!

Maxsus pedagog: **“D”** tovushini talaffuz qilganimizda quyidagilar sodir bo`ladi: lablar biroz ochiq, harakatsiz, tinch holatda bo`ladi, tishlar bir-biriga yaqinlashgan, lekin jipslashmagan, **“D”** tovushi unli **“a”, “i”, “o”, “u”** tovushlari bilan qo`shib talaffuz etilganda tilning oldingi kurak qismi yuqorigi tishlarga yoki alveolalarga tirilib turadi. **“D”** tovushi **ya, yo, e, yu** unli tovushlari birikmasi bilan talaffuz etilganda tilning uchi pastga tushgan bo`lib, pastki kurak tishlari

Maxsus pedagog: endi men **“D”** tovushini talaffuz qilaman, **“D”** tovushini cho`zib aytib bo`ladimi? (Yo`q) Maxsus pedagog: **“D”** tovushining hosil bo`lishini tushuntiradi. **“D”** tovushi undosh tovushlar sirasiga kirishi qayd etiladi. **“D”** tovushining xususiyatlari quyidagi savollar asosida bolalardan so`raladi:

“D” tovushi qanday tovush?

Undosh tovushlar qanday rang bilan belgilanadi?

“D” undosh tovush. Undosh tovush unli bilan birga bo`g`in hosil qiladi.

“D” tovushining talaffuzi o`rgatiladi. **“D”** tovushining so`z boshida (**don, deraza,dutor**), o`rtasida (**O-dil, A-do-lat**)) kelishi haqida, so`zlarni bo`g`inlarga bo`lib aytish, bo`g`inlardan tovushlarni ajratish, **“D”** tovushi so`zning qaysi o`rnida kelganini aniqlatish orqali tushuncha beriladi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida ko`rsatilgan 2+3 texnologiyasi asosida inklyuziv ta`lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish hamda belgilangan maqsadlarga erishish yanada osonlashishi isbotlab berildi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Oripov K., Obidova M. "Ifodali o`qish" T.2012 y.
2. Inomxo`jayeva S., Zunnunov A. "Ifodali o`qish asoslari" T. 2018 y.
3. Jo`rayev K. "Ifodali o`qish va himoya qilish" T. 2016 y.
4. Sayfuddinov A. "Og`zaki nutqda pauzaning ahamiyati" T. 2015 y.
5. Xo`jayeva L. "Lektor haqida ifoda vositalari" T. 2014 y.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH

Boymurodova Shaxnoza Ergashovna

Surxondaryo viloyati Sherobod tumani

3-DMTT tarbiyachisi.

ANNOTATSIYA : Ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi, va bu ta'lim tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham joriy qilinganligi, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida yangi qaror va farmonlar qabul qilinib, vazifalar yuklatilganligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, inklyuziv, rivojlanish, takomillashuv, harakat

АННОТАЦИЯ: В данной статье новая образовательная система , внедряемая нашей стране, совершенствование системы инклюзивного образования и внедрение этой образовательной системы в дошкольных организациях, приняты новые решения и постановления и поставлены задачи по развитию. Речь идет о системе инклюзивного образования.

Ключевые слова: образование, инклюзивный,

ABSTRACT: This article discusses the new system of education in our country, in the improvement of the system of inclusive education, and the introduction of this system of education in preschool education, the adoption of new decisions and decrees to develop the system of inclusive education , it is said that the tasks are loaded.

Keywords: education, upbringing, inclusive, development, improvement, actionhis

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimiga, davlat siyosati darajasida katta e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk va mukammal qilib voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali hamda zamonaviy ta'lim va tarbiya

shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali va natijali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali hamda o'z kasbining yetuk kadrlari bo'lgan pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Ushbu konsepsiyada Maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston

Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab

chiqildi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi. Konsepsiyada erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkichlar va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilandi.

Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshirish, jumladan:

2020 — 2022-yillar davomida:

- inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ bazani takomillashtirish;
- inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta va malakasi oshirish;
- inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlanishi, ularni maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlanishi;
- inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali, aholi o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhit shakllantirish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish;
- inklyuziv ta'lim tizimi tajriba-sinov tariqasida, alohida ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy qilish;

2023 — 2025-yillar davomida:

- inklyuziv ta'lim tizimini bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etish;
- inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'rish;
- o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari sonini optimallashtirishni belgilab qo'yildi.
- Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Maktabgacha ta'lim inson potentsiali va inson kapitalini shakllantirishda asosiy va hal qiluvchi ta'lim bosqichlaridan biridir. Yurtimizda ham keyingi yillarda olib borilayotgan keng qamrovli ta'lim islohotlari jarayonlarida maktabgacha ta'limni jahon andozalari va rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalari asosida tubdan takomillashtirish yo'lidan borilmoqda. "Shuning uchun ham biz maktabgacha ta'lim tizimini qayta ko'rib chiqish masalasini davlat siyosati darajasiga ko'tarib, bu borada katta ishlarni boshladik. Agar shu ishni har tomonlama puxta o'ylab amalga oshirmasak, butun ta'lim tizimida sifat o'zgarishiga erishishimiz, ta'limning uzluksizligini ta'minlashimiz qiyin bo'ladi", deya ta'kidlagan edi davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev.

Bugungi kunda, dunyoda nogironligi bo'lgan bolalarning teng huquqli va teng imkoniyatli ta'lim olishi masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Buni xalqaro

maydonda, xalqaro va mintaqaviy hamda sohaviy tashkilotlar tomonidan hamda alohida olingan davlatlar tomonidan ham imkoniyati cheklangan bolalar ta'limining eng maqbul shakllaridan biri bo'lgan inklyuziv ta'limga intilishning kuchayib borayotganligi misolida ham ko'rish mumkin. Ma'lumki, inklyuziv ta'lim modeli har bir ta'lim jarayoni ishtirokchisining (bola, pedagog va ota-ona) ijtimoiy munosabatlari va o'zaro bir-birlarini tushunishini tashkil etishga ko'maklashuvchi, bolaning umumiy ta'lim jarayoniga olib kiruvchi bosqichma-bosqich va chuqur amalga oshiriluvchi jarayondir. Imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy qamlam sifatida ijtimoiy himoyaga, yordamga va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladi. Davlat va jamiyat bunday toifadagi bolalarning huquq, manfaatlarini himoya qilish, moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatish hamda boshqa bolalar bilan imkon qadar teng imkoniyatlardan foydalanishi uchun huquqiy baza yaratish, infratuzilmani yaxshilash, nafaqalar, to'lovlar va imtiyozlar joriy etish kabi say harakatlarni amalga oshirib boradi. Ular sirasida esa imkoniyati cheklangan bolalar manfaatlariga, shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishiga ko'maklashuvchi ijtimoiy institutlar tizimini yaratish va ularning faol ishlashini ta'minlashning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bugungi kunda ana shunday vazifani to'laqonli bajarishga kirishgan ekan, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning maktabgacha ta'lim muhitidagi samarali ijtimoiy moslashuvi uning muhim vazifalaridan birini tashkil etmoqda. Bugungi kunda inklyuziv maktabgacha ta'limni tashkil etishning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilganimizda, quyidagi asosiy xususiyatlarini alohida ta'kidlab o'tish mumkin:

-davlat tomonidan inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonlarining huquqiy, tashkiliy va moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlanishi, uning umumjamiyat harakatiga aylanib borayotganligi, ya'ni "inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyat sari" g'oyasi; nogironlikning oldini olish, barvaqt aniqlash va samarali ta'sir ko'rsatish metodlari bilan birgalikda, bolaning rivojlanish imkoniyatlarini barvaqt tibbiy, pedagogik va psixologik tadqiq etishning fanlararo va sohalararo yangi metodlarining amaliyotga faol tadbiiq etilayotganligi;

-ta'lim-tarbiya va korreksion dasturlarning bolaning individual rivojlanish xususiyatlari, uning mavjud imkoniyatlariga har tomonlama yo'naltirilganligi bilan bir qatorda, uning ijtimoiy moslashuv va integratsiyalashuv imkoniyatlarini yanada kengaytirish va qulaylashtirishga ham asosiy e'tibor qaratilayotganligi;

-maxsus pedagogika sohasida imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim muhitida ta'lim-tarbiya olishi masalasining ilmiy nazariy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib borayotganligi;

-inklyuziv ta'lim muhitida o'qitish modellarining rang-barangligi, o'ziga xosligi, variativ ta'lim metodlarining rivojlanayotganligi, ayni paytda tashkiliy-pedagogik, kadrlarga oid va metodik ta'minotni to'laqonli amalga oshirish bilan bog'liq muammolarning mavjudligi ham shular jumlasidandir.

O'zbekistonda ham inklyuziv ta'lim maktabgacha ta'limning ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi nazarda tutilgan bo'lib, jumladan, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-son qarori bilan tasdiqlangan "Umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risida Nizom"da "bolalarga, shu jumladan, o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan bolalarga yakka tartibda ta'lim dasturlaridan foydalanish, shuningdek, o'z vaqtida inklyuziv maktabgacha ta'lim va tarbiya olish imkonini beradigan qulay muhit yaratish" maktabgacha ta'lim tashkilotlarining muhim vazifasi sifatida belgilangan.

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shib sifatli ta'lim olishini ta'minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va haraktlarini rivojlantirishdir.

Inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi
- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;
- o'qishga bo'lgan ehtiyeji va qiziqishlari ortadi;
- O'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;

-Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;

-Yotsirash, yakkalanish kabi xususi yatlari yo‘qoladi.

Inklyuziv ta‘lim sog‘lom bolalar hayotiga qanday ta‘sir ko‘rsatadi?

-O‘zlariga o‘xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;

-Tengdoshlariga g‘amxo‘rlik hissi uyg‘onadi;

-Ularni qo‘llab-quvvatlash, yordam berishga intilish –insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;

-O‘quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o‘zaro hurmat tarbiyalanadi

-Yordamga muhtoj insonlarga e‘tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar

-Hozirda mamlakatimizda inklyuziv ta‘limga yo‘naltirilgan maktabgacha ta‘lim tashkilotlari kun sayin ko‘payib va takomillashib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha

ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori PQ-4312 08.05.2019

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta‘lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi qarori -4860 13.10.2020

3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013

4. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / О. Г. Буторина // Воспитание школьников, 2010

5. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA BOLANING IJTIMOIYLASHUVIGA ERISHISHDA "MEN" KONSEPSIYASINING O'RNI.

Mardayeva Xayitgul Yusupovna

Surxondaryo viloyati Jarqo'rg'on tumani

26-NilufarMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqola inklyuziv ta'lim yo'nalishida bolaning ijtimoiylashuviga erishishda "Men" konsepsiyasining o'ni haqida va o'zini anglagan holda muloqatga kirishishi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, masofaviy ta'lim va interaktiv xizmatlar, "Men" konsepsiyasi, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В данной статье речь идёт о роли понятия «Я» в достижении социализации ребёнка в направлении инклюзивного образования и о осознанном общении.

Ключевое слово: инклюзивного образование, дистанционное обучение и интерактивные услуги, Концепция «Я», социализация.

Abstract: This article focuses on the role of the concept of "I" in achieving socialization of the child in the direction of inclusive education and about self-conscious communication.

Keyword: inclusive education, distance learning and interactive services, The concept of "I", socialization.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi, shu jumladan inklyuziv ta'lim ham bugungi kunda dunyo hamjamiyati bilan bir qatorda, O'zbekiston ta'limida ham dolzarb masalalar qatorida sanalyapti. Bu vazifani mukammal darajada bajarilishi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 13-oktyabr 2020 yilda 4860-sonli qarori bilan belgilab berildi. Shuningdek, mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish darajasida bir talay muammolar mavjud. Muammolarning

ayrimlari esa: ijtimoiy izolyasiya (yolg'izlanish), ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarda bo'shliqlar mavjudligi, "Men" konsepsiyasining pastligi, mehnat bozorida muvaffaqiyatli ish topolmaslikdir. Shaxsning o'z-o'zini anglashi va "Men" konsepsiyasi inklyuziv ta'limning muammoli nuqtalaridan biri hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolada "Men" obrazining shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishi ichki va tashqi qoidalarga juda xam bog'liq.

Tashqi muxit (oil, maktab, rasmiy va norasmiy guruxlar) "Men"-obrazining shakllanishiga katta (kuchli) ta'sir ko'rsatadi.

O'z-o'zini baholash bo'yicha bola, ijtimoiy muhitda suyanch (tayanch) topmasa, o'z-o'ziga baho berishga nisbatan boshqalar bergan baho past bo'lsa, hurmatga sazovor bo'lish ehtiyoji doimiy ravishda amalga olinsa, shaxsiy diskomfort hissiyoti keskin oshadi. Shaxs doimo kuchli diskomfortni his qilib yashay olmaydi, natijada u yuzaga kelgan vaziyatdan chiqib ketishga harakat qiladi. Shuning uchun bolaning o'z-o'zini baholashi ijtimoiy muhitda to'g'ri tayanchni topishi muhim va lozim. Bu muammoni hal etishning asosiy yo'li bolaning boshqa qayerdadir o'zini boshqalar tomonidan to'g'ri baholaydigan guruhga o'tishidir. Bu guruhda uni qadrlaydilar, bu esa hurmatga sazovor bo'lish ehtiyojini qoniqtiradi, natijada u o'zini guruhda yaxshi his qiladi. Shu munosabat bilan qaraganda, bunday bolalarda "Men" obrazini to'g'ri shakllantirish orqali shaxs sifatida rivojlanishi, o'zidan qoniqish va kelgusi hayotida o'z o'rniga ega bo'lishi ayrim faoliyat turlari muhim rol o'ynaydi.

Bular quyidagi faoliyat turlaridir:

O'yin-shunday faoliyat turiki, u bevosita biror moddiy yoki ma'naviy ne'matlar yaratishni nazarda tutmaydi, lekin uning jarayonida jamiyatdagi murakkab va xilma-hil faoliyat normalari, harakatlarning simvolik andozalari bola tomonidan o'zlashtiriladi. Bola toki o'ynamaguncha kattalar, xatti-harakatlarining ma'no mohiyatini anglab yetolmaydilar.

O'qish faoliyat xam shaxs kamolotida muhim rol o'ynaydi va ma'no kasb

etadi. Bu shunday faollik, uning jarayonida bilimlar, malaka va ko'nikmalar o'zlashtiriladi.

Mexnat eng tabiiy ehtiyojlarga asoslangan faoliyat bo'lib, uning maqsadi, albatta, biror moddiy yoki ma'naviy ne'matlarni yaratish, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishdir. Ushbu faoliyat turlarida oilaning o'rnini beqiyosdir.

Oiladagi komfort holat bolaning inklyuziv ta'limda yanada o'zini normal his qilishiga olib keladi. Oilaviy muhitda qo'llab-quvvatlanish bolaning bu ta'lim jarayoni oson o'zlashtirishini ijobiylikka erishiladi. Buni amalga oshirishda maktab amaliyotchi psixologining o'rnini alohida ahamiyatga ega.

Farzandingizga aytish mumkin bo'lmagan 10 ta ibora;

Har bir ota-ona farzandi sog'lom va baxtli bo'lib katta bo'lishini istaydi. Shunga qaramay, biz kattalar o'zimiz bilmagan holda bunga to'sqinlik qilamiz. Mazkur maqolada farzand hayotiga zarar keltirishi mumkin bo'lgan, ota-onalar tomonidan aytiladigan fikrlar taqdim etiladi.

Farzandlarga vaziyat taqozo qilganida aytish kerak bo'lgan gaplar mavjud.

Misol uchun, maqtash, achinish, qo'llab-quvvatlashga oid bo'lgan iboralar. Aksincha foydalanganda ehtiyotkorlikni talab etadigan so'z birikmalari bor. Yana bir turdagi iboralar bor-ki, ularni farzandlar oldida umuman aytmalik maqsadga muvofiq bo'ladi.

1. Ahmoqona gaplarni gapirma! **Sinonimi:** "Bekorchi gaplarni gapirma".

Nima uchun mumkin emas?

Bolalar kattalardan farqli ravishda "bekorchi" gaplarni hech qachon gapirishmaydi. Kichkina odam bizga ma'lum qilishga qaror qilgan har bir ma'lumot u qanchalik kulguli va aqlga sig'mas ko'rinishiga qaramay, bolakay uchun muhim sanaladi. Bu ibora bilan siz farzandingizga uning so'zlari u qadar muhim emasligini namoyish etasiz. Keyinchalik, uning sizdan yashiradigan sirlari erta paydo bo'lganiga ajablanmang. Buning o'rniga nima deyishimiz mumkin? Bolaning so'zini bo'lishdan avval, uni diqqat bilan tinglash kera. Agar bolakay sizga o'zining yangi

kashfiyoti haqida gapirib bersa, u bilan birga quvoning, muammosidan soʻz ochsa, birgalikda yechim topishga harakat qiling.

2. Mana ol, lekin ket. Sinonimlari: “Mana ushla va meni tinch qoʻy”, “Ol va meni boshqa bezovta qilma”. Nima uchun mumkin emas?

Bu bolaning talablariga rozi boʻlishning eng yomon usuli. Sizni tinch qoʻyishi uchun biror narsa berishingizdan tashqari, u evaziga hayotingizdan ketishi kerak. Bolalar mana shu yoʻl bilan oʻzi istagan narsasiga erishishni oʻrganib oladi. Ota-onalar esa keyin hayron boʻladilar: begonalik hissi bolada qayerdan paydo boʻldi?

Buning oʻrniga nima deyishimiz mumkin? Hech kim farzandiga doimiy ravishda yoʻq deya olmaydi, bu talab ham etilmaydi. “Meni tinch qoʻy” soʻzidan voz kechsangiz ham bu ancha yaxshi boʻladi.

3. Sening qoʻlingdan kelmaydi, kel buni yaxshisi men bajaraman.

Sinonimlari: “Sening qoʻlingdan kelmaydi”, “Tinch qoʻy, bari bir bajara olmaysan”. Nima uchun mumkin emas?

Sinab koʻrish imkoniyati huquqidan mahrum etib, siz bolaga qoʻlidan kelmaslik hissini singdirasiz va uni muvaffaqiyatsizlik sari yetaklaysiz. Psixologiyada mazkur holatning natijasi “oʻrganib qolingan yordamga muhtojlik” deb ataladi-inson mazkur holatda oldindan, hali hech nimaga qoʻl urmay turib, hech nimani oʻzgartira olmasligini biladi. Buning oʻrniga nima qilish mumkin? Agar farzandingiz qoʻlidan kelmaydigan ishni amalga oshirmoqchi ekanligini koʻrsangiz, yaxshi unga “Kel senga yordam beray” deganingiz maqul. Yoki unga sizga yordam berishiga ruxsat bering. Agar bu imkonsiz boʻlsa, misol uchun farzandingiz elektr simini tuzatmoqchi boʻlsa, bu u uchun xavfli ekanini tushuntiring.

4. Boshqa bolalar bajara oladi, sen esa eplay olmaysan.

Sinonimlari: “bajara oladi” soʻzining oʻrnida koʻplab variantlar boʻlishi mumkin (quloq solishadi, yaxshi oʻqiydilar, bilishadi, nimagadir erishishgan).

Nima uchun mumkin emas?

Bolani oʻzgalarga qaraganda yomon deya his etishga majbur etib, unda toʻla qimmatga ega emaslik hissini shakllantirasiz. Baʼzilar aynan shu yoʻl bilan bolada yaxshiroq boʻlishga sabab paydo boʻladi, deya fikrlashadi. Biroq kattalar

bilan ham mazkur usul har doim ham natija beravermaydi. Bolaga kelsak-bu juda yomon holatlarga olib kelishi mumkin. Buning o'rniga nima deyish mumkin? Zigmund Freydga tegishli deya aytiladigan bir fikr mavjud: "O'zingizni taqqoslashingiz mumkin bo'lgan yagona odam bu-o'tmishdagi o'zingizdir". Mazkur fikr muallifi Freyd ekanligi noma'lum, biroq mazkur prinsipga ko'ra ish ko'rish oqilona bo'ladi.

5.Seni ko'rmasam edi. Sinonimlari: "Ko'zimdan yo'qol", "Seni ko'rgim kelmayapti". Nima uchun mumkin emas?

Mazkur so'zlar bolaga uning o'zi ham, uning muammolari ham ota-onasiga kerak emasligi haqida xabar beradi.

Ba'zida ota-onalar shu yo'l bilan sodir bo'lishi mumkin bo'lgan mojaroning oldini olmoqchi bo'ladilar, biroq muammodan qochish uni hal etishni anglatmaydi, aksincha u yanada chuqurlashadi. Buning o'rniga nima deyish mumkin? Farzandlarni tinglash, ularga yordam berish lozim. Mojaroli vaziyatlar sodir bo'lib turishi tabiiy hol, bunday vaziyatlarda o'zgacha usullarni qo'llash lozim.

6.Haqoratli so'zlar Sinonimlari: ularni hamma biladi Nima uchun mumkin emas?- Nutqda haqoratli so'zlarning zarurligi, mumkinligi haqidagi bahsni boshlamaymiz. Buning o'rniga nima nima deyish mumkin? Mazkur so'zlarni 99 foiz holatda haqoratli bo'lmagan so'zlarga almashtirish yoki umuman nutqdan chiqarib tashlash mumkin.

7.Agar sen bo'lmaganingda... Sinonimlari: "Seni nimaga ham dunyoga keltirdim", "Abort qilganimda yaxshiroq bo'lardi". Nima uchun mumkin emas?

Bunday iboralar bolada aybdorlik hissini uyg'otadi. U o'zining mavjudligi bilan ota-onasiga og'riq, yomonlik olib kelayotganligi hissini o'zlashtiradi. Bu esa bola psixikasi uchun ongni zararlantiruvchi holatdir. Buning o'rniga nima deyish mumkin? Bunday o'ylar-o'zingizni anglab olish uchun sabab hisoblanadi. Siz farzandingizni shaxsiy muvaffaqiyatsizlik va omadsizligingizda ayblayapsiz. Bu haqda yaxshilab o'ylab ko'ring.

8.Sen yomonsan! Sinonimlari: "Vahshiysan", "Ahmoqsan", "Quloqsizsan".

Nima uchun mumkin emas?

Bolalar o'z ota-onalari tomonidan berilgan baholarga juda ishonadilar. Bunday tavsifnomalar berganingizda farzandingiz uni o'zlashtirib, aynan shunday bo'lishga harakat qilishiga tayyor bo'ling. Bu esa kelajakda o'ziga past baho berish va muammolarni anglatadi. Buning o'rniga nima deyish mumkin? “Sen yomonsan” deyish o'rniga “sen yomon ish qilding”. “Sen ahmoqsan” emas, “bu noto'g'ri qaror”. Bolani emas, uning harakatlarini baholaganingizda uni yaxshiroq bo'lish uchun ruhlantirasiz.

9. Men seni yaxshi ko'rmayman! **Sinonimlari:** “Agar sen u yoki bu narsani qilsang, yoki qilmasang, u holda men seni yaxshi ko'rmayman”.

Nima uchun mumkin emas?

Ota-onaning muhabbati hech qanday shartlarsiz bo'lishi lozim. Undan ayrilib qolish tahdidi hayotga bo'lgan tahdid bilan teng. Oxir-oqibat, siz haqiqatan ham farzandingizni yaxshi ko'rmaysizmi? U holda bu darajada qo'rqinchli yolg'onni unga aytishning nima keragi bor?

Buning o'rniga nima deyish mumkin? Keyingi bandga tegishli bo'lgan fikrlarni

aytish mumkin.

10. Men seni tashlab ketaman **Sinonimlari:** “Mana shu yerda qoldirib ketaman”, “Anavi amakiga berib yuboraman”. **Nima uchun mumkin emas?**

Ota-ona farzand uchun eng muhim insonlardir. Uning hayoti aynan ularga bog'liq, farzand onasiz mavjud bo'lishni xayoliga ham keltira olmaydi. SHuning uchun, bunday iboralar shu darajada samarali-ki, faqatgina dastlabki vaqtlarda. Be'mani tahdidlarni bola tezlik bilan qabul qilmay qo'yadi. Biroq nevroz shakllanib ulgurishi uchun vaqt bermalol etarli bo'ladi. Buning o'rniga nima deyish mumkin? Istagan gapingizni aytishingiz mumkin. Jismoniy jazo bilan tahdid qilish odatda bolani tashlab ketish, yaxshi ko'rmay qo'yish bilan qo'rqitishning oldida u qadar qo'rqinchli usul bo'lmay qoladi. Yaxshisi bola bilan qo'rquv va jazoga asoslanmagan munosabatlarni o'rnatish lozim. Bu oson emas, biroq natija bunga arziydi.

Tushunganingizdek, soʻzlarning oʻzigina emas, ota-onalarning mazkur soʻz

ortida turuvchi munosabatlari ham muhim sanaladi. Ota-onaning xulq-atvori bundan ham muhimroq. Shuning uchun nafaqat yomon soʻzlar, balki yomon odat va ishlardan ham voz kechish lozim.

Yuqoridagi ishlarni tashkillash va takomillashtirish orqali inklyuziv taʼlimda oʻquvchilarni psixologik jihatdan qoʻllab quvvatlanishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida qarori PQ-4312 08.05.2019
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining alohida taʼlim olish ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari toʻgʻrisidagi qarori -4860 13.10.2020
3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013
4. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / О. Г. Буторина // Воспитание школьников, 2010
5. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.

ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOʻLGAN BOLALARGA TAʼLIM-TARBIYA BERISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI.

Saidova Saboxat Akramovna
Surxondaryo viloyati Jirgʻon tumani
2-sonli maktab tarbiya oʻqituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqola maxsus ta'limga muhtoj bolalar uchun yordamchi texnologiyalardan foydalanishning ma'nosi va afzalliklarini ochib beradi.

Ta'lim muassasasida yoki maktabdan tashqarida (uyda, uyda) umumiy ta'lim fanlarini o'rganishni o'z ichiga olgan uy ta'limida mumkin bo'lgan maksimal yordamchi texnologiyalardan foydalangan holda alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun to'g'ri texnologik vositalarni tanlash zarurati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: yordamchi texnologiyalar, aqliy qobiliyatlar, vositalar, axborotkommunikatsiya texnologiyalari.

Annotation. This paper was written to expose the meaning, benefits, and answer why the use of assistive technology for children with learning disabilities. It pointed out the need for selecting the right technology tools for the children with learning disabilities, to enable achievement of the target goals, and highlighted instructional guides for the classroom teachers, that would make children with learning disabilities benefit maximally from the use of assistive technology tools, whether in the classroom or at home, in order that the technology would make the teaching – learning process enjoyable and productive.

Keywords: assistive technology, learning disabilities, tools, information and communication technology.

Dunyo mamlakatlarida nogironligi bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni tarbiyalash, ularning jamiyatda o'ziga munosib o'rinni egallashlariga ko'maklashish hamda ularning rivojlanish yo'lida beriladigan ta'lim-tarbiya masalasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Birlashgan Millatlar tashkilotining “Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi”, “Aqliy jihatdan orqada qolgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi Deklaratsiyasi” “Nogironlar huquqlari to'g'risida”gi Konvensiyasi, “Ta'lim hamma uchun” rejadasturi to'g'risidagi Dakar deklaratsiyasi, “Osiyo va Okeaniya mamlakatlari nogironlar huquqlarini muhofaza qilish chora-tadbirlari dasturi”, “Nogironlar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash bo'yicha Standart qoidalar”, “Bolalar huquqlari to'g'risida”gi konvensiya va boshqa xalqaro miqyosda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy maqsadi nogiron bolalarni

himoyalashga qaratilgan bo'lib, bunda xalqaro-huquqiy asoslar ta'lim jarayoniga inklyuziv yondashuvni samarali joriy etishni nazarda tutadi.

Umumiy o'qitish tizimida inklyuziv ta'limning pedagogik hamda psixologik jihatlarini, nogironligi bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqiy tengligi sharoitini yaratish, jamiyat a'zosi sifatidagi o'rnini mustahkamlashga oid muammolar bu izlanishlarning asosini tashkil etib, ular nogiron bolalarning individual xususiyatlari va adaptiv imkoniyatlarini inobatga olish, ijtimoiy moslashuvini texnologik ta'minlash hamda qo'llab quvvatlash o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik tizimini takomillashtirishda alohida o'rin egallamoqda.

Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi "inklyuziv jamiyat" g'oyasiga asoslanadi, bu yerda hamma narsa boshqasini (boshqa irq, din, madaniyat, nogironligi bo'lgan odamni) ijtimoiy hayotda faol va teng ishtirok etishga qo'shishni afzal ko'radi, har kimning manfaatlariga mos keladi, mustaqil yashash qobiliyatini oshiradi, ularning huquqlari tengligini ta'minlaydi.

Inklyuziv amaliyotning rus tajribasi ta'lim tashkilotlarining eksperimental va dizayn rejimining uzoq bosqichi, nogiron bolalarning ehtiyojlari uchun ta'lim sharoitlarini muallifning moslashuvi bilan bog'liq. Shu sababli, inklyuziya jarayonining sifati, bolalarning turli toifalariga nisbatan uning samaradorligini professional baholash masalasi dolzarbdir.

Y. A. Gerasimenkoning fikriga ko'ra, inklyuziv ta'lim – bu turli toifadagi bolalarning (alohida ta'lim ehtiyojlari, turli etnik guruhlar, ma'lum bir ijtimoiy guruhga mansubligi), ularning xususiyatlari va o'rganish qobiliyatining qadr-qimmatini tan olish. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning mintaqaviy modellari bir-biridan 5 ta asosiy omil bo'yicha farq qiladi:

- 1) ta'lim organlari va ilmiy hamjamiyatning pozitsiyasi
- 2) psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini rivojlantirish;
- 3) jamoat tashkilotlari faoliyati;
- 4) tayyorlangan pedagog kadrlarning mavjudligi;
- 5) ta'lim xizmatlarini moliyalashtirish imkoniyatlari.

Inklyuziv jarayonlarning rivojlanishi fonida ota-onalarning maktab bilan o'zaro

munosabatlaridagi roli o'zgarib bormoqda. Umuman olganda, Rossiyaning inklyuziv ta'lim amaliyoti, mavjud mintaqaviy farqlarga qaramay, hozirgi vaqtda bir qator umumiy cheklovlar va muammolarga ega. Nogiron bolalarning inklyuziv ta'limi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinmaydi, bunday bolalarni ommaviy maktabda o'qitish uchun maxsus ta'lim sharoitlarini moliyalashtirish va amalga oshirish mexanizmi mavjud emas. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning eng muhim vazifasi inklyuziv ta'lim muassasalari rahbarlari, o'qituvchilar va ta'lim amaliyotini amalga oshiradigan mutaxassislarni tayyorlashdir.

Alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan bolalarga asoslangan inklyuziv ta'lim jamiyatga ham foydalidir. Bu esa o'z navbatida jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani oddiy bog'cha yoki maktabga joylashtirish integratsiya yo'lidagi birinchi qadamdir.

Integratsiyalashgan jamiyatda barcha teng huquqqa ega, bu yaxlit jamiyatdir. Inklyuziv ta'lim tufayli jamiyat integratsiyalashgan jamiyatga aylanadi va barcha bolalar uchun foydali bo'lgan samarali pedagogika tamoyillarini targ'ib etadi. Avvalo ta'lim-tarbiya berish jarayonini tashkil etishda, ushbu yo'nalishlarga to'g'ri jalb etilgan o'qituvchilar bilan ta'minlangan bo'lishini hamda bolalarni kamsitishlardan holi bo'lgan muhitni shakllantirishdan va samarali me'todlarni qo'llashdan boshlanadi. Insonlarning turli xilda bo'lishi normal holat, deb qabul qilingan va o'rganish jarayonining tabiati va bosqichlaridan kelib chiqqan holda, bola mazkur jarayon talablariga emas, balki ushbu jarayon bola talablariga moslashtirilishi lozim.

Umumta'lim maktablarga oddiy bolalarning barchasi borsa, alohida e'tiborga muhtoj bolalar ham jalb etilishi kerak. Inklyuziv ta'limning oiladan, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlab yo'lga qo'yilayotganligi muhim ahamiyatga ega. Bu esa bolalarning keyinchalik atrofdagilar bilan muloqotda bo'lishiga, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan va shu bilan birga, kundalik-maishiy ehtiyojini qondirish ko'nikmalarini erta egallashlariga, hayotga moslashib,

umumta'lim maktablarida tengdoshlari qatori darslarni o'z vaqtida o'zlashtirishiga, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashish ko'nikmasini egallashlariga ko'maklashadi. Umumta'lim maktablarda inklyuziv ta'lim – alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan bolalar yoki boshqa sabablar tufayli tarbiyasi og'ir, yetim bolalar uchun moslashuvchan, individuallashtirgan va barcha bolalarga teng huquq va imkoniyatlar tengligini beradigan ta'lim tizimidir. Shuningdek, inklyuziv ta'lim – millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, moddiy va ma'naviy ahvoli, oilasining jamiyatda tutgan o'rni, jismoniy yoki rivojlanishda kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qo'llab-quvvatlashni nazarda tutadigan ta'lim hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga o'ziga xos tarzda joriy qilish uchun pedagogik, tashkiliy va usuliy ishlar zarur. Maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim sharoitida o'qitilishi ularning o'ziga xos xususiyatlari, nuqson turi, darajasi va sinfdagi bolalar sonini e'tiborga olgan holda tashkil qilinadi. Avvalo shuni ta'kidlash joizki, o'quvchilarning yoshlari bir xil bo'lsa-da, lekin ular bir-birlariga o'xshamaydilar. Barcha bolalarning individual psixologik, shaxs xususiyatlari, idrok qilish darajasi, zehn va idroki turlichadir. Shu sababli maxsus ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ta'lim olayotgan inklyuziv sinflardagi o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish masalasi yanada murakkabroq muammolarni hal etishni talab etadi. Inklyuziv sinfda o'qituvchi bolalarning imkoniyatini e'tiborga olib, darslarni shunga muvofiq rejalashtira olsa, bolalarning nogironligi bilim olishiga ta'sir qilish va qiyinchiliklarni bartaraf etishning samarali yo'llaridan foydalansa, maktab va oila hamkorligini to'la yo'lga qo'ya olsa, nogiron bolaning kelajagiga ishonch bilan qarasagina dars jarayonining muvaffaqiyatli kechishiga erishish mumkin. Har bir bola o'z imkoniyat darajasida rivojlanadi. Atoqli psixolog olim L.S.Vigotskiy aytganidek: «Har qanday ruhiy yoki jismoniy nuqsonda ham taraqqiyot davom etadi».

Inklyuziv ta'limning joriy etilishi milliy, tashkiliy va uslubiy islohotlarni talab etadi. «Umumta'lim» va «Maxsus ta'lim» o'rtasidagi to'siqlar olib tashlanishi kerak.

Inklyuziv ta'lim (inglizcha "inclusion - uyg'unlashgan, jalb qilingan") "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda "barcha o'quvchilar uchun maxsus o'quv ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim olish imkoniyatini teng ravishda ta'minlash" deb belgilangan.

Inklyuziv ta'lim haqida gapirganda, ta'lim ehtiyojlarining turli-tuman o'nalishlariga alohida urg'u berish zarur. Shu bilan birga, psixofiziologik rivojlanishida alohida xususiyatlarga va sog'lig'ining imkoniyatlari cheklangan bolalarni o'qitishga alohida e'tibor va tadqiq etish lozim.

Pedagog tomonidan ta'limjarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo'llanilishi imkoniyati cheklangan bolalarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada o'stirishga xizmat qiladi.

Xususan:

- muammoli izlanish;
- kichik tadqiqotlarni olib borish;
- debat;
- bahs-munozara;
- evristik suhbat;
- kichik guruhlarda ishlash va b.

Darslarini tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining imkoniyati cheklangan bolalar bilim, ko'nikma, malaka va tajribalariga tayangan holda ularni qiziqтира oladigan, fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishlari zarur.

Inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchlar tomonidan:

- turli shakl, metod, vosita va texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish;
- o'quv topshiriqlarini bajarishda imkoniyati cheklangan bolalarga usullarni mustaqil tanlash imkonini berish;

➤ imkoniyati cheklangan bolani juftlikda, kichik guruhda va jamoada ishlashini ta'minlash;

➤ o'qituvchlarning loyihalashtirilishiga e'tiborning qaratilishi nafaqat o'qitish sifatini yaxshilaydi, samaradorligini oshiradi.

Xulosa. Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan ta'lim tashkilotlar nufuzining qanchalik muhimligi, mana shu maxsus tayyorgarlikga ega bo'lgan o'qituvchilarga bog'liqdir. Chunki, u alohida ta'limga muhtoj bolalar mavjud bo'lgan sinf o'qituvchisiga kerakli maslahatlarni beradi va ko'maklashadi, maxsus o'qitish uskunolari, jihozlari bilan ta'minlaydi, ota-onalar, o'qituvchilar bilan tushuntirish ishlari o'tkazadi, dars jadvali, dasturga, kerak bo'lsa, o'zgartirishlar kiritadi, ularni asoslab beradi. Shuningdek, shu yo'nalishda ishlaydigan o'qituvchilarning malakasini oshiradi, bilim mahoratini boyitadi, sog'liqni saqlash xizmatlarini tashkil etadi, qulay psixologik muhitni yaratadi. Bu ta'lim faoliyat dasturi bir-qancha maxsus, hududiy, bosqichli omillarga bog'liq bo'ladi. Ular jamiyat istiqbolini, ehtiyojini, resurs talablarini, mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz.
2. Инклюзивное образование в России и за рубежом: Материалы Международной научнопрактической конференции “Инклюзивное образование: методология, практика, технология”.— М., 2011.
3. Грозная Н. С. Инклюзивное образование за рубежом. От мечты к реальности //Синдром Дауна XXI век.— 2011. № 1.— С. 34–41.
4. Ibragimov, X., & Sh, A. (2008). Pedagogika nazariyasi (darslik). T.: Fan va texnologiya, 288.
5. Ибраимов, Х. И. (2018). Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога. Наука, образование и культура, (3 (27)), 44-46.
6. Хонимкулова, М. Х. К., & Ибраимов, Х. И. (2018). Необходимость изучения

иностранных языков: теория и практика. Вопросы науки и образования, (27 39)), 80-83.

7. Ibragimovich, I. K. (2020). Theoretical and methodological basis of quality control and evaluation of education in higher education system. International journal of discourse on innovation, integration and education, 1, 6-15.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA'LIM MASALALARI.

Boboxonova Muhabbat Eshbo'riyevna.
Jarqo'rg'on tumani 26-DMTT tarbiyachisi.

Annotatsiya: Maqolada shaxsni har tomonlama mukammal va barkamol qilib shakllantirish vazifasi eng dolzarb masalalardan biri ekanligi, umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish bo'yicha pedagogik jarayonni tashkil etish ish yo'llari hamda imkoniyati cheklangan bolalarning boshqa sog'lom bolalar bilan teng sharoitda o'qitilishi imkoniyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, induvidual yondashuv, aqliy rivojlanish darajasi, tahlil, umumlashtirish, ommalashtirish, zamonaviy texnologiya, shakl va usul, korreksion tarbiya, artikulatsiya, tyutor, diqqat yetishmasligi, giperaktivlik sindromi, autizm, disleksiya.

Аннотация: В статье представлена информация о том, что задача всестороннего совершенного и гармоничного формирования личности является одной из самых актуальных, о путях организации педагогического процесса обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных школах, а также о возможности обучения детей с ограниченными возможностями здоровья наравне с другими здоровыми детьми.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, индивидуальный подход, уровень психического развития, анализ, обобщение, популяризация, современные технологии, форма и методика, коррекционное воспитание,

артикуляция, тьюторство, дефицит внимания, синдром гиперактивности, аутизм, дислексия.

Annotation: The article provides information on the fact that the task of forming an individual in a comprehensive perfect and harmonious way is one of the most pressing issues, ways to organize a pedagogical process for teaching children with disabilities in secondary schools, and the possibility of teaching children with disabilities on an equal footing with other healthy children.

Keywords: inclusive education, individual approach, level of mental development, analysis, generalization, popularization, modern technology, form and method, correctional education, articulation, tutor, Attention Deficit Hyperactivity syndrome, autism, dyslexia.

Inklyuziv ta'lim-barchaning, shu jumladan, bolalarning ta'lim olish jarayonidan boshlab kutilayotgan natija va tavsiflashgacha, alohida hamda turli ehtiyoj va talablarini hurmat qilgan holda diskriminatsiyaning barcha shakllarini bartaraf etib, sifatli ta'lim olishlariga yo'naltirilgan jarayondir. (YUNESKO 2008). Inklyuziv ta'lim amaliyotining ko'rsatishicha, alohida ehtiyojli bolalarga ko'mak berish orqali barcha imkoniyatlarini ishga solgan holda rivojlanishlariga erishish mumkin.

Hayotdagi imkoniyatlarni takomillashtirish qobiliyati kattalarning munosabati va xulqi hamda bolalarning xohishigagina emas, balki ularning tajribalariga ham bog'liqdir.

Qiyinchiliklarni yengish va xavf-xatarlarni bartaraf etish uchun esa professionallik nuqtai nazaridan aralashishning o'zi yetarli emas. Nafaqat bolaga aloqador bo'lgan xavf omillarini, balki oilaga va kengroq muhitga aloqador bo'lgan xavf-xatarlarni ham aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Bolalar bog'chasida va maktabda inklyuziv muhit yaratish

Alohida ehtiyojli bolalarda ham boshqa bolalar kabi shunday ehtiyojlar mavjud:

Ularni yaxshi ko'rishlarini va ular haqida qayg'urishlarini hohlaydilar, o'zlarini havfsiz deb his etishni va o'z tengdoshlari bilan birgalikda o'ynash orqali atrof muhitni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishni hohlaydilar.

Ta'lim muhiti bolaning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga, jismoniy psixologik xavfsiz va rag'batlantirishga har bir bolaning farovonligiga ko'maklashadi. O'ziga jalb qiluvchi va sog'lom bolalarni izlanishga, o'qishga va mustaqil bo'lishga

chorlaydi. Tanlash imkoniyatini beradi va bir-biriga ko'maklashish imkoniyatini yaratadi. Ta'lim muhitida bolalar o'zini yaxshi his etadi, agar ular uchun kimdir xursand ekanligini sezishsa, ularning fikri muhim hisoblansa, ularning qo'shgan hissi qadrlansa, o'zlarini jamiyatning to'laqonli a'zosi deb his qiladilar.

Kattalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tengdoshlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar kabi bolalarning jismoniy, ijtimoiy, ruhiy va kognitiv rivojlanishiga ko'maklashishda ahloq qoidalari, jamoaviy muhit yaratish muhim

ahamiyatga ega. Pedagog ma'lum bir ta'limdagi ehtiyojlarni inobatga olgan holda, muhitni o'zgartiradi, bolalar birgalikda ishlashi, turli xil mashg'ulotlarda va mashqlarda ishtirok etishlari, hamda tavakkal qilishga va undan ham qiyinroq vazifalarni bajarishga qo'rqmasliklari uchun ularga ko'maklashadi.

Faol ish bilan mashg'ul bo'lish uchun joy: avvalo jismoniy bo'shliqni tuzilmashtirish, sokin va shovqin zonalarining bo'linishi xotirjamlik muhitini

yaratish. Yozuvlarda va rasmlarda ifodalangan kun tartibini tashkil etish. Guruhda ijobiy muhit yaratilgan deb hisoblash mumkin. Agarda, o'zaro ishonch o'rnatilgan bo'lsa, qo'rqinch holati minimal darajada bo'lishi lozim.

Ta'lim jarayoni tanlash imkoniyatini, birgalikda ta'lim olish imkoniyatini, har bir bolaga individual yondashishni o'z ichiga oladi.

O'qish natijalarining baholanishi qiziqtiruvchi omil hisoblanadi.

O'qitishning bir qator usullari:

-Menga aytib bersang, unutib qo'yaman.

-Ko'rsatib ber va men eslab qolaman.

-Bajarishni o'zimga qo'yib ber va men buni o'zlashtirib olaman kabi so'zlardan foydalanish lozim.

Har bir maktabning har bir sinfida va har bir bog'chaning har bir guruhida Oson va tez o'zlashtiruvchi ba'zi bir bolalar, shu jumladan, o'zining tengdoshlariga nisbatan ancha oldinga o'tib ketgan bitta yoki ikkita bolalar mavjud bo'ladi.

Kutilgan darajada o'qiyotgan ko'plab bolalar, ta'lim olishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan ba'zi bir bolalar, shu jumladan o'z tengdoshlariga nisbatan ancha orqada qolgan bitta yoki ikkita bolalar bilan individual ishlash lozim. Barcha bolalarga bir xil narsani, bir xil usulda, butun bir guruhga o'qitmaslik va ulardan bir xil natijalarni va bir xil o'zlashtirishlarini kutmaslik. Ularni individuallashtirish va farqlash lozim.

O'qitish va o'qishni qanday individuallashtirish va farqlash mumkin?

Guruhlarda ishlash, juftlikda ishlash, yakka tartibda ishlash, o'qish bo'yicha turli-xil mashqlar ishlashning turli xil usullaridan foydalanish.

Farqlash uchun turli xil usullardan foydalanish. Ta'lim olish muhiti, asos, jarayon, natija, mashqlarni qismlarga bo'lish, matnni o'qish uchun qulay qilib olish, matnni tasmaga (plyonkaga) yozib olish. Eshitish va ko'rish vositalaridan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ishlash jarayonida mashqni bajarish uchun ko'proq vaqt ajratish. Bir vaqtning o'zida ko'plab yangi narsalarni o'rgatmaslik. Og'zaki yoki yozma ravishda javob berishga ruhsat berish, ishni boshlashga ko'maklashish. Individual yordam o'lchovi, ko'rsatmalar, o'quvchilarning javoblari, ishtirok etish darajasiga e'tibor qaratish kerak. Bolaga birgalikda ishlash imkoniyatini yaratib berish, individual holda ko'maklash, ochiq savollar berish, tanlash imkoniyatini berish, vizual ma'lumotlardan foydalanish, texnologiyalardan foydalanish, histuyg'ular haqida gapirish, sayohatga chiquvchi o'yinchoqdan foydalanish, avtorlik stulidan foydalanish orqali ishni tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Inklyuziv ta'lim amaliyotining ko'rsatishicha, alohida ehtiyojli bolalarga ko'mak berish orqali barcha imkoniyatlarini ishga solgan holda rivojlanishlariga erishish mumkin.

Inklyuziv ta'lim - umumiy ta'lim (ommaviy) maktablarida alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Inklyuziv ta'lim-bu mavjud jismoniy, intellektual, ijtimoiy, hissiy, lingvistik va boshqa xususiyatlarga qaramay, har bir bolaga umumiy (yagona, yaxlit) ta'lim va tarbiya jarayoniga qo'shilish imkoniyatini beradigan (rivojlanish va sotsializatsiya) ta'lim,

bu keyinchalik o'sishga imkon beradi. jamiyatning teng huquqli a'zosi bo'lish

uchun odam, ajratish va izolyatsiya xavfini kamaytiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimiga inklyuziv modelni joriy etish uchun shart-sharoitlar majmuasining xususiyatlari. Inklyuzivni amalga oshirish va amalga oshirish jarayonini boshqarish. Inklyuziv ta'limning maqsadlari. Inklyuziv ta'limning tamoyillari va mezonlarini aniqlash. Zamonaviy psixologik va pedagogik fan va amaliyotda «ta'lim muhiti» tushunchasi ta'lim va tarbiya shartlarini muhokama qilishda keng qo'llaniladi. Mahalliy va xorijiy olimlarning ko'plab asarlari (Y. Korchak, J. Gibson, V. A. Yasvin, S. V. Tarasov, G. A. Kovalev va boshqalar) ta'lim muhiti muammolarini o'rganishga bag'ishlangan. Mekansal-predmetli tarkibiy qism (muassasaning moddiy imkoniyatlari-mavjud (to'siqsiz) arxitektura va fazoviy tashkil etish; bolalarning ta'lim ehtiyojlarini qondiradigan zamonaviy vositalar va tizimlar bilan ta'minlash); Kommunikativ va tashkiliy komponent (o'qituvchilarning aralash (yaxlit) guruhda ishlashga shaxsiy va kasbiy tayyorgarligi, jamoada qulay psixologik iqlim, mutaxassislarning jamoaviy faoliyatini boshqarish). Biz inklyuziv ta'lim muhitini tashkil etish shartlariga murojaat qilamiz:

Maktabgacha va maktab ta'limining didaktik texnologiyalar, ta'lim dasturlari, muassasalarning ta'lim maydoni darajasida davomiyligi). Turli qobiliyatlarga ega bolalarning ta'lim ehtiyojlariga mos keladigan moslashuvchan va o'zgaruvchan tashkiliy-uslubiy tizimni yaratish maktabgacha va maktab ta'limi tizimlarining uzluksizligi bilan ta'minlanadi. Bolalar bog'chasi va maktab mutaxassislarning birgalikdagi faoliyati inklyuziya uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratish sohasida qo'shma echimlarni ishlab chiqish bo'yicha hamkorlik sifatida amalga oshiriladi. Hamkorlik quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: kelajakdagi birinchi sinf o'quvchisining maktabida pedagogik kengashlar va yig'ilishlarni, ota-onalar yig'ilishlarini, tarbiyaviy tadbirlarni, mashg'ulotlarni birgalikda o'tkazish. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarini har tomonlama va ko'p bosqichli qo'llab-quvvatlash:

o'qituvchi (rahbar, ma'muriyat), bolalarni o'qitish (defektolog, psixolog, ota-onalar) va bolalarni ijtimoiylashtirish (psixolog, ota-onalar, ko'ngillilar).

Inklyuziya pedagogikasi uchun taklif etilayotgan integral ijtimoiy-pedagogik paradigma, avvalambor, bolalarning tarbiyasi va ijtimoiylashuvi omili sifatida munosabatlarning ijtimoiy makonini qurish usullari va mexanizmlarini o'rganish va tushuntirish nuqtai nazaridan, ularning xususiyatlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda, qimmatli bo'lib chiqadi. Ushbu yondashuv doirasida nogiron bolalar ishtirok etadigan muhitda shakllangan ko'p darajali munosabatlarning yangi sifatini tavsiflash mumkin. Ushbu yondashuv bir nechta yo'nalishlarni birlashtirib, bolani ta'lim muhitiga qo'shish muammolarini o'rganishimizga imkon beradi:

shaxsning ijtimoiy rivojlanishi, ijtimoiy muhitni pedagogizatsiya qilish, shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro aloqani ta'minlash. Ehtimol, bunday integral usuldan

foydalanish inklyuziv ta'limning asosiy vazifalaridan biri-avtonomiyaga erishish va mustaqil turmush tarzini belgilaydigan nogiron bolani sotsializatsiya qilish uchun eng muhim bo'lgan parametrlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi.

Inklyuziv ta'lim qiymat, axloqiy darajadagi o'zgarishlar bilan bog'liq. O'zgarayotgan ta'lim paradigmasi, ta'lim sohasining tobora kengayib borayotganligi, uning ochiqligi, turli xil ta'lim modellari va texnologiyalarini joriy etish zarurati zamonaviy o'qituvchining kasb va shaxsiy xususiyatlari nimadan muhim va ayniqsa inklyuziv ta'lim sharoitida ko'rib chiqilishi kerakligi haqidagi g'oyalarni tubdan o'zgartiradi.

Hamkorlik quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: kelajakdagi birinchi sinf o'quvchisining maktabida pedagogik kengashlar va yig'ilishlarni, ota-onalar yig'ilishlarini, tarbiyaviy tadbirlarni, mashg'ulotlarni birgalikda o'tkazish. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarini har tomonlama va ko'p bosqichli qo'llab-quvvatlash:

o'qituvchi (rahbar, ma'muriyat), bolalarni o'qitish (defektolog, psixolog, ota-onalar) va bolalarni ijtimoiylashtirish (psixolog, ota-onalar, ko'ngillilar).

Inklyuziya pedagogikasi uchun taklif etilayotgan integral ijtimoiy-pedagogik paradigma, avvalambor, bolalarning tarbiyasi va ijtimoiylashuvi omili sifatida munosabatlarning ijtimoiy makonini qurish usullari va mexanizmlarini o'rganish va

tushuntirish nuqtai nazaridan, ularning xususiyatlari va imkoniyatlarini inobatga holgan holda, qimmatli bo'lib chiqadi. Ushbu yondashuv doirasida nogiron bolalar ishtirok etadigan muhitda shakllangan ko'p darajali munosabatlarning yangi sifatini tavsiflash mumkin. Ushbu yondashuv bir nechta yo'nalishlarni birlashtirib, bolani ta'lim muhitiga qo'shish muammolarini o'rganishimizga imkon beradi:

shaxsning ijtimoiy rivojlanishi, ijtimoiy muhitni pedagogizatsiya qilish, shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro aloqani ta'minlash. Ehtimol, bunday integral usuldan

foydalanish inklyuziv ta'limning asosiy vazifalaridan biri-avtonomiyaga erishish va mustaqil turmush tarzini belgilaydigan nogiron bolani sotsializatsiya qilish uchun eng muhim bo'lgan parametrlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi.

Xulosa. Inklyuziya chuqur ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi va, eng avvalo,

axloqiy, moddiy, pedagogik muhit yaratilishi, har qanday bolaning ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak. Barcha ehtiyojlarni faqat ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining yaqin jamoaviy hamkorligida qondirish mumkin. Odamlar bu erda bola bilan o'zgarishga tayyor bo'lib, bola uchun va nafaqat «maxsus», balki eng oddiy ham bo'lishi kerak. Inklyuziv ta'lim qiymat, axloqiy darajadagi o'zgarishlar bilan bog'liq. O'zgarayotgan ta'lim paradigmasi, ta'lim sohasining tobora kengayib borayotganligi, uning ochiqligi, turli xil ta'lim modellari va texnologiyalarini joriy etish zarurati zamonaviy o'qituvchining kasb va shaxsiy xususiyatlari nimadan muhim va ayniqsa inklyuziv ta'lim sharoitida ko'rib chiqilishi kerakligi haqidagi g'oyalarni tubdan o'zgartiradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5198-son farmoni. 2017 yil 30 sentyabr

2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 23 sentyabr 2020 g. № ZRU637 // Xalq so'zi. – 2020.

3. «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»: O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 16 dekabr 2019 g. № ZRU-595. vaqqat Nizom"- XTV 234-sonli buyrug'i-2005 yil 19 sentyabr.

4. "Nogiron shaxslar huquqlari" to'g'risidagi Deklarasiya (1975 yil)

5. "Bola huquqlari to'g'risidagi" Konvensiya -1989 yil;

6. R.Shomaxmudova "Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari"- Razzoqov O.JToshkent-2007 yil4. International Standard Classification of Education (ISCED 2011) // General Conference 36th session. – Paris, 2011. – 89 p.

Maxsus maktablar faoliyatiga inklyuziv ta'limning ta'siri

Danayeva Gulshod Ro'ziyevna

Qumqo'rg'on tuman 5 makta

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf o'quvchilar maxsus (korreksion) maktablari xodimlari oldiga qo'yiladigan eng muhim vazifalardan biri to'liq yoki qisman integratsiyalashganda atrof-muhitni ijtimoiy sog'lomlashtirish yoki reabilitatsiya qilish vazifasidir mashg'ulotlariga ishlab chiqilgan tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В данной статье даны разработанные рекомендации по проведению В данной статье одной из важнейших задач для сотрудников специальных (коррекционных) школ для учащихся начальных классов с особыми потребностями является задача социального оздоровления или реабилитации среды при их полной или частичной интеграции речи младших школьников с особыми потребностями.

Annatation: In this article, developed recommendations for phonetic dannoy stat'ye odnoy iz vazhneyshikh zadach dlya sotrudnikov spetsial'nykh (korrektsionnykh) shkol dlya uhashchikhsya nachal'nykh klassov s osobymi potrebnostyami yavlyayetsya zadacha sotsial'nogo ozdorovleniya ili reabilitatsii sredy pri ikh polnoy ili chastichnoy integratsii of speech of elementary school students with special needs are given.

Tayanch soʻzlar: Ishmatova O.S. mashgʻ ulotlarini tashkil etish uchun tavsiyalar, akustik+vizual+kinestetik, analizator eshitishida nuqsoni boʻlgan, talaffuz koʻnikmasi...

Ключевые слова: Ишматова О.С. Рекомендации по организации тренировки, акусто+зрительной+кинестетической, анализаторной деятельности при нарушениях слуха, произношенных навыков...

Keywords: Ishmatova O.S. Recommendations for the rhythmic training, acoustic+visual+kinesthetic, analyzer with hearing impairment, pronunciation skills.

Maslahat ishi quyidagi jihatlardan iborat:

NBB bilan ishlashning eng muhim yoʻnalishlarida qoʻshma ratsional tavsiyalar yaratish nogiron oʻquvchilarni tarbiyalashda individual yondashuvni hisobga oladigan oʻqituvchilarning ish usullarini tanlashga qaratilgan maslahatlashuvlar oʻtkazish;

oilalarga taʼlim tizimini belgilash va tuzatish usullarini tanlashda yordam berishga qaratilgan maslahatlashuvlar oʻtkazish.

Maslahat faoliyatining asosiy tamoyillari:

- Oʻqituvchi oʻquvchiga hamdardlik koʻrsatishi kerak, oʻquvchining muammolariga qiziqish bildirish olishi kerak ;
- Oʻqituvchi maʼlumotlarning maxfiyligi prinsipini hurmat qilishi kerak;
- oʻqituvchi oʻquvchiga maslahat faoliyatiga jalb qila olishi kerak
- Oʻqituvchi mehribon va sezgir boʻlishi kerak, nisbatan qiymat mulohazalarini koʻrsatishning hojati yoʻq.;
- Maslahat berishda oʻqituvchi oʻquvchining muammolarini tushunishga yordam beradigan kayfiyatda boʻlishi kerak

Nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalar uchun alohida yordam, sogʻliqni, saqlash imkoniyatlarini, maslahat faoliyati uzluksizligini kafolatlaydi. Koʻpincha maxsus taʼlimda mutaxassislarning maslahat faoliyati nogiron oʻquvchilarni oʻqitish, tarbiyalash, korreksiyalash, rivojlantirish va ijtimoiylashtirish uchun tabaqalashtirilgan psixologik-pedagogik sharoitlarni amalga oshirish masalalarini hal qilishga yordam beradi.

Umuman olganda, maslahat ta'lim jarayonini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash shartlaridan biridir.

"Hamrohlik" atamasini "birov bilan sayohatchi yoki hamroh sifatida yurish, birga yurish" deb tarjima qilish mumkin.

Ushbu faoliyat jarayonida o'quvchining sifatli ta'lim olishi va maktab devorlari ichida psixologik rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun zarur bo'lgan maxsus ijtimoiy-psixologik va pedagogik sharoitlar shakllanadi va rivojlanadi.

Asosiy maqsad - bolaning normal rivojlanishini ta'minlash, ya'ni belgilangan yosh me'yorlariga mos keladigan rivojlanish.

1. Alohida ta'limga muhtoj bolalarga hamrohlik qilish xususiyatlari

Agar NBB boshlang'ich ta'lim bosqichida bo'lsa, unda psixologik-pedagogik yordam quyidagi vazifalardan iborat :

NBB maktabga moslashtirish;

NBB o'quv faoliyatida rag'batlantirish;

o'quvchilarda mustaqillik ko'nikmalarini shakllantirish;

o'quvchilarning o'zini-o'zi tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish;

bolalarda muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni shakllantirish va rivojlantirish.

Agar NBB asosiy maktabda ta'lim bosqichida bo'lsa, unda psixologik-pedagogik yordam uchun quyidagi vazifalar qo'yiladi:

o'quvchini o'zgaruvchan maktab sharoitlariga moslashtirish;

o'quvchiga shaxsiy va qiymat-semantik o'zini o'zi belgilash va o'z-o'zini rivojlantirishga erishishda yordam berish;

o'quvchiga muammolarini hal qilishda va u duch keladigan yoshga bog'liq qiyinchiliklarni engishda yordam berish;

stress va nevrozlarning oldini olish;

bolalarning ota-onalari va tengdoshlari bilan ochiq va halollik munosabatlarni shakllantirishga yordam bering ;

deviant xulq-atvor va turli xil qaramliklarning (alkogol, nikotin, giyohvandlik) oldini olish

O'zaro bog'langan kuzatuv tizimini ta'minlash juda muhimdir :

- rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar va ularning ota-onalari, qonuniy vakillari;
- shartli me'yoriy rivojlanishga ega bo'lgan talabalar va ularning ota-onalari, qonuniy vakillari;
- inklyuziv makonga jalb qilingan o'qituvchilar.

3.Psixologik-pedagogik yordamning vazifalari va tamoyillari

Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini NBB nisbatan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning psixologik-pedagogik holati va ularning aqliy rivojlanish dinamikasini kuzatish;
- O'quvchilarning aqliy rivojlanishini sifatli va samarali moslashtirishga imkon beradigan ijtimoiy-psixologik sharoitlarni tashkil etish;
- Yangi turmush sharoitlari va vaziyatlarga moslashishga yordam berish;
- Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarga ta'lim muassasasida o'qish davomida psixologik yordam ko'rsatish;
- O'quvchining bolalar jamoasiga, shu jumladan neyrotipik tengdoshlariga moslashishi
- Oldini olishga qaratilgan profilaktika ishlari talabaning aqliy rivojlanishida muammolarning paydo bo'lishi;
- Talabaga o'zi uchun muhim bo'lgan muammolarni hal qilishda yordam berish
- NBB oilalari uchun ta'lim dasturlarini psixologik qo'llab-quvvatlash;
- Ota-onalarga muntazam ravishda psixologik yordam berish;bolalarning qarindoshlariga , qonuniy vakillariga;
- Ota-onalar, qarindoshlar, qonuniy vakillarning psixologik-pedagogik malakasini oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratish;
- Imkoniyati cheklangan bolaning maqbulini ta'lim yo'nalishini tanlashda Ota-onalarga yordam berish ;

- O'qituvchilarni inklyuziya sohasida psixologik madaniyatiga o'rgatish;
- Kasbiy kompetensiyani oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

Samarali va sifatli psixologik-pedagogik yordam quyidagi faoliyat yo'nalishlari orqali amalga oshirilishi mumkin:

- ta'limiy
- qo'llab-quvvatlovchi
- tarbiyaviy
- tuzatuvchi va rivojlantiruvchi
- maslahat
- profilaktika
- diagnostika

Psixologik-pedagogik yordam ishtirokchilari uchun eng muhim tamoyillar quyidagilardir:

hamrohlik qilayotgan bolaning manfaatlari ustuvorligi printsipti;

qo'llab-quvvatlashning uzluksizligi printsipti, qo'llab quvvatlanmaydiuzilishi kerak, bu jarayon yaxlitdir;

maqsadga yo'naltirilgan qo'llab-quvvatlash printsipti;

tizimli qo'llab-quvvatlash tamoyili; qo'llab-quvvatlash moslashuvchanligi printsipti;

qo'llab-quvvatlashga kompleks yondashuv printsipti;

ko'proq samaradorlikka erishish va ish sifatini yaxshilash uchun barcha mutaxassislar tomonidan bir vaqtning o'zida yordam ko'rsatilishi kerak;

pedagogik ta'limning turli darajalarida qo'llab-quvvatlashning uzluksizligi printsipti;

tarmoqning o'zaro ta'siri printsipti;

eskort bo'yicha mutaxassislar maslahatining maslahat xarakterini tasdiqlovchi tamoyil. Mutaxassislarining faoliyati ikki yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin.

Profilaktika:

bolalarni o'rganish va maktabga moslashishda qiyinchiliklarning oldini olish

Tegishli: mutaxassislarning aniq yordami, shu jumladantuzatish, o'rganish qiyinchiliklarini bartaraf etishda.

-bolalarda umumiy, mayda, artikulyar nutqiy ko'nikmalari va harakatlarni muvofiqlashtirish rivojlanadi;

- fonematik idrok yaxshilaydi;
- nutqiy nafas normallasadi;
- ovozning kuchi va balandligini o'zgartirish qobiliyati shakllanadi;
- nutqning ritmik-intonatsion tomoni yaxshilanadi;
- mavjud tovushlarning artikulyatsiyasi aniqlangan, yetishmayotgan tovushlarning bir qismi taqlid orqali chaqiriladi, tovushlarni muvaffaqiyatli postanovka qilishga asos yaratiladi, tovushlarni avtomatlashtirish jarayoni tezroq va muvaffaqiyatli davom etadi;

- bolalarning nutq faolligi oshadi.

Bunday holatlar "so'zlamaydigan" bolalar bilan ishlashda yaxshiroq va aniqroq namoyon bo'ladi. Fonetik ritmika bolalarga faol nutqining tabiiy yo 'l bilan paydo bo 'lishiga yordam beradi.

Fonetik ritmika mashg 'ulotini tashkil etish va olib borishda gigiyenik, pedagogic va psixologik talablar.

Boshlang'ich sinf o 'qituvchilariga tavsiyalar:

1. Haftada 1 marotaba logopedik mashg 'ulotlarni kuzatish .
2. Fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo' yicha o 'yinlarni har kuni darsning jismoniy daqiqa bosqichida o'tkazish;
3. Dislaliya nutq kamchiligiga ega o 'quvchilarning logopedlar tomonidan korreksiya qilinayotgan tovushiga oid fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirishga qaratilgan o 'yinlarni tanlab o 'ynatish;
4. Jismoniy tarbiya, musiga va ingliz tili darslarida ham o 'qituvchilar tomonidan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo' yicha o 'yinlarning olib borilishini nazorat qilish;

5. Yilning 2 chi yarimiga qadar o'quvchilar orasidan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantiruvchi o'yinlarni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchilarni saralab olish;

6. Saralab olingan o'quvchilardan fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantiruvchi o'yinlarni doimiy olib boruvchi assistent qilib tayinlash va ular faoliyatini nazorat qilish; Logoped- o'qituvchilariga tavsiyalar:

1. Fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarni har kuni logopedik mashg

'ulotlarning jismoniy daqiqa bosqichida o'tkazish;

2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarini kuzatish;

3. Darslar vaqtida fonematik idrok va barmoqlar harakatchanligini rivojlantirish bo'yicha o'yinlarning olib borilishini nazorat qilish;

4. Har 3 oyda dislalik o'quvchilarning fonemati idroki va barmoqlar harakatchanligining davriy tahliliy diagnostikasini olib borish.

Adabiyotlar:

1.Ishmatova, O. (2023). The effectiveness of using phonetic rhythm in speech development of children with special needs. Science and innovation, 2(B5), 232-236. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-effectiveness-of-using-phonetic-rhythm-in-speech-development-of-children-with-special-needs>

2.Ishmatova, O. S. (2023). The use of phonetic rhythmicity as a scientific-methodical problem in the development of the speech of special needs elementary school students. fan,ta'lim va amaliyotning integrasiyasi, 4(5),22-
/download/1265/1432

3.Xusnuddinova, Z. X. (2023). Alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf o'quvchilarining og zaki nutqini rivojlantirishda yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari. Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari, 1(1), 365-368.

4.Ishmatova, O. S. (2023). Phonetic rhythmic exercises in working on speech sounds. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 13(1), 79-85.

INKLYUZIV TA'LIMNING O'ZIGA XOS MUHIM JIHATLARI.

Dilafroz Djabborova Lolahanovna

Surxondaryo viloyati Jarqo'rg'on tumani

22 -DMTT tarbiyachisi tel 993358603 .

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri –bu alohida ehtiyojli bolalarga g'amxo'rlik qilish va ularga birinchi navbatda inklyuziv ta'limni joriy etish orqali sifatli ta'lim olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish to'g'risida keng va mazmunli fikrlar yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xotira, idrok, tafakkur, tasavvur, diqqat-e'tibor, nutq.

Аннотация: В данной статье одной из задач современного общества является забота о детях с особыми потребностями и создание им необходимых условий для получения качественного образования путем внедрения инклюзивного образования.

Ключевое слово: память, восприятие, мышление, воображение, внимание, реч.

Abstract: In this article, one off the important features of modern society is to take care of children with special needs and to create the necessary conditions for them to receive quality education by introducing inclusive education.

Keyword: memory, perception, thinking, imagination, attention, speech.

Har bir bolaning barkamol va yetuk bo'lib rivojlanishida, ta'limning o'ni juda katta hisoblanadi. Ayniqsa rivojlanishida nuqsoni bor bolalarga ta'lim berish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish, ulardagi ba'zi yengil nuqsonlarni bartaraf etishga ham qodir hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda beriladigan ta'lim, inklyuziv ta'lim deb nomlanadi.

Inklyuziv ta'lim –ta'lim tashkilotlari uchun barcha bolalarga ta'lim berish Imkoniyatidir. Ushbu ta'lim insonning asosiy huquqi sifatida tushunishga asoslanadi.

Inklyuziya keng ma'noda ham, tor ma'noda ham qo'llaniladi. Keng ma'noda – u urush qurboni bo'lgan alohida ehtiyojli bolalar, qochoq bo'lgan bolalar, kam ta'minlangan oilalarning farzandlari, ijtimoiy zaif oilalarning bolalari, iste'dodli bolalar, sog'ligida muammolari bo'lgan bolalar va shqalarni o'z ichiga oladi.

Inklyuziv ta'lim g'oyalari ijtimoiy-madaniy nazariyalarga asoslanadi.

Psixolog L.Vygotskiy (1896-1934) inklyuziv ta'lim g'oyasining asoschisi bo'lib, uning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi orqali bolalar ijtimoiy muhitda eng samarali bilim oladilar. L.Vygotskiy oliy aqliy funksiyalarning rivojlanishi, ijtimoiy hamkorlikdan boshlanadi va keyin shaxsiy bo'ladi deb aytib o'tgan. Shunday qilib, bu ijtimoiy hamkorlik har doim rivojlanish va o'rganishning asosiy usuli hisoblanadi. Shuningdek, u ta'lim rivojlanishdan oldin ekanligiga ishongan.

Kattalar bolaning "bevosita rivojlanish zonasida" bo'lgan ko'nikma yoki bilimlariga e'tibor berib, o'rganishni rag'batlantirishlari mumkin. Vigotskiy bunday rivojlanish zonasini bolaning biladigan yoki qila oladigan va qobiliyatli odam yordamida nima qilishlari yoki tushunishlari mumkin bo'lgan maydon yoki makon sifatida aniqladi. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi pedagogning rolini aniq belgilab beradi. Biz farzandlarimizni yaxshi bilishimiz va ularning "yaqin rivojlanish markazi" doirasida o'quv faoliyatini aniqlash uchun ular bilan faol muloqotda bo'lishimiz kerak. Agar bolalar birinchi navbatda ijtimoiy hamkorlik orqali o'rgansalar, biz pedagoglar bolaning boshqa bolalar va kattalar bilan o'zaro aloqada bo'lgan vaqtini maksimallashtirishimiz muhim hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning shovqinli (lekin baland bo'lmagan), band (lekin tartibsiz bo'lmagan) guruhi –bu normal o'quv muhitidir.

Inklyuziv ta'lim tushunchasi asosida Pedagoglarning, o'z guruhida alohida ehtiyojli bolalar bo'lishi ham manfaatlidir, bunda ular o'quv uslublaridagi farqlarni kuzatishda malakaga ega bo'lishlari mumkin. Ular, shuningdek, bolalarning individual kuchli tomonlarini baholashda o'zlariga ko'proq ishonch orttiradilar va shu bilan birga qo'llab-quvvatlash kerak bo'lgan tomonlarini aniqlaydilar. Bu barcha bolalarni o'qitishda tarbiyachilarga bolaning individual kuchli tomonini va alohida ehtiyojlarini aniqlashga va shu asosida ta'lim uslubini yaxshilashga imkon beradi. Inklyuziv ta'limning mavjudligi bolalar bir-biridan ko'p jihatdan farq qilishini va bu farqlar to'siq emas, balki qimmatli manba ekanligini tan olish demakdir. Bolalarda inklyuziv ta'limning, turli ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlari va ularning turli

rivojlanish sur'atlarini o'quv faoliyati va ta'lim strategiyasini individuallashtirish va differensiallashtirish yo'li bilan qondirish mumkin.

Inklyuziv maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'ziga xos xususiyatlari:

- alohida ehtiyojga muhtoj bolalarning umumiy ta'limi bilan muntazam guruhlarda
pedagoglar bilan birgalikda mutaxassislar jamoasi shug'ullanadilar;
- alohida ehtiyojga muhtoj bolalarning nechταςini bir guruhga muvaffaqiyatli kiritish mumkinligini aniqlab olish zarur. Odatda, bu miqdor har bir bolaning xususiyatlari turiga va pedagogning o'z maktabgacha ta'lim tashkilotidan oladigan yordamiga bog'liq. Masalan, boshqa mutaxassislar yordami bilan pedagog faqat bitta og'ir kasallikka chalingan bolani yoki yengil tashxis qo'yilgan bir necha bolani o'z guruhiga olishi mumkin. Guruhdagi bolalar umumiy sonining 5-10% dan ko'p bo'lmagan shtati bo'yicha alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni ham o'z ichiga olish amaliyoti mavjud. Agar guruhda 20 nafar bola bo'lsa, alohida ehtiyojga muhtoj 1-2 nafar bolani qabul qilish;
- farzandlarining ta'lim-tarbiyasi va rivojlanishiga doir qaror qabul qilishda otalar va boshqa oila a'zolari faol ishtirok etishi;
- barcha pedagoglar (guruh tarbiyachisi, maktabgacha ta'lim psixologi va defektologi, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo'riqchisi) jamoa bo'lib ishlaydi va ularning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtiradi. Qarorlar birbiri bilan samarali hamkorlik qiladigan jamoa a'zolari tomonidan qabul qilinadi;
- strategiyalar va ta'lim berish butun bolalarning rivojlanishini ta'minlaydi va har bir alohida bolaning maxsus rivojlanish ehtiyojlarini hisobga oladi;
- maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash individual bolaning rivojlanish xaritasi, bolalarning kuchli tomoni va ehtiyojlarini inobatga olgan holda tuzilgan;
- dasturlarning samaradorligi muntazam baholanadi; barcha manfaatdor tomonlar jalb etiladi (oilalar, pedagoglar, boshqa mutaxassislar);
- barcha pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarni o'qitish va rivojlanish xususiyatlari

haqida tushunchaga ega bo‘lishlari, treninglar orqali maxsus tayyorgarlikdan o‘tib, malakasini oshirishi, maxsus adabiyotlarni o‘rganishlari kerak.

Individual xususiyatlar quyidagicha:

- bilish jarayonlari (xotira, idrok, tafakkur, tasavvur, diqqat-e’tibor, nutq);
- qiziqishlar;
- tendensiyalar;
- qobiliyatlar;
- xarakter;
- temperament;
- oila va jamiyat madaniyati va boshqalar.

Bolalar bilan alohida suhbatlashish

Pedagoglar har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. Ushbu xususiyatlarning ba’zilarini kuzatish orqali aniqlash mumkin emas. Balki bolalar bilan gaplashib, ularning oilada nimani qadrlashi, nimaga qiziqishi haqida ma’lumotlarga ega bo‘lish, buning uchun ota-onasi bilan suhbatlashish maqsadga muvofiqdir.

Oila va jamiyat madaniyati

Bizning madaniyatimiz, asosan, biz nimani o‘ylayotganimizni, nimani qadrlayotganimizni va qanday yo‘l tutayotganimizni belgilaydi. Bolalar o‘z oilasi va jamoa madaniyatiga muvofiq tarzda hayotga ijtimoiy moslashadi. Biz bolalar ehtiyojlariga ularning oilaviy madaniyati va jamoa madaniyatini hurmat qiladigan tarzda javob berishimiz kerak.

Pedagoglar bolalarning imtiyozlari va qiziqishlari, til muammolari, noyob qobiliyatlari va oilaviy an’analarini hisobga olishlari kerak.

Yosh

Aksariyat uch yoshli bolalarning harakati va o‘ylashi to‘rt yoki besh yoshli bolalarga

qaraganda boshqacha bo‘ladi. Shuning uchun bolaning rivojlanish bosqichlari bilan

tanishish muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, ko'pchilik besh yoshli bolalar uch yoki to'rt yoshlilarga qaraganda uzoq muddat diqqatlarini jamlay olishlari, yanada samarali muloqot qilishlari, ko'proq interaktiv o'yinlar o'ynashlari, mavhum tushunchalarni yaxshiroq tushunishlari mumkin.

Qanday tadbirlarni tashkil etish, ularni qanday amalga oshirish kerakligini bilishda va qancha vaqt davom etishini belgilashda yosh muhim omil hisoblanadi.

Rivojlanish darajasi

Yuqorida aytib o'tilganidek, faqat xronologik yoshni hisobga olish yetarli emas. Samarali individuallashtirish uchun bolaning rivojlanish darajasini ham hisobga olishimiz kerak. Bolalarning rivojlanishi ko'pincha notekis bo'lib, madaniy omillar qaysidir sohada rivojlanishga ta'sir etadi. Agar guruhda qobiliyatli bolalar yoki rivojlanishida orqada qolgan bolalar bo'lsa, rivojlanish darajalari oralig'I katta bo'ladi, bu esa pedagogdan kun davomida individuallashtirishni turli usullar bilan rejalashtirishni talab qiladi.

Shaxsiyat va temperament

Shaxsiyat va temperamentning ko'pgina xususiyatlari mavjud va ularning har birida kontinuumlar mavjud bo'lib, har bir bolani ularga joylashtirish mumkin. Biz shuni bilishimiz kerakki, o'z shaxsiyatimiz va temperamentimiz bolalarning shaxsiyati bilan mos tushishi yoki aksincha bo'lishi mumkin. Ushbu farqlarni tushungan va qabul qilgan holda biz bolalarning yashash hayotini yaxshi tomonga o'zgartira olamiz, ularning shaxsiyati va temperamentiga mos holda mashg'ulotlar rejalashtiramiz.

Gender va gender tenglik

Bolalarga, odatda, gender asosida o'zlariga do'stlar va turli xil mashg'ulotlarini tanlash imkoniyati berilgan bo'lsa-da, u qachon sodir bo'lishini bilmoq kerak va barcha bolalarda turli xil material, o'yinlar orqali kompetentligini uyg'otish maqsadga muvofiq bo'ladi. Pedagoglar gender stereotiplariga qarshi turishlari, o'g'il bola va qizlarni turli tadbirlarda birga o'ynashga undashlari lozim.

O'quv uslubi

Barchada bilim va ko'nikmalarni egallashda o'z tanlovlari mavjud. Oramizda kimdir

audialdir (biz eshitish orqali yaxshiroq o'rganamiz); yana kimdir vizualdir (biz qanday bajarilishini ko'rishimiz, qanday bajarish kerakligini o'qishimiz yoki rasmlar orqali ko'rishimiz kerak); boshqalar kinestetiklardir (biz nimadir qilishimiz kerak). Yosh bolalarning ilk davrlarida ushbu ko'rsatkichlar o'zini namoyon qilishi yoki aksincha sezilmasligi mumkin. Pedagoglar turli xil (eshitish, ko'rish va bajarish) usullar yordamida yangi bilim va ko'nikmalar orqali barcha bolalar bilim olishlarini tashkil qilishlari lozim. Barcha bolalar yutuqlarga erishishi uchun pedagoglar turli xil ta'lim uslublarini inobatga olishlari kerak.

Aql-idrok turi

AQShlik psixolog Howard Gardner (1983) sakkiz xil turdagi aql-idrokni ajratib

ko'rsatdi. Bularni kuchli aql-idrok sohibi bo'lgan bolalarda aniqlab olish mumkin:

- lingvistik – so'z va tilning tovushlarini, strukturasini, vazifasining ma'nolarini tushunadi va ishlatadi;
- mantiqiy-matematika – mantiqiy yoki sonli sxemalarni farqlaydi; mantiq asosida fikrlaydi va xulosalar chiqaradi;
- fazoviy – vizual / fazoviy dunyoni idrok qiladi va aniq ifodalaydi;
- tana-kinestetik – tana harakatlarini nazorat qiladi va ob'ektni ustalik bilan boshqaradi;
- musiqiy – ritm, ohang, maydon va tembrni qayta ishlab chiqadi va musiqiy ifoda shakllarini qadrlaydi;
- shaxslararo – boshqa odamlarning temperamenti, motivatsiyasi va istaklarini tan oladi hamda kayfiyatga mos javob beradi;
- ichki shaxsiyat – o'z tuyg'ularini biladi va shu asosda harakat qiladi;
- naturalistik – hayvonlar, o'simliklar, geologiya dunyosini yaxshi tushunadi va o'zaro hamkorlikda bo'ladi.

Bu nazariyaning asosiy ma'nosi shundaki, ko'pgina aql-idrok mavjuddir va ularning

har biri jamiyat uchun bir xilda qiymatga ega. Ta'lim berishda esa pedagoglar, asosan, faqat ikki yoki uchtagiga e'tibor qaratadilar. Pedagoglar bolalarda alohida boshqa kuchli tomonlarni ko'rsalar, ularni e'tiborga olish va baholash, ulardan foydalanishlari lozim.

Qiziqishlar

Ko'pchilik bolalarda kamida bitta bo'lsa ham qiziqish bor. Yosh bolalar uchun bu yuk mashinalari va avtomobillar, ma'lum sport turi, musiqa va qo'shiqlar, ayrimlari hayvonlar va boshqalar uchun sevimli mashg'ulot bo'lishi mumkin. Pedagoglar bu qiziqishlarni turli tadbirlarga, faoliyat turlariga jalb qilishlari yoki ular bo'yicha loyihalar ishlab chiqishlari mumkin. Ba'zan bolalar o'z qiziqishlarini faqat uyda ifodalaydilar va uni guruh ichida namoyish etishga iymnadilar. Shuning uchun oilalarga borib, ota-onalardan ular haqida so'rash kerak.

Kuchli taraflar va ehtiyojlar

Barcha bolalarning kuchli tomonlari (ayniqsa, ular nimani yaxshi bajaradi) va ehtiyojlari (yaxshi bajarishlari uchun ularga qanday yordam kerak) mavjud. Ba'zan kuchli xarakterlar va ehtiyojlar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir.

Pedagoglar o'z ehtiyojlarini qondirishga yordam berish uchun bolalarning kuchli tomonlaridan foydalanishlari lozim. Misol uchun, guruhingizdagi ikki nafar qiz taom tayyorlash jarayoniga qiziqishi va bu uchun ko'p vaqt sarflashi mumkin, ammo ular kitob o'qishni umuman yoqtirmaydilar. Demak, siz ularni oziq-ovqat yoki taom tayyorlash haqidagi hikoyalar o'qib berib, shu haqdagi kitoblar berib qiziqitirsangiz, ularning yana bir xarakterini kashf etasiz.

O'ziga ishonch

O'ziga ishonch ko'rsatkichlari quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: bolalar o'zini qanday qabul qiladi, o'zlarining asl kuchli tomonlarini va ehtiyojlarini qanchalik biladilar;

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi asosan bolalarning yashash joyiga yaqin bo'lgan qo'shma tipdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarda tashkil etilishi, bunday tashkilotlar barcha bolalarning turli jismoniy ehtiyojlari, yakka xususiyatlari, ularning qobiliyatlari, o'qitish usullari va ta'lim bosqichlaridagi

farqlarni aniqlab, ularning imkoniyatlari, o‘zlashtirish darajalarini inobatga olgan holda, individuallashtirish ta’lim-tarbiya tizimini tashkil etishi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori PQ4312 08.05.2019
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risidagi qarori -4860 13.10.2020
3. D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" o'quv va metodik qo'llanma 2014-yil
4. “Alohida yordamga muhtoj bolalarni ma’naviy va estetik rivojlantirish” mavzusidagi ilmiy - nazariy konferensiya materiallari. Toshkent-“Uzinkomsentr”- 2002 yil.
5. Aminova V.Yu. Integrirovannoye obrazovaniye dlya detey s osobimi nujdami v doshkolnykh i shkolnix uchrejdeniyax massovogo tipa (Metodicheskiye rekomendatsii) MNO RTSO Resursno’y sentr YuNESKO Tashkent 2002
6. “Dakarskiye ramki deystviy”- YUNESKO-2000 yil. Fransiyada chop etilgan. Kislitsina I.K. «Inklyuzivnoye obrazovaniye-obrazovaniye dlya vsekh»(osnovniye ponyatiya I kratkiy obzor mejdunarodnogo opita) sozdano pri podderjke Yevropeyskogo Soyuza. Tashkent, 2004
7. «Inklyuziv ta’lim» muvaqqat Nizomi. 2005 yil.

ЛОГОПЕДИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Бикмулина Азиза Эльдаровна

Заведующей 106 - Семейное

Негосударственное Дошкольное Образовательное

Учреждение города Денау

Аннотация: статья посвящена о использовании современных методах логопедических помощи в системе образования.

Ключевые слова: логопед, личность, дефектология, нарушения речи, дошкольная учреждения

Современные социально-экономические условия в Узбекистане определяют необходимость усовершенствования содержания специального образования с учетом требований общества, направленного не только на всестороннее развитие личности лиц с особыми нуждами, но и более широкую их адаптацию. Дошкольные учреждения для детей с нарушениями речи. Научными исследованиями в области дефектологии досконально исключительно важное значение раннего распознавания дефекта и его ранней коррекции. В значительном ряде случаев специальное дошкольное обучение и воспитание корректируют нарушения в развитии и тем самым предупреждают затруднения детей при обучении в школе.

При выраженных нарушениях речи ранняя коррекционно-воспитательная работа с детьми приводит к значительной компенсации дефекта. Сеть дошкольных учреждений для детей с нарушениями речи начала развиваться с 1960 г. Вначале это были отдельные экспериментальные группы, организованные при массовых детских садах, а затем — отдельные детские сады и ясли-сады для детей с нарушениями речи.

Первоначально в детских садах открывались группы для детей только с легкими нарушениями речи (недоразвитием фонетической стороны речи). Затем были организованы группы для детей с более сложными нарушениями (заикающихся детей, для детей с общим недоразвитием речи). На основании приказа МП СССР от 21 ноября 1972 г. № 125 утверждена номенклатура специальных дошкольных учреждений для аномальных детей системы просвещения.

Детские сады, ясли-сады для детей с нарушениями речи и соответствующие дошкольные группы при детских садах и яслях-садах общего типа комплектуются непосредственно теми отделами народного образования, в

ведении которых находятся указанные дошкольные учреждения. Дети, овладевшие нормальной речью, успешно закончившие обучение и не достигшие 7-летнего возраста, переводятся в дошкольные учреждения общего типа. Основные задачи логопедического обучения детей с различными видами речевых аномалий в условиях специальных дошкольных учреждений включают в себя не только коррекцию ведущего дефекта, но и подготовку к овладению грамотой.

В дошкольных учреждениях для детей с нарушениями речи предусматривается четкая организация всего коррекционного процесса. Она обеспечивается:

своевременным обследованием, детей; рациональным составлением расписания занятий; планированием индивидуальной работы с каждым ребенком;

наличием планов фронтальных занятий;

оснащением их необходимым оборудованием и наглядными пособиями;

совместной работой логопеда с воспитателем группы и родителями.

Возможности преодоления недостаточности в речевой, познавательной и эмоционально-волевой сферах во всех возрастных группах лиц с нарушениями речи зависят от своевременного и адекватного применения комплекса медицинских и психолого-педагогических воздействий. Проведение всего комплекса коррекционного обучения требует совмещения специальных занятий по исправлению недостатков речи с выполнением общих программных требований. Для дошкольных групп детей с нарушениями речи разработан режим дня, отличающийся от обычного. Предусмотрено проведение логопедом фронтальных, подгрупповых и индивидуальных занятий. Наряду с этим выделяются в вечернее время специальные часы для работы воспитателя с подгруппами и отдельными детьми по коррекции речи по заданию логопеда).

Воспитатель планирует свою работу с учетом программных требований и речевых возможностей детей. Он обязан знать индивидуальные отклонения в формировании речи ребенка, слышать дефекты произносительной и лексико-

грамматической сторон речи, в процессе учебной и внеучебной деятельности учитывать речевые возможности каждого ребенка. Совместно с логопедом (в группах ОНР, ФФН) планируются занятия по развитию речи, ознакомлению с окружающим, подготовке к письму и т. д. Преемственность в работе логопеда и воспитателя фиксируется в специальной тетради.

Дошкольные учреждения для детей с нарушениями речи являются перспективным звеном в общей системе воспитания и обучения аномальных детей, обеспечивающим предупреждение дальнейшего развития дефекта.

Слабым звеном в деятельности специальных детских садов является недостаточное медицинское обслуживание детей, несогласованность в сроках логопедических и оздоровительных мероприятий, позднее выявление детей, неполный их охват. По мере развития сети дошкольных учреждений, обеспечивающих потребность в логопедической помощи, необходима дальнейшая дифференциация детей с различными речевыми аномалиями (заикающиеся с нормальным уровнем речевого развития — заикающиеся с недоразвитием речи; дети с легкой степенью дизартрии; дети с ринолалией и др.). В последнее время в ряде регионов страны открываются дошкольные логопедические кабинеты в детских садах общего типа. Логопед оказывает консультативную и коррекционную помощь детям преимущественно с нарушениями произношения по типу амбулаторного приема.

Логопедическая помощь в условиях специальных дошкольных учреждений оказывается детям, имеющим недостатки речи при других нозологических формах (олигофрения, нарушения зрения, опорно-двигательного аппарата), а также детям с задержкой психического развития.

Согласно положению "О типовых штатах дошкольных учреждений специального назначения для детей с дефектами умственного и физического развития и об оплате труда учителей-дефектологов и учителей-логопедов" (из приказа министра просвещения от 14 октября 1975 г. № 131) в детских садах (яслях-садах) для детей с нарушением зрения, опорно-двигательного аппарата

и интеллекта вводится должность учителя-дефектолога из расчета единица на группу.

1

Оборудование логопедического кабинета.

Использование современных технических средств и наглядных пособий занимает важное место в работе логопедических учреждений. В специальных дошкольных учреждениях и школах применяются модели предметов, макеты, муляжи, иллюстрированные таблицы, схемы. Особое по значимости место занимают пособия для самостоятельной работы детей (раздаточный материал, различные конструкторы, разборные модели). Логопеды могут пользоваться разными дидактическими пособиями для детей, не имеющих отклонений в развитии.

В примерный перечень оборудования для проведения логопедических занятий входят аппараты и приборы: секундомер; магнитофон (с кассетами); наушники стереофонические, метроном, экран, диапроектор для слайдов, видеоманитофон, АИР, электрофон, набор пластинок;

экран для закрывания лица логопеда; зонды, шпатели; часы. Дидактический материал. Наборы игрушек (образные, игры-забавы; строительный материал) для детей разных возрастных групп; настольные игры (лото, домино и др.);

альбомы для обследования и коррекции речи, предметные и сюжетные картинки; разрезная азбука; счетный материал; мозаика;

набор предметов разного цвета, величины, формы. Набор звучащих игрушек: барабан, ксилофон, дудки, губные гармошки, рояль, бубен. Комплекты игрушек для фронтальной работы по развитию речи: мебель, одежда, посуда, транспорт, домашние и дикие животные, овощи и фрукты. Имеющиеся в кабинете пособия должны быть распределены по соответствующим коробкам или папкам.

Общие требования к оформлению логопедического кабинета.

Индивидуальные, групповые и фронтальные логопедические занятия проводятся в специально оборудованных кабинетах, размещение и площадь которых должны соответствовать инструкции о проектировании специальных

учреждений. Финансирование логопедических кабинетов осуществляется областным, городским и районным отделам народного образования по смете того учреждения, где работает логопед.

В логопедическом кабинете необходимо иметь: шкаф для пособий и литературы, столы и стулья для проведения занятий. Число столов должно быть не менее 4, не считая большого стола для логопеда, а количество стульев — не менее 8—10.

В логопедическом кабинете должна быть навесная доска, половина которой разлинована, кроме этого на ней должны быть приспособления для размещения картинок, фланелеграфа, предметов и другого оборудования занятий. Необходимым в оборудовании логопедического кабинета является настенное зеркало со шторой размером 70х100 см для групповой работы по постановке звуков и маленькие зеркала 9—12 см для индивидуальной работы (не менее 10). Для удобства пользования дидактическими пособиями логопед оформляет специальную картотеку. дефектология

Литература

1. Логопедия: Учебник для студентов дефектологического факультета пед. высш. учеб. заведений, под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской
2. Краснов В.Н. Клиническое руководство: модели диагностики и лечения психических и поведенческих расстройств. [Текст] / В.Н. Краснов, И.А. Гурович. — М.: Академия, 2000. — 473 с.
3. Лаут Г.В. Коррекция поведения детей и подростков. [Текст] / Г.В. Лаут, У.Б. Брак. — М.: Академия, 2003. — 387 с.

2-SHO`BA

BO`LAJAK BOSHLANG`ICH SINFI O`QITUVCHILARINING TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI

BOSHLANG`ICH SINFI DARSALARIDA INTERFAOL METODLAR USULLARIDAN FOYDALANISH TENDENSIYALARI

A.A.Salomov -

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o`rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang`ich va
maxsus ta`lim metodikalari kafedra pedagogika fanlar
nomzodi, dotsent, Xalqaro ilmiy akademianing
professori va laureati

Annotatsiya. *Ushbu maqola o`quvchilarning yanada mazmunli bilim
olishlariga xizmat qiladigan hamda o`qituvchilar darslarini qiziqarli tashkil
qilishga yordam beradigan interfaol metodlarning mazmuni va mohiyati va ularni
boshlang`ich ta`lim darslarida qo`llash bosqichlari haqida so`z borgan.*

**Kalit so`zlar:** *boshlang`ich ta`lim, metod, interfaol, interfaol metod,
interfaol ta`lim, dars, tashkil etish, bosqich, usul, bumerang, alifbo metodi.*

ТЕНДЕНЦИИ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. *В данной статье говорится о содержании и сущности
интерактивных методов, которые служат учащимся для получения более
содержательных знаний и помогают интересно организовать занятия
учителей, и этапах их применения на уроках начального образования.*

Ключевые слова: *начальное образование, метод, интерактив,
интерактивный метод, интерактивное обучение, урок, организация, этап,
метод, бумеранг, алфавитный метод.*

TENDENCIES IN USE OF INTERACTIVE METHODS IN PRIMARY CLASS LESSONS

Abstract. *This article talked about the content and essence of interactive
techniques that serve students to obtain more meaningful knowledge and help to
organize teachers' lessons in an interesting way, and the stages of their
application in primary education lessons.*

Keywords: *Primary education, method, interactive, interactive method, interactive learning, lesson, organization, stage, method, boomerang, Alphabet method.*

KIRISH

O'zbekistonda ta'lim islohatlarini amalga oshirish bo'yicha butunlay yangicha g'oyalar yondashuvlar, tamoyillar va yo'nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo'ydi. O'qituvchining qarashini uning siyosiy qarashga ega bo'lishi pedagogik mahorat va ta'lim menjmenti bo'yicha malakaga egalik yo'nalishlarga daxldor masaladir. Boshlang'ich sinflarda ona tili, matematika, o'qish, tarbiya, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Shuningdek boshlang'ich sinflarda har bir fan e'tibor qaratilib o'qitilishi lozim bo'lgan fanlardir. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori ilm dargohlardan yaratiladi. Boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Demak, shunday ekan kelajagimiz yoshlariga beriladigan ta'lim sifatli, mazmunli va qiziqarli bo'lishi kerak. Hozirgi kunda o'quvchilarimiz bilimlarni yanada mukammal egallashlari uchun turli xil samarali usullardan foydalanmoqda, shulardan biri bu interfaol metodlar hisoblanadi. Mana shu ta'lim va tarbiya jarayonida esa shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, bilimlari, qobiliyatlari o'sadi.

Darhaqiqat, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni unumdorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Yoshlarimizning yaxshi ta'lim olishlariga qaratilgan va darslarimizni qiziqarli tashkil qilishga undaydigan Respublikamizning ta'lim haqidagi qaror va qonunlar mavjud.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonun dastlab 1992-yilda qabul qilingan, 1997-yilda esa yangi tahrirdagisi qabul qilingan edi. Keyinchali esa 2020-yil 23sentabrda yangi tahrirdagi qonunimiz qabul qilindi. Ushbu qonunda ko'pgina ta'lim haqida ma'lumotlar keltirilgan. Jumladan, 46-modda. Pedagog xodimlarning majburiyatlari. Pedagog xodimlar: o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi[1];

METOD VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda ta'lim metodlari takomillashida asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullaridir. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun faqatgina bir xil metodlardan foydalanib qolmasdan yangidan-yangi metodlardan va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishimiz lozim[4].

Interfaol metodlar oʻquvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini va dunyoqarashini shakllantiradi[2]. Oʻquvchilarda bilim olishga boʻlgan ishtiyoq va qiziqishlarini oshiradi, bilimlarni mustahkam oʻzlashtirish va ularni amaliyotda erkin foydalanish koʻnikma va malakalarni shakllantiradi. Bilim olish va yaxshi tarbiya toppish esa inson hayotida muhim ahamiyatga ega.

Boshlangʻich taʼlim darslarini oʻqitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ulardan tashkil etiladigan taʼlim-tarbiyaviy ishlarini tashkil etishida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek, boshlangʻich taʼlim oʻquvchilarga bilim berish va ularni tarbiyalashda samaradorlikka erishishga yoʻnaltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni boʻlib, bunda bir qator pedagogik vazifalar hal etilishi lozim[3]. Ular quyidagilardan iboratdir:

- boshlangʻich taʼlim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasida muayyan shartsharoitlarni yaratish;
- boshlangʻich taʼlim darslari pedagog xodimlari oʻrtasida interfaol metodlar mohiyatini ochib berishga qaratilgan maxsus oʻquv seminarlarini tashkil etish;
- ular tomonidan pedagogik texnologiya asoslarini puxta oʻzlashtirishga erishish[4];

Oʻqituvchi darslarni yanada samarali tashkil etish uchun ham bu haqidagi bilim va koʻnikmalarga ega boʻlishi lozim. Biz quyida maqolamizda berilgan masaladagi har bir tayanch tushunchalarga taʼrif berib oʻtiramiz.

Interfaol – ingliz tilida interact (rus tilida interaktiv) ifodalanib lugʻaviy nuqtai nazardan inter oʻzaro ikki taraflama act-harakat qilmoq ish koʻrmoq kabi maʼnolarni anglatadi[3].

Interfaol taʼlim – taʼlim jarayoni ishtirokchilarining bilim, koʻnikma, malaka hamda muayyan ahloqiy sifatlarini oʻzlashtirish yoʻlida birgalikda, oʻzaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi taʼlim[2].

“Nima uchun” sxemasi

Nima uchun sxemasi mavjud muammoni keltirib chiqargan sabablarini aniqlashga yordam beruvchi sxemadir. Sabab-oqibat qonuniga asosan muammoni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlamay turib muammoni hal etish qiyin. Muammoning yechimini topish uchun uni keltirib chiqargan sabablarini aniqlash va yoʻqotish talab etiladi. Oʻquvchilarda sabab-oqibat qonuniyati asosida fikr yuritishni tarbiyalash muhim. Ushbu sxema oʻquvchilarda aynan ana shu xususiyatni rivojlantiradi. Oʻquvchilarda tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish koʻnikmalarini oʻqitiradi.

Sinkveyn – usuli

Sinkveyn – frantsuzcha so'z bo'lib, “besh” degan ma'noni beradi. Bu usul qatorlar usuli bo'lib besh qatordan iborat. Har bir qatorga yozilgan so'zlar bitta gap xisoblanib, u keng ma'noni o'ziga qamarab oladi.

- ? 1-qator. Mavzu bitta so'z bilan ifodlanadi.
- ? 2-qator. Ikkinchi so'z qo'shilib, mavzu mazmuni kengaytiriladi.
- ? 3-qator. Uchinchi so'z kiritilib, voqelik ochib beriladi.
- ? 4-qator. To'rtinchi so'z kiritilib, voqelikka shaxsning munosabati bildiriladi.
- ? 5-qator. Bitta so'z bilan umumlashtiriladi.

Namuna:

1-qator. Maqol.

2-qator. Xalq maqollari.

3-qator. Xalq tafakkurining qaymog'idir.

4-qator Inson nutqining jilosi.

5-qator Ibrat.

“Assesment” metodi.

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashhis qilinadi va baholanadi. Metodni amalga oshirish tartibi: “Assesment” lardan ma'ruza mashg'ulotlarida tinglovchilarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o'rganishda, yangi ma'lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg'ulotlarda esa mavzu yoki ma'lumotlarni o'zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o'z-o'zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o'qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o'quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo'shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin. Namuna: “Ot so'z turkumi” mavzusida assesment namunasi. Har bir katakdagi to'g'ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

Venn Diagrammasi metodi

Metodning maqsadi: Bu metod grafik tasvir orqali o'qitishni tashkil etish shakli bo'lib, u ikkita o'zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali

ko'rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi. Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko'rib

chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o'ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga

yozib chiqish taklif etiladi;

- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to'rt kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiriladi va har bir juftlik o'z tahlili bilan guruh a'zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko'rib chiqilayotgan muammo yohud

tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va

doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

«Kichik guruhlarda ishlash»

Kichik guruhlarda ishlash» metodining afzalligi:

- o'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi;
- muloqotga kirishish ko'nikmasining takomillashishiga olib keladi;
- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;
- barcha o'quvchilar jalb etiladi;
- o'z-o'zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo'ladi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining kamchiliklari: • kuchsiz o'quvchilar bo'lganligi sababli

kuchli o'quvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;

- barcha o'quvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo'ladi; • guruhlararo o'zaro salbiy

raqobatlar paydo bo'lib qolishi mumkin.

- guruh ichida o'zaro nizo paydo bo'lishi mumkin.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodini qo'llash bosqichlari:

1. Faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Muammodan bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalar belgilanadi.
2. Kichik guruhlar belgilanadi. O'quvchilar guruhlarga 3-5 kishidan bo'linishlari mumkin.
3. Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.
4. O'qituvchi tomonidan aniq ko'rsatmalar beriladi va o'qituvchi tomonidan yo'naltirib turiladi.
5. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.
6. Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.
7. Kichik guruhlar baholanadi. «3 x 4» texnologiyasi

Texnologiyaning tavsifi. Ushbu mashg'ulot o'quvchi (yoki o'quvchi) larni aniq bir muammoni (yoki biror mavzuni) yakka xolda (yoki kichik jamoa bo'lib) fikrlab hal etish, yechimini topish, ko'p fikrlardan keragini tanlash, tanlab olingan fikrlarni umumlashtirish va ular asosida qo'yilgan muammo (yoki mavzu) yuzasidan aniq bir tushuncha hosil qilishga, shuningdek, o'z fikrlarini ma'qullay olishga o'rgatadi. Bu texnologiya o'quvchi (yoki o'quvchi) lar bilan avval yakka holda, so'ngra ularni kichik guruhlarga ajratilgan holda yozma ravishda o'tkaziladi. Texnologiyaning maqsadi: o'quvchi (yoki o'quvchi) larni erkin, mustaqil va mantiqiy fikrlashga; jamoa bo'lib ishlashga, izlanishga; fikrlarni jamlab, ulardan nazariy va amaliy tushuncha xosil qilishga; jamoaga o'z fikrini o'tkazishga uni ma'qullashga; qo'yilgan muammoni yechishda va mavzuga umumiy tushuncha berishda o'tilgan mavzulardan egallagan bilimlarini qo'llay olishga o'rgatish. Texnologiyaning qo'llanishi: seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida yakka tartibda (yoki kichik guruhlarga ajratilgan xolda) o'tkazish xamda, a'zolarini bir necha marotaba joylarini o'zgartirib, berilgan vazifalarni bajarishga mo'ljallangan. Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar: A-3, A-4 formatdagi qog'oz varaqlari (soniga qarab), flomaster (yoki rangli qalam). Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

- O'quvchi yoki o'quvchilarning umumiy soniga qarab, 3-5 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratadi (kichik guruhlar soni 4 yoki 5 ta bo'lgani maqsadga muvofiq);
- o'quvchi yoki o'quvchi mashg'ulotning maqsad va o'tkazilish tartibi bilan tanishtiradi va

har bir kichik guruhga qog'ozning yuqori qismida yozuvi bo'lgan varaqlarni tarqatadi;

- O'qituvchi kichik guruh a'zolarini tarqatma materialda yozilgan asosiy fikrni faqat uchta fikr, ya'ni uchta so'z yoki so'zlar birikmasi, yoki uchta gap bilan davom ettirishlari mumkinligini uqtiradi va buni amalga oshirish uchun aniq vaqt belgilaydi;
- Guruh a'zolari birgalikda tarqatma materialda berilgan fikrni yozib davom ettiradilar;
- vazifa bajarilgach, guruh a'zolari o'rinlaridan turib soat mili yo'nalishi bo'yicha joylarini o'zgartiradilar, ya'ni 1- 2-ning 2 - 3-ning, 3- esa 4 - ning (boshka kichik guruhlar bo'lsa, shu tariqa) o'rniga o'tadilar;
- yangi joyga kelgan a'zolar shu yerda qoldirilgan tarqatma materialdagi fikrlar bilan tanishib, unga yana yangi uchtdan o'z fikrlarini yozib qo'yadilar;
- guruh a'zolari yana yuqoridagi kabi joylarini o'zgartiradilar, shu tariqa kichik guruhlar o'z joylariga qaytib kelgunlariga qadar joylarini almashtirib, tarqatma materiallarga o'z fikrlarini qo'shib boradilar; • o'z joylariga qaytib kelgan kichik guruhlar tarqatma materialda to'plangan barcha fikrlarni diqqat bilan o'qib, ularni umumlashtirgan holda bitta yaxlit ta'rif yoki qoida holatiga keltiradilar;
- har bir kichik guruhning mualliflik ta'riflari yoki qoidalarini a'zolaridan biri taqdimot qiladi; O'qituvchi kichik guruhlar tomonidan berilgan ta'riflar yoki qoidalarga izoh berib, ularni baholaydi, so'ngra mashg'ulotni yakunlaydi. Izoh: guruhlar taqdimotidan so'ng ular bergan ta'rif yoki qoidalar asosida kichik guruhlar har bir a'zosi yakka tartibda o'zining mualliflik ta'rifi va qoidasini keltirib chiqarib taqdimot qilishi ham mumkin. Kichik guruhlar soni 4 ta bo'lgani maqsadga muvofiq. Bunday holda kichik guruhlar o'z joylarini faqat 3 marta almashtiradilar va bu bilan dars jarayoni zerikarli o'tishining oldi olinadi. Agar kichik guruhlar soni 4 tadan ko'p bo'lsa, u holda ularni ikki potokka bo'lib, kichik a'zolarining almashinuvini har bir potok o'rtasida alohida, taqdimot esa birgalikda o'tkazish mumkin.

Metod (yunoncha metados – bilish yoki tadqiqot yo,,li, nazariya, ta'limot) voqelikni amaliy va nazariy egallash, izlashtirish, o,,rganish, bilish uchun yo,,l yo,,riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli[3]. O'qituvchi metod tanlashda; birinchidan, o,,qitish usuli, o,,qish faoliyati usullari bilan chambarchas bog,,liq bo,,lishi; ikkinchidan, maqsadlarga erishishda o,,qituvchi o,,quvchi o,,z aslini topishi shart ekanligiga; uchinchidan,o,,quvchilarning yosh, individual psixologik xususiyatiga; to,,rtinchidan, mavzularning izchiligi vatizimliliigi hisobga olganlikka etibor beradi[5]. Yuqorida ta'kidlab ko,,rsatib o,,tilgan talablar pedagogik

texnologiyaning interfaol usullarida oʻz aksini topgan. Boshlangʻich sinflarda samarali darslarni tashkil etish uchun bir qancha interfaol metodlarni koʻrib chiqamiz. Bulardan: “Alifbe”, “Aqliy hujum”, “Yalpi fikriy hujum”, “Qarorlar shajarasi”, “Zig-zag”, “6x6x6”, “Qora quti”, “Bilaman bilishni hohlayman”, “Bilib oldim”, “Klaster”, “Bumerang”[3] kabi metodlardir.

Talim jarayoniga bu metodlarni qoʻllash:

- oʻquvchining muayyan nazariy bilimlar puxta oʻzlashtirishga;
- vaqtning tejalishiga;
- har bir oʻquvchining faollikka undalishida;
- oʻquvchining erkin fikrlash layoqatini shakllanishiga;
- oʻquvchida oʻzgalarning fikrini tinglay olish koʻnikmasining hosil boʻlishiga;
- oʻquvchining oʻz fikrini himoya qila olishiga;
- oʻquvchida bildirilgan fikrlarni umumlashtira olish koʻnikmasini shakllanishiga olib keladi.

Metod 1. Bumerang metodi- berilgan materialni taʼlim oluvchilarning kichik guruhlarda mustaqil oʻrganishga va boshqalarni oʻrgatishga yoʻnaltirilgan metoddir[2]. Metodni qoʻllash ketma-ketligi:

1. Metodni kichik guruhlarda oʻtkazish mumkin, 3-4-sinflarda;
2. Har bir kichik guruhlariga alohida tarqatma materiallar tarqatiladi;
3. Material mustaqil oʻrganiladi;
4. Guruh aʼzolarini mashgʻulot oʻtkazishga tayyorlash(mustaqil oʻrganishga va oʻrgatishga);
5. masala yuzasidan xulosaga kelish;
6. baholash[3];

Bu metodda bolalar bilan guruh- guruh boʻlib ishlash hamda ular past oʻzlashtiradigan oʻquvchilar ham darslarni yaxshi oʻzlashtira oladi. Har bir guruh aʼzolari bilan individual shugʻullanadi. Bilmagan guruh aʼzolari boshqa oʻquvchilarga qarab oʻrganadi va egallagan bilimlaridan kelib chiqib mustaqil fikrlay boshlaydi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Metod 2. Alifbo metodi - ushbu metod oʻquvchilarning harflarni yaxshi oʻzlashtirishga yaʼni harflarni yodda saqlashga va bevosita soʻzlarda qoʻllashga yordam beradi[3]. Metdoni amalga oshirish uchu kerak boʻladigan jihozlar: oq qogʻoz, rangli qogʻoz, karton, rangli qalamlar, plamaster, leneyka, ruchka, qora qalam. Metdoni amalga oshirish tashkiliy jihatlari: - oq qogʻozlardan 8-10 sm qilib qirqib olinadi, kesib olingan oq qogʻozchlarga oʻzbek tili alifbosidagi

harflarning barchasi va tutuq belgisi ham alohida qilib yasab olinadi. Ulardan kichik kartochkalar hosil qilinib, u kartochkalarni o„quvchilarni bo„lingan guruhlariga tarqatiladi. Metodimizni quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi[3]:

1. Alifbodagi barcha harflarni qog„ozchaga tushirish;
2. Alifbo yuzasidan unlilar va undoshlarni toppish;
3. Alifbo yuzasidan jarangli va jarangsiz harflarni toppish;
4. Alifbo harflaridan “Toshkent” so„zini yasash;
5. Alifbo harflar yuzasidan “o„qituvchi” ismini yasash;
6. Alifbo harflar yuzasidan “Men maktabda o„qiyman” so„zini yasash;
7. Harflar yuzasidan “X” va “H” harflariga tegishli so„zni hosil qilish (hosil, xushnud, habar, xatto, xohlayman, xulq, axloq, halol, xato).
8. Alifbo harflaridan “ „, “belgisi qatnashgan so„zlarni yasash.
9. “NG” harfi qatnashgan so„zlarni yasash[3].

Bu metod o„quvchilarni nutqini o„stirishga, harflarni to„g„ri ajrata olishga samarali yordam beradi. Ular bu metotda jamoa bilan ishlashni yaxshi o„ganadilar. Har bir o„quvchini izlanishga undaydi va mustaqil fikrlashga undaydi.

Shunday qilib, ta„lim jarayoniga interfaol usullarni qo„llashda o„qituvchi ta„lim jarayonining boshqaruvchi vazifasida bo„lib, bunda boshqaruv maqsadi ta„limning obekti va subyekti sifatida o„quvchiga yo„naltiriladi.

Boshlang„ich ta„lim darslari o„qituvchilarida pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish malakasini shakllantirishda quyidagi tamoyillarga amal qilish asosida erishiladi[7].

- ✓ boshlang„ich ta„lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi yagona maqsadning qaror topganligi.
- ✓ boshlang„ich ta„lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi harakatning izchil, maqsadga muvofiq, tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi.
- ✓ boshlang„ich ta„lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishda mavjud shart- sharoit hamda sub„ektiv yondashuvlarni inobatga olish.
- ✓ pedagogik mahorat va iqtidorlarni erkin namoyish etish.
- ✓ yangi tajribalarni ommalashtirish.
- ✓ nazariy va amaliy faoliyat birligi[8].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ona tili va husnixat darslarida, darslarini interfaol metodlar asosida o„tish uchun avvalo o„qituvchi o„sha darsga oid malumotlarni ya„ni metodlari bo„lishi kerak. Unda o„qituvchi o„tiladigan mavzuga mos

o,,quvchilarga ham qiziqarli nutqini o,,stiradigan metodlar tayyorlash kerak. Hozirgi kunda boshlang,,ich sinf o,,quvchilarga interfaol metodlarni qo,,llash matematika, ona tili, tabiiy fanlar va boshqa darslarda ham samarali natija bermoqda. Interfaol metodlar ona tili va o‘‘qish darslarida o,,quvchilarni nutqini o,,stirishda, erkin fikrlashga undaydi. Metodlarni qo,,llashda ham, o,,qituvchi e‘‘tiborli bo,,lishi shart. Chunki boshlang,,ich sinf o,,quvchilari yosh xususiyatlariga mos bo,,lishi kerak. Shunday qilib, bugungi kundagi bu kabi masalalar hali xanuz davom etmoqda.

REFERENCES

1. O,,zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O,,RQ-637-son. “Ta‘‘lim to,,g,,risida” gi qonun.
2. D.Ro,,ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xoliqova. “Interfaol metodlar: mohiyati va qo,,llanilishi”. Metodik qo‘‘llanma. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashrivoti, 2013. - 108 bet.
3. Hayitov.A.I. “Boshlang,,ich ta‘‘lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi”. “Zuhra Baraka Biznes” nashriyoti. T.: 2021.
4. Yo,,dosheva D. Ashurboyeva D. “Ona tili ta‘‘limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.”- T.: Turon Zamin Ziyos. 2018.
5. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. In *E Conference Zone* (pp. 11-13).
6. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

Электрон таълим ресурслари:

7. www.uzedu.uz - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти
8. www.edu.uz - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги расмий сайти
9. www.avloniy.uz - А. Авлоний номидаги халқ таълим тизими рахбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти
10. www.ziyo.uz - Таълим портали

BO'LAJAK TARBIYACHI(O'QITUVCHI)LARINI METODIK TAYYORGARLIGINING MATEMATIK MAZMUNI VA USLUBIY TA'MINOT VAZIFALARI

Eshonqulova Ma'suda Xabibovna Guliston Davlat universiteti (PhD)

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larini metodik tayyorgarligining matematik mazmuni va uslubiy ta'minot vazifalari, maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ishning turli shakllari yordamida interfaol shakl va usullardan foydalangan holda o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini amalga oshirish, nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotga joriy etish masallari qaraladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi.

Kalit so'zlar: pedagogika, psixologiya, maktabgacha ta'lim, matematik-metodik tayyorgarlik, elementar matematika, tassavur va tafakkur.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ(УЧИТЕЛЕЙ)

Эшанкулова Масуда Хабибовна – (PhD)преподаватель Гулистанского государственного университета .

Аннотация. В статье рассматриваются математическое содержание и методические задачи методической подготовки будущих воспитателей (педагогов), осуществление методической подготовки педагогов с использованием интерактивных форм и методов с использованием различных форм методической работы в дошкольном образовании, применение теоретических и практических знаний. Компетентностный подход к обучению дошкольников предполагает подготовку растущего ребенка к жизни, в которой он готов принять этические нормы и ценности, необходимые для решения жизненно важных вопросов, взаимодействия с другими людьми, формирования деятельности.

Ключевые слова: педагогика, психология, дошкольное образование, математико-методическая подготовка, элементарная математика, воображение и мышление.

MATHEMATICAL CONTENT AND METHODOLOGICAL OBJECTIVES OF METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS (TEACHERS)

Eshankulova Masuda Habibovna - teacher (PhD) of Gulistan State University.

Annotation. The article discusses the mathematical content and methodological tasks of methodological training of future educators (teachers), the implementation of methodological training of teachers using interactive forms and methods using various forms of methodological work in preschool education, the application of theoretical and practical knowledge. The competence-based approach to teaching preschoolers involves preparing a growing child for a life in which he is ready to accept the ethical norms and values necessary for solving vital issues, interacting with other people, and shaping activities.

Keywords: pedagogy, psychology, preschool education, mathematical and methodological training, elementary mathematics, imagination and thinking.

Ta'linga yangicha yondashish negizida bo'lg'usi maktabgacha ta'lim tarbiyachisi tayyorgarlik elementlaridan biri maktabga tayyorlov guruhi bolalariga matematika mashg'ulotlar hisoblanadi.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larining metodik tayyorgarligi mazmuni takomillashuvi to'plamlar nazariyasi, matematik mantiq, son tushunchasini kengaytirish, matematik statistika elementlari, geometriya elementlari kabi matematikaning umumiy bo'limlarini o'zlashtirib olishi zarur. Chunki birinchi bosqich yetarlicha davomiy bo'lib, maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil oluvchilar bakalavrlikka erishishni yakuniy maqsad sifatida biladilar. Shuning uchun birinchi bosqich tarkibiga tarbiyachi(o'qituvchi)lari shakllanishining asosini tashkil qiluvchi matematika bo'limlari o'rganilishini ham kiritish maqsadga muvofiq. Masalan, musbat butun sonlar to'plami tuzishga turli yondashuvlarni, geometrik materialni ko'rib chiqish.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi) quyidagi qobiliyatlarni qay darajada egallagan: metodik muammolarni topish va maqsadga yo'naltirish; qator tushunchalarni bittasi, ya'ni umumiy si bilan almashtirish, shuningdek, o'xshashliklardan alohida dalillarni ajratish; bir masala yechish metodini boshqasiga o'tkazish; alohida elementlarni bir butunga birlashtirish; tushuncha va ma'lumotlarni bog'lash; qat'iyat, bir toifa hodisalardan boshqasiga o'tish; variantlar to'plamidan optimalini tanlash (masala yechish variantlarini saralab, kerakligini tanlash, variantni baholash va masala yechishning alternativ variantini tanlashga o'tish); yangi bilimni avvalgisi bilan bog'lash; g'oyalar yaratish; dalil va vaziyatlarni oldindan ko'rish.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larda bunday qobiliyatlar mavjudligi ularning maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish bo'yicha tayyorgarligi va samarali ishi uchun uslubiy ta'minoti asos bo'ladi.

Maktabgacha ta'limni uslubiy ta'minlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Ta'lim dasturining o'quv va dasturiy hujjatlari;

- ta'limning dasturiy rejalashtirilgan hujjatlari (rejalarta'lim ishlari);

O'quv dasturlari bo'yicha o'quv va uslubiy adabiyotlar (nashrlar,

Ta'lim dasturlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan va o'quv jarayonini tashkil etish uchun qulay shaklda taqdim etilgan va o'quvchilarning yosh

xususiyatlarini hisobga olgan holda ilmiy yoki amaliy xarakterdagi tizimlashtirilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan;

- o'quv qurollari;
- axborot va tahliliy materiallar.

Ta'lim jarayonini tashkil etish modeli quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- bolalarning mustaqil ish faoliyati;
- talablarga javob beradigan sub'ekt-fazoviy muhit;
- bolalar va kattalarning birgalikdagi faoliyati, bu ko'rsatadi

tashkil etishning asosiy shakllari bilan bevosita ta'lim faoliyati: o'yin, kuzatish, eksperiment, loyiha faoliyati, muloqot suhbat va rejim lahzalari jarayonida ta'lim muammolarini hal qilish[4, 26-b].

Taqdim etilgan texnologiyalar bolalarning kognitiv va tadqiqot faoliyatining mustaqilligini faollashtirishga imkon beradi, bu esa maqsadlarni muvaffaqiyatli shakllantirishga yordam beradi va shuning uchun umuman o'quv jarayoni sifatini oshirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonining asosiy resurs komponenti—bu maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitishning maqsad va vazifalariga muvaffaqiyatli erishish mumkin bo'lgan sharoitlar tizimi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishining predmeti tarkibiga quyidagilar kiradi:

- bolalarni o'qitish jarayonida o'quv qo'llanmalarida, maketlarida, (masalan, laboratoriyalar, o'quv kitoblari);
- o'yinlar, o'yin materiallari va buyumlari;
- bolalar bajaradigan mashqlar ish faoliyati uchun jihozlar (masalan, o'lchovlar va tajribalar uchun materiallar) [3, 226-b].

Matematika mashg'ulotlari jarayonida maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish tendensiyalari bilan bog'liq holda tarbiyachi(o'qituvchi)lar tayyorgarligi yanada ko'proq o'zgarishlar talab qiladi.

Hozirgi kunda milliy innovatsion tizimni rivojlantirish hamda innovatsion potensialni takomillashtirish mamlakat iqtisodiy o'sishining eng muhim omillari hisoblanmoqda. Mazkur omillarni tadqiq yetish muammolari dunyoning ko'plab davlatlar va xalqaro tashkilotlari uchun dolzarbdir. Shu munosabat bilan innovatsion rivojlanishning darajasini tezkor va ishonchli tahlil qilishga mo'ljallangan baholash tizimi mavjudligi katta ahamiyatga ega. Bunday baholash tizimlari sifatida nufuzli xalqaro tashkilotlari tomonidan yaratilgan xalqaro baholash tizimlari qo'llanilmoqda.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (ingliz tilida: Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) Xalqaro o'quvchilarni baholash Dasturi (ingliz tilida: Programme for International Student Assessment, PISA) doirasida 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligi va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay olish darajasini baholash tizimiga e'tibor qaratish lozim.

PISA xalqaro tadqiqoti tomonidan o'quvchilarning bilim sifati monitoringi 3 ta asosiy yo'nalish (o'qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonligi) bo'yicha amalga oshirib kelinmoqda.

Bundan tashqari, ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (ingliz

tilida: International Association for the Evaluation of Educational Achievement IEA) tomonidan tashkil etilgan maktab matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining Xalqaro monitoringini (ingliz tilida: Trends in Mathematics and Science Study, TIMSS) qayd etamiz. Ushbu tadqiqot 4-sinf va 8-sinf o'quvchilarini turli davlatlarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarning darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishi hamda fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Davlat talablari tug'ilgandan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning bilim-ko'nikmalari beshta asosiy rivojlanish sohalari asosida belgilanadi. O'z navbatida har bir rivojlanish sohasi kichik sohalarga bo'lingan bo'lib, ular har bir yosh guruhiga mos bir nechta kutilayotgan rivojlanish ko'rsatkichlaridan (talablardan) iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, "Men" obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi.

Maktabgacha ta'limni rivojlantirish sohasida davlat siyosatini muvaffaqiyatli yuritishga va ta'lim-tarbiya jarayonlarini talab darajasida tashkil etishga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar mavjud. Bular quyidagilar:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim samaradorligini baholash va takomillash- tirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish asosida ishlarning to'laqonli yo'lga qo'yilmaganligi;

- ta'lim-tarbiya usullarining ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarning yo'qligi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilar uchun zamonaviy sharoit va ehtiyojlar asosida ishlab chiqilgan o'quv-metodik adabiyotlar yetarli darajada ta'minlanmaganligi;

- mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan ta'limiy islohotlarga hamohang tarzda maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha zamonaviy mazmun-mohiyatini kasb etuvchi metodik ishlanmalar yetarli darajada yaratilmaganligi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining malakali pedagog kadrlar bilan to'liq ta'minlanmaganligi;

- matematika mashg'ulotlarini tashkil etish uchun multimedia va didaktik materiallarning yetishmasligi;

- maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim o'rtasidagi uzviylikning mavjud emasligi; zamonaviy o'quv metodik materiallar va ko'rgazmali qurollarning yetishmasligi;

- ilg'or ish tajribalarni o'rganish, ularni ommalashtirish ishlari talab darajasida

tashkil etilmaganligidir.

Biroq bo'lajak tarbiyachilarni metodik bilimlar bilan qurollantirish, maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish bo'yicha faoliyatini samarali qo'llash bolani pedagogik kasbiy tayyorlashning muhim va istiqbolli qismi hisoblanadi. Bo'lg'usi tarbiyachining metodik tayyorgarligi bo'yicha zamondoshlarimiz tadqiqotlarida, jumladan, shaxs rivojlanishi uchun matematik ta'lim imkoniyatlari ham yoritiladi.

Tarbiyachi(o'qituvchi)lari metodik tayyorgarligi ilmiy-nazariy va amaliy yo'nalgan bo'lishi matnli masalalar yechishda bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar tayyorgarligi uchun masala funksiyalarini bilish mohiyati, ularning shartlarini tahlildan o'tkazish, yechim izlanishi va natija tekshirilishini ajratib ko'rsatadilar. Boshqa tadqiqotchilar bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larning shaxsiy metodik tayyorgarligi yoki bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar metodik tayyorgarligining pedagogik jihatlariga, masalan, pedagogik integratsiyaga maxsus e'tibor qaratadi.

Maktabgacha ta'lim rivojlantiruvchi matematika mashg'ulotlarning metodik tizimiga quyidagi holatlarni qayd etamiz:

1. Matematika va matematika mashg'ulotlari o'tkazish metodikasining o'zaro aloqadorligini kuchaytirish;

2. Bo'lg'usi o'qituvchi-bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar metodik tayyorgarligi jarayoniga psixologik bilimlarning faol tatbiq etilishi;

3. Darsni rejalashtirish va tuzish bilan birga metodik ta'minot uslublari bilan bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larini matematik tushunchani shakllantirish usuli, masala yechishni o'rgatishda o'quv faoliyatini tashkil qilish va hokazolar;

4. Metodik ijod qilishda qo'l keluvchi turli psixologik-pedagogik va metodik-tajribaviy tadqiqotlar bilan tanishuvlar;

5. Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari dunyoqarashi va metodik ijodkorligi samaradorligiga turtki beruvchi matematika fanlari rivojlanish tarixi bilan tanishuvlar kiradi[5, 16-b].

Bola shaxsini rivojlanishi mexanizmlarini hisobga olib, bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lariga bu mexanizmlarni yorituvchi instrumentlar berish lozim.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari o'rganadigan fanlar orasida majburiy va maxsus fanlar sifatida matematik fanlar turkumi muhim ahamiyat kasb etadi. "An'anaviy va haqiqatga mos ravishda tarbiyachi(o'qituvchi)larini tayyorlashda matematika muhim o'rin egallagan. Bo'lg'usi tarbiyachi tayyorlashning zaruriy sharti matematika va metodik tayyorgarlik o'rtasida jips aloqalar mavjudligi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim uchun turli matematik kurslar mazmuniy tuzilishi mantig'ini tahlil qilishda, tayyorlov guruhlari uchun matematika mashg'ulotlarida taklif etilayotgan o'quv masalalari yangi qabul qilingan DTS va milliy o'quv dasturi ketma-ketligida ifodalanadi[7, 72-b].

Maktabgacha ta'lim matematik ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish muammosi formulaga solinadi va maktabgacha bo'lg'usi pedagogning bo'lajak tarbiyachi uni hal qilishga tayyorgarligi ifodalanadi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari ularning tasavvuri, intuitsiyasi, bilimga

ishtiyoqi, faolligi, o'qishga ijobiy rag'bat, yasash layoqati va boshqalarga tayyorlashni o'rganishi zarur.

Rodionova V.V bo'lg'usi pedagog tayyorgarligiga katta ahamiyat berib, quyidagilarni yozadi: "Evristik usullarni rivojlantirish ijodiy faoliyat tajribasiga doimiy ravishda tayanib amalga oshirilishida dastlab tarbiyachining katta yordami zarur bo'ladi"[6? 162-b].

Psixologik tekshirishlar ham, metodik tekshirishlar ham birgina maqsadga, ya'ni o'quvchini ijodiy shaxs sifatida shakllanishida bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmay balqi aqliy jihatdan rivojlanishlariga erishish, egallangan bilimni amalda qo'llay olishini ko'zda tutish maqsadga muvofiqdir. Bolalarni ijodiy shaxs sifatida shakllanishida bo'lajak tarbiyachilarining psixologik, didaktik tayyorgarligini samarali ishlashini tashkil etishni talab etadi[8].

Xulosa qilib aytganda: bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari metodik ta'limi rivojlanishining butun tarixi ularda bola shaxsini maqsadli va uzluksiz tayyorlash, xususan, ularni matematikani o'qish jarayonida ijodiy unsurlarning rivojlantirilishi bilim va ko'nikma hosil qilish tarbiyaning tarkibiy qismi va uning kasbiy vositasiga aylanishi ko'zda tutiladi.

Ko'plab matematik va uslubshunoslar bolalarga matematikani o'rgatishda bo'lg'usi tarbiyachining kasbiy, matematik va metodik tayyorgarligi masalasi bilan shug'ullangan. Ularning ishlari matematika o'qituvchisi rivojlanish muammolarining hal qilinishiga salmoqli hissa qo'shdi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi(o'qituvchi)larini tayyorlashdagi mavjud farqlarga qaramay, matematika o'qituvchisi metodik tayyorgarligi bo'yicha tadqiqotchilar muhim nazariy xulosalarga erishdilar. Bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti konsepsiyasi ham hisobga olinishi lozimligi qayd qilindi.

Maktabgacha tayyorlash matematika mashg'ulotlarida tarbiyachi(o'qituvchi)larining metodik tayyorgarligi nazariyasi va amaliyotiga salmoqli hissa qo'shdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.

2. Matematika soxasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. Uzbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.

3. Djanpeisova G.E. Teoriya i metodika formirovaniya matematicheskix predstavleniy. / Uchebnoe posobie. T.: Tafakkur, 2019. – 420 s.

4. Djumaev M.I. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni takomillashtirish. «Kompetentnosti podxod v organizatsii nachalnogo obrazovaniya: teoriya i praktika». NUKUS. 28.04.2020.

5. Djumayev M.. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>,

E-mail: fizmat_jurnali@inbox.uz

6.M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

7.Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpsti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpsti.uz>

8. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

9. Dzhumaev M. About the main principles and essence of the implementation of the national curriculum. No. 1 - issue Physics, mathematics, informatics magazine/Tashkent. 2024 / 148-165 p. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatics.htm>.

10.Eshonkulova M.X.Didakticheskie osnovy formirovaniya elementarnyx matematicheskix predstavleniy u doshkolnikov.Pedagogicheskiy Vestnik Kazaxstana №4 2018

BOSHLANGICH TA'LIM TIZIMIDA MEDIASAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Berdieva Hanifa Meylievna,

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, "Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi" kafedrası mudiri, pedagogika fanlari nomzodi

ANNOTATSIYA

Maqolada mediasavodxonlikni shakllantirish jarayonida maktab o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi qalamga olingan. Tegishli zamonaviy texnologiyalarning etakchi vazifalari o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishdir. Maxsus usullarni o'rganish va faol amaliyotda qo'llash fikrlash stereotiplariga qarshi turish imkoniyatini beradi, ta'lim jarayoni ishtirokchilarida yangi g'oyalar va qarashlarning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish va tegishli bilimlarni egallash inson faoliyatining turli sohalarida yuqori samaradorlikka erishish uchun asosiy universal ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Kalit soʻz va iboralar: taʼlim texnologiyalari; media savodxonligi; kreativ fikrlash, improvizatsiya qilish qobiliyati, tasavvurni rivojlantirish.

Axborotni oʻzgartirish davrida oʻquvchilarning kreativ qobiliyatlarni, fikrlashning moslashuvchanligi va ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan taʼlim texnologiyalari taʼlim vazifalarini amalga oshirishda, ayniqsa, media–taʼlim sohasida ustuvor yoʻnalishga aylanishi kerak.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kreativ qobiliyatlar va ularning rivojlanishi kabi hodisa oʻnlab yillar davomida zamonaviy olimlar va oʻqituvchilar, jumladan Л.Выготский, Н.Ветлугина, О.Савченко, О.Кулчицка, В.Давидов va boshqalar juda muvaffaqiyatli oʻrganilgan[1].

Har bir inson tugʻilishdan boshlab kreativ salohiyatga ega boʻlib, u muayyan faoliyat turiga moyillikda namoyon boʻladi. Bola, albatta, osonroq ishni qila oladi, koʻproq zavq keltiradi, yaxshi natijalar beradi. Kreativ yondashuv har doim har qanday muammoni hal qilishning nostandart va mustaqil usulini topishni taʼminlaydi.

Har doim progressiv harakat yangi, maʼlum bir davr uchun muhim boʻlgan hodisa va jarayonlarni oʻrganishni talab qildi.

Oʻquvchilarda zamonaviy media makonida muvaffaqiyatli muloqot qilish imkonini beradigan mediasavodxonlik koʻnikmalarini shakllantirish zamonaviy davrning dolzarb talabidir.

Shu sababli, zamonaviy dunyoda axborot makoniga taalluqli barcha narsalarning jadal rivojlanishini hisobga olgan holda, kasbiy faoliyat madaniyati eng yangi funktsiya bilan boyitiladi, yaʼni: insonning zarur koʻnikmalarga boʻlgan talabni bashorat qilish qobiliyati. Shu sababli, oʻquvchilarning oʻzgaruvchan sharoitlarda harakat qilishiga yordam beradigan universallik potentsialini yaratishga imkon beradigan yangi taʼlim texnologiyalarini aniqlash vazifasi pedagogik tadqiqot sohasiga kiradi.

Н.Приходкинning “Ingliz tilida soʻzlashuvchi mamlakatlar maktabida oʻquvchilarning media taʼlimi” ilmiy tadqiqotida mediasavodxonlik “muloqotning barcha shakllaridan foydalangan holda qabul qilish, tahlil qilish, baholash, yaratish va harakat qilish qobiliyati”[2; 23-b] deb taʼriflangan. Ushbu taʼrif bizga ushbu sifatni koʻnikmalarining shakllanish darajasi sifatida tavsiflash imkonini beradi, bu taʼlim oʻquvchisining turli xil maʼlumotlar oqimlari bilan oʻzaro munosabatda boʻlish qobiliyatini taʼminlaydi.

Media savodxonligini shakllantirish jarayonining murakkab tabiati boshlang'ich ta'lim uchun quyidagi muhim tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

media vositalaridan xabardorlik;

media madaniyati;

media vositalari xavfsizligi.

Ta'lim jarayonini bolaning kreativ salohiyatini rivojlantirish va amalga oshirish bilan eng yangi o'qitish usullarini yaratish, pedagoglarning ta'lim samaradorligini oshirishga intilishi, bu, birinchi navbatda, bilimlarni sifat jihatidan yuqori darajada o'zlashtirishda namoyon bo'ladi, yangi ta'lim mazmunini ishlab chiqish strategiyasida uyg'unlikni ta'minlaydi.

Insoniyatning media–ta'lim sohasidagi yutuqlari sizga media olamining ma'nosini tushunish va ta'lim tajribangizdan foydalanish qobiliyati uchun asosiy vositalar to'plamini olish imkonini beradi. Media–madaniyatni media makonda sub'ektlarning o'zaro munosabatlarning maqbul qoidalari tizimi sifatida shakllantirish maktab o'quvchilarining eshitish, vizual va yozma qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlaydi.

Media xavfsizligi bo'yicha asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirish salbiy axborot ta'siriga qarshi turishni ongli tushunish va amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun barcha asoslarni tashkil qiladi.

Psixolog Л.Кондратенко “Axborot davri bolalarining maktab muammolari” ilmiy ishida ta'kidlaganidek, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlarining yoshga xos rivojlanishiga ko'ra, hali mustaqil ravishda o'z xatti–harakatlarini modellashtirib, o'z harakatlarini rejalashtira olmaydi[3]. Ularning xatti–harakatlari asosan ko'rgan va eshitgan narsalarini nusxalash yoki taqlid qilishni aks ettiradi. Shu sababli, bunday harakat shakllarini olish manbalarini aniqlash masalasi juda dolzarb bo'lib qoladi.

Л.Кондратенко ta'kidlaganidek, “XXI asr bolalari o'ziga xos vaziyatda o'sadi: ular bir vaqtning o'zida ikki dunyo – real va virtual o'zaro munosabatda bo'lishadi. Albatta, shuni aytishimiz mumkinki, virtual olamning elementlari avval ham mavjud bo'lgan – bolalar ko'cha tomoshalarini tomosha qilishgan, teatr va kinoga borishgan va oxir–oqibat kitob o'qishgan – va bu xayoliy olam bilan muloqotda bo'lib, uni o'z tasavvurlarida qayta tiklaganlar, o'zlarining shaxsiy dunyosini yaratishgan. syujetlar va ularning o'zlari tomonidan yaratilgan bu dunyoda harakat qilishdi. Ammo ma'lum bir o'xshashliklarga qaramay, bu hodisalar tubdan farq qiladi – fantaziya olami faqat bolaning tasavvurida mavjud bo'lsa, virtual dunyo – bu mavjudlikning ma'lum bir maydoni bo'ladi”[3; 89-b].

Zamonaviy bolalar allaqachon ikkita bo'shliq – haqiqiy va virtual ta'siri ostida bo'lganligini hisobga olsak, kattalar tug'ilishdan boshlab turli manbalardan keladigan ma'lumotlarni boshqarish va manevr qilish imkoniyatlarini topishlari kerak. Belgilangan muammoni hal qilish uchun biz psixologning quyidagi xulosasini muhim deb hisoblaymiz: bola virtual olamlarni yaratmaydi, u ularda mavjud va ularning qonunlariga bo'ysunadi"[4; 36-b].

Media savodxonligi bo'yicha Amerika darsliklari muallifi Jeyms Potter quyidagilarni ta'kidlaydi: "O'z media savodxonligini oshirish orqali inson real dunyo va biz uchun media vositalari tomonidan yaratilgan dunyo o'rtasidagi chegara haqida aniqroq tasavvurga ega bo'ladi"[4; 12-b].

Ko'tarilgan muammoning murakkabligini tushunib, maktab o'quvchilarida mediasavodxonlikni shakllantirishning samarali usullarini izlash jarayonida ushbu muammoni hal qilishda yondashuvlarning evristik salohiyati aniqlandi. O'quv jarayonini qurishda quyidagi jihatlar asosiy yo'nalish bo'ladi:

bolaning tasavvuriga diqqatni jamlash;

improvizatsiya uchun qulay muhit yaratish;

maktab o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoitlar.

"Tasavvur – bu o'tmish tajribasini amaliy, hissiy, aqliy va hissiy–ma'noli o'zgartirish orqali yangi integral tasvirlarni yaratish uchun universal inson qobiliyatidir. Bu ijodkorlik, yangi g'oyalarni qabul qilish qobiliyati, muammoli vazifalarni hal qilishda o'ziga xoslik sifatida ijodkorlikning muhim belgisidir. Kognitiv faollik va mahsuldor tasavvurning rivojlanishiga qulaylik, o'ziga ishonmaslik, xavf–xatardan qochish, eng muhimi, kattalarning hukmiy munosabati yoki ularning bolalar tasavvuriga yoki qiziqishiga befarqligi to'sqinlik qiladi" [5; 72-b].

Voyaga etgan odamning kreativ fikrlashi uchun zarur bo'lgan hamma narsa, garchi boshlang'ich shaklda bo'lsa ham, bolaning tasavvuriga allaqachon kiritilgan. Ushbu qobiliyatni rivojlantirish texnologiyasini izlashda asosiy narsa – bu bolalar tasavvurining kreativ echimlar yo'nalishidagi yo'nalishi. Muayyan mahsulotda (rasm, hunarmandchilik, raqs, she'r, musiqiy asar va boshqalar) bolaning tasavvuridagi tasvirlarni gavdalantirish uchun imkoniyatlar yaratish o'zining individualligi va o'ziga xosligini real idrok etish uchun mustahkam poydevor yaratadi[5].

Improvizatsiya orqali bola o'ziga xos qimmatli ko'rinishlarni namoyish qilishi mumkin: qulaylik, ichki erkinlik, kutilmaganlik, o'yinchoqlik. Bularning barchasi bolalik davriga xos bo'lgan narsa (o'z syujetlarini o'ylab topish va o'ynash, eng ilg'or qarashlarini namoyish etishga turtki beradigan bolalarcha

tezkorlik va boshqalar), boshqa tomondan, kattalar uchun bu juda kam uchraydigan narsa. Garchi improvizatsiyada fikr jasorati, nostandart muammolarni hal qilish va ko'pincha o'z qobiliyatlarini kutilmagan tarzda ochish tug'iladi. Ijodkorlik tanqidiy fikrlashni shakllantirishning shubhasiz shartidir.

Bolaning tasavvurini, improvizatsiya va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali biz begona hayot paradigmalarining dunyoni va undagi o'zini idrok etishiga ta'sirini yo'q qilamiz, biz cheksiz imkoniyatlarni ochamiz va o'zimizga ishonishimizga va hayotda sodir bo'ladigan va bizni ijobiy turtki o'rab turgan hamma narsani berishga imkon beramiz.

Olimlar ta'lim texnologiyalari ta'limni rivojlantirishning umumiy strategiyasini ajratib ko'rsatishini, pedagogik texnologiyalar esa, ushbu jarayonning modellarini joriy etish orqali ta'lim jarayoniga uni amalga oshirish taktikasini o'zida mujassam etganligini ta'kidlaydilar[3; 7].

X.Селевко tasnifiga ko'ra, pedagogik texnologiya tushunchasi ma'lum tarkibiy qismlarga ega, ya'ni:

konseptual asos;

mazmun qismi (trening maqsadi va mazmuni);

protsessual qism (texnologik jarayon), ya'ni maqsadga erishish vositalari va usullari[7; 72-b].

Olim ushbu tushunchadan foydalanish darajalarini belgilaydi:

umumiy didaktik (pedagogik tizimning analogi);

qisman–mavzu (fanni o'qitishning alohida metodi);

mahalliy (alohida faoliyat turining texnologik zanjiri) [7; 89-b].

Ta'lim texnologiyasi kontseptsiyasi tadqiqotimiz sohasiga tegishli bo'lganligi sababli, biz ma'lum bir faoliyat turining texnologik zanjirini aniqlash va uni amalga oshirish vositalarini aniqlashni o'z ichiga olgan mahalliy darajaga e'tibor qaratamiz. Ushbu sxema ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlarini aks ettiruvchi zamonaviy ta'lim yo'riqnomalarini uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, kelajakdagi ta'lim texnologiyasini qurish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan bunday kontseptual asosni qo'llashning amaliy namunasi sifatida ikkinchi sinfda makroloyiha ustida ishlash bosqichini ko'rib chiqishni taklif qilamiz.

Loyiha g'oyasi o'tmishda mavjud bo'lgan maktab xulq-atvori qoidalarini o'rganish edi, dizaynga ko'ra, bolalar zamonaviy maktabdagi farqlarni va o'zlarining media–mahsulotini yaratish istagi bilan topishlari kerak edi – bu natijalarga asoslanib, katta avlod vakillari bilan video intervyu ularning

tadqiqotlari, barcha intervyularni ko'rib chiqish va tahlil qilish, chiqarilgan xulosalar ularning "Zamonaviy maktab qoidalari" ni yaratdi.

Ta'kidlanganidek, keyingi o'quv yillarida mazkur qoidalarga rioya qilish maktab nizomida belgilangan qoidalarga qaraganda ancha samarali bo'ldi. Media–mahsulotni yaratishning har bir bosqichi kelajakdagi pedagogik texnologiyaning kontseptual qarashlariga muvofiq ishlab chiqilgan va majburiy ravishda tayyorgarlik ishlarini o'z ichiga olgan o'ziga xos ta'lim maqsadlariga ega edi.

Tadqiqot mavzusi o'quvchilarda mediasavodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ishning barcha bosqichlarida tegishli kompleks yondashuvni ta'minlovchi taklif etilayotgan kontseptual asos bo'ldi. Video intervyu yaratish bosqichida ko'zda tutilgan media vositalaridan xabardor bo'lish tajribasini olish o'quvchilar jarayonning texnik imkoniyatlarini o'rganayotgan sharoitda amalga oshirildi. Tayyorgarlik bosqichida ovozdan samarali foydalanishning turli nuanslari, qo'shimcha yorug'lik va mumkin bo'lgan maxsus effektlar ko'rib chiqildi. Suhbatlarni yozib olishning mumkin bo'lgan vositalariga alohida e'tibor qaratildi.

Media–madaniy ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha ishda o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan tanlangan taniqli shaxslarning intervyularini tomosha qilish, xususan: xatti–harakatlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, savollarni tanlash va ketma–ketligini aniqlash, tegishli lug'atdan foydalanish, so'z birikmalarini o'zlashtirish vazifalari taklif qilindi. imo–ishora tili va boshqalar.

Media vositalari xavfsizligi nuqtai nazaridan ish "intervyu" atamasini talqin qilishga, shuningdek, unga taqdim etilgan huquqiy himoyaga qaratildi. Aniqlanishicha, intervyu intervyu bergan shaxs (respondent) va intervyu oluvchi – suhbatni oluvchi o'rtasida hammualliflikda yaratilgan asar sifatida tan olinadi. Ushbu ishning har tomonlama ko'rinishida sinxron aloqa o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maqsadlar edi. Bunday maqsadlarga erishish insonning o'ziga xos kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan bir qator vazifalar va amaliyotlar orqali amalga oshiriladi, masalan: tasavvur, improvizatsiya va fikrlash ijodi. Misol uchun, biz ichki makonni kengaytirish uchun muallifning mashqini amalga oshirishni ko'rib chiqishni taklif qilamiz, bu ma'lum vaqt amaliyotidan so'ng o'zingizning "ramkalar–tasavvuringizni" o'z ichiga oladi.

Ko'ramizki, aynan shunday ko'nikmalar iste'molchi funktsiyalarining paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladi va aksincha, ijodkorlarning imkoniyatlarini rivojlantiradi.

Bolalar intervyu qahramonlari bilan xayoliy studiya yaratishga taklif qilindi. Biz "ramkalar–tasavvur" ning amaliy amaliyotini aniqlaymiz. Uning maqsadi bolaning tasavvurini o'rgatish, tasavvur hech narsa bilan chegaralanmaganligini

tushunishni tasdiqlash edi; mustaqil va ongli ravishda tanlash qobiliyatini shakllantirish. Amaliyotning vazifasi – turli xil ob’ektlarning iloji boricha ko’p variantlarini ("ramkalar") tasavvur qilish, bu tasvirlarni o’z tasavvuringizda yaratish (chizmalar qabul qilinadi); keyingi qadam muayyan holatga eng mos keladigan ramkani tanlash edi.

Taxminlarga ko’ra, bunday ko’nikmalarni shakllantirish bolalarga dunyoda sizga nafaqat taklif qilinadigan narsalar mavjudligiga va agar siz ushbu takliflarni ko’rish imkoniga ega bo’lsangiz, sizning tanlovingiz har doim ancha kengroq ekanligiga ishonch hosil qilish imkonini beradi. Loyiha g’oyasini amalga oshirish bosqichida quti studiya xonasi shaklida bezatilgan, intervyu qahramonlari qog’oz stakanlardan yaratilgan. Jurnallardan olingan fotosuratlar va parchalar yordamida bolalar respondent va suhbatdoshning tasvirlarini modellashtiradi, xayoliy makonni bezatadi.

Keyin ismlar ixtiro qilindi, suhbat mavzusi, jarayonning o’zi savol–javoblar bilan aks ettirildi. Ushbu topshiriqning bajarilishi o’quvchilarga ajoyib mamnuniyat bag’ishlagani va haqiqiy suhbatni yozib olish uchun boshlang’ich nuqta bo’lib xizmat qilgani kuzatildi. U ustida ishlayotganda, bolalar allaqachon jasorat bilan improvizatsiya qilishdi, vaziyatga mos muhit yaratishga harakat qilishdi, muvaffaqiyatli reaksiyalarni namoyish qilishdi va rejalashtirilmagan, ya’ni mos savollarni tanlashga harakat qilishdi. Shuni ta’kidlash kerakki, har qanday kreativ jarayon, bir tomondan, qiziqarli o’yin–kulgi, g’oyalar bilan o’ynash, xayolparastlik, hissiy reaksiyalarni o’z ichiga oladi, shuning uchun u vaqt davomida xolisona hisoblanadi.

Xulosa, ta’lim texnologiyasining tarkibiy qismi deb hisoblaydigan kontseptual asos o’quvchilarining mediasavodxonlik ko’nikmalarini shakllantirishga kompleks yondashuvni amalga oshirish o’quvchilarining universal qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi, bu esa, media–ta’limda yutuqlarning asosiy salohiyatini ta’minlaydi.

Quyidagi natijalar bashorat qilingan deb hisoblanadi:

axborot sohasida boshqaruv va orientatsiya;

ma’lumotlarni sharhlash va tahlil qilish ko’nikmalari, axborotni tanqidiy talqin qilish qobiliyati;

media sohasida madaniy ko’nikmalarni egallash;

o’zini salbiy axborot ta’siridan himoya qilish qobiliyati.

O’ylaymizki, media–ta’lim yo’nalishlarini (media xabardorligi, media madaniyati, media xavfsizligi) maktab o’quvchilarining kreativ qobiliyatlarini

rivojlantirish jarayoni bilan birlashtirish media ta'lim jarayonini muvozanatlashtiradi va bolaning salohiyatini kengaytiradi.

Ta'riflangan kontseptual asosni sinovdan o'tkazishning ijobiy natijalari maktab o'quvchilarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradigan mediasavodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun ta'lim vositasiga aylanadigan ta'lim texnologiyasini yaratish istiqbollarini aniqlash uchun asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кость С.П. Теоретические понятия и термины медиаобразования. Львов, 2017.
2. Приходько Н.О. Медиаобразование учащихся в школе англоязычных стран. Киев, 2020.
3. Кондратенко Л. Школьные проблемы детей информационной эпохи. Киев, 2017.
4. Иванов В.Ф., Волошнюк О.В., Дзюба Д.Ю. и другие. Медиаобразование и медиаграмотность. Киев, 2012.
5. Максименко С.Д., Пироженко, Т.А., Пророк, Н.В., Папуча М.В. Психологический портрет ребенка: возрастные периоды. Аналитические материалы подготовлены научными сотрудниками Института психологии имени Г.С. Костюка АПН Украины. Киев. 2021.
6. Янкович О., Беднарек Ю., Анджеевская А. Образовательные технологии современных учебных заведений. Тернополь, 2015.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Москва, 1998

O'QUVCHILARNI TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI

Xudayberdiyev Nurislam Nuraliyevich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi. p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada xalq ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishda axborot texnologiya vositalaridan foydalanish malakasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ya'ni OECD tomonidan olib boriladigan sinovlar axborot texnologiya vositalari orqali amalga oshiriladi (test shaklida) ushbu jarayonda pedagogik dasturlarning o'rni qanchalik muhimligi keltirib o'tilgan.

Аннотация

В данной статье компетентность использования инструментов информационных технологий при организации международных исследований в области оценки качества образования в системе государственного образования приобретает особое значение, поскольку тесты, проводимые Организацией экономического сотрудничества и развития, т.е. ОЭСР, проводятся с помощью средств информационных технологий (в виде тестов), отмечена роль педагогических программ в этом процессе.

Annotation

In this article, the competence of using information technology tools in organizing international research in the field of assessing the quality of education in the public education system acquires particular importance, since tests conducted by the Organization for Economic Cooperation and Development, i.e. OECD, conducted using information technology (in the form of tests), the role of pedagogical programs in this process is noted.

Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida, 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli vazirlar mahkamasining qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish nazarda tutilmoqda.

- Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS)-boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnini o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

- Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS)-4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;
- The Programme for International Student Assessment (PISA)-15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;
- The Teaching and Learning International Survey (TALIS)-rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun;

Xalq ta'lim tizimida xalqaro baholash loyihalarini amalga oshirishda axborot texnologiya vositalaridan foydalanish malakasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ya'ni OECD tomonidan olib boriladigan sinovlar axborot texnologiya vositalari orqali amalga oshiriladi. Masalan OECD Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan olib biriladigan baholash usullaridan biri bu elektron testlar shaklidir, biz bu elektron test tizimi va uning turlari haqida malaka oshirishga kelgan tinglovchilarimizga albatta tushuncha berishimiz zarur.

Elektron test yaratish uchun mo'ljallangan ko'plab dasturlar mavjud, shulardan asosan malaka oshirish o'quv dasturlari orqali "Fanni o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish" o'quv moduli asosida 2 soat amaliy mashg'ulot darsida Ispring dasturini tinglovchilarga o'rgatamiz.

Ushbu dastur paket o'z ichiga 3 ta dasturiy modulni oladi. Ular yordamida audio, video, interaktiv elementlar va testlar bilan boyitilgan onlayn taqdimot

materiallari va o'quv kurslari, har xil so'rovnomalar, anketalar, interaktiv testlar, 3D kitob kabi bir qancha elektron nashrlarni tashkil etish imkoniyati mavjud.

Elektron testlar yaratish bo'limi Ispring Quiz Maker bandi hisoblanadi.

Dastur boshqa elektron testlar yaratish dasturlaridan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- dasturning ishchi fayli ixtiyoriy kompyuterga ko'chirib qo'yilishi va ishlashi mumkin;
- juda kam amallar ketma ketligi bajariladi;
- maxsus bilimlar talab etilmaydi;
- testlarning 11 xil turini yaratish mumkin;
- test savollari va javoblariga rasm, formula, audio va video joylashtirish mumkin;
- test natijalarini to'g'ridan to'g'ri elektron pochtaga yuborish imkoniyati mavjud;
- dastur litsenziyaga ega va ochiq kalitli ekanligi.

Kompyuterga iSpring Suite dasturlar paketi o'rnatilgach, Ispring Quiz Maker bloki yordamida elektron testlar tuzish imkoniyati mavjud. Testlar bazasi yaratilgach, foydalanuvchilar o'zlarining foydalanishiga qarab testlar soni va test o'tkazish vaqti belgilanadi. Interfeys ko'rinishini foydalanuvchi ixtiyoriga ko'ra o'zgartirishi mumkin. Tayyor testlar bazasini yaratib bo'lgach, uni lokal tarmoq uchun, global tarmoq uchun, hujjat shaklda (MS Word, exe, Html) yoki LMS tizimi uchun saqlash imkoniyati mavjud. Dasturda yaratilgan elektron testlar bazasi ishchi fayli .swf formatda saqlanadi. Demak, ushbu testlar bazasidan foydalanish uchun kompyuterda Adobe Flash Player dasturi mavjudligi etarli. Dasturda test savollarining quyidagi ko'rinishlarini yaratish mumkin:

1. **Bitta javobli test:** bu testning qiyinligi javob variantlarining ko'pligiga bog'liq;
2. **To'g'ri-noto'g'ri ko'rinishdagi test:** bunda anketa savoli ko'rinishiga mos test turi, javob varianti faqat ikkita bo'ladi;

3. **Ko‘p javobli test:** bu test turi yordamida bir necha ma’lumotlar yuzasidan o‘quvchi fikrini aniqlash mumkin;
4. **Yopiq test:** bunda javob varianti o‘quvchi tomonidan kiritiladi;
5. **O‘zaro moslik o‘rnatish:** bunda bir nechta savollar o‘zaro javoblari bilan birlashtiriladi;
6. **Javoblarni tartiblash:** savolning ushbu turida javob variantlari o‘zaro tartiblanadi;
7. **Sonni kiriting:** savolning javobi sifatida o‘quvchi sonni kiritishi kerak;
8. **Bo‘sh joylarni to‘ldiring:** matndagi bitta yoki bir nechta bo‘sh joylarni kerakli so‘z bilan to‘ldirish talab etiladi;
9. **Javoblari keltirilgan savol:** savolning bo‘sh qismlarida javoblar variantlari keltirilgan bo‘ladi, ushbu javob variantlaridan to‘g‘risini belgilash mumkin;
10. **So‘zlar banki:** Matnning bo‘sh joylariga berilgan so‘zlardan keraklilarini tanlab joylashtiriladi. Savolni murakkablashtirish uchun so‘zlar sonini bo‘sh joylar sonidan ko‘paytirish mumkin;
11. **Faol hududni aniqlovchi savol:** Savolda rasmdagi aniq hudud belgilash vazifasi o‘qituvchi tomonidan joylashtirilgan bo‘lib, ushbu rasmdagi hudud o‘quvchi tomonidan javob berish jarayonida tanlanadi;

Ushbu test turlaridan o‘qituvchilarimiz va o‘quvchilarimiz o‘z faoliyatlarida foydalansa 2022 yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan o‘tkaziladigan xalqaro baholash dasturini muvaffaqiyatli amalga oshiramiz deb o‘ylayman. Chunki xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki biz bugun umumiy o‘rta ta’lim maktablarimizda 2 hil yani “ochiq va yopiq” test turlariga o‘rganib qolganmiz boshqa horijiy mamlakatlar o‘quvchilari 2000 yillardan boshlab interaktiv elektron test turlari bilan ishlashni boshlagan edi. Shu o‘rinda qisqa qilib aytadigan bo‘lsak biz bu test turlarini shakllantirishni avvalambor o‘qituvchilarimizning o‘zlariga o‘rgatishimiz zarur. Aks holda o‘qituvchilarimiz tomonidan tuzilgan test savollari javoblari bilan taqqoslash vaqtida o‘qituvchi tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatolar yaqqol ko‘zga tashlanib qoladi. Elektron testlarni shakllantirish dars davomida qo‘llash juda yaxshi natijalarni beradi, biz OECD Iqtisodiy

hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan olib biriladigan sinovga tayyor bo'lishimiz uchun birinchi navbatta barcha pedagoglarimizning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan savodxonlik darajasini takomillashtirishimiz lozim deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [Mirziyoyev, Shavkat Miromonovich. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz /SH. M.Mirziyoev. – Toshkent : O'zbekiston, 2017. - 592 b.].
2. [Taylaqov N.I., Ahmedov A.B. IBM PC kompyuteri. Ilmiy ommabop qo'llanma. –T.: O'zbekiston, 2001.].
3. [<http://www.iSPRING.com>]).
4. [<http://www.Lex.uz>])

Ehtimollik nazariyasi va kombinatorikaga doir ko'p o'lchovli tasodifiy miqdorlarni o'rganish metodikasi

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

(Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri)

abdinazar2020@ mail.ru

Ilmiy yo'nalishi: 13.00.02-“ Matematika o'qitish nazariyasi va metodikasi” bo'yicha pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, halqaro IANing professori va laureati

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: *O'rinlashtirishlar, kombinatorika, integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.*

CHARACTERISTICS OF INTEGRATED TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

A.A.Salomov –

National Center for teaching teachers of Surkhandarya region to new methods, head of the Department of pre-school, primary and special education methods.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: *placements, enterprises, integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.*

Ehtimollik nazariyasi va kombinatorikaga doir ko'p o'lchovli tasodifiy miqdorlarni o'rganish metodikasi

Bir o'lchovli t.m.lardan tashqari, mumkin bo'lgan qiymatlari 2 ta, 3 ta, ..., n ta son bilan aniqlanadigan miqdorlarni ham o'rganish zarurati tug'iladi. Bunday miqdorlar mos ravishda ikki o'lchovli, uch o'lchovli, ..., n o'lchovli deb ataladi.

Faraz qilaylik, $(\Omega, \mathcal{A}, P)$ ehtimollik fazosida aniqlangan $X_1, X_2, \dots, X_n$ t.m.lar berilgan bo'lsin.

$X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ vektorga tasodifiy vektor yoki n -o'lchovli t.m. deyiladi.

Ko'p o'lchovli t.m. har bir elementar hodisa ω ga n ta $X_1, X_2, \dots, X_n$ t.m.larning qabul qiladigan qiymatlarini mos qo'yadi.

$F_{X_1, X_2, \dots, X_n}(x_1, x_2, \dots, x_n) = P\{X_1 < x_1, X_2 < x_2, \dots, X_n < x_n\}$ n o'lchovli funksiya $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ tasodifiy vektorning taqsimot funksiyasi yoki $X_1, X_2, \dots, X_n$ t.m.larning birgalikdagi taqsimot funksiyasi deyiladi.

Qulaylik uchun $F_{X_1, X_2, \dots, X_n}(x_1, x_2, \dots, x_n)$ taqsimot funksiyani $X_1, X_2, \dots, X_n$ indekslarini tushirib qoldirib, $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ko'rinishida yozamiz.

$F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ funksiya $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ tasodifiy vektorning taqsimot funksiyasi bo'lsin. Ko'p o'lchovli $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ taqsimot funksiyaning asosiy xossalarini keltiramiz:

1. $\forall x_i: 0 \leq F(x_1, x_2, \dots, x_n) \leq 1$, ya'ni taqsimot funksiya chegaralangan.
2. $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ funksiya har qaysi argumenti bo'yicha kamayuvchi emas va chapdan uzluksiz.
3. Agar biror $x_i \rightarrow +\infty$ bo'lsa, u holda

$$\lim_{x_i \rightarrow +\infty} F(x_1, x_2, \dots, x_n) = F(x_1, \dots, x_{i-1}, \infty, x_{i+1}, \dots, x_n) = \\ = F_{x_1, \dots, x_{i-1}, x_{i+1}, \dots, x_n}(x_1, \dots, x_{i-1}, x_{i+1}, \dots, x_n)$$

4. Agar biror $x_i \rightarrow -\infty$ bo'lsa, u holda $\lim_{x_i \rightarrow -\infty} F(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0$.

3-xossa yordamida keltirib chiqarilgan (3.1.1) taqsimot funksiyaga marginal(xususi) taqsimot funksiya deyiladi. $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ tasodifiy vektorning barcha marginal taqsimot funksiyalari soni $k = C_n^1 + C_n^2 + \dots + C_n^{n-1} = \sum_{n=0}^n C_n^m - C_n^0 - C_n^n = 2^n - 2$ ga tengdir.

Masalan, $X = (X_1, X_2)$ ($n=2$) ikki o'lchovlik tasodifiy vektorning marginal taqsimot funksiyalari soni $k = 2^2 - 2 = 2$ ta bo'lib, ular quyidagilardir: $F(x_1, +\infty) = F_1(x_1) = P(X_1 < x_1)$; $F(+\infty, x_2) = F_2(x_2) = P(X_2 < x_2)$.

Soddalik uchun $n=2$ bo'lgan holda, ya'ni (X, Y) ikki o'lchovlik tasodifiy vector bo'lgan holni ko'rish bilan cheklanamiz.

3.2 Ikki o'lchovli diskret tasodifiy miqdor va uning taqsimot qonuni

(X, Y) ikki o'lchovli t.m. taqsimot qonunini

$$p_{ij} = P\{X = x_i, Y = y_j\}; \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m}$$

formula yordamida yoki quyidagi jadval ko'rinishida berish mumkin:

$\begin{array}{c} Y \\ \diagdown \\ X \end{array}$	y_1	y_2	$\dots$	y_m
x_1	p_{11}	p_{12}	$\dots$	p_{1m}
x_2	p_{21}	p_{22}	$\dots$	p_{2m}

...	...	...	...	...
x_n	p_{n1}	p_{21}	...	p_{nm}

bu erda barcha p_{ij} ehtimolliklar yig'indisi birga teng, chunki $\{X = x_i, Y = y_j\}$ $i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}$ birgalikda bo'lmagan hodisalar to'la gruppani tashkil etadi $\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij} = 1$ formula ikki o'lchovli diskret t.m.ning taqsimot qonuni, jadval esa birgalikdagi taqsimot jadvali deyiladi.

(X, Y) ikki o'lchovli diskret t.m.ning birgalikdagi taqsimot qonuni berilgan bo'lsa, har bir komponentaning alohida (marginal) taqsimot qonunlarini topish mumkin. Har bir $i = \overline{1, n}$ uchun $\{X = x_i, Y = y_1\}, \{X = x_i, Y = y_2\}, \dots, \{X = x_i, Y = y_m\}$ hodisalar birgalikda bo'lmagani sababli: $p_{x_i} = P\{X = x_i\} = p_{i1} + p_{i2} + \dots + p_{im}$.

Demak, $p_{x_i} = P\{X = x_i\} = \sum_{j=1}^m p_{ij}, i = \overline{1, n}, p_{y_j} = P\{Y = y_j\} = \sum_{i=1}^n p_{ij} j = \overline{1, m}$.

1-misol. Ichida 2 ta oq, 1 ta qora, 1 ta ko'k shar bo'lgan idishdan tavakkaliga ikkita shar olinadi. Olingan sharlar ichida qora sharlar soni X t.m. va ko'k rangdagi sharlar soni Y t.m. bo'lsin. (X, Y) ikki o'lchovli t.m.ning birgalikdagi taqsimot qonunini tuzing. X va Y t.m.larning alohida taqsimot qonunlarini toping.

X t.m. qabul qilishi mumkin qiymatlari: 0 va 1; Y t.m.ning qiymatlari ham 0 va 1. Mos ehtimolliklarni hisoblaymiz: $p_{11} = P\{X = 0, Y = 0\} = \frac{C_2^2}{C_4^2} = \frac{1}{6}$ (yoki

$$\frac{2}{4} \cdot \frac{1}{3} = \frac{1}{6});$$

$$p_{12} = P\{X = 0, Y = 1\} = \frac{C_2^1}{C_4^2} = \frac{2}{6}; p_{21} = P\{X = 1, Y = 0\} = \frac{2}{6};$$

$$p_{22} = P\{X = 1, Y = 1\} = \frac{1}{6}.$$

(X, Y) vaktorning taqsimot jadvali quyidagicha ko'rinishga ega:

	Y	0	1
X			

0	$\frac{1}{6}$	$\frac{2}{6}$
1	$\frac{2}{6}$	$\frac{1}{6}$

Bu erdan $P\{X=0\} = \frac{1}{6} + \frac{2}{6} = \frac{1}{2}$, $P\{X=1\} = \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{2}$;
 $P\{Y=0\} = \frac{1}{6} + \frac{2}{6} = \frac{1}{2}$, $P\{Y=1\} = \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{2}$ kelib chiqadi. X va

Y t.m.larning alohida taqsimot qonunlari quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

$$\begin{cases} X: 0, 1 \\ p: \frac{1}{2}, \frac{1}{2} \end{cases} \text{ va } \begin{cases} Y: 0, 1 \\ p: \frac{1}{2}, \frac{1}{2} \end{cases}.$$

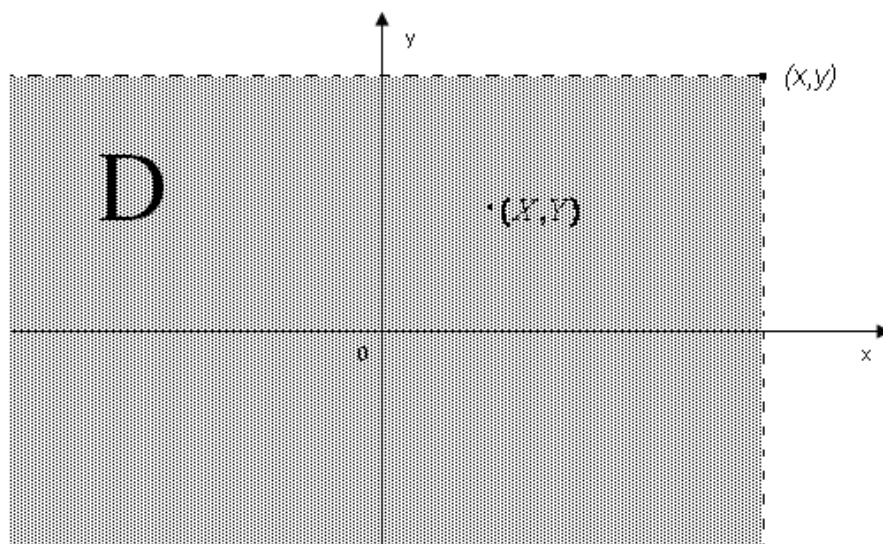
Ikki o'lchovli tasodifiy miqdorning taqsimot funksiyasi va uning xossalari

Ikki o'lchovli t.m. taqsimot funksiyasini $F(x,y)$ orqali belgilaymiz.

Ikki o'lchovli (X,Y) t.m.ning taqsimot funksiyasi, x va y sonlarning har bir jufti uchun $\{X \leq x\}$ va $\{Y \leq y\}$ hodisalarning birgalikdagi ehtimolligini aniqlaydigan $F(x,y)$ funksiyasidir: ya'ni

$$F(x,y) = P\{X \leq x, Y \leq y\} = P((X,Y) \in (-\infty, x) \times (-\infty, y) = D).$$

tenglikning geometrik tasviri rasmda keltirilgan.

(X, Y) ikki o'lchovlik diskret t.m. taqsimot funksiyasi quyidagi yig'indi orqali aniqlanadi:

$$F(x, y) = \sum_{x_i < x} \sum_{y_j < y} p_{ij}.$$

Ikki o'lchovlik t.m. taqsimot funksiyasining xossalari:

1. $F(x, y)$ taqsimot funksiya chegaralangan: $0 \leq F(x, y) \leq 1$.
2. $F(x, y)$ funksiya har qaysi argumenti bo'yicha kamayuvchi emas:

$$\text{agar } x_2 > x_1 \text{ bo'lsa, } F(x_2, y) \geq F(x_1, y),$$

$$\text{agar } y_2 > y_1 \text{ bo'lsa, } F(x, y_2) \geq F(x, y_1).$$

3. $F(x, y)$ funksiyaning biror argumenti $-\infty$ bo'lsa (limit ma'nosida), u holda $F(x, y)$ funksiya nolga teng, $F(x, -\infty) = F(-\infty, y) = F(-\infty, -\infty) = 0$.
4. Agar $F(x, y)$ funksiyaning bitta argumenti $+\infty$ bo'lsa (limit ma'nosida), u holda

$$F(x, +\infty) = F_1(x) = F_X(x); F(+\infty, y) = F_2(y) = F_Y(y).$$

4°. Agar ikkala argumenti $+\infty$ bo'lsa (limit ma'nosida), u holda $F(+\infty, +\infty) = 1$.

5. $F(x, y)$ funksiya har qaysi argumenti bo'yicha chapdan uzluksiz, ya'ni $\lim_{x \rightarrow x_0 - 0} F(x, y) = F(x_0, y)$, $\lim_{y \rightarrow y_0 - 0} F(x, y) = F(x, y_0)$.

X va Y tasodifiy miqdorlarning korrelyatsiya momenti (yoki kovariatsiyasi) deb, quyidagi songa aytiladi:

$$K_{xy} = M[(X - M(X))(Y - M(Y))].$$

X va Y tasodifiy miqdorlar diskret bo'lsa, u holda bu formula quyidagi ko'rinishini oladi:

$$K_{xy} = \sum_{i,j} (x_i - M(X))(y_j - M(Y)) p_{ij},$$

bunda $p_{ij} = P(X = x_i; Y = y_j)$.

Korrelyatsiya momentiifodasini matematik kutilmaxossalariasosidaquyidagichaalmashtirilishmumkin;

$$\begin{aligned} M(X - M(X))(Y - M(Y)) &= M[XY - XM(Y) - YM(X) + M(X)M(Y)] = \\ &= M(XY) - M(X)M(Y) - M(Y)M(X) + M(X)M(Y) = M(XY) - M(X)M(Y). \end{aligned}$$

3-teorema. Agar tasodifiymiqdorlar o'zaro bog'liq bo'lmasa, u holda korrelyatsiya momentinolgateng bo'ladi.

6-ta'rif. X va Y tasodifiy miqdorlarning korrelyatsiya koeffitsienti deb

$$r_{xy} = \frac{K_{xy}}{\sigma_x \sigma_y} \quad (6)$$

tenglik bilan aniqlanadigan kattalikka aytiladi.

Korrelyatsiya momenti uchun quyidagi

$$|K_{xy}| \leq \sqrt{D_x D_y}$$

tengsizlik o'rinli bo'lishini ko'rsatish mumkin, chunki $|r_{xy}| \leq 1$.

Agar X va Y tasodifiy miqdorlar bog'liqmas bo'lsa, u holda ularning korrelyatsiya koeffitsienti nolga tengligini ko'rsatish qiyin emas.

Quyidagi teorema tasodifiy miqdorlar orasida bog'lanishni tavsiflashda korrelyatsiya koeffitsientining ahamiyatini yana ham batafsil oydinlashtirib beradi.

4-teorema. Agar Y tasodifiy miqdor X tasodifiy miqdorning chiziqli funksiyasi, ya'ni $Y = aX + b$ bo'lsin, u holda agar $a > 0$ bo'lsa, $r_{xy} = 1$, agar $a < 0$ bo'lsa, $r_{xy} = -1$ bo'ladi.

Isbot.

$$\begin{aligned} K_{xy} &= M[(X - M(X))(Y - M(Y))] = M[(X - M(X))(aX + b - M(Y))] = \\ &= M[(X - M(X))(aX + b - aM(X) - b)] = aM[(X - M(X))^2] = aD(X) = a\sigma_x^2, \end{aligned}$$

$$\sigma_y^2 = D(Y) = a^2 D(X) = a^2 \sigma_x^2, \quad \sigma_y = |a| \sigma_x,$$

$$r_{xy} = \frac{K_{xy}}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{a \sigma_x^2}{|a| \sigma_x^2} = \begin{cases} 1, & a > 0, \\ -1, & a < 0. \end{cases}$$

2. Birxilturdagimahsulotishlabchiqaruvchi tasanoatkorxonalaribo'yicha quyidagimahsulotlarolingani.

5

Mehnatni elektr energiya bilan ta'minlanganligi- X (kvt/soat)	7,1	8,3	8,5	9	10,5
Mehnat unumdorligi – Y (dona)	14	16	14	15	17

Bu ma'lumotlardan foydalanib tanlanma korrelyatsiya koeffitsientini toping.

Yechish.

$$r_T = \frac{\sum x_i y_i - n \bar{x} \cdot \bar{y}}{n \sigma_x \sigma_y}, \quad (*)$$

formuladagi zarur hisoblashlarni bajaramiz:

$$\bar{x} = \frac{7,1 + 8,3 + 8,5 + 9 + 10,5}{5} = 8,68;$$

$$\bar{y} = \frac{14 + 16 + 14 + 15 + 17}{5} = \frac{76}{5} = 15,2;$$

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{n} - (\bar{x})^2} = \sqrt{\frac{7,1^2 + 8,3^2 + 8,5^2 + 9^2 + 10,5^2}{5} - 8,68^2} \approx 1,1;$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum y_i^2}{n} - (\bar{y})^2} = \sqrt{\frac{14^2 + 16^2 + 14^2 + 15^2 + 17^2}{5} - 15,2^2} \approx 1,16;$$

$$\sum x_i y_i = 7,1 \cdot 14 + 8,3 \cdot 16 + 8,5 \cdot 14 + 9 \cdot 15 + 10,5 \cdot 17 = 664,7.$$

Aniqlangan qiymatlarni (*) formulaga qo'ysak,

$$r_r = \frac{664,7 - 5 \cdot 8,68 \cdot 15,2}{5 \cdot 1,1 \cdot 1,6} = \frac{5,02}{6,38} \approx 0,79$$

bo'lad.

Mustaqil yechish uchun masalalar.

1. Berilgan jadvaldan foydalanib, tanlanma shartli o'rtacha- $\overline{x_y}$ ni toping.

$\begin{matrix} X \\ Y \end{matrix}$	4	4,5	5	5,5	6
8	5	3	-	-	-
10	2	4	5	4	3
13	-	1	1	2	2

2. Berilgan jadvaldan foydalanib, tanlanma shartli o'rtacha- $\overline{y_x}$ ni toping.

$\begin{matrix} X \\ Y \end{matrix}$	3	3,5	4	4,5	5
7	5	3	-	-	-
9	2	3	5	3	1
13	-	1	1	2	2

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.A.Salomov An integrated approached to in service training efficiency factors 2022 – y 142.p.
2. A.A.Salomov “Развитиеб, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год //Диссертационный исследование//.
3. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.
4. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.
5. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват. учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.
6. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразоват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.
7. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.

Internet resurslari:

1. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
2. @milliymarkaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.
3. <http://www.rtm.uz> – Respublika ta’lim markazi sayti.
<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISH METODIKASINING SODDA MASALALARI

Djumayeva Mohogul Mamanazar qizi

TermizDU qoshidagi TermizDPI o'qituvchisi

Annotasiya. Maqqolada maktabda Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasida o'qitish metodlari, mustaqil va nazorat ishlari, o'quvchilardan individual yozma

so'rov o'tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba'zi didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagi masalalarining o'zlashtirilishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari maktab Tabiiy fanlarni kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Shuningdek, geografiya o'qitish metodikasining umumiy masalari va didaktik asosolari haqida fikr yuritamiz.

Kalit so'zlar. Tabiiy fanlarni , ta'lim va tarbiya, o'qitish metodlari, ilmiy tadqiqot, usul va metod.

Annotation. The article describes the methods of teaching geography at school, independent and control work, effective means of conducting individual written surveys of students. Some didactic materials are designed to monitor the assimilation of a limited range of programmatic issues in the rating system, while others are designed to monitor all the main topics of the school geography course.

Keywords. Geography, education and training, teaching methods, research, methods and techniques.

Аннотация. В статье описаны методы обучения географии в школе, самостоятельная и контрольная работа, эффективные средства проведения индивидуальных письменных опросов учащихся. Некоторые дидактические материалы предназначены для мониторинга усвоения ограниченного круга программных вопросов в рейтинговой системе, в то время как другие предназначены для мониторинга всех основных тем школьного курса географии.

Ключевые слова. География, образование и обучение, методы обучения, исследования, методы и приемы.

Tabiiy fanlarni kursining vazifasi maktab oldiga qo'yilgan "O'quvchilarga fan asoslaridan puxta bilim berishda yangi texnologiyadan foydalanish, ularga hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni berish, turmushga, kasb-hunarga

yo'naltirish, kasblarni ongli tanlashga o'rgatish" kabi vazifalarni hal qilishda yordam berishdan iborat.

O'qitishning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va shakllari metodik jihatlarining asosiy tarkiblarida murakkab, uni o'ziga xos grafik bilan tasvirlash mumkin.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi boshqa fanlar, eng avvalo, Tabiiy fanlarni fani – o'zining tayanch fani bilan uzviy bog'liq.

1. Tabiiy fanlarni o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadni asoslash (Nima uchun Tabiiy fanlarni o'qitiladi, o'rgatiladi).

2. Tabiiy fanlarni o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o'rgatish) bir tizimga kiltirilgan bilimlar darajasini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o'rganishda izchillik ta'minlanadi, o'quv ishlariga o'quv mashg'ulotlari beradigan yuklama bartaraf qilinadi, ta'limning mazmuni o'quvchilarning aniq bilim bilish imkoniyatlariga mos keladi.

3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o'qitish kerak, ya'ni, o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarni, malaka, ko'nikmalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak?

4. O'qitish vositalari – darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatmali, qo'llanmalar va o'quv- texnik vositalaridan foydalanish (nima yordamida o'qitish).

5. Ta'limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish. (darsni va ta'limning darsdan tashqari shakllarini qanday tashkil etish)

o'qitish maqsadlari , o'qitish mazmuni o'qitish shakllari

o'qitish metodlari , o'qitish vositalari

Umumta'lim maktablarida geografiya pedagogika va yangi pedagogik va axborot texnologiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning qonuniyatlariga tayanadi. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi bilan pedagogika orasida ikki tomonlama bog'lanish mavjud.

Bir tomondan, Tabiiy fanlarni metodikasi pedagogikaning umumiy didaktik nazariyasiga tayanadi va shu asosda shakllanadi. Bu hol Tabiiy fanlarni o'qitish masalalarini hal etishda metodik va nazariy yaqinlashishning bir butunligini ta'minlaydi.

Ikkinchi tomondan, Didaktikaning umumiy qonuniyatlarini shakllantirishda xususiy metodikalar tomonidan erishilgan ma'lumotlarga tayanadi, bu uning hayotiyligi va aniqligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, Tabiiy fanlarni metodikaning aniq materialidan "oziqlanadi", undan pedagogik umumlashtirishda foydalaniladi va o'z navbatida metodikalarni ishlab chiqishda yo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Tabiiy fanlarni metodikasi pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi bilan bog'liq. Tabiiy fanlarni metodikasi ta'limning boshqa fan metodikalari (ona tili, tabiatshunoslik, rasm, mehnat va boshqa fanlar o'qitish metodikasi) bilan bog'liq.

Ilmiy-tadqiqot metodlari – bu qonuniy bog'lanishlarni, munosabatlarni, aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni tuzish maqsadida ilmiy axborotlarni olish usullaridir.

Kuzatish, tajriba, maktab hujjatlari bilan tanishtirish, o'quvchilar ishlarini o'rganish, suhbat va so'rovnomalar o'tkazish ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari jumlasiga kiradi.

Tabiiy fanlarni o'zining tuzilish xususiyatiga ko'ra shartli ravishda uch bo'limga bo'linadi.

1. Tabiiy fanlarni o'qitishning umumiy metodikasi.

Bu bo'limda, Tabiiy fanlarni fanining maqsadi, mazmuni, metodologiyasi shakli, metodlari va vositalarining metodik tizimi pedagogika, psixologik qonunlari hamda didaktik tamoyillar asosida ochib beriladi.

2. Tabiiy fanlarni o'qitishning maxsus metodikasi.

Bu bo'limda Tabiiy fanlarni o'qitish umumiy metodikasining qonun va qoidalarini konkret mavzu materiallariga tatbiq qilish yo'llari ko'rsatiladi.

3. Tabiiy fanlarni o'qitishning konkret metodikasi.

Bu bo'lim ikki qismdan iborat:

1. Umumiy metodikaning xususiy masalalari.

2. Maxsus metodikaning xususiy masalalari.

Umumta'lim maktab larda Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi butun pedagogik tadqiqotlarda pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalari yutuqlarida qo'llaniladigan metodlardan foydalanadi.

Kuzatish metodi – odatdagi sharoitda kuzatish natijalarini tegishli qayd qilish bilan pedagogik jarayonni bevosita maqsadga yo'naltirilgan holda idrok qilishdan iborat.

Kuzatish aniq maqsadni ko'zlagan reja asosida uzoq va yaqin vaqt oralig'ida davom etadi. Kuzatish tutash yoki tanlanma bo'lishi mumkin.

Tutash kuzatishda kengroq olingan hodisa (masalan, Tabiiy fanlarni darslarida o'quvchilarning bilish faoliyatlari) tanlanma kuzatishda kichik-kichik hajmdagi hodisalar (masalan, Tabiiy fanlarni darslarida o'quvchilarning mustaqil ishlari) kuzatiladi.

Tajriba – bu ham kuzatish hisoblanib, maxsus tashkil qilingan, tadqiqotchi tomonidan nazorat qilib turiladigan va tizimli ravishda o'zgartirib turiladigan sharoitda o'tkaziladi.

Tajriba natijalarini tahlil qilish taqqoslash metodi bilan o'tkaziladi. Pedagogik tadqiqotda suhbat metodidan ham foydalanishi mumkin.

Umumta'lim maktablarda Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasining shakllanishida asosiy mezonlar hisoblanadi.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasining o'qitish vazifalari:

- 1) ta'lim-tarbiyaviy va amaliy vazifalarni amalga oshirishi,
- 2) nazariy bilimlar tizimini o'rganish jarayonini yoritib berishi kerak;
- 3) o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish yo'llarini o'rgatishi kerak;
- 4) ta'limni insonparvarlashtirish;

5) Tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida insonni mehnatni sevishga, o'zining qadr-qimmatini, bir-biriga hurmati kabi fazilatlarini tarbiyalashni ko'rsatib beradi;

6) o'qitish metodikasi V sinflar Tabiiy fanlarni sining davomi bo'lgan 6 – 9 sinf Tabiiy fanlarni si mazmuni bilan bog'lab o'qitishni ko'rsatadi.

Shunday qilib, boshqa har qanday o'quv predmeti kabi Tabiiy fanlarni kursi Tabiiy fanlarni o'qitishning maqsadi quyidagi uch omil bilan belgilanadi:

1. Tabiiy fanlarni o'qitishning umumta'limiy maqsadi.
2. Tabiiy fanlarni o'qitishning tarbiyaviy maqsadi.
3. Tabiiy fanlarni o'qitishning (amaliy) rivijlantiruvchi maqsadi.

Tabiiy fanlarni o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) o'quvchilarga ma'lum bir dastur asosida geografik bilimlar berish. Bu bilimlar Tabiiy fanlarni fani to'g'risida o'quvchilarga etarli darajada ma'lumot berishi, ularni Tabiiy fanlarni fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak.

Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarning ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari lozim.

b) Tabiiy fanlarni ni o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida nutq madaniyatini to'g'ri shakllantirish, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak.

d) o'quvchilarni geografik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o'rgatish.

Bunday bilimlar berish orqali esa o'quvchilarning tabiatni tasavvur qilish xususiyatlari shakllanadi hamda tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi.

Tabiiy fanlarni o'qitishning tarbiyaviy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

b) o'quvchilarda Tabiiy fanlarni ni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarni tarbiyalash.

Umumta'lim maktab o'qituvchisining vazifasi o'quvchilarda mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish bilan birga ularda Tabiiy fanlarni ning qonuniyatlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini tarbiyalashdan iboratdir.

d) o'quvchilarda matematik tafakkurni va matematik madaniyatni shakllantirish.

Tabiiy fanlarni darslarida o'rganiladigan ibora, amal belgilari, tushuncha va ular orasidagi qonuniyatlar o'quvchilarni atroflicha fikrlashga o'rgatadi.

Umumta'lim maktab larda Tabiiy fanlarni o'qitishning amaliy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) o'quvchilar Tabiiy fanlarni darsida olgan bilimlarini kundalik hayotda uchraydigan elementar masalalarni echishga tatbiq qila olishga o'rgatish, o'quvchilarda arifmetik amallar bajarish malakalarini shakllantirish va ularni mustahkamlash uchun maxsus tuzilgan amaliy masalalarni hal qilishga o'rgatish,

b) Tabiiy fanlarni o'qitishda texnik vosita va ko'rgazmali qurollardan foydalanish malakalarini shakllantirish. Bunda asosiy e'tibor o'quvchilarning jadvallar va hisoblash vositalaridan foydalana olish malakalarini tarkib toptirishga qaratilgan.

d) o'quvchilarni mustaqil ravishda matematik bilimlarni egallashga o'rgatish.

O'quvchilar imkoni boricha mustaqil ravishda qonuniyat munosabatlarini ochishlari, kuchlari etadigan darajada umumlashtirishlar qilishlari, shuningdek, og'zaki va yozma xulosalar qilishga o'rganishlari kerak.

O'qitish samaradorligining zaruriy va muhim sharti o'quvchilarning o'rganilayotgan materialni o'zlashtirishlari ustidan nazoratdir. Didaktikada uni amalga oshirishning turli shakllari ishlab chiqilgan. Bu o'quvchilardan og'zaki so'rash; nazorat ishlari va mustaqil ishlar; uy vazifalarini tekshirish, testlar, texnik vositalar yordamida sinash kabi usullardir. Didaktikada dars turiga, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va h.k. bog'liq ravishda nazoratning u yoki bu shaklidan foydalanishning maqsadga muvofiqligi masalalari, shuningdek, nazoratni amalga oshirish metodikasi etarlicha chuqur ishlab chiqilgan.

Maktabda Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasida mustaqil va nazorat ishlari, o'quvchilardan individual yozma so'rov o'tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba'zi didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagi masalalarining o'zlashtirilishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari maktab Tabiiy fanlarni kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Ayrim didaktik materiallarda (ayniqsa, kam komplektli maktab uchun mo'ljallangan) o'qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko'proqdir.

O'qituvchining bilimlarni tushuntirish metodidan ma'lu-motlar to'g'rsidagi nazariy materiallar ishlatish bo'yicha yo'l-yo'riq berishda foydalaniladi.

b) Suhbat bu eng ko'p tarqalgan va etakchi o'qitish metodlaridan biri bo'lib, darsning har xil bosqichlarida, har xil o'quv maqsadlarida qo'llanishi mumkin, ya'ni uyga berilgan topshiriqlarni va mustaqil ishlarni tekshirishda, yangi materialni tushuntirishda, mustahkamlash va takrorlashda qo'llanilishi mumkin.

Suhbat – o'qitishning savol-javob metodidir, bunda o'qituvchi o'quvchilarning bilimlarini qay darajada o'zlashtir-ganliklari va amaliy tajribalariga tayangan holda, maxsus tanlangan savollar va ularga beriladigan javoblar yo'li bilan o'quvchilarni qo'yilgan ta'limiy va tarbiyaviy masalalarini hal qilishga olib keladi.

Metodik adabiyotda suhbat metodidan ko'pincha matematik tushunchalar bilan tanishtirilayotganda (son, arifmetik amallar va hokazo) qonuniyatlar tipidagi bilimlar (arifmetik amallar xossalari va ular komponentlari bilan natijalari orasidagi bog'lanishlar) tanishtirishda foydalanish tavsiya etiladi.

O'qitishda suhbatning ikki xilidan, ya'ni katexezik va evrestik suhbatdan foydalaniladi.

Katexezik suhbat – shunday savollar tizimi asosida tuziladiki, bu savollar ilgari o'zlashtirilgan bilimlar, ta'riflarni oddiygina qayta eslatishni talab etadi.

Bu suhbatdan asosan bilimlarni tekshirish va baholashda yangi materialni mustahkamlashda va takrorlashda foydalaniladi.

2. Ko'rsatmali metodlar.

O'qitishning ko'rsatmali metodlari – o'quvchilarga kuzatishlar asosida bilimlar olish imkonini beradi. Kuzatish hissiy tafakkurning faol shaklidir, bundan o'qitishda, ayniqsa, Umumta'lim maktab larda keng foydalaniladi. Tevarak atrofdagi predmet va hodisalar va ularning turli-tuman modellari (har xil tipdagi ko'rsatma-qo'llanmalar) kuzatish ob'ektlari hisoblanadi. o'qitishning ko'rsatmali metodlarini o'qitishning og'zaki metodlaridan ajratib qo'yib bo'lmaydi. Ko'rsatma-qo'llanmalarni namoyish qilishni har doim o'qituvchining va o'quvchilarning tushuntirishlari bilan birgalikda olib boriladi. O'qituvchining so'zi bilan ko'rsatma vositalardan birgalikda foydalanishning 4 ta asosiy shakli aniqlangan:

- 1) o'qituvchi so'zlar yordamida o'quvchilarning kuzatishlarini boshqaradi;
- 2) og'zaki tushuntirishlar ob'ektning bevosita ko'rin-maydigan tomonlari haqida ma'lumotlar beradi;
- 3) Ko'rsatma-qo'llanmalari o'qituvchining og'zaki tushuntirishlarini tasdiqlovchi yoki konkretlashtiruvchi illyustrasiya bo'lib xizmat qiladi;
- 4) o'qituvchi o'quvchilar kuzatishlarini umumlashtiradi va umumiy xulosa chiqaradi.

3. Amaliy metodlar. Malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va mukammallashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan metodlar o'qitishning amaliy metodlari hisoblanadi. Xususan, bunday metodlar jumlasiga yozma va og'zaki mashqlar, amaliy va laboratoriya ishlari, mustaqil ishlarning ba'zi turlari kiradi. Mashqlar asosan mustahkamlash va bilimlarni tatbiq qilish, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish metodi sifatida qo'llaniladi.

Mashq deb biror amalni, shu amalni o'zlashtirish yoki mustahkamlash maqsadida rejali ravishda tashkil qilingan takroriy bajarishga aytiladi. Mashqlar tayyorlash, mashq qildirish va ijodiy mashqlarga katta ahamiyat beriladi. Ijodiy xaraktyerdagi mashqlarga masalan, masala va misollarni turli usullar bilan echish, ifoda bo'yicha masala tuzish, qisqa yozuv, chizmaga ko'ra masala tuzish, muammoli masalalarni echish mashqlari va boshqa mashqlar kiradi

O'qituvchi boshchiligada bajariladigan o'quvchilarning mustaqil ishlari o'quvchilarning umumiy rivojlanishlariga yo'naltirilganligini yana bir karra ta'kidlaydi.

Didaktik adabiyotlarda mustaqil ish tushunchasini har xil ta'riflanadi.

Mustaqil ishlar quyidagilarga ko'ra o'zaro farq qilinadi:

a) didaktik maqsadlar bo'yicha: o'quvchilarni yangi materialni qabul qilishga (idrok qilishga) tayyorlashga, yangi bilimlarni o'zlashtirishga, mustahkamlashga, ilgari o'tilgan materialni takrorlashga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin;

b) o'quvchilar mustaqil ishlayotgan material bo'yicha: darslik bilan, didaktik material ustida, bosma asosli daftar ustida ishlash va hokazo;

d) o'quvchilardan talab qilinadigan faoliyat xarakteri bo'yicha: bu nuqtayi nazardan bajariladigan ishlarni berilgan namuna, qoida bo'yicha va hokazo bir-biridan farq qilinadi;

O'quvchi maxsus topshiriq ustida ishlaydi. Tabiiy fanlarni dan deyarli har bir darsda 2–3 ta qisqa vaqtli mustaqil ish o'tkazish maqsadga muvofiq ekanligini ta'kidlab o'tamiz.

IV. O'quvchilarni mustaqil faolliklari darajasiga ko'ra klassifikasiyalanuvchi metodlar

1. Izohli-illyustrativ metod. Yangi axborotlarni ilgari o'zlashtirilgan axborotlar bilan taqqoslashadi va eslab qolishadi.

2. Reproduktiv metod. Reproduktiv metodning asosiy belgisi faoliyat usulini tiklash va o'qituvchining topshiriqlari bo'yicha takrorlashdan iborat. Bu metod yordamida o'quvchilarda malaka va ko'nikmalar tarkib topadi.

3. Bilimlarni muammoli bayon qilish.

Izlanishlarni olib borishga o'rgatadi.

4. Qisman izlanish yoki evristik metod.

O'quvchilarni EMM ga o'rgatish yo'llari mohiyati quyidagidan iborat:

1. O'quvchilarning ma'lum xossaga ega bo'lgan real ob'ektlar, holatlarni izlashga yo'naltirilgan ishlari tashkil etiladi, bunda bu xossa real ob'ekt, holat ko'rinishidagi namuna vositasida yoki atrof-muhitdan bu namunalarni topish mumkin bo'lgan umumiy ko'rsatma bilan berilishi mumkin.

2. O'quvchilarning mazkur ob'ektlar, holatlarning modellarini yasash bo'yicha faoliyatlari tashkil etiladi. Modellarning umumlashganlik, abstraktlashgan darajasi sekin-asta ortib borishi lozim. Bu bosqichning oxirida o'quvchilar yo matematik til vositalari (sonlar, harflar, ifodalar va h.k) bilan, yoki grafik vositalar (sxemalar, chizmalar, diagrammalar) bilan ifodalangan modellarni hosil qiladilar.

3. Hosil qilingan modellarni o'quvchilar empirik (vizual, ustma-ust qo'yish, o'lchash va h.k. bilan) tadqiq etadilar. Modellarni xossalarni tavsiflanadi. Mazkur tavsif tahrir etiladi: undan muhim bo'lmagan, befoyda so'zlar chiqariladi, ikkiyoqlama mazmunlilik bartaraf etiladi. Boshqa tomondan, xossalar ro'yxatining o'zi ham ushbu tamoyil bo'yicha qisqartiriladi: faqat hamma qaralayotgan modellar ega bo'lgan xossalargina qoldiriladi.

4. O'quvchilar qaralayotgan to'plamning elementlari uchun umumiy bo'lgan barcha xossalarni qanoatlantiradigan modelni tuzadilar. Bu model matematik til yordamida tavsiflanadi.

O'quvchilarni Tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida tabiatdagi aniq misollarda ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

Maktab Tabiiy fanlarni sida barcha didaktik materiallar uchun umumiy topshiriqlarning murakkabligi bo'yicha tabaqalashtirilishidir. Bu materiallar tuzuvchilarning g'oyasiga ko'ra ma'lum mavzu bo'yicha topshiriqning biror usulini bajarishi o'quvchining bu mavzuni faqat o'zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to'la aniqlangan darajada o'zlashtirganligi haqida ham guvohlik beradi.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasida "o'quv materialini o'zlashtirish darajasi" tushunchasining mazmuni to'la ochib berilmagan. O'qituvchilar uchun qo'llanmalarda didaktik materialning u yoki bu topshirig'i qaysi darajaga mos kelishini aniqlashga imkon beradigan mezonlar aniq emas.

Amaliyotda o'qituvchilar ko'pincha biror topshiriqning usullarini biri boshqalaridan soddaroq yoki murakkabroq deb aytadilar. Bundan tashqari, didaktik materiallar qanchalik san'atkorona tuzilgan bo'lmasin, ularning mazmuni va tuzilishida qanchalik sermahsul va chuqur g'oyalar amalga oshirilmasin, ular baribir barcha metodik vazifalarni tezda hal etishga qodir emas, chunki hech

qanday o'rgatuvchi mashina o'qituvchining intuisiyasini, ya'ni hissiyotini almashtira olmaydi.

Shunday qilib, didaktik materiallarni o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat usullaridan biri sifatida qarash lozim. Shu bilan birga muayyan usul mazkur sinf, mazkur o'qituvchi uchun eng yaxshi usul bo'lmasligi ham mumkin. Shu sababli didaktik materiallar o'qituvchini o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini aniqlash imkonini beradigan individual tekshirish uchun nazorat turlarini tuzishdan xalos eta olmaydi. Bu umummetodikaning asosiy vazifalaridan biridir.

Адабиётлар

1.Анохин, А. А. География населения с основами демографии : учебник для академического бакалавриата / А. А. Анохин, Д. В. Житин. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 279 с.

2.Геттнер, А. География. Ее история сущность и методы / А. Геттнер ; переводчик Е. А. Торнеус. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 490 с.

3.Djumayev M.. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b.
<http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>,

E-mail: fizmat_jurnali@inbox.uz

4.M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan **Science and innovation**. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

5.Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpxti.uz>

6. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

7. Dzhumaev M. About the main principles and essence of the implementation of the national curriculum. No. 1 - issue Physics, mathematics, informatics magazine/Tashkent. 2024 / 148-165 p. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>.

8.Джумаева Мохигул Маманазаровна ПРОБЛЕМА ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘qitishning pedagogik imkoniyatlari va zamonaviy yondashuv” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.– Toshkent: Oriental universiteti, 2024. – 166-172 st

9.Djumayeva Mohigul Mamanazarovna. IMPLEMENTATION OF THE NATIONAL PROGRAM OF COMPETENCE IN SCIENCE IN EDUCATION. "Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 160-162Путырский, В. Е. Политическая география : учебник для академического бакалавриата / В. Е. Путырский. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 414 с.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI INSONPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Ochilov Fariddun Izatulloevich,

*ChDPU “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d.
(PhD).*

To‘ychiyeva Ulbo‘sin Sunat qizi,

ChDPU Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi.

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy-nazariy asoslari to‘g‘risida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich sinf, insonparvarlik, komil inson, ezgulik, fazilatlar, o‘quvchi, ta‘lim, tarbiya.*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik milliy g‘oyamizning asosiy poydevoridir” asarida hozirgi zamon ta‘lim jarayonida yosh avlodni milliy qadriyatlar va insonparvarlik ruhida tarbiyalash vazifasi ilgari surilgan [1]. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni komil inson qilib tarbiyalash oldimizda turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Komil insonni tarbiyalash – oilalarimiz, ta‘lim-tarbiya muassasalarimiz, davlatimiz, jamiyatimiz, umuman mustaqil O‘zbekistonimizning oliy maqsadidir. Bu yo‘lda yoshlarimiz sabr va chidam bilan bilim olishga astoydil harakat

qilishlari kerak bo‘ladi. Mamlakatimizda yashayotgan har bir yosh bitta maqsad yo‘lida izlanishlari, bilim olishlari shart. Bu yo‘l O‘zbekistonimizning ertangi kuni, kelajagi va istiqbolini belgilab beruvchi yo‘ldir. Bu ezgu maqsadga faqat bilim orqali erishish mumkinligini barcha yoshlarimiz teran anglab yetishlari lozim.

Asosiy qism. O‘zbek xalqi qadim-qadimdan ota-onani, oilani, Vatanni sevishtirish va ardoqlash; o‘zgalarni hurmat qilish, kattalarga hurmatda va kichiklarga izzatda bo‘lish, ehtiyojmandlarga yordam qo‘lini cho‘zish kabi insonparvarlik fazilatlariga katta e‘tibor qaratgan. Bugungi kunda ta’limda insonparvarlik tushunchasi keng qamrovli tushunchalardan biri hisoblanadi. Hozirgi paytda yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalash har bir ota-onaning, o‘qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki kelajak avlodni kelgusida komil inson bo‘lib voyaga yetishishini istagan har qanday ota-ona bunga befarq bo‘lmaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda ularga eng avvalo, bu tushunchaning o‘zi qanday ma’no anglatishini singdirish lozim.

Ilmiy adabiyotlarda “insonparvarlik” atamasiga turli-tuman sharhlar keltirilgan.

Insonparvarlik (arab, inson + for. parvar + o‘zbekcha -lik - kishiga g‘amxo‘rlik, gumanizm) – insonning yuksak ijtimoiy maqomini belgilab, bu boradagi diniy va dunyoviy, g‘oyaviy-mafkuraviy, milliy va umumbashariy qarashlar, mezonlar, tuyg‘u va tushunchalar, qadriyatlar va an‘analarni tizimi, faoliyat darajasini asoslab beradigan ta’limotlar, umuman, insoniylikka asoslangan faoliyat va xatti-harakat [2; 98-b.].

Pedagog olimlarning fikricha, insonparvarlik – bu insonning qadri, erkinligi, baxti, teng huquqliligi to‘g‘risidagi va insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish g‘amxo‘rligidir. [3; 110-b.]

Insonparvarlik – boshlang‘ich ta’limning asosiy tamoyillaridan biri. Bu tamoyilning asoslarini bolaparvarlik, bola huquqlarining ustuvorligi, mehribonlik va insoniylik tashkil etadi. O‘zbekiston boshlang‘ich ta’limida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinishi 2018-yilda YuNESKO tomonidan yuksak darajada baholangan. Bu baho boshlang‘ich ta’lim tizimida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinayotganligining xalqaro e’tirofidir. [4; 194-b.]

Yuqoridagi tushunchalarning barchasi “insonparvarlik” atamasi va bu asosida tarbiya jarayonini yo‘lga qo‘yishni keng ma’noda yoritib beradi.

Yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi Yevropada XV-XVII asrlarda keng tus olgan bo‘lsa, O‘rta Osiyoda IX-XII asrlarda to‘la shakllanib bo‘lgan edi. Sharq mutafakkirlari, xususan al-Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Ahmad al-Farg‘oniy, Mahmud Koshg‘ariy asarlarida ilmiy bilish, ta’limda amaliy faoliyat ustuvorligi va insonparvarlik g‘oyalari ilgari suriladi.

Abu Nasr Forobiy ulug‘ gumanist, insonparvar faylasuf sifatida inson qadrigimmatini kamsituvchi va o‘zga mamlakatlarni bosib olishga asoslangan jamiyatga qarshi chiqadi. Abu Rayhon Beruniy bobomiz insoniyat tarixida birinchilardan bo‘lib bolalarda kichik yoshidan boshlab insonparvarlik fazilatini shakllantirish, kattalar mehnatini e‘zozlaydigan qilib tarbiyalash, bolani ilm va kasbga o‘rgatish oilaning diqqat markazida bo‘lishi kerakligini takror-takror aytib o‘tgan. Mahmud Koshg‘ariy esa “Devoni lug‘atit turk” asarida – Ilmli, aqlli odamlarga yaxshilik qilib, so‘zlarini tingla. Ilmlarni, hunarlarni o‘rganib, amalga oshir, deydi.

XIV-XVI asrlarda Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar insonparvarlik g‘oyasini ilgari surishdi.

Jumladan, Alisher Navoiy bobomiz o‘zining barcha asarlarini insonparvarlik g‘oyasi asosida yozgan bo‘lib, haqiqiy komil inson qanday bo‘lishi kerakligini o‘zining “Farxod va Shirin” asari qahramoni Farxod obrazi asosida gavdalantirdi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda o‘zbek xalqining mintalitetiga xos bo‘lgan quyidagi odatlar va fazilatlarni shakllantirish muhim sanaladi: insonni qadrlash; Vatanni sevish; o‘zgalarni hurmat qilish; mehnatsevarlik.

Bu fazilatlar o‘quvchilarni tarbiyalashning asosiy bosqichlaridir, desak adashmagan bo‘lamiz. Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tarbiya berish jarayonini ularning atrofdagilarga bo‘lgan munosabatlari orqali amalga oshirish zarur. Bu jarayonda birinchi novbatda o‘quvchilarga o‘rgatish kerak bo‘lgan muhim xususiyatlar quyidagilar: sinfdoshlari va o‘qituvchilarini hurmat

qilish; do'stlariga har doim yordam qo'lini cho'zish; dars vaqtida boshqa sinfdoshlariga xalaqit bermaslik, chalg'itmaslik.

Yuqorida aytib o'tilgan fazilat va xususiyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda pedagoglarimizga katta yordam beradi.

Xulosa. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yuqorida bildirilgan fikrlar o'quvchilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashning mazmunini ifodalay oladi. Shu sababli uni yoshlarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida keng tadbiq qilish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir.* – Toshkent, “Tasvir” nashriyot uyi. 2021. – 36 b.
2. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda “Tarbiya” fanini o'qitish metodikasi. – T.: “Zebo print”, 2022. – 112 b.
3. Jabborova O.M., Umarova Z.A., Babaxodjayeva L.M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. – T.: “Malik print co”, 2021. – 198 b.
4. Pedagogika: entsiklopediya. II jild / Tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.

O'QUVCHILARNING GEOMETRIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA AKTNING AHAMIYATI

Narimbetova Zaxiya Axmedovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsent v.b

Tel: +998998672910

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilish faolligini shakllantirishda ijodiy izlanishning samarali usullarini o'rgatish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, ijodiy izlanish, texnologiya, ta'lim tizimi, o'qituvchi, o'quvchi, yondashuv, geometriya fani, innovatsiya.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-11 sinflarida o'quvchilarning geometrik kompetensiyalarini rivojlantirish zaruriyati eng avvalo mamlakatimiz

innovatsion iqtisodiyotining ehtiyojlari bilan bog'liqdir. Chunki hozirgi zamon innovatsion iqtisodiy rivojlanish jarayoni "Geometriya" fani kashfiyotlariga va ixtirolariga tayanayotganligini eslatib o'tish joiz. Shu sababli 10-11 sinflarda mazkur fanni o'qitish bo'yicha quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

-o'quvchilar orasida ushbu fan bo'yicha "Bir million dasturchi" loyihasi ishtirokchilarini tanlash va ularning geometriya bo'yicha yangi loyihalar bilan ishtirok etishini yo'lga qo'yish. Bu bilan 10-11 sinf o'quvchilarini ushbu fan bo'yicha ilmiy izlanishlar va kashfiyotlarga yo'naltirish amalga oshadi;

Geometriya fani bo'yicha o'quvchilarning IT texnologik parklarda o'z loyihalari bilan ishtirok etishini tashkil etish. Bu bilan o'quvchilarning loyihalarini mahsulot ko'rinishida ishlab chiqish va ularning yangiliklarini iqtisodiyot tarmoqlariga yo'naltirish imkoniyatiga ega bo'linadi;

mazkur fan bo'yicha o'quvchilarning kompetensiyalarini baholashni sertifikatlash tizimiga o'tkazish. Bunda o'quvchilarning na faqat fan asoslarini o'zlashtirishi, balki olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llay bilishiga ustuvor ahamiyat beriladi hamda o'quvchilar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borishni yo'lga qo'yish, izlanishlarni rag'batlantirish va kelgusi ta'lim bosqichida davom ettirish uchun sharoitlar yaratishga erishiladi;

al-Xorazmiy nomidagi Toshkent ixtisoslashgan maktabning "Geometriya" fanini o'qitish bo'yicha tajribasini ommalashtirish. Bunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida mazkur maktabning tajribalari asosida fanni o'qitish va unda ta'lim sifatiga erishishga imkoniyatlar paydo bo'ladi;

mamlakatimiz hududlarida "Zamonaviy maktab" dasturi doirasida "Geometriya" fani chuqurlashtirib o'tiladigan sinflar va maktablar tashkil etish. Bu bilan mazkur fanni o'qitish jarayonida o'quvchilarning geometrik kompetensiyalarini rivojlantirish, shuningdek, iqtidorli o'quvchilarni saralash va tarbiyalash imkoniyatlari kengayadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Geometriya" fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning geometrik kompetensiyalarini rivojlantirish ehtiyoji hozirgi

zamon dunyo olimlari tomonidan fan bo'yicha amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlar bilan ham bog'liq hisoblanadi. Chunki rivojlangan davlatlarda "Geometriya" fani bo'yicha mutlaqo yangi yondashuvlar, didaktik ta'minot va ilmiy-tadqiqotlar majmui muntazam yaratilmoqda. Ana shulardan foydalangan holda umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-11 sinflarida Geometriya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning geometrik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari kengligini alohida ta'kidlash lozim.

Ta'lim jarayonida o'qitishning yangi texnologiyalarini belgilaydigan metodik, pedagogik nashrlar bilan tanishish, darsda o'qitishning yangi texnologiyalaridan samarali foydalana olish, ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilish faolligini shakllantirishda ijodiy izlanishning samarali usullarini o'rgatish hozirgi zamon talabi. XXI asr - axborot texnologiyalari asri. Zamonaviy jamiyatda uning ahamiyati katta. Shuning uchun ta'limni axborotlashtirish va fanlarni ilmiy-texnologik asoslarda o'qitish maqsadlari belgilanmoqda.

Axborot makonini yaratish mamlakatimiz ta'lim tizimidagi yangiliklardan biridir. Axborotlashtirish sharoitida o'quvchilar egallashi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi ortib, mazmuni o'zgarib boradi.

Ta'lim sohasida axborot - kommunikatsion texnologiyalari yordamida ta'lim sifati oshadi, o'quv jarayonini modernizatsiya qilishning samarali usullari qo'llaniladi va yanada takomillashtiriladi⁵.

Bilim-kelajakka yo'nalishdir, har qanday ta'lim muassasasining asosiy vazifalaridan biri bu shaxsning malakasini rivojlantirishdir. Malaka qobiliyat bilan birgalikda rivojlanadi. Qobiliyat o'quvchining individual va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish uchun muvaffaqiyatli harakat demakdir. Shu bilan birga jamiyat talablariga javob beradigan harakatlar uchun zarur bo'lgan bilimlar uchun ijtimoiy buyurtmadir. Axborot kompetensiyasi - bu shaxsning turli xil ma'lumotlarni qabul qilish, topish, saqlash va amalga oshirish, axborot- kommunikatsion

⁵ Pedagogika fanidan izohli lug'at . J.Hasanboevva boshq. –T., 2009.

texnologiyalarining barcha imkoniyatlaridan foydalanish qobiliyati. Qobiliyatni o'quvchi tomonidan mavzu bo'yicha olgan bilimlar to'plami sifatida qabul qilmaslik kerak. Bu o'zgaruvchan muhitda o'rganish natijasida olingan bilim, ko'nikma va malakalarni amalda qo'llay olishni anglatuvchi yangi sifatdir. Axborot kompetensiyasini shakllantirishning asosiy maqsadi o'quvchilarda kompyuter texnologiyalaridan erkin va samarali foydalanish qobiliyatini shakllantirishdir. Axborot hozirgi zamon kishisining asosiy ehtiyoji va bilimlar manbai hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilarga axborot bilimlari asoslarini berish, mantiqiy va tizimli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o'quvchilarni zamon talabiga moslashtirish, ya'ni axborot jamiyatiga moslashtirish lozim. Axborot texnologiyalari zamonaviy kompyuter texnologiyalariga asoslangan, axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash, tashishni ta'minlaydigan matematik va kibernetik usullar va zamonaviy texnik vositalar to'plamidir.

Kommunikatsiya - axborot uzatish usullari va mexanizmlari va ularni yozma ravishda etkazib berish qurilmalarni o'z ichiga olgan umumiy tushuncha hisoblanadi. Axborot texnologiyalari sharoitida umumiy o'quv jarayonining funksiyalari: o'qitish, ta'lim, axborotni bashorat qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish bilan aniqlanadi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar:

- a) elektron darsliklar;
- b) telekommunikatsion texnologiyalar;
- c) multimedia va gipermatnli texnologiyalar;
- d) masofali o'qitish va boshqarish (Internet);

Axborot-kommunikatsion texnologiyalarini o'quv-tarbiya jarayoniga kiritishda o'qituvchi oldiga yangi yo'nalishdagi maqsadlar qo'yiladi:

- mavzu bo'yicha o'quv-uslubiy elektron majmualarni yaratish;
- fandan metodik Web- saytlarini ochish;
- umumiy kompyuter tarmoqlaridan foydalanish;
- masofali o'qitish (Internet) mashg'ulotlar davomida mustaqil ravishda

qo'shimcha ma'lumotlar olishni ta'minlash;

- dasturlash muhitida innovatsion usullardan foydalangan holda dasturiy saytlarni, vositalarni ishlab chiqish (multimedia va gipermatnli texnologiyalar).

Shuningdek, interfaol ta'lim texnologiyasiga ta'rif beradigan bo'lsak, unda talaba jamoaviy, o'zini - o'zi to'ldiradigan barcha ishtirokchilarning o'zaro ta'siriga asoslangan, o'quv jarayonini tashkil etish jarayonini o'tkazib yubormaydi. Ayniqsa, "Geometriya" fanini axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Darsda axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi quyidagilar bilan belgilanadi:

- a) o'quvchining mustaqil ishlashi;
- b) qisqa vaqt ichida ko'proq ma'lumot olish va vaqtni tejash;
- c) bilim va ko'nikmalarni testlar orqali tekshirish;
- d) ijodiy hisobotlarni chiqarish;
- e) masofaviy ta'limning imkoniyatlaridan foydalanish;
- f) iqtisodiy samaradorlik.

Zamonaviy ta'limning asosiy shartlaridan biri bu o'quvchilarga o'ziga kerakli ma'lumotlarni o'zi izlab topishga o'rgatib, o'zlarining traektoriyalarini o'zlari tanlashi hisoblanadi⁶. Fikrimizcha, axborot ta'lim muhitini loyihalashtirishning asosiy maqsadi talabalarni mustaqil bilim olishga o'rgatish, ya'ni ularni izlanuvchanlikka o'rgatishdir.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalari asosida o'qitishning afzalliklarini quyidagicha belgilash mumkin:

- a) ular o'rganilayotgan mavzusi doirasida yoki ma'lum bir vaqt ichida aytib o'tilishi kerak bo'lgan ma'lumot miqdorini ko'paytiradi;

⁶ Konsepsiya informatizatsii sferi obrazovaniya Rossiyskoy Federatsii – M.: Minobrazovaniya Rossii, 1998. – 322 s.

b) ta'limni bir-biridan juda uzoq masofada joylashgan turli xil ta'lim muassasalaridan olish mumkin: yuqori sinf o'quvchilari bitiruv imtihonlarga tayyorlanishi, DTM axborotnomalaridan foydalanishlari va h.k;

c) ta'lim tizimining ko'p bosqichda takomillashtirilishi ta'lim sifatini oshiradi.

Ta'lim berish jarayonida elektron darsliklardan foydalanib katta yutuqlarga erishsa bo'ladi. Elektron darsliklardan foydalanish jarayonida o'quvchi ikki taraflama bilim oladi: birinchisi - fan bo'yicha bilim, ikkinchisi - kompyuter bilimi. Elektron darsliklardan foydalanishda o'quvchining mustaqil ijodkorlik ishlari bilan shug'ullanishiga, nazariy bilimlarini amaliy bilimlar bilan uyg'unlashuviga sharoit yaratib beradi. Elektron darsliklar orqali o'quvchi ko'plab qo'shimcha materiallar olishga imkoni bo'ladi, shu olgan ma'lumotlarni kompyuterdan ko'rganligi uchun yaxshi yodda saqlaydi, mustaqil ishlash qobiliyati shakllanadi, shuningdek, yosh avlodni o'qitishda innovatsiyadan foydalanish – ijodkorlikka erishishning asosiy omilidir .

Axborot - kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik maqsadlari quyidagilardir:

axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida o'quv jarayonining barcha darajalarini takomillashtirish;

fanlararo bog'liqlikni chuqurlashtirish;

kerakli ma'lumotni qidirishni soddalashtirish va hajmini kengaytirish.

Olimlarning tadqiqotlari asosida kompyuter dasturini qo'llashning uchta asosiy shaklini ajratib olsa bo'ladi :

o'quvchilarning dastur bilan mustaqil ishlashi;

masofadan o'qitish (o'qituvchi bilan o'quvchining kompyuter sayti orqali o'zaro muloqati);

kompyuter yordamidagi darslar⁷.

⁷ Robert, I. V. Teoreticheskie osnovy sozdaniya i ispolzovaniya sredstv informatizatsii obrazovaniya: diss. ... d-ra ped. nauk / I. V. Robert. – M, 1994. – 339 s.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish darslarida boshqa darslardagi kabi o'qituvchi kelgusi masalalarni echishiga to'g'ri keladi:

-didaktik (darsning o'qitish materiallarini tayyorlash, kompyuter dasturini tahlil qilish);

-metodik (mavzuni berishda AKT ni qo'llash usullarini aniqlash, darsning natijasini tahlil qilish, kelgusi maqsadni qo'yish);

-tashkiliy (o'quvchiga ortiqcha topshiriq yuklamaslik va vaqtni behuda sarflamaslik uchun ishni tashkil etish);

-trening (o'quvchilarning mavzu bo'yicha bilimlari va dasturni tayyorlash yoki tayyor ta'lim manbalaridan foydalanish bo'yicha o'qituvchining mustaqil ishi).

Geometriya darslarida axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish vizualizatsiya va ish tezligi tufayli materialni o'rganishda (yozma ishning bo'lmasligi) vaqtni tejashga imkon beradi.

Interaktiv rejimda o'quvchilarning bilimini tekshirish mashg'ulotlar samaradorligini oshirish, shaxsning to'liq salohiyati, bilim, axloqiy, ijodiy, kommunikativ va estetik salohiyatni ro'yobga chiqarishga yordam beradi, o'quvchilarning intellektual, axborot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli ta'lim resurslari o'quvchilarning geometrik kompetensiyalarini rivojlantirish va o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi⁸.

Chunki, raqamli texnologiyalar bevosita texnika va texnologiyaning imkoniyatlariga tayangan holda tasvirli, multimediali hamda diagrammali ko'rinishlarga boyligi bilan mazkur jarayonlarning amaliy yo'nalganligini yanada kuchaytiradi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston respublikasi "Ta'lim to'risida"gi Qonuni. www.google.uz
2. Pedagogika fanidan izohli lug'at . J.Hasanboevva boshq. –T., 2009.

⁸ Zaxarova, I. G. Informatsionnie texnologii v obrazovanii– M.: Akademiya, 2005. – 192 s. 104, b.

3. Konsepsiya informatizatsii sferi obrazovaniya Rossiyskoy Federatsii – M.: Minobrazovaniya Rossii, 1998. – 322 s.
4. Robert, I. V. Teoreticheskie osnovy sozdaniya i ispolzovaniya sredstv informatizatsii obrazovaniya: diss. ... d-ra ped. nauk / I. V. Robert. – M, 1994. – 339 s.
5. Zaxarova, I. G. Informatsionnie texnologii v obrazovanii– M.: Akademiya, 2005. – 192 s. 104, b.
6. Narimbetova Z. A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Geometriya fanini o'qitishning me'yoriy faktorlari. //Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali.- 2021.- 1/6/11. –B.61-165.

**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARDA TARBIYA FANINI
O'QITISHDA MILLIY G'URUR TUSHUNCHASINI
TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI**

D.A.Suyunov

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi

dotsenti. p.f.b.f.d (PhD)

Normatova Yulduz Panjiyevna

Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs
talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda tarbiya fanini o'qitishda milliy g'ururni takomillashtirish, tarbiya fanini o'qitishda o'quvchilar aqliy tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, o'quvchilarda aqliy tafakkurni takomillashtirish, o'quvchilarning faktlarni tahlil qilishlari, muammolarni o'rganuvchi turli o'quv fanlariga oid bilimlar uzviyligini zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanib bayon qilingan.

Tayanch so'zlar: milliy g'urur, mutafakkir, ta'lim, shakl, metod, foydalanish, meros, manba, qadriyat, o'qitish, tarbiya, munosabat, tushuntirish aqliy tarbiya, o'quvchi, boshlang'ich sinf.

Boshlang'ich o'quvchilarida milliy g'urur tuyg'usining shakllanganligini aniqlash uchun bu tushunchaning mohiyatini anglab olish talab etiladi. Shu sababli uning manbalarda yoritish holatini tahlil qilish asosida o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usining shakllanganlik darajasini aniqlashga yordam beruvchi mezonlarni yaratishga urinib ko'ramiz.

A.Ibrohimov, X.Sultonov va N.Jo'rayevlarning fikrlariga ko'ra "shaxs g'ururi - bu faxr", "milliy g'urur - bu g'urur" bo'lib, ular garchi bir-birlariga yaqin ma'nolarni anglatmada, bir vaqtning o'zida bir-biridan ma'lum darajada farqlanuvchi tushunchalar ekanligi ta'kidlanadi. Bu o'rinda mualliflar quyidagi fikrni ilgari suradilar: "Milliy g'urur millat o'zini yaxlit ijtimoiy birlik ekanligini ongli ravishda his qilishidir. Bu shunday bir kuchli ruhiy holatki, u tufayli tarixiy birlik, qon-qarindoshlik, til, madaniyat, ma'naviyat, iqtisodiy hayot va kelajak birligi millat vakillarining qalbidan chuqur o'rin oladi". "Milliy g'urur tuyg'usi - o'z milliy mansubligidan faxrlanish imkoniyati. Milliy g'urur tuyg'usi o'z millatining boy tarixi, madaniy va ma'naviy merosidan, uning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasidan g'ururlanish imkoniyati. Milliy g'urur tuyg'usi - o'zligini anglash va o'zgalarni tushunishga da'vat etuvchi qudratli kuch".

Yuqoridagilaridan ko'rinib turibdiki, mualliflar bu o'rinda g'urur tushunchasini shaxsga, g'urur tushunchasini millatga xos tuyg'u sifatida e'tirof etadilar. Aynan mana shu holat ular o'rtasidagi farqni ko'rsatuvchi ko'rsatkich sifatida qabul qilinadi. Har ikki tushunchaga berilgan ta'rifdan g'urur tushunchasi individuallik, g'urur tushunchasi esa, ijtimoiylik xususiyatiga ega bo'ladi, degan xulosaga kelish mumkin.

"Milliy g'urur (g'urur), - deb ta'rif beriladi manbalarda, - shaxs yoki ijtimoiy guruhning milliy o'z-o'zini anglashi asosida shakllanadigan ajdodlari qoldirgan moddiy-ma'naviy meros, o'z xalqining jahon sivilizatsiyasiga qashgan hissasi, o'zga millatlar oldidagi qadr-qimmati, obro'-e'tiboridan faxrlanish hissini ifodalovchi tushuncha".

Milliy g'urur, milliy g'urur o'zi mansub bo'lgan millat, xalqning ravnaqi, taraqqiyoti uchun kurashishnigina emas, shu bilan birga o'zga millatga mansub kishilarga hurmat-ehtirom ko'rsatishni taqozo qiladi. Bunday tuyg'uga ega ma'naviy yetuk kishi milliylikni millatchilikdan, haqiqiy milliy g'ururni millatparastlikdan farqlay oladi, boshqa millat vakillarining izzat nafi va g'ururini kamsitmaydi. Shuningdek, milliy g'urur va g'urur tuyg'usiga ega insonda milliy o'zlikni anglash tuyg'usi shakllanadi.

Milliy tarbiyaga oid G.I.Maxmutova o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirish jarayoni bosqichlarini quyidagicha belgilaydi:

o'quvchilarda pedagogika fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlarni yuzaga keltirish;

pedagogika fanlarini chuqur o'rganishga rag'bat uyg'otish;

nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, ma'naviy-axloqiy sifatlarni boyitish borasidagi faoliyatni tashkil etish;

nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, ma'naviy-axloqiy sifatlarni boyitish borasidagi faoliyatni tashkil etish .

Ushbu ishda o'quvchilarni turkum fanlari asosida ma'naviy shakllantirishning quyidagi mezonlariga asoslanildi: Vatan ravnaqi yo'lida mehnat qilishning oliy insoniy burch ekanligini anglash, vatanparvarlik tuyg'usiga ega bo'lish; yurt tinchligi, Vatan ozodligi va mustaqilligi yo'lida faoliyat ko'rsatish; komil inson, ijtimoiy hamkorlik tushunchalari mohiyati borasida muayyan tushunchalarga ega bo'lish; baynalmillat tuyg'usiga ega bo'lish, o'zga millat va elatlarning haq-huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish; dinlararo bag'rikenglik (tolerantlik), o'zga millat va elatlar, shuningdek, kishilarning vijdon erkinligiga nisbatan hurmat ko'rsatish; insoniy fazilatlar (bilimlilik, insonparvarlik, kamtarlik, axloq-odob, mehnatsevarlik va h.k.)ni namoyon etish.

Mustaqillik kishilar milliy g'ururini oshirib, uni xalq, Vatan, ajdodlar xotirasi oldidagi mas'uliyatni his qilishdek mazmun bilan boyitmoqda. Bunday sharoitda o'zbek xalqining mustaqilligidan faxrlanish, jamiyatda ozod, farovon va erkin hayotni yaratish yo'lida mehnat qilish, faollik ko'rsatish, jahon hamjamiyati tomonidan ilm-fan, texnika yutuqlari, ilg'or texnologiyalardan foydalanish milliy g'urur tuyg'usini shakllantiradigan, rivojlantiradigan omillardir. Bu esa, o'z navbatida, ko'p jihatdan o'sib kelayotgan yosh avlodning kuchi, salohiyati, bunyodkorlik faoliyatini belgilaydi, ularni sog'lom milliy g'urur, milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish uchun tinmay izlanishga safarbar etadi. Bu safarbarlik va milliy g'ururni o'sib kelayotgan yosh avlodda qaror toptirish uchun oliy ta'lim tizimi katta imkoniyatlarga ega.

Yuqoridagi fikrlarga qo'shilgan holda, E.Yusupov o'zining "Inson kamolotining ma'naviy asoslari" nomli asarida ma'naviyat, inson ma'naviyati, uning shakllanish bosqichlari, shaxs ma'naviyatini shakllantirishda alohida o'rin tutuvchi omillar, ma'naviyatga erishishning ijtimoiy-axloqiy ahamiyati, shuningdek, shaxsning psixologik xususiyatlariga tayangan holda uning ma'naviyatini shakllantirish shartlari haqida so'z yuritadi. Shuningdek, "vatanparvarlik" tushunchasi sharhlanadi. Muallifning fikricha, "vatanparvarlik -

o'z taqdirini vatan, millat taqdiri bilan bog'lagan barcha kishilarga xos fazilat. Millat taraqqiyotining imkoniyatlari, shon-shuhrati, obro'-e'tibori ham shu millat kishilaridagi vatanparvarlik tuyg'usining shakllanganlik darajasi bilan bog'liqdir".

M.Sharifxo'jayev "G'urur" nomli kitobida kelajagi buyuk davlat bilan haqli ravishda faxrlanish tuyg'ulari, mustaqillik yillarida respublikada erishilgan yutuqlar to'g'risidagi qarashlarini ifodalagan. Muallif respublikadagi ijtimoiy-siyosiy barqarorlik negizini asoslab berar ekan, xalqning ishonchini qozona olgan rahbar shaxsga xos sifatlar, respublikada amalga oshirilayotgan ijtimoiy o'zgarishlarni ta'riflab, istiqlool g'oyasining asosini Vatanga bo'lgan muhabbat, milliy g'urur, vatanparvarlik tashkil etishi lozim degan fikrni ilgari suradi. Muallif milliy g'urur haqida to'xtalib, o'zbek xalqi tarixini puxta o'rganish, milliy an'analari va urf-odatlarini tiklash, uni hozirgi zamon yutuqlari bilan boyitish zarurligiga urg'u beradi.

Milliy g'urur xususida O.Musurmonova "Oila ma'naviyati milliy g'urur" nomli asarida o'zbek oilasi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, bola tarbiyasida alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib o'tgan. Muallif ta'kidlaganidek, "Oila insonlarning tabiiy-biologik, fiziologik, iqtisodiy, huquqiy-qonuniy, ma'naviy-axloqiy aloqa munosabatlari asosida qurilgan ijtimoiy birlikdan iboratdir. U jamiyatning ajralmas bir bo'lagidir. Oila tarbiyasi birinchi navbatda, ota va ona zimmasiga tushadi. Bolalar tarbiyasiga asosiy ta'sirchan kuch-qudrat, bu onadir. Bu o'zbek oilalari tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Oila va uning mohiyati, oilaning har tomonlama jipsligini ta'minlash shart-sharoitlari, oila tarbiyasi-milliy g'ururdir".

Muallif o'zining "Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi" nomli qo'llanmasida uzoq yillar davomida maktablarda olib borgan kuzatish va tajribalariga suyanan holda umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot va turmush odobi fanlarini o'qitish jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligini ta'minlash usullarini bayon etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tarbiya - jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. Jamiyat esa, nomilliy bo'la olmaydi. Tarbiya yordamida avlodlarning sinalgan, eng ma'qul, taraqqiyparvar tajribasi o'zlashtiriladi va yangi avlodga yetkaziladi, odamlarning ongi, hulqiga shu jamiyatda qabul qilingan axloq me'yorlari singdiriladi, yetakchilik qilayotgan mafkura o'zlashtiriladi".

Adabiyotlar

1. In'omova M. "Oilada bolalarni ma'naviy-axloiiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari". Ped.fan.dok.ilm.dar. olish uchun taqdim etilgan diss. Toshkent, 1998 yil.
2. Hasanboyev J., Sariboyev H., Niyozov G., Hasanboyeva O., Usmonboyeva M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. - T., 2006
3. Hasanboyev J., To'raikulov X., Xaydarov M., Xasanboyeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. - T., 2009
4. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. Darslik. - T., 2005
5. Shermuxamedova S. Va boshqalar. Tarbiya 4: darslik / - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2020. - 96 b.
6. Suyunov D.A. Improving the use of the heritage of central asian thinkers in forming ecological thinking in primary school students. Web of Scientist: International Scientific Research Journal ISSN: 2776-0979 Impact Factor: 7.565 volume 3, issue 3, March - 2022 -P.159-165.
7. Suyunov D.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari // Science and innovation. International scientific journal// 2022 №5 -P.43-47.
8. Mahmud qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk // 1-jild. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi mutallibov s. – t., 1960.
9. Mutalipova M.J. Xalq pedagogikasi. -t.: "Fan va texnologiyalar", 2015. – 160 b.
10. Mavlonova R. Va boshqalar. Pedagogika: oliy o'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetlarining talabalari, pedagogika litseylari va kollejlarning o'quvchilari uchun darslik /R.Mavlonova, O.To'raeva, K.Xoliqberdiev, – T.: "O'qituvchi", 2001.-512 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA MILLIY G'URUR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYA FANINING AHAMIYATI

D.A.Suyunov

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi

dotsenti. p.f.b.f.d (PhD)

Normatova Yulduz Panjiyevna

Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs
talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tarbiya fanini o'qitishda milliy g'urur tushunchasini shakllantirish texnologiyasi, tarbiya fanini o'qitishda o'quvchilar g'ururni rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, o'quvchilarda aqliy tafakkurni takomillashtirish, o'quvchilarning faktlarni tahlil qilishlari, muammolarni o'rganuvchi turli o'quv fanlariga oid bilimlar uzviyligini zamonaviy ta'lim texnologiyalari bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: milliy g'urur, maktab, ta'lim, shakl, metod, foydalanish, meros, manba, qadriyat, o'qitish, tarbiya, munosabat, tushuntirish, aqliy tarbiya, o'quvchi, boshlang'ich sinf.

Umumta'lim maktablarida tarbiya fanini o'qitishda dars va darsdan tashqari vaqtlarda yoshlarga milliy g'urur tuyg'usini singdirishda pedagogik jihatdan e'tiborga olinishi lozim bo'lgan yana bir muhim jihat - qanday vositalar yordamida berilayotgan ma'lumotni yetkazish masalasidir. Kitoblar, tayyor ko'rgazmali qurollardan tashqari hozirgi kunda audio-video vositalar, multimedialar, videoslaydlar, masofali o'qitish, elektron versiyalardan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Bizningcha, qo'yilgan maqsadga erishishda audio-vizual idrok etish vositalaridan o'rinli va unumli foydalanish yaxshi samara beradi.

Umumtalim maktablarida o'quvchilar ongiga milliy g'urur tuyg'usini singdirish masalasi millatning yutuqlari, obro'-e'tibori bilan faxrlanish, uning muammolariga befarq qarab turmaslik, o'z eliga, millatiga jonkuyar bo'lish, o'z millatining moddiy, ma'naviy merosini asrab-avaylash, xalq odatlari, an'analari, qadriyatlarini hurmat qilish, ularni boyitish va takomillashtirish, o'z millatiga mehr-muhabbatini amalda namoyon qilish; o'zga millatlarni hurmat qilish, ajdodlar xotirasi oldida vorislik mas'uliyatini his qilish kabi tarbiya jarayonining jiddiy va kechiktirib bo'lmas vazifalari bilan bog'liq. Masalan, Yaponiyada o'quvchilar xalq tarixi, adabiyoti, madaniyati, musiqasi, o'ymakorlik san'atiga doir har qanday savolga bemalol javob qaytara olar ekanlar. Chunki shu sohalar maktabdanoq boshqa predmetlar qatori o'qitilar ekan. Bolalar yoshlik paytidan

e'tiboran o'z xalqi tarixiga aloqador narsalarni ko'proq bilishlari kerak. Shunda ular boshqa xalqlar tarixini ham oson o'zlashtiradi.

Yuqoridagilardan shu narsa aniqbo'l diki, boshlang'ich sinf o'quvchi yoshlari asosan shu 10 yoshgacha bo'lgan farzandlarimiz bo'lib, aynan shu davr, ya'ni yosh davri yoshlarning o'zligini anglash, o'z qadr-qimmatini bilish, boshqalarga nisbatan munosabatda bo'lish tajribasini egallash, o'zi yoqtirgan va o'ziga yaqin bo'lgan narsalarga intilish, o'zining naslu-nasabi bilan qiziqish, ularga taqlid qilish, o'zi tanlagan kasbi, o'zining qiziqishlari doirasiga yaqin bo'lgan ajdodlarimiz haqida, tariximiz haqida ko'proq bilishga moyillik, o'z-o'zicha ulardan faxrlanib, ularga loyiq tarbiyali bo'lishga harakat qilish tuyg'ulari jo'sh urgan davr hisoblanadi. O'quvchilik yillariga to'g'ri keladigan bu davr biz maqsad qilib olgan milliy g'urur tuyg'usini singdirishga juda moyil va qulay fursat hisoblanadi, aynan shu davrda ma'lum bir tizim asosida ishlansa, yaxshi natijalarga erishish mumkin, deb o'ylaymiz.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchisi o'zbek millatiga otabobolarimizdan meros bo'lib kelayotgan insoniy xislatlar, urf-odatlar, udumlarni mukammal bilishi kerak, ulardan faxrlanishi, o'zining kasbi bilan bevosita bog'liq jahonga mashhur ajdodlarimiz shaxsiy hayotlari va faoliyatlarini chuqur o'rganib, milliy g'urur tuyg'usini tuyishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham yangi ta'lim standartlari doirasida mutaxassislar tayyorlash bugungi kunda har bir pedagogdan o'quvchining iqtidori, uning qiziqishlari, ma'naviyatini oshirishni talab etadi.

O'quvchi ongiga biror bir g'oyani singdirishda ideallar juda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachi tarbiyalanuvchisini kimning o'rnida ko'rishni xohlasa, uni tarbiyalanuvchi ko'zida ideal darajasiga yetqaza olishi kerak bo'ladi. Masalan, o'quvchining ideali uning otasi, u otasiday uchuvchi bo'lmoqchi, u yaqin orada bu maqsadga erishib bilmaydi, lekin unga intiladi, o'zida otasida bor xislatlarni takrorlashga harakat qiladi.

O'quvchi-yoshlarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish o'ta mas'uliyatli vazifa bo'lib, bu ish bevosita tarbiyachilarimiz -o'qituvchilardan o'ta yuksak pedagogik mahoratni, pedagogik etika va insoniy madaniyatni talab etadi. Qaysi fandan dars berishidan qat'iy nazar bugungi o'quvchi oldiga kiradigan ma'ruzachi-pedagog o'z qarashlari, faniga munosabati, o'zbeklar tarixi va madaniyatini chuqur bilishi va e'tiqodi bilan bola shaxsiga ta'sir etish mas'uliyatini unutmasligi kerak.

Yuqorida biz boshlang'ich sinf o'quvchilarchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishning bevosita ishtirokchilari va mas'ullari hisoblanuvchi pedagoglarning qanday xislatlarga ega bo'lishi muhimligini o'rganib chiqdik:

Birinchidan, tarbiyachi o'zi yashayotgan jamiyatda o'z mavqeiga ega bo'lishi, boshqalarga har jihatdan o'rnak bo'lishi, o'quvchilar buni ko'rib, unga havas qilib, unga intilishlari lozim bo'ladi. Agar o'qituvchi ma'naviy qoloq, janjalkash yoki darslarga kechikib kelsa, ta'magirlik qilsa, bunday o'qituvchi auditoriyada hech qanday natijaga erisha olmaydi.

Ikkinchidan, bugungi kunda bilimdon pedagogning o'z mustaqil fikri bo'lishi juda katta ahamiyatga ega. Hozirgi o'quvchi aynan shu betakror fikrlash sharoitidagina erkin fikr yuritishga, o'zi mustaqil mushohada yuritib davr yangiliklarini anglashga, o'z yuragini qo'rqmasdan ochib, tushunmaganini so'rab olishga o'rganadi. Bu esa, o'zicha tahlil qilib anglagan ma'lumotining xotirada yaxshi saqlanishiga va boshqalarga tashviqot-targ'ibot qila olishida yaxshi ko'mak beradi.

Uchinchidan, o'qituvchilarimiz o'zi yashayotgan jamiyatda bilimi, yangiliklarni tez anglaganligi, millatimiz tarixi va madaniyatini chuqur bilishi, vatanparvarligi bilan ajralib turishi kerak. Sodaroq qilib aytganda, pedagog o'zi yashayotgan jamiyat a'zolari orasida ma'naviy savodxonligi bilan ajralib turishi kerak bo'ladi.

To'rtinchidan, pedagogning o'zi milliy istiqlol g'oyasini, millatimizning buyukligini, bebaho milliy madaniyatimiz va davlatchiligimizning tarixini mukammal va teran bilishi kerak bo'ladi. Milliy g'urur tuyg'usini o'quvchilar ongiga singdirishga qo'l urgan tarbiyachining fikrlari sayoz, ishonchsiz bo'lsa, zamonaviy topqir o'quvchi buni tez anglab yetadi va unga ishonmaydi, mehnatlar zoe ketadi.

Beshinchidan, zamonaviy tarbiyachi-pedagog darsga yangicha o'qitish texnologiyalarini olib kirishi, o'quvchilarga milliy g'urur tuyg'usini singdirishda noan'anaviy usullardan ko'proq foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Oltinchidan, pedagogdan har qanday dars o'tishda yaxshi natijalarga erishishining bosh omillaridan biri - auditoriya bilan til topishish va sog'lom muhitni yarata olishlik talab etiladi. Vatan, yurt ravnaqini o'zi o'qitayotgan fani bilan bog'lab, bolalarda millat kejasida mas'uliyat hissini tarbiyalashga erishishi kerak bo'ladi. Chunki, hozirgi zamon o'quvchisi ko'plab ma'lumotlarga, shart-

sharoitlarga va imkoniyatlarga ega, ular bilan ishlash, talab-takliflarini chuqur o'rganib muomala qilish, til topisha olish pedagogikada yaxshi natijalarga erishishga olib keladi.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilar milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishda asosan ular o'qiydigan, o'rganadigan barcha turdagi ma'lumotlar (kitoblar, ommaviy-axborot vositalari, muloqot jarayonlari, bevosita ularga o'qitiladigan fanlar) - shakllanadigan yangicha tasavvurlar, yangicha tarbiya va yangicha dunyoqarash uchun zamindir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish nafaqat o'qituvchilarimizning, balki bevosita otalarning savodxonligi, ularning tarbiyalanganlik darajalari bilan ham bog'liqdir.

Adabiyotlar

1. Vvedenie v nauchnoe issledovanie po pedagogike. /Pod red. V.I. Juravleva - M., 1998 13. Ismailova Z. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. Uslubiy qo'llanma. - T., 2001
2. Kuzmina N.V. Metody issledovaniya pedagogicheskoy deyatel'nosti. - L., 1996
3. Kurbanov Sh., Seytxalilov E. Natsionalnaya model i programma po podgotovke kadrov dostijenie i rezultat nezavisimosti Uzbekistana. - T., 1998
4. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. (Tuzuvchi O.Hasanboeva). - T., 1993
5. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. - T., 2010
6. G'aybullayev N. va boshqalar. Pedagogika. O'quv qo'llanma. - T., 2005
7. Suyunov D.A. Improving the use of the heritage of central asian thinkers in forming ecological thinking in primary school students. Web of Scientist: International Scientific Research Journal ISSN: 2776-0979 Impact Factor: 7.565 volume 3, issue 3, March - 2022 -P.159-165.
8. Suyunov D.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari // Science and innovation. International scientific journal// 2022 №5 -P.43-47.
9. Mahmud qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk // 1-jild. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi mutallibov s. – t., 1960.
10. Mutalipova M.J. Xalq pedagogikasi. -t.: "Fan va texnologiyalar", 2015. – 160 b.

11. Mavlonova R. Va boshqalar. Pedagogika: oliy o'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetlarining talabalari, pedagogika litseylari va kollejlarining o'quvchilari uchun darslik /R.Mavlonova, O.To'raeva, K.Xoliqberdiev, – T.: "O'qituvchi", 2001.-512 b.

РАЗВИТИЕ УСТНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Очилова Нигора Нормуродовна
Джикаский Государственный Педагогический Университет

Аннотация: Говорение - это “процесс создания смысла и обмена им посредством использования вербальных и невербальных символов в различных контекстах” [Чейни, 1998, с. 13]. Разговорная речь является ключевым компонентом в преподавании и изучении второго языка. Несмотря на свою значимость, преподавание разговорной речи долгое время обесценивалось преподавателями английского языка, которые вместо этого сосредоточились на том, чтобы заставить студентов запоминать диалоги или повторять упражнения. Но в современном мире обучение разговорной речи должно быть направлено на то, чтобы помочь студентам общаться более эффективно.

Чтобы улучшить устную речь учащихся, в этом исследовании будут рассмотрены несколько передовых стратегий обучения, подходов и видов деятельности.

Ключевые слова: Английский, владение устной речью, свободное владение разговорной речью, учащиеся, активность, преподаватель.

Annotation: Speaking is “the process of building and sharing meaning through the use of verbal and non-verbal symbols, in a variety of contexts” [Chaney, 1998, p. 13]. Speaking is a key component in teaching and learning a second language. Despite its significance, teaching speaking has long been devalued by English language instructors, who have instead focused on having students memorize dialogues or repeat drills. But in the modern world, speaking instruction must aim to help students communicate more effectively.

In order to improve students' oral performance, this study will examine several cutting-edge teaching strategies, approaches, and activities.

Keywords: English, oral competency, speaking fluency, students, activity, teacher.

Значительно возросли как преподавание английского как второго языка, так и количество учащихся. Почти миллиард человек используют

английский как удобный язык для устного и письменного общения, что делает его доминирующим языком. В последнее время особое внимание уделяется эффективному использованию языка и разговорной речи.

Согласно Буэнос-Айресу, Мадриду и Макларену [2006:321], "Разговорная речь - один из самых сложных навыков, с которыми приходится сталкиваться изучающим язык. Поэтому на занятиях по второму или иностранному языку учителя должны обучать учащихся использовать и практиковать различные стратегии, которые могут помочь им справиться с трудными ситуациями. Единственный способ обучить студентов в этом направлении - это с помощью набора мероприятий, в ходе которых они узнают о различных возможностях, которые они могут применить на практике. Такие авторы, как Гудвин или Лазар Тон, предлагают разнообразный список упражнений для использования на занятиях: стихи, рифмы, диалоги, монологи, ролевые игры, дебаты, интервью, симуляции, драматические сцены, дискуссии, беседы... Кроме того, некоторые специалисты по английскому языку настоятельно рекомендуют использовать занятия в классе, ориентированные на учащихся, включая групповые дискуссии, выступления, рассказывание историй, драму, дебаты, декламацию стихотворений, песни и скороговорки, которые могли бы облегчить проблему низких навыков устной речи [Джонсон, 2006, Вильегас и Лукас, 2002, Гатумби и Масембе, 2005; Окечуку, 2005].

. По словам ученого Нун Ан, под "обучением разговорной речи" подразумевается обучение учащихся ESL тому, как:

- Воспроизводить звуки английской речи и звуковые паттерны
- Использовать ударение в словах и предложениях, интонационные паттерны и ритм второго языка.
- Подбирать подходящие слова и предложения в соответствии с соответствующей социальной обстановкой, аудиторией, ситуацией и предметом обсуждения.
- Выстраивать свои мысли в осмысленной и логической последовательности.
- Использовать язык как средство выражения ценностей и суждений.
- Используйте язык быстро и уверенно, с несколькими неестественными паузами, что называется беглостью.

В этот период глобализации преподавание и изучение английского языка как иностранного отдает приоритет разговорным навыкам. С этой целью в классах ESL и EFL внедряются инновации и используются несколько методов, подходов и техник. Ожидается, что современные преподаватели английского языка будут использовать их, и ниже представлены некоторые из новых и эффективных методов:

1. Два текста

Это ответственное задание, включающее чтение, идеально подходит для более способных учеников. Наличие текстов перед взрослыми учащимися может усилить их чувство поддержки. Учителю следует выбрать два кратких чтения для этого занятия и распечатать достаточное количество экземпляров каждого, чтобы раздать половине класса. Затем они составляют список простых вопросов для каждого текста и печатают одинаковое количество копий. В классе формируются две группы, и тексты раздаются им. После этого учитель должен сохранить листы с вопросами на потом. Один текст дается одной группе, а другой - другой группе. Тексты могут охватывать, а могут и не охватывать связанные темы. Затем участники группы читают свои тексты и могут свободно обсуждать их в своей группе, убедившись, что все они все понимают. Примерно через 5 минут уберите бумаги. Каждый студент работает в паре с кем-нибудь из другой группы. Все, что студент узнал из своего текста, должно быть передано его партнеру. Затем они должны обратить внимание (и запомнить) на то, что другой студент говорит о тексте, назначенном их группе. Список вопросов, касающихся их оригинального текста, предоставляется учащимся, когда они собираются в свои первоначальные группы. И снова учащиеся работают в паре с кем-то из другой группы. Каждый студент должен опросить своего партнера по тексту, который он не читал и о котором ему только сообщили, а также ответить на вопросы, касающиеся того же материала. На следующий день используйте два разных текста и повторите это упражнение. Во второй раз результаты учащихся значительно лучше!

2. Выполнение диктанта

Чтение, письмо, аудирование и разговорная речь - вот четыре языковых навыка, которые требуют от учащихся это полезное упражнение. Если оно правильно спланировано и организовано, оно может привести как к большому волнению, так и к замечательному обучению. Сначала учащиеся объединяются в пары, а затем решается, кто будет руководить, а кто писать. (Они могут поменяться обязанностями позже.) Учителю следует распечатать несколько кратких текстов, имеющих отношение к изучаемому материалу, и разместить их на стене вдали от парт. Вы должны разместить их подальше от того места, где сидят дети, предпочтительно в коридоре. Учащиеся могут попросить собрать по два или три из каждого из имеющихся пронумерованных текстов. От них могут потребовать заполнить пробелы в текстах или расположить их в определенной последовательности. Здесь есть множество вариантов! Учащиеся, занимающиеся силовой ходьбой или бегом, бегут к выделенным им чтениям, читают их, стараются запомнить как можно больше информации, а затем бегут обратно, чтобы пересказать текст учащемуся, пишущему. Затем они снова отправляются в путь. Победившая пара первой допишет весь точный текст.

Будьте осторожны, чтобы не:

Пусть учащиеся используют камеры своих телефонов, чтобы “запомнить” текст.

Пусть “бегущие” учащиеся пишут — они могут произносить слова по буквам и сообщать своему партнеру, когда они ошибаются.

Пусть “пишущие” учащиеся пойдут и посмотрят текст (или пусть “бегущие” учащиеся принесут его им).

3. Опросы и интервью

При изучении языка очень полезно научиться задавать вопросы и отвечать на них. Простейший тип опроса в классе предполагает, что учитель задает заранее подготовленные вопросы по изучаемому предмету - возможно, по три для каждого ученика. Давайте возьмем тему еды в качестве примера. Одни и те же вопросы могут быть заданы каждому студенту, или может быть несколько других наборов вопросов, например, о любимых блюдах, фаст-фуде, завтраках, ужинах вне дома, национальной кухне, домашнем приготовлении и т.д. Затем, один за другим, каждый ученик взаимодействует со столькими людьми, сколько укажет учитель, и задает им вопросы, написанные на бумаге. Ученик, задающий вопросы, будет записывать комментарии своих сверстников в ходе каждого обмена мнениями. В конце урока учащихся могут попросить встать и подвести итоги опроса.

В заключение, обучение разговорной речи является очень важной частью изучения второго языка, и для развития навыков разговорной речи в классах ESL и EFL ожидается, что педагоги будут использовать разные, интересные и своеобразные методы, которые действительно полезны для учащихся. Они должны проводить каждый урок с различными речевыми упражнениями, подобными перечисленным выше, которые могут внести большой вклад в развитие у учащихся базовых интерактивных навыков, необходимых в жизни. Эти мероприятия делают учащихся более активными в процессе обучения и в то же время делают их обучение более осмысленным и увлекательным для них.

Список использованной литературы:

1. Бабаджанов К.И., Бабаджанова Н.Х. (2023) Проблемы и возможные решения преподавания английского произношения как второго языка в узбекских классах. - Академические исследования в области образовательных наук, 4 (3), 459-465
2. Буэнос А., Д. Мадрид и Н. Макларен (ред.). TEFL в среднем образовании. Гранада: Редакционный университет Гранады, 2006. Печать.
3. Браун Х. Д., и Ли Х. (1994). Обучение по принципам: интерактивный подход к языковой педагогике. Энглвуд Клиффс, Нью-Джерси: Прентис Холл Риджентс.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI

TO'RAYEVA DILNOZA ISMOILOVNA

“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari” kafedrası
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Xalqaro tajribalarga ko'ra, ta'lim amaliyotining differentsiatsiyalanishi va innovatsionlik sharoitida ishlashga, yangiliklarni amaliy joriy etishga qodir professional pedagoglar tayyorlash oliy ta'limning strategik vazifalaridan hisoblanadi.

Kalit so'zlari: Ta'lim, tajriba, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, kasbiy faoliyat, bo'lajak o'qituvchi.

Hozirgi zamon jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ro'y berayotgan katta o'zgarishlar kasbiy faoliyatning mazmuni va harakterini sifat jihatdan qayta o'zgartirishni, bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-kasbiy safarbarligi darajasini, raqobatbardoshligini belgilovchi sifatlar (nazariy bilim va amaliy tayyorgarlikning o'zviyligi va birligi, kasbiy kompetentlik, moslashuvchanlik va kasbiy safarbarlik, kasbiy vazifalarni hal etish usullarini egallash, turli kasbiy muammolarni yecha bilish qobiliyati, o'ziga ishonch, mas'uliyat, muvaffaqiyatga intilish, faol hayotiy va kasbiy pozitsiya, o'zining amaliy tajribasini muntazam boyitishga tayyorgarlik)ni talab etmoqda. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi jamiyat va davlat uchun har tomonlama rivojlangan, jamiyatga, mehnat faoliyatiga ijtimoiy moslashuvchan, o'z ustida ishlay oladigan shaxsni tayyorlashdan iborat. Bu haqda mamlaktimiz Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, “jamiyatning eng dolzarb muammolarini yuqori saviyali mutaxassis kadrlar hal etishi, ularning kasbiy bilimdonligi, professional kompetentligi, yuksak mahorati, boy ma'naviy-axloqiy qiyofasi, madaniy saviyasiga bog'liq ekanligi isbot talab qilmaydigan harakatdir”[2]. Shuningdek, 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 4947-sonli Prezident farmonida o'rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan mazkur hujjatlarning barchasida sohaga innovatsiyalarni kiritish, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish, ijodiy yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim turlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini kuchaytirish bilan bog'liq umumiy jihatlar mavjud. Pedagogika fanida psixologik-pedagogik kompetentlik tushunchasi pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonida eng yuqori darajada natijaga erishishi, yuqori kasbiy salohiyat,

shuningdek, muloqotchanlik va ijobiy fazilatlarga ega bo'lish degan xulosaga kelinadi. Ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yoshlarda davr talabidan kelib chiquvchi yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni shakllantirish pedagogik faoliyat sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim. Bo'lajak o'qituvchilardan talab qilinadigan kompetentlik quyidagi turlarga ajratiladi: – bo'lajak o'qituvchi tomonidan o'z bilimini muntazam ravishda boyitib borish, egallagan malakalarini takomillashtirishga tayyor bo'lish, zamon yangiliklaridan boxabar bo'lish; – ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya, informatsion texnologiyalari va o'qitish vositalarining barcha turini qo'llay olish ko'nikma va malakasiga ega bo'lish; – anglangan va mustaqil faoliyat (mustakil fikr, maqsad qo'yish, o'quv adabiyoti va qo'shimcha manbalardan to'g'ri foydalana olish); – tashabbuskorlikda o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qila olish; – tanqidiy fikr yurita olish va dars jarayonida yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarni ijobiy hal eta olish; – hamkorlik, o'zaro bir-birini tushunish, empatiya bildirish, o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan pedagogik muloqotni o'rnatish; – chuqur kasbiy bilimdonlikka ega bo'lish [3]. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy bilimdonligi va qobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: Ijtimoiy bilimdonlik – dars mobaynida auditoriya bilan samarali o'zaro muomala shaklini tashkil eta olish, yoshlar bilan til topish va sog'lom ma'naviy muhitni hosil qila olish qobiliyati. Uslubiy bilimdonlik – barcha bilimlarini, ko'rgankechirganlarni yoshlarga tushunarli, ravon tilda yetkaza olishi, ta'lim texnologiyasi va metodlaridan samarali foydalanishi. Ixtisoslik bilimdonligi – o'z fani va predmeti sohasi bo'yicha chuqur va har tomonlama mukammal bilimlarga ega bo'la olishi, o'z ustida ishlash qobiliyati. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir. Pedagog doimo o'sib o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni.
3. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o'quv qo'llanma) - T. 2017, Z68 b .
4. Ismoilovich, I. M. (2021). THE SOCIETY IS AT A NEW STAGE OF DEVELOPMENT PRIORITY IN EDUCATION SYSTEM REFORM FUNCTIONS.
5. Isroilov, M. (2022). The system of education and its interaction with the concept of spirituality. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(1), 88-93.
6. Исроилова, С. М. (2018). Понимание" интерактивность" и" интерактивное обучение" в образовательной среде. Вопросы науки и образования, (3 (15)), 122- 124.
7. Холматова, З. Т. (2017). ОПРЕДЕЛИТЬ ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ И РАЗВИВАТЬ У НИХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ. Ученый XXI века, 58.
8. Холикова, Д. М. (2017). О ФОРМИРОВАНИИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ. Ученый XXI века, 53.
9. Холикова, Д. (2021). Ўқитишда компетентиявий ёндавшув самарадорлигини таъхислаш имкониятлари. Общество и инновации, 2(9/S), 239- 252.
10. Kipchakova, Y. X., & Kodirova, G. A. (2020). INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION. Теория и практика современной науки, (5), 29-31.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK MAZMUNLI MASALALARDAN FOYDALANISH.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi,

Imomberdiyev Sultanmurad Saitg'aniyevich

Maqolada hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'lim tizimi va mazmunini yangilash, sifat samaradorligini oshirish hamda ta'limning zaruriy zamonaviy vazifalaridan - ekologik ongini shakllantirishga qaratilgan. Bu nafaqat barcha tirik

mavjudotlarga bo'lgan muhabbat va hurmat, balki atrofda sodir bo'layotgan noxush jarayonlar uchun shaxsiy javobgarlik hissidir

Kalit so'zlar: ekologiya, matematika, atrof muhit, ekomatematika, boshlanq'ich sinflar.

Ekologik ta'lim tabiat orqali, tabiat ichida, tabiat uchun atrof-muhit haqidagi bilimlarni shakllantirishni o'z ichiga olgan o'quv faoliyatini tashkil etishni o'z ichiga oladi [4]. Bu ikki so'zda qancha xil ma'no bor: o'simliklar ekologiyasi, hayvonlar ekologiyasi, o'rmon ekologiyasi. Bu o'tgan asrdan. Endi esa ko'proq yangi, unchalik tanish bo'lmagan narsalarni eshitasiz: videoekologiya, ruh ekologiyasi... Ta'limni ko'klamzorlashtirish ekologik qadriyatlarni shakllantirish asosida yangi dunyoqarash va faoliyatga yangicha yondashuvni shakllantirishni anglatadi. Ekologik ta'lim - bu borliqning umuminsoniy, tabiiy qadriyatlariga asoslangan yangi qadriyatlar yo'nalishi: inson, tabiat, yaratilish. Ekologik ta'limning pirovard maqsadi insonlarni tarbiyalash va ularning xulq-atvorini o'zgartirishdir[3].

“Ekologiya” tushunchasi biologiyaning faqat bir tarmog'i bo'lishdan to'xtaydi va zamonaviy inson madaniyatini belgilovchi tushunchaga aylanadi. Bugungi kunda o'qituvchilarning fidoyiligi va ishtiyoqi tufayli biologiya, kimyo, iqtisod va boshqa fanlar bo'yicha bilimlar yig'indisi sifatidagi oddiy ekologik ta'lim g'oyasidan voz kechilmoqda. Ekologik ta'lim aniq fanlararo xususiyatga ega ekanligi, bu bizning atrof-muhitga bog'liqligimizni tushunishga yordam beradigan va uning uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir ekanligi, ekologik ta'lim sohasida oqilona qarorlar qabul qilish tajribasi mavjudligi haqida tushuncha paydo bo'ldi. iqtisodiyot va siyosat[3]. Ekologiya va pedagogika sohasidagi muammolarni hal etishda ekologik ta'limning falsafiy va uslubiy kuchini chuqur anglash uchun pedagoglarning ekologik ta'limda yanada puxta o'ylangan ishtiroki talab qilinadi. Men atrof-muhit muammolarini hal qilishda o'z hissamni bolalarni dunyoda, ularning atrofida va ular bilan sodir bo'layotgan voqealarga qiziqtirishda ko'raman [4].

Matematika hali ekologiya bilan yetarlicha bog'lanmagan fanlardan biri bo'lib, shu bilan birga bu fanlar bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Maktab ta'lim jarayonida o'quvchilarning ekologik bilimlarini matematika darslari orqali, tegishli materialdan foydalangan holda ham oshirish mumkin. Men o'qituvchi sifatida o'quvchilarimga tabiatga oid adabiyotlardan olingan ma'lumotlarga asoslangan vazifalarni taklif qilishim mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish talabalarni ekologiya muammolari bilan singdiradi va kelajakda tabiatga noto'g'ri hujum qilish bilan bog'liq xatolarga yo'l qo'ymaydi. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, matematikani ko'kalamzorlashtirish inson bilimlarining rivojlanish jarayonini vaqt va makonda kuzatish imkonini beradi. Boshqa barcha fanlar kabi matematika ham odamlarning amaliy ehtiyojlaridan kelib chiqqan. Tabiat hodisalarini tahlil qilish va texnik muammolarni hal qilish uchun matematikaning butun bo'limlari tashkil etilgan. Ekologiyada bo'lgani kabi, matematikada ham ilmiy kashfiyotlarning ikkita asosiy manbai mavjud: amaliyot va topilgan faktlarni tizimlashtirish zarurati, ularni tahlil qilish, tizimlashtirish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlashtirish. Matematika tabiat ob'ektlari va hodisalarining holatini, tabiiy va ijtimoiy muhitdagi inson faoliyatining ijobiy va salbiy oqibatlarini miqdoriy baholash qobiliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Ekologik vazifalarni boshlang'ich maktabda qo'llash yaxshidir. Ushbu sinflarda bolalar uchun mavjud bo'lgan "ekologik" axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish tavsiya etiladi. Bu yoshdagi bolalarni tarbiyalashdan maqsad atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirishdir. Vazifalar mavzulari juda xilma-xil bo'lishi mumkin: bioekologik, geoekologik, sotsiologik, tarixiy, shu jumladan atrof-muhitni boshqarish muammolari bo'yicha muammolarni hal qilish va boshqalar. Matnli topshiriqlar atrof-muhit, unga g'amxo'rlik qilish, atrof-muhitni oqilona boshqarish, uning tabiiy boyliklarini tiklash va ko'paytirishga oid savollarni ochishga imkon beradi. Har bir matematika kursi ekologik ongni shakllantirishga hissa qo'shishi mumkin [5].

Men boshlang'ich maktab uchun tabiiy resurslarni saqlashga qaratilmagan bir qator ekologik vazifalarni tanladim. inson salomatligi, atrofdagi dunyo

go'zalligini ko'rish imkoniyati orqali ekologik madaniyatni, jumladan, tabiatga muhabbatni rivojlantirish. Har bir topshiriqdan so'ng qisqacha sharh yoki muhokama uchun savollar taklif etiladi, muhokama davomida o'quvchilarda atrof-muhitga oid tushunchalar rivojlanadi. Ularning yechimlari elementardir, lekin ular amalda paydo bo'lganidek shakllantiriladi, ya'ni. etishmayotgan yoki ortiqcha ma'lumotlar. Shuning uchun darsning salmoqli qismi topshiriqlar mazmunini tushuntirish va tahlil qilishga sarflanadi.

Masalalar:

1. Olimlarning fikriga ko'ra, 3 kishidan iborat oilaning butun hayoti davomida 1200 daraxt kerak bo'ladi. 5 kishilik oila uchun nechta daraxt ishlatiladi?
2. 1 kg zig'irdan siz 40 km ipni olishingiz mumkin. 280 km ip yasash uchun necha kilogramm zig'ir kerak?
3. Qadimgi kunlarda rus dehqonlari jo'ka po'stlog'idan poyafzal yasashgan. Bir juft poyafzal uchun 3 ta daraxtning qobig'ini olib tashlash kerak edi. Har bir dehqon yiliga 42 juft poyafzal kiygan. Dehqon yalangoyoq yurmaslik uchun yiliga nechta daraxtni yalang'ochlashi kerak?
4. Xalq tabobatida aspen barglarining infuzioni ishlatiladi. Kuniga 6 marta, har 2 soatda 1 osh qoshiqdan ichiladi. Agar ertalab soat 9 da boshlasangiz, oxirgi qoshiq infuzionni qaysi vaqtda olish kerak?
5. Rossiyada qutulish mumkin bo'lgan qo'ziqorinlarning 200 turi mavjud, biroq ayni paytda qo'ziqorin yig'uvchilar faol ravishda to'playdi va ulardan 1/10 dan ko'p bo'lmagan miqdorda iste'mol qiladi. Qancha qutulish mumkin bo'lgan qo'ziqorinlar deyarli iste'mol qilinmaydi?
6. Tana uchun zarur bo'lgan S vitaminining kunlik iste'moli 120 gramm apelsin yoki 30 gramm qora smorodina tarkibida mavjud. Qora smorodina apelsinga qaraganda necha marta C vitaminiga boy?
7. 1 gektar grechkadan asalarilar 60 kg, 1 gektar yerdan esa 3 baravar ko'p asal yig'adi. 5 gektar g'alladan 5 gektar grechkadan necha kilogramm ko'p asal yig'iladi?

8. Urug' berishga qodir qarag'ayni etishtirish uchun 100 yil kerak bo'ladi va bunday qarag'ayni kesish uchun 5 daqiqa kerak bo'ladi. Daraxtni o'stirishdan necha marta tezroq yo'q qila olasiz?

9. Elba daryosida (Germaniya) ilgari 20 turdagi baliqlar yashagan, hozirda faqat ilon balig'i, daryo kambali va shirali. Daryoning ifloslanishi tufayli qancha baliq turlari yo'qolib ketdi [2].

10. 1 sm qalinlikdagi unumdor tuproq qatlami hosil bo'lishi uchun 400 yil kerak bo'ladi. Uning qalinligi 20 sm ga yetishi uchun necha yil o'tishi kerak?

11. 20 kg chiqindi qog'oz bitta daraxtni qutqaradi. 100 kg chiqindi qog'oz qancha daraxtni tejaydi?

12. Bizning iqlim sharoitida erga tashlangan banan qobig'i taxminan 2 yil davomida parchalanadi. Tashlab ketilgan sigaret qoldig'i parchalanishi uchun ikki yil ko'proq vaqt ketadi. Plastik paketning parchalanishi sigaret qoldig'iga qaraganda sakkiz yil ko'proq vaqtini oladi. Qop necha yil davomida parchalanadi? Banan qobig'i necha yil oldin parchalanadi? (12 yil, 10 yil).

13. Zavod tozalash inshootlaridan kuniga 3000 litr suv o'tadi. 27000 litr suv necha kunda tozalanadi? Tozalash inshootidan soatiga necha litr suv o'tadi?

14. Sinfingizdagi har bir o'quvchi ulardan 5 tadan tanlab olsa, nechta gulli o'simlik nobud bo'ladi? Va agar besh emas, balki 10 dona bo'lsa? Bundan qanday xulosa chiqarish mumkin?

15. Zavod chiqindilarni daryoga tashlaydi. Bir daqiqada daryoga 100 litr iflos suv kiradi. Daryoga soatiga, kuniga qancha ifloslangan suv kiradi?

16. Bir soat ichida tungi ovchi - ko'rshapalaklar 165 ta bezgak chivinlarini yeyishi mumkin. Bir oyda qancha zararli hasharotlarni yo'q qiladi [1].

Ekologik vazifalardan foydalanish odamlarning bir-biriga va tabiiy muhitga munosabati bog'liq bo'lgan ekologik ong darajasining ko'rsatkichidir, ya'ni. insoniyatning omon qolishi. Matematikani ekologiyalash o'quvchilarning dunyo va uning ekologik muammolari haqidagi bilimlariga hissa qo'shadi; *talabalarning o'quv faoliyatini rag'batlantirish va ekologik muammolarni hal qilishda matematikaning roli haqida g'oyalarni shakllantirish amalga oshiriladi.*

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Burmistrova E.N., Ekologik mazmun bilan bog'liq muammolar // Boshlang'ich maktab. – 2007 yil - №9
2. Zaynullin M.N. / Matematik kompetentsiyani shakllantirish vositasi sifatida ekologik mazmunli vazifalar / MN Zaynullin, Savelyeva SS // Alma mater. - 2010. - No 3. - B.67.
3. *Stepanova I.A., Kichik maktab o'quvchilarining ekologik ta'limiga ba'zi yondashuvlar // Boshlang'ich maktab. - 2007 - № 7*
4. *Tsvetkova I.V., Boshlang'ich maktab uchun ekologiya / V.X. Yanaeva. - Yaroslavl: Rivojlanish akademiyasi. - 2008 yil*
5. *Ochilov Fariddun Izatulloevich. Features Of Teaching The Subject "Natural Sciences" To Primary School Students On The Basis Of The Competence-Based Approach. 2023. 4 Part 3. – P. 113-117.*

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING CHET TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ochilova Nigora Normurodovna
JDPU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada chet tillarining ta'lim jarayonida chet tilining kommunikativ kompetensiyasi va chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'liqlik masalasini joriy etish muhimligi asoslab berilgan. Asosiy e'tibor muhandislik yo'nalishi talabalariga ingliz tilini o'rgatishdir. Muallif yangi avlod talabasining o'z bilim sohasi bo'yicha malakali bo'lishining o'zi yetarli emasligini, bugungi kunda o'qitishning kommunikativ usullaridan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan metodik yangiliklardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: innovatsion yondashuv, kommunikativ kompetensiya, optimallashtirish, motivlar, antropologiya va etnografiya, eksperimental ta'lim.

Annotation: The state substantiates the importance of raising the question of the relationship between the communicative competence of a foreign language and the communicative success of a foreign language in the process of foreign language education. The main attention is paid to teaching English to students of technical specialties. The author emphasizes that it is not enough for a student of the new generation to be competent in his field of knowledge, and today it is necessary to

use methodological innovations related to the use and educational process of communicative methods.

Keywords: innovative approach, communicative competence, optimization, motives, anthropology and ethnography, experimental education.

O'zbekistonning jahon iqtisodiy va ta'lim makoniga integratsiyalashuvi, jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi xorijiy tillarini o'qitish sohasidagi asosiy yo'riqnomalarning o'zgarishiga olib keldi. Nafaqat O'zbekiston kompaniyalari, balki boshqa madaniy konfessiyalar vakillari bilan ham professional tarzda ishlashga yo'naltirilgan talabalar, bo'lajak muhandislar tomonidan xorijiy tillarni o'zlashtirish hozirda katta ahamiyatga ega.

Ta'lim sohasiga innovatsion yondashuv oliy ta'lim tizimida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yangicha yondashuvlar sifatida ta'lim turlari o'rtasida o'zaro manfaatli aloqadorlikning innovatsion-integratsion yondashuvlardagi mexanizmlarini keltirib o'tish mumkin. Har qanday innovatsiyada "yangi", "yangilik" tushunchalari muhim ahamiyatga ega. Turli munosabat va jarayonlarga kiritilayotgan yangilik mazmunan xususiy, subyektiv, mahalliy va shartli g'oyalar tarzida namoyon bo'ladi. Xususiy yangilik munosabat, obyekt yoki jarayonga tegishli elementlardan birini o'zgartirish, yangilashni nazarida tutadi. Subyektiv yangilik ma'lum obyektning o'zini yangilash zaruriyatni ifodalaydi. Lug'aviy jihatdan ham "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda ("innovation") "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi.

"Innovatsiya"larni ishlab chiqish va qo'llanish to'g'risida ma'lumotlar birinchi marta XIX asrning nashr etilgan ilmiy iqtisodiy adabiyotlarda berilgan va bu atama fanga "an'ana" (yo'nalish) atamasining antonimi tarzida kirdi. Mazkur tushuncha antropologiya va etnografiya doirasida shakllandi, biroq keyinchalik bir qator ijtimoiy fanlarning predmeti sohalariga tarqaldi.

Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation" – yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalardir.

Pedagogik innovatsiya deganda, o'quv muassasasida hamkorlik g'oyalari asosida psixologik muhitning o'zgarishi tushuniladi; original pedagogik tizimlar, texnologiyalarni joriy qilish va tarqatish; ziddiyatlarni hal qilish (innovatsion

dasturlarni o'quv rejalari va dasturlar bilan birga qo'shib olib borish, pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishning hamda malakasini oshirishning uzluksiz jarayoni, yangi o'quv qo'llanmalarining, boshqarish sxemalarining zarurligi); innovatsiyalarning tarqalishi maktabning maqomini o'zgartiradi, bunda u eksperimental, innovatsiya faoliyatida muntazam ishtirok etuvchi bo'lib qoladi; innovatsiyalar sharoitida pedagogik faoliyat barqaror ijodiy xususiyatga ega bo'ladi, innovatsiyalar doimiy amalda bo'lgan izlovchi va eksperimental ta'lim tizimlari tartibida ishlashga o'tadi. Ma'lumki, "Chet tili" fanini o'zlashtirishdan maqsad chet tilining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirishdan iborat. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi va chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'liqlik masalasini ko'rib chiqsak, aytishimiz mumkinki, bu tushunchalar bir-birini to'ldiradi. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi tabiatan universaldir, uni shakllantirish maktab va universitetda har qanday ta'lim sohasida chet tilini o'rgatish maqsadi hisoblanadi. Biroq chet tilidagi kommunikativ muvaffaqiyat, o'z navbatida, professional xususiyatga ega. Universitetda mutaxassislarni chet tilini o'qitish uchun shakllantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir Chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati, birinchidan, kasbiy samarali yo'nalishga ega (ma'lum bir kasbiy sohani lingvistik ta'minlash, bizning o'rganishimizda – biznes), ikkinchidan, kasbiy funksiyalarni samarali amalga oshirishga qaratilgan (maxsus vaziyatlarga botish va o'rganish). Ma'lum bir kasb egasiga xos bo'lgan nutq xatti-harakatlari va nutq harakatlari) talabalar tomonidan shakllantirilgan xulq-atvor ko'nikmalari majmuasini, shu jumladan, "Chet tili" fanini batafsil ko'rib chiqish. Ushbu ko'nikmalar kelajakdagi xodimning kasbiy faoliyatini optimallashtirishga qodir. Tushunchalarning ayrim tarkibiy qismlari "Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi" va "Chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati" umumiy narsaga ega, bir-birini to'ldiradi, lekin bir-birini almashtirib bo'lmaydi. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi nuqtayi nazaridan, bizning tadqiqotimizni keyingi tavsiflash jarayonida ushbu hodisalarning ahamiyatini ta'kidlagan holda, men kompensatsion va ijtimoiy kompetensiyaning xususiyatlarini alohida ko'rib chiqmoqchiman, ularning shakllanish darajasi bitiruvchilarni butkul ta'minlanadi. Kompensatsion ko'nikmalar sinonimlardan foydalanish, so'z tuzilishini tuzatish, yaqinlashtirish, tilni taxmin qilish, suhbatdoshdan yordam so'rash, murakkab lingvistik hodisalardan qochish, keyingi so'z va jumalarni bashorat qilish, shuningdek, paralingvistik strategiyalardan foydalanishda. Ushbu ko'nikmalar muhandislik bitiruvchilariga chet tilidagi muloqotning qiyin vaziyatlaridan chiqishga yordam beradi. Madaniyatlararo ishbilarmonlik aloqalarida sheriklar bilan do'stona munosabatlarni o'rnatish uchun

ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydigan kommunikativ kompetensiyaning yana bir asosiy tarkibiy qismi bu ijtimoiy kompetensiyadir.

Zamonaviy metodika fani ta'lim jarayonida asosiy kompetensiyalar o'quvchilar tomonidan quyidagi shart-sharoitlarda egallanishini ta'kidlash imkonini beradi:

- a) ta'limning faollik xususiyati;
- b) o'quv jarayonini o'quvchining mustaqilligi va o'z faoliyati natijalari uchun javobgarligini rivojlantirishga yo'naltirish;
- v) maqsadga erishishda tajriba orttirish uchun sharoit yaratish.

Nofilologik yo'nalish talabalarining chet tilidagi kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish darajasini baholash uchun kognitiv mezonini tanlash talabalarining ingliz tilida madaniyatlararo muloqot qilish qobiliyatini baholash, ularning suhbatdoshlarini o'zaro tushunish uchun ma'lumot almashish qobiliyati, kasbiy yo'naltirilgan leksik birliklardan foydalanish qobiliyatini baholash maqsadga muvofiqligi bilan belgilanadi.

Yuqoridagi texnologiyalarning samarali integrallashuvi ta'lim sifatini oshirish, talabalarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashga bo'lgan intilishlariga qaratilgan. Shu bilan birga, yondashuv, o'rganish usullari, ta'lim ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari, o'quv sikllari mazmuni va talabalarining roli o'zgaradi. Uzoq muddatli ish zamonaviy ta'lim jarayonining ma'nosidir, shu jumladan, lingvistika-da ham. Xorijiy tillarni o'qitish jarayonida o'quv axborotlarini uzatish vositasi sifatida faol kompyuterlashtirish zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlariga javob bermaydigan an'anaviy o'quv jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib boradi, degan fikr ilgari suriladi.

Chet tillarni, xususan, ingliz tilini o'rganishga tizimli yondashuv mualliflik elektron o'quv materiallarida bayon etilgan bo'lib, unda grammatik, fonetik va leksik kichik tizimlar sifatida keltirilgan. Tizimli yondashuv yordamida tilning kuchli va yuqori sifatda o'zlashtirilishini kafolatlaydigan giperaloqalar shakllantiriladi. Tizimli tamoyil tadqiqotimizda maxsus qo'llanadigan loyihaviy, kommunikativ va masofaviy usullarda foydalaniladi.

Afsuski, universitet tomonidan ajratilgan chet tili darslari soni talabalarining chet tilini bilish darajasi (B1-B2) bo'yicha federal maqsadlarga erishish uchun yetarli emas. O'qishni tugatgandan so'ng talabalarining tilni o'rganish darajasi ko'pincha orzu qilingan holda qoldiradi. Qo'llanmalar ko'pincha zaif ifodalangan kommunikativ yo'nalishga ega bo'lgan, vazifalarning yetarli darajada individuallashtirilmagan til mashqlari to'plamidir. Biznes matnlar to'plami yoshlar ongiga va ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga zaif motivatsion jozibaga ega. Chet tilidagi darslar talabalar uchun yanada qiziqarli va qo'shimcha uslubiy yordam bilan maqsadlarga erishish uchun samarali bo'lishi mumkin.

Talabalarning o‘zaro munosabatlarga kirishish, boshqarish va ta’sir etish texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish bilan bog‘liq kommunikativ ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirishni ta’minlaydi. Bu belgilab qo‘yilgan texnologik na’munalarga va intizomga rioya etish, muloqot va uning turli shakllari, texnologiyasi va texnikasi, samarali muloqotning verbal va noverbal vositalarini bilish va amalda qo‘llash, zamonaviy psixologik treninglar tashkil etish, muloqot sohasida o‘zini o‘zi baholay olish va o‘zini o‘zi takomillashtirish ko‘nikamalaridir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ish o‘ziga xos xususiyatlarni ochib berdi va “chet tilidagi kommunikativ muvaffaqiyat” tushunchasi ilg‘orligini talaba o‘z sohasini chet tiliga bog‘lagan holda o‘rganishi lozimligini tushundi. Hozirgi konsepsiya bo‘lajak muhandislar ongida ularning xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllanadi, kasbiy va umumiy madaniy ehtiyojlar va qiziqishlar shu orqali rivojlanib kelmoqda. Belgilangan kommunikativ o‘qitish usuli va kompetensiyaga asoslangan yondashuvning yetakchi roli uchun tayanch bo‘lmagan universitetlar talabalariga chet tilini o‘rgatishda bu sifatni egallashning asosini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Ўзбекистон Республикаси “Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ–5847-сон Фармони.
2. Khiloliddinova F.R. Offer types and their classification. Science and Education, Scientific journal. The scientific journal “Science and Education” is an open-access journal and the main task of the journal is to highlight the achievements, problems, and prospects of science and education. – 2022. – №7. – p. 104.

INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING CHET TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ochilova Nigora Normurodovna
JDPU Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada chet tillarining ta’lim jarayonida chet tilining kommunikativ kompetensiyasi va chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati o‘rtasidagi bog‘liqlik masalasini joriy etish muhimligi asoslab berilgan. Asosiy e’tibor muhandislik yo‘nalishi talabalariga ingliz tilini o‘rgatishdir. Muallif yangi avlod talabasining o‘z bilim sohasi bo‘yicha malakali bo‘lishining o‘zi yetarli emasligini, bugungi kunda o‘qitishning kommunikativ usullaridan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan metodik yangiliklardan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanish zarurligini ta’kidlaydi.

Kalit soʻzlar: innovatsion yondashuv, kommunikativ kompetensiya, optimallashtirish, motivlar, antropologiya va etnografiya, eksperimental taʼlim.

Annotation: The state substantiates the importance of raising the question of the relationship between the communicative competence of a foreign language and the communicative success of a foreign language in the process of foreign language education. The main attention is paid to teaching English to students of technical specialties. The author emphasizes that it is not enough for a student of the new generation to be competent in his field of knowledge, and today it is necessary to use methodological innovations related to the use and educational process of communicative methods.

Keywords: innovative approach, communicative competence, optimization, motives, anthropology and ethnography, experimental education.

Oʻzbekistonning jahon iqtisodiy va taʼlim makoniga integratsiyalashuvi, jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi xorijiy tillarini oʻqitish sohasidagi asosiy yoʻriqnomalarning oʻzgarishiga olib keldi. Nafaqat Oʻzbekiston kompaniyalari, balki boshqa madaniy konfessiyalar vakillari bilan ham professional tarzda ishlashga yoʻnaltirilgan talabalar, boʻlajak muhandislar tomonidan xorijiy tillarni oʻzlashtirish hozirda katta ahamiyatga ega.

Taʼlim sohasiga innovatsion yondashuv oliy taʼlim tizimida amalga oshirilishi lozim boʻlgan yangicha yondashuvlar sifatida taʼlim turlari oʻrtasida oʻzaro manfaatli aloqadorlikning innovatsion-integratsion yondashuvlardagi mexanizmlarini keltirib oʻtish mumkin. Har qanday innovatsiyada “yangi”, “yangilik” tushunchalari muhim ahamiyatga ega. Turli munosabat va jarayonlarga kiritilayotgan yangilik mazmunan xususiy, subyektiv, mahalliy va shartli gʻoyalar tarzida namoyon boʻladi. Xususiy yangilik munosabat, obyekt yoki jarayonga tegishli elementlardan birini oʻzgartirish, yangilashni nazarida tutadi. Subyektiv yangilik maʼlum obyektning oʻzini yangilash zaruriyatni ifodalaydi. Lugʻaviy jihatdan ham “innovatsiya” tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (“innovation”) “yangilik kiritish” degan maʼnoni anglatadi.

“Innovatsiya”larni ishlab chiqish va qoʻllanish toʻgʻrisida maʼlumotlar birinchi marta XIX asrning nashr etilgan ilmiy iqtisodiy adabiyotlarda berilgan va bu atama fanga “anʼana” (yoʻnalish) atamasining antonimi tarzida kirdi. Mazkur tushuncha antropologiya va etnografiya doirasida shakllandi, biroq keyinchalik bir qator ijtimoiy fanlarning predmeti sohalariga tarqaldi.

Innovatsion taʼlim (ingl. “innovation” – yangilik kiritish, ixtiro) – taʼlim oluvchida yangi gʻoya, meʼyor, qoidalarni yaratish, oʻzga shaxslar tomonidan yaratilgan ilgʻor gʻoyalar, meʼyor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan taʼlim. Innovatsion taʼlim jarayonida qoʻllaniladigan texnologiyalar innovatsion taʼlim texnologiyalari yoki taʼlim

innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalardir.

Pedagogik innovatsiya deganda, o'quv muassasasida hamkorlik g'oyalari asosida psixologik muhitning o'zgarishi tushuniladi; original pedagogik tizimlar, texnologiyalarni joriy qilish va tarqatish; ziddiyatlarni hal qilish (innovatsion dasturlarni o'quv rejalari va dasturlar bilan birga qo'shib olib borish, pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishning hamda malakasini oshirishning uzluksiz jarayoni, yangi o'quv qo'llanmalarining, boshqarish sxemalarining zarurligi); innovatsiyalarning tarqalishi maktabning maqomini o'zgartiradi, bunda u eksperimental, innovatsiya faoliyatida muntazam ishtirok etuvchi bo'lib qoladi; innovatsiyalar sharoitida pedagogik faoliyat barqaror ijodiy xususiyatga ega bo'ladi, innovatsiyalar doimiy amalda bo'lgan izlovchi va eksperimental ta'lim tizimlari tartibida ishlashga o'tadi. Ma'lumki, "Chet tili" fanini o'zlashtirishdan maqsad chet tilining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirishdan iborat. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi va chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'liqlik masalasini ko'rib chiqsak, aytishimiz mumkinki, bu tushunchalar bir-birini to'ldiradi. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi tabiatan universalidir, uni shakllantirish maktab va universitetda har qanday ta'lim sohasida chet tilini o'rgatish maqsadi hisoblanadi. Biroq chet tilidagi kommunikativ muvaffaqiyat, o'z navbatida, professional xususiyatga ega. Universitetda mutaxassislarni chet tilini o'qitish uchun shakllantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir Chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati, birinchidan, kasbiy samarali yo'nalishga ega (ma'lum bir kasbiy sohani lingvistik ta'minlash, bizning o'rganishimizda – biznes), ikkinchidan, kasbiy funksiyalarni samarali amalga oshirishga qaratilgan (maxsus vaziyatlarga botish va o'rganish). Ma'lum bir kasb egasiga xos bo'lgan nutq xatti-harakatlari va nutq harakatlari) talabalar tomonidan shakllantirilgan xulq-atvor ko'nikmalari majmuasini, shu jumladan, "Chet tili" fanini batafsil ko'rib chiqish. Ushbu ko'nikmalar kelajakdagi xodimning kasbiy faoliyatini optimallashtirishga qodir. Tushunchalarning ayrim tarkibiy qismlari "Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi" va "Chet tilining kommunikativ muvaffaqiyati" umumiy narsaga ega, bir-birini to'ldiradi, lekin bir-birini almashtirib bo'lmaydi. Chet tilining kommunikativ kompetensiyasi nuqtayi nazaridan, bizning tadqiqotimizni keyingi tavsiflash jarayonida ushbu hodisalarning ahamiyatini ta'kidlagan holda, men kompensatsion va ijtimoiy kompetensiyaning xususiyatlarini alohida ko'rib chiqmoqchiman, ularning shakllanish darajasi bitiruvchilarni butkul ta'minlanadi. Kompensatsion ko'nikmalar sinonimlardan

foydalanish, soʻz tuzilishini tuzatish, yaqinlashtirish, tilni taxmin qilish, suhbatdoshdan yordam soʻrash, murakkab lingvistik hodisalardan qochish, keyingi soʻz va jumalarni bashorat qilish, shuningdek, paralingvistik strategiyalardan foydalanishda. Ushbu koʻnikmalar muhandislik bitiruvchilariga chet tilidagi muloqotning qiyin vaziyatlaridan chiqishga yordam beradi. Madaniyatlararo ishbilarmonlik aloqalarida sheriklar bilan doʻstona munosabatlarni oʻrnatish uchun ahamiyatini ortiqcha baholab boʻlmaydigan kommunikativ kompetensiyaning yana bir asosiy tarkibiy qismi bu ijtimoiy kompetensiyadir.

Zamonaviy metodika fani taʼlim jarayonida asosiy kompetensiyalar oʻquvchilar tomonidan quyidagi shart-sharoitlarda egallanishini taʼkidlash imkonini beradi:

- a) taʼlimning faollik xususiyati;
- b) oʻquv jarayonini oʻquvchining mustaqilligi va oʻz faoliyati natijalari uchun javobgarligini rivojlantirishga yoʻnaltirish;
- v) maqsadga erishishda tajriba orttirish uchun sharoit yaratish.

Nofilologik yoʻnalish talabalarining chet tilidagi kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish darajasini baholash uchun kognitiv mezonini tanlash talabalarning ingliz tilida madaniyatlararo muloqot qilish qobiliyatini baholash, ularning suhbatdoshlarini oʻzaro tushunish uchun maʼlumot almashish qobiliyati, kasbiy yoʻnaltirilgan leksik birliklardan foydalanish qobiliyatini baholash maqsadga muvofiqligi bilan belgilanadi.

Yuqoridagi texnologiyalarning samarali integrallashuvi taʼlim sifatini oshirish, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashga boʻlgan intilishlariga qaratilgan. Shu bilan birga, yondashuv, oʻrganish usullari, taʼlim ishtirokchilarining oʻzaro munosabatlari, oʻquv sikllari mazmuni va talabalarning roli oʻzgaradi. Uzoq muddatli ish zamonaviy taʼlim jarayonining maʼnosidir, shu jumladan, lingvistika-da ham. Xorijiy tillarni oʻqitish jarayonida oʻquv axborotlarini uzatish vositasi sifatida faol kompyuterlashtirish zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlariga javob bermaydigan anʼanaviy oʻquv jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib boradi, degan fikr ilgari suriladi.

Chet tillarni, xususan, ingliz tilini oʻrganishga tizimli yondashuv mualliflik elektron oʻquv materiallarida bayon etilgan boʻlib, unda grammatik, fonetik va leksik kichik tizimlar sifatida keltirilgan. Tizimli yondashuv yordamida tilning kuchli va yuqori sifatda oʻzlashtirilishini kafolatlaydigan giperaloqalar shakllantiriladi. Tizimli tamoyil tadqiqotimizda maxsus qoʻllanadigan loyihaviy, kommunikativ va masofaviy usullarda foydalaniladi.

Afsuski, universitet tomonidan ajratilgan chet tili darslari soni talabalarning chet tilini bilish darajasi (B1-B2) boʻyicha federal maqsadlarga erishish uchun yetarli emas. Oʻqishni tugatgandan soʻng talabalarning tilni oʻrganish darajasi

ko‘pincha orzu qilingan holda qoldiradi. Qo‘llanmalar ko‘pincha zaif ifodalangan kommunikativ yo‘nalishga ega bo‘lgan, vazifalarning yetarli darajada individuallashtirilmagan til mashqlari to‘plamidir. Biznes matnlar to‘plami yoshlar ongiga va ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga zaif motivatsion jozibaga ega. Chet tilidagi darslar talabalar uchun yanada qiziqarli va qo‘shimcha uslubiy yordam bilan maqsadlarga erishish uchun samarali bo‘lishi mumkin.

Talabalarining o‘zaro munosabatlarga kirishish, boshqarish va ta’sir etish texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish bilan bog‘liq kommunikativ ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirishni ta’minlaydi. Bu belgilab qo‘yilgan texnologik na’munalarga va intizomga rioya etish, muloqot va uning turli shakllari, texnologiyasi va texnikasi, samarali muloqotning verbal va noverbal vositalarini bilish va amalda qo‘llash, zamonaviy psixologik treninglar tashkil etish, muloqot sohasida o‘zini o‘zi baholay olish va o‘zini o‘zi takomillashtirish ko‘nikamalaridir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ish o‘ziga xos xususiyatlarni ochib berdi va “chet tilidagi kommunikativ muvaffaqiyat” tushunchasi ilg‘orligini talaba o‘z sohasini chet tiliga bog‘lagan holda o‘rganishi lozimligini tushundi. Hozirgi konsepsiya bo‘lajak muhandislar ongida ularning xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllanadi, kasbiy va umumiy madaniy ehtiyojlar va qiziqishlar shu orqali rivojlanib kelmoqda. Belgilangan kommunikativ o‘qitish usuli va kompetensiyaga asoslangan yondashuvning yetakchi roli uchun tayanch bo‘lmagan universitetlar talabalariga chet tilini o‘rgatishda bu sifatni egallashning asosini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

3. “Ўзбекистон Республикаси “Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ–5847-сон Фармони.
4. Khiloliddinova F.R. Offer types and their classification. Science and Education, Scientific journal. The scientific journal “Science and Education” is an open-access journal and the main task of the journal is to highlight the achievements, problems, and prospects of science and education. – 2022. – №7. – p. 104.

XALQARO BAHOLASH DASTURILARI BA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG’OR HORIIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH

Surxondaryo viloyati pedagoglarini yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi katta
o‘qituvchisi Mamadalieva Marhabo Xolmamatovna

@emalmamadaliyevamarkxobo

+998937983071

Surxondaryo viloyati Termiz shahri XTBga

Qarashli 15-son maktab o'qituvchisi

Mamadaliyeva Zebiniso Xolmamatovna

@emalmamadaliyevazebiniso

+998933338304

Annatatsiya

Ushbu maqola xalqaro baholash dasturi va uning jahon tajribasidagi o'rni xamda ta'lim samaradorligini oshirish borasidagi tajribalar haqida

Annatation

This article is about the International Assessment Program and its role in the world experience, as well as its experience in improving the effectiveness of Education

Аннотация

Мы присели отдохнуть на скамейку около небольшого искусственного озера, и рухсора Хари-хана хоради хоради Хами-хоришир-хана хамианда.

Bugungi kunda O'zbekiston jahon andozalariga mos keladigan ko'p bosqichli ta'lim tizimiga o'tmoqda. Ta'lim texnologiyalari jahon andozalariga mos keladimi, ilg'or tajribalar ta'lim texnologiyalariga kirib bormoqdam? - degan savol hammamiz uchun o'ta muhimdir.

Jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarida ta'lim-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishi, maktablarda amalga oshirilganini o'rganish orqali biz mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimlarini yangitdan tashkil qilishda, ta'lim-tarbiyada, maktab ishini tashkil etishda eskirib, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq halos bo'lish, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz. Zotan, hozirgi zamon ta'limida davlat va jamiyat talabi hamda manfaatlari aks etib turishi kerak.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirish hamda o'rta ta'limning ko'p variantli

uchinchi bosqichini joriy etish, ta'lim-tarbiya berishda eng ilg'or pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish, uning eng maqbul tizimlarini yaratish kabi jahon tajribalarini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integratsiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirishdi. Maktablarda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim ishini tabaqalashtirish muammolarini keltirib chiqardi. Iqtisodiy rivojlangan xorijiy mamlakatlarda ta'limni tabaqalashtirish eng dolzarb masalaga aylangan. Ta'lim oluvchilarni tabaqalashtirib o'qitish xorijiy mamlakatlarda asosan boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshiriladi.

Rivojlangan davlatlarda iqtidorli bolalarga e'tibor tobora ortib bormoqda. Keyingi davrlarda o'z tengdoshlariga nisbatan qobiliyatda bir necha barobar ilgarilab ketgan bolalar ko'plab topilmokda. Ular o'quvni juda erta boshlab ta'lim kurslarini o'zlashtirishda katta shov - shuvlarga sabab bo'ladigan darajada muvaffaqiyatlarga erishadilar. SHunday iqtidorlar maktabi G'arbda 60 - yillardayoq paydo bo'lgan edi. Bunday maktablarning o'quv dasturlari bolalar qobiliyati va imkoniyatini to'la ro'yobga chiqarishni ta'minlab berish darajasida murakkab tuzilgan.

Yuqorida bayon qilinganlardan ko'zda tutilgan maqsadlari :

- maktablarning insonparvarlik, umuminsoniylik yo'nalishlarini kuchaytirish.
- ta'lim oluvchi shaxsini shakllantirishning eng samarali yo'llarini qidirib topish.
- tarbiyaning yangi formalarida - ta'lim oluvchilar kengashi, maktab kengashlaridan, tarbiyaviy o'yinlardan foydalanish.
- maktab o'quv dasturlarini ixtisoslashtirish, fanlarning o'zaro aloqasini mustahkamlash, takomillashtirish.
- maktabni mehnat, insoniy faoliyat bilan yaqinlashtirish, kasbga yo'naltirish ishlarini kayta tashkil etish.
- tabaqalashtirib o'qitishni yo'lga qo'yish, maxsus o'quv muassasalarini (ham talantlar, ham aqliy, jismoniy zaif ta'lim oluvchilar uchun) rivojlantirish.
- yangi, ya'ni o'quv texnik vositalarini ta'limdagi salmoqni oshirish, pedagoglar korpusida kompyuter ta'limini yo'lga qo'yish.
- pedagogik g'oyalarni amalga oshirishda keng qamrovli eksperiment tadqiqotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Chet el ta'limidagi bunday ibratli jihatlarni Vatanimiz ta'lim tizimlarida qo'llash Resublikamizda ta'lim—tarbiya ishlarini isloh qilish jarayonini tezlashtiradi. Insoniyat jamiyatining hozirgi zamon rivojlanish darajasi mustaqil respublikamiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarda o'z aksini topmoqda.

Mamlakatimizda ta'lim oluvchi-yoshlarning ijodiy g'oyalarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Xususan, yoshlarning ilmiytadqiqot va innovatsiya faoliyatini rivojlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qaror ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Xalq ta'limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi hamda Moliya vazirligining xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishi belgilandi.

Endilikda boshlang'ich 4-sinf ta'lim oluvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) tadqiqoti joriy etiladi.

SHuningdek, Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) tadqiqotidan 4 va 8-sinf ta'lim oluvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun foydalaniladi.

The Programme for International Student Assessment (PISA) tadqiqoti 15 yoshli ta'lim oluvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun qo'llaniladi.

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) - rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda pedagoglarning ish sharoitlarini o'rganish uchun joriy etish ko'zda tutilgan.

Qarorga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi.

Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;
- ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;
- ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va

simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish; □ ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

- ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

- xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

- o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

Ta'lim oluvchilarning bilim va malakasini umumiy ravishda tahlil qilish mamlakatdagi ta'lim sifati darajasini belgilaydi. SHu maqsadda o'quv yili davomida har bir ta'lim muassasasida ichki va tashqi monitoring o'tkazib boriladi. Uning natijasiga ko'ra, eng namunali maktablar ketma-ketligi, pedagoglar salohiyati va ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasi aniqlanadi. Bu jarayon ta'lim taraqqiyotini belgilovchi muhim mezon bo'lgani uchun Xalq ta'limi vazirligi tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim maktabi ta'lim oluvchilari bilimini baholash bo'yicha xalqaro dasurlarni amaliyotga joriy etish maqsadida ilk qadamlar tashlandi. Ya'ni, ta'lim oluvchilar bilimini xalqaro talablarga yetkazish, unga mosligini o'rganib borish maqsadida PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in

Mathematics and Science Study) kabi baholash dasurlarini keng qo'llash rejalashtirilmoqda.

PISA - 15 yoshli ta'lim oluvchilarning savodxonligi va kompetentsiyasini baholovchi xalqaro dastur bo'lib, Xalqaro Iqtisodiy hamkorlik va rivojlantirish tashkiloti tomonidan 3 yilda bir marta o'tkaziladi. Unda ta'lim oluvchilarning bilim sifati o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha monitoring qilinadi va ballik tizimda baholanadi. Ushbu xalqaro dasur 1997 yili ishlab chiqilib, 2000 yilda ilk marotaba amaliyotda sqo'llangan. Dastur ko'magida turli davlatlar ta'lim tizimidagi o'zgarishlar aniqlanadi, solishtiriladi, baholab boriladi. Bu tadqiqotlarning natijasi dunyo bo'yicha katta qiziqish bilan kuzatib kelinadi. Shu bois yildan-yilga uning ahamiyati va qamrovi oshib boryapti.

TIMSS- maktabda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish sifatining xalqaro monitoringi bo'lib, Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assosatsiyasi (IEA) tomonidan tashkil etiladi. Ushbu tadqiqot turli davlatlardagi 4- va 8-sinf ta'lim oluvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi. qo'shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, o'quv muassasasi imkoniyati, pedagoglar salohiyati, ta'lim oluvchilarning oilalari bilan bog'liq omillar o'rganiladi. Ushbu ma'lumotlar belgilangan fanlarni o'zlashtirish holatini ko'rsatishda asos bo'ladi.

Tadqiqot to'rt yilda bir marta dunyoning ko'plab ilmiy-tadqiqot markazlari va tashkilotlari, xususan, AQSHning ta'lim sohasidagi test xizmatlari (ETS- Educational Testing Services), Kanadaning statistik markazi (Statistic Canada), Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assosatsiyasi (IEA)ning Sekretariati ishtirokida o'tkaziladi. SHuningdek, turli davlat mutaxassislaridan iborat maslahat qo'mitalari tashkil etiladi.

STEAM-hozirgi kunda dunyo ta'lim tizimining eng asosiy urf bo'lgan innovatsion metodlaridan biri hisoblanadi. Bir qaraganda **STEAM** abbreviaturasi juda murakkab ko'rinadi, lekin uni alohida ko'radigan bo'lsak sodda va aniq ekanini ko'rishimiz mumkin, ya'ni: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics, yoki tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik san'ati, ijod, matematika. Oddiy so'z bilan aytganda, zamonaviy dunyoda eng ko'p talab etilayotgan fanlardir.

Hech kimga sir emaski, ko'plab fan tarmoqlarida katta yutuqlarga erishish uchun o'zlashtiriladigan turli sohalardagi bilimlarning integratsiyasi talab etiladi. Lekin bunga o'quvchilarni qanday qilib tayyorlashimiz mumkin, chunki maktab dasturlari orasidagi bog'liqlikni ko'rish juda murakkabdir. Aynan shunday muammolarni xal qilishda **STEAM** yordam beradi.

Bu metodika ta'limni aralash turda olib borish va egallangan nazariy bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beradi. **STEAM** bu maktabda va maktabdan tashqarida loyixa va o'quv-tadqiqot faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiyadir. Ushbu metod yordamida fanlar alohida tarmoqlarda emas, balki integratsiyalashgan holda, umumiy bog'liqligini ko'rsatib o'rgatiladi.

Fanlarni kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishdan tashqari, texnologiya o'quvchilarning ijodkorligini ham ko'rsatib berishi mumkin. Xalqaro baxolash dasturlari butun sinf o'quvchilarni mushohada

qilishga, mantiqiy fikrlashga hamda ularni yosh va psixologik xususiyatini qay darajada riojlanishini yaqqol namoyon etib boradi.

Foydalanilgan maqolalar

1. Ibragimov X.I., Abdullaeva SH.A. Pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2004.
2. Ishmuhammedov R., Abduqarodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. Ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar. – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2009.

KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA INGLIZ TILI O'QITISH METODLARI

OCHILOVA NIGORA NORMURODOVNA

JDFU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi,
Sherqo'ziyeva Rayxona- talaba

Anotatsiya: kichik yoshdagi bolalarga chet tilini o'rgatishda qanday usul va yondashuvlarga tayanish haqida ko'plab nazariyalar ishlab chiqilgan. Bugungi kunda ta'limning quyi bosqichlarida xorijiy tilni, xususan ingliz tilini o'rgatishda zamonaviy bir qancha metod va usullardan foydalanish pedagogning asosiy vazifalardan biridir.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, zamonaviy pedagogika, xorijiy til, metod, yondashuv, TPR, ko'nikma, malaka, psixologiya

Abstract: Many theories have been developed about what methods and approaches to use when teaching foreign language to preschoolers. These days, a number of modern methods and approaches are used to teach a foreign language , especially English in early childhood education.

Keywords: Early childhood education, modern pedagogy, foreign language, method, approach, TPR, competence, psychology

KIRISH

Til o'rganish qancha erta boshlansa shuncha til o'rganish ko'nikmasini egallash darjasi ortadi. Bolalarda til o'rganishga bo'lgan tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligi, kattalarga qaraganda bolalar vaqtining ko'pligi buning asosiy sabablaridandir. Shuni aytish kerakki, 6–7 yoshli bolalar so'zlar ma'nosini tushunib emas, uni mexanik tarzda yodlaydi. Bugungi kunda bu borada bolalarga chet tilini o'rgatishning o'z metod va yondashuv usullari bor. Zero, zamonaviy

pedagogikaning vazifasi bola rivojlanishining barcha sohalariga uyg'un ta'sir qiladigan, murakkab va noyob bo'lmagan usullarni izlash va yaratishdan iborat

Asosiy qism

Chet tilini o'qitishning asosiy muammosi talabaning yoshi. Ma'lumki, bolalar o'rganish uchun qulayroqdir. Yaqin vaqtgacha o'qitish metodikasi bolalarga qaratilgan edi maktab yoshi, endi ota-onalar chet tilini o'rganishni iloji boricha erta boshlashga intilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tiliga o'rgatishning asosiy maqsadlari:

- bolalarda chet tilida boshlang'ich muloqot qobiliyatlarini shakllantirish;
- o'z maqsadlariga erishish, hayotiy aloqa sharoitida fikr va hissiyotlarini ifoda etish uchun chet tilidan foydalanish qobiliyati;
- chet tillarini yanada o'rganishga ijobiy munosabat yaratish;
- boshqa mamlakatlar hayoti va madaniyatiga qiziqishni uyg'otish

Maktabgacha yoshi, ayniqsa, chet tilini o'rganishni boshlash uchun juda qulaydir. Bu yoshdagi bolalar til hodisalariga nisbatan sezgirligi bilan ajralib turadi, ular o'zlarining nutq tajribalarini, tilning "sirlarini" tushunishga qiziqishadi. va til o'rgatishning bir qancha uslub va metodlari bor. Badiiy - ijodiy o'yinlar - bunday o'yinlar bolaning badiiy ijod chegarasida turgan faoliyat turi bo'lib, bunday o'yinlar orqali bolalarning ichki dunyosini kashf qilish mumkin. Bunday metodikalardan tashqari multfilmlar ham bolalar uchun ingliz tilini o'rganishda eng yaxshi yordamchi hisoblanadi. Bolalar multfilmlarni yaxshi ko'radilar va ularni ketma-ket tomosha qilish ularga pozitiv kayfiyat bag'ishlaydi.

Shuning uchun ingliz tilidagi multfilmlar bir vaqtning o'zida bolalarning pozitiv-kommunikativsifatlarini shakllantirish bilan birga chet tilini o'rgatishning ko'plab muammolarini hal qilishga yordam beradi.

Ritmik musiqa o'yinlari- bu har qanday an'anaviy o'yinlar, masalan sheriklar tanlovi bilan raqs tushadigan raqslar, bu muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirishga emas, balki nutqning fonetik va ritmomelodik jihatlarini yaxshilashga va til ruhiga botish uchun yordam beradi, masalan: "Yong'oqlar va may", "Siz nima? ism", "Menga do'stlarim yoqadi", "Eshitgan, elkama, tizza va oyoq barmoqlari" va boshqalar.

Qishloq joylardagi boshlang'ich maktab o'quvchilari odatda ingliz tili muhitidan ancha uzoq bo'lgan sharoitda o'sishadi va bolalarning fikrlashi mavhum shaklda qolaveradi, bolalarning yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayoni doimo hissiyotlarga tayangan holda kechadi. Shuning uchun, bog'cha yoshidagi bolalarga ingliz tili o'qituvchilari o'qitishda oson metodikalar orqali, o'quvchilar atrofidagi buyumlardan, kartochkalardan va boshqa o'quv qo'llanmalaridan to'liq foydalanishadi. "Banana" va "apple" kabi so'zlarni o'qitishda o'qituvchilar banan va olma kabi mevalarni ko'rsatib birdaniga rangni bildiruvchi yangi so'zlarni ham

o'rgatib ketishlari mumkin. Bolalar o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilish uchun sinfdagi narsalar orqali ularni chet tilida qo'llanilishini o'rgatib borishadi.

Last Man Standing (Oxirgi qolgan odam) Bu tezkor o'yin hisoblanadi. Ammo o'quvchilarga o'ylash uchun biroz vaqt beradi. Bu o'yin birgalikda o'rganishga undaydi, ya'ni boshqa o'quvchilar so'zlayotganida qolgan bolalar o'zlari so'z o'ylayotgan bo'lishadi. Bu o'yinni o'ynash uchun koptokcha kerak bo'ladi va hamma o'quvchilar doira shaklida turib olishlari lozim. Istalgan bir mavzu tanlashingiz kerak bo'ladi. Masalan: Things found in a kitchen (oshxonada topiladigan buyumlar), food, profession va hokazo. Biror o'quvchiga to'pni uloqtirish orqali o'yin boshlanadi. O'sha o'quvchi mavzuga doir biror inglizcha so'z aytadi va to'pni keying o'quvchiga uloqtiradi. To'pni qabul qilgan har bir o'quvchi shu mavzuga aloqador so'z aytishi kerak bo'ladi. Agar ular aytilgan so'zlarni qayta aytsa yoki bir necha soniya ichida so'z topa olmasa, ular o'yindan chiqadi va o'yinni o'tirgan holda kuzatadi

Pictionary- Ko'pgina ingliz tilida so'zlashuvchilar Pictionary, rasm chizish o'yini bilan yaxshi tanish. Rasm chizish maqsadi uchun siz oddiy doska yoki oq magnit doskadan foydalanishingiz mumkin. Sinfni 2 guruhga bo'lib oling va har bir jamoa uchun doskadaning bir tomonida jadval chizing. Siz jamoalarning ballarini shu yerga yozib borasiz. A jamoadan bir kishi chiqadi. Va ko'pgina teskari o'girilgan so'zlardan bittasini tanlaydi va shu so'zni doskaga chizib beradi. Va boshqalar topishi kerak bo'ladi. So'zni birinchi bo'lib to'g'ri topgan jamoaga ball beriladi. 10 ball olgan jamoa g'olib hisoblanadi.

Rol ijro etish(role play) o'qituvchi biror ma'lumotni, masalan, hayvon yoki qushlarning nomlarini o'rgatayotgan paytda rol orqali ijro etishi yoki bolalarga ijro ettirishi lozim. Misol uchun: bir o'quvchi itning vovillashi, mushukning miyovlashi, sherning narasini ko'rsatsa, boshqa bir o'quvchi bu tovushlar qaysi hayvonga tegishli ekanligini bilib, uning inglizcha nomini aytishi zarur

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak maktabgacha bo'lgan davr bolalar uchun chet tillarini o'rganish uchun qulay davr hisoblanadi va zamonaviy pedagoglar yuqoridagi metodlardan foydalanib dars o'tishsa albatta samarali natijaga erishadilar. Bolalar juda qiziquvchan bo'lishadi muloqotga tez kirishishadi, taqlidga moyillik kuchliligi tufayli ularga o'yin tarzidagi va majburiyatlarsiz darslar o'tilib til o'rgatilishi maqsadga muvofiqdir. Bilamizki bu davrda bolalarning individual xarakteri va shaxsiyati rivojlanayotgan bo'ladi, shuning uchun tarbiyachi qo'llaydigan har bir usul va yondashuv bola rivojiga ijobiy ta'sir etishi mumkin. Bunda maktabgacha yoshdagi bolalarning chet tilini bilish ko'nikmalarini oshirishda zamonaviy metod va yondashuvlaridan foydalanish samaralidir

REFERENCES:

1Yo'ldosheva D.A. Kichik yoshdagi bolalarga ingliz tilini o'rgatishning innovatsion usullari. 2022

2.Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi.-T.:O'qituvchi,2016 y.

3#MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INGLIZ TILINI O'RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI G'aniyeva Xayrinso Baxtiyorovna maqolasi

4. Xaydarova Z.S Toshkent shahar yuridik texnikumi umumta'lim fanlar

kafedrasi o'qituvchisi "Modern methods of teaching English" maqolasi 2021 y. Dekabr.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mo'minov Isroil Xudoyshukur o'g'li
Termiz davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim nazariyasi
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari mantiqiylik, tezkorlik, kreativlik imkoniyatlari asosida takomillashtirilganligi, boshlang'ich sinf darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ma'qbul shakl, vosita va usullari kommunikativ va tahliliy ko'nikmalar, psixologik ta'sir ko'rsatish ko'nikmalari, mazmunini shakllantirish modeli asosida takomillashtirilganligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, nazariy-metodologik asoslar, psixologik ta'sir, shakl, vosita, kommunikativ, kreativlik, model, tahliliy ko'nikma, texnologiya.

Ta'lim tizimida innovatsion jarayonlar samaradorligi boshlang'ich sinf darslari samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish, inovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish shart-sharoitlariga, ta'limning an'anaviy usullari bilan maqsadga muvofiq ravishda uzviy qo'llashga bog'liq.

Ayrim hollarda samarali bo'lgan an'anaviy usullardan voz kechish holatlari sodir bo'lmoqda. Bu innovatsiyalarni tajribada sinalgan va ijobiy natija berib kelayotgan o'qitishga qarshi qo'yishdek sezilmoqda. Shuning uchun ham an'anaviy ta'lim tizimidagi ijobiy tajribalar innovatsiyalarga uyg'unlashtirishi maqsadga muvofiq. Hozirgi kunda ta'lim tizimida innovatsion ta'lim texnologiyalarni qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Innovatsion yondashuv ta'lim-tarbiya jarayonida mashg'ulotlarni qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Innovatsiyalarning samaradorligini aniqlashda o'qituvchilarning fanlar jumladan, boshlang'ich sinf tabiatshunoslik fani asoslarini o'zlashtirish natijalariga qarab fikr yuritish zarur. Hozirgi paytda ularning bilim egallashlarida axborot kommunikatsiya vositalaridan keng ko'lamda foydalanilmoqda. Ayniqsa, yosh xususiyatlariga e'tibor qaratgan holda kompyuterda ishlash, turli tarmoqlardan kerakli ma'lumotlarni izlab topish va o'zlashtirib olish ularning qiziqarli mashg'ulotlariga aylanib bormoqda. Faqat bunda komp'yuter savodxonligi mukammal bo'lishi talab etiladi.

Bu ham innovatsion yondashuv bo'lib, ularda maxsus bilim, ko'nikma va malakalarning tarkib topishini taqozo etadi. Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya jarayonidagi xilma-xillik, mustaqillik, onglik, faollik, erkin va ijodiy fikrlash, o'zini namoyon etish, ilm-fandagi yangiliklardan xabardor bo'lish va yangilik yaratishga intilish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining turmush tarziga aylanib bormoqda. Bu muammolarni hal qilishni eng samarali usuli innovatsion ta'lim texnologiyalar ekanligi ma'lum bo'ldi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish samaradorligiga pedagogik jamoa rahbarlarining yangilikka munosabati, boshqaruv uslubi, rahbar va xodimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar xususiyatlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik jamoa a'zolarini bu yangilik haqida to'liq zaruriy ma'lumotlar bilan ta'minlash hamda ularning bu munosabatini yaxshilashga yo'nalgan tadbirlar olib borish zarur.

Hozirgi kunda shakllanib, rivojlanib borayotgan mazkur yangi fan haqida jiddiy fikrlar bildirilayapti, uning asosiy vazifasi hukmron bo'lib turgan butun o'quv-tarbiya tizimi nazariyasini innovatsiya asosida qayta tashkil etib o'zlashtirishdir. Innovatsion pedagogika hukmron nazariya, nazariy va amaliy muammolarni hal etishning asosi qilib olingan. Innovatorlar fikricha, asosan, adabiy mumtoz pedagogik nazariyalar eskirib qolgan yangi sharoitda, hozirgi avlodni bu yo'l bilan tarbiyalash mumkin emas.

Hozirgi pedagogika fanidagi vaziyat umumiy holda shundan iborat. Bu vaziyatda innovatsiya juda muhim pedagogik bilimlar tizimidir. Obyektivlik, maqsadga muvofiqlik, mustahkamlik bir-biriga zid bo'lmaslikning asosiy xarakteristikalaridir. Pedagogika mazmuni har qanday ilmiy nazariya kabi tizimini tashkil etuvchi tamoyillarni loyihalashtiradi va ushlab turadi hamda ushbu asosiy bilimlarga asoslanishi muhim holdir.

Jahon pedagogik nazariyasi tarbiyaviy jarayon sharti bilan bog'liq ekanligi, allaqachonlar e'tirof etilgan. O'sib borayotgan avlodlar tarbiyasi juda jiddiy ish bo'lib, uning o'tkinchi narsalarga bog'liq etib qo'yish mumkin emas.

Ma'lum bo'lishicha, amaliyotda yo'l ko'rsatuvchi pedagogik nazariyalarning asosiy kamchiliklaridan biri, bilim va ta'limning ustunligini qattiq bo'rttirib yuborishdadir. Inson ma'naviy mehnat odatiy tarbiyasi zarariga, bilimda yodlab olish hajmining ko'payib borishi maktab hayotida odatiy hol bo'lib qoldi. Hozirgi tarbiya va boshqarayotgan amaliyotning hamma belgilari bo'yicha inqiroz holatda ekanligi ko'rinib turibdi.

Bu holatdan chiqish uchun zarur bo'lgan har qanday harakat innovatsion deb hisoblanayapti va bu holda ular o'z nomlariga mosdir. Innovatsion pedagogikani ko'pincha an'anaviy muqobil pedagogika deb ataydilar. Bu fikrga qo'shilmaslik mumkin emas, hech bo'lmaganda eng oddiy tushunchalar bo'yicha sinf ham, o'qituvchi ham, dars mazmuni va darsliklar yo'qolib ketmaydi-ku, agarda pedagogik tizim saqlanib qolsa, unda faqat uni mukammallashtirish haqida gapirish mumkin. Faraz qilayotgan rivojlanish strategiyamiz rivojlantiruvchi o'qitish yo'naltirishlaridan eng, avvalo, o'z intilishlarini maktabda o'qishga

boshlashgacha yaxshi rivojlangan tuzilmalarni shakllantirish hamda bu harakatlarga endi paydo bo'lib kelayotgan jarayonlarni uyg'unlashtirib olib borishga qaratilgan strategik yo'limizdir.

Butun taraqqiyotning o'z avlodlari haqidagi g'amxo'rligi mantiqqa asoslangan didaktik va pedagogik tizim tuzishga amal qilishdir. Xuddi ana shuning uchun ham metodologik asos negizi sifatida keng ma'noda tabiatni o'rgatuvchi soha bo'lib, xalq pedagogikasi hisoblanadi.

Darhaqiqat, innovatsion pedagogik texnologiya ta'lim tizimining ratsional yo'llarini ishlab chiqaruvchi jarayon bo'lib, unda o'qituvchi asosiy mas'ul shaxs hisoblanadi. Chunki uning asosiy vazifasi axborotni o'quvchilarga tez, aniq va tushunarli etkazib berishdan iboratdir. O'quvchilarni yangiliklarni qabul qilishlari va bunga moyillaklari hamda fe'l-atvori har xil bo'lishiga qaramay o'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishga o'rgatish lozim.

Bunda o'quvchi asosiy harakatlanuvchi kuch bo'lib, o'qish, mutoala qilish, chizma chizish, proyeksiyalarni, formulalarni tushunib, asboblarni ishlata olishi, bir-birlari bilan do'stona munosabatda bo'lib oldilariga qo'yilgan muammolarni echishda bir-birlariga yordam berish ularning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Innovatsion g'oyani amalga oshirish ishlarini boshqa hamkasblari qo'llab - quvvatlab, ular ham shu yo'sinda ish tuta boshlaydilar. Bunday holatlarda bir guruh o'qituvchilar ham yangicha ishlash ishtiyoqi bilan tajriba - sinov ishlarini amalga oshiradilar. Shu asosda maktab o'quv jarayoniga yangilikni kiritish ishlari boshlanib ketishiga sabab bo'ladi. Albatta bu holatda ham yangilikni tatbiq etishda qarama - qarshiliklar bo'lishi mumkin. Bunday holatda ko'pchilikning fikri g'olib chiqadi.

Yuqorida keltirilgan "Yuqoridan" tashabbus asosida yangilikni o'quv jarayoniga qo'llanishini "Pastdan" tashabbusga nisbatan qarama - qarshi qo'yish mumkin emas. Ammo yangilikni yuqoridan markazlashtirilgan holda kiritilganda o'qituvchilarning innovatsion tashabbuskorligi pastroq darajada bo'lishi kuzatiladi.

Shu sababli maktab o'qituvchilari yangiliklarni pedagogik faoliyatga kiritishni rejalashtirishda: yangilikni maqsad va vazifalarini, uni o'quv jarayoniga kiritishning real imkoniyatlari, pedagogik jamoa uchun ijodiy muhit yaratish, ta'lim - tarbiyaviy ishlarni yangicha ishlash modelini, maktabning moddiy - texnik imkoniyatini oshirishda mantiqiy ketma - ketligini pedagogik jamoaning o'zi bilan hamkorlikda ishlab chiqishi kerak. Kelgusida maktab rivojlanuvchi rejimida ishlashi, sifat samaradorlikni kafolatlashiga ishonch hosil qilishi kerak. Pedagogik jamoa esa, ijodkor o'qituvchidan-ijodkor pedagogik jamoa majmuasiga aylanishiga ishonch hosil qilishi kerak.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda nafaqat innovatsion pedagogik texnologiya usul va vositalaridan balki, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonning mazmun va sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan rivojlangan mamlakatlarda axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda ularning texnik vositalarni integratsiyalash asosiy yo'nalish bo'lmoqda.

Shu munosabat bilan hatto "Multimedia" tushunchasi paydo bo'ldiki, u o'qitishda ko'pchilik texnik vositalardan kompleks foydalanishni bildiradi. Multimediani qo'llagan holda eng muhim narsa o'quvchilarni kerakli axborotni tanlab olishga o'rgatishdan iborat bo'ladi. O'qituvchining vazifasi axborotni topish va yordam berishdan iborat bo'ladi.

O'qituvchi bilimlar sohasida yo'l ko'rsatuvchi hamdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarning joriy etilishi o'qituvchi vazifasining o'zgarishiga sabab bo'ldi, pedagog ta'lim-tarbiya berishdan ko'proq tadqiqotchi, tashkilotchi, maslahatchi va dasturlovchiga aylanib boradi. Keyingi yillarda axborot texnologiyalari bilan jihozlash, ta'lim tizimi mazmuni, uni tashkil etish shakllari hamda sifatni oshirish jarayonida ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi va bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. Академические исследования в современной науке, 2(15), 70-75.

2. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
3. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
4. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
7. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
8. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
9. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
10. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
11. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEKANIKA BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(3), 447-449.

12. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.
13. Norqobilova, R. D. (2023). USE of diagnostic tests in foreign schools. Results of National Scientific Research International Journal, 2(1), 359-364.
14. Norqobilova Rayxona Davlatovna. Functions and Principles of Pedagogical Diagnostics. Vol. 2 No. 1 (2023): Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal.
15. Норқобилова, Р. (2023). Boshlang 'ich sinf o 'quvchilarining ona tilidan iqtidorini diagnostika qilish mexanizmlarini takomillashtirish. Общество и инновации, 4(1/S), 36-41.
16. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education 2.4 (2023): 129-132.
17. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.
18. Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 98-100.

OTM TALABALARIDA INNOVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolikova Dilobar Maxsitovna - Farg'ona davlat universiteti, dotsent (PhD)

Dunyoning rivojlangan oliy ta'lim tizimida mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash yo'nalishlaridan biri sifatida bo'lajak pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, ularning innovatsion fikrlash ko'nikmasini, individual ijodiy faoliyatini birmuncha to'laroq namoyish qilish, intellektual salohiyatini rivojlantirish, o'qish jarayonida egallagan bilim, ko'nikma va malakalar zahirasini innovatsion masalalar yechimiga qaratish muammolari alohida o'rin egallaydi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish oliy pedagogik ta'lim tizimini qayta qurishni, maqsad va vazifalarini aniqlashtirishni, bo'lg'usi o'qituvchilarni tayyorlash

mazmunini oliy ta'lim muassasalari innovatsion tizimining yangi talablariga muvofiq ravishda takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Innovatsion fikrlash ko'nikmasi - keng tushunchalar yig'indisi bo'lib, unda ilmiy tasavvurlar, qarash va g'oyalar akademik ilm mantig'i bo'yicha emas, balki mazkur jarayonning modifikayalari qo'llab-quvvatlanishi natijasida rivojlanayotgan tafakkur maxsuli va amaliyot mulohazasi, ko'nikma natijasida yuzaga chiqadigan fikr, tasavvur va tushuncha, xotira hamda innovatsion qarashlar majmuasini ifodalaydi.

Talabalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonlarida ularda innovatsion fikrlash ko'nikmasini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish, talabalarni ta'lim-tarbiya jarayonida ko'proq erkin va mustaqil fikrlashga o'rgatish, talabalarning sub'ektivligini oshirish hisobiga, sub'ekt-ob'ekt munosabatlaridan sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga o'tish, ya'ni mazkur jarayonda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish, shuningdek, ularning mustaqil ta'lim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, mustaqil olgan ma'lumotlarini o'rganish asosida ularning ilmiyligi, yangiligi va ishonchligini tahlil qilish, eng yangi va ishonchli ma'lumot va axborotlar bilan ta'minlash, talabalarning innovatsion fikrlashtni rivojlantirishda ular faoliyatini muvofiqlashtirishda axborotlar almashinuviga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq, deb xisoblagan.

Talabalarda innovatsion fikrlash ko'nikmasini takomillashtirish jarayonlarini modellashtirishda bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning natijalari, fan-texnika yutuqlari, yaratilayotgan yangiliklar va rivojlanishlar, yoshlarning intellektual salohiyatining o'sib borishi, rivojlanib borayotgan davlat, jamiyat va shaxs ehtiyojlari, rivojlanishlarga bog'liq holda kun sayin o'zgarib, yangilanib va rivojlanib borayotgan zamonaviy talablarga va innovatsiyalarga asoslanishini tadqiqotchi tomonidan ishlab chiqilgan model mazmunida ko'rish mumkin bo'ladi.

Talabalarda innovatsion fikrlash ko'nikmalarini takomillashtirish tizimi va mexanizmlari maxsus chizma asosida ifodalab, sharhi ilmiy jihatdan asoslab o'tilgani ishni yanada boyitilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidaxmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. - I; RTM, 2000. - 46 b.
2. Kholikova, D. (2020). INTELLECTUAL ACTIVITY OF CREATIVE THINKING VERBAL TEST "UNUSUAL USE". PEDAGOGICAL SCIENCES, 22.
3. Kholikova, D. M. (2021). DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THINKING SKILLS IN.
4. Xolikova, D. M. (2022). TALABALARDA INNOVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI. Scientific progress, 3(4), 174-180.
5. SHaripova D., Xolikova D. Osnovnye napravleniya raboty po texnologiyam ozdorovleniya v nachal'noy shkole. "Xalk ta'limi" ilmiy-jurnal "Metodika". 2017. № 6.
6. SHaripova, D., & Xolikova, D. Osnovnie napravleniya raboti po texnologii zdorovesberejeniya v nachalnoy shkole. "Xalq ta'limi" ilmiy-metodik jurnali. 2017. № 6.
7. Maksutovna, K. D. (2022). DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THINKING SKILLS AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(10), 55-59.
8. Maksutovna, K. D. (2022). Development of innovative thinking skills among students of higher educational institutions. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(10), 55-59.
9. Khalikova, D. M. (2016). QUESTION OF EDUCATION IN IMPROVING THE

PERSONALITY. Uchenyy XXI veka, (3-1), 34-37.

10.Xolikova, D. M. (2016). QUESTION OF EDUCATION IN IMPROVING THE PERSONALITY. Uchenyy XXI veka, (3-1 (16)), 34-37.

11.Xolikova, D. M. (2022). TALABALARDA INNOVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI. Scientific progress, 3(4), 174-180.

12.Bahodirovna, A. M., & Maxsitovna, X. D. (2023). MIQDOR TUSHUNCHASINING BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARIGA O 'RGATISH USULLARI. PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION, 2(5).

13.XOLIKOVA, D., & SOLIYEVA, M. (2023). TALABALARDA INNOVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(5), 80-85.

14.Maxsitovna, X. D. (2023). SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA O'QISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH. MODERN SCIENCE, 2181, 3906.

15.Xolikova, D. (2023). INCREASING LEARNING EFFICIENCY IN CLASSROOM STUDY LESSONS. Modern Science and Research, 2(5), 750-760.

16.Xolikova, D. (2023). POVYSHENIE EFFEKTIVNOSTI OBUCHENIYA NA UCHEBNYX UROKAX V KLASSE. Sovremennaya nauka i issledovaniya, 2(5), 750-760.

17.Maxsitovna, X. D. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TIL O'QITISHGA KOMMUNIKATIV YONDASHUV. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(19), 825-829.

**BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING
KICHIK YOSHGA MOS SHART-SHAROITLAR YARATISH VA UNING
AHAMIYATI**

Mo'minov Isroil Xudoyshukur
o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari mantiqiylik, tezkorlik, kreativlik imkoniyatlari asosida takomillashtirilganligi, boshlang'ich sinf darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ma'qbul shakl, vosita va usullari kommunikativ va tahliliy ko'nikmalar, psixologik ta'sir ko'rsatish ko'nikmalari, mazmunini shakllantirish modeli asosida takomillashtirilganligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, nazariy-metodologik asoslar, psixologik ta'sir, shakl, vosita, kommunikativ, kreativlik, model, tahliliy ko'nikma, texnologiya.

Innovatsion faoliyatning rivojlanish jarayoni aynan shaxsiy sabablilik darajasidan boshlanadi. Maxsuldorlik darajasida biz ancha murakkabroq tashkil etuvchilarga duch kelamiz shaxs ijodiy imkoniyatlari va refleksivlik birligiga innovatsion munosabatga yo'l ko'rsatish doimiy muammolar qo'yish va ularni turlicha echishni nazarda tutadi.

Asosiy etibor innovatsion faoliyat texnologiyasidan ko'ra ko'proq bilimga qaratiladi. Asosiy maqsad o'quvchilarni innovatsion jarayonga jalb etish bunda ularni o'qituvchi bilan birgalikda o'z mualliflik dasturini sinab ko'radi yangilik kiritish uslublarini aniqlaydi va etish samarasini baholaydi.

Shu bilan birga butun pedagogik jamoasi birga ijodiy hamkorlik qilish sharoitida faoliyat ko'rsatadilar. Ilmiy tekshirish uslubi va guruhli ish yuritishni bir-biriga bog'lab ish olib borish guruhli tekshirishlarni tashkil qiladi va ana shu tajriba maydonida o'quvchilarni uyushtirish texnologiyasi asosini tashkil etadi.

Innovatsion jarayonni, yangilikni yuqoridan emas, pastdan, o'zini-o'zi rivojlantirish prinsipidan kelib chiqib innovatsion g'oyani ma'lum guruh o'qituvchilar tashabbus ko'rsatib, ishlay boshlaydilar.

Innovatsion g'oyani amalga oshirish ishlarini boshqa hamkasblari qo'llab - quvvatlab, ular ham shu yo'sinda ish tuta boshlaydilar. Bunday holatlarda bir guruh

o'qituvchilar ham yangicha ishlash ishtiyoqi bilan tajriba - sinov ishlarini amalga oshiradilar. Shu asosda maktab o'quv jarayoniga yangilikni kiritish ishlari boshlanib ketishiga sabab bo'ladi. Albatta bu holatda ham yangilikni tatbiq etishda qarama - qarshiliklar bo'lishi mumkin. Bunday holatda ko'pchilikning fikri g'olib chiqadi.

Yuqorida keltirilgan "Yuqoridan" tashabbus asosida yangilikni o'quv jarayoniga qo'llanishini "Pastdan" tashabbusga nisbatan qarama - qarshi qo'yish mumkin emas. Ammo yangilikni yuqoridan markazlashtirilgan holda kiritilganda o'qituvchilarning innovatsion tashabbuskorligi pastroq darajada bo'lishi kuzatiladi.

Shu sababli maktab o'qituvchilari yangiliklarni pedagogik faoliyatga kiritishni rejalashtirishda: yangilikni maqsad va vazifalarini, uni o'quv jarayoniga kiritishning real imkoniyatlari, pedagogik jamoa uchun ijodiy muhit yaratish, ta'lim - tarbiyaviy ishlarni yangicha ishlash modelini, maktabning moddiy - texnik imkoniyatini oshirishda mantiqiy ketma - ketligini pedagogik jamoaning o'zi bilan hamkorlikda ishlab chiqishi kerak. Kelgusida maktab rivojlanuvchi rejimida ishlashi, sifat samaradorlikni kafolatlashiga ishonch hosil qilishi kerak. Pedagogik jamoa esa, ijodkor o'qituvchidan-ijodkor pedagogik jamoa majmuasiga aylanishiga ishonch hosil qilishi kerak.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'qitishda nafaqat innovatsion pedagogik texnologiya usul va vositalaridan balki, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonning mazmun va sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan rivojlangan mamlakatlarda axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda ularning texnik vositalarni integratsiyalash asosiy yo'nalish bo'lmoqda.

Shu munosabat bilan hatto "Multimedia" tushunchasi paydo bo'ldiki, u o'qitishda ko'pchilik texnik vositalardan kompleks foydalanishni bildiradi. Multimediani qo'llagan holda eng muhim narsa o'qituvchilarni kerakli axborotni tanlab olishga o'rgatishdan iborat bo'ladi. O'qituvchining vazifasi axborotni topish va yordam berishdan iborat bo'ladi.

O'qituvchi bilimlar sohasida yo'l ko'rsatuvchi hamdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarning joriy etilishi o'qituvchi vazifasining o'zgarishiga sabab bo'ldi, pedagog ta'lim-tarbiya berishdan ko'proq tadqiqotchi, tashkilotchi, maslahatchi va dasturlovchiga aylanib boradi. Keyingi yillarda axborot texnologiyalari bilan jihozlash, ta'lim tizimi mazmuni, uni tashkil etish shakllari hamda sifatni oshirish jarayonida ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi va bermoqda.

Ma'lumki o'qituvchilarning an'anaviy o'qitish usulida amaliy ishlar o'tkazishga ko'p vaqt ajratiladi. Bu mutaxassis tayyorlashning juda muhim tarkibiy qismidir. U nafaqat o'quvchining nazariy bilimlarini mustahkamlashga, o'quv materialini o'zlashtirish samarasini oshirishga, balki muayyan soxada amaliy ko'nikmalarni hosil qilishga ham ko'mak beradi. Texnologiyalar tez sur'atda rivojlanayotgan hozirga vaqtda amaliy mashg'ulotlar uchun stendlarni har bir o'quv yilida takomillashtirish talab etiladi. Buning uchun esa qo'shimcha sarf-harajatlar qilish kerak.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olib, yangi tizim mutaxassis kadrlari tayyorlash uchun muhim vazifalarni hal etishga yordam beradi, yangi samarali, hamma-bop pedagogik uslubini joriy etish zarurati tug'ildi, deb ayta olamiz. Buning uchun o'quv ustaxonalarida mashg'ulotlar barcha o'quvchilar uchun nafaqat qiziqarli balki qulay oson bo'lishiga erishmoq lozim.

Mashg'ulotlar barcha o'quvchilar uchun nafaqat qiziqarli, balki qulay oson bo'lishiga erishmoq lozim. Mashg'ulotlar o'ziga jalb eta olishi, barcha ruhiy va didaktik omillari hisobga olishi; jarayonlarni jo'shqin tarzda namoyon etishi, mashg'ulotlar o'tkazish va o'qitiladigan fanni o'zlashtirishni umuman butun o'qitish samarasini oshirish, egallagan bilimlar xususida o'ziga - o'zi baho berish imkonini ta'minlamog'i zarur.

Aynan shu nuqtai nazardan zamonaviy axborot texnologiyalarining tadbiq etilishi yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni maqbul tarzda hal qilish va an'anaviy o'qitish usulining bir qator kamchiliklarini bartaraf etishga ko'mak beradi.

Virtual stend-o'quv amaliy stendi yoki o'quv malaka ustaxonasi bo'lib, o'quvchilarning nazariy bilimlarni mustahkamlashga, kompyuter dasturi va texnologiyalari orqali zaruriy ko'nikmalarni olishga yordam beradi.

Ularning joriy qilinishi natijasida, anan'aviy ta'limga qiyoslanganda, mutaxasislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim jarayonining yanada yuqori sifati ta'minlanadi. Bunga avtomatlashtirilgan o'qituvchi (pedagog) va test o'tkazuvchi tizimlar, test topshiriqlari va o'z-o'zini tekshirish uchun savollarni o'z ichiga olgan ixtisoslashgan o'quv uslubiy qo'llanmalardan foydalanish, o'quv jarayonining uslubiy negizini tezkor yangilash hisobiga erishiladi. Biz o'qitishning tashkiliy shakllari, zamonaviy axborot texnologiyalari hamda turli ta'lim maskanlarining o'quv imkoniga ega bo'lamiz. Bu esa ma'lum darajada turli muassasalar diplomlarining qadri teng bo'lishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalari quyidagilarga olib keladi:

ta'lim jarayoni o'quvchilarini aniq tayyorgarlik darajasini, qobiliyatlarini, yangi materialni o'zlashtirish, sur'atni, qiziqish va mayllarni hisobga olib ko'proq individual ravishda yordam bersh;

o'quvchilarning bilish faoliyatlarini kuchaytirish mumkin;

ularning o'z - o'zini takomillashtirish, ta'lim va kasbga qiziqishlari hamda intilishlarini qo'lab-quvvatlash va rivojlantirish;

ta'lim jarayonlarida fanlararo aloqalarni kuchaytirish borliq hodisalarini kompleks o'rganish ta'lim jarayonining moslashuvchanligi, omilkorligi, tashkil topish shakllari va ularni takomillashtirish hisobiga uni doimiy va dinamik yangilash;

barcha ta'lim muassasalarida o'qitishning muammoli kompyuter vositalaridan hamda virtual stendlardan foydalanish;

ta'lim jarayonining texnologik bazasini hozirgi zamon texnik vositalarni bilan takomillashtirish.

Shuning uchun zamonaviy texnologiyalarda pedagogik jarayon, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari asosida amalga oshirilishi lozim.

Shuning uchun ketma-ket keluvchi avlodlarning rivojlanish darajasi deyarli farq qilmas edi. Bunday sharoitlarda Ya.A.Komenskiy o'qitishning avtoritar texnologiyasi, an'anaviy "sinf-dars" tizimi dunyoga keldi.

O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalariga quyidagi asosiy tamoyillariga xos bo'ladi:

insonparvarlik, ya'ni insonga har tomonlama hurmat va muhabbat ko'rsatish, unga yordamlashish, uning ijodiy qobiliyatiga ishonch bilan qarash, zo'rlashdan to'la voz kechish.

hamkorlik, ya'ni pedagog va o'quvchilar demokratizm, tenglik, sheriklik.

erkin tarbiyalash, ya'ni shaxsga uning hayot *faoliyatining keng va tor* doirasida tanlab olish erkinligi va mustaqillikni berish, *natijalarni tashqi ta'sirdan* emas, ichki hissiyotlardan keltirib *ehiqarish*, shaxsga yo'naltiril-gan *texnologiyalarning* kommunikativ asosi pedagogik jarayonda o'quvchiga insoniy-shaxsiy yondoshuv hisoblanadi,

Shaxsga yangicha qarash quyidagilardan iborat bo'ladi:

pedagogik jarayonda shaxs obyekt emas, **subyekt hisoblanadi** har bir o'quvchi qobilyat egasi, ko'pchiligi esa istedod egasi hisoblanadi.

yuqori etik qadriyatlar (saxiylik muhabbat, mehnatsevarlik vijdon va boshqalar) shaxsning ustivor xislatlari hisoblanadi.

munosabatlarni demokratlashtirish quyidagilarni o'z ichiga oladi

o'quvchi va pedogog huquqlarini tenglashtirish;

o'quvchining erkin tanlab olish huquqi ;

xatoga yo'l qo'yish huquqi;

o'z nuqtai nazarga ega bo'lish huquqi;

pedagog va o'quvchilar munosabati zayli: taqiqlamaslik, boshqarish emas, birgalikda boshqarish, majburlash emas, ishontirish, buyurish emas, tashkil etish, ehgaralash emas, erkin tanlab olishga imkon berish.

Yangi munosabatlarning asosiy mazmuni, hozirgi zamon sharoitida samarali natija bermaydigan va g'ayri insoniy hisoblanadigan zo'ravonlik pedagogikasidan

vos keehishdir. Muammo bu tamoyilni mutloqlashtirishda emas, balki uning oqilona mezonlarini aniqlashdadir.

Erkin o'qitish quyidagilar bilan belgilanadi:

ishonchga asoslangan erkin talabchanlik;

o'quv materialiga qiziqish uyg'otish, bilishga va faol jiddiy fikrlashga rag'batlantirish;

o'quvchilarning mustaqilligi va tashabbusiga tayanish;

jamo'a orqali bilvosita usullar bilan talablarni amalga oshirishni ta'minlash.

Yangi individual yondoshuvning mohiyati shundaki, u ta'lim tizimida o'quv fanidan o'quvchiga emas, o'quvchidan o'quv fani tamonga harakatlanishni taqozo etadi, o'quvchilarning mavjud imkoniyatlarini inobatga olib, ularni rivojlantirish, takomillashtirish va boyitishga qaratilgan bo'ladi.

Individual yondoshuvning zamonaviy yangi talqini quyidagilardan iborat:

o'rtacha o'quvchiga yo'naltirishdan voz kechish.

shaxsning yangi xislatlarini izlash.

shaxs rivojlanishining individual dasturlarini tuzish.

Shaxsiy yondoshishda birinchi navbatda quyidagilar zarur bo'ladi:

har bir o'quvchi qiyofasida noyob shaxsni ko'rish, uni hurmat qilish, tushunish, qabul qilish, unga ishonish. Pedagogda barcha o'quvchilar istedodli degan ishonch bo'lishi;

shaxsga notig'ni maqullovchi, qo'llab - quvvatlovchi, xayrixox, vaziyatlar yaratish, ya'ni o'qish qoniqish va xursandchilikni olib kelish;

bevosita majburlashga yo'l qo'ymaslik, qoloqlikga va boshqa kamchiliklarga urg'u bermaslik, uning nafsoniyatiga tegmaslik;

pedagogik jarayonda, o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga imkoniyat yaratish va ko'maklashish.

Innovatsiya-bu muhim ahamiyaga ega bo'lgan va tizimli yangiliklardan iborat bo'lib, ular turli tashabbus va yangilanish asosida yuzaga keladi, hamda

ta'limning tadrijiy ravishda takomil topishi uchun istiqbolli hisoblanadi, shuningdek, ta'lim muhitining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik yangilik - pedagogik faoliyatda ilgari ta'lim jarayonida noma'lum bo'lgan o'zgarishlarni kiritish orqali ta'lim va tarbiyaning nazariya vositasidir.

O'quvchilarning bilimi va faoliyatini tashkil qilishning turli usul va vositalari umumiy mantiqi, hamkorlikda o'qitish tamoyillarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Shu majmualar o'z navbatida hamkorlikda o'qitish texnologik asosini tashkil etadi. Faqat shunday asosda ko'rilgan didaktik tizim va pedagogik jarayonda sinalgan usul, vositalar texnologiya sifatida xizmat qilishi mumkin. Didaktik tizimning asosini o'qitish uslublari majmuasi tashkil etib, ular ma'lum nazariy asos, prinsiplarga ta'lim konsepsiyasiga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. Академические исследования в современной науке, 2(15), 70-75.
2. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
3. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
4. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

7. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
8. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
9. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
10. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
11. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(3), 447-449.
12. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.
13. Norqobilova, R. D. (2023). USE of diagnostic tests in foreign schools. Results of National Scientific Research International Journal, 2(1), 359-364.
14. Norqobilova Rayxona Davlatovna. Functions and Principles of Pedagogical Diagnostics. Vol. 2 No. 1 (2023): Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal.
15. Норкобилова, Р. (2023). Boshlang 'ich sinf o 'quvchilarining ona tilidan iqtidorini diagnostika qilish mexanizmlarini takomillashtirish. Общество и инновации, 4(1/S), 36-41.
16. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education 2.4 (2023): 129-132.

17. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.
18. Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 98-100.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY KO'NIKMMALARNI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIMIY O'YINLARDAN FOYDALANISH

Hamdamova Nafisa Xayritdinovna

Navoiy VOPYAMO'MM katta o'qituvchisi

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu ja rayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish ja rayonida o'quvchilar o'zlashti rishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtiri layotgan ma'lumot larni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafo vutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars pay tidagi ham korligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shak lida ta'lim va tarbiya ma salalari hal etiladi.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi im koniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish manti

qiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish im koni paydo bo'ladi.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har to monlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'limda **“Aqliy hujum”, “Fikrlar hujumi”, “Tar moqlar” metodi, “Sinkveyn”, “BBB”, “Beshinchisi ortiqcha”, “6x6x6”, “Bahs-munozara”, “Rolli o'yin”, “FSMU”, “Kichik guruhlarda ishlash” , “Yuma loqlangan qor”, “Zigzag”, “Oxirgi so'zni men aytay”** kabi zamonaviy texnolo giyalar qo'llanmoqda.

Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rga tilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllan ganiga ham bog'liq bo'lishi kerak. Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi aso sida o'rganiladi.

Ta'limiy o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak.

2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun- mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim.
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart..
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak.
5. Ta'limiy o'yinlarning o'tkazilishi maqsadi, ahamiyatli belgilanishi lozim.

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish – ta'lim sa marasini ta'minlashga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun di daktik o'yinlar bilim olishning faollashtiruvchi ish turlaridan biri bo'lib, o'quv chilarda mustaqil tafakkur, og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilarning o'qish darslariga qiziqishini o's tiruvchi vositalardan biri didaktik o'yin hisoblanadi. O'yinning maqsadi ta'lim olishga, fanga, kitobga qiziqish uy g'otishdir. Didaktik o'yin bolalarda bilish jarayoniga jonli qiziqish uyg'otadi va ma'lumotlarni qabul qilishga yordam beradi. Bu kabi o'yinlar bolalarning atrof- mu hit haqidagi tasavvurlarini kengaytirilishiga, chuqurlashtirilishiga, tartibga solish ga, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. O'z nav batida bu o'quvchilarda go'zal va boy ona tilimizdan g'ururlanish, axloqiy qad riyatlarimizni e'zozlash kabi sifatlarni shakl lantiradi. O'yin elementlari didaktik vazifalarni bolalardan yashirishga xizmat qiladi, shu tariqa ular uchun qiyin bo'l gan bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Ta'limiy mazmunga ega bo'lgan o'yin lardan, avvalo, mavzuga oid oddiy qiziqarli savol- javoblardan darsning ma'lum qis mida foydalanish lozim. Shu tarzda boshqotirma, tez aytish kabi o'yinlar mun tazam o'tkazib turilsa, o'quvchilarda ma'lum bir ko'nikmalar to'planib boradi. Shunga ko'ra o'quvchilar egallashi shart bo'lgan ko'nikma va malakalar: tasvirlay olish, tushuntira olish va bashorat qila olish qobili yatini hosil qiladi. Dars jara yonida o'yinlarni to'g'ri tashkil etish va o'tkazishda vazifalar, qoi dalar va ularning natijalarini tahlil qilish bosqichlarini aniq belgilab olish lozim. Quyida o'qish dars larida qo'llanilayotgan hamda ijobiy natija berayotgan bir necha didaktik o'yin lardan namunalar keltiramiz.

“Hammualiflar” o‘yini. O‘qituvchi matnni o‘qiydi yoki o‘quvchilar matn bilan mustaqil tanishadilar. Topshiriq: – Matnning davomini o‘ylab toping. Kelgu sida qanday voqealar sodir bo‘lishi mumkin ekanligini o‘ylab ko‘ring. – Qah ramonlardan qaysi biri voqealarga ko‘p roq ta’sir ko‘r satgan? U ishtirok etmasa asar mazmuni qanday o‘zgaradi? – Sujetning rivojiga qaysi voqea ta’sir qilgan?

“So‘zdan so‘z yasash” o‘yini. O‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirishga, so‘z zaxi rasini boyitishga yordam beradi. O‘yinining sharti: O‘quvchilar 3 guruhga bo‘linadilar. Mavzuga oid bir necha so‘z yozib qo‘yiladi. So‘zdagi harflardan foy dalangan holda, boshqa harf ishlat masdan, o‘zgacha ma’noga ega bo‘lgan so‘z larni topib yozish taklif qilinadi. Masalan: “Donishmand yigit” ertagida donish mand so‘zidan so‘zlar yasashadi. Masalan: ona, ish, don, shon, nish, dam, dada, ni shon, mashina.

“Xat tashuvchi” o‘yini. “Xat tashuvchi” o‘quvchi 4–5 kishilik guruhlarga taklifnomalar tarqatadi. Bolalar ularni qayerga taklif qilishganini aniqlaydilar. Masalan: tomorqa, istirohat bog‘i, daryo, maktab, oshxona, hayvonot bog‘i. Shu so‘zlarga oid har biriga 5 – 6 tadan talaffuzi va yozilishida farq qiladigan so‘zlar bitta harfi tushirilgan holda beriladi. O‘quvchilar o‘z taklifnomalariga mos so‘zlar ni tushirib qoldirilgan harfini aniqlagan holda o‘qib berishlari lozim bo‘ladi.

“Domino” (So‘z top) o‘yini. Bu o‘yin darsning kirish yoki mustah kamlovchi qismida o‘tkazilishi mumkin. O‘qituvchi matn ichidan biron so‘z ay tadi, o‘quvchilar davom ettiradilar. O‘qituvchi boshlagan so‘z qaysi harfda tugasa, o‘quvchi shu harfdan boshlangan so‘zni matn ichidan topib aytishi kerak. Masalan: “Tosh kent” (Erkin Malik) matnidan o‘qituvchi Toshkent so‘zini aytsa o‘quvchilar Taxtapul – Labzak – Ko‘lob – Balx – Xiva kabi so‘zlarni topadilar

Xulosa

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta’limiy o‘yinlardan zamo naviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mus taqil fikrlashga, ijodiy iz lanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshi rishga yordam beradi. O‘qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida ya

ratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi

Sayliyeva Mashkura Muxtor qizi
CHDPU o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi to'g'risida fikr yuritilgan va muallifning yondashuvlari taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich, ta'lim, fikrlash, bilim, ko'nikma, o'rgatish, o'zlashtirish, tushuntirish, malaka.

“O'zbekiston-2030”strategiyasida qo'yilgan boshlang'ich ta'lim sifatiga erishish vazifasi ijrosi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ham muhim o'rin tutadi[1]. Shu jihatdan bu o'rinda e'tiboringizni boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi tahlilga tortamiz.

Tanqidiy fikrlash mazmuni. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Chunki bu masala 2023-2024 yil o'quv yiliga mo'ljallangan umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasida nazarda tutilgan[2]. Shu jihatdan pedagogik olimlarning ta'rifiga ko'ra, “tanqidiy fikrlash-bu axborotlarni o'zlashtirishdan boshlanib xulosa chiqarish bilan tugallanadigan murakkab fikrlash jarayoni”dir[3]. Shu ma'noda tanqiy fikrlash tarkibini quyidagilar tashkil qiladi:

- a) axborotlarni aniq va to'g'ri o'zlashtirish;
- b) axborotlardan xulosa chiqarish;
- c) axborotlarga mustaqil fikr bildirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari darsliklar, kompyuter vositalari, ta'lim planshetlari va mobil aloqa vositalari orqali turli axborotlar hamda ma'lumotlarni oladi. Ular yosh xususiyatlariga mos ravishda har qanday axborot va ma'lumotlarni to'g'ri deb qabul qiladi, ularning to'g'ri yoki noto'g'riligini farqay olmaydi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot va ma'lumotlarni to'g'ri o'zlashtirishi uchun tanqidiy fikrlash konikmasini tarkib toptirish taqazo etiladi.

Tanqidiy fikrlashning tarkiblaridan biri olingan va o'zlashtirilgan axborot hamda ma'lumotlardan xulosa chiqarishdir. Bunda ko'p hollarda boshlang'ich sinf o'quvchilari bir yoqlama xulosaga keladi. Chunki ulardan axborot yoki ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmasi rivojlanish jarayonida bo'ladi. Shu jihatdan ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirilayotgan axborot va ma'lumotlarni tanqidiy qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tanqiy fikrlash ko'nikmasining yana bir tarkibi o'zlashtirilgan axborot va ma'lumotlarga mustaqil fikr bildirishdir. Bunda ham boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z imkoniyatlari doirasida to'g'ri yoki noto'g'riligdan qat'iy nazar o'z mustaqil fikrlarini bildirishadi. Shu sababli bu munosabatni ham tabiiy qabul qilish kerak. Bu masala ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirish dorzarb ekanligini ko'rsatadi.

E'tibor berilsa, tanqidiy fikrlash ko'nikmasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot va ma'lumotlarni to'g'ri o'zlashtirish, ular bilan ishlash ko'nikmasi bilan qurollantirish va noto'g'ri fikrlash ko'nikmalaridan muhofaza qiluvchi pedagogik malakadir. Shu sababli xalqaro darajada e'tirof etilgan 4K modelida kristizim, ya'ni tanqidiy fikrlash o'quvchilarning muhim ko'nikmalaridan biri sifatida qabul qilingan.

Tanqiy fikrlashni shakllantirish metodikasi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi. Mazkur metodika masalasida bizning yondashuvimiz quyidagilardan iborat:

- 1) dars mashg'ulotlari jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish;
- 2) individual ishlash vositasida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish;
- 3) o'quvchilarni yo'naltirish vositasida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda o'quv fanlari aniq tabiiy va gumanitar fanlar turkumiga bo'lib o'qitilmoqda. Shu sababli mazkur fanlar turkumini o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish taqqazo etiladi. Buning uchun o'quvchilarga matni tushunib o'qish, uni tahlil qilish, munosabat bildirish va aniq axborot hamda ma'lumotlarni qabul qilishga o'rgatish lozim bo'ladi. Bunda ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari axborot va ma'lumotlar mazmunini tushunishga o'rgatilishi kerak. Buning ular notanish matn va axborotlar bilan ishlashga ko'niktirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli har bir o'quv fanining mavzularini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning teng o'zlashtirishiga erishilishi kerak bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda ular bilan individual ishlash muhim ahamiyatga egadir. Individual ishlash jarayonida o'quvchi notanish matning mazmunini tushunishga o'rgatilishi, to'g'ri va noto'g'ri axborot hamda ma'lumotlarni farqlashga ko'niktirilishi va o'zining mustaqil fikrini bildirishga o'rgatilishi kutilgan samarani beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan individual ishlash vositasida ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmasini kutilgan darajada shakllantirish uchun har bir o'quvchi o'qituvchilar va yuqori sinf o'quvchilariga birlashtirilib qo'yilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchilar va yuqori sinf o'qituvchilar o'zlariga birlashtirilgan o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirish tadbirlarini amalga oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda ulari yo'naltirish ham muhim amaliy ahamiyatga ega. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilari tegishli adabiyotlar bilan tanishish, o'rtoqlaridan

o'rganish va bilmaganlarini so'rab o'rganishga yo'naltiriladi. Natijada asta-sekin boshlang'ich sinf o'quvchisida tanqidiy fikrlash ko'nikmasi o'rganish vositasida shakllanib boradi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilari to'g'ri yo'naltirish taqazo etiladi.

Diqqat qilinsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu metodik asoslar oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan o'zlashtirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmasining shakllanganlik darajasini baholash. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmasining shakllanganlik darajasini to'g'ri va aniq baholash dolzarb pedagogik vazifadir. Chunki baholash vositasida o'quvchilar bilan ishlash yo'nalishlari va tadbirlari belgilab olinadi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasining shakllanganlik darajasini baholashda quyidagi mezonlarga asoslanish metodik jihatdan to'g'ri hisoblanadi.

- 1) o'quvchining axborot va ma'lumotlarning mazmunini tushunishi;
- 2) o'quvchining axborot va ma'lumotlar bilan to'g'ri ishlashi;
- 3) o'quvchining axborot va ma'lumotlarni tahlil qila olishi;
- 4) o'quvchining axborot va ma'lumotga mustaqil munosabat bildirishi.

Mazkur mezonlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasining shakllanganlik darajasini baholash maqsadga muvofiq bo'ladi.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasining shakllanganlik darajasini baholashda aniq mezonlarga tayanish taqazo etiladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Bu masalada yangi avlod ilmiy-metodik tadqiqotlarini yaratish dolzarb bo'lib turibdi.

Adabiyotlar.

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2023-2024 o'quv yili Rejasi. // "Ma'rifat" gazetasi 2023 yil 1 sentabr soni.
3. Pedagogik atamalar lug'ati. R. Jo'rayev va boshq. - Toshkent, 2008.
4. Sayliyeva M "Boshlag'ich sinf o'quvchilarining 4K xalqaro moduli bo'yicha kristizim ko'nikmasini shakllantirish", "Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 2024-yil 20-fevral, 145-147 bet

OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING NOTIQLIK VA OMMA OLDIDA SO'ZLASH MALAKALARINI OSHIRISH.

Shoteirov Sanjar Xolmo'min o'g'li

Annotatsiya. Ushbu maqolaning maqsadi talaba yoshlarda notiqlik mahoratini shakllantirish jarayoniga psixologik yondashuv asosida tadqiq etish. Buning uchun sizlarga nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalar bilan tanishtirishimiz kerak, ushbu jarayonda yuz beruvchi psixologik to'siqlarga e'tiboringizni tortishimiz zarur. Shuningdek, notiqlikni qanday yo'llar bilan yuzaga keltirish va takomillashtirish hamda ushbu jarayonda psixologik to'siqlarni qanday yengib o'tish yo'llarini ham batafsil yoritishga harakat qildik.

Kalit so'z: Notiqlik, so'zlashish, mahorat, suxbat, qobiliyat, psixologik, talaba yoshlar, shakllantirish.

Annotation. The purpose of this article is to explore the process of shaping oratory skills in student youth based on a psychological approach. To do this, we need to introduce you to the basic rules that must be followed in the development of the content of the speech, we need to draw your attention to the psychological barriers that occur in this process. We also tried to cover in detail how to create and improve speech, and how to overcome psychological barriers in the process.

Keywords: Public speaking, speaking, skill, conversation, ability, psychological, student, shaping.

Аннотация. Целью данной статьи является исследование процесса формирования ораторского мастерства у студенческой молодежи на основе психологического подхода. Для этого нам необходимо познакомить вас с основными правилами, которые необходимо соблюдать при разработке содержания речи, необходимо обратить ваше внимание на психологические барьеры, возникающие в этом процессе. Мы также постарались подробно рассказать, как создавать и совершенствовать речь, и как в процессе преодолевать психологические барьеры.

Ключевые слова: Ораторское искусство, ораторское искусство, умение, разговор, умение, психологическое, студент, формирование.

Oliy ta'lim muassasasida o'qiyotgan har bir talaba auditoriyada omma oldida bimalol nutq so'zlay olishi fikrini erkin bayon eta olishi darkor. Agar bu

odatdagidek bo'lmasa ya'ni talaba seminar mashg'ulotlarida, ilmiy ish himoyalarda, va hattoki oddiy bayram tadbirlarida nutq so'zlay olmasa unda nutqiy kamchilik borligidan dalolat beradi. Talabalardagi nutqiy kamchiliklar odatda ikki xil bo'ladi

1. Tug'ma- duduqlanish, ayrim harflarni aytolmaslik, tez gapirib xarflarni tushirib qoldirish'
2. Ortirilgan- kamgaplik, gapirishdan uyalish yoki qo'rqish, jur'atsizlik

Bu keltirilganlarning birinchisi biologik bo'lsa ikkinchisi bevosita psixologik hisoblanadi. Dastlab tibbiy jihatdan nutqiy nuqsonlar kelib chiqishini ko'rib chiqsak. Odatda notiq talaba o'z fikrini bayon etish uchun kerakli bo'lgan so'zlarni tanlab olishi kerak. So'ngra ularni til grammatikasi qoidalariga asoslanib bog'lab nutq a'zolari artikulyatsiyasi orqali talaffuz etishi darkor. Lekin ko'pgina talabalarda nutqning tushunarli va ma'noli bo'lmasligi, nutq a'zolarining xarakatlari aniq va to'g'riligiga rioya qilmaslik xollari uchrab turadi. Talabalarda nutqiy kamchilik va nuqsonlarni fiziologik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak bir qancha sabablarni keltirib o'tish mumkin. Xususan:

1. Talabalarning ona qornida jismoniy ta'sirlarga uchragani yoki, irsiy kasalliklarning mavjudligi
2. Talabalarning bolaligida nutq aparatini rivojlantirishga kattalarning befarqligi
3. Talabalar to shu kungacha bosh miyaning tilni nazorat qiluvchi qismidan jismoniy jaroxat olganligi.

Endi talabalarning nutqiy kamchiliklariga psixologik sabablarni keltirib o'tsak.

1. Yoshlikda biror nimadan qo'rqish
2. So'zlarni noto'ri talaffuz qilish
3. Ijtimoiylashmaslik
4. Yoshlikda boshqa tilni ulg'aygach boshqa tilni o'rganish

5. Odamlar oldida gapirishdan uyalish, odamovilik

6. Kingadir yoki nimagadir qasdma-qasdiga gapirmay qolish natijasida kelib chiqadigan nuqsonlar.

Talabalarning nutqidagi ijtimoiy kamchiliklar ham mavjud bo'lib ularni e'tirof etmaslikning iloji yo'q. bularga quyidagilar kiradi

- Tilda jargon va olinma so'zlarni qo'llash
- Nutqiy g'alalik : to'xtalib qolish, keraksiz so'zlarni qo'llash
- Fikrni to'liq bayon eta olmaslik va h.k.

Bu nuqsonlarni bartaraf etish uchun avvalo har bir talaba o'z ustida ishlashi lozim. Buning uchun ularga psixologik yordam kerak. Bu psixologik yordamni kauching timsolida ko'rishimiz mumkin.

Zamonaviy psixologiyada bir qancha faoliyat turlari mavjud. Ulardan biri sifatida qiyin vaziyatlarda mijozlarga yordam beradigan faoliyat – kouchingni keltirishimiz mumkin. Psixopatologiya va psixoterapiyani davolash maqsadida ishlatiladigan klinik psixologiyadan farqli ravishda psixologik konsultatsiya psixologik yordam (maslahat) berish jarayonining davomli mazmunini o'z ichiga oladi. Kouching - psixologik yordamning ma'lum turi bo'lib, ustozlik tamoyillari asosida, psixologik ko'mak shakli bo'lib treninglarlar tashkil qilinadi. Mijozlarga har tomonlama yordam beriladi. Kouching-bu mijoz bilan hamkorlikda yechim topishga qaratilgan o'qitish va maslahat berish usuli hisoblanadi. Kouching sinaluvchining maqsadlarini aniqlashda izchil yaratilishini ta'minlaydi. Shunda mijoz o'zining hozirgi maqsadini va unga erishish bosqichlari bilan bog'liqligini anglaydi. Bu mijozga o'z maqsadlariga erishishda yordam beradi. Psixologik maslahatning xususiyatlari sifatida emas balki yechim izashda maqsadga erishish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Bu muloqotda teng pozitsiyani nazarda tutadi. Murabbiy ustunlik qilmaydi va mutaxassis lavozimida gapirmaydi va hech qanday masahat bermaydi. Masadga erishish uchun nima qilish kerakligini aytmaydi. Natija uchun javobgarlik va aoliyat prinsipi- agar mijoz ishlashga

tayyor bo'lmasa ,murabbiylikni davom ettirishning keragi yo'q. Natijalar uchun ikkala ishtirokchi ham javobgar hisoblanadi. dogmatizmning yo'qligi- Ustozlik tomonidan ishlatilishi mumkin bo'lgan bir qancha modellar yaratilgan. Har bir mijozning holati o'ziga xosdir va har qanday vaziyatda ijodiy bo'lishi darkor. Individual zaxirallardan boxabarlik prinsipi: boxabarlik bu murabbiylikning muhim davri. Ustozlikning asosiy maqsadi mijozning maqsadlari qadriyatlari va imkoniyatlari haqida xabardorligini oshirishda maqsadga samarali erishish mumkin. Izchil yondashuv: mashg'ulotning har bir daqiqasida murabbiy mijozning shaxsiyati va uning holati o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topgan murakkab tizim ekanligini anglaydi Ustozlik tizim uchun mumkin bo'lgan o'zgarishlarning oqibatini ko'rib chiqishi va tizim uchun nomaqbul qarorlarning oldini olishi lozim. Ayni kunda kouching psixologik maslahatni yetarli darajada shakllanyapti desak mubolag'a bo'lmaydi. Dunyodagi ko'plab kouching markazlari va maktablari orasida, Kanada davlatidagi "Erikson International University"- kouchingning "oltin standarti" hisoblanadi. Bu universitet kouching hamjamiyati va ko'plab kouching maktab bilan o'quv markazlar tomonidan tan olingan. Ushbu Erikson universitetining tugatganlar maxsus bir malakasini tasdiqlovchi sertifikatni qo'lga kiritishadi. Ushbu sertifikat ularning haqiqiy kouch ekanligini tasdiqlab beruvchi hujjat hisoblanadi. Biz fikr yuritayotgan kouchingdan hozirda barcha sohalarda foydalanishyapti. Masalan , AQSHda uy bekalari va homilador ayollarga murabbiylik qilish markazlari ochilgan. Bu kabi sa'y- harakatlar zahirida sog'lom avlodni dunyoga keltirish va tarbiyalash, jamiyatga foydasi tegadigan yetuk, barkamol avlodni shakllantirish yotadi. Aslini olganda kouching maslahatda faqatgina murabbiyning o'zi hech narsani hal qila olmaydi. Mijoz bilan suhbatlarda natijaga erishish uchun quyidagi so'zlarni aytish o'rinli. "Qachonki biror narsani astoydil orzu qilsang, shu orzuying ro'yobga chiqishi uchun butun olam yordam beradi". "Tanlagan yo'lingda qanchalik oldinga ketsang , u sening hayot yo'lingni shunchalik kuchli boshqaradi" Eng muhimi mijozda ham maqsadlariga yetishda ishonch bo'lishi kerak.

Tarixga nazar soladigan bo'lsak psixologik kouching 1980-yillarda paydo bo'lgan, ammo uning ta'rifi va qoidasi bo'yicha hali ham ko'p tortishuvlar mavjud. psixologik kouching nafaqat muammolarni bartaraf etish, balki insonlarni rivojlanish va ish koifitsentini oshirishga yordam beradigan yangi o'zgaruvchan muhitda odamlarning ehtiyojlariga javob sifatida yuzaga keldi. Boshida psixologik kouchingga nisbatan ilmiy omma beparvo va qarshi fikrda bo'lishdi. Biroq, buning sababi psixologik kouching bo'yicha yetarlicha nazariy, uslubiy va dalillar bazasining yo'qligi bo'ldi. Shunga qaramay, asosan ingliz tilida so'zlashuvchi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan psixologik kouching bo'yicha so'nggi tadqiqotlar bizga to'liq ilmiy asoslarni ajratib ko'rsatish va psixologik kouching dalillarga asoslangan (ilmiy asoslangan) amaliyotga aylantirish imkonini beradi. psixologik kouching yo'nalishida so'nggi yillarda, asosan, professor Entoni Grant rahbarligida ingliz va avstraliyalik psixolog va murabbiylarning sa'y-harakatlari tufayli shakllandi. Psixologik kouching shaxsiy hayot va ish sohasidagi psixologik farovonlik va ish faoliyatini yaxshilashga qaratilgan psixologiya sohasi hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda psixologik psixologiya va pedagogika (andragogika) nazariyasiga asoslangan yordamchi amaliyot sifatida murabbiylikka turli yondashuvlarni o'zida birlashtiradi. Mashhur olim Stiven psixologik kouchingni amaliy psixologiya faoliyati samaradorligini oshirish, odamlarning rivojlanishi va farovonligini rag'batlantirishga qaratilgan bo'limi deb ta'riflagan.

Psixologik kouching ob'ekti - yordamchi sifatida murabbiyl sifatida klinik jihatdan sog'lom odamlarning rivojlanishi va o'sishini qo'llab-quvvatlovchi yo'nalish hisoblanadi. Psixologik kouchingning predmeti - murabbiylik samaradorligining psixologik mexanizmlari hisoblanadi.

Psixologik kouching asosiy vazifalari quyidagilardan iborat

- 1) Psixologik kouching samaradorligi bo'yicha tadqiqot o'tkazish.
- 2) Turli tashkilotlarda murabbiylik bo'yicha tadqiqotlar.

- 3) murabbiylik modellarini ishlab chiqish:
- 4) Murabbiylikka individual yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish.
- 5) Murabbiylik va boshqa yordam amaliyotlarini qiyosiy tahlil qilish

Psixologik kouching samaradorligining uchta asosiy omili mavjud:

- a) murabbiy va murabbiylar o'rtasidagi hamkorlik
- b) o'z-o'zini ishontirish
- v) mijozlarning o'zgarishga tayyorligini tushunib yetishi

Kognitiv xatti-harakatlar bo'yicha psixologik kouchingni samaradorligini o'lchash uchun modellar va qo'llanmalarlar ishlab chiqildi. Biroq, unda bir qancha cheklovlarga ega. Birinchidan o'z navbatida, bu cheklovlar tadqiqotning ning murakkabligi bilan bog'liq t, chunki psixologik kouching uzoq vaqt davomida bitta mijoz bilan olib boriladi va vakillik namunasini to'plash juda qiyin. Ikkinchidan, har xil holatlarda yagona shart-sharoitlarni yaratish juda qiyin, chunki har bir mijoz va uning so'rovi o'ziga xos va individualdir. Uchinchidan, barcha o'zgaruvchilarni nazorat qilish qiyin, chunki psixologik kouchingdan tashqari ko'plab omillar o'zgarishlarga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun tadqiqotlarning aksariyati kichik namunalar bo'yicha o'tkazilmagan, asosan so'rov usullari va intervyular qo'llaniladi. Psixologik kouchingning rivojlanish istiqbollari bo'yicha faol tadqiqotchilardan biri Jonatan Passmorning xulosasiga ko'ra, hozirgi vaqtda psixologik kouching "bolalik" davridan chiqib, "o'smirlik" davriga kirgan, ya'ni murabbiylik ta'siri mavjudligini ko'rsatadigan ba'zi belgilar aniqlanganligi . Biroq, psixologik kouchingning ta'sir qilishning o'ziga xos mexanizmlari yaxshi tushunilmagan.

Psixologik kouchingning asosiy istiqbolli yo'nalishlari sohasida quyidagilar bo'lishi mumkin:

- 1) Psixologik va psixofiziologik mexanizmlarni aniqlash va turli xil psixologik kouching usullarining tizimini ishlab chiqish

- 2) psixologik kouching turining mijoz turiga mos kelishi;
 - 5) psixologik kouching samaradorligini baholash metodikasini ishlab chiqish.
 - 6) psixologik kouchingni qo'llashning madaniyatlararo jihatlarini hisobga olish.
- Ushbu keltirilgan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatib turibdiki talabalarda notiqlik mahoratini shakllantirishda psixologik kouchingdan foydalanishning o'zni beqiyos hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. 2020-yil 25-dekabr Yoshlar forumida so'zlagan Prezident nutqidan <https://yuz.uz/uz/news/prezident-yoshlarga-ajdodlardan-ibrat-olib-hayotda-mojizalar-yaratishga-astoydil-intilishingiz-kerak>
2. Крис Стюарт, Майкл Уилксон. Ораторское искусство. - СПб: Амфора/Эврика, 2001. Подробнее: <https://pkvolt.ru/uz/interior-design/oratorskoe-iskusstvo-uroki-ritoriki-osnovnye-principy.html>
3. Головин Б.Н. Основы культуры речи. М., 1988 г.
4. Berninger, V. W., & Wolf, B. J. (2009). *Teaching students with dyslexia and dysgraphia: Lessons from teaching and science*. Paul H Brookes Publishing.
5. Сопер П. Основы искусства речи. М., 1992 г.

TIMSS XALQARO BAHOLASH TIZIMIDA O'QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOSI

Daminova Dilbar Melimurodovna
Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchi

Annotatsiya: boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. TIMSS xalqaro baholash tizimi topshiriqlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonligini rivojlantirishda tajribaviy shart-sharoitlarga e'tibor qaratilganligi, tajriba-sinov materiallarini

o'rganilayotgan masalaga muvoffiq tanlash va tizimlashtirish, tajriba-sinov ishlari haqidagi ma'lumotlar, tajriba-sinov ishlari jarayonida o'zaro samarali muloqot va aloqaning o'rnatilganligi, statistik metodlarning aniq tanlab olinganligi bayon qilingan.

Kalit so'zi: matematika, TIMSS xalqaro baholash, boshlang'ich sinf, savodxonligini rivojlantirish, dars, darsdan tashqari mashg'ulotlar, kommunikativ.

Ta'lim sifatini oshirish uchun uning holati va rivojlanish tendentsiyalarini uzluksiz monitoringini olib borish va o'quvchilarning o'quv yutuqlarini ob'ektiv va adekvat baholashni amalga oshirish zarur. Bu ayniqsa, o'quvchilarning keyingi shaxsiy va fuqarolik rivojlanishi uchun zamin yaratadigan umumiy o'rta ta'lim darajasida muhim ahamiyatga yega. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil yetish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori bilan xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil yetish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchilarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, yeng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llabquvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil yetildi.

Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi 2018-yildan boshlab Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti xamda Ta'limdagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi bilan hamkorlikda PIRLS, TIMSS, PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarida O'zbekistonning ishtirokini bosqichma-bosqich ta'minlanmoqda. Xalqaro tadqiqotlarning tajribalarini o'rganish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori asosida Respublika bo'yicha 348 ta tayanch maktablar belgilangan va bu tayanch maktablarga 9600 dan ziyod umumta'lim maktablari birlashtirilgan.

Xozirgi kunga qadar faoliyat olib borayotgan 348 ta tayanch maktablarda o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy ilmiy savodxonlik va kreativ fikrlash hamda boshlang'ich ta'limda xam shu yo'nalishlar kesimida 2 xaftada bir marotaba o'ziga birlashtirilgan maktab o'qituvchilar uchun mashg'ulotlar bo'lib kelmoqda. Undan tashqari Milliy markaz tomonidan professor o'qituvchilar, akademiklarni jalb qilgan xolda tayinlangan 348-ta tayanch maktablarda faoliyat olib borayotgan trenerlar, metodistlar va fan o'qituvchilari uchun fan yo'nalishlari bo'yicha metod kunlarida onlayn vebinlarlar tashkil yetilmoqda.

TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study— 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish

darajasini baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil yetish belgilandi. Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda O'zbekiston Respublikasining ishtirok yetishiga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha «Yo'l xaritasi» ishlab chiqildi, unga ko'ra, o'quvchilarning yozma va nutq savodxonliklarini oshirish bo'yicha ilg'or milliy va xalqaro tajribalarni joriy yetish; o'quvchilar mustaqil ta'lim olishlari uchun yelektron shakldagi ta'limni rivojlantirish, unda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlar bo'yicha savollar bazasini yaratish hamda boyitib borish; o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish uchun mustaqil ta'limni joriy yetish; xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish yuzasidan malakali o'qituvchitrenlar bilan hamkorlikda hududlarda o'quvlar tashkil yetish kabilar belgilangan.

TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) Matematika va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha xalqaro an'analar deb nomlangan xalqaro tadqiqotlari o'quvchilarning o'quv yutuqlari sifatini baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan har 4 yilda o'tkaziladi. Shu kunga qadar 6 marta o'tkazildi. 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 va 2015-yillarda.

TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy vazifasi maktabning matematika va tabiiy fanlar ta'limi sifatiga solishtirma baho berish. Har 4 yil davomida 4- va 8-sinf o'quvchilarining ta'lim yutuqlariga baho berib boriladi va shu bilan birga, nafaqat ularining bilim va ko'nikmasi, balki ularning ushbu fanlarga bo'lgan munosabati, qiziqishi, xamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini solishirishga imkon beradi. Tadqiqotning asosiy rejasi: 4 yil davomida 4-sinf o'quvchisi 8-sinfga yetgunga qadar uning matematika va tabiiy fanlar bilimining natijalari kuzatib boriladi. Shu yo'sinda maktabning boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilarining bilim yutuqlarining monitoringi amalga oshiriladi.

Tadqiqot o'tkazuvchi davlatlarda maktabda matematika va tabiiy fanlar ta'limning mazmun mohiyati va o'quv jarayoni, ta'lim muassasasi, o'qituvchilar, o'quvchilar, ularning oilalari bilan bog'liq omillar qo'shimcha o'rganiladi. Xalqaro testga qo'shimcha bo'lib tadqiqotda ishtirok yetuvchi maktab ma'muriyati, o'quvchilar va o'qituvchilar so'rovnomadan o'tkaziladi. Olingan ma'lumotlar test natijalariga ya'ni o'quvchilarning bilimiga ta'sir yetuvchi omillarni aniqlashga, tadqiqotda ishtirok yetuvchi davlatlarning matematika va tabiiy fanlarning holatini ko'rsatib berishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqotni olib borishda va majmua ishlanmasida dunyoning ko'plab ilmiy tadqiqot markazlari va professional tashkilotlar ishtirok yetadi. Ta'lim sohasidagi test xizmatlari: (ETS - Yeducational Testing Service SShA), Kanadaning statistik markazi (Statistics Canada), ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining Sekretariati (IEA, Niderland(gollandlar)lar), ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining ma'lumotlar markazi (DPC IEA –

Data Processing Center IEA, Germaniya) va hokazo. Turli davlat mutaxassislarining koordinatsiyasini kuchaytirish uchun dunyoning yetuk mutaxassislaridan iborat bo'lgan maslahat qo'mitalari tashkil yetildi. Hozirgi tadqiqot koordinatsiyasi Boston kollejida xalqaro koordinatsiya markazi tomonidan amalga oshirilgan. (ISC – International Study Center, Boston College SShA)

Rossiyada ushbu tadqiqot (ta'lim sifatini baholash markazi) Rossiya ta'lim akademiyasining fan, ta'lim mohiyati va uslubi instituti xamda fan va ta'lim vazirligi va regionlarning ta'lim boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladi.

TIMSS tadqiqotini ishlanmasiga asos qilib maxsus xujjat olingan “TIMSS Assessment Frameworks and Specifications”, unda ushbu yo'nalishlarga umumiy yondashgan xolda matematika va tabiiy fanlarga test va test topshiriqlariga tushuncha berilgan, shuningdek o'quvchi topshiriqni bajarayotganda o'rganish faoliyatining barcha turlari namoyish yetiladi, so'rovnoma davomida olinayotgan ma'lumotlar o'quvchiga, o'qituvchiga va ta'lim muassasiga berilgan tariflarning sanab o'tilgan turlari va topshiriqlari ko'rsatiladi.

Xalqaro TIMSS tadqiqoti o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- Test yutuqlari
- So'rovnomalar
- Uslubiy ta'minlanganligi
- Dastur ta'minoti

Xalqaro testlar quyidagi omillar orqali ishlab chiqiladi:

- Tekshirilayotgan ishlar va ta'lim turlarining mosligi
- Loyixada ishtirok etgan davlatlarning xalqaro testlariga mosligi
- Testlarning bir-biriga bog'liqligining ta'minoti.
- Tekshirilayotgan ishlarning yo'nalishlar bo'yicha mohiyati
- Testlarning o'quvchi yoshiga mosligi
- Ommaviy tadqiqotning qo'yilgan talablarga mosligi.

Yo'nalishlar bo'yicha har bir variantga baholash uchun matematika va tabiiy fanlardan savollar kiritilgan. Turli tipdagi topshiriqlar qo'llaniladi (qisqa, to'liq va mukammal javoblarni, amaliy topshiriqlarning javoblarini tanlagan holda).

4 - va 8-sinf o'quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan baholashda test topshiriqlarning nazariyasidan foydalaniladi (inglizcha, ruscha). Ushbu nazariya cheklangan miqdorda 60-70 tadan topshiriqlarni o'z ichiga olib, har bir davlatdan ishtirok etgan o'quvchining, o'qituvchining va ta'lim muassasasining ko'rsatkichlarini (so'rovnomaga asosan) aniqlab beradi.

Matematika va tabiiy fanlar natijalari 4- va 8-sinflarda alohida o'rganiladi va tahlil qilinadi. Statistik o'rganishlar natijasida har bir o'quvchini 1000 ballik shkala bo'yicha baholab, matematika va tabiiy fanlarga alohida ballar beriladi.

1995 yilda xalqaro shkalalar 4 - va 8-sinflarda o'rnatilgan. Bunda tadqiqotda ishtirok etgan davlatlarning o'rtacha bali 500 ball deb hisobga olingan. Keyingi tadqiqot natijalari 1995 yilgi shkala bo'yicha o'rnatilmoqda, bu natijalarni solishtirishga va ularning o'zgarish tendensiyalarini aniqlashga yordam beradi.

TIMSS - ham jahon mamlakatlari ta'lim tizimida keng tadbiq yetilmoqda. Ushbu tadqiqot PIRLS tadqiqotiga o'xshab, o'quvchilar, maktab ma'muriyati va o'qituvchilari orasida qo'shimcha so'rovnomalar o'tkazadi va fan sohasida to'sqinlik qilayotgan asosiy omillarni aniqlaydi. Bu yesa o'sha mamlakatda ishlab chiqilgan ta'lim standartlarini va ta'lim samaradorligini boshqa davlatlar bilan solishtirib ko'rish imkonini beradi. 2015 yil TMSS tadqiqotlari natijalariga ko'ra AQSh, Singapur, Gonkong, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Rossiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning ta'lim tizimi yeng yuqori ko'rsatkichlarni yegallagan. Shuni ye'tirof yetish lozimki, ayni shu davlatlarda yuqori texnologiyalarni o'zlashtirish, sanoatlashtirish va yuksak darajadagi taraqqiyot yerishish maqsadida aniq fanlarni yuqori darajada o'zlashtirishga alohida ye'tibor qaratilib, unda o'quvchilar tug'ma iste'dod va qobiliyatlardan ko'ra o'z ustida doimiy ishlash hamda aniq fanlarni o'qitishda guruh yoki sinfdagi o'quvchilar sonining 16 nafardan oshmasligi belgilangan. Bunday tajriba AQShda ham mavjud bo'lib, 1999 yildan boshlab bitta o'qituvchi 40 minutlik dars mashg'uloti davomida 16 ta bolaga bilim va tarbiya bera olish imkoniyatiga yega yekanligii inobatga olgan holda prezident qarori bilan ta'lim muassasalaridagi guruhlarda o'quvchilar soni 16 nafar yetib belgilangan.

TIMSS matematika va tabiiy fanlar bo'yicha 4- va 8- sinf o'quvchilari o'quv yutuqlarini baholash orqali ishtirokchi mamlakatlarda bu fanlar bo'yicha yutuqlarni kuzatib borish imkonini beradi. O'quv yutuqlarini baholash uchun o'quvchilar testdan o'tkaziladi hamda o'quvchilar, o'qituvchilar va maktab ma'murlari so'rov varaqalarini to'ldirishadi, shuningdek bu bilan ta'lim natijalariga ta'sir ko'rsatadigan omillar haqida ma'lumot olinadi. Matematika va fanga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish ko'plab mamlakatlarda ushbu fanlarning o'quv dasturlarining yeng muhim maqsadlaridan biridir.

Uyda topshiriqlar bajarish o'quvchilarga maktabda o'rganilgan materialni mustahkamlash imkonini beradi va o'qituvchilar uchun mavzu bo'yicha o'qitish vaqtini uzaytiradi. Natijada, ko'p miqdorda uy vazifasi olgan o'quvchilar kam miqdorda uyga vazifa olgan yoki umuman olmagan o'quvchilarga qaraganda yuqori natijalarga yerishishi kutiladi. Uy vazifasini bajarish an'analari ko'p mamlakatlar tomonidan keng tarqalgan. Ba'zi mamlakatlarda 4- sinfda ular kamdan-kam hollarda uyda, asosan tuzatuv maqsadlarida, individual o'quvchilarni o'zlarining tengdoshlari bilan materiallarni o'zlashtirib olishlariga imkon berish uchun so'raladilar. Umuman olganda, uy vazifasining katta miqdori o'quvchilarning ta'lim yutuqlari sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. O'RQ-637-son 23.09.2020. Ta'lim to'g'risida (lex.uz)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni. PF-4947-son 07.02.2017. (lex.uz)
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil yetish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.12.2018 y., 09/18/997/2289-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.08.2021 y., 09/21/545/0832-son; 05.04.2022 y., 09/22/153/0266-son)
5. Daminova Dilbar. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. Web of Scientit: International Scscientific Research Jornal. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 3, March., 2023. 971-976 b.
6. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b
7. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi T.: Ilm-Ziyo, 2022
8. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari– T.: Ilm-Ziyo, 2016.
9. IEA TIMSS. Trends in Mathematics and Science Study. O'quvchilarni matematika fanidan baholash bo'yicha mashq daftari. №1. 4-sinflar uchun. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent 2020 yil.
10. IEA TIMSS. Trends in Mathematics and Science Study. O'quvchilarni matematika fanidan baholash bo'yicha mashq daftari. №2. 4-sinflar uchun. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent 2020 yil

Qiziriq tumanidagi 41-umumiy o'rta ta'lim maktabi Boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Annotatsiya: ona tili va o'qish savodxonligi darslarida innovatsion texnologiyalar, ulardan foydalanish, boshlang'ich ta'limda ko'rgazmali vositalar va multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning ongi va zihnini takomillashtirib qolish, bilim darajasini ham o'stirishga yordam berishi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, o'qish, savodxonlik, texnologiyalar, ko'rgazmali vositalar, multimediya vositalar, grafik tushunchalar.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa fanlar ta'limni ona tili va o'qish savodxonligi ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Darslarda ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'qituvchi nazariy ma'lumotlarni berish bilan bir qatorda, o'quv materiallarini zamonaviy texnika vositasida namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar individual ta'sir etadigan usul sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining har tomonlama rivojlanishi, ma'naviy-axloqiy sifatlarining shakllanishi, mustaqil fikr yuritish, ijodkorlik faoliyatining rivojlanishi va o'zlashtirishda yuqori samaradorlikka erishishini belgilab beradi. Bizga ma'lumki, hozirgi davr talabiga ko'ra, tilga e'tibor juda kuchli.

Boshlang'ich sinf yoshidagi (1-4 sinflar) o'quvchilarini ta'lim-tarbiyasida ta'limning zamonaviy ko'rgazmali vositalaridan, axborot texnologiyalaridan ham unumli foydalanish, kompyuter savodxonligini shakllantirish, internet bo'yicha ilk elementar tushunchalar berish lozim bo'ladi.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarni o'yin faoliyatidan o'quv-biluv faoliyatiga o'tishlarini ta'minlashga xizmat qiladigan innovatsion metodlar majmuini yaratish talab etilmoqda.

Komenskiyning "Buyuk didaktika" kitobida ta'limni idrok etishda uch jihatga katta e'tibor qaratilgan bo'lib, ular quyidagilar: sezish; ko'rish; eshitish. Ana shunday texnologiyalaridan biri multimedia vositalaridir. Multimedia vositasini ta'lim sohasiga tadbiq etish bugungi kun ta'lim jarayonini tashkil etish uchun uning elektron manbalarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi. Bunday ta'lim

manbalariga elektron darsliklar, qo'llanmalar, metodik ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar, internet materiallari, axborot-resurs markazlari kiradi.

Multimediadagi matn qisqa, tushunarli va aniq bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchi uni nafaqat o'qish, balki yod olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ovoz o'qish yoki turli vositalar tovushdan iborat bo'ladi. Bunda ovozning jalb qilish xususiyatiga, ya'ni intonatsiyali, musiqali yoki hayajonli bo'lishi katta ahamiyatga ega. Jonli harakat odam, narsalar yoki predmetlarning xatti-harakatidan tashkil topadi. Undagi yagona talab-jonli harakatlarning tarbiyaviy va estetik xususiyatiga ega bo'lishidir. Grafik tasvirlar muayyan mavzuni tasavvur qilish uchun hosil qilinadi. Bu hol xotirani mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Multimedia vositalaridan o'qitish jarayonida foydalanish o'qitish sifatini va samarasini oshirishning eng qulay usullaridan biri bo'lishiga qaramasdan, unga mos dasturlar bo'lmasa yoki ulardan foydalanilmasa kutilgan samarani bermaydi. Shuning uchun har bir o'quv fanining xususiyatidan kelib chiqib, o'quv materialining asosiy va muhim elementlarining o'quvchilar o'zlashtirish jarayoniga mos kelishi, dastur vositalari ekrandagi tasvirlarning rangiga, ma'lumotlarning tuzilishiga, obyektlarning ko'rinishiga, tovushlarning qulayligini e'tiborga olishni nazarda tutadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kompyuter muhitida ishlashni ta'minlovchi va ularning bilim hamda yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda "Ona tili va o'qish savodxonligi", "Tarbiya", "Tabiiy fanlar"dagi materiallar, atrofdagi olam bilan tanishtirish, modellashtirishning turli-tuman faoliyat turlari orqali algoritmlash, faoliyat usullarini o'zlashtirish bilan amalga oshiriladi.

Multimedia vositalari yordamida olib borilgan dars o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini va bilim olish saviyasini oshiradi. Multimedia vositalari o'quvchiga yakka tartibda yondashish imkonini beradi. O'qituvchining bevosita ishtirokisiz ham o'quvchi materialni o'zlashtirishi mumkin bo'ladi. Hozirda multimedia kundalik faoliyatimizda juda ko'p ishlatilmoqda. Ta'lim-tarbiya sohasida multimedia texnologiyalarini tatbiq etish uchun yuqorida berilgan fikrlarini umumlashtirib multimediaga shunday ta'rif berish mumkin. Multimedia - bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari yordamida axborotning an'anaviy va original turlari asosida o'quv materiallarini tinglovchilarga yetkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir. Elektron qo'llanma eng birinchi navbatda bu – yangi o'quv ma'lumotlarni namoyish etish, an'anaviy ta'lim usulida chop etilgan qo'llanmalarni mazmunan to'ldiruvchi, ko'rgazmali vositalarga animatsiya beruvchi, mavzuni audiovizual (ko'rish va eshitish) to'ldiruvchi, egallangan bilim va ko'nikmalarni tekshirib ko'rishga imkon beruvchi kompyuter-informatsion dasturiy vosita bo'lib, unda multimedia imkoniyatlaridan ko'p foydalaniladi.

Hozirgi amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari yordamida ta'lim sohasida o'quvchilarni o'qitish ikki baravar samarali bo'lmoqda. Ma'lumki,

eshitgan materialning to'rtidan bir qismi xotirada qoladigan bo'lsa, o'quvchilarga berilayotgan materiallarni video orqali amalga oshirsak, axborotni xotirada saqlanib qolishi va tasavvur qilish imkoniyati 35-70 % gacha oshadi. Shuningdek, mazkur o'quv dasturlar audio, video va grafika ko'rinishida mujassamlashtirilgan holatda o'quvchilarga berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 70-95 % ga oshishi kuzatilmoqda.

Masalan, boshlang'ich sinfda matematika darsi bo'lyapti. Multimediyadan foydalanib, "O'yinli masalalar" dasturlarini tayyorlab, o'quvchilarga tushintirsa, qulaylik tug'diradi. Bizga ma'lumki, boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu turdagi qiyinchilik tug'diradigan masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat.

Boshlang'ich sinflarda o'quv fanlari bo'yicha multimediyaga asoslangan dars ishlanmalarini o'qituvchi tomonidan tayyorlash juda katta mehnatni talab etadi. Bu ishlarni o'qituvchilarning hammasi ham uddalay olavermaydi. Shuning uchun multimediyaga asoslangan dars ishlanmalarini markazlashtirilgan holda tegishli mutaxassislar tomonidan tayyorlab berilishi maqsadga muvofiqdir. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi.

Bugungi kunda til bilgan odam nafaqat zamon bilan hamnafas hayot kechirishi, balki eng so'nggi yangiliklardan birinchilardan bo'lib xabar topishi, jahon ilmi va adabiyoti durdonalarining asl holidagi mutolaasidan bahramand bo'lishi, xorijdagi tengdoshlari va hamkasblari bilan muloqotga kirishib, fikr va tajriba almashishi mumkin. Multimediali o'quv materiallarini ishlab chiqishda hozirdan Respublikamizda ma'lum bir ishlar qilinmoqda. Bunga yetakchi mutaxassislar jalb qilingan va o'quv materialari ta'lim yunalishlari bo'yicha yaratilmoqda.

Boshlang'ich o'quvchilarning psixikasiga ko'ra, multimediali vositalaridan foydalanish, o'rganuvchini sohaga qiziqishini orttiradi, bilim olish tezligi yaxshilanadi. Asosan, tovushlarning yoqimli bo'lishi, tasvirlarning yorqinligi va video lavhalarning sohaning eng zarur hamda qiziqarli qismlarini qamrab olishi o'qish jarayonini sifatli tashkil etishning asosiy omillaridan hisoblanadi.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda ko'rgazmali vositalar va multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning ongi va zihnini takomillashtirib qolmasdan, balki ularning bilim darajasini ham o'stirishga yordam beradi. Shunday ekan, har bir pedagog va o'qituvchining oldiga qo'yilgan mana shunday vazifani ma'suliyat bilan bajarishimiz lozim

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2012-y., 13-son, 139-modda. Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – T.: "O'zbekiston", 2020.
3. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. -T.: "O'zbekiston". 2009y. -56 bet.
4. Qosimova K, S.Matchonov, X. G'ulomova, SH. Yo'ldosheva, SH. Sariev. "Ona tili o'qitish metodikasi" - T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b.
5. T. G'afforova, E. Shodmonov, G. Eshturdiyeva. «Sharq» Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent — 2016 (84-85-betlar).

HAMKORLIK TEXNOLOGIYASIGA ASOSLANGAN TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY STRATEGIYALARI

Mamadaliyeva Dilorom Ulug'berdiyevna

Surxondaryo viloyati Uzun tumanidagi 11-maktab boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada hamkorlikda o'qitishga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etishning mazmuni, o'qituvchilar orasida, ma'muriyat bilan o'quvchilar va o'qituvchilar tashkilotlari bilan, rahbarlar, ota-onalar, jamoatchilik orasida hamkorlik munosabatlarini o'rnatish haqida so'z borgan. Hamkorlik texnologiyasidan foydalanib, o'quvchining ta'lim-tarbiya olish motivlarini rivojlantirib borish hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tatbiq qilgan holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlashning omillari ko'rsatilgan

Tayanch tushunchalar: Hamkorlikda o'qitish, ijtimoiy-psixologik muhit, hamkorlik munosabatlari, ta'lim-tarbiya, komandada o'qitish, kichik guruhlarda o'qitish, mustaqil fikrlash.

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS BASED ON COOPERATION TECHNOLOGY

ABSTRACT. The article discusses the content of the organization of the educational process based on collaborative learning, the establishment of cooperative relations between teachers, administration and students and teachers' organizations, leaders, parents, the public. Went Factors for the development of student learning motivation using collaborative technology and the achievement of high results through the implementation of the principles of humanization of the educational process are identified.

Keywords: Collaborative learning, socio-psychological environment, collaborative relationships, education, team teaching, small group teaching, independent thinking.

KIRISH

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo'lgan R. Slavinning ta'kidlashicha, o'quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi etarli emas. O'quvchilar tomonidan nodagi hamkorlik, har bir o'quvchining qo'llanib kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o'quvchining kundalik natijasi avval qo'llanib kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina o'quvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga intiladi. Hamkorlik pedagogikasida esa o'quvchi o'z o'quv faoliyatining sub'yekti sifatida qaraladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchi pedagogik jarayonning sub'yektlari sifatida tenglashib, hamkorlik pedagogikasi jarayoni hosil bo'ladi. Ular o'zaro hamkor, hamdo'st, hamijodkor, hamishtirokchi, hamdard, hamboshqaruvchi bo'ladilar. Hamkorlik munosabatlari o'qituvchilar orasida, ma'muriyat bilan o'quvchilar va o'qituvchilar tashkilotlari bilan, rahbarlar, ota-onalar, jamoatchilik orasida ham o'rnatiladi.

ASOSIY QISM

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari hamkorlik pedagogikasi asosida shakllangan bo'lib, u an'anaviy pedagogikadan quyidagicha farqlanadi: An'anaviy ta'limda o'qituvchi pedagogik jarayonning sub'yekti, o'quvchi esa ob'yekti deb qaraladi.

Hamkorlikda o'qitish o'quvchining ta'lim-tarbiya olish motivlarini rivojlantirib borish orqali hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tatbiq qilgan holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Hamkorlikda o'qitish quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- o'quvchining o'rganish jarayonini boyitadi;
- o'quvchilarga ular o'rtasida taqsim qilinib, o'zlashtirilgan kognitiv axborotlar to'plamini beradi;
- o'quvchilarda materialni o'rganishga ishtiyok uyg'otadi;
- axborotlarni ikki tomonlama almashish samaradorligini oshiradi;
- o'quvchilarga mustaqil hayotga tayyorlanishlari uchun zarur bilimlarni beradi;
- turli xil madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar o'rtasida ijobiy o'zaro munosabatlarni oldinga suradi

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasiga asoslangan mashg'ulotlarni o'ziga xos turlarga ajratish va ularni amalda qo'llash tizimi mavjud bo'lib, quyida shu mahg'ulotlardan ayrim namunalarni ko'rsatib o'tamiz:

- ✓ uch pog'onali intervyu;
- ✓ davra suxbati;
- ✓ ro'yxat tuzish;
- ✓ bir daqiqalik ishlar;
- ✓ juftlik izohlari;
- ✓ muammoni jo'natish;
- ✓ baholash chizig'i;
- ✓ kam uchraydigan birlik jamoa kuzatuv;
- ✓ ikki qismli kundaliq o'zaro savol yo'llash.

Bu mahg'ulot turlarining ko'pida o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish, ularga rollar va vazifalar taqsim qilish ko'zda tutiladi. Bunda qo'yidagilar hisobga olinadi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari pedarogik jarayonini takomillashtirish va uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan. Bu texnologiyalar ijodkor shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy muhitni yaratish, ilim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [1-30]. Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining asosiy jarayonlari: hamkorlikda fikr almashish, suhbat, tahlil, munozara, muzokara, amaliy vazifalar bajarish, biror narsani ko'rish, yasash, masalalar yechish va boshqalarni o'z ichiga oladi. Hamkorlikda o'qitish mahg'ulotlarini tashkil qilishda: o'qituvchi-sinf, o'qituvchi- kichiq guruh. O'qituvchi-katta guruh, o'qituvchi-o'quvchi, o'quvchio'quvchi (juftlikda ishlash), kichik-guruh, guruh-sinf va boshqa tashkiliy shakllar qo'llaniladi. Hamkorlikda o'qitish-bu o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar guruhi, yakka o'quvchi hamda butun sinf bilan o'zaro samarali hamkorlikni tashkil qilishi bilan birgalikda, o'quvchilarning ham o'zaro qo'llab-quvvatlovchi hamkorligini amalga oshirishdagi instruktaj va interfaol jarayonlarni ifodalovchi ommalashgan iboradir.

O'quvchilar hamkorlikda akademik topshiriqlar ustida, kichik guruhlarda ishlashadi va o'zlariga hamda o'z guruhlaridagi o'rtoqlariga birgalikda yordam berishadi.

Umuman, hamkorlikda o'qitish metodlari quyidagi beshta xususiyatga ega:

1. O'quvchilar birgalikda, umumiy topshiriq yoki o'qitilayotgan faoliyat ustida ishlashadi, bu guruhli ish orqali yaxshi o'zlashtiriladi.
2. O'quvchilar 2-5 a'zodan iborat tarkibda kichik guruhlarda birgalikda ishlashadi.
3. O'quvchilar umumiy vazifalarning yechimini topishga erishish yoki o'rganish faoliyatini amalga oshirish uchun guruh tomonidan ishlab chiqilgan hamda ijtimoiy qabul qilingan xulq-atvor mezonlariga rioya qilishadi.
4. O'quvchilar ijobiy va mustaqil bo'lishadi. Umumiy vazifalarning yechimini topishga erishish yoki o'rganish faoliyati bo'yicha ishlarni tashkil etish, o'quvchilarning bir-birlariga ko'maklashishlari talab etilishini qisobga olgan holla tuzilgan bo'ladi.
5. O'quvchilar o'z ishlari ixtijasiga yoki boshqacha aytganda, o'qishga, ta'lim olishga, shaxsan mas'uliyatli va javobgardirdar.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari amalga oshadigan ayrim noana'naviy dars shakllari.

Matbuot konferensiyasi darsi – dars mavzusini savol javoblar orqali o'zlashtirish mashqi.

Quvnoqlar, zukkolar klubi darsi – qiziqarli savol-ularga javoblar topish orqali mustaqil fikrlashni o'rgatish mashqi.

Guruhlarda ishlash darsi – o'quvchilarning bir nechta guruhlariga bo'linib vazifalar bajarishini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqi.

O'zaro o'qitish darsi – o'quvchilarning dars mazmuni bo'yicha matnning ayrim abzaslari yoki shunga o'xshash kichik bo'laklarini bir-birlariga tushuntirishlarini tashkil etish orqali mavzuni o'zlashtirish darsi.

O'quvchilar olib boradigan dars – dars mavzusini o'quvchilar tomonidan tushuntirib berilishini tashkil etish orqali o'quvchilar

faolligini oshirish mashqi.

Tanlov darsi – sinfdagi o‘quvchilarning bir yoki bir nechta mavzu bo‘yicha

oldindan tayyorgarlik ko‘rgan holdagi tanlovini tashkil etish, o‘qib olinib, o‘qib olinib aniqlash darsi.

Juftlikda ishlash (binar) dars – o‘quvchilarning juft bo‘lib, dars mavzusini

birgalikda o‘zlashtirishi yoki bir-birining bilimlarini mustahkamlash darsi. Bunda zarur bo‘lganda juftliklar dars davomida turlicha o‘zgartirilishi mumkin.

Dialog darsi – o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish va o‘z fikrlarini bayon

etish ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida dars mavzusini o‘quvchilar bilan dialoglar tashkil etish orqali tushuntirish va mustahkamlash mashqlaridan iborat.

Aylana bo‘yicha mashq darsi – o‘quvchilarning navbatma-navbat ishtiroki

asosida yangi mavzuni o‘zlashtirish yoki o‘qitilgan darsni takrorlab, mustahkamlash mashqlaridan iborat.

Innovasiyalar darsi – o‘quv fani sohasidagi yoki maktab hayotiga tegishli

yangiliklarni joriy qilish, shuningdek o‘quvchilarning ijodiy faoliyatlari natijalarini amalda qo‘llash bo‘yicha taqlif va loyihalar bilan tanishirish darsi bo‘lib, o‘quvchilarning bilimlarini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Hamkorlikda o‘qitishning asosiy g‘oyasi: o‘quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda

bajarish, balki hamkorlikda o‘qitish o‘rganishdir.

Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchida quyidagilarni shakllantirishni ko‘zda tutadi :

- Har bir o‘quvchini kundalik qizg‘in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr

- yuritishga o‘rgatish;

- shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash;

- har bir o‘quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg‘usini vujudga

keltirish;

- o‘z kuchi va qobiliyatiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash;
- Tahsil olishda mas’uliyat hissini shakllantirish.
- Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi har bir o‘quvchining tahsil olishdagi

muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyatiga olib kelishini anglagan holda muntazam va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, o‘quv topshiriqlarini to‘liq va sifatli bajarishga,

o‘quv materialini puxta o‘zlashtirishga, o‘rtoqlariga hamkor bo‘lib, o‘zaro yordam uyushtirishga zamin tayyorlaydi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasida o‘quvchilarni hamkorlikda o‘qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

1. Komandada o‘qitish(R.Slavin).
2. Kichik guruhlarda hamkorlikda o‘qitish(R.Slavin, 1986).
3. Hamkorlikda o‘qitishning “zigzag yoki arra” metodi (E.Aronson, 1978).
4. Hamkorlikda o‘qitishning “Birgalikda o‘qiymiz” metodi (Minnesot universiteti professorlari R.Jonson, D.Jonson,1987).
5. Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi (Isroildagi Tel-Aviv universiteti professori Sh.Sharan1988 tomonidan ishlab chiqilgan).

Komandada o‘qitish (R.Slavin)

Komandada o‘qitishda o‘quvchilar teng sonli ikki komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a‘zolari o‘quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir o‘quvchi mavzuda ko‘zda tutilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirishga e’tibor qaratadi. R.Slavinning ta’kidlashicha, o‘quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko‘rsatma berilishi yetarli emas. O‘quvchilar o‘rtasida to‘la ma’nodagi hamkorlik, har bir o‘quvchining qo‘lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o‘quvchining kundalik natijasi avval qo‘lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi.

Shundagina o‘quvchilar o‘zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas’uliyatni his qilib, ko‘proq izlanishga, bilim, ko‘nikma va malakalarni puxta o‘zlashtirishga intiladi.

Kichik guruhlarda hamkorlikda o‘qitish

Bu metodda kichik guruhlar 4 nafar o‘quvchidan iborat qilib tuziladi. O‘qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so‘ngra o‘quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etadi. O‘quv topshiriqlari to‘rt qismga ajratilib, har bir o‘quvchi topshiriqning ma’lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o‘quvchi o‘zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o‘rtoqlarini o‘qitadi, so‘ngra guruh a‘zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O‘qituvchi har bir kichik guruh

axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos pedagogik, psixologik va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, ular quyidagilar:

- tashkiliy-pedagogik asoslari - o'quv reja, dastur, dars mavzusi, DTS talablari va ularga muvofiq darajada o'zlashtirilishi talab qilinadigan yangi bilim hajmi asosida o'quv mashg'uloti ishtirokchilarining hamkorlikda ishlashlari uchun shart-sharoit, imkoniyatlarni belgilash va amalga oshirish;
- psixologik asoslari - o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olish, mashg'ulotda har bir o'quvchi uchun qulay psixologik muhit yaratish, erkin muloqotni sifatli uyushtirishda dars mavzusi, mazmuni, qo'llanilayotgan tushunchalar, atamalar, ta'riflar, formulalar va boshqa shartlarning o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlash;
- uslubiy asoslari - mashg'ulot uchun zarur vositalarni oldindan ishga tayyorlash, ularning talablar darajasida sifatli bo'lishini ta'minlash.

Muloqot usullari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni tashkil qilish va boshqalar. Hamkorlikda o'qitish samaradorligini ta'minlovchi omillar: o'quvchilarning dars mazmuniga ijodiy yondashuvi, dars jarayonidagi axborotlarni tahlil va tanqid qilish, o'z xulosalarini asoslash, bilimlarni yangi vaziyatlarda ijodiy qo'llash, amaliy topshiriqlar bajarish uchun vaqtni ko'proq ajratish, hamkorlikda o'qiyotgan o'quvchilarning birbiriga muvaffaqiyatga erishishlari uchun ko'maklashuvi va boshqalar. Pedagogika-psixologiya fanida hamkorlikning 8 ta shakli mavjud. Ular quyidagilardan iboratdir:

1. Faoliyatga kirish.
2. Mustaqil harakatlar o'qituvchi bilan o'quvchi hamkorlikda bajaradilar.
3. O'qituvchi harakatni boshlab beradi va unga o'quvchini jalb etadi.
4. Taqlid harakatlari (o'qituvchidan ibrat olgan o'quvchi ana shu namuna asosida harakat qiladi).
5. Madad harakatlari (o'qituvchi o'quvchiga oraliq maqsadni va unga erish usullarini tanlashda yordam beradi va oxirgi natijani nazorat qiladi).
6. O'zini - o'zi boshqarish harakatlari (o'qituvchi umumiy maqsadni ko'rsatishda oxirgi natijani baholashda ishtirok etadi).
7. O'zini - o'zi ko'rsatuvchi harakatlar.
8. O'zini - o'zi uyushtiruvchi harakatlar.

XULOSA

Hamkorlikdagi o'quv faoliyatining maqsadi o'zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir.

Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli o'quvchilar ilgari surgan yangi g'oyalar va o'zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog'liq maqsadlar va sheriklikdagi

shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda, o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi hatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday hatti-harakat o'qituvchining o'quvchiga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi, o'quvchilarning faolligi asta-sekin o'sib borib, butunlay ularning o'zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosbata esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2012-y., 13-son, 139-modda. Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – T.: "O'zbekiston", 2020.
3. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. -T.: "O'zbekiston". 2009y. -56 bet.
4. Qosimova K, S.Matchonov, X. G'ulomova, SH. Yo'ldosheva, SH. Sariev. "Ona tili o'qitish metodikasi" - T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b.
5. T. G'afforova, E. Shodmonov, G. Eshturdiyeva. «Sharq» Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent — 2016 (84-85-betlar).

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ

Сайдивалиева Зарифа Аъзамовна

Тошкент шаҳар 215 -мактаб бошланғич синф ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада Бошланғич синф ўқучиларини миллий урф одат ва аъналар руҳида тарбиялаш жараёни онгли маъсулиятли фаолият булиб, унга тарбияланувчиларни комил инсон қилиб тарбиялашда миллий урф одат ва аъналар ҳар томонлама тасир қурсатади.

Бошланғич синф ўқучиларини миллий урф одат ва аъналар руҳида тарбиявий ишларни ташкил қилиш, методикаси ёш авлоднинг махнавий жихатдан юсак фазилатлар эгаси қилиб вояга етказиш санъатини қирралари, шакллари ҳамда билим, малака ҳосил қилиш ҳақида баҳс юритади. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш методикаси миллий онг ва истикбол мафқурасини шакллантиришга хизмат қилади.

Калит сўзлар. Таълим, тарбия, урф-одат, анъана, ёш авлод, педагогика, психология, комил инсон.

Аннотация. В статье процесс воспитания младших школьников в духе национальных обычаев и традиций является сознательно ответственным занятием, в котором национальные обычаи и традиции многогранно влияют на воспитание учащихся как полноценного человека.

Послужит организация воспитательной работы в духе национальных традиций и обычаев младших школьников, методы и приемы воспитания подрастающего поколения высокими моральными качествами, формами и знаниями, формированию знаний и умений.

Ключевые слова: образование, воспитание, обычаи, традиции, молодое поколение, педагогика, психология, совершенный мужчина.

Annotation. In the article, the process of upbringing primary schoolchildren in the spirit of national customs and traditions is a consciously responsible occupation, in which national customs and traditions have a multifaceted effect on the upbringing of students as a full-fledged person.

The organization of educational work in the spirit of national traditions and customs of younger schoolchildren, methods and techniques of educating the younger generation with high moral qualities, forms and knowledge, the formation of knowledge and skills will serve.

Key words: education, upbringing, customs, traditions, young generation, pedagogy, psychology, perfect man.

Она тили дарслари олдида қўйиладиган вазифалар ва уларни амалга ошириш йўллари, ҳар қандай мукаммал дастур асосида яратилган такомиллашган дарслик, самарадор усуллар билан ўқувчилар онгига сингдирилгандагина кутилган натижа бериши мумкин. Ҳозирги замон талаби даражасида дарс ўтиш учун ўқитувчиларга қуйидаги омиллар асос бўлмоғи лозим. 1.Дидактика ва тарбия назарияси билан пухта қуролланиш; 2.Инновацион технологиялардан фойдаланиш; 3.Ўз фани бўйича янгиликлардан бохабар бўлиш; 4.Дарс ўтишининг ноанъанавий усулларини амалиётда қўллаш; 5.Ўқувчиларнинг билими, малакаси ва кўникмаларига мос тарзда таълим мазмунини янгилаш; 6.Ўқитишда компьютерларни жорий этиш; 7.Нутқий жиҳатдан баркамол бўлиш, ишонтириш, исботлаш,

малакаларини эгаллаш. Она тили дарсларида муаммоли вазият яратишнинг усуллари хилма-хилдир. Биз илғор ўқитувчиларнинг иш тажрибалари ва шахсий тажрибаларимизга асосланиб, она тилидан муаммоли вазият яратишнинг қуйидаги усуллари тавсия қиламиз: 1. Тилга оид далилларни таҳлил қилиш асосида муаммоли вазият яратиш. 2. Тил материалларини синтез қилиш асосида ҳам муаммоли вазият яратиш мумкин. 3. Тил фактларини қарама-қарши қўйиш ва таққослаш орқали муаммоли вазият яратиш. 4. Инновацион технологиялардан фойдаланиб, муаммоли вазият яратиш. 5. Тил материалларига айрим ўзгартиришлар киритишни талаб қилиш орқали муаммоли вазият яратиш. 6. Тилларни таққослаш йўли билан ҳам муаммоли вазият яратса бўлади. Болалар ўз мустақилигини ва хаёлларини ривожлантирадилар. Латышева дастурига мувофиқ «эркин ҳаракат» ўзига адабиёт, рус тили, тарих ва табиатшунослик, расм ва мусиқани ўз ичига олди. Болалар тана ҳаракати, хис-туйғулари ва фикрлари болаларда иштёқ туғдириб, рақс ва шеърларда ифодалади. Шундай қилиб, бошланғич мактабларда боланинг маданий ҳулиқага эга бўлишлари эркин педагогикани ифодалайди.

Она тили фанидан ўқув дастурига киритилган ўзгаришлар, ўқув дастуридаги фанга оид компетенцияларнинг мазмун моҳияти. Бошланғич 1-4-синф она тили фани дарсликлари, уларга яратилган мультимедиа иловали методик қўлланмалар таҳлили ва таълим-тарбиявий аҳамияти, улардан таълим сифатини оширишда ўринли ва мақсадли фойдаланиш. Она тили дарсларини ташкил этишга илмий-методик ёндашув. *Компетенциявий ёндашув асосида* она тили дарсларини ташкил этиш. Она тили дарсларига илмий ёндашув. Ўқувчиларда тилга бўлган сезгирликни ошириш. Ўқувчиларда коммуникатив компетенцияни шакллантиришда бошланғич синф ўқитувчисининг роли. Дарс ва унинг турларига қўйиладиган методик талаблар. Савод ўргатиш даврида ёзувга ўргатиш технологияси. Саводга ўргатиш даврининг ўзига хос муаммолари. Савод ўргатиш даврида ёзувга ўргатиш технологияси. Ўқув дастурида ўқувчиларни чиройли ва беҳато ёзишларига қўйилган талаблар. Ўқувчиларнинг чиройли ёзув малакаларини шакллантиришдаги қийинчиликлар. Чиройли ёзув дарсларида қўлланадиган методларнинг самарадорлик даражаси ва ўқувчиларнинг имловий саводхонлигини шакллантириш масалалари. Она тили дарсларида билим, кўникма, малакаларни назорат қилишнинг замонавий усуллари. Бошланғич синф она тили дарсларида ташкил этиладиган назорат ва ижодий топшириқлар. Компетенциявий ёндашув асосидаги давлат таълим стандарти ва ўқув дастури бўйича назорат ишларига қўйиладиган 12 талаблар. Она тили

дарсларида ўқувчиларнинг грамматик билимларини таркиб топтиришда сўзларни морфемик, морфологик, синтактик таҳлил қилишга ўргатишнинг аҳамияти. Диктант турлари ва уни ўтказиш методикаси. Ўқувчилар саводхонлигини оширишда диктантнинг аҳамияти. Диктант айтиш техникаси ва ўқитувчининг нутқи. Диктант, баён, иншоларни текшириш ва таҳлил қилишдаги қийинчиликлар. Улар ўзларини шу тариқа шакллантиради. Ҳар бир фан болага ишонарли тарзда тақдим этилиши керак.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dilova N.G`. (2017). O`quvchi shaxsini rivojlantirishda hamkorlik pedagogikasining o`rni. *Zamonaviy ta'lim*. 1-son.
2. Rasulova Z.D. (2020). Pedagogical peculiarities of developing socio-perceptive competence in learners. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. 8:1, pp. 30-34.
3. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Формирование профессиональнопедагогической компетентности будущих специалистов на основе информационных технологий. *Молодой учёный*, №8 (112), С. 977-978.
4. Расулова З.Д. (2020). Дидактические основы развития у будущих учителей креативного мышления. *European science*, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.
5. Dilova N.G. (2015). Situation of cooperation and the problems solved in it. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*. 2: 13, pp. 102-103.
6. Расулова З.Д. (2018). Значения обучающих технологий направленной личности на уроках трудового обучения. *Ученые XXI века*, Т. 47, № 12, С. 34-35.
7. Rasulova Z.D. (2020). Conditions and opportunities of organizing independent creative works of students of the direction Technology in Higher Education. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 9:3, pp. 2552-2155.
8. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Инновационная деятельность педагога в образовании. *Молодой учёный*, № 8 (112), С. 978-979.
9. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Методологические основы системного подхода при подготовке учителей профессионального обучения. *Молодой учёный*, 93:13, С. 588-590.
10. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Модель подготовки учителей профессионального образования на основе системного подхода.

Молодой учёный, 93:13, С. 590-592.

11. Дилова Н.Г. (2014). Значение процесса педагогического сотрудничества в формировании личности учащихся начальных классов. *Сборники конференций*

НИЦ Социосфера. № 26, С. 190-193.

12. Кулиева Ш.Х., Хамроева Х.Ю., Расулова З.Д. (2013). Учебный процесс как

педагогическая система в процессе подготовки учителей профессионального обучения. *Молодой учёный*, 56:9, С. 383-385.

13. Каххоров С.К., Расулова З.Д. (2020). Роль дистанционного обучения а развитии творческих навыков студентов. *Проблемы педагогики*. 49:4, С. 26-29.

14. Каххоров С.К., Расулова З.Д. (2020). Компьютерные технологии обучения как

важный фактор для улучшения процесса преподавания. *Современные инновации*.

36:2, С. 44-46

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MATEMATIKA FANIGA QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHDA TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURIDAN FOYDALANISH

Yangiboyeva Orzigul Musurmonqulovna

Muzrabot tumani 40-umumta‘lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada boshlang‘ich ta‘limda timss xalqaro baholash dasturidan foydalanish haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, pedagogika, ta‘lim samaradorligi, ta‘lim texnologiyalari, baholash tizimlari, o‘qitish usullar.

Mamlakatimizda boshlang‘ich ta‘lim bosqichini xalqaro tajribalar va andozalar asosida rivojlantirish jarayoni kechmoqda. Bu borada muayyan vazifalar qo‘yilgan. Ana shunday vazifalardan biri boshlang‘ich ta‘lim samaradorligini halqaro baholash dasturlari asosida o‘rganib borishdan iborat.

Shu o‘rinda boshlang‘ich ta‘lim samaradorligini baholashda TIMSS xalqaro baholash dasturidan foydalanish masalalari tahlili e‘tiborimizni tortadi.

TIMSS xalqaro baholash dasturi o'zlashtirish jarayonini baholash bo'yicha halqaro uyushmasi tomonidan 1995- yilda ishlab chiqilgan va amalga kiritilgan.

Bu xalqaro baholash dasturi har to'rt yilda 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirish darajasini o'rganadi hamda ushbu yo'nalish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqadi.

Dasturning asosini quyidagilar tashkil qiladi:

- o'quvchilarning bilim olishga intilish darajasi;
- o'quvchilarning matematik tafakkur darajasi;
- o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasi;
- o'quvchilarning o'z o'zlashtirgan bilimlaridan foydalana olish darajasi.

Bilamizki, mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimida Matematika va tabiiy fanlar (atrofimizdagi olam, tabiatshunoslik) asoslari o'qitilmoqda. Shu sababli mazkur fanlar bo'yicha o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini TIMSS xalqaro baholash dasturidan foydalanib o'rganish amaliy samarani beradi.

Buning uchun quyidagilarga amal qilish kutilgan samarani beradi:

- ushbu dastur asosida maxsus test tuzish;
- test vositasida o'quvchilar guruhini tanlab olish;
- tanlab olingan o'quvchilar guruhi o'rtasida testni o'tkazish;
- o'tkazilgan test natijalarini tahlil qilib, boshlang'ich sinflarda matematika va tabiiy fanlarni kuchaytirilgan tarzda o'qitish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqish. TIMSS xalqaro baholash dasturi o'rganish testlarining bir necha variantda bo'lishini nazarda tutadi.

Testlar quyidagi tamoyillar asosida tuziladi:

- o'quv fanlarining mavzularini to'liq qamrab olishi;
- test ishtirokchi o'quvchilarga tushunarli bo'lishi;
- test savollarining oddiydan murakkabga qarab darajali tuzilishi;
- matematika va tabiiy fanlarning eng asosiy masalalari aks etishi;
- testdan foydalanish ommaviy bo'lishi.

Ushbu tamoyillar asosida tuzilgan test mazkur xalqaro dastur asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim, fikrlash va mustaqil xarakat qilish ko'nikmasini aniq aniqlash imkonini beradi.

Hozirda TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida dunyoning yuzdan ortiq mamlakatlari boshlang'ich ta'lim jarayoni o'rganib borilmoqda. Bunda Rossiya Federatsiyasi va Amerika Qo'shma Shtatlari umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilari yetakchi o'rinni tutib kelayotganligini eslatib o'tish joiz. Bu xol mazkur mamlakatlarda boshlang'ich ta'lim jarayoni zamonaviy talablar asosida tashkil etilganligidan dalolat beradi.

Ta'kidlash lozimki, TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim, ko'nikma va tarbiyalanganlik darajasini o'rganish uchun bir necha tadbirlarni amalga oshirish taqozo etiladi.

Bunday tadbirlarning asosiylari bizningcha, quyidagilardir:

- oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini bunday xalqaro baholash dasturlari asoslari bilan tanishtirish;
- pedagog kadrlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash kurslarida xalqaro baholash dasturlari to'g'risida mashg'ulotlar kiritish;
- xalqaro baholash dasturlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish;
- xalqaro baholash dasturlari bo'yicha boshlang'ich ta'limning samaradorligini o'rganish metodikasini ishlab chiqish.

Bulardan maqsad mamlakatimiz boshlang'ich ta'limini xalqaro tajribalarga mos ravishda rivojlantirib borishdan iborat. Shu sababli keyingi paytlarda biz tomonimizdan bir necha xalqaro baholash dasturlari tahlil qilinganligini eslatib o'tamiz.

TIMSS xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilarning o'zlashtirish va mustaqil fikrlash darajasini o'rganish uchun quyidagi metodga asoslanish kutilgan samarani beradi:

- 1) 4-sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazish;
- 2) Mazkur o'quvchilar 8-sinfda o'qiyotganligida o'tkazish. Bundan maqsad o'quvchilarning o'tgan to'rt yil davomida matematika va tabiiy fanlar bo'yicha

o'zlashtirish hamda mustaqil fikrlash darajasining qanday o'sganligini o'rganishdan iborat.

Chunki o'quvchilar 5,6,7,8-sinflarda matematika va tabiiy fanlarni asosiy mazmunini o'zlashtiradilar. Shunday qilib TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari asosida boshlang'ich ta'lim samaradorligini o'rganish, o'quvchilarning o'zlashtirish va mustaqil fikrlar darajasini aniqlashda muhim asoslarni beradi.

Bunday o'rganish natijasida boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'linadi va ular asosida muayyan tadbirlarni amalga oshirish imkoniyatlariga ega bo'linadi. Natijada mamlakatimizda boshlang'ich ta'limni zamonaviy talablar asosida rivojlantirib borish asoslari tarkib topadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Maxatova Gulnor Shoxliyevna

Muzrabot tumani 14- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishi haqida qisqacha yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, axborot texnologiyalari, multimedia, elektron taqdimot, axborot.

O'zbekistonda yillar sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimiga ham jadallik bilan kirib borayotganligi ta'lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko'tarish uchun xizmat qilayotganligi barchangizga ma'lum.

Axborot texnologiyalarini qo'llash har bir o'qituvchi barcha o'quvchilar ko'zda tutilgandek o'zlashtiradigan mashg'ulot olib borishini ta'minlaydi. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik,

qo'llanma, videodarslardan va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda.

Ona tili, o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari yordamida turli xil ko'rgazmali slaydlardan dars jarayonida foydalanish mumkin.

Masalan:

- o'qish va ona tili fanlaridan katta ekranda harflarni, so'zlarni bir-biriga qo'shib o'qish, so'ngra kichik ertak va hikoyalarni o'qish, harflarni to'g'ri va chiroyli yozish.

- matematika fanida oddiy amallardan foydalanib, slaydlar yordamida masalalar yechish, turli xil hisobkitobli o'yinlar tashkil qilish,

- tabiatshunoslik fanidan tabiatdagi hodisalar haqidagi sodda slaydlar yordamida tushunchalar berish mumkin.

Elektron darslik, videodarslar, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida foydalanishda bir qator muammolar ham kuzatilmoqda;

- ☐ o'qituvchilar kompyuter savodxonligining yetarli darajada emasligi.
- ☐ maktablarda kompyuter va proyektorlarning yetishmasligi.
- ☐ DARS jarayonida kompyuterdan me'yorida foydalanmaslik.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish bilan birga quyidagilarni amaliyotda qo'llay olishi lozim:

Yangi o'quv materiallarini tushuntirishda kompyuterning namoyish imkoniyatlaridan foydalanish;

- internet, o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi dasturiy mahsulotlar asosida darslarni tashkil etishi;

- darsga metodik tayyorlanish, qo'shimcha axborotlarni izlash va tizimlashtirish, didaktik materiallarni tayyorlash;

- kompyuter texnologiyalari asosida o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarishda foydalanish malakalari.

Elektron taqdimot-darsda slaydlardan ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchi uchun keng imkoniyat yaratadi. Slaydlarga o'quvchilar o'zlarini munosabatini bildirishi, uni tahlil qilishi mumkin.

Bu orqali o'quvchilar quyidagi malakalarga ega bo'ladilar:

- grafika axborotlarni matn shakliga keltirish yoki aksincha;
- muhokama etilayotgan mavzu bo'yicha xulosalar va savollarni shakllantirish;

- o'zining o'quv biluv faoliyatini rejalashtirish; Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak.

Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Axborot kommunikatsion texnologiyalar bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida, yangiliklardan boxabar bo'lgani holda, dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Internet texnologiyalarining kirib kelishi o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun yangi imkoniyatlar beradi.

Multimedia - bu obyekt va jarayonlarni an'anaviy matn shaklida emas, balki fotorasm, video, chizma, animatsiya, ovoz yordamida namoyish qilishdir.

Multimediali darslar quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yordam beradi:

- fan bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtirish;
- o'zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta'minlash;
- o'z - o'zini nazorat ko'nikmasini shakllantirish;
- bilim olishga bo'lgan ehtiyojini rivojlantirish;
- o'quvchilarni o'quv materialini ustida mustaqil ish olib borishlarida o'quv metodik yordam ko'rsatish.

Axborot- kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish joyizki, ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratdir.

Adabiyotlar:

1. Jo'rayev R.H., Taylaqov N.I., Rasulova G.A. Uzluksiz ta'lim tizimi uchun elektron o'quv qo'llanmalar yaratishga oid ilmiy-metodik talablar. Uzluksiz ta'lim. - 2005. - №2. - 14-27 b.

2. C. S. G'ulomov va boshq. «Axborot tizimlari va texnologiyalari» Toshkent: «Sharq», 2000. 591 b.

3. N. Qarshiboyeva Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish. Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish: strategiyalar, innovatsiyalar va ilg'or tajribalar. Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari. 202-204

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TABIIY FANLAR BO'YICHA SAVODXONLIGINI ANIQLASHDA TIMSS TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH

**Sapparova Gulbahor Djumayevna
Surxondaryo viloyati Qumqo'rg'on tuman
3- maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi**

Annotatsiya Ushbu tezis boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini aniqlashda TIMSS Xalqaro baholash dasturi xususida bo'lib, unda TIMSS xalqaro tadqiqotining mazmun-mohiyati, tabiiy fanlar

bo'yicha savodxonligini baholashga oid asosiy tushunchalar hamda tabiiy fanlar bo'yicha topshiriqlar keltirilgan.

Аннотация Этот тезис посвящен международной оценочной программе TIMSS для определения уровня грамотности учащихся начальных классов по естественным наукам, которая включает в себя содержание международного исследования TIMSS, базовые концепции оценки грамотности в естественных науках и задания по естественным наукам.

Annotation This thesis is related to the TIMSS International Assessment Program for Elementary School Literacy in Basic Elements, which provides a basic overview of the nature of TIMSS international research, natural science literacy assessment, and tasks in the natural sciences. listed.

Globallashuv sharoitida shiddat bilan rivojlanib borayotgan davr davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qo'ymoqda. Olamshumul strategik maqsadlarga erishish, yangi marralarni zabt etish, rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun mamlakatda bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarning o'rni beqiyos. Bunday raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish zamirida inson kapitali, sodda qilib aytganda, inson va uning salohiyatini kashf etish hamda uni buyuk maqsadlarga erishishga safarbar qilish kabi ulug'vor vazifalar turadi.

Insoniyat oziq-ovqat ta'minoti, kasalliklarning tarqalishi, energiya ishlab chiqarish va iqlim o'zgarishi kabi yirik muammolarga duch kelgan bir davrda tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik milliy hamda xalqaro darajada katta ahamiyat kasb etmoqda. Bunday muammolarni bartaraf etishda texnologiyalar va ilm-fan yutuqlaridan foydalanish katta ahamiyatga ega. Yevropa Komissiyasi tomonidan bildirilgan fikrga ko'ra, agar yoshlar tabiiy fanlardan ma'lum darajada xabardor bo'lishmasa, yechimi fan va texnologiyalar bilan bog'liq bo'lgan siyosiy hamda etnik muammolar ilmiy munozaralar mavzusi bo'la olmaydi. Bundan tashqari, bu barchani tabiiy fanlardan mutaxassis qilib tayyorlash degani emas, balki yoshlar o'zlarini o'rab turgan atrof-muhitga daxldor bo'lgan masalalar yuzasidan qaror qabul qilishlari hamda mutaxassislar o'rtasida olib boriladigan ilmiy munozaralarni tushunishlariga imkon beradi

XXI asrda insoniyat oldida turgan muammolar ilmiy tafakkur va ilmiy kashfiyotlarga asoslangan innovatsion yechimlarni talab etishi shubhasiz. Jamiyatga iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik muammolarni hal qilishda zarur bo'ladigan innovatsiyalarni rivojlantiradigan va ilmiy tadqiqotlar olib boradigan ilm egalari, olimlar kerak. O'quvchilarning bilim va malakasini umumiy ravishda tahlil qilish mamlakatdagi ta'lim sifati darajasini belgilaydi. Shu maqsadda o'quv yili davomida har bir ta'lim muassasasida ichki va tashqi monitoring o'tkazib

boriladi. Uning natijasiga ko'ra, eng namunali maktablar ketma-ketligi, o'qituvchilar salohiyati va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi aniqlanadi. Bu jarayon ta'lim taraqqiyotini belgilovchi muhim mezon bo'lgani uchun Xalq ta'limi vazirligi tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari bilimni baholash bo'yicha xalqaro dasturlarni amaliyotga joriy etish maqsadida ilk qadamlar tashlandi. Ya'ni, o'quvchilar bilimni xalqaro talablarga yetkazish, unga mosligini o'rganib borish maqsadida PISA(Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) kabi baholash dasturlarini qo'llash rejalashtirilmoqda.

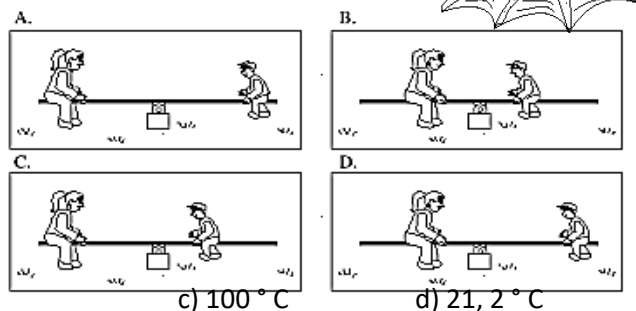
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar xususida savodxonligini oshirishda TIMSS Xalqaro baholash dasturining o'rni beqiyosdir. TIMSS xalqaro tadqiqoti har 4 yil davomida 4- va 8-sinf o'quvchilarining ta'lim yutuqlariga baho berib boriladi va shu bilan birga, nafaqat ularning bilim va ko'nikmasi, balki ularning ushbu fanlarga bo'lgan munosabati, qiziqishi, hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini solishirishga imkon beradi. Tadqiqotning asosiy rejasi: 4 yil davomida 4-sinf o'quvchisi 8-sinfga yetgunga qadar uning matematika va tabiiy fanlar bilimining natijalari kuzatib boriladi. Shu yo'sinda maktabning boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilarining bilim yutuqlarining monitoringi amalga oshiriladi.

Aytish mumkinki, tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik tayanch kompetensiya sanalib, tabiiy fanlarni o'qitishning asosiy maqsadidir. Tabiiy fanlarga asoslangan bilim hamda ko'nikmalar har bir shaxsning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy faoliyatida katta ahamiyatga ega, ilm-fan va unga asoslangan texnologiyalarni tushunish esa "yoshlarni hayotga tayyorlash"da markaziy o'rinni egallaydi. Tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik deganda shaxsning tabiiy fanlarga oid g'oyalarni bilishi, faol fuqaro sifatida tabiiy fanlar bilan bog'liq muammolarni hal qila olishi tushuniladi. 4- va 8-sinf o'quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan baholashda test topshiriqlarning nazariyasidan foydalaniladi (inglizcha, ruscha). Ushbu nazariya cheklangan miqdorda 60-70 tadan topshiriqlarni o'z ichiga olib, har bir davlatdan ishtirok etgan o'quvchining, o'qituvchining va ta'lim muassasasining ko'rsatkichlarini (so'rovnoma asosan) aniqlab beradi. Matematika va tabiiy fanlar natijalari 4- va 8-sinflarda alohida o'rganiladi va tahlil qilinadi. Statistik o'rganishlar natijasida har bir o'quvchini 1000 ballik shkala bo'yicha baholab, matematika va tabiiy fanlarga alohida ballar beriladi. Quyida sizlarga 4-sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini oshirishda TIMSS topshiriqlaridan namunalarni havola etsak:

1. Bu qush oyog'ining chizmasi. Siz bunday qushni qayerdan topishingiz mumkin edi?

- a) o'rmon b) o'tloq c) makkajo'xori d) sahro e) ko'l

2. Qiz akasi bilan ko'rishib o'ynashni xohladi. 25 kg og'irlikdagi akasini muvozanatlash uchun 50 kg bo'lgan qiz uchun eng yaxshi usul qaysi rasmda ko'rsatilgan?

3. Sizning haroringiz kasal bo'lmaganingizda olinganda, termometr ko'rsatadigan harorat qancha yaqin?

- a) 29 ° C b) 36,8 ° C

4. Ushbu jadvalda kunning to'rtta shaharchasidagi harorat va yog'ingarchilik (yomg'ir yoki qor) ko'rsatilgan. Qor qayerda qoldi?

- a) A shaharcha b) B shaharcha
c) C shaharcha d) D shaharcha

	Town A	Town B	Town C	Town D
Lowest Temperature	13°C	-9°C	22°C	-12°C
Highest Temperature	25°C	-1°C	30°C	-4°C
Precipitation (rain or snow)	0 cm	5 cm	2.5 cm	0 cm

O'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini rivojlantirishda dars va darsdan tashqari o'qish soatlarida, to'garak mashg'ulotlarida, takrorlash darslarida yuqorida qayd etilgan topshiriqqa o'xshash vazifalardan foydalanish muhim omil sanaladi.

Xulosa bilamizki, ilg'or tajriba pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirishning hal qiluvchi usuli bo'lib, katta ahamiyatga ega.

Ilg'or pedagogik tajriba – bu eng foydali, eng qulay, eng muvofiq faoliyat bo'lib ijodiy izlanish natijasidir. Bu albatta, o'quv-tarbiya jarayonini eng muhim tomonlarini hal etishga yordam beradi.

Pedagogik tajriba – muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz, o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondoshishini, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishini tushunamiz.

Ilg'or pedagogik tajriba o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan ish shakli va usullari, uslub va vositalaridir. Ular vositasida o'quv-tarbiyaviy ishlarda eng yuqori natijalarga erishiladi.

Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar, ilg'or texnologiyalarni kiritadi, o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, yangi

ko'rinishdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini yechishga sabab bo'ladi.

Ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirish eng avval maktabdan boshlanadi. Bu har bir maktab direktori, o'quv ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, ma'naviy va ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari hamda metod birlashmalar faoliyatining asosini tashkil etmog'i kerak. Maktab pedagogik jamoasi ilg'or tajriba egasining faoliyatini to'liq bilishi, o'rganishi va uning foydali tomonlarini ma'qullashi natijasida metod birlashma, tuman, shahar metodika bo'limlariga o'rganish uchun tavsiya etiladi.

Pedagog kasbi – o'zgaras va qotib qolgan kasb emasligini har bir pedagog yaxshi bilishi kerak.

Xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha ilg'or tajribalarini ommalashtirishi, har bir metodist o'qituvchi, rahbarlar, pedagogik komissiya o'qituvchi-pedagogning ish tajribasini o'rganar ekan, bunda quyidagilarga chuqur e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

1. Siyosiy ongi, ma'naviy ahloqi;
2. O'qituvchining dars berish mahorati;
3. O'qituvchining faoliyatiga qisqacha tavsifnoma;
4. Bilim darajasi, intiluvchanligi, izlanuvchanligi;
5. O'rganilayotgan ish tajribasining mazmuni;
6. Darsga tayyorgarligi, materiallarni tayyorlash va foydalana bilishi;
7. Tajribasini ommalashtirishga tavsiya etish;
8. O'qituvchiga metodik tavsiyalar berish;

Ilg'or tajriba egasi ishini metodik xat orqali ham ommalashtirish mumkin, ya'ni: eng yaxshi pedagogik xona ko'rgazmasida; kurs mashg'ulotlarida, "Mahorat darslari" da; ilg'or tajriba maktablari mashg'ulotlarida; ilmiy-amaliy konferentsiyalar, seminarlarda; ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda. ilg'or tajribani qo'llagan pedagogning metodik, pedagogik, psixologik, kasb mahoratini umumiy baholash, hamda tahlil etish tomonlariga ehtibor beriladi.

Adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasining 1997 yil 29 avgustdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni.
- 2.O'zbekiston Respublikasining 1997 yil 29 avgustdagi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi Qonuni.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori

4.A.A.Ismailov, G.Tog'ayeva, S.Akbarova, D.Asqarova. "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini baholash" – T.: 2019

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

**Denov tumanidagi 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Xudoyqulova Sevara Safaraliyevna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni takomillashtirish to'g'risida fikr mulohazalar bayon etilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari va hayotga tatbiq eta olishlarida ulardagi kreativ fikrlash motivatsiyalarining o'rni va ahamiyati haqida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, metodika, tafakkur, kreativlik, belgi, mashq, fikrlash, ijodkorlik, fikrlash, erkinlik.

Аннотация: В данной статье представлены мнения по вопросам повышения творческих способностей учащихся младших классов. Подчеркнута роль и значение мотивации творческого мышления учащихся младших классов в приобретении необходимых знаний, умений и навыков и умении применять их в жизни.

Ключевые слова: образование, методика, мышление, творчество, знак, упражнение, мышление, творчество, мышление, свобода.

Abstract: This article presents opinions on improving creativity among primary school students. The role and importance of motivation of creative thinking in elementary school students in acquiring the necessary knowledge, skills and abilities and being able to apply them to life has been explained.

Key words: education, methodology, thinking, creativity, sign, exercise, thinking, creativity, thinking, freedom.

Respublikamizda ta'lim sohasida bir qancha islohotlar amalga oshirilayapti. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda barchamiz uchun eng muhim vazifaga aylanayotgan bir masala borki, biz amalga oshirayotgan barcha islohotlarning natijasi aynan shu masalani qanday hal etishimizga bog'liq. U ham bo'lsa, hayotimiz mazmuni, ertangi kunimiz egasi bo'lgan yosh avlod, farzandlarimiz tarbiyasidir" [1,330].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmgina bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim [4, 506].

Pedagogik kreativlikni faqatgina yangilikka, tajribalar o'tkazishga intilish deb tushunmaslik kerak. Bu intilish sog'lom fikrning rasmiyatchilik ustidan g'alabasini ham ifoda etadi. Demokratiya, oshkoralik bo'lmagan joyda, ma'muriyatchilik va o'qituvchining irodasi bilan dars jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatiga rahna solinsa ijodiy hamkorlik barham topadi. Boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriqlar ustida ishlash alohida o'rin tutadi. O'quvchi o'zi uchun qulay sharoitda hayotiy va o'quv tajribasiga tayanib og'zaki yoki yozma nutqi orqali fikrlash faoliyatini amalga oshiradi. Unda har bir fanning o'zi uchun noma'lum qirralari xususida o'qituvchi bilan faol hamkorlik qilish uchun ruhiy tayyorgarlik paydo bo'ladi. U mavzu yuzasidan berilgan savollarga tegishli javob qaytarish uchun mustaqil ijodiy izlanishlarga harakat qiladi. O'qituvchi bunday hamkorlik jarayonida o'quvchilarning kreativligini o'stirish bilan birga diagnostik vazifani ham bajaradi, ya'ni o'quvchilarning qobiliyati, qiziqish doirasini aniqlaydi, kreativ iqtidorini chamalaydi. Kreativlikni rivojlantiruvchi topshiriqlar ustida ishlash jarayonida bu g'oyat muhimdir. Boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda [3,15].

O'qituvchilar o'quvchilar bilan hamkorlikda ish yuritib, ularning har bir fikrini inobatga olishi va buni o'quvchiga sezdirishi kabi muhim vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarni o'zgacha yondashuvli ya'ni kreativ bo'lishlariga erishishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga muammoli masala va vaziyatlarni berib, o'quvchining masala yechimini topishga ijodiy yondashishi undagi hissiy irodaviy sifatlarni rivojlanishiga yordam beradi. Bu o'quvchilarni o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishiga imkoniyat, ichki ehtiyojning oshishiga turtki

bo'ladi. «Kreativlik» tushunchasi «ijod» tushunchasi bilan bog'liq. Biroq, «kreativlik» tushunchasi tegishli lug'atlarda munosib differentsiyasini topmagan va ijod psixologiyasida yetarlicha aniqlanmagan. O'nlab ilmiy ishlarda kreativlikning u yoki bu qirralariga turlicha yondashib, har xil darajada qamrab olinayotganligiga qaramasdan, hozirgacha na muammoning o'ziga va na unga taalluqli bo'lgan amaliy savollarga nisbatan yagona to'xtam mavjud emas [3, 16].

Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari, ta'lim jarayonida shaxsning ijodiy fikrlash imkoniyatlarini kengaytirish, bevosita shaxsda kreativlik qobiliyatini shakllantirish bo'yicha turli usul, metodlari masalalari respublikamiz olimlaridan B.Adizov, N.Dilova, R.Ibragimov, G.Ibragimova, G.Najmiddinova, R.Nurjanova, R.G.Safarova, N.Tosheva, X.J.Xudayqulov, F. Ehsonovalar; shuningdek, ijodkorlik va ijodiy fikrlash psixologiyasi G.Davletshin, E.G'oziev, Z.Nishonovalar tomonidan tadqiq etilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan V.ye.Andreev, D.B.Bogoyavlenskaya, G.M.Mardonova, M.V.Golubeva, O.P.Tarasova, O.V.Sorokin, V.V.Serikovlar tomonidan bo'lajak o'qituvchilar tarkibini aniqlash, bo'lajak pedagoglarni ma'naviy-axloqiy shakllantirish, ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishining pedagogik tamoyillari, shaxsning ijodiy qobiliyatlari va kreativ faoliyatlarini rivojlantirish muammolari o'rganilgan [6, 6].

Kreativ faoliyat shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilish, o'rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Ijodiy tafakkurning shakllanishi bevosita hayot tajribasi, bilim darajasi, shaxsning turmush tarzi va shaxslararo munosabatlariga bog'liq. Chunki, kreativ faoliyat aslida, turli xil bilimlar, tajribalar va ko'nikmalar kompleksining natijasidir. Pedagogik kreativlik-pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim-tarbiyaviy jarayonn samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi

g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyatida namoyon bo'ladi. O'qituvchining kreativ faoliyati – bu o'qituvchining ijodkorligi, u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashuvda aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat “Pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda [2,56].

Boshlang'ich ta'lim - bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda. O'quvchilar o'z-o'zidan kreativ bo'lib qolmaydi. Uning kreativ qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. O'qituvchilar o'quvchilar bilan hamkorlikda ish yuritib, ularning har bir fikrini inobatga olishi va buni o'quvchiga sezdirishi kabi muhim vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarni o'zgacha yondashuvli ya'ni kreativ bo'lishlariga erishishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga muammoli masala va vaziyatlarni berib, o'quvchining masala yechimini topishga ijodiy yondashishi undagi hissiy irodaviy sifatlarni rivojlanishiga yordam beradi. Bu o'quvchilarni o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishiga imkoniyat, ichki ehtiyojning oshishiga turtki bo'ladi. «Kreativlik» tushunchasi «ijod» tushunchasi bilan bog'liq. Biroq, «kreativlik» tushunchasi tegishli lug'atlarda munosib differentsiyasini topmagan va ijod psixologiyasida yetarlicha aniqlanmagan [5, 68].

O'nlab ilmiy ishlarda kreativlikning u yoki bu qirralariga turlicha yondashib, har xil darajada qamrab olinayotganligiga qaramasdan, hozirgacha na muammoning o'ziga va na unga taalluqli bo'lgan amaliy savollarga nisbatan yagona to'xtam mavjud emas. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda kreativlik va ijodkorlik aynan bir xil ma'no anglatmaydi degan fikrga keldik. Chunki, ijodkorlik deganda barchaning ko'z o'ngiga ma'lum bir narsani ixtirosi, chizmasi va hokazolar kelishi mumkin. Lekin biz tadqiqotimizda kreativlikni, dars jarayonida berilgan vazifaga

hech kimnikiga o'xshamas yo'l topish va uni ilmiy asoslay olish, yangicha fikrlash, uni tadbiq eta olish qobiliyati deb oldik. Ya'ni biz tadqiqotimizda ta'lim sohasiga oid kreativlikni ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasini ko'rib chiqamiz. O'qituvchi kreativligi ustuvor tasnifga ega. Yuqoridagi pedagog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlari bilan tanishar ekanmiz, ularning barchasini umumlashtirgan holda, biz quyidagi fikrlarni e'tirof etmoqchimiz:

1. Kreativlik - o'qituvchilarni novatorlikka undovchi pedagogik kategoriya.
2. Kreativlik - o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatining integratsiyasi.

Chunki tabiatan qiziquvchan, intiluvchan bo'lmas ekan, o'qituvchi hech qachon kreativlikni namoyon eta olmaydi.

3. Kreativlik - o'qituvchilarda o'z-o'zidan paydo bo'ladigan sifat emas, u o'qituvchining yangiliklarga intilishi, yangiliklarni o'zlashtirishi va o'zining pedagogik faoliyatida qo'llay olishda duch keladigan qiyinchiliklarni yenga olishi, yangiliklarni o'z faoliyatida faol, ijodkorona foydalana olish va o'z mualliflik g'oyalariga, yechimlarni (evristik) topa olishi bilan bog'liq.

4. O'qituvchi kreativligining shakllanishi «ehtiyotlar, yo'nalishlar va «Men konsepsiya»laridan kelib chiqadi. O'qituvchi kreativ faoliyati pedagogik faoliyatning barcha turlarida namoyon bo'lishi davr talabi. O'qituvchi kreativlik faoliyati, pedagogik faoliyatning barcha turlarida nomoyon bo'lishi davr talabi. O'qituvchi kreativlik faoliyati, avvalo, pedagogik mahorat bilan bog'liq degan xulosaga kelish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda kreativlik va ijodkorlik aynan bir xil ma'no anglatmaydi degan fikrga keldik. Chunki, ijodkorlik deganda barchaning ko'z o'ngiga ma'lum bir narsani ixtirosi, chizmasi va hokazolar kelishi mumkin. Lekin biz tadqiqotimizda kreativlikni, dars jarayonida berilgan vazifaga hech kimnikiga o'xshamas yo'l topish va uni ilmiy

asoslay olish, yangicha fikrlash, uni tadbiq eta olish qobiliyati deb oldik. Kreativlik ijodkorlikka nisbatan kengroq tushuncha degan fikrga keldik.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.
2. Muxtarova, L. A. Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 2021-yil 4-son . 1781-1785-b.
3. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
4. Gulnora Abduraxmonovna ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 4 | ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 2021-y 4-son 1520-b.
5. Tojiyev M., Alimov A.Ya., Quchqarov D.U. Pedagogik texnologiya - uning ta'lim jarayoniga qo'llash. - T .: "Tafakkur", 2010. 3-bob. 147 b.
6. NE'MATOV BO'RITOSH. "Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ faoliyatini takomillashtirish" diss. Avtoreferati. Termiz davlat universiteti nashr-matbaa markazida chop etilgan. 2023 –yil. 51 –b.

**RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI BOSHLANG'ICH
SINFLARDA DARSLAR ORQALI BOLALARNING
IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISH VA IJODIY FIKRLARINI**

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda bolalarni ijodiy fikrlashga o'rgatishning innovatsion usullari xususidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, ongli ish tayyorgarlik, boshlang'ich ta'limda fikrlashni shakllantirish, ta'lim mahsuli.

Аннотация: в данной статье рассматриваются инновационные способы обучения детей творческому мышлению в начальной школе.

Ключевые слова: творческое мышление, сознательная подготовка к работе, формирование мышления в начальных классах, образовательный продукт.

Annotation: this article discusses innovative ways to teach children to think creatively in primary school.

Key words: creative thinking, conscious work preparation, formation of thinking in primary education, educational product.

Bugungi kunda mamlakatimizda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini modernizatsiyalash, sohadagi zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, ilg'or xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar asosida ta'lim mazmuni va o'qitish sifatini takomillashtirish hamda bolalarni ijodiy fikrlashlarini rivojlantirish muhimligi sababli u davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim maktablarining uzluksiz rivojlanish maqsadi sifatida iqtisodiy, siyosiy, huquqiy shart-sharoitlar yaratilmoqda. Jumladan, hukumatimiz tomonidan qabul qilingan qator me'yoriy hujjatlarda o'qitishni sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish sohasida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'limda o'qitishga alohida e'tibor qaratilib, boshlang'ich sinf o'qituvchilarini zamon talablari asosida malakali kadr etib tayyorlash bugungi kunning kechiktirib bo'lmas muammolaridan biri sanaladi.

Mamlakatimiz uchun ilm-fan sohasidagi ustuvor yo'nalishlarni aniq belgilab olishimiz kerak. Hech bir davlat ilm-fanning barcha sohalarini bir yo'la taraqqiy ettira olmaydi. Shuning uchun biz har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo'nalishini rivojlantirish tarafdorimiz.

Har bir dars bolaning qobiliyatining uchqunlarini alangalata oladigan kichik ixtiroday o'tishi zarur. Atrofdagi olam va o'zini anglashdagi kichik yutuqlar ham butun o'quv faoliyatini maftunkor qiladi. Bolalar uchun

sinfdozlari oldida o'zini ko'rsata olishi, nimalarga qodirligini isbotlay olishi juda muhim hisoblanadi. Buning uchun ularga imkoniyat yaratish zarur.

Ijodiy fikrlash bir qancha tomonlari bilan tanqidiy fikrlashga yaqin. Shunga ko'ra Devid Klusterning tanqidiy fikrlash haqida bildirgan qimmatli fikrlaridan foydalanish mumkin.

-Birinchii bosqich (ongli ish)— tayyorgarlik - yangi g'oyani yalt etib paydo bo'lishidan oldin bajariladigan alohida faoliyat holati.

- Ikkinchi bosqich (anglab yetilmagan ish) - pishib yetilish – muammoni «yechish» ustida bajariladigan anglanmagan ish, yo'naltiruvchi g'oyaning inkubatsion davri.

-Uchinchi bosqich (anglanmagan holatni anglangan holatga aylantirish) ilhomlanish - anglanmagan ish natijasida ong doirasiga kashfiyot g'oyasining dastlabki - gipotetik holda tushunishi.

-To'rtinchi bosqich (ongli ish) – g'oyani rivojlantirish, uni oxirgi ko'rinishda rasmiylashtirish va tekshirish.

Ijodiy fikrlash, avvalo, bu, tanqidiy fikrlash kabi mustaqil fikrlashdir. Fikrlash mustaqil bo'lgandagina u ijodiy fikrlash bo'ladi. Hech kim birov uchun ijodiy fikrlab bera olmaydi. O'quv jarayonida bolalar uchun mustaqil fikrlash va o'ta murakkab masalalarni ham mustaqil hal qilishga imkoniyat yaratish zarur. Olingan axborot ijodiy fikrlash uchun boshlangan nuqta bo'lib, aslo oxirgi bekat vazifasini o'tamasligi zarur. Boshqacha aytganda, ijodiy fikrlash axborot, dalillarni olishdan boshlanadi. Yangi bilimlar ijodiy fikrlash uchun intilishni paydo qiladi.

Boshlang'ich sinflarda (1-sinfda) mashg'ulotlarni o'quvchilar tasavvur yordamida tugamas sayohat tarzida tashkil qilish mumkin. O'quvchilar dastlabki

xayolot usullarini o'rganishadi va bular asosida qiziq voqealar, hikoyalar, topishmoqlar, she'r va ertaklar yuzaga keladi. Bolalar ijodiyoti o'quv jarayoniga

bog'liq ravishda borgan sari boshqariluvchan bo'lib boradi. O'quv yilining oxiriga kelib o'quvchilar mustaqil ravishda hikoya va ertak tuzish usullarini yetarli darajada o'zlashtirgan bo'lishlari kerak hamda tizimlarning ichki tuzilishi bilan tanishib, ularning bo'linmalari va nima uchun xizmat qilishini o'rganish uchun dastlabki qadamlar qo'yilishi kerak.

2-sinfda o'quvchilar ancha narsalarni mustaqil bajara oladilar. O'quv yili so'ngida o'quvchilar dars mavzusi bilan bog'liq tayanch so'z va tushunchalar asosida kichik hikoya, voqea, ertaklarni tuza oladigan bo'lishlari kerak. Bu davrda bolalar mustaqil ravishda tizimlarni topish, ularning qanday bo'limlardan

tuzilganini, qanday xususiyatlarga va belgilarga ega ekanligini, nima uchun xizmat qiladi va boshqa tizimlar orasidagi bog'liqligini anglab yetishi zarur.

3-sinfda o'quvchilar faoliyat muhiti turli-tuman bo'ladi. Bolalar darslikdagi

mavzular asosida tuzgan yangi o'quv hikoya yoki turli fanlarga bog'liq ertaklardan yangi «Ertaklar kitobi» shakllanadi. Tizimlarni bo'limlarga bo'lish va tizimlararo bog'liqlik ko'nikmasi avtomatik darajaga yetkaziladi, 3-sinf o'quvchilari faoliyatining asosiy yo'nalishi kartotekalar yig'ish izchilligini bilan olishlaridir. 3sinf o'quvchilarining qiziqishlari turli-tuman bo'lib, ular o'zlarini qiziqitirayotgan sohalari bo'yicha javob olishni xohlashadi. Berayotgan savollar va javoblari esa turli sohalardan bo'lishi mumkin.

4-sinfda o'quvchilar oson va erkin holda turli hikoyalar va ertaklarni tuza

oladilar. Ular orasida maktab dasturiga mos «Ertaklar kitobi» tuziladi. O'quvchi tizim bo'limlarini saralashni va xususiyatlarini erkin holda amalga oshiradi. Lekin 4-sinfda asosiy ish tadqiqotchilik faoliyati va kartoteka tuzishga qaratilgan bo'ladi.

Umuman boshlang'ich sinlarda bolalardagi asosiy tushunchaviy fikrlashni qanday shakllantirish keradegan savol barchani o'ylantiradi.

Bolalar ijodiy faoliyatining natijasida egallangan malakalarning natijasi shubhasiz turli turdagi tahlillar o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Ruhshunos ruhiy

tahlil yoki bolalar ijodining ruhiyatini o'rganishning muhim manbalarini topadi.

Tilshunoslar bolalar folklorini o'rganish uchun boy manbaga ega bo'ladi. Sotsiolog

madaniy-etnik muhit va bolalar ertaklari orasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi. Bu

qaydnomani uzoq davom ettirish mumkin. O'qituvchi bolalar ertak, topishmoq va maqollarning tahlilini qaysi usullari uzluksiz va ilmiy fikrlashni shakllantira olishiga qiziqish uyg'otadi.

Ijodkorlik kasbiy muvaffaqiyatga erishishning kalitidir, lekin shaxsiy hayotda, salomatlik va baxt haqida gap ketganda ham bu qobiliyat muhim rol o'ynaydi. Odatda biz ijodkorlikni badiiy va musiqiy ifoda bilan bog'laymiz, ammo bundan tashqari, u fan, matematika va ijtimoiy sohalarda ham juda ahamiyatlidir.

Bolaning ijodkorligini rivojlantirishning bir necha yo'li mavjud. Quydagi ro'yxatda siz ulardan ba'zilar bilan tanishasiz:

Ochiq savollar orqali: “Agar biror-bir joyga borishingiz mumkin bo'lsa, qayerga borasiz? Agar odamlar okeanda yashashlari mumkin bo'lsa-chi? Agar ..

bo'lsa nima bo'ladi ...?» Bolalarga nazariyalar va farazli g'oyalarni taklif qilishlariga imkon berish, ularning ijodini rivojlantirishning samarali bir usulidir.

Bolalarni oddiy tanlov qilishga undang: tushlikda nima iste'mol qilmoqchisiz? Ta'til kunlari nima qilishni xohlar edingiz? Ularga mustaqil fikr yuritishlariga ijozat bering, bu ijodkorlikni mashq qilishning ajoyib usuli. Buning yana bir usuli — farzandlaringizni kundalik hayotida qaror qabul qilishida ishtirok etish, masalan: «Biz nimani mazali va sodda qilib pishirishimiz mumkin?», «Qanday qilib uyni tezroq tozalashimiz mumkin?»

Mutolaa: o'qish nafaqat xotirani yaxshilaydi, balki so'z boyligini kengaytiradi va diqqatni oshiradi, shu bilan birgalikda, ijodkorlikni ham shakllantiradi. Bolalarga foydali bo'lgan eng yaxshi odatlardan biri har kuni yotishdan oldin kitob o'qishdir. Ammo an'anaviy o'qish bunga doim ham yordam bermasligi mumkin. Biror bobni o'qib tugatish va chiroqni o'chirish o'rniga, bolangizdan keyin nima bo'lishini o'ylab ko'rishini so'rang va kitobdagi sevimli qahramonlar haqida so'zlashing. Siz shunda nafaqat farzandingiz bilan samarali vaqt o'tkazasiz, balki ularga fikrlash doirasini kengaytirishga, yaratuvchanligini oshirishga yordam berasiz.

Rag'batlantiruvchi muhit yarating: oddiy va rangli qalamlar, hunarmandchilik buyumlari, kitoblar va boshqalar. Rag'batlantiruvchi muhit bolalarga o'zlarining tasavvurlarini ishga solib, o'yinlar va o'yin sxemalarini o'ylab topishga yordam beradi ...

Natijalarga emas, balki jarayonga e'tiboringizni qarating: tasavvur qiling, farzandingiz robot yaratyapti. Bolalardan natijani so'rash o'rniga, jarayon haqida so'rang: sizga eng yoqadigan jarayon nima edi? Eng qiyin jihat qaysi edi? Bu bilan bolalar nafaqat analitik qobiliyatlarni rivojlantiradilar, balki ularni bir xil faoliyat uchun turli xil yechimlar topishga va fikr almashishga undashingiz mumkin.

Bolalar oldiga muammolar qo'ying! Mukofotlar har doim muammoni yechishga turtki bo'ladi, agar siz bolalar oldiga yecha olishi mumkin bo'lgan muammolarni qo'ysangiz, bola muammoni hal etishning cheksiz usullarini topadi. Ushbu qiyinchiliklar haqiqiy ekanligiga va natijaga emas, balki jarayonga asoslanganligiga ishonch hosil qiling. Bu bolaga kelajakda ham o'z muammolariga oson yechim topishga yordam beradi va ularning ijodkorlik qobiliyatini oshiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, ijodiy fikrlash masalani qo'yish va yechiladigan muammoni aniqlashtirishdan boshlanadi. Shunday pedagoggina bugungi kun talabiga to'la javob bera olishi va unga iloji boricha tezroq o'tish

zarurligi haqida birinchi Prezident I.A.Karimov shunday degan edi: «O'qituvchi

o'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi juda qiyin kechayapti. O'qituvchining bosh vazifasi o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratligini ko'pincha yaxlit tushunamiz, afsuski, amalda tajribamizda unga rioya qilmaymiz». Rivojlangan ijodiy fikrlashsiz insoniyat XXI asrda yashay olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. – T: «O'zbekiston», 2009, 15-bet.
2. Mamadjonova.U Boshlang'ich sinfda o'qitishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish usullari.
3. Karimov A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Toshkent, O'zbekiston. 1999-yil.
4. Mavlonova R, Rahmonqulova N, Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2013.
5. Н.Алексеева. Инновационные технологии как ресурс эксперимента/ Н.Алексеева// Учитель. - 2004.
6. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil etish va ularda dts talablari. <https://hozir.org/maruza-boshlangich-sinflarda-oqish-darslarini-tashkil-etish-va.html>
7. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida turli qiziqarli o'yinlardan foydalanish.
8. <https://kun.uz/uz/news/2019/11/27/boshlangich-sinfda-oqitishning-zamonaviy-texnologiyalaridan-foydalanish-usullari>
9. Averin V.A. Bolalar va o'smirlar psixologiyasi: Qo'llanma- 2-nashr, Rev. SPb; Mixaylov V.A. nashriyoti, 1998, - 379s.
10. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati: ko'rsatmalar, didaktik material(Kapinus N.O., Grabovaya G.S., Sedova N.M. - .: Osnova nashriyot guruhi, 2005 yil

CHILDREN'S BODY GROWTH AN LAWS OF DEVELOPMENT

Saparnyozova Diyora Shodurdiyevna

Termiz State Pedagogical Institute

The abstract article describes changes in the growth and production of children, the influence of the organizational environment on growth and production, acceleration, age periods, the influence of the organizational environment on growth and production.

Key words: Development, heterochrony, brain, eisiological, morphological, functional, model, physiological, organism, functional system, afferent, synthesis, acceptor, systemogenesis, specific, heterochrony, proportion, reflex, pubertatol, puberty, acceleration, evolution, ontogenesis, classification, rationality.

Children are capable of important productions of growth and production, smoothness and discontinuity of growth production, vital functions of systems and acceleration, that is, phenomena that appear before their maturation - heterochronies. I.A.Arshavskiy formed the "energetic rule of skeletal muscles" in the appearance of the skeleton, not only as a specific support for the physical functions of the organisms of different age groups, but also for personal physical exercises. According to his information, the characteristics of energetic processes, the development of the muscles of the above organs in the process of ontogeny of the skeleton and regeneration of the respiratory and cardiac activity of different age periods are different.

A.A. Markosyan proposed to add the reliability of biological systems to the general laws of personal development. Reliability of biological systems means the level of control of processes in the organism that ensures the transition of the above processes in an optimal (optimal) state as a result of emergency use of available resources and as a result of mutual exchange. adapt to new conditions and return to the previous state very quickly. PK Anokhin put forward the doctrine of heterochrony (uneven maturation of functional systems) and explained the origin of the doctrine of systemogenesis. According to him, functional systems mean the result of the final adaptation currently obtained as a result of large-scale functional integration of various localized structures (for example, the functional system of breathing, the functional system that ensures the movement of breathing). body in space, etc.).

The functional system is very complex in structure, including afferent synthesis, decision-making, spontaneous action and its result, re-afferentation from effector organs, and finally receiving action, expected results. involves comparing with the result.

Afferent analysis includes various types of processing of information that enters and is analyzed in the nervous system. The results of the analysis and generalization of incoming information are compared with previous experiments. Action in the acceptor is formed as a model of action, future results are determined in advance, and the previously constructed model is compared with the actual result.

Functional systems develop unevenly, they are gradually added and replaced, ensuring adaptation of the organism in different periods of ontogenetic development. Functional systems develop unevenly, they are added and alternated gradually, ensuring the adaptation of the organism in different periods of ontogenetic development.

In short, the criterion for dividing into such periods is a unique complex; body and organ placement, weight, ossification of the skeleton, teething, development of endocrine glands, level of sexual maturity and muscle strength, etc. In this drawing, the characteristics of boys and girls are captured in a unique way. But the problem with biological criteria is age-related age-based period guidelines.

Used literature

1. Pedagogy. (The text of the lectures. Edited by Prof. N. Gaibullayev). T. "University". 1999.
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Education". T, 2020.
3. History of Uzbek pedagogy. (Manual under the supervision of Prof. A. Zunnunov). T. "Teacher". 1997.
4. Pedagogy. (Guide. Edited by A. Munavvarov) T. "Teacher". 1996.
5. R. Norqabilova, M. Torayeva The importance of talent in child development. Web of Scientist: An International Journal of Scientific Research. ISSN: 2776-0979, VOLUME 3, ISSUE 7, July. 2022 57-61.
6. R.D. Norgobilova, P. Nazarova. "Pedagogical possibilities of education of the young generation in the teaching of Abu Rayhan Beruni". Web of Scientific Research Journal. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 6, June 2022. 1908-1911.
7. B. Tokhliyev "Adabiyot" (Complex) Book II, publishing house named after Cholpon - printing creative house, Tashkent - 2007.
8. Muslihiddin MUHIDDINOV, doctor of philology, professor of SamSU.

9. R. Norqobilova, M. Torayeva Importance of talent in child development. Web of Scientist: An International Journal of Scientific Research. ISSN: 2776-0979, VOLUME 3, ISSUE 7, July. 2022 57-61.
10. R.D. Norgobilova, P. Nazarova. "Pedagogical Possibilities of education of young generation at Abu Rayhan Beruni teaching". Web of Scientific Research Journal. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 6, June 2022. 1908-1911.
11. R.D. Norgobilova. "Methods of Forming Beautiful Writing Skills in Primary School Students". International Journal of Development and Public Policy. |e-ISSN: 2792-3991| www.openaccessjournals.eu |

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MATEMATIKAGA OID BILIMLARINI UNIVERSAL HARAKAT ORQALI MODELLASHTIRISH

Xurramova Sojida Abdunazar qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Davlat ta'lim standartlarini boshlang'ich sinflarda qo'llash natijasida beradigan samaralari, ularni modellashtirish metodi orqali qo'llab yanada oshirish haqida keltirilgan. Undan tashqari modellashtirish metodida universal harakatlarni joriy etish haqida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: modellashtirish, DTS, universal harakat, muvaffaqiyat muhiti, interefaol.

Аннотация: В данной статье рассматриваются последствия применения ГОСО в начальных классах и их дальнейшее применение посредством метода моделирования. Кроме того, рассматривалось введение всеобщего движения в метод моделирования.

Ключевые слова: моделирование, ДТС, универсальное действие, среда успеха, интерактив.

Annotation: This article discusses the effects of applying the State Education Standards in the primary grades and their further application through the modeling method. In addition, the introduction of universal motion in the method of modeling was considered.

Keywords: modeling, DTS, universal action, success environment, interactive.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim islohotiga katta e'tibor qaratilayotgan bir davrda, yangilanishlar jarayonini miqyos va mazmun jihatidan o'rganib borilmoqda. Bu islohotlar esa bugungi kunning talabidir. Ta'limning zamonaviy rivojlanish bosqichida o'quvchiga ma'lum bir o'quv fani bo'yicha iloji boricha

ko‘p bilim va ko‘nikmalar berishdan ko‘ra, uni har qanday sharoit va vaziyatlarda asqotadigan harakatlar sodir eta olish ko‘nikmasi bilan qurollantirish muhimroq. Bu harakatlar o‘quvchini rivojlantiradi, fikrlash qobiliyatini oshiradi, rivojlanayotgan jamiyat uchun kerakli shaxs bo‘lib tarbiya topishga ko‘maklashadi, ijtimoiy tajriba orttirishi uchun keng imkoniyatlar yaratib beradi. Bu qilinayotgan ishlar o‘quvchilarning fikrlashini, mantiqiylik nazaridan xulosa chiqarishini, o‘z xulosalarini umumlashtirishini, yakuniy bir to‘xtamga kela olishini, mulohaza yuritishini, narsa va hodisalarning ta‘rifini qay darajada keltira olishi va shunga o‘xshash xususiyatlar kiradi. Sodda qilib aytganda, ta‘lim tizimiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar o‘quvchini “o‘rganishga o‘rgatish”ni taqozo etmoqda.

Zamonaviy ta‘lim uchun kerak bo‘ladigan kategoriyalarning barchasi boshlang‘ich ta‘lim o‘quv fanlari uchun ham xosdir (bilim va ko‘nikma, fikrlash va mulohaza, muhokamalarning mantiqiyliги va voqea-hodisalarni baholash aniqligi va boshqalar).

Tahlil va natija. Bugunki kunda ta‘lim tizimining negizini Davlat ta‘lim standartlari tashkil etadi. Davlat ta‘lim standartlari uchun birlamchi uslub hujjatlarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, unda sanab o‘tilgan to‘rtta guruhga mansub universal o‘quv harakatlari (hammabop o‘quv harakatlari deyish ham mumkin) ning barcha ko‘rinishlari muayyan fanning tub mohiyatini o‘zida aks ettiradi. Unda universal o‘quv harakatlari mavjud bo‘lib, universal o‘quv harakatlari o‘z ichiga boshqaruv, idrok etish, umumlashtirish, shaxsga mo‘ljallangan maqsadlari asosidagi o‘quv harakatlarini oladi. Shundan xulosa qilish mumkinki, bir tomondan universal o‘quv harakatlari o‘quv fani tarkibiga kiruvchi muhim element hisoblansa, ikkinchi tomondan muayyan o‘quv fanining tarkibiy qismi sifatida o‘rganib chiqamiz.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hozirgi kunda universal o‘quv harakatlarining barcha ko‘rinishlari muayyan mavzu bo‘yicha ma‘lumotlarning ko‘pligi, topshiriqlarni bajarish variantlarining xilma-xilligini taqozo etadi. Bu o‘z-o‘zidan ma‘lum: masalan, dastlabki tushuncha o‘rganilayotgan darsda o‘qituvchi o‘quvchilar uchun mazkur mavzu bo‘yicha yetarlicha ma‘lumot bera olmasligi tabiiy. Taqdim etilgan ma‘lumotlar aynan bitta tushunchaga daxldor bo‘ladi va hali boshqa tushuncha o‘rganilmagani uchun atamalararo bog‘liqlik bo‘lmaydi. Tabiiyki, bunday vaziyatlarda universal o‘quv harakatlari samaradorligi pastroq bo‘ladi. Navbatdagi mavzular o‘tilayotganda navbatdagi tushunchani to‘liq o‘zgartirish uchun ma‘lumotlar yetarli bo‘ladi, o‘qituvchi o‘tgan darsda o‘rganilgan tushuncha bilan joriy darsda o‘rganilayotgan tushunchalar orasidagi bog‘liqlikni va ular ishtirokida yangi tushuncha hosil qilish yo‘llanirini topishni topshiriq sifatida beradi. Natijada universal o‘quv harakatlari

darsdan darsga tamoyili asosida rivojlanib, ravnaq topib boradi va nihoyat o'qituvchining asosiy dars o'tish vositasiga aylanadi.

Yuqorida keltirib o'tganimizdek universal o'quv harakatlarining to'rtta asosiy alohida holda yoki umumiy tarzda qo'llaniladi. Bir dars jarayonining o'zida har bir ko'rinish alohida holda yoki umumiy tarzda qo'llaniladi. Boshqaruv ko'rinishidagi universal o'quv harakatlari modellashtirish metodini boshlang'ich ta'lim fanlariga tatbiq etishda qo'llanilishining mazmun mohiyati shundan iboratki, dars jarayonida o'qituvchi fikrlar oqimini, mulohazalar o'zini boshqaruvchi sifatida muhim rol o'ynaydi. U bugungi o'tiladigan dars mavzusini e'lon qilgani holda bo'lishi kutilayotgan munozaralar, fikrlar to'qnashuvining asosiy yo'nalishini ko'rsatib beradi. Shu asnoda tanishtiruv ko'rinishidagi universal o'quv harakatlariga o'tiladi. Tanishtiruv universal o'quv harakatlarida o'qituvchi o'rganilishi kerak bo'lgan tushuncha, yechilishi so'ralayotgan topshiriqqa doir dastlabki, birlamchi ma'lumotlarni o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. Muhokamalarga passiv aralashgan holda to'g'ri fikr bildirayotgan o'quvchilarni ma'nan rag'batlantirib boradi. Umumlashtiruv universal o'quv harakatlarida esa o'quvchi yoki faol o'quvchi barcha aytilgan mulohazalarni xulosa shakliga keltiradi, xulosalar baholanadi va umumlashtiriladi. Umumlashtirish so'ngida muayyan bir tushuncha xususida oxirgi yakunlovchi xulosa aytiladi. Universal o'quv harakatlarining shaxsga mo'ljallangan ko'rinishida esa o'qituvchi muhokama, fikrlar almashinuvi va munozaralar davomida faol qatnashgan o'quvchilarni e'tibor etadi. Shu yo'l bilan universal o'quv harakatlarining barcha ko'rinishlari bitta dars davomida to'liq namoyon bo'ladi. Ayni vaqtda universal o'quv harakatlarini qo'llash orqali o'qituvchi DTS va ta'limga qo'yiladigan eng zamonaviy talablar asosida dars o'ta olishini qayd etib o'tishimiz kerak.

Boshlang'ich ta'limdagi asosiy o'quv fanlari o'quvchilarda fikrlash, mulohaza qilish, narsa va voqea-hodisalarga o'z fikri nuqtai nazaridan baho berish fazilatlarini shakllantiradi, mantiqiy va algoritmik fikrlash qobiliyatini oshiradi. O'quvchi ifodalar, bog'liqliklar bilan tanishib borish asnosida topshiriqlarni bajarish ketma-ketligini, mantiqiy fikrlash izchilligini ta'minlab boradi; tushunchalarni avval didaktik tarzda, so'ng mantiqiy-mulohazaviy tarzda ta'rif eta bilish qobiliyatiga ega bo'ladi; harakatni sodir etish va natijani taqqoslash ko'nikmasiga ega bo'ladi; oldiga qo'yilgan maqsadga eltuvchi usulni topa oladi; ramzlar, belgilar va ishoralar yordamida vaziyatlarni reallashtirishni o'rganadilar; ma'lumotlarni yig'ish, tartib asosida yozish va mazkur ma'lumotlar asosida xulosa chiqarish salohiyatlari oshadi; shakl, raqam va ma'lumotlarni tasniflash hamda ularning ahamiyatini belgilashni o'rganadilar". Mazkur o'quv-uslubiy tadbirlar natijasida o'quvchi " fanni o'zlashtirish bilan bir qatorida o'zining o'qishi va

ijtimoiy hayotiga faol aralashuvi uchun kerak bo'lgan tizimli belgilar, ramzlardan foydalanishni o'rganadi, unda ijtimoiylashuv jarayoni kuchayib boradi".

Shaxsga yo'naltirilgan mazmundagi boshlang'ich ta'lim oldiga DTS malaka talablari asosida yangi maqsadlarning qo'yilishi boshlang'ich ta'limning o'zgaruvchan, ko'pqirrali va baholash mezonlarining nisbatan soddalashtirilganligini taqozo etadi. Bu xususiyatlarning hammasini umumlashtirib "ko'pqirralilik" deb ataymiz. Bundan keyingi o'rinlarda "ko'pqirralilik" degan tushuncha bilan boshlang'ich ta'limda shaxsga yo'naltirilganlik tamoyilining aynan o'zgarib turishi, natijalarni aniqlash osonligi va bilim olishning bir chiziqli emasligini nazarda tutilgan bo'ladi.

Ko'pqirralilik tushunchasining joriy etilishi o'quvchilarning boshlang'ich ta'limda tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilardan kelib tushadigan savollar ko'rinishidagi talablarga javob sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchilarning bilish faktori doirasidagi qiziqishlari mulohaza qilish faktori doirasidagi qiziqishlariga aylantirish va ta'limning "bilaman – idrok etmoqchiman – idrok etdim" sxemasi asosida interfaol usulda tashkil etilishini ta'minlash aynan shaxsga

yo'naltirilgan boshlang'ich ta'limning modellashtirish metodlari sifatida qaralishi kerak. Butun sinf haqida bunday deb bo'lmaydi. Masalan, "Bilaman – idrok etmoqchiman" ko'rinishidagi natijaga erishish mumkin. Lekin "idrok etdik" degan samara har doim bo'lavermaydi. Shuning uchun boshlang'ich ta'limda shaxsga yo'naltirilganlik mazmunidagi ta'lim joriy etiladi va bu esa o'z navbatida yuqorida ta'rif bergan "ko'pqirralilik" tushunchasining tatbiq etilishiga sabab bo'ladi.

Xulosa. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, modellashtirish metodlarini matematika fanida joriy etishda o'quvchining sinfdagi ahamiyati sinfdan sinfga o'sib boradi, mantiyaviy va aqli fikrlashini yanada shakllantiradi. Shunga mos ravishda o'qituvchiga qo'yiladigan talablar ham ortib boradi. Bu modellashtirish metodi orqali universal o'quv harakatlarini ham oshiradi ta'lim sifatini yuksaltirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Корнилов В.С. Гуманитарная компонента прикладного математического образования// Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Информатика и информатизация образования. 2006. №7. С. 94-99.
2. Мордкович А.Г. Беседы с учителями математики: Учеб.-метод. Пособие/А.Г. Мордкович. – 2-е изд., доп. И перераб. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2008. – 336с.

3. Моро М. И., Волкова С. И., Степанова С. В. Математика. Учебник. 1 класс. В 2 частях – М.: Просвещение – 2014.
4. Нуруллаева Ш.Ў. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари педагогик тайёргарлигини моделлаштириш назарияси ва методикаси. Педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Қарши. 2021.-63 б.
5. Пиаже Ж. Как дети образуют математические понятия // Вопросы психологии , 1966 . № 4 . с 121-127.
6. Подходова Н.С. Метаметодический подход к образовательному процессу // Современные наукоемкие технологии. – № 6. – 2004 – С. 14.
7. Пышкало А.М. Совершенствование математической и методической подготовки учителей начальных классов [Текст] / А. М. Пышкало, Л. П. Стойлова // Советская педагогика. — 1976. — № 2. — С. 90 – 96.

TANQIDIY FIKRLASHNING BO‘LAJAK PEDAGOG SHAXSINI SHAKLLANTIRISHDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Xudoyqulov Sunnatillo Ismatillo o‘g‘li

Termiz davlat Pedagogika instituti

Pedagogika va san‘at fakulteti

Pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya

Tanqidiy fikrlashning bo‘lajak pedagog shaxsini shakllantirishdagi o‘rni va ahamiyati haqida maqola yozish juda muhim masala hisoblanadi. Bu mavzuda yozilgan maqolalar pedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlarga, o‘z-o‘zini rivojlantirayotgan metodik va texnologik usullarga e’tibor qaratadi. Pedagoglar o‘quv jarayonida tanqid va mulohazalarning mavjudligiga tayyor bo‘lishi kerak. Ular o‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifoda etishiga va ularning g‘alaba qozonishiga imkon beradigan muhit tuzish uchun tanqidning pozitiv asosda amalga oshirilishi lozimdir. Bu maqola orqali pedagogikamizni rivojlantirishda tanqidning roli va ahamiyati haqida ko‘proq ma’lumot bilan ta’minlanishi mumkin. Tanqid faoliyatining rivosiz amalga oshirilishi talab etiladigan jihatlari ham ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Tanqidiy fikrlash, fikr , shaxs, texnologiya, , bilm, ko‘nikma, malaka.

Tanqidiy fikrlash bu — o‘z-o‘zini boshqaradigan, o‘zini o‘zi tarbiyalaydigan, o‘zini o‘zi nazorat qiladigan va o‘zini o‘zi to‘g‘iraydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qat’iy me’yorlariga rozi bo‘lish va ularni hushyorlik bilan qo‘llashdir[1].

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda pedagog o'rinini o'rganish va uning ahamiyati juda muhimdir. Pedagog shaxs, o'quvchi yoki talaba bilim va ko'nikmalarini oshirish uchun yo'l ko'rsatuvchi, yonlantiruvchi va rag'batlantiruvchi bo'ladi. Ular tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchilarning kritik fikrlarini shakllantirish, savollar berish va muhokama qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Pedagoglar tanqidiy fikrlashning asosiy prinsiplariga amal qiladi, masalan, o'quvchilar bilan diologda bo'lish, ularning savollariga javob berishga yordam berish, ularning ko'nikma va tushunchalarini e'tiborga oladigan usullarni amalga oshiradi. Bu jarayon pedagog shaxsga tanqidiy fikrlashni mukammal tarzda shakllantirib chiqarishi uchun zarurdir.

Pedagoglar uni o'rganishingizga yordam beradigan eng muhim shaxslardan biri hisoblanadi, chunki ular sizni yangi g'oyalar bilan ta'minlashda va yangicha mulohazalar qilyotganizga ishonch hosil qila oladilar. Tanqidiy fikrlashning pedagoglik sohasida ahamiyati juda katta, chunki bu jarayon talabalarga mustaqilgina o'rganish uchun zarur bo'lgan kritik fikrni rivojlantira oladi. Bu esa ularga mustaqil ravishda mustahkamlashlari lozimligini anglatadi.

Pedagoglar fikrlash qobiliyati, o'quvchilarga bilim oshirish va ularning o'z fikrlarini ifodalashda yordam berishga qodir bo'lishlari uchun juda muhimdir. Pedagoglar, o'quvchilarning fikrlarini e'tirof etish, ularning fikrini inobatga olib gaplashish va mantiqiy savollar so'rash orqali ularning tushunish darajalarini oshirishga yordam berishi kerak.

Bundan tashqari, pedagoglar o'quvchilarga mustaqil fikrlarni tartibga solish, masalalar va muammolarga alternativ yechimlar topish va kelgusidagi natijalarni oldini olish konseptsiyasini o'qitish uchun ham fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak. Pedagoglar bu jarayonni amalga oshirib, o'quvchilarni kritik tasavvurlar bilan ishlashda, muammolarni hal etishda va yangiliklarga oid savollarga javob topishda maslahat bermoqchi bo'ladi. Ya'ni, pedagogning fikrlash qobiliyati uning talabalarining shaxsiy rivojlanishi uchun zarurdir. Bu bilim-tarbiya jarayonida

mustahkamroq munosabatlarni shakllantirish va yangiliklarga oid tushunchalarni chuqurroq tahlil qilmaslikka yordam beradi.

Tanqidiy fikrlov pedagogika sohasida o'z-o'zini rivojlantirayotgan bir pedagog shaxsini shakllantirishning ahamiyati juda yuqori. Bu, o'quvchilarni o'rganish va rivojlantirish jarayonida faol ishtirok etish, ularning o'z fikrlarini ifoda qilishga ruhsat berish va yangi g'alaba qozonish uchun ularga ilhomlarni taqdim etishni o'rganadi.

Pedagog shaxsni shakllantirishda quyidagi ma'lumotlar ahamiyatli bo'ladi:

1. Xodimning mutaxassisligiga e'tibor berilishi: Tanqidiy fikrlov pedagogika sohasida yuksak saviyada bilim va tajribaga ega bo'lish talab etiladi, shuning uchun tanqidiy fikrlovda malaka va bilimli xodimlarga e'tibor berilishi zarur.

2. O'quvchilar bilan ishlash ko'rinishi: Pedagogning o'quvchilar bilan qanday muloqotda bo'lishi, ularning fikrlariga e'tibor berishi va ularni tushunish uchun samarali usullarni qo'llashni o'rganishi muhimdir.

3. Mustaqil fikrlar yaratish: Pedagogning mustaqil fikrlar yaratishi, yangiliklar kiritishi va yangi metodlar sinov qilishi kerakdir. Bu uning kasb-hunarini rivojlantiradigan jarayondagi eng muhim vazifalardan biridir.

4. O'quv jarayonida samarali xizmat ko'rsatish: Pedagog o'quvchi bilan samarali muloqotda bo'lishi, uning muammosini tushunishi va kerakli yordamni taqdim etishi lozimdir.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlov pedagogika sohasida bir pedagog shaxsini shakllantirishda mutlaqo muhimdir va bu masalaga katta e'tibor berilmog'i lozim.

Pedagogik texnologiyalar, o'quv jarayonini, ta'lim usullarini va sinflardagi oquvchilarni ta'lim berishning yangi va innovatsion usullarini o'rganishda va amalga oshirishda kompyuter, internet, mobil qurilmalar va boshqa texnologiyalardan foydalanishni ifodalovchi bir konseptdir. – “Maktabda o'qitish metodikasi o'zgarmasa, ta'lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o'zgarmaydi”, – deydi Shavkat Mirziyoyev[2]. Darhaqiqat bu texnologiyalar, ta'lim jarayonini yanada qulay va samarali qilishga yordam beradi va o'quvchilarning ma'lumotlarini oson yaxshilab borishiga imkon beradi. Pedagogik texnologiyalar

shuningdek, mualliflikni kengaytirish, dars dasturlarini yangilash, malakani mustahkamlash va o'qituvchilar uchun amaliy yordam ko'rsatishda ham foydalaniladi. Bundan tashqari, ba'zi olimlar pedagogik texnologiyalar bilan ta'limning yangi usullarini rivojlantirish, talabalar bilim darajasini oshirish va ularni mustahkam his qilishga yordam berishi mumkinligini oldindan ko'rib chiqadilar. Boshqalar esa, hozirgi kunda talabalarning diqqat markaziga ega bo'lmasligi sababli, interaktiv va multimedia usullar orqali ta'lim berishning ahamiyatiga ishonadilar.

Barcha pedagoglar o'zida yetarli darajada bilim, ko'nikma, malakalarni shakillantirgan bo'lishi kerak. Negaki, yillar davomida to'plab borilgan bilim, tajribalar orqali o'quvchilarning kreativ, tanqidiy fikirlashini o'stirishi, ularning yangiliklar qilishi uchun zamin yaratishi kerak bo'ladi. Buning uchun albatta ta'kidlab o'tganimdek har bir o'qituvchida pedagogic bilim, ko'nikma, malaka bo'lishi lozim. Bularning har biriga izoh beradigan bo'lsak:

Pedagogik bilim - o'quv-tarbiya jarayonlarini o'rganish, tahlil qilish va takomillashtirishga oid ilmiy soha. Bu soha talabalarni ta'lim beruvchilariga, ma'naviy va jismoniy rivojlanishlariga yordam beradi.

Ko'nikma - shaxsiy yoki professional rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'maklardan iborat. Bu ko'nikmalar insonlarga yangi bilim va mahoratni o'rgatadi va ularga yangi imkoniyatlar ochadi.

Malaka - biror faoliyat yoki kasbni bajarishda keng qamrovli tajribaga ega bo'lish. Malaka o'stida insonning bilim, ko'nikma, mahorat va tajribasini olg'a qilish maqsadga muvofiq amal qilishi kerak.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxislash uslublari bor bo'lib bular quyidagilardan iborat:

maxsus tuzilgan testlardan foydalanish; statistika;

induktsiya va deduktsiya; bashorat qilish;

tadbirlarni rejalashtirish va amaliy tavsiyalarni taqdim qilish. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxislashning asosiy bosqichlari quyidagilardir:

mo'ljallarni aniqlash; aniqlangan darajalarni modellashtirish; holatni rivojlantirish; o'quvchilar bilan individual ishlash.

Bularning barchasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etishda asos hisoblanadi [3].

Xullosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir pedagog o'zida ham tanqidiy, ham ijobiy, ham ijodiy fikrlash dunyoqarashini shakllantirib olishi zarur. Chunki o'z dunyoqarashi, fikrlashi orqali millionlab inonlarning hayotini o'zgartirishi, shaxsiy rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajarishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. uz.Wikipediya.org

2.Sh Mirziyoyevning “Mamlakatimizda ta'lim –tarbiya tizimini takomillashtirish “Ilm –fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi” dagi nutqi 30 –oktabr 2020- yil.

3.Jabbrova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'lim diagnostikasi. - Toshkent, 2023.

TIMSS xalqaro tadqiqoti va o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash mezonlari

Akmalova Nargiza Abbos qizi

TDPU Fizika-matematika fakulteti

Matematika va informatika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada TIMSS xalqaro baholash dasturi, uni dunyo hamjamiyatidagi roli, o'quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: TIMSS xalqaro tadqiqoti, matematik savodxonlik, PIRLS, PISA, TALIS.

“Yangi O'zbekiston” innovatsion taraqqiyot yo'lidan shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarning

ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro me'zon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega.

Kelajak bunyodkorlari bo'lmish yoshlarni bilimlarini yanada takomillashtirish, ularni butunjahon standartlariga mos hamda mehnat bozoriga raqobatdosh kadrlar sifatida tayyorlash maqsadida mamlakatimizda ta'limga doir turli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, yoshlarning xalqaro baholash va tashxislash dasturlarida ishtirokini ta'minlashdir.

Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-son qaroriga muvofiq ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy-ilmiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish, ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, hamkor loyihalarni amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish, xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish, ushbu sohadagi ilg'or tajribalarni ommalashtirish hamda uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish vazifalari dolzarb masala sifatida qayd etilgan.

Shunday xalqaro baholash tizimlaridan biri bu—TIMSS.

Matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirish sifatini xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi TIMSS (inglizcha TIMSS -Trends in International mathematics and science study) 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi bo'lib, tadqiqot ta'lim

yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (qisqartmasi IEA) tomonidan tashkil etiladi.

TIMSS tadqiqot natijalariga ko'ra mamlakatlar bir qancha imkoniyatlarga ega bo'lish mumkin:

- 4- va 8-sinf o'quvchilari tomonidan matematika va tabiiy fanlardan o'rganilgan bilimlar, tushunchalar, jarayonlar va munosabatlar to'g'risida xalqaro miqyosda taqqoslanadigan ma'lumotlarga ega bo'lish;
- matematika va tabiiy fanlardan o'rganilgan bilimlarni 4- va 8-sinf o'quvchilari o'rtasida o'zlashtirish darajasini xalqaro miqyosda taqqoslash;
- 4-sinfdan 8-sinfgacha o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlardan o'rganilgan bilim va ko'nikmalari o'sishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;
- 4-sinf o'quvchilari 8-sinfda qayta baholanganda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish va o'rganishning o'zaro bog'liqligini monitoring qilish;
- o'quvchilarning o'zlashtirishdagi ustunlik va zaif jihatlarini bilib olish;
- o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini oshirishga xizmat qiluvchi o'quv reja, dastur, qo'llanmalar va boshqa ta'lim resurslari bilan bog'liq ta'lim siyosati asosiy omillari ta'sirini xalqaro darajada baholash;
- TIMSS tavsiyalari asosida ichki ta'lim siyosati muammolarini hal qilishga qaratilgan strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'linadi.

TIMSS yordamida o'quvchilarning ta'limiy yutuqlari: bilish, qo'llash va mulohaza yuritishlari baholanadi.

“Bilish” bo'limi o'z ichiga matematikadan masalalar yechishni olgan bo'lib, masalalar yechishda o'quvchilardan sonlarning xususiyatlari va oddiy geometrik jismlar haqidagi nazariy bilimlar, ta'riflarni takroran aytib berish, standart grafik va diagrammalardan ma'lumot olishni bilish ta'lab etiladi.

“Qo’llash” ga oid test topshiriqlarini bajarishda o’quvchilar hayotiy vaziyatlarni o’zida aks ettiradigan matematik masalalarni yechish, jadval, sxema, diagramma, grafiklarni talqin qilish, tajribalarni o’tkazish ko’nikmalarini namoyish etishlari zarur.

“Mulohaza yuritish”ga oid topshiriqlar o’quvchilarning mantiqiy va tizimli fikrlash malakalarini aniqlaydi.

TIMSS xalqaro baholash tizimi birinchi bo’lib 1995- yilda o’tkazilgan bo’lib, har 4 yilda o’tkazilib turiladi. IEA tashkilotining “Xalqaro matematik va ilmiy tadqiqotlar (TIMSS) 2023 tendensiyalarida qatnashish uchun rasmiy taklifi”ga muvofiq O’zbekistonning TIMSS dasturida ilk marotaba qatnashishi masalasida Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi o’rtasida olib borilgan muloqotlar asosida IEA rahbariyatining dastlabki roziligiga erishilgan edi.

TIMSS-2019 xalqaro tadqiqotida 60 dan ortiq mamlakatlar ishtirok etib, davlatlarda tahsil olayotgan 600 mingga yaqin o’quvchilarning matematik va tabiiy-ilmiy yo’nalishlar bo’yicha bilimlari baholangan. E’lon qilingan natijalarga ko’ra, matematika bo’yicha Singapurning 4-sinf o’quvchilari eng yuqori 625 ball, 8-sinf o’quvchilari esa 616 ball bilan 1-o’rindan joy oldi. Singapurdan keyingi o’rinlarda Gonkong 602 ball, Janubiy Koreya 600 ball, Xitoy Taypey 599 ball va Yaponiya 593 ball bilan joy egallagan bo’lsa, eng past natijani Marokash 383 ball, Quvayt 383 ball, Janubiy Afrika 374 ball, Pokiston 328 ball va Filippinlik o’quvchilar 297 ball qayd etishgan.

Endigi bizning oldimizda turgan maqsad shundan iboratki, o’quvchilarni matematik hamda tabiiy savodxonligini oshirish, ularni TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS kabi xalqaro baholash dasturlarda ishtirokini ta’minlab, yuqori o’rinlarni

egallashlari va “Yangi O‘zbekiston” ga munosib farzand bo‘lishlari uchun ularga turtki berishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.Jurayeva. TIMSS tadqiqotlari uchun topshiriqlar to‘plami. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. “Qamar media” nashriyoti. Toshkent– 2021.–56 b
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi " Xalq ta’limi tizimida ta’lim tizimini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 997-sonli qarori.
3. Akmalova, N. (2023). Pisa xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirish. *Central Asian Journal of Academic Research* , 1 (1), 41–43.

3-SHO`BA

PIRLS XALQARO TADQIQOTLARINI O‘TKAZISH ORQALI
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARDA MATNNI O‘RGANISH VA
AXBOROTLARDAN FOYDALANISH SAVODXONLIGINI
RIVOJLANTIRISH OMILLARI

**Представление проблемы развития словарного запаса учащихся
начальной школы в трудах**

Алтынсарина, А. Байтурсынова. Ермекбаев М.- к.п.н., доцент.

Жораяева С.Б.- к.п.г., доцент. Урматова Т. – магистр, ст.

Преподаватель. Южно-Казахстанский университет имени М.

Ауезова. город Шымкент. Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматриваются история вопроса, развитие словарного запаса школьников

Ключевые слова: образование, образование в начальной школе, преподавания казахского языка, словарный подход

Если посмотреть на историю человечества с древних времен до наших дней, мы можем сказать, что язык - это, прежде всего, неизгладимое, бессмертное, постоянно развивающееся явление. Язык-основа культуры, условия формирования нации. Через язык каждый человек выражает свои мысли, мнения, контактирует с окружающим миром. Правильное использование языка зависит от словарного запаса человека и его рационального использования. У дети с большим словарным запасом мысль становится трогательной, красноречивой. Одним из основных направлений современной системы образования является формирование и развитие таких качеств у учащихся. Если язык учеников богат, то он легко осваивает историю нации, культуру, драгоценные жемчужины, которые народ накопил на протяжении веков. Это является предпосылкой для воспитания детей как нации, так и личности, творчески способных с креативных мышлением способной доказать свои навыки в соответствии с требованиями сегодняшнего дня.

Как известно, в настоящее время словарный запас учащихся начальной школы растет быстрыми темпами. Это происходит не только от воздействия семьи, окружающей среды, интернета, социальных сетей, телевизора, но и через слова, использованные в тексте учебника. Современные учебники нового поколения, основанные на идее развивающего обучения и воспитания, являются сложными и глубокими по строению и содержанию текста. Известно, что материал не полностью осваивается, не превращается в активный словарный запас пока в тексте не понимают слова,

использованные в познавательном, воспитательном, научном плане. Поэтому увеличение словарного запаса учащихся становится одной из актуальных проблем современности. В конечном счете, работа по совершенствованию словарного запаса учащихся начальной школы решает несколько важных задач: во-первых, учащиеся вступают в языковое общение и свободно передают свои мысли; во-вторых, понимают языковые материалы, представленные в учебнике.; в-третьих, совершенствуется языковая культура с правильным употреблением слов; в-четвертых, расширяется богатство слов ученика; в-пятых, развиваются творческие способности.

Обучение языку проводится со дня поступления ребенка в школу. В начальных классах ребенок изучает фонетические явления языка, лексические особенности, грамматические закономерности. Здесь перед учителем стоит две задачи в обучении казахскому языку. Одним из них является обучение учащихся правильному произношению и правильному написанию слова, второе- развить словарный запас, правильно сочетать слова. Ш. Уакбаев подчеркнул, что "увеличение словарного запаса учащихся, упражнение на умение использовать слова на своем месте, привитие их в взаимосвязи, овладение орфографическими правилами,— основная цель уроков казахского языка, изучаемых в начальных классах". Это очень долгий, сложный процесс. Если у ученика богатый словарный запас, то у него хорошо развито мышление", - говорит он, что один из путей достижения этих целей связан с большим словарным запасом детей. [1.4-25].

Ребенок, пришедший в школу, не знает только фонетические, грамматические стороны языка, но и знает словарный состав языка, смысл слов, то есть лексику. По мнению ученых, речевой фонд ребенка, впервые прибывшего в школу, составляет от 3 до 7 тысяч [2]. Главная задача учителя - дальнейшее развитие и совершенствование таких детей.

Поэтому проблема развития словарного запаса никогда не осталась без внимания ученых, внесших вклад в развитие методики преподавания казахского языка.

В вопросах расширения словарного запаса учащихся начальной школы выступили: Ы. Алтынсарин, А. Байтурсынов, У. Шонанов, К. Бегалиев, А. Садуакасов, С. Жиенбаев, Р. Амиров, К. Бозжанова, С. Рахметова, И. Узакбаев, Б. Кулмагамбетова, Б. Катембаева, К. Акбаева, К. Молдабек, Г. Уәйсова, А. Жумабаева, М. Ермекбаев и другие.

С конца XIX века началось обучение казахскому языку в начальной школе, расширение словарного запаса учащихся начальной школы. С этого периода казахская интеллигенция внесла немало труда по обучению казахскому языку и заложила основы методики преподавания казахского языка.

Ы.Алтынсарина - ученый, впервые издал учебное пособие в казахской степи. Он имеет учебники для казахских детей как "Киргизская хрестоматия", "Мактубат", "Начальное руководство в обучении киргизов русскому языку". Он все свое время посвятил на обучение детей, повышению знаний и культуры казахского народа. При изучении языка Алтынсарин акцентировал внимание на необходимости систематического изучения грамматических закономерностей, смыслов слова. "Казахский ребенок не может понять значения слов, встречающихся в книгах. И может уперется в тупик из-за различных грамматических изменений слова, не может ничего запомнить из-за сложности встречающихся правил", - сказал он. [3.224].

Ы. Алтынсарин стремился определить объем словарного запаса ученика в период обучения грамоте. В работе " Начальное руководство в обучении киргизов русскому языку " учащиеся выделяют слова, которые должны владеть, на большие группы, такие как существительное,

прилагательное, числительное, местоимение, глагол, приставка. Он создал лексический минимум для совершенствования словаря учащихся. Представленный ученым лексический минимум содержит около 1300 слов.

Ы.Алтынсарин писал слова, заданные лексическому минимуму, ученикам в словарных тетрадях, объяснял смысл некоторых слов через родственные слова. Хотя труд ученого был направлен на изучение русского языка для казахских детей, это был первый труд в вопросах увеличения словарного запаса учащихся. В процессе обучения изучаются языковые материалы, основанные ученым-просветителем, на принципе системности, ведение словарных тетрадей детей, выполняемых в обогащении словаря учащихся, способы объяснения смысла слова через синоним слова, которые до сих пор используются в учебном процессе. Это свидетельствует о том, что проблема совершенствования словарного запаса учащихся началась с Алтынсарина.

Один из основателей методики преподавания казахского языка — Ахмет Байтурсынов. Его труды по методике преподавания казахского языка: «Учебное пособие», «Пособие по языку», «Азбука» , «Новая азбука», и методическое пособие «Баяншы» . и др.

А.Байтурсынулы, несмотря на то, что проблема увеличения словаря учащихся не является его специальным предметом исследования, он ведет несколько работ, направленных на совершенствование словарного запаса учащихся. В ходе анализа трудов ученого было отмечено, что ученикам было предложено развивать словарный запас следующими способами.

Первый, способ группирования слов на темы. Здесь на каждую тему были отобраны слова, связанные с повседневной жизнью учащихся.

В книге "учебное пособие", изданном в 1912 году, словно разделили на тематические группы, записывали несколько слов каждой группе. Он выделяет следующие слова тақырьштарға:

1. родные-родные;
2. Одежда;
3. игры-игрушки;
4. органы тела,
5. продукты-напитки;
6. домашний инвентарь;
7. посуда;
8. скот;
9. четыре ноги, кроме скота;
10. птицы;
11. насекомые;
13. названия земного шара;
14. наименование земли;
15. числа [4].

А. Байтурсынулы поставил цель развивать у детей систему познания, мышления, словарный запас, выделяя слова на темы. Такой подход явно проявляется в примерах и заданиях, приведенных в учебниках, действующих в современной начальной школе. При прохождении буква "Ы" В современном учебнике "Әліппе" детям дается группировка слов на темы, посуда: ложка, стекло, торсык; инструменты: домбра, сырнай, напитки: қымыран, сок.

Второй, способ преобразования смысла слова через приставку к корню. А. Байтурсынов провел работу по преобразованию смысла слова, передавая вначале однокоренные слова двух звуков, соединив приложения. Например, ас, асар, қон, қонақ и другие. По этому способу видно, что учащиеся научились не только читать и писать, но и дополнять к корневым словам, создавая новые слова, осмысливая смыслы созданных слов.

Третий, способ создания другого слова путем изменения одного звука в слове. Ученый объяснял ученикам, что можно создать другое слово, изменив только один звук слова. Здесь учащиеся осваивают не только орфографические, орфоэпические законы, но и лексические значения слов. Так, например, терек, тезек, керек, кезек, қор, қора и т. д. Этот подход широко используется в учебнике "Әліппе" для учащихся начальных классов, при прохождении букв а-ә сравнивает слова с этими буквами: сан, сән, ар, әр т.б; о-ө: бол-бөл, тол-төл и т. д.

Ученый предложил пути закрепления изученных слов через выполнение упражнений. Выполняя предложенные ученым работы " Сынау " и "дағдыландыру", формирует у учащихся умения правильно употреблять изученные или освоенные слова.

Литература:

1. Уакбаев В. Некоторые особенности обучения основам наук в начальных классах. Алматы: РБК , 1992. Страница -49.
2. Молдабеков К. Лингвостатические исследования казахских текстов для школьников (на материале текстов учебников начальных классов и литературы для детей) автореферат на соискание к. ф.н. 1985.-26 стр.

3. Избранные произведения Ы. Алтынсарина. Алматы: Наука. 1994. - 288 страниц.

4. Байтурсынов А. "Тіл тағылымы" (труд, связанный с казахским языком и просвещением) Алматы: родной язык, 1992. - 448 стр.

Основные этапы развития словарного запаса учащихся начальной школы

Ермекбаев М.- к.п.н., доцент. Абжанова С.- магистр

Мырзасейтова А. - магистр

Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова. город Шымкент. Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматриваются этапы развития словарного запаса учащихся начальных классов.

Ключевые слова: образование, образование в начальной школе, обучение казахскому языку, словарный подход

В психологии сформировано рассмотрение речи как действия языка. Без языка — нет речи, и язык не может покрыть свои потребности без речевого явления. Об этом С. Л. Рубинштейн написал: "Речь — это деятельность общения — выражения, воздействия, сообщения — посредством языка; речь — это язык в действии. Точнее речь — это форма существования (мыслей, чувств, переживании) для другого, служебного средства общения с ним, и форма обобщенного отражения действительности или форма существования мышления" [1.382]. Поэтому для того, чтобы язык существовал, необходимо его употреблять в речевом процессе [2.36].

"Слова является специфическим единством чувственного и смыслового содержания. Всякое слова имеет смысловое-семантическое-содержание, которое составляет его значение." [3.382]. Учитывая такие свойства слова, словосочетание в словарном составе признается только в процессе речи, и что может выполнять свои функции.

В исследованиях В. А. Петровского и Г. М. Ярошевского Можно увидеть что: "Первым этапом является программирования речи-построение смыслового контекста речевого высказывания, того, что человек хочет сказать. Для этого отбирается информация, который он считает важным и отсеивается не нужное, второстепенная.

Второй этап-построение синтаксической структуры предложения. Прогнозируется общая конструкция фразы, ее грамматическая форма, включает механизмы, обеспечивающие поиск нужного слова, выбор звуков, наиболее точно его воспроизводящих.

Третий этап — осуществляется программированием, реальное звучание речи. Таким образом, разворачивается процесс, говоренис, в ходе которого коммуникатор кодирует информацию, подлежащего передачи". [3.234].

Как мы видим в трудах исследователей, в речевом процессе словарный запас используется только во втором этапе. Поэтому словарный запас не является процессом речи, а одним из его составляющих компонентов.

Ученые (Л. С. Выготский, А. В. Ярмоленко и т. д.) отнесли к "способам участия" и говорят, что ребенок выражает свое мнение, настроение к

окружающей среде. Ребенок повторяет звуки, услышанные в окружающем мире, когда он разговаривает.

В то же время улыбка, размышление малыша проявляется в его стремлении общаться со взрослыми. В результате ежедневного повторения звуков возрастает анатомическая, челюсть органов ребенка (рта, неба, челюсть и др.). Дети могут озвучивать всю звуковую систему языка в течение 3-9 месяцев. С этого периода в словаре младенца появляется первое слово. Вначале развиваются громкими темпами словарный запас, возникший в результате повторения взрослого слова, а затем понимания смысла слова. Особую роль в развитии психики ребенка играет владение языком, его использование в процессе речи. В речевой деятельности ребенок использует словарный запас "клад", который он накопил. Поэтому совершенствование навыков речи у ребенка, количественное и качественное развитие лексического фонда (рациональное использование слов) на протяжении веков волнуют ученых-психологов, педагогов, лингвистов.

Можно сделать следующие выводы проанализировав исследовательскую работу зарубежных, русских и казахских ученых по развитию детского словарного фонда с начала XX века до начала XXI века за 80 лет:

1) показатель развития детского словарного запаса у каждого ученого разный. У некоторых детей в 5-6-х месяцах, другие малыши говорят первые слова только после одного года. Это зависит от окружающей среды, семьи детей. Кроме того, разнообразие показателей зависит от того, каким методом исследовать словарный запас детей учеными. Например, Рыбников Н.А. обращался к дневникам, проведенным в частных семьях в исследовательской работе, другие ученые исходят из развития речи детей в своей семье. Б. Баймуратова учитывает употребление речи детей в

детском саду, ряд ученых опирается на язык учебника для учащихся начальной школы (г. Молдабек, Б. Калыбеков, М. Ермекбаев). Как бы исследователи изучали язык ребенка, а словарный запас детей одного года составляет 10-12 слов.

2) развитие лексического фонда малышей зависит от развития общества. Информация, передаваемая век назад и сейчас, не является одинаковой. Современный ребенок ежедневно слышит из источников информации по радио, телевидению и др. Под влиянием этого увеличивается уровень его обогащения. Например, в лексическом фонде 4,5-летнего ребенка 1946 года 1870 слов, через тридцать лет-4000 слов. Это показатель количественного развития словарного запаса ребенка. Теперь рассмотрим этапы формирования навыков использования словарного запаса детей в разговорной деятельности.

Ученые, изучая особенности развития словарного запаса ребенка и использования слов, делят их на три этапа:

- 1) период появления слов, предложений в речевом языке ребенка
- 2) простые и комбинированные предложения в деятельности речи
период применения.
- 3) период освоения морфологических сторон языка [4].

Рассматривая труды ученых, изучающих речь ребенка, мы разделили особенности употребления слов у детей на следующие пять этапов:

Первый этап-появление словообразовательного слова в словарном запасе детей и источник произношения этого слова. В этот период слова начинаются с 6-10-месячного возраста, связанного с психологическим развитием ребенка (трибуны, способности, темперамент и т. д.). Первые слова ребенка часто бывают в виде родственных имен и слов, часто

подвергающихся ежедневному распространению. Например: слова «мама», «папа», «бабушка», «дедушка» и т. д. В этот период дети повторяют лишь на основе подражания взрослым, без четкого понимания смысла слова. Ребенок соединяет с одним словом разные вещи (людей, предметов и т. д.), называет их только одним именем. Такая ассоциация в психологических трудах называется "условный рефлексор" [4.460-462].

Ребенок сначала не понимает внутреннюю связь символа и смысла, изучает только внешнюю связь между словом и предметом, и это происходит законом условного рефлекса, в котором присутствуют два фактора, влияющие на психику ребенка: звуковая сторона слова; существительное [Л. С. Выготский, 90]. Следовательно, в этот период ребенок, не понимая смысл слова, называет его сочетанием нескольких предметов через слова, родившиеся от подражания взрослым. Однако это первые слова из словарного запаса ребенка. Эти слова условно называем «слово – подражание».

Второй этап-передача слов из словарного запаса ребенка в зависимости от повседневной жизни. Одним словом ребенок в целом дает одно предложение или больше. В этот период дети используют слова в обобщающей деятельности в зависимости от привычных для них обстоятельств. В этот период сформулированы два подхода к особенностям использования словарного запаса ребенка.

Ученые первого взгляда (А. Темирбеков, С. Балаубеков, В. Штерн) в этот период используют слова — предложения. Ребенок дает такие значения, как первое « Хочу пить воду»;, второе « выхожу» . Такая речь малыша тесно связана с появлением второй сигнальной системы в его мозговой деятельности, - говорит он.

Вторая точка зрения науки (Алюблинская, Е. Г. Бибанова, А. Н. Гвоздев, Н. А. Менчинская и т. д.) «стул» при произношении слова ребенок говорит о близком к себе, знакомом состоянии питания: сидя на скамейке, пытаюсь взять ложку рук и съесть кашу [6.286].

Поэтому в этот период дети, используя слово, только одним словом передают знакомые им ситуации. Это свидетельствует о том, что их словарный запас и способность мыслить не полностью развиты.

Третий этап - это период, когда ребенок может соединить к словарному запасу существительные, прилагательные, глаголы и создать простое предложение. В этот период дети отличаются игровыми словами-предложениями, словами-подражанием, а не способностью составлять простые предложения. Например, «я пью чай, Мама». В этот период в словарном фонде детей по исследованию А. А. Люблинской значительная часть состоит из существительных (до 60%), глаголов (25-27%) и прилагательных (10-12%) [92.288]. С.Л.Рубинштейн: "в период появления предложений (2-2,5 года) речь ребенка представляет собой простое рядоположение главных предложений", - говорит, что к словарному фонду ребенка старше 2,5 лет подключаются обстоятельство цели, обстоятельство времени, обстоятельство места, обстоятельство причины [1.467-468]. В этот период дети не могут правильно составить предложения, поедая буквы в конце слова. В этот период А. А. Люблинская подчеркивает, что словарный запас ребенка, опираясь на мнения ряда ученых (А.Н.: Гвоздев, Ф.А.Сохин, н. п. Серебренникова, М. И. Попова и др.), имеет следующие особенности::

а) Внимание ребенка в структуре простого предложения, т.е. грамматическому строю языка, может быть вызвано после того, как он уже овладел некоторым запасом слов (объем 60-70 слов);

б) Освоение ребенком первоначальных грамматических форм, а именно согласование слов в предложениях. Ребенок усваивает их слушая и повторяя один и те же грамматические структуры, которые обозначают однородные отношения, существующие между разными предметами в определенной жизненной ситуации.

в) Усвоенные детьми грамматические формы длительное время остается подчиненными конкретной ситуации.

г) Освоение грамматики в еще более значительные степени, чем освоение; словаря, связана с общим развитием ребенка: расширением умственного кругозора, развитие самостоятельности [6.289].

Четвертый этап-дошкольный этап. В этот период в словарном фонде детей будут все классы слов. По результатам исследований ученых (Ф.И.Гоноболин, Р. В. Керимов, г. Молдабек и др.) Дети дошкольного возраста осваивают все фонетические особенности языка, наряду с вариантностью звуков, умеют освоить грамматическую структуру языка. [7]. В этот период хорошо развивается словарный запас детей (от 2500 до 4000 слов). Это развивается с помощью общения детей с различными информационными средствами (радио, телевидение и т. д.), общения со взрослыми, сверстниками. На этом этапе для детей все будет интересно. Потому что: "...ребенка интересуют прежде всего люди и их взрослая жизнь. Для ребенка многое неясно, удивительно, иногда ожидает чего — то с радостью или беспокойством, пробуждает любознательность, а затем вызывает познавательную потребность-страсть к знаниям" [6.77]. Еще одной особенностью дошкольников является способность "наклеить "новые суффиксы к словам через" морфемы, имеющие словарный запас " [1.48].

Следовательно, в словарном запасе детей этого периода слова достаточно, но дети не могут его правильно использовать.

Пятый этап-школьный этап детей. В школе происходит планомерное увеличение словарного запаса детей, благодаря систематическому кадровому контролю. На увеличение словарного запаса детей в школе влияют следующие ситуации::

1. Дети учатся в школе работать с книгой. Словарный запас дополняется литературными, научными словами .

2. Дети учатся в школе коллективно. Словарный запас ребенка увеличивается благодаря изучению новых слов у друзей, семей, в которых они общаются.

3. В процессе обучения детей ведут в школе на сборы, путешествия и т. д. В результате ребенок развивает словарный запас за счет ранее неизвестных слов.

4. В школе дети изучают фонетику, лексику и грамматику языка.

Имеют теоретические знания в области грамматики. С помощью этого ребята овладевают умением употреблять слова, правильно составлять предложения. Это учит детей правильно употреблять слова в фонде.

5. Неясные слова детям объясняется с помощью учителя. дети учатся понимать смысл слов.

Следовательно, в школе растет словарный запас детей (от 7000 до 12000 слов) и они учатся правильному использованию. Только в школе систематически развивается словарный запас ребенка. Поэтому работа по обогащению словарного запаса учащихся начальной школы должна осуществляться в школе, планомерно.

Использованная литература:

1. Общие основы Рубинштейн С. Л. психология. С-п.: 1999-720 страниц.
2. Петровский С. В., Ярошевский М. Т. Психология. М.: Академия, 2000. - 512 стр..
3. Лурия С. Р. язык и сознание. М., МГУ, 1979-320 стр.
4. Общая психология (ред.) В. В. Богословский) С., школа 1980-352.
5. Леонтьевская С. А. . Формы существование значения в кн: Психолингвистические проблемы семантики М. Наука, 1983. - 5-20 страниц 1971. - 415 страниц.
6. С. Люблинская Психология младших школьников. С., Дарын, 2006-574 стр.
- 7 Эльконин д. Б. психология обучения младшего школьника М., образование, 1974-64 стр.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Ермекбаев М.- к.п.н., доцент. Жораева С.Б.- к.п.г., доцент

Асылбаева Ж.- магистр

**Южно-Казахстанский государственный университет имени М.
Ауезова. город Шымкент. Республика Казахстан**

Аннотация: В этой статье пишется о прагматические основы преподавание казахского языка в начальном школе

Ключевые слова: образование, образование в начальном школе, преподавания казахского языка, прагматический подход

Одним из факторов, способствующих развитию человека как личности, является язык. Через язык каждый человек дает свои мысли, мнения, чувства. Кроме того, язык - это инструмент, объединяющий людей. В связи с тем, что отношения между людьми выполняют через язык, люди могут общаться и понимать друг друга. А. Байтурсинов: "язык-это высшее из человеческих знаков, один из орудий, используемых человеком", указывает на то, что язык является присущим только людям [1.173].

Язык стал "человеческим признаком", общение является собственностью людей. Кроме того, язык- основа культуры народа. Каждый народ предпочитает и развивает свою культуру на родном языке. Различные произведения искусства, литературное наследие, написанные на родном языке, являются достоянием народной культуры.

На сегодняшний день язык рассматривается как инструмент, обозначающий внутренние чувства и пожелания, который не только не является средством общения. Поэтому язык стал объектом фундаментального исследования с антропоцентрической точки зрения. И поставил многие задачи перед ассоциацией учителей, изучающих язык. Новое развитие теории обучения казахскому языку в начальной школе потребовало акцентирования на эффективном подборе учебного материала, изучаемого учащимися, повышении эффективности ориентированного на субъектность обучения языку. При этом особое внимание было уделено формированию своих способностей у обучающегося, совершенствованию

практической, исследовательской деятельности, развитию мышления и активности, формированию его личности.

Если в процессе обучения не будет учтено мнение, мнение ученика, о котором говорится на уроке или объясняет задание, то внутренние потребности выступающего не выполняются. Он не может в полной мере реализовать поставленную задачу. Выступающий не только осуществляет отношения, но и его субъект. " Поэтому в своем выступлении выступающий имеет важное значение учитывать специфику функциональных пунктов языка, условия прагматики языка.. То есть, наряду с знанием особенностей стиля литературного языка, необходимо определять цели и языковые средства речевого языка в собственных коммуникативных интересах, правильно использовать их в условиях общения. Если в научном дискурсе, официальном дискурсе, публицистическом дискурсе, в разговорном языке не учитываются специфические особенности каждого из них, то во-первых, он не достигает цели, которую он преследует, во-вторых, показывает низкую культуру речи выступающего» [2,44]. Следовательно, в процессе обучения слова ученика не формируются без системности, а только речевые акты, созданные в соответствии с его мыслями и мыслями, являются успешными и выполняют свою коммуникативную задачу. Поэтому в начальной школе на первое место выходит внутренняя потребность и желание ученика в обучении казахскому языку. Это говорит о необходимости понимания прагматических аспектов речи учащимся начальной школы.

Так как языковая принадлежность является многополярным, многоуровневым явлением, прагматика речи учащихся начальной школы также является целостной группой правил. Доказательством этого является то, что различные исследователи рассматривают прагматику речи в различных аспектах.

По мнению Ч. Морриса, языкознание состоит из трех областей: первый-семиотика, изучающая семиотику отношения знаков к объекту, второй-синтактика, изучающая взаимоотношения знаков и третий-прагматика, изучающая отношение говорящих к символам. «Синтаксические правила определяют знаковые отношения между знаковыми средствами; семантические правила соотносят знаковые средств с другими объектами; прагматические правила констатируют условия, при которых знаковые средства является для интерпретаторов знаком [3,50-67]. Однако в ходе последующих исследований в этой области прагматике было дано более точное определение как часть семиотики:

прагматико - неотъемлемый компонент лингвистической теории, статус которой равен статусу синтаксиса и семантики;

- * к задачам прагматики относится определение системных качеств речи как языковых и иллокутивных актов;

- * прагматическая интерпретация применяется только в разговорах, основанных на определенной условности, которые имеют синтаксическое значение, правильные с синтаксической точки зрения;

- * прагматические интерпретации определяются в прагматических контекстах, т. е. определенные мысли определяются как совокупность когнитивных и социальных факторов [4, 13].

Столнейкер определяет особенности прагматики: "Синтаксис изучает предложение, изучает семантику пропозицию. Прагматика занимается изучением речевых актов и осуществляемого в них контекста... Соответственно, перед прагматикой возникает два разных вопроса: во-первых, определить интересные типы речевого акта и "продукты" слова; во-вторых, описать характер и особенности речевого контекста, влияющие на

определение того, что определенная пропозиция отображается через определенное предложение».

"Синтактика занимается исследованием отношений между символом и чем он маркирует-между внешним миром и внутренним миром человека, а прагматика занимается исследованием отношений между носителем, слушателем, писателем, читателем» [6, 325].

Э. С. Азнаурова, к объектам исследования прагматики, их основным особенностям:

- 1) приоритетное обсуждение человеческих факторов (толкование);
- 2) определения, в которых обращается внимание функциональный аспект в лингво-прагматических исследованиях и их контекстное обоснование: наука о "употреблении языка", наука о "языке в контексте";
- 3) определения, направленные на изучение взаимодействия коммуникации в общении;
- 4) последовательность дефиниций, характеризующаяся интерпретационным аспектом в прагматических исследованиях речевых актов, возникающих в определенном коммуникативном контексте [7, 19].

А. Г. Машимбаева точку зрения прагматических наук в отношении языковых единиц в языковой сфере классифицирует следующим образом:

- прагматика речевых актов и контекста их осуществления;
- речевая деятельность коммуникации в прагматической лингвистике;
- прагматика закономерности языкового общения, целевой курс разговора, коммуникативную интенцию говорящего, функциональные типы речевых актов;

- прагматика изучает содержание разговора, сущность выбора языковых средств автора разговора в коммуникативной целесообразности, а также реальную ситуацию общения, определяющую правильность понимания слушателем оценки, выраженной мыслью и языком;

- лингвистическая прагматика-наука, изучающая условия применения языка в акте присутствия коммуникации;

- прагматика не имеет четко определенных границ, в которые входят вопросы, вытекающие из соотношения выступающего субъекта и адресата (слушателя);

- после информации, полученной от адресата, адресат обращается к определенному мнению и изучает прагматику, какие действия предпринимаются повторно. Прагматика предполагает, с какой целью человек выступает в определенных ситуациях.

Выступающий выбирает определенный тип стиля для достижения своей цели. Он обладает прагматическим весом в коммуникации. Потому что рационально проанализированный стиль повышает взаимное влияние. Так же связь между стилем и речевыми принципами показывает, что последний определил тип первого".

Р. К. Кенжекканова: "Основные понятия прагматики -это понятия адресата и адресанта. Эти два понятия находятся в постоянной тесной связи и взаимосвязи между собой. Коммуникативная цель, преследуемая коммуникантами во время коммуникации, не может достигать заданных прагматических задач".

Следовательно, прагматические основы речи учащихся начальной школы:

1) знание правил правильного применения причастных единиц к достижению определенной цели в речи учащихся начальной школы;

2) Понимание речи ученика, игры учителя;

На наш взгляд для дальнейшего систематического изучения речевой прагматики учащихся начальной школы, необходимо, прежде всего, рассмотреть их общие прагматические особенности. Здесь мы подразумеваем не прагматическую форму языковых единиц, а роль причастных единиц в развитии коммуникативной ситуации, и далее мы называем ее прагматикой причастных единиц. В итоге прагматика речи учащихся начальной школы является одной из речевых стратегий, которые ученик выбирает для решения одной из своих коммуникационных целей. Вместе с тем, мы считаем, что смысл речи учащегося является основным, глубоким, чем в общей прагматике. Действительно, речь ученика одной формы может быть использована в различных общих значениях, в различных коммуникационных стратегиях: например, после определенных изменений вышеупомянутого речевого акта эта фраза не означает ненужного значения, а может использоваться как заявление О1, указывающее на то, что адресант настаивает на душе второго адресата, его желании вернуться домой. То есть в одном глубоком и цельном значении мы можем видеть его ряд лиц на поверхности.

Кроме того, любой речевой акт, имеющий ряд средств, предназначенных для общения ученика и выражающий желание ученика, безусловно, имеет не менее двух пропозиций: во-первых, пропозиция, показывающая чувство желания выступающего и показывающая общий смысл "я хочу" и во-вторых, желаемые (или нежелательные) действия в мире.:

В заключение, речевые акты, выражающие мнение, внутренние намерения учащихся, способствуют не только значительному развитию языкового общения, но и правильному произношению учащимися своих мыслей.

Литература:

1. Байтұрсынұлы А. Тіл құралы. А.: Ана тілі-1992 ж.-352 б.
2. Даулетбекова Г. Научно-методические основы преподавания культуры речи казахского языка в средних общеобразовательных школах. Дисс, подготовленный для получения ученой степени Д. П. н. Алматы:2008.-290 с.
3. Моррис ч. У. Основание теории знаков / / Семиотика. Антология. Екатеринбург, 2001. - С. 45-97.
4. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.Прогресс,1989.-280 С.
5. Столнейкер Р. С. Прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. - Вып. 16. – С. 419-438.
6. Степанов Ю.С. В поисках прагматики (Проблема субъекта) // Известия АН СЛЯ – 1981. – т. 40. - № 4. - С. 325-332.
7. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова. – Ташкент: Фан, 1988. – С. 121.
8. Машимбаева С. Г. Тілек-бата сөздерінің суггестиясы мен прагматикасы: фил.ғыл.канд. ... дисс. – Алматы, 2009. – 124 б.
9. Ерназарова С.Ш. Қазақ сөйлеу тілі синтаксисінің бірліктерінің прагматикалық негіздері: фил.ғыл.док. ... дисс. – Алматы, 2001. – 246 б.
10. Г. К. Кенжекканова Прагмалингвистические и когнитивные компоненты политического дискурса (по материалам периодических изданий на казахском языке) РН. док... дисс. - Алматы, 2015. - 180 С.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Тешбаев Акрам к.п.н.доцент В Андижане создан
государственный институт иностранных языков г.Андижан
(Узбекистан)

Аннотация. Рассмотрим основные функции и развивающийся потенциал современного образования. Содержание образования черпается и непрерывно пополняется из культурного наследия различных стран и народов, из разных отраслей постоянно развивающейся науки, а также из жизни и практики человека.

Ключевая слова. Образования, обучения, формирования, воспитания, содержание, культура, принцип.

Как отмечается в документе, всесторонний анализ пройденного Узбекистаном этапа независимого развития, а также изменяющаяся конъюнктура мировой экономики в условиях глобализации требуют выработки и реализации «кардинально новых идей и принципов дальнейшего устойчивого и опережающего развития страны».

Стратегия действий будет реализована в пять этапов, каждый из которых предусматривает утверждение отдельной ежегодной Государственной программы по ее реализации в соответствии с объявляемым наименованием года. Развитие социальной сферы, направленное на последовательное повышение занятости и реализацию целевых программ по развитие сферы образования, культуры, науки, литературы, искусства и спорта, совершенствование государственной молодежной политики;

Диагностика – термин греческого происхождения (dia – между, сквозь, через и gnosis – знание). Это «особый вид познания, находящийся между научным знанием и опознанием единичного явления» (Н.К. Голубев,

Б.П. Битинас). Педагогическая диагностика – это совокупность приемов контроля и оценки, направленных на решение задач оптимизации учебного процесса, дифференцированного подхода к учащимся, а также совершенствования образовательных программ и методов педагогического воздействия. Мониторинг – в переводе с английского означает постоянное слежение за состоянием и результатами какой-либо деятельности или объекта путем сбора, обработки и хранения оперативной информации.

Педагогический мониторинг – форма организации, сбора, хранения, обработки и распространения информации о деятельности педагогической системы, обеспечивающая непрерывное слежение за ее состоянием и прогнозирование ее развития. (А.Н. Майоров)

Метод – последовательность приемов исследования, которая раскрывает путь познания изучаемого явления. В педагогике различают следующие методы педагогического исследования: наблюдение, анкетирование, эксперимент, тестирование, беседа, опрос, социометрические методы, терминологические методы, контент-анализ.

Педагогическое наблюдение – это специально организованное педагогом восприятие педагогических явлений в естественных условиях. Можно наблюдать протекание различных дел, ситуаций, возникающих в образовательном процессе. Так как педагог сам является участником и организатором педагогического процесса, то данный метод будет называться включенным наблюдением. Опрос – метод сбора первичной информации посредством обращения с вопросом к определенной группе людей. Могут быть устные, письменные. Беседа – один из видов опроса, диалог по заранее разработанной программе (план, разработанный заранее и предполагающий определенные ответы).

Интервью – диалог по заранее разработанным вопросам. Анкетирование – один из видов письменного опроса. Продуктивный и гибкий метод получения информации. Известны три типа анкет: открытая, закрытая и смешанная. Тип анкеты определяется видами вопросов, которые в нее входят.

Тест – специальные задания, которые вызывают у респондента прогнозируемое или стандартизированное поведение или решение задач. Существуют различные классификации тестов: по цели, по форме, по содержанию. Контент-анализ – это метод, который заключается в выделении смысловых единиц в тексте с последующей статистической обработкой в виде определения количественного соотношения элементов в документах. Проводится в три этапа. На первом этапе выделяются смысловые единицы анализа текста (в виде понятий, категорий или качеств: инициативность, активность, ответственность и т.д.). Второй этап заключается в определении индикаторов выбранных смысловых единиц. К ним относятся «выполняет работу добросовестно», «старается выполнить работу вовремя и аккуратно» и т.д. На третьем этапе происходит статистическая обработка результатов анализа. По частоте употребления выделенных понятий можно установить соотношение между различными смысловыми единицами или их группами. Педагогический эксперимент – это специально организованный опыт, когда преднамеренно создаются условия, вызывающие те или другие явления в педагогическом процессе. Это опытная проверка гипотезы. Проведение эксперимента ставит перед исследователем две задачи. Первая – диагностика и фиксация экспериментальной работы, и вторая – учет воспитательного воздействия самого эксперимента и всех включенных в него методов и методик. Цель – это идеальное представление о результатах деятельности. Цель должна быть единой и не разбиваться на множество. Задача – это определенные

шаги-действия, которые необходимо выполнить для достижения поставленной цели. Результат – это любой итог деятельности. Он может быть как положительным, так и отрицательным. Результативность – это качественная характеристика полученного результата с точки зрения достижения поставленной цели. Компетентность – приобретаемое в результате обучения новое качество, связанное со способностью на основе знаний, умений, опыта, ценностных ориентаций решать жизненно важные проблемы и задачи.

В самом общем смысле под результативностью педагогического процесса может пониматься мера соответствия полученных реальных результатов предполагаемым результатам, которые мы обозначили в качестве целей педагогического процесса в своих программах. Существует три аспекта, в свете которых мы оцениваем результат: 1. Теоретический. И здесь мы должны ответить на вопрос: что такое результат? Что понимать под результатом и результативностью педагогической деятельности? 2. Методико-технологический, требующий от нас ответа на вопрос, что относится к педагогическому результату и как его достичь. 3. Рефлексивный (оценочный). И здесь возникают вопросы: как выявить оценить и измерить, зафиксировать и предъявить результаты образовательного процесса? Итак, аспект 1. Существуют понятия «результат» и «результативность». В чем их различия? «Результат – это объективные изменения, получившиеся в итоге деятельности, направленной на реализацию, достижение какой-либо цели» (Р.М. Гайнутдинов, директор Центра реабилитации и развития личности «Лад», психолог). «Результат – это любой итог деятельности, чем бы она ни завершилась – какими-либо успехами, достижениями на педагогическом поприще, или же неудачами» (Е.В. Титова, профессор РГПУ им. А.И. Герцена). Иначе говоря, результат – это состояние после окончания процесса, направленного на достижение поставленных целей. Он может быть и

положительным и отрицательным. Результат деятельности связан с целью (таблица 1). Цель – представление о желаемом результате. Цель, т.е. желаемый результат, достигается путем решения задач, поэтому результат тоже будет иметь 3 «слоя»: образовательный, воспитательный и практический, т.к. образовательный процесс рассматривается как единый целостный процесс обучения, воспитания и развития личности. Если рассматривать основную цель дополнительного образования как развитие творческих способностей детей, становление готовности личности к самоопределению, то, следовательно, результативностью можно назвать качество того образовательного процесса, который в наибольшей степени способствует формированию различных компетентностей, т.е. образовательного процесса, в основе которого лежит компетентностный подход.

В процессе образования человек осваивает культурные ценности (историческое наследие искусства, архитектуры). Поскольку достижения познавательного характера представляют собой совокупность материального и духовного достояния человечества, постольку освоение исходных научных положений также является обретением культурных ценностей. В итоге было сформулировано *дидактическое понятие культуры — обучение и воспитание молодого поколения средствами культуры*. Латинский термин «культура» означает возвращение, совершенствование чего-либо. Соответственно, и применительно к человеку это возвращение, совершенствование, формирование его образа.

Принимая во внимание данную трактовку, *культура выступает предпосылкой и результатом образования человека*.

Процесс взаимодействия, как присвоение и создание человеком новых культурных ценностей, в рамках образовательной системы является созиданием. То есть связан с культурой в ее динамическом аспекте.

Процесс общения педагога с представителями разных наций и народностей, обучающимися в многонациональной Узбекистана, выступает как опыт межкультурного общения и межнациональной коммуникации. В современном образовательном учреждении реализуется принцип диалога культур (русской, европейской, американской, западной и восточной). Данный принцип осуществляется в рамках новых учебных курсов: «Мировая художественная культура», «Этика и эстетика», «История науки».

Какие культурно-образовательные традиции, сложившиеся в разных цивилизациях, известны и сегодня?

Например, рациональная логика обучения в школе и вузе исторически сложилась в европейской цивилизации.

В азиатской цивилизации конфуцианство сформировалось в качестве методологии образования и воспитания человека.

Образование является механизмом формирования общественной и духовной жизни человека и отраслью массового духовного производства.

Образовательные и воспитательные учреждения концентрируют высшие образцы социально-культурной деятельности человека определенной эпохи. Поэтому социальная ценность образования определяется значимостью образованного человека в обществе. Гуманистическая ценность образования заключается в возможности развития познавательных и духовных потребностей человека. В целостной системе образования всех видов и уровней происходит накопление и развитие интеллектуального и духовно-нравственного потенциала страны.

Образование как процесс трансляции культурно-оформленных образцов человеческой деятельности.

В результате осваиваются нормы морали и нравственного поведения человека в социальной группе и на производстве, в семье и общественных местах, а также правила общения, межличностных и деловых контактов. Не случайно смысл образования видят не только в трансляции социального опыта во времени, но и в воспроизводстве устоявшихся форм общественной жизни в пространстве культуры.

Образование как функция развития региональных систем и национальных традиций.

Специфика населения отдельных регионов обуславливает характер педагогических задач. Молодежь включается в духовную жизнь города или села посредством образования. 6. *Образование является тем социальным институтом, через который передаются и воплощаются базовые культурные ценности и цели развития общества.*

Образовательные системы — это социальные институты, осуществляющие целенаправленную подготовку молодого поколения к самостоятельной жизни в современном обществе. В процессе постановки целей и задач для конкретных образовательных систем необходимо уточнение социального заказа в рамках всей системы образования страны. гуманитарии — филологи, переводчики, преподаватели иностранных языков.

Образовательные учреждения — это социальные институты, развивающаяся сеть которых в качестве системы дошкольного, школьного, среднего специального, высшего и дополнительного образования приобретает государственный статус системы образования в стране. В данном контексте образовательные учреждения включены в социальную практику. Их социальная функция состоит в предоставлении образовательных услуг населению страны. Осуществление социальной

функции требует прогнозирования и планирования развития образования. Последнее становится значимым компонентом в процессе формирования государственной образовательной политики страны. Государственную норму того или иного типа образования определяет государственный образовательный стандарт. Одним из главных направлений такой политики является разработка государственных образовательных стандартов для школы и вуза.

Образование в качестве активного ускорителя культурных перемен и преобразований в общественной жизни и в отдельном человеке.

Духовное начало в человеке самопроявляется благодаря его «врастанию» в культурное наследие семьи и культурную традицию, которую он осваивает на протяжении всей жизни посредством процессов образования, воспитания и профессиональной деятельности. Образование ускоряет этот процесс в ходе развития и становления человека как личности, субъекта и индивидуальности. Этот факт доказывается исследованиями и образовательной практикой. В образовательном процессе педагоги создают условия и выбирают такие средства и технологии, которые обеспечивают личностный рост обучающихся, развитие их субъектных свойств и проявление индивидуальности. Каждая учебная дисциплина и определенная образовательная технология ориентированы на развитие данных качеств.

Литература

1.Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах. к Указу Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947

2.Бордовская., Н.В. Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов — СПб: Издательство “Питер”,2000. — 304 с. — (Серия «Учебник нового века»)

З.Мадиярова С.А. Таълим назарияси (Дидактика). Коррекцион (махсус) педагогика. В.кн.:Педагогика назарияси ва тарихи. 1-кисм. Педагогика назарияси. Дарслик. М.Х.Тохтаходжаеванинг тахрири остида. – Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2007, 65-170 с., 334-360 с

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARDA TARBIYA FANINI O`QITISHDA MILLIY G`URUR TUSHUNCHASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI

D.A.Suyunov

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang`ich ta`lim metodikasi

dotsenti. p.f.b.f.d (PhD)

Normatova Yulduz Panjiyevna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi 3-kurs

talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang`ich sinflarda tarbiya fanini o`qitishda milliy g`ururni takomillashtirish, tarbiya fanini o`qitishda o`quvchilar aqliy tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash, o`quvchilarda aqliy tafakkurni takomillashtirish, o`quvchilarning faktlarni tahlil qilishlari, muammolarni o`rganuvchi turli o`quv fanlariga oid bilimlar uzviyligini zamonaviy ta`lim texnologiyalaridan foydalanib bayon qilingan.

Tayanch soʻzlar: milliy gʻurur, mutafakkir, taʼlim, shakl, metod, foydalanish, meros, manba, qadriyat, oʻqitish, tarbiya, munosabat, tushuntirish aqliy tarbiya, oʻquvchi, boshlangʻich sinf.

Boshlangʻich oʻquvchilarida milliy gʻurur tuygʻusining shakllanganligini aniqlash uchun bu tushunchaning mohiyatini anglab olish talab etiladi. Shu sababli uning manbalarda yoritish holatini tahlil qilish asosida oʻquvchilarda milliy gʻurur tuygʻusining shakllanganlik darajasini aniqlashga yordam beruvchi mezonlarni yaratishga urinib koʻramiz.

A.Ibrohimov, X.Sultonov va N.Joʻrayevlarning fikrlariga koʻra “shaxs gʻururi - bu faxr”, “milliy gʻurur - bu gʻurur” boʻlib, ular garchi bir-birlariga yaqin maʼnolarni anglatmada, bir vaqtning oʻzida bir-biridan maʼlum darajada farqlanuvchi tushunchalar ekanligi taʼkidlanadi. Bu oʻrinda mualliflar quyidagi fikrni ilgari suradilar: “Milliy gʻurur millat oʻzini yaxlit ijtimoiy birlik ekanligini ongli ravishda his qilishidir. Bu shunday bir kuchli ruhiy holatki, u tufayli tarixiy birlik, qon-qarindoshlik, til, madaniyat, maʼnaviyat, iqtisodiy hayot va kelajak birligi millat vakillarining qalbidan chuqur oʻrin oladi”. “Milliy gʻurur tuygʻusi - oʻz milliy mansubligidan faxrlanish imkoniyati. Milliy gʻurur tuygʻusi oʻz millatining boy tarixi, madaniy va maʼnaviy merosidan, uning jahon sivilizatsiyasiga qoʻshgan hissasidan gʻururlanish imkoniyati. Milliy gʻurur tuygʻusi - oʻzligini anglash va oʻzgalarni tushunishga daʼvat etuvchi qudratli kuch”.

Yuqoridagilaridan koʻrinib turibdiki, mualliflar bu oʻrinda gʻurur tushunchasini shaxsga, gʻurur tushunchasini millatga xos tuygʻu sifatida eʼtirof etadilar. Aynan mana shu holat ular oʻrtasidagi farqni koʻrsatuvchi koʻrsatkich sifatida qabul qilinadi. Har ikki tushunchaga berilgan taʼrifdan gʻurur tushunchasi individuallik, gʻurur tushunchasi esa, ijtimoiylik xususiyatiga ega boʻladi, degan xulosaga kelish mumkin.

“Milliy gʻurur (gʻurur), - deb taʼrif beriladi manbalarda, - shaxs yoki ijtimoiy guruhning milliy oʻz-oʻzini anglashi asosida shakllanadigan ajdodlari

qoldirgan moddiy-ma'naviy meros, o'z xalqining jahon sivilizatsiyasiga qashgan hissasi, o'zga millatlar oldidagi qadr-qimmati, obro'-e'tiboridan faxrlanish hissini ifodalovchi tushuncha".

Milliy g'urur, milliy g'urur o'zi mansub bo'lgan millat, xalqning ravnaqi, taraqqiyoti uchun kurashishnigina emas, shu bilan birga o'zga millatga mansub kishilarga hurmat-ehtirom ko'rsatishni taqozo qiladi. Bunday tuyg'uga ega ma'naviy yetuk kishi milliylikni millatchilikdan, haqiqiy milliy g'ururni millatparastlikdan farqlay oladi, boshqa millat vakillarining izzat nafsi va g'ururini kamsitmaydi. Shuningdek, milliy g'urur va g'urur tuyg'usiga ega insonda milliy o'zlikni anglash tuyg'usi shakllanadi.

Milliy tarbiyaga oid G.I.Maxmutova o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirish jarayoni bosqichlarini quyidagicha belgilaydi:

o'quvchilarda pedagogika fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlarni yuzaga keltirish;

pedagogika fanlarini chuqur o'rganishga rag'bat uyg'otish;

nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, ma'naviy-axloqiy sifatlarni boyitish borasidagi faoliyatni tashkil etish;

nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, ma'naviy-axloqiy sifatlarni boyitish borasidagi faoliyatni tashkil etish .

Ushbu ishda o'quvchilarni turkum fanlari asosida ma'naviy shakllantirishning quyidagi mezonlariga asoslanildi: Vatan ravnaqi yo'lida mehnat qilishning oliy insoniy burch ekanligini anglash, vatanparvarlik tuyg'usiga ega bo'lish; yurt tinchligi, Vatan ozodligi va mustaqilligi yo'lida faoliyat ko'rsatish; komil inson, ijtimoiy hamkorlik tushunchalari mohiyati borasida muayyan tushunchalarga ega bo'lish; baynalmillatlik tuyg'usiga ega bo'lish, o'zga millat va elatlarning haq-huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish; dinlararo bag'rikenglik (tolerantlik), o'zga millat va elatlar, shuningdek, kishilarning vijdon erkinligiga

nisbatan hurmat ko'rsatish; insoniy fazilatlar (bilimlilik, insonparvarlik, kamtarlik, axloq-odob, mehnatsevarlik va h.k.)ni namoyon etish.

Mustaqillik kishilar milliy g'ururini oshirib, uni xalq, Vatan, ajdodlar xotirasi oldidagi mas'uliyatni his qilishdek mazmun bilan boyitmoqda. Bunday sharoitda o'zbek xalqining mustaqilligidan faxrlanish, jamiyatda ozod, farovon va erkin hayotni yaratish yo'lida mehnat qilish, faollik ko'rsatish, jahon hamjamiyati tomonidan ilm-fan, texnika yutuqlari, ilg'or texnologiyalardan foydalanish milliy g'urur tuyg'usini shakllantiradigan, rivojlantiradigan omillardir. Bu esa, o'z navbatida, ko'p jihatdan o'sib kelayotgan yosh avlodning kuchi, salohiyati, bunyodkorlik faoliyatini belgilaydi, ularni sog'lom milliy g'urur, milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish uchun tinmay izlanishga safarbar etadi. Bu safarbarlik va milliy g'ururni o'sib kelayotgan yosh avlodda qaror toptirish uchun oliy ta'lim tizimi katta imkoniyatlarga ega.

Yuqoridagi fikrlarga qo'shilgan holda, E.Yusupov o'zining "Inson kamolotining ma'naviy asoslari" nomli asarida ma'naviyat, inson ma'naviyati, uning shakllanish bosqichlari, shaxs ma'naviyatini shakllantirishda alohida o'rin tutuvchi omillar, ma'naviyatga erishishning ijtimoiy-axloqiy ahamiyati, shuningdek, shaxsning psixologik xususiyatlariga tayangan holda uning ma'naviyatini shakllantirish shartlari haqida so'z yuritadi. Shuningdek, "vatanparvarlik" tushunchasi sharhlanadi. Muallifning fikricha, "vatanparvarlik - o'z taqdirini vatan, millat taqdiri bilan bog'lagan barcha kishilarga xos fazilat. Millat taraqqiyotining imkoniyatlari, shon-shuhrati, obro'-e'tibori ham shu millat kishilaridagi vatanparvarlik tuyg'usining shakllanganlik darajasi bilan bog'liqdir".

M.Sharifxo'jayev "G'urur" nomli kitobida kelajagi buyuk davlat bilan haqli ravishda faxrlanish tuyg'ulari, mustaqillik yillarida respublikada erishilgan yutuqlar to'g'risidagi qarashlarini ifodalagan. Muallif respublikadagi ijtimoiy-siyosiy barqarorlik negizini asoslab berar ekan, xalqning ishonchini qozona olgan rahbar shaxsga xos sifatlar, respublikada amalga oshirilayotgan

ijtimoiy o'zgarishlarni ta'riflab, istiqlool g'oyasining asosini Vatanga bo'lgan muhabbat, milliy g'urur, vatanparvarlik tashkil etishi lozim degan fikrni ilgari suradi. Muallif milliy g'urur haqida to'xtalib, o'zbek xalqi tarixini puxta o'rganish, milliy an'analari va urf-odatlarini tiklash, uni hozirgi zamon yutuqlari bilan boyitish zarurligiga urg'u beradi.

Milliy g'urur xususida O.Musurmonova "Oila ma'naviyati milliy g'urur" nomli asarida o'zbek oilasi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, bola tarbiyasida alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib o'tgan. Muallif ta'kidlaganidek, "Oila insonlarning tabiiy-biologik, fiziologik, iqtisodiy, huquqiy-qonuniy, ma'naviy-axloqiy aloqa munosabatlari asosida qurilgan ijtimoiy birlikdan iboratdir. U jamiyatning ajralmas bir bo'lagidir. Oila tarbiyasi birinchi navbatda, ota va ona zimmasiga tushadi. Bolalar tarbiyasiga asosiy ta'sirchan kuch-qudrat, bu onadir. Bu o'zbek oilalari tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Oila va uning mohiyati, oilaning har tomonlama jipsligini ta'minlash shart-sharoitlari, oila tarbiyasi-milliy g'ururdir".

Muallif o'zining "Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi" nomli qo'llanmasida uzoq yillar davomida maktablarda olib borgan kuzatish va tajribalariga suyangan holda umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot va turmush odobi fanlarini o'qitish jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligini ta'minlash usullarini bayon etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tarbiya - jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. Jamiyat esa, nomilliy bo'la olmaydi. Tarbiya yordamida avlodlarning sinalgan, eng ma'qul, taraqqiyparvar tajribasi o'zlashtiriladi va yangi avlodga yetkaziladi, odamlarning ongi, hulqiga shu jamiyatda qabul qilingan axloq me'yorlari singdiriladi, yetakchilik qilayotgan mafkura o'zlashtiriladi".

Adabiyotlar

1. In`omova M. "Oilada bolalarni ma`naviy-axloiiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari". Ped.fan.dok.ilm.dar. olish uchun taqdim etilgan diss. Toshkent, 1998 yil.
2. Hasanboyev J., Sariboyev H., Niyozov G., Hasanboyeva O., Usmonboyeva M. Pedagogika. O`quv qo`llanma. - T., 2006
3. Hasanboyev J., To`rakulov X., Xaydarov M., Xasanboyeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug`at. - T., 2009
4. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. Darslik. - T., 2005
5. Shermuxamedova S. Va boshqalar. Tarbiya 4: darslik / - Toshkent: "O`zbekiston" NMIU, 2020. - 96 b.
6. Suyunov D.A. Improving the use of the heritage of central asian thinkers in forming ecological thinking in primary school students. Web of Scientist: International Scientific Research Journal ISSN: 2776-0979 Impact Factor: 7.565 volume 3, issue 3, March - 2022 -P.159-165.
7. Suyunov D.A. Boshlang`ich sinf o`quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari // Science and innovation. International scientific journal// 2022 №5 -P.43-47.
8. Mahmud qoshg`ariy. Devonu lug`otit turk // 1-jild. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi mutallibov s. – t., 1960.
9. Mutalipova M.J. Xalq pedagogikasi. -t.: "Fan va texnologiyalar", 2015. – 160 b.
10. Mavlonova R. Va boshqalar. Pedagogika: oliy o`quv yurtlarining boshlang`ich ta`lim metodikasi fakultetlarining talabalari, pedagogika litseylari va

kollejarining o`quvchilari uchun darslik /R.Mavlonova, O.To`raeva, K.Xoliqberdiev, – T.: “O`qituvchi”, 2001.-512 b.

O`QITUVCHILAR KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MAHORAT DARSLARINING O`RNI

Safarov Norboy Himmatovich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o`rgatish milliy markazi, pedagogika, psixologiya va ta`lim texnologiyalari kafedrasini mudiri

Annotatsiya. Maqolada xalq ta`limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o`quv jarayonida pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, unda pedagoglar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda mahorat darslarining o`rni aniq misollar orqali bayon qilingan.

Kalit so`zlar: mahorat darslari, bilim, kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kasbiy faoliyat, malaka, pedagog, mahoratli pedagog, mutaxassis.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы развития профессиональной компетентности педагогов в учебном процессе курсов повышения квалификации работников народного образования. Здесь также описана роль уроков мастерства в развитии профессиональных компетенций педагогов конкретными примерами.

Ключевые слова. знание, урок, уроки мастерства, профессиональная деятельность, компетентность, профессиональная компетентность, умение, навык, педагог, квалифицированный педагог.

Annotation. The article discusses the problems of developing the professional competence of teachers in the educational process of advanced training courses for public education workers. It also describes the role of mastery lessons in the development of professional competencies of teachers with specific examples.

Key words: knowledge, lesson, mastery lessons, professional activity, competence, professional competence, skill, qualifications, teacher, qualified teacher.

Bugungi kunda ta'lim tizimida ro'y berayotgan innovatsion o'zgarishlar natijasida turmush sharoitini yaxshilash, zamonaviy insonning yanada samarali rivojlanishi uchun nafaqat bilim darajasi, balki ma'lum bir faoliyat sohasidagi bilim va ko'nikmalari ham alohida ahamiyatga ega.

Tabiiyki ma'lum bir darajadagi umumiy yoki kasb-hunar ta'limiga ega bo'lgan shaxs mehnat faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi, lekin jadallik bilan tarraqiy etib boruvchi jamiyatda inson munosib o'rin egallashni xohlasa, mehnat samaradorligini oshirish uchun yanada yuqori malakaga ega bo'lishi talab etiladi.

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu o'z navbatida pedagoglardan erishilgan yutuqlarni muntazam boyitib borish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etishda shijoat va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda. Bu talablar ulardan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Bunday imkoniyatga o'z sohasining bilimdoni bo'lgan, kasbiy malakalarni yuqori darajada egallay olgan, boy tajriba va mahoratga hamda kasbiy kompetentlikka ega pedagoglargina ega bo'ladilar. Shunday ekan kadrlar malakasini oshirish jarayonida davrning mazkur talabini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish kurslarida pedagoglarni kasbiy kompetentlik sifatleri va ularni rivojlantirish yo'llari bilan yaqindan tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega. Chunki malaka oshirish tizimi pedagog kadrlarni kasbiy kompetentlik sifatlarini izchil rivojlantirib borish ko'nikma va malakalarini hosil qilish uchun sharoit yaratibgina qolmay, kasbiy

faoliyatda ulardan samarali foydalanish borasidagi ko`nikma va malakalarining mustahkamlanishini ham ta`minlaydi.

Jahon ta`lim va ilmiy tadqiqot markazlarida umumiy o`rta ta`limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo`nalishlarini belgilash, o`sib kelayotgan yosh avlodni ma`naviy-axloqiy va intellektual kamol toptirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko`tarish, o`quv-tarbiya jarayoniga ta`limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish masalalariga oid ilmiy izlanishlarga alohida e`tibor qaratilmoqda. Bu borada, xalq ta`limi tizimida malaka oshirish kurslari tinglovchilarining pedagogik faoliyati samaradorligida bevosita ta`sir etuvchi kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning psixologik omillarini aniqlash, kasbiy kompetentlikning asosini belgilab beruvchi komponentlarni belgilab olish va tarkib toptirishga yo`naltirilgan chora-tadbirlarga e`tibor qaratish zarurati kuzatilmoqda.

Hozirgi kunda ta`lim samaradorligini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish malaka oshirish tizimining dolzarb vazifalari sifatida belgilandi. Shuningdek, o`qituvchilarning o`z fanini bilishi, pedagogik mahorati va psixologik tayyorgarligidan kelib chiqib, toifa berish mezonlari qayta ko`rib chiqildi. Chunki bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o`rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo`lish har bir pedagogdan kasbiy kompetentlikka ega bo`lish, uni izchil ravishda rivojlantirib borishni, tinimsiz izlanish, o`z ustida ishlash va o`z malakasini uzluksiz oshirib borishni taqozo etmoqda.

Quyida malaka oshirish jarayonida pedagoglarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish yo`llari haqida fikr yuritiladi.

Ma`lumki, kompetentlik “noan`anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o`zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o`zaro munosabatlarda yangi yo`l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to`la ma`lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. **Kasbiy kompetentlik esa**

mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir.

Malaka oshirish jarayonida pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda mahorat darslarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Chunki **mahorat darslari fan va texnika yutuqlari**, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va targ'ib etishga yo'naltirilgan samarali o'qitish shakli hisoblanadi. Mahorat darslarini tashkil etish orqali ko'p yillik ish tajribasiga ega, shuningdek, samarali metodika yoki texnologiyaga ega yuqori malakali pedagoglarning kasbiy malakalari ochiq tarzda, interfaol muloqot asosida hamkasb pedagoglarga namoyish etiladi.

Mahorat darslari malaka oshirish muassasalarida, talab darajasidagi moddiy-texnik ta'minoti mavjud bo'lgan maktabgacha, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim hamda ijtimoiy soha tashkilotlarida tashkil etiladi. Mahorat darslarini, shuningdek, o'rta maxsus va professional ta'lim muassasalarida, oliy ta'lim tashkilotlari hamda ilmiy-tadqiqot institutlarida tashkil etish mumkin.

Malaka oshirish jarayonida malakali pedagoglarning mahorat darslarini tashkil etishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

malakali, mahoratli pedagogning metodik yondashuvlarini belgilangan muammoni hal etish usullari bilan o'zaro muvofiqlashtirish;

mahoratli pedagog tomonidan o'zining kasbiy malakalarining hamkasblarga o'rgatilishi;

tajribali, mahoratli pedagog tomonidan izchil harakatlarning to'g'ridan to'g'ri va izohli namoyish etilishi orqali pedagogik faoliyatda o'qitishning samarali shakl, metod va vositalaridan foydalanish yo'llarini ko'rsatish;

pedagog xodimlar o'rtasida **fan va texnika yutuqlari**, innovatsion g'oya va texnologiyalarni ommalashtirish;

muayyan muammo yoki mavzu bo'yicha tajribali, mahoratli pedagogning ish tajribasini ommalashtirish;

mahorat darslarining har bir ishtirokchisida individual ijodiy pedagogik faoliyat uslubini shakllantirish.

Shuningdek, mahorat darslarini tashkil etish natijasida quyidagi mahsulotlar yaratilishi mumkin:

- Sinflar kesimida testlar to'plami;
- Sinflar kesimida nazorat ishlari variantlari;
- fannio'qitishgadoiro'quvresursi;
- fanga doir qo'shimcha masalalar to'plami;
- pedagogic adabiyot va manbalar kartotekasi;
- ilg'or ish uslublarini aks ettiruvchi taqdimotlar, stendlar, videoroliklar;
- ilmiy maqola va tezislar;
- o'quvkurslari, malaka oshirish kurslari, seminarlar, treninglar dasturlari;
- ko'rgazmali qurol maketlari;
- fanga doir plakatlar to'plami;
- pedagogning ish tajribasini aks ettiruvchi taqdimot;
- pedagoglarning ijodiy ishlari mahsuli;
- ijodiy va ommaviy xarakterdagi tadbirlar, kechalar uchun senariylar, yo'riqnomalar, nizomlar, yo'l xaritalariva b.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, malaka oshirish jarayonida tashkil etiladigan mahorat darslari pedagoglarni o'z bilimlarini izchil boyitib borishga, yangi axborotlarni o'zlashtirishga, yangi bilimlarni izlab topishga, ularni qaytaishlash va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llay olishga yo'naltiradi. Bu o'z navbatida pedagoglarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o'quv dasturlarida mahorat darslari tashkil etishga ko'proq ahamiyat qaratish maqsadga muvofiq, deb hisoblayman.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 30-dekabr, 276-son.
2. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish kurslari namunaviy o'quv dasturlari. – T.: Xalq ta'limi vazirligi, 2021.
3. Адольф В.А. Инновационная деятельность педагога в процессе его профессионального становления / В.А. Адольф. Красноярск: Поликом, 2007.– 190 с.
4. Адрианова, О.В. Исполнительские качества и их роль в профессиональной деятельности учителя / О.В. Адрианова // Искусство и образование. — 2007. - № 3. - С. 102-104.
5. Есинова, Е.В. Формирование ценностного отношения к педагогической профессии / Е.В. Есинова // Педагогика. — 2007. - № 4. — С. 122-123.
6. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии: учебник для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Под ред. С. А. Смирнова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 1999. – 512 с.
7. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: "Sano standart" MCHJ, 2015. – 208 b.
8. Мухина С.А., Соловьёва А.А. Современные инновационные технологии обучения. – М.: "Геотар-медиа", 2008. – 43 с.
9. Сафронова, Е.М. Возможности и ограничения процесса повышения квалификации преподавателей / Е.М. Сафронова // Дополнительное профессиональное образование. - 2008. - № 1. - С. 10-11.

MUVAFFAQIYATLI TA'LIMDA PIRLS TADQIQOTLARINING O'RNII

Shamsiyeva Mahfuza Ko`chkarxodjayevna,
Aliyeva Ravshanoy Zaripovna -Namangan
viloyati PYaMO`MM o`qituvchilari.

Annotation: This article provides some feedback on the positive impact of PIRLS research on the quality of the educational process as well as on student learning.

Keywords; PIZA, PIRLS, research, quality of education, text reading, information, reader

Ta`lim sifatining bosh ko`rsatkichi bilim oluvchining natijasidandir. Bilim bevosita o`qish ko`nikmalariga bog`liq bo`lib, ta`lim jarayonda kitob o`qish va uni tushunish ko`nikma va malakalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayni paytda butun dunyo hamjamiyati ta`lim sifati samaradorligini oshirish masalasiga e`tibor qaratgan bo`lib, bu o`rinda yetakchi g`arb davlatlari ta`lim tizimida muvaffaqiyatli natijalarni ko`rish mumkin. Ayniqsa, yangi asr ostonasida dunyo ta`limining asosiy bo`g`ini hisoblangan umumiy o`rta ta`limni rivojlantirish maqsadida o`quvchilarni savodxonligini baholash bo`yicha xalqaro dastur ishlab chiqildi. Bu baholash tizimi o`quvchilarning bilim olishlarini oshirishga katta yordam berdi. Bulardan biri boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligida tushunib va eslab qolish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) fikrimizning yaqqol namunasi. Bu o`rinda rivojlangan davlatlarda bilim oluvchining, jumladan boshlang`ich sinflarda o`qish va o`qib tushunish malakalarini baholashning PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tizimi 2001 yildan beri qo`llanib kelinmoqda. PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) –turli ta`lim tizimiga ega bo`lgan davlatlarda kitobxonlik sifati monitoringini tatqiq qilishdir. Turli davlatlardagi boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qish sifati, matnni tushunish va eslab qolish darajasini, shuningdek har xil davlatlar ta`lim tizimidagi o`zgarishlarni taqqoslash va namoyon qilish imkonini beruvchi tatqiqod metodidir. Ayniqsa, yangi asr ostonasida dunyo ta`limining

asosiy bo'g'ini hisoblangan umumiyco`rta ta'limni rivojlantirish maqsadida o`quvchilarni savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro dastur ishlab chiqildi. Bu baholash tizimi o`quvchilarning bilim olishlarini oshirishga katta yordam berdi. Bulardan biri boshlang'ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligida tushunib va eslab qolish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) fikrimizning yaqqol namunasi. PIRLS – bu o`quv savodxonligini baholashning mustaqil tizimi bo'lib, u IEA xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan har besh yilda amalga oshiriladi. Ushbu tashkilot ta'lim tizimida keng qamrovli tadqiqotlarni 1958 yildan beri amalga oshirib kelmoqda. PIRLS natijalari xalqaro ekspertlar tomonidan doimiy taxlil va muhokama qilib kelinadi. PIRLS ta'lim tiziminig kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

Ayniqsa, yangi asr ostonasida dunyo ta'limining asosiy bo'g'ini hisoblangan umumiyco`rta ta'limni rivojlantirish maqsadida o`quvchilarni savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro dastur ishlab chiqildi. Bu baholash tizimi o`quvchilarning bilim olishlarini oshirishga katta yordam berdi. Bulardan biri boshlang'ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligida tushunib va eslab qolish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) fikrimizning yaqqol namunasi. **PIRLS** tadqiqotlari muvaffaqiyatli ta'lim negizida muvaffaqiyatli shaxs, muvaffaqiyatli kelajak va muvaffaqiyatli kasb egasi yotganini ta'kidlaydi. Bolalarning maktabda kitob o`qishi va bolalarning adabiy kompetensiyasi hamda savodxonligini rivojlantirish dasturlari, "Kitobning olg'a siljishi" va OAV yordamida mutolaa maqomini oshirish, bolalar uchun radio va televideniyada maxsus dasturlar yaratish zarurati tug'ilmoqda. Bu zaruratni paydo bo'lishi esa o`quvchilarimizni PIRLS tadqiqotlarida ishtirok etishiga tayyorgarligini ham belgilaydi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o`qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda.

O`quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo`lib, ma`no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o`qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo`llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o`quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo`lishi mumkin. Bular an`anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko`rinishdagi yozma shakllarni ham o`z ichiga oladi.

PIRLS boshlang`ich sinf o`quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o`qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya`ni “badiiy tajriba orttirish”, “axborotni olish va undan foydalanish”ga qaratiladi.

Axborot borasida savodxon deb hisoblangan o`quvchilar mustaqil ravishda bilim ola bilishlari kerak. Ular qo`yidagi ko`nikmalarga ega bo`lishlari lozim:

- o`zlarining axborotga bo`lgan talablarini anglagan holda fikrlay olish;

- muammolarni hal qilishda ishonchli va to`g`ri mulohaza qila olishlarini namoyish etish va aniq xulosa chiqarib, o`zlari uchun zarur bo`lgan axborotni tezkor ravishda aniqlash;

- axborotni izlashda va uni uzatishda texnik vositalardan to`g`ri foydalanish.

Axborot savodxonligi bo`yicha yuqorida qayd etilgan tavsiyalar quyidagi asoslarga tayanadi:

- o`quvchi olingan axborot ma`nosini ilg`ab olishi zarur;

- o`quvchi sifatli mahsulot tayyorlashi kerak;

- o`quvchi mustaqil ishlashi kerak;

- o`quvchi ishchi guruh tarkibida samarali ishlay olishi lozim;

- u axborot izlayotganda va texnik vositalar bilan ishlayotganda ma`naviy axloqiy- me`yorlar doirasidan chiqib ketmasligi kerak. Mazkur asoslarga "jon kiritish" uchun zarur ko`nikmalar ro`yxati:

- mustaqil ilm olish;

- hamkorlik;

- rejalashtirish;
- axborot izlash va uni yig`ish;
- axborotni saralash va baholash;
- axborotni tartibga solish va yozish;
- axborotni o`zlashtirish va hayotgatatbiq qilish; - natijalarni baholash.

Xulosa qilib aytganda ushbu dasturlar O`zbekiston Respublikasi milliy baholash tizimini takomillashtirish, kompetentsiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta`lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M. Ta`lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.- T.: —Nihol nashriyoti, 2013, 2016.-279b.
2. Xalqaro tatqiqodlarda boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligini baholash (boshlang`ich sinf o`qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo`llanma) “SHARQ” nashriyoti. Toshkent -2009 y

O`QUVCHILARINI MATNNI O`QISH VA TUSHUNISHGA O`RGATISHDA PIRLS – XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI

Samidjonova M.X

Namangan viloyati PYMO`MM Maktabgacha, boshlang`ich va maxsus ta`lim
meodikalari kafedrası o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada PIRLS – xalqaro baholash dasturi asosida boshlang`ich sinf o`quvchilarining matnni o`qish va tushunish darajalarini rivojlantirish haqida so`z yuritilgan.

Tayanch soʻzlar: PIRLS, taʼlim yutuqlarini baholash, konseptual yondashuv, oʻlchov mezonlari, bilim, koʻnikma va malakani baholash, savodxonlik va kompetensiyani baholash, elektron va interfaol topshiriqlar.

Maʼlumki, taʼlim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash orqali dunyo mamlakatlari bilan qiyosiy tahlillar olib borish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 8-dekabrda «Xalq taʼlimi tizimida taʼlim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi qaror qabul qilingan. Qarorda taʼlim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilib, taʼlim sifatini belgilash boʻyicha qator xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilangan [1]. Hozirgi kunda dunyoning koʻpgina davlatlari taʼlim tizimida oʻz oʻrnini mustahkam egallab kelayotgan xalqaro datsurlarda ishtirok etish yosh avlodning intellektual-maʼnaviy darajasini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yangi yoʻnalishlarini belgilab olishga imkoniyat yaratsa, milliy baholash tizimining yanada takomillashtirish xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish etishini taʼminlash bilan birga, ularning kreativligini va komponentligini va oʻz navbatida taʼlim sifatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayni shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ushbu xalqaro baholash dasturlari boshlangʻich sinf oʻquvchilarini oʻylantirishga, fikrlay olish doirasini kengaytirishga, yaʼni intellektual-maʼnaviy salohiyatini rivoj toptirishga yoʻnaltirilgan ekan, boshlangʻich sinflarda bu dasturni kengroq koʻlamda tadbiq etish muhim ahamiyatga egaligini koʻrsatadi. Buni namuna tariqasida xalqaro baholash dasturining PIRLS dasturi boʻyicha qaralsa, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining intellektual-maʼnaviy darajasini rivoj toptirishda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasi mazkur xalqaro baholash dasturini (PIRSLni) amaliyotga qoʻllash va yuqori samaradorlikka erishishning asosiy omili deyish mumkin [3]. Bugungi kunda, dunyoda taʼlim sifati, saviyasi va darajasini aniqlab beruvchi PISA (Oʻquvchilarni taʼlimdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi),

PIRLS (Matnni o`qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot), TIMSS (Maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring) kabi bir qator xalqaro dasturlar mavjud bo`lib, ular rivojlangan davlatlardagi ta`lim sifatini yanada oshirishdagi mezon sifatida keng qo`llanilib kelinmoqda. "PIRLS tadqiqot dasturi boshlang`ich ta`lim bitiruvchilarining (4 sinf) kitobxonlik darajasini baholaydi. Ya`ni o`quvchining matnni tushunishi va o`qish sifatini tahlilidir" [1]. PIRLS tadqiqotida 50 dan ortiq davlatlar ishtrok etib kelmoqda. Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta`lim tizimidan iborat bo`lgan davlatlardagi boshlang`ich maktab o`quvchilarining matnni o`qish va qabul qilish bo`yicha tayyorgarligi hamda o`quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo`luvchi ta`lim tizimidagi o`ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashtan iborat. O`quvchilarga aynan PIRLS sinovlariga va muayyan dasturda yaxshi natija ko`rsatishga emas, balki, ularni maktabdan keyingi hayotga tayyorlanayotganini tushuntirishga e`tibor qaratish, o`qituvchilik faoliyatiga aniq mezonlar asosida tanlab olish, xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik jarayonida ta`lim tizimining kuchsiz tomonlariga e`tibor qaratib, kuchli tomonlarini ham e`tibordan chetda qoldirmaslik hamda uni qadrlashi lozimligi hamda boshqa fikrlar bildirilgan.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida matnni o`qish va tushunish darajasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Matnni o`qish va tushunishga o`quvchilar 1-sinfdan boshlab o`rgatiladi. Ularni xalqaro baholash darajasini belgilovchi PIRLSga qanday tayyorlash kerak degan savol tug`ilishi tabiiy. Boshlang`ich sinf darsliklari va internetdan o`quvchining yoshiga mos kichik hikoya va ertaklarni, she`rlarni yoki axborot matnlarini olib, dars jarayoni vaqti o`qish darslarida hamda darsdan tashqari qo`shimcha mashg`ulotlarda matnni ifodali o`qish, matnning mazmunini tushunish malakalari shakllantirilib boriladi. Ayrim matnlar uyga vazifa qilib ham berilishi mumkin. Berilgan topshiriq matnlari asosida keyingi dars mashg`ulotida savol-javob va tahlillar o`tkaziladi. Matnni o`qigach, o`quvchilar matn mazmunini tushunish, xulosalar chiqarish, matn mazmunini tushuntirib berish, ma`lumotlarni

izohlash, tahlil qilish, matn mazmunini baholash, matnda berilgan soʻzlarni tahlil qilish, matn qurilishi yuzasidan berilgan savollarga javob bera olish koʻnikmalariga koʻra baholanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi 2021 yilda ilk bor xalqaro PIRLS tadqiqotida ilk bor ishtirok etdi. Bu tadqiqotda Oʻzbekiston PIRLS dasturi uchun qabul qilingan oʻrtacha balldan (500) sezilarli past (437 ball) natija qayd qilgan va 57 mamlakat orasida 49-oʻrinni egallagan. Doimgidek eng yuqori ballar Singapur davlatida Tadqiqot mualliflari natijalarni oʻqish koʻnikmalari darajalari boʻyicha:

4 guruhga (past daraja — 400 ball,

oʻrtacha — 475 ball,

yuqori — 550 ball

va rivojlangan — 625)

boʻlishganda, Oʻzbekistonlik oʻquvchilarning 70%ga yaqini quyi va 30%ga yaqini% oʻrtacha natijalarni qayd etishgan, oʻquvchilarning 7%i yuqori natijalarga erisha olgan, rivojlangan darajasiga erishgan oʻquvchilar esa yoʻq. **Qizlar** oʻgʻil bolalarga nisbatan yuqoriroq natijalarni qayd etishgan: oʻrtacha farq 16 ball.

Oʻzbekistonda esa bu farq 24 ballni tashkil qilgan (oʻgʻil bolalarning oʻrtacha balli — 425, qizlarniki — 449 ball).

Oʻgʻil bolalar va qizlarning oʻqish savodxonligi koʻrsatkichlari orasidagi eng kichik farq Ispaniya (2 ball). Eng katta farq Ummon, Iordaniya (36 balldan), Bahrayn (49 ball) va Janubiy Afrikada (57 ball) qayd etilgan.

Matn turlari (axborot matni va badiiy matn) boʻyicha solishtirilganda Oʻzbekistonlik oʻquvchilar **badiiy matnni** axborot matniga qaraganda nisbatan yaxshiroq tushunishlari qayd etilgan: badiiy matnni tushunish boʻyicha oʻrtacha ball 438 ni tashkil qilgan boʻlsa, axborot matni uchun bu koʻrsatkich 434 ga teng boʻlgan.

Oʻqish koʻnikmalari boʻyicha solishtirilganda, Oʻzbekistonlik oʻquvchilar **ochiq aytilgan maʼlumotni topish va talqin qilish**

**ko`nikmalari** bo`yicha yuqoriroq natija (441 ball) qayd etishgan. Nisbatan yuqoriroq darajadagi ko`nikma hisoblanuvchi **talqin qilish, integratsiya (ma`lumotlarni birlashtirish) va baho berish ko`nikmalari** bo`yicha esa sezilarli past natija (430 ball) qayd qilingan. Umuman olganda, jami 15 davlat, shu jumladan, AQSh, Shimoliy Irlandiya, Avstraliya, Gruziya, Irlandiya, Latviya o`quvchilari yuqori darajadagi o`qish ko`nikmalari bo`yicha balandroq natijalarni qayd qilishgan.

Tadqiqot natijalariga ko`ra, ota-onalarning kitob o`qishga bo`lgan munosabati ham o`quvchilarning natijalariga ta`sir ko`rsatadi. O`zbekistonda “kitob o`qishni juda yoqtiradigan” ota-onalarning farzandlari o`rtacha 449 ball, “kitob o`qib turadiganlarning farzandlari 431 ball va kitob o`qishni yoqtirmaydiganlarning farzandlari 401 ball natija ko`rsatishgan.

Yuqoridagi natijalarimiz bizni kelgusi PIRLS tadqiqotlariga jiddiy tayyorgarlik ko`rishimiz kerakligini anglatadi. Prezidentimiz tashabbusi bilan ishlab chiqilgan yangi avlod darsliklari o`quvchilarimizni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash uchun xizmat qiladi.

O`qish savodxonligi fanida matnni o`qish va uning asosida mashq va topshiriqlarni bajarish orqli o`quvchida o`qish ko`nikmasi rivojlantiriladi hamda tilga oid ko`nikmalar shakllantirib boriladi. Ya`ni asosiy e`tibor so`z, uning ma`nolari, o`rindoshlari, qo`llanish o`rinlari, lug`at boyligi kabi tomonlarga qaratilgan. Matnlar va she`rlar bolaning ijtimoiy hayotga kirishib keta olishida ko`maklashadigan, ham badiiy va informativ, ilmiy-ommabop uslubdagi matnlardan iborat. Tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun har bir mavzuga alohida topshiriqlar ishlab chiqilgan. Darslikda o`quvchilarning eng og`riqli muammosi bo`lgan og`zaki javob beriladigan alohida topshiriqlar ham ishlab chiqilgan.

Masalan, boshlang`ich sinf o`quvchilari uchun yaratilgan “O`qish savodxonligi” darsliklarida ayrim mavzularda loyihalar ishlab chiqish topshiriqlari

ham berilgan. Masalan “Ona tabiat” haqidagi matnni olaylik. Unda o`quvchiga tabiatni asrash uchun nimalar qilish mumkin? Isni nimadan boshlaysiz? Hamda bu ishlarni qilganingizdan so`ng nimalar o`zgaradi degan savollar hamda turli rasmlar berilgan. O`quvchilar o`z oila a`zolari yordamida loyiha tuzadilar va taqdimot qiladilar. Bu orqali o`quvchilar o`z fikrlarini taqdi etishni o`rganib boradilar. Bundan tashqari darslikda yana “Bahor” she`ri berilgan. [3.] O`quvchilar she`ri matnini ifodali o`qigach, she`rdagi bahor tasvirini ifodalovchi misralarning mazmunini o`z so`zlari bilan gapirib berishlari lozim. O`quvchiga she`rdan kelib chiqib turli topshiriqlar berilgan. Rustamning boshi qotdi. U she`rdagi ayrim jumalarga tushunmadi siz buni tushundingizmi kabi. Masalan, ko`kda quyosh gulxan yoqdi:

Soylar yana to`lib oqdi.

Yoki, Chiqib xazon ko`rpasidan

Boychechaklar kulib boqdi.

O`ylab ko`ringchi, quyoshning qo`li bo`lmasa qanday qilib gulxan yoqadi?

Boychechaklar ham kuladimi?

O`z mustaqil fikringizni yozing.

Bu kabi topshiriqlarning barchasi boshlang`ich sif o`quvchilarini PIRLS -xalqaro tadqiqotiga tayyorlab boradi. Albatta, maqsadga erishish uchun esa o`qituvchidan biroz ijodiy yondashuv kerak bo`ladi. Shuningdek, o`quvchining yosh xususiyatidan kelib chiqib mazkur hikoyalar asosida ishlangan multfilm, lavhalar ko`rsatish hamda o`quvchilar ijrosida sahna ko`rinishlarini namoyish etish orqali ham o`quvchining kitob o`qishga bo`lgan ishtiyoqini oshirish mumkin. Bolaga bola tilida tushuntirish metodini tavsiya etish ham mumkin. Bunda isde`dodli o`quvchilarni o`qituvchi vazifasiga tayinlab, boshqa o`quvchilarga rivoyat mazmuni tushuntiriladi, asardan parcha olinib, sahna ko`rinishlari ijro etiladi. Bu usuldan jahon miqyosida keng foydalaniladi. O`quvchi matn mazmunini tushunsa, she`riy va nasriy asarlarni janr xususiyatidan kelib chiqqan holda ifodali o`qiy

oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni o'qish va tushunish malakasini rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Dars jarayonida o'quvchilar nutqining aniq va ravon bo'lishi, grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan bo'lishi, adabiy talaffuz qoidalariga bo'ysunishiga e'tibor qaratilishi zarur. Ta'lim yutuqlarini baholashdagi konseptual yondashuv, o'lchov mezonlarini o'ziga xos tomonlari va xususiyatlarini hisobga olish, bilim, ko'nikma va malakani baholashdan savodxonlik va kompetensiyani baholashga o'tish, baholash va uning mezonlarining konseptual chegaralarini o'zgartirish, ma'noli matnga ega hamda strukturali topshiriqlar miqdorini oshirish, elektron va interfaol topshiriqlar asosida texnologiyani o'zgartirish, ta'limdagi ustuvorlikni o'zgartirib borish, savodxonlikni rivojlantirishga o'tish kabi masalalar boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
3. "O'qish savodxonligi" 1-4-sinf darsliklarini "Novda" nashriyoti 2023-yil

NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN TADQIQOT VA O'QITISHNING AHAMIYATI

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti

@manzil: fazliddinabdurazakov83@gmail.com

Telefon: +99891-711-84-84

Annotatsiya: O`quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlikning o`rni katta. Bunda so`zga chiqayotgan kishi nutqining tuzilishini ko`rib chiqish va buning uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo`lgan asosiy qoidalarni bilish muhim rol o`ynaydi. Bu haqida ko`plab olimlarimiz o`rganish olib borib, samarali natijalarga erishgan. Mazkur tezisda ushbu fikrlar haqida so`z borib, o`quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish orqali estetik tarbiyani rivojlantirish asosiy maqsadimiz.

**Kalit so`zlar:** nutq, notiqlik, ritorika, voizlik, estetik go`zallik, madaniyat, qobiliyat.

Kirish. Notiqlik san`atiga qiziqish kuchayishi bilan rivojlana boshlagan mantiq dastlab gapiruvchi uchun muhim bo`lgan masalani hal etishga harakat qilgan. Qadimgi notiqnlarning fikricha, yaxshi nutqning kuchi fikrlarning o`zaro bog`lanishi bilan belgilanadi - agar tinglovchilar bir fikrni qabul qilsa, u bilan bog`liq qolgan fikrlarini ham tan olishi kerak.

Tinglovchilarga haqiqatni yetkazish va ularni u yoki bu fikrning to`g`riligiga ishon tirish bilan bog`liq har qanday axborot uzatish jarayoni o`zaro bog`liq 3 unsur dan tashkil topadi.

Birinchi unsur - isbotlanishi kerak bo`lgan fikr.

Ikkinchi unsur- fikrning to`g`riligini isbotlovchi asos va dalillar.

Uchinchi unsur - namoyishi, ya`ni fikr va asos, dalillar o`rtasidagi aloqani ko`rsatuvchi mantiqiy bog`lanish.

Fikrlashning mantiqiyligini ta`minlashda bu unsurlar borasida shakllangan qoidalarga rioya etish muhim ahamiyatga ega.

Yunon madaniyati, xususan, Afina notiqlik san`ati tanazzulga yuz tutgan bir paytda Italiyada Rim notiqlik san`ati rivojlana boshladi. U antik notiqlikning yana

bir muhim tarmog'i edi. Bu notqlik lotin tilida shakllanganligi tufayli **"Lotin notiqligi"** deb ham yuritiladi.

Rim imperiyasi ijtimoiy mazmuni jihatidan quldorlik tizimiga asoslangan bo'lib, unda faqat ijtimoiy tuzum taraqqiyoti emas, balki notqlik san'ati taraqqiyotida ham Yunoniston tarixining, xususan, Afina tarixining ayrim bosqichlarining takrorlanishini ko'ramiz. Chunki Rim madaniyatiga yunon, xususan Attika madaniyati katta ta'sir o'tkazgan edi. Negaki, yunon demokratiyasining ravnaqi eramizdan oldingi I asrga to'g'ri kelsa, Rim imperiyasining rivojlanish davri eramizdan oldingi IV-III asrlarga to'g'ri keladi. Shuning uchun ham ilg'or yunon madaniyati, yunon notqlik san'atining Rim notqlik san'atiga ta'sir etishi tabiiy bir hol edi.

Notqlik san'ati - bu, asosan, nutqning og'zaki shakli. Nutq madaniyati esa, nutqning ham og'zaki, ham yozma shakli uchun taalluqli tushunchadir. Notqlik nutq vositasida kishilarga muayyan g'oya va maqsadlarni yetkazishni, tushuntirishni, ta'sirlantirishni, ularni ma'lum maqsadda safarbar qilishni ko'zda tutadi.

Notiq nutqi ko'pchilik tinglovchilarga, keng auditoriyaga mo'ljallangan bo'ladi. Notqlik ko'proq nutqning mazmuniga, mantiqiy asoslariga va ta'sirchanligiga e'tibor qaratadi. Shu bilan birga tilshunoslik, falsafa, mantiq kabi fanlardan olingan nazariy bilimlarga suyangan holda to'g'ri, ta'sirli nutq tuzish yo'llarini o'rgatadi. Nutq madaniyati esa madaniy nutq, tilshunoslikning sohasi sifatida adabiy til me'orlari, nutq, nutqning kommunikativ sifatlari, nutq uslublari, nutqda uchrashi mumkin bo'lgan kamchilik va xatolar, nutq talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi. Unda eng avvalo, fikrning aniq, ravon, mantiqan to'g'ri, sof, ta'sirli va maqsadga muvofiq bo'lishi talab qilinadi.

Notqlik san'atida e'tiborni tortish, ta'sirchanlikni oshirish maqsadida ma'lum o'rinlarda dialektal, jargon so'zlarni ishlatilish holati kuzatiladi. Nutq

madaniyatida bu holatga yoʻl qoʻyilmaydi. Notiqlik sanʼatida intonatsiya, gradatsiya, jest (qoʻl, yuz harakatlari)ga koʻp eʼtibor qaratiladi. Lekin, har ikkida ham fikr oʻquvchi yoki tinglovchiga yetib borib, maʼlum taʼsir koʻrsatsa, yaxshi nutq sanaladi. Soʻzlashdan maqsad - fikr anglatish. Zotan, tilning vazifasi ham shu.

Tilni yaxshi bilish tilning grammatik qonun-qoidalarini, lugʻat boyligini hamda fonetik va stilistik xususiyatlarini puxta oʻzlashtirib olish bilan belgilanadi. Koʻpincha notiq soʻzga chiqishdan oldin fikrlarini yozma shaklda tayyorlaydi: nimalar haqida toʻxtalmoqchi, qanday misollar keltirmoqchi, ana shularni yozib chiqadi. Ayrim kishilar, ayniqsa, talaba-yoshlar maqsadlarini ogʻzaki soʻzlab bermoqchi boʻladilar-da, koʻpchilikning salobati bosib, gaplarini yoʻqotib qoʻyadilar yoki yozganlarini bosh koʻtarmay oʻqib beradilar.

Inson nutqi ikkiga boʻlinadi:

1. Ogʻzaki;
2. Yozma.

Yozma nutq adabiy til normalariga va dramaturgiyaga boʻysunadi. Ogʻzaki nutq yozma nutqqa tayanadi va til orqali ifodasini topadi. Bundan tashqari nutq soʻzlashuv vositasi boʻlib, davlat va jamiyatning barcha sohalariga xizmat qiladi.

Darhaqiqat, kishilar chiroyli, mazmundor nutq masalasi bilan juda qadimdan qiziqib keladilar. Qadimgi Gresiyada (Yunoniston) va Rimda nutq madaniyatining nazariy asoslari yaratildi. Nutq oldiga qoʻyiladigan talablar ishlab chiqildi. Bunga quldorlik tuzumining rivojlanishi, quldorlik demokratiyasi sabab boʻldi. Bu davrda davlatning, savdo-sotiqning, sud ishlarining nihoyatda taraqqiy etishi notiqlikni sanʼat darajasiga koʻtardi. Yetuk inson boʻlish uchun albatta, notiqlik sanʼatini egallash shart qilib qoʻyiladi. Ana shu ehtiyoj tufayli notiqlik nazariyasi yaratiladi.

Nafas uchun 6 mashqdan iborat trening:

1. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligida. Gavda erkinligi tekshiriladi. Buloqdan hovuchlab olgan suv boshdan quyib yuboriladi. Ishdan charchagan gavda muzday suvdan maza qilganligi seziladi. Nafas olinadi va qo'llar ham yelka kengligida yuqoriga qaratib ko'tarilgan holda tik turiladi. Bunda gavnada erkinlik seziladi, nafas chiqariladi.

2. Birinchi holatni buzmadan holda engashiladi. Xuddi hayotga endigina kelgandek his etiladi. Nafas olinadi, nafas chiqariladi.

3. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligidan ziyodroq kenglikda, qo'llar ikki yonga tortilgan. Nafas olganda o'ng qo'l yarim doira shaklida tepadan chap qo'l tomon harakatlantiriladi. Gavda yon tomonga engashadi. Mashq aksincha yana davom etadi. Bunda ham o'zni xuddi so'ngan oydek tasavvur qilish mumkin.

4. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligida, qo'llar xuddi kamon otayotgandek. Ana shu holatda kamon ipi tortilganda nafas olinadi. Kamon tortilgan tomondagi oyoq-tizza bukiladi. Dastlabki holatga qaytganda nafas chiqariladi. Qo'l va barmoqlar erkin. Mashq aksincha davom ettiriladi.

5. Muvozanatni saqlay olish mashqining dastlabki holati - o'ng oyoq orqaga bukiladi va chap qo'l bilan ushlanadi. O'ng qo'l oldinga tortiladi, nafas olinadi. Dastlabki holatga qaytganda nafas chiqariladi. Mashq aksincha qaytariladi. Bu mashqda bironta holat tasavvur qilinmasa-da, psixofizik harakatni amalga oshirilishi juda foydalidir. (Bu holatda beshgacha sanab, to'rt marta o'zgaradigan holatda mashq qila olgan talabalar ham bo'lgan. Bu ularning irodasini ham tarbiyalaydi.)

6. Agar chiroyli qomat ijrochiga albatta kerak, degan maqsad bo'lsa, navbatdagi mashqni to'g'ri bajarish zarur. Qo'llar tarang qilib ko'tarilib birlashtiriladi, bosh ikki qo'l orasida siqilib qoladi. Oyoqlar uchiga ko'tarilganda nafas olinadi. Orqaga qaytgach nafas chiqariladi.

ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy Xamsa. Hayrat ul-abror. Mukammal asarlar to'plami. 7-tom. - Toshkent, 1991.
2. Inomxo'jayev S. Badiiy o'qish asoslari. -Toshkent, 1973.
3. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. -Toshkent, 1993.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA XALQ O'YINLARI YORDAMIDA O'QUV-BILUV FAOLIYATINI OSHIRSH

Xurramov Rustam Sayfuddinovich

Termiz davlat universiteti doktoranti

e-mail:rustamkhurramov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda xalq o'yinlari yordamida o'quv-biluv faoliyatini to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Hamda xalq o'yinlari o'quv-tarbiya jarayoni shakllantirishning muhim omili sifatida joriy etilgan bo'lib, uning samarali usul va vositalari tahlil qilingan. Shuningdek, muallif darslik hamda adabiyotlarga kiritilmagan, ammo hozirda hududlarda o'ynaladigan o'yinlarni tuzib mashg'ulotlariga tatbiq qilish bo'yicha tavsiyalar berib o'tgan.

Kalit so'zlar: ijod, o'yin, tarbiya, nafasat, motivatsiya, doston, fazilat.

Abstract: This article presents information about educational activities with the help of folk games in primary classes. At the same time, folk games were introduced as an important factor in the formation of the educational process, and its effective methods and tools were analyzed. In addition, the author made recommendations on the implementation of games that are not included in the textbooks and literature, but are currently played in the regions.

Key words: creativity, play, education, sophistication, motivation, saga, virtue.

Аннотация: В данной статье представлена информация об образовательной деятельности с помощью народных игр в начальных классах. При этом были представлены народные игры как важный фактор формирования образовательного процесса, проанализированы его эффективные методы и средства. Кроме того, автором даны рекомендации по внедрению игр, которые не включены в учебники и литературу, но в настоящее время проводятся в регионах.

Ключевые слова: творчество, игра, образование, утонченность, мотивация, сага, добродетель.

Kirish. Xalq o'yinlarining tarbiyaviy imkoniyatlari cheksizdir. Bugun jamiyatimiz xalq tajribasidan foydalangan holda, unutilgan antik an'analarni tiklamoqda, tarbiya nazariyasi va amaliyotining yangi modellarini yaratmoqda.

Xalq o'yinlariga, madaniyatning qadimiy qatlamlariga, bir butun sifatida an'anaga e'tibor inson tarbiyasi va kamolotining bitmas-tuganmas manbai sifatida keyingi yillarda ijtimoiy-pedagogik muhitda ayniqsa faol bo'ldi. Bu xalq og'zaki ijodi janrlarining funksional xususiyatlari, xalq og'zaki ijodining chuqur ma'naviyati va hikmati, milliy madaniyatning avloddan-avlodga o'tish jarayonining uzluksizligi bilan bog'liq [1].

Yangi asr boshlarida milliy madaniyat, etnik jarayonlar, an'anaviy badiiy ijod, xalq og'zaki ijodiga qiziqish kuchaydi. Olimlar har bir xalqning tarixiy va milliy o'zo'zini anglashidagi alohida o'sishni qayd etib, buni ijtimoiy-psixologik va siyosiy sabablar bilan izohlaydilar.

Tahlil va natija. Xalqimiz tomonidan o'ynalib kelgan o'yinlarning yangi turlarini topish yoki ma'lum vohaga oid bo'lib, muayyan hududlarda o'ynalmaydigan o'yinlarni ommalashtirish, ularni targ'ib etish, mashg'ulotlarga

tatbiq qilish bu boradagi tadbirlarning mazmunini yanada boyitadi. Jumladan, “To`p-tosh”, “Anapay”, “Tikki”, “Otib qochar”, “Qotdi”, “Ot arava”, “Oppon-soppon”, “Ot o`yini”, “Qidirib top”, “Janbil”, “Danak”, “Yong`oq o`yini”, “Dotmon-botmon”, “Buta solay”, “Xatlamoqchi”, “Podsho-vazir”, “Momo-momo”, “Xo`roz-xo`roz”, “Bekki tosh”, “Bog`liq ko`z”, “Tepa kurash”, “Piyoda va eshak”, “Piyoda ko`pkari”, “Eshak ko`pkari”, “Cho`p ot”, “Sajmin”, “Pir etdi”, “Taqirtuqir qayrag`och”, “Oltin darvoza” kabi o`yinlar sevib o`ynalgan.

Milliy madaniyatni, uning ildizlarini asrab-avaylash va rivojlantirish tarix va madaniyat yodgorliklariga, an`anaviy xalq amaliy san`atiga ehtiyotkorona munosabatda bo`lishni talab qiladigan eng muhim vazifadir. Xalq xalq urf-odatlarini, marosim va bayramlari, an`anaviy amaliy san`at va tasviriy san`atni qayta tiklash bugungi kunning dolzarb muammosidir.

Qolaversa, Yangi O`zbekistonda o`quvchi-yoshlarga ta`lim-tarbiya berish har doim ham eng dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko`p jihatdan bog`liq bo`ladi. Yaxshi tarbiya ko`rgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o`ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o`z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo`lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan. Yoshlarning ta`lim-tarbiya olishlariga mas`ul bo`lgan barcha o`rinlarda xalq pedagogikasi xazinasidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko`tarildi.

Bundan tashqari, o`quvchilarning faoliyatini o`zaro taqqoslash orqali ularning imkoniyatlariga baho berish o`qituvchining o`zi tomonidan ochiq, oshkora emas, balki o`ziga xos vositalar orqali tashkil etilmog`i kerak. Chunki amaliy harakatlarni a`lo darajada bajargan o`quvchilarda boshqalarga nisbatan o`zini ustun qo`yish, kuchiga ortiqcha baho berish, manmanlik alomatlari yuzaga

chiqadi. O`qituvchi shu kabi holatlarni oldindan baholashi va jismoniy imkoniyatlari boshqalarnikiga nisbatan ustun o`quvchilarga odatdagidan ko`ra nisbatan murakkabroq mashqlarni yuklashi mumkin.

Xalq o`yinlari vositasida sog`lom turmush tarzini yaratish samaradorligi amaliy takrorlash jarayonlariga uzviy bog`liq ekanini unutmash lozim. Buni quyidagicha tasvirlasak, maqsadga muvofiq bo`ladi.

Xalq o`yinlari yoki sport mashqlari yuqoridagi kabi takrorlash bosqichlaridan o`tishi, ulardan ko`zlangan maqsad va natijalarga erishishda qo`l keladi.

Xulosa. Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o`quv-tarbiya jarayonida xalq o`yinlari sog`lom turmush tarzini shakllantirishda asosiy omildir. Xalq o`yinlari bolalar va yoshlarning ijodiy rivojlanishiga, ulardagi o`quv-biluv motivatsiyasiga hissa qo`shadi. Ta`limning zamonaviy modelini qurishda xalq o`yinlarida tizimlashtirilgan ma`naviyat an`analarining ko`p asrlik tarixi topilmalaridan foydalanish zarur.

ADABIYOTLAR:

1. Xurramov R.S. **Boshlang`ich ta`lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi** (Amaliy mashg`ulotlar). O`quv qo`llanma. – Termiz: “IRFON-PRINT” nashriyoti, 2023.-154 b.
2. Xurramov R.S. Developing creative thinking skills of students through integration-based primary classes// European Scholar Journal (ESJ). – Spain, 2022. – №3(8). ISSN(E): 2660-5562, <https://scholarzest.com/index.php/esj/article/view/2579> – P.32-37. (Impact Factor: SJIF 2022=7.235)
3. Хуррамов Р.С. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш эвристик қобилиятни ривожлантириш омили// Муғаллим ҳем ўзлуксиз билимлендириў илимий-методикалъқ

журнали. – Нукус, 2022. – №4/1-сон.ISSN2181-7138 – Б.132-137. [13.00.00 №20].

4. Хуррамов Р.С. Ўйинлар воситасида ўқувчиларнинг эвристик қобилиятини ривожлантириш методикаси// Жамият ва инноватсиялар. – Тошкент, 2022. – №4-сон. ISSN 2181-1415 – Б.188-194. DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp188-194>.

5. Xurramov R.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining evristik qobiliyatini rivojlantirish// Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари – Самарқанд, 2023. – №5(3)-сон.ISSN 2181-1342 (Online) – Б.293-299.

O'QUVCHILARGA AXLOQIY-ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti

@manzil: fazliddinabdurazakov83@gmail.com

Telefon: +99891-711-84-84

Annotatsiya: Mazkur tezis umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari, oliy o'quv yurti talabalari hamda mustaqil tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan. Ushbu tezisdagi nutq madaniyati va notiqlik san'ati, ularning umumiy o'xshashligi, har ikkalasi ham inson nutqi bilan aloqadorligi, nutq madaniyati tilni qonun-qoidalarini ong'li idrok etish, aniq, ravshan, ifodali nutq tuza olish mahorati bilan yuzaga kelishi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: notiqlik, san'at, madaniyat, kutubxonachi, muomala, axborot-kutubxona, mutolaa, kitobxonlik.

Kirish. Nutq madaniyati ko'p ma'noli tushunchadir. Nutq madaniyati tadqiqotchilaridan K.S.Gorbachevich, G.O.Vinokurning nutq madaniyati

tushunchasi “nutqning toʻgʻriligi, ongli va tabiiyligini ifodalovchi tushuncha” nazariyasidan kelib chiqib, nutq madaniyati *birinchidan*, nutqning toʻgʻriligini talab qiluvchi, til normasiga amal qiluvchi; *ikkinchidan*, fikrning ifodaviyligi va ifodaning koʻproq samaradorligini oʻzida qamrab oluvchi soha ekanligini taʼkidlaydi.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib, K.S.Gorbachevich nutq madaniyati - nutqning toʻgʻriligi va maʼlum nutq koʻrinishida til vositalarining ongli qoʻllanilishini tekshiruvchi soha ekanligini qayd etadi.

Notiq nutqi koʻpchilik tinglovchilarga, keng auditoriyaga moʻljallangan boʻladi. Notqlik koʻproq nutqning mazmuniga, mantiqiy asoslariga va taʼsirchanligiga eʼtibor qaratadi. Shu bilan birga tilshunoslik, falsafa, mantiq kabi fanlardan olingan nazariy bilimlarga suyanagan holda toʻgʻri, taʼsirli nutq tuzish yoʻllarini oʻrgatadi. Nutq madaniyati esa madaniy nutq, tilshunoslikning sohasi sifatida adabiy til meʼrlari, nutq, nutqning kommunikativ sifatlari, uslublari, nutqda uchrashi mumkin boʻlgan xatolar, nutq talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi. Unda eng avvalo, fikrning aniq, ravon, mantiqan toʻgʻri, sof, taʼsirli va maqsadga muvofiq boʻlishi talab qilinadi. **Shu oʻrinda nutq madaniyati va notqlik oʻrtasidagi baʼzi oʻxshashliklarni qiyoslasak.**

Nutq madaniyati va notqliklar oʻrtasida baʼzi oʻxshashliklar:

- ✓ Nutq madaniyati keng maʼnoda abadiy til bilan bogʻliq. Notqlik saʼti esa soʻzga chuchanlik, jozibali ovoz va boshqalar.
- ✓ Notqlik - bu nutqning ogʻzaki shaklidir. Notqlik sanʼati - ogʻzaki nutq sanʼatidir.
- ✓ Nutq madaniyati - sohaning maqsadi, barchaning orzusi, butun xalqning nutqini madaniylashtiradi.
- ✓ Notqlik aniq bir shaxs.

✓ Notiqlik va notiqlik san`ati haqidagi fan ancha qadimiy tarixga ega, nutq madaniyati ilmiy muammo va ilmiy soha sifati hali yosh va yangidir.

Tilni yaxshi bilish tilning grammatik qonun-qoidalarini, lug`at boyligini hamda fonetik va stilistik xususiyatlarini puxta o`zlashtirib olish bilan belgilanadi. Ko`pincha notiq so`zga chiqishdan oldin fikrlarini yozma shaklda tayyorlaydi. Masalan: nimalar haqida to`xtalmoqchi, qanday misollar keltirmoqchi, ana shularni yozib chiqadi. Ayrim kishilar, ayniqsa, umumiy o`rta ta`lim maktabi o`quvchi-yoshlari maqsadlarini og`zaki so`zlab bermoqchi bo`ladilar-da, ko`pchilikning salobati bosib, gaplarini yo`qotib qo`yadilar yoki yozganlarini bosh ko`tarmay o`qib beradilar.

Notiq tilning grammatikasini ham yaxshi o`zlashtirib olgan bo`lishi kerak. Grammatika qoidalariga rioya qilishgina nutqqa mazmun va mantiq kiritadi. Yakka olingan so`zning o`zidan maqsad anglashilmaydi. Fikr anglatish uchun u so`z nutqdagi boshqa so`zlar bilan grammatik va semantik aloqaga kirishi lozim. Ba`zan notiqlar nutqida adabiy tilimizda ishlatilmaydigan, faqat so`zlovchining o`zi yashagan joy aholisigagina ma`lum bo`lgan dialektal so`zlar ishlatiladi.

Notiqlik san`atida e`tiborni tortish, ta`sirchanlikni oshirish maqsadida ma`lum o`rinlarda dialektal, jargon so`zlarni ishlatilish holati kuzatiladi. Nutq madaniyatida bu holatga yo`l qo`yilmaydi. Notiqlik san`atida intonatsiya, gradatsiya, jestga ko`p e`tibor qaratiladi. Lekin, har ikkisida ham fikr o`quvchi yoki tinglovchiga yetib borib, ma`lum ta`sir ko`rsatsa, yaxshi nutq sanaladi. So`zlashdan maqsad - fikr anglatish.

Aslida notiq nutqida bunday dialektal so`zlar ishlatilmasligi kerak. Ba`zi so`zlovchilar nutqida esa “demak”, “xo`sh”, “innaykeyin”, “ya`ni”, “masalan”, “misol uchun”, “aytaylik” kabi so`zlar ko`p qo`llanadiki, ularni notiq deyish ham to`g`ri bo`lmaydi. O`rinsiz ravishda ishlatilgan bunday “bekorchi” so`zlar nutqni siyqa qilib qo`yadi. Ba`zan tinglovchilar, talabalar, o`quvchilar notiqning,

pedagogning soʻzini eshitgandek koʻrinishadiyu, lekin fikrning mazmunini his qilishmaydi, ular soʻzlovchi nutqidagi mana shunday keraksiz soʻzlarni sanash, hisoblash bilan band boʻlib qoladilar. Kerak boʻlsa laqab ham qoʻyib olishadi.

Bundan tashqari ishlataverib siyqasi chiqib ketgan, chaynalgan qolip tusini olib qolgan soʻz va iboralar ham nutqning taʼsirini ketkazadi, uni oʻtmas qilib qoʻyadi. Oʻrinsiz ravishda oʻylamay-netmay, haddan tashqari koʻp ishlatiladigan, maʼnosi zoʻr yoqimli soʻz ham kishining gʻashini keltiradi, nutqning umumiy mazmuniga, mohiyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Shu oʻrinda aniq misollarga oʻtamiz. Buyuk yozuvchimiz Abdulla Qahhorning “Ogʻriq tishlar”, “Notiq”, “Quyushqon” hikoyalarida ham noʻnoq notiqning qiyofasi juda yaxshi chizib berilgan. Ayni chogʻda yoshlarga xorijiy tillarni, zamonaviy kompyuterlarda ishlashni oʻrgatish bilan birga ona tiliga muhabbat, yurtga sadoqat tuygʻularini shakllantirish zarurligini bugun davrning oʻzi koʻrsatib turibdi.

Shunday ekan, notiq barcha tushuna oladigan, sodda va ravon til bilan gapirishi kerak. Dabdabali, balandparvoz soʻzlarni, chetdan kirgan soʻzlarni, tinglovchilarga notanish boʻlgan soʻzlarni ishlatmagani maʼqul. Notiq oʻz sohasidagi ilmiy yutuqlar va ijtimoiy hayotda boʻlayotgan oʻzgarishlardan doimiy xabardor boʻlib turmasa, oʻz ustida har kun, har soatda mustaqil va muttasil ishlamasa, u chin maʼnodagi zamonaviy notiq boʻlishi qiyin.

ADABIYOTLAR:

1. Yoʻldoshev R.A. Taʼlim rus tilida olib boriladigan maktablarda oʻzbek tilini oʻqitish metodikasi: Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar Markazi, 2015. – 157 b.
2. Yoʻldoshev R.A., Mirjalolova L.R. Ona tilidan ayrim mashqlarni bajarishning interaktiv usullari // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2021. – № 5. – B. 192-193.

3. Yuldasheva D.N. O'zbek tilini o'qitish metodikasi (kognitiv-pragmatik yondashuv asosida). – Buxoro: Durdona, 2021. – 424 b.
4. Абдираимов Ш.С. Она тили таълимида ўқиб тушуниш малакасини баҳолашнинг илмий-методик асослари: Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2021. – 134 б.

ONA TILI DARSLARIDA MAVZULAR INTEGRATSIYASI

G'oyibnazarova Nargiza Raximjonovna
Namangan viloyati pedagoglarini yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi
maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotation: Mazkur maqola boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida integratsiyalash ta'lim jarayoniga xos ta'limiy o'yin topshiriqlar orqali o'quvchilarga bilim berish va bu topshiriqarni o'tkazish yo'llari haqida yozilgan.

Kalit so'zar: so'z, son, bo'g'inlar, ona tili darsi, integratsiya, ta'limiy o'yinlar, zamonaviy ta'lim, ijodkorlik, mabtiqiy fikrlash

Аннотация: данная статья посвящена интеграции на уроках родного языка начального образования в образовательный процесс посредством образовательных игровых заданий.

Ключевое слово: слово, число, слоги, урок родного языка, интеграция, развивающие игры, современное образование, творчество, логическое мышление

Annotation: this article is written about ways to give knowledge to students and carry out this assignment through educational game assignments specific to the

Keyword: word, number, syllables, mother tongue lesson, integration, educational games, modern education, creativity, mabtiqi thinking

Ta'lim–tarbiya ong yetukligini ta'minlashda muhim o'rinda turadi. Iqtisodiyot madaniyat, ijtimoiy va ma'naviy hayotimizning taraqqiyot omillarini belgilashga qaysi jihatdan yondashmaylik, inson va uning vatanparvarligi, fuqaroligi, faolligi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. O'quv fanlarini integratsiyalash, bu-turli o'quv fanlarini sun'iy ravishda bir- biri bilan birlashtirishi degan gap emas. Ularni o'zaro uyg'unlik, uzviylikni o'rganish fanlar o'rtasidagi umumiy o'xshashlikni, har biriga xos xususiyatni va har birini hayotga tadbiq etish usullarini puxta, aniq bilib olgan taqirdagina samarali bo'ladi.

Fanlar mavzularining o'zaro uzviylik tabiat va jamiyat voqealari o'rtasidagi mavjud uzviylikning obyektiv in'ikosidir. Binobarin, o'zaro uzviylik tabiat va jamiyatdagi narsa va hodisalarga xos umumiy va muhim xususiyat sanaladi.

O'quv mavzulararo uzviylikka xos xususiyat avvalo, darsda kuzatilgan maqsad va vazifalarga qarab belgilanadi. Ularning o'zaro uzviyligidan muvaffaqiyat esa darsning to'g'ri tahlil etilishiga bog'liq.

Boshlang'ch sinflarda so'z turkumlaridan ot, sifat, son, fe'l, kishilik olmoshlari, tovush va harflar, barcha mavzularda bog'lanishini ko'rish mumkin. Quyida boshlang'ch sinflar ona tili darslarida mashqlar orqali ona tili mavzularini bir-biriga bog'liqligini turli metodlar orqali ham ko'rish mumkin. Boshlang'ch sinflarda ham grammatik mashqlar turli xarakterda bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limni o'qitishda fanlar o'rtasidagi interatsiyalashuv jarayonini ona tilida mavzulari orqali o'rgatib borish bu ikki fan o'rtasidagi bog'liqlikni namoyon etadi. Bunda darsliklarda berilgan mashq, turli ta'limiy topshiriq va metodlar integratsiya jarayonini yanada takomillashtirishi mumkin.

“Mevalar nomini alifbo tartibida yoz” topshirig'i orqali o'quvchilar berilgan mevalarni nomini tartib bilan ifodalab yozishlari kerak bo'ladi. Unda tartib raqamiga asoslanib ketma-ketlikda mevalarning hayotdagi kata-kichik hajmiga qarab kichigidan boshlab yozish vazifasi beriladi.

Ta'limiy topshiriqlar o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarga taalluqli, o'ziga xos qiziqish va albatta o'quvchilarni kreativ fikrlashini qamrab oladi. Berilayotgan har qanday ta'limiy topshiriqlar o'qitish, o'rgansh va mantiqini namoyish etish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari uchun berilgan topshiriqlarni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish qobiliyatini shakllantirishga oid, o'z nuqtayi nazarini dalillash, mantiqiylik bilan bog'liq izchil matnlar qurish, kelajakda erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni to'g'ri shakllantirish, kreativ yondashuvlar asosida strategik maqsadlar qo'yish, muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish, turli qobiliyatlarini shakllantirish kabi vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi.

“So'z tuzish” ta'limiy o'yini. Bu topshiriq tovushlarni, bo'g'inlarni qo'shish orqali hosil bo'ladi. Bu o'yinni bajarishda so'zga turli xil ko'rinishda almashtirib tovush qo'shib yangi so'z hosil qilish vazifasi beriladi.

Msalan: tol, ol, bol, qol, chol, qot, sot, lol, ;

- Dala, dada; mashina, nam, mana, shina, sham, in, shisha;
- tana, ana, tan; shodlik, shod, osh, dosh, dil;

“Sen davom ettir” ta'limiy topshirig'i. Bu topshiriqdan 2-sinf o'quvchilariga shaxslar va narsalarning nomini bildirgan so'zlar o'rgatishda foydalansa bo'ladi. Topshiriq jadval asosida beriladi. Bu o'quvchilarni matematik vertikal va gorizantal tushunchalari orqali bajarishga erishadilar.

Jadvalda bajarish kerak bo'lgan variant:

1	dl	a	L	a
2			B	
3		a		a

O`quvchilar tomonidan bajarilgan varianti

1	D	A	I	A
2	o	K	B	N
3	n	A	O	A

Ta`limiy topshiriq Ona tilidan 2-sinf o`quvchilarini mavzuni qanchalik tushunganlarini aniqlashga yordam beradi.

**Rebuslar topshirig`i.** O`quvchilarining qiziqib bajaradigan mashg`ulotlaridan biri rebuslar hisoblanadi. O`quvchi rebuslarni bajarish, o`qish uchun fikrlashi, izlanishi va ijodiy faoliyat ko`rsatishi zarur. Rebuslarda aytilayotgan fikr to`g`ridan-to`g`ri harflar orqali bayon qilinmay, narsalar va turli xil belgilar vositasida beriladi. Quyida o`quvchilar uchun rebuslarning yangi variantlaridan namunalar keltiriladi.

+ xon =olmaxon

+

= Beshbarmoq

+ zor =Gulzor

Bu topshiriq orqali o`quvchilar so`zlarni qo`shilib yangi so`z hosil qilishni o`rganadilar.

“Bo`g`inlar ko`prigi” ta`limiy o`yin topshirig`i. Ushbu ta`limiy o`yin bugungi kunda Boshlang`ichdagi barcha o`quvchilar alohida qiziqish bilan bajradilr. Hatto maktab

o`qituvchilaribu o`yinni ma`suliyat bilan bajarishga kirishadi. Bolalar uni bajarish davomida, avvall o`rgangan so`zlarini xotiralarida qayta tiklab, ikki so`z uchun umumiy bo`lgan bo`g`inni aniqlashadi. O`zlari bajargan har bir topshiriqdan bilim va zavq olishadi. O`yinni uyushtirish uchun o`qituvchi bolalarning hayotiga yaqin bo`lgan sozlarni tanlashi, o`quvchilarning o`ylashi va fikrlashi uchun ko`mak bo`ladigan so`zlarni o`yinga olib kirishi zarur. O`yinni yakka o`uvchining o`zi bajarishi yoki guruhlar o`rtasida m`usobaqa tarzida ham o`tkazish mumkin. Har ikkala holatda ham o`quvchining ixtiyoriy diqqati to`la ishga tushadi.

Ta`limiy o`yinni o`tkazish: Bunda bir umumiy bo`g`inga ega bo`lgan so`zlar tanlanadi. Tanlab olingan so`zlar ikki ustun qilib yoziladi. Birinchi ustundagi so`zning oxirgi bo`g`in ikkinchi ustundagi tegishli so`zning boshidagi birinchi bo`g`ini bilan bir hil bo`lishi kerak. O`yinga olib kirilgan so`zlar ustun qilib yozilganda har ikkala so`zdagi umumiy bo`lgan bo`g`in tushirub qoldiriladi. Ana shu bo`g`inni o`quvchi aniqlashi va o`sha bo`g`in ishtirokida ikki mustaqil so`z tashkil qilishi lozim.

Masalan: dada-dala. Uni jadvalda davom ettirish mumkin, jadvaldagi chap tomon berilgani o`ng tomoni o`quvchilar topgan variant hisoblanadi. Demak dada va dala so`zlari uchun –da bo`g`ini umumiy ya`ni ko`prik hisoblanadi.

Ta`limiy o`yindan namuna

Sa...(-bo)	Bo...(-la)
Sho... (-kir)	kir...(-di)
Ma... (-to)	(-To)...(mir)
Ol...(-cha)	(- Cha)...ros
Kutr... (-ka)	(-ka) ...lit
Qu...(-yon)	Yon ...(-di)

Oy ...(-sha)	(-Sha)...har

Ona tilidagi rejadagi o'rgatish uchun ajratilgan barcha o'quv soatlarida mavzularini integratsiyalash orqali o'qitish jarayonini ko'rish mumkin. Bunda o'quvchilar ona tilini mavzularni bir-biriga uyg'unlikda avvalgi darsida olgan bilimlarini mustahkamlaydi, amalda qo'llashni o'rganadilar. Ularda ona tili faniga oid nutqiy va lingvistik kompetensiya elementlari, fanga oid umumiy tushuncha va kognitiv kompetensiya elementlari shakllantiriladi.

Foydalanilgan adabiyolar:

1. G. Ernazarov Ona tili o'qitish metodikasi 2013- yil. ,T.
2. Karima Qosimova|, Safo Matchonov Ona tili o'qitish metodikasi T. "Nosir " nashriyoti. 2009-y

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Tarbiya fani darslari orqali xalqaro tadqiqotga tayyorlash masalalari.

To'rayeva Sayyora Sattorovna

Surxandaryo viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi

katta o'qituvchisi

sayyora4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich "Tarbiya" fani orqali o'quvchilarini PIRLS xalqaro tadqiqotga tayyorlash masalalari haqida ma'lumotlar va amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishlar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, IEA, ta'lim, jamiyatda, o'qituvchi, ota-onalar va o'quvchi, mutaxassis, islohot, texnik, ilmiy.

Bugungi kunda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talab kundan kunga oshmoqda. Har bir predmet fani o'qituvchisi o'z o'quvchilarini o'z faniga qiziqtirishi va o'quv mashg'ulotlarini zamon talabi asosida tashkil etishi har davrdan ham muhim voqiylikka aylanmoqda. Bugungi kunda xorij ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovasion usullar va o'qitish metodikalarni rivojlantirib borilishi o'quvchilarning real bilimini to'g'ri baholash, monitoring qilish kabi yangicha yondoshuvlarni taqozo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 997-sonli qarorida:

Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini va baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro asoslarni o'rnanish, o'quvchi yoshlarning ilmy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini, eng avvalo yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab quvvatlash hamda rag'batlantirish ko'zda tutildi.

Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi va ushbu tadqiqotlardan biri - Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) dir. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) - boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholashdir.

PIRLS tadqiqoti o'qish ta'limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi.

Bugungi kunda davlatlar PIRLS dan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar:

- beqiyos darajada rivojlangan dunyo miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarini kuzatib borish;
- yangi ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish;
- ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish;

-PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish;

-adolatlilikni kuzatish yoki qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholash kabi tegishli ishlarni olib borish;

-o'qishni va o'qitishni o'rganish.

Natijada xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil qilinishi natijasida IEA nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yildi.

Savol tug'iladi .IEA –qanday tashkilot?

IEA- Ta'lim sohasida yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tashkilotidir.

U tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlaratro uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, natijada dunyo bo'yicha har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chiqur tahlil qilishga yordam beradi.

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) bo'yicha 2001 yil 35 ta davlat ishtirok etgan bo'lib, ushbu dasturning ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to'ladi.

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) - boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash darsjasini ,yani boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir.

O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi.

Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki otalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi

omillar, jumladan, maktab resurslari, o`quvchilarning ta`lim olishga oid qarashlari, o`qitish usullari hamda uy sharoitida o`quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo`llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma`lumotlar to`planadi.

Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o`tkaziladi.

Shuningdek, o`rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi.

Shuningdek, PIRLS, yosh o`quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta`lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya`ni badiiy tajriba orttirish, ma`lumot olish va undan foydalanish ko`nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o`zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi.

Jamiyatda, o`qituvchilar, ota-onalar va o`quvchilar orasida o`qish savodxonligi bilan shug`ullanishning qadr-qimmatini tan olinishi, maktabda va oilalarda o`qishga bo`lgan yuqori motivatsiya, maktabgacha tayyorgarlikning yaxshi darajasi, ota-onalarning o`qishni o`rganishga tayyorgarlik ko`rishdagi ishtiroki, umumiy boshlang`ich ta`limning Federal davlat asosiy standartlarida (OrOC HOO) belgilab qo`yilgan ta`lim jarayonidagi prinsipial o`zgarishlar: "badiiy o`qish" va metapredmet natijalari bo`yicha umumiy ta`limni tashkil etish va natijalarga erishish, boshlang`ich ta`limning sifatli dasturlari, darsliklar, o`qishni o`rgatishning chuqur o`ylangan metodikasi, o`qishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o`quvchilar bilan muvaffaqiyatli ishlash kabi omillar PIRLSda boshlang`ich sinf o`quvchilarining yuksak yutuqlarga erishishlariga ta`sir ko`rsatuvchi omillar sifatida o`rganildi.

"Tarbiya" fani ijtimoiy-iqtisodiy va ma`naviy voqealarni tahlil qilishga o`rgatadi. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`tilayotgan "Tarbiya" fani o`quv mashg`ulotlarining asosi hisoblangan o`quv materiallarini jahon standartlariga tenglashtirib, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga moslashtirilishdir.

Tarbiya tushunchasi va jarayoni.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o`stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Tarbiya jarayoni o`zaro bog`liq ikki faoliyatni o`qituvchi va o`quvchi faoliyatini o`z ichiga oladi.

Tarbiya jarayonida o`quvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg`ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g`oyaviy, axloqiy, irodaviy, etsetik hislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi.

Tug`ib tashlash bilan bo`lmas bola, bo`lgay balo sizga,

Vujudi tarbiya topsa, bo`lur ul rahnoma sizga,

Temirchining bolasi tarbiyat topsa, bulur olim.

Buzilsa xulqi, Luqmoni hakim o`gli ham zolim, -deydi buyuk ma`rifatparvar bobomiz Abdullo Avloniy.

Buyuk ajdodimiz ushbu misralari orqali ota-onaning farzand tarbiyasidagi xizmatlari qanchalik muhim ekanligini, farzand tarbiyasida bolalariga eng avvallo o`rnak bo`lishi tarbiyaning muhim shartlaridan bo`lib, ota-onaning bir-biriga munosabati, opa -ukalarning ahilligi, bir-biriga mehribon va oqibatli bo`lishiga olib keladi, bola nazarida ota-onaning obro`si oshadi, odamlar bilan hisoblashishga, ularning ko`nglinii ranjitmaslikka, odamlarni qadrlashga o`rgatadi. Shuningdek ulaarning his-tuyg`ularining kattalar tomonidan hrmqt qilinishi va tan olinishi, ertaga jamiyatda tutgan pozitsiyasini ham belgilaydi.

Boshlang`ich sinflarda «Tarbiya» fani bo`yicha dars berish jarayonida o`qituvchilar har bir mavzuga ijodiy yondoshgan holda quyidagi jihatlariga alohida e`tibor berishlari zarur:

- 4 K elementlaridan foydalangan holda darslarni tashkil etish, yani o`quvchilarda tanqidiy fikrlash, kreativlik, kalabarasiya, kommunikativlik ko`nikmalarini shakllantirish orqali bahs-munozara, o`yinlar, sayohat, davra suhbatlari tarzida olib borishni taqoza etmoqda;

- dars mavzularini bayon etishda tarbiyaviy ahamiyatga ega bo`lgan muqaddas manbalarimizdan, ertak, rivoyat, hikoyat, maqol va hikmatlardan, buyuk ajdodlarimizning boy meroslaridan, hozirgi zamon bolalar shoiri va yozuvchilarining yaratgan asarlaridan unumli foydalanish;

- shuningdek, fanlararo uzviylikka e`tibor berish, amaliy, ijodiy mashg`ulotlarni ko`proq kiritish, bu borada mahoratli o`qituvchilarning ijodiy ish tajribalaridan keng foydalanish bugungi kunda yanada ahamiytlidir;

Tarbiya fanini o`qitishdan maqsad:

- O`quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlaydi;

- XXI asr ko`nikmalarini shakllantiradi;

- Ma`naviy axloqiy fazilatlarni shakllantiriladi

- Raqobatbardosh va intellectual rivojlangan shaxsni tarbiyalash

PIRLS xalqaro baholash dasturi bo`yicha mamlakatimizda o`tkazilayotgan tajriba-sinov shuni ko`rsatmoqdaki, O`zbekistonda raqobatbardosh, jahon standartlari darajasidagi bilimlarga ega bo`lgan yoshlarni tarbiyalab voyaga yetkazishda bunday shaffof baholashning o`rni katta. Yevropaning eng yaxshi umumta`lim maktablarida ham ana shunday shaffof baholash sifatli ta`lim garovi bo`lmoqda.

Bugungi kunda umumiy o`rta ta`lim maktablarida “Tarbiya” fanini o`qitishda O`zbekistonda sinovdan o`tkazilayotgan xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish tajribasi ko`zlangan maqsadga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

PIRLS tadqiqotlari o`quvchilarni kreativ fikrlashga o`rgatadi. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo`lishi kerak bo`lgan muhim ko`nikmalarni egallashga imkon beradi, o`quvchilar tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni

noodatiy yondashuv orqali hal etishga o'rganadilar. Bu jarayonlarda ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitish ham muhim o'rin tutadi.

O'quvchilarning tarixiy va ijtimoiy voqea va hodisalarni, iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotni ilmiy jihatdan tushintira olishi, ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi ilmiy-tadqiqotlarni loyihalash va baholay olishi, ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi ma'lumotlar va dalillarni ilmiy talqin qilishiga o'rgatish o'quvchilarning kreativ fikrlash jarayonini jonlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning umumiy o'rta ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan siyosati tufayli mamlakatimizda xalqaro baholash dasturlari tajriba- sinovdan o'tkazilib, to'plangan tajribalar amaliyotda qo'llash orqali, "Tarbiya" fanlarni ham xalqaro standartlar asosida o'qitishga keng imkoniyat yaratilmoqda.

O'zbekiston PIRLS xalqaro baholash dasturidan jahonda foydalanish tajribasini o'rganish va mamlakatimiz ta'lim tizimida ushbu dasturni tajriba-sinovdan o'tkazish hamda ishtirok etish orqali ta'lim tizimida jahon standartlariga moslashuv yo'lidan bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Shavkat Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz, 1- jild, T, "O'zbekiston", 2017.
- 2.Shavkat Mirziyoev.Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir, 2 – jild, T, "O'zbekiston", 2018
- 3.Shakat Mirziyoev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.T, "O'zbekiston", 2017
- 4.G. Zayniddinova. Shafof baholash-sifatli ta'lim. Yoxud yevropaning eng yaxshi umumta'lim maktablari qayerda. "Ma'rifat" 2019. 12- yanvar

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARIGA EKOLOGIK BILIM BERISHDA O`QITUVCHNING ROLI

Elmurod Tangirqulov Aliyarovich

Termiz davlat universiteti "Boshlang`ich ta`lim"

kafedراسi o`qituvchisi

e-mail: tangirqulove@gmail.com

Annotatsiya. Maqola boshlang`ich sinf o`quvchilariga ekologik tarbiya berishning pedagogik asoslari haqida yozilgan. Uzlusiz ekologik tarbiya jarayonida nazarda tutilgan yuqoridagi natijalarga erishish uchun bu jarayonning faqat dars mashg`ulotlarining takomillashtirilishiga, tabiatshunoslik fanlarining eng yangi texnologiyalar, zamonaviy metod, shakl va vositalar haqida mazkur maqolada so`z yuritilgan

**Kalit so`zlar:** tabiat, jamiyat, o`quvchi, atrof-muhit, ekologik tarbiya, pedagog.

Abstract. The article is written about the pedagogical foundations of environmental education for elementary school students. In order to achieve the above results envisaged in the process of continuous environmental education, only the improvement of the lessons of this process, the newest technologies, modern methods, forms and tools of natural sciences are discussed in this article.

Key words: nature, society, student, environment, ecological education, pedagogue.

Абстрактный. В статье говорится о педагогических основах экологического воспитания учащихся младших классов. Для достижения вышеуказанных результатов, предусмотренных в процессе непрерывного экологического образования, в данной статье рассматриваются только

совершенствование уроков этого процесса, новейших технологий, современных методов, форм и инструментов естествознания.

Ключевые слова: природа, общество, учащийся, окружающая среда, экологическое образование, педагог.

Kirish. Ekologik tarbiya tarbiyaviy jarayonning muhim yo`nalishlaridan biri bo`lib, bolaning atrof muhitga ijobiy munosabatini shakllantirish, uning tabiat elementlarining inson hayotidagi o`rnini ongli ravishda anglashi hamda olam manzaralari haqida keng va yorqin tasavvurga ega bo`lishi kabi maqsadlarga erishish orqali unda fanlar o`rtasidagi integratsiyalarni tushunishi, real tasavvurlarining rivojlanishi, o`quv-bilish faolligining ortishi kabi didaktik natijalar ko`zda tutiladi.

Tahlil va natija. Yig`ilgan tajribalarga ko`ra, ekologik madaniyatning tub negizi hisoblangan ekologik tarbiyaning ilk ildizlari inson hayotining dastlabki o`n yilligida shakllana boshlaydi. Biroq bolaning oila bag`rida oladigan ekologik tarbiyasi aksar hollarda stixiyaviy xususiyatga ega bo`lib, tizimli ko`rinishga ega bo`lmaydi va unda izchillik, uzviylik, onglilik kabi tamoyillarga amal qilinishi kuzatilmaydi. “Oilaviy muhitda ekologik tarbiya umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida qaraladi va ko`proq milliy an`analar, qadriyatlar negizidagi olib boriladi. Shuning uchun ham biz ekologik tarbiyaning boshlang`ich bosqichi – boshlang`ich ta`lim davriga to`g`ri keladi” [2, C.77-83.], degan fikrni to`g`ri deb hisoblaymiz.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarining ekologik tarbiyasi ularning o`z mahallalari, o`z yashab turgan geografik hududlariga xos ekologik bilimlar, tabiatshunoslik, geografiya, boshlang`ich o`lkashunoslik kabi fan sohalari bo`yicha bilimlariga, tabiatga nisbatan ijobiy-emotsional munosabatlariga, oilaviy qadriyatlariga, ekologik qadriyatlar bilan milliy qadriyatlarning uyg`unlashtirilganligiga asoslanadi. Ekologik tarbiya tushunchasining pedagogik aspektida uning konseptual komponentlari quyidagilardan iborat bo`ladi:

-zarur darajada boshlang'ich ekologik bilimlar;

-mavjud ekologik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay bilish, ya'ni ekologik xatti-harakatlar ko'nikmasiga ega bo'lganlik;

-lokal va mahalliy ekologik muammolar haqida tasavvurga ega bo'lish;

-mahalliy ekologik muammolar bilan ijtimoiy turmush tarzi o'rtasidagi bog'liqliklarni tavsiflay bilish;

-ekologik ta'lim-tarbiyani milliy va mahalliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish.

Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini jarayon sifatida tashkil etishda darsdan tashqari, sinfdan tashqari mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy-pedagogik muammoga aylanadiki, bizning nazarimizda bu mexanizmlar bola ekologik madaniyatining axloqiy, emotsional va me'yoriy-faoliyatli komponentlarining zarur darajada shakllanishini ta'minlovchi, shuningdek, uning ekologik dunyoqarashini kengaytiruvchi pedagogik ta'sir vositasiga aylanadi.

Shu tariqa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini tashkil etishning quyidagi aspektlari muhim tarbiya mexanizmlari sifatida muhimlik kasb etadi:

-bolada oilaviy tarbiya va olam manzaralariga oid bilimlarni uyg'unlashtirish orqali tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish;

-atrof muhit komponentlari, tabiat vakillari bilan bevosita tanishish asnosida bolada hissiy-emotsional axloqiy-ekologik qarashlarni shakllantirish va davomli rivojlantirish;

-lokal ekologik muammolar, mahalliy ahamiyatga bo'lgan ekologik omillarni bartaraf etishga oid boshlang'ich ekologik bilimlarni shakllantirish orqali bolada ekologik madaniyatning dastlabki komponentlarini shakllantirish;

-darsdan tashqari vaqtlarda tabiat ob'ektlariga, tarixiy obidalarga o'lkashunoslik ekskursiyalari uyushtirish orqali boshlang'ich sinf o'quvchisining tabiat va atrof muhit bilan bevosita muloqotga kirishishi uchun sharoit yaratish;

-xalq pedagogikasi, oilaviy pedagogika vositalari orqali bola shaxsining shakllanishida tabiat va atrof muhitga ijobiy munosabatning ustivorligiga erishish;

-boshlang'ich ta'lim mazmunini hosil qiluvchi o'quv fanlari mundarijasini ekologik va atrof-muhit muhofazasiga oid mavzular bilan boyitish;

-tabiatshunoslik mavzulariga bag'ishlangan sinfdan tashqari mashg'ulotlar va tarbiyaviy soatlar mundarijasini ishlab chiqishda atrof muhitga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan mavzularning ustivorligini ta'minlash.

Biroq hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasi sohasidagi jarayonlar va voqeliklar o'rtasida bir qator qarama-qarshiliklarni kuzatish mumkin. Xususan:

-maktab darsliklaridagi ekomadaniy tartiblarning deklarativ tarzda o'rnatilishi va atrof muhitga nisbatan sodir etilayotgan salbiy xatti-harakatlar o'rtasidagi nomuvofiqliklar (ya'ni bolaning darsdan tashqari vaqtida tabiatga nisbatan kattalar tomonidan sodir etiladigan tajovuzlar);

-olaning boshlang'ich sinf o'quvchisiga taqdim etiladigan ko'rgazmali manzarasining mukammallik kasb etishi uchun sinfda tashkil etiladigan dars mashg'ulotlarining o'quvchining tashqi muhit bilan munosabatga kirishi borasidagi imkoniyatlarning cheklanganligi;

-bola shaxsini rivojlantirish jarayonining uzluksizligini to'laqonli ta'minlanishi uchun unda ekologik dunyoqarashning shakllanishiga turli tarbiya institutlari tomonidan ta'sir etish tuzilmalari mavjud emasligi;

-kichik yoshli o'quvchilarning atrof muhit va tabiatni emotsional-timsolli idrok etishlari uchun tarbiyaviy ishlarning ratsional tafakkur asosida yo'lga qo'yilishidagi ayrim kamchiliklar.

Ekologik dunyoqarash shakllanganligining navbatdagi bosqichi shaxsning ekologik madaniyatga ega bo'lishidek pirovard natija hisoblanadi. Bunday sharoitlarda o'qituvchining asosiy vazifasi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshga oid, individual va psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqib, ularda boshlang'ich ekologik madaniyatni shakllantirishning mundarijasini belgilab olishdan iborat bo'lmog'i lozim. Shu o'rinda ekologik madaniyat tushunchasi va uni shakllantirish mexanizmlariga to'xtalib o'tish zarurati tug'iladi.

Xulosa. Xo'sh, biz "ekologik madaniyat" deganda nimani tushunimiz lozim? Ekologik madaniyat va ekologik tarbiya, ekologik tafakkur va ekologik ong tushunchalari o'rtasida qanday strukturaviy, konseptual aloqadorliklar va umumiyliklar mavjud? Umumiy tarzda qaraydigan bo'lsak, ekologik madaniyat – bu tabiat va atrof-muhit bilan kechadigan munosabatlarda hal etiladigan masalalarni ekologiyaga oid bilim, malaka, ko'nikma va eng muhimi qat'iy javobgarlik hissi bilan hal etish zaruratini ongli ravishda his etishdir.

ADABIYOTLAR:

- 1.Бобылев Л.Д, Бобылева О.Д. Экологическое воспитание младших школьников. Начальная школа. – 2003. - № 5. – С.64-75.
- 2.Бобылева Л.Д. Практическая направленность экологического образования младших школьников / Межвуз. сб. науч. тр. – 1989. – С.77-83.

- 3.Кириллова З.Л. Экологическое образование и воспитание школьников в процессе изучения природы / З.Л. Кириллова// Начальная школа. – 1989. – № 5. –С.25-27.
- 4.Бобылева, Л.Д. Повышение эффективности экологического воспитания. - Биология в школе. – 2008. - №3. – С. 57-59.
- 5.Цветкова И.В. Теоретические и методические основы экологического воспитания младших школьников во внеурочное время, автореферат дисс. кан.пед. наук. Москва-1999, С.-7.
- 6.Новиков Ю.И. Охрана окружающей среды. М.Высшая школа, 1987.
- 7.Tilovov T. Ekologiyaning dolzarb muammolari. –Qarshi: Nasaf, 2003.
- 8.А.Ю. Винокуров. Актуальные вопросы прокурорского надзора и обеспечения законности в сфере экологии. М.2008.с-218.
- 9.Б.М. Миркин, Л.Г. Наумова. Проблема формирования экологического менталитета. Экология и жизнь.-2011.-№ 7, с.49.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA PEDAGOGLARNING KASBIY-METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Surxondaryo viloyat PYaMO milliy markazini “Pedagogika, psixologiya va ta`lim texnologiyalari” kafedrasini mudiri N.X.Safarov

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagoglarning kasbiy hamda metodik tayyorgarligini rivojlantirish masalalari haqida bayon etilgan.

Аннотация. В статье анализируются проблемы развития профессиональных и методических подготовок учителей.

Abstract. The article deals with the problems of the improvement professional and methodic preparedness of the teachers.

Respublikamiz mustaqil davlat sifatida demokratik jamiyat qurish, dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlar qatoridan o`rin olishni o`z oldiga maqsad qilib qo`ygan ekan, bu maktabgacha va maktab ta`limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi oldiga ham muayyan vazifalar qo`yadi. Mazkur vazifalar ta`lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan pedagoglarning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi. Pedagoglarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta`lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o`z-o`zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. Bu esa o`z navbatida, pedagogning o`z fanini o`qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta`lim jarayonini loyihalash, tashkil qilish va baholash uchun zarur bo`lgan tayanch kompetensiyalarni egallashi, shuningdek, o`qitish va tarbiyalash jarayonini ta`lim sohasidagi innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etish, uzluksiz va tizimli o`z-o`zini rivojlantirishni talab etadi.

O`z kasbiy malakasini yangi bilimlar bilan boyitib, yanada chuqurlashtirgan pedagogning kasbiy faoliyati va shaxsiy sifatlaridagi ijobiy o`zgarishlar ta`lim oluvchilarning davlat ta`lim standartlarida belgilangan o`quv kompetensiyalarini egallash, pirovardida ta`limning sifat va samaradorligini oshishi, ta`lim muassasasining muvaffaqiyatli ishlashining pedagogik kafolatidir. Shundan kelib chiqib, globallashtirish davrida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini zamon talabi asosida tashkil etish, erkinlashtirish, mustaqil ta`lim olishning shakl va muddatlarini erkin tanlash, pedagoglarning kasbiy-metodik tayyorgarligini milliy

uyg'unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar asosida rivojlantirish yo'lidan borishni taqozo qiladi.

Pedagoglarning ta'limiy ehtiyojlari asosida tashkil etilgan va erkinlashtirilgan, uzluksiz va mustaqil malaka oshirishga yo'naltirilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi o'qituvchi faoliyatiga aniqlik kiritib, uni ta'lim-tarbiyaning yechilmagan amaliy vazifalarini hal qilishga undab, o'quv jarayonini optimal tashkil qilishga zamin hozirlaydi. Pedagogning uzluksiz va mustaqil malaka oshirish orqali o'z-o'zini rivojlantirishi – pedagogning o'zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo'lida aniq maqsad va puxta o'ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil etishi, o'z missiyasini chuqur anglagan holda kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ta'lim oluvchilarda zaruriy kompetensiyalarni shakllantirish, uni shaxs sifatida har tomonlama rivojlantirish va ta'lim jarayonini tashkil qilishga doir bilimlarni egallash ustida uzluksiz izlanishi bilan ta'minlanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida pedagoglarning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish haqida batafsil bayon qilamiz.

Metodik tayyorgarlik kasbiy tayyorgarlikning asosiy yakuniy fazasi hisoblanadi. Aynan metodik bilimlarni egallash pedagogning kasbiy tayyorgarligini keltirib chiqaradi. Ta'lim beruvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi uning quyidagi metodik bilimlarga egaligi bilan belgilanadi: o'qitish texnologiyalari va har xil o'qitish turlarini tashkillashtirishning o'ziga xosligini bilish, pedagogning auditoriyaga kommunikativ ta'sir qiluvchi vositalaridan maqsadga muvofiq foydalana bilish, jamoaviy fikr yuritishni tashkillashtira olish va hokazo.

Ta'lim beruvchi (pedagog)larning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish yuzasidan fundamental tushunchaga ega bo'lish uchun mazkur muammoga doir ilmiy tadqiqot ishlarining ayrim jihatlarini o'rgandik.

V.V.Latyushin “Bo`lajak o`qituvchini kasbiy-pedagogik tayyorlashda antropologik markazlashgan yondashuv” mavzusidagi maqolasida oliy ta`lim muassasalarida shaxsni kasbiy rivojlantirishning to`rtta asosiy bosqichi ko`rsatib o`tilgan: mazmun, dinamik (oliy ta`lim muassasasiga kirgandan so`ng shaxsning ongli ravishda kasbiy ijodkorligini mustaqil ifodalashi); institutsionallik (shaxsni kasbiy rivojlantirish muhiti) va texnologik (kasbiy tayyorgarlikda antropologik markazlashishni boshqarish vositalari, metod va shakllari, holatlari).

D.O.Ximmataliyev “kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni maxsus tayyorgarlik natijasi deb hisoblaydi va kasbiy bilim, ko`nikmalar, asosiy psixik vazifalarni rivojlantirish, ta`limning kasbiy yo`naltirilganligi, tarbiya va o`z-o`zini tarbiyalash, kasbiy o`z taqdirini o`zi belgilash majmuini o`z ichiga oladi”, - deb ta`kidlaydi [2; 104-b.]. Shuningdek, muallif ilmiy-tadqiqot ishida zamonaviy pedagogning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini ta`minlovchi talablarni quyidagi ikki guruhga ajratadi: o`qituvchining turli darajadagi asosiy muammolarni hal etishga tayyorgarligini ta`minlovchi ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy ahamiyatga ega invariant intellektual mahorat hamda individual sifatlarning shakllanganlik, shuningdek, o`qituvchining turli darajadagi asosiy muammolarni hal etishga tayyorligini ta`minlashga xizmat qiluvchi fundamental bilimlar mazmuni va ularning shakllanganligi darajasiga qo`yiladigan talablar.

I.Y.Raxmonov “o`qituvchining metodik tayyorgarligi – ta`lim jarayoni va uning natijasidir, bunda o`qitish insonga ta`lim berish maqsadida (umumiy yoki bilimlarning biror sohasida) yoki uning ma`lum kasbiy ixtisosni egallashi maqsadida amalga oshirilishi mumkin”, - deb ta`kidlaydi [1; 38-b.]. Birinchi maqsadga erishish avvalo ma`lum bilimlar tizimini va shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishni nazarda tutsa, ikkinchi maqsadga ko`pincha kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo`lgan ko`nikma va malakalarini shakllantirish orqali erishiladi.

Yuqoridagi ilmiy-tadqiqot ishlarida garchi oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorgarligi va kasbiy rivojlantirish masalalari tadqiq etilgan bo'lsada, ilmiy-tadqiqot ishi davomida berilgan g'oya va olingan natijalardan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida pedagogning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish komponentlari va uning asosiy talablarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

O'rganilgan ilmiy tadqiqot natijalari va tahlillari hamda kuzatishlarimiz natijasida, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida pedagoglarda kasbiy-metodik tayyorgarlikning quyidagi komponentlarining rivojlanishini inobatga olish lozim degan xulosaga keldik:

- pedagogik faoliyatdagi boshqaruvchanlik va texnologik usul va uslublarni ishlab chiqish;
- pedagogik faoliyatning har bir aniq turini loyihalash, tashkillashtirish va amalga oshirish;
- o'qitish jarayoniga mantiqiy yakunlangan pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va amalga oshirish;
- pedagogik masalalarni ilgari surishda ta'lim oluvchilarning ta'limiy ehtiyojlari va bilim darajasini hisobga olish;
- ta'lim oluvchilarning faoliyati natijalarini baholash va hisobga olish;
- ta'lim oluvchining motivatsiyasini rivojlantirish;
- ta'lim oluvchi bilan ta'lim jarayonida o'zaro munosabatlarni shakllantirish;
- ta'lim oluvchilarning ta'limiy ehtiyojlarini va jamiyatning talablarini ko'ra bilish;
- kasbiy kompetensiyaning shakllanish istiqbolini belgilash va uni amalga oshirish;
- ta'lim oluvchining samarali ta'lim olishi va natijaga erishishi uchun metodik tizim yaratish;

- ta'lim oluvchilarning xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorgarligining metodik tizimini yaratish va amaliyotga tatbiq etish.

Yuqoridagi fikr-mulohazalar, ilmiy-tadqiqot ishlari tahlili va uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining mavjud holati ta'lim beruvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda, quyidagi talablar asosida shakllantirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi:

- uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni mustaqil izlash va ularni o'zlashtirishni nazarda tutilganligi;

- uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining fan, texnika, texnologiyaning so'nggi yutuqlariga muvofiq tashkil etilganligi hamda xalq ta'limi tizimida uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash talablariga mos kelishi.

Xulosa shuki, ta'lim jarayonida ta'lim mazmuni, o'rgatish, o'rganish bir-biri bilan shunday uzviy aloqadaki, ulardan hech birini e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas. O'rgatish ham, o'rganish ham asosiy maqsadga yo'naltirilgan ta'lim obyekti va oxirgi natija – ta'lim mazmuniga, bu esa o'rganishni tashkil etuvchi o'rgatuvchiga bog'liq. Shunday ekan, bizningcha pedagogik faoliyatga yo'naltirilgan yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash, ularning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish jamiyat rivojining zaruriy shartiga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmonov I.Y. Geometriyani o'qitish jarayonida talabalarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish texnologiyasi: ped.f.nom.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – T.: 2012, –160 b.

2. Ximmataliyev D.O. Kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni diagnostika qilishda pedagogik va texnik bilimlar integratsiyasi (texnika oliy ta'lim muassasalari "Kasb

ta'limi" yo'nalishlari misolida): ped.f.dok.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – T.: 2012. –220 b.

DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF SPEAKING SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Qurbonboyeva Difuza Shukur qizi.

Stajyor o'qituvchi.

Jizzax davlat pedagogika universiteti.

ochilovadilfuza625@gmail.com

Shakarov Firdavs Barot o'g'li

Jizzakh State Pedagogical University,

Faculty of Preschool Education, student of group 541-22

Annotatsiya O'quvchilarning nutq qobiliyatlarini rivojlantirish va yaxshilash uchun o'qituvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan bir qancha strategiya va usullar mavjud. Yondashuvlardan biri talabalarni qo'llab quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi muhitda nutq so'zlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdir. Bunga rolli o'yinlar muhokamalar bahslar, taqdimotlar va guruh loyihalari kabi turli tadbirlar orqali erishish mumkin.

Kalit so'zlar: nutq qobiliyatlari, til ta'limi, muloqot, globallashtgan dunyo, strategiyalar, uslublar, rolli o'yinlar, muhokamalar, bahslar, taqdimotlar, o'yinlar, texnologik vositalar, fikr mulohazalar, tuzatishlar.

Аннотация Существует несколько стратегий и методов, которые учителя могут использовать, чтобы помочь учащимся развить и улучшить свои разговорные навыки. Один из подходов заключается в предоставлении учащимся широких возможностей попрактиковаться в разговорной речи в благоприятной и

ободряющей обстановке. Этого можно достичь посредством различных мероприятий, таких как ролевые игры, дискуссии, дебаты, презентации и групповые проекты. Учителя также могут использовать технологические инструменты, такие как видеоконференции, запись голоса и программное обеспечение для распознавания речи, для улучшения разговорной практики учащихся.

Ключевые слова: Разговорные навыки, языковое образование, общение, глобализированный мир, стратегии, методы, ролевые игры, дискуссии, дебаты, презентации, групповые проекты, технологические инструменты, обратная связь, коррекция,

Annotation There are several strategies and techniques that teachers can use to help students develop and improve their speaking skills. One approach is to provide ample opportunities for students to practice speaking in a supportive and encouraging environment. This can be achieved through various activities such as role-plays, discussions, debates, presentations, and group projects. Teachers can also use technology tools such as video conferencing, voice recording, and speech recognition software to enhance students` speaking practice.

Key words: : Speaking skills, language education, communication, globalized world, strategies, techniques, role-plays, discussions, debates, presentations, group projects, technology tools, feedback, correction.

The main demand of the society for a modern school is that students who can creatively solve scientific, production, social problems independently, think critically, develop and defend their own point of view, their beliefs, systematically and continuously consists in forming a person who goes and renews. Improving self-education skills based on one`s own knowledge helps to creatively apply them to reality. One of the most convenient and proven ways to increase the efficiency of knowledge and activate students in class is the proper organization of independent study work. It occupies a special place in the modern lesson, because the student acquires knowledge only in the process of personal independent educational activity

Nowadays, the relevance of learning and teaching a foreign language is growing more and more. In particular, in this regard, large-scale work is being carried out, first of all, to study oral speech in a foreign language, to apply it in all aspects and to develop it on a large scale. In our country today, the attitude towards foreign languages is developing very rapidly. The need for foreign languages is increasing not only in higher education, in schools and colleges, lyceums, but also in pre-school education. According to the theoretical opinions of foreign language teaching psychologists, speech is not a process of communication, it is not speaking or talking, speaking is a way of realizing and expressing thoughts during activity. One of the most effective means of developing and forming oral speech skills in learning a foreign language is the communication process. Today, innovative mechanisms and methods are widely used as auxiliary tools in the development of oral speech skills. In general, it is important to rely on methodical methods and deep acquisition of lexical skills in the development of oral speech. Speech is a complex process, in its study and expression, it is necessary to work based on a lot of theoretical and practical knowledge. The issue of developing oral speech skills is a high-speed process.

The need for a foreign language is developing at a high level in our country. In particular, under the chairmanship of President Shavkat Mirziyoyev, a video conference was held on May 6, 2022 regarding measures to improve the system of teaching foreign languages. Many new projects were discussed at the meeting. They discussed the development of foreign languages in higher education, schools, colleges, lyceums and pre-school educational organizations. Various activities are being carried out in all institutions on the development of oral speech skills. In particular, children are taught 5 methods in pre-school educational institutions. The most important of these is "Speech training". Cultivating speech helps to further increase children`s vocabulary, develop communication skills, and improve the child`s thinking.

Having the skills of a lively speech helps to achieve success at work, develops self-confidence and the ability to formulate thoughts clearly. Many people are

interested in where to learn and how to take the first steps. The first masters of oratory appeared in ancient Greece. They took part in debates, played on theater stages, and gave lectures to the people. In the 21st century, the ability to speak well will help you move up the career ladder and inspire people with your ideas. This skill is necessary not only for actors, journalists and lawyers, but for all people whose work is somehow related to public speaking.

Public and business communication has become an active part of the daily life of a modern person. We speak at conferences, attend meetings, communicate via voice messengers, and give speeches. This process has become very active and it is important for a successful person to work on the presentation of his speech. - "Speech is necessary to take a decent place in society, to withstand competition and to create one's own image," says Alexander Epstein, the founder of the "Speech Culture" school of speech. - I will not be original if I say that the man has become popular. Until recently, entrepreneurs, businessmen, and politicians were not trained in the art of public speaking. Today, we see a significant increase in demand among them for all types of services: corporate training, personal coaching and group work. The spoken word itself is only the result. A person's speech begins with his ability to perceive, his intuitive knowledge of the world, his deep living of his life. Then comes the ability to process the acquired experience, think clearly and express thoughts fully and confidently. Public speaking is a deep, holistic work of a person on himself. Such work enriches a person and makes him versatile. It affects all aspects of outer and inner life, no less (or more) profoundly than, say, reading, drawing, music or dancing. It's a tool for self-discovery, and that's important for everyone, I think.

In the process of learning English, the development of speaking skills is very important for effective communication. Here are some tips to help you improve your speaking skills:

1. Practice regularly: The key to improving your speaking skills. Set aside time every day to practice English.

2. Find your conversation partner: Talking to native

speakers or fellow English learners can greatly improve your speaking skills. Look for language exchange programs or online platforms to find conversation partners.

3. Listen and imitate: Listen to native English speakers and try to imitate their pronunciation, intonation and rhythm. This will help you develop a more natural speaking style.

4. Expand your vocabulary: learn new words and phrases regularly. The more words you know, the more confident you'll feel when speaking.

5. Use English in everyday situations: Try to incorporate English into your everyday life as much as possible. This includes thinking in English, talking to yourself, or even describing your daily activities in English.

6. Record and listen to yourself: record and listen to your speech exercises. This will help you identify areas for improvement and work on your pronunciation.

7. Use technology: Use language learning apps, online resources, and language exchange platforms to practice speaking English. These tools provide valuable feedback and help you track your progress.

Improving your speaking skills while learning English requires consistent practice and dedication. Here are some effective strategies to improve your speaking skills:

1. Engage in Conversations: Actively seek opportunities to converse in English with native speakers or other learners. Join language exchange programs, chat clubs or online forums and speak in a supportive environment.

2. Focus on fluency, not correctness: Don't worry too much about making mistakes. Aim to speak fluently and confidently, even if you make some mistakes. Fluency comes with practice and you can work on accuracy later.
3. Use oral prompts: Practice speaking on a variety of topics using prompts or questions. This will help you organize your thoughts and express yourself more effectively. You can find speaking prompts in textbooks, online resources, or language learning apps.
4. Record and listen to yourself: record your speech exercises and listen to them. Pay attention to pronunciation, intonation and clarity. This self-assessment will help you identify areas for improvement.
5. Imitate native speakers: Listen to English speakers through podcasts, movies or TV shows and try to imitate their pronunciation and intonation. This will help you develop a more natural speaking style.
6. Expand your vocabulary: Constantly work on expanding your vocabulary. Learn new words and phrases and practice using them in conversation. This will make your speech more colorful and interesting.
7. Ask for feedback: Ask for feedback from native speakers or experienced English speakers. They can provide valuable feedback and help identify areas for improvement.
8. Practice pronunciation: Spend time practicing English pronunciation. Focus on difficult sounds and practice them over and over. If possible, use pronunciation exercises or work with a pronunciation coach.

Remember, practice is key. The more you talk, the more comfortable and confident you will become.

References

1. Everett Snowstorm: —Man is a manipulator. From manipulation to actualization
inner journey"
2. Dale Carnegie: "How to Become a Master of Communication and Public Speaking"
3. Spore Paul: "Fundamentals of the Art of Speech"
4. Heinz Lumberman: Textbook of Rhetoric
5. Konstantin Stanislavsky: "The Art of Performance"
6. Ivana Chubbuck: "The Mastery of the Actor: The Chubbuck Technique"

IMPORTANCE OF LEARNING INTERCULTURAL COPMETENCE FOR FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Qurbonboyeva Dilduza Shukur Qizi.

Stajyor o`qituvchi.

Jizzax davlat pedogogika universiteti.

ochilovadilfuza625@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqola madaniyatlararo kompetensiyaning ahamiyati chet tili o`qituvchilari uchun madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining ahamiyati turli xil madaniyatga ega bo`lgan talabalar uchun qo`llab quvvatlovchi muhitni yaratishda hamda inkluziv ta`limni yaratishda muhim ahamiyatga ega. Madaniy farqlarni tushunish chet tili o`qituvchilari o`rtasida madaniy me`yorlar qadriyatlar ba muloqot me`yorlarini tushunishlari va tan oilshlarini yaqqol yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: Madaniyatlararo kompetentsiya, madaniy tafovutlar, madaniy ziddiyatlar, kasbiy rivojlanish, talabalarning taʼlim natijalari, madaniyatni qamrab oluvchi taʼlim muhiti.

Аннотация Важность межкультурной компетентности: подчеркивание важности межкультурной компетентности для учителей иностранного языка в создании благоприятной и инклюзивной среды обучения для учащихся из разных культур. Понимание культурных различий: подчеркивание необходимости того, чтобы учителя иностранного языка признавали и понимали культурные нормы, ценности, убеждения и стили общения среди своих учеников, чтобы соответствующим образом адаптировать свои подходы к обучению.

Ключевые слова: Межкультурная компетентность, культурные различия, культурные конфликты, профессиональное развитие, результаты обучения студентов, культурно-инклюзивная среда обучения.

Annotation Importance of Intercultural Competence: Highlighting the significance of intercultural competence for foreign language teachers in creating a supportive and inclusive learning environment for students from diverse cultural backgrounds. Understanding Cultural Differences: Emphasizing the need for foreign language teachers to recognize and understand cultural norms, values, beliefs, and communication styles among their students to tailor their teaching approaches accordingly.

Key words: Intercultural competence, cultural differences, cultural conflicts, professional development, student learning outcomes, culturally inclusive learning environment.

Learning intercultural competence is essential for foreign language teachers because it allows them to effectively navigate and understand the cultural differences that exist between themselves and their students. By developing intercultural competence,

teachers can create a more inclusive and supportive learning environment for their students, leading to improved communication, understanding, and respect among all individuals involved. Furthermore, intercultural competence enables foreign language teachers to better address the diverse needs and backgrounds of their students, allowing for more personalized and effective teaching strategies. This can lead to increased student engagement, motivation, and success in language learning. In addition, understanding and valuing different cultures can help foreign language teachers promote global awareness and appreciation among their students, fostering a more open-minded and tolerant society. By incorporating intercultural competence into their teaching practices, teachers can help prepare students to thrive in an increasingly interconnected and diverse world. Overall, learning intercultural competence is crucial for foreign language teachers to create a positive and enriching learning experience for their students, as well as to promote mutual understanding and respect across cultures. Intercultural competence refers to the ability to effectively communicate, interact, and collaborate with individuals from different cultural backgrounds. For foreign language teachers, this skill is essential in creating a supportive and inclusive learning environment where students feel valued and respected regardless of their cultural heritage. One key aspect of intercultural competence for foreign language teachers is the ability to recognize and understand cultural differences among their students. This includes being aware of cultural norms, values, beliefs, and communication styles that may influence students' learning experiences. By acknowledging and respecting these differences, teachers can create a more culturally responsive curriculum that meets the diverse needs of their students. Moreover, intercultural competence enables foreign language teachers to navigate potential misunderstandings or conflicts that may arise due to cultural differences. By fostering open communication and promoting empathy and understanding, teachers can help bridge cultural divides and build stronger relationships with their students. Developing intercultural competence also involves self-reflection and continuous

learning. Foreign language teachers can benefit from engaging in professional development opportunities that focus on cultural competence, such as workshops, training sessions, or cross-cultural exchanges. By expanding their own cultural awareness and knowledge, teachers can enhance their ability to connect with students from diverse backgrounds. Incorporating intercultural competence into teaching practices can have a positive impact on student learning outcomes. Research has shown that students who are taught by culturally competent teachers demonstrate higher levels of academic achievement, engagement, and motivation. By fostering a culturally inclusive learning environment, foreign language teachers can help students develop a deeper appreciation for diversity and global perspectives.

In conclusion, intercultural competence is a critical skill for foreign language teachers to effectively engage with diverse student populations and promote cross-cultural understanding. By developing this skill, teachers can create a more inclusive and enriching learning experience for their students, ultimately preparing them to thrive in an interconnected and multicultural world.

References

1. Bennett, M. J. (1993). Towards ethno relativism: A developmental model of intercultural sensitivity. In R. M. Paige (Ed.), *Education for the intercultural experience* (pp. 21-71). Yarmouth, ME: Intercultural Press.
2. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
3. Dear dorff, D. K. (Ed.). (2009). *The SAGE handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
4. Hammer, M. R., Bennett, M. J., & Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27(4), 421-443.

5. Lee, J. J., & Rice, C. (2007). Welcome to America? International student perceptions of discrimination. *Higher Education*, 53(3), 381-409.
6. Kanno, Y., & Norton, B. (2003). Imagined communities and educational possibilities: Introduction. *Journal of Language, Identity & Education*, 2(4), 241-249.

**BO`LAJAK O`QITUVCHILARNING DEONTOLOGIK
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA IMOM AT-TERMIZIY
ASARLARIDAN FOYDALANISH MAZMUNI.**

Mamatqobilova Shodiya Azamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Tel/+998884119395

Email: mamatqobilovashodiya@gmail.com

Annatotsiya: Ushbu maqolada bo`lajak o`qituvchilarning deontologik kompetentligini rivojlantirishda Imom at-Termiziy asarlaridan foydalanish mazmuni, alloma asarlari qiyosiy tahlillar asosida kelib chiqqan metodologik tushinchalarni, Imom at-Termiziy asarlari deontologik kompetentlik uchun qay jihatdan muhimligi ko`rsatib o`tilgan.

Kalit so`z: Imom at-Termiziy, deontologik kompetentlilik, pedagogik kompetentlilik, "Sunani termiziy"

Respublikamiz ulamolar tarixiy xotirasiga bo`lgan e`tibor kun sayin oshib bormoqda. Ular yaratgan o`lmas ijodiy merosi yoshlar tarbiyasi uchun, ta`lim mazmuni uchun muhim vosita deb qaralib boshlandi. Ulardan biri ijodiy va ilmiy faoliyati davrida Termiziy bir qancha asarlarni yozdiki, ularning aksariyat qismi bevosita hadislarga bag`ishlangan bo`lib, islom ulamolari o`rtasida ilk davrdan boshlab hadislarining to`g`riligi, ularni ishonchli manbalarga asoslanishiga katta e`tibor berilgan. Chunonchi, o`sha davrning o`zidan boshlaboq noaniq, chala-chulpa, hatto soxta hadislar ham xalq ichiga tarqala boshlagan. Shunday davrda

ular qayta-qayta tekshirilib, muhaddislarning tinimsiz mehnati natijasida asl holiga qaytarilib, yozma ravishda qayd qilingan. Natijada islom ulamolari orasida ishonchli manbalar asosida to'plangan va tartibga keltirilgan oltita hadislar to'plami (Sihohi sitta) mualliflari eng nufuzli muhaddislar deb tan olingan. Mana shu etirof etilgan mashhur muhaddislardan biri – Imom Termiziydir. Bo'lajak o'qituvchilarning deontologik kompetentligini rivojlantirishda Imom at-Termiziy asarlaridan foydalanishni muhim deb qaraladi. Shundan kelib chiqib Imom at-Termiziy asarlarini ta'lim uchun mos tomonlarini qiyosiy jihatdan o'rganib chiqilishi lozim.

Adabiyotlar tahlili. Imom Termiziyning ijodiy faoliyatida yaratilgan asarlari orasida “al-jome’ as-sahih” (Ishonchli to'plam) eng asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu asar, yuqorida qayd qilganimizdek, “Al-jome’ul kabir”, (Katta to'plam), “Sahih Imom Termiziy”, “Sunani Imom Termiziy” kabi nomlari bilan ham yuritiladi. Tarixchi Ibn Hajar Asqaloniyni yozishicha, Imom Termiziy ushbu asarini 270-hijriy (884-milodiy) yilda, ya'ni qariyb oltmish yoshlarida, ilm-fanda katta tajriba orttirib, imomlik darajasiga erishgandan keyin yozib tugatgan. Ushbu asar qo'lyozmalari dunyoning bir qancha shaharlarida, shuningdek, o'zbekistonda, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Abu Rayhon Beruniy nomli Sharqshunoslik institutida ham saqlanmoqda. Muhim manba sifatida “al-Jome’ as-sahih” bir necha marta nashr qilingan. Bunga dalil sifatida 1283 (1866)-yili Mitohda, 1292 (1875)-yili Qohirada, shuningdek, 1980-yili Bayrutda nashr etilganligini ko'rsatish kifoya⁹.

Imom Termiziyning bu muhim asariga bir qator sharhlar ham yozilgan bo'lib, ulardan ibn Arabiy nomi bilan mashhur bo'lgan Imom Hofiz Abu Bakr Muhammad Ashbiliyning “Oridatul Ahvaziy ala kitob Imom Termiziy” nomli 13 juz' (qism)dan iborat sharhlarini keltirish mumkin. Ushbu sharh dastlab 1931-yilda Qohirada nashr qilingan. Imom Hofiz Abu Ali Muhammad Abdurrahmon ibn Abdurahim Muborakfuriy qalamiga mansub yana bir sharh ham “Tuhfatul-

⁹ Kenjabek M. Sunani Termiziy. – Toshkent: Sharq, 2012. – B. 28.

Ahvaziy bisharhi Imom Termiziy” deb ataladi. To’rt juz’dan iborat bo’lgan bu asar 1979-yilda Bayrutda nashr qilingan (Hindiston nashri ham mavjud). Misrlik olim va adib Jamoliddin Abdurrahmon ibn Abu Bakr Suyutiyning (1445—1505) Imom Termiziy asariga yozgan sharhi “Qutul mug’taziy ala Jome’ Imom Termiziy” (undan ikki qismi nashr qilingan) deb atalgan. Bulardan tashqari, Muhammad ibn Abduqodir Abu Toyyib Madaniyning “Sharhu Sunani Imom Termiziy”, Ahmad Muhammad Shokirning “Tahqiq va sharhu Jome’ Imom Termiziy” (o’ndan ikki qismi 1937-yilda Mustafaul Bobiyul Halabiy tomonidan nashr qilingan), Muhammad Yusuf Bannuriyning “Maorif sunani sharh sunani Imom Termiziy” (uning birinchi qismi 1963-yilda Pokistonda nashr qilingan), Siroj Ahmad Sarhandiyning “Sharh Sunani Imom Termiziy” nomli forsha sharhi, shuningdek, Rashib Ahmadul Kanuhiyning “Al-kavkab ad-durriy ala Imom Termiziy” (Hindistonda chop etilgan), Muhammad Anvar Shoh Kashmiriyning ikki juz’dan iborat “Al-a’rf ash-shaziy ala Jome’ Imom Termiziy” (bu asar ham Hindistonda chop etilgan) va nihoyat Abul Hasan Muhammad ibn Abdulhodiy Sanadiyning (u 1138-yilda vafot etgan) “Hoshiya ala Sunani Imom Termiziy” kabi sharhlarini ko’rsatish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Abu Ali Mansur ibn Abdulloh Xolidiy aytganlar: “Imom Termiziy: “Men “Sunani Termiziy”ni yozib, uni Hijoz, Iroq, Xuroson olimlariga ko’rsatdim. Barchalari bu kitobdan mamnun bo’ldilar va: “Kimning uyida shu kitobdan bo’lsa, go’yo uning uyida Payg’ambar sollallohu alayhi vasallam gapirib turgandek bo’ladilar”, – dedilar”, – deganlar”¹⁰.

“Al-jome’”da manfaatli ilm, to’la-to’kis foyda va ulkan masalalar mujassam. U islom asoslaridan biridir.

Abu Nasr Abdurahim ibn Abdul Xoliq aytganlar: “Termiziyning “Al-Jome’”laridagi hadislar to’rt qismdan iborat:

¹⁰ Inoyatov A. Termiziy maqolasi. 2016. – B. 2. // www.minbar.uz

1. Sahihligi aniq hadislar.
2. Abu Dovud va Nasaiyning shartlariga javob beradigan hadislar.
3. Yuqoridagi hadislarga zid hadislar va uning sabablarining bayoni.
4. Sahih bo'lmagan hadislar va ularning illatlari bayoni.

Termiziy: “Men ushbu kitobimda rivoyat qilgan hadislarga fuqaholar amal qilganlar. Faqat bir-ikkita hadis borki, ularga amal qilishmagan. Ular: “Kimki uch martagacha tavba qilib, aroq ichsa, uringlar. To’rtinchi martasida o’ldiringlar”, hamda “Payg’ambar sollallohu alayhi vasallam peshin va asrni Madinada jam qildilar. Xavf ham yo’q edi, safarda ham emasdilar” hadislaridir”, – deganlar.

“Sunani Termiziy” u kishining imom, quvvayi hofiza va fiqh sohibi ekanliklarining yorqin dalilidir. Lekin hadislarni qabul qilishda ko’p ham qattiq turmaganlar va roviylarga baho berishda ham ko’ngilchan bo’lganlar.

Ibn Tohirning “Al-Mansur” kitoblarida bitilgan: “Shayxul islom Abu Ismoilning: “Termiziyning “Al-jome’ Imom Termiziy” asarlari Buxoriy va Muslimning kitoblaridan ko’ra manfaatliroqdir. Chunki Buxoriy va Muslimning kitoblaridan olimlarga, Termiziyning kitoblaridan esa barcha foydalana biladilar”, – deganlarini eshitdim”¹¹.

Tahlil va natijalar. “Shamoil-un-nabaviyya”. Abu Iso Imom Termiziyning boshqa bir yirik asari “Shamoil-un-nabaviyya” (Payg’ambarning alohida fazilatleri) deb ataladi. Bu asar ba’zi manbalarda “Ash-shamoil fi shamoil an-nabiy sollallohu alayhi vasallam”, “Ash-shamoilul Muhammadiya” nomlari bilan ham keltirilgan. Asar Payg’ambar alayhissalomning shaxsiy hayotlari, u zotning siyratlari, ajoyib fazilat va odatlariga oid to’rt yuzu sakkiz hadisi sharifni o’ziga jamlagan qimmatli manbadir. Alloma yaratgan asarlar hadislarga, Payg’ambarimiz so’zlari va hayot yo’llariga bog’langan bo’lib, komil inson axloqiy tarbiyasida eng muhim vosita deb qaralishi lozim deb bilamiz.

Zero Ahmad Lutfiy Qozonchining “Saodat asri qissalari” asarida quyidagi fikrlar keltirib oʻtilgan: “Alloh taolo sari eltuvchi yagona saodat va hidoyat yoʻli bor, u ham boʻlsa, Paygʻambarimiz (sollallohi alayhi vasallam) koʻrsatgan yoʻldir”. Inson erisha oladigan eng yuksak axloq qanday boʻlishi lozimligini Paygʻambarimiz (sollallohi alayhi vasallam) shaxsan yashab koʻrsatganlar¹².

Shu oʻrinda taʼkidlash kerakki, ushbu mavzu, yaʼni Paygʻambar alayhissalomning fazilatlarini, odatlari haqidagi hadislarni toʻplash bilan juda koʻp olimlar, muhaddislar shugʻullanganlar va bu xildagi hadislar turli-tuman kitoblardan oʻrin olgan. Lekin Imom Termiziy asarining boshqalardan afzalligi va farqi shundaki, muallif imkoni boricha Paygʻambar alayhissalom fazilatlariga doir barcha hadislarni muntazam ravishda toʻplab, mantiqan izchil bir holatda tartibga keltirgan va oʻziga xos mustaqil, yaxlit kitob shaklida tasnif qilgan. “Shamoil-un-nabaviyya” azaldan islomshunos olimlar va tadqiqotchilarning diqqatini oʻziga jalb qilib keladi.

Arab tilida bitilgan ushbu asarga bir qancha sharhlar va hoshiyalar ham yozilgan. Ulardan Abdurauful Munoviyul Misriyning (vafoti 1003-hijriy yili) “Sharhush-shamoil”, Ali ibn Sultonul Haraviy Qoriyning (vafoti 1192-hijriy yili) “Jamʼul-vasoil fi sharhi-shamoil”, Sulaymon ibn Umar ibn Mansurul Jumalning “Al-mavohibul Muhammadiyya bi sharhi-shamoil Imom Termiziyya” kabilarni keltirish mumkin. Bu asarning bir qoʻlyozmasi Qohiradagi Azhar kutubxonasida 144-hadis ilmi raqami ostida saqlanmoqda, Muhammad ibn Jasusul Molikiyning (vafoti 1182-hijriy yili) “Al-favoidul jaliylatul bahiyya ala ash-shamoilul Muhammadiyya (bu asar 1927-yilda nashr qilingan) va nihoyat Azhar universitetining sobiq Shayxi Ibrohim Bojuriyning “Al-mavohibul laduniyya ala shamoil Imom Termiziyya” kabi sharhlarini koʻrsatish mumkin.

Buyuk bobomizning yana “Kitobut-tarix”, “Kitobul ilal as-sagʻir va ilalul kabir”, “Kitobuz-zuhd” (Taqvo haqida kitob), “Kitobul asmo val kuna”

(Roviylarning ismi va laqablari haqida kitob), “Al-ilal fil hadis” (Hadislardagi illatlar yoki og‘ishlar haqida), “Risola fil xilof val jadal” (Hadislardagi ixtilof va bahslar haqida risola), “Asmous-sahoba” (Payg‘ambar sahobalarining ismlari) degan asarlari ham mavjud¹³. U kishining shogirdlaridan bo‘lgan Abu Sa’d Idrisiy ustozlarini sifatlab, yodlashlari, zehnlari to‘g‘risida, zarbulmasallar bitilganini aytadilar. Shogirdlaridan yana birlari: “Imom Buxoriy vafotlaridan keyin Xurosonda Abu Iso Imom Termiziydek ilmda, zehnda, taqvoda, zohidlikda biror kishi topilmas edi”, – deb aytadi. Imom Termiziy ko‘p yig‘laganlaridan hayotlarining oxirgi ikki yilida ko‘zlari ojiz bo‘lib qolgan.

Ibn Atiyya: “Mening huzurimda Imom Buxoriy va Muslimning kitoblariga qaraganda Imom Termiziyning kitoblari nurliroq va tushinarliroq”, – deb aytadi. “Nima uchun?” – deb so‘ralganda, Atiyya: “Chunki ikkita imomning kitoblaridan faqatgina ilm va ma‘rifat ahllarigina foydalana olishadi xolos” – deb aytgan ekan. Shayxlardan biri Imom Termiziyga 40 ta g‘arib hadisni aytib, imtihon qilishlik uchun so‘raganda birorta harfda ham xato qilmasdan avvalidan oxirigacha o‘qib berganlarini ko‘rib: “sening mislingdagi kishini ko‘rmaganman”, – deb aytdi. Imom Termiziy ko‘p kitoblarning muallifidir. Ayniqsa, “Sunan” kitoblari kitoblarining chiroylisi, foydasi ko‘p bo‘lib, takror so‘zlari oz, chiroyli tartibda yozilgandir.

Abu Ali Mansur ibn Abdulloh Xolidiy Imom Termiziyning “Jome’ as-sahih” kitoblarini sifatlab: “Kimning uyida mana shu kitob bo‘lsa, go‘yoki uyida Payg‘ambarimiz gapirayotgandek bo‘ladilar”, deb aytadi.¹⁴

Xulosa. Abu Iso Termiziy asarlari hozirda ham o‘z qimmatini yo‘qotgan emas. Uning “Al-jome’ as-sahih”, “Ash-shamoil an-nabaviyya” kabi asarlarida keltirilgan hadisi shariflar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib insonlarni halol, adolatli, iymon-e‘tiqodli, diyonatli, pokiza, mehnatsevar, muruvvatli, rahm-shafqatli, ota-

ona, ayollarga nisbatan hurmat-e'tiborli bo'lishga chorlaydi. Prezident Shavkat Mirziyoev tashabbusi bilan Sherobod tumanidagi Abu Iso Termiziy maqbarasi obod qilingan bo'lsa, 2017-yil 14-fevralda davlatimiz rahbarining Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish to'g'risida qarori qabul qilindi.

Mazkur qaror asosida Termiz shahrida Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi qurildi. Ilovalarda 2-rasmda ko'rsatilgan. Unda islom dini, jumladan, hadis ilmi, Abu Iso Termiziy hamda Termiziy allomalar merosi chuqur o'rganiladi. Diniy ta'lim, ma'naviy-axloqiy tarbiya ishlarida foydalanishga qaratilgan darsliklar va o'quv qo'llanmalari, ommabop nashrlar, ilmiy-amaliy tavsiyalar tayyorlanadi.

Davlatimiz rahbari markazga tashrif buyurib, bu yerda yaratilgan sharoitlar bilan tanishdi. Buyuk muhaddis Imom Termiziy hayoti va asarlarini chuqur o'rganish, yosh avlodga yetkazish, xalqimizga tushunarli tilda kitoblar chop etish bo'yicha tavsiyalar berdi. Bu yerda ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun munosib sharoitlar yaratish, olimlarning xalqaro ilmiy konferensiyalarda ishtirokini kengaytirish zarurligi ta'kidlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inoyatov A. Termiziy maqolasi. 2016. // www.minbar.uz
2. Kenjabek M. Sunani Termiziy. – Toshkent: Sharq, 2012.
3. To'raqulov M. Imom Termiziy maqolasi. 2015. // www.muslimun.uz.
4. Inoyatov A. Termiziy maqolasi. 2016. – B. 2. // www.minbar.uz
5. Ahmad Lutfiy Qozonchining "Saodat asri qissalari" - Samarqand: "Imom Buxoriy xalqaro markazi" nashryoti, 2020. 4-bet
6. Azamat, M. S., & Rajabali, P. S. International Evaluation Programs. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 1-5.

7. Mamatkobilova, S., & Julayeva, M. (2020). FACTORS AFFECTING FAMILY STRENGTH AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Студенческий вестник, (19-12), 44-46.

USING ARTIFICIAL INTELEKT IN TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION TO FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi. JDPU Maktabgacha ta'lim Fakulteti

Maktabgacha va bpshtlang'ich ta'limda xorijiy til kafedrası stajyor o'qituvchisi.

Annotation: This article explores the current trends and future perspectives of artificial intelligence (AI) in language learning and teaching. The authors discuss the potential of AI technologies to enhance language education, highlighting their role in personalized learning, feedback provision, and language assessment. The article provides insights into how AI can support language teachers in delivering effective instruction and adapting to diverse learner needs. It also discusses the challenges and opportunities associated with integrating AI in language education, emphasizing the importance of pedagogical considerations and ethical implications.

Key words: Artificial intelligence, language learning, language teaching, personalized learning, feedback provision, language assessment, technology integration, pedagogical considerations, ethical implications.

Intercultural communication is a crucial aspect of language teaching, especially for foreign language teachers who work with students from diverse cultural backgrounds. With the rapid advancement of technology, artificial intelligence (AI) has become an increasingly valuable tool in helping educators teach intercultural communication effectively. AI can be used in various ways to enhance the teaching of intercultural communication to foreign language teachers. One of the key benefits of AI

is its ability to provide personalized learning experiences for teachers, allowing them to tailor their lessons to meet the specific needs and interests of their students. AI-powered platforms can analyze the cultural backgrounds and learning styles of individual teachers, and recommend relevant resources and activities to help them develop their intercultural communication skills. Furthermore, AI can also help foreign language teachers improve their cross-cultural understanding by providing them with real-time feedback on their communication skills. For example, AI-powered language learning apps can analyze teachers' pronunciation and grammar usage, and offer suggestions for improvement based on cultural norms and conventions. This immediate feedback can help teachers identify and correct any cultural misunderstandings or communication barriers that may arise during their interactions with students. In addition, AI can facilitate cross-cultural communication by providing foreign language teachers with access to a wide range of cultural resources and materials. AI-powered platforms can curate content from diverse cultural sources, such as news articles, videos, and social media posts, to help teachers gain a deeper understanding of different cultural perspectives and practices. By exposing teachers to a variety of cultural materials, AI can help them develop a more nuanced understanding of intercultural communication and better prepare them to engage with students from different cultural backgrounds. Overall, the integration of artificial intelligence into the teaching of intercultural communication offers foreign language teachers a valuable opportunity to enhance their cross-cultural competence and improve their ability to communicate effectively with students from diverse backgrounds. By leveraging AI-powered tools and resources, teachers can develop the skills and knowledge they need to create inclusive and culturally responsive learning environments that promote intercultural understanding and collaboration. Another way in which AI can support the teaching of intercultural communication to foreign language teachers is through the use of virtual reality (VR) technology. VR simulations can provide teachers with immersive experiences that allow them to practice and refine their intercultural communication

skills in realistic scenarios. For example, VR programs can simulate cross-cultural interactions in various settings, such as business meetings, social gatherings, or classroom environments, where teachers can practice navigating cultural differences and communicating effectively with diverse individuals. Overall, the integration of AI technologies into the teaching of intercultural communication can help foreign language teachers enhance their cross-cultural competence, improve their communication skills, and create more inclusive learning environments for students from diverse cultural backgrounds. By leveraging AI-powered tools and resources, teachers can develop the knowledge and skills they need to navigate cultural differences effectively and foster meaningful intercultural exchanges in the classroom. Additionally, AI can assist foreign language teachers in developing culturally relevant and engaging curriculum materials. AI-powered content creation tools can analyze cultural nuances and preferences to generate personalized lesson plans, activities, and resources that cater to the specific needs and interests of students from different cultural backgrounds. By leveraging AI algorithms, teachers can access a wide range of culturally diverse content, such as videos, articles, and interactive exercises that can help students develop a deeper understanding of other cultures and enhance their intercultural communication skills. Moreover, AI can facilitate cross-cultural collaboration and communication among students by providing virtual platforms for interactive learning experiences. For example, AI-driven language exchange programs can connect students from different countries to practice language skills, share cultural insights, and engage in cross-cultural dialogue. These virtual exchanges can help students develop empathy, respect, and appreciation for diverse perspectives, ultimately fostering intercultural understanding and communication.

In conclusion, AI technologies offer valuable opportunities for foreign language teachers to enhance their intercultural communication teaching practices and support students in developing cross-cultural competence. By leveraging AI-powered tools and resources, teachers can create culturally relevant and engaging curriculum materials,

facilitate cross-cultural collaboration among students, and provide personalized learning experiences that cater to the diverse needs and interests of learners from different cultural backgrounds. Ultimately, the integration of AI in intercultural communication education can help foster empathy, respect, and appreciation for diverse perspectives, preparing students to thrive in a globalized world where effective intercultural communication skills are essential. As AI continues to advance, foreign language teachers have the potential to leverage these technologies to create inclusive and dynamic learning environments that promote intercultural understanding and communication.

References

1. Li, L., & Liu, Q. (2020). Artificial Intelligence in Language Learning and Teaching: Current Trends and Future Perspectives. *Educational Sciences*, 10(1), 4.
2. Chen, Y., & Huang, C. (2019). The Potential of Artificial Intelligence in Language Learning and Teaching. *International Journal of Information and Education Technology*, 9(7), 484-488.
3. Reinders, H., & Pegrum, M. (2016). Supporting language teachers in the use of mobile technologies. *Teaching English as a Second or Foreign Language*, 20(1), 3-19.
4. Warschauer, M., & Healey, D. (1998). Computers and language learning: An overview. *Language Teaching*, 31(2), 57-71.

O`QITUVCHILAR KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MAHORAT DARSLARINING O`RNI

Safarov Norboy Himmatovich

*Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o`rgatish milliy
markazi, pedagogika, psixologiya va a`lim texnologiyalari kafedrasini mudiri*

Annotatsiya. Maqolada xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o'quv jarayonida pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, unda pedagoglar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda mahorat darslarining o'ri aniqlik misollar orqali bayon qilingan.

Kalit so'zlar: mahoratdarslari, bilim, kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kasbiy faoliyat, malaka, pedagog, mahoratli pedagog, mutaxassis.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы развития профессиональной компетентности педагогов в учебном процессе курсов повышения квалификации работников народного образования. Здесь также описана роль уроков мастерства в развитии профессиональных компетенций педагогов конкретными примерами.

Ключевые слова. знание, урок, уроки мастерства, профессиональная деятельность, компетентность, профессиональная компетентность, умение, навык, педагог, квалифицированный педагог.

Annotation. The article discusses the problems of developing the professional competence of teachers in the educational process of advanced training courses for public education workers. It also describes the role of mastery lessons in the development of professional competencies of teachers with specific examples.

Key words: knowledge, lesson, mastery lessons, professional activity, competence, professional competence, skill, qualifications, teacher, qualified teacher.

Bugungi kunda ta'lim tizimida ro'y berayotgan innovatsion o'zgarishlar natijasida turmush sharoitini yaxshilash, zamonaviy insonning yanada samarali rivojlanishi uchun nafaqat bilim darajasi, balki ma'lum bir faoliyat sohasidagi bilim va ko'nikmalari ham alohida ahamiyatga ega.

Tabiiyki ma'lum bir darajadagi umumiy yoki kasb-hunar ta'limiga ega bo'lgan shaxs mehnat faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi, lekin jadallik bilan tarraqiy etib boruvchi jamiyatda inson munosib o'rin egallashni xohlasa,

mehnat samaradorligini oshirish uchun yanada yuqori malakaga ega bo'lishi talab etiladi.

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu o'z navbatida pedagoglardan erishilgan yutuqlarni muntazam boyitib borish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etishda shijoat va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda. Bu talablar ulardan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Bunday imkoniyatga o'z sohasining bilimdoni bo'lgan, kasbiy malakalarni yuqori darajada egallay olgan, boy tajriba va mahoratga hamda kasbiy kompetentlikka ega pedagoglarga ega bo'ladilar. Shunday ekan kadrlar malakasini oshirish jarayonida davrning mazkur talabini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish kurslarida pedagoglarni kasbiy kompetentlik sifatlari va ularni rivojlantirish yo'llari bilan yaqindan tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega. Chunki malaka oshirish tizimi pedagog kadrlarni kasbiy kompetentlik sifatlarini izchil rivojlantirib borish ko'nikma va malakalarini hosil qilish uchun sharoit yaratibgina qolmay, kasbiy faoliyatda ulardan samarali foydalanish borasidagi ko'nikma va malakalarining mustahkamlanishini ham ta'minlaydi.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot markazlarida umumiy o'rta ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual kamol toptirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish masalalariga oid ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada, xalq ta'limi tizimida malaka oshirish kurslari tinglovchilarining pedagogik faoliyati samaradorligida bevosita ta'sir etuvchi kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning psixologik omillarini aniqlash, kasbiy kompetentlikning asosini

belgilab beruvchi komponentlarni belgilab olish va tarkib toptirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarga e'tibor qaratish zarurati kuzatilmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim samaradorligini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish malaka oshirish tizimining dolzarb vazifalari sifatida belgilandi. Shuningdek, o'qituvchilarning o'z fanini bilishi, pedagogik mahorati va psixologik tayyorgarligidan kelib chiqib, toifa berish mezonlari qayta ko'rib chiqildi. Chunki bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir pedagogdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda rivojlantirib borishni, tinimsiz izlanish, o'z ustida ishlash va o'z malakasini uzluksiz oshirib borishni taqozo etmoqda.

Quyida malaka oshirish jarayonida pedagoglarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Ma'lumki, kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi. **Kasbiy kompetentlik esa** mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir.

Malaka oshirish jarayonida pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda mahorat darslarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Chunki **mahorat darslari fan va texnika yutuqlari**, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va targ'ib etishga yo'naltirilgan samarali o'qitish shakli hisoblanadi. Mahorat darslarini tashkil etish orqali ko'p yillik ish tajribasiga ega, shuningdek, samarali metodika yoki texnologiyaga ega yuqori malakali pedagoglarning kasbiy malakalari ochiq tarzda, interfaol muloqot asosida hamkasb pedagoglarga namoyish etiladi.

Mahorat darslari malaka oshirish muassasalarida, talab darajasidagi moddiy-texnik ta'minoti mavjud bo'lgan maktabgacha, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim hamda ijtimoiy soha tashkilotlarida tashkil etiladi. Mahorat darslarini, shuningdek, o'rta maxsus va professional ta'lim muassasalarida, oliy ta'lim tashkilotlari hamda ilmiy-tadqiqot institutlarida tashkil etish mumkin.

Malaka oshirish jarayonida malakali pedagoglarning mahorat darslarini tashkil etishda quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

malakali, mahoratli pedagogning metodik yondashuvlarini belgilangan muammoni hal etish usullari bilan o'zaro muvofiqlashtirish;

mahoratli pedagog tomonidan o'zining kasbiy malakalarining hamkasblarga o'rgatilishi;

tajribali, mahoratli pedagog tomonidan izchil harakatlarning to'g'ridan to'g'ri va izohli namoyish etilishi orqali pedagogik faoliyatda o'qitishning samarali shakl, metod va vositalaridan foydalanish yo'llarini ko'rsatish;

pedagog xodimlar o'rtasida **fan va texnika yutuqlari**, innovatsion g'oya va texnologiyalarni ommalashtirish;

muayyan muammo yoki mavzu bo'yicha tajribali, mahoratli pedagogning ish tajribasini ommalashtirish;

mahorat darslarining harbir ishtirokchisida individual ijodiy pedagogik faoliyat uslubini shakllantirish.

Shuningdek, mahorat darslarini tashkilotish natijasida quyidagi mahsulotlari yaratilishi mumkin:

- sinflar kesimida testlar to'plami;
- sinflar kesimida nazoratishlar variantlari;
- fannio'qitishga doir o'quv resursi;
- fanga doir qo'shimcha masalalar to'plami;
- pedagogika dabiyo tavan balarkartotekasi;

- ilg'orishuslublariniaksettiruvchitaqdimotlar, stendlar, videoroliklar;
- ilmiymaqolavatezislar;
- o`quvkurslari, malakaoshirishkurslari, seminarlar, treninglardasturlari;
- ko`rgazmaliqurolmaketlari;
- fangadoirplakatlarto`plami;
- pedagogningishtajribasiniaksettiruvchitaqdimot;
- pedagoglarningijodiyishlarimahsuli;
- ijodiy va ommaviy xarakterdagi tadbirlar, kechalar uchun senariylar, yo`riqnomalar, nizomlar, yo`l xaritalariva b.

Tahlillar shuni ko`rsatmoqdaki, malaka oshirish jarayonida tashkil etiladigan mahorat darslari pedagoglarni o`z bilimlarini izchil boyitib borishga, yangi xabrotlarni o`zlashtirishga, yangi bilimlarni izlab topishga, ularni qayta ishlash va o`z amaliy faoliyatida samarali qo`llay olishga yo`naltiradi. Bu o`z navbatida pedagoglarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun xalq ta`limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o`quv dasturlarida mahorat darslari tashkil etishga ko`proq ahamiyat qaratish maqsadga muvofiq, deb hisoblayman.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. "Xalq so`zi" gazetasi, 2020-yil 30-dekabr, 276-son.
2. Xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirish kurslari namunaviy o`quv dasturlari. – T.: Xalq ta`limi vazirligi, 2021.
3. Адольф В.А. Инновационная деятельность педагога в процессе его профессионального становления / В.А. Адольф. Красноярск: Поликом, 2007. – 190 с.
4. Адрианова, О.В. Исполнительские качества и их роль в профессиональной деятельности учителя / О.В. Адрианова // Искусство и образование. — 2007. - № 3. - С. 102-104.

- 5.Есинова, Е.В. Формирование ценностного отношения к педагогической профессии / Е.В. Есинова // Педагогика. — 2007. - № 4. — С. 122-123.
- 6.Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии: учебник для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Под ред. С. А. Смирнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Академия, 1999. — 512 с.
- 7.Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To`rayev A.B. Innovatsion ta`lim texnologiyalari / O`quv-uslubiy qo`llanma. — T.: “Sano standart” MCHJ, 2015. — 208 b.
- 8.Мухина С.А., Соловьёва А.А. Современные инновационные технологии обучения. — М.: “Геотар-медиа”, 2008. — 43 с.
- 9.Сафронова, Е.М. Возможности и ограничения процесса повышения квалификации преподавателей / Е.М. Сафронова // Дополнительное профессиональное образование. - 2008. - № 1. - С. 10-11.
- .

Boshlang`ich sinf o`quvchilarining kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirish

Rasulova Sanobar Mamatkulovna Qashqadaryo viloyati

PYMO`MM Maktabgacha, boshlang`ich va maxsus

ta`lim kafedrası katta o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang`ich sinf o`quvchilarining kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirish hamda o`quvchilarining kreativlik sifatlariga ega bo`lishi haqidagi mulohazalar yuritilgan.

**Kalit so`zlar:** bilim, ko`nikma, kreativlik, kreativ fikrlash, ijodkorlik.

Hozirgi paytda jamiyatning maktab oldiga qo`yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarga to`g`ri yondashgan holda ularni amalda bajarish

o'qituvchining vazifasidir. Pedagogik faoliyat inson mehnatining eng murakkab sohalaridan biridir. Hozirgi jamiyatimizda o'qituvchi eng faol pozitsiyadagi shaxs sifatida zamonaviy bilimlarini egallab borishi, tinimsiz izlanuvchan va fidoiy bo'lishi lozim chunki, u kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual hamda ma'naviy qashshoqlikdan qutqarib qoladi. Hozirgi zamon standartlarini amalga tadbiiq etish o'qituvchidan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o'z ishiga ijodiy yondashishni talab etadi. O'qituvchining kreativligi o'z tajribasini qayta ko'rib chiqishi va yaxshilashi hammaga ma'lum narsalarni o'zgartira olishi va ijodiy foydalana olishi, sifat jihatdan yangiliklarni yaratishi juda katta ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Kreativlik so'zini ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D. Simpson tomonidan qo'llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta'riflagan.

Boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har qanday vaziyat, har qanday jarayon va har qanday paytda eng samarali yo'lni izlab topishi va uni amaliyotga joriy qilish orqali dars jarayonini samarali tashkil etishi, boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga tez, tushunarli, qulay, oson va samarali tarzda yetkazib berishi ham kreativlikning bir ko'rinishi deyish mumkin. O'qituvchining kreativligi, ushbu kreativlikning mohiyatini beruvchi ijodkorlik ustuvor xarakterga egadir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonini interfaol metodlar va axborot texnologiyalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Kreativ fikrlash — bu qimmatli va asl g'oyalarni yaratishga olib keladigan fikrlash yo'nalishidir. Barcha insonlar ijodiy fikrlash hamda «kundalik» ijodkorlik

(kundalik muammolarga nostandart tarzda yechim topish) bilan shug'ullanishlari mumkin. Ijodiy fikrlash nafaqat ijodiy asarlarni yaratish yoki san'at bilan bog'liq tasavvur etish vaziyatlarida, balki muammolarni yoki ijtimoiy masalalarni hal qilish kabi boshqa sohalarda funktsional bo'lgan vazifalarda ham qo'llanilishi mumkin.

Kreativlik inson rivojlanishiga va uning shaxsiyatiga xosdir. U maktabning birinchi yillaridan boshlab rivojlana boshlaydi va oliy o'quv yurtlarida davom etadi va shaxs ega bo'lgan tajribalar soni va o'qituvchilarning faoliyati unga yordam berishi mumkin bo'lgan darajada ko'payadi. Shu sababli kreativlik o'quv dasturlarini ishlab chiqish uchun muhim kompetensiya bo'lib kelgan. Ushbu kelishuvga javob berish uchun ijodkorlik konsepsiyasi va psixologik konstruksiyasi aniqlandi va keyinchalik bunday maqsadlarga yo'naltirilgan o'qitish va o'qitish strategiyalarini amalga oshirish uchun uning ishtirok etadigan psixologik jarayoni ko'rib chiqildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi.

Binobarin, kreativlik sifatlariga ega boshlang'ich sinf o'quvchilari ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish va tahlil qila olish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Odatda, boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarining kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday sohada bo'lgani kabi boshlang'ich sinf o'quvchilarinig kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun ilk maktab yillaridanoq poydevor qo'yiladi, shuningdek, masala va misollarni yechishda kreativ fikrlash izchil rivojlantirib boriladi. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zini - o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda kreativ fikrlash harakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari dastlab o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi.

Buning natijasida, o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib-o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi. Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi.

O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi. Masalan, insonning ruhiy xususiyatlarining rivojlana borishi (aql, idrok,

iroda, diqqat va h.k), hayotda o'z o'rnini topa olishi, xalq ravnaqi yo'lida fidokorona xizmat qilishi, e'tiqod masalalarida og'ishmasdan komil inson sifatida shakllanishiga sababchi bo'ladi. Bunday sifatlarni shakllantirishda maktab bosqichida boshlang'ich sinfdan boshlab, ularning ta'lim bilan birgalikda tarbiya masalasi ham alohida e'tibor qaratiladi va shundagina kutilgan natijaga erishiladi. Yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan bog'liq vaziyatlarda esa, ularni eslab qolish qobiliyatlarini rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi metodlardan foydalaniladi. Yangi ma'lumotlarni eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish, eslash usullarini o'rgatish mantiqiy xotirani asosidir. O'quvchilar xotirasiga tayanib mantiqiy mashqlarni bajarsa, ulardagi bilimga bo'lgan qiziqish kuchayadi, dars jarayonida mahsuldorlik ortadi, o'quvchilar ham o'qituvchilar ham darsga mas'uliyat bilan yondashadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Latipova G. O'quvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari 30-aprel 2023 yil
2. Zliyodullayeva Z. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativlikni oshirishning ahamiyati <https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp257-259>
3. Qarshiyeva D. K. O'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlarning o'ri — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 2 (449). — С. 500-505.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI O'RTASIDA OILAVIY MUNOSABAT ODOBINI SHAKLLANTIRISH

Termiz davlat pedagogika instituti
“Pedagogika” kafedrası o'qituvchisi
Zulfiya Rasulova.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oilaning muqaddasligi, o'zbek oilalarga xos bo'lgan an'analar, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida oilaviy munosabat odobi haqida so'z boradi. Ta'lim-tarbiya va odob-axloq masalalarida xalqimizning boy tarixiy, madaniy-ma'rifiy merosi, urf-odati va qadriyatlari, buyuk mutafakkirimiz ta'limotlariga tayangan holda har tamonlama yetuk mukammal inson bo'lib yetishish uchun zarur bo'lgan oilaviy munosabatlarning eng muhim masalalariga, ota-onaning oiladagi burchi va bu borada masuliyatli yondashishiga e'tibor berilgan.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о святости семьи, традициях узбекских семей, этикете семейных отношений среди учащихся младших классов. Опираясь на богатое историческое, культурное и образовательное наследие, традиции и ценности нашего народа, учение нашего великого мыслителя в вопросах образования и нравственности, семейные отношения, необходимые для взросления вполне зрелого и совершенного человека. уделено внимание важнейшим вопросам, обязанностям родителей в семье и их ответственному подходу в этом отношении.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida oilaviy munosabat odobini shakllantirish bo'yicha maktab o'quvchilari bilan ishlashning eng samarali usullari quyidagilar: muammoli vaziyatlarini yaratish, misollar, munozaralar, pedagogik talablar, suhbatlar, ishontirish, trening, loyiha usuli, rol o'ynash va simulyatsiya o'yinlar, o'zini ijobiy idrok etish usuli, maqsadni belgilash usuli, tahliliy-bibliografik metod (tahliliy-bibliografik metodni amalga oshirish jarayonida o'quvchi o'z hayotiy istiqbollarini ko'rishni, o'z oldiga mustaqil hayot

maqsadlarini belgilashni, bugungi va kelajagini rejalashtirishni o`rganadilar), g`oyalarni shakllantirish usuli, mulohaza yuritish va boshqalar, o`qituvchilar bilan rolli o`yinlar, guruhlarda ishlash, mulohaza yuritish va boshqalar.

O`qituvchilar bilan muloqot soatlari, mavzuli munozaralar, davra suhbatlari, munozaralar, individual maslahatlar, o`quv mashg`ulotlari, seminarlar, davra suhbatlari, kichik seminarlar, individual maslahatlar, ma`ruzalar, suhbatlar, bahslar boshlang`ich sinf o`quvchilari o`rtasida oilaviy munosabat odobi shakllantirishning samarali shakllaridir. Pedagogik qo`llab-quvvatlash – bu o`quvchining muammolarini hal qilish jarayonida o`qituvchi va o`quvchi o`rtasidagi o`zaro munosabatlar vositasi. U shakllanayotgan shaxs hayotining barcha sohalariga singib ketgan, o`qituvchining o`quvchilar jamoasiga va har bir o`quvchiga nisbatan doimiy ijobiy munosabatiga asoslanadi. Ta`lim jarayoni shaxsga yo`naltirilgan bo`lishi uchun pedagogik yordam kerak.

Ota–ona va bolalar o`rtasidagi oilaviy munosabatlar odobi munosabatlarini shakllantirish jarayonini qo`llab-quvvatlash o`quvchilar va ularning ota–onalari bilan ishlashda sinfdan tashqari mashg`ulotlarda ota–onalar va o`quvchilarning insoniy munosabatlarini shakllantirishning tarkibiy–funksional modeli va pedagogik shart–sharoitlarini amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi.

Zamonaviy boshlang`ich ta`limda maktab, mahalla hamkorligi texnologiyalarini boshqarish strategiyalarini belgilash, ta`limni modernizatsiyalash sharoitida o`quvchilarda mahalla munosabatlari odobini tarbiyalash mazmuni va sifatiga qo`yiladigan DTS talablari asosida yangi modelni ishlab chiqish samarali yondashuvlardandir. Bu borada maktab, mahalla hamkorligi texnologiyalarining bugungi kun talablariga mos bo`lishi, barcha ta`lim muassasalarida ijtimoiy xodimlar va o`qituvchilarning hamkorligi modeli yaratilishi lozim.

Mahalla xodimlari munosabatlari odobini tarbiyalash jarayonining tizimliliigi va izchilligini ta`minlash uchun maktabda o`quvchilarni o`qitish va tarbiyalash birinchi yildan

boshlab, ota-onalarni pedagogik jarayonning birgalikdagi ishtirokchisiga aylantirish muhim ahamiyatga ega.

Maktab va mahalla hamkorligi munosabatlari odobini tarbiyalash jarayoni amaliy ishlarga yo'naltirilgan bo'lishi va birinchi navbatda muammoli vaziyatlarga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Maktab mahalla bilan ishlashning uch turini ajratadi: psixoterapiya, maslahat va ko'rsatma. Ularning barchasi o'z farzandlarining yaxshi tarbiyachisi bo'lishiga yordam berishga qaratilgan. Shu bilan birga, maktab mahalla xayrixoh munosabatda bo'lishi, ularning muammolarini tushunish va ularga yordam berish istagi muhimligini ta'kidlaydi. Maktab terapiyasi maqsadi mahalla hamkorligi tuzilishidagi o'zgarishlarga erishish.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirishning innovatsion modellaridan biri ijtimoiy faol maktab hisoblanadi.

Fikrimizcha, ijtimoiy faol maktabni boshqarish jarayoniga jamiyatni jalb qiluvchi, maktab va mahalla yaqin va uzoq muddatli maqsadlarini ta'minlash uchun mahalliy resurslarni safarbar qiladigan, umuman olganda, ularning rivojlanishiga va o'zaro manfaatli hamkorligini mustahkamlashga yordam beradigan muassasa. Maktab va mahalla ahli ijtimoiy faol bo'g'inlardan biri. Ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida maktab ochiqligini kuchaytirish tendensiyasi ta'limdagi o'zgarishlarning hozirgi bosqichida maktab, mahalla o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi.

O'quvchilarda maktab va mahalla hamkorligi munosabatlari odobini shakllantirish jarayonining ko'p omilli xususiyatlarini hisobga olgan holda, ishlab chiqilgan modelda ushbu jarayon samaradorligiga hissa qo'shadigan xususiyatlar va omillarni guruhlaymiz:

ijtimoiy tabiat omillari (ota-onalar funksiyalarini bajarishga qo'yadigan talablari);

shariklik tavsifining omillari (pedagogik jarayon ishtirokchilari o`rtasidagi munosabatlarning keng doirasiga ega bo`lgan ta`lim muhitining shartlari);

shaxsiy rivojlanish omillari (xulq-atvorning shaxsiy va madaniy turiga yo`naltirilganlik, tashkilotchilik, maqsadga muvofiqlik va boshqalar);

uslubiy omillar (pedagogik jarayonni tashkil etish mazmunining xilma-xilligi, o`qitish usullari va vositalarining xilma-xilligi).

Har qanday tizimda bo`lgani kabi modelning omillari va tarkibiy bo`linmalari turli kombinatsiyalar va nisbatlarda o`zaro ta`sir qilishi mumkin.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida oilaviy munosabatlar odobini tarbiyalashda ota-onalarning kompetentsiyasini shakllantirishga yo`naltirilgan oila, maktab va mahalla o`rtasidagi o`zaro hamkorlik modeli samaradorligining mezonlari quyidagilardan iborat: ta`lim muassasasining oila va mahalla bilan aloqasini mustahkamlash, ota-ona va mahalla faollarning psixologik-pedagogik bilimini oshirish, ota-ona va bola muhitida psixologik qulaylik, yangi ta`lim loyihalarini amalga oshirish uchun resurslarni egallash.

Ishlab chiqilgan va amalga oshirilayotgan model oila va mahallani umumta`lim muassasasi tomonidan amalga oshirilayotgan tarbiya va ta`lim jarayonining haqiqiy va to`la huquqli sub`ekti sifatida tavsiflaydi. Ushbu model doirasida amalga oshirilayotgan dastur ta`lim jarayonining barcha sub`ektlari o`rtasidagi o`zaro aloqa sifatini o`zgartirish uchun ob`ektiv asos bo`lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Musurmonova O. Oila ma`naviyati–milliy g`urur. –T,: O`qituvchi 1999y. 200 b.
2. Muhammad payg`ambar alayhissalom qissasi. Hadislar. –T: Kamalak, 1991y. 51b.
3. Inomova N. Oilada bolalarning ma`naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: Fan, 1999. 151b.

4.Kamolova N.Q. O`quvchi-yoshlarni iqtisodiy-innovatsion tarbiya berishning milliy-ma`naviy asoslari.-T.: 2004 y.

5.Kaykovus. Qobusnoma.–Toshkent,: O`qituvchi, 1992. – 85 b.

6.Niyozov N.H Iqtisodiyot va bozor.-T.: Mehnat.1992 y .

7.Obidov M. Odob-axloq-ma`naviyat bulog`i.–Toshkent,: Fan, 1999 y. -200 b.

8.Ortiqov M. Yosh avlodni muqaddas g`oyalar ruxida tarbiyalash bo`yicha tavsiyalar.–T.: O`z DJTU, 1995 y. -32 b.

9. Rasulova, Z. (2019). Fundamentals of creative thinking skills development in students. *Theoretical & Applied Science*, (12), 624-627.

10.ZULFIYA, R. Uzbek: History, Today, Future. *Journal/NX*, 7(1), 94-98.

Ta`limda raqamli texnologiyalarnitadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillar

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISHNING MUHIM

OMILLARI MAZMUNI

QARSHIYEVA X.A Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi

67-STIDMI boshlang`ich ta`lim fan o`qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada PIRLS xalqaro baholash dasturi o`tkazilish davriyligi tahlil qilingan. Shuningdek, PIRLS va PIRLS xalqaro baholash dasturlariga o`tish masalalari, O`zbekiston Respublikasining tadqiqotda qatnashishi masalalari haqida ma`lumotlar yoritilgan.

Kalit soʻzlar: PIRLS, PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, xalqaro baholash dasturlari, oʻqish savodxonligi, matnni tushunish, onlayn oʻqish, sayt, boshlangʻich sinf.

Аннотация: в данной статье анализируется периодичность проведения международной программы оценки PIRLS. Также освещена информация о переходе на международные программы оценки PIRLS и PIRLS, участия Республики Узбекистан в исследованиях.

Ключевые слова: PIRLS, PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, международные программы оценки, грамотность чтения, понимание текста, онлайн-чтение, сайт, начальный класс.

Abstract: this article analyzes the periodicity of the PIRLS international evaluation program. Also, information about the transition to PIRLS and PIRLS international assessment programs, the participation of the Republic of Uzbekistan in the research is covered.

Key words: PIRLS, PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, international assessment programs, reading literacy, text comprehension, online reading, site, primary class.

Taʼlim tizimidagi islohotlarning misoli sifatida Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda “Xalq taʼlimi tizimida taʼlim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 997-sonli qarorini keltirish mumkin. Bu qarorda xalqaro baholash dasturlari (PIRLS) - boshlangʻich 4-sinf oʻquvchilarining matnni oʻqish va tushunish darajasini baholash uchun, (TIMSS) - 4- va 8-sinf oʻquvchilarining matematika va tabiiy yoʻnalishdagi fanlardan oʻzlashtirish darajasini baholash uchun, (PISA) -15 yoshli oʻquvchilarning oʻqish, matematika va tabiiy yoʻnalishdagi fanlardan oʻzlashtirish darajasini baholash uchun hamda (TALIS) – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy

o`rta ta`lim muassasalarida o`qitish va ta`lim olish muhitini hamda o`qituvchilarning ish sharoitlarini o`rganish bo`yicha aniq va zarur bo`lgan yo`nalishlar ko`rsatib berilgan. O`qish savodxonligini tadqiq etishda ta`limsohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasining (IEA) PIRLS tadqiqoti (Boshlang`ich sinf o`quvchilarining matnni o`qib tushunish darajasini baholash xalqaro tadqiqoti) mazkur assotsiatsiyaning 1991-yildagi o`qish savodxonligini tadqiq etish dasturiga qo`shimcha holda 2001-yildan joriy etila boshlandi. Har besh yilda o`tkaziladigan ushbu xalqaro tadqiqot bolaning mustaqil inson sifatida rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etib, boshlang`ich ta`limda tahsil olayotgan o`quvchilarning o`qib tushunish ko`nikmalarini xalqaro miqyosda baholaydi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o`qish savodxonligini o`rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang`ich sinfda tahsil oluvchi o`quvchi yoshlarning matnni o`qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda bir marta o`tkazishga mo`ljallangan.

2016-yilgi PIRLS xalqaro 4-sinf o`quvchilarining matnni o`qib tushunish malakalarini baholash sinovlariga dunyoning 50 mamlakati qatnashdi. Har bir davlat boshlang`ich darajada matnni tushunishdan tortib mukammal darajada tushunish borasida turli ko`rsatkichlarni ko`rsatdi. O`rtacha hisobda, Rossiya Federatsiyasi va Singapurlik 4-sinf o`quvchilari o`qish bo`yicha eng yuqori ko`rsatkichlarni namoyon etishdi. Shuningdek, bu ikkala mamlakatlik o`quvchilarning to`rtidan bir qismi matnni tushungan o`quvchilar hikoya syujetlari va nisbatan murakkab matnlarda berilgan ma`lumotlarni izohlash, birlashtirish va baholash ko`nikmalariga ega. Hong Kong, Irlandiya, Finlandiya, Polsha va Shimoliy Irlandiyalik o`quvchilarning beshdan bir qismi matnni mukammal darajada tushuna olish malakasini ko`rsatishdi. 2016-yilda muqobil tanlov sifatida PIRLS tadqiqoti ham joriy etildi. PIRLS tadqiqotida hozirda tobora ahamiyati oshib

borayotgan onlayn o`qish savodxonligiga e`tibor qaratiladi. Ma`lumki, internet o`quvchilarning ma`lumotlarni olishlari hamda maktab fanlari bo`yicha mashg`ulotlar o`tkazishda asosiy vosita sanaladi. PIRLS tadqiqoti boshlang`ich sinf o`quvchilarini tabiiy va ijtimoiy sohalarga tegishli mavzularni o`z ichiga olgan, maktabda o`qitiladigan fanlar bo`yicha beriladigan mashg`ulotlarga yaqinlashtirilgan qiziqarli innovatsion imkoniyatlarni o`z ichiga oladi. Bizningcha, onlayn o`qish ham boshlang`ich sinf o`quvchilarining ilm olishida va o`qish savodxonligining oshishida muayyan darajada xizmat ko`rsatadi. PIRLS 2021da tasodify tanlash yo`li bilan tanlab olingan 150 dan 200 tagacha maktabdan 4 000 ga yaqin o`quvchilar ishtirok etdi. PIRLS 2021 400 000 ga yaqin o`quvchi, 380 000 ota-ona, 20 000 o`qituvchi va 13 000 maktabdan ma`lumotlarni to`pladi. 2021-yilda PIRLS xalqaro baholash dasturi bo`yicha o`tkazilgan tadqiqotga dunyoning 60 ta davlati qatnashdi. PIRLS tadqiqoti butun dunyo bo`ylab 4-sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligi bo`yicha qiyosiy tahlil o`tkazadi. PIRLS-2021 tadqiqotiga mamlakatimizdan 180 ta maktabdan 6000ga yaqin o`quvchilar va ularning ota-onalari, maktab direktorlari va sinf rahbarlari qatnashishdi. Tadqiqot doirasida 4-sinf o`quvchilarining matnni o`qish, tushunish, xulosalar chiqarish, matnlardagi g`oyalar va fikrlarni o`zaro bog`lash darajalarini aniqlashga qaratilgan topshiriqlarni bajarish bilan birgalikda o`quv jarayonidagi muhitni aniqlashga qaratilgan so`rovnomalarda qatnashish ham talab etiladi. Shuningdek, ota-onalar ta`lim sifatiga ta`sir etuvchi omillar, o`quvchining uyidagi muhit va ta`lim muassasasi bilan munosabatlariga oid so`rovnomada qatnashdilar. Tadqiqotda qatnashuvchi maktablar va o`quvchilar Ta`lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi bilan hamkorlikda tasodifiylik tamoyiliga asoslanib tanlab olingan. Ushbu tanlovda ta`lim tili, o`quvchilarning soni va yoshiga ko`ra katta-kichiklik mezonlari ham inobatga olingan. Tadqiqotlar o`zbek, rus va qoraqalpoq tillarida o`tkazildi. O`zbekistonning ushbu tadqiqotda ishtirok etishi ta`lim sifatini

oshirish, xalqaro miqyosda mamlakat nufuzini mustahkamlash bilan birga o`quvchilar bilimini xalqaro talablar darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

O`zbekistonda PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorgarlik ko`rish uchun bir qator ishlar amalga oshirildi. Xususan, Ta`lim sifatini baholash bo`yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi ochildi, boshlang`ich sinf o`qituvchilaridan trenerlar tayinlandi, trenerlarga viloyat va respublika miqyosida seminar treninglar tashkil etildi, respublika miqyosida onlayn vebinarlar o`tkazildi. Respublika miqyosida boshlang`ich sinflarda PIRLSga tayyorgarlik bo`yicha mashq daftarlaridagi matnlar bo`yicha o`quvchilar xalqaro baholash dasturiga tayyorlandi. PIRLS 2021 testi uchun zarur bo`lgan 12 ta matn va 2 ta PIRLS topshirig`ini hisobga olgan holda jami 18 ta yangi matn va elementlar to`plami, shuningdek, 2 ta yangi PIRLS topshirig`i ishlab chiqildi.

PIRLS 2021 tadqiqoti natijalariga ko`ra O`zbekiston Respublikasi o`quvchilarining o`rtacha o`qish ko`rsatkichi 437 ball ekanligi qayd etildi. 2001-yildan beri IEA PIRLS butun dunyo bo`ylab mamlakatlarga o`qish yutuqlari bo`yicha ta`limni yaxshilash uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini berdi. PIRLS har besh yilda to`rtinchi sinfda o`tkaziladi va PIRLS 2026 trend ma`lumotlarning 25 yilligini belgilaydi. Dunyo okeanlari va uning yashash joylari haqidagi PIRLS 2021 PIRLS topshirig`ida o`quvchilarga marjon riflari haqidagi simulyatsiya qilingan internet veb sayti ko`rsatiladi. Animatsion xarita marjon riflarning qayerda joylashganligini ko`rsatadi, matn marjon riflarning xususiyatlarini tasvirlaydi va vediaoda marjon rifi tomonidan suzayotgan baliqlarning suv osti ko`rinishi taqdim etiladi.

PIRLS 2026 asosiy xususiyatlar.

- To`liq raqamli baholashga o`tishni yakunlaydi.
- Talabalar rangli matnlar bo`ylab aylanib chiqishlari va tugmani bosishlari va savollarga javob berishlari mumkin bo`lgan innovatsion interfeysdan

foydalanadi. Uy va maktab kontekstlari haqidagi ma'lumotlarni bog'laydi. Talabalar o'qish yutuqlarigacha o'qishni o'rganadilar.

- Raqamli baholash jarayoni ma'lumotlarini chuqur tushunishga yordam beradi.
- Tasvirlarni avtomatlashtirilgan baholash va qisqa tuzilgan javoblar bo'yicha tadqiqotlarni kengaytiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, PIRLS xalqaro baholash dasturi mamlakatimizning boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish savodxonligi bo'yicha dunyodagi davlatlar ichidagi o'rnini belgilab berar ekan har birimizdan bu jarayonga mas'uliyat bilan yondashishni, ilg'or tajribalardan samarali foydalanishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori. 2018-yil 8-dekabr. <https://lex.uz>.

2. Omanova M.A. PIRLS xalqaro dasturi asosida 4-sinf o'quvchilarida matnni o'qish va tushunish malakasini rivojlantirish. Maqola. PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari. Xalqaro ilmiy konferensiyasi materiallari. Tohkent, 2020-yil 13-mart.

3. ABOUT PIRLS 2021. PIRLS 2021 INTERNATIONAL RESULTS IN READING. <https://pirls2021.org/results>.

4. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 6, 696-700.

5. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program

based on digital technologies (example of pirls). Innovation in the modern education system, 3(25), 159-163.

6. Ina V.S. Mullis va Michael O. Martin. PIRLS-2021 baholash qamrov doirasi. Toshkent-2021

7. COUNTRIES` READING ACHIEVEMENT. PIRLS 2021 INTERNATIONAL RESULTS IN READING. <https://pirls2021.org/results>

8. Туранова, И. (2022). Oliy ta`lim tizimida innovatsion texnologiyalari) an foydalanish. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 217-219.

9. Ummatkulova, S. S. (2021). A NEW APPROACH TO TEACHING FOLK WORKS IN LYRICAL AND SMALL GENRES. Экономика и социум, (2-1), 381-384.

10. Utanbayeva, D. (2023). BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARINI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA SAMARALI TAYYORLASHDA BADIY MATNLAR BILAN ISHASHNING AHAMIYATI. Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(4), 27-31.

11. Utanbayeva, D. A. (2020). BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARINI ONA TILI TA`LIMI JARAYONIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O`RGATISH. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 236-239).

Xalqaro baholash dasturi asosida boshlang`ich sinf o`quvchilarining tashkiliy pedagogik xususiyatlari.

Gulnora Narmatova Tojiyevna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o`rgatish milliy markazi katta o`qituvchisi Tel: 881671312

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi (inglizcha: Programme for nternational Student Assessment) — turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur hamda

PIRLS – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash va boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi professional ta'lim tizimida o'quvchilarni fanlararo uzviylik asosida o'qitish orqali ularni, xalqaro baholash dasturi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini matnlar ustida ishlash savodxonligini oshirish va axborot bilan ishlash ko'nikma va malakalarini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar:*Pirls, Timss raqobatbardosh, intellektual, resurs, ta'lim sifati, uzviylik, uzluksizlik, modernizatsiya, integratsiya, kommunikativ, innovatsiya.*

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi har tomonlama e'tiborni kuchaytiradi. Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro

mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo`lda xalqaro tajribalarni o`rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo`nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Shu maqsadda, O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta`limi tizimida ta`lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to`g`risida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori bilan O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta`lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta`lim sifatini baholash bo`yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Shu bilan birga, ta`lim sifatini baholash bo`yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish vazifalari belgilandi:

**Xalqaro o`quvchilarni baholash dasturi** (*inglizcha: Programme for nternational Student Assessment*) — turli davlatlarda 15 yoshl o`quvchilarning savodxonligini o`quvchilarning savodxonligini (o`qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo`llash qobiliyatini baholovchi dastur.

PIRLS – boshlang`ich 4-sinf o`quvchilarining matnni o`qish va tushunish darajasini baholash;

XALQARO TADQIQOTLARDA BOSHLANG`ICH SINFLAR O`QUVCHILARINING O`QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASH

PIRLS – boshlang`ich sinf o`quvchilarining matnni o`qib tushunish darajasini baholash bo`yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Boshqacha qilib aytganda, boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qib tushunish ko`nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma`lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o`qish va o`qitishni yaxshilash uchun ta`lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma`lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to`g`risida»gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg`or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta`limi tizimida ta`lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida

o`quvchilarning o`qish, matematika va tabiiy yo`nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo`naltirilgan ta`lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. Shuningdek, konsepsiya doirasida o`quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg`u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta`lim dasturlari va yangi davlat ta`lim standartlarini joriy etish, o`quvchilarning bilim darajasini baholashda xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan.

PIRLS dasturi 4-sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. Mazkur dastur IEA tashkilotining 4-sinf o`quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholaydigan TIMSS dasturini to`ldirishga yo`naltirilgan bo`lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro o`quv markazi IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi. 2021-yilda o`tkaziladigan PIRLS tadqiqotlarida dasturning birinchi marta raqamli formatga (digital PIRLS, lekin shu bilan birga an`anaviy qog`oz format bo`ladi) o`tishi hamda PIRLS, 2016-yilda boshlangan internet muhitida boshqariladigan onlayn o`qishni kompyuterda baholash ko`zda tutilmoqda

PIRLSning o`qishdagi yutuqlarni baholash doiralari IEA tomonidan 1991-yilda o`qish savodxonligi bo`yicha olib borilgan tadqiqotlardan foydalangan holda, ilk marotaba, 2001-yildagi tadqiqotlar uchun ishlab chiqilgan. Shundan buyon PIRLSning baholash doiralari tadqiqotning har bir davri uchun, shu jumladan, 2021-yildagi tadqiqot davri uchun ham yangilandi. O`qish savodxonligining bu ko`rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko`plab o`qish nazariyalarini aks ettiradi. O`quvchining matn bilan ishlashi jarayonida o`quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o`quvchi ma`noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv inglizcha «construct» – yaratmoq deyiladi). O`quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo`lib, ma`no yaratadi, matn

ustida mushohada yuritadi va samarali o`qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo`llaydi.

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlarning xususiyatlari. Matnlar PIRLS dasturida murakkabligiga qarab, o`rtacha 500 dan 800 tagacha, o`quvchilarining o`qish savodxonligi darajasi past bo`lgan mamlakatlar uchun 400–500 ta, PIRLSda esa, taxminan, 1000 ta so`zdan iborat bo`ladi. PIRLS matnlari uchun anqlik va izchillik muhim mezon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta`limi tizimida ta`lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to`g`risida”gi 997-sonli qarori. 2018-yil 8-dekabr. <https://lex.uz>.

2. Omanova M.A. PIRLS xalqaro dasturi asosida 4-sinf o`quvchilarida matnni o`qish va tushunish malakasini rivojlantirish. Maqola. PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari. Xalqaro ilmiy konferensiyasi materiallari. Tohkent, 2020-yil 13-mart.

3. ABOUT PIRLS 2021. PIRLS 2021 INTERNATIONAL RESULTS IN READING. <https://pirls2021.org/results>.

4. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 6, 696-700.

5. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program based on digital technologies (example of pirls). Innovation in the modern education system, 3(25), 159-163.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARIDA KITOBGA MUHABBAT UYG`OTISH HAMDA O`QISHGA O`RGATISH ASOSIDA O`QUVCHILARNING XOTIRASINI MUSTAHKAMLASH

Ziyoqulova Aziza Shuhrat qizi

Termiz shahar 17-umumiy o`rta ta`lim maktabining

oliy toifali boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Yo`ldosheva Xosiyat Madat qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang`ich sinf o`quvchilarining ona tili va o`qish savodxonligi darslarida faol ishtirok etishida, yozma va og`zaki nutqini rivojlantirishda, mustaqil fikrlashda, xulosa chiqarishda o`quvchilarda kitobga muhabbat uyg`otish hamda o`qishga o`rgatish asosida o`quvchilarning xotirasini mustahkamlash mashqlar haqida fikr-mulohazalar yoritilgan.

***Kalit so`zlar:*** Ona tili va o`qish savodxonligi, xotira, kitobga muhabbat, kitob bilan do`stlashish, mustaqil fikrlash, mashqlar va metodlar.

Boshlang`ich sinf ta`limi o`qish darslari orqali olib boriladi. Agar bola boshlang`ich sinflarda o`qish bilan og`zaki va yozma nutqni egallab olsa, o`qish darslarini yaxshi ko`rsa, kitob bilan do`stlashsa, unda dasturiy materialni ta`limning hamma bosqichlarida yaxshi o`zlashtiradi. Bizning o`qituvchilik vazifamiz shundan iboratki, bolalarni kitob bilan ishlashga, ma`nosini chuqur tushuntirishga, o`qib chiqilgan materialni mustaqil tahlil qilishga, shuningdek unga o`z munosabatini aniqlashlarini o`rgatish kerak. Birinchi sinfdan boshlab o`quvchilarni nafaqat kutubxona bilan tanishtirish, do`stlashtirishlari va butun umr davomida kitoblarga hamroh bo`lib qolishlari uchun harakat qilish lozim. O`qish, mutolaa fikrlash qobiliyatining shakllanishida asosiy shartdir. Pedagog olimlarimiz o`quvchilarning aqliy jihatdan orqada qolishini tekshirganda, shunday xulosaga

kelishgan. “Agar boshlang`ich maktabda bolalar kam o`qigan, kam fikrlagan bo`lsa, bu kemtik ularda miyaning zaif rivojlanishiga olib keladi”.

So`ngi yillarda o`tkazilgan tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, tez o`qish fikrlash qobiliyatini faollashtiradi va u boshlang`ich maktabdan to o`rta va yuqori maktabgacha ta`limning turli bosqichlarida o`quv jarayonini takomillashtirish vositalaridan biri sanaladi. Har bir o`quvchi ravon, tez o`qimasa, samarali dars haqida gap bo`lishi mumkin emas. Boshlang`ich maktab o`quvchilaridagi bilimlarning mustahkam poydevoritez o`qish qobiliyatiga bog`liq. Boshlang`ich sinflarda o`qish va yozish qobiliyatiga ega bo`lgan o`quvchi o`rta va yuqori sinflarda hech qachon qoloq bo`lmaydi. O`quvchilarning tez, ifodali o`qishlari uchun o`qish darslarida murabbiylarimiz tomonidan bir necha tavsiya qilingan tizmlardan samarali foydalanish yaxshi natija bermoqda. Ayrimlarini esa ota-onalarga qo`llashni maslahat qilish kerak. Mashqlarni muddatli emas, balki muayyanligi muhimdir. Insonning xotirasi shunday tuzilganki, u doimo ko`rib turgan narsasini emas, balki miltirab ko`ringan narsalarni esda saqlaydi, aynan mana shu jarayon miyada qo`zg`alishni tug`diradi va xotirada qoldiradi. Shuning uchun biz bolalarga qaysidir qobiliyatlarni o`zlashtirish va avtomatik saviyasiga keltirishga yordam bermoqchi bo`lsak, har kun ma`lum bir vaqt oralig`ida ular bilan hajmi katta bo`lmagan mashqlarni o`tkazib turishimiz kerak. Ko`pchilik oilalarda esa boshqa holatni kuzatish mumkin. Yomon o`qiydigan bolasini o`qishga unday turib, otasi yoki onasi shunday deydi: “Mana shu ertakni o`qib chiqqin, o`qimaguningcha o`rningdan qo`zg`alma”. Sekin o`qiydigan birinchi sinf o`quvchisi uchun bu kichik ertakni o`qib chiqishga bir, bir yarim soat kerak bo`ladi. Bu esa mashaqqatli albatta. Ota-onalar bu yerda muhim pedagogic xatoga yo`l qo`yadilar, ya`ni boalda o`qish istagini so`ndiradilar, uni bezdiradilar. Agar uyda mashqlar uch qismga bo`lib, 5 daqiqadan o`tkazilganda yaxshi bo`lardi. Bola kichik abzas (satr boshi) ni o`qib, uning mazmunini tushuntirib beradi, bu ikki soatdan so`ng yana bir qismi o`qiladi. Bunday mashqlarning samarasi bir o`tirishda ma`lum vaqt ichida o`tkazilgan mashqqa nisbatan ancha yuqori bo`ladi. Ovoz chiqarib o`qishdan foydalanish katta samara bermoqda. Endilikda ovoz

chiqarib o`qishning samarasini har bir mutaxassis tasdiqlaydi. Xo`sh, ovoz chiqarib o`qish nima o`zi? Barcha o`quvchilarning baravar bir-biriga xalaqit bermaydigan darajada past ovoz chiqarib, har biri o`z tezligida o`qishni ovoz chiqarib o`qish deb ataladi. Bu mashq 5 minut davomida o`tkaziladi. Odatdagi uslublarda muallim dars mobaynida o`ntacha o`quvchini so`rashga ulguradi. Bunda o`quvchilardan har biri ikki minut shug`illanadi. Shunday qilib umumiy mashq dars mobaynida $10 \times 2 = 20$ (o`quvchi x minut) ni tashkil etadi.

Ovoz chiqarib o`qishni qo`llaganda aniq maqsadga qaratilgan mashq uchun 5 minut vaqt ajratamiz. Bu mashqlarni tushuntirib o`tish shart emasdir. Uyqudan oldin o`qish ham yaxshi samara beradi. Gap shundaki, hissiy xotirada so`nggi hodisalar mustahkamlanadi va inson uyqusining 8 soati shu taassurotlar ostida bo`ladi, organizm shunday holatga ko`nikib qoladi. Agar bola o`qishni yoqtirmasa, demak, bu narsa uning o`qish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishini anglatadi. Shunda asosiy o`qish tartibini qo`llash o`rinlidir. Bunday tartibda bola 1-2 qator o`qiganidan keyin, biroz dam oladi. Ushbu tartibda bola diafilm ko`rgandan so`ng, o`z-o`zidan vujudga keladi. Diafilm uyqudan oldin ko`rilsa, yaxshi bo`ladi. O`qish tartibi diafilm yordamida 5-sinfda ham bolani o`qishga jalb etish mumkin.

Mutolaa qilish texnikasining rivoji ko`pincha bo`sh (zaif) rivojlanganda operativ (tezkor) xotira tormozlanadi. Bu nimani anglatadi? Masalan, bola 6-8 so`zdan iborat gapni o`qiydi. 3-4 so`z o`qib bo`lgach, 1-so`z yodidan ko`tariladi. Shuning uchun u gapning ma`nosini anglab ololmaydi. Bu holda operativ xotira ishlash zarur. Bu esa ko`rib eslab, eslab qolib yoziladigan diktantlar yordamida amalga oshiriladi. Ular 18 ta to`plamdan iborat.

Mazkur 18 ta to`plamning har birida 6 tadan gap bor. Bu gaplarning xususiyati quyidagicha: agar bir gap atigi 2 so`zdan, 8 harfdan iborat bo`lsa, 18 to`plamning oxirgi gapi 46 harfdan iborat bo`ladi. Gaplar asta-sekin 1-2 harf kiritish yordamida tobora kattalashib boradi. 18 to`plamning hammasi bilan ishlash muddati jami ikki oyni qamraydi. Shunday qilib, operativ xotira ikki oy ichida shu qadar rivojlanadiki, bola 46 harfdan iborat bo`lgan gaplarni eslab qoladi. Endi u

gaplarning manosini oson anglaydi, o`qish unda qiziqish uyg`otadi. Shuning uchun ta`limning o`qitish jarayoni ham tezroq kechadi.

Ko`rib eslab qolib yoziladigan diktantlar qanday yoziladi? Yozuv taxtasiga diktantlar yozilgan material oson qo`yiladi, unda to`plamlardan biridagi 6 ta gap yozilgan bo`ladi va varaq bilan berkitib qo`yiladi. Keyin qog`oz varag`ini pastga surib, birinchi gap ko`rinadigan qilib qo`yiladi va bolalar ma`lum vaqt ichida uni ichlarida o`qib yodda saqlab qolishga harakat qiladilar. Eslab qolish vaqti ko`p vaqt davom etmaydi, umuman 4-7 sekund. Bu vaqt o`tgandan keyin gap varaq bilan berkitiladi, keyin esa uni daftarga yozish taklif etiladi. Ehtimol, bu jarayon mobaynida o`quvchilardan biri: “Mening yodimda qolmadi” deyishi mumkin. Bunda xotirjam qizishmasdan xayrixoxlik bilan: “Hozir yoningdagi o`rtog`ingdan bu gapni ko`chirib olgin, keyingi gal yodingda qolishiga harakat qilgin” deyish o`rinlidir. Shundan keyin ikkinchi gapning o`qilishi va yodda saqlab qolish jarayoni keladi. Navbatdagi gap berkitilgandan so`ng u ham daftarga yoziladi.

Har bir to`plamning 6 ta gapiga ona tili darsida odatda 5-8 minut vaqt ketadi. Agar o`quvchi yonidagi bolaning daftariga tez-tez mo`ralab qarasa, ya`ni gap yodida qolmagani oydinlashsa, keying kun muayyan to`plamidagi gaplar ustida ishlashni takrorlash kerak. Bu jarayon hamma bolalar mustaqil yoza olmaganiga qadar davom etadi. Faqat shundan keyin navbatdagi to`plamga o`tish kerak. Shunday qilib, har bir to`plam bilan shug`illanish uchun o`rtacha 3 kun talab etiladi. Odatda bir oy mobaynida o`tkazilgan mashqlar o`qitish ta`limining dastlabki samarasini beradi, bolalar gapning mazmunini tez o`zlashtiradilar, havas, qiziqish va istak bilan o`qiydigan bo`ladilar.

Bolalar o`rtasida o`tkaziladigan mashqlar bolaning yosh xususiyatlariga mos va xos bo`lishi zarur. Mashqlar o`quvchini faollashtiribgina qolmay ularni teran fikrlashga, jismonan va ma`nan tetik bo`lishga yordam beradi. Bundan tashqari xotirani mustahkamlovchi matematik mashqlar o`quvchi tashabbuskorligini yanada oshirishga zamin yaratadi. Matematik topshiriqlarni ko`rgazmali qurollar

va rangli plakatlar asosida boyitish dars samaradorligini oshirsa, bolalar ta'lim-tarbiyasida ham o'z o'rniga ega.

Mashqlar bir o'quvchi bilan emas, balki hamma o'quvchilar bilan birgalikda o'tkaziladi, ya'ni o'quvchilar o'z tezligida, lekin o'rtoqlariga xalaqit bermaydigan ovozda birvarakayiga o'qiydilar.

Takroriy o'qishda bolalarda o'qish tezligi har xil bo'lishini e'tiborga olish lozim. Shuning uchun hajm jihatidan bir xil bo'lgan parchani bermasdan, balki bir vaqt oralig'ini mo'ljallash lozim. Amalda bu shunday o'tkaziladi: yangi hikoyani o'qituvchi o'qib bergandan so'ng, o'quvchilar uni anglab, mazmuniga tushinishgach, o'qituvchi hamma o'quvchilarga bir minut davomida baravar o'qishni taklif qiladi. Berilgan vaqt tugaganda har bir o'quvchi qaysi so'zda to'xtaganini belgilaydi. Keyin shu matn takroran o'qiladi. Bunda yana kelib to'xtagan so'zni belgilab, 1- va 2-o'qishda kelib to'xtagan so'zlarni taqqoslaydi. Tabiiyki ikkinchi o'qishda o'quvchi bir nechta so'z ko'proq o'qigan bo'ladi. O'qishning tezlashishi o'quvchilarda insoniy tuyg'ularni uyg'otadi, ularda tag'in o'qish istagi tug'iladi. Shunday bo'lsa-da, bir matnni uch martadan ko'proq o'qish yaramaydi. Undan ko'ra topshiriqni o'zgartirib, shu matnda nutq apparatini mashq qildirish, ya'ni keyingi (tez aytish tezligida o'qish) mashqini qo'llash mumkin.

Tez aytish tezligida o'qish mashqini qo'llaganda ifodali o'qishga e'tibor berilmaydi, chunki bir-biriga qarama-qarshi topshiriq berish mumkin emas.

Bu mashq faqat nutq a'zolarining rivoji uchun mo'ljallangan, shu boisdan ifodali o'qishga talab oshiriladi. O'quvchilar so'zlarning qo'shimchalarini ichga yutmasdan, aniq talaffuz qilishlari kerak mashq 30 sekunddan oshmasligi kerak. Shundan so'ng o'qituvchi quyidagi so'zlar bilan mashqni tushintiradi.

Endi bu mashqni shoshmasdan, lekin chiroyli va ifodali o'qing. Bolalar tanish matnning bir qismini oxirigacha o'qiydilar, o'qituvchi ularni to'xtatmaydi. Ular matnning notanish qismiga o'tadilar, shunda kichik mo'jiza sodir bo'ladi. Bu mo'jiza shunday: bola bir matnni takroran katta tezlikda o'qib, matnning notanish qismiga o'tganida ham tez o'qishda davom etadi. Uning imkoniyati ko'pga

yetmaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarni qiziqtirish uchun ko'pdan ko'p usul va metodlardan foydalanishi mumkin. Ajoyib usullardan biribittasi bor, u 3-sinfda qo'llaniladi.

O'qish darsining oxirida o'qish tezligini mustaqil o'lchash uchun 3-4 minut vaqt ajratiladi. Bolalar bir minut davomida matnni past ovozda o'qib, qaysi so'zga kelib to'xtaganlarini belgilaydilar, keyin qancha so'z o'qiganlarini hisoblab, natijani kundalikka yozadilar.

Bu ish har o'qish darsida kun sayin davom ettiriladi. Bir haftadan keyin o'qituvchi o'quvchi yoniga borib: "Orani ko'raylik-chi, bir hafta oldinnechta so'z edi?" deb so'rash mumkin. Natija o'qish tezligining muntazam oshganiga ishora qiladi. Bu o'quvchilarning o'qishga nisbatan munosabatiga ijobiy tasir etadi.

Bolalar shiorlari: Zafar Diyor, Quddus Muhammadiy, Po'lat Mo'min, Muhammadjon Rahmon va boshqalarning she'rlarida xotirani rivojlantiradigan va ifodali o'qishni kamolga yetkazadigan imkoniyatlar mavjud. O'quvchilar oldin tanlagan she'rning bir qismini ichlarida, keyin ovoz chiqarib o'qiydilar, shundan so'ng ko'zlarini yumgan holda aytadilar.

O'quvchining oldingi va hozirgi erishgan natijalarini qiyoslash juda foydali: hamma bolalarda shaxsiy o'qish tezligini hisoblaydigan qog'oz bo'lishi. Unda tekshirilgan kun sanasi va bir minut ichida o'qigan so'zlar miqdori belgilanadi. Shunday tartibda ham bir haftadan ham bir necha oydan so'ng erishiladigan natijalarni taqqoslash kerak. Har bir o'quvchi o'qishining rivojlanayotganini ko'rib, urinishlari yaxshi natijalar berishiga ishonch hosil qiladi.

O'quvchining har biri, boring-ki, kichik bo'lsa-da yutug'ini payqashga harakat qilish zarur, uni ajratib ko'rsatish kerak. Bolaga mehnatning natijasini ko'rsatish, vaqtida rag'batlantirish, boshqalarga o'rnak bo'lishni, uning urinishlarini yuqori baho bilan baholashni muhim deb bilish zarur.

Bunday ketishda bolalar qiziqib, ilhom va istak bilan ishlaydilar. Shuningdek bolalarni kitobga qiziqtirish uchun 1-sinf dan boshlab sinf kutubxonasi tashkil

etiladi. Unga sinf kutubxonachisi jalb etiladi. Hamma kitoblarga tartib raqam yoziladi. Kutubxonachida sinf o`quvchilarining ro`yxati bo`ladi.

Har oydan keyin bolalar bir oyda o`qib chiqqan kitoblarini gapirib beradilar, nima o`rganganliklarini, o`zlari uchun kerakli nima olganliklarini so`zlab berishadi. Biro y ichida eng ko`p kitob o`qigan o`quvchilar sovrinlar bilan mukofotlanishadilar. Sovg`alarni oldindan ota-onalar tomonidan olingan kitoblar bo`ladi

1-sinfdan boshlab bolalar maktab kutubxonasiga ham olib boriladi, u yerda kitoblar haqida qiziqarli suhbatlar o`tkaziladi. Sinfning barcha o`quvchilari birgalikda kutubxonaga a`zo bo`lishadi.

Kutubxonaga birinchi borish bayramga aylanadi. Oldindan maktab kutubxonachisi bilan kelishib olinadi, rang-barang bezatiladi, kitoblar tayyorlanadi. Dastlab “Qiziqarli kitoblar makoni qayerda?” mavzusida suhbat o`tkaziladi. Sinfda esa maxsus kutubxonacha namoyishga qo`yiladi. Bolalar ularni xoxlagan paytlarida ularni o`qib, mazmunini o`qish va sinfdan tashqari o`qish darslarida so`zlab beradilar. Bolalardagi o`qishga qiziqishni qo`llab-quvvatlash uchun har doim yangiliklar kiritib borish zarur. O`quvchilar bilan birgalikda kutubxonaga yozilish shunday tartiblardan biri bo`lishi mumkin.

O`quv yili nihoyasiga yetganda kutubxonaga eng ko`p borgan, ko`plab qiziqarli, yangi narsalarni bilib olgan, kitoblarni yaxshi holatda topshirgan o`quvchilar ota-onalar tomonidan tayyorlangan “Yilning eng yaxshi kitobxoni” deb nomlangan yorliqlar bilan mukofotlanadilar. Ishning bunday usullari o`quvchilar faoliyatini faollashtiradi, kitobga, mutolaa qilishga mehr va qiziqish uyg`otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod - O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent: “Sharq”, 1997 y.

2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. - Toshkent: „O'zbekiston“, 2008.
3. Karimov I. A. O'zbekiston Konstitutsiyasi – biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir. „Xalq so'zi“ gazetasi, 2009- yil, 6- dekabr soni.
4. Karimov I.A. Amalga oshirayotgan islohotlarimizni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati qurish – yorug' kelajagimizning asosiy omilidir. „Xalq so'zi“ gazetasi, 2013-yil, 6-dekabr soni.
5. Karimov I.A. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz.-Toshkent: „O'zbekiston“, 2000, 26-bet.
6. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7-jild. - Toshkent: „O'zbekiston“, 1999 y.
7. Karimov I.A. Milliy mafkura mamlakat kelajagining poydevori. - Toshkent: 2002.
8. Mirziyoyev. Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: „O'zbekiston“, 2017.
9. Mirziyoyev. Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. - Toshkent: „O'zbekiston“, 2017.
10. Abduqudusov O.A. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari.- Toshkent:

O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDA KONFLIKTNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Sodiqova Mohruxsor Muhammadsohibzoda,

ChDPU „Boshlang'ich ta'lim“ yo'nalishi 2 kurs talabasi.

Izatulloyeva Parvina Fariddunovna,

ChDPU qoshidagi Akademik litseyning 2-kurs o'quvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda va oliy ta'limda, umuman olganda pedagogika sohasida ro'y beradigan, o'qituvchi va o'quvchilar, o'qituvchi va o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarning paydo bo'lish sabablari va ularni bartaraf etish yo'llari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik nizo, konflikt, o'qituvchi, o'quvchi, dars jarayoni, boshlang'ich ta'lim, pedagogik ziddiyatlarni hal qilish.

Аннотация: В данной статье преподаватели и учащиеся, учитель и учитель, студент и студент, которые возникают в начальном и высшем образовании, в целом в области педагогики получают информацию о причинах конфликтов между ними и путях их устранения.

Ключевые слова: педагогический конфликт, конфликт, учитель, ученик, учебный процесс, начальное образование, разрешение педагогических конфликтов.

Abstract: In this article, teachers and students, teacher and teacher, student and student, which occur in primary education and higher education, in general in the field of pedagogy. information about the causes of conflicts between them and ways to eliminate them.

Key words: pedagogical conflict, conflict, teacher, student, teaching process, primary education, resolving pedagogical conflicts.

Bizning bugungi hayotimizda konflikt juda ko'p paydo bo'lmoqda. Konflikt davlatlar o'rtasida, jam'iyatda, mahallada va hattoki oilada ham vujudga kelishi mumkin. Bugungi kunda maktablarda, ya'ni pedagogika sohasida ham juda ko'p

nizolar paydo bo'lmogda. Bunga misol qilib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida, o'qituvchi va o'qituvchi o'rtasida, direktor va o'qituvchilar o'rtasidagi konfliktlarni keltirishimiz mumkin.

Pedagogik nizo bu – pedagog va talaba, ota-ona, hamkasblar yoki rahbariyat o'rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi, o'zaro qarama-qarshilik, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi kelishmovchilik, tortishuv va mojarodir. Shunindek, pedagogik nizo o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida muammolar tortishuvlar, kelishmovchiliklar bo'lib, o'qituvchi shu muammolarning oldini olishi, unga yo'l qo'ymasligi va shu muammolarning yechimini topishi kerak. Pedagogik nizo bir qator belgilarga ega. Unga xos bo'lgan asosiy belgilar quyidagilardir: inqiroz; anglashilmovchilik; kutilmagan hodisa; zo'riqish; noqulaylik; ichki yoki tashqi xavotir; bartaraf etish qiyin bo'lgan qo'rquv.

Pedagogik nizolarni keltirib chiqaruvchi omillar esa quyidagilar: axborot omili; munosabat omili; xulq omili.

G.I.Kozyrevning ta'kidlashicha, bolaning maktabga moslashishi, uning ijtimoiylashishi, oilaviy munosabatlar tabiati, uning qadriyatlar tizimi (ma'naviy, axloqiy va b.) qanday shakllanganligi, o'quvchilar o'rtasidagi nizolar sonini kamaytirish yoki ko'paytirish qanchalik muvaffaqiyatli bo'lishiga bog'liq.

Bolalar o'rtasidagi ziddiyatlarning bevosita sabablari hissiy va shaxsiydir. Bular odatda atrofida sodir bo'layotgan voqealarni shaxsiy idrok etish bilan, boshqa bolaning xatti-harakatlariga sezgir reaksiya bilan, o'yin harakatlari va hokazolarning to'g'riligi haqidagi qarashlarning tafovuti bilan o'lchanadi.

Bolalar jamoasidagi nizolar turli xil – ham ijobiy, ham salbiy funksiyalarni bajarishi mumkin.

“O`quvchi – o`quvchi” o`rtasidagi konfliktlarning o`ziga xos sabablari. Biz ko`rib chiqqanlardan tashqari, nizolarning asosiy sababi o`quvchilar o`rtasida, G.L.Voroninning so`zlariga ko`ra, bolalarda muloqot, munosabat qobiliyatlari yo`qligi (qo`pollik, mug`ombirlik, shavqatsizlik, jahldorlik kabilar) sababli ularning o`rtalarida konfliktlar kelib chiqishiga sabab bo`ladi.

“O`quvchi – o`quvchi” o`rtasidagi konfliktlarni o`rganish shuni ko`rsatadiki, ular ko`pincha tashqi va ichki tartibning o`ziga xos sabablaridan kelib chiqadi.

Tashqi sabablarga quyidagilar kiradi: mashg`ulotlarning haddan tashqari og`irligi, o`quvchilarning umumiy charchoqlari ziddiyatlarning kuchayishiga olib keladi; jamoadagi o`zgarish va undan kelib chiqadigan bu yangi jamoaga kelganlarni moslashtirishdagi qiyinchilik; jamoadagi noqulay axloqiy va psixologik muhit.

Ichki sabablarga asosan shakllanmagan refleksiyalarga moslashuvchanlik kiradi. Refleksiyalar uch turga bo`linadi: 1. Vaziyatli (haqiqiy) refleksiya. 2. Petrospektiv refleksiya. 3. Istiqbolli refleksiya.

“O`qituvchi – o`quvchi” tizimida nizolarni hal qilish usullari. “O`qituvchi – o`quvchi” tizimida nizolar sabablari va ularni hal qilish yo`llari to`rtta. Ular:

Birinchi ziddiyat davri – bu ta`lim faoliyatining boshlanishi. Bu davr birinchi sinf o`quvchilariga xos bo`lib, ular juda qiyin bosqichni boshdan kechiradilar: yetakchi faoliyat (o`yindan tortib to ta`limgacha), o`zgarishda ijtimoiy rol (boladan maktab o`quvchisiga aylanadi), yangi talablar va majburiyatlar paydo bo`ladi. Maktabga psixologik moslashish uch oydan bir yilgacha davom etishi mumkin.

Ikkinchi ziddiyat davri o`quvchining boshlang`ich sinfni bitirib, 5-sinfga o`tish davriga to`g`ri keladi. Boshlang`ich maktabdagi turli fan o`qituvchilari olib boradigan fanlarga nisbatan yuqori sinflarda yangi fanlar paydo bo`lishi, boshlang`ich sinf o`qituvchilariga qaraganda qat`iy va talabchan bo`lgan

munosabatlar, ish hajmining ortib borishi, mustaqil ish, yangi o'qituvchilar va yangi fanlarga moslashish kabilar bunga misol bo'ladi.

Uchinchi ziddiyat davri 9-sinfning boshida bohlanadi, kelajak hayotni tanlashda muammo tug'ilganda, maktabda o'qishni davom ettirish yoki o'rta maxsus o'quv yurtiga o'qishga borish kabilarda ko'zga tashlanadi.

To'rtinchi ziddiyat davri bitiruv, kasb tanlash, universitetda imtihonlar, shaxsiy hayotning boshlanishi. Afsuski, bugungi kunda maktab bitiruvchilarni muayyan ijtimoiy rollarni bajarishga tayyorlamaydi. Shuning uchun bu davr ko'pincha o'tkir to'qnashuv bo'lib, muvaffaqiyatsizliklar, inqirozlar, hayotning turli sohalaridagi muammolardan iborat.

Qaysi davrda bo'lishidan qat'iy nazar, o'quvchi bilan orangizda nizo paydo bo'lsa, o'quvchiga nisbatan bag'rikeng, hamdard, murosasiz bo'ling. Muloqotda mulohazalarni saqlang, qisqa va lo'nda qilib, xotirjam ohangda gapiring. Unga nisbatan neytral bo'lib, o'zingizning ijobiy munosabatingizni ko'rsating.

Pedagogik jarayonda ayniqsa o'rta maktabda, nizoli vaziyatlar odatiy hisoblanadi. Ularning yechimi o'quvchilarning jamoaviy o'quv faoliyatini tashkil etishga yordam beradi.

Oqituvchining imidji ham atrofdagilarga uning shaxsi to'g'risida ma'lumot berish bilan birga o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli pedagogning imidjida soddalik, tartiblilik, bejirimlik aks etishi kerak.

Pedagoglarning pedagogik nizo ishtirokchilariga pedagogik yordam ko'rsata olish imkoniyatiga ham ega bo'lishlari zarur. Bu borada pedagogik nizo sub'ektlariga ko'rsatiladigan pedagogik-psixologik yordam turlari quyidagilar sanaladi: maslahat berish; axborotli yordam ko'rsatish; tashxislash; amaliy treninglar uyushtirish.

Xulosa o`rnida aytish mumkinki, o`qituvchilik har qanday kasbdan ko`ra yuqoriroq darajada turadi. Gohida bir kishi bitta bolaga tarbiya bera olmasligi mumkin, lekin muallim bolalarga ilmu-adab o`rgatadi, bu mashaqqatlarni o`z boshidan kechiradi. Shu bois muallimga qulluq qilsa arziydi. Zamonaviy o`qituvchi ijtimoiy psixologiyada ham pedagogikada ham o`quvchilar o`rtasidagi o`zaro munosabatni, ijtimoiy psixologik munosabatlardan foydalanishni bilishi, ziddiyatlarning oldini olishi zarur. Bo`lajak pedagog pedagogik nizolarning yuzaga kelish asoslari bilan tanishishi, ya`ni bunday nizolarni kelib chiqish sabalarini anglashi, shu o`rinda turli nizolarning oldini olish, bartaraf etish usullari haqida nazariy bilimlarni amaliyotda keng tatbiq eta olishi lozim. Shunday ekan, bo`lajak pedagoglardan yuksak bilim, tajriba, o`z kasbiga sadoqat va mahorat talab etiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ernazarova Gulnora Oblaqulovna, Islamova Maftuna Sharofiddinovna. Pedagogik konfliktologiya. Toshkent. "Ishonchli hamkor" 2021.
2. Umarova Z.A. Boshlang`ich ta`limda konfliktologiya. Darslik. – T.: "Vinishprom". 2023
3. *Kozyrev G.I.* Kieli. Venäjä. Mitat. Kustantaja. Forum. Ilmestymisvuosi. 2010. Sidosasu. Kova kansi. Sivumäärä. 304. Г.И.Козйрев. Конфликтология. / Учебник. Венажа. 2010. <https://ruslania.com/fi/kirjat/991803-konfliktologija/>
4. Voronin G.L. Conflicts in School. Russian Education & Society. Volume 36, 1994 Pages 32-42 / Published online: 08 Dec 2014 - Issue 12 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RES1060-9393361232>

**BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHIDA EVRISTIK
TA`LIM O`RNI**

MAMATQULOV ABDIKARIM SUVANOVICH

Sherabod tumani 38 maktab "Boshlang'ich ta'lim" o'qituvchisi

tel: 99-1616025

Annotatsiya. Mazkur maqolada soha olimlarining o'quv jarayonining ijodiy xususiyati borasidagi ilmiy ishlari tizimli o'rganilgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy rivojlantirish omillari va ularni bilimli avlod bo'lib voyaga etishlari borasidagi fikrlari bayon etilgan. Maqoladan oliy o'quv yurti o'quvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, qolaversa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari keng foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, rivojlantirish, evristik qobiliyat, metodika, faoliyat, natija, qobiliyat.*

Аннотация. В данной статье систематически исследуются научные работы ученых области о творческом характере образовательного процесса, а также представлены мнения младших школьников о факторах психического развития и их взрослении как образованного поколения. Статья может быть широко использована студентами вузов, докторантами, независимыми исследователями, а также учителями начальных классов.

Ключевые слова: *логическое мышление, развитие, эвристическая способность, методология, деятельность, результат, способность.*

Abstract. In this article, the scientific work of the scientists of the field on the creative nature of the educational process is systematically studied, and the opinions of the primary school students on the factors of mental development and their growing up as an educated generation are presented. The article can be widely used by university students, doctoral students, independent researchers, as well as primary school teachers.

Keywords: *logical thinking, development, heuristic ability, methodology, activity, result, ability.*

Kirish. Ta'lim rivojlanishining xarakterini aniqlash, keyin uni amalga oshirish vositalarini aniqlash ko'p jihatdan rivojlanish toifasi bilan bog'liq. Pedagogika ensiklopediyasida rivojlanishga quyidagicha ta'rif berilgan:

Rivojlanish [arabcha – tarqalish, yoyilish, kengayish; ommalashish] Bir sifat holatidan ikkinchi, yuqori sifat holatiga o'tish, o'sish, yuksalish; taraqqiyot, ravnaq.

Individning tug'ilganidan boshlab hayotining so'ngigacha davom etadigan shakllanish jarayoni.

Taraqqiyot, takomillashuv, olamdagi muntazam harakat, ob'ektlardagi sifat o'zgarishlari, borliqdagi yangi shakllarning vujudga kelishini ifodalovchi tushuncha.

Rivojlanish insonning ruhiyati va jismidagi sifat o'zgarishlari bo'lib, u ijtimoiy muhit, shaxslar aro munosabatlar, ta'lim-tarbiya natijasida vujudga keladi. Ta'lim inson rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Rivojlanish - bu ob'ektiv jarayon bo'lib, tashqi va ichki nazorat omillari ta'sirida shaxsning miqdorlari, ya'ni fazilatlari, fazilatlari va huquqlarini shakllantirish, osondan murakkabga, oddiydan murakkabga, mavhumdan xususiyga, sodda shakllardan o'tish [1].

Tahlil va natijalar. O'quv jarayonida faoliyat deganda, yangi natijaga erishishga qaratilgan ob'ekt va sub'ektning o'zaro ta'siri tushuniladi. Bu ta'rifdan kelib chiqadiki, faoliyatning asosini u yoki bu faoliyat mahsulini olish imkonini beruvchi texnologiya tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, texnologiya faoliyatning sub'ekti ham, ob'ekti ham emas. O'quvchilar o'qish, bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari uchun ularning faoliyatini to'g'ri tashkil etish zarur.

Sinfda o`quvchilar o`quv materialini o`quv faoliyati sifatida o`rganadi, agar:

-birinchidan, mavjud materialni o`zlashtirishga bo`lgan ehtiyoj va motivatsiya shakllansa;

-ikkinchidan, agar o`quvchining faoliyati o`zlashtirilayotgan materiyani o`zgartirib, uni yangi mazmun bilan to`ldirishdan iborat bo`lsa, u inson faoliyatini to`g`ri tashkil etishning asosi bo`ladi.

O`qituvchi odatda o`quvchilardan darsda shu mavzu bo`yicha tajriba o`tkazish orqali biror mavzuni o`rganishni so`rsa, o`quvchilardan o`quv faoliyatini amalga oshirishni talab qiladigan muammolar mavjud. O`quvchilardan o`rganilayotgan materialning ichki va tashqi aloqalarini o`rnatishni talab qiladigan pedagogik tajriba doimo ijodiy xarakterga ega. V.V.Davidovning fikricha, "shaxsning shaxsiyati uning ijodida namoyon bo`ladi" [3]. O`quvchilarning ta`lim faoliyatini rivojlantirish zarurati va ularni amalga oshirish qobiliyati o`quvchi shaxsining rivojlanishiga katta yordam beradi. O`quv faoliyatining asosiy elementi ehtiyojsiz mavjud bo`lolmaydi.

Harakat yo`nalishini tanlashning birinchi turi: o`quvchiga harakat namunasi beriladi va natijasi aytiladi, lekin harakatni qanday bajarish kerakligi ko`rsatilmaydi. To`g`ri javobni tanlash o`quvchining o`ziga bog`liq. Natijada u aqliy harakatlarni to`g`ri bajarishni o`rganadi. Biroq, bu jarayonda shakllangan ko`nikmalar mustahkamlanmaydi va malakaga ega bo`lmaydi. Shuning uchun ular yangi vazifalarni bajarish jarayoniga o`tkazilmaydi. bu turdagi yo`nalish tanlash ustida ishlayotgan o`qituvchi ko`p xatolarni oldindan rejalashtirgan bo`ladi. To`g`rirog`i, o`qituvchi bu holatda ortiqcha takrorlash va yetkazib berish bilan ovora bo`ladi.

Harakat yo`nalishini tanlashning ikkinchi turi: o`quvchiga biror harakat yoki topshiriqni to`g`ri bajarish bo`yicha ko`rsatma beriladi, ya`ni tayyor harakat algoritmi taqdim etiladi.

Misol tariqasida tashkil etilgan amaliy ishlar orqali o`quvchilarni “tadqiqot”ga yo`naltirishni ko`rib chiqamiz. Yonlari 4 sm va 16 sm bo`lgan qog`ozdan to`rtburchaklar kesib oling va uni yarmiga katlayin. Keyin uni 8 ta teng bo`lakka katlayarak 4 ta teng bo`lakka bo`ling. Parchalar soni ortishi bilan ular qanday o`zgarishini tasvirlab bering.

Uchinchi bosqichda olib borilgan ishlar umumlashmalarning ma`no doirasida shakllanish qonuniyatlariga mos keladi va o`quvchilarda nazariy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Algoritmik faoliyat usulidan ijodiy-nazariy fikrlashga o`tish mavjud. Bunday shakllangan harakatlar o`zgaruvchan sharoitlarga chidamli bo`lib, bir xil turdagi muammolarni hal qilishda cheksiz harakat doirasiga ega.

Xulosa. Shaxsga yo`naltirilgan ta`lim nazariyasida bilim hech qachon o`quvchilarga tayyor shaklda berilmasligi kerak. Bilim har doim muayyan faoliyat kontekstida o`zlashtiriladi.

Shunday qilib, harakat yo`nalishini tanlashning uchinchi turida o`quvchilarning bilish faoliyati bilish faoliyati bilan birlashtiriladi. Ta`lim faoliyatining muhim xususiyatlaridan biri bu o`quv jarayonining ijodiy xususiyatidir.

O`quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga faqat ularning ijodiy faoliyat jarayonida faol ishtirok etishini ta`minlash orqali erishish mumkin. Natijada, o`quv faoliyati ularning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, matematik bilimlarni o`zlashtirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR:

1. Леонтьев А.Н. Общее понятие деятельности. – М.: Наука, 1977. 368с.
2. Давидов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Интор, 1996. 544 с.
3. Занков Л.В. и др. Обучение и развитие. – М.: Педагогика, 1995.– 440 с.

4. Ибрагимов Р. Бошланғич синф ўқувчилари билиш фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари: Педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент: Қори Ниёзий номли ЎзПФТИ, 2002. – 265 б.
5. Болтаева Ш.Т., Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини шакллантириш, Монография, Тошкент 2013 й.32-33 б.
6. Каримова В.М. Суннатов Р. ва бошқалар. Мустақил фикрлаш. Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари учун ўқув қўлланма - Т.: Шарқ, 2000.- 112 б.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARINING O`QISH SAVODXONLIGINI ANIQLASHDA PIRLS TADQIQOTINING O`RNI

Imomova Xurshida Xudoyberdiyevna

Muzrobot tuman 21-maktab

boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Annotatsiya Ushbu tezis boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligini aniqlashda PIRLS Xalqaro baholash dasturi xususida bo`lib, unda PIRLS xalqaro tadqiqotining mazmun-mohiyati, o`qish savodxonligini baholashga oid asosiy tushunchalar hamda topshiriq keltirilgan.

Annotation

This thesis definition of elementary school students in reading literacy in PIRLS international assessment program, which PIRLS International Study in essence, to assess reading literacy, basic concepts and tasks

Аннотация

Этот тезис связан с Международной программой оценки PIRLS в области чтения в раннем детстве, в которой изложены основные концепции и задачи международной оценки грамотности PIRLS.

O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» da maktabgacha ta`lim davlatimizning uzluksiz ta`lim tizimida ilk pog`ona ekanligini ko`rsatib berilgan bo`lib, uning asosiy vazifasi yosh avlod shaxsiyati asoslarini shakllantirishdan iboratdir. Mustaqillikka erishgan kundan boshlab o`tgan

vaqt mobaynida o'zbek xalqi siyosiy – ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda katta yutuqlarga erishdi.

Tezlik bilan o'zgarayotgan dunyo qiyofasini oldindan bashorat qilish mumkin bo'lgan bir davrda, xalqimiz ertangi kuniga ishonch bilan intilayotgan, to'g'ri tanlangan taraqqiyot yo'li samarasini ko'rsatayotgan bir pallada kelajagimiz davomchilari bo'lgan yoshlarimizning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llabquvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar ilmiy tadqiqot muassalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekiston Respublikasida qo'yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishini misol sifatida keltirish mumkin.

Qariyb 60 yildan ko'proq vaqt mobaynida IEA tashkiloti ta'limni qiyosiy o'rganish sohasida yetakchi tashkilot bo'lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta'lim tizimida davlat siyosati va amaliyotning ta'sirini chuqurroq o'rganish maqsadida ta'lim sohasida keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Bu tadqiqotlar ta'lim jarayonlari va natijalarini ko'rib chiqib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi o'zaro bog'liq omillarni qiyosiy tahlil qiladi. 1958-yildan buyon ushbu tashkilot ta'lim sohasiga oid ko'plab mavzular bo'yicha o'ttizdan ortiq qiyosiy tadqiqotlarini o'tkazdi. Jumladan, matematika va tabiiy fanlar (TIMSS), o'qish (PIRLS), fuqarolik va fuqarolik ta'limi (ICCS), kompyuter va axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonlik (ICILS) kabi yo'nalishlarda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari, umuman olganda ta'lim olish jarayonida erishgan yutuqlarini baholab kelmoqda.

Yuqorida qayd etilgan tadqiqotlardan PIRLS xususida so'z yuritadigan bo'lsak, PIRLS - *(inglizcha – Progress in International Reading Literacy Study – matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot)* mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan davlatlarni boshlang'ich maktab o'quvchilarining matnni o'qish va qabul qilish bo'yicha tayyorgarligi hamda

o`quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo`luvchi ta`lim tizimidagi o`ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta bunday tadqiqot xalq ta`limi sohasidagi xodimlar, olimlar, metodistlar, o`qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga egadir.

Bundan ko`rinib turibdiki, PIRLS -- boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qib tushunish ko`nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma`lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o`qish va o`qitishni yaxshilash uchun ta`lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma`lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi. O`quvchilarning o`qish savodxonligi – jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo`llay olish qobiliyatidir. Ushbu nuqtayi nazar o`quvchilarning o`qishdan olingan ma`lumotlardan foydalanish qobiliyatiga tobora ko`proq e`tibor qaratadigan zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy e`tibor tushunishni namoyon qilishdan o`zlashtirilgan ma`lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo`llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. PIRLS yosh o`quvchilarning sinfdan va sinfdan tashqari o`qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma`lumot olish va ulardan foydalanish uchun o`qishdir.

Quyida sizlarga tavsiya etadigan topshiriqda o`quvchilarga badiiy to`qimaga asoslangan ertakdan namuna sifatida taqdim etsak: 4-sinf . 1-topshiriq. O`qish texnikasini tekshirish.

Bir bor ekan, bir yo`q ekan, bir qizcha yashar ekan. Qizcha bir kuni o`rmonga maymunjon olib kelish uchun boribdi. U yerda bir kampirni uchratib qolibdi va unga salom beribdi.

– Vaalaykum assalom, – debdi kampir qizchaga. – Menga maymunjonningdan bersang-chi!

– Marhamat, – debdi qizcha. Kampir maymunjonni yeb bo`lib:

– Sen menga maymunjon berding, men senga biron narsa sovg`a qilaman. Mana senga xurmacha, sen faqat shuni aytishing kerak: Bir, ikki, uch, xurmachada shavla pish. Shunda u shirin, mazali shavla pishira boshlaydi. Shundan so`ng aytasanki: Bir, ikki, uch, pishirishdan kech. Shundan so`ng xurmacha shavla pishirishdan to`xtaydi.

– Rahmat, buvi, – debdi qizcha va xurmachani olib, uyiga – onasining oldiga ketibdi.

Onasi bu xurmachani ko`rib juda suyunibdi. Bir kuni qiz uydan qayoqqadir ketibdi. Onasi bo`lsa xurmachani oldiga qo`yib: Bir, ikki, uch, xurmachada shavla pish, – debdi. Xurmacha shavla pishira boshlabdi.

Ko`p shavla pishiribdi. Onasi to`yib-to`yib, yebdi. Ammo u xurmachani shavla pishirishdan to`xtatadigan sehrli so`zni unutib qo`yibdi. Xurmacha esa shavlani hadeb pishiraveribdi. Uy ham shavlaga to`libdi, uyning tomi, hovli, hatto ko`chalar ham shavlaga to`lib ketibdi, u hamon to`xtamay shavla pishiraveribdi. Onasi juda ham qo`rqib ketib, qizchasi huzuriga yugurib ketibdi. Lekin yo`lda issiq shavla daryo bo`lib oqqani uchun o`tish juda qiyin ekan. Yaxshiyam qizchasi uzoqda emas ekan. Qizcha ko`chadagi voqeadan xabardor bo`lib, darrov uyga yugurubdi. Juda qiyinchilik bilan kelib, eshikni ochibdi va : Bir, ikki, uch, Pishirishdan kech, – deb qichqiribdi.

1-topshiriq. 1-vazifa. Ertak matnini sekin, yarim ovozda o`qib chiqing. O`qituvchining ishorasi bilan o`qiyotgan joyingizni belgilab qo`ying.

2-topshiriq. 1-vazifa. Matnning bu qismida sehrli xalq ertagining qanday xususiyatlarini uchratish mumkin: a) sehrgarlik ishlari

*b) sehrli buyumning mavjudligi v) sehrgarning harakatlari

2-vazifa. Matndan sizning oldingi javoblaringizni tasdiqlovchi gaplarni belgilab chiqing. (– Sen menga maymunjon berding, men senga biron narsa sovg`a qilaman. Mana senga xurmacha, sen faqat shuni aytishing kerak: Bir, ikki, uch, xurmachada shavla pish.)

3-vazifa. Boshqa ertaklarda ham qahramoni sehrli buyumga ega bo`lgan shunga o`xshash voqealar uchraydimi? Qaysi ertaklarda? Javobingizni yozing. («Ur to`qmoq!», «Uch og`ayni botirlar» ertaklari)

O`quvchilarning o`qish savodxonligini rivojlantirishda dars va darsdan tashqari o`qish soatlarida, to`garak mashg`ulotlarida, takrorlash darslarida yuqorida qayd etilgan topshiriqqa o`xshash vazifalardan foydalanish muhim omil sanaladi.

Adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasining 1997 yil 29 avgustdagi «Ta`lim to`g`risida»gi Qonuni.

2.O`zbekiston Respublikasining 1997 yil 29 avgustdagi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to`g`risida»gi Qonuni.

3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasbhunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarori

4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori

5. A. Ismailov, D. Norboyeva, K. Kucharova, Z. Kosimova, N. Aminova "Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash" – T.: 2019

6. Matchonov S. va boshqalar. 4-sinfda o'qish darslari. –T.: O'qituvchi, 2017.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA ADABIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Bobomurotova Saodat Xolboyevna Surxondaryo

viloyat Sho'rchi tumani 36 IDUM

Annotatsiya. O'quvchilarni badiiy asarni idrok etish, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalashga o'rgatish o'qish savodxonligi darslari oldidagi dolzarb masaladir. O'qituvchi bu kabi darslarni tashkil etishda puxta tayyorgalik ko'rishi lozim.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik-psixologik nazariya va amaliyot, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim jarayoni, PIRLS, o'qish.

Резюме. Обучение учеников понимать, анализировать, резюмировать и резюмировать произведение искусства является актуальной проблемой на занятиях по чтению. Учитель должен быть хорошо подготовлен к таким урокам.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентный подход, педагогико-психологическая теория и практика, знание, навык, квалификация, процесс образования, PIRLS, чтения.

Abstract. Teaching students to comprehend, analyze, summarize, and summarize a work of art is a topical issue in reading literacy classes. The teacher needs to be well-prepared for such lessons.

Key words: competence, competent approach, pedagogical and psychological theory and practice, knowledge, skill, qualification, education process, PIRLS, reading.

Til siru sinoatga limmo-lim, benihoya murakkab, mukammal va muhtasham bir xilqatdir. Bu zalvorli sifatlarning mazmun-mohiyati shundaki, mazkur hilqatning ichida o`zining butun tilsimoti bilan inson yashaydi, xalq istiqomat qiladi va ayni paytda odam bolasi shu hilqatni ortmoqlab, zamon va makon puchmoqlarida turtinib-surtinib topgan-tutganlarini unga iddaosiz joylab, yaxlit qavm o`laroq butunlashib, tamaddunning baland-past pillapoyalaridan olg`a intiladi. Sirasini aytganda, xalqning o`ziga xos saviyasi, milliy mentaliteti, madaniyati, ma`naviyati, ruhiyati, tafakkur tarzi va taxayyul tamoyili, idrok intizomi kabi favqulodda muhim xususiyatlari bevosita ana shu hilqatda tajassum topadi.

Milliy tilning aynan shu hilqatlarini his etishga o`rgatish bolalik davridan boshlanadi. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda tilga bo`lgan sezgirlikni shakllantirishda Ona tili va o`qish savodxonligi darslarining o`rni beqiyosdir. Bu darslarning bosh maqsadi ham o`quvchida og`zaki va yozma nutqni shakllantirish, o`quvchida nutqiy savodxonlikni takomillashtirishdan iboratdir. Bu kabi talablarni amalga oshirishda o`qituvchi puxta tayyorgarlik ko`rishi lozim. Chunki, Milliy dastur asosida yaratilgan mazkur darsliklarda umuman qoida kiritilmagan, darslikdagi barcha topshiriqlar amaliy ravishda bajarishga yo`naltirilgan. O`quvchi o`qigan matni va bajargan topshirig`i yuzasidan o`zi qoida keltirib chiqaradi. Shu

asosda matn go`yasini tushunishi, umumlashtirishi, tahlil qilishi va xulosalashi kerak bo`ladi. O`quvchida o`qish ko`nikmasi bilan birgalikda adabiy savodxonlik ko`nikmasi asta-sekinlik bilan shakllanib boradi.

Hozirgi kunda boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qish savodxonligini oshirishga juda katta e`tibor qaratilmoqda. Sababi, maktabga kelgan bola ilk kunlaridan boshlab alifbodagi harflarni yaxshi taniy olsa, berilgan matnlarni tez va ongli o`qiy olsa, o`qiganlarini tushunsa, kelajakda o`rganiladigan barcha fanlarni juda yaxshi o`zlashtira oladi. Bir so`z bilan aytganda tushunib o`qish bilimlar poydevori hisoblanadi. Masalan, matematikada beriladigan masala shartlari, tabiiy fanlardagi atrof-olam haqidagi ma`lumotlar, tarbiya, ona tili va o`qish savodxonligi darsliklaridagi qiziqarli ertak va hikoyalar, qolaversa, texnologiya fani bo`yicha loyihalashtirish ishlari ham matnlar asosida yaratiladi.

2021-yil aprel oyida O`zbekiston Respublikasi tarixida ilk bor PIRLS – 2021 xalqaro baholash dasturiga ishtirok etdi. Bunda Ta`lim inspeksiyasi huzuridagi ta`lim sifatini baholash bo`yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan Respublikamizning barcha viloyatlaridan tanlab olingan boshlang`ich sinflarning 4-sinf o`quvchilari ishtirok etdi. Mazkur tadqiqot natijalari bir yildan so`ng e`lon qilinadi. PIRLS xalqaro baholash dasturining bosh maqsadi o`quvchining adabiy savodxonligini aniqlashdan iboratligi hammamizga ma`lum. Tadqiqot natijasi ta`lim tizimida adabiy savodxonlik bo`yicha amalga oshirilgan ishlarning naqadar samarali yoki aksi ekanligini, ta`limning kuchli va kuchsiz tomonlarini dunyo miqyosida solishtirib ko`rish imkonini beradi. Aynan shu tahlillar asosida ta`lim tizimi, o`quv dasturlar va darsliklar mazmuni xalqaro standartlarga moslashtiriladi.

Boshlang`ich sinf o`qituvchisining bosh vazifasi ham o`quvchini aynan yuqoridagi talablar darajasida tayyorlash va o`qitishdan iboratdir. Kompetensiyaviy

yondashuv asosidagi o`quv dasturida belgilangan fanga oid kompetensiyalar ham o`quvchida adabiy savodxonlikni shakllantirishga yo`naltirilgan.

Kichik yoshdagi o`quvchilarda adabiy savodxonlikni shakllantirish, aniqlash va baholashda o`qituvchi alohida tayyorgarlik ko`rishi lozim. Har bir metod va texnologiyadan o`z o`rnida foydalanishi kerak bo`ladi. Bu ishni samarali yo`lga qo`yishda quyidagilarga amal qilishi lozim:

O`qish savodxonligi darslarini tashkil etishda puxta tayyorgarlik ko`rishi;
O`qituvchining o`zi muntazam kitob mutoala qilib turish;

O`quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun uyda kitob o`qishini kuzatib borishi;

Ota-onalar o`rtasida kitobxonlikni targ`ib qilib borishi;

PIRLS baholash dasturiga kiritilgan topshiriqlar mazmunidan xabardor bo`lishi;

Maktab rahbariyatini adabiy savodxonlikni takomillashtirish jarayoniga jalb etish.

O`quvchiga o`qish, ya`ni kitob o`qish uning kelajagi uchun juda muhim ekanligini muntazam tushuntirib borish ishlarini tashkil etish kabilar. O`qish savodxonligining maqsadi:

1. Badiiy tajriba orttirish: Badiiy kitoblarni o`qishda o`quvchilar voqealar, voqea joyi, obrazlar, oqibatlar, personajlar, asar muhiti, hissiyotlar va g`oyalar bilan yo`g`rilgan matnni o`qiydi va matndan zavqlanadi. Badiiy asarda tasvirlangan voqealar, harakatlar va oqibatlar xayoliy bo`lsa-da, o`quvchiga ular real hayotda sodir bo`layotgandek tasavvur uyg`otadi va o`quvchiga ularni boshidan kechirish imkonini beradi.

2. Axborotni olish va undan foydalanish: Axborot beruvchi matnning asosiy vazifasi ma`lumot berishdan iborat bo`lganligi sababli, odatda, yozuvchilar o`zlari yoritmoqchi bo`lgan mavzuga turli maqsad bilan yondashadi. Ko`pgina axborot

beruvchi matnlarda faktlar biror topshiriqni bajarish bosqichlari yoki biografik tafsilotlar kabi to`g`ridan to`g`ri bayon etiladi. Boshlang`ich sinf o`quvchilari turli mavzularni qamrab olgan axborotli matnlarni: ilmiy, tarixiy, jug`rofiy yoki ijtimoiy mazmundagilarini o`qishlari mumkinligini ta`minlashdan iborat.

O`quvchida o`qish savodxonligini shakllantirish orqali uni katta hayotga tayyorlaymiz. O`qigan matnini to`liq tushunishga, izohlashga va umumlashtirishga bosqichma-bosqich tayyorlab boramiz. Bu borada quyidagi ish turlaridan unumli foydalanish mumkin: adabiy viktorinalar, “Eng yaxshi insho” talovi, topshiriqlar albomini tuzish, badiha-ertak to`qib aytish, matnni qisqartirishga o`rgatish, cheklangan matnni musobaqa usulida o`qish, matn lug`ati ustida ishlash, matnni xulosalash va umumlashtirish, matnga ijodiy munosabat bildirish, matnning hayotiy qirralarini topishga o`rgatish, o`qilgan asarlar mohiyatini ochishda hayotiy dalillar keltirish, namoyishkor materiallarni (ekologik yoki axloqiy videolar, manzarali rasmlar) ko`rsatish va muhokama qilish, ekskursiya taasurotlari yoki ko`rgan-kechirganlari haqida o`quvchilarning hikoyasi kabi usullardan foydalanish mumkin. Bu jarayonni puxta amalga oshirishda esa avvalo o`qituvchi o`z ustida ishlashi, bu kabi mashg`ulotlarni uyushtira olishi, o`quv dasturi, darslar mazmuniga moslashtirishi, o`quvchilarda bilimni tasavvurga aylantirishni o`rgatishi, o`quvchining faqat bilimini emas, kompetensiyasini ham baholashni samarali tashkil etishi juda muhimdir.

Adabiyotlar:

1.“Umumiy o`rta ta`lim, o`rta maxsus kasb-hunar ta`limi davlat ta`lim standartlarini tasdiqlash to`g`risida”gi Vazirlar mahkamasining 187-sonli qarori, 2017-yil 6-aprel.

2. Boshlang'ich ta'lim o'quv dasturi. 2017-yil 3-iyun XTVning 190-sonli buyrug'i.
3. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Boshlang'ich ta'lim, 2015.
4. Matchonov S. Shojalilov A. va boshqalar. O'qish kitobi. 4-sinf uchun darslik.- "Yangiyo'l Poligraf servise". T.: 2017.

MATN USTIDA ISHLASH ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF

O'QUVCHILARINI IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISH

Xaydarova Zebiniso Boboqulovna Boysun tuman

4-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada matn ustida ishlash va tahlil qilish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga yo'naltirish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, matn, tasviriy matn, muhokama matni, matn yaratish, matn ustida ishlash.

Аннотация. Эта статья посвящена тому, чтобы научить учащихся начальной школы творчески мыслить посредством обработки и анализа текста.

Ключевые слова: творческое мышление, текст, описательный текст, текст обсуждения, создание текста, текстовая работа.

Annotation: This article focuses on guiding elementary students to creative thinking through text processing and analysis.

Keywords: creative thinking, text, descriptive text, discussion text, text creation, text work.

Matn nutqiy hodisa bo'lib, u ikki va undan ortiq gapning mazmuniy birikishidir. O'z tuzilishiga ko'ra gap xat boshi, bo'lim qism, boblardan tashkil topadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan yaratilgan matnlar asosan gap, xat boshi va qismdan iborat bo'ladi. Bahor dalalarda ish qizg'in shaklidagi to'rtgina so'zning mazmun birikishidan tortib, butun boshli hikoyalar, ertaklar, badiiy asarlar hammasi matn hisoblanadi. Matn narsa va hodisalarni tasvirlaydi, so'zlovchining munosabatini aniqlaydi. Boshlang'ich sinfda tasvirlash, rivoyat va hikoyalash, muhokama qilish usullaridan ko'proq foydalaniladi. Bu xislatlar o'rtasida, aniq chegara bo'lmasada, ularning har qaysisi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tasviriy matnda voqealarda ishtirok etadigan shaxslar bo'lmaydi. Unda asosan tabiat manzarasi voqea - hodisalar, ish jarayonlari tasvirlanadi. Rivoyalash va hikoyalash matnni tasviriy matndan, voqeaning izchillikda berilganligi, undagi ishtirok etuvchi shaxslarning borligi, dialogik nutqdan foydalanish kabilar bilan ajralib turadi. Matnning bu turida dalillar va ularning tafsilotiga alohida o'rin ajratiladi, voqealar hikoya tarzida tasvirlanadi.

Matnlar ustida ishlash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga yo'naltirish, ular ongi va tafukkurini rivojlanishiga asos bo'ladi. Matnlar orqali o'quvchilarni ijodiy tafukkurini shakllantirish mumkin. O'quvchilar qanchalik ko'p matn o'qisa shunchalik nutqi rivojlanadi, matnning ma'nosini tushunish orqali dunyoqarashi va fikrlashi o'zgaradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga yo'naltirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish, tushunarli va ta'sirchan, chiroyli so'zlash, mavjud imkoniyatlardan eng maqbulini tanlash, tilimizning boy imkoniyatlaridan nutq sharoitiga qarab to'g'ri, o'rinli va samarali foydalanish malaka va ko'nikmalarini singdirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an'analarimiz ruhida tarbiyalashda ona tilining tutgan o'rni va imkoniyatlari benihoya kattadir. Darhaqiqat, ona tili orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsuli og'zaki va yozma shakllarda tog'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish lozim.

Mashg'ulotlarida asosiy e'tibor o'quvchilarga tilning grammatik qurilishini emas, balki ularning so'z boyligini oshirish, so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, fikrini sharoitiga mos ravishda ifodalay olish ko'nikmalarini kengaytirishga qaratishimiz zarur. A.Hamroyev ta'kidlaganidek, boshlang'ich sinf ona tili ta'limiga kognitivpragmatik usul elementlarini kiritish o'quvchilar tafakkuri va mustaqil fikrlash layoqatlarini o'stirish, ta'lim jarayoni samaradorligi bolalar o'zlashtirishining sifatini yaxshilashga olib keladi .

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga o'rgatish, ularning dunyo qarashini o'zgartirish, tafakkurini rivojlantirish o'qituvchi uchun asosiy vazifa hisoblanadi. Jamiyat a'zolarining ijtimoiy faolligi ularning ilmiy salohiyati hamda ilmiy dunyo qarashi bilan belgilanadi. Hozirgi davrda taraqqiy etgan davlatlarning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy ravnaqi fan taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Kadrlar tayyorlash milliy modelida fanning tabiat va jamiyat to'g'risidagi fundamental va amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini ilmiy jihatdan ta'minlash, infrastrukturasini vujudga keltirish, mamlakatimiz ilm- fanining jahon ilm- faniga integratsiyasini tashkil etish kabi vazifalar belgilab berilgan. Bunday dolzarb vazifalar tizimida yosh avlodni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta'lim sohasidagi islohatlar faqat malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qilib qolmay, balki fuqarolik jamiyatining ilmiy salohiyatini rivojlantirishga ham qaratilgandir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga o'rgatish metodlaridan biri so'z ma'nosi ustida ishlash metodidir. So'zlarning ma'nolarini o'quvchilarga tushunarli tarzda yetkazib berish orqali ularni ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Bolaning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqatga kirishib kishilarning fikrini uqib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida shakllanib boradi. U eshitgan va ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila oladi. Shunday qilib unda fikrlash bosqichi paydo bo'ladi.

Matnning ko'plab turlari bo'lib boshlang'ich sinf o'quvchilariga har bir turi alohida o'rgatiladi. Tasviriy matnda voqealarda ishtirok etadigan shaxslar bo'lmaydi.

Unda asosan, tabiat manzarasi, voqea-hodisalar, ish jarayonlari tasvirlanadi. Tasvirlash kuzatuvchanlik bilan bog'liq shuning uchun ona tili darslarida bolalarni kuzatuvchanlik o'rgatish, narsa, voqea, hodisalardagi eng muhim belgi va xususiyatlarni ko'ra bilishga odatlantirish zarur. Rivoyatlash va hikoyalash matnni tasviriy matndan, voqeaning izchillikda berilganligi, undagi ishtirok etuvchi shaxslarning borligi, dialogik nutqdan foydalanish kabilar bilan ajraib turadi. Matnning bu turida dalillar va ularning tafsilotiga alohida o'rin ajratiladi, voqealar hikoya tarzida tasvirlanadi. Ona tili mashg'ulotlarida bunday matnlardan juda ko'p foydalanishga to'g'ri keladi. Muhokama tarzidagi matnlar yaxshilik va yomonlik, mehnatsevarlik va ishyoqmaslik, halollik va tekinxo'rlik, to'g'rilik va egrilik, do'stlik va dushmanlik, sabr-qanoat va sabrsizlik kabi mavzularda bo'lishi mumkin. Ayniqsa, xalq maqollarini muhokama matnining mavzusi qilib tanlash maqsadga muvofiqdir. Badiiy uslubda yozilgan matnlarning o'ziga xos xususiyati ularda tasviriylilik va ta'sirchanlikning kuchliligidir. Ommabop matn ko'proq matbuotga xos bo'lib, u xabar, maqola kabilarda namoyon bo'ladi. Ona tili mashg'ulotlarida ommabop matnlar ustida ishlashda avvalo bu usulning til xususiyatlari ustida ishlashga to'g'ri keladi. Ilmiy matn ona tili mashg'ulotlarida ilmiy matnlardan keng foydalaniladi. Ramziy matnlar ona tili darslarida salmoqli o'rin tutadi. O'quvchilarga mashqlar davomida bu matnlardan foydalanishda buyruqlar, e'lonlar, ariza, tarjimai hol, telegramma, xat yozish kabilar o'rgatib boriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga o'rgatish, ularning bilim darajasini shakllantirish har bir o'qituvchining asosiy vazifasi hisoblanadi. O'quvchilarga badiiy kitoblarni, darsliklarda berilgan matnlarni o'rgatish orqali ularning so'z boyligi va dunyoqarashi, salohiyati shakllanadi.

“Ta'lim to'g'risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablariga ko'ra “Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan ta'limdir”.

Shuning uchun ham “bolaning dunyoqarashi, didi, salohiyati shakllanadigan boshlangʻich sinflarga eng yetuk, eng tajribali murabbiylar bokitib qoʻyilishini oddiy oddiy mantiqning oʻzi talab etadi”. Darhaqiqat, shunday ekan boshlangʻich sinf oʻquvchilari bizga erkin fikrlay oladigan ijodiy fikr mahsulini nutq shakliga mos ravishda ogʻzaki va yozma bayon qila olish koʻnikma va malakalarini egallagan barkamol avlodning boshlangʻich avlodini yetkazib berishlari kerak.

Buning uchun esa DTS talablariga mos erkin matn yarata oladigan oʻquvchilar tarbiyalash lozim.

Umuman olganda, ona tili darsliklari soʻzga ehtiyoj hosil qiladigan, soʻz boyligini oshiradigan oʻquv-topshiriqlariga, matnlarga boy boʻlishi, leksikologiya har bir til sathining tarkibiy qismiga aylantirilishi lozim va zarurdir, har bir dars matn tahlili bilan boshlanib, matn yaratish bilan tugallansagina, ona tili taʼminining bosh maqsadga erishgan, oʻquvchilarning nutqiy taraqqiyotini taʼminlagan, ularni nutq sharoitiga mos ravishda goʻzal ixcham va ravon soʻzlashga oʻrgatgan, soʻz sanʼati ilmiy bilan tanishtirgan boʻlamiz. Matn ustida ishlash boshlangʻich sinf oʻquvchilari nutqini oʻstirishning eng maʼqul usullaridan biri hisoblanadi. Buning uchun ularning ogʻzaki va yozma nutqlarini baravar rivojlantirib borish kerak. Biror asar matn ustida ishlashda ham bu talablarni unutmaslik lozim. Oʻquvchilarda ijodiy fikrlash va ijodiy matn yaratish koʻnikmalarini shakllantirishga oid tashkiliy-metodik ishlarni asosan oʻtilgan darsni mustahkamlash jarayonida, shuningdek, uy vazifalari bajarishga yoʻllanma berish davrida amalga oshirish maqsadga muvofiq boʻladi.

Matn yaratishga oʻrgatish orqali oʻquvchilarning nutqiy koʻnikma va malakalarini oshirish ona tili mashgʻulotlarida koʻzlanadigan bosh maqsad boʻlib, u soʻz ustida ishlash, gap ustida ishlash va matn ustida ishlash orqali amalga oshiriladi. Ona tilidan istalgan bir mavzuni oʻtishda oʻqituvchi oʻz oʻquvchilarini ijodiy fikrlashga oʻrgatib, fikrni ogʻzaki va yozma shakllarda bayon qilish ustida ishlashni tashkil eta olishi lozim. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarini ijodiy fikrlashga oʻrgatishda matnlar ham oʻziga

xos o'ringa ega. Matnlarni ifodali tarzda o'qiy olish, uning ma'nosini o'rganish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini nutqi va ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Har bir o'quvchi o'z matnni o'qigandan so'ng, o'z fikrini bayon qilsa, uning nutqi rivojlanib ijodiy fikrlashi shakllanib boradi.

Adabiyotlar:

1. Hamroyev A. Boshlang'ich sinf ona tili ta'limi jarayonida kognitiv - pragmatik usul elementlaridan foydalanish xususida. Pedagogik mahorat. 2014. 140 b.
2. Otaxonova Nasiba. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matn tuzish orqali nutqini o'stirish. Bitiruv malakaviy ish. Nukus. 2018. 58 b.
3. Sobirova M. Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchi so'z boyligini oshirish. Til va adabiyot ta'limi. Toshkent. 1998. 1-son. 38 b.
4. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi. 2 - qism. Toshkent. 2002. 284 b.
5. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodikasi. Toshkent. O'qituvchi. 1992. 326 b.

4-SHO`BA

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA FANLARARO INTEGRATSIYA IMKONIYATLARI VA STEAM TEKNOLOGIYASI

MODERNIZATSIYA QILINGAN MILLIY O`QUV DASTURI VA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA "INQUIRY-BASED LEARNING" TA'LIMINI TASHKIL QILISH MASALALARI

SHODIYEVA MATLUBA JO`RAYEVNA

Qashqadaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası mudiri
pedagogika fanlari doktori (DSc), professor v/b

Annotatsiya. Mazkur maqolada modernizatsiya qilingan Milliy o'quv dasturi va yangi avlod darsliklari asosida "inquiry-based learning" ta'limini tashkil qilish masalalari keng yoritilgan. Shuningdek, Milliy o'quv dasturidagi o'zgarishlar, o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan hayotiy ko'nikmalar, maktab o'qituvchilari oldida turgan dolzarb vazifalar tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье широко освещены вопросы организации «запросного обучения» на основе модернизированного государственного учебного плана и учебников нового поколения. Также были проанализированы изменения в Национальной учебной программе, жизненные навыки, которые следует развивать у учащихся, и актуальные задачи, стоящие перед учителями школ.

Abstract. In this article, the issues of organizing "inquiry-based learning" based on the modernized National Curriculum and new generation textbooks are widely covered. Also, changes in the National Curriculum, life skills that should be developed in students, and current tasks facing school teachers were analyzed.

Kirish (Introduction). So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifat va samaradorligini oshirish, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimi hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, milliy ta'lim-tarbiya tizimining amaldagi holati uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilish, yoshlarni jismoniy va ma'naviy sog'lom insonlar etib tarbiyalash, pedagog xodimlar nufuzini oshirish, ularning

samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda.

Shunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 may kuni "2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni tasdiqlandi. Unga ko'ra maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish; o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish; o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish muhim vazifalar sifatida belgilandi.

Tahlil (Analysis). Mazkur Farmonga ko'ra "Ilg'or xorijiy tajriba asosida ta'lim sifatini oshirish" bo'yicha "pedagog kadrlar hamda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash natijalari bo'yicha aniqlangan bo'shliqlardan, shuningdek, ota-onalar, ekspertlar va boshqa shaxslarning takliflaridan kelib chiqib, Milliy o'quv dasturini takomillashtirish" dolzarb vazifa sifatida qayd etildi. Shundan kelib chiqib, malakali pedagog, ilmiy xodimlar, psixolog va xorijiy ekspertlarni (shu jumladan, Finlyandiyaning malakali mutaxassislarini) jalb qilgan holda Milliy o'quv dasturi ishlab chiqildi.

Milliy o'quv dasturining oldingi standartdan farqi – XXI asrda o'quvchi muvaffaqiyatga erishishi uchun kerak bo'lgan asosiy kompetensiyalarni rivojlantirishni maqsad qilib olindi. Bular – tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, kommunikativlik (muloqotga kirishish), axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish va faol fuqarolik kompetensiyalari. Shuningdek, avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90% nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan. Yangi Milliy o'quv dasturi mazmuni 50% nazariya 50% amaliyotdan iborat va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlashdan iborat. An'anaviy o'quv dasturlarida baholash faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan bo'lsa, yangi dastur asosida o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar

baholanadi. Tahlillarga qaraganda, fanlar soni va o`quv yuklamalari optimallashtirilib, o`quvchilar qiziqishiga ko`ra fanlarni tanlab o`qish imkonini beruvchi variativ o`quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi. Milliy o`quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda, ya`ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo`naltirilgan tarzda o`qitiladi. Qolaversa, an`anaviy o`quv dasturlarida baholash faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan, yangi dastur asosida o`quvchilarda shakllangan ko`nikmalar baholanadi.

Bundan ko`zlangan maqsad fanlararo integratsiyani amalga oshirish, o`quvchilarni atrof-muhit va borliqni his qilish, ijodiy va mantiqiy fikrlashga undaydigan va imkoniyat beradigan, o`quvchilar oldiga muammolar qo`yish va o`quvchilar bu muammolarni hal qilish jarayonida o`rganishlariga asoslangan (“Inquiry-based learning”) ta`limiy muhitni yaratish, ularda amaliy ko`nikmalarni shakllantirish, shu orqali hayotga tayyorlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Milliy o`quv dasturini amaliyotga joriy etish asosida maktab ta`limini yangi bosqichga ko`tarish o`qituvchilar malakasini oshirish, yangi dastur va darsliklarga mos ravishda pedagoglarning bilimini yangilab borish, ularni kasbiy rivojlantirish orqali amalga oshiriladi, chunki, ta`lim sifati o`qituvchining bilimi, darajasidan baland bo`la olmaydi. Ta`limda yuz berayotgan o`zgarishlarni amalga oshirishning asosiy omili bu o`qituvchi shaxsidir. Zamonaviy o`qituvchilar tarkibi ta`limni modernizatsiyalashda muhim rol o`ynaydi. Shunga ko`ra, o`qituvchiga ta`lim sifatini oshirish, shaxsiy kasbiy faoliyatida innovatsion yondashuvlardan foydalanish imkoniyati, ijodiy salohiyatini rivojlantirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishda doimo tayyor bo`lish talablari qo`yiladi.

Shunday qilib, hozirgi paytda o`qituvchining professionalligi va shaxsiyatiga, uning salohiyatini rivojlantirishga ta`limni modernizatsiyalashning ajralmas sharti sifatida talablari sezilarli darajada oshib bormoqda. O`qituvchilar kasbiy

ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlarni egallashi, o'qitish jarayonida o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish asosida ularning o'quv-biluv faoliyatini takomillashtirishi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi hamda ta'limiy muhitni shakllantirishi, shuningdek, umumta'lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish, inson kapitalini mehnat bozorida va umuman mamlakatda o'quvchining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida rivojlantirishi zarur.

Natijalar (Results). Finlyandiya tajribasida “fenomenal ta'lim” degan tushuncha mavjud. Bu – yon-atrofda sodir bo'layotgan, bola eshitayotgan, ko'rib turgan voqea-hodisalar asosida o'qitish. Shuningdek, xorij tajribasida “Inquiry-based learning” (o'quvchilar oldiga muammolar qo'yilishi va o'quvchilar bu muammolarni hal qilish jarayonida o'rganishlariga asoslangan ta'lim) tushunchasi ham mavjud. Milliy o'quv dasturida o'quvchilarda aynan yon-atrofda bo'layotgan voqealarni kuzatish, savollar qo'yish va savollarga javob izlash orqali o'rganish metodikasi singdirilgan. Quyida “Inquiry-based learning” ta'lim muhitini Milliy o'quv dasturi asosida yaratilgan yangi fan – “Ona tili va o'qish savodxonligi” fani misolida ko'rib chiqamiz. Masalan, “Ona tili va o'qish savodxonligi” darsligidan o'quvchining mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan, PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlari talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlar joy olgan. Bunday topshiriqlar vositasida o'quvchida matnni tushunish, tahliliy, tanqidiy fikrlash va munosabat bildirish malakalarini shakllantirish ko'zda tutiladi. Ona tilidan ta'lim mazmunini tilning barcha xususiyat va qonuniyatlari parallel ravishda soddadan murakkabga tomon, amalda qo'llash ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'rgatishga asoslangan, ya'ni malaka talablarida ko'rsatilgan ko'nikma va malakalarni egallash uchun nutqiy mavzu doirasida qaysi grammatik va til sathlari bo'yicha bilim zarur bo'lsa,

shundan o`quvchining yosh xususiyatlari va o`quv imkoniyatlarini hisobga olgan holda foydalanilgan. Ketma ketlik hisobga olinmagan, bir mavzuga qayta-qayta murojaat qilinishi va uning doimiy murakkablashib borishiga e`tibor qaratilgan.

O`quv dasturida o`quvchi ehtiyoj sezadigan har qanday fan doirasida mavzular shakllantirilib, ularda til birliklaridan qanday foydalanish, nimalarga e`tibor berish kerakligi, ularning mashq va topshiriqlar orqali mustahkamlanishi fanlararo integratsiyani ta`minlashga xizmat qilgan.

O`quv materiallarini tanlashda turli uslubdagi qiziqarli ma`lumotlarni o`zida jamlagan yaxlit matnlar yoki yaxlit mazmun ifodalagan badiiy matn parchalarini o`qish, eshitish va tahlil qilish, bir xil mavzuda ikki xil uslubda yozilgan matnlarni o`zaro qiyoslash kabi jihatlar e`tiborga olingan.

Ona tili va o`qish savodxonligi fanidan darsliklar yaratishda boshqa fanlar bilan aloqadorlikni ta`minlashga, fanning barcha ta`lim muassasalarida o`qitiladigan yondosh fanlar, o`quv predmetlarining o`rganish va o`rgatish vositasi ekanligini chuqur anglagan holda undan ilmiy va amaliy faoliyatida foydalanishga, ijtimoiy hayotning turli qirralarini aks ettirishga, shuningdek, ta`lim oluvchilarning yosh, gender va etnomadaniy xususiyatlariga, to`rtta lisoniy (tinglab tushunish, o`qib tushunish, og`zaki nutq, yozma nutq) malakaning baravar shakllantirishga e`tibor qaratilishi lozim.

O`quvchini xalqaro baholash – o`qish savodxonligini baholovchi PIRLS hamda PISA dasturlariga tayyorlash maqsadida o`qib tushunish malakalarini shakllantirishga qaratilgan mashq va topshiriqlar darslik mazmuniga singdirildi. Shuningdek, o`quv dasturida ona tili va adabiyot fanlari chuqur o`rganiladigan davlat ixtisoslashtirilgan umumta`lim muassasalari uchun alohida mavzular berilmay, mavjud nutqiy mavzularning o`qituvchining ijodiy va kreativ yondashuvi asosida yo`nalishga mos ravishda chuqurlashtirib o`qitilishiga imkoniyat berildi.

Ikki fanni birlashtirilib “Ona tili va o`qish savodxonligi” yagona fan sifatida o`qitishdan maqsad:

birinchidan, til qonuniyatlari emas, ko`proq tilning amaliy jihatlari o`rgatiladi.

ikkinchidan, o`quvchi tilni turli ijtimoiy munosabatlarda samarali qo`llashni o`rganadi.

uchinchidan, tahliliy, tanqidiy fikrlash, mustaqil o`rganish, hamkorlikda ishlash ko`nikmalari shakllantiriladi.

to`rtinchidan, matematika, fizika, kimyo, biologiya, geografiya, iqtisod, siyosat, jamiyatshunoslik kabi fanlarni o`zlashtirishda til omilini his qiladi.

beshinchidan, kelajakda muayyan soha mutaxassisiga aylanganida maktabda olgan bilimlari evaziga o`zbek tilida ish yuritishga, nutq so`zlashga, taqdimot o`tkazish yoki maqola yozishga qiynalmaydi.

Xulosa, taklif va tavsiyalar (Conclusion, suggestions and recommendations). Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, ta`lim sifatini oshirish, Milliy o`quv dasturi va yangi avlod darsliklari asosida o`quvchilarning yosh va individual xususiyatlaridan kelib chiqib samarali va amaliy dars mashg`ulotlarini tashkil etish, o`quvchi shaxsini rivojlantirish, yangilanayotgan jamiyat talablariga mos va mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis kadrlarni tayyorlash muhim va dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Shunga muvofiq, yuqoridagi mulohazalar asosida o`qituvchilar Milliy o`quv dasturini amaliyotga samarali joriy etish uchun quyidagi shaxsiy va kasbiy xususiyatlarga ega bo`lishi tavsiya qilinadi:

- texnologik innovatsiyalarga va ijodiy faoliyatga bo`lgan doimiy qiziqish;
- o`zini o`zi takomillashtirish va kasbiy faoliyatda o`zini namoyon qilish;

- Milliy o`quv dasturining mazmuni, o`qitish jarayonining tuzilishga bo`lgan talablar, o`quv natijalari, asosiy o`quv dasturlarini amalga oshirish shartlari, innovatsion texnologiyalar, boshlang`ich ta`lim pedagogikasidagi faoliyat maqsadlarini tushunish, yosh o`quvchilar bilan ishlash amaliyotidagi zamonaviy yangiliklarni bilish;

- boshlang`ich maktab yoshidagi bolalarning individual tipologik xususiyatlarini ko`rish va davlat ta`lim standartiga va har bir bolaning o`ziga xos xususiyatlariga muvofiq dasturlarni tuzish qobiliyatining yuqori darajasi;

- murakkab muammolarni innovatsion faoliyat, innovatsion texnologiyalar, Milliy o`quv dasturi va davlat ta`lim standartlariga muvofiq o`quv muassasasi amaliyotida ishlab chiqish va amalga oshirish orqali hal qilish qobiliyati;

- o`z kasbiy faoliyati strategiyasini yangi avlod standarti talablariga muvofiq o`zgartirish;

- shaxsiy va kasbiy o`rish qobiliyati.

Yuqoridagilardan ko`rinadiki, umumiy o`rta ta`lim tizimining o`qituvchilari oldida turgan dolzarb vazifalar quyidagilardan iborat:

- o`quv-tarbiya jarayonini sifat jihatidan yanada yaxshilash;
- nazariy materiallarni kompetentlik va ijodiy fikrlashni baholashga qaratish;
- o`quvchilarning natijalarini doimiy tahlil qilib borish;
- mashg`ulotlar mazmunini o`quvchilarda hayotiy ko`nikmalarni shakllantirishga yo`naltirish;
- dars jarayonida fanlararo integratsiyani ta`minlash;
- hayotiyligi va amaliy ahamiyati yuqori, zamonaviy to`garak mashg`ulotlarini yo`lga qo`yish;
- yuqori natijalarga erishayotgan ilg`or va rivojlangan davlatlar tajribasini o`rganish va amaliyotga joriy etish.

Xulosa shuki, xalq ta'limi tizimida umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan Milliy o'quv dasturi ta'lim standartlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, o'qitish va baholashning samarali uslublarini bosqichma-bosqich joriy etish orqali ta'lim sifatini yanada isloh qilishga xizmat qiladi. Zero, ta'lim tizimidagi islohotlarning hozirgi bosqichidagi asosiy vazifalardan biri ham jamiyatning zamonaviy talablari asosida ta'lim oluvchilar uchun sifatli ta'lim muhiti va bilim olish imkoniyatini yaratish, inson kapitalini mehnat bozorida raqobatbardosh etib tarbiyalash, o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning ta'lim olish qobiliyati va bilim o'zlashtirish faoliyatini rivojlantirish bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni.
2. Shodiyeva M. Boshlang'ich ta'limni o'qitish jarayonini takomillashtirishda milliy uyg'unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar. Metodik qo'llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2020. – 176 b.
3. Shodiyeva M. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi. Metodik qo'llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2021. –110 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA YANGI AVLOD DARSliklari ASOSIDA "4K"

KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra mudiri

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Xalqora IA ning professori va laureati

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda yangi avlod darsliklari asosida "4k" ko'nikmalaridan biri – tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish usullari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: *Tanqid (kritika (lot), tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).* Tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье представлена подробная информация о методах формирования одного из навыков «4к» – навыков критического мышления в начальных классах на основе учебников нового поколения. Также даны рекомендации по развитию критического мышления.

Ключевые слова; Критика, методология исследования, критическое мышление.

Abstract. This article provides detailed information on methods of forming one of the "4k" skills – critical thinking skills in primary education based on new generation textbooks. Recommendations for developing critical thinking are also given.

Keywords; Criticism, Research Methodology. Critical thinking.

Kirish (Introduction). Jahonda yangi ijtimoiy voqelik sharoitida ta'lim mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishi uchun muhim manba bo'lib qolmoqda. Yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, ta'lim mazmunini yangilash, shaxs, jamiyat va davlatning ta'limga bo'lgan ehtiyojini o'zgartirish jarayonida kattalar ta'limi uchun ijtimoiy buyurtma shakllantirilib, u innovatsion kasbiy faoliyatga qodir, zarur metodik madaniyat darajasiga ega, yangi avlodga ta'lim beruvchi o'qituvchilarga qo'yiladigan talablarda ifodalanadi. Zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan bu o'zgarishlar o'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish va shu asosda umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'qitish jarayonida yangicha yondashuvlar paydo bo'lishini belgilaydi.

XXI asr o`quvchisi uchun zarur ko`nikmalarini o`rgatuvchi model – 4K haqida

Yangi o`quv yilidan boshlab boshlang`ich sinf o`quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta`lim oladi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri – ularning 4K tamoyili asosida ishlab chiqilganidadir. Ya`ni bu tamoyilda quruq ma`lumotlarni yodlatish yoki shunchaki o`qish/yo`zishni o`rgatish bilan cheklanilmaydi. O`quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo`lgan hayotiy ko`nikmalarni ham o`rganadi.

4K nima degani?

Boshlang`ich sinflarda qo`llanishi:

4K yondashuvi o`z nomi bilan 4 ta tamoyilni o`z ichiga oladi:

Kollaboratsiya: Darsliklar o`quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o`quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o`zaro qo`llab-quvvatlash ko`nikmalarini o`rganishga ko`maklashadi.

Kommunikativlik: O`quvchilar o`z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma`lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o`rganadi.

Kreativ fikrlash: O`quvchilar o`z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo`llashni o`rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko`nikmalariga ega bo`ladi.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o`quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o`z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko`nikmalarini rivojlantirishni o`z ichiga oladi. O`quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o`rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o`z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Yangi innovatsion yondashuvni O'zbekiston maktablarida joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o'rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta'limi ilg'or mamlakatlar o'quvchilarda 4K tamoyilini o'z ichiga olgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratadi.

PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti.

Yangi model yaxshi ishlashi uchun qanday sharoit kerak?

"4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri.

4K ko'nikmalar

Tanqidiy fikrlash

- tahlil – topshiriqni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish qobiliyati;
- baholash – kirish va chiqish ma'lumotlarining sifati va muvofiqligini baholash qobiliyati;
- tushuntirish – o'z nuqtayi nazarini dalillash, mantiqiy-bog'liq izchil matnlar qurish;
- maqsadlarni belgilash – erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni to'g'ri shakllantirish,

zarur ma'lumotlarni va uning yetarliligini aniqlash, shu asosda mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyati;

- o'zini boshqara bilish – o'z-o'zini tekshirish, xulosalarni tuzatish va mulohaza yuritish (refleksiya);

- modellashtirish – amaliy vaziyatni sifatli tahlil qilish va vazifalarni hal qilish uchun

vaziyatni mavhum modeli bilan almashtirish qobiliyati;

- o'rganilayotgan predmetga turli nuqtalyi nazardan qarash amaliyoti;

- kuzatish va o'lchovlarni rejalashtirish va amalga oshirish amaliyoti;

- muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish;

- dalillarni ajrata olish, ularni shakllantirish va baholash qobiliyati;

- strategik fikrlash.

Kreativlik (Ijodkorlik) ko'nikmasi

- qiziquvchanlik – tevarak-atrofdagi olamga qiziqish va u haqida ko'proq bilishga intilish, dunyo obyektlari o'rtasidagi sabab-natija munosabatlarini aniqlash, axborotni

mustaqil izlash va o'z savollariga javob topish qobiliyati;

- tasavvur – ko'plab original va nostandart g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati;

- optimallashtirish – maqsadga tez va samarali erishish uchun bir nechta usullarni solishtirish qobiliyati;

- g'oyalarni rivojlantirish – g'oyalarni turli nuqtayi nazardan baholash, ularning kuchli

va zaif tomonlarini izlash, o'zgaruvchan sharoitlarda va yangi ma'lumotlarning paydo bo'lishida o'z faoliyatini tezda qayta qurish qobiliyati.

Muloqot qilish ko'nikmasi

- muloqotdan cho'chimaslik va muloqotni uyushtira bilish qobiliyati, savollar berish va ularga javob berishga tayyorlik.

- muloqot maqsadi va mazmuniga, shuningdek, suhbatdoshga moslashish qobiliyati;

- muloqotchanlik maqsadlariga erishishda verbal va noverbal vositalardan

foydalanish qobiliyati;

- muloqot qoidalari ma'nosini tushunish va ishonch darajasini oshirish;
- boshqa odamlarning fikrini tinglashni o'rganish;
- o'zining ijobiy obrazi shakllanishini ta'minlash;
- o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalash amaliyoti;
- taqdim etish, qabul qilish va qayta aloqani aks ettirish amaliyoti;
- o'z fikrlari va mulohazalarini aniq dalillash amaliyoti;
- katta va kichik jamoada boshqalar bilan ishlash amaliyoti.

Jamoaviy ishlash ko'nikmasi

- umumiy maqsadlarni o'z maqsadidek qabul qilish qobiliyati, ularga erishish uchun birgalikda harakat yo'nalishini qurish qobiliyati;
- ijtimoiy o'zaro ta'sir, ya'ni umumiy maqsadlarni muhokama qilish, muzokaralar olib borish, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan muvofiqlashtirish;
- o'z rejalari va g'oyalarini amalga oshirish uchun yetakchilik ko'nikmalarini va o'z jamoasini shakllantirish qobiliyatini rivojlantirish;
- o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni bajarish;
- mustaqillik va avtonomiya va tashabbuskorlik.

Yangi yondashuvni qo'llay olish asosan o'qituvchilarga bog'liq. Shuning uchun ham yaqinda Toshkentda respublikadan yig'ilgan 300 dan ortiq trener o'qituvchilar tayyorlandi. Ular mamlakatdagi boshqa barcha o'qituvchilar malakasini oshirishga yordam beradi.

Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Tahlil (Analysis). Ta'lim sifatini oshirish, bolalarni o'qishga qiziqtirishning muhim omili – yangi avlod darsliklari asosida amalga oshiriladi. Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini takomillashtirish yuzasidan belgilangan vazifalarga muvofiq respublikamizda ilg'or xorijiy metodika asosida darsliklar yangilandi. Ushbu darsliklar quruq ma'lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ular orqali o'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

Yangi avlod darsliklari XXI asr kishisi uchun eng zarur bo'lgan “4K” ko'nikmasi bo'yicha ishlab chiqilgan (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya). Ya'ni, bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Biz quyida tanqidiy fikrlash ko'nikmasi va uni qanday rivojlantirish haqida batafsil bayon qilamiz.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tanqidiy fikrlash – bu XXI asrning asosiy ko'nikmalaridan biri bo'lib, u ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va tahlil asosida qarorlar qabul qilish, shuningdek, o'z fikrini shakllantirish va o'z pozitsiyasini himoya qilish imkonini beradi.

Nega tanqidiy fikrlash kerak? Bugun zamonaviy dunyoda har bir insonni ma'lumotlar to'liqlini ostida ko'rish mumkin. Ularning turli xil manbalarga ega ekanligi ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqish va tekshirishni anglatadi. Tanqidiy fikrlash orqali biz turli ziddiyatlar va qarama-qarshiliklarni ko'ramiz, orasidan noto'g'ri ma'lumotlarni olib tashlaymiz va ularni saralab talqin qilamiz.

Tanqid (kritika (lot) – hukm qilish mahorati) – inson faoliyatining biror sohasiga aloqador hodisani baholashi, analiz qilishi. Demak, tanqidiy fikrlash – narsalar va hodisalarni analiz qilib asosli xulosalar chiqarish maqsadidagi mulohazalar tizimi bo'lib, u tanqidiy baholash xarakteriga ega.

Tanqidiy fikrlash (ingl. critical thinking) – narsa va hodisalarni oqilona xulosalar chiqarish bilan tahlil qilishda foydalaniladigan va asoslangan baholar, talqinlar berishga, shuningdek, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga qo'llash imkonini beradigan mulohazalar tizimi hisoblanadi. Umumiy ma'noda tanqidiy fikrlash deganda tanqiddan oldingi fikrlashdan ko'ra yuqoriroq darajada fikrlash ko'zda tutiladi.

Tanqidiy fikrlash nimaga ishonish va nima qilish haqida qaror qabul qilishga yo'naltirilgan oqilona refleksiv fikrlash, shuningdek, kuzatuv, tajriba, fikrlash yoki muloqot natijasida ishonch hosil qilish va harakat uchun maqsadli nuqta sifatida olingan yoki yuzaga keltirilgan axborotni faol va mohirona tahlil qilish, konseptualizatsiya, qo'llash, sintez qilish yoki baholashning intellektual tartibga solingan jarayoni.

Tanqidiy fikrlash kishilarning o'z fikrlari va harakatlarini belgilovchi qarorlar qabul qilishni aks ettirish va e'tiborga olishni talab qiladigan fikrlash turi. Tanqidiy fikrlash odamlarga ko'proq mantiq bilan xulosa chiqarish, murakkab axborotni qayta ishlash va qat'iy xulosalar chiqara olishlari uchun muammoning turli tomonlariga qarash imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashni turli yo'llar bilan belgilash mumkin bo'lsa-da, uning asosiy tarkibiy qismi – qoniqarli natijaga erishish uchun oqilona fikrlash va natijalarga yo'naltirilgan ish orqali amalga oshiriladi.

Tanqidiy fikrlash, avvalo, muammolarni hal qilish, hisoblash va ehtimolliklarni muvaffaqiyatli qo'llash kabi o'zlashtirilgan qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Bunga tafakkur jarayoni bilan shug'ullanishga moyillik ham kiradi.

Tanqidiy fikrlash mohiyatan, bilimlarga va idrok etilgan donolikka so'roq beruvchi, rag'batlantiruvchi yondashuvdir. U obyektiv nuqtai nazardan g'oyalar va ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, so'ngra o'z qadriyatlarimiz, qarashlarimiz va shaxsiy falsafamiz asosida ma'lumot beradi.

Natijalar (Results). Tanqidiy fikrlash yetti muhim xususiyatga ega: qiziquvchanlik, turli jihatlariga ochiqlik, tizimli fikrlash qobiliyati, tahliliy yondashuv, haqiqatda qat'iyatlilik, o'ziga ishonch va yetuklik.

Tanqidiy fikrlash uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar majmuasiga kuzatish, izohlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va baho berish qobiliyati kiradi. Tanqidiy fikrlash mantiq, aniqlik, asoslilik, aniqlik, ahamiyatlilik, teranlik, adolatlilik kabi meta-bilim va intellektning keng mezonlariga tayanadi. Ijodiy tasavvur, qadriyat munosabati va kam darajada aniq emotsionallik ham tanqidiy fikrlashning tarkibiy qismidir.

Tanqidiy fikrlashning asosiy va eng muhim dispozitsiyalari, ya'ni ko'rsatmalari sifatida quyidagilarni aytib o'tish mumkin: aniq fikr bildirish; asoslarni qidirish; yaxshi xabardor bo'lishga harakat qilish; muqobil variantlarni qidirish; ochiq fikrga ega bo'lish; asoslar yetarli bo'lmasa muhokama qilmaslik va hokazo.

Tanqidiy fikrlashning ikki asosiy tarkibiy qismi mavjud: dispozitsiya (o'z fikrlari uchun asoslar izlash, qiziquvchan bo'lish, intellektual mustaqilligini namoyish etish); malaka va ko'nikmalar (dalillarni aniqlash, dalillarni baholash, muqobil variantlarni taklif qilish, xulosalar chiqarish, dalillarni tan olish).

Xulosa, taklif va tavsiyalar (Conclusion, suggestions and recommendations). Yuqoridagi fikr mulohazalar asosida xulosa qilish mumkinki, o'rganish uchun tanqidiy fikrlash yondashuvi qo'llanilganda, u o'quvchining miya funksiyasini yaxshiroq va matnlarni boshqacha tushunishga yordam beradi. O'qitishnin turli sohalari turli xil tanqidiy fikrlashni talab qilishi mumkin. Tanqidiy fikrlash bir xil material haqida ko'proq nuqtai nazar va istiqbollarni beradi.

Tanqidiy fikrlashni qanday rivojlantirish mumkin? Tanqidiy fikrlashni turli yondashuv va usullar asosida rivojlantirish mumkin. Quyida tanqidiy fikrlashni

turli yondashuv va bir qancha bosqihlarda rivojlantirishga doir usullar tavsiya qilinadi.

1-usul: bilimlarni doimo oshirib borish.

Atrofimizdagi dunyo haqida tanqidiy fikr yuritish uchun yetarli miqdordagi bilimlar zarur. Bilim qancha ko'p bo'lsa, taqqoslash va tahlil qilish shunchalik oson bo'ladi. Muammoni tanqidiy baholashdan oldin, uni har tomondan ko'rib chiqish, vaziyatni boshqa hodisalar kontekstida ko'rish, uning rivojlanishini o'z vaqtida kuzatib boorish lozim.

2-usul: quyidagi sohalarda bilimlarni doimiy ravishda yangilab turish:

- badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlarni o'qish;
- Youtube-kanallari va o'quv portallarida doimo hujjatli filmlarni, turli sohalarda bo'yicha mutaxassislar va muvaffaqiyatga erishgan insonlarning ma'ruzalarini tomosha qilish;
- odamlarni va ularning xatti-harakatlarini kuzatish – bu ularning harakatlarining sababini tushunishga va turli vaziyatlarda o'zaro ta'sir strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi;
- odamlar bilan suhbatlashish, ularning fikri va tajribasini so'rash – bu har qanday masala bo'yicha o'z pozitsiyamizni ishlab chiqish yoki aniqlashtirishga imkon beradi.

3-usul: savol berishni o'rganish.

Qiziqish va bilimga chanqoqlik tanqidiy fikrlashning asosi bo'lib, bu chanqoqni qondirish uchun savollarni to'g'ri shakllantira olish zarur. Turli mavzularda savollar berishni mashq qilish lozim. Masalan, o'zingizning sevimli filmingiz, kitobingiz, rasmingiz, dunyodagi hodisa yoki voqea yoki maktab o'quv dasturingizdagi ma'lum bir mavzu bo'yicha yuzta (ellikta, oltmishta va hokazo) savol bilan murojaat qiling. Har qanday savolni o'rganayotganda har tomonlama

qiziqib ko`ring, muammoni har xil tomondan ko`rib chiqing va savollar berib tafsilotlarga oydinlik kiriting.

4-usul: matnlarni o`qish va tahlil qilish.

Tanqidiy fikrlash kitoblar va Internetdagi ma`lumotlarning doimiy tahlili tufayli rivojlanadi. O`qigan har bir matnni, masalan, quyidagi sxema bo`yicha tahlil qilish tavsiya qilinadi:

1. Matn qaysi maqsadda yozilgan, muallif qaysi auditoriyaga murojaat qilmoqda, qanday g`oyani yetkazmoqchi?

2. Matnda qanday muammo tasvirlangan, uni hal qilishning yagona usuli bormi yoki turli xil variantlar mavjudmi?

3. Muallifning muammoga nuqtai nazari qanday, qanday dalillardan foydalaniladi, ular to`g`ridan-to`g`ri yoki faqat bilvosita ishlab chiqilgan muammo bilan bog`liqmi?

4. Muallif o`z fikrini qanday tuzadi: berilgan har bir faktni isbotlaydimi yoki buni tabiiy deb qabul qilishni taklif qiladimi? Odatda, u umumlashmalarda – “Buni hamma biladi ...” – kabi yolg`on ma`lumotlar yashiringan. Ularning yordami bilan o`quvchini boshqarish va muammoga buzilgan munosabatni shakllantirish mumkin.

5. Matnlarda qayerdadir faktlar, qayerda esa voqeaning talqini berilgan bo`ladi. Internet tarmoqlaridan shunday dolzarb voqealar haqidagi maqolalarni topib o`qish orqali ularni bir-biridan ajratishni mashq qilish tavsiya qilinadi.

6. Matnda yashirin ma`no mavjudmi, agar shunday bo`lsa, u matnning umumiy ma`nosiga qanday ta`sir ko`rsatadi? Matnni tahlil qilishda, faktlarga, dalillarga va mantiqiy fikrlarga asoslanib, muammoga o`z munosabatini aniqlab olish tavsiya etiladi.

5-usul: doimo muqobil (alternativ) ma`lumot manbalariga murojaat qilish.

Tanqidiy fikrlash muammo haqida har xil, baʼzan qarama-qarshi fikrlar bilan tanishishni taqozo etadi. Muammoni oʻrganayotganda turli xil manbalarga murojaat qilish, olingan maʼlumotlarni taqqoslash, uni izchilligi, toʻliqligi, ishonchliligini baholash, nomuvofiqlikni aniqlash tavsiya etiladi. Ishonchli maʼlumot – tasdiqlangan rasmiy manbalardan olingan va aniq faktlar bilan tasdiqlangan maʼlumotdir.

6-usul: variantlarni topish.

Tanqidiy fikrlash muayyan omillarga bogʻliq holda vaziyatni rivojlantirishning turli xil variantlarini koʻrishni va ushbu variantlardan eng maqbul, qulay va samaralisini ajratib olishni anglatadi. Har qanday vaziyatda harakatlar oqibatlarini bashorat qilishni oʻrganish lozim. Qaror qabul qilishda, yuzaga kelishi mumkin boʻlgan barcha oqibatlarni qogʻozga yozib, ularning har birini baholash, qobiliyatsizlik yoki yuzaga kelishi mumkin boʻlgan salbiy oqibatlar xavfini qanday kamaytirish haqida oʻylash lozim. Bunda qiyin vaziyatlarni oʻylab topish va muammolarning mumkin boʻlgan yechimlari roʻyxatini tuzish tavsiya etiladi. Shuningdek, kitobdagi yoki filmlardagi personajlarning syujet rivojlanishiga taʼsir koʻrsatadigan harakatlarini tahlil qilish, qahramon hayotini yaxshi yoki yomon tomoniga oʻzgartiradigan muqobil ssenariylarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

7-usul: xatolarni tahlil qilish.

Xato – bu oʻz-oʻzini kamsitish uchun sabab emas, balki keyingi safar nima qilishni yanada aqlli, yaxshiroq va samaraliroq qilish kerakligini aniqlash usulidir. Har bir xatoni tahlil qilishda konstruktiv yondoshish lozim: xatoni topish, uning kelib chiqish sabablarini baholash, qanday qilib unga yechim topish mumkinligi haqida variantlarni topish lozim.

8-usul: maxsus mashqlar va texnikalarni qoʻllash.

Masalan, shaxmat o`ynash mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, sabab-oqibat munosabatlarini ko`rishga va voqealar rivojini bashorat qilishga o`rgatadi. Nafaqat shaxmat o`ynash, balki shaxmat orqali muammolarni hal qilish ham foydalidir.

9-usul: rebus, boshqotirmalar va mantiqiy o`yinlar.

Topishmoqlar va jumboqlarni yechish diqqatni jamlaydi va mantiqni rivojlantiradi, fikrlash tezligini yaxshilaydi, mayda-chuyda narsalarga e`tibor berishni, asosiyni ikkinchi darajalidan ajratishga o`rgatadi. Sudoku, rubik kubigi va boshqalar – eng qulay o`yinlar sanaladi.

10-usul: mantiq va tasavvurni rivojlantiradigan stol o`yinlari.

Masalan, “Ha – yo`q” o`yini. Boshlovchi so`z yoki vaziyatni tasvirlab beradi va ishtirokchilar savollar berish orqali taxmin qilishlari kerak. Moderator faqat “ha” yoki “yo`q” savollariga javob berishi mumkin.

11-usul: noan`anaviy fikrlashni rivojlantirish usullari.

“Chegarani buzib o`tish”. Muammoni cheksiz resurslar va imkoniyatlar bilan hal qilish kerakligini tasavvur qiling. Ushbu holatni hisobga olgan holda yechim variantlarini ishlab chiqing va keyin ularni resurslar cheklangan vaziyatga o`tkazing va variantlardan qaysi biri bu holatda to`liq yoki qisman qo`llanilishi haqida o`ylang.

“Qo`llash tartibi”. Sharikli ruchka (yoki boshqa predmetlar) kabi har qanday buyumni oling va undan foydalanishning 100 xil usulini o`ylab ko`ring.

“Tasodifiy so`z”. Tasodifiy muammoli vaziyat yarating va uni kitobdan tanlangan biron bir tasodifiy so`z bilan bog`lashga harakat qiling.

12-usul: nimani yodda tutish kerakligiga ahamiyat berish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun dunyoqarashni kengaytirishga intilish va turli mavzular va hodisalar haqida ko`proq bilish, savollar berishni, matnni tahlil qilishni va turli xil ssenariylarni ishlab chiqishni o`rganish tavsiya etiladi. O`yinlar, jumboqlar va maxsus mashqlar yordamida mantiqni, e`tiborni va tasavvurni boyitish lozim.

Yuqoridagilardan ko`rinadiki, tanqidiy fikrlash – bu ma`lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish, har qanday masala bo`yicha o`z fikringizni shakllantirish va unga muvofiq harakat qilishda yordam beradigan muhim ko`nikma. Xulosa o`rnida shuni aytish mumkinki, tanqidiy fikrlash o`quv va ish vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilishga, qaror qabul qilishga va axborot oqimida harakat qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

8. A.A.Salomov An integrated approached to in service training efficiency factors 2022 – y 142.p.

9. A.A.Salomov “Развитиеб, умение и навыков у учащихся межпредметной функции математики” Toshkent-1996 год
//Дисцертационный исследование//.

10. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

11. Бунимович Е. А., Булычев В. А. Вероятность и статистика. 5-9 кл.: Пособие для общеобразоват. учеб. заведений. – М.: Дрофа, 2002.

12. Макарычев Ю. Н. Алгебра: элементы статистики и теории вероятностей: учеб. пособие для учащихся 7-9 кл. общеобразоват.

учреждений / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк; под. ред. С. А. Теляковского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2004.

13. Мордкович А. Г., Семенов П. В. События. Вероятности. Статистическая обработка данных: Доп. Параграфы к курсу алгебры 7-9 кл. общеобразват. Учреждений. – М.: Мнемозина, 2003.

14. DTM ning 2019-yilda tavsiya qilingan testlari.

Internet resurslari:

4. <http://www.markaz.tdi.uz> – Taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti

5. @milliymarkaz_aloqabot – Taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.

6. <http://www.rtm.uz> – Respublika taʼlim markazi sayti.

<http://www.dtm.uz> – Respublika test markazi sayti.

O'QUVCHILARNI AJDODLARIMIZ MEROSI ASOSIDA KASB – HUNARGA YO`NALTIRISHDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Kenjaboyeva Nigora Mamayusufovna

Pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori, dotsent

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga oʻrgatish milliy markazi

Annotatsiya. Maqolada oʻquvchilarni ajdodlarimiz merosi asosida kasb-hunarga yoʻnaltirishning pedagogik faoliyatining asosiy jihatlari ochib berilgan. Unda oʻquvchilarni kasb-hunarga yoʻnaltirishni tarbiyalash va taʼlim sifatini oshirishga qaratilganligi, taʼlimning yangilanishi va yangi mazmuni bilan bogʻliq holda metodik va muammoli prdagogik jarayonlar, taʼlimni ajdodlarimiz merosi asosida joriy etishda oʻquvchilarning bilim olishga boʻlgan ishtiyoqini oshirish, taʼlim texnologiyalarini yangilash, taʼlim xizmatlari sifatini oshirishga ustuvorlik berish lozimligi haqidagi fikrlar qalamga olingan.

Kalit soʻz va iboralar: ajdodlarimiz merosi, pedagogik faoliyat, kasb-hunar, taʼlim, darsdan tashqari jarayonlar.

Kirish. Dunyo miqyosida yosh avlodni tarbiyalash va unga taʼlim berishda ajdodlarimiz merosi asosida boy madaniy meroslaridan foydalanish orqali bolalarda kasb - hunarga yoʻnaltirishni shakllantirish, mamlakatda taʼlim tizimini innovatsion rivojlantirishning asosi hisoblanadi. Shu bois, YUNESKO tomonidan qabul qilingan xalqaro taʼlim konsepsiyasida “Ijtimoiy institutlarning taʼlimiy, madaniy va maʼrifiy salohiyatini rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish” dolzarb vazifa sifatida belgilangan.[1] Oʻquvchilarda kasb - hunarga yoʻnaltirishni shakllanishi va tarbiyasiga taʼsir koʻrsatadigan eng muhim ijtimoiy institut bu ajdodlarimiz merosi ekanligi taʼkidlanib, ajdodlarning madaniy merosi – avloddan-avlodga oʻtib kelayotgan ilmiy, maʼnaviy asarlar, urf-odatlar, qadriyatlarning uzviyligini saqlaydigan ijtimoiy-maʼnaviy koʻnikmaning shakllantiruvchi asosi sifatida qaraladi. Shu jihatdan, oʻquvchilarda buyuk ajdodlarning boy maʼnaviy merosiga nisbatan ehtirom, hurmat munosabatlarini shakllantirishning metodik imkoniyatlarini kengaytirish hamda ushbu pedagogik jarayon samaradorligini oshirishni taqozo etadi.[5]

Umumiy oʻrta taʼlimning namunaviy dastur talablariga muvofiq har bir oʻquv fani boʻyicha darslar mazmunini hisobga olib, kasb - hunarga yoʻnaltirishni sinfdan sinfga rejalashtiri masalalari eng murakkab vazifalardan biridir. Maktablarda kasb - hunarga yoʻnaltirishning amaliy vazifalarini hal qilishga sistemali yondashish usuli qoʻllaniladi.

Kasb - hunarga yoʻnaltirishning sinflar boʻyicha asosiy mazmuni quyidagicha boʻlishi mumkin;

Boshlangʻich sinflarda: tevarak-atrofdagi mahalliy ishlab chiqarish korxonalari va tabiatdan foydalangan holda mehnat faoliyati turlari bilan tanishtirish.

Oʻrta sinflarda: umumiy taʼlim turkum oʻquv fanlari darslarida ogʻzaki metodlar yordami bilan hamma ishlarni oʻz ichiga oladigan va birga qoʻshilgan

kasblarning asosiy guruhlari bilan, mehnat ta'limi darslarida esa metall ishlash, elektrotexnika, yog'ochga ishlov berish kasblari mehnat usullari bilan ko'rgazmali tanishtirib borish.

Yuqori sinflarda: konkret ishchi kasb-hunarlari asoslarini egallagan holda ishlab chiqarishning konkret sohalari negizida kasb - hunarga yo'naltirish.

Shunday qilib, ko'rib chiqilgan tarzdagi kasb - hunarga yo'naltirish maktab tizimi mazkur muammoning hamma jihatlarini qamrab olish imkonini beradi, hozirgi kunda tuman, shahar, viloyat va respublika miqyosida yangi iqtisodiy tafakkur asoslarini hal qilishni hisobga olib, uni takomillashtirish yo'llarini belgilashga yordam beradi.

Maktab yosh avlodga barvaqt kasb-hunar o'rganish printsiplarini rad etib, o'quvchilarning shaxsiy iste'dod nishonalari va qiziqishlarini har tomonlama rivojlantirishga intiladi, maktab o'quvchilari jamiyatga naf keltiradigan faoliyatga qiziqishni, kasb tanlashga tayyorlash uchun negiz bo'lib xizmat qiladigan qiziqishni tarbiyalaydi. Bu esa mehnat tarbiyasining eng muhim vazifalaridan biridir.

Sharq va G'arb mutafakkir, ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlarida kasbga yo'naltirish tushunchasi turli tarixiy davrda turlicha talqin qilinganligiga qaramasdan, ularning negizida vatanparvarlik, insonparvarlik, insoniylik, milliy iftixor, milliy g'oya boshqa xalqlarning milliy e'tiqodlari va urf-odatlariga hurmat va ehtirom bilan qarash mushtarakligi mujassamdir.

Jumladan Aristotel, Suqrot, Aflotun, Balzak, Gyote, Russo, Leonardo da Vinchi kabi g'arb olimlarining qarashlarida qanchalik ulug'langan bo'lsa, Konfutsiy, Al-Buxoriy, Termiziy, Forobiy, Beruniy, Firdavsiy, Jomiy, Ibn Sino, Lutfiy, Navoyi, Mirzo Ulug'bek, Kamoliddin Behzod, Bobur kabi sharq mutaffakkirlari tomonidan ham juda e'zozlanganini, ularning qoldirgan ma'naviy meroslaridan yaqqol ko'rishimiz mumkin.[4]

Buyuk mutafakkirlarimizda **Yusuf Xos Hojib** o'zining "Qutadg'u blig" asarida ta'lim va tarbiyaning bir birigabog'liq holda bo'lishini aytadi, o'g'il bolalarning bir

necha san`at turlarini va hunarlarni mukammal o`rganmog`i kerakligini ta`kidlaydi. Bu, ularning kelajak hayotlari yaxshi bolishi va jamiyat rivoji uchun zarurligini keltirib o`tadi.[4]

**Abu Nasr Forobiyo`zining** pedagogik ta`limotlarida, ta`lim va tarbiya haqidagi qarashlarida inson xislatlari to`g`risidagi falsafiy fikrlari nihoyat muhim ahamiyatga egaligini ajralib turadi. Forobiyning ta`lim-tarbiya usullari , vositalari,yo`llari, to`g`risidagi qarashlari ham qimmatlidir. U insonda chiroyli xislatlar ikki yo`l: ta`lim va tarbiya yo`li bilan paydo bo`ladi. Ta`lim avvalo nazariy xislatlarni umumlashtirsa, tarbiya tug`ma xislatlarni, nazariy bilimlar, amaliy kasb - hunar, xulq odob fazilatlarini umumlashtiradi. Ta`lim so`z bilan o`rganish orqali tarbiya amaliy ish, tajriba orqali hosil qilinadi. Har ikkalasi yetuklikni namoyon qiladi, lekin bu yetuklik bilim va ko`nikmalarni qanday darajada o`zlashtirilganligiga qarab shakllanadi, deb ko`rsatadi.[4]

Buyuk qomusiy olimlarimizdan yana biri **Abu ali Ibn Sino** ham bolalarni o`qitish va tarbiyalash jarayoni maktabda amalga oshirilishi kerakligini aytib o`tadi.[3]

Bunda barchaning farzandi maktabga borishi ular uyda yakka holda emas balki maktabda jamoa bo`lgan holda o`qitilishi va tarbiyalanishi kerak deb,maktabda bolalarni jamoa bo`lib o`qitilishi avzalligini quyidagicha baholaydi: agar o`quvchilar birga o`qisa, fanni egallashga qiziqish paydo bo`ladi, zerikmaydilar bir-biridan o`zish uchun harakat qilish istagi shakllanadi. Buning barchasi o`qishning yaxshilanishiga olib keladi. Bolalar birga yig`ilganlarida o`zoro do`slik,bir-biriga hurmat tuyg`ulari shakllanadi,yaxshi odatlarni o`zlashtiradi.[3]

Buyuk mutaffakkir,davlat arbobi **Alisher Navoiy** ham o`z davrining ayrim maktabdorlari o`quvchilarga ta`lim tarbiya berishda ularga johillik, qattiqqo`llik,va ta`magirlik bilan munosabatda bo`lishni qoralaydi,o`qituvchi o`zining axloqiy, yuksak ma`naviy qiyofasi bilan ajralib turishi kerakligini aytib o`tadi.[4]

Yuqorida keltirilgan ushbu fikrlardan shuni bilishimiz mumkinki qomusiy olimlarimiz ham oquvchilarni **kasb-hunarga yo`naltirishda** ta`lim-tarbiya berish avvalo bola shaxsiga hurmat bilan yondashish zarurligini takidlaydilar.

Shu sababdan, o`quvchilarni kasb-hunarga yo`naltirishni rivojlantirishda ko`zda tutilgan natijaga erishish uchun ularning ajdodlar

merosini inobatga olish zarur. Ma'lumki o'quvchilarning kasbga yo'naltirishni har xil bo'lib bir o'quvchiga samarali bilan qo'llangan ta'sir vositasi boshqasiga qo'llanganda kutilgan natija bermasligi ham mumkin. Tarbiyaviy tadbirlar o'quvchilarga yakkama yakkam yondashib amalgam oshirilsa, yaxshiroq va kutilgan samaraga erishilishi shubhasizdir.[6]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda o'quvchilarni ajdodlarimiz merosi asosida kasbga yo'naltirish qirrali, uzoq davom etadigan jarayondir. Bolani o'rab olgan muhitning hammasi odamlar, narsalar, hodisalar ularning ongida, xulq atvorida ma'lum iz qoldiradi uni o'zgartiradi va o'stiradi. Bolalarni, o'smirlarda, yoshlarda ijobiy sifatlarni qaror toptirish uchun ular bilan muntazam tarbiyaviy ishlar olib boorish lozim.

Darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'quvchilar umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturi bilan uzviy bog'liq ravishda kasb-hunarga moslashtirishga oid tushunchalarni uzluksiz egallab boorish, to'garaklar uchun ishlab chiqilgan dasturlarni amalga oshirish murakkab pedagogik-psixologik hamda tashkiliy jarayonlarni o'z ichiga olganligi sababli, o'quvchilar qabul qilishi lozim bo'lgan barcha axborotlar oqimini guruhlar buyicha tizimlashni talab etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2020-yil 30-iyundagi 180-sonli buyrug'iga 2-ilova. "Umumiy o'rta ta'lim muassasasining sinf rahbarlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida" MUVAQQAT NIZOM.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017
3. Rahimov S. Abu Ali Ibn Sino. Ta'lim va tarbiya haqida. – Toshkent, O'qituvchi, 1967. – 75 b.
4. Hoshimpov K. Pedagogika tarixi-Toshkent A, Navoiy 2015-y 35-b
5. Qo'ziyev Z. Sinf rahbari ishini tashkil etish va rejalashtirish. – T., 1997.

6. Muhammadiyeva S. "Sinf rahbari olib boradigan tarbiyaviy ishlar", T.: "A Navoiy" 2009-y

**BO`LAJAK BOSHLANG`ICH SINIF O`QITUVCHILARINI FANLARARO UZVIYLIKNI
TA`MINLASH ASOSIDA KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O`ZIGA
XOS JIHATLARI**

Mahmudova Nargiza Jumaniyazovna

Xorazm viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga

o`rgatish milliy markazi "Pedagogika, psixologiya

ta`lim texnologiyalari" kafedrasini mudiri P.f.n., dotsent

tel:937400155

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta`lim tizimida o`quvchilarni fanlararo uzviylik asosida o`qitish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, fanlararo uzviylikni ta`minlashning uslubiy - texnologik pedagogik-psixologik va falsafiy jihatlari hamda ta`lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta`minlash tamoyillari, professional ta`lim tizimi uchun integrativ fan dasturlarini yaratishning mazmuniy va tashkiliy jihatlari bayon qilingan

**Kalit so`zlar:** *globalashuv, mehnat bozori, raqobatbardosh, intellektual, resurs, ta`lim sifati, uzviylik, uzluksizlik, modernizatsiya, integratsiya, kommunikativ, innovatsiya.*

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы подготовки учащихся к профессиональной деятельности в системе

профессионального образования путем обучения на основе междисциплинарной преемственности. Также изложены методико - технологические педагогико-психологические и философские аспекты обеспечения междисциплинарной преемственности, принципы обеспечения междисциплинарной интеграции в образовательном процессе, содержательные и организационные аспекты создания интегративных научных программ для системы профессионального образования

Ключевые слова: глобализация, рынок труда, конкурентоспособность, интеллектуальность, ресурс, качество образования, преемственность, преемственность, модернизация, интеграция, коммуникация, инновации.

ОСОБЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ СВЯЗИ

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы подготовки студентов к профессиональной деятельности посредством междисциплинарного образования в системе профессионального образования. Также описаны методологические, технологические, педагогические, психолого-философские аспекты обеспечения согласованности, принципы междисциплинарной интеграции в образовательном процессе, содержательные и организационные аспекты создания интегративных научных программ для системы профессионального образования.

Ключевые слова: глобализация, рынок труда, конкурентный, интеллектуальный, ресурс, качество образования, согласованность, преемственность, модернизация, интеграция, коммуникативность, инновации.

SPECIAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS ON THE BASIS OF ENSURING INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION

Abstract. In this article, the issues of preparing students for professional activity through interdisciplinary education in the professional education system are covered. Methodological, technological, pedagogical, psychological and philosophical aspects of ensuring coherence, principles of interdisciplinary integration in the educational process, substantive and organizational aspects of creating integrative science programs for the professional education system are also described.

Key words: globalization, labor market, competitive, intellectual, resource, quality of education, coherence, continuity, modernization, integration, communicative, innovation.

Jahon miqyosida kasb-hunar ta'limi sohasida malakali kadrlar tayyorlash jarayonlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv loyihalari negizida ishlab chiqilib, mamlakatlarning milliy kasbiy malaka talablarini xalqaro andozalarga moslashtirish asosida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Nufuzli ta'lim muassasalarida kasb-hunar ta'limi mazmunini modernizatsiyalash asosida fanlarini o'qitishni tashkil etish prinsiplari, mazmuni, ta'lim-tarbiya jarayonining shakl va usullarini yangi ta'lim texnologiyalari talablari darajasida tubdan isloh etish va rivojlantirish ustida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan uzviylikda barkamol shaxs tarbiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblangan estetik dunyoqarashni rivojlantirish va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish

hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilganligi bilan dolzarb hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarorlarida nazarda tutilgan vazifalar hamda ta'lim tizimidagi fanlarni o'qitishda uzviylik va uzluksizligini ta'minlash maqsadida, zamonaviy ta'lim tizimidagi fanlar aro o'zaro aloqadorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimida fanlar orasidagi uzviylik va uzluksizlik to'liq ta'minlanishi orqali ta'lim oluvchilarda kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini tarmoq va mutaxassisliklar malaka talablari darajasida to'liq shakllantirishning ilmiy asoslangan tizimini yaratish asosiy muammolardan biri hisoblanadi.

Fanlarni integratsiyalash – mavzularning takrorlanmasligi, vaqtni tejash, ya'ni kam vaqt sarflab katta hajmdagi materialni o'zlashtirish imkonini beradi va o'zida tashkilotchilik vazifasini ham ifodalaydi.

"Integratsiya" tushunchasini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, uning pedagogik-psixologik va falsafiy jihatlariga e'tibor qaratishimizga to'g'ri keladi.

Dialektikada - "integratsiya" tushunchasi borliqni yaxlitlikda tadqiq qilishning markaziy falsafiy va uslubiy asosi sifatida qaraladi, tabiat, jamiyat va ong rivojlanishining umumiy qonunlari sifatida namoyon bo'ladi.

Psixologiyada integratsiya murakkab psixologik rivojlanish qonuniyatlari, yosh bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni o'rganish, bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish, faoliyatning yetakchi turlari o'zgarishi doirasida ko'rib chiqiladi.

Integratsiya ta'lim mazmunining muayyan ketma-ketlikda, uzviy va tizimli joylashtirilishini, yangi mavzuni o'zlashtirishda mavjud bilimlarga tayanishni, o'quv materialining ma'lum darajada navbatdagi bosqichlarda qo'llanilishini, o'quv-tarbiya jarayoni bosqichlarining davomiyligi va yaxlitligini ifodalaydi

Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlashning uzviylik, ketma-ketlik, tizimlilik, aloqadorlik va innovatsiya tamoyillari mavjud:

- uzviylik tamoyili barcha rivojlanayotgan ob'ektlar, hodisalar, jarayonlar orasidagi umumiy bog'liqliklarning aks etishidir;
- ketma-ketlik tamoyili - pedagogik jarayon bo'g'inlari, bosqichlari, tartibi va ularning qat'iy almashinuvini ifodalaydi;
- tizimlilik tamoyili bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va mahorat o'rtasidagi aloqalar, pedagogik jarayonlar yaxlitligi hisoblanadi;
- aloqadorlik tamoyilida mantiqiy bo'limlar, qonunlar, nazariyalar va dalillar o'rtasidagi ichki va tashqi aloqalar ko'rib chiqiladi
- innovatsiya tamoyili pedagogik jarayonlarda barcha o'quv maqsadlari zamonaviyligi, ilmiyligi, xorijiy tajribalarga mosligini ifodalaydi.

Zamonaviy ta'limda fanlararo aloqalar integratsiyallashgan jarayonlarning aniq ifodasi hisoblanadi. Bu aloqalar o'quvchilarni amaliy va ilmiy-nazariy tayyorgarligida muhim o'rin tutadi. Mavzularni umumlashtirishlar professional ta'lim tizimi bitiruvchisiga bilim va ko'nikmalarni aniq holatlarda, alohida savollarni ko'rib chiqishda o'quv va darsdan tashqari faoliyatida, hamda kelgusi ishlab chiqarish, ilmiy jihatdan jamiyat hayotida qo'llash imkonini beradi. Amalda qo'llanilayotgan fan dacturlarini ish beruvchilarning talab va takliflari acocida hamda ta'lim muassasalarining mavjud o'quv-texnik imkoniyatlari va hududdagi mehnat bozori shart-sharoitlaridan kelib chiqib takomillashtirish kasbiy ta'limning sifatini oshirishga olib keladi.

Har tomonlama fanlararo aloqalar yordamida nafaqat ta'limning vazifalari, balki o'quvchi va talabalarining bilim salohiyatini rivojlantirish va tarbiyalash katta

ahamiyat kasb etmoqda, bu esa haqiqiy borliqda murakkab muammolarni majmuali ko`rish, yondashish va yechish uchun poydevor hisoblanadi.

Zamonviy ta`limda fanlararo uzviylik bir necha yo`nalishlar va turli darajalarda amalga oshiriladi:

✓ ichki mavzu – tushunchalar, bilimlar, ko`nikmalar va boshqalarni birlashtirish, alohida o`quv fanlari doiracida yaxlitlash;

✓ fanlararo – dalillar, tushunchalar, tamoyillar va boshqalarni cintez qilish, ikki yoki undan ortiq fanlar mazmunini tahlil qilish;

✓ mavzulararo – asosiy va qo`shimcha ta`lim mazmuni tarkibiy qismlarining cintezini amalga oshirish.

Fanlararo uzviylikni ta`minlash didaktik idrokka asoslandi. Dastlab o`qituvchi o`quvchini o`rganilayotgan mavzuning maqsad va vazifalari, uning boshqa mavzular bilan aloqasi va kommunikativ didaktik vositalarning samaradorligi bilan tanishtiradi. O`quv reja va fan dasturlarini mazmunan takomillashtirish o`quv jarayonini samarali tashkil etish, fanlarga ajratilgan soatlar hajmidan maqsadli va to`g`ri foydalanish, umumiy yuklamalarning bajarilishini nazorat qilish va monitoringini olib borish imkonini yaratadi.

Zamonaviy ta`lim tizimi uchun integrativ fan dasturlarini yaratishda quyidagilarga asosiy e`tibor qaratish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

- 1) o`quv maqsadlarini belgilash;
- 2) modullar mazmuni tahlili;
- 3) umumiy vazifalarni belgilash;
- 4) mavzulararo aloqadorlikni tahlil qilish va taqqoslash;
- 5) mashg`ulot turi va hajmini belgilash;
- 6) mavzularni mazmunan yaxlitlash va to`ldirish;
- 7) mustaqil ta`lim vazifalarini integrativ tashkil etish;
- 8) integrativ o`qitish metodlarini tanlash va qo`llash;

9) integrativ o`qitish vositalarini tayyorlash;

10) integrativ baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Fanlararo uzviylikga asoslangan o`quv materiallarni yaratish orqali ta`lim jarayonini takomillashtirish maqsadida umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini o`qitishda turdosh fanlar mazmunidan foydalana bilish hamda mavzulararo o`xshash uslub va vositalarni qo`llagan holda, ta`lim samaradorligini oshirish, nazariy va amaliy mashg`ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti orasidagi integratsiyani ta`minlashning yaxlit tizimini ishlab chiqish hamda ta`lim oluvchilarning tartiblashgan, o`zaro aloqadorlik va izchillikka asoslangan mavzularni alohida qiziqish bilan o`zlashtirishini ta`minlash orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, fanlararo va mavzulararo uzviylik tamoyilidan foydalanish talabalarning mazkur fanga bo`lgan qiziqishlarini kuchaytirish va o`zlashtirish sifatini oshirish bilan birga mustaqil ishlash imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Unda amalda qo`llanilgan o`quv reja va fan dasturlarida berilgan ta`lim mazmuni va shakli e`tiborga olingan holda ta`limning uzviylashgan dasturlari, o`quv materiallari yaratiladi. Bu esa ta`lim oluvchi ta`limning keyingi bosqichida kasbiy bilim va ko`nikmalarni yanada chuqurroq o`zlashtirishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta`lim tizimini yanada takomillashtirish to`g`risida”gi PF-5812-son Farmoni.

2. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O`zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va kunikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to`g`risida” 2020 yil 15 maydagi 287-son qarori.

3. Himmataliev D.O. Kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni diagnostika qilishda pedagogik va texnik bilimlar integratsiyasi (“Texnika oliy ta’lim muassalarining kasb-ta’limi” yo`nalishlari misolida): p.f.d. (DSs) diss. – T.: 2018.

4. Xasanov A. A., Mirjamolova F. N., O`roqova Sh. B. Fanlararo aloqadorlik vositasida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish. “Barqaror rivojlanishda uzluksiz ta’lim: muammo va yechimlar”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to`plami. ChDPI-2019y. 418-420 bet

5. Jorayev, M. (2022). Ensuring interdisciplinary coherence and continuity in the process of professional education as an important factor in the professional training of students. *Applied Sciences in the Modern World: Problems and Solutions*, 1(29), 43-46.

6. Juraev, M. M. (2021). OA Qo`ysinov Description of the methodological basis for ensuring interdisciplinary continuity of the subject “Computer Science and Information Technology” in vocational education. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed*, 7(10).

7. Juraev, M. M. (2022). Prospects for the development of professional training of students of professional educational institutions using electronic educational resources in the environment of digital transformation. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 158-162.

8. Juraev, M. M. (2022). The value of open mass competitions in the process of digitalization of extracurricular activities of schoolchildren. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(10), 338-344.

9. Jo`rayev, M. (2022). Professional ta’lim jarayonida fanlararo uzvilik va uzliksizlikni ta’minlash o`quvchilari kasbiy tayyorgarligining muhim omili sifatida. *Zamonaviy dunyoda amaliy fanlar: Muammolar va yechimlar*, 1(29), 43-46.

10. Mansurjonovich, J. M. (2021). Experience Of Cambridge Curricula In Ensuring The Continuity Of Curricula In The Field Of “Computer Science And Information Technology” In The System Of Professional Education. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research*, 3(11), 26-32.

11. Juraev, M. M. (2022). Theoretical and practical principles of improving the content of the pedagogical activity of ICT teachers of professional educational institutions in the conditions of information of education.

12. Juraev, M. M. (2021). The Problems of Working at a System of Exercises for Teaching Vocabulary. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(7), 61-66.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Norbo'tayev Xo'shboq Bobonazarovich,
Termiz davlat pedagogika instituti professori, pedagogika fanlari doktori
(DSc)

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'limni takomillashtirish, o'quv fanlar bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim, amaliy ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni yangi vaziyatlarda qo'llash orqali zamonaviy ilmiy dunyo qarashga ega bo'lish hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlararo integratsiya mazmunida o'qitishni ilmiy-nazariy jihatdan Milliy o'quv dasturi talablari asosida takomillashtirish nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'quvchilar, integratsiya, dars, *ta'lim-tarbiya*, innovatsiya, fanlararo aloqadorlik, muammoli vaziyat, ilmiy tushunchalar, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, o'qitish, samaradorlik, takomillashtirish.

Аннотация. В статье предусмотрено совершенствование интегрированного образования в начальных классах, приобретение современного научного мировоззрения путем применения полученных теоретических знаний, практических умений, навыков и компетенций в новых ситуациях, а также научно-теоретическое совершенствование образования младших школьников. в условиях междисциплинарной интеграции на основе требований Национальной учебной программы.

Ключевые слова: начальное образование, учащиеся, интеграция, урок, образование, инновация, межпредметная связь, проблемная ситуация, научные концепции, знания, умения, компетентность, компетентность, обучение, эффективность, совершенствование.

Abstract. In the article, the improvement of integrated education in primary classes, acquisition of a modern scientific worldview by applying acquired theoretical knowledge, practical skills, skills and competencies in new situations

and elementary it is envisaged to improve the teaching of grade students in the context of interdisciplinary integration based on the requirements of the National Curriculum from a scientific and theoretical point of view.

Key words: primary education, students, integration, lesson, education, innovation, interdisciplinarity, problem situation, scientific concepts, knowledge, skills, competence, competence, teaching, efficiency, improvement.

Kirish. Jahonda globallashuv jarayonlari tobora chuqurlashib borayotgan transformatsiya davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etmoqda. Mazkur dolzarb masalani qamrab olgan o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, jamiyat siyosiy iqtisodiy-ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashga yo'naltirilgan islohotlar, innovatsion, integratsiyalashgan ilmiy loyihalar, xalqaro tadqiqotlar keng miqyosda amalga oshirib kelinmoqda.

Darhaqiqat, mamlakatimiz umumta'lim maktablari Milliy o'quv dasturi va o'quv rejarilarida ham tabiat va jamiyatning o'zaro aloqadorligini uyg'unlashtirish, atrof-muhitga mas'uliyat hissini shakllantirish kabi jarayonlar fanlar integratsiyasining muhim vazifasi sifatida e'tirof etilgan. Mazkur jarayonda boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini chuqur o'zlashtirishga, vaqtdan unumli foydalanishga, dars sifati va samaradorligini oshirishga fanlarni integratsiyalash orqali erishish nazarda tutilgan.

O'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani qo'llash nazariyasi taraqqiyoti ilmiy-pedagogik tushunchalar rivojida ham birdek ahamiyatli. Integratsiya differensiatsiya bilan uzviy bog'liq. Bu uzviylik o'quvchilar egallayotgan bilimlarni anglashga bo'lgan intilishlarini takomillashtirishda yaqqol namoyon bo'ladi.

Ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun ichki va turdosh tarmoqlar bilan har tomonlama integratsiyalash, uni hayot bilan bog'lay olishini talab etadi. Zero, jamiyat hayotining barcha sohalarida ilm-fan, ta'lim-tarbiya va iqtisodiyotning o'zaro chuqur, har tomonlama uzluksiz aloqasini ta'minlay olgan va tatbiq etgan davlatgina taraqqiyotga erishishi, shubhasiz. Bu masalada mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarni e'tirof etish mumkin.

O'quv jarayonidagi sifat o'zgarishlari va yuqori samaradorlik, ularning jahon ta'lim tizimi talablari bilan mosligi va pedagoglarning kelgusi mehnat faoliyatlarida o'zlashtirgan qobiliyatlari qanaqa darajada amaliyotga tatbiq qilinayotganligiga bog'liq hisoblanadi. Ta'lim-tarbiyadagi sifat o'zgarishlari va yuqori samaradorlik esa ushbu sohaga ijobiy yangilik kiritish natijasida ta'limda sifat va samaradorlik ta'minlanib, pedagogik innovatsion jarayon vujudga kelishidan dalolat bermoqda.

Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro'yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Shu bilan birga, ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning ilm egallashga bo'lgan ishtiyoqi va intellektual salohiyatini oshirish, shuningdek xalqaro maydonda mamlakatimizning nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud.

Yangi O'zbekistonning ta'limga oid siyosati zamon talablariga muvofiq ravishda ta'limning yuqori sifatini ta'minlash va uning yanada takomillashuvida ham kasbiy sohalar, ham shaxsning manfaatlariga rioya qilgan holda umumiy maqsadli yo'nalganlik berishga intilish bilan ajralib turadi. Bunda ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ustuvorligi, qulayligi va uzluksizligi, dunyoviyligi, hamda ta'lim milliy o'ziga xoslik va madaniyatni o'zida aks ettirish mexanizmi sifatida mintaqaviy va milliy xususiyatlarni hisobga olish, ta'limni boshqarishning davlat-jamiyat xarakteri, shuningdek, ta'lim va ta'lim islohotlarini yangilashning uzluksizligi kabi qator ustuvor vazifalari bilan belgilanadi.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda 180 dan ortiq xorijiy davlatlar ta'lim tizimi integratsiyalashgan ta'lim asosida oqitilmoqda. Jumladan, O'zbekiston ta'lim tizimidagi global muammolardan biri o'quv fanlarini integratsiyalash va tabaqalashtirish hisoblanadi. Mamlakatimiz умумтаълим Milliy o'quv dasturi talablari asosida 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, boshlang'ich maktablarning 1-2-3-sinflarida, 2023-2024 o'quv yilidan 4-sinflarida ham amaliyotga joriy etilganligi bilan belgilanadi.

Mazkur jarayonda o'quvchilar dunyoqarashining yaxlitligi, obyektiv olamdagi predmet va hodisalarning o'zaro aloqadorligi bu ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlik orqali tabiat, jamiyat, texnika, inson o'zaro bog'liqligini anglatadi.

Integratsiya-fan bilimlari chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi. Birinchi navbatda tabaqalashtirilgan bilimlar orasida bilmagan joylarni to'ldirish, ular orasidagi aloqalarni o'rnatish lozim. U ta'lim oluvchining bilimini oshirishga, ta'limdagi tor ixtisoslashtirishni yangilashga yo'naltirilgan. Shu bilan birga integratsiya ta'lim jarayonining o'quv fanlari o'rnini egallash kerak emas, u faqat olinayotgan bilimlarni yaxlit bir tizimga birlashtirishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida fanlararo integratsiyani takomillashtirish bosqichida o'quv fanlarining kommunikativ masalalarini maqsadga muvofiq tanlash va o'zaro bog'liqligini ta'minlashni ko'zda tutiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga taklif etilgan masalalarni echish shartlar bilan tanishish, echish va

nazorat kabi ketma-ket bosqichlarda amalga oshiriladi. Masalani o'quv hamkorligi sharoitlarida hamkorlikda echishning barcha bosqichlari individual echimga nisbatan ma'lum darajada o'ziga xoslikka ega bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida fanlararo integratsiyani takomillashtirish o'quvchilarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik jarayonini umumlashtirishda pedagogik sharoitni amalga oshirish o'qituvchining boshlang'ich sinf o'quvchisi bilan uning shaxsiy xususiyatlari va imkoniyatlari, o'quv faoliyati jarayonida aniqlangan yutuqlari va qiyinchiliklari va ota-onalari bilan munosabatlarini muvaffaq qilish orqali amalga oshiriladi. Sanab o'tilgan tavsiflarning hamkorlikdagi tahlili boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z xulqlari ko'rsatkichlarini o'zgartirishlariga yordam berdi.

Biroq hozir, biz shiddat bilan o'zgarayotgan XXI asrda yashayapmiz. Butun dunyo bir-biri bilan doimiy aloqada, qizg'in axborotlar almashmoqda va insonlar bir-birlari bilan jamoa bo'lib ishlashni ma'qul ko'rmoqdalar. Binobarin, ta'lim ham bu jarayonlarga moslashdi.

So'nggi o'n yillik mobaynida ta'lim tizimi juda katta evolyusiyaga, tadrijiy rivojlanishga yuz tutdi: o'quv dasturlari, ta'limiy muhit, o'qituvchilar, o'qitish usullari, baholash va ta'lim oluvchi barchasi har tomonlama o'zgardi, ta'lim boshqaruvi, yondashuv, ta'lim mazmuni hammasida favqulodda "transformatsiya" sodir bo'ldi.

An'anaviy ta'limda fanlar bir-biriga bog'lanmasdan alohida- alohida o'qitilgani uchun ham odamlar voqea-hodisalarni ayro tasavvur qilmoqdalar. Aslida esa, hammasi bir-biriga chambarchas uyg'un. Insonlar dunyoni, hodisalarni, jarayonlarni yaxlit tasavvur qilishlari uchun fanlar ham bir-biriga uyg'un ravishda hamohang o'qitilishi zarur. Aynan mana shu ehtiyoj XXI asrda o'quvchida hayotiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi noan'anaviy ta'limning paydo bo'lishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda butun dunyoda STEAM deb nomlanuvchi bunday ta'lim yondashuvi o'quvchida muammolarni hal qilish, munozaraga kirishish, tanqidiy fikrlash, jamoa bilan ishlash layoqatlarini shakllantirishi bilan o'ziga xosdir. Tabiiy fanlar, texnologiya va muhandislik, tasviriy san'at, matematika, robototexnika bu fanlar o'quv dasturlari bilan birgalashib hamohanglikda o'zaro STEAM ta'limi yondashuvini tashkil qiladi.

Zamonaviy ta'limda o'qituvchi fasilitatorga aylandi, ya'ni, o'quvchi uchun maslahatchi va yordamchi vazifasini bajaradi. Ularga ma'lumotni shunchaki uzatmasdan, tushunarli qilib etkazadi va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Baholash esa, loyihalarga asoslangan: o'quvchilar belgilangan vaqt ichida jamoa bo'lgan holda berilgan resurslar asosida biror ishni amalga oshiradilar. Endi ta'lim o'quvchi uchun o'zini ko'pchilik orasida yakka qolishni talab qiladigan zerikarli tizim emas, balki hamfikrlar topish, dunyoni har tomondan uzatish imkonini beruvchi yangi imkoniyatdir.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, fanlararo integratsiya o'quvchilar tomonidan tabiatni bir butun, ya'ni yaxlit borliq sifatida anglanishi, ular tafakkurida olamning yagona tabiiy-ilmiy manzarasi vujudga kelishiga zamin yaratadi. Shu asosda integratsiya o'quvchilarda o'zlashtirish sifati, itimoiy hayotni anglash yo'llari, sog'lom turmush tarziga amal qilish tamoyillari, umumiy ma'noda zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotning imkoniyat va muammolari, hamda moliyaviy-iqtisodiy savodxonlik asoslarini tushunish va kundalik hayotda foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar

1. Ahmedova N.M. "Nutq malakalari integratsiyasi" fanidan elektron qo'llanma. - T.: "Fan va texnologiya", 2018. -180 b.
2. Adilov N.X. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak muhandislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashga ta'sir etuvchi omillar. Jurnal "Экономика и социум". - содержание выпуска № 6-1(97) за 2022 год (elibrary.ru). - С. 346 -352.
3. Кустов, Ю. А. Интеграция как педагогическая проблема. Кустов, Ю. Ю. Кустов //Интеграция в педагогике и образовании: Сб. науч. метод. работ. - Самара: Самар. индустриал. пед. колледж, 1994. -6-17 с.
4. Mavlyanova R.A., Raxmankulova N.H. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi innovatsiya va integratsiya". O'quv qo'llanma. -T.: "Voris-nashriyot"-2013. -240 b.
5. Norbutayev H.B. Knowledge of ecological content in pupils in interdiscipline for teaching biology. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.110 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.-P.1032-1040.
6. Раченко И.П. Интегрированная педагогика. Част 1. Пятигорск: Изд. Пятигорского государственного лингвистического университета, 1997.-212 с.
7. Розова М.А. Интеграционные тенденции в современном мире и социальный прогресс //Под. ред. М., 1989. -7 с.

**TA'LIMNI MODERNIZATSIYALASHDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING
PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI AMALGA OSHIRISHNING ASOSIY
YO'NALISHLARI**

**Sanakulov Xamrakul Rizakulovich Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich
ta'limda tabbiy fanlar va uni o'qitish metodikasi kafedrası mudiri,
p.f.n.professor**

Аннотация. Та'лимнинг жамият ҳаётидagi о'рни асосан одамларнинг билимлари, уларнинг тајрибаси, ко'никмалари, ко'никмалари, касбиј ва шахсиј фазилатларни ривожлантириш имкониятларининг ијтимоиј ривожланishidagi roli билан белгиланади.

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

**Санакулов Хамракул Ризакулович ТДПУ им. Низами заведующий
кафедрой математики и методики ее преподавания в начальной школе,
д.ф.н., профессор**

Место образования в жизни общества во многом определяются той ролью, которую играют в общественном развитии знания людей, их опыт, умения, навыки, возможности развития профессиональных и личностных качеств.

**THE MAIN DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL TRAINING OF
FUTURE TEACHERS**

**Sanakulov Hamrakul Rizakulovich TDPU im. Nizami, Head of the Department of
Mathematics and Methods of Teaching it in Elementary School, Ph.D., Professor**

Annotation. Formation place in a society life abilities, skills, possibilities of development of professional and personal qualities are in many respects defined by that role which play social development of knowledge of people, their experience.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash, uning samaradorligini oshirish shuning uchun ham muhimki, talabalar yosh xususiyatlariga ko'ra mustaqil faoliyat yuritish va hayyotiy maqsadni belgilab olishga nisbatan jiddiy munosabatda bo'ladilar. Shuning uchun ham talabalarga ijtimoiy munosabatlarning huquqiy meyorlarni singdirish ularda nomaqbul hatti harakatni sodir etishda himoya qiluvchi mezonlar haqida tasavvur qilish muhimdir.

Oliy ta'limmuassasalarida talabalar tomonidan amalga oshirilayotgan fan asoslarni uning amaliyotda qo'llash samaradorligini oshirish uchun quyidagi shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etadi:

- talabalarda ijodiy pedagogika oid madaniyatning shakllanishiga zamin hozirlash;

- yuqori malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilarni tayyorlash, balki shaxs manfaatlarini qondirishga, ishonchni qaror topishiga erishish;

- fan asoslarni o'zlashtirishga bo'lgan ichki ehtiyoj va qiziqishning yuzaga kelishini ta'minlash;

- meyoriy hujjatlarga nisbatan hurmatni qaror toptirish; ko'nikma va malakalarni shakllantirish, talabalarda ilmsizlikka qarshi kurash tuyg'usini tarbiyalash.

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quvchilarning ijodiy shaxs sifatida rivojlanishiga metodik tayyorgarligi yo'nalishlarini ishlab chiqish.

Bu masalalarni hal etish ilg'or matematik g'oyalarning maktab tabiiy fanlari mazmunida o'z aksini topishiga e'tibor qilish, matematik faktologiyani gumanitar sohalar bilan boyitish, matematik ma'lumotlarga ko'p sonli misollar topib, tabiiy fanlarning abstraktligining tevarak dunyoda namoyon bo'lishi, insonlarning, ayniqsa o'quvchilarning amaliy faoliyati bilan bog'lash, tabiiy fanlarda va uning tarixida mavjud, ammo, afsuski, hamma vaqt ham yuzaga chiqavermaydigan ko'pgina go'zal, yorqin, qiziqarli hodisalarni o'rganishni ta'minlaydi.

Demak, kasbiy, xususan, metodik ko'nikmalar va malakalarni shakllantirishda tabiiy fanlar fanlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar va uning didaktik jihatdan to'g'ri tashkil qilinishi mantiqan va ijodiy fikrlashga, hodisa va faktlarni tahlil qilishga o'rgatadi, mustaqil ishini yo'lga qo'yib turishga yordam beradi, o'quv faoliyatiga samaradorlik, o'qishga — shaxsiy mazmun, butun o'quv-bilish faoliyatiga — xayrixoh intellektual — emotsional xarakter beradi.

Konsepsiyamizning asosiy yo'nalishlaridan biri boshlang'ich maktab «Tabiiy fanlar» fani mazmuniga muqobil bo'lgan «Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi»

kursining mazmunini aniqla; metodik va matematik ta'limlarning bir-biri bilan bog'liqligini aniqlash; o'quvchilarni tabiiy fanlarga o'rgatishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan individual yondashuvni amalga oshirish; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan matematik ilmiy izlanish metodlarini egallash; o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishini ta'minlovchi matematik materiallarni tanlashga bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'rgatish; o'quvchining ijodiy shaxsini rivojlantirish asosi bo'lgan atrof-muhit haqidagi yaxlit tasavvurni shakllantiruvchi malakaning bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan o'zlashtirilishi masalalarini o'z ichiga oladi.

«Tabiiy fanlarni o'rgatish metodikasi» fani bo'yicha dastur yangilandi, unga mos respublikamizda birinchi bor «Tabiiy fanlar o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari» o'quv qo'llanmasi yaratildi. Unda ta'lim mazmunining insonparvarlashuvini o'zgarishiga monand ravishda va o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchisi ijodiy shaxsining rivojlanishiga qaratilgan boshlang'ich ta'lim va ilg'or o'qitish g'oyalari bilan sug'orilgan bo'limlar kiritilgan. Laboratoriya-amaliy yo'l bilan yangi bilimlarni egallash uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari topshiriqlar bajarilishining muayyan uslublarini qo'llab, ularning maqsadga muvofiq ekanligini, ta'sirchanligini, ko'rgazmaliligini va ishonchililigini anglaydi va bolalar bilan ish olib borganda ular mazkur tamoyillarga rioya qiladi. Bolalarning izlanish xatti-harakatlarini ularning individual xususiyati, subyektiv tajriba, obrazli mushohadaga asoslaydi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bola dastlabki ijodiy xususiyatlari bor bo'lgan o'qitish subyekti sifatida qaraladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisini ijodiy shaxs sifatida rivojlantirish ijodiy mushohada sifati yoki komponentlari shakllanishining sezitiv davrlarini hisobga olishni talab qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisiga tabiiy fanlarni o'rgatishda individual yondashuvni talabalar tomonidan o'zlashtirib olish har bir ijodiy shaxs rivojlanishning maksimal samarali yo'lini tanlashda kafolat bo'lib xizmat qiladi.

O'quvchilarga tabiiy fanlarni o'qitishning psixologik-pedagogik asoslarini bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan bilish o'quvchilarda mushohada qilish operatsiyalarini rivojlantirish, o'quvchilarga fikrlash va o'rganish usullari bilan bog'liq bo'lgan muammolariga nisbatan o'qituvchilarning ongli yondashishga imkon beradi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchisini ijodiy shaxs sifatida rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ba'zi bir muhim bo'lgan boshlang'ich matematik tushunchalar o'quvchilarga to'g'ri mushohada qilish ko'nikmalarini

shakllantirishga, alohida olingan masalalar toifasini yechish metodikasiga o'rgatish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisiga yangi materialni yaxlit tasavvur etish, tushunish va yuzaga chiqarishni ta'minlovchi matematik materialni tanlash quyidagilarga asoslanadi:

— obyektни tekshirib ko'rish usullari yordamida uni ko'p rejali, ko'p qirrali tasavvur qilishga, topshiriqlarni bajarishda tahlilning turli xil mezonlarini ishlatishga o'rgatish;

— obyektini xayolan o'zgartirishga qaratilgan topshiriqlarni ishlab chiqish va tanlashga, yangi siymoni yaratishga (tushuncha sathida tasavvurlash) o'rgatish;

— boshqa predmetlardan ma'lumotlar olishni nazarda tutuvchi, faoliyatning turli usullaridan foydalanishni, fikr yuritishning to'g'ri va teskari yo'nalishini birgalikda ishlatilishini talab qiluvchi, turli holatlarni ko'rib chiqishni nazarda tutuvchi, amalga oshirishning turli usullarini taxmin etuvchi topshiriqlarni yaratishga o'rgatish;

— o'quvchilar bilan ishlashda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga hayotiy narsalardan (real predmetlardan) hajmga ega geometrik modellarga, bunday modellardan mavhum geometrik figuralarga o'tishni amalga oshirishni, fazoviy figuradan va uning yoyilmasi yordamida o'rganish, taqlid qilib bo'lmaydigan faoliyat shakllarini rivojlantirish; figuralarni qismlarga bo'lish va turli xil qismlardan figuralar yasash masalalarini yechish metodikasini, jismlarni xayolan qismlarga bo'lish va qismlardan xayolan yaxlit jism yasashni o'rgatish;

— o'quvchilarni xayoliy operatsiyalarga, fikrlash usullariga, yangi ma'lumotlar olish maqsadida tadqiq etish usullariga, refleksatsiyani rivojlantirishga, ya'ni bolalar ega bo'lgan ma'lumotlarga olib kelgan harakatlarni anglab olishga o'quvchilarni o'rgatishga tayyorlash.

Har bir darsda o'quvchilarni rivojlantirishda katta imkoniyatlarga ega bo'lish uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari asosiy fanlardan tashqari matematik bilimlarning aniq sohasini norasmiy bilishlari taqozo etiladi. Norasmiy bilim haqida gapirganimizda, tanlangan tabiiy fanlar bo'limini nafaqat erkin bilish, balki uning professional ahamiyatini tushunish, amaliy yo'nalishini anglash, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'rganilgan materiallar to'plami bilan tanishtirish maqsadga muvofiq ekanligiga ishonish nazarda tutiladi. Maxsus va elektiv kurslarning jamlamasi tabiiy fanlarni o'rgatish asosiy kursining tarkibiy qismi bo'lib xizmat qiladi. Qo'shimcha kurslar mavzusini aniqlashda biz tabiiy fanlar boshlang'ich kursi mazmuni tahliliga, boshlang'ich ta'lim fakultetidagi tabiiy

fanlar kurslari mazmunining tahliliga, tabiiy fanlarni o'rgatish metodikasi va tabiiy fanlar kurslarining yangilanishi va to'ldirish tendensiyasiga, Davlat ta'lim standartlarini hisobga olishga, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyati tahliliga asoslanamiz. Tanlov fan darslarida o'qituvchi vaqtga uncha bog'lanmagan bo'ladi va o'quvchilar o'zlarini erkinroq tutishadi va bir-biri bilan kommunikativ aloqada bo'ladi. Biz tomondan ishlab chiqilgan Tanlov fanlar va tanlov kurslar talabaga kerak bo'lgan metodik-matematik tayyorgarlikni egallashga yordam beradi.

Yaratilgan Tanlov fanga bo'lgan talablar quyidagilardan iborat:

1. Yangi materialni o'rganishda tabiiy fanlar kursining dasturiy materialiga asoslanish lozim.
2. Tanlov fan negizida yetakchi matematik g'oyalarning biri yotishi kerak.
3. Tanlab olingan asosiy g'oya boshlang'ich maktab uchun ahamiyatli bo'lishi lozim.
4. Tanlov fanning mazmuni talaba uchun kasbiy ahamiyatga ega bo'lishi kerak.
5. Tanlov fanning mazmuni amaliy yo'naltirilgan bo'lishi lozim.
6. Tanlov fanda bilimning boshqa sohalar, shu jumladan, matematik sikldan uzoq bo'lgan sohalar bilan bog'liqligi ko'rib chiqilishi lozim.
7. Tanlov fanning mazmuni nafaqat faktik materiallar ma'nosida, balki talabani metodik-matematik tayyorlashda aqliy harakatlar (aqliy operatsiyalar, fikrlash usullari, bilim faoliyati usullari), boshqa metodik usular (matematik tushunchalarga misollar keltirish maqsadida qo'llanmani yaratishga qaratilgan yo'riqnoma, o'yin elementlari, «yoki-yoki» holatlarni qo'llash va boshqalar) muhim rol o'ynashi kerak.
8. Tanlov fanni o'zlashtirishda olingan tayyorgarlik muayyan o'quv muassasa sharoitida o'qitishning maqsadi, metodi, usullari, vositalarini amalga oshiruvchi o'quvchilar uchun mo'ljallangan ijodiy tanlov fanlarning variativ tizimini ishlab chiqishini belgilab berishi lozim.
9. Tanlov fan doirasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash ular tomonidan bakalavr va magistr diplom ishlarini muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlashi lozim.
10. Tanlov fanlarni joriy etish fikrlovchi mutaxassis, boshlang'ich sinf o'qituvchisini tayyorlashni ta'minlashi kerak.

Tanlov fanda birinchidan, boshlang'ich maktab tabiiy fanlarsida geometrik materiallar ulushi kamligi, uning o'qitishga turli yondashuvlarni qo'llash va o'quvchilarning ijodiy shaxsini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'lganligi bilan bog'langandir. Ayni geometrik materiallar bilan ishlashda bola tomonidan dunyoni anglashda intuitsiyaga, uning subyektiv tajribasiga, tafakkurning obrazli komponentini rivojlantirishga asoslanadi. Tafakkurning obrazli komponenti asosiy bo'lib, u nazariy mushohadaning izchil maqsadli rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, integrallashgan Tanlov fan tushunchasi, shu jumladan, tabiiy fanlarning boshqa bilim sohalari bilan bo'lgan aloqalari kiritilganda intuitsiya, tasavvur, fantaziya kabi bolaga xos bo'lgan tushunchalar yuzaga keladi. Shunday qilib, konsepsiyaning ayrim masalalari o'zgartirish nazariyasi, konstruktiv geometriya, nostandart masalalarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595-son Qonuni. 2019 yil 16 dekabr. www.lex.uz.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktabrdagi "Ilm fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyacini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-son Farmoni. www.lex.uz.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi PQ-4312 - sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. www.lex.uz.

4. Djumaev M. I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appl*, 2023. Volume 2(2): 1-5.

5.Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. Uzbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori

TALABALARNING MUSTAQIL ISH FAOLIYATINI

JADALLASHTIRISH YO'LLARI

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich – v.b.dotsent , Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Toshtemirova Durdona Doniyor qizi - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

Abdimavlonova Rayhona Abdulatif qizi - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarning mustaqil ishlarni bajarishda o'ziga xos yondoshuvlarni o'z ichiga oladi. Ular mustaqil ish vazifalarining mazmunini va qo'yilgan maqsadini o'qituvchining ko'magisiz aniqlaydilar va mustaqil ravishda bajaradilar.

Kalit so'zlar: ta'rif, Teorema, xulosa, tushunchalar, aksioma, kriteriya va konsepsiyalar.

Аннотация: Настоящая статья включает собственные подходы к решению проблемы самообразования при выполнения самостоятельных и индивидуальных работ студента. Они без помощи преподавателя сами определяют содержание и самостоятельно выполняют.

Ключевые слова: определение, теорема, заключение, объяснения, аксиома, критерии и понятия.

Abstract: This article includes its own approaches to solving the problem of self-education when performing independent and individual student work. They determine the content themselves without the help of a teacher and independently perform.

Keywords: definition, theorem, conclusion, explanations, axiom, criteria and concepts.

Hozirgi zamon talaba – o'quvchilar hayoti xilma – xil bo'lib, turli muammolar, qiyinchiliklardan iborat. Ular oldinga intilishlari uchun o'zlaridagi bor qobiliyatlarini ishga solishlari kerak.

Xitoy maqollaridan bittasida shunday deyilgan – yangi yo‘l, ya‘ni yangi bo‘lgan tezkor jamiyatga ham yo‘l olmoqlik, unga birinchi qadam qo‘yishdan boshlanadi. Lekin hayotiy paradoks shundayki, qancha mustaqil biz shug‘ullansak, qancha tez ma‘lumot olishga intilsak shuncha yordamga muxtoj bo‘lamiz, bundan aniq, nozik muomila qilish bilan to‘siqlarni yengish kerak bo‘ladi. Bunday yordamni mustaqil ishlash ko‘nikmasi bor talabalar yoki o‘z ustilarida muntazam ishlab boruvchi, boy tajribaga ega bo‘lgan universitet o‘qituvchilaridan olishimiz mumkin.

Talabalarining mustaqil bilim olishlari uchun o‘qituvchi tomonidan tavsiya qilingan adabiyotlardan tashqari, qo‘shimcha adabiyotlar, zamonaviy ma‘ruza matnlari, fanlar bo‘yicha o‘tkazilgan konferensiya, seminarlar materiallarini o‘rganib chiqishlarini taklif qilish kerak. Talabalarining mustaqil ish vazifalarini bajarish majburiy bo‘lib, fan bo‘yicha o‘quv va ishchi dasturlar talablariga muvofiq bajariladi. Fan bo‘yicha taqsimlangan o‘quv yuklamalaridan taxminan 55-60% i mustaqil ta‘limga ajratilgan. Mustaqil ta‘limni tashkil etish, uning maqsadi, mavzusi, hajmi, talabaning bilim sohasi darajasini inobatga olingan holda, yakka tartibda yoki talabalar guruxi tartibida bo‘lishi mumkin.

Berilgan vazifalarni talaba mustaqil qanday bajarganligi o‘qituvchi tomonidan baholab borilishi kerak. O‘quv jarayonida talabaning ishlash faoliyatini oshirishda mazmunli tomoni quyidagilardan iborat: talabalarga beriladigan vazifa materiallari har bir talabaning shaxsiy qobiliyatiga ko‘ra tanlanib, o‘z ichiga amalda qo‘llaniladigan, muammoli lekin qiziqarli mavzular tanlanishi kerak.

O‘quv protsessini faollashtirishning birinchi bosqichi o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi suhbatga bog‘liq bo‘lib, o‘qituvchi talabaning fanga, o‘ziga va o‘z qobiliyatiga obyektiv ruxiy baho bera olishini inobatga olish kerak.

Ikkinchi bosqichda o'qituvchi talabaning sistematik izlanishiga shunday sharoit yaratib berish kerakki, o'z ustida ishlayotgan har bir talaba erishgan yutuq va kamchiligiga bir xil baho beraolsin.

Uchinchi bosqichda har bir o'qituvchi talabalarning qiziqishlariga qarab yakka tartibda – tabaqalangan ish olib borish kerak.

Shu borada L.S. Vigotskiy so'zini keltiramiz “Yaxshi ta'lim berilgan deb shundagina hisoblash kerakki, agar u jamiyat rivojlanishini keltirib chiqarsa. Ta'lim hayotda shunday funksiyalar vazifasini bajaradiki, u o'sish pog'onasi va yaqin rivojlanish doirasida yotadi”.Talabaning mustaqil bilim olishini faollashtirishni aniq bir misolda ko'ramiz.

Rejalashtirilgan va umumlashtirilgan ma'ruza mazmuni ustida ishlash.

Ma'ruza mazmuni aniq, lo'nda qilib, bir ko'rinishda sodda qilib tushuntirilgan bo'lishi kerak. Masalan, tutilgan daftar muqovasining orqa ichki qismida o'qituvchining familiyasi, ismi, sharifi, lavozimi, ilmiy unvoni, ilmiy ishlari ro'yxati (bo'lsa) ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Ma'ruza daftarining har bir varag'ining birinchi betida o'qituvchi tomonidan biror mavzuga bag'ishlangan ma'ruzada keltirilgan ta'rif, teorema, hulosalar, tushuntirishlar, aksioma, kriteriya, konsepsiyalar va boshqalar (adabiyotlarda keltirilganlaridan farqliroq) yozilgan bo'lib, ikkinchi betida talabaning ma'ruzaga o'zining fikri, qarashlari, qo'yilgan savollarga javoblari aniq misol va faktlar bilan yozilgan bo'lishi kerak. Bunday usul talaba bilan o'qituvchi, xatto kursdoshlar orasida dialog, baholashishni keltirib chiqarib, talabaning o'ziga bo'lgan ishonchi va talabini kuchaytiradi. Unda ma'ruzadagi har bir keltirilgan qismlarga jiddiy qarashga undaydigan savollar paydo bo'lib, baxslar kichkina ma'ruzalarga aylanib boradi. Bahsda ishtirok etmagan talabalar baxs natijalarini qisqacha yozib boradilar.

Har qanday ma'ruzani eshitish – intellektual qobiliyatning murakkab ko'rinishi bo'lib, talaba birinchidan “eshitish ko'nikmasi” bo'lishi ikkinchidan

o'tilayotgan materialni tushunib uqishi, kerakligini daftoriga yozib borishni bilishi kerak. Shu bilan birga ma'ruza paytida talaba eshitilgan materialni tahlil qilib, o'tilgan materialning mantiqiy rejasini tushunib yetmog'i kerak.

Bunday qarash boshida talabada qiyinchilik tug'diradi. Shu maqsadda bir nechta qoidalar keltiramiz:

1. Ma'ruza boshlanishi bilan (mavzu, maqsad, ma'ruza rejasini, kerakli adabiyotlar) talaba ma'ruzaning o'qilish tartibiga, qo'yilgan masalaning mohiyatiga ahamiyat bergan holda materialning mazmuni yoritilishi, isbotlar so'ngra hulosasi bilan tugatilishi, talaba ongida mustahkamlanishi kerak.

2. Ma'ruzani yozishda ishonchli isbot talab qiluvchi holatlarga ahamiyat berib, o'qituvchi tomonidan aniq misollar va talabalarning mustaqil ishlashlari uchun savollar, mavzu o'yicha test savollari keltirilgan bo'lishi kerak.

3. Talabaning xusni – xati chiroyli bo'lib, ma'ruzani tartib bilan yozishi kerak. Mavzu va mavzuchalarni ajratib yozishi, savol va javoblarni, ta'rif, teorema, natija va hokazolarni nomerlab boshqa rangli siyohda yozib, asosiy jummalarni tagiga chizib borsa, o'tilgan material talaba ongida mustahkamlanadi.

Ma'ruza ustida ishlash talabaning mustaqil fikr yuritishiga asos bo'lib, umumlashgan ma'ruza materiallarida keltirilgan vazifalarni yechishda yordam beradi, masalan ilmiy xarakterdagi tezislar, referatlar yozib, muammoli masala testlarini ham tuzishlari mumkin bo'ladi.

Umumlashgan ma'ruzalar algoritmi quyidagi savollarga javob beradi:

- a) qanday mulohazalar ustida ishlash kerak
- b) qanday umumiy fikr almashuvlar kiritilishi kerak
- v) qaysi o'quv materiallaridan foydalanish kerak
- g) qanday materiallar bilan mavzuni boyitish mumkin

d) umumlashgan ma'ruzalarni qanday va qaysi parametrlarga qarab solishtirish mumkin.

Umumlashgan ma'ruzalar ustida ishlash sistemasiga ma'ruza bayonida keltirilgan vazifalarni bajarishi ham kiritiladi. Bunday vazifalarni uch turga bo'lish mumkin.

- 1) Reproduktiv darajali topshiriq (umumlashgan ma'ruzaning kengaytirilgan rejasini tuzish, ma'ruza materiallari bo'yicha tezislar tuzish);
- 2) Produktiv darajali topshiriq (muammoli masalalarga javob berish, muammolarni paydo bo'lishiga sababchi asosiy tendensiyalarni aniqlash);
- 3) Ijodiy darajali topshiriq (mavzu bo'yicha tekshiruvchi testlar tuzish, referat yozib himoya qilish).

Shaxsni shakillantirishda umumlashgan ma'ruza aktual mavzuni "muhit" o'z ichiga oladi. Universitet Konsepsiyasida "Bilim olish insoning maxsus umumlashgan muhitga ta'sirida shakillanib boradi. Bilim olish muhiti shaxsiy faoliyatdan, kuzatuvdan va o'zlashtirishdan tushunib olishni o'rgatadi".

Hulosa qilib, shuni aytish kerakki o'qituvchining ko'magida talabada qo'yilgan maqsadlariga erishishda mustaqil ishlash ko'nikmasi hosil bo'ladi, o'z qobiliyatiga ishongan hamda uzluksiz ijodiy ish olib borishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. P Akhtar, J Frynas, G Mellahi, K Ullah(2019).Big data-savvy teams` skills, big data-driven actions and business performance. *In: Brit J Manage*, 40(3), S. 253–264. <https://doi.org/10.1111/1467-8551>.
2. Cretchley J, Rooney D and Gallois C. (2010) Mapping a 40-year history with Leximancer: Themes and concepts in the Journal of Cross-Cultural Psychology. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 41: 318-328.

3. De Mauro A, Greco M, Grimaldi M, et al. (2018) Human resources for Big Data professions: A systematic classification of job roles and required skill sets. *Information Processing & Management* 54: 807-817.
4. Croteau A-M and Raymond L. (2004) Performance Outcomes of Strategic and IT Competencies Alignment¹. *Journal of Information Technology* 19: 178-190.
5. . Salayeva M.S, Shoyunusova F.S. "Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlar kelajagiga e'tibor" PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS, Australia, Melbourne. November 1, 2022. Session 1, Part 5. Pages 53-60.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7269286>

CLIL TEXNOLOGIYA ASOSIDA LOYIHALASH.

Nodira Mirzayeva Abduxamidovna,

CHDPU. P.f.f.d., dotsenti,

GulDu doktoranti,

Nafisa Jalolova Himmat qizi.

ChDPU, Boshlang'ich ta'lim fakulteti

2-bosqich bakalavr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda CLIL texnologiyasidan foydalanish va o'quvchilarning keng doirada fikrlarini o'stirishga qaratilgan. CLIL texnologiyasini matematika fani bilan integrativ olib borish metodikasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, CLIL texnologiya, integratsiya, innovatsion yondashuv, kognitiv jarayon, ilmiy laboratoriya.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется использованию технологии CLIL в начальном образовании и развитию широкого мышления учащихся. Представлен метод интеграции технологии CLIL с математикой.

Ключевые слова: начальное образование, технология CLIL, интеграция, инновационный подход, познавательный процесс, научная лаборатория,

Abstract: This article focuses on the use of CLIL technology in primary education and the development of students' broad-based thinking. The method of integrating CLIL technology with mathematics is presented.

Key words: Primary education, CLIL technology, integration, innovative approach, cognitive process, scientific laboratory.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonunida ta'lim to'g'risida bir qancha ma'lumotlar qayd etilgan. Jumladan, bu qonunlar biz yoshlarning kelajagimiz uchun bir qancha shart-sharoitlar yaratib berilayotgani va ko'plab imtiyozlar ajratilgani biz uchun juda yaxshi imkoniyatdir. Ta'lim jarayonida ilg'or texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, amaliyotga joriy etish bugungi kunning eng muhim vazifasi bo'lib kelmoqda. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar joriy etish deyilganda - ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, pedagogik yondashuv va yangicha texnologiyalarni qo'llash demakdir. Shuni ta'kidlash joizki, hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim hammamizga tanish holda ushbu ta'lim sohasiga yangilik kiritish maqsadida CLIL texnologiyasini qo'llash juda yaxshi samara beradi,-deb o'ylaymiz.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) - bu ikki tillik atamasi bo'lib ta'lim sohasida o'zbek tili qolaversa, xorijiy tillar bilan darslarni olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.[2] Hozirgi kunda biz Yevropa ta'lim tizimi haqida kuchli izlanishlar olib borilmoqdamiz. Ta'lim tizimiga tadbqiq etilayotgan yangi usullari, so'ngi axborot texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara berayapti. O'zimizning ta'limimiz bilan Yevropa ta'limini solishtirsak juda katta farq qiladi. Biz ham shunday rivojlangan davlatlardagi ta'lim tizimiga yaqinlashishimiz uchun, boshlang'ich ta'lim bosqichiga qaytishimiz kerak.

Boshlang'ich ta'limda darsliklari qo'shimcha tarzda o'qitishni xorijiy tillar bilan olib borsak ham bo'ladi. Masalan: rus tili, ingliz tili, nemis tili va boshqalar. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tilni joriy qilishda o'quvchilarni ongini rivojlantirish va fanga bo'lgan qiziqishini oshirish maqsadida ko'plab usullar, metodlar va bir qancha viktorinalar o'tqazish bu yaxshi samara beradi.

Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan o'qituvchilarning darslarga ijodiy yondashuvini ta'minlash va ular faoliyatiga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish hamda o'quvchilarning dastlabki bilimlarni egallash poydevori mustahkam bo'lishi, barcha fanlarni o'zlashtirishga qiziqishini oshirish maqsadida zarur chora-tadbirlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etib kelinmoqda. Mamlakatimizda deyarli barcha umumta'lim

maktablari zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlangan.

Matematika darslarida o'quv[1] dasturi o'quvchilar tomonidan yangi materiallarni va ularga mos tarzda CLIL texnologiyasiga oid har xil ko'rgazmalar, metodlar va o'quvchilar tushunadigan tarzda bir qancha shakllar bilan tushuntirish o'z samarasini beradi.

CLIL yondashuvini talabalarni o'quv jarayonining markaziga joylashtirilishiga qaratilgan lingvistik mavzu ikkinchi tildan foydalanish orqali kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish. Ilmiy laboratoriya CLILning barcha asosiy elementlarini o'z ichiga oladi.[3] Talabalarining mavzu bo'yicha oldingi bilimlarni faollashtirish maqsadida boshlang'ich bosqich- aqliy hujum, kali so'zlar, kamroq tuzilmalarini aniqlash matnlar va internetdan materiallarni qidirish moslashtirish. Eksperimental faoliyat maqsadini ifodalovchi bir yoki bir nechta savollarni aniqlash natijalarini e'lon qilish markaziy bosqich - faoliyatini loyihalash va bajarish ma'lumotlarni yig'ish qayta ishlash va taqdim etish, faoliyat davomida guruhni baholash, laboratoriya hisobotini topshirish.

Boshlang'ich ta'limda xorijiy til ko'nikmalarini o'rgatishda mavzuli taqvim asosida ta'lim berish o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmasi samarali rivojlanadi. Bunda biz 1 - sinf matematika fani misolida mavzularni tahlil qilishni maqsad qildik va mavzular yuzasidan o'quvchilarga fan ko'nikmalari etkazildi.

Dars boshida ochiq savollar qo'yiladigan "aqliy hujum" faoliyati o'quvchilarning oldingi bilimlarini faollashtirish o'quvchilarni boshqa o'quvchilar bilan fikr almashishga undash va ularning qiziqishini yo'qotish uchun juda kuchli bo'lishi mumkin.

1-pacm.

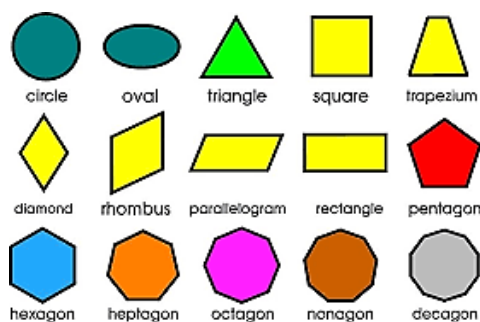
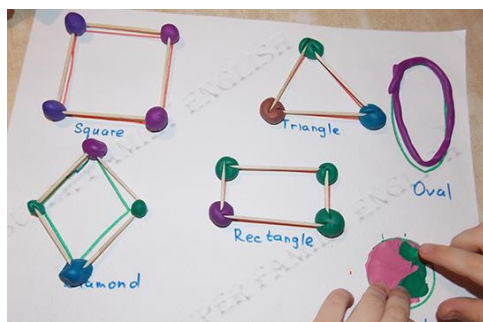
II CHORAK (35 soat)			
1	Geometrik shakllar	1	
2	Burchak turlari	1	
3	Burchak turlari	1	
4	Uchburchak va uning elementlari	1	
5	To'rtburchak va uning elementlari	1	
6	To'g'ri to'rtburchak va kvadrat	1	
7	Ko'pburchaklar	1	
8	Ko'pburchaklar	1	
9	Aylana va doira	1	
10	Aylana va doira	1	
11	Simmetriya	1	
12	Simmetriya	1	
13	Simmetriya	1	
14	Bo'laklardan butunni, butundan bo'laklarni hosil qilish	1	
15	Bo'laklardan butunni, butundan bo'laklarni hosil qilish	1	
16	Turli shakllar yasash	1	
17	Sodda fazoviy shakllar	1	
18	Sodda fazoviy shakllar	1	
19	Sodda fazoviy shakllar	1	
20	Sodda fazoviy shakllar	1	
V BOB 11 DAN 20 GACHA BO'LGAN SONLAR (15 soat)			
21	11 dan 20 gacha bo'lgan sonlar	1	
22	11 soni	1	

1-pacm. 1 - sinf matematika fanining taqvim rejasi.

Masalan: Turli xil hisob - kitoblarda xorijiy tillardan foydalansa o'quvchilarning fikrlash doirasi kengayadi va biror bir joyda asosan magazin, supermarketlarda turli xil vaziyatda duch kelishsa vaziyatdan chiqib ketish osonlashadi. Bu albatta nutq erkinligiga sabab bo'ladi deb o'ylayman. Talabalar eksperimental faoliyatni o'zlarining yoshi va talab qilinadigan asbob turiga qarab avto montana loyihalashlari va bajarishlari kerak faqat bir nechta hollarda o'qituvchi faollikni ko'rsatishi yoki tadqiqot savollariga javoblarni oldindan bilishi kerak talabalar yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini sinfdoshlari bilan hamkorlikni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan bosqichma-bosqich kognitiv talabchan vazifalarini bajarishdagi motivatsiyaga erishiladi. Har bir faoliyat uchun vaqt qavs ichida ko'rsatilgan va aniq vaqt bilan belgilanishi kerak. O'qituvchi shu modelining boshida dars uchun vaqtini o'z ichiga olishi kerak.

Mutaxassislarni ta'kidlashicha, matematikani yaxhi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda balki, hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilishi muhokama va muzokkara olib borish ishlarni bosqichma - bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi.

2-rasm.

2-rasm. O'quvchilarning 1-sinf matematika darsidagi CLIL ko'nikmalini shakllantirish.

Yakuniy bosqich - natijalar va xulosalar bo'yicha muhokama qilish va natijani e'lon qilish CLIL yondashuvi talabalar nino lingvistik mavzuni o'rganish jarayonining markaziga qo'yish ikkinchi tildan foydalanish orqali kognitiv va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan boshlang'ich va maktabda til yondashuvning amaliy misollari Mehisto va boshqalar tomonidan taqdim etilgan bundan tashqari ilmiy laboratoriya[4] o'qish tinglash gap va yozish kabi til qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi va o'quvchini kulguli va mazmunli o'quv jarayonining markazga qo'yadi. Shuningdek, sinfdoshlar bilan juftlikda yoki kichik guruhlarda ish olib borish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun yaxshi imkoniyatdir. Faoliyatning boshida eng muhim bosqichlaridan biri o'quvchilarning motivatsiyasini rag'batlantirishdir, shu ma'noda bir yoki bir nechta savollardan boshlab foydali bo'lish mumkin, shunda o'quvchilar ularga eksperimental faoliyat orqali javob bera oladilar.

O'quvchilarni yoshligidan nutq erkinligini rivojlantirish va o'zlarini fikrlarini boshqara olishga undash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ko'p holatlarda vujudga keladigan ba'zi bir o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diryotgan narsa bu maktablarda bitta tilda dars olib borish. Buning yechimi fanlarni o'tayotganda xorijiy tillardan foydalanish o'quvchilarni nafaqat matematika emas balki, boshqa fanlarga darsni bog'lab qiziqtirib olib borishdir. Matematikani maqsadli til orqali o'rganishning kognitiv jihatlariga qaratilgan.

Olimlarning fikricha, avvalo ta'lim strategiyalarini o'rganish kerak. Bu bilimlarni o'qituvchilarni tayyorlashda, keyinchalik qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi uchun strategiyalarini samarali tanlash o'quvchilarning ichki motivatsiyasining muhim qismini tashkil qiladi. Ta'lim sohasida matematika va ingliz tilini birlashtiruvchi CLIL taqdim etilmoqda. Ikki tili maktablarda matematika darslarini kuzatish CLIL kursi mazmunining ajralmas qismidir. Yaqinda CLIL yondashuvining samaradorligini aniqlash uchun bir qator tadqiqot loyihalari amalga oshirildi. Marsh Maljers va Hartiola tadqiqot o'tkazishdi. Bu tadqiqot natijalari, xususan, Gollandiya va Germaniyada CLILning ba'zi shakllari, til o'rganish va o'qitish

samaradorligini yuqori ekanligidan va bu texnologiyani ta'lim jarayoniga taqbiq lozimligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azlarov T, Mansurov X "Matematik analiz" -T: "O'qituvchi".1986
2. Nafisa Jalolova Himmat qizi., Nodira Mirzayeva Abduxamidovna. (2023). Using the practice of clil in the training of future primary school teachers. Confrencea, 4(04), 46–50.
3. Mannobhonova Muqaddamkhan, Nodira Mirzayeva Abduxamidovna. Bilingual practice of forming natural-scientific literacy in students in teaching biological sciences. (2023). Confrencea, 4(04), 51–59. Retrieved from

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich – v.b.dotsent , Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Sobirjonmeyliyev@gmail.com.tel.:+998935459140

Annotasiya: Ushbu maqolada bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari yoritilgan. Natijalarning har bir bosqichida asosli ma'lumotlardan foydalanish zarurligi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: so'rov, taxlil, kompetensiya, ta'lim, o'qituvchi ro'li.

Аннотация: В данной статье описана последовательность шагов, которые необходимо использования современных педагогических технологий в обучении математике учителей начальных классов. Была подчеркнута необходимость использования достоверной технология на каждом этапе получения результатов.

Ключевые слова: исследование, анализ, компетентность, образование, роль учителя.

Annotation: *This article describes the sequence of steps that are necessary to use modern pedagogical technologies in teaching mathematics to primary school teachers. The need to use reliable technology at every stage of obtaining results was emphasized*

Key words: research, analysis, competence, education, teacher's role.

Ta'lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham ta-komillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'na-lishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda zamonaviy pedagogik texnologiyalarga amal qila boshladi.

Demak, pedagogik texnologiya-o'qitish jarayonlarini optimal tashkil etishdir. O'quv materiallarini tanlash, qayta ishlab o'quvchi yoki talabalarning kuchiga, o'zlashtirish xususiyatlariga moslab shakl va hajmini o'zgartirish ham ta'lim texnologiyasiga daxldor. Pedagogik texnologiya-o'z navbatida ta'lim-tarbiyaning ob'ektiv qonuniyatlari va diagnostik maqsadlari asosida o'quv jarayonlari, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, metod va vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish tizimidir, ya'ni fan va texnika yangiliklarini o'zida mujassamlashtiradigan o'quv jarayonidir.

Oliy ta'limda boshlang'ich ta'lim talabalari uchun matematika fanini o'qitish oliy ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni modernizatsiyalash, mazkur jarayonga interfaol ta'lim texnologiyalarni qo'llashga oid metodik bilim, ko'nikma va malakalarini, boshlang'ich ta'lim talabalari uchun matematika fanlarining o'qitish asoslarini talab qiladi.

Talaba shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayoni o'z navbatida o'qitishning interfaol metodlari va innovatsion texnologiyalarni talab etadi. Interfaol metodlar deyilganda muammoli izlanish, mantiqiy, mustaqil ishlash, o'qitishda talabalarning faoliyatini rag'batlantirish va asoslash hamda nazorat va o'z-o'zini nazorat metodlari tushuniladi.

Interfaol inglizcha *interakt* soʻzidan olingan boʻlib, *inter-* hamkorlikda *akt-* harakat qilmoq maʼnosini bildiradi.

Interfaollik deganda, talabaning talaba, shuningdek mashgʻulotdan koʻzda tutilgan didaktik maqsadlarga erishish uchun oʻqituvchi bilan hamkorlikda yoki kompyuter bilan muloqoti oʻzaro taʼsir koʻrsatish rejimida ishlashi tushuniladi.

Interfaol oʻqitish - bu avvalo dialog tarzda oʻqitish, muloqot jarayonida barcha ishtirokchilar tomonidan hamkorlikda muammolarni hal etilishidir.

Interfaol oʻqitishning asosiy mohiyati taʼlim-tarbiya jarayonida barcha talabalar oʻquv-bilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi, ular muhokama etilayotgan muammolarni, voqea va hodisalarning rivojini tushunadi, muammoli vaziyatlarni anglaydi, uni hal etish yoʻllarini izlab, eng maqbul variantni tavsiya etadi. Oʻquv materialini oʻrganish, muammoni hal etish boʻyicha turli variantdagi echimni tavsiya etishga asoslangan bilish jarayonida talabalarning hamkorligi har bir talabaga, guruh muvaffaqiyati uchun oʻz ulushini qoʻshishga, ular oʻrtasida fikr, axborot va tajriba almashinuviga zamin tayyorlaydi. Ushbu hamkorlik samimiy, qulay ijtimoiy psixologik, oʻzaro yordam muhitida sodir boʻlganligi uchun, talabalar nafaqat yangi bilimlarni oʻzlashtiradilar, balki oʻzining bilish faoliyatlarini rivojlantiradi, uni yuqori darajaga koʻtarib, hamkorlikka kirishishga imkon beradi.

Taʼlim-tarbiya jarayonida interfaol usullarni qoʻllash jarayonida talabalarning oʻzaro muloqotga kirishishini tashkil etish va boshqarishni taqozo etadi, bunda talabalar hamkorlikda izlanib umumiy, shu bilan bir qatorda har bir talaba uchun ahamiyatga moyil boʻlgan muammoni hal etishga kirishib ular oʻrtasida bir-birini tushunish, hamkorlikda ishlash va hamjihatlik vujudga keladi.

Interfaol usullardan foydalanilgan mashgʻulotlarda bitta talabaning ustunlik qilishi, uning oʻz fikrini oʻtkazishiga yoʻl qoʻyilmaydi.

Interfaol usullar qoʻllanilganida talabalar tanqidiy fikr yuritish, axborot manbalari va vaziyatni tahlil qilish, murakkab muammoli vaziyatlarni hal etish, oʻrtoqlarining fikrini tahlil qilib, asoslangan xulosalar chiqarish, munozarada

ishtirok etish, boshqa shaxslar bilan muloqotga kirishish ko`nikmalarini egallaydi. Interfaol ta`lim berish usuli, ta`limiy maqsadni amalga oshirish bo`yicha ta`lim beruvchi va ta`lim oluvchi bilan hamkorlik faoliyatining murakkab jarayonining asosi hisoblanadi. Usullar: ushbu ta`lim berish davridan chiqqanda ta`lim oluvchi bilishi, udallashi va qadrlashi lozim bo`lgan ko`zlanayotgan natijalarga erishishni ta`minlaydi. Tajribalarning ko`rsatishicha, usulning asosiy natijaviylik mezonlari quyidagilar:

- belgilangan vazifalarni hal etish uchun uni qo`llashning mosligi va iqtisodiyligi;
- uni qo`llashda soddalik va osonlik;
- nafaqat eng yaxshi natijalarni ta`minlashi, balki ularga erishishning yuqori ishonchliligini ta`minlay olishi.

Demak, faol ta`lim berish usuli-ta`lim oluvchilarning bilim faoliyatlarini rag`batlantiruvchi usuldir. U yoki boshqa muammoni echish to`g`risidagi fikrlarni erkin almashinuvini nazarda tutuvchi suhbat asosida quriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Sh.M. Mirziyoev “Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” Toshkent-«O`zbekiston» - 2016. 56 bet
- 2.Sh.M.Mirziyoev. “Tanqidiy tahlil, qat`iy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo`lishi kerak”. Toshkent: “O`zbekiston”, 2017. - 104 b.
- 3.O`zbekiston Respublikasining “Ta`lim to`g`risida”gi Qonuni. O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 yil. 9-son, 225-modda.
4. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 20 avgustdagi “Oliy ta`lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning

malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi № 242-sonli Qarori

ГРЕКО-РИМСКАЯ БОРЬБА, КАК СРЕДСТВО ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ И УМЕНИЙ

А.Казаков- доцент.

А.Б.Бекбаулиев- магистрант 1 курса направления « Физическая культура теория и методика спортивного упражнения ». Нукусский ГПИ им.Ажинияза

Annotatsiya. Bu maqolada yunon-rim kurashida sportchilarning har tomonlama rivojlanishida jismoniy mashqlar orqali ko'nikmalar hosil qilish haqida fikr yoritildi.

Kalit so'zlar: vazifa, sport, mashq, metodologiya, texnik va taktik ko'nikmalar,

Абстрактный. В данной статье рассказывается о формировании навыков с помощью физических упражнений во всестороннем развитии спортсменов в греко-римской борьбе.

Ключевые слова: задача, спорт, упражнение, методика, технические и тактические навыки,

Annotation. This article talks about the formation of skills through physical exercises in the all-round development of athletes in Greco-Roman wrestling.

Key words: task, sport, exercise, methodology, technical and tactical skills,

На современном этапе развития греко-римской борьбы значительно увеличился объем двигательной деятельности, осуществляемой в вероятностных и неожиданно возникающих ситуациях, который требует

проявления изобретательности, скорости реакции, способности к концентрации и переключению внимания, пространственно-временной точности движений и их биомеханической рациональности. Все эти характеристики специалисты связывают с понятием координационных способностей.

Существуют основания считать, что методика подготовки юных борцов направлена, в первую очередь на тщательную отработку определенных технических навыков и тактических умений, концентрированное развитие специальных физических способностей, вместе с тем не создает необходимых условий для совершенствования психомоторных способностей, которые закладываются в основе формирования координационных способностей в специфической двигательной деятельности. Процесс совершенствования координационных способностей у борцов органично связан с решением заданий технико-тактической подготовки, с развитием скоростных и скоростно-силовых способностей, выносливости в условиях тренировочной и соревновательной деятельности. Ряд исследователей считают, что наиболее эффективно развиваются координационные способности в условиях отсутствия усталости. Вместе с тем, соревновательная деятельность борцов греко-римского стиля предусматривает выполнение специализированных двигательных действий высокой координационной сложности в различных функциональных состояниях.

В современной теории спортивной тренировки методика развития координационных способностей остается наименее обоснованной.

Отсутствующее четкое понимание природы координационных способностей, противоречивые данные об их структуре и возрастных особенностях проявлений, не разработанных критериях оценки уровней развития координационных способностей, что не обнаружены особенности технологий развития данного физического качества относительно борьбы. Противоречивость и нерешенность многих вопросов развития координационных способностей у юных борцов греко-римского стиля обуславливают актуальность данной работы и требуют дальнейших научных исследований. Указанное выше, обусловило формулировку темы, цели и задач работы. Греко-римская борьба относится к видам спорта характеризующимся постоянными и скоротечными изменениями условий протекания соревновательного поединка. В связи с этим она предъявляет к борцам высокие требования развития общей выносливости, скоростно-силовых качеств, в частности способности к проявлению взрывных усилий, и координационных способностей, позволяющих находить правильное решение в различных эпизодах поединка. Поединок продолжается 6 минут, что требует от борца высокого уровня развития специфической выносливости, которая

обеспечивает необходимую эффективность и надежность технико-тактических действий на протяжении всей схватки и соревнования в целом.

Борьба достаточно полно удовлетворяет естественные желания человека помериться силой, проявить свою ловкость, смелость, смекалку. Занятия различными видами спортивной борьбы укрепляют здоровье, развивают физически, формируют характер, уверенность в своих силах, мужество и отвагу. Универсальность борьбы как средства физического воспитания состоит и в том, что единоборство-это не столько противопоставление силы, но, прежде всего умение мгновенно оценить ситуацию и находить правильное решение (защиту, прием или контрприем). Поэтому боец должен быть внимателен, быстр, иметь мгновенную реакцию. Ему необходимы хладнокровие, выдержка и решительность. Быстрая смена ситуаций, в которых оказывается боец в ходе поединка, предъявляет чрезвычайно высокие требования к интеллекту борца. Одним словом, борьба -это многогранная, эмоциональная, естественная и в то же время доступная для многих деятельность. Если учитывать все виды нагрузок, предъявляемых всем системам организма в процессе выполнения соревновательных упражнений, то из всех видов спортивных упражнений наиболее сложными являются единоборства, поскольку они предъявляют высокие требования: к энергетике, скоростно-силовым качествам, сенсомоторике, психике, в плане её помехоустойчивости. Путь к мастерству, лежит только через а массовость можно обеспечить только насыщением учебно-тренировочного процесса образовательным компонентом. В то же время тренеры по спортивной борьбе, богатой разнообразными сложно-координационными приёмами, увлекаются общефизическими упражнениями, подменяя обучение массированными объёмами тренировочных нагрузок, в ущерб образовательному компоненту, перенося задания, рассчитанные на взрослых, на плечи маленьких детей, неготовых по многим объективным причинам усвоить и осилить координационную или энергетическую нагрузку. Результаты опроса проведенные А.С. Кузнецовым показали, что учащихся ДЮСШ по видам спортивной борьбы свидетельствуют о том, что из секций борьбы, в основном, уходят по причинам:

- слишком сложные упражнения- 27 %:
- боязнь соревновательных схваток - 42%;
- тяжелые физические нагрузки - 98 %.
- не присваивают разрядов - 53%

- мало борьбы - 61 %
- мало приемов единоборств - 72%
- слишком много упражнений, не относящихся к единоборствам - 74%

Эти цифры свидетельствуют о том, что значительная часть детей идет в секции за образовательным компонентом, а не за физическим развитием, которое происходит само собой, в то время, как основная часть тренеров ориентируется на интенсивные физические нагрузки. Чрезмерные физические нагрузки, разрушающие детский организм, особенно в ранний период, обусловлены общей тенденцией спорта - конкуренцией. «Огромная конкуренция в спорте...стимулирует рост спортивных результатов, большинство из которых приближается к пределу возможностей человека»[1] Увлечение многих тренеров общефизическими нагрузками не может быть оправдано, поскольку на соревнованиях, в конечном итоге, оцениваются не общефизические качества, а специфические действия. «Спортивная борьба является одним из сложнейших видов, имеющим большой набор технических действий и большую степень неопределенности предстоящих действий. Наша страна богата одаренными людьми, что позволяет в ряде случаев добиваться больших спортивных достижений за счет природных качеств. Но достижение их требует полной отдачи сил на ковре. Намного легче и долговечнее был бы спортивный путь борцов, если бы они приобрели в юношеские годы навыки основ техники борьбы»[2]

Согласно программы для ДЮСШ задачей этапа начальной подготовки в процессе двух лет занятий является: «Укрепление здоровья, всесторонняя физическая подготовка, изучение специальных физических упражнений, простых форм борьбы, выполнение норм 1-й ступени комплекса нормативов».

Выходит, что ребенок, придя в секцию борьбы, вынужден 2 года заниматься не тем, ради чего он пришел и, самое главное, он не может получить обратной связи, поскольку в течение 2-х лет отсутствует контроль и оценка усвоения специализированных действий. Неудивительно поэтому вышеприведенные результаты опроса учащихся ДЮСШ. Способом сохранения контингента обучаемых без ущерба качеству подготовки может стать акцент на техническую подготовку без форсирования спортивных результатов. По данным ряда источников специальной литературы в возрасте с 11 до 18 лет мотивацией к занятиям в секциях спортивной борьбы являются факторы познавательной деятельности и потребности к самоутверждению. Поэтому в учебных программах на первом плане должны

стоять требования к содержательному технико-тактическому компоненту, как об этом уже говорилось выше и создаваться условия к формированию щадящего и стимулирующего режима квалификационных требований. Из вышесказанного можно заключить, что в проблеме повышения двигательной деятельности единоборцев одним из малоизученных факторов является вопрос мотивации деятельности учащихся спортивных секций в период начальной подготовки. Дети, приходя в спортивную секцию единоборств, вынуждены преимущественно заниматься общефизическими упражнениями, не имеющими ничего общего с избранным видом спорта. Однако в тех случаях, когда программа базовой технической подготовки насыщена специфическими упражнениями, продолжает иметь место отсев по причине отсутствия стимулирующего контроля и оценки усвоения специфических умений.

Таким образом, возникает серьезная проблема организации мотивирующего контроля и оценки усвоения умений на начальном этапе спортивной подготовки в единоборствах.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- 1.Ильин, Е.П. Психология физического воспитания: Учебник для институтов физической культуры / Е.П. Ильин. - СПб.: изд-во РГПУ им. А.П. Герцена, 2000. - 486 с.
- 2.Туманян, Г.С. Теория, методика, организация тренировочной, внутренировочной и соревновательной деятельности: учебное пособие / Г.С. Туманян, В.В. Гожин, В.Ю. Микрюков. - М.: 2002.
- 3.Туманян, Г.С. Интегральная подготовка единоборцев разных весовых категорий / Г.С. Туманян. – М., 2002. 89 с.

Дуал таълим модели асосида бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш тузилмаси

Турамуратов Улуғбек Уроқович
педагогика фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент в/б.
ТерДПИ Педагогика кафедраси мудири
turamuratovu@gmail.com

Бугунги кунда таълим тизимини такомиллаштириш ва ислоҳ қилиш талабларига мувофиқ бўлажак психологларни тайёрлаш вазифасини ҳал қилишда дуаллик элементларидан кенг фойдаланилмоқда.

Дуал таълим модели қуйидаги ўзаро самарали ҳамкорликдаги фаолият шакллари ўз ичига олади:

- асосий касбий таълим дастурлари, қўшимча касбий таълим дастурларининг мазмуни ва тузилмасини экспертиза қилиш;

- дуал таълим шароитларида олий таълим дастурларини ўзлаштириш натижаларига қўйиладиган талабларни шакллантириш;

- ўқув дастурларини олий таълим ташкилотлари ва иш берувчиларнинг ўзаро биргаликдаги фаолиятини амалга оширишда таълим жараёнини ташкил қилишнинг шарт-шароитлари ва технологияларига мувофиқ равишда ишлаб чиқиш;

- таълим дастурларининг амалга оширилишини доимий мониторинглаш учун шарт-шароитларни яратиш;

- тармокда ўзаро биргаликдаги ҳамкорлик асосида педагогика ва психология, амалий психология йўналишлари бўйича бакалаврият ва магистратура мутахассисликлари таълим дастурлари бўйича бўлажак ўқитувчиларни дуал ўқитиш моделини такомиллаштиришга доир тавсияларни ишлаб чиқиш.

Режалаштирилган таълим натижаларига эришиш, тажриба алмашиш ва ўқув жараёнида қабул қилинувчанликни таъминлаш учун факультет психологлари томонидан замонавий таълим технологиялари – портфолио, лойиҳалар услуби, кейс-технологиялар, клиник ҳолатни ажрим қилиш, интегралланган машғулотлар ва ҳоказолардан фойдаланилган.

Дуал ўқитишнинг муҳим, интегралловчи таркиб топтирувчиси ишлаб чиқариш амалиёти бўлиб ҳисобланади, у ОТМ да талабаларни ўқитиш бошланган дастлабки кунларданоқ бошланади.

Таълим муассасасида бўлган дастлабки кунларданоқ талаба-амалиётчилар болалар боғчаси ёки мактабда ишлашнинг структураси ва спецификаси тўғрисидаги тасаввурни оладилар; таълим ташкилотининг педагогик жамоаси билан ижобий муносабатларни ўрнатишни ўрганадилар; мактабгача таълим муассасаларининг тарбияланувчилари, ўқувчилар билан танишадилар, ҳамкорликдаги таълим фаолиятида иштирок этадилар. Талабалар тьюторлар раҳбарлиги остида психологик-педагогик ҳужжатлар ва меъёрий ҳужжатларни таҳлил қиладилар, турлича режали коррекцион-педагогик ишга қўшиладилар, улар бу жараёнда бир қатор меҳнат кўникмаларини эгаллайдилар:

- мажмуавий ташхислашни бажариш, психологик-педагогик тавсиф ва келажак иш режасини тузиш;
- индивидуал коррекцион-ривожлантирувчи машғулотларни режалаштириш ва ўтказиш;
- тарбиявий ишларни режалаштириш ва ўтказиш;
- ота-оналар билан ишлаш;
- таълим ташкилотининг тарбияланувчилари ва педагогик жамоаси билан эмоционал ўзаро ҳаракатлар.

Кўрсатилган барча иш турларига тегишли ҳисобот ҳужжатларини расмийлаштириш ҳам киради.

Иш пайтида талабалар болалар билан ўтказадилар, тьютор билан биргаликда нуқсоннинг структурасини таҳлил қиладилар, тарбияланувчиларда таълим олиш қийинчиликларининг сабаблари ва механизмларини аниқлашни ўрганадилар. Талабаларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ўташи олинган назарий билимлар ва амалий кўникмаларни

бирлаштириш имконини беради. Амалиётни ўташ давомида бевосита касбий фаолият жараёнида талабалар нафақат касбий фаолиятга тайёрлик (ҳоҳиш-истак, иштиёқ, диққат-эътиборлилик, қониқиш) етарлича юқори даражада шаклланганини эмас, балки педагогик идеаллар, қарашлар, ишончлар, болага, унинг ривожланишидаги муаммолар ва унинг оиласига нисбатан бағрикенглик ва эзгу муносабатларнинг ривожланганини ҳам намоён қилганлар.

Талабаларга ёрдам берадиган тьюторлар (психолог-дефектологлар, махсус психологлар) назарий ва амалий тайёргарликнинг юқори даражасини, талабаларнинг ишга нисбатан виждонли, масъул муносабатини қайд қилганлар.

Дуал таълим моделига киритилган таълим ташкилотлари қуйидаги талабларга мос келган:

- ташкилотлар махсус таълим соҳасида катта экспериментал, инновацион фаолият тажрибасига эга;

- ташкилотларнинг фаолияти касалликларга чалинган болаларга таълим бериш тизимини такомиллаштиришга қаратилган касбий маъмурий-бошқариш жамоаси томонидан амалга оширилади;

- ташкилотлар замонавий услубий базага, предмет-кенглик муҳитига эга, махсус информацион ресурсларга эркин кириш таъминланган, уларда ҳеч қандай тўсиқларсиз муҳит яратилган;

- таълим ташкилотларида юқори касбий педагогик кадрлар жамланган, улар қаторида тьюторлар функциясини бажарувчи психолог-дефектологлар, психолог-логопедлар, махсус психологлар бор;

- тьюторларнинг лаёқатлилиги уларнинг узлуксиз профессионал ривожланишга тайёрлиги, жумладан талабалар билан биргаликдаги фаолиятда янги таълим техноллогияларини эгаллашга тайёрлиги билан тасдиқланади;

- дуал таълим моделини амалга оширувчи педагоглар ўқув режасидаги фанлардан дарс беришда, жумладан таълим ташкилотлари базасида дарс беришда фаол иштирок этадилар.

Тадқиқот натижалари асосида бўлажак ўқитувчи тайёрлашнинг дуал таълимига хос қуйидаги тамойиллар аниқлаштирилди (1.2.1-расмга қаранг):

1.2.1-расм. Бўлажак ўқитувчи кадрлар тайёрлашнинг дуал таълим тамойиллари

1.2.1-расмдан кўриниб турибдики, бўлажак ўқитувчи кадрлар тайёрлашда қуйидаги дуал таълим тамойилларини ҳисобга олиш лозим:

амалий йўналтирилганлик – бўлажак психологларни касбий фаолиятга тайёрлашда амалиёт билан уйғун технологиялардан фойдаланиш орқали уларнинг амалий тажрибасини ошириш;

мажмуавийлик – яхлит таълимий-амалиёт муҳитини яратиш;

интегративлик – модулли таълим дастурлари асосида мутахассисликни эгаллашга йўналтирилган фанлараро алоқадрликни ҳосил қилиш;

универсаллик – бўлажак психологларни тайёрлашнинг назарий ва амалий жиҳатларининг бирлиги;

мойиллик ва вариативлик – таълим мазмуни ва технологиясининг мувофиқлиги ва вазиятга кўра ўзгартиришлар киритиш имконияти;

мослашувчанлик – бўлажак психологларнинг вазият билан боғлиқликда шахсий ва касбий ижтимоийлашув қобилиятига эгаллиги;

ижтимоий шериклик – тенг шерикчилик асосида олий таълим ва мактабнинг бўлажак психологларни тайёрлашга доир ҳамкорликдаги фаолияти;

масъулиятлилик – дуал таълим жараёни субъектларининг ўз вазифаларини тўлиқ бажариши;

ахборот аламашинувининг очиқлиги – очиқ ахборот муҳитини яратиш.

Таълим тизими учун психолог кадрларни тайёрлашнинг дуал модели – бу олий ва халқ таълимининг ўзаро биргаликдаги ҳамкорликдаги фаолияти асосига қурилган инновацион ўқитиш тизими бўлиб, уч методологик асосга таянади: аксиологик (инсонпарвар ва технологик қадриятларнинг тенг аҳамиятга эгаллиги); онтологик (компетентли ёндашув); технологик (касбий фаолиятни ривожлантириш жараёнларини ташкил этиш, ижтимоий-касбий муносабатлар).

Хорижий тажрибалардан маълумки, таълим муассасалари ва корхоналар ўртасида тенг асосда ҳамкорлик йўлга қўйилган. Дуал таълим тизими – бу биринчидан – бизнес, иккинчидан – бўлажак мутахассис кадрлар тайёрлаш ва учинчидан – давлат манфаатларини кўзлаши мумкин бўлган усулларида биридир.

Адабиётлар

1. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога и образование. Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 529 с.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие, В 2кн – М.: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 486 с.
3. Алексей Кобилев. Дуал таълимга ўтиш масалалари. М.: - 2012.01.04
4. Азизхўжаева Н.Н. Ўқитувчи тайёрлашнинг педагогик технологияси. –Т.: Низомий номли ТДПУ, 2000. – 52 б.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISH UCHUN STEAM TA'LIM MUHITINI YARATISH

Abdumajitova S.A

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti,
—Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi
sayyohat@terdupi.uz

Xolboyeva A.B

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
2-kurs talabasi

Bugungi kunda STEAM texnologiyasi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanib, tabiatshunoslikni texnologiyalar, muhandislik va matematika bilan birlashtirmoqda. Hayotda bo'lgani kabi, barcha obyektlar bir butunga birlashtirilgan va o'zaro bog'langan - va bu juda uyg'un butunlikni tushunishda kuch bor.

O'z ishida Shatunova O.V. dunyoning rivojlangan 7 mamlakatida STEAM ta'limi bo'yicha ishlash tajribasini o'rganib chiqib, u ilmiy-texnik ijodkorlikni

rivojlantirish, shu jumladan maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik bilimlarini rivojlantirish uchun mamlakatimizda pedagogik innovatsion ta'lim faoliyatini tashkil qilishda integral yondashuvning ijobiy namunasi sifatida STEAM ta'limini rivojlantirish zarurligi haqida yozgan.

O'zbekiston Respublikasi hududida amal qilinib borilayotgan uzluksiz ta'lim tizimida bugungi kunda rivojlangan Yevropa davlatlari ta'lim tizimi tajribasidan na'muna olish orqali dunyo ta'limi bilan yuzlasha olishm, tajriba almashish, raqobatga kirishish, uzluksiz aloqada bo'lish ishlari sezilarli darajada rivojlanmoqda. Jumladan dual ta'lim, enkuliziv ta'lim, eksternat ta'lim, masofaviy ta'lim va STEAM ta'lim shakllari fikrimizga yaqqol misol bo'loladi. Mazkur ta'lim shakllaridan bugungi kunda keng foydalanilib yuqori natijalarga erishilmoqda.

STEAM ta'lim texnologiyasi ilk bor Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi ta'lim bitiruvchilarning martabalarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik bu tushunchalarga Art qo'shildi va endi STEAM butunligicha shakllandi. O'qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog'i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi, deb hisoblashdi.

STEAM yondashuviga oid darslik va o'quv qo'llanmalari Cambridge University Press shu jumladan Oxford University Press va Collins kabi nufuzli nashriyotlar tomonidan chop etilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko'rib chiqishni hamda maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek,

ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Ushbu vazifalarni amlga oshirish maqsadida qo'yidagilar nazarda tutiladi:

1) maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini, shuningdek, bolaning rivojlanishini va uning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini kompleks baholashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

2) maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv-metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tanlab olishni va ekspertizasini ishlab chiqilgan tartibga muvofiq o'tkazish;

3) maktabgacha ta'limning muqobil shakllari uchun yangi o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish va amaliyotga joriyetish;

4) «Ilk qadam» davlat o'quv dasturini kengjoriy etish;

5) bolalarning yakka tartibdagi ish daftarlari, kartochkalar, tarqatma va sanoq materiallari mazmuni va dizaynini o'rnatilgan talablarga muvofiq ishlab chiqish;

6) rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy buzilishlari bo'lgan bolalar ta'limining kompleks texnologiyalarini ishlab chiqish, inklyuziv ta'lim, eng yangi reabilitatsiya va abilitatsiya usullarini keng joriy etish, ularning izchil ijtimoiylashuvi va umumiy maktabgacha ta'lim umumiy tizimi integratsiyalashuviga ko'maklashadigan moslashtirilgan dasturlar va yakka tartibdagi ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish;

7) maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual kompetentlarini optimallashtirish;

8) mashg'ulotlar davomiyligining eng maqbul vaqtini va ularning ketma-ketligini aniqlash maqsadida o'quv rejalari va ta'lim dasturlarini optimallashtirish;

9) bolalarni sog`lom turmush tarzini yuritishga o`rgatish, gimnastika va faol o`yinlar bo`yicha mashg`ulotlar o`tkazish orqali bolalarda jismoniy tarbiya mashg`ulotlari va sportga qiziqish uyg`otishni shakllantirish, jismonan sog`lom o`sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash;

10) maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta`lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o`qitish asoslarini joriy etish;

11) bolaning kelgusida o`zini o`zi muvaffaqiyatni namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko`nikmalarini rivojlantirish;

12) maktabgacha ta`lim tashkilotlariga qatnamaydigan bolalar uchun ta`lim xizmatlari turlari: pullik ta`lim xizmatlari, qisqa muddatli guruhlar va boshqalarni kengaytirish.

STEAM ta`lim muhitida bolalar bilimga ega bo`ladilar va darhol undan foydalanishni o`rganadilar. Shuning uchun, ular o`sib ulg`ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o`zgarishi bo`ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalaridagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu yerda faqat bitta mavzu bo`yicha bilimga tayanish etarli emas. Maktabgacha ta`lim tashkilotida STEM texnologiyasi ta`limiy loyiha va eksperimental tadqiqot ishlarini tashkil etish orqali amalga oshiriladi. STEM texnologiyasi orqali tarbiyachi rivojlantiruvchi muhitni yaratadi. Shu bilan birga, tarbiyachilar turli faoliyat turlari, o`yinlar uchun qo`llanmalar va jihozlar, mustaqil faoliyat uchun materiallarni tayyorlash jarayonlarini o`rganadilar. STEAM texnologiyasi orqali tarbiyachilar turli materiallardan elementar yordamida (yog`och, qog`oz, metal, plastik) boshlang`ich texnik ko`nikma va malakalarini egallaydilar, muhandislik tamoyillari bilan tanishadilar. Turli konstruktorlar orqali tarbiyachilar bolalarda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Abdumajitova, S. A. (2023). WAYS OF USING STEAM TECHNOLOGIES IN MODERN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 349-353.
2. Abdukasimovna, A. S. (2023). THE NEED TO USE STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PRESCHOOL EDUCATION. Scientific Impulse, 1(9), 1736-1741.
3. Abdukasimovna, A. S. (2023). PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 25-30.
4. Abduqosimovna, A. S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISH JARAYONI. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 111-118.
5. Абдумажитова, С. (2023). STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 429-442.

Zamonaviy yondashuvlar asosida fanlararo integratsiya imkoniyatlari va STEAM texnologiyasi.

To'rayeva Sayyora Sattorovna

Surxandaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi

katta o'qituvchisi

sayyoratorayeva 4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Steam xalqaro tadqiqotini qo'llash, fanlararo integratsiyaning ahamiyati, "Tarbiya" fani dars jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlash, o'quv-tarbiya jarayonini sifat jihatidan yanada yaxshilash kabi dolzarb vazifalarni bajarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit soʻzlar: STEAM,dars,innovatsion taʼlim, uzluksiz taʼlim,qobiliyat, shaxsiy sifatlari, intellektual, S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematic.

“Oʻzbekiston Respublikasi xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish” Konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi¹⁵ PF-5712-son Farmoniga koʻra innovatsion taʼlim jarayoniga oʻtish, zamonaviy kadrlarga boʻlgan ehtiyojni inobatga olgan holda taʼlim berishning yangi metodlarini oʻrganish, STEAM pedagogika asoslarini oʻzlashtirish, yangi kasbiy kompetensiyalarni oʻzlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar vazifa etib berilgan.

Mazkur Konsepsiya xalq taʼlimi tizimining uzoq muddatli rivojlanishining asosiy yoʻnalishlarini belgilab berdi.

Jumladan:

-Oʻzbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda oʻquvchilarni baholash dasturida reytingi boʻyicha jahonning birinchi 30 ta ilgʻor mamlakati qatoriga kirishiga erishish;

- uzluksiz taʼlim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- oʻqitish metodikasini takomillashtirish, taʼlim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

-xalq taʼlimi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

- xalq taʼlimi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablagʻ bilan taʼminlashning samaradorligini oshirish;

¹⁵ “Oʻzbekiston Respublikasi xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish” , PF-5712-son Farmoni, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprelda

-yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish;

- davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hisobiga davlat ta'lim tizimida raqobat muhitini kengaytirish; yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish;

-xalq ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatishning jozibadorligini oshirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining mehnatiga haq to'lash, moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoya qilish darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti xabariga ko'ra 2050 yilga borib kasblarining 75 foizi STEM fanlariga aloqador bo'lishi kutilmoqda.

Aynan mana shu tizim asosida ta'lim olish orqali o'quvchilar kelajak muammolariga yechim topa oladigan, yangi kashfiyotlar qila oladigan kadrlarga aylanishiga ishonilmoqda.

STEM ta'lim tizimi nima o'zi?“STEM” inglizcha “Science, Technology, Engineering, Maths” so'zlarining qisqartmasi.

O'zbekchasiga qisqacha qilib aytganda, STEM fanlari ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini o'z ichiga oladi va bu fanlarni yaxlit tarzda o'qitishni anglatadi.

Ilm-fanni (Science) yaxshi o'zlashtirish o'quvchiga o'zini o'rab turgan atrof-muhitni yaxshi anglashga yordam beradi.

Texnologiya fani insoniyat kelajagi bo'lgan raqamli dunyoga moslashuvchan qiladi.

Muhandislik (Engineering) bilan o`quvchi muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi, o`rgangan bilimlarini yangi loyihalar yaratish uchun qo`llay oladi.

Matematika esa ma`lumotlarni tahlil qilish, xatolarni tuzatish, to`g`ri yechimlar topish uchun kerak.

**Ijod (sa`nat)** esa insonning yangi moddiy va ma`naviy ne`matlar yaratish faoliyati.

Unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, butun bilimi, tajribasi, iste`dodi namoyon bo`ladi, inson tasavvurida tug`iladi, taxlil etiladi, kuzatishlar, tajribalar o`tkaziladi, mantiqiy xulosalar chiqariladi, gipotezalar qilinadi, bular tajribada sinab ko`riladi, noto`g`ri bo`lsa yangilanadi. Uni jamiyat e`tirof etsagina haqiqiy, to`liq bo`ladi va fan-texnikani, madaniyatni boyitadi, rivojlantiradi.

STEAM ta`limi maktabdan boshlanishi kerak. Bu ta`lim asosida o`quvchi dunyoda yuz berayotgan muammolarga yechim topishni o`rganadi.

STEAM mana shu 5 ta yo`nalishni bir tizimga soladi va jamiyatga innovasiyalar yarata oladigan, muammolarga barqaror yechimlar topa oladigan kadrlarni tayyorlab beradi. Agar biz an`anaviy ta`limning asosiy maqsadi bilimlarni o`rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko`nikmalar bilan birlashtirishga o`rgatadi.

Bu maktab o`quvchilariga nafaqat ba`zi bir g`oyalarga ega bo`lish, balki ularni amalda qo`llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. O`sha. haqiqatda ishlatilishi mumkin bo`lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir.

STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi — Massachusetts Texnologiya Instituti. Ushbu dunyo universitetining shiori «**Mens et Manus**» (Aql va qo`l). Massachusetts Texnologiya Instituti bolalarga STEAM tushunchasini oldindan

o'rganish va tanishish imkoniyatini berish uchun STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hattoki ba'zi ta'lim muassasalarida STEAM o'quv markazlarini yaratdi.

Statistikaga ko'ra, 2011 yildan buyon STEAM-kasblarga bo'lgan talab darajasi 17% ga oshdi, oddiy kasblarga bo'lgan talab esa faqat 9,8% ga oshdi, bu esa butun dunyo bo'ylab ushbu ta'lim tizimiga katta talabni ko'rsatadi.

Lekin bunday yuqori talab nima bilan bog'liq? Ko'pgina mamlakatlarda STEAM-ta'lim ba'zi sabablarga ko'ra ustuvor ahamiyatga ega.

Yaqin kelajakda dunyoda va shuning uchun O'zbekistonda muhandislar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi. Uzoq kelajakda biz tabiiy fanlar bilan birgalikda texnologiya va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan kasblarga ega bo'lamiz, ayniqsa bio va nanotexnologiya mutaxassislariga katta talab bo'ladi. Mutaxassislar texnologiya, tabiiy fanlar va muhandislikning turli sohalaridan keng qamrovli ta'lim va tajribaga muhtoj bo'ladi. Ilm-fan quvnoq bo'lishi kerak, u o'quvchilar uchun qiziqarli va o'ziga jalb qiluvchi bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi.

Bu yo'nalishdagi o'qitishda fanni yaxshi o'rganish, muammoni hal qilish va mantiqiy fikrlashni o'zlashtirishga urg'u beriladi. STEM o'quvchilarga maktabda, ishda va turli holarda muvaffaqiyat qozonish imkonini taqdim etadi.

Masalan, STEM'ni turli asboblardan iborat duradgor qutisi deb olsak, uni yaxshi o'zlashtirgan bola qutidan kerakli asboblarni o'zi tanlab olib, istagan narsasini yasay oladi. Ya'ni fanlarning hammasi kerakli, lekin bitta o'zi alohida emas, birgalikda foydali va kutilgan natijani beradi.

STEM fanlarini o`qish davomida o`quvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi: muammoni hal qila olish; kreativlik; tanqidiy fikrlash; jamoaviy ishlay olish; mustaqil fikrlash; tashabbuskorlik; kommunikasiya; raqamli savodxonlik.

Shu bilan birga, STEAM ta`limi murakkab o`quv loyihalarini amalga oshirishda fanlarni o`zaro chambarchaslikda o`rganish imkonini beradi.

Ta`limda STEAM yondashuv umumta`lim maktablarida sinf-dars tizimidan loyihaviy faoliyatga tomon o`tish, fundamental bilimlarni funksional bilimlarga ko`chirish, ularni amaliyotda faol qo`llash jarayoni orqali fanlar integratsiyasi, kesishmasida muammolar yechimining yangicha yo`llarini izlash, lozim topilsa, kashf etishga yo`naltirish kabi vazifalarni qo`yadi.

Yurtboshimiz takidlaganidek yoshlarni erkin fikrlash va mustaqil hayotga yonaltirishimiz kerak.

STEM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bir-biriga bog`liq holda yaxshi o`zlashtirgan, o`rganganlarini amaliyotda qo`llay oladigan, kompyuterda ishlash ko`nikmalariga ega bo`lgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni qoyillata oladigan kadrlar tayyorlaydi.

STEM fanlarining ahamiyati shundaki, hozir bizga tegishli kasblarning ko`pi yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz bo`lib qolishi mumkin.

STEM esa mana shu kelajakka mos kadrlar tayyorlab beradi. Ijtimoiy fanlarni o`qitishda STEM yo`nalishini o`zlashtirish va ularni integrasiya qilish ahamiyatlidir.

“Tarbiya” fanini o`qitishda bolalarning ma`lum muammolarga qiziqishini va loyiha faoliyati davomida olingan bilimlarni amalda qo`llashni rag`batlantirish lozim.

STEAM-oddiy soʻz bilan aytganda, zamonaviy dunyoda eng koʻp talab etilayotgan fanlardir. Oʻquv mashgʻulotlarda faqat oʻqituvchi oʻquvchi bilan birgalikda ishlash jarayonida oʻquv faoliyatini yaratishi va oʻquvchining shaxsiy qiziqishlarini hisobga olgan holda taʼlimni maqsadga muvofiq faoliyatiga yoʻnaltirish maqsadida oʻquv loyihalarini qoʻllash maqsadga muvofiqdir..

Qoʻllanishga koʻra oʻquv loyihalar quyidagilar kiradi:

Tadqiqot loyihalar- Har qanday gipotezani isbotlash yoki rad etishni taklif qiling, tajribalar oʻtkazing, oʻrganilayotgan hodisalarni ilmiy tavsiflang

Amaliy maqsadli loyihalar- Ular amaliy muammolarni hal qilishga qaratilgan, loyihaning natijasi maʼlum foydali mavzu, model, oʻquv qoʻllanma va boshqalar

Axborot loyihalar- Har qanday mavzu yoki hodisa haqida maʼlumot toʻplashga qaratilgan (masalan, maktab gazetasida nashr etish uchun maktab oʻquvchilari oʻrtasida soʻrov oʻtkazish va hk).

Ijodiy loyihalar- Natijada adabiy asarlar, tasviriy yoki dekorativ sanʼat asarlari, videofilmlar yaratiladi.

Oʻyinli loyihalar- Ular har qanday tadbirni (oʻyinlar, musobaqalar, viktorinalar, ekskursiyalar va boshqalarni) tayyorlashni oʻz ichiga oladi.

Masalan:

Tarbiya fanini oʻyin texnologiyalari yordamida oʻqitish:

Rolli oʻyinlar.

Oʻquvchilarda ulkan qiziqish uygʻotish bilan birga, ularning bilimlarini mustahkamlashga ham yordam beradi. Masalan, Tarbiya darslarida rostgoʻylik haqida koʻplab mavzular bor. Rostgoʻylik va yolgʻon haqida rol ijro etish va uning tomoshasi oʻquvchi bir umr eslab qoladigan hodisa boʻladi.

Shum bola” asaridan parchani rollarga boʻlib ijro etish fanning adabiyot bilan integratsiyasini ham yuzaga keltiradi.

Soʻz oʻyini

Mavzu:Jonivorlarga gʻamxoʻrlik qilish

1.	Mush	Uk	Ki
2.	Ot	Boq	Ar
3.	Oq	Qoziq	Tish
4.	Mush	Uk	kent
5.	Ha	Yot	Oq

5-sinf darsligidagi ushbu mavzuni oʻquvchilar soʻz oʻyini orqali qiziqib oʻrganishadi va endi soʻz oʻqituvchiga emas , oʻquvchilarga beriladi.

Har bir muammoning loyihasini tayyorlash va rejalashtirilayotgan loyihaning mahsulotini yaratish uchun uchun hisob-kitoblar va ilm-fanni yaxshi bilishi lozim. Soʻng loyihaning maketini yaratish uchun muhandislik va texnologiyani ishlatishi kerak boʻladi.

STEAM oʻqitish tizimi boshqa yoʻnalishlarga qaraganda biroz qiyinroq va mashaqqat talab qiladi. Sababi 5 ta fanni birday oʻzlashtirmasa, unda kutilgan natijaga erishish qiyin. Lekin qiyinchiliklariga qaramay baribir STEAM fanlarini oʻrganish qiziqarli hamdir.

STEM fanlarini yaxshi o'zlashtirish aynan mana shunday qiyin kasblarni eplay oladigan kadrlar tayyorlaydi. Bu kadrlarda zamonaviy bilimlar bo'lgani uchun ham ish beruvchilar ham ularga yuqori maoshlar taklif qilishadi.

STEM'ga aloqador kasblar 2050 yilga borib dunyodagi barcha kasblarning 75 foizini tashkil qilishi kutilyapti.

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ma'lumotiga ko'ra O'zbekistonda prezident maktablarida STEAM (**fan, texnologiya, muhandislik san'ati, ijod, matematika**) fanlari o'qitiladi.

Bu maktablar rasman xalqaro Kembrij dasturi asosida STEAM fanlarini o'qituvchilar hisoblanadi. Qolaversa, maktablar bunga javob beradigan texnologiyalar bilan ham jihozlash lozim. Ular olgan bilimlarni o'zlari o'qib o'rganib olgan bilimlarini o'zlari mustahkamlab yurushadilar.

STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Bu yerda faqat bitta mavzu bo'yicha bilimga tayanish etarli emas ekanligini va ko'proq bilimga ega bo'lishlarini hohlaydilar.

Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi, ya'ni, bu butun ta'lim tizimi nimaga intilishini yoritib berishga harakat qiladilar Ta'limga ushbu yangi yondashuv, nazariyasi va amaliyotini birlashtirsak mantiqiy natijasi hosil bo'ladi.

Yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, iqtidorli bolalarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ularning huquqiy ong va huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish xalq ta'limi sohasidagi davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "Maktabdan tashqari ta'lim tizimini rivojlantirish dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi prezident qarori loyihasi e'lon qilindi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek Prezidentimiz maktablarda ta'lim jarayonini xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan o'quv rejalari va dasturlari bo'yicha ingliz tilida amalga oshirilgan.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish" Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni
- 2.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida» 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
- 3.Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma) U.N.Tashkenbayevning umumiy tahriri ostida. –T.: Sharq, 2019 yil.
- 4.Tarbiya fani darsligi, 5-sinf,2020 yil.
- 5.Internet materiallari

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA DARSLARINI

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA "4K" KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

M.Haydarova

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası

Katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda yangi avlod darsliklari asosida "4k" ko'nikmalaridan biri – tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish usullari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: *Tanqid (kritika (lot), tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tanqidiy fikrlash.*

Аннотация. В данной статье представлена подробная информация о методах формирования одного из навыков «4к» – навыков критического мышления в начальных классах на основе учебников нового поколения. Также даны рекомендации по развитию критического мышления.

Ключевые слова; Критика, методология исследования, критическое мышление.

Abstract. This article provides detailed information on methods of forming one of the "4k" skills – critical thinking skills in primary education based on new generation textbooks. Recommendations for developing critical thinking are also given.

Keywords; Criticism, Research Methodology. Critical thinking.

Kirish (Introduction). Jahonda yangi ijtimoiy voqelik sharoitida ta'lim mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishi uchun muhim manba bo'lib qolmoqda. Yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, ta'lim mazmunini yangilash, shaxs, jamiyat va davlatning ta'limga bo'lgan ehtiyojini o'zgartirish jarayonida kattalar ta'limi uchun ijtimoiy buyurtma shakllantirilib, u innovatsion kasbiy faoliyatga qodir, zarur metodik madaniyat darajasiga ega, yangi avlodga ta'lim beruvchi o'qituvchilarga qo'yiladigan talablarda ifodalanadi. Zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan bu o'zgarishlar o'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish va shu asosda umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'qitish jarayonida yangicha yondashuvlar paydo bo'lishini belgilaydi.

Tahlil (Analysis). Ta'lim sifatini oshirish, bolalarni o'qishga qiziqtirishning muhim omili – yangi avlod darsliklari asosida amalga oshiriladi. Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini

takomillashtirish yuzasidan belgilangan vazifalarga muvofiq respublikamizda ilg'or xorijiy metodika asosida darsliklar yangilandi. Ushbu darsliklar quruq ma'lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ular orqali o'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

Yangi avlod darsliklari XXI asr kishisi uchun eng zarur bo'lgan "4K" ko'nikmasi bo'yicha ishlab chiqilgan (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya). Ya'ni, bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Biz quyida tanqidiy fikrlash ko'nikmasi va uni qanday rivojlantirish haqida batafsil bayon qilamiz.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tanqidiy fikrlash – bu XXI asrning asosiy ko'nikmalaridan biri bo'lib, u ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va tahlil asosida qarorlar qabul qilish, shuningdek, o'z fikrini shakllantirish va o'z pozitsiyasini himoya qilish imkonini beradi.

Nega tanqidiy fikrlash kerak? Bugun zamonaviy dunyoda har bir insonni ma'lumotlar to'lqini ostida ko'rish mumkin. Ularning turli xil manbalarga ega ekanligi ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqish va tekshirishni anglatadi. Tanqidiy fikrlash orqali biz turli ziddiyatlar va qarama-qarshiliklarni ko'ramiz, orasidan noto'g'ri ma'lumotlarni olib tashlaymiz va ularni saralab talqin qilamiz.

Tanqid (kritika (lot) – hukm qilish mahorati) – inson faoliyatining biror sohasiga aloqador hodisani baholashi, analiz qilishi. Demak, tanqidiy fikrlash – narsalar va hodisalarni analiz qilib asosli xulosalar chiqarish maqsadidagi mulohazalar tizimi bo'lib, u tanqidiy baholash xarakteriga ega.

Tanqidiy fikrlash (ingl. critical thinking) – narsa va hodisalarni oqilona xulosalar chiqarish bilan tahlil qilishda foydalaniladigan va asoslangan baholar, talqinlar berishga, shuningdek, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga qo'llash imkonini beradigan mulohazalar tizimi hisoblanadi. Umumiy ma'noda tanqidiy fikrlash deganda tanqiddan oldingi fikrlashdan ko'ra yuqoriroq darajada fikrlash ko'zda tutiladi.

Tanqidiy fikrlash nimaga ishonish va nima qilish haqida qaror qabul qilishga yo'naltirilgan oqilona refleksiv fikrlash, shuningdek, kuzatuv, tajriba, fikrlash yoki muloqot natijasida ishonch hosil qilish va harakat uchun maqsadli nuqta sifatida olingan yoki yuzaga keltirilgan axborotni faol va mohirona tahlil qilish, konseptualizatsiya, qo'llash, sintez qilish yoki baholashning intellektual tartibga solingan jarayoni.

Tanqidiy fikrlash kishilarning o'z fikrlari va harakatlarini belgilovchi qarorlar qabul qilishni aks ettirish va e'tiborga olishni talab qiladigan fikrlash turi. Tanqidiy fikrlash odamlarga ko'proq mantiq bilan xulosa chiqarish, murakkab axborotni qayta ishlash va qat'iy xulosalar chiqara olishlari uchun muammoning turli tomonlariga qarash imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashni turli yo'llar bilan belgilash mumkin bo'lsa-da, uning asosiy tarkibiy qismi – qoniqarli natijaga erishish uchun oqilona fikrlash va natijalarga yo'naltirilgan ish orqali amalga oshiriladi.

Tanqidiy fikrlash, avvalo, muammolarni hal qilish, hisoblash va ehtimolliklarni muvaffaqiyatli qo'llash kabi o'zlashtirilgan qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Bunga tafakkur jarayoni bilan shug'ullanishga moyillik ham kiradi.

Tanqidiy fikrlash mohiyatan, bilimlarga va idrok etilgan donolikka so'roq beruvchi, rag'batlantiruvchi yondashuvdir. U obyektiv nuqtai nazardan g'oyalar va ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, so'ngra o'z qadriyatlarimiz, qarashlarimiz va shaxsiy falsafamiz asosida ma'lumot beradi.

Natijalar (Results). Tanqidiy fikrlash yetti muhim xususiyatga ega: qiziquvchanlik, turli jihatlariga ochiqlik, tizimli fikrlash qobiliyati, tahliliy yondashuv, haqiqatda qat'iyatlilik, o'ziga ishonch va yetuklik.

Tanqidiy fikrlash uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar majmuasiga kuzatish, izohlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va baho berish qobiliyati kiradi. Tanqidiy fikrlash mantiq, aniqlik, asoslilik, aniqlik, ahamiyatlilik, teranlik, adolatlilik kabi meta-bilim va intellektning keng mezonlariga tayanadi. Ijodiy tasavvur, qadriyat munosabati va kam darajada aniq emotsionallik ham tanqidiy fikrlashning tarkibiy qismidir.

Tanqidiy fikrlashning asosiy va eng muhim dispozitsiyalari, ya'ni ko'rsatmalari sifatida quyidagilarni aytib o'tish mumkin: aniq fikr bildirish; asoslarni qidirish; yaxshi xabardor bo'lishga harakat qilish; muqobil variantlarni qidirish; ochiq fikrga ega bo'lish; asoslar yetarli bo'lmasa muhokama qilmaslik va hokazo.

Tanqidiy fikrlashning ikki asosiy tarkibiy qismi mavjud: dispozitsiya (o'z fikrlari uchun asoslar izlash, qiziquvchan bo'lish, intellektual mustaqilligini namoyish etish); malaka va ko'nikmalar (dalillarni aniqlash, dalillarni baholash, muqobil variantlarni taklif qilish, xulosalar chiqarish, dalillarni tan olish).

Xulosa, taklif va tavsiyalar (Conclusion, suggestions and recommendations). Yuqoridagi fikr mulohazalar asosida xulosa qilish mumkinki, o'rganish uchun tanqidiy fikrlash yondashuvi qo'llanilganda, u o'quvchining miya funksiyasini yaxshiroq va matnlarni boshqacha tushunishga yordam beradi.

O`qitishnin turli sohalari turli xil tanqidiy fikrlashni talab qilishi mumkin. Tanqidiy fikrlash bir xil material haqida ko`proq nuqtai nazar va istiqbollarni beradi.

Tanqidiy fikrlashni qanday rivojlantirish mumkin? Tanqidiy fikrlashni turli yondashuv va usullar asosida rivojlantirish mumkin. Quyida tanqidiy fikrlashni turli yondashuv va bir qancha bosqihlarda rivojlantirishga doir usullar tavsiya qilinadi.

1-usul: bilimlarni doimo oshirib borish.

Atrofimizdagi dunyo haqida tanqidiy fikr yuritish uchun yetarli miqdordagi bilimlar zarur. Bilim qancha ko`p bo`lsa, taqqoslash va tahlil qilish shunchalik oson bo`ladi. Muammoni tanqidiy baholashdan oldin, uni har tomondan ko`rib chiqish, vaziyatni boshqa hodisalar kontekstida ko`rish, uning rivojlanishini o`z vaqtida kuzatib boorish lozim.

2-usul: quyidagi sohalarda bilimlarni doimiy ravishda yangilab turish:

- badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlarni o`qish;
- Youtube-kanallari va o`quv portallarida doimo hujjatli filmlarni, turli sohalar bo`yicha mutaxassislar va muvaffaqiyatga erishgan insonlarning ma`ruzalarini tomosha qilish;
- odamlarni va ularning xatti-harakatlarini kuzatish – bu ularning harakatlarining sababini tushunishga va turli vaziyatlarda o`zaro ta`sir strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi;
- odamlar bilan suhbatlashish, ularning fikri va tajribasini so`rash – bu har qanday masala bo`yicha o`z pozitsiyamizni ishlab chiqish yoki aniqlashtirishga imkon beradi.

3-usul: savol berishni o`rganish.

Qiziqish va bilimga chanqoqlik tanqidiy fikrlashning asosi bo`lib, bu chanqoqni qondirish uchun savollarni to`g`ri shakllantira olish zarur. Turli mavzularda savollar berishni mashq qilish lozim. Masalan, o`zingizning sevimli filmingiz, kitobingiz, rasmingiz, dunyodagi hodisa yoki voqea yoki maktab o`quv dasturingizdagi ma`lum bir mavzu bo`yicha yuzta (ellikta, oltmishta va hokazo) savol bilan murojaat qiling. Har qanday savolni o`rganayotganda har tomonlama qiziqib ko`ring, muammoni har xil tomondan ko`rib chiqing va savollar berib tafsilotlarga oydinlik kiriting.

4-usul: matnlarni o`qish va tahlil qilish.

Tanqidiy fikrlash kitoblar va Internetdagi ma`lumotlarning doimiy tahlili tufayli rivojlanadi. O`qigan har bir matnni, masalan, quyidagi sxema bo`yicha tahlil qilish tavsiya qilinadi:

7. Matn qaysi maqsadda yozilgan, muallif qaysi auditoriyaga murojaat qilmoqda, qanday g'oyani yetkazmoqchi?

8. Matnda qanday muammo tasvirlangan, uni hal qilishning yagona usuli bormi yoki turli xil variantlar mavjudmi?

9. Muallifning muammoga nuqtai nazari qanday, qanday dalillardan foydalaniladi, ular to'g'ridan-to'g'ri yoki faqat bilvosita ishlab chiqilgan muammo bilan bog'liqmi?

10. Muallif o'z fikrini qanday tuzadi: berilgan har bir faktni isbotlaydimi yoki buni tabiiy deb qabul qilishni taklif qiladimi? Odatda, u umumlashmalarda – “Buni hamma biladi ...” – kabi yolg'on ma'lumotlar yashiringan. Ularning yordami bilan o'quvchini boshqarish va muammoga buzilgan munosabatni shakllantirish mumkin.

11. Matnlarda qayerdadir faktlar, qayerda esa voqeaning talqini berilgan bo'ladi. Internet tarmoqlaridan shunday dolzarb voqealar haqidagi maqolalarni topib o'qish orqali ularni bir-biridan ajratishni mashq qilish tavsiya qilinadi.

12. Matnda yashirin ma'no mavjudmi, agar shunday bo'lsa, u matnning umumiy ma'nosiga qanday ta'sir ko'rsatadi? Matnni tahlil qilishda, faktlarga, dalillarga va mantiqiy fikrlarga asoslanib, muammoga o'z munosabatini aniqlab olish tavsiya etiladi.

5-usul: doimo muqobil (alternativ) ma'lumot manbalariga murojaat qilish.

Tanqidiy fikrlash muammo haqida har xil, ba'zan qarama-qarshi fikrlar bilan tanishishni taqozo etadi. Muammoni o'rganayotganda turli xil manbalarga murojaat qilish, olingan ma'lumotlarni taqqoslash, uni izchilligi, to'liqligi, ishonchliligini baholash, nomuvofiqlikni aniqlash tavsiya etiladi. Ishonchli ma'lumot – tasdiqlangan rasmiy manbalardan olingan va aniq faktlar bilan tasdiqlangan ma'lumotdir.

6-usul: variantlarni topish.

Tanqidiy fikrlash muayyan omillarga bog'liq holda vaziyatni rivojlantirishning turli xil variantlarini ko'rishni va ushbu variantlardan eng maqbul, qulay va samaralisini ajratib olishni anglatadi. Har qanday vaziyatda harakatlar oqibatlarini bashorat qilishni o'rganish lozim. Qaror qabul qilishda, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha oqibatlarni qog'ozga yozib, ularning har birini baholash, qobiliyatsizlik yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlar xavfini qanday kamaytirish haqida o'ylash lozim. Bunda qiyin vaziyatlarni o'ylab topish va muammolarning mumkin bo'lgan yechimlari ro'yxatini tuzish tavsiya etiladi. Shuningdek, kitobdagi yoki filmlardagi personajlarning syujet rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan harakatlarini tahlil qilish, qahramon hayotini yaxshi yoki yomon tomoniga o'zgartiradigan muqobil ssenariylarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

7-usul: xatolarni tahlil qilish.

Xato – bu oʻz-oʻzini kamsitish uchun sabab emas, balki keyingi safar nima qilishni yanada aqlli, yaxshiroq va samaraliroq qilish kerakligini aniqlash usulidir. Har bir xatoni tahlil qilishda konstruktiv yondoshish lozim: xatoni topish, uning kelib chiqish sabablarini baholash, qanday qilib unga yechim topish mumkinligi haqida variantlarni topish lozim.

8-usul: maxsus mashqlar va texnikalarni qoʻllash.

Masalan, shaxmat oʻynash mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, sabab-oqibat munosabatlarini koʻrishga va voqealar rivojini bashorat qilishga oʻrgatadi. Nafaqat shaxmat oʻynash, balki shaxmat orqali muammolarni hal qilish ham foydalidir.

9-usul: rebus, boshqotirmalar va mantiqiy oʻyinlar.

Topishmoqlar va jumboqlarni yechish diqqatni jamlaydi va mantiqni rivojlantiradi, fikrlash tezligini yaxshilaydi, mayda-chuyda narsalarga eʼtibor berishni, asosiyni ikkinchi darajalidan ajratishga oʻrgatadi. Sudoku, rubik kubigi va boshqalar – eng qulay oʻyinlar sanaladi.

10-usul: mantiq va tasavvurni rivojlantiradigan stol oʻyinlari.

Masalan, “Ha – yoʻq” oʻyini. Boshlovchi soʻz yoki vaziyatni tasvirlab beradi va ishtirokchilar savollar berish orqali taxmin qilishlari kerak. Moderator faqat “ha” yoki “yoʻq” savollariga javob berishi mumkin.

11-usul: noanʼanaviy fikrlashni rivojlantirish usullari.

“Chegarani buzib oʻtish”. Muammoni cheksiz resurslar va imkoniyatlar bilan hal qilish kerakligini tasavvur qiling. Ushbu holatni hisobga olgan holda yechim variantlarini ishlab chiqing va keyin ularni resurslar cheklangan vaziyatga oʻtkazing va variantlardan qaysi biri bu holatda toʻliq yoki qisman qoʻllanilishi haqida oʻylang.

“Qoʻllash tartibi”. Sharikli ruchka (yoki boshqa predmetlar) kabi har qanday buyumni oling va undan foydalanishning 100 xil usulini oʻylab koʻring.

“Tasodifiy soʻz”. Tasodifiy muammoli vaziyat yarating va uni kitobdan tanlangan biron bir tasodifiy soʻz bilan bogʻlashga harakat qiling.

12-usul: nimani yodda tutish kerakligiga ahamiyat berish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun dunyoqarashni kengaytirishga intilish va turli mavzular va hodisalar haqida koʻproq bilish, savollar berishni, matnni tahlil qilishni va turli xil ssenariylarni ishlab chiqishni oʻrganish tavsiya

etiladi. O'yinlar, jumboqlar va maxsus mashqlar yordamida mantiqni, e'tiborni va tasavvurni boyitish lozim.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish, har qanday masala bo'yicha o'z fikringizni shakllantirish va unga muvofiq harakat qilishda yordam beradigan muhim ko'nikma. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tanqidiy fikrlash o'quv va ish vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilishga, qaror qabul qilishga va axborot oqimida harakat qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6108-son Farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni.

6. Shodiyeva M. Boshlang'ich ta'limni o'qitish jarayonini takomillashtirishda milliy uyg'unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar. Metodik qo'llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2020. – 176 b.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЧАЛЬНОЙ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СПОРТИВНОЙ БОРЬБЕ

А.Казаков- доцент.

Т.Х. Даулетназаров- магистрант 1 курса направления

« Физическая культура теория и методика спортивного упражнения ».
Нукусский ГПИ им.Ажинияза

Annotatsiya.Bu maqolada belbog'li kurashchilarning hujum harakatlarin takomillashtirishda maxsus mashqlardan samarali foydalanish metodikasi haqida so'z etiladi.

Аннотация.В данной статье рассказывается о методе эффективного использования специальных упражнений в совершенствовании атакующих движений борцов на поясах.

Annotation. This article talks about the method of effective use of special exercises in improving the offensive movements of belt wrestlers.

Спортивная борьба является одним из наиболее популярных видов спорта в нашей стране и мире. Однако уже на протяжении нескольких десятков лет Международный Олимпийский комитет (МОК) оказывает давление на Международную федерацию объединенных стилей борьбы (FILA) с тем, чтобы исключить ее из программы Олимпиад. «Мы гордимся нашими спортсменами, внесшими огромный вклад в приумножение авторитета и славы Узбекистана на международной спортивной арене. Вместе с тем, не ограничиваясь лишь успехами в высшем спорте, нам необходимо уделять большое внимание и массовому спорту», — сказал наш Президент Шавкат Миромонович Мирзиёев.[1] Усилия МОК достигли апогея в 2013 г., когда феврале МОК поднял вопрос об исключении борьбы из программы летних Игр 2020 года. По всему миру развернулась кампания за сохранение борьбы в программе Игр. Также в FILA понимали - надо что-то менять как в управлении федерацией, так и в плане принятия более доступных и понятных простому зрителю правил поединков. Как считает трехкратный олимпийский чемпион, член Бюро FILA Александр Карелин, правила борьбы в последнее время меняли до неузнаваемости, это отрицательно сказалось на популярности нашего вида спорта. Новые правила должны быть консервативны и действовать в течение длительного срока. Однако более важным решением Конгресса видится одобрение новых правил в борьбе. Из-за угрозы исключения борьбы из программы Олимпийских игр FILA предпринимает спешные шаги для поднятия интереса к своему виду спорта. И поэтому было принято решение, что новые правила вступят в силу немедленно, а не с 1 января 2014 года, как предлагали некоторые делегаты Конгресса. Доводы последних понятны: нужно дать время борцам и судьям привыкнуть к новым правилам. Однако большинство проголосовало за немедленное введение новых правил. И на состоявшейся 20 мая в Лос-Анджелесе матчевой встрече сборных России, США и Канады борцы уже опробовали новые правила. Некоторые соревнования FILA все же разрешила проводить по старым правилам. Главный старт сезона 2013 года - чемпионат мира в Будапеште в сентябре и другие крупнейшие турниры прошли уже по новым правилам. Единоборства являются одними из самых «медальеких» видов Олимпийской программы. Поэтому для их последовательного развития в стране необходимо постоянно совершенствовать научное обеспечение подготовки спортсменов - представителей единоборств. Базовая техника — это основа любого вида спорта, без которой невозможно эффективное ведение соревновательной борьбы, при этом целесообразность изучения техники того или иного вида спорта на основе выделения и усвоения базовых действий ни у кого не вызывает сомнений. Под базовой

техникой и тактикой понимают минимальный перечень обязательных движений из различных групп классификации, освоение которых обеспечивает формирование «школьной» техники и тактики и создает предпосылки быстрого разучивания любого нового движения из состава расширенной, то есть всей остальной, техники и тактики. Базовая техника – это совокупность базовых приемов различных групп, под которыми понимают такие варианты приемов, которые отражают структуру своих групп и на основе которых осваиваются другие варианты приемов.

Все методы обучения единоборцев разделены на 4 группы:

- 1) без соперника на первых этапах обучения;
- 2) с условным противником (манекены, набивные мячи и т.п.);
- 3) с партнером, оказывающим помощь и создающим необходимые ситуации;
- 4) с соперником, то есть противодействующим напарником.

В борьбе наиболее эффективным является метод целостного упражнения, поскольку он дает возможность выполнять действие не расчлняя его и снижая риск изменения его структуры. При выполнении сложных движений весьма эффективен метод подводящих упражнений, его выполнение ведет к оптимизации техники разучиваемого движения. Достоинством этого метода является не только увеличение темпов разучивания за счет использования явления положительного переноса двигательного навыка, но и значительное сокращение травматизма. Несмотря на постоянные изменения правил, техническая подготовка является основой всей подготовки борцов, хотя в практике подготовки юных спортсменов все же наблюдается ее некоторое сужение, обусловленное требованиями соревновательной деятельности. Вместе с тем формирование широкого арсенала надежных и эффективных технических действий является первостепенной задачей подготовки квалифицированных борцов и гарантирует высокие результаты при любых изменениях правил. Качество освоения технического действия определяется наличием необходимых предпосылок или готовностью спортсменов к их изучению, то есть физической, координационной и психической подготовленностью, достаточной для реализации задачи обучения. Большой вклад в развитие теории и практики подготовки борцов внес Ю.А.Шахмурадов, который выделил элементарную единицу техники борьбы - операцию (рывки, толчки, маневрирование, зацепы) и др., выполняемую борцом автоматически и не приносящую спортсмену преимущества в баллах над соперником. Несколько операций объединяются в более крупные единицы противоборства - захваты, тактические подготовки, приемы и т.д. Такая совокупность операций также выполняется автоматически и, как правило, не приводит к получению преимущества над

соперником (кроме приемов атаки). Еще более сложная совокупность операций прием, составляющий результирующую часть атакующего, контратакующего или защитного действия и представляющий бросок, сваливание и т.д. без способа тактической подготовки. Р.А.Пилюян, Ю.А.Шахмурадов продолжают, что на их формирование уходит много времени, однако основное усилие тренера направлено на соединение отдельных операций и их совокупностей в целостные действия. Как это бывает непросто, можно показать, объяснив различие между приемом атаки и атакующим действием. Прием атаки (бросок, сваливание, перевод, переворот и т.п.) без тактической подготовки - результирующая часть действия, и только при соединении с ней он становится полноценным действием, приносящим выигрышные баллы.[2] Специфика борьбы в том, что обучение атакующему действию начинается на несопротивляющемся партнере. В этих условиях спортсмен без труда овладевает именно результирующей его частью (бросок, перевод, сваливание, переворот и т.п.), то есть приемом, а усвоение подготовительных операций задерживается, поскольку они все построены на различных реакциях партнера (сопротивление, переключение внимания и т.п.), а новичок еще не умеет их адекватно воспроизводить. Причем на первых порах этот недостаток обучения может оказаться и незамеченным, поскольку в реальном поединке спортсмен будет проводить приемы за счет многочисленных ошибок соперников и тем самым убеждать тренера и самого себя в прогрессе своей подготовленности. Несколько позже, с повышением мастерства соперников, вдруг обнаружится эта зависимость спортсмена от ошибок соперников. Недаром про таких борцов говорят, что он умеет проводить приемы, но не умеет бороться, у него есть техника, но отсутствует тактика. В поединке борца приводят к победе не великолепно освоенные (до автоматизма) отдельные операции и их совокупности (техника), а качественно новые двигательные образования, называемые действиями, в которых ведущую роль играет цель. Использование частной методики обучения позволяет правильно выработать начальные двигательные навыки единоборства (маневрирования, соблюдения дистанции, стойки, выведения из равновесия, осуществления атакующих захватов, проведения комбинации в динамической ситуации и т.д.), планомерно и последовательно овладеть базовыми тактическими, техническими: и тактико-техническими действиями. Данный процесс базовой подготовки не должен превышать трёх лет. Авторами большое внимание уделяется раскрытию содержания базового технического элемента (основных положений борца, дистанции, способов передвижения, маневрирования, захватов, вспомогательного элемента борьбы ногами) и использование частных методик обучения. Предложено поэтапное освоение технических элементов базовой техники вольной борьбы. В содержание технических элементов базовой техники вошли основные положения борца, способы передвижения и направления маневрирования, захваты по поддержанию активности борца, захваты как способ связи элементов техники и тактики, захваты для реализации

технических действий, а также вспомогательные элементы борьбы ногами. Р.А.Пилюян пришел к выводу о том, что преимуществом первого подхода является то, что в нем учитывается способность людей к самосовершенствованию и спортсменам не навязывается круг действий, доводимых до автоматизма. Второй подход, претендуя на функцию управления, страдает тремя недостатками. Во-первых, он игнорирует механизм самосовершенствования. Во-вторых, согласно представлениям современной психофизиологии, нельзя рассчитывать, что, обучив отдельным элементам противоборства (передвижениям, захватам, рывкам, толчкам, освобождениям и т.п.), можно добиться их естественного объединения в целостную борьбу. В-третьих, сторонники игр с элементами борьбы словно задались целью предложить их как можно больше, но они не учитывают, что огульное увлечение играми может перерасти в свою противоположность. Занимающиеся будут хорошо играть, но плохо бороться в рамках правил конкретного вида борьбы. Тренерам нужны не вообще игры с элементами противоборств, а их система, приводящая к овладению борьбой. На последнем этапе формирования базовой техники ведущее значение приобретает дидактический принцип связи обучения с практикой. Это обусловлено основной задачей начальной технико-тактической подготовки спортсменов: не только понять, освоить и выполнять подготавливающие, специализированные действия и базовые приемы борьбы, но и использовать их вначале в учебно-тренировочных, а затем и в соревновательных поединках.

Использованная литература:

- 1.Вступления Президента Ш.М.Мирзеева. Gazeta.uz

2.

**BOSHLANG`ICH TA`LIM YO`NALISHI TALABALARDA EKOPEDAGOGIK
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA Eko-STEAM YONDASHUVNING *TARIXIY-
IJTIMOIY* TARAQQIYOTI MUHIM PEDAGOGIK MUAMMO**

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori, (PhD)

abdumalikkuchkinov1973@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda yekopedagogik kompetentligini rivojlantirish o‘quvchilarning yekologik ongli bo‘lishlarini va barqaror dunyo uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni yegallashlari va o‘quvchilarga yekologik ta‘lim berish, Yeko-steam ta‘limi fanlararo va boshlang‘ich ta‘lim dasturlarida yekologik kompetentligini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: данная статья посвящена развитию экопедагогической компетентности в начальном образовании по мере того, как учащиеся приобретают экологическую осведомленность и навыки, необходимые для устойчивого мира, а также развитию экологической компетентности в программах экологического образования учащихся, междисциплинарного экологического образования и начального образования.

Abstract: This article is devoted to the development of ecopedagogical competence in primary education as students acquire environmental awareness and skills necessary for a sustainable world, as well as the development of environmental competence in the programs of environmental education of students, interdisciplinary environmental education and primary education.

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabalarda yekopedagogik kompetentligini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. bu yekologik kompetentligini oshirish, tabiiy resurslardan barqaror foydalanishga ko‘maklashish va talabalarning ijodkorligini oshirishga qaratilgan yondashuv. Boshlang‘ich ta‘lim dasturlarida yekologik kompetentligini oshirish uchun yekopedagogik yondashuv qo‘llaniladi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bob. Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar. 79-modda. Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta‘minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantiradi[1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta‘limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Zamonaviy maktab” Davlat dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi[2] qarori loyihasi kiritilishi natijasida, zamonaviy maktablar o‘quvchilarga zamonaviy o‘quv va laboratoriya materiallari, darsliklar, o‘quv

materiallari, kompyuterlar va multimedia texnikasi bilan jihozlangan maktablar o'quvchilarga texnologiya bilan yaqindan tanishish va raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishni osonlashtirish imkonini beradi. O'quv dasturlari va ta'lim sifatini oshirish yo'lidagi qadamdir. Talabalarning innovatsion va masofaviy pedagogik usullardan foydalangan holda yaxshi ta'lim tajribasiga yega bo'lishlari ta'minlanadi.

Boshlang'ich ta'limda yekopedagogik kompetentligini rivojlantirish o'quvchilarning yekologik ongli bo'lishlarini va barqaror dunyo uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni yegallashlarini ta'minlashga qaratilgan. Yekopedagogik malaka talabalarning tabiiy dunyo haqidagi xabardorligini oshirishga va ularga barqaror dunyo uchun zarur ko'nikmalarni berishga qaratilgan. Ushbu malaka talabalarga kelajakda yekologik muammolar to'g'risida qaror qabul qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni yegallashga imkon beradi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik ta'limni va ekompetentligini rivojlantirish maqsadida eko-Steam yondashuv ilmiy-pedagogik muammosini hal etish davr talabi va zaruratini keltirib chiqargan. Bu zaruriyat mazkur tadqiqot talabalarda ekopedagogik kompetentligini va Eko-Steam yondashuv rivojlantirish o'z yechimini kutayotgan dolzarb pedagogik muammo sifatida, yeko-steam yondashuvi (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) va ekologik ta'lim tushunchalari ajratilgan holda yaratilgan ta'lim yondashuvidir. Ushbu yondashuv talabalarga tabiat va yekologiya to'g'risida ma'lumot berishdan tashqari, tabiiy resurslardan barqaror foydalanishni rag'batlantirish va talabalarning ijodkorligini oshirishga qaratilgan. Agar ushbu ta'lim yondashuvining tarixiy-ijtimoiy taraqqiyotiga boshlang'ich ta'lim nuqtai nazaridan qaralganda. So'nggi yillarda tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi va iqlim o'zgarishi kabi masalalarning ahamiyati oshdi. Shu sababli, atrof-muhitga masuliyatli shaxslarni tarbiyalash katta ahamiyatga yega. Ushbu holat boshlang'ich ta'lim dasturlarida ham o'z aksini topdi va dasturga atrof-muhitga sezgirlik va barqaror hayot mavzulari qo'shila boshlandi.

Jumladan, steam ta'limini rivojlantirish borasida so'nggi davlatimiz tomonidan ishlar olib borilmoqda. Steam ta'limi talabalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlari bo'yicha qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Steam ta'limi bilan bir qatorda talabalarning ijodkorligini oshirish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan.

Ekomadaniyat bu o'quvchilarda hayvonot va o'simlik hayoti, tabiiy resurslar va atrof-muhitning ifloslanishi kabi masalalar to'g'risida xabardor qilishga

qaratilgan. Ekologik ta'lim boshlang'ich ta'lim dasturlariga kiritilgan bo'lsa-da, yeko-steam yondashuvi bilan yanada takomillashadi.

Yeko-steam yondash, ekologik ta'lim tushunchalarini birlashtirish orqali paydo bo'ldi. Ushbu yondashuv talabalarga barqaror hayot ko'nikmalarini va atrof-muhitni anglashni ta'minlashga qaratilgan.

Boshlang'ich ta'limning milliy dasturlariga yeko-steam yondashuvi o'quvchilarga boshlang'ich ta'lim milliy dasturlarida tabiiy fanlar haqida ma'lumot olish, texnologiyadan tabiiy dunyo bilan uyg'unlikda foydalanish va axloqiy jihatdan to'g'ri qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Yeko-steam yondashuvidan foydalanib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ongini rivojlantirishga qaratilgan. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilari barqaror hayot uchun zarur bo'lgan malakalarga yega bo'lish orqali kelajakka yaxshiroq tayyorgarlik ko'rishlari mumkin.

Yeko-steam yondashuvi yekologik ta'lim tushunchalarini yanada kengaytiradi. Steam kurslari va texnologiyalarini yekologik ta'lim bilan birlashtiradi. Ushbu yondashuv san'at va dizayn yelementlarini ham o'z ichiga oladi. Yeko-steam yondashuvi bilan talabalar dizayn va badiiy ko'nikmalarga yega bo'lish, shuningdek, yeko-steam yondashuvi bilan yerishadigan ko'nikmalarga yega bo'lish orqali yanada yaxlit ta'lim tajribasini boshdan kechiradilar.

Yeko-steam yondashuvi talabalarga tabiiy dunyo haqida bilim berish, yekologik ongni yegallash, barqaror hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni yegallash, ijodiy va tanqidiy fikrlay olish, shuningdek, talabalarining dizayn va badiiy mahoratini oshirishga qaratilgan, bu yesa talabalarga yekologik ongli shaxs bo'lish yo'lida ko'p qirrali rivojlanishni namoyish yetishga imkon beradi.

Yeko-steam yondashuvi bilan talabalar yekologik muammolarni hal qilish uchun steam vositalari, dizayn va badiiy vositalar bilan birgalikda ishlaydi. Masalan, tabiatni muhofaza qilish loyihasi doirasida talabalar o'zlarining tabiiy yashash joylarini himoya qilish uchun sun'iy yashash joylarini loyihalashlari yoki suv tanqisligini boshdan kechirayotgan mintaqa uchun suvni tejaydigan texnologiyalarni loyihalashlari mumkin.

Yeko-STEAM yondashuv (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta'limi, yekologik ta'lim va ajratilgan san'at, dizayn yelementlaridan iborat innovatsion pedagogik yondashuvdir. Ushbu yondashuv talabalarga barqaror hayot ko'nikmalarini berish, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va ularning ijodkorligini oshirishga qaratilgan. Ushbu yondashuvdan foydalanish

boshlang'ich sinf o'quvchilarida yekopedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish uchun juda foydali.

Yeko-steam yondashuvi talabalarga amaliy o'rganish tajribasini beradi. Talabalar o'quv jarayonida tabiiy resurslardan foydalanish, qayta ishlash, yenergiya tejash kabi mavzularni o'rganadilar. Ushbu yondashuv yordamida talabalar atrof-muhitni muhofaza qilish, barqaror hayot, innovatsiyalar, tadbirkorlik va texnologiyalardan foydalanish to'g'risida xabardor qilinadi va ularning kelajakdagi yetakchilar sifatida o'qitilishi ta'minlanadi. Yeko-steam yondashuvidan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yekopedagogik kompetensiyalari yaxshilanadi, shu bilan birga o'quvchilarning texnologiyasi, dizayni, san'at va muhandislik ko'nikmalari ham yaxshilanadi. Ushbu yondashuvdan foydalanish talabalarning keng qamrovli ta'lim olishlari va yaxshi ta'lim tajribasini taqdim yetishining dalili sifatida qaralishi mumkin.

Natijada, yeko-steam yondashuvi steam, yekologik ta'lim va badiiy dekonstruksiya yelementlarini birlashtirib, talabalarga fan, texnologiya, muhandislik, matematika, tabiat dunyosi haqidagi bilimlar, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, dizayn va san'at kabi bir qator ko'nikmalarni yegallashga imkon beradigan ko'nikmalar. Ushbu yondashuv talabalarning yekologik jihatdan ongli shaxs bo'lib o'sishiga yordam beradi va steam, yekologik ta'lim, dizayn va san'at kabi sohalarida qiziqish va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik kompetentligini rivojlantiradi.

Yeko-steam ta'limini ommalashtirish talabalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlari bo'yicha qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Yeko-steam ta'limi bilan bir qatorda talabalarning ekopedagogik kompetentligini rivojlantiradi. Yeko-steam yondashuvi, san'at va dizayn kabi yelementlarni yekologik ta'lim bilan birlashtirib, talabalar fan, texnologiya, muhandislik, matematika, dizayn, san'at, tabiiy dunyo, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, barqaror hayot va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik ta'lim uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga yega bo'lish imkoniyatiga yega bo'ladilar. Ushbu yondashuv talabalarga kelajakda duch keladigan muammolarni bartaraf yetish uchun zarur ko'nikmalarni berishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak yeko-steam yondashuvi boshlang'ich sinf o'quvchilarining yekopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirish va STEAM, badiiy, dizayn va yekologik ta'lim sohalarida ularning mahoratini oshirish nuqtai nazaridan innovatsion yechimdir. Ushbu yondashuv talabalarga barqaror yashash uchun zarur ko'nikmalarni yegallashga va kelajakdagi yekologik muammolarni bartaraf yetish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni yegallashga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/6445145>. 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy yetish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931-son Qarori.
3. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining** «2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son **farmoni** Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.
5. Yuldashovich K. A. Steam integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.
6. Kuchkinov AY Boshlang'ich sinf oquvchilarini tabiatni yezozlash ruhida tarbiyalash //Oqituvchilar uchun metodik qollanma–T.;, "Fan va texnologiya. - 2012. - T. 88.
7. Sousa, D. A., & Pilecki, T. (2013). From STEM to STEAM: Using brain-compatible strategies to integrate the arts. Thousand Oaks: Corwin Press.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning samarasi

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich – v.b.dotsent , Nizomiy nomidagi
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Sobirjonmeyliyev@gmail.com.tel.: +998935459140
Rasulova Komilaxon Saidkarimxon qizi - Nizomiy nomidagi
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi
Erkinova Maftuna Ravshan qizi – Nizomiy nomidagi
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3 – bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika darslarini samaradorligini oshirishda keng qo'llaniladigan axborot texnologiyalardan va multimedia ilovalaridan foydalanish orqali o'quvchilarda qiziqishni yanada rivojlantirishi, qobiliyatlarini to'g'ri aniqlay olishda eng muvaffaqiyatli tanlov ekanligi haqida so'z yuritiladi.

Zero , bunga o`qituvchi ham har tomonlama tayyor bo`lishi va kerakli tajriba va bilimlarga ega bo`lishi lozimdir.

**Kalit so`zlar:** Boshlangi`ch sinflarda matematika darslari, axborot texnologiyalari, metod, usul, multimedia ilovalari, dars jarayoni, malakali pedagog.

Аннотация: В данной статье будет рассказано о том, как использование информационных технологий и мультимедийных приложений из их широкого применения в повышении эффективности уроков математики в начальных классах способствует дальнейшему развитию интереса у детей, является наиболее удачным выбором в умении правильно определять свои способности. Ведь к этому должен быть готов и педагог со всех сторон, и обладать необходимым опытом и знаниями.

Ключевые слова: уроки математики в начальных классах, информационные технологии, метод, метод, мультимедийные приложения, процесс урока, квалифицированный педагог.

Abstract: This article will talk about how the use of information technologies and multimedia applications from their wide application in improving the effectiveness of mathematics lessons in primary school contributes to the further development of interest in children, is the most successful choice in the ability to correctly determine their abilities. After all, a teacher should be ready for this from all sides, and have the necessary experience and knowledge.

Keywords: mathematics lessons in elementary grades, educational technologies, methods, multimedia applications, lesson process, qualified teacher.

Hozirgi kunda boshlang`ich sinflarda matematika darsini o`tishda yanada takomillashuvini joriy qilish maqsadida turli xil axborot texnologiyalaridan foydalanish keng yo`lga qo`yilgan. Hozirgi darsliklar bilan 2019-yilgacha nashrdan chiqqan matematika darsliklaridagi farqlar avvalgi metodlar eskirgani, endi ular samara bermasligini yaqqol ko`rsatib turibdi. Shuning sababli hozirda o`quvchilarni matematika faniga qiziqtirish, ulardagi qobiliyat va ehtiyojlaridan kelib chiqib, alohida faol va interfaol metodlardan foydalanib darslarni tashkillashtirish dolzarb masalalardan biridir. Bunda bevosita multimedia ilovalariga murojaat qilamiz. Bolalarni oson sanashga o`rgatish, o`rgangan sonlari orqali eng sodda arifmetik amallardan murakkablariga o`tish, masalalarni ko`z oldiga keltirib yecha olish , turli xil geometrik shakllarni tasvirlash, tasavvur etish kabi masalalarda axborot texnologiyalardan foydalanamiz. Bu yaxshi

natijalarga olib kelishi uchun to'g'ri yo'l ekanligi amaliyotlar va tajribalar orqali qayta-qayta aniqlanmoqda.

Matematika darslarida "O'yinli" masalalar dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd-filmlarni qo'llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin.

Respublikamiz miqyosida umum ta'lim maktablariga katta e'tibor qaratilgan bo'lib, maktablarimizni jahon standartlariga mos holda jihozlar bilan ta'minlash ishlari amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimi bo'g'inidagi ta'lim muassasalari, shu jumladan, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari oldida yangi muammolar, ya'ni o'qitilayotgan fanning o'zlashtirish sifatini oshirish vazifasi turibdi. Bu borada matematika fanini o'qitishda ham turlicha metodlar qo'llanilmoqda, bundan ko'zlangan asosiy maqsad matematika fanini o'qitishni takomillashtirishdan iboratdir. Matematika fanini o'qitishda, undagi mavzularni tushuntirishda va ko'rgazmalilikni tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyasi vositalaridan ham foydalanish mumkin. Axborot texnologiyasi vositalaridan biri multimedia vositasidan har xil animatsiyalar, dasturlar orqali matematikani o'qitishni tashkil qilish mumkin.

Qo'yilgan talablar bo'yicha axborot texnologiyalarining multimedia vositalari asosida dars jarayonini tashkil qilish pedagog o'qituvchilarning yumushini osonlashtirib, o'quv jarayonini boshqarish, uning samaradorligini yanada ko'tarishga erishiladi. Shu bilan bir qatorda ta'lim muassasasi rahbariyatiga talaba, guruh, mutaxassisliklar bo'yicha test natijalarini ko'rib borish va ularning o'zlashtirish natijalariga baho berish, o'qituvchilarning ma'ruza matnlari va boshqa mustaqil ishlariga mo'ljallangan materiallarining tayyorlash sifatiga baho berish, multimedia vositalari asosida laboratoriya ishlarini bajarish uchun kompyuterda modellashtirilgan virtual stendlar joriy etish, kursni o'zlashtirish bo'yicha uslubiy materiallarni tayyorlash uchun takliflar ishlab chiqish kabilarni

amalgga oshirish imkoniyatini beradi. Axborot texnologiyalarining multimedia vositalari o'quv jarayonida quyidagi eng muhim jihatlari bilan alohida ahamiyatga egadir:

- differensial va individual o'qitish jarayonini tashkil qilish;
- o'qish jarayonini baholash, teskari(qarshi) aloqa bog'lashi;
- o'z-o'zini nazorat qilish va tuzatib borishi;
- o'rganilayotgan fanlarni namoyish etishi va ularni dinamik jarayonini ko'rsatishi;
- fan ma'ruzalarida animatsiya, grafika, multiplikasiya, ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanishi;
- o'quvchi talabalarga fanni o'zlashtirish uchun strategik ko'nikmalar hosil qilishi va hokazo.

Shuningdek, multimedia vositalarining amaliy tomoni ulardan o'quv jarayonida foydalanish va kelgusida ta'lim tizimida o'quv jarayoni uchun ma'lumotlar bazasini va virtual stendlar yaratishdek muhim vazifani amalga oshirishga zamin hozirlaydi. Elektron ishlanma har bir mavzuga oid asosiy tushunchalarni o'rganish, o'rganilayotgan usul va uning tadbqiqini namoyish qilish, modelli dasturlarni modifikatsiyalash va boshqarish, hamda egallangan bilimlarni sinashga yo'naltirilgan. O'rganilgan hodisa yoki jarayon modelini qurish, uni hal etish uchun algoritm loyihasini va ko'rilgan algoritmnini dastur ko'rinishda tadqiq qilishi zarur bo'ladi. Bunday maqsadga erishish uchun elektron ishlanma tarkibiga o'quvchilardan induktiv va obrazli fikrlashni rivojlantirishga ko'mak beruvchi modelli dasturlar seriyasi kiritilgan. Ma'lumki elektron o'quv qo'llanmalar yaratish jarayoni, an'anaviy "qog'ozli" o'quv qo'llanmalar yaratishga nisbatan o'quv material mazmunini tuzilishiga sifat nuqtai nazaridan yangi-yangi talablar qo'yadi. Shuning uchun, o'quv qo'llanmalar mazmunini strukturalashning texnologik vositasi sifatida "daraxtsimon" tizim imkonini beruvchi "integratordan" foydalaniladi. Chunki o'quv kursi predmet sohasining bunday modeli o'rganilayotgan fanga mos test va topshiriqlarining to'la tizimini ko'rishni avtomatlashtirishga imkon beradi. Elektron o'quv qo'llanma sarvara, mundarija, o'quv materialini o'z ichiga olgan bo'lim (unda har xil materiallar bo'lishi mumkin, qancha ko'proq material bo'lsa, shuncha yaxshi), bilimlarini nazorat qilish tizimi (test va topshiriqlar, bunda test dastur yordamida barcha natijalarni chiqarishi lozim), tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxatini o'z ichiga olishi kerak. Elektron o'quv qo'llanmaning asosiy bo'limlari matn, grafik, animatsiya, videolavhalarni o'z ichiga olishi lozim.

O`quvchilarning biror-bir sohani yoki predmetni faol egallashi uchun faqatgina nazariy bilimi yetarli bo`lmasdan, balki masalani hal etish bo`yicha amaliy ko`nikmalar ham shakllangan bo`lishi kerak. Shuning uchun maktab darsliklari mavzusini faqatgina nazariy jihatdan emas, balki amaliy ko`rinishda, yani ko`rgazmali qurollar, harakatli tasvirlar orqali o`tish va o`quvchilar tasavvurlarini kengaytirish lozim. Umum ta`lim maktablarining matematika kurslari mavzularini ham shu asosda o`tish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayev M.E. va boshqalar. Matematika o`qitish metodikasi (kasb-hunar kollejlari o`quvchilari uchun o`quv qo`llanma)-T.: "Ilm-Ziyo", 2003, 240b
2. Jumayev M.E., Matematika o`qitish metodikasidan praktikum"-Toshkent.: O`qituvchi, 2004, 328 bet.
3. Bikbayeva N.U, Yangabayeva E. K.Girfanova "Kichik yoshdagi maktab o`quvchilarini boshlang`ich matematik ta`limning Davlat ta`lim standartlari asosida o`qitish": 2008, "Turon-Iqbol", 8 bet.
4. Karima Qosimova Safo Matchonov, Xolida G`ulom ova, Sharofat Yo`ldosheva "Ona tili o`qitish metodikasi"-Toshkent 2009,310 bet.
5. Tolipov O` "Pedagogik texnologiya"-Toshkent.: Fan, 2005, 205 bet.

BOSHLANG`ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA O`RGANILADIGAN GEOMETRIK MATERIALNING MAZMUNI.

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang`ich ta`limda

matematika va uni o`qitish metodikasi kafedrası

dotsent, Z.A.Artikbayeva

Ta`lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang`ich ta`lim)

2-bosqich magistranti D.A.Matyakubova

Annotatsiya: Mazkur maqolada geometriya elementlarini to`g`ri tashkil etish uchun o`qitishning barcha usul va vositalaridan eng unumli va samaralilari maqsadga muvofiq holda tanlab olinishi kerak. Zamon talablari, fan-texnika

taraqqiyoti natijalarini hisobga olgan holda qayta ko'rilishi kerakligi haqida muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: geometriya, kub, chiziq, fan, burchak, figura, tasavvur, xossalari, kvadrat, predmet

Аннотация: В данной статье должны быть выбраны наиболее действенные и действенные в соответствии с назначением все методы и средства обучения для правильной организации элементов геометрии. Обсуждается необходимость его пересмотра с учетом требований времени, результатов научно-технического прогресса.

Ключевые слова: геометрия, куб, линия, наука, угол, фигура, воображение, свойства, квадрат, объект.

Annotation: In this article, the most efficient and effective ones should be chosen in accordance with the purpose of all methods and means of teaching for the correct organization of elements of geometry. It is discussed that it should be reviewed taking into account the requirements of the time, the results of scientific and technical progress.

Key words: geometry, cube, line, science, angle, figure, imagination, properties, square, object.

Geometrik material boshlang'ich sinf matematika dasturida katta o'rinni oladi. Ko'pchilik hollarda bu material arifmetik material bilan uzviy bog'lanadi. Shu bilan birga geometriya elementlarini o'rganishga ilgariga qaraganda ko'proq mustaqillik beriladi va maqsadga yo'naltiriladi. Boshlang'ich sinflarda geometrik materialni o'rgatishning asosiy maqsadi geometrik figuralar (nuqta, burchak, to'g'ri va egri chiziq, ko'pburchak, aylana va doira) haqida, ularning elementlari haqida, figuralar va ularning elementlari orasidagi munosabatlari haqida, ularning ba'zi xossalari haqidagi tasavvurlarning to'la sistemasini tarkib toptirishdan

iborat. Bunda o`quvchilarda nuqta, to`g`ri chiziq, tog`ri chiziq kesmasi, siniq chiziq kesmasi, siniq chiziq, burchak, ko`pburchak, doira kabi figuralar to`g`risidagi boshlang`ich tushunchalar va tasavvurlarni puxta shakllantiriladi. Geometrik mazmunli masalalar va mashqlar tizimi hamda ular ustida ishlash metodikasi bolalarda fazoviy tasavvurlarni shakllantirish, taqqoslash, abstraktlash va umumlashtirish uquvlarini rivojlantirishga yordam berishi lozim. O`qitishning asosiy vazifalaridan biri o`quvchilarda geometrik figuralarni o`lchov va chizma asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o`lchash va yasashlarning amaliy malakalarini (ko`zda chamalash, qo`lda chizish va h.k.) tarkib toptirishdir. O`quvchilarning nutq va fikrlashlari shu asosda tarkib rivojlantiriladi. Geometrik materialni o`rganish vazifalarini nazarda tutib, materialni o`rganayotganda turli ko`rsatma qo`llanmalardan keng foydalaniladi. Bular jumlasiga geometrik figuralarning rangli karta yoki qalin qog`ozdan tayyorlangan sinf ko`rgazmali modellari, figuralar, turli shakldagi jismlar, shuningdek geometrik figuralar tasvirlangan plakatlar, doskadagi chizmalar, diafilmlar kiradi. Bundan tashqari individual ko`rsatma qo`llanmalar bo`lgan qog`oz poloskalar, turli uzunlikdagi cho`plar, qog`ozdan qirqilgan figuralar va ularning bo`laklari kabi tarqatiladigan material talab etiladi. Ayrim mavzularni o`rganishda o`quvchilar bilan birgalikda qo`lda ko`rgazmali qo`llanmalar tayyorlash foydali, bular to`g`ri burchak modeli, ko`pburchaklar modellari (shu jumladan to`g`ri to`rtburchaklar va kvadratlar ham) va boshqa narsalardan iborat. Duskada chizmalarni bajarish uchun chizmachilik o`lchash asboblari majmui: chizg`ich, chizmachilik sirkuli, albatta, sinfda mavjud bo`lishi kerak. Shunday asboblari har bir o`quvchida ham bo`lishi kerak. O`quvchilarda geometrik tasavvurlarni tarkib toptirish, ularni chizish va albatta o`lchash malakalari bilan qurollantirish, ular tafakkurini rivojlantirish masalalariga geometriya elementlarini o`rganishda qo`llanadigan o`qitish metodlari javob beradi. Geometriya propedevtik kursini o`qitishning muhim metodlari bu kuzatish metodi, taqqoslash metodidan iboratdir; induktiv xulosa chiqarish bilan bir

qatorda deduksiya elementlaridan ham foydalaniladi. Amaliy ishlar metodi geometrik materialni o'rganishning samarali metodlaridan biridir. Amaliy ishlar o'quvchilarning geometrik figuralarning mohiyatini o'zlashtirishlarida ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda qog'ozdan, cho'plardan va simdan figuralarning modelini yasash, chizish, o'lchash va hokozolar hisoblanadi. Shuningdek ob'yektlarning turli-tuman bo'lishini ta'minlash lozim, bu bilan muhim bo'lmagan alomatlarni (rangi, o'lchami, tekislikda joylashishi va h.k.) almashtirib turib, bolalar muhim alomatlardan (predmetlarning shakli, figuralarning xossalari va boshqalarni) ajratishlariga va o'zlashtirishlariga yordam beriladi. Geometrik tasavvurlar va tushunchalarning shakllanishi garchi mustaqil hamda maxsus yo'ldan borsa ham, lekin geometrik materialni darsda mumkin bo'lgan joyda geometrik va algebraik material bilan bog'lanishi kerak. I-IV sinf o'quvchilariga geometrik materialni ochib berayotib, fazoda predmetlarning shakli, o'lchami va o'zaro joylashishini bolalar maktabgacha davrdan egallashlarini hisobga olish kerak. O'yin jarayonida va amaliy faoliyatlarida ular predmetlar bilan ish olib boradilar, ko'zlari bilan ko'radilar, qo'llari bilan ushlab ko'radilar, chizadilar, yasaydilar va peredmetlarning boshqa xossalari ichidan asta-sekin shaklini ajratadilar. Maktabgacha yoshdagi ko'pchilik bolalar 6-7 yoshlarida shar, kub, doira, kvadrat, uchburchak, to'g'ri to'rtburchak shaklidagi predmetlarni to'g'ri ko'rsata oladi. Biroq bu tushunchalarni umumlashtirish darajasi hali yuqori bo'lmaydi. Kvadratni to'g'ri to'rtburchakka qarama-qarshi qo'yadilar, agar predmetlarning o'zi ularga tanish bo'lmasa, uning tanish shaklini bila olmaydilar. Figuralarning burchaklari yoki tomonlarining bola odatlanganidek bo'lmasligi, figuralarning har vaqtdagidan boshqacha joylashishi va hatto o'lchamlari juda katta yoki juda kichik bo'lishi bolani dovdiratib qo'yadi. Shakllarning nomlarini bolalar ko'pincha predmetlarning nomlari bilan chalkashtiriladi yoki almashtiriladi (masalan uchburchakni "burchak", "tom", "bayroqcha" va h.k.) deb ataydilar. Predmetlarning fazodagi vaziyatini xarakterlayotganda agar bolaning o'zi "sanoq

boshi" (bolaga nisbatan chapda-o'ngda, oldida orqasida, yuqorida-pastda, yaqinda-uzoqda va h.k.) bo'lsa, maktabgacha yoshdagi bolalar fazoviy munosabatlarni ancha erkin anglaydilar. Tekislikdagi yoki fazodagi predmetlarning boshqa predmetga yoki boshqa kishiga nisbatan vaziyatini bola ancha qiyinchilik bilan aniqlaydi.

Boshlang'ich sinflarda ishlash tajribasi shuni ko'rsatadiki, geometrik bilim, ko'nikma, malaka borasida o'quvchilarda tipik xatolar uchrab turadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar geometrik bilimlari sifati takomillashtirishga muhtoj. Lekin buning amalga oshishi uchun hamma narsadan ham avval yaxshi tayyorlangan o'qituvchi kerak. O'qituvchining vazifasi – dars jarayonida turli ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda, mavzu mazmunini o'quvchining yosh xususiyatlariga mos holda tushuntirib berish. Bundan tashqari, geometrik jihatdan savodli o'qituvchi boshlang'ich matematika kursida yangi geometrik mazmun kiritish sharoitida juda ham keraklidir. Bu holat, ayniqsa, bugun har qachongidan ham muhim. Bola geometrik jihatdan to'g'ri fikrlab, darsda uni ifodalab bera olishi shart. Geometrik materialni o'rgatishning asosiy maqsadi geometrik figuralar, ularning elementlari haqida, figuralar va ularning elementlari orasidagi munosabatlar haqida, ularning ba'zi xossalari haqidagi tasavvurlarning to'la tizimini tarkib toptirishdan iborat. Geometrik figuralar haqidagi fazoviy tasavvurlar geometrik figuralarni chizmachilik va o'lchash asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o'lchash va yasashning amaliy malakalarini (ko'zda chamalash, qo'lda chizish va hokazo) tarkib toptiriladi; o'quvchilarning nutq va fikrlashlari shu asosda rivojlantiriladi. O'quvchilar matematika darslarida geometrik shakllar bilan tanishib borar ekanlar, ularning mantiqiy tafakkuri ortib boradi. Nimagaki, bolalar darsdan so'ng atrofdagi buyumlar, narsalarning shakli bilan yanada ko'proq qiziqadilar. Endi ular dars jarayonida ham o'qituvchiga qo'shimcha savollar bera boshlaydilar: "ustoz, quyosh, oy, yulduzlarning rangini nima deb ataymiz?" "nima uchun yarim aylana deb aytamiz?" kabi. Bunda

o`qituvchining eng muhim vazifasi o`quvchining savoliga to`g`ri va mantiqli javob berishdir. Chunki, savol o`qituvchining darsga qiziqishini ifodalaydigan belgidir. Savoliga kerakli javobni olgan o`quvchi uyga borib yana atrofni kuzatadi va o`ziga mavhum, tushunarsiz bo`lgan shakllarning mohiyatini ustozidan so`rab, bilib olishni niyat qilib qo`yadi. Matematika darsida olingan bilimlari texnologiya darsida yanada mustahkamlanadi, sababi, xuddi shu geometrik shakllar orqali turli narsalar yasaladi (qog`ozdan hayvonlar, qushlar shaklini, plastilindan shakllarning o`zini yasash topshiriqlari beriladi). O`quvchilar to`g`ri to`rtburchak va kvadratni yanada aniq farqlashni o`rganadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari – Toshkent.: O`zinkomsentr, 2003, 96-bet.
2. Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M. E. “Birinchi sinf matematika darsligi.” – T.: “Sharq”, 160-bet.
2. Bikbayeva N.U va boshqalar “Boshlang`ich sinflarda matematika o`qitish metodikasi”- Toshkent.: O`qituvchi, 2007, 208 bet.
3. Bikbayeva N.U va boshqalar Matematika 2 – Toshkent.: O`qituvchi, 2005, 208 bet.
4. Bikbayeva N.U va boshqalar Matematika 3 – Toshkent.: O`qituvchi, 2005, 206 bet.
5. Bikbayeva N.U, P.I.Sidelnikova,G.A.Adambekova. Boshlang`ich sinflarda matematika o`qitish metodikasi. *(O`rta maktab boshlang`ich sinf o`qituvchilari uchun metodik qo`llanma.)* Toshkent.: – 2008

6. Bikbayeva N.U, Yangabayeva E, K.Girfanova "Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini boshlang'ich matematik ta'limning Davlat ta'lim standartlari asosida o'qitish" Toshkent.: – 2008, "Turon - Iqbol", 8 bet.

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARDA Eko-STEAM YONDASHUVNING IMKONIYATLARI

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori, (PhD)

abdumalikkuchkinov1973@gmail.com

Аннотация: Ushbu maqolada o'quvchilarga ekologik ta'lim berish, Eko-STEAM ta'limi fanlararo va o'quvchilarni amaliyotga yo'naltirish Fizika, Biologiya, Geografiya, Informatika, Texnologiya, Tasviriy san'at hamda muhandislik tafakkuri, tasavvur, hamkorlik, ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish, sinfdan tashqari mustaqil ta'lim orqali fanlararo ekologik madaniyatini shakllantirish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: данная статья посвящена экологическому образованию студентов, междисциплинарному экологическому образованию и ориентированию студентов на практику физики, биологии, географии, информатики, технологии, изобразительного искусства и инженерного мышления, воображения, сотрудничества, проявления творческих способностей, формирования междисциплинарной экологической культуры посредством внеклассного независимого образования.

Abstract: this article is devoted to environmental education of students, interdisciplinary environmental education and orientation of students to the practice of physics, biology, geography, computer science, technology, fine arts and engineering thinking, imagination, cooperation, manifestation of creative abilities, formation of interdisciplinary environmental culture through extracurricular independent education.

Kirish. Jahonning zamonaviy ekologik ta'lim muassasalarida insonning tabiat bilan haqiqiy munosabatlarini shakllantirishga, tabiatning shaxsning eng kafolatli rivojlanishini ta'minlaydigan o'ziga xos ijtimoiy va tabiiy jihatini aniqlashga, normalarni o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. xatti-harakatidan. Jamiyat taraqqiyotida fan va texnologiya katta rol o'ynaydi va ta'limining

ahamiyati ortib boradi. Fan-texnika hamjamiyati oldida turgan muammolar murakkab muammolar bo'lib, ularni faqat fan va texnika bilan hal qilib bo'lmaydi bo'ni zamonaviy bilimlardan foydalangan holda hal qilinishi kerak. Ushbu muammoni hal qilish uchun konvergent (yaqinlashish) ta'lim kerak. Bilimlarni o'rgatish, integratsiyalashgan bilimlarni fanlararo muhim tushunchalari yoki asosiy tamoyillarini ochib beradigan konvergent yondashuvlar ustida izlanishlar olib bormoqda.

Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim muassasalaridagi integratsiyalashgan ta'lim, o'quvchining bilim faoliyati va mustaqillik fikrlash hamda o'quv amaliyotida yo'naltirish ta'lim sifatida yangi natijalarga erishishga yordam beradi. Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilab berilgan atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi yangi O'zbekistonning ekologik ta'lim-tarbiyasida "Yangi O'zbekistonni barpo ekologik tarbiyalashda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan "Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish"[1]. Shu munosabat bilan O'zbekistonda iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvini amalga oshirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi, 2019-2030, 2030-yillarda "yashil" iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. tizimi Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilariga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son farmonida:

"Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4963-son qarori.

STEAM ta'limining ko'pgina afzalliklariga qaramay ta'limiy muammoga duch kelmoqda: STEAM ta'limini boshlang'ich ta'limda amalga oshirish va davom ettirish qiyin va mazmunli fanlararo integratsiya yo'q, bunga bir qancha sabablar mavjud:

Birinchidan, STEAM ta'limi uchun malakali o'qituvchilarga talab katta. Boshlang'ich ta'limda ko'pchiligi fanga asoslangan, faqat o'z fanlari bo'yicha mutaxassis, STEAM ta'limi uchun zarur bo'lgan bilimlari haqida to'liq tushunchaga ega emaslar. O'quvchilarning STEAM ta'limi borasida tajribasini, shuningdek, o'qitish samaradorligini oshirish zarur.

Ikkinchidan, STEAM ta'limini amalga oshirish tadqiqotchilarga juda bog'liq. Hozirgi STEAM ta'limining aksariyati tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan va amaliy o'qitishni ham amalga oshiradilar va STEAM ta'limi tadqiqot loyahasini

tugatishadi. Loyiha tugagandan so'ng o'qituvchilari STEAM ta'limini amalga oshirishni o'rganmaydilar va davom ettira olmaydi.

Uchinchidan, STEAM ta'limi odatda keng qamrovli amaliyot uslubidagi ta'lim va maktabdan keyingi kengayish ta'limi shaklida mavjud bo'lib, maktabning rasmiy o'quv rejasiga kiritilmagan. Bu o'qituvchilarning e'tiborsizligiga va o'quvchilarning ishtiyoqsizligiga olib keladi, bu esa STEAM ta'limini amalga oshirishda qiyinchiliklarga olib keladi.

STEAM ta'limi g'oyalarining tug'ilishi va rivojlanishiga turtki bo'lgan birinchi yirik ta'lim faylasuflaridan R.Dekart[2] G. Yakman [3] o'z nashrlarida ta'kidlagani va o'zlarining fan metodologiyasiga oid "barcha fanlar bir-biriga shunchalik bog'langanki, ularni bir vaqtning o'zida o'rganish ularni boshqalardan ajratishdan ko'ra osonroqdir. Demak, har kim narsaning haqiqatini jiddiy tekshirmoqchi bo'lsa, u alohida fanni tanlamasligi kerak: axir, ularning barchasi bir-biriga bog'langan va bir-biriga bog'liqdir".

Ushbu tadqiqot Eko-STEAM ta'lim model maktablari o'qituvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovdan kelib chiqib, boshlang'ich ta'limdagi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika (STEAM) ta'limi bo'yicha o'qituvchilarning tasavvurlari va amaliyotlarini o'rganib chiqdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning aksariyati, ayniqsa tajribali o'qituvchilar STEAM ta'limining roli haqida ijobiy fikrda. Shu bilan birga, o'qituvchilar STEAM ta'limini tatbiq etishda STEAM darslarini o'tkazish uchun vaqt topish, ish yukining ortishi, ma'muriy va moliyaviy yordamning etishmasligi kabi turli qiyinchiliklarni ta'kidladilar. Bizning xulosalarimiz shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'limini yanada rivojlantirish uchun hukumat tomonidan yetarli darajada ko'mak, milliy o'quv dasturlarini qayta qurish va milliy baholash tizimidagi jiddiy o'zgarishlar zarur.

Tadqiqot natijasi hamkorlikda o'qitish ushbu muammolarni hal qilishning samarali usuli bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotda biz hamkorlikda o'qitish kontsepsiyasiga asoslangan *Eko-STEAM* ta'lim modelini o'qitish taklif qilamiz. Model nomini soddalashtirish uchun biz *Eko-STEAM atamasini kiritdik*.

Fanlararo o'qitishda global ekologik muammolarni hal qilish maqsadida STEAM ta'limiga "Eko" termini ishlatdik va Eko-STEAM deb bildik. Eko-STEAM **ta'lim** bu tadqiqot mavzusi o'z yechimini kutayotgan dolzarb pedagogik muammo. Biz ilmiy-tadqiqot ishimizda **bo'lajak o'qituvchilarning Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarni rivojlantirishda fanlararo yondashuv texnologiyalari ochish** imkon berdi.

Birgalikda o'qitish deganda, ikki yoki undan ortiq o'qituvchilar o'quvchilarni o'qitish uchun birgalikda mas'uldirlar. O'qituvchilar birgalikda ta'lim rejasini ishlab chiqadilar, o'qitish jarayonida doimiy muloqot va fikr-mulohazalar bilan shug'ullanadilar va o'quvchilar faoliyatini birgalikda baholaydilar. *Eko-STEAM*

ta'limni hamkorlikda o'qitishda, ta'limni samarali loyihalash tamoyillari bo'yicha amaliy oshirish zarur.

Eko-STEAM ta'limning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarni rivojlantirishda o'quvchilarni Fizika, Biologiya, Geografiya, Informatika, Texnologiya, Tasviriy san'at hamda muhandislik tafakkuri, tasavvur, hamkorlik, ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish, sinfdan tashqari mustaqil ta'lim orqali fanlararo metodik ta'minotini zamonaviy media vositalari orqali takomillashtirishdan iborat.

Maqsad: "Eko-STEAM - boshlang'ich ta'limda texnologiyalar" mavzusida kasbiy kompetensiyani oshirish. Eko-STEAMdan foydalangan holda rag'batlantiruvchi ta'lim muhiti modelini yaratish - kognitiv faoliyat jarayonida o'quvchining intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni boshlang'ich ta'limning barcha bosqichlarida ilmiy-texnik ijodkorlikka jalb qilish uchun texnologiyalar.

Vazifalar: 1. STEAM texnologiyasining o'quv modullarini o'rganish.

2. Ta'limda pedagogik jihatdan mos, ilmiy va ijodiy rivojlanish muhitini yaratish.

3. Ota-onalarni ota-ona va o'quvchilarning birgalikdagi kognitiv tadqiqot ijodiga qiziqish va jalb qilish.

4. Tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, boshqa ishtirokchilar bilan hamkorlik qilish va o'zaro munosabatda bo'lish, o'quvchining o'zini o'zi anglash.

5. O'quv faoliyatiga Eko-STEAM - texnologiyasini bosqichma-bosqich joriy etish .

Yangilik: boshlang'ich ta'limning o'quv jarayoniga yangi Eko-STEAMni o'rganish va joriy etishni o'z ichiga oladi - boshlang'ich sinf o'quvchining fan, texnologiya, ta'lim, madaniyatga qiziqishini rivojlantirishni, ijodiy fikrlashni shakllantirishni ta'minlaydigan texnologiya, tashabbuskorlik va nostandart qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Natijada bo'lajak o'qituvchilarning Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarni boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'quvchilarni amaliyotga yo'naltirilgan matematika, tabiiy fanlarga qiziqishni faollash, texnologiya, robototexnika, dizayn sohasi va ijodiy, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishdi.

Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarni boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'quvchilarni amaliyotga yo'naltirish, Fizika, Biologiya, Geografiya, Informatika,

Texnologiya, Tasviriy san'at, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda fanlararo zamonaviy media vositalari takomillashdi.

Asosiy mazmuni Eko-STEAM texnologiyalari qo'shimcha ta'lim tizimida faol qo'llanilmoqda. Biroq ularning asosiy ta'lim jarayonida qo'llanilishi amaliy jihatdan o'rganilmagan. Bu maktab o'quv dasturini amalga oshirish bilan innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirishning qiyinligi bilan bog'liq. O'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda STEM va STEAM yondashuvining qiyosiy tavsifini tuzishga imkon beradi

<i>Taqqoslana- digan xususiyatlar</i>	<i>Maqsad</i>	<i>Mohiyat</i>	<i>Ta'lim faoliyatining yo'nalishi</i>
STEM	Tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va matematika rivojida ustuvorlik	Tabiiy fanlar, matematika, texnika va texnologiya integratsiyasi	Muammoli ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish
STEAM	Tabiiy fanlarni san'at bilan birgalikda o'zlashtirish.	Tabiiy fanlar, matematika, muhandislik, texnologiya va san'atning integratsiyasi	Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish

Eko-STEAM ta'lim, texnologiya, san'at, fan va muhandislik tafakkuri, tasavvur, hamkorlik va ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish qobiliyati.

Ilm-fan ma'lumotni san'at va texnologiya orqali etkazish uchun ma'nolarni vizual ravishda ochish muhim va san'atda o'zlarini ifodalash hamda raqamli texnologiyalar va ilmiy fikrlashlari shakllanadi. Raqamli texnologiyalar tomonidan katalizlagan ushbu interpenetratsiya zamonaviy maktab ta'limiga javob beradi. O'quvchilarning nutq va yozish imkoniyatlari rivojlanadi. O'quvchilarda ijodiy fikrlashi, erkin muloqot qilish imkon qadar tezroq natijalarga erishishga yordam beradi [6].

Boshlang'ich maktabda va undan tashqarida raqamli laboratoriyalari keng qo'llaniladi, bu atrof-muhitning turli parametrlarini, jarayonlar va hodisalarni, qurilmalarning ishlashini namoyish etish va o'rganish imkonini beradi.

Bundan tashqari, loyihalashtirilgan modellar va qurilmalarni o'lchash tizimlari bilan birlashtirish mumkin.

Eko-STEAM kompetensiyalarini rivojlantirish doirasida o'quvchilar robototexnika bo'yicha raqobat amaliyotida, yuqori texnologiyali sohalarida yakuniy ishchi kasblar chempionatlarida, kichik olimpiada va shunga o'xshash ta'lim dasturlarda faol ishtirok yetadilar. texnik ijodkorlikni qo'llab-quvvatlashadi. Muhandislik va robot qurilmalari, o'lchash kompleks tizimlarni loyihalash, ishlab

chiqarish hamda raqamli ishlab chiqarishning turli jihatlari va ijodiy qobiliyatlarni yanada rivojlantirishda[5].

Eko-STEAM ta'limni shakllantirish dizaynni ishlab chiqish, strukturaviy elementlarning munosabatlarini, harakat tamoyillarini tushunishdan boshlanadi hamda o'quvchining ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish imkonini beradi, shu bilan birga texnik ko'nikmalarga ega bo'lish va muhandislik tamoyillari bilan tanishish imkoniyatini beradi. Turli materiallardan yog'och, plastmassa, magnitlar, metallardan yaratilgan elementlardan foydalanish materiallarning xususiyatlarini va ularni qo'llash sohalarini o'rganish imkonini beradi.

Matematika, 2D va 3D geometriya, dizayn va texnologiya asoslarini o'rgatish, o'quvchilarda fazoviy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun mo'ljallangan turli konstruksiya majmualari. Dizayn majmualari murakkab texnik tuzilmalarni yaratish va obyektlarning turli xususiyatlarini o'rganish, matematik nazariyalar asoslarini o'rganish imkonini beradi.

Konstruktorlarning tarkibi statik va dinamik modellarni qurish uchun ulanishning har xil turlari va tamoyillaridan foydalangan holda strukturaviy elementlarni o'z ichiga oladi[7].

Shuningdek, turli xil materiallar - yumshoq va qattiq plastmassa, magnit, yog'och turlari qo'llaniladi. Yechimlar qatori matematika asoslarini, ochiq havoda faoliyatni, muhandislik loyihalarini o'rganish uchun maxsus to'plamlarni o'z ichiga olishadi.

O'quvchilar uchun Eko-STEAM ta'lim dasturiy ta'minoti prototipini **“Software” yaratish** asosiy elementlaridan biridir.

Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarini, maxsus bilim va ko'nikmalarni egallash jarayonida o'quvchi o'quv loyihalari doirasida o'z qurilmalari, gadjetlari, prototip mexanizmlari va tizimlarini yaratishi kerak. Shu bilan birga, o'quvchining muhandislik va ijodiy salohiyatini maksimal darajada ochib berishni cheklamaslik, uni standart tarkibiy qismlar va tayyor elektron modullardan foydalanish zarurati oldiga qo'yish juda muhimdir [7]. Prototiplar elektronika va sxemalar, mexatronika, turli xil materiallarni qayta ishlash texnologiyalaridan foydalanish, sanoat dizayni va Eko-STEAM dizayn muammolarini hal qilish uchun va dasturiy ta'minot va loyihalash ko'nikmalarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Eko-STEAM fanlarini o'rgatishning fanlararo yondashuvi bo'lib, unda boshlang'ich sinf o'quvchilarga yechim topish va haqiqiy ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha loyihani ishlab chiqish uchun amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar beriladi.

Eko-STEAM yondashuvi boshlang'ich sinf o'quvchilarni rag'batlantirishning samarali vositasidir, chunki ta'lim mahalliy tabiiy va ijtimoiy-madaniy muhitda amalga oshiriladi. boshlang'ich sinf o'quvchilarning ta'lim tajribasi uchun kontekst sifatida. Eko-STEAM yondashuvi o'quvchilarni tabiat qonunlarini, u bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga undash elementi bo'lib xizmat qilishi mumkin ekologik eksperimental loyihalarni amalga oshirish jarayonida tadqiqot malakasi.

Eko-STEAM yondashuvi quyidagilardan foydalanishga asoslangan:

-ekologik mazmundagi jamoaviy loyihalar;

- tabiiy muhitda darsdan tashqari Eko-STEAM tadbirlari;
- ekologik va eksperimental loyihalar;
- ekologik tarkibni ijtimoiy loyihalash;
- atrof-muhit sohasida raqamli laboratoriyadan foydalanish tajribalar.

Eko-STEAM ta'lim insoniyat yaqin kelajakda texnologik va ekologik ofatlarga duch kelishi mumkinligini anglash, muammolarni hal qilishda yangi ijodiy yondashuvlarni va ilmiy va texnik bilimlarga ega bo'lgan ko'plab odamlarni talab qiladi.

Eko-STEAM sinfida o'rganish har doim qandaydir haqiqiy muammolarni hal qilishga urinishdir. O'quvchilar jamoalarda ishlaydi, kashf qiladi, tajriba o'tkazadi, dizaynlarni o'ylab topadi, o'z mahsulotlarini ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qiladi, veb-saytlar va multfilmlar yaratadi.

Eko-STEAM loyihasida Yerning bir martalik ishlatilgan plastik chiqindilar bilan ifloslanishi muammosini o'rganishdi. O'quvchilar plastik chiqindining qanday turlari mavjudligini, turli plastik chiqindining parchalanishi uchun qancha vaqt ketishini o'rganishi hamda bu muammo borasida o'zlarining yechimlarini taklif qilishadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktab darslarda biologik usulda parchalanadigan plastmassa ishlab chiqarishni yaratish. Ushbu loyiha doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilari kartoshka kraxmalidan qoplar yaratish uchun o'zlarining usullarini ishlab chiqdilar. O'quvchilar ijtimoiy tarmoqlar va Internet platformalarida o'zlarining ishlanmalarini faol ravishda targ'ib qilishdi.

XXI-asrda ekologik fikrlash superprofessional mahoratdir. Bu nafaqat ekologiya mutaxassislarida, balki har qanday faoliyatda, kasbiydan tortib, uy xo'jaligigacha bo'lgan har bir kishida bo'lishi kerak.

O'zbekistonda rivojlanayotgan ish o'rinlari ya'ni ekologiya bilan bog'liq bo'lajak ish o'rinlari:

Urbanist-ekolog; Qayta ishlash bo'yicha texnolog; Tizimli ekologik ofatlarni bartaraf etish bo'yicha mutaxassis; Ekoauditor; Ekologik voiz; Kiyimlarni qayta ishlash bo'yicha mutaxassis; Park ekologi; qurilish sohasida ekoanalitik; Ekologik yetakchi.

Eko-STEAM mobili “Qayta hayot” o'yini.

O'yin quyidagilarga imkon beradi:

- O'quvchilarda algoritmik fikrlash uslubini shakllantirish.
- Algoritmnlarni ishlab chiqish va ularga muvofiq harakat qilishni o'rgatish.

“Qayta hayot” o'yin davomida o'quvchilar dastur tuzadilar

O'yin o'quvchilarni atrof-muhitga g'amxo'rlik qilishga o'rgatadi. O'quvchilar umrining oxirigacha bo'lgan narsalarni qayta ishlash va sayyoramizning tabiiy resurslarini saqlab qolish uchun qayta hayot berish mumkinligini bilishadi. Buning uchun o'quvchilar o'ynoqi tarzda turli hal chiqindilarning alohida to'plamini o'rganadilar.

O'yin kommunikativ rivojlanishga, tashabbuskorlik va mustaqillikning namoyon bo'lishiga, jamoada ishlash qobiliyatiga yordam beradi.

Eko-STEAM kompetensiyalarini rivojlantirish bo'lajak boshlang'ich boshlang'ich ta'lim talabalari bilan, umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim

o'qituvchi va o'quvchilari bilan birgalikda Eko-STEAM ta'lim nazariyadan amaliyotga bo'yicha tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish.

Eko o'yinlari va loyihalar Eko-STEAM -texnologiyalarini qo'llagan holda, atrofimizdagi olamni o'rganish jarayoniga yangi nuqtayi nazardan qarash va shaxsiyatni shakllantirishning psixologik mexanizmlarini o'zlashtirish, yaxshi natijalarga erishish mumkin [6].

Tabiiy fan darslari o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi ta'lim texnologiyalaridan foydalaniladi.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan kommunikativ ta'lim texnologiyasi har bir o'quvchining individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'rganiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning muammoli-izlanish va ijodiy faoliyatiga ustunlik berish kommunikativ ta'lim texnologiyasidan foydalangan holda darslarda juftlik, guruh, loyiha ishlari kabi turli xil ish shakllaridan foydalaniladi [4].

Eko-STEAM ta'lim kompetensiyalarni rivojlantirishda fanlararo yondashuv texnologiyalari o'quvchilarda tabiatda sodir bo'layotgan hodisalarni hamda ular o'rtasidagi munosabat va muhandislik fikrlash uslubi, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyati hamda jamoaviy ishlashni rivojlantiradi. O'quvchilar hayotning turli sohalarida malakani namoyish etadi. Obyektlarni real hayot bilan bog'lashdan tashqari, Eko-STEAM yondashuv o'quvchilar ijodiyoti uchun imkoniyatlar ochadi.

Eko-STEAM yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilariga loyihalashda kerak bo'lgan bir qator vazifalarni qo'yadi. Bunday vazifalar tufayli o'quvchi nafaqat qiziqarli g'oyalarni keltirib chiqaradi, balki ularni darhol amalga oshiradi. U mavjud resurslarga asoslangan holda loyihalashni o'rganadi, bu haqiqiy hayotda albatta amaliy yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak o'quvchilarning e'tiborini o'quv materialiga texnik vositalardan foydalangan holda saqlashi kerak. boshlang'ich sinf o'quvchilarning qiziqishini uyg'otadi, sinf va darsdan tashqari mashg'ulotlarda qulay hissiy va psixologik mikroiklimni yaratish ham muhim rol o'ynaydi. Hamkorlik texnologiyani o'rgatish, guruhda ishlash va juftlikda ishlashning ijobiy tomonlari ko'p. Bu ta'lim maqsadlarini amalga oshirishga, mas'uliyatga, o'zaro yordamga odatlanishga yordam beradi. o'quvchilarning samaradorligini oshiradi, kognitiv faollikni, mustaqillikni rivojlantiradi, o'quvchilarning shaxslar aro munosabatlarini kengaytiradi. Yangi materialni o'rganishda ham, o'tilgan darslarni mustahkamlash, takrorlash, umumlashtirishda ham qo'llanilishi mumkin. Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, maktabda Eko-STEAM yondashuvini tadbiq eta olgan fanlararo o'qituvchilarni tayyorlashga jiddiy e'tibor qaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5863-son **farmoni** Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.

². Dekart, R. Pravila dlya rukovodstva uma / R. Dekart // Soch. : v 2 t. / R. Dekart. – M., 1989. – T. 1. – S. 77–153.

³. Yakman, G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education [Electronic resource] / G. Yakman // STEAM Education. – Mode of access: <https://steamedu.com/research/>. – Date of access: 12.05.2019.

4. Kuchkinov AY Boshlang'ich sinf oquvchilarini tabiatni ezozlash ruhida tarbiyalash //Oqituvchilar uchun metodik qollanma–T.: “Fan va texnologiya. - 2012. - T. 88.

5. Kuchkinov A. Yu. Technologies of Interdisciplinary Approach in the Development of Eco–Steam Educational Competencies of Future Teachers. <https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE>

6. Yuldashovich K. A., Kholi Y. A MODEL FOR THE FORMATION OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS’ CAREFUL ATTITUDE TO NATURE IN EXTRA-CURRICULUM ACTIVITIES //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 68-74.

7. Yuldashovich K. A. STEAM INTEGRATED EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN ENHANCING ECO-LEARNING EFFECTIVENESS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.

BOSHLANG`ICH SINF O`QITUVCHILARI DUCH KELADIGAN

MUAMMOGA METODIK YECHIM

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Boshlang’ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori, (PhD)

abdumalikkuchkinov1973@gmail.com

Akbarova Madina Baxtiyor qizi

**Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Boshlang`ich ta`lim faklteti,
Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi talabasi**

madinaakbarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini qiynab kelayotgan muamoga metodik yechim taqdim etilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun kerakli tavsiyalar berilgan.

Аннотация: в этой статье представлено методическое решение предстоящей задачи, которую я поставлю перед учителями начальных классов. Даны необходимые рекомендации для учителей начальной школы.

Abstract: This article presents a methodological solution to the upcoming task that I will set for primary school teachers. The necessary recommendations for primary school teachers are given.

Kirish. O'zbekiston respublikasida so'ngi yillarda ta'lim tizimiga oid ko'plab farmon va qarorlar qabul qilinib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovich "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy maqsadimiz — yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat". BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqidan. Yuqoridagi fikrlardan shuni tushunish mumkinki ta'lim sohasi doimo o'z dolzarbligini yo'qotmaydi.

"Bizni o'ylantirib kelayotgan yana bir muhim masala — bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugungi zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim — yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aksado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin.

Natijada boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun, quyidagi izlanuvchi metoddan foydalanish va amalga oshirish mumkin.

Birinchi sinf o'quvchilariga ularni kombinatsiyalash va yangidan o'rganish uchun o'z-o'zini boshqarishni o'rgatish uchun o'yinlar, mashqlar tuzish.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishiga murojaat qilish, o'rganish usuliga qarab o'qishni o'rgatish va o'quvchilarning alohida opimizatsiyalash usulidan foydalanish.

O'quvchilarning fikrlash va ta'lim yoki umumiy dasturlarni tahlil qiladigan va mas'uliyatli metodlar bilan tanishishlariga yordam berish, ularni so'nggi o'qitish jarayonida tahlil qilishni o'rgatish uchun ularni kirishini aniq qilish uchun ko'p amallar tashkil etish.

Qo'shma o'qitishni samarali qilish uchun o'quvchilarning o'zaro harakatlanishlariga yondashish va ularni ko'nikmalarini almashish kabi sodda imkoniyatlardan foydalanish. O'quvchilarga buzilgan tushunchalarni tushuntirib, o'quv dasturi qanday o'quvchilarni individuallashtirishiga yordam berishni o'rganishgan metoddan foydalanish.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari duch keladigan muammolar keng ko'lamli bo'lib, ularning yechimlari turlicha. Biroq, quyidagi uslubiy yechimlar boshlang'ich sinf o'qituvchilari duch keladigan ba'zi umumiy muammolarni hal qilishga yordam beradi:

Ta'lim falsafasi va strategiyalari bo'yicha ta'lim. O'qituvchilarga ta'lim falsafasi va strategiyalari haqida ma'lumot berish ularga o'quvchilarni yanada samaraliroq o'qitish va o'rganish tajribasini yaxshilashga yordam beradi.

Qo'llab-quvvatlovchi o'qituvchilar. O'qituvchilar nuqtai nazaridan, ta'lim o'quvchilarining eng keng tarqalgan muammolaridan biri o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va turli xil ta'lim uslublariga mos keladigan ta'lim usullaridan foydalanishdir. O'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini baholash orqali o'rganishga yordam berish uchun tegishli o'quv materiallari va usullarini taqdim etishlari kerak.

Texnologiyadan foydalanish. Texnologiyadan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydigan yondashuv boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berishga yordam beradi. Texnologiyaning turli jihatlaridan foydalanadigan o'quv materiallari va vositalaridan foydalangan holda, o'qituvchilar o'quvchilarni jalb qilish va ularning o'quv tajribasini boyitish uchun texnologiyadan samarali foydalanishlari mumkin.

Hamkorlikda o'rganish. O'qituvchilar o'quvchilarni va bir-birlarini hamkorlikka va o'zaro hamkorlik qilishga undash orqali hamkorlikda o'rganishni rag'batlantirishlari mumkin. Ushbu yondashuv o'quvchilar oson tushunadigan o'quv dasturini taqdim etishga yordam beradi, shu bilan birga bir-biri bilan ishlash orqali ularning o'rganish tajribasini boyitadi.

O'rganishni o'lchash va baholash. O'rganishni o'lchash va baholash boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'quvchilarning taraqqiyotini kuzatish va ularga kerakli o'rganish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi va o'qituvchilar o'quvchilarni tegishli o'quv materiallari va usullari bilan ta'minlaydi. Ushbu uslubiy yechimlar boshlang'ich sinf o'qituvchilari duch keladigan muammolarga hissa qo'shishi bilan birga, o'qituvchilarning ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni kuzatishi, innovatsion

yondashuvlarga ochiq bo'lishi, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishi ham muhimdir.

Bu metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va tushunchalarini individuallashtirishga yordam beradi va ularni o'zining ichida motivatsiya va tarbiyalash barpo qiladi. Yangi o'qituvchilar uchun, bu metodlar hammasi bir vaqtda tajriba bilan keltirilishi mumkin, shuning uchun bir o'z ichiga sifatli tayyorgarlik va tajribali o'quvchilar yordamida o'tkazilishi lozim.

Bunga nimaning hisobidan erishamiz?. Kuzatishlarimiz natijasida shu ma'lum bo'ldiki boshlang'ich sinflarda yaxshi baholarga o'qigan ayrim o'quvchilar, yuqori sinflarga o'tgan sayin baholari pasayib darslarga sovuqqonlik bilan qarash yuzaga keladi.

Buning sabablarini o'rganilishi natijasida, bir jihat e'tiborimizni torti. Boshlang'ich sinfda ta'lim-tarbiya olayotgan o'quvchi yaxshi baholar va yaxshi natijalarga erishayotgan bir vaqtda, qaysidir darsdagi qaysidir mavzu yuzasidan paydo bo'lgan savolni o'qituvchisidan so'rashga tortinish paydo bo'ladi. Bu tortinishning paydo bo'lishiga sabab, bundan oldin mana shunday holatlardan birida sinfdoshlari tomonidan kamsitishi, ya'ni "voy shuni ham bilmas ekan" kabi mazmundagi gap-so'zlar o'quvchining erkin savol berishdan cheklanishiga olib keladi. Yuqoridagi kabi muammoga yechim sifatida ushbu metodni tavsiya etamiz.

Sehrli sandiqcha metodi — bu o'qituvchi boshchiligida texnologiya darsida o'quvchilar bilan birgalikda katta va chiroyli sandiqcha yasaladi, ochib yopiladigan joyini faqat o'qituvchi ocholadigan qilib berkitiladi, yuqori qismida cho'zinchoq ochiq joy qoldiriladi. Ish yakunlangach o'qituvchi o'quvchilarga shunday deydi "bu sandiqcha oddiy emas, sehrli sandiqcha. Endi meni diqqat bilan eshitinglar darsda so'rashga ulgurmagan savollaringiz bo'lsa qog'ozchiga yozib sandiqchaga solinglar ko'rsatmasini beradi. Yuqoridagi metod yordamida o'quvchilarning savollari javobsiz qolmasligiga shu bilan bir qatorda bilim darajasi pasayib ketmasligiga yordam beradi. Shuni aytib o'tish muhimki, o'qituvchi muntazam ravishda sandiqchani ichidagi savollarni o'qib, dars jarayonida ularga javob berib borishi juda-yam muhim hisoblanadi. Sehrli sandiqcha metodini 3-sinfdan boshlab qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida tahsil olib kelayotgan o'quvchi yoshlar bir necha yildan so'ng turli kasb-hunarlarining egasiga aylanishadi. O'zi egallagan kasb yoki hunarda yaxshi natijalarga erishishida, o'z fikrini erkin bayon qilishi, kasb sirlarini mukammal o'rganishida, savollarni o'z vaqtida, kerakli mutaxassislardan so'rab javob olishi muhim

ahamiyatga ega hisoblanadi, Vatanini sevuvchi, dunyoqarashi keng, erkin fikrlovchi yoshlar farovon kelajagimiz garovidir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 997-son qarori, 08.12.2018 yildagi
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 05.09.2018 yildagi PQ-3931-son
3. "Pedagogika" o'quv qo'llanma J.Hasanboyev H.Sariboev G.Niyozev O.Hasanboyeva M.Usmonboeva O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti 2006.

EKOLOGIK TA'LIMNI TARTIBLI VA TIZIMLI TASHKIL ETISHDA O'QITISH METODLARINI TANLASH

Ayubova Indiraxon Xamidovna, p.f.f.d., (PhD), dotsent

Toshkent davlat texnika universiteti indiraxon@bk.ru

Globalashuv jarayonlarida atrof – muhitga ta'sir yildan yilga ortib bormoqda. Tabiiy resurslar orasida havo, suv, tuproq eng katta, almashtirib bo'linmaydigan resurslar sanalib, mamlakatlarning rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Ular iqtisodiyotning o'ta muhim elementlaridan hisoblanadi. Ularning tabiatdagi, inson hayotidagi ahamiyatini o'rganish, bunday resurslaridan samarali foydalanish, muhofazasi chora tadbirlarini ishlab chiqish, yoshlarda ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilaridan boshlab ekologik bilim, madaniyatni shakllantirish hozirgi kunning eng katta, dolzarb kechiktirib bo'lmaydigan vazifalaridan hisoblanadi. Shunday ekan ushbu ma'ruzada ko'tarilgan mavzu ham dolzarbdir [1].

Mamlakatimizda ekologik ta'lim, "Uzluksiz ekologik ta'lim konsepsiyasi" amaliyotga tadbiiq etilgan. Ekologiyani ko'p tizimli soha sifatida baholash,

ekologik bilimlarning axloqiy mohiyati va zamonaviy mazmuni, innovatsion tafakkur yuritish va yangicha yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, o'qitish metodlarini to'g'ri tanlanishi, ekologik ta'lim samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi [2]

Metod (usul) - yunoncha so'zdan olingan bo'lib, "Metodos" - biror narsaga yo'l, yo'riq ma'nosini anglatadi. Metod deganda, ta'limda tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi maqsadlarga kafolatli erishish, masalalarni hal qilish yo'llari, usullari tushuniladi. Ta'lim berish usuli yuqorida belgilangan ta'lim berish maqsadlariga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tartibli hamda tizimli tashkil etish yo'lidir. Usullarni tanlashning asosiy qoidasi va talabi shundan iboratki, u ta'lim berish maqsadlariga mos kelishi hamda yaxshi natija beradigan, faqat bittasini qo'llashni taqazo etadi. Usul samaradorligining asosiy mezonlari sifatida belgilangan vazifani hal etish uchun uni qo'llashning mosligi, tejamkorligi, soddaligi va osonligi hamda eng yaxshi natijalarga erishishning yuqori ishonchliligini ta'minlay olishi kerak [3].

Kasbiy ta'limda o'qitish metodlari quyidagi guruhlardan iborat keng tarqalgan tasniflarga borib taqaladi.

I guruh - bilimlarni berish, idrok etish va o'zlashtirishni ta'minlovchi metodlar. Metodlarning bu guruhiga ma'ruza, hikoya, ko'rsatma berish, namoyish, videousul, mustaqil tahsil olish bo'yicha ishlar, ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatish, maslahatlar, ommaviy axborot hamda dasturlashtirilgan materiallarni idrok etish va boshqalar kiradi.

Bunda ta'lim beruvchi - eng kam vaqt ichida katta hajmdagi o'quv axborotini etkazadi va xotirada qabul qilish, anglash va yig'ishni tashkillashtiradi. Ta'lim oluvchilar esa xotiraga qabul qiladilar, anglaydilar, yig'adilar, biroq xatosiz, ongli ravishda qayta tiklamaydi.

II guruh - bilimlarni tatbiq etish va mustahkamlash, malaka va ko'nikmalarni hosil qilish metodlari. Bu guruhga seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, mashq, kitob bilan ishlash, vaziyatlar usuli, nazorat ishlarini bajarish, dasturlashtirilgan o'quv xonalaridagi mashg'ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti kiradi. Bunda o'qituvchi - bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlash, yangi bilimlarni mustaqil qidirish, namuna bo'yicha harakatlarni bajarish malaka va ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha ta'lim oluvchilar faoliyatini tashkillashtiradi.

III guruh - ta'lim berishning faol metodlari. Bu guruhga suhbat, bahs-

munozara, aqliy hujum, muammoli ta'lim, didaktik o'yin, insert, pinbord va boshqa ta'lim usullari kiradi.

Bunda o'qituvchi faqat bilimning bir qismini ma'lum qiladi, talabalarni mustaqil bilim olish va uni izlab topish faoliyatini bajarishga yo'naltiradi, turli-tuman muammoli vaziyatlarda ta'lim jarayonini tashkillashtiradi.

Talabalar o'qituvchining kuzatuv ostida mustaqil ravishda taqqoslaydilar, umumlashtiradilar, xulosa qiladilar, baholaydilar va tahlil qiladilar, muammoli holat va vaziyatlarni hal etadilar hamda nostandart berilgan texnik, texnologik, iqtisodiy topshiriqlarni echadilar, murakkablashtirilgan sharoitdagi amaliy harakatlarni ongli ravishda bajaradilar.

IV guruh – talabalarni ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltiruvchi metodlar. Bu guruhga o'quv loyihalar usuli, keys-stadi va boshqa ta'lim usullari kiradi. Bunda o'qituvchi ta'lim oluvchilarga asosiy muammoni, ilmiy farazni va undan kelib chiqadigan vazifalarni ifodalashda yordam beradi hamda ushbu jarayonni tezkor boshqaradi. Talabalar, ular uchun yangi bo'lgan muammolarni echish jarayonida bilimlarni o'zlari mustaqil izlaydilar, kutilayotgan natijalarga erishishning asosiy yo'l va vositalarini aniqlaydilar.

V guruh – talabalarning bilimi va kasbiy tayyorgarligini aniqlash metodlari. Bu o'quv jarayonining reyting baholari, kollokviumlar, suhbat o'tkazish, kurs va diplom ishlari loyihalari va davlat attestatsiyasi natijalarini baholashdir.

Talabalarning bilim olish jarayonlarini ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida, talabalar ijodkorligini oshirib, ularni mustaqil o'zlashtirishlarini ta'minlab tashkil etish ularning barcha fanlardan oladigan bilimlarini yanada mustahkam bo'lishi garovidir. [4]

Ushbu maqsadga erishish uchun ta'limning ilg'or usullaridan foydalanishimiz zarur. Albatta nazariy bilimlarni an'anaviy usullar (ma'ruza, seminar, laboratoriya, amaliy mashg'ulot) bilan shakllantirish va rivojlantirishimiz lozim. Ammo bo'lajak mutaxassis nafaqat tegishli bilimlarga, balki kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur [5].

Demak, ekologik ta'limni darajasi ushbu jarayonda qo'llanilayotgan zamonaviy uslublar bilan chambarchas bog'liq va ularni kadrlar tayyorlash jarayoniga joriy etish kerak.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. (Vazirlar mahkamasining 434-son qarori, 27-may 2019 yil).
2. Yangi O'zbekistonning iste'dodli yoshlari: ilmiy ishlar to'plami. "Ta'lim nashriyoti", 2021. 368b.

3. Malikova A.R. Pelagogika oliy o`qyv yurti talabalarila ekologik madaniyatni shakllashtirish.-Toshkent, 2009.- 20 b.
- 4.Egamberdiyva N.M. Atrof – muhit ta`sirida talabalarni axloqiy tarbiyalash. - Toshkent, 2004. -26 b.
5. <https://gazeta.uz/-yangiliklar> kanali

YANGI O`ZBEKISTON MAKTABGACHA TA`LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR

A.Qodiriy nomli JDPU maktabgacha

ta`lim metodikasi kafedresi

dotsenti G.Kushakova ,

2-kurs magistr M.Axmedova

ANNATATSIYA: *Ushbu maqolada jahonda maktabgacha ta`lim tizimini yangi o`zbekiston maktabgacha ta`lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar yanada takomillashtirish, ta`lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalar va elektron ta`lim vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanish, ta`lim oluvchilarning tasavvurini shakllantirish va kreativ sifatlarini rivojlantirish masalalariga alohida e`tibor qaratilmoqda.*

**Kalit so`z:** axborot resuslar, axborot texnologiyalari, maktabgacha ta`limni Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, maktabgacha ta`limni, kreativ sifatлари, intellektual salohiyat, tasavvurini shakllantirish.

АННОТАЦИЯ: В данной статье реформы, проводимые в системе дошкольного образования Узбекистана в мире, широкое использование возможностей инновационных технологий и электронных средств обучения для повышения качества образования, формирования воображения

обучающихся и творческих способностей внимание уделяется вопросам повышения качества.

Ключевые слова: информационные ресурсы, информационные технологии, дошкольное образование.

ABSTRACT: In this article, the reforms implemented in the preschool education system of Uzbekistan in the world, the wide use of the opportunities of innovative technologies and electronic educational tools to improve the quality of education, the formation of the imagination of learners and creative special attention is paid to the issues of quality development.

Key words: information resources, information technologies, preschool education national personnel training program, pre-school education, formation of creative qualities, intellectual potential, imagination.

Jahonda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalar va elektron ta'lim vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanish, ta'lim oluvchilarning tasavvurini shakllantirish va kreativ sifatlarini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xalqaro miqyosda maktabgacha ta'lim tizimida ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga, yuqori motivatsiyani rag'batlovchi metodlarni tizimli qo'llashga doir tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'limda o'qitish xizmatlarini diversifikatsiyalash, sifat menejmentini joriy etishga yo'naltirilgan.

Yangi O'zbekistonda maktabgacha ta'limi sohasini modernizatsiyalash, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash orqali yosh avlod dunyoqarashini shakllantirishning innovatsion usullarini joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Maktabgacha ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasida «Maktabgacha ta'limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-

kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish¹⁶; muqobil yondashuvlarni o`rganishga va ilmiy asoslashga yo`naltirilgan amaliy xarakterdagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish, zamonaviy ta`lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish<sup>17</sup>» kabi ustuvor vazifalar belgilangan bo`lib, bu borada Yangi O`zbekistonda maktabgacha ta`limni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida o`rganilmoqda.

O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasida “Ta`lim va o`qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida maktabgacha ta`lim faoliyatining sifati hamda samaradorligini Yangi O`zbekistonda maktabgacha ta`limni rivojlantirish uchun mashg`ulotlarni innavatsion tashkil etish mazmuni, shakl, metod, vositalari takomillashtirishda dolzarb ahamiyat kasb etishini ko`rsatadi.

Mamlakatimizda so`ngi yillarda tub islohotlar amalga oshirilib, davlat boshqaruvini tubdan Yangilash, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash borasida keng ko`lamli Yangilanish va tashabbuslar boshlandi. Ularni hayotga to`liq joriy etish ijtimoiy taraqqiyot mas`uliyatini o`z zimmasiga oladigan vatanparvar, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo`lgan iqtidorli va istiqbolli, malakali va raqobatbardosh professional kadrlarga juda katta ehtiyojni vujudga keltirdi.

Bu ehtiyoj, birinchi navbatda, jamiyatning ta`lim sohasida tub islohotlar boshlanishiga turtki bo`ldi. Ma`lumki, pedagogika fani va amaliyoti o`rtasidagi o`zaro munosabatlar, ularning bir-biriga bog`liqligi pedagogikaning eng umumiy muammolaridan biridir. Bu muammolarning qay tarzda hal etilishi pedagogika

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгacha таълим тизимини 2030 йилгacha ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сонли Қарори.

¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгacha ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармони.

fanining rivojlanishi, pedagogik innovatsiyalarning sifati va ma'rifiy sohani modernizatsiyalash borasidagi yutuqlarga, umuman olganda, yaxlit ma'rifiy tizimning samaradorligiga bog'liq bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, ilmiy pedagogik faoliyatning ob'ekti – bu amaliy pedagogik faoliyat tizimi sifatida talqin etiladigan ma'rifat (ta'lim va tarbiya orqali barkamol shaxsni shakllantirish) sohasi hisoblanadi. Amaliy pedagogik faoliyatning maqsadi va natijasi – o'qimishli va tarbiyalangan shaxsni shakllantirish. Pedagogika fanining natijasi esa pedagogik bilimlar, ya'ni pedagogik faoliyat qonunlari, tamoyillari va qoidalari hisoblanadi. Demak, pedagogika nazariyasi – bu aslida pedagogik amaliyot nazariyasi, aniqrog'i, amaliy pedagogik faoliyat nazariyasidir. Jamiyatda amaliy pedagogik faoliyat tizimining rivojlanish, o'zgarish sur'atiga sabab bo'ladigan omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu omillar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin: "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Special Issue 1 www.openscience.uz 68 1) jamiyatning rivojlanish tendentsiyalari, undagi hayotiy sharoitlar va mafkuraviy mo'ljallarning o'zgarishi; 2) ma'rifiy jarayonning maqsadi va natijasi o'rtasidagi tafovutlar (ta'lim-tarbiya maqsadlari o'zgarib, pedagogik tizim eskicha qolganida, ya'ni faoliyat natijalari maqsadlarga mos kelmasligi tufayli paydo bo'ladi); 3) ichki omil – pedagogika nazariyasi, aniqrog'i, ma'rifiy sohasidagi nazariy faoliyat rivojining mantig'i. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida yuqorida keltirilgan uchta omil ta'sirida amaliy pedagogik faoliyat mazmuni, shu asosda pedagogika nazariyasi ham tub o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Xususan, ta'lim va tarbiya maqsadlari o'zgardi, ma'rifiy (ta'lim)texnologiyalar vujudga keldi. Biroq, oxirgi o'n yilliklarda, boshqa sohalar kabi ma'rifiy sohada ham vujudga kelgan turli-tuman muammolar majmui pedagogikaning ildam rivojlanishiga to'sqinlik qilib, uning inqirozli holatni boshdan kechirishiga olib keldi. So'nggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoev rahbarligida mamlakatda tub islohotlar amalga oshirilib, davlat boshqaruvini tubdan Yangilash, ijtimoiy soha va

iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash borasida keng ko'lamli Yangilanish va tashabbuslar boshlandi. Ularni hayotga to'liq joriy etish ijtimoiy taraqqiyot mas'uliyatini o'z zimmasiga oladigan vatanparvar, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgan iqtidorli va istiqbolli, malakali va raqobatbardosh professional kadrlarga juda katta ehtiyojni vujudga keltirdi. Bu ehtiyoj, birinchi navbatda, jamiyatning ma'rifiy sohasida tub islohotlar boshlanishiga turtki bo'ldi.

Yosh avlod tarbiyasining birinchi va muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun alohida vazirlik tashkil etilishining ko'plab sabablari bor. Avvalo, sohada ko'plab muammolar to'planib qolgan edi. Respublikamiz bo'ylab MTMga bolalar qamrovi tushib ketgan (27,1 foiz), aholi soni muntazam o'sib borishiga qaramay, qishloq va mahallalarda Yangi bog'chalar qurilishi o'rniga borlari ham tugatilgan, mavjudlarining moddiy-texnik ahvoli qashshoqlashib, zo'rg'a faoliyat ko'rsatib kelar edi. 2016-2017 yillarda mamlakatimizdagi MTMlar ahvoli o'rganilganda, birgina Andijon viloyatidagi 87 ta mahallada birorta ham bolalar bog'chasi yo'qligi, 84 ta bog'cha filiali esa yopilish darajasiga kelib qolgani, mavjud 451 ta MTMdan 200 tasida oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun maxsus ombor yo'qligi, muzlatkich, shkaf va stol-stullar etishmasligi ma'lum bo'ldi. Shuningdek, 123 ta bog'chaga ichimlik suvi tashib keltirilayotgan bo'lsa, 71 tasining atrofi o'ralmagan. 134 ta bog'chada esa musiqa xonasi jihozlanmagan, 420 tasida kichik kutubxona tashkil etilmagani ma'lum bo'ldi. Tizimda faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning atigi 21 foizi oliy ma'lumotli, 79 foizi o'rta maxsus ma'lumotli ekani esa alohida bir masala¹⁸.

Tizimdagi islohotlarning huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida zarur qonun hujjatlari qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi qarorida maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion

¹⁸ <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/maktabgacha/1661.htm>

texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual komponentlarini optimallashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta'lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o'qitish asoslarini joriy etish¹⁹ muhim vazifa sifatida ko'rsatib o'tildi.

Mazkur vazifalardan kelib chiqqan holda:

- bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'lamini oshirish;
- bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarini ilg'or xorijiy tajriba asosida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilimlar va ko'nikmalarni rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, Yangi O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish bosqichida o'quv-biluv faoliyatini mazmunan modernizatsiya qilish, ta'lim mazmunini kreativ texnologiyalar asosida boyitish, ta'lim sifatini oshirish, o'quv reja va dasturlarni modernizatsiyalash, pedagog kadrlarining kreativ tafakkurini shakllantirish, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning etakchi oliy ta'lim muassasalarida "El-yort umidi" jamg'armasi fondi hisobidan tajriba almashishlari bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish zaruriyatini alohida e'tirof etish joiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сонли Қарори.

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон "Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги Қарори Қонун ҳужжатлари тўплами. <https://lex.uz/docs/4327235>

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармони.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги Қарори Қонун ҳужжатлари тўплами. <https://lex.uz/docs/4327235>

4. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/maktabgacha/1661.htm>

Maktab o`qituvchilarinnig kasbiy kompetentligini takomillashtirish

TDPU, p.f.n. dotsent Z.A.Artikbayeva

4- bosqich talabasi N.N.Artikbayeva

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang`ich sinf o`qituvchisining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda uzluksiz ta`limning tutgan o`rni, milliy o`quv dasturini amaliyotga joriy etishning ilmiy-metodik asoslari haqida mulohazalar haqida so`z yurutamiz.

Kalit so`zlar. Kompetensiya, kasbiy kompeteniyi, кооператив-фаолият компонент, коммуникатив компонент, шахсий-ижодий компонент

mulohaza, texnologiya, maqsad vazifa, o`quv dasturi, boshlang`ich ta`lim, bilim va ko`nikma.

Аннотации. В статье автор раскрывает требования к современному педагогу. Раскрыто значение понятия компетентности. Определено значение компетенции учителя в процессе повышения развития и воспитания учащихся. Подробно описана взаимосвязь педагогической квалификации и педагогической компетенции. Приведена классификация профессиональной компетенции учителя.

Ключевые слова и понятия : компетенция, профессиональная компетенция, педагогические умения , инициатива, сотрудничество, инновация , коммуникативность .

Annotation. The article describes the need for the formation of an innovative culture among teachers, the problems of innovative activities of teachers, axiological, innovative-technological, cooperative-activity, communicative and personal-creative components of the innovative culture of teachers.

Key words: innovation, innovative activity, innovative culture, axiological component, innovative technological component, cooperative activity component, communicative component, personal and creative component

O'zbekistonda ta'lim tizimini yangilash, yangi texnologiyalar bilan boyitish, mazkur jarayonda o'qituvchining o'rni, uning pedagogik faoliyatini chuqur o'rganish masalalari pedagogika nazariyasi oldida turgan muhim vazifalardandir. Zamonaviy ta'lim nazariyasi ko'plab rivojlangan mamlakatlarning ta'lim sohasida erishgan yutuqlarini mujassamlashtirgan bo'lib, ular o'zining maqsad, vazifalari, mazmuni, milliy xususiyatlari hamda sifat ko'rsatkichlari bilan bir-biridan farqlanadi. Respublikamizda ta'lim mazmunini istiqbolga yo'naltirish, modernizatsiyalashgan ta'lim jarayonini tashkil etish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Uzluksiz ta'lim tizimi doirasida faoliyat olib borayotgan ta'lim muassasalari demokratik hamda insonparvar g'oyalarga tayangan, shuningdek, yangicha mazmunga ega bo'lgan ta'lim jarayonini tashkil etish muhim o'rinni egallaydi. Uzluksiz ta'lim tizimini shakllantirish, shuningdek, ta'lim mazmunini yangilash ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning bosh g'oyasi sanaladi.

Modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish muammolari sirasiga qo'shimcha kasbiy ta'lim tizimiga tizimli va tizimli-faoliyatli yondashuvni tatbiq etish lozim. Mazkur yondashuv muayyan vaqt mobaynida turli mamlakatlarning ta'lim tizimida o'zini

oqlab kelmoqda. Uzlüksiz kasbiy ta`lim jarayonida quyidagilarda namoyon bo`la boshladi:

- o`quv jarayonidagi tajribaviy-amaliy yo`nalish kengaydi;

- kasbiy jihatdan ahamiyatli bo`lgan bilimlar integratsiyasi, fanlararo bilish doirasi, fanlararo aloqadorlik va tafakkur kuchaydi;

- uzluksiz kasbiy ta`lim dasturlarining insonparvarlikka asoslangan mazmuni dolzarblashtirildi;

- o`quvchilarni pedagogik qo`llab-quvvatlash darajalari tabaqalashtirildi;

- uzluksiz kasbiy ta`lim yo`nalishi sifatida umumta`lim maktablari tarkibida ta`lim jarayonining mustahkam modelini ta`minlovchi uzluksiz kasbiy tayyorgarlik tarkib toptirilishi lozim.

Ta`lim taraqqiyotining barcha bosqichlarida innovatsiyalarning kirib kelishi boshlang`ich ta`limning samaradorligini ta`minlash omillaridan biri bo`lib, yangiliklarni ta`lim jarayoniga olib kirish va tadbiq etish talab etiladi. Ayniqsa, boshlang`ich sinf o`qituvchilarining kasbiy kompetenligini uzluksiz takomillashtirish ehtiyojga aylanmoqda. Boshlang`ich sinf o`qituvchisining axborot kommunikatsiya va ilg`or pedagogik texnologiyalarni o`zlashtirishi faqat malaka oshirish jarayonining o`zidagina emas, balki mustaqil, masofali, hamkorlikda, metodist va mahorat maktablarida jalb etish orqali maqsadli amalga oshirish lozim. Boshlang`ich ta`lim jarayoni samaradorligini oshirishga oid olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar natijalaridan xabardorlik hamda elektron kutubxonalardan unumli foydalanish, ilg`or o`qituvchilarning ishlarini ommalashtirish, kabilar muhim ahamiyatga ega.

Jahon ta`lim amaliyotida ham o`qituvchining quyidagi muhim kompetensiyalariga alohida `tibor qaratilgan:

- turli axborot manbalari, shu jumladan, ta'lim muassasasidantashqaridagi axborot manbalaridan bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga asoslangan bilish faoliyati sohasidagi kompetensiyalar;
- ijtimoiy faoliyat sohasidagi kompetensiyalar (fuqaro, saylovchi, ijtimoiy guruh, jamoa a'zosi rolini bajarish);
- mehnat faoliyati sohasidagi kompetensiyalar (shu jumladan mehnat bozorida holatni tahlil etish va undan foydalanish, o'zining kasbiy imkoniyatlarini, o'zini o'zi uyushtirish kshnikmalarini baholash va takomillashtirish);
- maishiy sohasidagi kompetensiyalar (shu jumladan oilaviy hayot aspektlarini, salomatlikni saqlash va mustahkamlashni ham qamrab oladi);
- madaniy faoliyat sohasidagi kompetensiyalar (shu jumladan shasning ma'naviy va madaniy jihatdan boyishi uchun vaqtdan unumli foydalanish).

Jamiyat taraqqiyoti tendensiyasiga tayangan holda qadriyatlar, maqsadlar hamda ta'limning rivojlanish qonuniyatlari, boshlang'ich sinf o'qituvchilarning uzluksiz malakasini oshirish tizimiga qo'yilgan talablar, innovatsion yangilanishlar sharoitida uyg'unlashish va globallashtirish, ta'limni boshqarishda ko'proq umummadaniy tamoyillarga murojaat qilinishi lozim, bunda:

- pedagog kadrlar malakasini oshirishda uzviylik yoki tadrijiylik tamoyili;
- ma'naviyatlilik tamoyili, madaniyatli anglash tamoyili, inson va ta'limning qadriyat ekanligi, ta'lim berish faoliyati;
- o'quv jarayonini boshqarishga tizimli qadriyatli yondashish tamoyili;
- ilmiy yondashuvlarni muayyan tamoyillarga tayangan holda ilgari surish;
- o'zaro aloqalarni hisobga olish tamoyili, rivojlanishda muntazamlik va nomuntazamlikning o'zaro birgalikdagi harakatini hisobga olish tamoyili;
- inson faoliyatining barcha turlarida konseptual bilimlarning tizimli-ilmiy mohiyati ortishi tamoyili;

- modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida o'qituvchilarni kasbiy kompetentligini rivojlantirishda oldinni ko'ra bilish va bashorat qilishning etakchiligi tamoyili kabilar.

Xulosa qilib aytganda, mana shu tamoyillarga tayanish natijasida o'quv jarayonini boshqarishning ilmiyligini ta'minlash hamda hamkorlik va birgalikda faoliyat ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirish uzluksiz malaka oshirish jarayonini shakllantiradi. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining zamonaviy talablar asosida faoliyat olib borishiga va boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Афанасьева Е.Д., Борисова Л.Г. Инновационная культура педагогов [Электронный ресурс] // Электронный журнал «Имидж». - Режим доступа: http://image.websib.ru/05/text_article.htm7237.
2. Торгунская Н.Л. Личностное знание как механизм развития педагогических инноваций [Электронный ресурс] / Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение» -2008.-№1(2). –Режим доступа: [http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/1\(2\)/Torgunskaja/](http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/1(2)/Torgunskaja/).
3. Исаев И.Ф. Теоретические основы формирования профессиональной педагогической культуры преподавателей высшей школы: Автореф. дис... . докт.пед.наук. -М., 1993.-33с.
4. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. Пособие для студентов пед. Учебных заведений / Подред .В.А.Сластенина .-М : Академия, 2002. -576с.
5. Никандров Н.Д. Формирование личности учителя в системе высшего профессионального образования. -М : Владос, 2003. -420с.

**Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'qituvchining hamkorlikka asoslangan
o'quv jarayonini tashkil etishda
qo'llaniladigan samarali metodlar**

Muxitdinova Nodira Mamalatifovna

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Nizomiy nomidagi TDPU

Umarova Muborak Xusan qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida hamkorlikda dars faoliyatini samarali tashkil etish bo'yicha pedagogik metodlar berilgan. Shuningdek, matematika darslarida hamkorlikda o'qitish texnologiyasi orqali ta'lim samaradorligiga erishish yo'llari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, matematika, hamkorlikda o'qitish darslari, texnologiya, metodika.

Аннотация: В статье приведены педагогические приемы эффективной организации совместной учебной деятельности на уроках начальной математики. Также раскрываются пути достижения эффективности обучения за счет технологии кооперативного обучения на уроках математики.

Ключевые слова: начальное образование, математика, уроки совместного обучения, технология, методика.

Annotation: Pedagogical methods for effective organization of cooperative learning activities in elementary mathematics lessons are given in this article. Also, ways to achieve educational efficiency through the technology of cooperative teaching in mathematics classes have been revealed.

Keywords: elementary education, mathematics, co-learning lessons, technology, methodology.

So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog'cha tarbiyalanuvchilari, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, milliy ta'lim-tarbiya tizimining amaldagi holati uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilish, yoshlarni yuksak bilim-ma'rifat egalari,

jismoniy va ma'naviy sog'lom insonlar etib tarbiyalash, ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog xodimlari nufuzini oshirish, ularning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda.

Mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlar, ilmiy va ijodkor ziyolilarga bo'lgan hurmat-e'tiborni yanada oshirish, o'quvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish maqsadida darslarni hamkorlik texnologiyalari asosida tashkil etish ta'lim sifati va o'quvchining fikrlash, yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinfnig matematika darslarida o'qituvchi - o'quvchi hamda o'quvchi o'quvchilar orasida hamkorlikda o'qitish texnologiyasining boomerang, aqliy hujum, pinbord, loyiha, bilimdonlar bahsi, muammoli vaziyat kabi metodlaridan foydalanildi. 4-sinf matematika fanidan "Pozitsion va nopozitsion sanoq sistemalari" mavzusini o'tganda darsning tashkiliy qismidan so'ng "Bumerang" texnologiyasidan foydalanish mumkin. Bunda ta'lim oluvchilar 4-5 kishidan iborat kichik guruhlariga bo'linadi. So'ng yangi mavzu bo'yicha tarqatma materiallar guruhlarining har bir a'zosiga beriladi. Tarqatma material "Pozitsion va nopozitsion sanoq sistemalari" mavzusining bir qismini tashkil qiladigan matndan iborat bo'lib, guruhning har bir a'zosiga bir xil mazmunda beriladi. Shunda mavzu oldindan tashkil etiladigan guruhlar soniga qarab 4-5 qismga bo'linadi. Guruhning har bir a'zosi berilgan matnni o'rganib chiqib eslab qolishi, keyin esa guruh a'zolari matnni o'zaro savol-javob asosida muhokama qilishadi. Matnning kata kichikligiga qarab 10 minutgacha vaqt ajratiladi. Ta'lim beruvchi har bir guruh yoniga kelib, guruh a'zilariga oldindan tayyorlangan, raqam yozilgan qog'ozlardan bittadan olishni taklif etadi(1 raqamini olganlar 1-guruh, 2 raqamini olganlar 2-guruh va hokazo). Raqamlar bo'yicha yangi guruhlar tashkil etiladi. Yangi guruh a'zolari endi o'ziga 2ta vazifani: ham ta'lim beruvchi, ham ta'lim oluvchi vazifasini oladi. Ya'ni guruhning har bir a'zosi oldingi guruhda o'zi o'rganib chiqqan matn

mazmunini yangi guruh aʼzolariga oʻrgatishi ba oʻz navbatida guruhning boshqa aʼzolaridagi maʼlumotlarni ham oʻzlashtiradilar. Bunga 20 daqiqa vaqt ajratiladi. natijada raqamlar boʻyicha tuzilgan yangi guruhlar mavzu boʻyicha barcha materiallarni oʻzlashtirishga erishadilar. Matn qanday oʻzlashtirilganini tekshirish uchun oʻqituvchi guruh aʼzolariga oʻz matnlaridan kelib chiqib bir – birlariga savol berish orqali guruh ichida icki nazorat oʻtkaziladi. bu guruhlarini soʻzlab berilgan materiallarni mustahkamlashga yordam beradi. Soʻngra hamma dastlabki guruhlariga qaytadi va oquvchilar savol javob orqali baxolanadi. Bunda javoblar toʻliq boʻlsa – 3 ball, qoʻshimcha qilinsa – 2 ball, oʻtirgan joyida luqma tashlasa – 1 ball javob berolmasa – 0 ball qoʻyiladi, taʼlim beruvchi tarqatma materialdagi savollar asosida guruhlarning oʻzlashtirishini tekshirib chiqadi va har bir guruhga oʻz materiali asosida 3 ta savol tuzishni aytadi. Soʻng guruhlar bir birlariga tuzgan savollarini beradi va berilgan javoblar yuqoridagi tartibda baxolanadi. Dars yakunida guruhlar toʻplagan ballar hisoblanib, guruh aʼzolari soniga boʻlinadi. Ballarni taqsimlashda guruh aʼzolarining ham fikri inobatga olinadi.

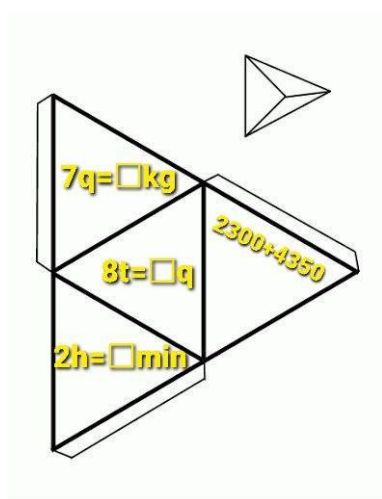
4-sinf matematika darsida “Shkalalar” mavzuning mustahkamlash jarayonida taʼlim beruvchi tomonidan “Pinbord” metodi qoʻllaniladi. Bunda albatta taʼlim beruvchi birinchi navbatda qoʻyilgan maqsadga erishishda qulay metodlarni tanlay bilishi kerak. Bu metodni boshlanish jarayonida taʼlim oluvchilarga bir qancha savollar bilan murojaat qiladi va kuzatadi. Muammoni birgalikda aniqlaydilar yaʼni taʼlim beruvchi bolalarga quyidagi savol bilan murojaat qiladi:

- Yana shkalalarni nimalarda uchratishimiz mumkin?

Tashkil etilgan har bir guruh baholash va maqbul, samarali, oqilona gʻoyalarni qayd etib borishi uchun ekspert tanlaydi. Guruh aʼzolari hamkorlikda ishlashlari mumkin boʻlgan holda oʻtiradilar. Taʼlim beruvchi oʻquvchilar muammoni yechish jarayonini kuzatib, boshqarib, maslahatlar berib boradi.

Ta'lim oluvchilar munozara jarayonida ishlab chiqilgan, o'z fikrlarini, asosiy yakuniy xulosadek kichik qog'ozlarga yozadilar va yozuv taxtasiga biriktiradilar. So'ng o'quv guruhidagi vakillar ma'lumotlarni tekshirib, to'g'irlaydilar ma mosliklarini tekshiradilar. Guruhlar o'z o'zlarini baxolaydilar. Dars yakunida o'qituvchi umumlashtiradi va guruhlar ishini tahlil qilib, baxolaydi: ijobiy, ijodkorlik yuqori darajasi holatlari, jamoaviy faoliyat muvaffaqiyatlarini ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf matematika fanidan "Yassi va fazoviy jismlar" mavzusini takrorlash darsida "Loyiha" metodidan samarali foydalanish mumkin. Shuni aytishimiz mumkinki, bu metod yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida ta'lim oluvchilarni esda qolishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bunda darsning tashkiliy qismidan so'ng ta'lim oluvchilar guruhlariga bo'linadilar. Ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarga birinchi topshiriq, ya'ni tanlagan shakllari yuzasidan ma'lumot yig'ish topshirig'i beriladi. Ta'lim oluvchilar ma'lumotlar tayyorlashadi. So'ng reja tuzib, qaror qabul qilishadi, ya'ni tanlagan shakllarini yasashni rejalashtirib amalga oshiradilar. Shaklni yasash jarayonida ta'lim oluvchilar turli misol va masalalarni yechishlariga to'g'ri keladi.

So'ng misollarni tekshirib, shaklni yasab bo'lib, taqdimot qilib berishadi. Dars yakunida ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni baxolaydi. Bu metodda ta'lim oluvchilar mustaqil hamma jarayonni amalga oshiradilar. Ta'lim beruvchi faqat kuzatib, baxolaydi.

Xullas boshlang'ich ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashda mazkur ta'lim tizimi ishtirokchilari o'rtasida o'zaro hamkorlik muhitini rivojlantirish bilan birga, dars jarayonida to'g'ri metodlarni o'rnida qo'llash hamda o'zlari uchun zarur bo'lgan insoniy sifatlarni o'zlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.ta'lim jarayonidagi o'zaro hamkorlik natijasida o'quvchilarning uzliksiz rivojlanishlari va o'quv faoliyatining erkin, insoniy munosabatlar va demokratiya tamoyillariga asoslanganligi kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni
2. Abdullayeva Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi.-Toshkent: fan va axborot texnologiyalari, 2017
3. S. Burxonov, **O'.Xudoyorov, Q.Noqulova, N.Ro'zikulova,L.Goibova.** Umumiy o'rta ta'lim maktablari 3-sinfi uchun darslik. –T.: “Sharq”, 2019 y.
4. Bikbayeva N.U., Girfanova K.M. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 4-sinfi uchun darslik. –T.: “Sharq”, 2020 y.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIKA DARSLARIDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASH (Koreya va O'zbekiston misolida)

Toshpulatova Ma'mura Ismailovna – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD,

Qahhorov Xudoyberdi Erkinjon o'g'li – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi.

Elektron pochta: m.tashpulatova@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika darslarida xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash jarayoni haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA, Janubiy kareya ta'lim tizimi, O'zbeiston ta'lim tizimi

Аннотация. В этой статье рассказывается о процессе подготовки учащихся начальной школы к международным программам оценки на уроках математики.

Ключевые слова: PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, Egra, система образования Южной Кореи, система образования Узбекистана

Annotation. This article describes the process of preparing elementary school students for international assessment programs in math lessons.

Keywords: PISA, PIRLS, TIMSS, EGR, Egra, education system of South Korea, education system of Uzbekistan

Hozirgi kunda jamiyat juda ham jadallik bilan o'zgarib, rivojlanib borayotgan bir vaqtda uning rivojlanganlik darajasi ta'lim sifatiga bog'liq bo'lib qolgan. Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek: "Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo'ygan hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" asosida barcha sohalarda keng ko'lamli o'zgarishlar amalga oshirildi. Ana shu islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan, bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatdosh bo'la olishimiz bilan uzviy bog'liq..." Shavkat Mirziyoyev.

Xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilimini baholash hamda ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA va EGRA)da O'zbekistonning doimiy ishtirokini ta'minlash rejalashtirilgan. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish belgilab qo'yilgan. Konsepsiyaning 3-bobida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan (PISA) dasturga asoslanib, umumta'lim maktablarida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish bo'yicha ishlar olib borilyapti. Ta'lim tizimida xorijiy til, informatika, matematika,

fizika, kimyo, biologiya fanlarini chuqur o'rganishga mo'ljallangan didaktik materiallar va multimedia mahsulotlarining yangi avlodlari tayyorlanmoqda.

Ma'lumki, ota – bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm – u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan".[3] Albatta, ta'lim – tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta'lim – tarbiya tizimini va shu asosda ongni o'zgartirmasdan turib, ma'naviyatni rivojlantirib bo'lmaydi.

Shu bois bu sohada yuzaki, rasmiy yondashuvlarga, puxta o'ylanmagan ishlarga mutloqo yo'l qo'yib bo'lmaydi. Maktab ta'lim – tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo'lishi asosiy qonunimizda belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va qo'llab – quvvatlashishini talab qiladigan umummilliy masaladir. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarining bugungi qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq.

Buning uchun har qaysi ota – ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta'lim-tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi.

IQ reytingida dunyoda yetakchilardan bo'lish siri nimada?

Bugungi kunda dunyoda ta'limga e'tibor har qachongidanda yuqori. Boisi, davlat kelajagi uchun yoshlarning ilmi bo'lishi o'ta muhim masala. Bunga Janubiy Koreya ta'lim tizimini yaqqol misol qilib keltirish mumkin.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi dunyodagi eng yaxshilaridan biri hisoblanadi. Buni koreys xalqining o'qish va hisoblash qobiliyati, ya'ni matematikaga oid bilim-lari yuqoriligidan ham bilish mumkin. Qolaversa, intellektuallik koeffitsiyenti (ing. intelligence quotient, qisqartma nomi IQ), odamning turli test uslublari asosida aniqlanadigan aqliy rivojlanish ko'rsatkichi, bilim saviyasi bo'yicha dunyoda 2-o'rinda turadi. Bu davlatda umumiy ta'lim 11 yil va 3 bosqichda tashkil etiladi:

1. Boshlang'ich maktab - 6 yil
2. O'rta maktab – 3 yil

3. Yuqori maktab – 2 yil

Bu bosqichlarning har biri alohida ahamiyatga ega. Masalan, matematika saboqlariga bog'cha davridanoq kuchli e'tibor qaratiladi. Eng kichik yoshidan bolalarga o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va boshqalar bilan muloqot qilishning birinchi ko'nikmalari, misol uchun yo'lda yo'qolib qolgudek bo'lsa, qayerga borishi, nima qilishi kerakligi, ota-onasi kimligi, ularning raqamlari, yashash manzillari o'rgatiladi. Shuningdek, yozish, o'qish, hisoblash, musiqa, rasm, chet tili (asosan ingliz tili), xavfsizlik asoslari, jismoniy tarbiya, ochiq havoda o'yinlar va basseynda suzishni o'rganishadi. Bog'chadagi ta'lim aynan shuning uchun ham muhim bo'lib, ota-onalar farzandlari erta rivojlanishi uchun 3 yoshidan bolalar bog'chasiga yuboradi. Bu davrda ular maktabga chiqishga ham tayyorlanadi. Maktabgacha ta'lim tugaganidan so'ng bola 5 yoshida boshlang'ich maktabga qabul qilinadi. Boshlang'ich va o'rta maktabda ta'lim olish majburiy bo'lgani uchun darslar bepul, lekin ovqatlanish va maktab formasi uchun davlat tomonidan maxsus to'lov joriy etilgan. Janubiy Koreya maktablari-ning barchasi o'z formasiga ega va barcha uchun kiyish majburiydir. Boshlang'ich maktab davri 6 yil. Dars ertalab 9:00 da boshlanib, tartibni saqlash maqsadida 1-2-sinflarga 13:00, 3-4-sinflarga 14:00, 5-6-sinflarga 15:00 da tugaydi. Bu davrda o'quvchilar, ona (koreys) tili, chet tili (asosan ingliz tili), ijtimoiy fanlar, matematika, musiqa, tasviriy san'at kabi fanlarni o'rganadi. Jismoniy ta'lim ham barcha fanlar kabi majburiy.

Boshlang'ich maktab davrida asosan 9 ta fan, arifmetika va ijtimoiy fanlar o'rgatiladi. Koreys tiliga ham alohida e'tibor beriladi. 6 yillik boshlang'ich ta'lim tugaganidan so'ng o'quvchilar o'rta maktabga qabul qilinadi. O'rta maktabning bir nechta turi bo'lib, ular o'quv dasturi va o'quv turiga qarab farq qiladi. Ta'lim davri 3 yil. O'quvchilar asosan koreys tili, matematika, ingliz tili, ijtimoiy fan, tarix, ilm-fan, musiqa, san'at, jismoniy tarbiya, axloq va ikkinchi chet tili sifatida qo'shimcha chet tili va xitoy yozuvini o'rganadi. Bu asosiy fanlardan tashqari fizika, estetik bilim, kelajakdagi kasb-hunarga yo'naltirilgan tanlovli mavzular ham o'qitiladi. Yuqori maktab ta'lim tizimi o'rta maktabning ikkinchi bosqichi bo'lib, ma'lum bir mutaxassislikni o'zlashtirishga qaratilgan. U 2 yil davom etadi. Mavzular institut va universitetlarda qo'shimcha o'rganiladi. Bu ta'lim jarayonida turli reyting va qiyin imtihonlar mavjud. Baholar nisbiy baholash tizimida bo'lgani uchun yuqori maktab o'quvchilari orasida qattiq raqobat bor. Ular odatiy darslar yakunlanganidan so'ng qo'shimcha darslarga boradi yoki kechki payt ham maktabda qolib mustaqil o'qib-o'rganadi. Bu bosqichdagi baholar to'g'ridan-to'g'ri kollejga qabul qilish bilan bog'liq. Yuqori maktab o'quvchilarining asosiy maqsadi nomdor universitetga kirish, chunki ular qanchalik obro'li universitetda

o'qisa ishga kirishi osonroq, maoshi va kelajak hayoti shunga yarasha bo'lishini yaxshi anglaydi.

Xulosa qilib aytganda, Janubiy Koreya va O'zbekiston ta'lim tizimida o'xshashliklar ko'p. Janubiy Koreya ta'lim tizimi-dagi o'ziga xos jihatlardan biri, bog'cha davridanoq matematika va chet tiliga alohida e'tibor qaratilishidir. Aynan shu-ning uchun ham koreyslar hisob-kitobga juda usta va kamida xitoy yoki ingliz tilini yaxshi biladi. Shuningdek, Janubiy Koreya davlati eng birinchi bo'lib barcha ta'lim maskanlarini, boshlang'ichdan to oliy ta'lim tizimigacha yuqori tezlikdagi internet bilan ta'minlagan. Ta'kidlash kerakki, universitetdagi ta'lim jarayonida ham talabalar uchun yaxshi qulayliklar yaratilgan.

SONLARNI O'RGANISH SOHASI VA MASHG'ULOT NAMUNALARI

Burxonov S.A

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti dotsenti, f.-m. f. n.

Annotatsiya. «Sonlar» mavzusi «Boshlang'ich ta'lim Matematika fanini o'qitish dasturi»ning katta qismini qamraydi. Bu o'rganish sohasida bosh maqsad bolalarda son haqida aniq va mustahkam tushuncha hosil qilish va amal bajarish ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

Kalit so'zlar: son, tasniflash, taqqoslash, qiymat, o'nlik sanoq sistemasi, kasr tushunchasi, natural sonlar

Аннотация. Тема «числа» охватывает большую часть учебной программы по математике начального образования. В этой области обучения главная цель состоит в том, чтобы развить у детей четкое и твердое представление о количестве и навыках выполнения действий.

Ключевые слова: число, классификация, сравнение, значение, десятичная система счисления, понятие дроби, натуральные числа

Annotation. The topic "numbers" covers most of the "primary education mathematics curriculum". In this area of learning, the main goal is to develop in children a clear and firm idea of the number and skills of performing actions.

Keywords: number, classification, comparison, value, decimal system, the concept of fractions, natural numbers

O`quvchilar maktabga son va sanoq haqida ma`lum bilimlari bilan keladilar. O`qituvchilar asosan o`quvchilarning sanash qobiliyatlaridan yanada yuqori saviyadagi son bilimlarini hosil qilishlariga, sonlar yordamida amal bajarishlariga, sonlar orasidagi bog`liqliklarni, son ketma-ketliklarini va xona tushunchasini anglashlariga yordamchi bo`lishi kerak. Mazmunan yuqori saviyadagi va xilma-xil masalalardan o`quvchilarning son bilan bog`liq tushunchalarini kengaytirishlari uchun foydalanilishi zarur. O`quvchilarda bu masalalarni yechishga, yechimlarini muhokama qilishga va himoya qilishga jasorat uyg`otish zarur.

Sanash qobiliyatlari son bilan bog`liq tushunchalarning kengayishi asosini tashkil etadi. Biror sondan oldinga va orqaga sanash, ritmik sanash o`quvchilarning son tushunchalarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Sanash qobiliyati o`quvchilarning sonlarni anglash darajalarining bir ko`rsatkichidir. Shu sababli sinfda turli narsalarni sanash mashg`ulotlari tashkil etilishi kerak. Sanash mashg`ulotlarida birga bir juftlash, narsalarning tizilishi yoki qatori (tartibi) natijani o`zgartirmasligi; bitta keyingi sonning bitta oldingisidan bittaga ko`p ekani; eng oxirgi aytilgan son sanalgan narsalarning sonini ko`rsatishi to`g`risida to`xtalib o`quvchilarning e`tibori bularga tortilishi kerak. Bu mashg`ulotlarda o`quvchilar turli sanash strategiyalarini ishlab chiqishga va bu strategiyalari izohlashga yo`naltirilishi kerak.

Sanash mashg`ulotlarida, tasniflash, taqqoslash va tartiblash to`g`risida to`xtalib o`tilishi kerak. Ikki to`plamni taqqoslash uchun birga bir juftlashdan foydalanilishi mumkin. Birga bir juftlashda oradagi farqqa e`tibor tortilishi, «Necha dona ortiq?», «Necha dona kam?» savollari berilishi kerak.

O`quvchilar sanash mashg`ulotlarida tajribaga ega bo`lib borgan sari moddiy (konkret) narsalarga ehtiyojlari kamayib, sonlarning qiymatlarini bilib, og`zaki amal bajara boshlaydilar. Soni ma`lum biror to`plamdan bir guruh narsa yashirilganida va ochiqda qolgan narsalarning soni berilganida yashirilgan narsalarning sonini og`zaki topa oladilar. Ba`zi o`quvchilar esa narsalarga teginib sanashga ehtiyoj sezishi mumkin. Shuning uchun bunday bolalar bilan qo`imcha mashg`ulotlar o`tkazish lozim. Bu mashg`ulot katta to`plamlarning sonini aniqlashda foydalanilishi mumkin.

Sonlar bilan ishlash tajribalari ortgan o`quvchilar sonlar haqida yanada tez fikrlashni boshlaydilar. Narsalarni bittalab sanash o`rniga, turli modellardan foydalanib ma`lum to`plamlarni ko`rsata oladilar. Katta sonlarni ko`rsatish uchun o`nlik asos bloklari kabi konkret modellardan foydalana oladilar. Biroq o`quvchilarning moddiy modeldan foydalana olishlari nima qilganlarini anglaganlarining ko`rsatkichi bo`lmasligi mumkin. Boshqacha aytganda, moddiy

modellarning borligi tushunishni kafolatlamaydi. Shu sababli o'qituvchi moddiy modellar yordamida sonlarni ko'rsatayotganida o'quvchilarning nimani tushunganlarini, qanday fikr yuritganlarini aniqlash uchun ularni savolga tutishi kerak. Shunday qilib, tushunishdagi ehtimoliy bo'shliqlari aniqlanib, tushunmovchiliklarning oldi olinishi mumkin.

Ikkinchi sinfdan boshlab, xona tushunchasi va o'nlik sanoq sistemasining mustahkam poydevorlari qo'yilishi kerak. Biror sonning moddiy modellar orqali ko'rsatilishi bilan sonning o'qilishi va yozilishi orasidagi bo'liqliklarga e'tibor qaratilishi kerak. O'quvchi 10 ning o'nlik sistemada alohida bir birlik ekanini anglashi kerak. 10 ning ham birlik ekanini, ham 10 ta birdan hosil bo'lishini tushuna olishi kerak. Masalan; 34 sonining ham 3 ta o'nlik va 4 ta birlikdan tashkil topganini, ham 34 ta birlik ekanini ang'lay olishi kerak. Shuningdek, o'nlik sanoq bloklaridan foydalanishda, biror son modellanayotganida o'nlik va birliklarning moddiy tartiblanishi sonning qiymatini o'zgartirmasligini, biroq sonlar yozilayotganida raqamlarning yozilish ketma-ketligi sonning qiymatini o'zgartirishining farqiga borishlari kerak.

O'quvchilarning xona tushunchasini anglashlari berilgan qiziqarli, mazmunan yuqori saviyali masalalarni yechish uchun strategiya ishlab chiqqan vaqtlarida rivojlanadi va teranlashadi. O'quvchilar ishlab chiqqan bu strategiyalarini, yondashuvlarini izohlashga va ayniqsa muhokama qilishga undalishi kerak. Shunindek, yuzlik jadvali kabi modellar qo'llanilib xona tushunchasi bilan bog'liq ketma-ketlik izlash va hosil qilish kabi tizimli mashg'ulotlar bu tushunchaning rivojlanishiga yordam beradi.

KASR TUSHUNCHASI

Natural sonlardan tashqari kasr tushunchasi kundalik hayot bilan bog'lanib bolalarning sinfda bajaradigan teng taqsimlash bilan bog'liq tajriba (eksperimet)lari asosiga qurilishi kerak. Yarim, chorak va butun orasidagi bog'liqliklarga qog'oz buklash, bo'lina oladigan narsalarni teng bo'laklar (qismlarga ajratish) mashg'ulotlari orqali urg'u berilishi kerak. Yarim va chorak tushunchalari singdirilganidan so'ng, bir butun turli sonda teng bo'laklarga

bo'linib «kasrning birligi» tushunchasi hosil qilinishi kerak. Butunning bo'lingan teng bo'lagi (parchasi) soni yordamida vujudga kelgan bo'laklarning qiymati orasidagi bog'liqlikka e'tibor tortilishi zarur. Bu maqsad uchun tayyor kasr modellari ustida ishlatish ahamiyatga ega.

Bo'lak-butun aloqadorligi xususida to'xtalib o'tilganida bo'lak soni to'g'risida ko'proq tushuntirish berilishi, kasrning qiymatiga e'tibor tortilishi kerak. Berilgan biror kasrning bir butundan kam yoki kattaligi, yarimdan kam yoki kattaligi so'ralishi; kasrning qiymati borligi his ettirilishi kerak. Shuningdek, 3-sinf dan boshlab o'quvchi kasrlarni son o'qidagi nuqtasini ko'rsatishni bilishi va bu nuqtaning ham biror son ko'rinishda ifodalay olishi zarur. Oddiy, teskari va butun sonli kasrlarni taqqoslash, tartiblash, qo'shish va ayirish amallari kasrlarning birliklari tushunchasi asosiga qurilishi kerak. Masalan, $\frac{4}{5}$ kasri 4 ta $\frac{1}{5}$ dan hosil bo'ladi va 1 dan kichik. $\frac{7}{5}$ teskari kasri 7 ta $\frac{1}{5}$ dan hosil bo'ladi va 1 dan katta. $\frac{7}{5}$ kasri ayni vaqtda $1\frac{1}{5}$ butun sonli kasriga tengdir. Bunday mashg'ulotlar moddiy kasr modellari yordamida bajarilishi va ayni vaqtda son o'qi bilan bog'lab tushuntirilishi kerak.

O'nli kasr tushunchasi kasr tushunchasi bilan bog'liqlikda hosil qilinishi kerak. O'nli kasrlarning o'qitilishida bu sonlarning qiymatlariga e'tibor qaratilishi kerak. Shu sababli son o'qida bu sonlarning ko'rsatilishiga ahamiyat berilishi zarur. O'quvchilar 1- va 2-sinflarda turli yo'nalishdagi masala savollariga yechim topayotganida sonlar yordamida amal bajarishni anglay boshlaydilar. O'quvchilar masala tuza oladilar. O'quvchilar masala yechimlarini va fikrash jarayonlarini izohlashlari davomida o'qituvchilar o'quvchilarining mavzuni qanday tushunganlarini aniqlay oladilar. Qo'shish va ayirish tushunchalari birlashtirish va ajratish masalalari to'g'ridan to'g'ri (bevosita) modellenib yoki sanash strategiyalari yordamida yechilgan vaqtda rivojlanadi. O'quvchilar qo'shish tushunchasini real hayotiy holatlaridan kelib chiqqan masala (muammo)larni yechayotganida yanada yaxshiroq anglay boshlaydilar. Ayirish tushunchasini ma'lum bir to'plamni ikkita alohida to'plamni birlashtirib hosil qilishni zarurat qiladigan og'zaki masalalarni yechayotganida yanada yaxshiroq tushunadilar.

Amallarning ma'nosi tushuntirilayotganida o'quvchilarga ichida bir xil son uchliklari qatnashgan har xil masala holatlarining yechdirilishiga diqqat qilinishi kerak. Masalan; 4, 5 va 9 sonlari masala yechish holatlarida $4 + 5$, $5 + 4$, $9 - 4$ yoki $9 - 5$ tarzida o'rta qo'yish mumkin. Masala yechimlarida har qaysi o'quvchi turli yechim yo'llari va fikrlash shaklini namoyon qilsalar ham

o`qituvchi bu o`quvchilarning masalani yechishning boshqa masalalarni yechish bilan aloqador ekanini bilishlariga yordamchi bo`lishi kerak. Shuningdek, qo`shish va ayirish orasidagi teskari bog`liqlikni anglashlarini, masalalarni yechishda elastik fikrlashlarini ta`minlashi kerak. Bu xildagi masalalar o`quvchilarning 4, 5 va 9 sonlari orasidagi bo`lak-butun bog`liqliklarini tushunishlariga ham yordam beradi.

Amallarning ma`nosi tushuntirilayotganida o`quvchilarning amallarning xususiyatlarini farqlashga yordam beradigan masalalar ham tanlanishi kerak. Ba`zi o`quvchilar bu xususiyatlarni tabiiy ravishda tushuna oladilar, biroq ba`zi o`quvchilarning esa bu xususiyatlarni farqlashlariga yordam beradigan savollar berilishi kerak. Ko`paytirish va bo`lishning ma`nolari tushuntirilayotganida o`quvchilarning biror to`plamning teng quyi guruhleri bo`lgan masalalarni yechish yordamida tajriba (malaka)ga ega bo`lishlari ta`minlanishi kerak. O`quvchilar ko`paytirishni teng kattalikdagi guruhlarining oldinma-keyin birlashtirilishi orqali (bir xil sonlarni qo`shish); bo`lishni esa biror to`plamni teng guruhlariga ajratish orqali bog`lay oladilar.

Natural sonlar yordamida hisoblay olish o`rganish sohasining yana bir maqsadlaridandir. Standart algoritmlarga o`tishdan oldin o`quvchilarning kundalik hayotdan tanlab olingan qiziqarli masalalarning yechimlari uchun strategiya ishlab chiqishlariga imkon berilishi kerak. O`quvchilar ishlab chiqqan strategiyalarini sinfda muhokama qilishga, izohlashga va isbotlab himoya qilishga yo`naltirilishi lozim. Masalalar zarurat qilgan amallarni bajarish uchun dastlabki yillarda o`quvchilar moddiy narsalarni sanashga ehtiyoj sezishlari mumkin. Biroq yetarlicha tajribaga ega bo`lganidan so`ng bu amallarni qog`oz-qalamdan foydalanib va og`zaki yechish imkoniyatiga ega bo`ladilar.

Bu o`rganish sohasida egallashi lozim bo`lgan boshqa muhim ko`nikmalaridan biri esa taxmin qila olishdir. O`quvchilarni masalalar zarurat etayotgan amallarning narijalarini taxmin qilishga yo`naltirishi kerak. Taxmin qilayotganda o`quvchilarning qanday yondashuvdan borganlarini, kim eng yaxshi taxmin qilganini, bu taxminning qanday hosil qilinganini sinfda muhokama qilishlari juda muhimdir. Taxmin qilishda sonlarni yaxlitlash usulidan foydalanilishi kerak. Kalkulatorlar taxmin natijalarining tekshirilishi uchun ishlatilishi mumkin.

Sonlararo bog`liqliklar ko`rib chiqilayotganida biror son ketma-ketligi hosil qilish, berilgan sonlar ketma-ketligining qoidasini topish va bu qoidani izohlash kabi mashg`ulotlar tashkil etilishi kerak. Berilgan son ketma-ketliklarida izlanayotgan komponentlarni taxmin qilish va taxminlarning nimaga asoslanib

qilinganini tushuntirish kabi mashg'ulotlar ham mantiqiy fikrlash, ham kommunikativ (aloqaga kirishish) ko'nikmalarining rivojlanishiga hissa qo'shadi.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМНИНГ ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Нигора Мамаюсуфовна Кенжабоева

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

Тўрғуной Сайдуллаевна Абдиева,

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти

2-босқич магистри

Маълумки, ҳозирда мамлакатимизда инновацион технологияларга асосланган таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, ижтимоий фаол ва малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлашни жаҳон андозалари даражасига кўтариш масалаларига оид тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

“Инновацион фаолият тўғрисида”ги Қонунида инновация, инновацион инфратузилма, инновацион лойиҳа, инновацион фаолият, инновациялар яратиш учун давлат буюртмаси, технологиялар трансфери, янги ишланма каби тушунчаларга изоҳ берилади. Жумладан, “инновация — фуқаролик муомаласига киритилган ёки шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланиладиган, қўлланилиши амалиётда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эришишни таъминлайдиган янги ишланма” деб, таъриф берилган бўлса, “инновацион фаолият — янги ишланмаларни ташкил этиш, шунингдек ишлаб чиқариш соҳасида уларнинг ўтказилиши ва амалга оширилишини таъминлаш бўйича фаолият” [1] деб, таърифланади.

Инновацияга ҳар қандай турдаги янгилик сифатида эмас, балки мавжуд тизимнинг самарадорлигини жиддий равишда оширадиган омил сифатида қараш лозим. Иқтисодий адабиётларда “инновация” тушунчасига таъриф бериш учун турли хил ёндашувлар пайдо бўла бошлади. Масалан, Э.А.Уткиннинг фикрига кўра, инновация деганда “ишлаб чиқаришга жорий этилган объект” [2] тушунилади.

Сўнгги ўн йилликда мамлакатимизда мактаб таълими тизимидаги инновацион жараёнлар, шу жумладан, бошланғич синфлардаги янгиликларни ўрганишга жиддий эътибор қаратилмоқда. Замонавий бошланғич синф ўқитувчиси ўз фаолиятида янги услуб ва технологиялардан фойдаланишга тайёр бўлиши керак.

Бошланғич синф ўқитувчисининг инновацион фаолияти кичик ёшдаги ўқувчиларда билим олишга қизиқишни ривожлантириш, уларнинг шахсини шакллантириш, таълим сифатини оширишга қаратилган. Бошланғич синф ўқитувчисининг инновацион фаолияти кўп қиррали ҳодиса бўлиб, таълим жараёнига янгиликларни киритиш билан тавсифланади. Инновацион фаолиятни амалга оширишда кўплаб бошланғич синф ўқитувчилари қийинчиликларга дуч келишади, бу биринчи навбатда кичик ёшдаги ўқувчиларнинг ёши ва индивидуал хусусиятларига боғлиқ. Бу бошланғич мактабдаги инновацияларнинг хос хусусиятлари ва табиатида бевосита ёки билвосита таъсир қилади.

Бошланғич синфлардаги инновациялар, биринчи навбатда, кичик ёшдаги ўқувчиларни тарбиялаш ва таълим сифатини оширишга хизмат қилиши лозим.

Самарали инновацион фаолиятни амалга ошириш учун замонавий бошланғич синф ўқитувчиси унинг ўзига хос хусусиятларини тушуниши, уни амалга ошириш учун зарур бўлган педагогик маҳоратни кашф этиши

муҳимдир. Бошланғич мактаб ўқув жараёнида фаол ва интерфаол ўқитиш усулларида фойдаланиш инновацион ҳисобланади [3].

Кўпгина бошланғич синф ўқитувчилари инновацион жараённинг бир қисми сифатида дарс схемасидан эмас, балки ўқитувчи ва ўқувчилар учун тавсиялар берадиган технологик харитадан фойдаланадилар. Технологик харита кичик ёшдаги ўқувчиларнинг ўқитишнинг асосий мақсадига эришишга қаратилган: қандай ўрганишни ўргатиш [4]. Бунда материални оддий тушунтириш ва уни мустаҳкамлаш эмас, балки ўқувчи таълим жараёнининг иштирокчисига айланади, яъни ўқувчилар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро муносабатларга асосий эътибор берилади. Шунингдек, бошланғич синфларда инновацион жараён синфдан ташқари ишларни қамраб олиши керак. Бугунги кунда болаларни мактабдан кейинги машғулотларга қизиқтириш жуда муҳим, бу эса, мактабдан ташқари машғулотларни таълим ва тарбия учун тўлиқ ҳуқуқли маконга айлантириш имконини беради.

Ҳозирги вақтда ўқитувчи инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқувчилар учун синфдан ташқари ишларни янгича усулда қуриш имкониятига эга.

Бошланғич синфларда инновацияларни ривожлантиришни қуйидаги йўналишларга бўлиш мумкин:

таълимни индивидуаллаштириш ва дифференциаллаштириш мақсадида янги типдаги мактабларни яратиш;

янги ўқув курсларини яратиш ва жорий этиш, таълим мазмунини ўзгартириш;

дарсликлар, ўқув қўлланмалар, дастурлар ишлаб чиқиш;

инновационтехнологиялар, усулларни жорий этиш;
экспериментал майдонларни, синфларни яратиш;

ўқув жараёнига ахборот технологияларини жорий этиш [5].

Юқоридатаъкидланганидек,
бошланғич синф ўқитувчисининг инновацион фаолияти янги шакллар,
усуллар ва ўқитиш усуллари дан фойдаланишни ўз ичига олади.
Яқин вақтгача кичик мактаб ўқувчилари дарс беришда «Алифбо» китобидан фойдаланган ҳолда битта усул билан шуғулланишган.

Ҳозирги вақтда замонавий дунёда таълимнинг кўплаб усуллари ва дастурла
рима вжуд. Таълим тизимини янгилашдан
кўзланган мақсад ўқувчисаломатлигини асраб-
авайлаган ҳолда таълимни тақомиллаштириш,
истеъдод ва шахсий фазилатларни ривожлантиришдани борат.
Барча мактабларда компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартига [6] ўтгандан сўнг, ўқув-билув фаолияти қобилиятни ривожлантириш, ўз-ўзини ривожлантириш жараёнига айланади.

Янги ланиш жараёнида инновацион технологиялар кенг жорий этилмоқда.
Эрта мактаб ёшида ақлий қобилиятларнинг интенсив ривожланиши содир бўлади.
Бубосқичда замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда унинг кейингитаъ
лимолишига мустаҳкам замин яратади, бу эса,
ўқув материални тақдим этишнинг турли усуллари ниқайта кўриб чиқиш зарурли
гига олиб келади.

Янгиликлардан бири MacBook-дан бошланғич мактабда
фойдаланишдир. MacBook бошланғич синф ўқитувчиларига ўрганишни осон
ва қизиқарли қилиш имконини беради. Тасвирлар, видеолар ва аудиолар
билан таълим лойиҳаларини яратиш учун MacBook-дан фойдаланишнингиз

мумкин. MacBook ёрдамида сиз қўшиқларни ёзиб олишингиз ва таҳрирлашингиз, рақамли тақдимотлар ва портфельлар яратишингиз ва видеолар тайёрлашингиз мумкин. MacBook ва унинг иловалари таълим жараёнида қўлланилиши ўқув дастури талабларига тўлиқ жавоб беради. Бундан келиб чиққан ҳолда, бошланғич синфларда MacBook дан фойдаланиш қуйидаги вазифаларни ҳал қилади:

MacBookда ишлаш имкониятлари билан танишиш;

MacBook-дан фойдаланиш самарадорлигини кўрсатиш;

кичикёшдаги ўқувчиларнинг таълимини осонлаштириш ва диверсификация қилиш.

Ўқитувчилар MacBook-дан саводхонлик ва ёзиш дарсларида фойдаланишлари мумкин. Бу кичикёшдаги ўқувчиларнинг нутқини бойитиш ва ривожлантиришга, ижодий ва математик кўникмаларни, алгоритмик фикрлашни шакллантиришга, мултимедиа технологиялари ва дастурлашасосларини, шунингдек, жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради [7].

Хулоса, бошланғич синфларда инновацияларнинг жорий этилиши кичикёшдаги ўқувчиларнинг билим олишга бўлганишти ёқини ошириш, таълим технологияларини янгилаш, таълим хизматларини сифатини ошириш, давлат буюртмасини бажаришга хизмат қилиши лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инновацион фаолият тўғрисида” ги Қонуни. ЎРҚ-630-сон

2.Кулагин А. Оценка и самооценка научной организации. Инновационная экономика. 2011 г. Ст. 54-55.

3. Ходырева, Е.А. Инновационная деятельность в образовании: основные тенденции и приоритеты [Электронный ресурс] / Е.А. Ходырева // Научнометодический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № S1. – С. 46-50. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/76010.htm>.

4. Гусенко, В.В. Методика исследования инновационного опыта современной отечественной сельской школы [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук / В.В. Гусенко. – Санкт-Петербург, 2009. – 240 с.

5. Нурмагомедов, Д.М. Подготовка будущих учителей начальных классов к инновационной деятельности [Текст] / Д.М. Нурмагомедов, Ш.Д. Камилова // Современные наукоемкие технологии. – 2011. – № 1. – С. 72-73.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187–сон қарори.<https://lex.uz/docs/3153714>.

7. Данькина, О.Н. «Наш друг MacBook» (из опыта работы в условиях ФГОС) [Электронный ресурс] / О.Н. Данькина.

KOLLOBORATIV YONDASHUV ASOSIDA MASHG`ULOTLARNI TASHKIL ETISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

G.Kushakova

A.Qodiriy nomli JDPU maktabgacha

ta`lim metodikasi kafedrasi dotsenti,

K.Mirzayeva o`qituvchi

Respublikamizda globallashuv sharoitida yuz berayotgan ta'lim sohasidagi o'zgarishlar asosida maktabgacha ta'lim tizimida kasbiy va metodik faoliyat samaradorligini oshirish, tarbiyachilarning kreativlik potentsialini rivojlantirish yuzasidan keng miqyosda izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur jarayon bugungi kunda kolloborativ yondashuv asosida mashg'ulotlarni tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilishning ustivor yo'nalishlari: noformal (o'qitish – asosiy izlanish “Hamkorlik strategiyasi” asosida o'quv jarayoniga innovatsiyalar, onlayn o'qitish, t'yutorli ta'limga urg'u berilishi) va informal (o'qitish – individual holatda va shaxsiy) o'qitish mazmunini takomillashtirish, bolalarning o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishning samarali shakl va metodlarini ishlab chiqish, mashg'ulotlarning integratsiyalashuvini ta'minlashning turli modellari va texnologiyalarini yaratish zaruratini yuzaga keltiradi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida “...uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish” [1;] vazifasi belgilanib, bu borada pedagoglarning kreativligini oshirish, ta'lim mazmunini takomillashtirib borishda qulay sharoitlar yaratish, pedagogik deontologiya(yunon. «deontos» - loyqlik, munosib, kerakli, tegishli, «logos» - ilm, ta'limot) [96;]ni ta'minlash orqali kutilgan natijalarga erishish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrdagi PQ-2707-son “2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” [2;]gi, 2017 yil 9 sentyabrdagi PQ-3261-son “Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi [5;], 2018 yil 30 sentyabrdagi PQ-3955-sonli “Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora –tadbirlari to'g'risida” [3;]gi, 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son “O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-son “Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorlari, Maktabgacha ta'lim vazirining 2019 yil 30 avgustdagi 155-son “Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining ish hujjatlarini tasdiqlash to'g'risida”gi buyrug'ida belgilab berilgan maktabgacha ta'lim tizimini fan, texnika va ishlab chiqarish sohalari bilan integratsiyalashuvini ta'minlash

bugungi kunning dolzarb muammosi sifatida qaralishi maktabgacha soha yo`nalishida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning pedagogik mahorati va kreativ qobiliyatlariga nisbatan talablarning ortib borayotganligini ko`rsatadi. Bunday talablarning yuzaga kelishi ilg`or xorijiy tajribani keng joriy etgan holda o`quv-uslubiy jarayonga innovatsiyalarni joriy etish, tarbiyachilarning kreativ potentsialini rivojlantirish va pedagogik kompetentlik bilan qurollantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlari haqida fikr bildirilganda Maktabgacha ta`lim vazirligining 2018 yil 18 iyulda 1-MH “O`zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo`yiladigan davlat talablari” ishlab chiqilganligini alohida e`tirof etish lozim. Mazkur Davlat talablarining maqsadi – mamlakatda o`tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni, xorijiy mamlakatlar ilg`or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta`lim tizimida ma`nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Respublikada keyingi yillarda maktabgacha ta`lim sohasiga qaratilayotgan alohida e`tibor va mazkur yo`nalishda qabul qilingan bir qator hujjatlar ta`lim sifat va samaradorligini oshirish bo`yicha me`yoriy-huquqiy bazani yaratish imkonini berdi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda maktabgacha ta`lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi Qarorida “...ta`lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta`lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish” masalalari belgilab berilganligi, maktabgacha ta`lim tizimini uzluksiz ta`limning boshlang`ich shakli sifatida e`tirof etilganligi, tizimga nisbatan qo`yilgan vazifalarning bajarilishida alohida ahamiyatga ega ekanligiga e`tibor qaratish lozimligini belgilaydi [2].

Shu nuqtai nazardan olib qaraganda kolloborativ yondashuv asosida mashg`ulotlarni tashkil etish mazmunini takomillashtirish pedagoglar oldiga qo`yilgan asosiy vazifalardan biridir.

Maktabgacha ta`lim muassasalarida “Ilk qadam” o`quv dasturini tatbiq etish [3;]da shuningdek, O`zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo`yiladigan Davlat talablari[;] da yuqori samarali zamonaviy ta`lim va innovatsion texnologiyalar, ta`lim - tarbiya sohasidagi

o'zgarishlarni uzluksiz ta'lim tizimining eng quyi bo'g'ini maktabgacha ta'lim tizimidan boshlash, har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlash, sog'lom genofondni, etuk kadrlarni tarbiyalashda g'oyat muhim vazifalar sifatida ko'rsatib o'tilgan.

Aytish o'rinliki globallashuv, texnogen tsivilizatsiya yosh avlod tarbiyasiga ham o'z ta'sirini o'tkazayotgani sir emas, bugungi kun bolasini "o'tmish ertaklari, voqealari" bilan aldab bo'lmaydi, ularni real voqealarga asoslangan ma'lumotlar qiziqtiradi. Aksariyat hollarda bir yoshli bolamiz mobil aloqa vositalaridan "foydalana" olayotganligini quvonch bilan gapiramiz. Demak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan zamonaviy tarbiyachi maktabgacha ta'lim sohasida kechayotgan yangilanishlarni bilishi, o'z ustida tinmay ishlashi, doimiy o'zgarib turuvchi nostandart sharoitlarda amaliy faoliyatga innovatsion tayyorligini ta'minlash ehtiyojini yuzaga keltirmoqda, bu esa qo'shimcha, noan'anaviy, parallel mustaqil ta'lim tizimlarini yaratishga ehtiyoj tug'dirmoqda.

Bizning fikrimizcha, yuqoridagi muammolar orasida eng muhimlari maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarini ta'lim jarayoniga kolloborativ yondashuv asosida mashg'ulotlarni tashkil etish, ta'lim jarayonini modernizatsiyalash, innovatsiya va novatsiya, innovatsion ta'lim texnologiyalari bilan qurollantirish lozim. Kolloborativ yondashuv asosida mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonini mazmunli tashkil qilish tayanch o'quv rejasining qanchalik mustahkam egallanganligiga bog'liq.

Aytish o'rinliki, maktabgacha ta'lim va ijtimoiy sohadagi yangilanishlar asosida ta'lim unsurlari jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Shu bois, uzluksiz ta'lim falsafasi, qonuniyatini, kreativ yondashuv asosida ta'lim muammolarini qaytadan ko'rib chiqish davr talabiga aylanib bormoqda.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan bir qator vazifalar ijrosini ta'minlash maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning kreativ qobiliyatlarini zamon talablariga javob bera oladigan darajada rivojlantirish,

ta'limni tubdan isloh qilish, mazkur tizimni yangi sifat bosqichiga ko'tarishning muhim shartlaridan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarini to'plami. – T., 2017. – B. 39.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining" 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2707 qarori T.: 2016 yil 29 dekabr
3. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent. 2018 yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni PF – 5198 T.: 2017y 30-sentabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"PQ-4312qarori T.: 2019 yil 8 may.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

A.Qodiriy nomli JDPU maktabgacha

ta'lim metodikasi kafedrası

dotsenti G.Kushakova ,

2-kurs magistr. G.Jumaqulova

Pedagogikada metod — pedagog va ta'lim oluvchining (bolaning) ma'lum ta'lim tarbiyaviy natijasi: bilimlarni egallash, malaka va ko'nikmalarni hosil qilish, qobiliyatlarni o'stirish, axloqiy sifatlar, xulq odatlarni shakllantirishga erishish

uchun yoʻllangan hamkorlikdagi faoliyatining usulidir. Bolalar bogʻchasida bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida turli metodlardan foydalaniladi. Metodlarni tanlashda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlari, psixologiyasi, bilimlari, dastur talablari, oʻz oikasi iqlimining tabiati, pedagogik tamoyillarga moslashadi. Yuqoridagi metodlar birbiri bilan uzviy bogʻliq va birbirini toʻldiradi.

1. Tabiat bilan tanishtirishning koʻrgazmali metodi

Turli yosh guruhlarda bolalarni tabiaa bilan tanishtirishda tarbiyachi koʻrgazmali metod — kul zatishdan keng foydalanadi. *Kuzatish — tabiat jismlari va hodisalarning tabiiy sharoitlarda maqsadga yoʻnalgan vd bevosita shu hodisalarni borishiga aralashmagan holda sezgilan bilan qabul qilib olishdir.* Kuzatish murakkab bilish faoliyati boʻlib, bunda idrok, tafakkur va nutq ishtirok etib, barqaroi diqqat talab etiladi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda doimiy kuzatishlar olib borish ularning mantiqiy fikr yuritishi va nutqini oʻstirishda gʻoyat katta ahamiyatga egadir. Bu haqda K.D.Ushinskiy shunday deydi: «Haqiqiy insoniy, aqliy nutq, toʻgʻri mantiqiy fikr yuritishdan iboratdir, toʻgʻri mantiqiy fikr yuritish esa, biz koʻrsatgandek, boshqa biror narsadan emas, haqiqiy va aniq kuzatishlardan kelib chiqadi». Bolalarni tabiatdagi narsa va hodisalar bilan maʼlum bir tartibda tanishtirib borilsa, ularda diqqat va kuzatuvchanlik, tabiatga qiziqish, undagi hodisalarni bilishga intilish kuchayib boradi. Kuzata bilish — juda muhim xususiyat boʻlib, bunda bolada toʻgʻri yoza bilish, ogʻzaki nutq malakalari rivojlanadi.

Bolalarni hodisa va narsalarni maqsadga muvofiq holda oʻzlashtira olishga va ularning eng muhimlarini ajrata olishga oʻrgatish zarur. Tarbiyachi kuzatish ishlarini olib borishda narsa va hodisalar oʻrtasidagi aloqa va sabablarning bogʻlanishlarini ilgʻab olishni bolalarga oʻrgatishi kerak. Shunday qilib maktabgacha taʼlim yoshidagi bolalarning tafakkurlari tabiat haqidagi aniq bilimlarni toʻplash orqali oʻsadi. Kuzatishlar diqqatni jalb qilish yoʻli bilangina olib borilishi mumkin. Kuzatish, yaʼni narsa va hodisalarga diqqatni maqsadga

muvoqif holda jalb qilishga o'rgatish bilan, biz ularda ixtiyoriy diqqatni ham o'stiramiz. Noto'g'ri tushunchalarni tuzatish, yangi tushunchalar hosil qilishga nisbatan ancha qiyinroqdir. Shuning uchun bolalar maktabgacha ta'lim yoshidayoq, his qilish tajribalariga asoslangan holda, tabiat haqida to'g'ri tushunchalarga ega bo'lishlari juda muhimdir.

Bolalarda tabiatga qiziqishni tarbiyalash zarur, chunki u sog'lom bo'lmagan faoliyatlarda ham vujudga kelishi mumkin. Masalan, bolalar qo'ng'iz va kapalaklarni tutib olib, nima qilar ekan deb, ularning qanot va oyoqlarini uzib tashlaydilar. Yoki hayvonlarni, qushlarni qiynab, natijasi nima bo'lar ekan, deb qiziqadilar. Ularga tabiatning o'zaro bog'liqligini, ya'ni uning «oltin zanjir» ekanligini tushuntirish zarur. Bu orqali bolalarga ekologik ta'limtarbiya berib boriladi.

«Tabiat bilan yaqin munosabatda bo'lish, kuzatuvchanlik bilan birgalikda bilishga ham qiziqishni o'rgatadi. Buning asosida taxminiy va tekshiruvchanlik refleksi yotadi va uning nihoyatda taraqqiy etishi insonning xarakterli xususiyatidir», deb hisoblaydi I.P.Pavlov. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kattalarga «Bu nima?», «Nima uchun?», «Qanday qilib?» kabi cheksiz savollari bunga misol bo'la oladi. Bu o'rinda tarbiyachi savollarga javob topishda bolalarning o'zlarini jalb qilishga harakat qilishi zarur. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning turli yosh guruhlarida tarbiyachi kuzatishlarni tashkil etar ekan, uning turli xillaridan foydalanadi. Kuzatishlar davomiyligi va xarakteri bo'yicha *qisqa muddatli* va *uzoq muddatli* bo'lishi mumkin. O'simlik va hayvonlarni o'sishi hamda rivojlanishi, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar haqidagi bilimlarning jamg'arilishi uchun kuzatishning ancha murakkabroq turi — *uzoq muddatli kuzatishlardan* foydalaniladi. Bunda bolalarning obyektning kuzatilayotgan holatini ilgarigisi bilan qiyoslashlariga to'g'ri keladi. Kuzatish narsalarning ayrim belgilariga qarab holatlarini aniqlash (masalan, gulning bargiga qarab uni sug'orish, akvariumdagi suvning holatiga qarab suvni almashtirish, yoki qordagi izga qarab qaysi qushning

izi ekanligi, mevalaming pishgan yoki xomligini rangiga qarab ajratish) maqsadida ham tashkil etiladi. Kuzatishning bu turi bolalarda tabiat hodisalarini analiz qilish, ayrim ma'lumotlarni qiyoslash, soddaroq xulosalar chiqarish ko'nikmalarining hosil bo'lishiga yordam beradi. Solishtirma va uzoq muddatli kuzatishlar mazmuniga ko'ra murakkab bo'lganligi sababli, maktabgacha ta'lim, o'rta, katta hamda maktabga tayyorlov guruhlarida foydalaniladi. Bu kuzatuvlar davomida bolalarda analiz qilish, qiyoslash, xulosalar chiqarish jarayoni takomillashadi. Kuzatishlar mazmuniga va tarbiyachining o'z oldiga qo'ygan maqsadiga ko'ra o'simlik va hayvonlar, obhavo hamda kattalarning tabiatdagi mehnati bilan ekskursiya, sayrlarda, shuningdek tabiat burchagidagi mashg'ulotlarda tashkil etiladi.

Qisqa muddatli kuzatish jarayonida bolalar narsalarning shakli, rangi, kattakichikligi, tuzilishi, fazoviy joylashuvi, sathining xarakterini farqlashni, hayvonlar bilan tanishganda esa harakat xarakteri, ularning chiqaradigan tovushlarini o'rganadilar. Bu kuzatish turiga masalan, qor yoki yomg'ir yog'ishi, kamalakning hosil bo'lishi kabi holatlar kiradi.

Barcha hollarda kuzatish bolalarning yuksak aqliy faoliyatini rivojlantirishi, ularni fikrlashga, berilgan savollarga javob topishga undashi, shuningdek, ulardagi qiziqishlarni rivojlantirishi va tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni tarbiyalashi lozim.

Tarbiyachining kuzatishga tayyorlanishi. Kuzatishni tashkil etishda obyekt tanlash katta ahamiyatga ega. Tanlangan obyekt yaxshi holatda, bo'lishi kerak, ya'ni o'simlik so'limagan, navlari o'ralmagan, hayvon qo'lga o'rgatilgan, sogiom, bolalardan cho'chimaydigan bo'lishi zarur. Kuzatish tabiat burchagida bo'lsa, obyekt yaxshi yoritilgan bo'lishi, unga yaqinlashish qulay bo'lishi uchun yorug'lik yon tomondan tushib turishi lozim. Bolalar hayvonlarning harakatini kuzata turib, ovqat berishlari, silashlari, ular bilan o'ynashlari mumkin. Bunda hayvonlar

o`zlarini erkin tutishlari, bemalol harakat qilishlari zarur. Buning uchun bolalar tabiat burchagida qulay joylashib o`tirishlari maqsadga muvofiqdir.

Kuzatishni boshqarish. Tarbiyachi kuzatishni birinchi marotaba o`tkazayotgan bo`lsa, dastlab bolalarda hosil bo`lgan qiziqishlarini qondirish hamda kuzatilayotgan narsa haqida birinchi taassurot hosil qilish uchun ularni kamida 1—2 daqiqa tomosha qildirib turadi.

Kuzatishni boshqarish jarayonida tarbiyachi xilmaxil usullardan — bolalarning yoshlariga mos savol va topshiriqlar, narsani ushlab ko`rish, qiyoslash, o`yin harakatlaridan foydalanadi.

Tarbiyachi kuzatishni tashkil qila turib, kerakli ma'lumotlarni aytishi, kuzatiladigan obyektning muhim xususiyatlarini ajratishi zarur. Bolalarda kuzatishga nisbatan qiziqish uyg`otish, kuzatilayotgan narsalarni estetik idrok etish uchun tarbiyachi she`rlardan, topishmoqlardan, katta yosh guruhlarida esa badiiy asarlarni o`qishdan foydalanadi. Hayvonlarni kuzatishda tarbiyachi izchillikka rioya etib, bolalarning diqqatini «Nima qilyapti?» «Qanday yuryapti?» «Nima yeyapti?» «Qanday eyapti?» «Tanasi nima bilan qoplangan?» «Oyoqlari qanday — uzunmi yo qisqami?» «Ko`zlari qanday (shakli, rangi)?» kabi savollar yordamida hayvonlarning hattinarakatiga qaratadi. O`simliklarni kuzatish ularning eng yorqin, ko`zga tashlanadigan belgilarini belgilash va ajratib ko`rsatishdan boshlanadi. Bu o`simlikning guli yoki uning yorqin rangdor barglari, ba`zan poyasi (masalan, kaktus) bo`lishi mumkin. Ana shundan so`ng o`simlik tashqi tuzilishining asosiy xususiyatlari — kattaligi, shakli, poyasi (yoki tanasi), barglari, gullari va shu kabilar tartib bilan ko`rib chiqiladi. Bunday izchillik maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarning diqqati hali yetarlicha barqaror emasligi, ko`p jihatdan beixtiyoriyligi tufayli zarurdir. Biroq mashg`ulot oxirida kuzatish jarayonida paydo boigan tasavurlar natijasini umumlashtirish lozim. Tarbiyachi topshiriq berishning turli usullaridan foydalanib, «Gapirib berchi, qayerdan

bilding? Nimasi bilan farq qiladi?» kabi savol va topshiriqlar bilan bolalarning kuzatish orqali nutqlarining o`lishiga yordam beradi.

Barcha hollarda, tarbiyachi kuzatishni tashkil etar ekan, uning aniq bir vazifadan ikkinchisiga, faktlardan aloqalarga, tasawurlar to`plashdan ularni qiyoslashga, so`ngra xulosalar chiqarishga o`tishda izchillikka rioya qilishi lozim. Shunda bolalarda mantiqiy tafakkur o`sadi. Har bir kuzatishda bolalarni tabiat bilan tanishtirishning kichik, aniq vazifasini hal etish lozim. Shuning uchun kuzatishlarning har biri ilgariyasi bilan bog`lanib o`tkazilishi zarur.

Adabiyotlar ro`yxati.

- O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta`lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi PQ-2707-son Qarori.

- O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida”gi PF-4947-son Farmoni. – O`zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to`plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

3.Qodirova.F.R, Toshpulatova.Sh. va boshqalar “ Maktabgacha pedagogika” Toshkent 2019 yil-687 bet.

4.Qayumova.N. “ Maktabgacha pedagogika” Toshkent 2013-yil

YANGI O`ZBEKISTON MAKTABGACHA TA`LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR

A.Qodiriy nomli JDPU maktabgacha

ta'lim metodikasi kafedrası

dotsenti G.Kushakova ,

2-kurs magistr M.Axmedova

Jahonda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalar va elektron ta'lim vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanish, ta'lim oluvchilarning tasavvurini shakllantirish va kreativ sifatlarini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xalqaro miqyosda maktabgacha ta'lim tizimida ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga, yuqori motivatsiyani rag'batlovchi metodlarni tizimli qo'llashga doir tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'limda o'qitish xizmatlarini diversifikatsiyalash, sifat menejmentini joriy etishga yo'naltirilgan.

Yangi O'zbekistonda maktabgacha ta'limi sohasini modernizatsiyalash, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash orqali yosh avlod dunyoqarashini shakllantirishning innovatsion usullarini joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Maktabgacha ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasida «Maktabgacha ta'limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish²⁰; muqobil yondashuvlarni o'rganishga va ilmiy asoslashga yo'naltirilgan amaliy xarakterdagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish²¹» kabi ustuvor vazifalar belgilangan bo'lib, bu borada Yangi

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сонли Қарори.

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармони.

O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida o'rganilmoqda.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida maktabgacha ta'lim faoliyatining sifati hamda samaradorligini Yangi O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish uchun mashg'ulotlarni innovatsion tashkil etish mazmuni, shakl, metod, vositalari takomillashtirishda dolzarb ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda tub islohotlar amalga oshirilib, davlat boshqaruvini tubdan Yangilash, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash borasida keng ko'lamli Yangilanish va tashabbuslar boshlandi. Ularni hayotga to'liq joriy etish ijtimoiy taraqqiyot mas'uliyatini o'z zimmasiga oladigan vatanparvar, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgan iqtidorli va istiqbolli, malakali va raqobatbardosh professional kadrlarga juda katta ehtiyojni vujudga keltirdi.

Bu ehtiyoj, birinchi navbatda, jamiyatning ta'lim sohasida tub islohotlar boshlanishiga turtki bo'ldi. Ma'lumki, pedagogika fani va amaliyoti o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ularning bir-biriga bog'liqligi pedagogikaning eng umumiy muammolaridan biridir. Bu muammolarning qay tarzda hal etilishi pedagogika fanining rivojlanishi, pedagogik innovatsiyalarning sifati va ma'rifiy sohani modernizatsiyalash borasidagi yutuqlarga, umuman olganda, yaxlit ma'rifiy tizimning samaradorligiga bog'liq bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, ilmiy pedagogik faoliyatning ob'ekti – bu amaliy pedagogik faoliyat tizimi sifatida talqin etiladigan ma'rifat (ta'lim va tarbiya orqali barkamol shaxsni shakllantirish) sohasi hisoblanadi. Amaliy pedagogik faoliyatning maqsadi va natijasi – o'qimishli va tarbiyalangan shaxsni

shakllantirish. Pedagogika fanining natijasi esa pedagogik bilimlar, ya'ni pedagogik faoliyat qonunlari, tamoyillari va qoidalari hisoblanadi. Demak, pedagogika nazariyasi – bu aslida pedagogik amaliyot nazariyasi, aniqrog'i, amaliy pedagogik faoliyat nazariyasidir. Jamiyatda amaliy pedagogik faoliyat tizimining rivojlanish, o'zgarish sur'atiga sabab bo'ladigan omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu omillar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin: "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Special Issue 1 www.openscience.uz 68 1) jamiyatning rivojlanish tendentsiyalari, undagi hayotiy sharoitlar va mafkuraviy mo'ljallarning o'zgarishi; 2) ma'rifiy jarayonning maqsadi va natijasi o'rtasidagi tafovutlar (ta'lim-tarbiya maqsadlari o'zgarib, pedagogik tizim eskicha qolganida, ya'ni faoliyat natijalari maqsadlarga mos kelmasligi tufayli paydo bo'ladi); 3) ichki omil – pedagogika nazariyasi, aniqrog'i, ma'rifiy sohasidagi nazariy faoliyat rivojining mantig'i. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida yuqorida keltirilgan uchta omil ta'sirida amaliy pedagogik faoliyat mazmuni, shu asosda pedagogika nazariyasi ham tub o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Xususan, ta'lim va tarbiya maqsadlari o'zgardi, ma'rifiy (ta'lim)texnologiyalar vujudga keldi. Biroq, oxirgi o'n yilliklarda, boshqa sohalar kabi ma'rifiy sohada ham vujudga kelgan turli-tuman muammolar majmui pedagogikaning ildam rivojlanishiga to'sqinlik qilib, uning inqirozli holatni boshdan kechirishiga olib keldi. So'nggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoev rahbarligida mamlakatda tub islohotlar amalga oshirilib, davlat boshqaruvini tubdan Yangilash, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash borasida keng ko'lamli Yangilanish va tashabbuslar boshlandi. Ularni hayotga to'liq joriy etish ijtimoiy taraqqiyot mas'uliyatini o'z zimmasiga oladigan vatanparvar, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgan iqtidorli va istiqbolli, malakali va raqobatbardosh professional kadrlarga juda katta ehtiyojni vujudga keltirdi. Bu ehtiyoj, birinchi navbatda, jamiyatning ma'rifiy sohasida tub islohotlar boshlanishiga turtki bo'ldi.

Yosh avlod tarbiyasining birinchi va muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun alohida vazirlik tashkil etilishining ko'plab sabablari bor. Avvalo, sohada ko'plab muammolar to'planib qolgan edi. Respublikamiz bo'ylab MTMga bolalar qamrovi tushib ketgan (27,1 foiz), aholi soni muntazam o'sib borishiga qaramay, qishloq va mahallalarda Yangi bog'chalar qurilishi o'rniga borlari ham tugatilgan, mavjudlarining moddiy-texnik ahvoli qashshoqlashib, zo'rg'a faoliyat ko'rsatib kelar edi. 2016-2017 yillarda mamlakatimizdagi MTMlar ahvoli o'rganilganda, birgina Andijon viloyatidagi 87 ta mahallada birorta ham bolalar bog'chasi yo'qligi, 84 ta bog'cha filiali esa yopilish darajasiga kelib qolgani, mavjud 451 ta MTMdanda 200 tasida oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun maxsus ombor yo'qligi, muzlatkich, shkaf va stol-stullar etishmasligi ma'lum bo'ldi. Shuningdek, 123 ta bog'chaga ichimlik suvi tashib keltirilayotgan bo'lsa, 71 tasining atrofi o'ralmagan. 134 ta bog'chada esa musiqa xonasi jihozlanmagan, 420 tasida kichik kutubxona tashkil etilmagani ma'lum bo'ldi. Tizimda faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning atigi 21 foizi oliy ma'lumotli, 79 foizi o'rta maxsus ma'lumotli ekani esa alohida bir masala²².

Tizimdagi islohotlarning huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida zarur qonun hujjatlari qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi qarorida maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual komponentlarini optimallashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy

²² <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/maktabgacha/1661.htm>

tarbiya hamda ta'lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o'qitish asoslarini joriy etish²³ muhim vazifa sifatida ko'rsatib o'tildi.

Mazkur vazifalardan kelib chiqqan holda:

- bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'lamini oshirish;
- bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarini ilg'or xorijiy tajriba asosida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilimlar va ko'nikmalarni rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, Yangi O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish bosqichida o'quv-biluv faoliyatini mazmunan modernizatsiya qilish, ta'lim mazmunini kreativ texnologiyalar asosida boyitish, ta'lim sifatini oshirish, o'quv reja va dasturlarni modernizatsiyalash, pedagog kadrlarining kreativ tafakkurini shakllantirish, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning etakchi oliy ta'lim muassasalarida "El-yurt umidi" jamg'armasi fondi hisobidan tajriba almashishlari bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish zaruriyatini alohida e'tirof etish joiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сонли Қарори.

²³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон "Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги Қарори Қонун ҳужжатлари тўплами. <https://lex.uz/docs/4327235>

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармони.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги Қарори Қонун ҳужжатлари тўплами. <https://lex.uz/docs/4327234>.
<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/maktabgacha/1661.htm>

ИНТЕРЕС К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Алимова Ноди́ра Саида́хмедовна

базовый докторант (PhD) Узбекского научно-исследовательского
института педагогических наук имени Кары-Ниязи

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития интереса и мотивации учащихся 6-7 классов к физической культуре, основные проблемы формирования ценностного отношения к физической деятельности и здоровому образу жизни среди учащихся. Отмечается необходимость внедрения инновационных игровых, интерактивных технологий физического воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: физическая культура, мотивация, интерес, учитель, учащийся, здоровый образ жизни, игровые и соревновательные технологии, интерактивные методы, здоровый образ жизни, укрепления здоровья.

INTEREST IN PHYSICAL EDUCATION AS A FACTOR OF HEALTHY LIFESTYLE FORMATION

Alimova Nodira Saidakhmedovna

basic doctoral student (PhD) of the Uzbek Research Institute of Pedagogical
Sciences named after Kary-Niyazi

Annotation. This article discusses the development of interest and motivation of students in grades 6-7 to physical culture, the main problems of forming a value attitude to physical activity and a healthy lifestyle among students. The necessity of introducing innovative game, interactive technologies of physical education of the younger generation is noted.

Key words: physical culture, motivation, interest, teacher, student, healthy lifestyle, gaming and competitive technologies, interactive methods, healthy lifestyle, health promotion.

Введение. В развитых странах и международных научных центрах разрабатываются исследования и международные стандарты по задачам ориентации общества посредством концептуальной разработки теоретических основ занятий физической культуры, а также разработки инструментов повышения интереса к данной сфере. В практике развитых стран спортивная педагогика развивается как эффективное средство привлечения молодежи к физической культуре, совершенствуются ее воспитательные и побудительные функции. Поэтому обостряется задача поиска эффективных аспектов формирования интереса подростков к физической культуре в зарубежных странах с высокими показателями здоровья и физической активностью и создания тем самым действенных механизмов привлечения учащихся к физической культуре.

В целях реализации задач, указанных в Постановлении Кабинета Министров Республики Узбекистан от 20 ноября 2020 года № 735 «О дополнительных мерах по поддержке здорового образа жизни и повышению физической активности населения», определилось необходимость проведения научных исследований в данном направлении. С учетом этого в основной целью политики государства в области физической культуры является актуальной задачей оздоровление и формирование здорового образа жизни населения, гармоничное воспитание здорового и физически развитого поколения. В этих условиях существенно повышается статус физической культуры как учебной дисциплины и как важнейшего компонента целостного развития личности.

Сегодня изучение интереса и мотивов учащихся к занятиям физической культурой является актуальной проблемой, так как в условиях глобализации общества для воспитания здорового конкурентноспособного поколения готового к трудовой деятельности повышаются требования к физической и умственной подготовки будущих специалистов.

Сохранение и укрепление здоровья подрастающего поколения во все времена была одной из актуальной задачей государства и общества. В современном информационном обществе все больше увлечением внимания к информационно-коммуникационным технологиям во всем мире наблюдается снижение здоровья детей, увлечения сердечно-сосудистых и других хронических и инфекционных заболеваний, при этом все больше отмечается необходимость укрепления здоровья подрастающего поколения, но реальная практика показывает снижения интереса подростков к физической культуре на основе повышенного интереса к компьютерным играм и т.п. [1].

Основная часть. В период обучения в 6-7 классах увеличивается учебная нагрузка, снижается двигательная активность, также возникают

проблемы в социальном и межличностном общении, и вместе с этим ускоряется физическое развитие личности, что требует тщательного внимания взрослых состоянию физического здоровья подрастающего поколения.

Так как подрастающее поколение считается основой подготовки будущих высококвалифицированных кадров, и укрепления их здоровья является основой репродуктивного здоровья молодого поколения, что является залогом процветания и благополучия всего общества. Поэтому особое значение приобретает проблема изучения интересов и мотивов учащихся к занятиям физической культурой [3]. Но при этом, современные исследования показывают, что состояние здоровья учащихся не соответствует нормативам здравоохранения, у них наблюдается низкий уровень мотивации и не сформированность интересов к физической активности в целом. По статистике большинство учащихся 6-7 классов имеет низкий уровень развития физических качеств и недельного объема двигательной активности, около 20% имеют негативное отношение к занятиям физической культурой [2].

Проблема формирования и изучения интереса к физической культуре у учащихся освещено в многочисленных исследованиях [1-5]. Несмотря на разработанность данных исследований, проблема повышения устойчивости интереса к занятиям физической культурой недостаточно изучены.

Как известно, большинство учащихся понимают и осознают значение и необходимость физических занятий для укрепления здоровья, но при этом существует тенденция снижения посещаемости данных занятий, учащиеся занимаются физическими упражнениями нерегулярно и только во время школьных уроков, объясняя это нехваткой времени и их занятостью.

Как показывает школьная практика у учащихся не сформирована потребность в систематических занятиях физическими упражнениями, в большинстве они занимаются физическими упражнениями только во время уроков физического воспитания и не уделяют внимания данным занятиям вне учебное время. Как известно, это влечет за собой снижения состояния здоровья, физического и умственного развития [1]. Для всестороннего развития личности физическая подготовка и физическая активность является одним из основополагающих компонентов.

В общеобразовательных школах уроки по физической культуре проводятся по единой для всех учащихся учебной программе на основе общей физической подготовки. Данная программа направлена на групповые занятия и часто не учитывает индивидуальные возможности учащегося, его мотивы и потребности. Поэтому, можно утверждать что, на этих занятиях учащийся может и не проявлять интерес к занятию по физической культуре, следовательно может снизиться посещаемость и эффективность занятий [1]. Физическое развитие личности наряду с оздоровительной функцией организма человека и физическим развитием, также играет важную роль при формировании жизненно необходимых качеств и силы воли, характера,

дисциплинированности и других свойств личности, при подготовке к успешной трудовой деятельности.

Одной из оздоровительной функцией физкультуры является повышение нервно-психической устойчивости к увеличению учебной нагрузки. Так как активная физическая деятельность связана с повышением психической, умственной и эмоциональной устойчивости личности. В связи с этим руководство и педагоги общеобразовательных школ должны осознавать и учитывать в учебной деятельности особую социальную значимость занятия физической культурой в развитии учащихся, сохранении и укреплении их здоровья, а также в будущей профессиональной подготовке личности [2].

Для этого необходимо развивать индивидуальные возможности и потребности по физическим упражнениям каждого учащегося, также необходимо развивать у них осознанность к занятиям физической культурой, здоровом образе жизни и укреплении собственного здоровья. При этом необходимо учитывать индивидуальный выбор вида физической деятельности учащегося, включения игровых и соревновательных технологий, интерактивных методов физической культуры, что позволит проявлять индивидуальные потребности выбора видов физических упражнений в процессе физической культуры.

Учитель физического воспитания во время занятий должен сформировать ценностное отношение к заботе о собственном психоэмоциональном и физическом развитии, к соблюдению здорового образа жизни. Что способствуют формированию потребности и интереса среди учащихся к занятиям физическими упражнениями на протяжении всей жизни, осознанного отношения к здоровому образу жизни для успешного построения будущей самостоятельной жизни и профессиональной деятельности [3].

Занятия физической культурой представляет собой комплекс факторов формирования здорового образа жизни молодежи. Несмотря на особое внимание государства и общества на данную проблему, в 6-7 классах все еще наблюдается фрагментарность, несистемность таких мер, и только небольшое количество учащихся имеют высокий уровень мотивации к укреплению собственного здоровья и здорового образа жизни.

Заключение. На основе вышеизложенного научно-практического анализа выявляется необходимость разработки и реализации индивидуально-развивающих программ по укреплению здоровья учащихся общеобразовательных школ, предусматривающей повышение мотивации и потребности обучающихся к занятиям физическими упражнениями. Также с целью формирования здорового образа жизни, осознанности к укреплению собственного здоровья детей нужно создать положительное общественное мнение о физической культуре среди учителей и родителей, а также всего населения.

Как показал научно-теоретический анализ, интерес учащихся к физической культуре возрастает, когда в короткий промежуток времени

учитель и ученик добиваются сдвигов в обучении физическим упражнениям. В результате это способствует развитию внутренней мотивации, целеустремленности и выносливости, что является важным в подростковом возрасте, для формирования стойкости длительным напряжениям под воздействием только внешней мотивации.

Использованные источники:

1. Закирова К.С., Фокина И.В. Формирование мотивации к занятиям физической культурой и спортом у студентов // Материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум». — 2013.
2. Глазырина, Н. В. Формирование интеллектуального и мотивационного компонентов физкультурно-спортивной деятельности у учащихся 5-9 классов общеобразовательных школ : дис. ... канд. пед. наук / Н. В. Глазырина. — Краснодар, 2003. - 153 с..
3. Порозов, Д. Л. Формирование спортивной мотивации подростков на основе управления развитием самосознания (на примере плавания) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Д. Л. Порозов. — Набережные Челны, 2009. — 24 с
4. Чешихина В.В., Кулаков В.Н, Филимонова С.Н. Физическая культура и здоровый образ жизни студенческой молодежи: учеб.пособие. М.: Изд- во МГСУ «Союз», 2000. — 250 с.
5. Дуркин П.К. Научно-методические основы формирования у школьников интереса к физической культуре: Автореф. докт. дис. Архангельск, 1995. - 43 с.
6. Ҳақимов Х.Н. Умумтаълим мактабларида жисмоний ва маънавийахлоқий тарбия интеграциялашувининг педагогик шарт-шароитлари/ Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Самарқанд, 2020 й. – Б. 45.
7. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137_rus
8. <https://nsportal.ru/shkola/fizkultura-i-sport/library/2021/01/10/formirovanie-interesa-k-zanyatiyam-fizicheskoy-kulturoy>

BOSHLANG`ICH MAKTABDA STEAM TEXNOLOGIYASI

Toshpulatova Ma`mura Ismailovna –Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti dotsenti, PhD,
To`laganova Sayyora – Toshkent shahar Sergeli tumanidagi 353-umumta`lim
maktabi boshlang`ich ta`lim o`qituvchisi.
Elektron pochta: m.tashpulatova@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM texnologiyasining dars jarayonida qo'llanishining amaliy ahamiyatlari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyasi, STEAM texnologiyasi, "Mind and hand", lego, segment to'g'ri chiziq

Аннотация. В данной статье рассказывается о практическом значении применения технологии STEAM в процессе урока для учащихся начальных классов в школе.

Ключевые слова: информационные технологии, технологии Steam, "разум и рука", Lego, сегмент прямая линия

Annotation. This article describes the practical significance of the use of STEAM technology during the lesson for primary school students at school.

Keywords: information technologies, Steam technologies, "mind and hand", Lego, direct line segment

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asosiy talabi bo'lib turibdi. Chunki, jamiyatda yuz berayotgan inqilobiy o'zgarishlarni insonning o'zini o'zgartirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Ammo, yangi kishini tarbiyalash o'z-o'zidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda maktablar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalari yetakchi o'ringa chiqib olgan hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yanglash zaruratga aylandi. Eskicha o'qitish usullari va metodlari ma'nan eskirib, ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlari va shakllariga ehtiyoj kuchaydi.

Qadimgi ajdodlarimiz olamning murakkab tabiiy jarayonlarini o'rganib borar ekan, insonni, uning ma'naviy-axloqiy kamolotini olamdan tashqarida emas, balki shu olamning ichida deb qaraydilar. Ularning fikricha, odam – olam ichidagi kichik olam bo'lib, unda katta olam (olami Kubro) ning barcha xususiyatlari o'z aksini topgandir. Bu hol olamni to'la tasavvur qilishdan oldin odamni, inson olamini yaxshi bilishni taqozo etadi. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, hozirgi davr rivojlangan mamlakatlarida insonni tabiatning oliy mahsuli sifatida, olamning bir parchasi deb qarashda biryoqlamalikka berilib ketish kuzga tashlanadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ishki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayli ham

chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.²⁴

Yaponlarda masalan, «maktab muvaffaqiyati va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan. Ta'lim to'g'risidagi g'amxo'rlik taniqli siyosatchilarning ham hamisha diqqat – e'tiborida bo'lgan. Shuning uchun ham AQSH ning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Techcherni, Fransiya Prezidenti F.Mettiranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatini harakatlantiruvchi kuch» deb hisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning ikki mingdan ortiq. Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmoqdalar. Ular faoliyatini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan, AQSH da xalqaro instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pchilikning faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilgan. Maktab dasturlarini o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv yo'l bilan amalga oshiriladi. Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarning e'tiroficha, maqbul hisoblanadi. 1961 yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi. Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

STEAM texnologiyasi ham Amerikada ishlab chiqilgan. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT). Bu mashhur universitetining shiori “Mind and hand” – “Aql va qo'l” dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba'zi o'quv yurtlarida STEAM ta'lim markazlari yaratildi.

Yurtimizda ham O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2019 yil 20 fevraldagi PQ-4199-son qaroriga asosan Respublikamizning har bir hududida iqtidorli

²⁴ Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent – “O'zbekiston” -2016.488 b.

yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochiladi. Ular STEAM fanlarini o'qitishga ixtisoslashgan.²⁵

Ilk bor STEAM atamasini Rita Kolvel ishlatgan bo'lsada, 2000-yilga kelib bu atama keng qo'llanila boshlandi. Va ko'plab taniqli olimlar bu texnologiyadan foydalanish tarafdori bo'lishdi. Ular Shimoliy Jorjiya universiteti Ta'limi kolleji professori, STEAM bo'yicha xalqaro ekspert Doktor Kerlis Vomak Veyne, Florida Davlat Universiteti STEM markazi direktori, Rabiye Razzuk, Turkiya Mehmet Akif Erso'y universiteti, Ta'lim fakulteti Professori Tilek Erduran Avji, Turkiya Oqsaray universiteti, Talim fakulteti doktori Sedef Janbazo'g'lu Biliji va Shuhrat Sattorov va boshqalar. Yurtimizda ham O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "2018–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi № PQ–3931- son qarorida ta'lim sifatini yaxshilash va innovasion ta'lim texnologiyalarini joriy etish vazifasi belgilangan. Unga ko'ra ilg'or jahon tajribasiga tayanib, yangi davlat ta'lim standartlari va umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturlarini, shu jumladan STEAM usulini bosqichma-bosqich joriy etish va takomillashtirish ko'zlangan.²⁶

Yuqori texnologiyali dunyoda yashashi kerak bo'lgan har bir bolaning shaxsiy rivojlanishiga erishishi uchun nimani o'rganish va o'rgatish kerak. Har bir bola o'ziga qaysi yo'nalish qiziq ekanligini o'z vaqtida tushunishi, maktab davrida aniqlashi va shu yo'nalishda rivojlanishda davom etishi muhimdir. Shu sababli, zamonaviy dunyoda o'qituvchi oldida mas'uliyatli vazifa turibdi: bolalarda oldindan ko'ra bilish qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish, sabab-ta'sir munosabatlarini o'rnatish, muntazamlilik qidirish, ochiq muammolarni hal qilish.

Ma'lumki, bugungi kunda axborot oqimi juda katta va o'yin vositalari juda xilma-xil bo'lib, kichkina bola ulkan raqamli dunyoda adashib qolishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi bolalar uchun tushunarli bo'lgan vositalarni tanlashi kerak, bu ularda turli xil kompetentsiyalarni rivojlantirishga imkon beradi. Lego 2:0 robototexnika to'plami shunday vositaga aylanishi mumkin. LEGO konstruktori bolalarga, ularning xususiyatlaridan qat'i nazar, bilim olish va muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi

Masalan:

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019 yil 20 fevraldagi PQ-4199-son qarori

²⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "2018–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi № PQ–3931- son qarori

Segment to`g`ri chiziqning nuqtalar bilan chegaralangan qismidir. Segmentning boshlanishi va oxiri bor (segmentning boshi va oxiri qizil g`isht bilan ko`rsatilgan).

Nur. Boshi bor lekin oxiri yo`q.

To`g`ri. U har ikki yo`nalishda ham cho`zilishi mumkin (o`qituvchi g`ishtlarni "nuqtalar" ni biriktiradi) To`g`ri chiziq - bu ikki nuqta orasidagi masofa eng qisqa bo`lgan chiziq.

Birinchi sinf o`quvchilari uchun to`g`ri chiziq bir-biriga yaqin bo`lgan nuqtalar to`plami ekanligi ayon bo`ladi. Bolalar buni Lego g`ishtlaridan (nuqta) to`g`ri chiziq qurish orqali aniq ko`rishadi.

Chiziqda yotgan va yotmagan nuqtalarni ko`rsatish uchun siz qo`llanmadan foydalanishingiz mumkin. Doskaga biriktirilgan lego g`ishtchalar yordamida siz bir nuqta orqali ko`plab to`g`ri chiziqlar o`tkazish mumkinligini va ikkita nuqta orqali faqat bitta to`g`ri chiziq o`tkazish mumkinligini aniq ko`rsatishingiz mumkin.

3-sinfda o`quvchilar to`rtburchak, kvadratning maydoni bilan tanishadilar. Kvadrat, to`rtburchakning perimetri va maydonini topish formulalarini o`rganadi.

4-sinfda o`quvchilar to`rtburchakning diagonallari bilan tanishadilar.

LEGO Education WeDo prototipi robotidan foydalanishning o`ziga xos algoritmi sifatida biz undan atrofdagi olam darslarida foydalanishga misollar keltiramiz.

1. Darsning mavzusi "Afrika hayvonlari". Bolalarga krossvord taklif etiladi, o`quvchilar Afrika hayvonlari haqida taqdimotlar qilishlari (hayvonlarning nomlari krossvordning kataklariga to`g`ri keladi) orqali krossvord to`ldiriladi.

Shundan so`ng, o`qituvchi 5-6 o`quvchi yoki juftlikdan iborat jamoalarni o`zlariga yoqqan Afrika qit`asining istalgan hayvonini yig`ishga taklif qiladi.

Ishning keyingi qiziqarli bosqichi adabiyot darslarida robototexnikadan foydalanish bo`lishi mumkin. Mana bir misol. O`quvchilar K. Chukovskiyning "O`g`irlangan quyosh" asarini o`rganadilar. Asar asosida Lego figuralari quriladi, keyin hamma birgalikda filmni suratga oladi va tahrir qiladi. Olingan loyiha boshqa sinf o`quvchilariga ko`rsatiladi, bu esa adabiyot va o`qishga qiziqish uyg`otadi.

Hayotimizning o`ziga xos xususiyati - o`zgarishlarning kuchayishi. Biz tug`ilganimizdagi dunyodan juda farq qiladigan dunyoda yashayapmiz va o`zgarishlar sur`ati tezlashishda davom etmoqda.

Bugungi maktab o`quvchilari: hali mavjud bo`lmagan kasblarda ishlashlari, hali yaratilmagan texnologiyalardan foydalanishlari, biz faqat taxmin qilishimiz mumkin bo`lgan muammolarni hal qilishlari kerak.

Maktab ta'limi ilg'or rivojlanish maqsadlariga mos kelishi kerak.

Ilmiy-tadqiqot va fan-amaliy faoliyatni o'z ichiga olgan integratsiyalashgan ta'lim jarayoni bolalarga tabiatshunoslik sohasidagi jonsiz tabiat ob'ektlari bilan yaxshiroq tanishish imkonini beradi va modellarni loyihalash va dasturlash bo'yicha birinchi ko'nikmalarni egallashga yordam beradi. Bu farzandlarimizning istiqbolli kelajagi uchun yanada yaxshi zamin yaratadi.

STEAM yondashuvining asosiy g'oyasi quyidagilardan iborat: amaliyot nazariy bilimlar kabi muhimdir. Ya'ni, o'rganish davomida biz nafaqat miyamiz, balki qo'llarimiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devoridagi ta'lim tez o'zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bu yerda bolalar turli fanlarni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham aqli, ham qo'llaridan foydalanadi. Ular olgan bilimlarni o'zlari "qazib" oladilar.

TA'LIM-TARBIYADA MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY TARBIYA

AN'ANALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Maqsuda Norbosheva

Termiz davlat universiteti

“Maktabgacha ta'lim” kafedrasi katta o'qituvchisi, PhD

Annotasiya. Ushbu maqolada farzand tarbiyasida madaniy-tarixiy meros va oilaviy qadriyatlardan foydalanish va uning ahamiyati ilmiy-pedagogik manbalar asosida tushuntirib berilgan.

Annotasiya. V dannoy statye ob'yasnyayetsya ispolzovaniye kulturno-istoricheskogo naslediya i semeynykh sennostey v vospitanii detey i yego znachenie na osnove nauchno-pedagogicheskix istochnikov.

Annotation. This article explains the use of cultural and historical heritage and family values in the upbringing of children and its importance on the basis of scientific and pedagogical sources.

Jahon hamjamiyatida o'zining nufuzli o'rniga ega bo'lib borayotgan yangilanayotgan O'zbekiston kelajagi yo'lida qator islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirib bormoqda. Bu islohotlar ichida uzluksiz ta'limni rivojlantirish, yosh avlod ta'lim-tarbiyasini yuqori sifatlarda tashkil etishga qaratilgan bir qator Prezident

Qaror, Farmon va Farmoyishlari, qabul qilindi, yangi Konsepsiya va yangi ta'lim-tarbiya dasturlari ishlab chiqildi. Shuningdek, mamlakatimizda so'nggi yillarda inson shaxsiga nisbatan bo'lgan munosabat yanada rivoj topdi. Jamiyat a'zosi bo'lgan har bir shaxs taqdiriga alohida e'tibor qaratila boshlandi.

Barchaga ma'lumki, mamlakatimizda «Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari» tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Yangi davr shiddati ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. “Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi”da ham aholining farzand tarbiyasi bo'yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o'tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish alohida belgilab berildi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri aholining farzand tarbiyasi bo'yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning samarali usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish hisoblanadi. Konsepsiyaning maqsadi esa, yosh avlodda mustaqil hayot uchun zarur ijtimoiy ko'nikma va fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish asosida yuksak fazilatli, barkamol avlodni voyaga yetkazishdan iborat. Shuningdek, Konsepsiyada bola tarbiyasida milliy va zamonaviy pedagogikaning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish kabi muhim vazifaga ham keng o'rin berildi. Shu tufayli, ko'p asrlik tarixiy tajribaga ega bo'lgan milliy tarbiyani ham nufuzini ko'tarish, madaniy-tarixiy meros va an'anaviy oilaviy qadriyatlar jozibasidan samarali foydalanish masalasi ham ayni dolzarb muammodir. Kelajagi buyuk davlatni bunyodga keltirish uchun har qanday davlatning fuqarosi dastlab oilada va so'ngra maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mukammal tarbiyalanishi lozimligi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ushbu sohadagi ishlarning holati xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ular bilan maqsadli ishlarni tashkil etish, oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni mustahkamlash va sog'lomlashtirishning samarali mexanizmlarini yaratishga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammo va kamchiliklar mavjudligidan dalolat beradi. Bu borada mamalakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Tanqidiy tahlil qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" deb nomlangan kitobida shunday deyiladi: "Birinchi vazifa-biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhitini yaratish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur". Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2-fevraldagi PF-5325-son "Xotin -qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" Farmonida zamonaviy oilani rivojlantirish, oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlarni, boy madaniy tarixiy meros va an'anaviy oilaviy qadriyatlar muammolari bo'yicha fundamental, amaliy va innovasion tadqiqotlarni o'tkazish, ular asosida oila institutini mustahkamlash, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va oilaviy ajrashishlarning oldini olish bo'yicha takliflarni ishlab chiqish va amalga oshirish, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni, er-xotin, ota-ona va farzandlar, er-xotin va ularning ota-onalari o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish asosida zamonaviy namunali oilaning mezonlarini belgilash, shuningdek, zamonaviy oilaning namunali shaklini hamda «Oila jamiyat va davlat himoyasida» konstitusiyaviy prinsipini keng targ'ib etish va jamiyatga singdirish ishlarini olib borish masalalari jiddiy muammo sifatida ko'rib chiqilganligi va o'z navbatida bugungi kungda mazkur Farmonni amaldagi ijrosini ta'minlash masalalari dolzarb

va ustivor vazifalarimizdan biridir. Ayniqsa, bizning o'zbek xalqimiz uchun eng muqaddas qadriyatlardan biri bo'lgan—oila ijtimoiy instituti haqida, oilalarning jamiyat taraqqiyotidagi muhim o'рни va bolalar ta'lim-tarbiyasidagi ahamiyati masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratildi. Chunonchi, oila hamma zamonlarda ham farzand tarbiyasi, uni kamolotining bosh mezoni hamdir. Bu borada buyuk davlat arbobi, birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning “Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch” asarida farzand tarbiyasida maktabgacha yosh davrini hisobga olinishi lozimligi quyidagicha ta'kidlanadi: “... aynan mana shu davrda bola hamma yaxshi-yomon narsani tushunib, anglay boshlaydi, uning beg'ubor ongi bamisoli bosma qog'oz singari oiladagi, yon-atrofdagi barcha voqyea-hodisalarni, ularning zamiridagi taassurotlarni o'ziga shimib-singdirib oladi”. O'zbek oilasi ko'p qatlamli bo'lgani bois bola ongida sog'lom bilimlarning shakllanishi jarayonida bobolar, momolar, qarindosh urug'lar ham bevosita ishtirok etadi.

Bugungi davr ota-onalarining o'ziga xos ijobiy fazilatlari ham salbiy jihatlari ham mavjudki, bu albatta oiladagi farzand tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qo'ymaydi. “Ota-ona—qirg'oq, bola ko'prik” degan hikmat bor xalqimizda. Farzandni barkamol shaxs qilib tarbiyalashda ota-onaning o'рни beqiyosdir. Azaliy udumga binoan, farzand tarbiyasida ota-onadan ham ko'ra bobo, momo, qo'ni-qo'shni va qarindoshlarning ta'siri kuchliroq bo'ladi. Ular oiladagi ma'naviy muhitning muhim omili hisoblanadi. Bunday ma'naviy tarbiya an'anasi buyuk ajdodlarimiz tarixida o'ziga xos o'rin tutgan. Masalan, *buyuk ma'rifatparvar, jadidchilik harakati namoyandalaridan biri, milliy ta'lim-tarbiya fidoyisi Abdulla Avloniy ham bola tarbiyasida ota-onalarning o'rniga alohida ahamiyat qaratadi:*

“Har kishining dunyoda oromi joni tarbiyat,
Balki oxirida erur dorulamoni tarbiyat.”

Abdulla Avloniy o'zining "Birinchi mullim" kitobida bolalarni barkamol inson sifatida tarbiyalashda ularning yoshiga, kobiliyatiga mos ravishda ta'lim-tarbiya ishlari olib borilishi zarur deb- uqtiradi. U o'zining «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida samimiyat, insoniylik, insoniy fazilatlar, hurmat, iffat, e'tiqod, adolat, sabr kabi shaxs sifatleri haqida mulohaza yuritadi Avloniy mazkur kitobining **"Tarbiyaning zamoni" bobida tarbiyani Qachon? Qanday? Kimlar? olib borishi mumkinligi haqida shunday deydi:** " Emdi ochiq ma'lum bo'ldiki, tarbiyani tug'ulgan kundan boshlamak, vujudimizi quvvatlandurmak, fikrimizi nurlandurmak, axloqimizi go'zallandurmak, zehnimizi ravshanlandurmak lozim ekan. Tarbiyani kimlar qilur? Qayda qilinur? degan savol keladur. Bu savolga, "Birinchi uy tarbiyasi. Bu ona vazifasidur. Ikkinchi, maktab va madrasa tarbiyasi. Bu ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidur", – deb javob bersak, bir kishi deyurki, "Qaysi onalarni aytursiz, bilimsiz, boshi paqmoq, qo'li to'qmoq onalarmi? O'zlarida yo'q tarbiyani qaydan olib berurlar", der. Mana, bu so'z kishining yuragini ezar, bag'rini yondurar. Otasiga nima dersiz, desak, qaysi ota? To'ychi, uloqchi, bazmchi, do'mbirachi, karnaychi, surnaychi, ilm qadrini bilmagan, ilm uchun bir pulni ko'zlari qiymagan, zamondan xabarsiz otalarni aytursizmi? Avval o'zlarini o'qitmak, tarbiya qilmak lozimdur». Darhaqiqat, bola tarbiyasini o'z vaqtida va to'g'ri tashkil etish hamda, tarbiyaga alohida tayyorgarlik ko'rish lozim ekan. Bu o'rinda barcha - tarbiyachi –pedagoglar, otanonalar, ta'lim tashkilotlari va butun jamoatchilik yakdillik bilan ish olib bormog'i lozimdir. Zero, buyuk pedagog Avloniy aytganidek: "Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidur".

Oilada farzand tarbiyasiga to'xtalib, Abdurauf Fitrat shunday degan edi: "Har bir oilaning saodati va izzati, albatta shu xalqni ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi, mamlakat va millat ham shuncha kuchli, tartibli bo'ladi. Agarda bir mamlakatning aholisi axloqsiz va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l qo'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi". Shuning uchun oilada farzandlarni tarbiyalashda oilaviy munosabatlar

tarbiyasiga ham e'tibor bermoq joiz ishdur. Sababi, qaysiki oilada o'zaro insoniy munosabatlar iliq, samimiy va ma'naviy yuksaklik asosida yo'lga qo'yilgan bo'lsa, o'sha oilaning farzandi jamiyat talablariga ham xuddi shunday ongli munosabatlarini bildiradigan ijtimoiy faol shaxs bo'lib yetishadi. Shu bilan birgalikda farzand tarbiyasida ayollarning o'rni katta ekanligi va hamma vaqt dolzarbligi uqtiriladi. Negaki, onaning barcha xislatlari, odamiylik fazilatlarini farzandlarga o'tadi va ularning ma'naviyatini zamon ruhi bilan qurollantiradi. Farzand tarbiyalashda ko'p asrlik milliy-pedagogik an'analardan, umuminsoniy qadriyatlardan keng, oqilona foydalanish masalalariga ham mamlakatimizda katta e'tibor berilmoqda. Bunda oilaning madaniy darajasi, oila muhitini qaror toptiradigan ma'naviy qadriyatlar va ehtiyojlarning roli nihoyatda kattadir. Oila mustahkamligining eng asosiy omili bu farzanddir. Xalqimizda "Bolalik uy bozor, bolasiz uy mozor" degan purhikmat naql bor. Haqiqatdan ham farzandning dunyoga kelishi inson hayotidagi eng muhim voqyealardan biridir.

Bizga ma'lumki bola tarbiyasining eng mukammal ko'rinishi oilada shakllanadi. Bolani qaysi yoshdan va qachondan boshlab tarbiyalash kerak? Jahon olimlarining olib borgan izlanishlariga ko'ra tug'ilganda barcha bolalar alohida qobiliyat va layoqat bilan dunyoga kelar ekan. Uni shakllantirish va tarbiyalash orqali bu yuzaga chiqadi. Tadqiqotchilar endi tug'ilgan chaqaloqlardan o'n nafarini olib tarbiyachilar va enagalar qo'liga topshirib, ularga uch yoshgacha alohida tarbiya va e'tibor berilgan, keyinchalik ularni har doimgidek oila va jamiyat a'zolariga qo'shilganda ular o'z tengdoshlaridan ajralib turuvchi, bilim saviyasi ancha yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatgan. Agar e'tiborsiz qoldirilsa qobiliyatlar sustlashib, oxir oqibat so'nar ekan. Bundan ma'lumki bolani bu yoshlarda e'tiborsiz qoldirish ko'p narsani yo'qotish demakdir. Olimlarning ta'kidlashicha, odamning aqliy jixatdan rivojlanishi asosan 3 - 4

yoshlik paytiga to'g'ri keladi. Ya'ni o'ziga kerakli bo'lgan ma'lumotlarni besh yoshgacha xotirasida to'siqlarsiz qabul qiladi, besh yoshdan oshgan bolada xotira jarayoni sustlashib boradi. Agar shu davrda uning tarbiyasiga e'tibor berilmasa, miya rivojlanishdan orqada qolishi yoki bolaning xulq-atvoriga yomon ta'sir qiladigan noxush odatlar shakllanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi. Toshkent, 2019 yil 31 dekabrda 1059-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-son «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi Farmoni.
3. *Sh. M.Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. O'zbekiston NMIU, 2017.*
4. I .A.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T.Ma'naviyat 2008.
5. A. Fitrat. "Oila yoki oila boshqarish tartiblari". T. "Ma'naviyat" 1998.
6. A.Avloniy «Turkiy guliston yoxud axloq» Ziyouz.uz.
7. www.daryo.uz sayti
8. M.Norbosheva "Bola tarbiyasida ota-ona mas'uliyati". "Maktabgacha ta'lim" jurnali, 2014 yil 7-son,8-9 betlar.

BOSHLANG'ICH MAKTABDA STEAM TEXNOLOGIYASI

Toshpulatova Ma'mura Ismailovna –Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD,

To'laganova Sayyora – Toshkent shahar Sergeli tumanidagi 353-umumta'lim maktabi boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi.

Elektron pochta: m.tashpulatova@mail.ru

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asosiy talabi bo'lib turibdi. Chunki, jamiyatda yuz berayotgan inqilobiy o'zgarishlarni insonning o'zini o'zgartirmasdan amalga

oshirib bo'lmaydi. Ammo, yangi kishini tarbiyalash o'z-o'zidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda maktablar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalari yetakchi o'ringa chiqib olgan hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yangilash zaruratga aylandi. Eskicha o'qitish usullari va metodlari ma'nan eskirib, ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlari va shakllariga ehtiyoj kuchaydi.

Qadimgi ajdodlarimiz olamning murakkab tabiiy jarayonlarini o'rganib borar ekan, insonni, uning ma'naviy-axloqiy kamolotini olamdan tashqarida emas, balki shu olamning ichida deb qaraydilar. Ularning fikricha, odam – olam ichidagi kichik olam bo'lib, unda katta olam (olami Kubro) ning barcha xususiyatlari o'z aksini topgandir. Bu hol olamni to'la tasavvur qilishdan oldin odamni, inson olamini yaxshi bilishni taqozo etadi. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, hozirgi davr rivojlangan mamlakatlarida insonni tabiatning oliy mahsuli sifatida, olamning bir parchasi deb qarashda biryozlamalikka berilib ketish kuzga tashlanadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ishki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.²⁷

Yaponlarda masalan, «maktab muvaffaqiyati va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan. Ta'lim to'g'risidagi g'amxo'rlik taniqli siyosatchilarning ham hamisha diqqat – e'tiborida bo'lgan. Shuning uchun ham AQSH ning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Techcherni, Fransiya Prezidenti F.Mitteranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatini harakatlantiruvchi kuch» deb hisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning ikki mingdan ortiq. Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmoqdalar. Ular faoliyatini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan, AQSH da xalqaro instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pchilikning faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilgan. Maktab dasturlarini o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv yo'l bilan amalga oshiriladi.

²⁷ Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent – "O'zbekiston" -2016.488 b.

Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarining e'tiroficha, maqbul hisoblanadi. 1961 yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi. Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

STEAM texnologiyasi ham Amerikada ishlab chiqilgan. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT). Bu mashhur universitetining shiori "Mind and hand" – "Aql va qo'l" dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba'zi o'quv yurtlarida STEAM ta'lim markazlari yaratildi.

Yurtimizda ham O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2019 yil 20 fevraldagi PQ-4199-son qaroriga asosan Respublikamizning har bir hududida iqtidorli yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochiladi. Ular STEAM fanlarini o'qitishga ixtisoslashgan.²⁸

Ilk bor STEAM atamasini Rita Kolvel ishlatgan bo'lsada, 2000-yilga kelib bu atama keng qo'llanila boshlandi. Va ko'plab taniqli olimlar bu texnologiyadan foydalanish tarafdori bo'lishdi. Ular Shimoliy Jorjiya universiteti Ta'limi kolleji professori, STEAM bo'yicha xalqaro ekspert Doktor Kerlis Vomak Veyne, Florida Davlat Universiteti STEM markazi direktori, Rabiye Razzuk, Turkiya Mehmet Akif Erso'y universiteti, Ta'lim fakulteti Professori Tilek Erduran Avji , Turkiya Oqsaray universiteti, Talim fakulteti doktori Sedef Janbazo'g'lu Biliji va Shuhrat Sattorov va boshqalar. Yurtimizda ham O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "2018–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi № PQ–3931-son qarorida ta'lim sifatini yaxshilash va innovasion ta'lim texnologiyalarini joriy etish vazifasi belgilangan. Unga ko'ra ilg'or jahon tajribasiga tayanib, yangi davlat ta'lim standartlari va umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturlarini, shu jumladan STEAM usulini bosqichma-bosqich joriy etish va takomillashtirish ko'zlangan.²⁹

Yuqori texnologiyali dunyoda yashashi kerak bo'lgan har bir bolaning shaxsiy rivojlanishiga erishishi uchun nimani o'rganish va o'rgatish kerak. Har bir

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2019 yil 20 fevraldagi PQ-4199-son qarori

²⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "2018–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi №PQ–3931- son qarori

bola o'ziga qaysi yo'nalish qiziq ekanligini o'z vaqtida tushunishi, maktab davrida aniqlashi va shu yo'nalishda rivojlanishda davom etishi muhimdir. Shu sababli, zamonaviy dunyoda o'qituvchi oldida mas'uliyatli vazifa turibdi: bolalarda oldindan ko'ra bilish qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish, sabab-ta'sir munosabatlarini o'rnatish, muntazamlik qidirish, ochiq muammolarni hal qilish.

Ma'lumki, bugungi kunda axborot oqimi juda katta va o'yin vositalari juda xilma-xil bo'lib, kichkina bola ulkan raqamli dunyoda adashib qolishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi bolalar uchun tushunarli bo'lgan vositalarni tanlashi kerak, bu ularda turli xil kompetentsiyalarni rivojlantirishga imkon beradi. Lego 2:0 robototexnika to'plami shunday vositaga aylanishi mumkin. LEGO konstruktori bolalarga, ularning xususiyatlaridan qat'i nazar, bilim olish va muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi

Masalan:

Segment to'g'ri chiziqning nuqtalar bilan chegaralangan qismidir. Segmentning boshlanishi va oxiri bor (segmentning boshi va oxiri qizil g'isht bilan ko'rsatilgan).

Nur. Boshi bor lekin oxiri yo'q.

To'g'ri. U har ikki yo'nalishda ham cho'zilishi mumkin (o'qituvchi g'ishtlarni "nuqtalar" ni biriktiradi) To'g'ri chiziq - bu ikki nuqta orasidagi masofa eng qisqa bo'lgan chiziq.

Birinchi sinf o'quvchilari uchun to'g'ri chiziq bir-biriga yaqin bo'lgan nuqtalar to'plami ekanligi ayon bo'ladi. Bolalar buni Lego g'ishtlaridan (nuqta) to'g'ri chiziq qurish orqali aniq ko'rishadi.

Chiziqda yotgan va yotmagan nuqtalarni ko'rsatish uchun siz qo'llanmadan foydalanishingiz mumkin. Doskaga biriktirilgan legog'ishtchalar yordamida siz bir nuqta orqali ko'plab to'g'ri chiziqlar o'tkazish mumkinligini va ikkita nuqta orqali faqat bitta to'g'ri chiziq o'tkazish mumkinligini aniq ko'rsatishingiz mumkin.

3-sinfda o'quvchilar to'rtburchak, kvadratning maydoni bilan tanishadilar. Kvadrat, to'rtburchakning perimetri va maydonini topish formulalarini o'rganadi.

4-sinfda o'quvchilar to'rtburchakning diagonallari bilan tanishadilar.

LEGO Education WeDo prototipi robotidan foydalanishning o'ziga xos algoritmi sifatida biz undan atrofdagi olam darslarida foydalanishga misollar keltiramiz.

1. Darsning mavzusi "Afrika hayvonlari". Bolalarga krossvord taklif etiladi, o'quvchilar Afrika hayvonlari haqida taqdimotlar qilishlari (hayvonlarning nomlari krossvordning kataklariga to'g'ri keladi) orqali krossvord to'ldiriladi.

Shundan so'ng, o'qituvchi 5-6 o'quvchi yoki juftlikdan iborat jamoalarni o'zlariga yoqqan Afrika qit'asining istalgan hayvonini yig'ishga taklif qiladi.

Ishning keyingi qiziqarli bosqichi adabiyot darslarida robototexnikadan foydalanish bo'lishi mumkin. Mana bir misol. O'quvchilar K. Chukovskiyning "O'g'irlangan quyosh" asarini o'rganadilar. Asar asosida Lego figuralari quriladi, keyin hamma birgalikda filmni suratga oladi va tahrir qiladi. Olingan loyiha boshqa sinf o'quvchilariga ko'rsatiladi, bu esa adabiyot va o'qishga qiziqish uyg'otadi.

Hayotimizning o`ziga xos xususiyati - o`zgarishlarning kuchayishi. Biz tug`ilganimizdagi dunyodan juda farq qiladigan dunyoda yashayapmiz va o`zgarishlar sur`ati tezlashishda davom etmoqda.

Bugungi maktab o`quvchilari: hali mavjud bo`lmagan kasblarda ishlashlari, hali yaratilmagan texnologiyalardan foydalanishlari, biz faqat taxmin qilishimiz mumkin bo`lgan muammolarni hal qilishlari kerak.

Maktab ta`limi ilg`or rivojlanish maqsadlariga mos kelishi kerak.

Ilmiy-tadqiqot va fan-amaliy faoliyatni o`z ichiga olgan integratsiyalashgan ta`lim jarayoni bolalarga tabiatshunoslik sohasidagi jonsiz tabiat ob`ektlari bilan yaxshiroq tanishish imkonini beradi va modellarni loyihalash va dasturlash bo`yicha birinchi ko`nikmalarni egallashga yordam beradi. Bu farzandlarimizning istiqbolli kelajagi uchun yanada yaxshi zamin yaratadi.

STEAM yondashuvining asosiy g`oyasi quyidagilardan iborat: amaliyot nazariy bilimlar kabi muhimdir. Ya`ni, o`rganish davomida biz nafaqat miyamiz, balki qo`llarimiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devoridagi ta`lim tez o`zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bu yerda bolalar turli fanlarni muvaffaqiyatli o`rganish uchun ham aqli, ham qo`llaridan foydalanadi. Ular olgan bilimlarni o`zlari "qazib" oladilar.

MAKTABGACHA TA`LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TA`LIM TEXNOLOGIYASI VA LOYIHALASHTIRISH

Abdumajitova S.A

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta`lim fakulteti,

—Maktabgacha ta`lim metodikasi kafedrası o`qıtuvchısı

sayyohat@terdupi.uz

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ilm-fan, texnika, ta`lim, madaniyat, ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik, nostandart qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirishga qiziqish uyg`otadigan ta`lim va tarbiya jarayoniga yangi STEAM-texnologiyalarni joriy etish ta`lim tizimini integratsiyalashuviga asos bo`ldi.

Bugungi kunda STEAM ta`limi dunyodagi asosiy tendentsiyalardan biri bo`lib, fanlararo amaliy yondashuvni qo`llashga asoslangan. Bunday ta`limning majburiy shartlari uning uzluksizligi va bolalarning ish guruhlarida o`zaro muloqot qilish qobiliyatidir, ular g`oyalarni to`plashlari va fikr almashishlari mumkin. «LEGO-dizayn», «matematik rivojlanish», «sehrgar-qog`oz», «multstudiya», «dunyo bolalar nigohida» kabi modellashtirish-modulning asosini

tashkil etadi. STEAM bolalarni ilhomlantiradi, kashfiyotchilar va olimlar singari tadqiqotlarni olib borishni, texnologlar sifatida modellashtirishni, muhandislar kabi loyihalashni, rassom kabi chizishni, matematiklar kabi o'ylashni va bolalar kabi o'ynashni o'rgatib boradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida yosh avlodning ijodiy salohiyatini rivojlantirish muhim vazifa bo'lib qolmoqta, bu esa o'z navbatida tizimning psixologik qonunlarini hisobga olgan holga ta'lim jarayonini takomillashtirishni talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim pedagoglari faoliyatlarini STEAM texnologiyasi orqali tashkil etsalar bolalar qo'shimcha amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. O'yinlar shaklida qiziqarli mashg'ulotlar bolaning ijodiy salohiyatini ochib beradi. Bolalar sodir bo'layotgan voqealar o'rtasidagi munosabatni ko'rishni o'rganadilar, mantiq tamoyillarini yaxshiroq tushunadilar va o'z modellarini yaratish jarayonida ular yangi va o'ziga xos narsalarni kashf etadilar. Kompleks yondashuv ularning qiziqishini rivojlantirishga va ta'lim jarayoniga jalb qilinishiga yordam beradi. STEAM texnologiyasi zamonaviy ta'limda tobora ko'proq asosiy shaxsiy qobiliyatlarni shakllantirishga, bolalarning muammoni mustaqil ravishda hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga, bilim bilan ishlash qobiliyatini yaxshilashga, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Shu munosabat bilan bolalarda texnik fikrlashni shakllantirish, tadqiqot, muhandislik-konstruktorlik ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

STEAM yondashuvi tufayli bolalar sodir bo'lgan hodisalarning mantiqiy jarayoniga kirib, ularning munosabatlarini tushunishlari, dunyoni tizimli ravishda o'rganishlari va muhandislik, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini rivojlantirishlari, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirishlari, boshqaruv va o'z-o'zini taqdim etish asoslarini o'rganishlari mumkin.

STEAM ta'lim texnologiyasini loyihalashtirish

Quyida STEAM texnologiyasi bo'yicha «Bolalar nigohida dunyo» loyihasi taqdim etiladi.

Loyihaning xususiyatlari: guruhlararo hamkorlik. **Maqsad:** STEAM – texnologiyaning

ta'lim modullarini joriy etish: «Lego-dizayn», «matematik rivojlanish», «sehr-gar-qog'oz», «multstudiya» maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ilmiy-texnikaviy ijodga jalb qilish.

Loyiha vazifalari:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogic jihatdan maqsadga muvofik, ilmiy va ijodiy rivojlanish muhitini yaratish.
2. “LEGO-konstruksiyalash”, “matematik rivojlanish”. “sehr-gar-qog'oz”, «multstudiya», «dunyo bolalar nigohida» kabi o'quv modullarining ishini tashkil etish.
3. Ota-onalarni bolalar bilimni o'rganish ishlariga qiziqish va bog'lash.
4. Tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish, bolalarning o'zini o'zi anglashi.
5. Loyihaning boshqa ishtirokchilari bilan hamkorlik qilish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Yangilik: maktabgacha ta'limda ta'lim sohalarini integratsiyalashuvini hisobga olgan holda faoliyatlarda zamonaviy metodlar va STEAM-texnologiyalarining elementlarini kompleks ishlatish. Maqsadga erishish va muammolarni hal qilish uchun quyidagi modular ishlab chiqildi.

«LEGO-dizayn» moduli.

Ushbu modul Lego dizaynerlari yordamida modellashtirish bilan bolalarni tanishtirishga imkon beradi. «LEGO-Construction» ta'lim moduli orqali-amaliy va aqliy eksperiment o'tkazish, umumlashtirish, nutqni rivojlantirish va nutq sharhlarini va o'z faoliyatining natijalarini ishlab chiqish qobiliyati

-ona tilini erkin muloqot (so'z birikmalari, nutqning grammatik tuzilishi, fonetik tizim, semantic tuzilishning boshlang'ish g'oyalari)

-yangi tasvirlarni yaratish, tasavvur qilish, o'xshashlikdan foydalanish qobiliyati.

«Matematik rivojlanish» ta'lim moduli.

U stol o'yinlarini rivojlantirish, hissiy rivojlanish uchun qo'llanmalar, geometric jismlar va raqamlar to'plamlari, matematik rivojlanish yo'nalishlari

bo'yicha namoyish va tarqatma materiallar, mantiqiy jumboqlar, sorterlar, hisob taxtasi, matematik dizaynerlar va boshqalarni o'z ichiga oladi. «Matematik rivojlanish» ta'lim moduli orqali-bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik rivojlanish muammolarini kompleks hal etish matematik rivojlanish o'yinlarida va kognitiv tadqiqot ishlarida amalga oshiriladi. «Wizard-qog'oz» orqali modellashtirish bolalarni elim va qaychi bilan katlama qog'ozining eng qadimgi san'at dunyosiga tanishtirishga yordam beradi. Origami darslari bolalarda o'zlarining bilim manfaatlarini qondirish, ushbu ta'lim sohasidagi xabardorlikni oshirish, muloqot qobiliyatlarini boyitish va qo'shma faoliyatni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lish imkonini beradi. Shuningdek, bolalarning nutqini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

STEAM-texnologiyasining bir qismi bolalarni raqamli texnologiyalar bilan tanishtirishdir. Bunga yordam «mul'tstudiya» moduli, bolalar ko'zlari bilan dunyoni yaratadilar. Bu esa bolalarning «mul'tstudiya» orqali o'z mul'tiplikatsion fil'mini yaratish orqali turli loyihalarda bolalarning ish natijalarini zamonaviy darajada namoyish etish imkonini beradi. Bunda bolalar:

-AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) va raqamli texnologiyalarni o'zlashtiradilar; -media texnologiyalarini o'zlashtiradilar; -badiiy va texnik ijodiyot sintezi asosida samarali faoliyatni tashkil etadi.

Loyiha maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining ustuvor turlarida amalga oshirilmoqda:

-o'yin , -dizayn , -bilim-tadqiqot faoliyati , -loyiha faoliyati , -badiiy-ijodiy faoliyatning turli turlari.

Loyihaning amaliy ahamiyati:

Loyiha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonida STEAM –ta'limini joriy etishning ijobiy tajribasi asosida texnologiyaning elementlarini kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda loyihalashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

6. Abdumajitova, S. A. (2023). WAYS OF USING STEAM TECHNOLOGIES IN MODERN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 349-353.
7. Abdukasimovna, A. S. (2023). THE NEED TO USE STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PRESCHOOL EDUCATION. Scientific Impulse, 1(9), 1736-1741.
8. Abdukasimovna, A. S. (2023). PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 25-30.
9. Abduqosimovna, A. S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISH JARAYONI. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 111-118.
10. Абдумажитова, С. (2023). STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 429-442.

**BOSHLANG`ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK
MAZMUNLI MASALALARDAN FOYDALANISH.**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o`qituvchisi,
Imomberdiyev Sultanmurad Saitg`aniyevich

Maqolada hozirgi kunda boshlang`ich maktab ta`lim tizimi va mazmunini yangilash, sifat samaradorligini oshirish hamda ta`limning zaruriy zamonaviy vazifalaridan - ekologik ongini shakllantirishga qaratilgan. Bu nafaqat barcha tirik mavjudotlarga bo`lgan muhabbat va hurmat, balki atrofda sodir bo`layotgan noxush jarayonlar uchun shaxsiy javobgarlik hissidir

Kalit suzlar: ekologiya, matematika, atrof muhit, eko-matematika, boshlanq`ich sinflar.

Ekologik ta`lim tabiat orqali, tabiat ichida, tabiat uchun atrof-muhit haqidagi bilimlarni shakllantirishni o`z ichiga olgan o`quv faoliyatini tashkil etishni o`z ichiga oladi [4]. Bu ikki so`zda qancha xil ma`no bor: o`simliklar ekologiyasi, hayvonlar ekologiyasi, o`rmon ekologiyasi. Bu o`tgan asrdan. Endi esa ko`proq yangi, unchalik tanish bo`lmagan narsalarni eshitasiz: videoekologiya, ruh ekologiyasi... Ta`limni ko`kalamzorlashtirish ekologik qadriyatlarni shakllantirish asosida yangi dunyoqarash va faoliyatga yangicha yondashuvni shakllantirishni anglatadi. Ekologik ta`lim - bu borliqning umuminsoniy, tabiiy qadriyatlariga asoslangan yangi qadriyatlar yo`nalishi: inson, tabiat, yaratilish. Ekologik ta`limning pirovard maqsadi insonlarni tarbiyalash va ularning xulq-atvorini o`zgartirishdir[3].

“Ekologiya” tushunchasi biologiyaning faqat bir tarmog`i bo`lishdan to`xtaydi va zamonaviy inson madaniyatini belgilovchi tushunchaga aylanadi. Bugungi kunda o`qituvchilarning fidoyiligi va ishtiyoqi tufayli biologiya, kimyo, iqtisod va boshqa fanlar bo`yicha bilimlar yig`indisi sifatidagi oddiy ekologik ta`lim g`oyasidan voz kechilmoqda. Ekologik ta`lim aniq fanlararo xususiyatga ega ekanligi, bu bizning atrof-muhitga bog`liqligimizni tushunishga yordam beradigan va uning uchun mas`uliyatni o`z zimmasiga olishga qodir ekanligi, ekologik ta`lim sohasida oqilona qarorlar qabul qilish tajribasi mavjudligi haqida tushuncha paydo bo`ldi. iqtisodiyot va siyosat[3]. Ekologiya va pedagogika sohasidagi muammolarni hal etishda ekologik ta`limning falsafiy va uslubiy kuchini chuqur anglash uchun pedagoglarning ekologik ta`limda yanada puxta o`ylangan ishtiroki talab qilinadi. Men atrof-muhit muammolarini hal qilishda o`z hissamni bolalarni dunyoda, ularning atrofida va ular bilan sodir bo`layotgan voqealarga qiziqtirishda ko`raman.

Matematika hali ekologiya bilan yetarlicha bog`lanmagan fanlardan biri bo`lib, shu bilan birga bu fanlar bir-biri bilan chambarchas bog`langan. Maktab ta`lim jarayonida o`quvchilarning ekologik bilimlarini matematika darslari orqali,

tegishli materialdan foydalangan holda ham oshirish mumkin. Men o'qituvchi sifatida o'quvchilarimga tabiatga oid adabiyotlardan olingan ma'lumotlarga asoslangan vazifalarni taklif qilishim mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish talabalarni ekologiya muammolari bilan singdiradi va kelajakda tabiatga noto'g'ri hujum qilish bilan bog'liq xatolarga yo'l qo'ymaydi. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, matematikani ko'kalamzorlashtirish inson bilimlarining rivojlanish jarayonini vaqt va makonda kuzatish imkonini beradi. Boshqa barcha fanlar kabi matematika ham odamlarning amaliy ehtiyojlaridan kelib chiqqan. Tabiat hodisalarini tahlil qilish va texnik muammolarni hal qilish uchun matematikaning butun bo'limlari tashkil etilgan. Ekologiyada bo'lgani kabi, matematikada ham ilmiy kashfiyotlarning ikkita asosiy manbai mavjud: amaliyot va topilgan faktlarni tizimlashtirish zarurati, ularni tahlil qilish, tizimlashtirish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlashtirish. Matematika tabiat ob'ektlari va hodisalarining holatini, tabiiy va ijtimoiy muhitdagi inson faoliyatining ijobiy va salbiy oqibatlarini miqdoriy baholash qobiliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Ekologik vazifalarni boshlang'ich maktabda qo'llash yaxshidir. Ushbu sinflarda bolalar uchun mavjud bo'lgan "ekologik" axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish tavsiya etiladi. Bu yoshdagi bolalarni tarbiyalashdan maqsad atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirishdir. Vazifalar mavzulari juda xilma-xil bo'lishi mumkin: bioekologik, geoekologik, sotsiologik, tarixiy, shu jumladan atrof-muhitni boshqarish muammolari bo'yicha muammolarni hal qilish va boshqalar. Matnli topshiriqlar atrof-muhit, unga g'amxo'rlik qilish, atrof-muhitni oqilona boshqarish, uning tabiiy boyliklarini tiklash va ko'paytirishga oid savollarni ochishga imkon beradi. Har bir matematika kursi ekologik ongni shakllantirishga hissa qo'shishi mumkin.

Men boshlang'ich maktab uchun tabiiy resurslarni saqlashga qaratilmagan bir qator ekologik vazifalarni tanladim. inson salomatligi, atrofdagi dunyo go'zalligini ko'rish imkoniyati orqali ekologik madaniyatni, jumladan, tabiatga muhabbatni rivojlantirish. Har bir topshiriqdan so'ng qisqacha sharh yoki muhokama uchun savollar taklif etiladi, muhokama davomida o'quvchilarda

atrof-muhitga oid tushunchalar rivojlanadi. Ularning yechimlari elementardir, lekin ular amalda paydo bo'lganidek shakllantiriladi, ya'ni. etishmayotgan yoki ortiqcha ma'lumotlar. Shuning uchun darsning salmoqli qismi topshiriqlar mazmunini tushuntirish va tahlil qilishga sarflanadi.

Masalalar:

17. Olimlarning fikriga ko'ra, 3 kishidan iborat oilaning butun hayoti davomida 1200 daraxt kerak bo'ladi. 5 kishilik oila uchun nechta daraxt ishlatiladi?

18. 1 kg zig'irdan siz 40 km ipni olishingiz mumkin. 280 km ip yasash uchun necha kilogramm zig'ir kerak?

19. Qadimgi kunlarda rus dehqonlari jo'ka po'stlog'idan poyafzal yasashgan. Bir juft poyafzal uchun 3 ta daraxtning qobig'ini olib tashlash kerak edi. Har bir dehqon yiliga 42 juft poyafzal kiygan. Dehqon yalangoyoq yurmaslik uchun yiliga nechta daraxtni yalang'ochlashi kerak?

20. Xalq tabobatida aspen barglarining infuzioni ishlatiladi. Kuniga 6 marta, har 2 soatda 1 osh qoshiqdan ichiladi. Agar ertalab soat 9 da boshlasangiz, oxirgi qoshiq infuzionni qaysi vaqtda olish kerak?

21. Rossiyada qutulish mumkin bo'lgan qo'ziqorinlarning 200 turi mavjud, biroq ayni paytda qo'ziqorin yig'uvchilar faol ravishda to'playdi va ulardan 1/10 dan ko'p bo'lmagan miqdorda iste'mol qiladi. Qancha qutulish mumkin bo'lgan qo'ziqorinlar deyarli iste'mol qilinmaydi?

22. Tana uchun zarur bo'lgan S vitaminining kunlik iste'moli 120 gramm apelsin yoki 30 gramm qora smorodina tarkibida mavjud. Qora smorodina apelsinga qaraganda necha marta C vitaminiga boy?

23. 1 gektar grechkadan asalarilar 60 kg, 1 gektar yerdan esa 3 baravar ko'p asal yig'adi. 5 gektar g'alladan 5 gektar grechkadan necha kilogramm ko'p asal yig'iladi?

24. Urug` berishga qodir qarag`ayni etishtirish uchun 100 yil kerak bo`ladi va bunday qarag`ayni kesish uchun 5 daqiqa kerak bo`ladi. Daraxtni o`stirishdan necha marta tezroq yo`q qila olasiz?

25. Elba daryosida (Germaniya) ilgari 20 turdagi baliqlar yashagan, hozirda faqat ilon balig`i, daryo kambali va shirali. Daryoning ifloslanishi tufayli qancha baliq turlari yo`qolib ketdi [2].

26. 1 sm qalinlikdagi unumdor tuproq qatlami hosil bo`lishi uchun 400 yil kerak bo`ladi. Uning qalinligi 20 sm ga yetishi uchun necha yil o`tishi kerak?

27. 20 kg chiqindi qog`oz bitta daraxtni qutqaradi. 100 kg chiqindi qog`oz qancha daraxtni tejaydi?

28. Bizning iqlim sharoitida erga tashlangan banan qobig`i taxminan 2 yil davomida parchalanadi. Tashlab ketilgan sigaret qoldig`i parchalanishi uchun ikki yil ko`proq vaqt ketadi. Plastik paketning parchalanishi sigaret qoldig`iga qaraganda sakkiz yil ko`proq vaqtini oladi. Qop necha yil davomida parchalanadi? Banan qobig`i necha yil oldin parchalanadi? (12 yil, 10 yil).

29. Zavod tozalash inshootlaridan kuniga 3000 litr suv o`tadi. 27000 litr suv necha kunda tozalanadi? Tozalash inshootidan soatiga necha litr suv o`tadi?

30. Sinfingizdagi har bir o`quvchi ulardan 5 tadan tanlab olsa, nechta gulli o`simlik nobud bo`ladi? Va agar besh emas, balki 10 dona bo`lsa? Bundan qanday xulosa chiqarish mumkin?

31. Zavod chiqindilarni daryoga tashlaydi. Bir daqiqada daryoga 100 litr iflos suv kiradi. Daryoga soatiga, kuniga qancha ifloslangan suv kiradi?

32. Bir soat ichida tungi ovchi - ko`rshapalaklar 165 ta bezgak chivinlarini yeyishi mumkin. Bir oyda qancha zararli hasharotlarni yo`q qiladi [1].

Ekologik vazifalardan foydalanish odamlarning bir-biriga va tabiiy muhitga munosabati bog`liq bo`lgan ekologik ong darajasining ko`rsatkichidir, ya`ni. insoniyatning omon qolishi. Matematikani ekologiyalash o`quvchilarning dunyo va uning ekologik muammolari haqidagi bilimlariga hissa qo`shadi; *talabalarning o`quv faoliyatini rag`batlantirish va ekologik muammolarni hal qilishda matematikaning roli haqida g`oyalarni shakllantirish amalga oshiriladi.*

ADABIYOTLAR RO'YXATI

6. Burmistrova E.N., Ekologik mazmun bilan bog'liq muammolar // Boshlang'ich maktab. – 2007 yil - №9
7. Zaynullin M.N. / Matematik kompetentsiyani shakllantirish vositasi sifatida ekologik mazmunli vazifalar / MN Zaynullin, Savelyeva SS // Alma mater. - 2010. - No 3. - B.67.
8. Stepanova I.A., Kichik maktab o'quvchilarining ekologik ta'limiga ba'zi yondashuvlar // Boshlang'ich maktab. - 2007 - № 7
9. Tsvetkova I.V., Boshlang'ich maktab uchun ekologiya / V.X. Yanaeva. - Yaroslavl: Rivojlanish akademiyasi. - 2008 yil
10. Ochilov Fariddun Izatulloevich. *Features Of Teaching The Subject “Natural Sciences” To Primary School Students On The Basis Of The Competence-Based Approach. 2023. 4 Part 3. – P. 113-117.*

NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN TADQIQOT VA O'QITISHNING AHAMIYATI

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti

@manzil: fazliddinabdurazakov83@gmail.com

Telefon: +99891-711-84-84

Annotatsiya: O'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlikning o'rnini katta. Bunda so'zga chiqayotgan kishi nutqining tuzilishini ko'rib chiqish va buning uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalarni bilish muhim rol o'ynaydi. Bu haqida ko'plab olimlarimiz o'rganish olib borib, samarali natijalarga erishgan. Mazkur tezisda ushbu fikrlar haqida so'z

borib, o`quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish orqali estetik tarbiyani rivojlantirish asosiy maqsadimiz.

**Kalit so`zlar:** nutq, notiqlik, ritorika, voizlik, estetik go`zallik, madaniyat, qobiliyat.

Kirish. Notiqlik san`atiga qiziqish kuchayishi bilan rivojlana boshlagan mantiq dastlab gapiruvchi uchun muhim bo`lgan masalani hal etishga harakat qilgan. Qadimgi notiqning fikricha, yaxshi nutqning kuchi fikrlarning o`zaro bog`lanishi bilan belgilanadi - agar tinglovchilar bir fikrni qabul qilsa, u bilan bog`liq qolgan fikrlarini ham tan olishi kerak.

Tinglovchilarga haqiqatni yetkazish va ularni u yoki bu fikrning to`g`riligiga ishontirish bilan bog`liq har qanday axborot uzatish jarayoni o`zaro bog`liq 3 unsurdan tashkil topadi.

Birinchi unsur - isbotlanishi kerak bo`lgan fikr.

Ikkinchi unsur- fikrning to`g`riligini isbotlovchi asos va dalillar.

Uchinchi unsur - namoyishi, ya`ni fikr va asos, dalillar o`rtasidagi aloqani ko`rsatuvchi mantiqiy bog`lanish.

Fikrlashning mantiqiylikini ta`minlashda bu unsurlar borasida shakllangan qoidalarga rioya etish muhim ahamiyatga ega.

Yunon madaniyati, xususan, Afina notiqlik san`ati tanazzulga yuz tutgan bir paytda Italiyada Rim notiqlik san`ati rivojlana boshladi. U antik notiqlikning yana bir muhim tarmog`i edi. Bu notiqlik lotin tilida shakllanganligi tufayli "**Lotin notiqligi**" deb ham yuritiladi.

Rim imperiyasi ijtimoiy mazmuni jihatidan quldorlik tizimiga asoslangan bo`lib, unda faqat ijtimoiy tuzum taraqqiyoti emas, balki notiqlik san`ati taraqqiyotida ham Yunoniston tarixining, xususan, Afina tarixining ayrim

bosqichlarining takrorlanishini ko`ramiz. Chunki Rim madaniyatiga yunon, xususan Attika madaniyati katta ta`sir o`tkazgan edi. Negaki, yunon demokratiyasining ravnaqi eramizdan oldingi I asrga to`g`ri kelsa, Rim imperiyasining rivojlanish davri eramizdan oldingi IV-III asrlarga to`g`ri keladi. Shuning uchun ham ilg`or yunon madaniyati, yunon notqlik san`atining Rim notqlik san`atiga ta`sir etishi tabiiy bir hol edi.

Notqlik san`ati - bu, asosan, nutqning og`zaki shakli. Nutq madaniyati esa, nutqning ham og`zaki, ham yozma shakli uchun taalluqli tushunchadir. Notqlik nutq vositasida kishilarga muayyan g`oya va maqsadlarni yetkazishni, tushuntirishni, ta`sirlantirishni, ularni ma`lum maqsadda safarbar qilishni ko`zda tutadi.

Notiq nutqi ko`pchilik tinglovchilarga, keng auditoriyaga mo`ljallangan bo`ladi. Notqlik ko`proq nutqning mazmuniga, mantiqiy asoslariga va ta`sirchanligiga e`tibor qaratadi. Shu bilan birga tilshunoslik, falsafa, mantiq kabi fanlardan olingan nazariy bilimlarga suyanan holda to`g`ri, ta`sirli nutq tuzish yo`llarini o`rgatadi. Nutq madaniyati esa madaniy nutq, tilshunoslikning sohasi sifatida adabiy til me`rlari, nutq, nutqning kommunikativ sifatlari, nutq uslublari, nutqda uchrashi mumkin bo`lgan kamchilik va xatolar, nutq talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi. Unda eng avvalo, fikrning aniq, ravon, mantiqan to`g`ri, sof, ta`sirli va maqsadga muvofiq bo`lishi talab qilinadi.

Notqlik san`atida e`tiborni tortish, ta`sirchanlikni oshirish maqsadida ma`lum o`rinlarda dialektal, jargon so`zlarni ishlatilish holati kuzatiladi. Nutq madaniyatida bu holatga yo`l qo`yilmaydi. Notqlik san`atida intonatsiya, gradatsiya, jest (qo`l, yuz harakatlari)ga ko`p e`tibor qaratiladi. Lekin, har ikkisida ham fikr o`quvchi yoki tinglovchiga yetib borib, ma`lum ta`sir ko`rsatsa, yaxshi nutq sanaladi. So`zlashdan maqsad - fikr anglatish. Zotan, tilning vazifasi ham shu.

Tilni yaxshi bilish tilning grammatik qonun-qoidalarini, lugʻat boyligini hamda fonetik va stilistik xususiyatlarini puxta oʻzlashtirib olish bilan belgilanadi. Koʻpincha notiq soʻzga chiqishdan oldin fikrlarini yozma shaklda tayyorlaydi: nimalar haqida toʻxtalmoqchi, qanday misollar keltirmoqchi, ana shularni yozib chiqadi. Ayrim kishilar, ayniqsa, talaba-yoshlar maqsadlarini ogʻzaki soʻzlab bermoqchi boʻladilar-da, koʻpchilikning salobati bosib, gaplarini yoʻqotib qoʻyadilar yoki yozganlarini bosh koʻtarmay oʻqib beradilar.

Inson nutqi ikkiga boʻlinadi:

1. Ogʻzaki;

2. Yozma.

Yozma nutq adabiy til normalariga va dramaturgiyaga boʻysunadi. Ogʻzaki nutq yozma nutqqa tayanadi va til orqali ifodasini topadi. Bundan tashqari nutq soʻzlashuv vositasi boʻlib, davlat va jamiyatning barcha sohalariga xizmat qiladi.

Darhaqiqat, kishilar chiroyli, mazmundor nutq masalasi bilan juda qadimdan qiziqib keladilar. Qadimgi Gresiyada (Yunoniston) va Rimda nutq madaniyatining nazariy asoslari yaratildi. Nutq oldiga qoʻyiladigan talablar ishlab chiqildi. Bunga quldorlik tuzumining rivojlanishi, quldorlik demokratiyasi sabab boʻldi. Bu davrda davlatning, savdo-sotiqning, sud ishlarining nihoyatda taraqqiy etishi notiqlikni sanʼat darajasiga koʻtardi. Yetuk inson boʻlish uchun albatta, notiqlik sanʼatini egallash shart qilib qoʻyiladi. Ana shu ehtiyoj tufayli notiqlik nazariyasi yaratiladi.

Nafas uchun 6 mashqdan iborat trening:

1. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligida. Gavda erkinligi tekshiriladi. Buloqdan hovuchlab olgan suv boshdan quyib yuboriladi. Ishdan charchagan gavda muzday suvdan maza qilganligi seziladi. Nafas olinadi va qoʻllar ham yelka kengligida yuqoriga qaratib koʻtarilgan holda tik turiladi. Bunda gavdada erkinlik seziladi, nafas chiqariladi.

2. Birinchi holatni buzmaganda holda engashiladi. Xuddi hayotga endigina kelgandek his etiladi. Nafas olinadi, nafas chiqariladi.

3. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligidan ziyodroq kenglikda, qo'llar ikki yonga tortilgan. Nafas olganda o'ng qo'l yarim doira shaklida tepadan chap qo'l tomon harakatlantiriladi. Gavda yon tomonga engashadi. Mashq aksincha yana davom etadi. Bunda ham o'zni xuddi so'ngan oydek tasavvur qilish mumkin.

4. Dastlabki holat - oyoqlar yelka kengligida, qo'llar xuddi kamon otayotgandek. Ana shu holatda kamon ipi tortilganda nafas olinadi. Kamon tortilgan tomondagi oyoq-tizza bukiladi. Dastlabki holatga qaytganda nafas chiqariladi. Qo'l va barmoqlar erkin. Mashq aksincha davom ettiriladi.

5. Muvozanatni saqlay olish mashqining dastlabki holati - o'ng oyoq orqaga bukiladi va chap qo'l bilan ushlanadi. O'ng qo'l oldinga tortiladi, nafas olinadi. Dastlabki holatga qaytganda nafas chiqariladi. Mashq aksincha qaytariladi. Bu mashqda bironta holat tasavvur qilinmasa-da, psixofizik harakatni amalga oshirilishi juda foydalidir. (Bu holatda beshgacha sanab, to'rt marta o'zgaradigan holatda mashq qila olgan talabalar ham bo'lgan. Bu ularning irodasini ham tarbiyalaydi.)

6. Agar chiroyli qomat ijrochiga albatta kerak, degan maqsad bo'lsa, navbatdagi mashqni to'g'ri bajarish zarur. Qo'llar tarang qilib ko'tarilib birlashtiriladi, bosh ikki qo'l orasida siqilib qoladi. Oyoqlar uchiga ko'tarilganda nafas olinadi. Orqaga qaytgach nafas chiqariladi.

ADABIYOTLAR:

4. Alisher Navoiy Xamsa. Hayrat ul-abror. Mukammal asarlar to'plami. 7-tom. - Toshkent, 1991.
5. Inomxo'jayev S. Badiiy o'qish asoslari. -Toshkent, 1973.
6. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. -Toshkent, 1993.

O'QUVCHILARGA AXLOQIY-ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti

@manzil: fazliddinabdurazakov83@gmail.com

Telefon: +99891-711-84-84

Annotatsiya: Mazkur tezis umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari, oliy o'quv yurti talabalari hamda mustaqil tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan. Ushbu tezisda nutq madaniyati va notiqlik san'ati, ularning umumiy o'xshashligi, har ikkalasi ham inson nutqi bilan aloqadorligi, nutq madaniyati tilni qonun-qoidalarini ongli idrok etish, aniq, ravshan, ifodali nutq tuza olish mahorati bilan yuzaga kelishi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: notiqlik, san'at, madaniyat, kutubxonachi, muomala, axborot-kutubxona, mutolaa, kitobxonlik.

Kirish. Nutq madaniyati ko'p ma'noli tushunchadir. Nutq madaniyati tadqiqotchilaridan K.S.Gorbachevich, G.O.Vinokurning nutq madaniyati tushunchasi "nutqning to'g'riligi, ongli va tabiiyligini ifodalovchi tushuncha" nazariyasidan kelib chiqib, nutq madaniyati *birinchidan*, nutqning to'g'riligini talab qiluvchi, til normasiga amal qiluvchi; *ikkinchidan*, fikrning ifodaviyligi va ifodaning ko'proq samaradorligini o'zida qamrab oluvchi soha ekanligini ta'kidlaydi.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib, K.S.Gorbachevich nutq madaniyati - nutqning to'g'riligi va ma'lum nutq ko'rinishida til vositalarining ongli qo'llanilishini tekshiruvchi soha ekanligini qayd etadi.

Notiq nutqi ko'pchilik tinglovchilarga, keng auditoriyaga mo'ljallangan bo'ladi. Notqlik ko'proq nutqning mazmuniga, mantiqiy asoslariga va ta'sirchanligiga e'tibor qaratadi. Shu bilan birga tilshunoslik, falsafa, mantiq kabi fanlardan olingan nazariy bilimlarga suyanan holda to'g'ri, ta'sirli nutq tuzish yo'llarini o'rgatadi. Nutq madaniyati esa madaniy nutq, tilshunoslikning sohasi sifatida adabiy til me'rlari, nutq, nutqning kommunikativ sifatlari, uslublari, nutqda uchrashi mumkin bo'lgan xatolar, nutq talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi. Unda eng avvalo, fikrning aniq, ravon, mantiqan to'g'ri, sof, ta'sirli va maqsadga muvofiq bo'lishi talab qilinadi. **Shu o'rinda nutq madaniyati va notqlik o'rtasidagi ba'zi o'xshashliklarni qiyoslasak.**

Nutq madaniyati va notqliklar o'rtasida ba'zi o'xshashliklar:

- ✓ Nutq madaniyati keng ma'noda abadiy til bilan bog'liq. Notqlik san'ati esa so'zga chuchanlik, jozibali ovoz va boshqalar.
- ✓ Notqlik - bu nutqning og'zaki shaklidir. Notqlik san'ati - og'zaki nutq san'atidir.
- ✓ Nutq madaniyati - sohaning maqsadi, barchaning orzusi, butun xalqning nutqini madaniylashtiradi.
- ✓ Notqlik aniq bir shaxs.
- ✓ Notqlik va notqlik san'ati haqidagi fan ancha qadimiy tarixga ega, nutq madaniyati ilmiy muammo va ilmiy soha sifati hali yosh va yangidir.

Tilni yaxshi bilish tilning grammatik qonun-qoidalarini, lug'at boyligini hamda fonetik va stilistik xususiyatlarini puxta o'zlashtirib olish bilan belgilanadi. Ko'pincha notiq so'zga chiqishdan oldin fikrlarini yozma shaklda tayyorlaydi. Masalan: nimalar haqida to'xtalmoqchi, qanday misollar keltirmoqchi, ana shularni yozib chiqadi. Ayrim kishilar, ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchi-yoshlari maqsadlarini og'zaki so'zlab bermoqchi bo'ladilar-da, ko'pchilikning salobati bosib, gaplarini yo'qotib qo'yadilar yoki yozganlarini bosh ko'tarmay o'qib beradilar.

Notiq tilning grammatikasini ham yaxshi o`zlashtirib olgan bo`lishi kerak. Grammatika qoidalariga rioya qilishgina nutqqa mazmun va mantiq kiritadi. Yakka olingan so`zning o`zidan maqsad anglashilmaydi. Fikr anglatish uchun u so`z nutqdagi boshqa so`zlar bilan grammatik va semantik aloqaga kirishi lozim. Ba`zan notiqalar nutqida adabiy tilimizda ishlatilmaydigan, faqat so`zlovchining o`zi yashagan joy aholisigagina ma`lum bo`lgan dialektal so`zlar ishlatiladi.

Notiqlik san`atida e`tiborni tortish, ta`sirchanlikni oshirish maqsadida ma`lum o`rinlarda dialektal, jargon so`zlarni ishlatilish holati kuzatiladi. Nutq madaniyatida bu holatga yo`l qo`yilmaydi. Notiqlik san`atida intonatsiya, gradatsiya, jestga ko`p e`tibor qaratiladi. Lekin, har ikkisida ham fikr o`quvchi yoki tinglovchiga yetib borib, ma`lum ta`sir ko`rsatsa, yaxshi nutq sanaladi. So`zlashdan maqsad - fikr anglatish.

Aslida notiq nutqida bunday dialektal so`zlar ishlatilmasligi kerak. Ba`zi so`zlovchilar nutqida esa “demak”, “xo`sh”, “innaykeyin”, “ya`ni”, “masalan”, “misol uchun”, “aytaylik” kabi so`zlar ko`p qo`llanadiki, ularni notiq deyish ham to`g`ri bo`lmaydi. O`rinsiz ravishda ishlatilgan bunday “bekorchi” so`zlar nutqni siyqa qilib qo`yadi. Ba`zan tinglovchilar, talabalar, o`quvchilar notiqning, pedagogning so`zini eshitgandek ko`rinishadiyu, lekin fikrning mazmunini his qilishmaydi, ular so`zlovchi nutqidagi mana shunday keraksiz so`zlarni sanash, hisoblash bilan band bo`lib qoladilar. Kerak bo`lsa laqab ham qo`yib olishadi.

Bundan tashqari ishlataverib siyqasi chiqib ketgan, chaynalgan qolip tusini olib qolgan so`z va iboralar ham nutqning ta`sirini ketkazadi, uni o`tmas qilib qo`yadi. O`rinsiz ravishda o`ylamay-netmay, haddan tashqari ko`p ishlatiladigan, ma`nosi zo`r yoqimli so`z ham kishining g`ashini keltiradi, nutqning umumiy mazmuniga, mohiyatiga salbiy ta`sir ko`rsatadi.

Shu o`rinda aniq misollarga o`tamiz. Buyuk yozuvchimiz Abdulla Qahhorning “Og`riq tishlar”, “Notiq”, “Quyushqon” hikoyalarida ham no`noq notiqning

qiyofasi juda yaxshi chizib berilgan. Ayni chog`da yoshlarga xorijiy tillarni, zamonaviy kompyuterlarda ishlashni o`rgatish bilan birga ona tiliga muhabbat, yurtga sadoqat tuyg`ularini shakllantirish zarurligini bugun davrning o`zi ko`rsatib turibdi.

Shunday ekan, notiq barcha tushuna oladigan, sodda va ravon til bilan gapirishi kerak. Dabdabali, balandparvoz so`zlarni, chetdan kirgan so`zlarni, tinglovchilarga notanish bo`lgan so`zlarni ishlatmagani ma`qul. Notiq o`z sohasidagi ilmiy yutuqlar va ijtimoiy hayotda bo`layotgan o`zgarishlardan doimiy xabardor bo`lib turmasa, o`z ustida har kun, har soatda mustaqil va muttasil ishlamasa, u chin ma`nodagi zamonaviy notiq bo`lishi qiyin.

ADABIYOTLAR:

5. Yo`ldoshev R.A. Ta`lim rus tilida olib boriladigan maktablarda o`zbek tilini o`qitish metodikasi: Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar Markazi, 2015. – 157 b.
6. Yo`ldoshev R.A., Mirjalolova L.R. Ona tilidan ayrim mashqlarni bajarishning interaktiv usullari // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2021. – № 5. – B. 192-193.
7. Yuldasheva D.N. O`zbek tilini o`qitish metodikasi (kognitiv-pragmatik yondashuv asosida). – Buxoro: Durdona, 2021. – 424 b.
8. Абдираимов Ш.С. Она тили таълимида ўқиб тушуниш малакасини баҳолашнинг илмий-методик асослари: Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2021. – 134 б.

**FANLARARO UZVIYLIKNI TA`MINLASHDA STEAM ASOSIDA O`QUVCHILAR
KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O`ZIGA XOS XUSUSYATLARI**

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi katta o'qituvchisi Tel: 881671312

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta'lim tizimida o'quvchilarni fanlararo uzviylik asosida o'qitish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, fanlararo uzviylikni ta'minlashning uslubiy - texnologik pedagogik-psixologik va falsafiy jihatlari hamda ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlash tamoyillari, professional ta'lim tizimi uchun integrativ fan dasturlarini yaratishning mazmuniy va tashkiliy jihatlari bayon qilingan

Kalit so'zlar: *globalashuv, mehnat bozori, raqobatbardosh, intellektual, resurs, ta'lim sifati, uzviylik, uzluksizlik, modernizatsiya, integratsiya, kommunikativ, innovatsiya.*

Jahon miqyosida kasb-hunar ta'limi sohasida malakali kadrlar tayyorlash jarayonlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv loyihalari negizida ishlab chiqilib, mamlakatlarning milliy kasbiy malaka talablarini xalqaro andozalarga moslashtirish asosida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Nufuzli ta'lim muassasalarida kasb-hunar ta'limi mazmunini modernizatsiyalash asosida fanlarini o'qitishni tashkil etish prinsiplari, mazmuni, ta'lim-tarbiya jarayonining shakl va usullarini yangi ta'lim texnologiyalari talablari darajasida tubdan isloh etish va rivojlantirish ustida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan uzviylikda barkamol shaxs tarbiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblangan estetik dunyoqarashni rivojlantirish va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish

hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilganligi bilan dolzarb hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarorlarida nazarda tutilgan vazifalar hamda ta'lim tizimidagi fanlarni o'qitishda uzviylik va uzluksizligini ta'minlash maqsadida, zamonaviy ta'lim tizimidagi fanlar aro o'zaro aloqadorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimida fanlar orasidagi uzviylik va uzluksizlik to'liq ta'minlanishi orqali ta'lim oluvchilarda kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini tarmoq va mutaxassisliklar malaka talablari darajasida to'liq shakllantirishning ilmiy asoslangan tizimini yaratish asosiy muammolardan biri hisoblanadi.

Fanlarni integratsiyalash – mavzularning takrorlanmasligi, vaqtni tejash, ya'ni kam vaqt sarflab katta hajmdagi materialni o'zlashtirish imkonini beradi va o'zida tashkilotchilik vazifasini ham ifodalaydi.

"Integratsiya" tushunchasini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, uning pedagogik-psixologik va falsafiy jihatlariga e'tibor qaratishimizga to'g'ri keladi.

Dialektikada - "integratsiya" tushunchasi borliqni yaxlitlikda tadqiq qilishning markaziy falsafiy va uslubiy asosi sifatida qaraladi, tabiat, jamiyat va ong rivojlanishining umumiy qonunlari sifatida namoyon bo'ladi.

Psixologiyada integratsiya murakkab psixologik rivojlanish qonuniyatlari, yosh bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni o'rganish, bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish, faoliyatning yetakchi turlari o'zgarishi doirasida ko'rib chiqiladi.

Integratsiya ta'lim mazmunining muayyan ketma-ketlikda, uzviy va tizimli joylashtirilishini, yangi mavzuni o'zlashtirishda mavjud bilimlarga tayanishni, o'quv materialining ma'lum darajada navbatdagi bosqichlarda qo'llanilishini, o'quv-tarbiya jarayoni bosqichlarining davomiyligi va yaxlitligini ifodalaydi

Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlashning uzviylik, ketma-ketlik, tizimlilik, aloqadorlik va innovatsiya tamoyillari mavjud:

- uzviylik tamoyili barcha rivojlanayotgan ob'ektlar, hodisalar, jarayonlar orasidagi umumiy bog'liqliklarning aks etishidir;
- ketma-ketlik tamoyili - pedagogik jarayon bo'g'inlari, bosqichlari, tartibi va ularning qat'iy almashinuvini ifodalaydi;
- tizimlilik tamoyili bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va mahorat o'rtasidagi aloqalar, pedagogik jarayonlar yaxlitligi hisoblanadi;
- aloqadorlik tamoyilida mantiqiy bo'limlar, qonunlar, nazariyalar va dalillar o'rtasidagi ichki va tashqi aloqalar ko'rib chiqiladi
- innovatsiya tamoyili pedagogik jarayonlarda barcha o'quv maqsadlari zamonaviyligi, ilmiyligi, xorijiy tajribalarga mosligini ifodalaydi.

Zamonaviy ta'limda fanlararo aloqalar integratsiyallashgan jarayonlarning aniq ifodasi hisoblanadi. Bu aloqalar o'quvchilarni amaliy va ilmiy-nazariy tayyorgarligida muhim o'rin tutadi. Mavzularni umumlashtirishlar professional ta'lim tizimi bitiruvchisiga bilim va ko'nikmalarni aniq holatlarda, alohida savollarni ko'rib chiqishda o'quv va darsdan tashqari faoliyatida, hamda kelgusi ishlab chiqarish, ilmiy jihatdan jamiyat hayotida qo'llash imkonini beradi. Amalda qo'llanilayotgan fan dacturlarini ish beruvchilarning talab va takliflari acocida hamda ta'lim muassasalarining mavjud o'quv-texnik imkoniyatlari va hududdagi mehnat bozori shart-sharoitlaridan kelib chiqib takomillashtirish kasbiy ta'limning sifatini oshirishga olib keladi.

Har tomonlama fanlararo aloqalar yordamida nafaqat ta'limning vazifalari, balki o'quvchi va talabalarining bilim salohiyatini rivojlantirish va tarbiyalash katta

ahamiyat kasb etmoqda, bu esa haqiqiy borliqda murakkab muammolarni majmuali ko`rish, yondashish va yechish uchun poydevor hisoblanadi.

Zamonviy ta`limda fanlararo uzviylik bir necha yo`nalishlar va turli darajalarda amalga oshiriladi:

✓ ichki mavzu – tushunchalar, bilimlar, ko`nikmalar va boshqalarni birlashtirish, alohida o`quv fanlari doiracida yaxlitlash;

✓ fanlararo – dalillar, tushunchalar, tamoyillar va boshqalarni cintez qilish, ikki yoki undan ortiq fanlar mazmunini tahlil qilish;

✓ mavzulararo – asosiy va qo`shimcha ta`lim mazmuni tarkibiy qismlarining cintezini amalga oshirish.

Fanlararo uzviylikni ta`minlash didaktik idrokka asoslandi. Dastlab o`qituvchi o`quvchini o`rganilayotgan mavzuning maqsad va vazifalari, uning boshqa mavzular bilan aloqasi va kommunikativ didaktik vositalarning samaradorligi bilan tanishtiradi. O`quv reja va fan dasturlarini mazmunan takomillashtirish o`quv jarayonini samarali tashkil etish, fanlarga ajratilgan soatlar hajmidan maqsadli va to`g`ri foydalanish, umumiy yuklamalarning bajarilishini nazorat qilish va monitoringini olib borish imkonini yaratadi.

Zamonaviy ta`lim tizimi uchun integrativ fan dasturlarini yaratishda quyidagilarga asosiy e`tibor qaratish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

- 11) o`quv maqsadlarini belgilash;
- 12) modullar mazmuni tahlili;
- 13) umumiy vazifalarni belgilash;
- 14) mavzulararo aloqadorlikni tahlil qilish va taqqoslash;
- 15) mashg`ulot turi va hajmini belgilash;
- 16) mavzularni mazmunan yaxlitlash va to`ldirish;
- 17) mustaqil ta`lim vazifalarini integrativ tashkil etish;
- 18) integrativ o`qitish metodlarini tanlash va qo`llash;

- 19) integrativ o`qitish vositalarini tayyorlash;
- 20) integrativ baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Fanlararo uzviylikga asoslangan o`quv materiallarni yaratish orqali ta`lim jarayonini takomillashtirish maqsadida umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini o`qitishda turdosh fanlar mazmunidan foydalana bilish hamda mavzulararo o`xshash uslub va vositalarni qo`llagan holda, ta`lim samaradorligini oshirish, nazariy va amaliy mashg`ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti orasidagi integratsiyani ta`minlashning yaxlit tizimini ishlab chiqish hamda ta`lim oluvchilarning tartiblashgan, o`zaro aloqadorlik va izchillikka asoslangan mavzularni alohida qiziqish bilan o`zlashtirishini ta`minlash orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, fanlararo va mavzulararo uzviylik tamoyilidan foydalanish talabalarning mazkur fanga bo`lgan qiziqishlarini kuchaytirish va o`zlashtirish sifatini oshirish bilan birga mustaqil ishlash imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Unda amalda qo`llanilgan o`quv reja va fan dasturlarida berilgan ta`lim mazmuni va shakli e`tiborga olingan holda ta`limning uzviylashgan dasturlari, o`quv materiallari yaratiladi. Bu esa ta`lim oluvchi ta`limning keyingi bosqichida kasbiy bilim va ko`nikmalarni yanada chuqurroq o`zlashtirishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

5. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta`lim tizimini yanada takomillashtirish to`g`risida”gi PF-5812-son Farmoni.

6. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O`zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va kunikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to`g`risida” 2020 yil 15 maydagi 287-son qarori.

7. Himmataliev D.O. Kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni diagnostika qilishda pedagogik va texnik bilimlar integratsiyasi (“Texnika oliy ta’lim muassalarining kasb-ta’limi” yo`nalishlari misolida): p.f.d. (DSs) diss. – T.: 2018.

8. Xasanov A. A., Mirjamolova F. N., O`roqova Sh. B. Fanlararo aloqadorlik vositasida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish. “Barqaror rivojlanishda uzluksiz ta’lim: muammo va yechimlar”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to`plami. ChDPI-2019y. 418-420 bet

5. Jorayev, M. (2022). Ensuring interdisciplinary coherence and continuity in the process of professional education as an important factor in the professional training of students. *Applied Sciences in the Modern World: Problems and Solutions*, 1(29), 43-46.

16. Juraev, M. M. (2021). OA Qo`ysinov Description of the methodological basis for ensuring interdisciplinary continuity of the subject “Computer Science and Information Technology” in vocational education. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed*, 7(10).

17. Juraev, M. M. (2022). Prospects for the development of professional training of students of professional educational institutions using electronic educational resources in the environment of digital transformation. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 158-162.

18. Juraev, M. M. (2022). The value of open mass competitions in the process of digitalization of extracurricular activities of schoolchildren. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(10), 338-344.

19. Jo`rayev, M. (2022). Professional ta’lim jarayonida fanlararo uzvilik va uzliksizlikni ta’minlash o`quvchilari kasbiy tayyorgarligining muhim omili sifatida. *Zamonaviy dunyoda amaliy fanlar: Muammolar va yechimlar*, 1(29), 43-46.

20. Mansurjonovich, J. M. (2021). Experience Of Cambridge Curricula In Ensuring The Continuity Of Curricula In The Field Of “Computer Science And Information Technology” In The System Of Professional Education. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research*, 3(11), 26-32.

21. Juraev, M. M. (2022). Theoretical and practical principles of improving the content of the pedagogical activity of ICT teachers of professional educational institutions in the conditions of information of education.

22. Juraev, M. M. (2021). The Problems of Working at a System of Exercises for Teaching Vocabulary. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(7), 61-66.

YOSHLAR VA MILLAT RUHIYATIDA - SPORTNING ROLI

Hukimayev Kamoliddin Husniddinovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti jismoniy

tarbiya fani o`qituvchisi Tel:94 461 82 10

Annotatsiya: Mazkur tezisda yoshlarning bo`sh vaqtlarini zararli mashg`ulotlar bilan o`tkazishidan himoya qilish, shuningdek, ularni sportga jalb qilish g`alabaga eltuvchi yo`l ekanligi ta`kidlangan.

**Kalit so`zlar:** sport, kelajak avlod, g`alaba, chidamlilik, mehnat tarbiyasi, madad.

Kirish.

Hammamizga ma`lumki, gipodinamiya, ya`ni harakat aktivligining yetishmasligi organizmning barcha organ va sistemalariga o`zining salbiy ta`sirini ko`rsatib, ularning faoliyatini buzilishiga, hamda buning natijasida turli xil kasalliklarni kelib chiqishiga sabab bo`ladi.

Ibn Sino ham aynan shu fikrni bildirib, “Badantarbiya bilan mashg`ul bo`lmay qo`ygan kishi o`zidagi hayot quroli bo`lgan tug`ma ruhni, ya`ni organizmdagi barcha hayotiy jarayonlarni va funksiyalarni ishini

kuchsizlantiradi”, deb ta’kidlab o’tgan. Buning natijasida esa “uning a’zolari zaiflashib ketadi” deydi.

Talabalarning ijtimoiy faolligi bilan jismoniy tarbiyani o’zaro bog’liqligini tatqiq qilish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug’ullanadigan talabalar, professor-o’qituvchilar, qoidaga binoan, har qanday yoshda ham ishlab chiqarish va jamoatchilik ishlarida ancha faol ekanliklarini ko’rsatadi.

Adabiyotlardagi ko’p sonli ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, muntazam ravishda jismoniy mashg’ulotlar qilish – kasbiy ishchanlik qobiliyatlari darajasini oshirishning mustahkam usuli hisoblanadi.

Jismoniy mashqlar jarayonida unumdor mehnat qilish qobiliyatini ta’minlovchi fiziologik tizimlarning funktsiya qilishini yuqori darajada bo’lishiga erishiladi, ularning funktsiya qilish imkoniyatlari ortadi. Jismoniy mashqlar organizmda bir qator ijobiy o’zgarishlarga olib keladi, ya’ni:

- markaziy asab tizimida qo’zg’alish va tormozlanish jarayonlarini o’zaro harakati, vegetativ funktsiyalarni boshqarish takomillashadi;
- qonning tarkibi va funktsiyasi, yurakning ishlashi, qonni tomirlar bo’ylab harakatlanishi (gemodinamika), bosh miyani qon bilan ta’minlanishi yaxshilanadi, bularning barchasi talabalarning kuchli aqliy mehnat qilishi paytida juda muhimdir;
- tashqi nafas biomexanikasi, o’pkada gazlar almashinuvi, mushak faoliyatini energiya bilan ta’minlanishi yaxshilanadi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug’ullanuvchilarda, shug’ullanmaydiganlarga nisbatan kasbiy ishchanlik qobiliyatlari ko’rsatkichlarining ancha yuqori ekanligi kuzatiladi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan ratsional shug’ullanish, odam organizmining har xil tizimlarini funktsiya qilish darajasi va mustahkamligini oshirish bilan birga

talabalar salomatligi holatini yaxshilaydi, noqulay ishlab chiqarish omillarining ta'siri ostida yuzaga kelgan turli kasalliklarga nisbatan chidamlilikni oshiradi.

Jismoniy mashg'ulot, ilmiy pedagogik faoliyati jarayonida eng katta yuklamaga uchraydigan yurak-tomir tizimining mustahkamligini oshirishga ko'maklashadi. Ertalaki badantarbiya va muntazam jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchining yuragi qon bilan yaxshi ta'minlanadi, oziqa moddalarini ko'proq oladi, sekin-asta ortib boradigan jismoniy yuklama uni kuchliroq, chidamliroq bo'lishiga olib keladi. Bunday yurak yaxshi va mustahkam ishlashga qobiliyatli, stress-omillarga nisbatan ko'proq chidamli bo'ladi.

Mavjud ma'lumotlarni umumlashtirgan holda quyidagi hulosaga kelish mumkin: jismoniy tarbiya va sport – muhandislar uchun xos bo'lgan ateroskleroz, gipertoniya, yurakning ishemik xastaligi kabi kasalliklarni birlamchi va ikkilamchi profilaktikasining muhim vositasi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish, shug'ullanuvchining shaxsiga har tomonlama ta'sir ko'rsatish bilan birga, muhandis uchun kasbiy jihatdan muhim bo'lgan alohida jismoniy va psixik sifatlarni ham yetarlicha samarali shakllantirishga olib keladi.

Demak, bo'alajak xodim shaxsini shakllantirishda, unda kasbiy jihatdan muhim bo'lgan xususiyatlar va sifatlarni tarbiyalashda jismoniy tarbiya va sportning roli katta va ushbu rol, amaliyotda jismoniy tarbiya tizimining asosiy tamoyillarini amalga oshirish bilan belgilanadi.

Mehnat faoliyati bilan aloqadorligi, shaxsni har tomonlama barkamol rivojlanishi, sog'lomlashtiruvchi yo'nalganlik, jismoniy mashqlar bilan ixtisoslashtirilgan ravishda shug'ullanish alohida samara keltiradi hamda mehnat faoliyatida unumdorlikni oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. T.S. Usmonxo`jaev, F.Tolipjonov, H.Meliev, N.Xotamov “500 Harakatli o`yinlar” Uslubiy qo`llanma Toshkent. Yangi asr avlodi- 2014 y. 322 b.
2. T.S.Usmonxo`jayev, Sh.X.Isroilov, A.A. Pulatov, Sh.A.Pulatov. Milliy va harakatli o`yinlar. Darslik. Toshkent:“IQTISOD-MOLIYA” 2015 yil.270 b.
3. R.I. Nurimov, Sh.U.Abidov, Z.R.Nurimov, S.R.Davletmuratov. Sport va milliy o`yinlar (futbol). Toshkent: “ITA-PRESS” 2015 yil. 182 bet.
4. Sh.X. Isroilov va boshqalar. Sport pedagogik mahoratini oshirish (futbol). Darslik. Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA” 2015 yil. 225 bet.
5. Pavlov Sh., Abduraxmanov F., Akromov J. “Gandbol” darslik. Toshkent, O`zDJTI 2005 y.

STEAM TA`LIMINI JORIY ETISHDA “TABIY FANLAR” NING MOHIYATI

Saloxitdinova Navro`za Murodulla qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Pedagogika” kafedrası katta o`qituvchisi, dots.v.b.

pedagogika fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: saloxitdinovanavruza@gmail.com

Tel: +998942090772

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM yondashuv asosida boshlang`ich ta`limda “Tabiiy fanlar”ning o`zaro fanlararo bog`liqligi ifoda etilgan. Ya`ni, “Tabiiy fanlar” o`zaro qay tartibda fanlar bilan integrativ jarayonga kirishishi va

fanlararo aloqadorlik STEAM yondashuv asosida qanday yoritilishi bayon etilgan. Mamlakatimizda ilk bor STEAM ta'limi umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarida "Tabiiy fanlar"ning o'qitilishi joriy qilinmoqda. Har qanday yondashuv ta'lim sohasiga taqdim qilinadigan nazariyalar ham yoritilgan.

Tayanch so'zlar: *texnologiya, Tabiiy fanlar, integratsiya, fanlararo bog'liqlik, STEAM.*

Аннотация. *В данной статье выражена междисциплинарность «Естественных наук» в начальном образовании на основе подхода STEAM. То есть объясняется, как «Естественные науки» вступают в интегративный процесс с другими науками и как освещается междисциплинарность на основе подхода STEAM. Впервые в нашей стране в начальных школах STEAM-образования внедряется преподавание «Естественных наук». Также рассматриваются теории, которые каждый подход привносит в сферу образования.*

Ключевые слова: *технологии, естественные науки, интеграция, междисциплинарность, STEAM.*

Abstract. *This article expresses the interdisciplinarity of "Natural Sciences" in primary education based on the STEAM approach. That is, it explains how the "Natural Sciences" enter into an integrative process with other sciences and how interdisciplinarity is highlighted based on the STEAM approach. For the first time in our country, the teaching of "Natural Sciences" is being introduced in primary schools of STEAM education. The theories that each approach brings to the field of education are also discussed.*

Keywords: *technology, natural sciences, integration, interdisciplinarity, STEAM.*

Kirish. *Jahon miqyosida bugungi kundagi ta'lim tizimi faoliyatini takomillashtirish orqali ta'lim oluvchilarda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish*

hamda yuqori malakaga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlay oladigan ta'lim mazmunini yaratishni taqozo etmoqda. Uzluksiz ta'lim mazmunini sifat jihatdan boyitish va uning samaradorligini oshirishda ta'limga bo'lgan yangi talablar bilim oluvchilarning qiziqishi, iqtidori, qobiliyati kabi shaxsiy sifatlarni rivojlantirish hamda umumiy ta'limda tabiiy-texnik bilimlarning integrativ STEM yondashuvlar orqali tabiiy-ilmiy savodxonlik va amaliy kompetensiyalarni shakllantirish muammolari dolzarb ahamiyat kasb etadi[2; 192-b.].

Tahlil va natijalar. Ta'limda yangi STEM yondashuvi rivojlangan davlatlarda keng qo'llanilib, jahon hamjamiyati tomonidan ijobiy baholanmoqda va STEM ta'limi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda. Xorijiy davlatlarda kichik yoshdagi bolalarda STEM ta'limini tashkil etish muammolari Aaron D. Isabelle, Gilbert A. Zinn, Yehudit Judy Dori, Zemira R. Mevarech, Sanders. M, Robert M. Capraro, Mary M. Capraro, James R. Morgan tomonidan tadqiq qilingan va ular tomonidan mazkur ta'lim yo'nalishi bo'yicha didaktik ta'minotlar yaratilgan. Adabiyotlar tahlilga ko'ra, STEM ta'limiga oid ilmiy va uslubiy ishlar amalga oshirilgan bo'lsada, "Tabiiy fanlar"ni o'qitish metodikasini pedagogik muammo sifatida o'rganish hamda uni takomillashtirish zarurati mavjud [3; 32-b.].

STEM ta'limiga o'tish dunyoning ilg'or davlatlarida jadal tashkil etilmoqda. Mutaxassislarni tayyorlash uchun STEM ta'limiga o'tish zaruriyati dastlab AQShda Tadqiqotlarning Milliy Kengashi (National Research Council, NRC) va Milliy Ilmiy Fond (National Science Foundation, NSF)lari tomonidan targ'ib etilgan. AQSh Prezidenti B. Obama AQSh ta'lim tizimida islohotlarni olib borish va STEM ta'limiga o'tish dolzarbligini ta'kidlagan. 2009 yil 6 iyulda AQSh Kongressda STEM ta'limiga o'tish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi harakatlarni olib borish to'g'risida Qonun qabul qilingan (STEM Education Coordination Act of 2009). Mazkur qonunga ko'ra Milliy Ilmiy Texnologik Kengash (National Science and Technology Council) STEM ta'limi bo'yicha federal 5 yillik strategik reja ishlab chiqadi va har yili Kongress oldida strategik rejani amalga oshirishi yuzasidan hisobot beradi[7;

156-b.].

Mamlakatimizda STEM ta'limi o'quvchilarni texnik ijodkorlikka yo'naltirish bo'yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan. A.To'ychievning robototexnika yo'nalishida o'quvchilarda texnik ijodkorlikka oid kompetensiyalarni robototexnika elementlari asosida takomillashtirish mavzusidagi tadqiqot ishida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining texnik ijodkorlikka oid kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlari, o'quvchilarning texnik ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik ta'minoti, texnik ijodkorlik kompetensiyalarining rivojlanganlik darajalarini aniqlash mezonlari hamda texnik ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish modeli ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi. Tadqiqot ishi robototexnikani rivojlantirishga va o'rta umumiy ta'limning tabiiy-texnikaviy tarkibiy qismlarini mustahkamlashga qaratilganligi bilan ta'lim berishda amaliy ahamiyat kasb etadi[3; 43-b.].

Maktab o'qituvchilarini va oliy pedagogik ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarga STEM ta'limini o'rgatish dolzarbdir. Mazkur yo'nalishda olib borilayotgan tadqiqotlar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilariga dars ishlanmalari ishlab chiqilmoqda. Masalan "Tabiiy fanlar"da "Jonli va jonsiz tabiatni o'rganamiz" mavzusini o'qitishda darsning umumiy maqsadida jonli va jonsiz tabiatga nimalar kirishini o'rganish; jonli va jonsiz tabiatning harakatlanishdagi farqni o'rgatish; o'quvchilarda jonli va jonsiz tabiatga munosabat ko'nikmalarini shakllantirish masalalari qo'yiladi. Darsning turli (o'quv faoliyatiga yo'naltirish, bilimni faollashtirish, yangi mavzuni o'rganish, yangi mavzuni mustahkamlash) bosqichlarida o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan yakuniy natijalar belgilanib olinadi. Darsning har bir bosqichida erishilishi lozim bo'lgan yakuniy natijalar tarkibiy qismlarini belgilab olishda o'quvchining yoshi va uning psixologik-fiziologik xususiyatlarini inobatga olish lozim[6; 156-b.].

Xulosa. Anʼanaviy oʻqitish uslublari bilan taqqoslaganda, oʻrta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar oʻtkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, oʻz gʻoyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Bu jarayonni bevosita “Tabiiy fanlar” uygʻunligida amalga oshishini taʼkidlash joiz. Chunki STEAM dasturi tarkibida bu fanlar hamohanglikda mavjud holatda bir-biriga tayanadi. Fikrimizcha, bu kabi taʼlim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy koʻnikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi, shuningdek, universitetga kirish va keyingi oʻqishni osonlashtiradi.

Chunki, boshlangʻich sinflarda integratsion yondashuvni yanada samarali yoʻlga qoʻyish oʻquvchilarda texnologiya va tabiiy bilimlarni oʻzlashtirishga yanada qiziqish uygʻotishi, ularning koʻnikma, malaka va kompetensiyalarni mustahkamlashga yordam berishi taʼkidlanadi. Buning uchun bunday tadqiqotlar doirasida boshlangʻich sinflarda integratsiyalashgan taʼlimni takomillashtirish, oʻz faoliyatini tahlil qilish va loyihalash, mustaqil izlanish, kasbiy muammoli vaziyatlarni ijobiy hal etish kompetensiyalarini shakllantirish lozim.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: Oʻzbekiston, 2017. – 488 b.
2. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. “Boshlangʻich taʼlimning integratsiyalashgan pedagogikasi”. Oʻquv qoʻllanma. -Toshkent. “Ilm Ziya”, 2009. –B.192.
3. Sangirova Zamira Bozorboyevna umumtaʼlim maktablarida STEAM yondashuv asosida oʻquv-loyiha ishlarni tashkil etish metodikasi (tabiiy fanlarni oʻqitish misolida) pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi 2022. B.32-43.
4. Saloxitdinova Navroʻza Murodulla qizi “Development prospects of primary education integration(on the example of exact and natural sciences)” // Jamiyat

va innovatsiyalar jurnali. P.221-225. Special Issue-7 (2021).

5. Saloxitdinova N.M., Erdanayev R.X. "Raqamli dunyo sharoitida ta'limga innovatsion yondashuvning pedagogik asoslari" Yangi O'zbekistonda pedagogika fanini innovatsion rivojlantirish istiqbollari: nazariya va amaliyot Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2021/10/06. B. 271-274

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA EKOLOGIK BILIM BERISHDA O'QITUVCHNING ROLI

Elmurod Tangirqulov Aliyarovich

Termiz davlat universiteti "Boshlang'ich ta'lim"

kafedra o'qituvchisi

e-mail: tangirqulove@gmail.com

Annotatsiya. Maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik tarbiya berishning pedagogik asoslari haqida yozilgan. Uzluksiz ekologik tarbiya jarayonida nazarda tutilgan yuqoridagi natijalarga erishish uchun bu jarayonning faqat dars mashg'ulotlarining takomillashtirilishiga, tabiatshunoslik fanlarining eng yangi texnologiyalar, zamonaviy metod, shakl va vositalar haqida mazkur maqolada so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: tabiat, jamiyat, o'quvchi, atrof-muhit, ekologik tarbiya, pedagog.

Abstract. The article is written about the pedagogical foundations of environmental education for elementary school students. In order to achieve the above results envisaged in the process of continuous environmental education, only the improvement of the lessons of this

process, the newest technologies, modern methods, forms and tools of natural sciences are discussed in this article.

Key words: nature, society, student, environment, ecological education, pedagogue.

Абстрактный. В статье говорится о педагогических основах экологического воспитания учащихся младших классов. Для достижения вышеуказанных результатов, предусмотренных в процессе непрерывного экологического образования, в данной статье рассматриваются только совершенствование уроков этого процесса, новейших технологий, современных методов, форм и инструментов естествознания.

Ключевые слова: природа, общество, учащийся, окружающая среда, экологическое образование, педагог.

Kirish. Ekologik tarbiya tarbiyaviy jarayonning muhim yo`nalishlaridan biri bo`lib, bolaning atrof muhitga ijobiy munosabatini shakllantirish, uning tabiat elementlarining inson hayotidagi o`rnini ongli ravishda anglashi hamda olam manzaralari haqida keng va yorqin tasavvurga ega bo`lishi kabi maqsadlarga erishish orqali unda fanlar o`rtasidagi integratsiyalarni tushunishi, real tasavvurlarining rivojlanishi, o`quv-bilish faolligining ortishi kabi didaktik natijalar ko`zda tutiladi.

Tahlil va natija. Yig`ilgan tajribalarga ko`ra, ekologik madaniyatning tub negizi hisoblangan ekologik tarbiyaning ilk ildizlari inson hayotining dastlabki o`n yilligida shakllana boshlaydi. Biroq bolaning oila bag`rida oladigan ekologik tarbiyasi aksar hollarda stixiyaviy xususiyatga ega bo`lib, tizimli ko`rinishga ega bo`lmaydi va unda izchillik, uzviylik, onglilik kabi tamoyillarga amal qilinishi kuzatilmaydi. "Oilaviy muhitda ekologik tarbiya umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida qaraladi va ko`proq milliy an`analar, qadriyatlar negizidagi olib boriladi.

Shuning uchun ham biz ekologik tarbiyaning boshlang'ich bosqichi – boshlang'ich ta'lim davriga to'g'ri keladi" [2, C.77-83.], degan fikrni to'g'ri deb hisoblaymiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasi ularning o'z mahallalari, o'z yashab turgan geografik hududlariga xos ekologik bilimlar, tabiatshunoslik, geografiya, boshlang'ich o'lkashunoslik kabi fan sohalari bo'yicha bilimlariga, tabiatga nisbatan ijobiy-emotsional munosabatlariga, oilaviy qadriyatlariga, ekologik qadriyatlar bilan milliy qadriyatlarning uyg'unlashtirilganligiga asoslanadi. Ekologik tarbiya tushunchasining pedagogik aspektida uning konseptual komponentlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

- zarur darajada boshlang'ich ekologik bilimlar;

- mavjud ekologik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay bilish, ya'ni ekologik xatti-harakatlar ko'nikmasiga ega bo'lganlik;

- lokal va mahalliy ekologik muammolar haqida tasavvurga ega bo'lish;

- mahalliy ekologik muammolar bilan ijtimoiy turmush tarzi o'rtasidagi bog'liqliklarni tavsiflay bilish;

- ekologik ta'lim-tarbiyani milliy va mahalliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish [3, C.25-27].

Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini jarayon sifatida tashkil etishda darsdan tashqari, sinfdan tashqari mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy-pedagogik muammoga aylanadiki, bizning nazarimizda bu mexanizmlar bola ekologik madaniyatining axloqiy, emotsional va me'yoriy-faoliyatli komponentlarining zarur darajada shakllanishini ta'minlovchi, shuningdek, uning ekologik dunyoqarashini kengaytiruvchi pedagogik ta'sir vositasiga aylanadi.

Shu tariqa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasini tashkil etishning quyidagi aspektlari muhim tarbiya mexanizmlari sifatida muhimlik kasb etadi:

- bolada oilaviy tarbiya va olam manzaralariga oid bilimlarni uyg'unlashtirish orqali tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish;

- atrof muhit komponentlari, tabiat vakillari bilan bevosita tanishish asnosida bolada hissiy-emotsional axloqiy-ekologik qarashlarni shakllantirish va davomli rivojlantirish;

- lokal ekologik muammolar, mahalliy ahamiyatga bo'lgan ekologik omillarni bartaraf etishga oid boshlang'ich ekologik bilimlarni shakllantirish orqali bolada ekologik madaniyatning dastlabki komponentlarini shakllantirish;

- darsdan tashqari vaqtlarda tabiat ob'ektlariga, tarixiy obidalarga o'lkashunoslik ekskursiyalari uyushtirish orqali boshlang'ich sinf o'quvchisining tabiat va atrof muhit bilan bevosita muloqotga kirishishi uchun sharoit yaratish;

- xalq pedagogikasi, oilaviy pedagogika vositalari orqali bola shaxsining shakllanishida tabiat va atrof muhitga ijobiy munosabatning ustivorligiga erishish;

- boshlang'ich ta'lim mazmunini hosil qiluvchi o'quv fanlari mundarijasini ekologik va atrof-muhit muhofazasiga oid mavzular bilan boyitish;

- tabiatshunoslik mavzulariga bag'ishlangan sinfdan tashqari mashg'ulotlar va tarbiyaviy soatlar mundarijasini ishlab chiqishda atrof muhitga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan mavzularning ustivorligini ta'minlash [4, C. 57-59.].

Biroq hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik tarbiyasi sohasidagi jarayonlar va voqeliklar o'rtasida bir qator qarama-qarshiliklarni kuzatish mumkin. Xususan:

-maktab darsliklaridagi ekomadaniy tartiblarning deklarativ tarzda o`rnatilishi va atrof muhitga nisbatan sodir etilayotgan salbiy xatti-harakatlar o`rtasidagi nomuvofiqliklar (ya`ni bolaning darsdan tashqari vaqtida tabiatga nisbatan kattalar tomonidan sodir etiladigan tajovuzlar);

-olaning boshlang`ich sinf o`quvchisiga taqdim etiladigan ko`rgazmali manzarasining mukammallik kasb etishi uchun sinfda tashkil etiladigan dars mashg`ulotlarining o`quvchining tashqi muhit bilan munosabatga kirishi borasidagi imkoniyatlarning cheklanganligi;

-bola shaxsini rivojlantirish jarayonining uzluksizligini to`laqonli ta`minlanishi uchun unda ekologik dunyoqarashning shakllanishiga turli tarbiya institutlari tomonidan ta`sir etish tuzilmalari mavjud emasligi;

-kichik yoshli o`quvchilarning atrof muhit va tabiatni emotsional-timsolli idrok etishlari uchun tarbiyaviy ishlarning ratsional tafakkur asosida yo`lga qo`yilishidagi ayrim kamchiliklar.

Ekologik dunyoqarash shakllanganligining navbatdagi bosqichi shaxsning ekologik madaniyatga ega bo`lishidek pirovard natija hisoblanadi. Bunday sharoitlarda o`qituvchining asosiy vazifasi – boshlang`ich sinf o`quvchilarining yoshga oid, individual va psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqib, ularda boshlang`ich ekologik madaniyatni shakllantirishning mundarijasini belgilab olishdan iborat bo`lmog`i lozim. Shu o`rinda ekologik madaniyat tushunchasi va uni shakllantirish mexanizmlariga to`xtalib o`tish zarurati tug`iladi.

Xulosa. Xo`sh, biz “ekologik madaniyat” deganda nimani tushunimiz lozim? Ekologik madaniyat va ekologik tarbiya, ekologik tafakkur va ekologik ong tushunchalari o`rtasida qanday strukturaviy, konseptual aloqadorliklar va umumiyliklar mavjud? Umumiy tarzda qaraydigan bo`lsak, ekologik madaniyat – bu tabiat va atrof-muhit bilan kechadigan munosabatlarda hal etiladigan

masalalarni ekologiyaga oid bilim, malaka, ko`nikma va eng muhimi qat`iy javobgarlik hissi bilan hal etish zaruratini ongli ravishda his etishdir.

ADABIYOTLAR:

1. Бобылев Л.Д, Бобылева О.Д. Экологическое воспитание младших школьников. Начальная школа. – 2003. - № 5. – С.64-75.
2. Бобылева Л.Д. Практическая направленность экологического образования младших школьников / Межвуз. сб. науч. тр. – 1989. – С.77-83.
3. Кириллова З.Л. Экологическое образование и воспитание школьников в процессе изучения природы / З.Л. Кириллова// Начальная школа. – 1989. – № 5. –С.25-27.
4. Бобылева, Л.Д. Повышение эффективности экологического воспитания. - Биология в школе. – 2008. - №3. – С. 57-59.
5. Цветкова И.В. Теоретические и методические основы экологического воспитания младших школьников во внеурочное время, автореферат дисс. кан.пед. наук. Москва-1999, С.-7.
6. Новиков Ю.И. Охрана окружающей среды. М.Высшая школа, 1987.
7. Tilovov T. Ekologiyaning dolzarb muammolari. –Qarshi: Nasaf, 2003.
8. А.Ю. Винокуров. Актуальные вопросы прокурорского надзора и обеспечения законности в сфере экологии. М.2008.с-218.
9. Б.М. Миркин, Л.Г. Наумова. Проблема формирования экологического менталитета. Экология и жизнь.-2011.-№ 7, с.49.
- 10.

Maktabgacha ta'limning mohiyati va innovatsion yondashuv strategiyasi

To`rayeva Sayyora Sattorovna

**Surxandaryo viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o`rgatish milliy markazi**

katta o`qituvchisi

sayyoratorayeva4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotining vazifalari hamda maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, maktabgacha ta'limning asl mohiyati, o'quv-tarbiya faoliyatini tashkil qilish vosita va usullarini o'quv-tarbiya jarayonida kelib chiqadigan muammolar va uning yechimini topishga doir fikr mulohazalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, ta'lim, tarbiya, innovatsion texnologiya, tendensiya, maktabgacha ta'lim tashkiloti, zamonaviy yondashuv, innovatsiya, tarbiyalanuvchi hamda tarbiyachi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar.

“Qaysi sohani olmaylik , biz zamonaviy etuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz”. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi”³⁰, deb ta'kidladi Shavkat Mirziyoev.

Ushbu sohaga bir paytlar e'tiborimizni susaytirib yuborganimiz oqibatida ko'pgina muammolar yig'ilib qolganini ochiq aytish lozim. Bog'cha tarbiyasini ko'rgan bolaning ongi, dunyoqarashi qanday yuqori bo'lishini bugun kimgadir isbotlab o'tirishning, o'ylaymanki, hech qanday hojati yo'q.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali tadbirda “Konstitutsiya –erkin va farovon hayotimiz,mamlakatimizni anada taraqqiy ettirishning mustahkam poydaevoridir”³¹ deb nomlangan ma'ruzasida quyidagi fikrlarini ta'kidlash maqsadga muvofiq bo'lardi: “Ayni paytda farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining zamon talablariga mos kelmasligi ham sir emas”³².

O'zbekiston Respublikasida yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risida”gi qonun joriy etildi.

Unda maktabgacha ta`lim va tarbiya turida quyidagi vazifalar belgilangan³³:
“...Maktabgacha ta`lim va tarbiya bolalarni o`qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma`naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o`rta ta`limga tayyorlashga qaratilgan ta`lim turidir”.

Maktabgacha ta`lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo`lgan bolalarni boshlang`ich ta`limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi. Maktabgacha ta`lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek “Maktabgacha ta`lim va tarbiya to`g`risida”gi O`zbekiston Respublikasi Qonuni bilan belgilanadi. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “O`zbekiston Respublikasi maktabgacha ta`lim tizimini 2030 -yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”³⁴gi qarori joriy etildi.

Bu Konsepsiya maktabgacha ta`limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo`nalishlari, o`rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda maktabgacha ta`lim sohasini rivojlantirishga yo`naltirilgan dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqishni belgilashga asos bo`ldi.

Qarorda O`zbekistonda maktabgacha ta`lim tizimining joriy holati va uni rivojlantirishdagi mavjud muammolar yuzasidan qator masalalar ko`tarigan.

Maktabgacha ta`limni rivojlantirish sohasida davlat siyosatini muvaffaqiyatli yuritishga to`sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar saqlanib qolmoqda, ular qatorida quyidagilarni sanab o`tish mumkin:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning to`liq qamrab olinishini ta`minlash uchun maktabgacha ta`lim tashkilotlari sonining yetarli emasligi;
- qishloq joylarda maktabgacha ta`limning past darajada rivojlanganligi;
- maktabgacha ta`lim tashkilotlarining moddiy-texnik holati lozim darajada emasligi
- maktabgacha ta`lim tashkilotlarining malakali pedagog kadrlar bilan jamlanmaganligi;

³⁴“O`zbekiston Respublikasi maktabgacha ta`lim tizimini 2030 -yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”³⁴.2019- yil 8-may

-maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv kadrlarining tanqisligi va ular malakasining pastligi;

-ota-onalarning bola shaxsining shakllanishida maktabgacha ta'limning ijobiy jihatlari va foydasi haqida yetarlicha ma'lumotga ega emasligi;

-zamonaviy o'quv-metodik materiallar va ko'rgazmali qurollarning yetishmasligi;

-alohida ehtiyojli bolalar uchun mavjud maktabgacha ta'lim tashkilotlarining texnik jihozlanishi va uslubiy ta'minoti darajasining pastligi;

-maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tibbiy xizmat ko'rsatish sifati va tibbiyot xodimlarining malakasi zamon talablariga to'liq javob bermasligi kabi masalalar bosqicma-bosqich bartaraf etib borilmoqda.

Konsepsiyaning maqsadi: bola hayoti va faoliyatining barcha sohalarini rivojlantirishni ta'minlovchi muhim manba bo'lgan- **sifatli maktabgacha ta'limdan foydalanish mexanizmlarini** ishlab chiqishdan iborat.

Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar ustuvor qilib belgilangan:

-maktabgacha ta'lim sohasidagi me'yoriy-huquqiy bazani yanada takomillashtirish;

-maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish;

-bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'lamini oshirish, undan teng foydalanishi imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish;

-maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

-maktabgacha ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirishning shaffofligi va samaradorligini ta'minlash;

-maktabgacha ta'lim tizimiga xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni joriy etish;

-maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sog'lom va balanslashtirilgan oziq-ovqat, sifatli tibbiy parvarish bilan ta'minlash.

Ushbu Konsepsiyada 7 104 ta (2019 yil) maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyat yuritishi, ulardan 5 604 tasi (79 foiz) — davlat, 63 tasi — idoraviy va 1 437 tasi (21 foiz) — nodavlat tashkilotlari ekanigi ta'kidlangan.

Shuningdek , 2019 yilda respublikamizda bog'chalar soni 3 barobar oshib (5 ming 200 tadan 14 ming 200 taga), bolalarni qamrab olish darajasi 28 foizdan 54 foizga etgani ana shunday amaliy harakatlarimiz natijasidir. Sohaga davlat-xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o'ringa ega bo'lgan 7 ming 400 ta xususiy bog'cha tashkil qilindi.

Bu maqsadlar uchun 1 trillion 850 milliard so'm imtiyozli kredit mablag'lari yo'naltirilib, 20 mingga yaqin yangi ish o'rni yaratilganligi qilinayotgan ishlarning yorqin samarasidir.

Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning asosiy yo'nalishlarini belgiladi:

- 1) vazirlik axborot xavfsizligining munosib darajasini ta'minlash, yagona axborot maydonini yaratish;
- 2) maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish sohasida ilg'or xalqaro tajribani o'rganish, umumlashtirish va joriy etish maqsadida xorijiy mamlakatlarga o'quv safarlarini tashkil qilish;
- 3) maktabgacha ta'lim sohasida dasturiy vositalar, axborot ma'lumotlar bazalari, multimedia mahsulotlarini ishlab chiqish va ularni maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatida qo'llash;
- 4) maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimini (EMIS) yanada takomillashtirish va rivojlantirish, ma'lumotlarni kiritish va tezkor almashish uchun mobil ilovalarni yaratish;

5) o`quv va o`quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini tayyorlash va nashr etishni tashkil qilish, raqamli ta`lim resurslari, uydan turib masofali ta`lim berish va ota-onalar bilimini oshirish texnologiyalarini joriy etish;

6) maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirish sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilg`or ilmiy ishlanmalar va texnologiyalarni maktabgacha ta`lim tashkilotlari faoliyatiga integratsiya qilish;

7) innovatsiya loyihalarini amalga oshirish maqsadida xo`jalik yurituvchi subyektlar, startup-loyihalar tashabbuskorlari, olimlar, moliyaviy institutlar va boshqa manfaatdor shaxslar o`rtasidagi o`zaro hamkorlikni kengaytirish uchun zarur tashkiliy-texnik va moliyaviy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratish;

8) maktabgacha ta`lim tizimi xodimlarining innovatsion axborot-kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalari sohasidagi bilimlari va malakasini oshirish, innovatsion ta`lim muhitini tashkil qilish;

9) birinchi bosqichda har bir tuman tayanch maktabgacha ta`lim tashkilotini, keyinchalik esa respublikaning har bir maktabgacha ta`lim tashkilotini Internet tarmog`iga chiqadigan personal kompyuterlar bilan ta`minlash. Maktabgacha ta`lim muassasalari 2 yoshdan 7 yoshgacha bo`lgan bolalarni tarbiyalashni, o`qitishni, nazorat qilishni, parvarishlashni va sog`lomlashtirishni ta`minlaydi. Maktabgacha ta`lim muassasasining ish tartibi va u yerda bolalarning bo`lish davomiyligi davlatning maktabgacha ta`lim sifat va darajasiga bo`lgan talablari, nizom, maktabgacha ta`lim muassasasi va ota-onalar orasida tuzilgan shartnoma, hamda ta`sischilar tomonidan belgilanadi.

Shuningdek O`zbekiston Respublikaining “Maktabgacha ta`lim va tarbiya to`g`risida”gi qonuni qabul qilindi.

Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar belgillangan:

**davlat maktabgacha ta`lim tashkiloti** — davlat tomonidan moliyalashtiriladigan va boshqariladigan hamda maktabgacha ta`lim va

tarbiyaning davlat standartiga muvofiq maktabgacha ta'lim va tarbiya xizmatlari ko'rsatuvchi tashkilot;

inklyuziv ta'lim va tarbiya — bolalarning alohida ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojlarini hamda individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan jarayon;

maktabgacha bo'lgan yosh — bolalarning tug'ilgan paytidan yetti yoshgacha, to ularga umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida ta'lim berish boshlangan paytga qadar bo'lgan yoshi;

maktabgacha ta'lim va tarbiya — bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi;

maktabgacha ta'lim tashkiloti — maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida ta'lim va tarbiya xizmatlari ko'rsatuvchi davlat va nodavlat tashkiloti;

nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti — nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatish sohasidagi faoliyatni amalga oshirishga doir litsenziya asosida maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida ta'lim va tarbiya xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxs;

Maktabgacha bo'lgan yosh quyidagi davrlarni o'z ichiga oladi:

go'daklik (tug'ilganidan bir yoshgacha);

ilk bolalik (bir yoshdan uch yoshgacha);

maktabgacha bo'lgan kichik yosh (uch yoshdan to'rt yoshgacha);

maktabgacha bo'lgan o'rtacha yosh (to'rt yoshdan besh yoshgacha);

maktabgacha bo'lgan katta yosh (besh yoshdan yetti yoshgacha).

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi bolani to'laqonli har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayoni tashkil etilishini quyidagicha ta'minlaydi: Bolaning bilim jihatidan va intellektual rivojlanishini; bolaning qonuniy vakillari bilan hamkorlikni; bolalarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, O'zbekiston Respublikasida yashovchi millatlar va elatlarning urf-odatlarini va an'analarini bilan tanishtirishni; bolaning ijtimoiy moslashuvini; alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan pedagogik-tuzatish (korreksiyalash) va tibbiy-psixologik ishlar amalga oshirilishini; bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashni ta'minlashi kerak. Jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi nuqsonlarini tuzatishga hamda reabilitatsiya qilishga muhtoj bo'lgan bolalarning maktabgacha ta'lim va tarbiya olishi maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi asosida ishlab chiqilgan yakka tartibdagi rejalar bo'yicha amalga oshiriladi.

Bugun mamlakatimizda bolalar o'zlarini namoyon qilishlari uchun yaratilgan ijodiy muhit, jumladan xonalarning hatto kichik detallarigacha qulay dizayni va jihozlangani, ular uchun boy adabiyotlar va rivojlantiruvchi o'yinlarning mavjudligi, erta bolalikdan jamiyatda o'zini tutish va shaxsiy gigiena ko'nikmalarini tarbiya qilish kabi alohida jihatlar singdirilishi dasturga kiritilgan.

Xulosa qilsak, hukumatimiz tomonidan tarbiyachilarning maktabgacha ta'lim muassasasida ishlashlari uchun shart-sharoitlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida"³⁵ maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tubdan yaxshilash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlarning ahamiyati kattadir.

O'zbekiston Respublikasining Taraqqiyot strategiyasida maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini hozirgi 67 foizdan kamida 80 foizga yetkazishni ko'zda tutgan. 2022/2023-yillarda 6 yoshli bolalarni maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab

³⁵ Sh.Mirziyoyev. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida", 2022 -yil 28- yanvar

olish darajasini 90 foizga, 2024/2025 o`quv yili yakuniga qadar 100 foizga yetkazish aniq maqsad etib belgilangan. Maktabgacha ta`lim tizimiga xususiy sektor mablag`larini jalb qilish orqali 7 mingdan ziyod yangi nodavlat maktabgacha ta`lim tashkilotlarini tashkil etish kabi masalalar aniq qilib belgilandi.

KEYSLAR BANKI

1-keys. “Maktabgacha ta`lim muassasalarining faoliyatini takomillashtirish to`g`risida”gi 528-son qarorining mazmuni, maqsadini atroflicha yoritib bering.

Topshiriq: Ushbu qarorning qabul qilinishiga nima sabab bo`ldi?

Muammo turi	Kelib chiqish sabablari	Hal etish yo`llari

2-keys.“Davlat maktabgacha ta`lim muassasasi to`g`risidagi Nizomniig maqsadini SWOT – tahlili yordamida yoritib bering.

S- Kuchli tomoni	
W -Ojiz tomoni	
O –Imkoniyatlari	
T –Xavflar	

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O`zbekiston, 2023yil
2. O`zbekiston Respublikasida yangi tahrirdagi “Ta`lim to`g`risida”gi qonun, 2020- yil 23- sentabr.

3.O`zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta`lim va tarbiya to`g`risidagi” Qonuni. 2019- yil 22- oktyabr.

4.2022—2026 -yillarga mo`ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- 28 yanvardagi PF—60-son Farmoni

5.O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 -yil 29-apreldagi “O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to`g`risida”gi PF – 5712-son Farmoni.

6.Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat`iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo`lishi kerak. –T.: “O`zbekiston”. – 2017.

7.Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz”. – T.: “O`zbekiston”, 2017.

8.Mirziyoyev Sh.M. “Konstitusiya –erkin va farovon hayotimiz,mamlakatimizni anada taraqqiy ettirishning mustahkam poydaevoridir”. 2017 yil 7 dekabr

9.Internet resurslari

**STEAM ta`lim texnologiyasi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilish
samaradorligi**

To`rayeva Gulhayo Temirqul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang`ich ta`lim fakulteti 2 kurs talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada STEAM ta'limi texnologiyasi to'g'risida ma'lumotlar hamda uni boshlang'ich sinflarda tashkil qilishning samaradorligi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, texnologiya, ta'lim, bilim, ko'nikma, innovatsiya, integratsiya, samaradorlik, muhandislik.

“O'zbekiston-2030” strategiyasida Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri bo'lib, tizimdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatilgan. Ushbu muddatga qadar STEAM-fanlarni hisobga olgan holda innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beruvchi yangi davlat ta'lim standartlari va dasturlari joriy etilishi lozim. Barcha maktablarda o'quvchilarning ID-kartalarini joriy etish, barcha ta'lim muassasalarini to'liq internetga ulash va avtomatlashtirilgan o'quv jarayonini joriy etish rejalashtirilmoqda. STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etiladi [1].

Yaqin kelajakda O'zbekistonda muhandislar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi. Bu esa kelajakda biz tabiiy fanlar bilan birgalikda texnologiya va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan kasblarga ega bo'lamiz, ayniqsa bio va nanotexnologiya mutaxassislariga katta talab bo'ladi. Mutaxassislar texnologiya, tabiiy fanlar va muhandislikning turli sohalaridan keng qamrovli ta'lim va tajribaga muhtoj bo'ladi. Bu borada STEAM ta'limini joriy etish va samaradorlikka erishish asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

Xo'sh, bu ta'lim tizimi va fanlarni o'qitishning an'anaviy usuli o'rtasidagi farq nima? STEAM-ta'lim texnologiyasi o'quvchilar ilmiy usullarni amalda qanday qo'llashni tushunishga kirishadigan aralash muhitni nazarda tutadi. Ushbu dastur

bo'yicha talabalar, matematika va fizika bilan bir qatorda, texnologiya va muhandislik sohalarida ham o'z bilim va salohiyatiga ega bo'ladilar. Bu izlanishlar doirasida darslarda maxsus texnologik uskunalar ishlatilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

2014-yilda Quddusda bo'lib o'tgan "STEAM forward" xalqaro konferensiyasida quyidagi bayonotlar bildirildi:

Bolalarni STEAMga jalb qilish. Ushbu ta'lim maktabgacha yoshdan boshlab boshlanishi kerak, shuning uchun dasturlarni bolalar bog'chalariga kiritish kerak [2].

STEAM so'zi qanday ma'noni bildiradi degan savolga javob topamiz:

Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz: STEAM bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy hayotda eng mashhur bo'lib kelayotgani ma'lum. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan.

STEAM ta'limi birinchi marta AQSh hukumati tomonidan Qo'shma Shtatlarda K12 fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika bo'yicha ta'limni kuchaytirish uchun ta'lim tashabbusi sifatida taklif qilingan. STEAMning asl nusxasi STEM tushunchasi bo'lib, u Science, Technology, Engineering va Mathematics so'zlarining qisqartmasi hisoblanadi. Bolalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika sohalarida rivojlanishi va takomillashishini rag'batlantirish va bolalarning har tomonlama sifatini tarbiyalash, shu bilan ularning global raqobatbardoshligini oshirish. So'nggi yillarda San'at qo'shilishi yanada keng qamrovli bo'ldi.

STEAM ta'limi, STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) dan foydalanib, san'at (Art) ni ham o'z ichiga olgan o'quv tizimi. Bu ta'lim usuli, texnologik va ijtimoiy ko'nikmalarni birgalikda integratsiyalash bilan o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotga o'tkazishga yordam beradi. STEAM ta'limida, matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi ilmiy fanlar san'at, dizayn, musiqa va boshqa ijodiy sohalar bilan bog'lanadi. Bu o'quvchilarning izlanuvchanlik, muammolarni hal qilishda yechimni oson topish, jismoniy va ma'naviy qobiliyatlarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Bu usulning maqsadi, o'quvchilarning muammoni har tomonlama tahlil qilib fikr yuritish, yechim topish va tanqidiy yondashishga o'rgatish orqali ularni mustaqil va ijodiy ko'nikmalarini oshiradi [3].

STEAM ta'limi o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga o'tkazish va ularda innovatsionlikni rivojlantirish uchun samarali bo'ladi. Bu usul o'quvchilarga matematika, fanlar, san'at va texnologiyalar orasidagi aloqani o'rganadi, yaratishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bunda egallangan bilim va ko'nikmalarni qo'llash orqali kreativliklarini oshirishadi. Texnologiyalar kundan kunga rivojlanyapti. Lekin shunday bo'lsa ham, yangi dasturiy ta'minot yaratish, kosmik kema uchun zarur moddalarni kashf qilish, qayta tiklanuvchi energiyalarni o'rganish, hali davosi yo'q kasalliklarga davo topish kabi qilinmagan ishlarni ham kimdir bajarishi kerak. STEAM fanlarini yaxshi o'zlashtirish aynan mana shunday qiyin kasblarni eplay oladigan kadrlar tayyorlaydi. Bu kadrlarda zamonaviy bilimlar bo'lgani uchun ham ish beruvchilar ham ularga yuqori maoshlar taklif qilishadi.

STEAM ta'limi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga fikr ko'nikmalari va innovatsionlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy qobiliyatlar bilan ta'minlanadi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga matematika, tabiiy fanlar, san'at va texnologiyalar orasidagi bog'lanishlarni tushuntirib, ularni amaliy mashg'ulotlarda qo'llay olishlari uchun muloqotlarni yaxshilashadi. Bu ularning

o'z fikrini ifodalash, muammolarni yechish va yaratishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yaxshi bir muhit yaratishda yordam beradi. Bu usul o'quvchilarni har bir fan sohasida yaratuvchilik va tanqidiy fikrni bayon qilishda yordam beradi, qisqa va uzun muddatli vazifalarni hal qilishda hamda jamiyatga foydali yechimlar taqdim etishda mustahkam qiladi.

Boshlang'ich ta'limda STEAM fanlarining ahamiyati shundaki, hozir bizga tegishli kasblarning ko'pi yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz bo'lib qolishi mumkin. STEAM esa mana shu kelajakka mos kadrlar tayyorlab beradi. STEAM yo'nalishidagi kasblarda har bir fanni o'zlashtirish ahamiyatli. Masalan, arxitektor 12 qavatli bino loyihasini tayyorlash uchun matematik hisob-kitoblar va ilm-fanni yaxshi bilishi lozim. So'ng binoning maketini yaratish uchun muhandislik va texnologiyani ishlatishi kerak bo'ladi.

STEAM o'qitish tizimi boshqa yo'nalishlarga qaraganda biroz qiyinroq va mashaqqat talab qiladi. Sababi 4 ta fanni birday o'zlashtirmasa, unda kutilgan natijaga erishish qiyin. Jumladan, robot yaratmoqchisizu, kerakli hamma ko'nikma bo'lmasa, unda qanday qilib o'ylagan vazifalaringizni bajara oladigan robotni yasash mumkin? Lekin qiyinchiliklariga qaramay baribir STEAM fanlarini o'rganish qiziqarli hamdir. Bolalar tez ko'nikuvchan va qiziquvchan bo'lishini hisobga olgan holda bu borada boshlang'ich sinfdanoq bilim berib borish juda samarali hisoblanadi.

STEAM ta'limi joriy qilingan davr davomida o'quvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi:

- muammoni hal qila olish;
- kreativlik;
- tanqidiy fikrlash;

- jamoaviy ishlay olish;
- mustaqil fikrlash;
- tashabbuskorlik;
- kommunikasiya;
- raqamli savodxonlik .

STEM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bir-biriga bog`liq holda yaxshi o`zlashtirgan, o`rganganlarini amaliyotda qo`llay oladigan, kompyuterda ishlash ko`nikmalariga ega bo`lgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni bajara oladigan kadrlar tayyorlaydi.

Boshlang`ich sinflarda STEAM ta`limini joriy etish quyidagi besh yo`nalishni kuchaytirishga qaratilgan: birinchisi - ilmiy savodxonlik, ya`ni tabiiy olamni tushunish va tabiiy dunyoga ta`sir etish jarayonida ishtirok etish uchun ilmiy bilimlardan (fizika, kimyo, biologiya va geofazoviy fanlar kabi) foydalanish; ikkinchisi - texnik savodxonlik, ya`ni texnologiyadan foydalanish, boshqarish, tushunish va baholash qobiliyati; uchinchisi - muhandislik savodxonligi, texnik muhandislik loyihalash va ishlab chiqish jarayonini tushunish; to`rtinchisi – matematik savodxonlik, o`quvchilar turli vaziyatlarda matematik masalalarni kashf etadilar, ifodalaydilar, tushuntiradilar va yecha oladilar. Beshinchisi - badiiy yutuq, ya`ni estetik tushunchalarni, qadrlash qobiliyatini va ijodiy qobiliyatni rivojlantirish.

STEAM ta`limi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilish integratsiyasi, ilmiy fanlar va texnologiyalarni birgalikda ishlatishni maqsad qiladi. Bu o`quvchilarga tajribali va amaliy ta`lim berishga yo`l ochadi. Misol uchun, matematika darslarida kompyuter dasturlashni integratsiya qilish orqali algoritmik o`ylash va masalalar yechishni o`rgatish mumkin. Yoki, tasviriy san`at darslarida texnika va dizayn asoslari bilan ta`minlash orqali o`quvchilarning ijodiy

fikrlash va qulayliklarni rivojlantirish mumkin. Bu integratsiya o`quvchilarga texnik va ijodiy ko`nikmalarini joriy etishga yordam beradi, ularni yangi innovatsion g`oyalarni yaratish va jamiyatning muammolarini hal qilishga intilishlarini oshiradi.

STEAM ta`limi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilish innovatsiyasi, o`quv jarayonida yangilik va ijodiylikni muhokama qilish va qo`llab-quvvatlashni ta`minlaydi. Bu innovatsiya, milliy fanlar va yangi texnologiyalarni integratsiya qilish orqali amaliy, yaratuvchi va samarali o`rganishni ta`minlaydi. Misol uchun, robototexnika va kompyuter dasturlash bilan birgalikda matematika va fizika darslarini o`tkazish orqali o`quvchilarga texnik muammolarni yechish, ishlab chiqish va yaratish imkoniyatlarini beradi. Buning natijasida, o`quvchilar turli vaziyatlarga o`zlarining innovatsion yechimlarini topish va ularni muvaffaqiyatli yakunlash orqali yanada shakllanadi.

STEAM ta`limi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilish samaradorligi, o`quvchilarning amaliy va tajribali o`rganishni ta`minlash, ularni ijodiy va kreativ fikrlash doirasini kengaytiradi. O`quvchilarni qiziqishlari orqali ularni o`zlashtirish va kreativliklarini oshirish, yetuk uslubda bilim va ko`nikmalar olishlarini osonlashtiradi. Masalan, darslar texnik va matematik asoslariga ega bo`lib, amaliy mashg`ulotlar orqali ilg`or tahlil qilinsa, o`quvchilar bu sohalarni amaliy misollar yordamida o`rganishlari va ularni ijodiy va innovatsion yechimlar qidirish uchun ilhomlantirishlari kuzatiladi. Bunda o`quvchilarning o`zlashtirish va amaliy tajribalarining qadriyati, ularning fanlardagi muvaffaqiyat darajasi muhim o`rin egallaydi.

STEAM ta`limi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilishda turli interfaol metodlardan foydalanish, o`quvchilarning ilg`or tahlil qilish va o`rganishini kuchaytirishga yordam beradi. Bu metodlar o`quvchilarni qiziqtirish, faol ishtirok etish va ularning tushunchalarini oshirishni maqsad qiladi.

STEAM ta'limi asosida boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilishda ko'rgazmalilik, o'quvchilarni ilmiy, texnologik, muhandislik va san'atning turli sohalarida fikrni ko'rsatish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishni maqsad qiladi. Ko'rgazmalilik o'quvchilarni ilg'or fikrlash va o'rganish jarayonlarida o'zlashtirish va innovatsiyalari rag'batlantirish uchun kuchli vosita sifatida xizmat qiladi. Bu usul o'quvchilarning o'zlarining fikrini ko'rsatish, ularni yaratuvchanlik va innovatsiyalarga yo'naltirishga o'zlashtirish uchun muhim ko'rsatkichdir [5] .

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi hayot faoliyatini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi // www.ziynet.uz
2. <https://ictschool.uz>> STEAM tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda o'qitish uslubi/.
3. Maxmudova D. M., Shernazarov I. E. va boshq. Xalqaro baholash asoslari. – Toshkent, 2023.
4. Qurbonova M. F. Boshlang'ich ta'limning xalqaro dasturlari. – Toshkent, 2023.
5. Maxmudova D. M. va boshq. Xalqaro baholash tizimlari. – Toshkent, 2022.

Kichik yoshdagi o`quvchilarga xorijiy tillarni o`rgatishda kontentga asoslangan ta`lim

To`xtayev J.

Qashqadaryo VPYMO`MM

Tillarni o`qitish metodikasi kafedresi katta o`qituvchisi Kontentga asoslangan ta`lim (CBI) xorijiy tillarni o`rganish va o`rgatishda eng samarali, qiziqarli va natijakorlik sifatleri bilan e`tiborga molik bo`lib, shu jihatdan u butun jahon ta`limida tanlangan yondoshuvlardan biri hisoblanadi. Kontentga asoslangan ta`lim mazmuni boshqa jabhalar, boshqa fanlarni o`rganish orqali xorijiy tillarni o`rganish ekanligi, ya`ni til tizimi va til ko`nikmalarini o`rganish hamda rivojlantirish jarayonining boshqa sohalarga integratsiyalanishini taqozo etuvchi faol jarayondir.

Kontentga asoslangan ta`lim albatta rejalar, o`quv darsliklarida o`z aksini topgan, ya`ni mavzulashtirilgan bo`limlar asosida darslar tashkil etilishi belgilab qo`yilgan. Tilning o`rganilishiga bu tarzdagi yondoshuvga asosiy sabab til bilan integratsiyalanmagan sohaning yo`qligi, ya`ni insoniylik jamiyatining har bir jabhasida albatta tilning bevosita mavjudligidir.

Kontentga asoslangan ta`lim avvalo til o`qituvchisi oldiga hayotning barcha jabhalari, barcha fan sohalaridan va san`atdan chuqur bilim hamda ko`nikmalarga ega bo`lish talabini qo`yadi. Chunki xorijiy tillarni o`rgatishning asosida, negizida faqat til grammatikasi va yoki uning fonetikasiga oid qoidalari borasidagi bilimlarni shakllantirish yotmaydi. O`quvchining turli mavzular doirasida erkin muloqot qila olish ko`nikmasini shakllantirish uchun avvalo ta`lim beruvchining bu boradagi bilim va malakalari (DOK) shakllangan bo`lishi talab etiladi.

Ma`lumki har bir o`quvchi o`ziga xosdir va ularning til o`rganishdagi ehtiyojlari ham albatta keskin farqli bo`ladi. Har bir o`qituvchining qarshisida

turgan asosiy talablardan biri avvalo o'quvchilarga shunchaki o'rganuvchi emas balki inson sifatida yondosha olishidir. Taniqli metodist olim Jim Skrivinerning fikriga ko'ra uch turdagi o'qituvchi bor.³⁶ Tushuntiruvchi (explainer) o'qituvchi, jalb qila oluvchi (involver) hamda faollashtiruvchi (enabler) o'qituvchi bo'lib, ular quyidagi jihatlari bilan bir-biridan farq qiladi. O'qituvchining faollashtiruvchi sifatidagi roli samarali ta'lim natijalariga yetaklaydi. Chunki faollashtiruvchi o'qituvchi deganda o'qitayotgan fanini nazariy va amaliy jihatdan mukammal egallagan, metodik jihatdan keng bilim va ko'nikmalarga ega hamda o'rganuvchilarini har tomonlama mukammal biluvchi, his qiluvchi ta'lim beruvchi tushuniladi.

O'quv rejalarimizda va darsliklarda belgilangan mavzu doirasida bilimlarni shakllantirish uchun turli mashqlardan foydalanish va darslarni qiziqarli hamda esda qolarli qilish asosiy maqsad bo'lishi zarur. Masalan, kichik yoshdagi yoki boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun aynan tilning texnologiya, rasm-chizmachilik sohalari bilan integratsiyasi o'rganuvchilarning konsentratsiyasi, motivatsiyasi va faolligini oshiradi.

Quyida keltirilayotgan mashqni turli mavzular doirasida qo'llash mumkin. Ushbu mashqda o'quvchilarga rasm ko'rsatiladi va daftarlariga chizish so'raladi.

So`ngra turli ko`rsatmalar va savollar orqali o`quvchilarning mavzu doirasidagi bilimlarini mustahkamlaymiz.

1. Colour the castle yellow.
2. What is on top of the castle?
3. Draw a sun on the left side of the castle.
4. How many windows does the castle have?
5. What shape is the roof?
6. Draw three clouds above the castle.
7. Colour the mountains brown.
8. Draw grass under the castle.
9. Colour the clouds blue.
10. What tree is there on the left side of the castle?
11. What tree is there on the right side of the castle?
12. Colour the sun yellow.

Topshiriq bajarib bo`lingandan so`ng o`quvchilardan chizgan rasmlarini tasvirlab berishni so`rash mumkin.

Bizga ma`lumki, o`qish, yozish, matematik va arifmetik amallarni bajarish, gapirish va tinglab tushunish ko`nikmalari fundamental ko`nikmalar hisoblanadi. Boshlang`ich ta`limda bu ko`nikmalarning takomillashuviga asosiy e`tibor

qaratiladi. Xorijiy til o`qituvchilarining kontentga asoslangan ta`limi esa yuqorida tilga olingan ko`nikmalarning takomillashuvida katta ahamiyat kasb etadi. Bunda o`qituvchilar turli topshiriq va mashqlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

KATdan samarali foydalanish uchun, quyidagi maslahatlarga amal qilish tavsiya etiladi.

Birinchidan, o`quvchilarni qiziqtiradigan va maqsadlariga va ehtiyojlariga mos keladigan kontent maydonini tanlash. Darsliklar, maqolalar, podkastlar, videolar yoki onlayn kurslar kabi turli xil kontent manbalarini o`rganish zarur.

Ikkinchidan, o`quvchilar uchun aniq va real til va mazmun maqsadlarini qo`yish. O`rganish jarayonini boshqarish va bilimlar rivojini kuzatish uchun o`quv rejasi, rubrikka yoki nazorat ro`yxatidan foydalanish.

Uchinchidan, til tizimini tushunish va til ko`nikmalarini yaxshilash uchun turli strategiyalardan foydalanish. Oldindan ko`rish, bashorat qilish, so`roq qilish, umumlashtirish, izohlash, eslatma olish, tavsiflash yoki ko`rib chiqish kabi strategiyalardan foydalana bilish.

To`rtinchidan, o`qituvchi va o`quvchilar bilan fikr almashish, yoki boshqa manbalardan fikr-mulohaza va yordam uchun murojaat qilish. Savollar berish, muhokamalarda qatnashish, loyihalarda hamkorlik qilish yoki onlayn vositalar va resurslardan foydalanish. Xulosa o`rnida aytish mumkinki, kontentga asoslangan ta`lim o`qituvchining samaradorligini o`rgatuvchuning faolligi, boshqa fanlar va sohalardan bilim darajasi, ko`nikmalarining shakllanganligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brinton, D. (2003). Content-based instruction. In D. Nunan (Ed.), *Practical English Language Teaching* (pp. 199–224). New York: McGraw Hill.

2. Brinton, D. M., Snow, M. A., & Wesche, M. B. (1989). *Content-based second language instruction*. New York: Newbury House.
3. Grabe, W., & Stoller, F. L. (1997). Content-based instruction: Research foundations. In M. A. Snow, & D. M. Brinton (Eds.), *The content-based classroom: Perspectives on integrating language and content* (pp. 5–21). NY: Longman.
4. Littlewood, W. (1981). *Communicative language teaching: An introduction*. Cambridge University Press.
5. Snow, M.A.(2001). Content-based and immersion models for second and foreign language teaching. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (3rd ed.) (pp. 303–318). Boston, MA: Heinle & Heinle.
5. Snow, M. A., & Brinton, D. M. (Eds.). (2017). *The content-based classroom: New perspectives on integrating language and content* (2nd ed.). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

BOSHLANG`ICH SINFLARDA XALQ O`YINLARI YORDAMIDA O`QUV-BILUV FAOLIYATINI OSHIRSH

Xurramov Rustam Sayfuddinovich

Termiz davlat universiteti doktoranti

e-mail:rustamkhurramov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang`ich sinflarda xalq o`yinlari yordamida o`quv-biluv faoliyatini to`g`risida ma`lumotlar keltirilgan. Hamda xalq o`yinlari o`quv-tarbiya jarayoni shakllantirishning muhim omili sifatida joriy etilgan bo`lib, uning samarali usul va vositalari tahlil qilingan. Shuningdek, muallif darslik hamda adabiyotlarga kiritilmagan, ammo hozirda hududlarda o`ynaladigan o`yinlarni tuzib mashg`ulotlariga tatbiq qilish bo`yicha tavsiyalar berib o`tgan.

Kalit soʻzlar: ijod, oʻyin, tarbiya, nafasat, motivatsiya, doston, fazilat.

Abstract: This article presents information about educational activities with the help of folk games in primary classes. At the same time, folk games were introduced as an important factor in the formation of the educational process, and its effective methods and tools were analyzed. In addition, the author made recommendations on the implementation of games that are not included in the textbooks and literature, but are currently played in the regions.

Key words: creativity, play, education, sophistication, motivation, saga, virtue.

Аннотация: В данной статье представлена информация об образовательной деятельности с помощью народных игр в начальных классах. При этом были представлены народные игры как важный фактор формирования образовательного процесса, проанализированы его эффективные методы и средства. Кроме того, автором даны рекомендации по внедрению игр, которые не включены в учебники и литературу, но в настоящее время проводятся в регионах.

Ключевые слова: творчество, игра, образование, утонченность, мотивация, сага, добродетель.

Kirish. Xalq oʻyinlarining tarbiyaviy imkoniyatlari cheksizdir. Bugun jamiyatimiz xalq tajribasidan foydalangan holda, unutilgan antik anʼanalarni tiklamoqda, tarbiya nazariyasi va amaliyotining yangi modellarini yaratmoqda.

Xalq oʻyinlariga, madaniyatning qadimiy qatlamlariga, bir butun sifatida anʼanaga eʼtibor inson tarbiyasi va kamolotining bitmas-tuganmas manbai sifatida keyingi yillarda ijtimoiy-pedagogik muhitda ayniqsa faol boʻldi. Bu xalq ogʻzaki ijodi janrlarining funksional xususiyatlari, xalq ogʻzaki ijodining chuqur maʼnaviyati va hikmati, milliy madaniyatning avloddan-avlodga oʻtish jarayonining uzluksizligi bilan bogʻliq [1].

Yangi asr boshlarida milliy madaniyat, etnik jarayonlar, anʼanaviy badiiy ijod, xalq ogʻzaki ijodiga qiziqish kuchaydi. Olimlar har bir xalqning tarixiy va milliy oʻzoʻzini anglashidagi alohida oʻsishni qayd etib, buni ijtimoiy-psixologik va siyosiy sabablar bilan izohlaydilar.

Tahlil va natija. Xalqimiz tomonidan oʻynalib kelgan oʻyinlarning yangi turlarini topish yoki maʼlum vohaga oid boʻlib, muayyan hududlarda oʻynalmaydigan oʻyinlarni ommalashtirish, ularni targʻib etish, mashgʻulotlarga tatbiq qilish bu boradagi tadbirlarning mazmunini yanada boyitadi. Jumladan, “Toʻp-tosh”, “Anapay”, “Tikki”, “Otib qochar”, “Qotdi”, “Ot arava”, “Oppon-soppon”, “Ot oʻyini”, “Qidirib top”, “Janbil”, “Danak”, “Yongʻoq oʻyini”, “Dotmon-botmon”, “Buta solay”, “Xatlamoqchi”, “Podsho-vazir”, “Momo-momo”, “Xoʻroz-xoʻroz”, “Bekki tosh”, “Bogʻliq koʻz”, “Tepa kurash”, “Piyoda va eshak”, “Piyoda koʻpkari”, “Eshak koʻpkari”, “Choʻp ot”, “Sajmin”, “Pir etdi”, “Taqirtuqir qayragʻoch”, “Oltin darvoza” kabi oʻyinlar sevib oʻynalgan.

Milliy madaniyatni, uning ildizlarini asrab-avaylash va rivojlantirish tarix va madaniyat yodgorliklariga, anʼanaviy xalq amaliy sanʼatiga ehtiyotkorona munosabatda boʻlishni talab qiladigan eng muhim vazifadir. Xalq xalq urf-odatlarini, marosim va bayramlari, anʼanaviy amaliy sanʼat va tasviriy sanʼatni qayta tiklash bugungi kunning dolzarb muammosidir.

Qolaversa, Yangi Oʻzbekistonda oʻquvchi-yoshlarga taʼlim-tarbiya berish har doim ham eng dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga koʻp jihatdan bogʻliq boʻladi. Yaxshi tarbiya koʻrgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini oʻylaydi [2]. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, oʻz holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud boʻlib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan. Yoshlarning taʼlim-tarbiya olishlariga masʼul boʻlgan barcha

o`rinlarda xalq pedagogikasi xazinasidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko`tarildi.

Bundan tashqari, o`quvchilarning faoliyatini o`zaro taqqoslash orqali ularning imkoniyatlariga baho berish o`qituvchining o`zi tomonidan ochiq, oshkora emas, balki o`ziga xos vositalar orqali tashkil etilmog`i kerak. Chunki amaliy harakatlarni a`lo darajada bajargan o`quvchilarda boshqalarga nisbatan o`zini ustun qo`yish, kuchiga ortiqcha baho berish, manmanlik alomatlari yuzaga chiqadi. O`qituvchi shu kabi holatlarni oldindan baholashi va jismoniy imkoniyatlari boshqalarnikiga nisbatan ustun o`quvchilarga odatdagidan ko`ra nisbatan murakkabroq mashqlarni yuklashi mumkin [3].

Xalq o`yinlari vositasida sog`lom turmush tarzini yaratish samaradorligi amaliy takrorlash jarayonlariga uzviy bog`liq ekanini unutmaslik lozim. Buni quyidagicha tasvirlasak, maqsadga muvofiq bo`ladi.

Xalq o`yinlari yoki sport mashqlari yuqoridagi kabi takrorlash bosqichlaridan o`tishi, ulardan ko`zlangan maqsad va natijalarga erishishda qo`l keladi [4].

Xulosa. Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o`quv-tarbiya jarayonida xalq o`yinlari sog`lom turmush tarzini shakllantirishda asosiy omildir. Xalq o`yinlari bolalar va yoshlarning ijodiy rivojlanishiga, ulardagi o`quv-biluv motivatsiyasiga hissa qo`shadi. Ta`limning zamonaviy modelini qurishda xalq o`yinlarida tizimlashtirilgan ma`naviyat an`analarining ko`p asrlik tarixi topilmalaridan foydalanish zarur.

ADABIYOTLAR:

1. Xurramov R.S. **Boshlang`ich ta`lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi** (Amaliy mashg`ulotlar). O`quv qo`llanma. – Termiz: “IRFON-PRINT” nashriyoti, 2023.-154 b.

2. Xurramov R.S. Developing creative thinking skills of students through integration-based primary classes// European Scholar Journal (ESJ). – Spain, 2022. – №3(8). ISSN(E): 2660-5562, <https://scholarzest.com/index.php/esj/article/view/2579> – p.32-37. (Impact Factor: SJIF 2022=7.235)
3. Хуррамов Р.С. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш эвристик қобилиятни ривожлантириш омили// Муғаллим ҳем узлуксиз билимлендириў илимий-методикальк журнали. – Нукус, 2022. – №4/1-сон.ISSN2181-7138 – Б.132-137. [13.00.00 №20].
4. Хуррамов Р.С. Ўйинлар воситасида ўқувчиларнинг эвристик қобилиятини ривожлантириш методикаси// Жамият ва инноватсиялар. – Тошкент, 2022. – №4-сон. ISSN 2181-1415 – Б.188-194. DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp188-194>.
5. Xurramov R.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining evristik qobiliyatini rivojlantirish// Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари – Самарқанд, 2023. – №5(3)-сон.ISSN 2181-1342 (Online) – Б.293-299.

**BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIGA DARS BERISHDA ZAONAVIY TA'LIM
TEXNOLOIYALARINI QO'LLASH VA FANLARARO BOG'LIQLIKNI TA'INLAS
USULLARI.**

Soxiba Xo'janazarova Xo'jaqulovna.

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi katta o'qituvchisi Tel: 932292622

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim tabiat darsida interaktiv metotodlar asosida ta'lim berish mavjud muammolarni o'rganish va o'quvchilarga yetkazish usullari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, muammo, texnologiya, Boshlang'ich ta'lim tabiat darsida, metodika, samaradorlik.

Аннотация: Интерактивные методы в начальном образовании в статье дается информация о методах изучения существующих проблем и доведения их до учащихся.

Ключевые слова: интеграция, проблема, технология, начальное образование, методология, эффективность.

Abstract: Interactive methods in primary education in the article information about the methods of studying existing problems and conveying them to students is given.

Key words: Integration, problem, technology, primary education, methodology, efficiency.

Boshlang'ich siflarda o'qitish va tarbiyalash integratsiyasi muammolari nazariy va amaliy jihatdan bugungi davr nuqtai nazaridan juda muhim bo'lib, yangi ijtimoiy talablar asosida yanada dolzarb muammoga duch keladi. Bugungi kunda fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o'zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar maktab ta'limi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Bugungi davrda ilm berish sistemasi yuqori darajada fan asoslarini o'rnatishga, tafakkurni rivojlangan, olamni bir butunlikda anglashga va tasavvur etishga, tevarak atrofda bo'layotgan voqealarni to'g'ri anglashga, ularni mohiyatini anglab oladigan yoshlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan. Maktablarda o'rgatiladigan fanlarning tarqoqligi maktab bitiruvchisida bir ko'rinishli (fragmentar) dunyoqarashni keltirib chiqaradi.

Bugungi davr ilm-fanida esa iqtisodiy, siyosiy va madaniy fanlari integratsiyasiga moyillik yuqori turadi. Maktab umumta'lim fanlarining tarqoq holda o'rgatilishi, ularni bir-biriga uzviy bog'liqlikda o'rgatilmasligi o'quvchilar bilimini to'la bo'lishi va butun borliqni bir butun holda anglashlariga to'sqinlik qilib, o'quvchilarda qiyinchilik uyg'otadi. Olimlarimizning fikricha, integratsiya

didaktik prinsiplar qatoriga kiradi va ular orasida yetakchi o`rin egallaydi. Bunday tushuncha ta`lim tizimida integratsiya masalasini, fanlararo uzviylik va bog`liqlik masalasini yana bir bor ko`rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. N.S.Svetlovskaya integratsiyani "aniqlangan bir jinsli elementning turli birlikda bo`lgan bir nechta bo`laklaridan yangi butun narsani (o`quv predmetlari, faoliyat turlarini) yaratish, keyin esa, bu element bo`laklarini ilgari mavjud bo`lmagan alohida yaxlit sifatga birlashtirish" deb tushunadi. Va, u integratsiya bir nechta o`quv predmeti materiallarini, metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo`ysundirish asosida tuzish usuli - deb ta`riflaydi. L.N.Bakareva "integratsiya" tushunchasini shunga o`xshash talqin qiladi. U integratsiyani fanlarni aloqasi va yaqinlashishi sifatida ochib beradi. "Integratsiya-fanlararo aloqa, o`qitishni yangi sifat darajaga ko`taruvchi, ya`ni bir butun "bilimlar monoliti" ni yaratishga imkon beruvchi vosita" deb ta`rif beradi. Ta`limda moddiy baza, standart, o`quv rejalar, dastur va darsliklar qanchalik takomillashtirilmasin, kutilgan asosiy natijaga erishish, chuqur va puxta bilim berish, yuqori sifatdagi o`zlashtirishga erishish bevosita nazariy va amaliy mashg`ulotlarni olib boruvchi o`qituvchining ijodkorligi, izlanuvchanligi, malakasiga pedagogik mahoratiga bog`lanib qolaveradi. Ma`lumki, o`qitish va tarbiya jarayoni bir-biri bilan uzviy bog`liq, lekin inson shaxsining shakllanishida tarbiya ustivor ahamiyat kasb etadi. Chunki, tarbiya ta`lim jarayonining barcha majmuini o`z ichiga oladi. Integrativ ta`lim jarayonida o`quvchi, olamning yaxlitligini, koinot, tabiat qonunlarini, tabiat, jamiyat va insonlarning o`zaro munosabatlari haqida har tomonlama bilimlarga ega bo`lib kamol topadi. Tabiat go`zalligini his qila olish, undan zavqlanish, e`zozlash ko`nikmalariga ega bo`ladi. Boshlang`ich ta`lim tabiat fanlari mazmuni integratsion o`qitish orqali takomillashtirish: - o`quvchilarda bilim olishni shakllanganlik darajalari hamda ma`naviy shakllanib borish monitoringini yaratish. - o`qituvchilar tomonidan berilayotgan bilimning

o`quvchilar tomonidan qay darajada o`zlashtirilayotganligini doimiy nazorat qilib borish; - Boshlang`ich ta`lim tabiat jarayonida o`quvchi shaxsi ma`naviyatini shakllantirishda uzviylik va uzluksizlikni ta`minlash; - boshlang`ich sinf o`quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda integratsiyalashgan darslarni shakllantirishga qaratilgan mashg`ulotlar tashkil etish; - ta`lim jarayonini individuallashtirish shunday o`qitish usuliki, bunda har bir o`quvchining o`quv jarayonida faol ishtiroki ta`minlanadi. Yuqorida ko`rib chiqilgan yo`nalishlardan ma`lum bo`ldiki, boshlang`ich sinflarda texnologiya fanini integrativ ta`lim yo`nalishlaridan foydalangan holda o`rgatish yuqori samaradorlik beradi. Boshlang`ich sinf o`quvchilarining dunyoqarashi, ta`lim doirasiga kirib borish darajasini inobatga olgan holda ularga texnologiya fanini boshqa fanlar bilan uzviy bog`liqlikda o`rgatish o`quvchi ongiga chuqur kirib boradi va o`zlashtirish osonlashadi. Integrativ ta`lim nafaqat texnologiya fanida, balki boshlang`ich sinflarning barcha fanlarida yo`lga qo`yilsa, o`quvchilarning o`zlashtirish darajasi, dunyoqarashida o`sish kuzatilishi turgan gap.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Azizxo`jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent TDPU. 2003 yil.
- 2.R.A.Mavlonova, O.T.To`raeva, K.M.Xoliqberdiev "Pedagogika" T., "O`qituvchi" 2018 yil
- 3.R.A.Mavlonova, Goroxova, Ogluzdina O. "Mehnat ta`lim metodikasi" T., "O`qituvchi" 2018 yil
- 4.X. Sanaqulov, M.Haydarov "Boshlang`ich sinflarda qog`ozdan amaliy ishlar" 1996 yil

BOSHLANG`ICH TA`LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA FANLARNI BIR BIRIGA BOG`LAB O`QITISH

Botirova Dilbar Raximovna Surxondaryo viloyat

Termiz shaxar 18-maktab boshlang`ich sinf o`qituvchisi.

Аннотация. Ushbu maqola boshlang`ich ta`limda steam texnologiyasi yordamida fanlarni bir biriga bo`g`lab o`qitish muamollari qaraladi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы интегрированные обучение дисциплин в начального образования с помощью технологии STEAM

Annotation. This article discusses the problems of integrated teaching of disciplines in primary education using STEAM technology

**Kalit so`zlar.** Steam, integratsiya, kommunikatsiya, kreativlik, komponent, muhandislik, geometrik figura, tasviriy san`at

Ключевые слова. Steam, интеграция, коммуникация, творчество, компонент, инженерия, геометрическая фигура, изобразительное искусство.

Key words. Steam, integration, communication, creativity, component, engineering, geometric figure, visual arts.

STEAM bu fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarining majmuidir va Steam shu shaklda hosil bo`ldi. O`qituvchilar agar bolalar shu fanlarni yaxshi o`zlashtirsa kelajakda o`z kasbining mutaxassisi bo`lib yetishadi deb o`ylashadi. U eng birinchi Amerikada kashf qilindi. Shuning uchun ham, Steam so`zini qisqartmasini yoysak quyidagicha so`zni hosil qilamiz: STEAM bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. O`zbek tilida bu shunday bo`ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san`at va matematika.

STEAM ta`lim tizimi barcha beshta sohani yagona ta`lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan.

Bunda bolalar hayotiy bilimlarni oladilar va ularni òzlarining hayotida foydalanishadi. Shuning uchun ular òsib ulgʻayganlarida hayotiy muamollarga duch kelsalar birdan bunga yechim topa oladilar. Ayniqsa hozirgi globallashuv davrida biz kuplab muamollarga duch kelamiz. Masalan atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim òzgarishi bòladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bunda esa faqat bitta fan bòyicha bilimga ega bòlish va unga tayanib ish kòrish yetarli emas. Buning uchun biz aytib òtgan fanlarni òrganishimiz zarur. Shundagina biz fan, texnologiya va boshqa sohalarda buyuk chòqqilarga erishishimiz mumkin.

STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi — Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT). Ushbu dunyo universitetining shiori «Mens et Manus» (Aql va qoʻl). Massachusetts Texnologiya Instituti bolalarga STEAM tushunchasini oldindan oʻrganish va tanishish imkoniyatini berish uchun STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hattoki baʼzi taʼlim muassasalarida STEAM oʻquv markazlarini yaratdi.

Statistikaga koʻra, 2011 yildan buyon STEAM-kasblarga boʻlgan talab darajasi 17% ga oshdi, oddiy kasblarga boʻlgan talab esa faqat 9,8% ga oshdi, bu esa butun dunyo boʻylab ushbu taʼlim tizimiga katta talabni koʻrsatadi.

STEAM fanlarini oʻqish davomida oʻquvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi:

- muammoni hal qila olish;
- kreativlik;
- tanqidiy fikrlash;
- jamoaviy ishlay olish;
- mustaqil fikrlash;
- tashabbuskorlik;
- kommunikasiya; raqamli savodxonlik.

STEAM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani birbiriga bogʻliq holda yaxshi oʻzlashtirgan, oʻrganganlarini amaliyotda qoʻllay oladigan, kompyuterda ishlash koʻnikmalariga ega boʻlgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni qoyillata oladigan kadrlar tayyorlaydi.

STEAM fanlarining ahamiyati shundaki, hozir bizga tegishli kasblarning koʻpi yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz boʻlib qolishi mumkin. STEAM esa mana shu kelajakka mos kadrlar tayyorlab beradi.

Agar biz bu STEAMdagi tizimidagi fanlarni oʻzlashtirsak, biz qaysi sohani tanlamilik hammasida shu fanlar kerak boʻladi. Masalan agar quruvchi kasbini tanlasak oʻn ikki qavatli bino qurish uchun biz matematik hisob kitob va ilm fandan xabardor boʻlishimiz kerak. Masalan biz matematikada xabarimiz bumasa qurgan binoyimiz qiyshiq chiqishi yo yer qimmilaganda vayron boʻlib toʻkilib ketishi mumkin.

STEAM oʻqitish tizimi boshqa yoʻnalishlarga qaraganda biroz qiyinroq va mashaqqat talab qiladi. Sababi 4 ta fanni birday oʻzlashtirmasa, unda kutilgan natijaga erishish qiyin. Jumladan, robot yaratmoqchisizu, kerakli hamma koʻnikma boʻlmasa, unda qanday qilib oʻylagan vazifalaringizni bajara oladigan robotni yasash mumkin? Lekin qiyinchiliklariga qaramay baribir STEM fanlarini oʻrganish qiziqarli hamdir.

STEAM texnologiyalaridan foydalanib boshlanʻgich sinflarda matematika kursini oʻqitishda predmetlararo aloqadan foydalanish usullarini bayon qilamiz

Umumiy oʻrta talimning sifati va samaradorligini oshirishda oʻquvchilarda barcha oʻrganilayotgan fanlar boʻyicha «Davlat taʼlim standartlari» talabalari darajasida bilmi malaka va koʻnikmalar hosil qilishda taʼlimning STEAM oʻqitish tizimida foydalanishning oʻrni va ahamiyati kattadir.

Hozirgi kunda boshlanʻgich sinflarda taʼlim-tarbiyada zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qoʻllash boʻyicha uslubchi olimlar va tajribali

boshlanğich ta`lim òqituvchilar hamkorlikda kòplab ilmiy uslubiy ishlarni amalga oshirilmoqda.

Boshlanğich ta`lim tizimida mana shu zamonaviy pedagogik texnologiyalar («Tarmoqlar usuli», «Veer texnologiyasi », «Kichik guruhlarda ishlash » va boshqalar) dan foydalanish jarayonida boshlanğich sinflarda òqitiladigan predmetlar orasidagi òzaro boğliqliklardan samarali ravishda foydalanilsa òquvchilarning fanlarni òzlashtirish darajalari yanada yaxshilanishga ijobiy ta`sir qiladi. Biz mana shu masala, ya`ni boshlanğich ta`lim tizimida fanlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida òqitishda predmetlararo aloqadan foydalanish bòyicha òz fikr- mulohazalarni bayon qilmoqchimiz.

Boshlanğich sinflarda òqitiladigan asosiy predmetlardan biri bòlgan matematika fanini òqitishda Steam texnologiyasi asosida boshqa predmetlar (ona tili, òqish, tabiatshunoslik, mehnat, rasm) bòyicha òquvchilar olgan bilimlardan foydalanish va aksincha boshqa fanlarni òrganishda matematikadan olgan bilimlaridan foydalanish ularning barcha fanlarni guruh òzlashtirishlarini kafolatlaydi. Boshlanğich sinf matematika kursining asosini tashkil etuvchi natural sonlarni oğzaki va yozma nomerlashni òrgatishda, òquvchilarning ona tili, òqish, husnixat darsida sòzlarni tòğri talaffus qila olish va yoda olish bòyicha olgan bilim, malaka va kònikmalaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

Alifbe, òqish darslarida olingan tòğri òqish, tez òqish, ifodali òqish, ongli òqish va tushirib òqish kabi òqish malakalari natural sonlarni oğzaki nomerlashni òrgatayotganda qòl keladi. Husnixat va ona tili darslarida olingan chiroyli yozish malakalari natural sonlarni yozma nomerlashni òrgatishda yordam beradi. Bu bilimlardan arifmetik amallar, ularning komponentlarini tòğri talaffus qilishda arifmetik masalalarni tòğri va tushunib òqishda, hamda masala shartini yozishda keng foydalaniladi.

Geometrik elementlarini o'rganishda o'quvchilarning mehnat ta'limi va tasviriyl san'at darslarida olgan bilimlaridan, masalan, geometrik figuralarni ajratib olishda, ularni yasay olishlarida, chizmalarini to'g'ri chiza olishlarida mehnat ta'lim va tasviriyl san'at fanlarini o'rganish jarayonidagi bilim, malaka va ko'nikmalaridan foydalanish o'quvchilarning shu bo'limni chuqur o'zlashtirishlariga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Algebra elementlarini o'rganishda o'quvchilarning tabiatshunoslik fanini o'rganish jarayonida olgan bilimlaridan masalan, harakatga doir masalalarni tenglamalar tuzib yechishda gorizontal tomonlari, chaproqda, ongroqda, balandroqda, pastroqda, tezroq, sekinroq, kattaroq, kichikroq kabi tushunchalar bo'yicha tabiatshunoslik fanida olgan bilimlaridan o'z o'rnida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xuddi shunga uxshash boshlang'ich sinfdagi boshqa fanlarni o'rganishda o'quvchilarning matematika fanini o'rganish jarayonida olgan bilim , malaka va ko'nikmalaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi. Boshlang'ich sinflarda birga asosiy fanlarni bitta o'qituvchi tomonidan o'qitilishi matematika darslarini predmetlararo aloqadan foydalangan holda STEAM tizimida pedagogik texnologiyalar asosida o'tishlariga keng imkoniyatlar yaratib beradi .Shunday ekan xulosa o'rnida aytishimiz joizki , steam texnologiyasi barcha fanlarni predmetlararo bog'lab o'qitishda juda katta yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. R.A. Mavlonova, N. H. Raxmonqulova, K.O. Matanazarova, M. K. Shirinov S. Hafizov
"Umumiy pedagogika" « Fan va texnologiya» nashriyoti T.: 2018
2. N.N. Azizxo'jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat"
O'zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg'armasi "nashriyoti: 2005

3. O`tkir Tolipov, Dilnoz Ro`ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «Toshkent innovatsiya-ziyo» T.: 2019
4. J.G`.Yo`ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o`quv metodik qo`llanma T:2014
5. Z.G. Tadjiyeva, M.E. Jumayev, R.I. Sidelnikova "Metodika prepodovaniya matematiki v nachalnih klassax" T:2007

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHIDA EVRISTIK TA`LIM O`RNI

MAMATQULOV ABDIKARIM SUVANOVICH

Sherabod tumani 38 maktab "Boshlang`ich ta`lim" o`qituvchisi

tel: 99-1616025

Annotatsiya. Mazkur maqolada soha olimlarining o`quv jarayonining ijodiy xususiyati borasidagi ilmiy ishlari tizimli o`rganilgan holda boshlang`ich sinf o`quvchilarini aqliy rivojlantirish omillari va ularni bilimli avlod bo`lib voyaga etishlari borasidagi fikrlari bayon etilgan. Maqoladan oliy o`quv yurti o`quvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, qolaversa, boshlang`ich sinf o`qituvchilari keng foydalanishlari mumkin.

Kalit so`zlar: *mantiqiy fikrlash, rivojlantirish, evristik qobiliyat, metodika, faoliyat, natija, qobiliyat.*

Аннотация. В данной статье систематически исследуются научные работы ученых области о творческом характере образовательного процесса, а также представлены мнения младших школьников о факторах психического развития и их взрослении как образованного поколения.

Статья может быть широко использована студентами вузов, докторантами, независимыми исследователями, а также учителями начальных классов.

Ключевые слова: *логическое мышление, развитие, эвристическая способность, методология, деятельность, результат, способность.*

Abstract. In this article, the scientific work of the scientists of the field on the creative nature of the educational process is systematically studied, and the opinions of the primary school students on the factors of mental development and their growing up as an educated generation are presented. The article can be widely used by university students, doctoral students, independent researchers, as well as primary school teachers.

Keywords: *logical thinking, development, heuristic ability, methodology, activity, result, ability.*

Kirish. Ta'lim rivojlanishining xarakterini aniqlash, keyin uni amalga oshirish vositalarini aniqlash ko'p jihatdan rivojlanish toifasi bilan bog'liq. Pedagogika ensiklopediyasida rivojlanishga quyidagicha ta'rif berilgan:

Rivojlanish [arabcha – tarqalish, yoyilish, kengayish; ommalashish] Bir sifat holatidan ikkinchi, yuqori sifat holatiga o'tish, o'sish, yuksalish; taraqqiyot, ravnaq.

Individning tug'ilganidan boshlab hayotining so'ngigacha davom etadigan shakllanish jarayoni.

Taraqqiyot, takomillashuv, olamdagi muntazam harakat, ob'ektlardagi sifat o'zgarishlari, borliqdagi yangi shakllarning vujudga kelishini ifodalovchi tushuncha.

Rivojlanish insonning ruhiyati va jismidagi sifat o'zgarishlari bo'lib, u ijtimoiy muhit, shaxslar aro munosabatlar, ta'lim-tarbiya natijasida vujudga keladi. Ta'lim inson rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Rivojlanish - bu ob`ektiv jarayon bo`lib, tashqi va ichki nazorat omillari ta`sirida shaxsning miqdorlari, ya`ni fazilatlari, fazilatlari va huquqlarini shakllantirish, osondan murakkabga, oddiydan murakkabga, mavhumdan xususiyga, sodda shakllardan o`tish [1].

Tahlil va natijalar. O`quv jarayonida faoliyat deganda, yangi natijaga erishishga qaratilgan ob`ekt va sub`ektning o`zaro ta`siri tushuniladi. Bu ta`rifdan kelib chiqadiki, faoliyatning asosini u yoki bu faoliyat mahsulini olish imkonini beruvchi texnologiya tashkil etadi. Shuni ta`kidlash kerakki, texnologiya faoliyatning sub`ekti ham, ob`ekti ham emas. O`quvchilar o`qish, bilim va ko`nikmalarga ega bo`lishlari uchun ularning faoliyatini to`g`ri tashkil etish zarur.

Sinfda o`quvchilar o`quv materialini o`quv faoliyati sifatida o`rganadi, agar:

- birinchidan, mavjud materialni o`zlashtirishga bo`lgan ehtiyoj va motivatsiya shakllansa;

- ikkinchidan, agar o`quvchining faoliyati o`zlashtirilayotgan materiyani o`zgartirib, uni yangi mazmun bilan to`ldirishdan iborat bo`lsa, u inson faoliyatini to`g`ri tashkil etishning asosi bo`ladi.

O`qituvchi odatda o`quvchilardan darsda shu mavzu bo`yicha tajriba o`tkazish orqali biror mavzuni o`rganishni so`rasa, o`quvchilardan o`quv faoliyatini amalga oshirishni talab qiladigan muammolar mavjud. O`quvchilardan o`rganilayotgan materialning ichki va tashqi aloqalarini o`rnatishni talab qiladigan pedagogik tajriba doimo ijodiy xarakterga ega. V.V.Davidovning fikricha, “shaxsning shaxsiyati uning ijodida namoyon bo`ladi”. O`quvchilarning ta`lim faoliyatini rivojlantirish zarurati va ularni amalga oshirish qobiliyati o`quvchi shaxsining rivojlanishiga katta yordam beradi. O`quv faoliyatining asosiy elementi ehtiyojsiz mavjud bo`lolmaydi.

Harakat yoʻnalishini tanlashning birinchi turi: oʻquvchiga harakat namunasi beriladi va natijasi aytiladi, lekin harakatni qanday bajarish kerakligi koʻrsatilmaydi. Toʻgʻri javobni tanlash oʻquvchining oʻziga bogʻliq. Natijada u aqliy harakatlarni toʻgʻri bajarishni oʻrganadi. Biroq, bu jarayonda shakllangan koʻnikmalar mustahkamlanmaydi va malakaga ega boʻlmaydi. Shuning uchun ular yangi vazifalarni bajarish jarayoniga oʻtkazilmaydi. bu turdagi yoʻnalish tanlash ustida ishlayotgan oʻqituvchi koʻp xatolarni oldindan rejalashtirgan boʻladi. Toʻgʻrirogʻi, oʻqituvchi bu holatda ortiqcha takrorlash va yetkazib berish bilan ovora boʻladi.

Harakat yoʻnalishini tanlashning ikkinchi turi: oʻquvchiga biror harakat yoki topshiriqni toʻgʻri bajarish boʻyicha koʻrsatma beriladi, yaʼni tayyor harakat algoritmi taqdim etiladi.

Misol tariqasida tashkil etilgan amaliy ishlar orqali oʻquvchilarni “tadqiqot”ga yoʻnaltirishni koʻrib chiqamiz. Yonlari 4 sm va 16 sm boʻlgan qogʻozdan toʻrtburchaklar kesib oling va uni yarmiga katlayin. Keyin uni 8 ta teng boʻlakka katlayarak 4 ta teng boʻlakka boʻling. Parchalar soni ortishi bilan ular qanday oʻzgarishini tasvirlab bering.

Uchinchi bosqichda olib borilgan ishlar umumlashmalarning maʼno doirasida shakllanish qonuniyatlariga mos keladi va oʻquvchilarda nazariy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Algoritmik faoliyat usulidan ijodiy-nazariy fikrlashga oʻtish mavjud. Bunday shakllangan harakatlar oʻzgaruvchan sharoitlarga chidamli boʻlib, bir xil turdagi muammolarni hal qilishda cheksiz harakat doirasiga ega.

Xulosa. Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim nazariyasida bilim hech qachon oʻquvchilarga tayyor shaklda berilmasligi kerak. Bilim har doim muayyan faoliyat kontekstida oʻzlashtiriladi.

Shunday qilib, harakat yoʻnalishini tanlashning uchinchi turida oʻquvchilarning bilish faoliyati bilish faoliyati bilan birlashtiriladi. Taʼlim faoliyatining muhim xususiyatlaridan biri bu oʻquv jarayonining ijodiy xususiyatidir.

Oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga faqat ularning ijodiy faoliyat jarayonida faol ishtirok etishini taʼminlash orqali erishish mumkin. Natijada, oʻquv faoliyati ularning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, matematik bilimlarni oʻzlashtirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR:

1. Леонтьев А.Н. Общее понятие деятельности. – М.: Наука, 1977. 368с.
3. Давидов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Интор, 1996. 544 с.
4. Занков Л.В. и др. Обучение и развитие. – М.: Педагогика, 1995.– 440 с.
5. Ибрагимов Р. Бошланғич синф ўқувчилари билиш фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари: Педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент: Қори Ниёзий номли ЎзПФТИ, 2002. – 265 б.
6. Болтаева Ш.Т., Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини шакллантириш, Монография, Тошкент 2013 й.32-33 б.
7. Каримова В.М. Суннатова Р. ва бошқалар. Мустақил фикрлаш. Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари учун ўқув қўлланма.- Т.: Шарқ, 2000.- 112 б.

O`QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHINI O`STIRISHDA SAMARALI INTERAKTIV METODLAR O`RNI.

Surxondaryo viloyati sherabod tumani 68 maktab

“Boshlang`ich ta`lim o`qituvchisi Aliyeva Feruza Nuriddinovna

Annotatsiya: *ushbu maqola orqali o`quvchilarni mustaqil fikrlash doiralarini kengaytirish maqsadida metodlardan foydalanish. Metodlar voqelikka xos bo`lgan qonuniyatlarni anglab yetish, bilib olishga imkon beruvchi bir uslub.*

**Kalit so`zlar:** *raqamli texnologiya, metodlar, decoder, interfaol, ta`lim tizimi, AKT.*

Annotation: *through this article, students can benefit from methods in order to expand their independent thinking.*

Key words: *digital technology, methods, decoder, interactive, educational system ICT*

Аннотация: *благодаря этой статье учащиеся извлекают пользу из методов, чтобы расширить свое независимое мышление.*

Ключевые слова: *цифровые технологии, методы, декодер, интерактив, образовательная система, ИКТ.*

Bugungi kunda mustaqil yurtimiz kelajagi bo`lgan yosh avlodga ta`lim-tarbiya berish, ularni vatanimizga munosib farzandlar qilib tarbiyalash, vatanimiz ravnaqi yo`lida va rivojlanishiga hissa qo`sha oladigan farzandlar bo`lib yetishtirish maqsadida ta`lim tizimida tubdan o`zgarishlar bo`lmoqda. Jumladan, 2021-2022 o`quv yilidan umumiy o`rta ta`lim maktablarining 1-2 sinf o`quvchilarini “Milliy o`quv dasturi” asosida o`qitilishi bunga yorqin misol bo`la oladi.

Ta`limning bu jarayonga o`tishi, oldingi ta`lim tizimidan tubdan o`zgarish, ya`ni 1-2 sinflarda ona tili va o`qish darslarini birgalikda onatili va o`qish savodxonligi darsi asosida o`tilishi bilan asoslandi. Bunda asosiy maqsad o`quvchilar onati va o`qish savodxonligi darslarida hayotiy bilim, ko`nikma va malaka orqali mustaqil fikrlashga, o`z fikrini erkin namoyon eta olishga, kretaiv yondashuvga, berilgan amaliy topshiriqlarni o`zi va ustoz yordamida bajara olishi, berilgan ma`lumotlar asosida o`z fikrini og`zaki va yozma tarzda bayon qilingan holda sinfdagi tahlil qila olishi mumkin. Men o`zim ta`lim berayotgan 1- “B” sinfdagi 18 nafar o`quvchilar bilan o`quv yili

davomida yangi darsliklar asosida juda ko'plab samarali natijalarga erishgan holda darslarni olib bordim.

Sinf o'quvchilarim oldingi o'quvchilardan farqli o'laroq bugun 1-sinfdayoq erkinlikka, o'zining ichki qobiliyatini, istedodini namoyon eta oladigan bo'ldi. Nafaqat dars jarayonlarida balki sinfda va sinfdan tashqari o'tkazilgan tadbir va tanlovlarda faol ishtirok etdilar. O'quvchilar bilan darsda va darsdan so'ng olib fan va sport o'garaklarida olib borilgan mashg'ulotlar natijasida o'quvchilar maktab, tuman, viloyat va respublika miqiyosida o'z natijalari bilan munosib o'rinlarni egallashdi.

Amalga oshirilayotgan ishlar, o'quvchilarni mustaqil fikrlash va salohiyatini oshirish. So'ngi 5 yillikda maktab ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik-psixologik tushunchalar, interfaol metodlarni ta'lim beruvchi tomonidan o'zlashtirilib va qo'llanib borilishi, ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bundan tashqari raqamli texnologiya ham ta'lim tizimiga singib bormoqda.

Prizidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratayotganligi bijiz emas., O'zbekiston kelajagi yoshlar qo'lida shunday ekan bor e'tibor ta'limni tubdan ihlos qilish ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilayotgan bir paytda 2023-yil "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb nomlanishi ham bijiz emas buning barchasi ta'lim tizimini yanada rivoj va ravnaq toptirishdan dalolat beradi. Bunda nafaqat o'quvchi yoshlar o'zlarini ihlos qilibgina qolmasdan o'qituvchilar ham o'z ustida ko'proq ishlash imkon yaratdi.

Hozirgi kunda, jahondan ortda qolmagan holda o'qituvchi zamonaviy talablarga mos bo'lmog'i kerak ya'ni o'z ustida ishlashi kerak. Bugunning yoshlari ham rivojlanib dunyodagi boshqa davlatlardan ortda qolmagan, zamon talabi bilan ham nafas, til biluvchi yoshlar bo'lib yetishmoqda. Muhtaram pizidentimiz talabi ham shunday, o'quvchi ikki tilni bildimi, unda o'qituvchi to'rt yoki undanda salohiyatli, til biluvchi zamonaviy talablarga javob beradigan yetuk pedagog bo'lmog'i lozim.

Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida "aktyor" emas, aksincha "rejessor" bo'lishi kerakligini anglashi lozim, u o'z o'quvchi talabalarini fanga ijodkorlik nuqtai nazari bilan qarashlarini tashkil qilishi, ularda izlanuvchanlik xususiyatlarini shakllantirishi va albatta, yangi pedagogik texnologiya metodlardan foydalangan holda darslarni samarali, mazmunli

tashkil etishi kerak bo`ladi. Shaxsan men dars jarayonida o`quvchilarim bilan turli metodlardan foydalangan holda dars jarayonini samarali, qiziqarli olib borishga harakat qilaman va shu o`rinda bir metodga to`xtalib o`tmoqchiman bu metod bizda hali ko`p foydalanilmagan, sababi ko`plab izlanishlarda bo`lganimda bu metod haqida ko`p ma`lumot yo`qligining guvohi bo`lganman. Bu qanday metod ekan deb qiziqdingizmi? Bu metod

DECODER metodi.

Bir qarashda bu metod murakkabdik ko`rinishi mumkin.

Aslini olganda esa bu metodni bilgan va bu metoddan foydalangan bola miyasining ikkala yarim shar qismi ham ishga tushadi. Bola miyasidagi tugunlar qanchalik ko`paygani sari bolaning o`ylash qobilyati, fikrlash tezligi, yaratuvchanlik mahorati tobora kengayib boradi.

*Aa Bb Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Xx Yy Zz
O`o`G`g`Shsh Ch ch Ng ng` (tutuq belgisi)*

Alifbodagi harflarga 1 dan 30 gacha bo`lgan sonlarni kodlab chiqamiz va o`quvchilar avvalam bor alifbodagi harflarni joylashuvini yaxshilab bilib olishsagina bu kodlarni qiynalmasdan yecha olishadi.

Masalan: 21,1,19,1,13, 25,24,2,4,19,8,18,19,14,13 ana shunday raqamlar nima demoqchi ekanligini topish bolalar uchun juda ham qiziq to`g`rimi, shunday ekan Decoder (kodni yechuvchi) metoddan dars jarayonlarimizda hechbikkilanmasdan foydalansak dars jarayonining anchagina samaradorligi oshadi. Bundan tashqari barcha o`quvchi darsga qatnashadi. Raqamlar ortida qanday so`zlar yashiringanligini topdingizmi?

Ha albatta, VATAN hamda O`ZBEKISTON so`zlari berkitilgan edi. Bundan tashqari yana bir qancha metodlar bilan darsni mazmunli o`tqazish mumkin.

" OQ QOG`OZ "metodi

Agar bizni sinf xonamizda elektron doska, hech qanday vedio projektorlar yoki kompyuterlar bo`lmaganda albatta bizga oq qog`oz yordamga keladi. O`quvchilar ikki guruhga bo`linadilar. Ikki qatordan o`tirgan o`quvchilar parta boshidan o`tilgan darsda nimalar o`tilganligi haqida bitta bitta misollar yozishadi, yozilgan misol takroran yozilmasligi kerak ana shunda o`quvchi chuqurroq o`ylaydi va yozilgan misollarni o`qib yodidan ko`tarilgan narsalarni yodga oladi va eng ahamiyatli tomoni oxirgi partadagi tortinchoq yoki jim o`tiradigan o`quvchi ham o`z fikrini erkin bayon etadi bu metod

tajriba sinovimdan o'tgan ishonavering zo'r natijalar beradi. Bu metod uchun besh daqiqa ajratsangiz bo'lgani.

O'quv yili davomida tuman XTB ning 31-umumiy o'rta ta'lim maktabi 1-"B" sinf o'quvchilari bilan biz 2022- yil sentyabr oyida o'tkazilgan "Ibn Sino bobo ulashar-davo" mavzusida ham tadbirlar o'tqazildi. Bundan tashqari 2023-yil 9-yanvar kuni Xatirchi xalq ta'limida bo'lib o'tgan "Ijodkor metodbirlashma" nomli ko'rik- tanlovda bizning jamoa faxrli birinchi o'rinni egalladik va viloyatga yo'llanmani qo'lga kiritdik.

Bugungi kunda o'quvchilarga dars berish jarayonini oddiylilikdan yiroqlashgan holda noan'anaviy usullar orqali, AKTdan foydalangan holda tashkil etish mening asosiy maqsadim hisoblanadi. Shuning uchun 2022-yildan ta'lim sohasida pedagoglarini har yili o'z ustilarida ishlashlari uchun joriy etilgan "Onlayn" va "Oflayn" malaka oshirish kurslaridan „ „Onlayn" malaka oshirish kursida o'qib sertifikat oldim. O'qish jarayonida o'zinga kerakli ma'lumotlarni olgan holga, dars jarayonlarida AKTdan unumli foydalanishni o'rganib, har bir dars uchun taqdimot yaratib, o'quvchilarni mustaqil ishlashlari uchun qo'shimcha topshiriqlar tayyorladim. Darslarni samarali tashkil etishda, vaqtdan unumli foydalanishda, o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda, dars jarayonida o'quvchilar faol ishtirok etib, yaxshi natijalarga erishiga, o'quvchilarning kreativ fikrlash doiralarini kengaytirishga harakat qilmoqdaman. Bugungi kunda vatanimizni xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yuksaltirish va shon –shuhratini oshirishga munosib hissa qo'shayotgan, yurtimiz ijtimoiy – siyosiy hayotidagi faolligi va tashabbuskorligi bilan tengdoshlariga o'rnak bo'layotgan, shuningdek, o'qishda va mehnat faoliyatida yutuqlarga ersishgan o'qituvchilarni munosib taqdirlagan holda rag'batlantirilib turilsa menimcha ishiga bo'lga qiziqishi, bundan tashqari kasbiga bo'lgan muhabbati tobora ortadi deb o'ylayman

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boshlang'ich ta'lim jurali (barcha soni).
2. Metodik qo'llanmalar (barcha solari).
3. Ishmuamedov R, Abduqarodirov A, Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. Ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar. – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2009.
4. Yo'ldoshev J, Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar– T.: "Moliya-iqtisod" nashriyoti, 2009.

BOSHLANG`ICH TA`LIM O`QUVCHILARNI ANIQ FANLARGA QIZIQISHINI OSHIRISH USULLARI

Surxondaryo viloyati muzradot tumani 14-maktab

Boshlang`ich ta`lim o`qituvchisi

Xo`janazarova Saboxat Xo`jaqulovna.

Amanova Ra`no Parpiyevna

Annotatsiya: Kichik yoshdagi o`quvchining aql idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratish, hisoblash malakalarini shakllantirish. Shu yoshdagi bola idrokining o`tkirligi, ravshanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi o`zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turishi. Maqolada yetakchi bo`lgan o`quv faoliyatidan ham tashqari boshqa faoliyatlar o`yin, muloqot va mehnat ham o`quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta`sir ko`rsatishi yoritilgan. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog`liq bo`lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlashi keng yoritib berilgan.

**Kalit so`zlar:** Boshlang`ich ta`lim o`quvchilari, Aqliy xujum, bumerang texnologiyasi, tarqmoqlash, blis texnologiyasi, fikriy hujum, boomerang, arra metodi.

Annotation: To create important conditions for the development of intelligence, sensitivity, observation, memory and recall capabilities of the student at a young age, to develop calculation skills. In addition to leading educational activities, other activities such as play, communication and work have a direct impact on the development of the student`s personality. Success is based on these activities

Keywords: primary school, students of age, Brainstorming, boomerang technology, distribution, blis technology, brainstorming, boomerang, saw method.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarni aniq fanlarga bo'lgan qiziqishlar pasayib borishi faqatgina O'zbekistonda emas balki butun dunyodagi muammolardan biri bo'lib kelmoqda va buni oldini olish uchun ko'pgina chora tadbirlar ko'rib chiqilmoqda. Hozirgi paytga kelib kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni aniq fanlardagi bilim darajasini tekshirish uchun PIRLS va 4-sinflarda matematika bilim darajasini tekshirish uchun TIMSS dasturlari shakllantirilmoqda. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar 1-4-sinf o'quvchilari bo'lib, ularda maktabgachada davrda berilgan elemantar bilimlarni yanada oshirishimiz lozim. O'quvchilarni bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish uchun hozirgi kunda zamonaviy axbarot ko'nikmalaridan foydalangan holda darslarni olib borilmoqda va buning natijasida o'quvchilarni eslab qolish qobiliyati shakllanmoqdi. Aniq fanlarga odatda matematika, informatika, fizika, kimyo va ijtimoy fanlar kiradi. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni matematika darslarida asosan o'qituvchi o'zi mavzuni tushuntiradi o'quvchilarning o'zlari esa yakka holatda berilgan vazifalarni bajaradi, chunki ular kichkina bo'lganligi sababli guruhda ishlash qobiliyatlari yaxshi shakllanmagan bo'ladi. 3-sinfda esa ular jamoa haqida fikrlari shakllana boshlaydi va jamoa uchun ishlar ko'nikmalari oshadi. Kichik maktab davrida o'qish faoliyati bilan shug'ullanish, jumladan, moddiy narsalarning har xil xossalari bilan tanishish sezgilarining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda asosan farq qila olish, ko'rish va eshitish sezgilari ayniqsa tez o'sadi. 7-10 yoshli bolalarda ranglarning tuslarini sezish 45% ortishi, 10-12 yoshgacha bolalarda esa 65% gacha ortishi rus olimlari tomonidan aniqlangan. Kichik maktab o'quvchilarini rasm chizishga o'rgatish ranglarni farqlash sezgirligining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ohanglarni farq qilish sezgirligi, ayniqsa bolalarga musiqa va ashula o'rgatish jarayonida kuchli

suratda o'sadi. Sezgilarining o'sishida katta ta'sir ko'rsatadi. Aniq harakat qilishga jalb etuvchi mashqlar bolalarning muskul-harakatlarining sezgilarini o'stiradi. Kichik maktab yoshidagi bola ma'lum darajada o'z faoliyatini o'zi mustaqil rivojlantira oladi. U o'z rejasini u yoki bu ishni qanday ketma –ketlikda bajarishni so'z bilan ifodalab bera oladi.

Rejalashtirish asosida bolaning diqqatini tashkil etiladi va rivojlantiriladi. U o'z rejasini, u yoki bu ishni qanday ketma-ketlikda bajarishni so'z bilan ifodalab bera oladi. Kichik maktab yoshidagi bolalar o'z diqqatlarini aqliy masalalarga qarata oladilar, lekin bu juda katta irodaviy kuchni va yuqori motivatsiyani tashkil etilishini talab etadi. Boshlang'ich sinf yoshudagi bolalar nutqi asosan ot, sifat, son, fe'l va bog'lovchilardan iborat bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z nutqlarida qaysi so'zlarni ishlatgani afzal-u, qaysilarini ishlatish mumkin emasligini farqlay oladilar. 6-7 yoshli bola jummalarni murakkab grammatik tizimda tuza oladi. Bola butun bolalik davrida nutqini jadal ravishda egallab borib, uni o'zlashtirishi ma'lum bir faoliyatga aylana boradi. 7-9 yoshli bolalar nutqining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, ular o'z fikrlarini bayon etish uchungina emas, balki o'z suhbatdoshining diqqatini o'ziga jalb qilish uchun ham gapiradilar. Bu davrda bolaning yozma nutqi ham shakllana boshlaydi.

Yozma nutq jumlalarini to'g'ri tuzish va so'zlarni to'g'ri yozishga ma'lum talablar qo'yilganligi bilan xarakterlanadi. Bola so'zlarni qanday eshitgan bo'lsa, shundayligicha yozmasligini bilishi, ularni to'g'ri talaffuz etishga va yozishga o'rganishi zarur. Yozma nutqni egallash asosida bolalarda turli matnlar haqida ma'lumotlar yuzaga keladi. Yozma nutqni egallash asosida bolalarda turli matnlar haqida ma'lumotlar yuzaga keladi. Bu davrda yozma nutq endigina shakllana boshlaganligi bois, bolada o'zi yozgan fikrlarni, so'z va harflarni nazorat etish malakasi hali rivojlanmagan bo'ladi. Lekin unga ijod qilish imkoniyati beriladi. Ushbu mustaqil ijodiy ish kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda berilgan mavzuni anglash, uning mazmunini aniqlash, fikrini bayon etish uchun ma'lumot

to'plash, muhim jihatlarini ajratib olish, reja tuzish, uni ma'lum ketma-ketlikda bayon etish, malakasini yuzaga keltiradi. Jummalarni to'g'ri tuzish, aynan shu mazmunga mos so'zlarni topish va ularni to'g'ri yozish, tinish belgilarini to'g'ri qo'yish, o'z xatolarni topa olish va to'g'rilash aqliy rivojlanishning ko'rsatkichlaridan hisoblanadi. Metodistlar kichik maktab yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish uchun nutq turlarini sistemali ravishda tashkil etish sxemasini tavsiya etadilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

O'quv faoliyatini qanday tashkil etilganlik sharoitiga qarab bolalarning emotsiyalari o'zgarishi. Shu tariqa kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda emotsiyalarni jilovlash va emotsional barqarorligini kuzatish. Ular bu davrga kelib o'z his-tuyg'ularini kayfiyatini boshqara olishlari. Chunki ular maktabgacha tarbiya yoshidagi va o'smir yoshdagilarga qaraganda his-tuyg'ulari osoyishta chuqur va muvozanatlashgan bo'ladi. Ularga uzoq muddatli pozitiv emotsiyalar, xushchaqchaqlik, ruhiy tetik kayfiyatning hosligi. Endi maktabga borgan o'quvchilarni o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda metodika va didaktik o'yinlardan samarali foydalanish. Aniq fanlardagi bilim va ko'nikmalarni o'zida yaxshi shakllantirish va darsdan bo'sh vaqtlarda ularni bekorchilikdan qutqarish, darsga bo'lgan qiziqishlarni oshirishda interfaol o'yinlardan foydalanish o'quvchilarni aniq fanlarga bo'lgan qiziqishini orttiradi. O'quvchilarni kelajakda daromadli va o'ziga yoqqan kasbni tanlashga ko'maklashadi.

Didaktik o'yinlar - didaktik o'yinlarning asosiy turlari intellektual (aqliy), harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida didaktik o'yinlardan

interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi haqida metodik tavsiyalar beriladi. Bu aqliy va jismoniy hamda aralash o`yinlarni tashkil etadi.

Ta`lim beruvchi usul bo`lib, bu usul muayyan ta`limiy maqsadlarga erishishga yani o`tilgan o`quv materiallarini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo`ladi. Har bir didaktik o`yinni o`tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Masalan: doiraviy misollar o`yinida ikkinchi o`nlik ichida hisoblash malakalarini mustahkamlashdan iborat bo`lgan didaktik topshiriq qo`yiladi. Didaktik topshiriq darsga qo`yiladigan umumiy maqsadining bir qismini tashkil qiladi. Har bir didaktik o`yin ham, har qanday o`yindagi singari qoidalar bo`ladi. O`sha qoidalariga amal qilinmasa o`yin o`yin sifatidagi ahamiyatli binobarin o`yin ta`lim tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo`qoladi. O`yin qoidalar o`yin topshirig`iga kiritiladi. O`yin topshirig`i – o`qituvchining bolalarga o`yin qanday o`ynalishini, kim g`olibligini aniqlashdan iborat.

Har bir didaktik o`yin o`z navbatida quyidagi komponentlardan tuziladi: o`yin maqsadi, qoidalar, jihozi, mazmuni natijasi. O`yin qoidalar. O`yinni olib borish va unga qatnashish tarkibini aniqlab beradi. Qoidalar o`yin maqsadidagi mos holda o`quvchilar faoliyatini tartibga solish uchun kerak bo`ladi. O`yin mazmuni o`quvchilarning bajarishi kerak bo`lgan harakatlari bilan aniqlanadi, kimyo darsida bu harakatlar ko`proq misol va tajriba masalalar yechishdan iborat bo`ladi. O`yin jihozi o`yinni o`tkazish uchun kerak bo`lgan predmet – modellar real va shartli predmetlar, kartochka va ko`rgazmalardan iborat. O`yin natijasi. Qo`yilgan vazifaning bajarilishi bilan aniqlanadi. Natija o`quvchilarni qoniqtirishi kerak.

Bu o`yinlar yordamida o`quvchilarni aqliy-jismoniy va axloqiy-psixalogik estetik, badiiy va boshqa ko`nikmalarni shakllantirishga yordam beradi, ta`lim tarbiya jarayonida o`quvchilarni ta`lim olish motivlarini shakllantirishda va ularni o`zlari qiziqtirgan sohani, aniqlashdan qaysi fanga qobiliyati borligini aniqlashda yordam beradi. Didaktik o`yin nazariy, amaliy, jismoniy, ishchanlik ruhida olib boriladi va hozirgi kunda komyuter texnologiyalar arsi bo`lgani uchun ularni

eletron shaklida yoki jamoa bo`lib dars jaronida qo`lash , o`quvchilarni darsga bo`lgan etobini qaratishda yordam beradi. Aniq fanlarda didaktik o`yinlardan foydalanishim ancha samarali bo`lishini taminlashimiz uchun har bir mavzuga mos bo`lgan didaktik o`yin foydalanishimiz zarur, shundagina oldimizga quygan maqsadimizni erishimiz va kichik maktab yoshidagi o`quvchilarni aniq fanlardagi qobiliyatlarni yanada shaklantirish va qiziqishini oshirishimiz mumkin. Oldingi asrlarning 60-yillarda AQSHda kiyinchalik esa G`arb mamlaktlarida bu o`yinlar qo`lana boshlagan. Tadqiqotchilarning fikricha eng tejamli va samaradorli o`yinlardan hisoblangan. 1939-yilda A.F. Osborn didaktik o`yinlardan biri bo`lgan ``Aqliy hujum`` usulini birinchi qo`llagan. Bu usulni g`oyalar banki deb ta`rif bergan va muomolarni yaratish va ularni yechish uchun qo`llagan.

- Muammoli vaziyat yaratish
- G`oyalarni shaklantirish
- Eng yaxshi g`oyalarni aniqlash, tekshirish va baholash

Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarning aniq fanlarda dars va ochiq darslar o`tkazilganda o`quvchilarni ongini shaklantirishda va qobiliyatlarni rivojlantirish maqsadida, asosiy qo`laniladigan metodlar.

Yuqoridagilarga qo`shimcha holda;

- "Fikriy hujum"
- "Arra"
- „Aqliy hujum“,
- „Tarmoqlash“,
- „Gumhlarbilan ishlash“,
- „Blis texnologiyasi"
- "Bumerang"
- kabilardan ham foydalanish yaxshi samara beradi.

“Aqliy hujum” metodi

«Aqliy hujum» metodi asosida tashkil qilingan mashg`ulotlar quyidagi tartibda o`tkaziladi. Muammo aniqlanadi va o`quvchilarning muammo yuzasidan

fikrlarini yozuv taxtasiga yoki varaqlarga yozib boriladi. Bildirilayotgan g'oyalarning mualliflari tomonidan asoslab berilishiga erishiladi. Ona tilidagi ko'plab mavzularni shu metod yordamida o'rganish mumkin, jumladan, ayrim matnlarni o'rgatishni shu metod asosida tashkil qilish mumkin.

Ona tili darsliklariga ko'plab ilmiy , ma'rifiy va ilmiy-ma'rifiy matnlar kiritilgan. Matnlar ustida ishlash o'qituvchidan katta mehnat va mahorat talab qiladi. VIII sinf darsligida ham ko'plab matnlar berilgan bo'lib , shulardan biri «Alisher Navoiy» matnidir. Matn badiiy va ilmiy uslubda berilgan. Mashq shartida matnlarni taqqoslab , ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash topshirilgan. Mazkur matnni «Aqliy hujum» metodi yordamida o'rganish ko'zlangan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Bu metod asosida matn bilan ishlash bir necha bosqichda olib boriladi. Bu metod muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod sanalib , u mashg'ulot ishtirokchilarini muamma xususida keng va har tomonlama fikr yuritish , shuningdek , o'z tasavvurlari va g'oyalaridan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni xosil qilishga rag'batlantiradi. Ushbu metod yordamida tashkil etilgan mashg'ulot jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. «Aqliy xujum» metodi tanlab olingan mavzular doirasida ma'lum qadriyatlarni aniqlash, ayni vaqtda ularga muqobil bo'lgan g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

“Analiz-sintez” metodi

Savod o'rgatish darslariga rus-tuzem maktablari va tatar o'qituvchilarining faoliyati orqali kirib kelgan. Ona tili ta'limi jarayoniga analiz-tahlil Grammatik hodisaning muhim belgilarini aniqlash maqsadida , o'rganilgan Grammatik tushunchaning yangi qirralarini ochish va mustahkamlash maqsadida tadbiq etiladi. Fonetik, leksik, morfologik, sintaktik tahlil shu metodning amalda namoyon bolishidir. Sintez qismlarga bo'lib o'rganilgan Grammatik materialni

yaxshilashdir. Masalan: ot, sifat, fe'l, son kabi soʻz turkumlari oʻrganilayotganda ularga oid soʻzlar berilib, ular ishtirokida gap tuzish, aralash berilgan soʻzlardan gap tuzish kabi ishlarda analiz-sintez metodi namoyon boʻladi. Analiz-sintez metodida ham oʻquvchilarni faollashtirish oʻqituvchining oʻquvchilarga beradigan savol va topshiriqlariga, ishni tashkil etish shakllariga bogʻliq boʻladi.

Bumerang.

Ushbu metod oʻquvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash oʻrganilgan materialni yodida saqlab qolish, soʻzlab berish, fikrini erkin holda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida koʻp maʼlumotga ega boʻlish hamda dars mobaynida oʻqituvchi tomonidan barcha oʻquvchilarni baholay olishga qaratilgan.

Oʻquv jarayoni mobaynida tarqatilgan materiallarning oʻquvchilar tomonidan yakka va guruh holatida oʻzlashtirib olishlari hamda suhbat-munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada oʻzlashtirilganligini nazorat qilish va baholash jarayoni mobaynida har bir oʻquvchi tomonidan oʻz baholarini egallashiga imkoniyat yaratish.

Bunda oʻquvchilarni 4 tadan ishtirokchi boʻlgan jamoalarga ajratamiz va ortiqcha ishtirokchini esa ekspart qilib olishimiz mumkin.

Kiyin oʻquvchikarni 1 raqamlab chiqamiz va 1,2,3,4 raqamlari beriladi soʻngra 1 lar bitta jamoa, 2 lar bitta jamoa, 3 lar bitta jamoa, 4 lar bita jamoaga birlashadilar va oʻziz gurhlarga sardor tayinlashadi

Guruh sardorlariga mantiqiy masala beriladi, guruh ishtirokchilariga esa mavzuga oid misol masalar tarqatiladi va qaysi guruh natijalarni tez va toʻgʻri taqdim etishiga qarab ekspitimiz tomonidan bohalanadi.

“Suhbat” metodi

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishda keng qo'llaniladigan va shu bosqich o'quvchilari tabiatiga mos metod sanaladi. Suhbat metodi savol-javob metodi deb ham ataladi. Suhbat metodi o'qituvchidan mavzuning xususiyatini o'zida aks ettirgan o'quv materialini topishni, Grammatik mavzuning belgilarini aniqlash, ularning o'xshash va farqli jihatlarini ajratish, o'xshash va farqli jihatlariga qarab guruhlash umumlashtirishga, xulosa chiqarishga yo'naltirilgan savollar tuzishni, ularni o'quvchilarga izchil berib borish talab etadi.

“Blis-so'rov” texnologiyasi.

“Blis-so'rov” (inglizcha “blits” – tezkor, bir zumda) metodi berilgan savollarga qisqa, aniq va lo'nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi. Unga ko'ra o'qituvchi o'rganilgan mavzu, muayyan tarkibiy qismlar mohiyatining ochib berilishini talab etadigan savollarni ishlab chiqadi va talabalarning e'tiborlariga havola etadi. Talabalar berilgan savolga qisqa muddatda, qisqa va aniq javob qaytara olishlari lozim. Guruh yoki juftlikda ishlashda bir nafar talaba berilgan savolga javob qaytaradi.

Maqsadi: ushbu usul orqali talabalarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma-ketligini avval yakka tartibda mustaqil ravishda belgilash, kichik guruhlarda o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olish kabi ko'nikmalarni shakllantirish.

«Fikriy hujum» metodi

Maqsadi – guruhdan qisqa vaqt ichida ko'p miqdor variantlarni olish, talabalar nimalarni bilishini aniqlash. Mashg'ulot davomida muammoni hal eta oladigan g'oyalar taklif etilishi, umumiy tajriba yuzasidan fikr almashish uchun zamin yaratilishi va talabalar istaklarini bildirishi mumkin. Bu jarayon mohiyati shundan iboratki, guruhga mavzu, savol yoki tugallanmagan taklif beriladi. Guruh a'zolari bir necha daqiqa davomida shu mavzu yuzasidan gaplashib, miyasiga

nima kelsa, shularning hammasini aytishadi va bularning hammasini tinglash, bo`r bilan doskaga yoki daftarchaga yozib borish tavsiya etiladi.

Gaplarning hammasi, ular qanchalik noaniq, bema`ni yoki bahsli bo`lmasin, yozib qo`yilaveradi. Hamma o`z fikrini muhokama qilmasdan turib, bayon qiladi, chunki maqsad ko`proq miqdorda va xilma-xil takliflar olishdir. Bu paytda taqiqlar bo`lmaydi va hech qanday baholar berilmaydi. Qatnashchilarda takliflarni tahlil qilish, norozilik bildirish va taklif etilgan hamma fikrlarni muhokama qilib chiqish uchun keyinroq imkon bo`ladi. Agar faollik sust bo`lsa, o`qituvchi o`z fikrlaridan ba`zilarini yozib olishni taklif etishi mumkin, lekin bundan oldin u bir oz jim turishi kerak. Bu metod o`quvchilarning mashg`ulotlar jarayonida faolliklarini ta`minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag`batlantirish hamda bir xil fikrlashdan ozod etish muayyan mavzu yuzasidan rang-barang g`oyalarni to`plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish, yechish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo`lgan fikrlarni yechishga o`rgatish uchun xizmat qiladi.

«Fikriy hujum» metodi.

A.F. Osborn tomonidan tavsiya etilgan bo`lib, uning asosiy tamoyili va sharti mashg`ulot (bahs)ning xar bir ishtirokchisi tomonidan o`rtaga tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutlaqo ta`qiqdash, har qanday luqma va hazil-mutoyibalarni rag`batlantirishdan iboratdir. Bundan ko`zlangan maqsad ta`lim oluvchilarning mashg`ulot (bahs) jarayonidagi erkin ishtirokini ta`minlashdir. Ta`lim jarayonida ushbu metoddan samarali va muvaffaqiyatli foydalanish o`qituvchining pedagogik mahorati va tafakkur ko`lamining kengligiga bog`liq bo`ladi. «Fikriy hujum» metodidan foydalanish chog`ida ta`lim oluvchilarning soni 15 nafardan oshmasligi maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodga asoslangan mashg`ulot bir soat tashkil etilishi mumkin.

MUHOKAMA

Hozirgi kunda har bir o`quvchi bilan ishlash har bir o`quvchiga 45 minutli dars davomida e`tibor berishga harakat qilamiz. Shu jumladan o`qituvchining o`zi harakat qilgan holatda darsga bo`lgan qiziqishini oshirolmaydi, o`qituvchilar albatta ota-onalar bilan birgalikda hamkorlikda ishlash, o`quvchining eng avvalo uning yaxshi bilim olishiga va darsga, aniq fanlarga bo`lgan qiziqishlarni oshirishga yordam berish qaysidir ma`noda zarur. Bu davrda yozma nutq endigina shakllana boshlagani bois, bolada o`zi yozgan fikrlarni, so`z va harflarni nazorat etish malakasi hali rivojlanmagan bo`ladi. Lekin unga ijod qilish imkoniyati beriladi. Ushbu mustaqil ijodiy ish kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda berilgan mavzuni anglash, uning mazmunini aniqlash, fikrini bayon etish uchun ma`lumot to`plash, muhim jihatlarini ajratib olish, reja tuzish, uni ma`lum ketma-ketlikda bayon etish malakasini yuzaga keltiradi. Jummalarni to`g`ri yozish, aynan shu mazmunga mos so`zlarni topish va ularni to`g`ri yozish, tinish belgilarini to`g`ri qo`yish, o`z xatolarini topa olish va to`g`irlash aqliy rivojlanishning ko`rsatkichlaridan hisoblanadi. Metodistlar kichik maktab yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish uchun nutq turlarini sistemali ravishda tavsiya etadilar. Ayni o`quvchining yoki o`z farzandining meni shakllanyotgan paytda ularni urushish yoki bir narsani qayta-qayta so`ragan paytda yana shu savolmi deb, ularni savollariga to`liq va aniq javob berilsa bola shu savolni javobini ongida qandaydir shaklantira olsa bola qaytib savol bermaydi, yoki aksincha bo`lsa javob bolani qoniqtirmasa savolni qayta berishga majbur bo`ladi. TIMSS kabi xalqaro ta`lim dasturlarida o`quvchilarning matematik savodxonligi bilan bir qatorda o`qib tushunish ko`nikmasini shakllantirish masalasi asosiy talablardan biri sifatida aks etgan. Chunki insonning o`zi o`qigan matnining mazmunini tushunmasligi uning fikrsizligiga olib keladi va bu o`rinda unda mustaqil fikrning shakllanishi murakkab kechishini ta`kidlash lozim. Shu jihatdan O`qish o`quv fani vositasida boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`qib tushunish ko`nikmasini shakllantirishda quyidagilarga e`tibor berish kutilgan samarani beradi:

- o`quvchilarni tez o`qishga ko`niktirish;
- o`quvchilarni ifodali o`qishga o`rgatish;
- o`quvchilarni mazmunli o`qish ko`nikmasini tarkib toptirishga yordam beradi.

XULOSA

O`quvchilarning darsga bo`lgan qiziqishlarni asosan yuqorida aytilgan metodlardan foydalangan holatda, yoki bo`lmasa o`qituvching o`zi tomonidan yaratilgan metod yordamida, u turfa rangli ajib suratli bo`lib bolani o`ziga jalb qila olsa, o`qituvchi oldiga qo`ygan maqsadiga ya`ni o`quvchini darsga bo`lgan qiziqishini oshira oladi va o`quvchi keyingi darslarga o`zi ham tayyor darslikdagi mavzuni o`rganib kelishi mumkin. Har doim bir xil dars o`tish jarayonidan bola zerikadi bu holatga kelmasligi uchun o`qituvchi o`zi ustida ishlashi va metodlarni almashtirishi lozim va o`quvchini qiziqishiga qarab ularni sinfdan tashqari ishlarga jalb qilish lozim. Aniq fanlarga qiziqadigan o`quvchilar qatori ta`lim muassasa fanlariga qiziqmaydigan o`quvchilar ham borligini bilamiz. Har bir o`quvchini o`z qobiliyatiga qarab shakllantira olsak darsning maqsadiga erishishimiz bilan bir qatorda ularni kelajakda yaxshi kasb tanlashda, jamiyatda o`z o`rnini topishga katta hissa qo`shgan bo`lamiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Umarova Gulhayo Murodiljonovna. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarni o`qishga bo`lgan qiziqishini oshiruvchi texnologiyalar // American Journal of Interdisciplinary Research and Development. Volume 09, Oct., 2022. pp. 210-224.
2. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Zulayho Jabborova Mansur qizi. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda o`qishga bo`lgan qiziqishini oshirish "Ustozlar uchun" fidoyi va jonkuyar pedagoglar jurnali. 34-son, 1-to`plam, dekabr, 2022. 8-12 b.

3. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, D.O.Ximmataliyev. O`smirlarda vatanparvarlik tuyg`ularini shakllantirishning usullari va vositalari // "Ustozlar uchun" fidoyi va jonkuyar pedagoglar jurnali. 34-son, 1-to`plam, dekabr, 2022. 13-23 b.

4. Umarova Gulhayo Murodiljanovna. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda o`qishga bo`lgan qiziqishni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish "Pedagogs" international research journal. Volume-21, Issue-2, November, 2022. Pp.7-10.

BOSHLANG`ICH SINIF "TABIY FANLAR" DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Mavlonova Zarxol Ko`chimovna

Denov tumanidagi 51- maktabning boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada, boshlang`ich sinflarda tabiiy fanlarni o`qitishda foydalaniladigan pedagogik texnologiyalar haqida ma`lumotlar keltirilgan.

Tayanch tushunchalar: pedagogik texnologiya, didaktika, pedagogika, taabiatshunoslik, tajriba, manzarali.

Аннотация: В этой статье изложены данные об использовании педагогической технологии на уроках естествознания в начальных классах.

Ключевые слова: педагогические технология, дидактика, педагогика, природоведения, эксперимент, декоративные.

Annotation: this article presents data on the use of pedagogical technology in the natural science lesson in elementary grades.

Key words: pedagogical technology, didactics, pedagogy, natural history, experiment, decorative.

Hozirgi vaqtda o`quvchilarning idrok qilish faoliyatlar va bilimlarini tekshirish maqsadida Geografiya darslarida ha bir o`quvchining o`qishdagi mustaqilligiga va o`quv axborotlarini qabul qilish hamda qayta ishlashlarini tashkil qilishga yordam beruvchi dasturlashtirilgan o`qitish qo`llaniladi. Dasturlashtirilgan o`qitish

bilimlarni egallashdagi harakatlarni kuzatib borishga, qaysi bo'g'inda uzilish bo'lganligini, o'qitish jarayoniga qanday o'zgartirishlar kiritish kerakligini aniqlashga imkon beradi.

Dasturlashtirilgan o'qitish uchun:

1) o'quv materialini sinchiklab tahlil qilish, uni qat'iy tanlash va mantiqiy izchillikda taqsimlash;

2) o'quvchilarning idrok qilish faoliyatlariga rahbarlik qilish kerak. Dasturlashtirilgan o'qitishda o'quvchilarning o'quv materialini egallashdagi mustaqilligi hamda faolligi ortib boradi:

o'rgatish jarayonini individuallashtirish imkoniyati tug'iladi;

o'qituvchi va o'quvchilar mehnatini takomillashtirishga yordam beruvchi o'qitishning texnika vositalari keng qo'llaniladi.

Dasturlashtirilgan elementlarni tatbiq qilishda an'anaviy o'qitishni dasturlashtirilgan o'qitishga qarama-qarshi qo'yish, yangini deb umum qabul qilingan metodlardan voz kechish kerak emas.

Har ikkala yo'nalish chambarchas bog'langan bo'lishi va bir-birini to'ldirishi zarur. O'qitish sifatini oshishiga yordam beruvchi o'quvchilar bilimini faol nazorat qilishning yangi shakllarini ishlab chiqish quyi sinflardagi geografiya darsida dasturlashtirilgan elementlardan foydalanishning boshlanishi bo'ldi, chunki muntazam nazoratning eski shakllari ko'pincha dars tuzilishini buzib, unumsiz fakt yo'qotilishiga olib kelib, o'qituvchilarda qiyinchiliklar tug'dirdi.

Topshiriqlarni dasturlashtirish tamoyili o'quvchilarning og'zaki javoblarini shartli ifodalar — raqam yoki chiziq bo'laklari ko'rinishidagi javoblar bilan almashtirishdan iboratdir. Ularning afzalligi shundaki, ular o'tilgan dastur materialini har bir o'quvchi tomonidan odatdagi tekshirishdagiga qaraganda ko'p hajmda o'zlashtirish darajasini qisqa vaqt ichida aniqlashga imkon beradi.

Tajriba bilimlarni hisobga olishning dasturlashtirilgan uslublaridan geografiya darslarida o'quvchilarning idrok qilish faoliyatlarini faollashtirish maqsadida

foydalanish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi. Uning afzalligi yana shundaki, o'quv materialini o'zlashtirish darajasini hatto o'quvchilarning o'zlari tushuntirishdan keyin dars vaqtida yoki keyinroq tekshirishlari mumkin.

Quyi sinflarda geografiyani o'rganishdagi dasturlashtirilgan o'qitishning qo'llanilishi mumkin bo'lgan variantlarini ko'rib chiqamiz.

I. Tezt tipidagi kartochka-topshiriqlar.

Muayyan nomerlangan kartochkada geografiya obyektlarining (o'simlik, hayvon va hokazolarning) nomlari keltiriladi o'quvchilar javoblarida kerakli o'simlik yoki belgining nomini yozmaydilar, faqat tegishli raqamni bayon qiladilar. Bilimlarni matn bilan hisobga olishdan individual so'rashda ham, butun sinf bilimini hisobga olishda ham foydalanish mumkin. Keyingi holatlarda topshiriq doskaga yozib boriladi. O'quvchilarning javoblari butun sinf bilan muhokama qilinadi. Bu kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining ishini ma'lum darajada faollashtiradi.

II. Raqamli dasturlashtirilgan topshiriqlar.

Raqamli topshiriqlarda ish individual kartochkalar yoki tayyorlangan devoriy jadval bo'yicha olib boriladi. Kartochkada topshiriq ko'rsatiladi va javoblarga kalit beriladi. O'quvchi kerakli kalitni topishi lozim. Bunday ishni bajarish natijasida o'qituvchi 4-5 daqiqa ichida endigina o'rganilgan materialni mustahkamlash maqsadida ham, uy vazifasini tekshirishda ham o'quvchilar bilimini sinash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Raqamli dasturlashtirilgan ishlar faqat tabiat obyektlarining tashqi belgilari haqidagi bilimlarni nazorat qilish uchungina emas, balki birmuncha murakkabroqlarini tekshirish uchun ham tavsiya qilinishi mumkin.

Masalan, tabiiy xarita bo'yicha bilimlarni aniqlovchi topshiriqlar tuzish mumkin.

Topshiriq:

1. Daryoning boshlanish joyi.

2. Daryo oqimi chuqurligi.
3. Daryoning boshqa daryoga, ko`lga, dengizga quyiladigan joyi.
4. Panj va Vaxsh daryolarining quyilishidan hosil bo`lgan daryo.
5. Qoradaryo va Norin daryolarining qo`shilishidan hosil bo`lgan daryo.
6. Quyiladigan joyiga ega bo`lmagan daryo.

Manbalar: 1. Amudaryo; 2. Sirdaryo; 3. O`zani; 4. Boshlanishi; 5. Zarafshon;
6. Quyiladigan joyi.

Javoblar: 1 (4), 2 (3), 3 (6), 4 (1), 5 (2), 6 (5).

Dasturlashtirilgan topshiriqlarning boshqa turidan ham foydalanish mumkin. o`qituvchi doska yoki jadvalda, masalan, tabiiy zonalar nomlarini raqamlar bilan ko`rsatadi. Keyin zonalar, shu zonalarga xos bo`lgan jonli tabiat vakillarini sanab beradi. Doskaga obyektlarning nomlarini tegishli raqamli belgilar bilan yozib berish mumkin. Dasturlashtirilgan didaktik kartochkalar.

Bunday dasturlashtirilgan topshiriqlardan har xil tipdag darslar o`tishda, shuningdek, o`quvchilar bilan individual va butun sinf bilan ishlar olib borish jarayonida foydalanish mumkin.

Topshiriqni bajarish uchun 5 daqiqa ajratiladi. Bu vaqt ichida: o`quvchi 2-3 ta kartochkaga javob berishi va daftarida javoblarni raqamlar bilan ko`rsatishi lozim. Dasturli kartochkalar o`rganilgan mavzuning variantlar bo`yicha tuziladi. Kartochkada savol-topshiriq va unga uchta: to`liq va to`g`ri, noaniq, noto`g`ri javoblar beriladi.

O`quvchi daftariga; kartochka nomeri va qavs ichida javob nomerini yozishi kerak. Dasturlashtirilgan didaktik kartochkalarga misollar:

1-kartochka.

Nima uchun qushlar issiq o`lkalarga uchib ketadilar?

1. Chunki sovuq bo`lib qoladi.
2. Ular yeydigan ovqat yo`q.
3. Chunki sovuq bo`lib qoladi va ochlik vujudga keladi.

To'liq va to'g'ri javob (3).

2-kartochka.

Tuproq deb nimaga aytiladi?

1. Tuproq bu tabiiy qazilma.
2. Yerning yuqori, yumshoq qatlami, unda o'simliklar ildiz otadilar
3. Tuproq bu yerning yuqori qatlami.

To'liq va to'g'ri javob (2).

Geografiya darslarida o'qituvchi dasturlashtirilgan o'qitish elementlaridan foydalana turib, shuni esda tutishi kerakki faoliyatning bu turida guruh bo'lib o'qitishdagi ketma-ketlik nazoratini individuallashtirib, iloji boricha ko'proq o'quvchilarni ishga jalb qilishi; o'z ishining sifatini kuzatib borishi, o'quvchilar yo'l qo'ygan xatolarni tahlil qilib guruhlashtirishi; dasturlashtirilgan nazoratning an'anaviy tuzilishiga kirishi kerak.

Dasturlashtirilgan nazorat topshiriqlarini ishlashda bular o'quvchilar bilimlarini nazorat qilishning xilma-xil shakllaridan biri ekanligini va amalda uyg'unlashtirilishi kerakligini hisobga olish zarur.

I- Muzyorar usuli, Klaster usuli, "So'z top" o'yini, "Mozaika", "To'xtab o'qish" usuli, "Zanjir" usuli. Bu usulni birinchi dars yoki yangi bo'limni boshlash oldidan o'tkazish maqsadga muvofiq. O'qituvchi navbatdagi o'tiladigan bo'lim yuzasidan qisqacha ma'lumot beradi.

Masalan, "O'lkamizda kuz" bo'limida o'quvchi yil fasllari, paxta tyerimi, ijtimoiy foydali mehnat, kuzgi o'simliklar, hasharotlar hayoti haqida umumiy tushunchalar berib o'tadi. Bu haqda o'quvchilar ham o'z fikrlarini bayon etadilar.

Masalan: *Mening ismim Shuhrat. Menga kuz fasli yoqadi. Chunki kuzda barcha kuzgi mevalar pishadi, "Hosil bayrami"ni nishonlaymiz, ota-onamga qovun-tarvuz yig'ishda yordam beraman. Men katta bo'lganimda juda chiroyli bog` yarataman. Bog'imda shirin-shakar mevali daraxtlar ko'p bo'ladi. Mening ismim Komila. Men kuz faslini yaxshi ko'raman. Chunki daraxt barglari juda*

chiroyli rangda tovlanadi. Dalalarda oppoq paxtalar ochiladi. Paxtadan chiroyli yostiqlar tikish mumkin. Men kelajakda tikuvchi bo'lmogchiman.

Har bir o'quvchi shu tarzda o'zi hamda tabiatga daxldorlik haqida so'zlaydi. Bu usul o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, og'zaki nutqini o'stirishga yordam beradi.

“So'z top” o'yini. Bu metoddan darsning hamma qismlarida foydalanish mumkin. O'qituvchi qushlar, hayvonlar, meva, sabzavotlar haqida bir so'z aytadi, o'quvchilar davom ettiradilar. O'qituvchi boshlagan so'z qaysi harf bilan tugasa, o'quvchi shu harfdan boshlagan so'zni aytishi kerak.

Masalan: tulki — ilon — ninachi — it — tiprati-kan — nortuya — yalqov (panda) — ayiq — qarg'a — ari va hokazo.

Bu usul o'quvchilarni tezkorlik bilan fikr yuritib, javob berishga hamda xotirasini mustahkamlashga yordam beradi.

“Klaster” usuli. Bu usul o'quvchiga berilgan mavzu bo'yicha erkin o'ylash va fikrlarini bimalol bayon etish uchun sharoit yaratadi. Bu usulda o'quvchi nimani o'ylagan bo'lsa, shuni aytadi va yozadi. Yozilgan fikrlar to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishidan qat'i nazar, muhokama qilinmaydi va belgilangan vaqtgacha davom etadi. Bu sinfnig har bir o'quvchisi tomonidan ilgari surilayotgan g'oyalarni uyg'unlashtirib, ular o'rtasidagi aloqalarni yanada mustahkamlash imkoniyatini yaratadi. “Klaster” usuli yangi mavzuni boshlashdan avval o'quvchini darsga qiziqtirib, shu mavzu bo'yicha oldin egallagan bilimlarini aniqlash maqsadida hamda o'tilgan mavzuni mustahkamlash uchun o'tkaziladi. Masalan, “O'lkamizdagi uy va yovvoyi hayvonlar” mavzusi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nuriddinova M.I. “Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi”. – Toshkent. 2005 y.

2. Sayfullaev G.M. Tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. O'quv qo'llanma. – Buxoro. 2020.

3. Sayfullaev G.M. Biologiya promislovix xishnix vidov rib, Nizovya basseyna reki Zarafshan. – Buxara. 2020.

4. Sayfullaev G., Alimova L., Olloкова U. Formation of environmental knowledge in pupils of second class in the lessons the world around us //Bridge to science: research works. – 2019. – С. 206-208.

5. Sayfullayev G. Methods of teaching younger students the ability to solve cognitive tasks of environmental protection //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 5. – №. 5.

5- SHO`BA

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV STRATEGIYASI VA TENDENSIYALARI

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Кашкынбаева Загира Кожабергеновна
К.п.н., ассоц.профессор
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати
г.Тараз, Республика Казахстан

Ключевые слова: инновационные технологии, здравоохранение технологии, уровень здоровья и развития детей.

Социально-экономические изменения, происходящие в нашем обществе и переход сферы образования страны в мировое образовательное пространство времени на дошкольное воспитание и обучение, в том числе он требует внесения изменений. Дошкольного образования для реализации задач в сфере образования каждый педагог в организации ежедневно ищет все новости и изменения необходимо вносить в учебно-воспитательную деятельность. Современное образование до освоения современных методов и технологий обучения в области невозможно быть разносторонне грамотным специалистом. Освоение новых технологий интеллектуальных, профессиональных, нравственных и многих человеческих оказывает благотворное влияние на формирование способностей.

Проблема развития детей дошкольного возраста является неотъемлемой частью. Поэтому обучение дошкольников основной целью воспитания являюсь формирование личности ребенка и я считаю, что развитие. Ребенок нового времени — будущее нашей страны завтрашнего дня. Новый век для формирования и развития, внутреннего мира личности и ее тонкостей необходимо определить и создать условия для развития способностей и возможностей. Конечно, сегодня для него в дошкольных образовательных учреждениях в становлении и развитии личности детей педагоги умение применять педагогические технологии также зависит от грамотности.

В связи с этим практика дошкольных учреждений включает обучение и разрабатываются и внедряются различные технологии воспитания. Педагогические технологии, применяемые в системе образования: педагогика сотрудничества, гуманизация образования, игровое обучение, проблемное обучение, модульное обучение, Обучение с помощью опорных сигналов, развитие обучение, объяснительное обучение, самообучение, критическое мышление развитие, компьютерные технологии обучения, программное обучение, многоуровневое обучение и т. д.

Овладение новой технологией позволяет педагогу осуществлять интеллектуальные, профессиональные, благотворно влияет на формирование нравственности и многих человеческих способностей. Способствует саморазвитию и эффективной организации учебно-воспитательного процесса без сомнения. В настоящее время в дошкольных организациях образования области применение инновационных педагогических технологий показывает положительные результаты.

Все инновационные, повышающие результаты учебно-воспитательных процессов технологии уникальны по своей сути. Однако всегда здоровье ребенка перво в очереди. Поэтому в связи с экологическими условиями нашего края детский сад технология сохранения педагогического здоровья в работе обширна используется. Здоровьесберегающая педагогическая технология тесно связана со следующими работами в контакте:

- Рабочая программа воспитателей;
- Повышение квалификации педагогов;
- Ежедневное взаимодействие детей;
- Спортивные и физкультурные мероприятия;
- Демонстрация здоровья детей.

Для того, чтобы эти работы были реализованы и результаты были качественными до организации внедряют технологии здравоохранения с другими учреждениями работает в тесных отношениях. Это: управление здравоохранения, детская поликлиника, НПО, родители.

В результате в детские сады поступили меры по укреплению здоровья ребенка, закаливанию, нетрадиционные методы профилактики и профилактики различных заболеваний с применением. Только тогда самый важный момент в воспитании здорового, чистого духа потомства деятельности, направленной на охрану и укрепление здоровья детей повысилось качество использования различных форм и видов.

Здоровьесберегающая технология — ребенок и педагог, ребенок и родители, ребенок осуществляемого в процессе взаимоотношений между врачом и оздоровительно-воспитательных, коррекционных и профилактических мероприятий целевая система.

Поэтому сохранение здоровья детей в каждой дошкольной организации обеспечение возможности здорового образа жизни формирование, обучение использованию усвоенных знаний в повседневной жизни является. И выбор здоровьесберегающих технологий профессиональной деятельности педагогов в условиях конкретных условий организации до работа с квалификацией, а также показателями заболеваемости детей в зависимости от программы педагогов.

Сохранение здоровья ребенка в дошкольной организации, формирование здорового возможности организации образа жизни и укрепления здоровья ребенка методическая помощь в работе педагогов надо показать.

С этой целью ставятся следующие задачи:

- применение здоровьесберегающих технологий в дошкольной организации определение возможностей;
- в школу с описанием здоровьесберегающих технологий предложить методику использования здоровьесберегающих технологий в организации.
- применение новых образовательных технологий (здравоохранение, информационное) научно-методическое обеспечение, их реализация совершенствование механизмов;
- инновационной направленности в целях охраны здоровья детей формирование материально-технической базы.

Ожидаемый результат:

- Здорового, психологического и всесторонне сформированный в интеллектуальном плане, подготовленный к начальной школе выпускник учреждения.

Материальная база детского сада: детский сад, физкультурный зал, уголок здоровья, созданный в каждой группе, спорт на территории детского сада площадка, прогулки босиком, купание в прохладной воде на все времена года авторской программы "Денсаулык", распространяемой в области.

Это здравоохранение, которое в основном используется в детском саду виды технологий — стретчинг, ритмическая пластика, динамическая перерывы, подвижные и спортивные игры, релаксация, эстетика ориентированные технологии, пальчиковая гимнастика, глазная гимнастика, дыхание гимнастика, тонизирующая гимнастика, коррекционная гимнастика, ортопедическая гимнастика.

Данные педагогические технологии и инновационные инструменты возрастные особенности детей, возможности восприятия в детском саду можно использовать только при соблюдении требований. Памяти дошкольников способность к хранению слабая, процессы восприятия неустойчивы. Поэтому они любят держать предмет в руке и видеть его

глазами. В соответствии с этим дошкольные наглядность к учебной деятельности детей, использование различных игровых технологий желательно широкое применение. У здорового ребенка ясный ум, уверенность в себе, внимательность с удовольствием и с удовольствием. Крепкого здоровья ребенка правильное развитие движений, телосложения в дошкольном периоде формируется. Поэтому совершенствовать функции детского организма, способность это наша главная задача. Плохо сформирована защитная способность организма маленькие дети более восприимчивы к неблагоприятным воздействиям внешней среды.

Для правильного и своевременного созревания костей, суставов в связи с формированием физиологических кривошипов на методическом заседании

Основным направлением педагогического процесса является развитие культуры каждого индивида воспитательной, педагогической деятельности с учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка наиболее эффективный способ реализации поставленных перед процессом задач, в реализации поставленных задач, организовывать комплексное формирование решается в единстве.

Воспитывать и воспитывать всесторонне физически зрелого и здорового ребенка-задача каждого родителя и детского сада. Главная цель проводимой реформы в сфере образования страны-воспитание всесторонне сформированной личности, обладающей новаторским мышлением, способной функционировать на творческом уровне, с высоким мировоззрением. Проблема развития детей дошкольного возраста в настоящее время является неотъемлемой частью государственной политики. Когда мы говорим о будущем ребенка, мы должны начать с детского сада, чтобы дать этому ребенку систематическое образование, правильно направить его энтузиазм, развить его способности и качества. Стандарт дошкольного образования позволяет использовать инновационные методы и приемы в организации педагогического процесса в группах дошкольного воспитания и предшкольной подготовки. Главная цель использования новых педагогических технологий в детском саду: воспитание разносторонней, образованной, компетентной личности с использованием элементов инновационных игровых технологий в обучении и воспитании.

Чтобы ребенок был счастлив, мы должны очень заботиться о своем теле. Здоровый ребенок должен иметь ясный ум, уверенный в себе, радостный взгляд в сторону. Здоровье ребенка крепкое, правильное развитие движений, телосложения формируется в дошкольном периоде. Поэтому совершенствование деятельности детского организма, повышение способностей-наша главная задача.

Проводимая в настоящее время в стране образовательная политика ориентирована на интеграцию с мировым образовательным пространством. Приоритетная цель общего образования из мирового образовательного пространства-подготовка личности, быстро адаптирующейся к меняющимся условиям жизни, умеющей правильно выбирать свой путь, способной принимать позитивные решения.

На каком бы этапе образование и воспитание не были близнецами, очевидно, что воспитание детей из семьи будет продолжаться в дошкольных организациях и двигаться в будущее. Таким образом, определение путей всестороннего совершенствования воспитания детей в дошкольных воспитательных организациях и рассмотрение путей сохранения здоровья детей является одной из проблем современности. Несмотря на то, что дошкольное образование имеет большой опыт бесценного гигиенического воспитания, современное состояние здоровья ребенка ухудшается, а социальное положение намекает на новые отношения в формировании образа жизни ребенка. Одной из основных задач в Национальной организации здравоохранения является воспитание здорового образа жизни ребенка. Создание здорового образа жизни ребенка необходимо поддерживать не только психологические индивидуальные особенности ребенка, но и его окружение и семья.

Инициатива развития здорового образа жизни в Казахстане свидетельствует о необходимости сохранения здоровья детей в дошкольных организациях. Внедрение здоровьесберегающих технологий в работу детского сада обусловлено необходимым современным требованием. В этой связи объектом работы является охрана здоровья ребенка в дошкольном возрасте.

Список литературы

1. Хабарова, Т. В. Педагогические технологии в дошкольном образовании. – СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2011. – 18 с.
2. Чубарова С., Козловская Г., Еремеева В. Новые здоровьесберегающие технологии в образовании и воспитании детей // Развитие личности. -N2.- С.171-187.
3. Волошина Л. Организация здоровьесберегающего пространства//Дошкольное воспитание. -2004.-N-С.114-117.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHNINIG NAZARIY ASOSLARI

Salayeva Muhabbat Saburovna
Urganch davlat universiteti
“Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası professori, p.f.d.

Annotatsiya: ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik tasavvurlarini shakllantirish va rivojlantirish yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: maktabgacha ta’lim, elementar matematika, rivojlanish, ta’lim tarbiya

Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarni sogʻlom va barkamol qilib tarbiyalashda jismoniy jihatdan tarbiyalash muhim ahamiyatga egadir. Bolalarni jismoniy jihatdan tarbiyalash ta’lim tarbiya tizimida alohida oʻringa ega boʻlib, u bolani sihat-salomatlikka, toʻgʻri jismoniy rivojlanishiga, yuksak madaniyatga maktabgacha ta’lim tizimida beriladigan bilimlarni chuqur oʻzlashtirishga zamin tayyorlaydi.

Maktabgacha ta’limda jismoniy mashqlarning asosiy mazmuni badan tarbiya, harakatli oʻyinlar va sport oʻyinlari, sport mashqlari, oddiy turizmdir.. Maʼlumki, bolalar jismoniy tarbiya mashqlari, oʻyinlarni bajarganda 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 gacha sanash, yaqin, uzoq, baland, past, chamalash, doira, aylana, toʻgʻri chiziq, toʻgʻri turish, uchburchak, toʻrtburchak, kabi soʻzlarni eshitadi va soʻzlaydi, bu soʻzlar maktabgacha yoshdagi bolalarga elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda ham ishlatiladi. Demak, maktabgacha ta’lim muassasalarida kichik, oʻrta, katta va tayyorlov guruhlarida oʻrgatiladigan elementar matematika tasavvurlarini shakllantirish boʻyicha naʼmunaviy dasturda berilgan elementar matematik bilimlarni bolalarga oʻrgatish jarayonini bilim va koʻnikmalarini samarali boʻlishini, bolalar ongida yanada mustahkam boʻlishini taʼminlashda, oʻyinlarni bajarish davomida quyidagi elementar matematik tasavvurlarni: son, sanoq, toʻplam haqida, miqdor, shakl, miqdorviy tasavvur, vaqt haqida olgan bilim va koʻnikmalarini mustahkamlash hozirgi kunda dolzarb va

ahamiyatga molik bo'lib, maktabgacha ta'limda fanlar aro aloqadorlik bolalarni u yoki bu fandan olgan bilimlarini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish bo'yicha umum metodik nazariy asoslari namunaviy dasturlari yaratilgan bo'lib, bu masala bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda.

Maktabgacha tayyorlov guruhida bolalarda ba'zi bir yashirin muhim matematik aloqalarni, munosabatlarni, "teng", "katta", "kichik", "butun va bo'lak" kattaliklar orasidagi bog'lanishlarni, o'lchov kattaliklari bilan son o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlay bilish ko'nikmasini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurini shakllantirish mantiqiy tafakkurining yangi bosqichga ko'tarilishiga va ularning umuman aqliy faoliyati rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bolalarni ko'z bilan hamda ichida sanashga o'rgatib boriladi. Ularning ko'z bilan chamalash, shaklni tezda farq qila bilish qobiliyati rivojlanadi.

Bu yoshda aqliy qobiliyatni, mustaqil fikr yuritishni, analiz, sintez, taqqoslash kabi jihatlarini, muhokama qilish, xulosa chiqarish qobiliyatini, miqdorviy tasavvurni rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Maktabgacha tayyorlov guruhining elementar matematik tasavvurini rivojlantirish bo'yicha dasturi bolalarning oldingi guruhlarda olgan bilimlarini umumlashtirish, bir tizimga keltirish, kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi.

Maktabga tayyorlov guruhida matematika bo'yicha haftasiga 2 ta mashg'ulot, yil davomida 72 ta mashg'ulot o'tkaziladi.

Mashg'ulotlarning davom etish muddati: birinchisi – 30 daqiqa, ikkinchisi – 20-25 daqiqa.

Har bir mashg'ulot tuzilishi uning mazmuni bilan aniqlanadi. U yangi materialni o'rganish, o'tilganlarni takrorlash va mustahkamlash, bolalarning egallagan bilimlarini tekshirishga xizmat qiladi. Tayyorlov guruhida o'tkaziladigan matematik mashg'ulotda didaktik ko'rsatma materiallaridan keng foydalanilishi xarakterlidir. Amaliy ishlar, ko'rgazma tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar ham namuna sifatida qaralishi mumkin. Pedagog – tarbiyachi

ularga o'zida bo'lgan ko'rsatma-qo'llanmalarni hisobga olib tuzatishlar kiritishi mumkin.

Bolalarga matematikadan ta'lim berish va maktabgacha ta'limdagi o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning maqsadlaridan biri — bu bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirishdir.

Bolalardagi matematik bilim hayotdan ajralmagan holda dunyoni chuqurroq, to'laroq o'rganishga imkon yaratadi. Matematik masalalarni yechish jarayoni o'zining mohiyati bo'yicha mustaqil fikrlashni talab qiladi, matonat shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Matematik tushunchalarni rivojlantirish darajasi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Uning shakllanishi doimiy mashq qilishni talab qiladi. Bu mashqlar oila va maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Oilada otana bo'lsa, maktabgacha ta'limda albatta tarbiyachi-pedagog bo'ladi.

Shuning uchun har bir pedagog bolaga matematik tasavvurlarni shakllantirar ekan, pedagogikaning nazariyasi va o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari (interfaol metodlar, individual yondashish, mustaqil shig'ullanishga o'rgatis va hk) hamda milliy istiqlol g'oyalari bilan qurollangan bo'lishlari kerak. Nazariy jihatdan to'la asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va zamonaviy axborot texnologiyalarni bugungi kunda ta'lim jarayoniga qo'llash eng dolzarb masalaga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.U.Bekboyeva, U.S.Aliyeva Elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish bo'yicha ta'lim mazmuni. "Maktabgacha ta'lim " jurnali №12, Toshkent 2000 y.
2. N.U.Bekboyeva, Z.I.Ibrohimova, H.I.Qosimova "Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish" Toshkent. O'qituvchi. 1995 yil.
3. M.E.Jumayev "Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi" Toshkent. Ilm ziyo. 2010 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA PEDAGOGIK HURFIKRLILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Kushakova Gulnora Egamkulovna
Jizzax Davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiyachilarning pedagogik hurfikrliligini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Hurfikrlilik, ijtimoiy faollik, hurfikrlilik tarbiyasi, pedagogik hurfikrlilik, hurfikrlilikni shakllantirish, hurfikrlilikni rivojlantirish.

Mamlakatimizda bugungi kun talablariga mos ijtimoiy-siyosiy faol avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor masalalaridan biri sanaladi. Bu masala O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan tasdiqlangan "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi"da "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shularni inobatga olgan holda tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlash moyilligini yanada sayqallashtirib borish orqali hurfikrlash imkoniyati oshirib boriladi.

Hurfikrlilik - hech qanday cheklovlersiz fikrlash, amaldagi dasturlashtirilgan hayot tarziga aylanib qolgan, shunday bo'lishi kerakligi singdirilgan tizimdan, o'zligiga qaytishdir.

Hurfikrlilikning bosh vazifasi shundan iboratki, diktatorlik ta'sirlaridan mutlaq xoli bo'lishdir. Shuning uchun ham hurfikrlilik g'oyalari bilan sug'orilmagan insonlar, diktatorlik ta'sirlari ostida ongli, istiqbolli qarorlarni qabul qila olishmaydi. Buni amalga oshiruvchi sabablar mavjud bo'lib, ularni buyruqlar asosida harakat qilishga undab turadi. Bular:

- bu mumkin emas;

- rahbar xafa bo‘ladi;
- shunday qabul qilingan;
- Otangning xohishi;
- Odamlar nima deydi;
- Bu ishni qilish kerak kabilar

Yoshlarni hurfikrlilikka undash orqali ularning ongida tub burilishni amalga oshirish mumkin. Istiqbolli burilishlar hurfikrlilik qobiliyatlarini yuzaga chiqarib, “Nega endi..?, bu yoqimliku, axir bu qulayku?, siz harakat qilib ko‘ring, uddalaymiz, men anglab yetdim, siz bunga qodirsiz” kabi undovchi fikrlar mavjud tizimdan chiqishga yordam beradi.

Shuni yoddan chiqarmaslik keraki, hurfikrsiz inson – qo‘g‘irchoq misolidir. Uni har qanday ishga yuborish mumkin.

Hurfikrli insonlar ijobiy hayot tarzi uzluksiz davom etishini istashadi va uni bardavom etishi uchun xato qilmaslikka, harakat qiladi, qilingan xatosining sababini izlab topib o‘zini ijtimoiy faol shaxs sifatida namoyon qiladi.

Bugungi kun yoshlari oldida shunday masalalar turibdiki, uni sog‘lom fikr bilan kuzatadigan bo‘lsangiz, innovatsion g‘oyalar olami o‘ziga maxliyo qiladi. Innovatsion g‘oyalar olamida faoliyat yuritish - yoshlarni jamiyatdagi ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirib, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini tizimlashtiradi, kelajakni oldindan ko‘ra olish imkoniyatini oshiradi.

Shu o‘rinda “Ijtimoiy faollikning o‘zi nima? Uning pedagogik hurfikrlilikka nima aloqasi bor?. Nima sababdan bugungi kunda yoshlarda juda katta e‘tibor qaratilmoqda?” degan savollar kishilik jamiyatida uchrashi haqiqatdir. Shuning uchun ham biz Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izoxli lug‘atida “Ijtimoiy faollik - ijtimoiy subektlar (jamiyat, tabaqa, guruh va shaxslar)ning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtirokining, mehnat hamda madaniy-ma’rifiy faoliyatining kuchayishi, qonunda belgilab qo‘yilgan huquq va burchlarini to‘liq amalga oshirishga intilishi" demakdir degan ta’rif bilan bir qatorda pedagogika fanlari doktori, professor Oynisa Musurmonova tomonidan bildirilgan quyidagi fikrlardan o‘z ilmiy ishlarimizda foydalanish maqsadga muvofiqdir degan xulosaga keldik.

“Ijtimoiy faollik - shaxsning jamiyat taraqqiyotini ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy, yaratuvchanlik hamda insonparvarlik siyosati mazmun va mohiyatini ongli ravishda bilishi hamda unga kreativ yondashuv asosida amal qilishi demakdir. Ijtimoiy tarbiya esa, shaxsning mavjud intellektual salohiyatini ijtimoiy-siyosiy ongi va tafakkurining mahsuli sifatida jamiyat taraqqiyoti uchun safarbar etishga tayyorlash demakdir” .

Shuning uchun ham biz tarbiyachilarni jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va xulq-atvorini ongli ravishda boshqarishning asosiy sharti sifatida ularda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirish kerak deb o‘ylaymiz.

Tarbiyachilar o‘rtasida pedagogik hurfikrlilik tarbiyasi, tarbiyaning muhim bir shakli sifatida maydonga chiqib, ularni jamiyatning faol a’zosi sifatida ma’nan yuksalishda, liderlik qobiliyatlarini shakllantirishda muxim rol o‘ynaydi.

Pedagogik hurfikrlilik tarbiyasi - bo‘lajak tarbiyachilarni har tomonlama yuksak darajada tarbiyalash orqali ularda ijodkorlik va insonparvarlik fazilatlarini to‘liq namoyon etishga tayyorlashning pedagogik tizimidir.

Bizga ma’lumki, tarbiyachilarning ijtimoiy faolligini shakllantirish, yurtimizda olib borilayotgan bunyodkor g‘oyalarni hayotga tadbiq etisha yordam beradi. Misol uchun bugungi kun tarbiyachisi, ertangi kunda ta’lim muassasalariga borganda o‘quvchilar bilan ishlash tizimida yangi yo‘llarni izlab topadi. O‘quvchilarga hayotga bo‘lgan munosabatini zimdan o‘zgartirib o‘zlarini – o‘zlari kashf qildirishga zamin yaratib beradi. Har bir o‘quvchi bilan o‘zining qondoshidek munosabatga kirishib, yangilik sari undab boradi. Shuning uchun ham bugungi kunda yurtimiz raxbari tomonidan o‘qituvchilarga bo‘lgan munosabat, biron bir davlatda bu qadar davlat siyosati darajasiga ko‘tarilmagan. Shuni inobatga olgan holda biz pedagoglar bunday oliyjanob munosabatga labbay deb javob berishimiz kerak.

Bugungi kunga qadar bo‘lajak tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish masalasi qaysidir ma’noda oqsayotgan edi. Uni bartaraf etish uchun, bugun pedagogika oliy ta’limi muassasalarida bo‘lajak tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirishning

pedagogik manbalari, mazmuni, shart-sharoitlari, metodlari, vositalari va shakllari bugungi kun talablari darajasida ko'rib chiqilmagan. Shuning uchun ham biz bo'lajak tarbiyachilarning ongi va qalbida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari sifatida quyidagilarga e'tibor qaratdik. Bular:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida ijtimoiy faollikni kuchaytirish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida milliy – ma'naviy qadriyatlardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida ta'limiy qadriyatlardan keng doirada foydalanish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida yoshlarni vatanparvarlik ruxida tarbiyalab borishga erishish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida ularda ma'naviy immunitetni shakllantirish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida insoniylik fazilatlarini tarbiyalash;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida ta'limga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o'zgartirishga erishib borish;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biri bo'lganligi bois ham, biz o'z izlanishlarimizda quyidagilarga ham e'tiborimizni qaratib o'tdik. Bular:

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishning ijobiy xarakterini ochib beruvchi komponentlar mazmunini aniqlashtirish;

-tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishning tashkiliy, axborot va telekommunikatsion ta'minotining pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish hamda ulardan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish;

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikning rivojlanganlik darajasini diagnostik metodlar yordamida baholash va monitoringini amalga oshirish;

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishning modelini yaratish va uni takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tarbiyachilar o'rtasida pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirish masalasi o'ziga xos tarzda pedagogik va psixologik e'tiborni talab qiladi. Shuning uchun ham quyidagilarga e'tiborimizni qaratdik. Bular:

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishning ijobiy xususiyatlarini ochib beruvchi qadriyatli, loyihaviy, tarbiyaviy, texnologik komponentlar sub'ekt-ob'ekt, ob'ekt-sub'ekt, sub'ekt-sub'ekt munosabatlari hamda yo'nalishlar tasnifi natijalar samaradorligining virtual sayohat, interfaol o'qish, qisman izlanuvchanlik kabi omillarini kiritish orqali aniqlashtirilgan;

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy, tabiiy, psixologik, fiziologik, texnologik omillar axborot va telekommunikatsion ta'minotning pedagogik imkoniyatlari ta'sirini virtual, mediata'lim va innovatsion ta'lim texnologiyalarini integrativ joriy qilish orqali takomillashtirilgan;

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikning rivojlanganlik darajasini diagnostik metodlar yordamida ob'ektiv, sub'ektiv, mazmunli baholash komponentlarini aniqlashtirish asosida jarayonning baholash monitoringini amalga oshirish tizimi onglilik, ko'rgazmalilik, uzluksizlik, ilmiylik singari ta'lim tamoyillariga ustivorlik berish orqali rivojlantirilgan;

- tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirish modeli didaktik vasitalarni qo'llash usullarini integratsiyalash hamda hurfikrlilikning rivojlanish darajasini tashxislashning ta'lim-tarbiya jarayoniga, jamoaga, manbalarga, o'z-o'ziga bo'lgan qadriyatli munosabatlar kabi mezonlarni aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan.

Tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish va rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaning mazmunidan kelib chiqqan holda tarbiyaviy ishlar amalga oshiriladi. Bunda tarbiyachilar bo'lajak pedagoglarni pedagogik va psixologiyaga oid bilimlar bilan qurollantirib, bu borada pedagogik ko'nikma va malaka erishib borishini ta'minlashga yo'naltiriladi.

Demak, bo'lajak tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni shakllantirish tarbiyachilarning har tomonlama kamol topishiga xalifat qiladi. Bu o'z navbatida ta'lim – tarbiya jarayonining samarali kechishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.– T., 2017 .– B.39.
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. - T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009, 187-188-b.
3. Musurmonova.O. “ Xalq ta'limi jurnali 3 son
4. Yunusov D.R. Tarbiyachilarda pedagogik hurfikrlilikni rivojlantirishning ijtimoiy asoslari. “Tafakkur ziyosi” *ilmiy-uslubiy jurnali 2020/2-son 219-bet*

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar bilan geometriyani o'rganish metodikasi

Berdiyeva Oygul

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedra mudiri

Annotatsiya

Ushbu maqolada bolalarga matematikadan ta'lim berish va maktabgacha ta'limdagi o'quv tarbiya jarayonini takomillashtirishning maqsadlari, maktabgacha yoshdagi bolalarning geometriya bo'yicha intuitiv bilimlari ularning raqamli ko'nikmalari asoslab berilgan.

Tayanch so'z va iboralar: matematika, maktabgacha ta'lim, geometriya, intuitiv bilimlar.

Методика изучения геометрии с детьми в дошкольном образовании

Аннотация

Данная статья направлена на обучение детей математике и совершенствование образовательного процесса в дошкольном образовании, интуитивное познание геометрии дошкольниками на основе их цифровых навыков.

Ключевые слова и фразы: математика, дошкольное образование, геометрия, интуитивное знание.

Methodology for studying geometry with children in preschool education

Annotation

This article is aimed at teaching children mathematics and improving the educational process in preschool education, intuitive knowledge of geometry by preschoolers based on their digital skills.

Key words and phrases: mathematics, preschool education, geometry, intuitive knowledge.

Mamlakatimizda, uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida matematik malakalarni qaror toptirish, bolalarning matematik tasavvurlarini mustahkamlash, ularda matematik savodxonlikni keng targ'ib qilishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli qarori, hamda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi "2017 — 2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qaroriga muvofiq ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Natijada, maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning elementar matematik malakalarini shakllantirish mazmunini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarini bu jarayonga nazariy va metodik jihatdan tayyorlash imkoniyatlari kengaydi.

Bolalarga matematikadan ta'lim berish va maktabgacha ta'limdagi o'quv tarbiya jarayonini takomillashtirishning maqsadlaridan biri – bu bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirishdir. Matematik tasavvurlarni shakllantirish yuzasidan olab boriladigan ishning asosiy formasi – mashg'ulotdir

Bir oz tajriba o'tkazgandan so'ng, kichkina qizaloq kvadrat blokni kvadrat teshikka qo'ydi. Bu mos keladi! U yana urinadi. Muvaffaqiyat - bu ajoyib tuyg'u! Ushbu o'ychan kashfiyotni tomosha qilib, o'zimizga savol berishimiz mumkin: bu

bola shakllar haqida nimalarni biladi? U nimani o'rganyapti? Maktabgacha tarbiya muassasasida u yana nimalarni o'rganadi? Imkoniyat berilsa, u nimani o'rganishi mumkin?

Yosh bolalar matematikani o'z o'yinlarida, hayotlarida "bajarishadi". Biz barchamiz maktabgacha yoshdagi bolalarning shakl va naqshlarni o'rganishini, geometrik dizaynni chizish va yaratishni, ko'rgan shakllarini tanib olish va nomlashdan xursand bo'lishlarini ko'rdik.

Geometriya - bu bolalarning rivojlanishi uchun matematikaning eng tabiiy va qiziqarli sohalaridan biri!

Maktabgacha yoshdagi bolalarning geometriya bo'yicha intuitiv bilimlari ularning raqamli ko'nikmalaridan ustundir. Mavjud kuchli qiziqishlarga tayanib, biz matematikaga bo'lgan doimiy ishtiyoqni kuchaytirib, sonli g'oyalarni ishlab chiqish uchun mantiqiy kontekstni (qo'llash sohasi) ta'minlay olamiz. Bolalar o'zlarining ongida olib yurishlari mumkin bo'lgan aqliy tasvir-rasmlarni yaratishni o'rganadilar. Bolalarning geometrik tasavvurlarini shakllantirish fazoviy munosabatlarni o'rganish va matematikani boshdan kechirishning muhim qismidir. Shunday qilib, keling, bolalarga shakllar, rasmlar, navigatsiya va xaritalar bilan ishlash orqali qanday qilib yordam bera olishimizni ko'rib chiqaylik.

Yodda tutingki, olti yoshga kelib, bolalar ko'pincha shakllar to'g'risida qat'iy, ammo cheklovchi fikrlarga ega bo'lishadi. Masalan, to'rt yoshli bolakay tarbiyachisiga: "Bu maydon emas. Bu juda katta. Kvadrat mana shunga o'xshaydi", yana biri: "Uchburchaklar shunday bo'lishi kerak. Bu uchburchak emas" deyishi mumkin. Siz turli xil misollarni - ko'p o'lchamdagi yoki ko'p yo'nalishlarda burchaklari bo'lgan uchburchaklar bilan bo'lishish va tanib olish orqali bolalar tushunchasini kengaytirishingiz mumkin. Bundan tashqari, siz nafaqat amaliy mashg'ulotlar va munozaralar orqali, balki rasmlar kitoblar orqali shakllar haqida chuqurroq fikrlashni rag'batlantirishingiz mumkin. Masalan, "Tez suratga olish" harakatlarini sinab ko'ring. Bir qog'ozga oddiy shakllar to'plamini chizib oling. Keyin bolalarga qisqacha tushuncha bering va tasvirni zaxira nusxa bilan yoping. Masalan, ikkita kichik kvadratlarga va to'rtburchaklarga bo'lingan

kvadratni chizishingiz mumkin. Bolalar tezda ko'zdan kechirgandan so'ng, ko'rganlarini aytib berishlarini so'rang. Shakllarni tasvirlashdan tortib, bolalarga eslatadigan narsalar bilan taqqoslashga qadar, masalan, katakchalar yoki bloklar kabi turli xil javoblarni eshitasiz. Haqiqatan ham noto'g'ri javoblar yo'q, mashg'ulotlar va muhokamalar bolalarni shakllar va ular ko'rgan narsalar haqida o'ylashga ko'proq jalb qiladi. (Katta yoshdagi bolalardan tez yurish paytida ko'rgan narsalarini aks ettirish uchun turli xil yurish, rasm chizish va hokazolardan foydalanishni so'rang.)

Yosh bolalar uchun bloklar o'yini geometriya bo'limini ochib beradi. Ular bolalarga ob'yektlar oldindan aytib bo'ladigan o'xshashliklar va munosabatlar mavjud bo'lgan dunyoni kashf qilishlariga imkon beradi va bolalarni matematik munosabatlarga asoslangan shakllar va tuzilmalarni yaratishga ilhomlantiradi. Masalan, bolalar ikkita qisqa blokni bir-biriga almashtirishda, ularni qurish uchun poydevor yaratishda ishlatiladigan bloklarni topish uchun uzunlik munosabatlari kabi tushunchalar bilan kurashishlari kerak. Shuningdek, bolalar muhim intuitiv g'oyalarni qurishda va o'rganishda balandlik, yuza va hajmni hisobga olishadi. Qanday qilib ushbu o'sishni tezlashtirishga oid ba'zi maslahatlar:

- bolalarni fikrlarini muhokama qilishga undang va ularga o'z harakatlariga so'zlarni aytishga yordam bering. Masalan, tarbiyachi uchta minoralar qurishni va kimning minorasi eng katta ekanligi to'g'risida bahslashishni aytadi. Imomishoralar va so'zlardan foydalangan holda, tarbiyachi ulardan kimning minorasi "eng baland" yoki "eng keng" ekanligini yoki binosi eng ko'p foydalanadigan binoni anglatishini so'radi. Eshitish va fikrlarini tinglash uchun kichik bir olomon to'plandi va hamma eng baland minorada eng ko'p blok yo'qligiga hayron bo'ldi. Boshqacha qilib aytganda, siz bolalarning qurilish tajribasidan foydalanib, ularga balandlik, yuza va hajm kabi turli xil miqdorlarni ajrata boshlaysiz.

- bolalarni ular ishlatadigan bloklar va tuzilmalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar haqida o'ylashga undovchi munozaralarga jalb qiling.

- blok o'yinida bolalar turli muammolarni sinab ko'rishlarini taklif qilish uchun imkoniyatlarni qidiring, masalan: kvadrat va to'rtburchaklar bloklarni

uzunligi bo'yicha tartiblash, devorni eng uzun blokcha qilish uchun "qisqaroq" bloklardan foydalanish, iloji boricha ko'proq turli xil shakldagi (to'rtburchaklar) qavatlarini tayyorlash va to'rt blokdan kvadrat qutini yasash.

Yodda tuting: ushbu mashg'ulotlar va shunga o'xshash boshqa narsalar bolalarning matematikaga qobiliyatini aniqlash yoki ularning qancha to'g'ri va noto'g'ri javoblarini ko'rib chiqish uchun mo'ljallanmagan. Buning o'rniga, ular matematikaning xususiyatlarini o'rganish va bolalarni mantiqiy, ijodiy va tanqidiy fikrlashga jalb qilish uchun imkoniyatlardir. Matematikani o'rganish davomiyligida hamma har xil joyda bo'ladi, shuning uchun bizning vazifamiz har kim o'zini qobiliyatli va hech kim o'zini qobiliyatsiz yoki tashlab ketmasligini his qilishiga ishonch hosil qilishdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, tarbiyachi har bir yosh gruppasining dasturi qanday tuzilganini, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda boshlang'ich matematik tasavvurlarni o'stirish yuzasidan olib boriladigan barcha ishlar har bir mashg'ulotning qanday muhim rol o'ynashi va o'rin egallashini bilishi lozim.

Vaholanki, maktabgacha ta'lim tizimi elementar matematik malakalarni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi muhim bo'g'inlardan sanaladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining bilim va harakatlari aynan shu maqsad uchun yo'naltirilishi, eng avvalo, ularning o'zi ana shu sohada zaruruy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollangan bo'lishi lozimligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. – T., 2018.
2. "Ilk qadam" Maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi. – T., 2018.
3. Jumev A. O'qituvchi shaxsi shakllanishining ayrim masalalari // Pedagogik ta'lim jurn., 2007. -№4. – B. 33-37.
4. Mingliyev B., Ziyodullayeva G. Til ta'limiga kompetensiyaviy yondashuv // Marifat gaz., 2014 yil 29 mart. 26-son. – B. 8-9.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TA'LIM BERISHNING INNOVATSION SHAKLLARI

Ravshanova Nargiza Norboevna

Nizomiy nomidagi TDPU “Maktabgacha ta'lim texnologiyasi” kafedrası
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

Annotatsiya. Maktabgacha ta'limning ta'lim standarti maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonining mazmuni va tashkil etilishini aniqlashda faol yondashuvni nazarda tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi barcha ta'lim sohalarida amalga oshirilishi mumkin.

Kalit so'zlar. ekologik ta'lim, ekologik o'yinlar, rebus o'yinlari, ekologik ta'limi nazariyalari, shikoyat xati, kontseptual, integrativligi, gumanistik yo'nalishi.

Kirish: Bugungi kunda ta'limning strategik muhim masalalaridan biri yosh avlodni ekologik tarbiyalashdir.

Maktabgacha ta'limning ta'lim standarti maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonining mazmuni va tashkil etilishini aniqlashda faol yondashuvni nazarda tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi barcha ta'lim sohalarida amalga oshirilishi mumkin.

Ekologik ta'lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiat bilan o'zaro ta'siri bolaning ruhiyatini, jismoniy faolligini rivojlantiradi va uni jismonan kuchli va sog'lom qiladi.

Pedagogik faoliyatda ekologik ta'limning an'anaviy shakllari va usullari bilan bir qatorda (suhbatlar, kuzatuvlar, adabiyotlarni o'qish, ko'rib chiqish, tashkil etilgan ta'lim faoliyati, amaliy faoliyat) innovatsion shakl va usullarni qo'llash o'z samarasini beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashning turli innovatsion yo'nalishlariga misollar keltiramiz.

“Ekologik o'yinlar”

Ekologik o'yin pedagogiga bolalarga murakkab tabiat hodisalarining ma'nosini yanada qulayroq tarzda etkazishga yordam beradi; bolalarda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantiradi; tabiat ob'ektlari va hodisalari, o'simliklar, hayvonlar haqidagi bolalarda mavjud bo'lgan g'oyalarni aniqlaydi, mustahkamlaydi, kengaytiradi. O'yinlar bolalar bilan ham jamoaviy, ham individual ravishda o'tkazilishi mumkin, bu ularni bolalarning yoshiga qarab murakkablashtiradi. Didaktik o'yinlar bo'sh vaqtlarida, darslarda va yurishlarda o'tkaziladi.

Rolli o'yinlarning mazmuni men ekologik xarakterni beraman: "qo'ziqorin va rezavorlar uchun o'rmonga", "bobom bilan baliq ovlash uchun", "tog'lar bo'ylab sayohat", "bog'dagi buvinga" va boshqalar.

Rebus o'yinlari, tajriba o'yinlari, tadqiqot o'yinlari, meditatsiya o'yinlari ("men makkajo'xori guliman", "men kuzgi yomg'irman", "men kichkina Chigirtkaman", "men fermerman" va boshqalar) odamlarning hayoti va mehnati, tabiatning holati va uning o'zgarishi haqida yangi taassurotlar beradi; tabiatga qiziqishni uyg'otish va unga nisbatan qadriyat munosabatini rivojlantirish; ekologik maqsadga muvofiq faoliyatning motivlari va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish. Bolalarga mustaqillik, tashabbuskorlik, hamkorlik, mas'uliyat va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini namoyon etish imkoniyatlarini taqdim eting. Ushbu o'yinlarda bolalar o'zlarining hayotiy tajribalaridan foydalanadilar va ularni qiziqtiradigan, hayajonlantiradigan, quvontiradigan narsalarni aks ettiradilar.

"Shikoyat xati"

Bolalar bilan ishlashda qiziqarli usul-bu tirik burchak aholisi, o'rmon, bog', sabzavot bog'i aholisidan - odamning yordami va himoyasiga muhtoj bo'lganlardan shikoyat xatlarini olishdir. Bunday xatni olgandan so'ng, bolalar uning mazmuni haqida o'ylashadi, turli xil ekologik vaziyatlarni muhokama qilishadi, u yoki bu tirik mavjudotga, o'rmonga, daryoga va boshqalarga qanday yordam berish kerakligini hal qilishadi.

"Keys texnologiyasi".

Keys texnologiya usuli-bu vaziyatni yoki muayyan vaziyatni tahlil qilish, jarayonidir. Uning asosiy maqsadi turli xil muammolarni tahlil qilish va ularning echimini topish qobiliyatini, shuningdek ma'lumot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Keys texnologiyalari berilgan savolga aniq javob bo'lmagan, ammo bir nechta javoblar mavjud bo'lgan ta'lim sohalarida kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantiradi va siz o'zingizning dalillaringizni asoslab, to'g'ri javobni topishingiz kerak bo'lgan jarayon. Masalan, Keys Photo yoki Keys illustration "bola tabiatda o'zini to'g'ri tutadimi?".

"E'lonlardan bilib oling" o'yini hayvonlar va qushlarning xususiyatlarini (tashqi ko'rinishi, xulq-atvori, yashash joyi) tanishtiradi, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Bolalar e'lonni diqqat bilan tinglashadi va kim (hayvon yoki qush) haqidaligini taxmin qilishadi.

«Yaxshi-yomon» biznes o'yini bolalarning tirik va jonsiz tabiat, hayvonlar va o'simliklar hodisalari haqidagi bilimlarini yaxshilaydi: «chivin yaxshimi yoki yomonmi?».

«Botqoq yaxshi yoki yomonmi», « qishda bargsiz daraxtlar yaxshimi yoki yomonmi?» va hokazo.

«Ovchilar» biznes o'yini bolalarga tabiatda hamma narsa bir-biri bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Men bitta bolaga bir-birini ovlaydigan hayvonlarni

ma'lum bir ketma-ketlikda joylashtirishni taklif qilaman. Boshqa bolalar ham hayvonlar bilan to'g'ri rasmlarni topishga yordam beradi. Siz o'yinni o'simlik, qurbaqa yoki chivin bilan boshlashni taklif qilishingiz mumkin.

Biznes o'yini «agar nima bo'ladi?» tabiatni muhofaza qilish, saqlash va ko'paytirish uchun nima qilish kerakligini bilishga yordam beradi, xulosalar va xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan: agar bitta bola daryoga limonad qutisini tashlasa nima bo'ladi? Va ikkitasi? Va uchitasi? Va ko'plab? Agar bitta oila dam olish kunida o'rmondan bir nechta primroslarni olib kelsa nima bo'ladi? Ikki oila? Beshta oila? Agar bitta haydovchi mashinasi juda ko'p chiqindi gaz chiqarsa nima bo'ladi? Uchta mashina? Shahar haydovchilarining yarmi? Agar siz o'rmonda gulxan yoqsangiz nima bo'ladi?

«Tabiatga g'amxo'rlik qiling» biznes o'yini. Men rasmlardan birini olib tashlayman va bolalar yerda yashirin narsa bo'lmasa, qolgan tirik narsalar bilan nima sodir bo'lishini aytib berishlari kerak. Masalan: biz qushni olib tashlaymiz-qolgan hayvonlar, odamlar, o'simliklar va boshqalar bilan nima bo'ladi.

O'yinni o'rganish holatlari (iOS)

Men o'z ishimda ertak qahramonlari bilan o'yin ichidagi o'quv vaziyatlarini (iOS) qo'llayman: «Firebird bolalar bilan daraxtlar haqida suhbatlashadi», «Vini Pux asal uchun o'tloqqa boradi», «tarqoq odam uy o'simliklari bilan tanishadi», «Cipollino piyoz bilan tajribalar o'tkazadi». Sayohat kabi o'yinlarni o'rganish holatlari ham tabiatga kognitiv qiziqishni uyg'otadi. Sayohat-bu tashriflar, sayohatlar, sayohatlar uchun turli xil o'yinlarning umumiy nomi. Qiziqarli joylarga, o'rmonlar, hayvonot bog'lari, muzeylar, fermer xo'jaliklariga tashrif buyurib, bolalar o'yin shaklida tabiat to'g'risida yangi bilimlarga ega bo'ladilar.

«Tabiat bilan muloqot»

Tabiat bilan muloqot usulidan foydalanish-bolaning hissiy sohasini, sezgirligini rivojlantirishga qaratilgan. Dialoglar turli xil variantlarda amalga oshiriladi - «maxfiy ((bolalar tabiat bilan yakkama-yakka muloqot qilishadi) yoki) ochiq ((og'zaki murojaatlar). «Keling, daryodan unda qanday baliq yashayotganini so'raymiz», «Wazeddan bugungi kungacha qaysi o'simliklarni bilishini so'rang».

«Modellashtirish usuli».

Modellashtirish haqiqiy ob'yektlarni ob'yektlar, sxematik tasvirlar, belgilar bilan almashtirish printsipligiga asoslanadi. Ekologik ta'limda modellashtirishning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan tabiat ob'ektlarining xususiyatlari, ularning tuzilishi va o'zaro bog'liqligi to'g'risida bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini ta'minlashdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiat hodisalari yoki tabiat ob'ektlarining xususiyatlari haqidagi bilimlari amaliy modellashtirish orqali ham amalga oshirilishi mumkin, ya'ni tajriba. O'rnini bosuvchi narsalardan foydalanib, bolalar baliq nima uchun soddalashtirilgan

shaklga ega, nima uchun hayvonlar himoya rangiga ega, nima uchun yirtqichlar tirnoqlarga muhtoj degan xulosaga kelishadi.

Modellashtirishning yana bir turi – bu maktabgacha yoshdagi bolalarga o‘shidagi o‘zgarishlar, tirik mavjudotlarning rivojlanishi, fasllardagi o‘zgarishlar va boshqalarni kuzatishga yordam beradigan grafik. Masalan, biz guruhda olib boradigan tabiatning fenologik taqvimlari. U grafik shaklda fasllarning o‘zgarishi va belgilari, haroratning o‘zgarishi, yilning turli fasllarida yog‘ingarchilik va boshqalar haqida aniq tasavvur beradi. turli yosh guruhlarida biz qushlarni kuzatish taqvimini, piyozning o‘shishi va rivojlanishi taqvimini, o‘simlik urug‘ining ko‘chatlarini to‘ldiramiz.

Modellashtirish (mavzu, grafik, amaliy) tabiat hodisalari to‘g‘risida chuqur va mazmunli bilimlarni shakllantiradi, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashga va bolalar bog‘chasi va boshlang‘ich maktab ta’limida uzluksizlikni saqlashga yordam beradi.

«Loyiha-tadqiqot faoliyati»

Loyiha-tadqiqot faoliyati ekologik ta’lim va bolalarni tarbiyalash bo‘yicha ishlarning bir qismidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar tug‘ma tadqiqotchilar. Bu bola hamma narsani bilishni istagan yosh, u tabiatdagi tabiiy narsalar, hodisalar, munosabatlarga qiziqadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik materiallar bo‘yicha dizayn va tadqiqot faoliyatini tashkil etish o‘qituvchilarga bolaning asosiy vakolatlarini shakllantirishga imkon beradi: muammoni ko‘rish, ma’lumot qidirish va topish, guruhda ishlash, natijalar haqida gapirish, aks ettirish, taqqoslash, savollarga javob berish, xulosalar chiqarish, sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish.

Suv xususiyatlari to‘g‘risida «tomchi sarguzashtlari» loyihasi bolalarda katta qiziqish uyg‘otmoqda, uni amalga oshirish jarayonida biz oddiy tajribalar yordamida suvning xususiyatlari bilan tanishdik. Bolalarni o‘simliklarning o‘shishi uchun namlik zarurligi to‘g‘risida xulosaga keltirish uchun «derazadagi sabzavot bog‘i» loyihasini amalga oshirib, urug‘lar ikkita likopchada (bo‘sh va nam paxta bilan) unib chiqdi. Bolalarni o‘simliklarning o‘shishi uchun issiqlik zarur degan xulosaga kelish uchun ikkita bir xil o‘simlikni turli xil sharoitlarda joylashtiring: biri issiq joyda, ikkinchisi sovuq joyda va ularning o‘shishini kuzatdi. Mening guruhimda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan loyihalardan biri Jizzax viloyati Zomin tog‘laridagi ignabargli archalari bilan tanishish uchun « tog‘lardagi o‘rmon» loyihasidir.

«Ekologik aktsiyalar»

Bolalar ota-onalari bilan birgalikda tabiatni, erni vayronagarchilikdan himoya qilish zarurligini, bolalar bog‘chasi, shahar doirasida atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha faol faoliyatga intilishni ongli ravishda anglab, ekologik harakatlar, bayramlarda faol ishtirok eta boshladilar. Bolalar atrof-muhitni tarbiyalashda bizning ishonchli yordamchilarimiz bo‘lgan ota-onalar bilan

yig'ilishdi. Bizning guruhimizda biz «daraxt ekish - o'rmonni saqlash», «qoraqarag'aylarni saqlash», «o'rmonni yong'inlardan tejash», «qushlarni Oziqlantiruvchilar», «toza hudud - toza uy», «chiqindi qog'ozni topshiring-daraxtni saqlang», «oila uchun ekologik sumka» aksiyalarida qatnashdik.

«Ekologik yo'llar»

Bolalar bog'chasi hududida ekologik yo'llarni yaratish mintaqaviy tarkibiy qismni hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va ekologik tarbiyalash vositasidir, ekologik yo'lda maktabgacha yoshdagi bolalarning ishi quyidagi yo'nalishlarda tashkil etilgan: qidiruv, inventarizatsiya, o'quv va tadqiqot, amaliy tabiatni muhofaza qilish, ma'rifiy va targ'ibot.

«Ekologik hikoyalar»

«Hikoyalar sumkasi» ekologik hikoyasi bolalar bilan ishlashning «ovoz chiqarib o'qish»kabi an'anaviy shaklining qiziqarli zamonaviy versiyasidir. «Hikoyalar sumkasi» nimaga o'xshaydi? Bu haqiqiy zig'ir sumkasi yoki xalta, uning ichida yaxshi rasmiy kitob bor. Kitobni to'ldirilgan hayvonlar, rekvizitlar, mavzu bo'yicha badiiy bo'lmagan, ensiklopedik adabiyotlar, audio kasseta yoki CD, didaktik yoki o'quv o'yinlari va boshqalar to'ldiradi.

«Ekologik hikoya» formati ovoz chiqarib o'qish uchun bolalarning ekologik badiiy kitobini tanlashni va ushbu kitob uchun o'quv materiallari to'plamini tayyorlashni o'z ichiga oladi, bu shubhasiz o'qishni yanada qiziqarli va ekologik bilimlarni o'zlashtirish jarayonini qiziqarli qilishga yordam beradi. Biz ekologik ertaklarni - o'quvchilarimizning buvilarini o'qishga jalb qildik. Ular kechqurun kelishdi va bolalar ular bilan uchrashishni mamnuniyat bilan kutishdi. Storisekning vazifalari: ekologik yo'nalishdagi yaxshi bolalar adabiyotini o'qish, bolaning dunyoqarashini kengaytirish, so'z boyligini to'ldirish, atrof-dagi dunyoni mazmunli idrok etish ko'nikmalarini rivojlantirish, muhokama qilish ko'nikmalari, tabiatga qiziqishni rag'batlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyati.

«Ekologik sumka»

O'z qo'llaringiz bilan tikilgan eko-sumka» hikoyalar sumkasi «sifatida juda mos keladi. Eko-sumka—bu plastik qoplarni almashtirish uchun mo'ljallangan eng oddiy dizayn bo'lgan mato sumkasi. Plastik qoplar bilan solishtirganda, eko-sumkalar juda ko'p afzalliklarga ega: ular qayta foydalanish mumkin, ular atrof-muhitga zarar etkazmaydi va, albatta, ular ancha chiroyli va ijodiy ko'rinadi. Bolalarni eko-sumka bilan tanishtirgandan so'ng, biz tabiatni qutqarish yo'lida yana bir qadam tashlash haqida gaplashamiz. Biz onalarga bolalarning eskizlari bo'yicha eko-sumka tikishni tavsiya qildik. Barcha istaklar hisobga olindi: material, rang, qiymat. Ba'zi bolalar eko-sumkaga maxsus mato bo'yoqlari va markerlar yordamida rasm chizishdi. Ushbu sumkalarda bolalar bolalar bog'chasiga o'yinchoqlar va qush ovqatlarini olib kelishdi.

«Ekologik mikrofon».

Suhbat davomida bolalar pedagog bilan birgalikda aylana hosil qiladilar va bir-birlariga taqlid qilingan yoki o'yinchoq mikrofonni uzatib, berilgan ekologik mavzu bo'yicha o'z fikrlarini bildiradilar. Bolalarning barcha bayonotlari qabul qilinadi, tasdiqlanadi, ammo muhokama qilinmaydi. O'yin oxirida barcha bayonotlar umumlashtiriladi. Mikrofon bolalarga o'z fikrlari va his-tuyg'ularini erkin ifoda etish imkonini beradi. Mikrofon yordamida guruhning zaif faol bolalari faollashadi - «mikrofonga ega bo'lgan kishi aytadi». Ushbu ish shakli bolalarda tabiat hodisalari va ob'ektlariga ongli ravishda to'g'ri munosabatni shakllantirishga yordam beradi, shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi

«Jonli kitob»

Bu «uchrashuv oqshomi» an'anaviy shaklining zamonaviy versiyasidir, farqi shundaki, «jonli kitob» «odam bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish («jonli kitob» ni o'qish) va fikr olish imkoniyatini beradi:

kasblar haqida,

ekologiya bilan bog'liq ijtimoiy guruhlar;

atrof-muhitning tozaligi, inson salomatligi va yerdagi barcha tirik mavjudotlarning muhim tarkibiy qismi sifatida va boshqalar.

«Kitoblar» ekologlar, ko'ngillilar, tibbiyot mutaxassislari, mahalliy tarixchilar, o'rmonchilar, muzey va kutubxona xodimlari, yozuvchilar, shoirlar va atrof-muhitni muhofaza qilish muammosiga bag'ishlangan boshqa qiziqarli odamlar bo'lishi mumkin. Bizning bolalarimizga o'rmon xo'jaligi inspektori bo'lib ishlaydigan tarbyalanuvchimizning otasi bilan uchrashuv juda yoqdi. Uning hikoyasidan bolalar uning kasbi, o'rmon va uning himoyasi haqida bilib olishdi, qiziq savollar berishga muvaffaq bo'lishdi, u bilan birgalikda mintaqamizdagi ignabargli daraxtlarning urug'larini ekishdi. Tuman kutubxonasi xodimlari bolalarga bir necha bor tashrif buyurishgan. Ular bolalarni tabiatshunos yozuvchilar bilan tanishtirish bo'yicha ish olib borishdi. Ushbu uchrashuvlar paytida bu juda qiziq edi, chunki kitoblar bilan muloqot kichkina odamni ma'naviy boyitadi, uni yanada mehribon va chiroyli qiladi.

«Axborot texnologiyalari»

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda siz ko'pincha ma'lumot va vizual materiallarning etishmasligiga duch kelasiz. Ekologiya bo'yicha bolalar bilan olib borgan faoliyatimda men echim topdim-zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. Maktabgacha yoshdagi bolalarni bilim olishida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning eng maqbul vositalaridan biri bu multimedia taqdimotlari, didaktik rasmlar, badiiy rasmlarning reproduksiylari, fotosuratlar, videofilmlar, ovoz yozuvlari (qushlar, sutemizuvchilarning ovozlari, o'rmonning shovqini va ovozi, bemaqsad, yomg'ir, shamol va boshqalar). Bola o'zining vizual-majoziy tafakkuri bilan bir vaqtning o'zida ko'rib chiqilishi, eshitilishi, ob'ekt bilan ishlashi yoki ob'ektning harakatini baholashi mumkin

bo'lgan narsa aniq. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda ular uchun mavjud bo'lgan ma'lumot olish kanallariga murojaat qilish juda muhimdir, bunda bolalar pedagogik ta'sirning passiv ob'ektlari emas, balki faol bo'lishadi.

«Ijodiy uyushmalar»

Tez o'zgaruvchan hayot sharoitida inson nafaqat bilimga ega bo'lishni, balki birinchi navbatda ushbu bilimlarni o'zi olish va ulardan foydalanish, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini talab qiladi. Bu maktabgacha yoshdagi bolalar, atrofdagi dunyoni bilish istagi bilan, ona yurtiga nisbatan axloqiy pozitsiyani rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Shu sababli, men o'z ishimda «kognitiv» kognitiv tadqiqot faoliyati uchun ijodiy birlashmani yaratishni innovatsion deb hisoblashim mumkin, bu erda bolaga eksperiment jarayonida kognitiv, hissiy, ijtimoiy va motorli faoliyatni namoyon qilish uchun to'liq erkinlik beriladi.

«Oila bilan ishlashning faol shakllari»

Ekologik madaniyatni shakllantirish muammosi ota-onalar yordamida hal qilinadi. Ota-onalar nafaqat tomoshabinlar, balki faol ishtirokchilar bo'lgan ekologik mazmundagi darslar va bayramlarga taklif qilinadi. «suv haqida gapiring», «men bugun daraxt ekdim - bugun butun dunyoni yaratdim», «salyangoz bizga tashrif buyurdi», «ekologik mikrofon» kabi tadbirlar o'tkazildi. Shuningdek, uy vazifasi, hayvonlar, o'simliklarni birgalikda parvarish qilish; tabiiy va boshqa materiallar to'plamlarini to'plash; rivojlanayotgan muhitni yaratishda yordam berish; bolalar bog'chasi hududidagi uchastkalarni obodonlashtirish; ekologik ertaklarni yozish va kitoblarni bezash; tabiatni muhofaza qilish aksiyalarida ishtirok etish (yuqorida tavsiflangan).

Xulosa: Ish jarayonida quyidagi o'zgarishlar kuzatildi: bolalar o'zlarining ekologik g'oyalarini, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish qobiliyatini sezilarli darajada kengaytirdilar; tabiat ob'ektlari va hodisalariga qiziqish ortdi, shuningdek, insonning tabiatga zararli ta'siriga hissiy munosabat, tabiat qadriyatlarini saqlashga qaratilgan atrof-muhitdagi xatti-harakatlar normalari va qoidalariga rioya qilish istagi paydo bo'ldi, o'z shahri, Respublikasining tabiatiga qiziqish paydo bo'ldi.

Shunday qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi vazifalarini amalga oshirishning muhim shartlaridan biri bu bolaning kognitiv rivojlanishiga, ekologik va estetik rivojlanishiga, turli xil faoliyat turlarida ota-onalarining bolalarining ekologik savodli xatti-harakatlarini shakllantirishga yordam beradigan to'g'ri tashkil etish va rivojlantiruvchi fan-fazoviy muhitdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ravshanova N.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda uzviylik asosida ekologik tarbiya tushunchalarini shakllantirish.//monografiya/ T. : Nizomiy nomidagi TDPU, 2022 y
2. Tolipova J.O., Fofurov A. Biologiya o'qitish metodikasi. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012.
3. Tolipova J.O. Biologiyani o'qitishda innovasion texnologiyalar. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2014.
4. Tolipova J.O. Biologiya ta'limi texnologiyalari. - T.: «O'qituvchi», 2002.
5. Saidaxmedova N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. - T.: «Moliya», 2003.
6. IMPROVING THE MEMBERSHIP SYSTEM IN ECOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN RN Norboevna - Archive of Conferences, 2021
7. THE PRINCIPLE OF CONTINUITY IN ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN NN Ravshanova - Scientific and Technical Journal of Namangan Institute ..., 2020
8. Scientific Preschool Environmental Education and Training Research Methodology AN Nigmatov, NN Ravshanova - The American Journal of Social Science and Education ..., 2020
9. Ijtimoiy axborot ta'lim portali: www.ziyonet.uz.
10. <https://ru.wikipedia.org>

Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash zamon talabi

Fan va texnologiyalar universiteti Ilmiy
tadqiqotlar va iqtidorli talabalar
bilan ishlash bo'limi boshligi
p.f.f.d.(PhD) N.Ergasheva

Annotasiya Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, bir davlatning uzluksiz rivojlanishi uchun kritik muhim bo'lib qoladi. Bu, o'z davlatining tarixiy, madaniy va milliy identitetini saqlash va uning o'zining qadriyatlariga erishish uchun muhimdir.

Аннотация Воспитание молодого поколения на основе национальных ценностей имеет решающее значение для непрерывного развития страны. Важно сохранить историческую, культурную и национальную самобытность своей страны и достичь собственных ценностей.

Abstract Raising the younger generation on the basis of national values is crucial for the continuous development of the country. It is important to preserve the historical, cultural and national identity of your country and achieve your own values.

Kalit so'zlar: milliy, qadriyatlar, tarbiyalash, madaniy meros, xalq og'zaki ijodi, ma'naviy meros, madaniyat.

Ключевые слова: народность, ценности, воспитание, культурное наследие, фольклор, духовное наследие, культура.

Key words: national, values, upbringing, cultural heritage, folklore, spiritual heritage, culture.

Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, bir davlatning uzluksiz rivojlanishi uchun har doim muhim bo'lib qoladi. Bu, o'z davlatining tarixiy, madaniy va milliy identitetini saqlash va uning o'zining qadriyatlariga erishishi uchun muhimdir. Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish, mamlakatning rivojlanishida hissa qo'shishidir. Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, boshlang'ich bilim va nazariyalardan boshlab, madaniy meros, ona tili va adabiyotning o'rgatilishi bilan boshlanadi. Bu orqali, yosh avlod o'z mamlakati, tarixi, adabiyoti, musiqa, san'ati, madaniyati va boshqa milliy qadriyatlarini tushunadi va qadriyatlariga oid eng muhim g'oyalar bilan tanishadi. Ta'lim tizimi va madaniy institutlar milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya berishni dastlabki vazifalardan biri qilib qabul qilishi kerak. Bu, milliy identitetni saqlab qolish va o'zining insonlardagi o'zgaruvchilarni qadrlashda muhim vazifa o'rnini oladi.

Bundan tashqari, milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, yosh avlodda boshqa mamlakatlarning va madaniyatlarning qadriyatlariga hurmat va adolat bilan muomala qilishni o'rgatadi. Bu esa milliy va umuminsoniy qadriyatrarni tarkib topishiga yordam beradi. Keyinchalik, milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, insonlarning o'ziga va boshqalarga qarshi adolatli, hurmatli bo'lishini

o'rgatadi. Bu esa birlashgan jamiyatni shakllantirish va birlashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Umuman olganda, yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, har bir davlatning uning o'zining o'zaro munosabatlarni kuchaytirish, insonlarning madaniy bog'ini kengaytirish va global jamiyatni o'zaro biriktirish uchun muhimdir.

Yosh avlodda milliy qadriyatlar bilan ta'lim berishning bir nechta omillari mavjud: Milliy qadriyatlar asosida ta'lim dasturlari va kurslar, yosh avlodga milliy identitet, tarix va madaniyat bo'yicha ta'lim berishning muhim qismidir. Bu dasturlar va kurslar o'quvchilarga o'z mamlakatlarining milliy qadriyatlarini, tilini, adabiyotini, tarixini va madaniyatini o'rganish imkoniyatini beradi. Quyidagi ko'rinishlardan foydalaniladi:

- ✓ Mamlakat tarixi: Bu darsliklar, o'quvchilarga mamlakatlarining tarixi, uning milliy qadriyatlari, davlat shaxslari, madaniyati va milliy hodisalari to'g'risida ma'lumot beradi. Ular, yosh avlodning o'z mamlakatlarining rivojlanish jarayonini tushunishga yordam beradi.
- ✓ Madaniy meros va san'ati: o'quvchilarga mamlakatlarining madaniy merosini, san'atini, rassomlik va boshqa madaniy sohalarni o'rganish imkoniyatini beradi. Ular, yosh avlodga mamlakatlarining milliy san'ati va madaniy merosini o'zlashtirish va saqlashga yordam beradi.
- ✓ Milliy xalq hunarmadchiligi festival va tadbirlar: Bu tadbirlar o'quvchilarga mamlakatlarining milliy bayramlari, festival va tadbirlari orqali milliy qadriyatlarini o'rganish imkoniyatini beradi. Ular, yosh avlodga milliy bayramlar va tadbirlar orqali milliy madaniyatni o'rganishga imkoniyat yaratishga yordam beradi.
- ✓ Milliy sport va o'yinlar: o'quvchilarga mamlakatlarining milliy sport turlari va o'yinlarini o'rganish imkoniyatini beradi. Ular, yosh avlodga milliy sport va o'yinlar orqali milliy identitetni rivojlantirishga yordam beradi.
- ✓ Madaniy merosni saqlash va o'rgatish: Yosh avlodga milliy qadriyatlar, tarixiy inshootlar va madaniy merosni qadrlash, ma'naviyat, san'at va

adabiyotning o'ziga xosliklarini o'rgatish orqali o'rgatish, o'z mamlakatlarining rivojlanishida qat'iy hissa qiladi.

- ✓ Tasviriy san'atlar va musiqa: Tasviriy san'atlar, musiqa va boshqa madaniy sohalarida yosh avlodga milliy qadriyatlar bilan ta'lim berish juda muhimdir.
- ✓ Tasviriy san'atlar va musiqa, yosh avlodga milliy qadriyatlar va identitet bilan bog'langan tushunchalar va ifodalar o'rgatish uchun juda muhim vositalardir. Bu sohalar orqali, o'quvchilar milliy madaniyatlarini, tarixlarini va rivojlanish jarayonlarini tushunish, qadrlash va saqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Quyidagi ko'rinishlardan foydalaniladi:
- ✓ Milliy teatr va kinoteatr: Milliy teatr va kinoteatr, yosh avlodga milliy qadriyatlar va identitet bilan bog'liq ma'lumotlarni ifodalash, tushunish va qadrlash imkoniyatini beradi. Ular, dramaturgiya, aktyorlik va kinematografiya sohasida o'quvchilarni o'z mamlakatlarining milliy madaniyatini ifodalash va tasvirlashga yordam beradi.
- ✓ Milliy dars va raqs: Milliy dans va raqs, yosh avlodga milliy qadriyatlar va identitet bilan bog'liq eng yaxshi ifodalar va tushunchalar o'rgatish imkoniyatini beradi. Ular, raqsga, koreografiyaga va o'zaro munosabatlarga asoslangan o'quvchilarni o'z mamlakatlarining milliy raqslari, raqsga oid g'oyalar va milliy kiyimlar orqali madaniyatini tushunishga yordam beradi.
- ✓ Xalq o'zaki ijodi orqali milliy qadriyatlarni shakllantirish, bir mamlakatning milliy identitet va madaniyatini o'zida o'zlashtirishning asosiy yo'llaridan biridir. Xalq o'zaki ijodi, o'z mamlakatining tarixi, madaniyati, til va adabiyoti orqali milliy qadriyatlarini ifodalovchi o'tmish madaniyatidan ma'lumot beruvchi asarlardir, dostonlar, matal, masal, rivoyatlar buning yaqqol misolidir. Xalq o'zaki ijodi manbalarida xalq raqslari, milliy o'yinlar, milliy urf odast va qadriyatlar saqlanib keladi.
- ✓ Milliy xalq qo'shiqlari va marosimlari: Milliy qo'shiqlar va marosimlar, milliy sport va o'yinlar bilan birgalikda mamlakatlarining bayroq bayramlarida va qo'shiq festival tadbirlarida ishlatiladi. Bu omillar yosh avlodga milliy qadriyatlar asosida ta'lim berishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy adabiyotlar

1. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi Mirziyoyev Sh.M. ma’ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b.
2. Sh.M. Mirziyoyev Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – T.: “O‘zbekiston”. – 2017.– 102b.
3. “ISTIQLOL, 2006 y. O‘quv qo‘llanma.
4. O.U.Xasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. Toshkent, «Fan va texnologiyalar» nashriyoti. 2007 yil.
5. Ёўлдошев Ж., Ҳасанов С. “Авесто”да ахлоқий-таълимий қарашлар. Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 112 б.
6. Кайковус Қобуснома. – Тошкент: Ўқитувчи, 2006. – 193 б.
7. Мусурмонова, О. Оила маънавияти-миллий ғурур: ўқув қўлланма.– Тошкент: Ўқитувчи, 1999. – 200 б.

Ikki yoshgacha bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish bo‘yicha ta’limiy faoliyatlarni o‘tkazish usullari.

Jabborova Marifat Qodiraliyevna
Farg‘ona davlat universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o‘qituvchisi
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ta’limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug‘at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi. Bola nutqini rivojlantirish bo‘yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi.

Kalit so‘zlar: grammatik, fonetik, intonatsiya, faol nutq, psixologik va intellektual, ko‘nikma, malaka

Mamlakatimiz yoshlariga erta ta’lim-tarbiya berish mas’uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari o‘z zimmasiga olgan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga bilim berish shakli ta’limiy faoliyatdir. Ta’limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug‘at boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual rivojlanib boradi.

“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida 2 yoshgacha bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish bo‘yicha vazifalarni bajarishga yordam beruvchi faoliyatlarning

ro'yhati berilgan. Ushbu nutqni rivojlantiruvchi faoliyatlar to'rt guruhga taqsimlangan. Bunda faoliyatda foydalanish mumkin bo'lgan ko'rgazmali vositalar hisobga olingan. Nutqni rivojlantirishda bolalarni hayvonlar va harakatlanuvchi transport vositalari bilan tanishtirish katta ahamiyatga ega. Tabiiy sharoitda hayvonlarni va harakatlanayotgan turli transport vositalarini kuzatish bolalarda ixtiyorsiz diqqatning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bu esa tarbiyachining kuzatilayotgan ob'yektning muhim belgilariga, harakatlariga bolalar e'tiborini qarata olishga yordam beradi. Bolalar tomonidan hayvonlarni yoki transportlarni kuzatish bola xotirasida uzoq saqlanadi. Oradan bir qancha vaqt o'tgach, ilgari hosil qilingan taassurotlarni bola xotirasida jonlantirib, uni so'zlashishga jalb qiladi. Tarbiyachi yoki ota-ona bolaning murojaatiga albatta e'tibor berishi, javob qaytarishi, bolada o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajarish istagini vujudga keltirishi kerak.

Bola nutqini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu rasmlar asosidagi faoliyatlardir. Bunday faoliyatlarni ikki yoshdan boshlab o'tkazish tavsiya etiladi. Avval bitta rasm bo'yicha faoliyat yakkama-yakka o'tkaziladi. Olgan taassurotlarni, tushunchalarni mustahkamlash, tasvirdagi narsani tanish uchun ikkita rasm bilan faoliyat o'tkaziladi. Avval bitta rasmni bir necha marta ko'rsatib, uning nomini aytadi, so'ngra ikkinchi rasmni ko'rsatadi. Shundan so'ng har ikkala rasmni bir vaqtda ko'rsatadi. Agar bola rasmda tasvirlangan narsa-buyumning nomini aytib turish orqali to'g'ri topishga o'rganib olsa, u vaqtda sekin-astalik bilan bolaga notanish bo'lgan, ya'ni narsa-buyum tasviri tushirilgan rasm tanish rasmlar qatoriga qo'yiladi.

Ta'limiy faoliyatning navbatdagi bosqichida o'yin uncha katta bo'lmagan guruh ishtirokchilari ikki-uchta bola bilan o'tkaziladi. Ular nima qayerda ekanligini ko'rsatishga o'rgatiladi. Masalan, „Mushukcha qani? Kuchukcha qani? Xo'rozcha qani?“ Bu yo'l bilan nima qayerda ekanligini topishga o'rgatiladi. Masalan, „Qo'g'irchoqni top, kuchukchani top“; aytilgan narsani tasvirdan topish va uni tarbiyachiga, kattalarga berish; „Ayiqlarni top va uni menga ber. Mushukchani top, uni menga ber“ kabi.

Sekin-astalik bilan narsa-buyum tasvirlangan predmetli rasmlar bo'yicha o'tkaziladigan faoliyatlarning vazifasi murakkablashib boradi. Endi bolalarda rasmda tasvirlangan predmetlarning kattaligini, narsa-buyumlarning rangini, turli holatini aytib berish ko'nikma va malakalari shakllantirib boriladi.

Tarbiyachi tomonidan hikoya qilib berilgan ertaklar, o'qib berilgan hikoya va yoddan aytib berilgan she'rlar, so'z o'yinlari, hazil-mutoyibalar bolalarda obrazli nutqni tarbiyalashga yordam beradi. Bolalar nutqida turli intonatsiyalarning shakllanishida, tovushlarni to'g'ri talaffuz etishga o'rgatishda asosiy material bo'lib hisoblanadi. Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi. Ovqatlanish, yuvinish, kiyinish vaqtida bolalar turli harakatlarni bajaradilar. Kattalarning nutqi

yordamida qoshiqni to'g'ri ushlashga, ozoda va tartibli ovqatlanishga, qo'lini sovunlab yuvishga va sochiqqa artishga, uyqudan oldin yechinishga va hokazolarga o'rgatiladi. Natijada bolalar juda ko'p nutqiy namunalarni idrok etadilar va ularning mazmunini tushunib olishga o'rganadilar. Nutqni tushunish asosida bolada faol nutq shakllanadi.

Bizga ma'lumki, bolalarning mustaqil o'yinlari bilan nutqni rivojlantirish o'rtasida mustahkam bog'liqlik bor. Bolalar o'yini-ning takomillashishi bilan nutq ham takomillashadi. Bolalar mustaqil o'yin faoliyati jarayonida o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajaradilar: qo'g'irchoqni qoshiq bilan ovqatlantiradilar, predmet va uning qismlarini sinchiklab ko'rib chiqadilar, qo'l bilan predmetning shaklini tekshiradilar. Mana shu jarayonda katta kishilar ishtirok etishlari va bolalar o'yinlariga rahbarlik qilishlari lozim. Bolalar o'yiniga rahbarlik qilganda savollar berish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu savolga bola so'z bilan javob beradi yoki harakatlarni bajarib ko'rsatadi. Bolalarning javoblariga qarab, kattalar kelgusidagi nutqiy muomala uchun yo'l tanlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 uil 9 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3261 sonli Qarori.
2. Jabborova, M. (2021). The importance of innovative technologies in the social development of society. Экономика и социум, (6-1), 129-132.
3. Jabborova, M. (2021). Мактабгача таълим соҳаси талабаларида бошқарувчанлик қобилиятларини ривожлантириш. Молодой ученый, (17), 394-395.
4. Jabborova, M. (2022). Bo'lajak pedagoglarni tayyorlash tizimida malakaviy amaliyotning roli. Scientific progress, 3(4), 167-173.
5. Jabborova M. Q (2022). Tarbiyachi kasbining ma'naviy axloqiy negizlari. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(Special Issue 2), 64-70.

BO'LAJAK TARBIYACHI(O'QITUVCHI)LARINI METODIK TAYYORGARLIGINING MATEMATIK MAZMUNI VA USLUBIY TA'MINOT VAZIFALARI

**Eshonqulova Ma'suda Xabibovna
Guliston Davlat universiteti (PhD)**

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larini metodik tayyorgarligining matematik mazmuni va uslubiy ta'minot vazifalari, maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ishning turli shakllari yordamida interfaol shakl va usullardan foydalangan holda o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini amalga

oshirish, nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotga joriy etish masallari qaraladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi.

Kalit so'zlar: pedagogika, psixologiya, maktabgacha ta'lim, matematik-metodik tayyorgarlik, elementar matematika, tassavur va tafakkur.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ(УЧИТЕЛЕЙ)

Эшанкулова Масуда Хабибовна – (PhD)преподаватель Гулистанского государственного университета .

Аннотация. В статье рассматриваются математическое содержание и методические задачи методической подготовки будущих воспитателей (педагогов), осуществление методической подготовки педагогов с использованием интерактивных форм и методов с использованием различных форм методической работы в дошкольном образовании, применение теоретических и практических знаний. Компетентностный подход к обучению дошкольников предполагает подготовку растущего ребенка к жизни, в которой он готов принять этические нормы и ценности, необходимые для решения жизненно важных вопросов, взаимодействия с другими людьми, формирования деятельности.

Ключевые слова: педагогика, психология, дошкольное образование, математико-методическая подготовка, элементарная математика, воображение и мышление.

MATHEMATICAL CONTENT AND METHODOLOGICAL OBJECTIVES OF METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS (TEACHERS)

Eshankulova Masuda Habibovna - teacher (PhD) of Gulistan State University.

Annotation. The article discusses the mathematical content and methodological tasks of methodological training of future educators (teachers), the implementation of methodological training of teachers using interactive forms and methods using various forms of methodological work in preschool education, the application of theoretical and practical knowledge. The competence-based approach to teaching preschoolers involves preparing a growing child for a life in which he is ready to accept the ethical norms and values necessary for solving vital issues, interacting with other people, and shaping activities.

Keywords: pedagogy, psychology, preschool education, mathematical and methodological training, elementary mathematics, imagination and thinking.

Ta'limga yangicha yondashish negizida bo'lg'usi maktabgacha ta'lim tarbiyachisi tayyorgarlik elementlaridan biri maktabga tayyorlov guruhi bolalariga matematika mashg'ulotlar hisoblanadi.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larining metodik tayyorgarligi mazmuni takomillashuvi to'plamlar nazariyasi, matematik mantiq, son tushunchasini kengaytirish, matematik statistika elementlari, geometriya elementlari kabi matematikaning umumiy bo'limlarini o'zlashtirib olishi zarur. Chunki birinchi bosqich yetarlicha davomiy bo'lib, maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil oluvchilar bakalavrlikka erishishni yakuniy maqsad sifatida biladilar. Shuning uchun birinchi bosqich tarkibiga tarbiyachi(o'qituvchi)lari shakllanishining asosini tashkil qiluvchi matematika bo'limlari o'rganilishini ham kiritish maqsadga muvofiq. Masalan, musbat butun sonlar to'plami tuzishga turli yondashuvlarni, geometrik materialni ko'rib chiqish.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi) quyidagi qobiliyatlarni qay darajada egallagan: metodik muammolarni topish va maqsadga yo'naltirish; qator tushunchalarni bittasi, ya'ni umumiy si bilan almashtirish, shuningdek, o'xshashliklardan alohida dalillarni ajratish; bir masala yechish metodini boshqasiga o'tkazish; alohida elementlarni bir butunga birlashtirish; tushuncha va ma'lumotlarni bog'lash; qat'iyat, bir toifa hodisalardan boshqasiga o'tish; variantlar to'plamidan optimalini tanlash (masala yechish variantlarini saralab, kerakligini tanlash, variantni baholash va masala yechishning alternativ variantini tanlashga o'tish); yangi bilimni avvalgisi bilan bog'lash; g'oyalar yaratish; dalil va vaziyatlarni oldindan ko'rish.

Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larda bunday qobiliyatlar mavjudligi ularning maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish bo'yicha tayyorgarligi va samarali ishi uchun uslubiy ta'minoti asos bo'ladi.

Maktabgacha ta'limni uslubiy ta'minlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Ta'lim dasturining o'quv va dasturiy hujjatlari;

- ta'limning dasturiy rejalashtirilgan hujjatlari (rejalarta'lim ishlari);

O'quv dasturlari bo'yicha o'quv va uslubiy adabiyotlar (nashrlar,

Ta'lim dasturlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan va o'quv jarayonini tashkil etish uchun qulay shaklda taqdim etilgan va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ilmiy yoki amaliy xarakterdagi tizimlashtirilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan;

- o'quv qurollari;

- axborot va tahliliy materiallar.

Ta'lim jarayonini tashkil etish modeli quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- bolalarning mustaqil ish faoliyati;

- talablarga javob beradigan sub'ekt-fazoviy muhit;

- bolalar va kattalarning birgalikdagi faoliyati, bu ko'rsatadi

tashkil etishning asosiy shakllari bilan bevosita ta'lim faoliyati: o'yin, kuzatish, eksperiment, loyiha faoliyati, muloqot suhbat va rejim lahzalari jarayonida ta'lim muammolarini hal qilish[4, 26-b].

Taqdim etilgan texnologiyalar bolalarning kognitiv va tadqiqot faoliyatining mustaqilligini faollashtirishga imkon beradi, bu esa maqsadlarni muvaffaqiyatli shakllantirishga yordam beradi va shuning uchun umuman o'quv jarayoni sifatini oshirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonining asosiy resurs komponenti—bu maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitishning maqsad va vazifalariga muvaffaqiyatli erishish mumkin bo'lgan sharoitlar tizimi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishining predmeti tarkibiga quyidagilar kiradi:

- bolalarni o'qitish jarayonida o'quv qo'llanmalarida, maketlarida, (masalan, laboratoriyalar, o'quv kitoblari);
- o'yinlar, o'yin materiallari va buyumlari;
- bolalar bajaradigan mashqlar ish faoliyati uchun jihozlar (masalan, o'lchovlar va tajribalar uchun materiallar) [3, 226-b].

Matematika mashg'ulotlari jarayonida maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish tendensiyalari bilan bog'liq holda tarbiyachi(o'qituvchi)lar tayyorgarligi yanada ko'proq o'zgarishlar talab qiladi.

Hozirgi kunda milliy innovatsion tizimni rivojlantirish hamda innovatsion potensialni takomillashtirish mamlakat iqtisodiy o'sishining eng muhim omillari hisoblanmoqda. Mazkur omillarni tadqiq yetish muammolari dunyoning ko'plab davlatlar va xalqaro tashkilotlari uchun dolzarbdir. Shu munosabat bilan innovatsion rivojlanishning darajasini tezkor va ishonchli tahlil qilishga mo'ljallangan baholash tizimi mavjudligi katta ahamiyatga ega. Bunday baholash tizimlari sifatida nufuzli xalqaro tashkilotlari tomonidan yaratilgan xalqaro baholash tizimlari qo'llanilmoqda.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (ingliz tilida: Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) Xalqaro o'quvchilarni baholash Dasturi (ingliz tilida: Programme for International Student Assessment, PISA) doirasida 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligi va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay olish darajasini baholash tizimiga e'tibor qaratish lozim.

PISA xalqaro tadqiqoti tomonidan o'quvchilarning bilim sifati monitoringi 3 ta asosiy yo'nalish (o'qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonligi) bo'yicha amalga oshirib kelinmoqda.

Bundan tashqari, ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (ingliz tilida: International Association for the Evaluation of Educational Achievement IEA) tomonidan tashkil etilgan maktab matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining Xalqaro monitoringini (ingliz tilida: Trends in Mathematics and Science Study, TIMSS) qayd etamiz. Ushbu tadqiqot 4-sinf va 8-sinf o'quvchilarini turli davlatlarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarning darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda

raqobatbardosh bo'lishi hamda fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Davlat talablari tug'ilgandan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning bilim-ko'nikmalari beshta asosiy rivojlanish sohalari asosida belgilanadi. O'z navbatida har bir rivojlanish sohasi kichik sohalarga bo'lingan bo'lib, ular har bir yosh guruhiga mos bir nechta kutilayotgan rivojlanish ko'rsatkichlaridan (talablardan) iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, "Men" obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi.

Maktabgacha ta'limni rivojlantirish sohasida davlat siyosatini muvaffaqiyatli yuritishga va ta'lim-tarbiya jarayonlarini talab darajasida tashkil etishga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar mavjud. Bular quyidagilar:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim samaradorligini baholash va takomillash- tirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish asosida ishlarning to'laqonli yo'lga qo'yilmaganligi;

- ta'lim-tarbiya usullarining ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarning yo'qligi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilar uchun zamonaviy sharoit va ehtiyojlar asosida ishlab chiqilgan o'quv-metodik adabiyotlar yetarli darajada ta'minlanmaganligi;

- mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan ta'limiy islohotlarga hamohang tarzda maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha zamonaviy mazmun-mohiyatini kasb etuvchi metodik ishlanmalar yetarli darajada yaratilmaganligi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining malakali pedagog kadrlar bilan to'liq ta'minlanmaganligi;

- matematika mashg'ulotlarini tashkil etish uchun multimedia va didaktik materiallarning yetishmasligi;

- maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim o'rtasidagi uzviylikning mavjud emasligi; zamonaviy o'quv metodik materiallar va ko'rgazmali qurollarning yetishmasligi;

- ilg'or ish tajribalarni o'rganish, ularni ommalashtirish ishlari talab darajasida tashkil etilmaganligidir.

Biroq bo'lajak tarbiyachilarni metodik bilimlar bilan qurollantirish, maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy shaxsini rivojlantirish bo'yicha faoliyatini samarali qo'llash bolani pedagogik kasbiy tayyorlashning muhim va istiqbolli qismi hisoblanadi. Bo'lg'usi tarbiyachining metodik tayyorgarligi bo'yicha zamondoshlarimiz tadqiqotlarida, jumladan, shaxs rivojlanishi uchun matematik ta'lim imkoniyatlari ham yoritiladi.

Tarbiyachi(o'qituvchi)lari metodik tayyorgarligi ilmiy-nazariy va amaliy yo'nalgan bo'lishi matnli masalalar yechishda bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar

tayyorgarligi uchun masala funksiyalarini bilish mohiyati, ularning shartlarini tahlildan o'tkazish, yechim izlanishi va natija tekshirilishini ajratib ko'rsatadilar. Boshqa tadqiqotchilar bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larning shaxsiy metodik tayyorgarligi yoki bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar metodik tayyorgarligining pedagogik jihatlariga, masalan, pedagogik integratsiyaga maxsus e'tibor qaratadi. Maktabgacha ta'lim rivojlantiruvchi matematika mashg'ulotlarning metodik tizimiga quyidagi holatlarni qayd etamiz:

1. Matematika va matematika mashg'ulotlari o'tkazish metodikasining o'zaro aloqadorligini kuchaytirish;
2. Bo'lg'usi o'qituvchi-bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lar metodik tayyorgarligi jarayoniga psixologik bilimlarning faol tatbiq etilishi;
3. Darsni rejalashtirish va tuzish bilan birga metodik ta'minot uslublari bilan bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)larini matematik tushunchani shakllantirish usuli, masala yechishni o'rgatishda o'quv faoliyatini tashkil qilish va hokazolar;
4. Metodik ijod qilishda qo'l keluvchi turli psixologik-pedagogik va metodik-tajribaviy tadqiqotlar bilan tanishuvlar;
5. Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari dunyoqarashi va metodik ijodkorligi samaradorligiga turtki beruvchi matematika fanlari rivojlanish tarixi bilan tanishuvlar kiradi[5, 16-b].

Bola shaxsini rivojlanishi mexanizmlarini hisobga olib, bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lariga bu mexanizmlarni yorituvchi instrumentlar berish lozim. Bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari o'rganadigan fanlar orasida majburiy va maxsus fanlar sifatida matematik fanlar turkumi muhim ahamiyat kasb etadi. "An'anaviy va haqiqatga mos ravishda tarbiyachi(o'qituvchi)larini tayyorlashda matematika muhim o'rin egallagan. Bo'lg'usi tarbiyachi tayyorlashning zaruriy sharti matematika va metodik tayyorgarlik o'rtasida jips aloqalar mavjudligi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim uchun turli matematik kurslar mazmuniy tuzilishi mantig'ini tahlil qilishda, tayyorlov guruhlari uchun matematika mashg'ulotlarida taklif etilayotgan o'quv masalalari yangi qabul qilingan DTS va milliy o'quv dasturi ketma-ketligida ifodalanadi[7, 72-b].

Maktabgacha ta'lim matematik ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish muammosi formulaga solinadi va maktabgacha bo'lg'usi pedagogning bo'lajak tarbiyachi uni hal qilishga tayyorgarligi ifodalanadi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari ularning tasavvuri, intuitsiyasi, bilimga ishtiyoqi, faolligi, o'qishga ijobiy rag'bat, yasash layoqati va boshqalarga tayyorlashni o'rganishi zarur.

Rodionova V.V bo'lg'usi pedagog tayyorgarligiga katta ahamiyat berib, quyidagilarni yozadi: "Evristik usullarni rivojlantirish ijodiy faoliyat tajribasiga doimiy ravishda tayanib amalga oshirilishida dastlab tarbiyachining katta yordami zarur bo'ladi"[6? 162-b].

Psixologik tekshirishlar ham, metodik tekshirishlar ham birgina maqsadga, ya'ni o'quvchini ijodiy shaxs sifatida shakllanishida bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmay balki aqliy jihatdan rivojlanishlariga erishish, egallangan bilimni amalda qo'llay olishini ko'zda tutish maqsadga muvofiqdir. Bolalarni

ijodiy shaxs sifatida shakllanishida bo'lajak tarbiyachilarining psixologik, didaktik tayyorgarligini samarali ishlashini tashkil etishni talab etadi[8].

Xulosa qilib aytganda: bo'lajak tarbiyachi(o'qituvchi)lari metodik ta'limi rivojlanishining butun tarixi ularda bola shaxsini maqsadli va uzluksiz tayyorlash, xususan, ularni matematikani o'qish jarayonida ijodiy unsurlarning rivojlantirilishi bilim va ko'nikma hosil qilish tarbiyaning tarkibiy qismi va uning kasbiy vositasiga aylanishi ko'zda tutiladi.

Ko'plab matematik va uslubshunoslar bolalarga matematikani o'rgatishda bo'lg'usi tarbiyachining kasbiy, matematik va metodik tayyorgarligi masalasi bilan shug'ullangan. Ularning ishlari matematika o'qituvchisi rivojlanish muammolarining hal qilinishiga salmoqli hissa qo'shdi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi(o'qituvchi)larini tayyorlashdagi mavjud farqlarga qaramay, matematika o'qituvchisi metodik tayyorgarligi bo'yicha tadqiqotchilar muhim nazariy xulosalarga erishdilar. Bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti konsepsiyasi ham hisobga olinishi lozimligi qayd qilindi.

Maktabgacha tayyorlash matematika mashg'ulotlarida tarbiyachi(o'qituvchi)larining metodik tayyorgarligi nazariyasi va amaliyotiga salmoqli hissa qo'shdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.
2. Matematika soxasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. Uzbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.
3. Djanpeisova G.E. Teoriya i metodika formirovaniya matematicheskix predstavleniy. / Uchebnoe posobie. T.: Tafakkur, 2019. – 420 s.
4. Djumaev M.I. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni takomillashtirish. «Kompetentnosti podxod v organizatsii nachalnogo obrazovaniya: teoriya i praktika». NUKUS. 28.04.2020.
5. Djumayev M. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>,
E-mail: fizmat_jurnali@inbox.uz
6. M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>
7. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpsti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpsti.uz>

8. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>
9. Dzhumaev M. About the main principles and essence of the implementation of the national curriculum. No. 1 - issue Physics, mathematics, informatics magazine/Tashkent. 2024 / 148-165 p. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika, matematika, informatics.htm>.
10. Eshonkulova M.X. Didakticheskie osnovy formirovaniya elementarnyx matematicheskix predstavleniy u doshkolnikov. Pedagogicheskiy Vestnik Kazaxstana №4 2018

BOLALARNI TARBIYALASHDA OTA-ONALARNING PEDAGOGIK MADANIYATI

Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi. PhD

Annotatsiya. Oila jamiyatning eng kichik o'chog'idir. Bu muqaddas dargohda kelajak kishisi kamolga yetadi. Kelajagimizning qanday bo'lishi bugun qanday hayot kechirayotganimizga, bolalarimizga qanday tarbiya berayotganimizga, ular qalbini qanday tuyg'ular, qanday orzular bilan to'ldirayotganimizga bog'liqligi haqida fikr bildirilgan

Kalit so'zlar: Oila, jamiyat, pedagogika, madaniyat, tarbiya, maktab, mahalla, davlat.

Oila jamiyatning eng kichik o'chog'idir. Bu muqaddas dargohda kelajak kishisi kamolga yetadi. Kelajak avlodni tarbiyalashda oilaning beqiyos roli juda kattadir. O'z farzandini kelajakka munosib tarbiyalay olmaydigan oila va kamolotga yetkaza olmaydigan jamiyat hech qachon rivojlanmaydi. Biz yuksak ma'naviyatli, bilimli kishilarni tarbiyalay olsakkina, oldimizga qo'yilgan maqsadga erisha olamiz. Keksalar "Bug'doy eksang bug'doy olasan, arpa eksang arpa olasan" deyishadi. Shuning uchun ham kelajagimizning qanday bo'lishi bugun qanday hayot kechirayotganimizga, bolalarimizga qanday tarbiya

berayotganimizga , ular qalbini qanday tuyg'ular, qanday orzular bilan to'ldirayotganimizga bog'liq.

Bu borada respublikamiz aholisining pedagogik madaniyatiga e'tiborni yanada kuchaytirish, ota - onalar o'rtasida pedagogik o'qitish tizimini amalga oshirish, har bir oilaga pedagogik ishlarini singdirish, aholi o'rtasida pedagogik bilimlar targ'ibotini tashkil qilish kabi ishlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Oila va oilaviy tarbiya muammolari ichida ota-onalarning tarbiyachilik madaniyatini oshirish va ularga umumiy tarbiyaga oid bilim berish davrimizning dolzarb masalalaridan biridir. Oilalarni pedagogika yutuqlari bilan tanishtirib borish shart va zarurdir. Chunki bolalar ma'naviy dunyosining o'ziga xos xususiyatlaridan biri kattalarni obro'li siymo namuna deb bilishlari, maslahat olishlari, taqlid qilishlari va lozim bo'lgan paytda har qanday yordamni olishlariga ishonch hosil qilishlaridir. Hech qanday narsa bolalarga namuna kuchidek ta'sir ko'rsata olmaydi. Kattalarning namuna sifatidagi tarbiyaviy ta'siri shuning uchun ham muhimki, ular aynan bolalar va o'smirlarning taqlidi uchun jonli manbadir. Namuna sifatida katta yoshdagi kishilarning obro'si va kishilar bilan muomalalari bolalar xulqi hamda xarakterining shakllanishiga juda kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Oilaviy tarbiyada, ayniqsa, o'zbek oilalarida oilaning roli nihoyatda katta. Chunki oilada er hamma vaqt bolalarining, turmush o'rtog'ining doimiy tayanchi bo'lib kelgan. Shu sababli oiladagi o'g'il doimo otasiga o'xshashga intilgan. Uning xatti-harakatiga taqlid qilgan. Oiladagi totuvlik ,o'zaro hurmat, mehr – muhabbat, kelushuvchilik kabilar ota-onalar bilan bolalar o'rtasida ruhiy muhitni qaror toptiradi, ularning kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy tarbiya ota-onalarning o'z farzandlariga mehr muhabbatda bo'lishlariga va bolalarning ota-onalarini chuqur sevishlariga asoslanganligi uchun ham ko'proq ahamiyat kasb etadi. Ota- onalarning mehr muhabbati yagona ulkan hissiyotdir, u ajoyibotlarni mehr muhabbati bilan yaratadi, axloqiy qadr qimmatni vujudga keltiradi. Tarbiya samaradorligi ota-onalarining bolalarga sarflagan vaqtlari bilan emas, balki ularning tarbiyasiga , oila jamoasining barcha bosqichlariga, ota-onalarning obro'siga va shaxsiy namunalariga bog'liqdir. Biz bolani faqat u

bilan gaplashganda, nasihat qilganda yoki unga biron narsa buyurgandagina tarbiyalayman deb o'ylaymiz. Lekin bolani turmushimizning har bir onida, hattoki uyda yo'qligimizda ham tarbiyalaymiz. Bizning qanday kiyinishimiz, boshqalar haqida gaplashishimiz, xursand bo'lishimiz yoki tashvishlanishimiz, do'st va dushman bilan qanday muomala qilishimiz, kulishimiz bularning hammasi bola uchun katta ahamiyatga ega. Oila a'zolarining turmush va hayotiy tajribalari, madaniy saviyalari qanchalik boy bo'lsa, ular bolalar bilan shu darajada yaqin muloqotda bo'la olishadi hamda bolalarning qiziqishlarini o'stira oladi. Xalq pedagogikasida farzandni jismonan baquvvat, aqlan barkamol qilib tarbiyalash bilan birga ularni hayotga, turmushning og'ir- yengil sinovlariga tayyorlab borishga ham qattiq e'tibor berishgan. Bunda ta'lim – tarbiyaning o'g'it, nasihat, namuna bo'lish, mehnatga chiniqtirish shakllaridan unumli foydalanilgan.

Yoz kunlaridan birda bog'da ko'maklashayotgan bola otasidan so'rabdi: - Nima uchun mana shu daraxt qiyshiq, mana bunisi esa to'g'ri? – O'g'lim, -deb javob beribdi ota, - bu daraxtning qiyshiq o'sgan joylarini qirqib, parvarish qilib turilgan, ikkinchi daraxt esa o'z holicha o'sgan, shuning uchun qiyshiq-unday bo'lsa, daraxtlarni doim parvarish qilish kerak ekan-da, xulosa chiqaribdi o'g'il.

-To'ppa-to'g'ri deb javob beribdi ota -o'g'lim daraxtlarni parvarish qilish ko'p foyda keltiradi. Sen ham xuddi shu niholga o'xshaysan. Sening xatolaringni tuzatib tursam, sen esa mening so'zlarimdan chiqmasang, yaxshi odam bo'lib voyaga yetasan. Agar sen mening gaplarimga quloq solmasang, xuddi mana shu ikkinchi daraxtga o'xshab egri bo'lib voyaga yetasan, debdi. Ota onalar farzand fidoyilaridir. Bu o'zbek millatiga xos fazilatdir.

Shunday ekan "O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi" Konsepsiyasini amalga oshirish jarayonida oilaning vazifalari quyidagilardan iboratdir. Oilada sog'lom muhitni yaratish; Oilada huquqiy tarbiyani yaxshilash; farzandlariga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib yetishishlarini ta'minlash; Bolalarning ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni

yaratish ; Bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqloq g'oyalari va mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash; Bolalarning bo'sh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib unumli tashkil qilish, ularga qo'shimcha ta'lim berish; Farzandlarida mavjud bo'lgan iste'dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish; O'z farzandlarining maktab, mahalla, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini to'la ado etishlari uchun oilada mas'uliyatli bo'lish; Ota-onalar o'zlarining pedagogik-psixologik bilim saviyalarini doimo oshirib borishi; Bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma'naviy axloqiy tomonlarini shakllantirish; Oilada moddiy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma bosqich amalga oshirishga mas'ullikni ta'minlash; Sog'lig'ida va aqlida nuqsonlari bo'lgan farzandlariga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasbkor o'rgatishdan iboratdir. Ota-onaning farzand oldidagi burchi, o'zbekona ta'bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib savodini chiqarish, ilimli, kasb-hunarli qilishdan iboratdir.

Adabiyotlar

1. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T., 2001.
2. F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, M. A'zamova. "Maktabgacha pedagogika". - T., "Ma'naviyat". 2013
3. Allaberdiyeva Kumri. International Journal of Advanced Science and Technology. "Formation Of Creative Abilities For Students At Presidential Schools Based On Akmeological Approach .2020, p.2054-2057"
4. Kumri Khamraevna Allaberdiyeva. Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations. Organizing integrated education in pre-school education. 2023, p.19-25.
5. Kumri Khamrayevna Allaberdiyeva. "TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE". MODERN APPROACH

6. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarni maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirishning mazmuni, pedagogik-psixologik talablari.GU Xolboyeva - Academic research in educational sciences, 2022.

7. Болаларни мактаб таълимига психологик тайёргарлиги.ГУ Холбоева - Новости образования: исследование в XXI веке, 2022.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA MILLIY G'URUR HISSINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI

Kadirova Shaxnoza Xudoyberdiyevna +99877-095-32-95

TerDPI Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi PhD, dots.

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 201- guruh, 2-bosqich talabasi
Choriyeva Durdona Abdiraim qizi

Annotasiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oilada muntazam olib boriladigan, tarbiyalanuvchilarni Vatanga sadoqat, milliy g'urur va buyuk ajdodlar ma'naviy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlar jarayonida xalqimizning boy ma'naviy-madaniy merosi, sharqonq va umumbashariy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydi.

Резюме. Богатое духовное и культурное наследие нашего народа, будущее страны и нации определяет будущее страны в процессе духовно-просветительской работы, которая регулярно организуется в дошкольных образовательных учреждениях.

Summary. The rich spiritual and cultural heritage of our people, the future of the country and nation determines the future of the country in the process of spiritual and educational work, which is regularly organized in preschool educational institutions.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirishda nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, balki oilaning ham mavjud holatini o'rganish muhim ahamiyatni kasb etadi. Chunki, bolalarning bo'sh vaqti, asosan, uyda, oila davrasida o'tadi. Buni hisobga olmaslik, yosh avlod tarbiyasida ota-onaning burchi va vazifalari haqida yanada chuqurroq o'ylamasak xato bo'ladi.

Oila tarbiyasida doimiy ta'sirchan kuch oiladagi munosabat, oila muhiti, oila a'zolarining o'zaro aloqasi, ota-ona, aka-uka va boshqalarning hulq-atvori, madaniy va siyosiy saviyasi, muomala madaniyati, oilaning daromadi, yashash sharoiti va boshqa holatlar bola kamolotiga ta'sir qiladigan asosiy omillardir. Oila qanchalik tartibli, yaxshi hulq-atvorli, uning a'zolarining o'zaro munosabatlari samimiy bo'lsa, oila tarbiyasi ham shunchalik samarali bo'ladi.

Milliy g'urning bir jihati Vatanga, millatga, elu yurtga sadoqat bilan xizmat qilishdir. Vatanini sevmagan, millatining tarixi va taqdiriga loqayd qaraydigan insonning komilligi haqida so'z bo'lishi mumkin emas.

Imom ibn Kudoma o'zining: "Minxojul-kosidin" nomli kitobida bir necha odoblarni zikr qiladi: "Bola voyaga yetib, unda fikrlash alomatlari namoyon bo'lsa, uni yaxshi kuzatish va ahvolini o'rganish lozim bo'ladi. Chunki bolaning qalbi sodda va toza bo'lib, u har qanday naqshni qabul qilishga tayyor. Agar yaxshilikka odatlantirilsa, yaxshilik bilan ulg'ayadi. Agar yomonlikka odatlansa, yomonlik bilan ulg'ayadi va javobgarlik uning yaqinlari bo'yniga tushadi. Shuning uchun bolani ehtiyot qilish, tarbiyalash, yomonliklardan pok tutib yaxshi axloqlarni o'rgatish lozim. Agar bola yuzida hayo nurlari ko'rinib, ba'zi ishlardan uyalsa va hayo qilsa, uni yomon deb bilsa, bu yaratganning hidoyati va axloqining yaxshiligi va qalbining tozaligiga dalolat qiladigan yaxshilikdir. Agar bolaning holati shunday bo'lsa, u balog'atga yetganda komil, aqlli bo'lishi bilan kelajagi porloq. Bolaga chiroyli o'dob berishga rioya qilish diqqat-e'tiborga sazovor ish".

Milliy g'urur, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish har bir ota-onaning, tarbiyachi-murabbiylarning, jamoatchilikning Vatan oldidagi burchidir. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ota-onalari bilan ham milliy g'urur, mafkuraviy ta'lim ishlarini olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini yoshlikdan xalq va yurt taqdiri uchun fidoiylilik tuyg'usini shakllantirish mafkuraviy tarbiyada muhim o'rin tutadi. Buning uchun bola hayotining dastlabki yillaridan boshlab uni narsalar olami bilan tanishtirishning milliy an'analarimizga xos shakllarini qo'llash lozim. Chunki, davlat va jamiyatning kelajagi yosh avlodning qanday voyaga yetishiga ko'p jihatdan bog'liqdir. O'z navbatida milliy g'urur millatning ma'naviy darajasi bilan belgilanadi.

Yosh avlodni bolaligidan boshlab milliy g'ururli, kishilarga mehr muhabbatli, izzat-hurmatda bo'lish, vatanning qadriga yetish va hurmat qilish kabi ijobiy hislatlarni tarbiyalab borish barchamizning vazifamizdir.

Oilaning jamiyat hayotidagi ahamiyatini o'zbek xalqi qadimgi davrlardanoq ta'kidlab kelgan.

Zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"da oila tarbiyasi masalalariga alohida urg'u berilgan. Ushbu asarda oilani himoyalash, bir necha bolani dunyoga keltirib, tarbiyalagan ayollarni mukofotlash, ularga nafaqa tayinlash to'g'risidagi g'oyalar o'z aksini topgan.

Islomiy qadriyatlarda ham oilada farzandni jamiyatga munosib inson qilib tarbiyalash, axloqli, mehnatsevar, go‘zal fazilat egasi etib shakllantirishga alohida ahamiyat beriladi. Xususan, “Ota o‘z farzandiga axloq-odobdan ko‘ra ko‘proq meros qoldira olmaydi” degan hadisda oila tarbiyasidagi eng muhim jihat – farzandga axloq-odob in‘om etish ekanligi uqtiriladi.

Tarixiy asarlarda mashhur shaxslarning onalari, ularning dono va zukkoligi, farzand tarbiyasida xalq og‘zaki ijodidan foydalanganliklari to‘g‘risida ma‘lumotlar mavjud. Masalan, Ibn Arabshohning “Amir Temur” asarida Amir Temurning zavjalari Saroymulkxonim (Bibixonim)ning davlat ishlarida va bola tarbiyasida tutgan o‘rni to‘g‘risida misollar keltirilgan. Abu Ali ibn Sinoning

“Tadbiri manzil” asari oilaviy tarbiya muammolariga bag‘ishlangan. Unda bola tarbiyasida xalq og‘zaki ijodi va uning ahamiyati to‘g‘risida qimmatli fikrlar bildirilgan.

“Tadbiri manzil” risolasida Ibn Sino inson tabiati azaldan axloqiy yoki axloqsiz bo‘lmaydi, degan g‘oyaning muhimligini ta‘kidlaydi. Odamlar aslida tayyor shaxsiy sifat, odat va ko‘nikmalar bilan tug‘ilmaydilar. Bunday xususiyatlar ularning ijtimoiy hayotida sekin-asta shaxsiy va o‘zgalar tajribasi, ajdodlar an‘analari, ta‘lim-tarbiya ta‘sirida shakllana boradi. Bolalarning tarbiyasini barvaqt boshlagan ma‘qul. Tarbiya jarayonida ularga yaxshi ijobiy odatlarni singdirib borish, ishtiyoq va qiziqishlarini sinchkovlik bilan payqab olishga harakat qilish zarur.

Bolaning barkamol inson bo‘lib yetishishida xalq og‘zaki ijodining ta‘siri, uning natijasida vujudga keladigan ruhiy, fiziologik holatlar to‘g‘risida mulohaza yuritilgan. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalangan bola chidamli, mard, jasur va mehnatsevar bo‘lib o‘sishi ta‘kidlangan.

Ibn Sino oila tarbiyasida otaning o‘rniga alohida e‘tibor beradi. Uning fikricha, oila boshlig‘i oila a‘zolarini tarbiyalashi, ularni to‘g‘ri yo‘lga boshlashi lozim.

Umuman, Sharq mutafakkirlari barkamol inson tarbiyasida oila, oiladagi muhit, irsiyat kabi omillarga alohida e‘tibor qaratish lozimligini uqtiradilar va shu bilan birga xalq og‘zaki ijodining tarbiyaviy ahamiyatini yuqori baholaydilar.

Kaykovusning “Qobusnoma” asarida ota-ona va farzandlar o‘rtasida mehr-oqibatning saqlanishiga e‘tibor beriladi. Bunda ota o‘z o‘g‘liga nasihat qilarkan, xalq donishmandligidan unumli foydalanadi. Bola tarbiyasiga oqilona yondashish, xalq donishmandligidan unumli foydalanish, hatto farzanddan norozi bo‘lganda ham uni qarg‘ash va urushishdan saqlanish, bu sohada ustozlardan ko‘mak so‘rash lozimligi uqtiriladi.

Shu jihatdan olganda, xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida oilada bolalarni tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratish lozim. Bunda, ayniqsa, buvi va bobolarning o‘rni muhimdir.

Xalq ogʻzaki ijodi namunalari tarkibida unga yondosh manbalar: milliy urf-odatlar, anʼanalar, xalq oʻyinlari, diniy taʼlimotlar, xalq amaliy sanʼati, musiqa, qoʻshiq, raqs kabilar uygʻunlashgan holda namoyon boʻladi.

Xalq ogʻzaki ijodi janrlaridan biri ertaklar bolaning ilk yoshidanoq uni quvonchli tuygʻularga oshno qiladi. Bola ertak qahramonlari bilan birga olis-olislariga “sayohat qiladi”. U yerdagi hayot bilan tanishadi. Ertak uning aqlini charxlaydi, tafakkurini boyitadi, faraz qilish qobiliyatini oʻstiradi. Oilada aytilgan ertakning ravon, obrazli til uslubi bola nutqini rivojlantiradi. Yorqin, hayotiy obrazlar uning hissiyotlariga chuqur taʼsir koʻrsatadi. U aqlli, oqkoʻngil, ijobiy qahramonlar bilan tanishadi, ular falokatga yoʻliqqanida qaygʻuradi, gʻalaba qilishganida, yovuz va xasis kishilarni jazolaganlarda xursand boʻlishadi. Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertakning ishonchli axloqiy gʻoyalari bolani fikrlashga, oʻz xatti-harakatini sevimli ertak qahramonlarining xatti-harakatlari bilan qiyoslashga undaydi, qahramonlar timsolida bolalar qoʻrqmas va rostgoʻy boʻlishga oʻrganadilar. Oʻz oldilariga aniq maqsadlar qoʻyish, unga erishish uchun harakat qilish, turli toʻsiqlarni yengib oʻtish, doʻstlashish, oʻrtoqlariga sadoqatli boʻlish kabi sifatlarni bosqichma-bosqich egallab borishadi.

Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertaklarni bola qiziqish bilan tinglaydi. Ertak bolaning yoshiga mos boʻlishi zarur. Ertakni sekin-asta, shoshmasdan, ifodali oʻqish, obrazlar qiyofasini bola koʻz oldida gavdalantirish zarur.

Farzand bilan birgalikda ota-onalar ham ertakka mos chizilgan syujetli rasmlarni tamosha qilishlari, ularni sharhlab berishlari lozim. Bolaga unchalik murakkab boʻlmagan savollar berish, uni ertak yoki rasmni qayta soʻzlab berishga undash amaliy pedagogik jihatdan juda foydalidir. Bu bolaning xotirasi va diqqatini rivojlantirib, oʻqilgan narsaga ongli munosabatda boʻlishga oʻrgatadi. Bolaning hayotiy tajribasi bu davrda xali juda oz boʻladi. Ertak va real olam uning nazarida mutlaqo farq qiladi. Bola “chindan ham jodugar kampir, dev, uchar gilam boʻlganmi?” kabi savollarni beradi. Bunday paytda ota-ona hushyorlik bilan ertaklar bilan moddiy borliq orasida aloqadorlikni hamda farqlarni tushuntirib borishi lozim. Aks holda uning faraz qilish qobiliyatiga putur yetadi. Ertaklarga ishonchsizlik bilan qaray boshlaydi. Natijada ularga boʻlgan qiziqishi soʻnib boradi. Masalan, uchar gilamlar oʻrniga fan-texnika, davr taraqqiyoti natijasida samolyotlar, oynai jahon oʻrniga televizor ixtiro qilinganligini ehtiyotkorlik bilan tushuntirish lozim. Bola ulgʻaygan sari ertak va real olam oʻrtasidagi aloqadorlikni yaxshi anglab boradi hamda ulardagi axloqiy-estetik qarashlarni chuqurroq oʻzlashtirib oladi.

Ertak, rivoyat, hikoyatlar kabilarning bola dunyoqarashiga kuchli taʼsir koʻrsatishining asosiy sabablaridan biri unda real voqelikning bola yoshi va dunyoqarashiga mos tarzda afsonaviy, tushunarli talqin qilinishidir. Bola ruhiy olamiga yaqin kuchli va adolatli insonlar, yoqimtoy jonivorlar xalq ogʻzaki ijodi qahramonlari sifatida namoyon boʻladi. XIII–XVI asrlarda temuriylar saltanatida

zodagonlar, saroy ahillarining farzandlarini sog'lom, oqila, baquvvat, odobli, so'zga chechan ayol enagalar tarbiyalaganlar. Ayniqsa, enaganing sog'lomligi hamda ozoda va zukkoligiga alohida e'tibor berilgan. Enagalarning bola tarbiyasidagi asosiy vazifasi uni o'z vaqtida to'g'ri ovqatlantirish, ozoda kiyintirish, toza havoda sayr qildirish, ularga axloq-odobdan saboq beruvchi, rivoyat va dostonlarni so'zlab berish kabilardan iborat bo'lgan. Qissalar, ertaklar, rivoyatlar, jangnomalar vositasida enagalar bolalarni go'zal axloqli, zukko, hozirjavob, uddaburon qilib tarbiyalashga alohida e'tibor qaratishgan.

Ushbu maqsadda ular xalq maqollari, matal va topishmoqlardan ham keng foydalanishgan. Enagalarning xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanib qo'llagan quyidagi tarbiya usullari bolalarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan:

O'rnak-namuna ko'rsatish, o'git-nasihati berish; Vatanga muhabbat, jasurlik, ilmga intilish, adolatparvarlik, to'g'riso'zlik, mardlik, do'stlik, sadoqatlilik, ahillik, sog'lom va baquvvat bo'lishga intilish, ozodalikka rioya qilish kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish va xokazo. Mazkur maqsadda ular ertak, rivoyat, hikoyat, maqol, qo'shiq kabilardan foydalanishgan.

Bundan tashqari oilada qiyoslash, chiniqtirish, ayrim xususiyatlarni bo'rttirib tasvirlash kabi mantiqiy tafakkur xususiyatlarini rivojlantiruvchi shakllardan foydalanilgan va bolalarda hozirjavoblik, so'zga chechanlik, ravon nutqni tarkib toptirish maqsadida topishmoq, tez aytishdan foydalanganlar.

Bolalarda epchillik, do'stlik, haqgo'ylik, o'zligini namoyon eta bilish kabi fazilatlarni shakllantirishda turli xil milliy o'yinlar ham qo'llanilgan.

Tarix – asrlar guvohi bo'lganidek, xalq milliy ruhining aksi hisoblanmish maqollar ota-bobolarimiz so'zi sifatida avlodlardan avlodga yetib kelgan xalq og'zaki ijodini boyitib turuvchi durdonalardir.

“Otalar so'zi-aqlning ko'zi” hisoblangan maqollarning kundalik hayotda, odamlarning bir-biri bilan bo'lgan muomalasida ishlatilishi, kishining zehni o'tkir, farosatlilikidan dalolat beradi. Maqollarning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'siri salmoqli bo'lib, undagi dono fikrlarni bolalarning ongiga singdirish, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini farqlay olishga zamin yaratadi.

Xalq maqollari yosh avlodning ma'naviyatini o'stirishda, nutq madaniyatining yuksalishida va barkamollashuvida muhim manbadir. Kelajagimiz davomchilari – o'sib kelayotgan yosh avlod qalbida ona Vatanga sadoqat, ezgulik tuyg'ularini uyg'otish, ota-bobolarimiz merosi – milliy qadriyatlar, milliy an'analar, g'urur-iftixorni tarbiyalashda xalq maqollari alohida o'ringa ega.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasida muhim tarbiya vositasi sifatida e'tirof etilgan. Ulardan kundalik hayotda tez-tez foydalanilib turiladi. Ayniqsa, oilaning katta a'zolari bolalarni yaxshilik, ezgulik, qanoat, ozodalik, mehnatsevarlik kabilarga undaganda maqollardan o'rinli foydalanadilar. Maqol qisqa va lo'nda, obrazli, grammatik va mantiqiy tugal ma'noli hikmatli ibora, chuqur mazmunli

gap bo'lib, u bolani mustaqil fikrlashga undaydi. Lo'nda va aniq fikr bayon qilishga o'rgatadi. Muayyan ritmik shaklga ega. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va poetik shaklga kelgan.

Maqollar mavzu jihatdan nihoyatda boy va xilma-xil. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, shuningdek, salbiy illatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Turkiy xalqlarning maqollaridan namunalar dastlab Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida keltirilgan.

Maqol ba'zan masal, zarbulmasal, naql, hikmat, hikmatli so'z, tanbeh, mashoyixlar so'zi, hikmatli maqol, donishmandlar so'zi, otalar so'zi kabi nomlar bilan yuritiladi. Maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g'oyat katta. Maqol bilan matalning bir-biridan farqi shundan iboratki, matalda narsa tasviri, uning tavsifi beriladi, maqolda esa to'la tugallangan fikr-xulosasi ifodalanadi.

Oilada aytilgan rivoyatlar ham bolalarda milliy g'urur hissini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Rivoyat – voqea va hodisalar, inson faoliyatini ba'zan uydirmalar vositasida, ba'zan real tasvirlovchi og'zaki hikoya shaklida ifodalanadi. Rivoyatning hajmi qisqa, 2 yoki 3 ta epizoddan tashkil topadi, an'anaviy uslubiy shaklga ega bo'lmaydi. Odatda, oddiy hikoya bayonidan boshlanib, og'izdan-og'izga o'tish jarayonida erkin talqin qilinadi. Rivoyat asosida voqelik va tarixiy shaxs bilan bog'liq hodisalar yotadi. G'oyaviy mazmuniga ko'ra, tarixiy rivoyat hamda toponim rivoyatlarga bo'linadi. Tarixiy rivoyatlarda biror shaxs faoliyati va xalq qahramonlari bilan bog'liq hodisalar hikoya qilinadi, axloq va odobning ideal me'yorlari tashviq etilib, muayyan dalillar haqida axborot beriladi. Bunday rivoyatlar Navoiy, Ulug'bek, Ibn Sino, Beruniy, Amir Temur va boshqalar hayoti bilan bog'liq voqea-hodisalar asosida ham yaratilgan. Toponim rivoyatlarda shahar va qishloq, qo'rg'on, saroy, maqbaralar nomi hamda ularning yuzaga kelish sabablari bilan bog'liq voqealar hikoya qilinadi.

Shuningdek, hadislarida oila munosabatlarini to'g'ri tartibga solish, farzandlarni (halol) komil inson etib tarbiyalashga keng o'rin berilgan. Hadislar farzandning o'z ota-onasiga hurmatda bo'lishi, eru-xotinni murosali, ahil bo'lib bir-birini izzat-hurmat qilishlari, insonlarni ahloqan yetuk, ruhan pok boshqalarga nisbatan rahmli, mehr-shavqatli bo'lishga da'vat etadi.

Islom olamining mashhur muhaddisi Imom Buxoriyning "Al Adab al-mufrad" asarining 1-24 boblarida ota-ona hurmatini joyiga qo'yish, ularni e'zozlab, farzandlarning ular oldidagi burchlarini mukammal ado etishlari zarurligi kabi masalalar bayon qilingan.

Hadislar yosh avlod ongida halollik, ezgulik, mehribonlik, adolatlilik, mehnatsevarlik, do'stlik, kamtarlik, chidamlilik, sabr-qanoatlilik kabi fazilatlarini tarkib toptirishda muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi.

Xalq og'zaki ijodi namunalari bolalarda to'g'rilik, haqgo'ylik, kamtarlik, o'z-o'ziga tanqidiy qarash, jonkuyarlik va samimiylik, andishalilik kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish, shu bilan birga yolg'onchilik, kibr-havo, o'z-o'ziga bino qo'yish, xudbinlik, andishasizlik kabi illatlarga qarshi kurash tuyg'usini paydo qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bolaning o'z maqsadi yo'lida fidoyilik, qat'iyatlilik, mardlik, o'zini tuta bilish kabi irodaviy xususiyatlari ham xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida samarali shakllantiriladi. Bunday sifatlarga ega bo'lgan bolalar har tomonlama kamol topgan bo'ladi.

Hozirgi zamon pedagogikasi bola shaxsiga hurmat va uning shaxs sifatidagi betakrorligini tan olgan holda yondashishni talab qiladi. Mazkur yondashuvning muhim qirralaridan biri bolaning o'ziga xos jihatlariga putur yetkazmagan holda unda o'z-o'zini hurmat qilish, doimiy ravishda barkamollikka erishishga intilish kabi sifatlarni qaror toptirishni nazarda tutishdir. Olimlarning ta'kidlashicha, bola xarakteri asosan u 5 yoshga to'lgunga qadar shakllanadi. Keyingi yosh bosqichlarida uning shaxsiyati asta-sekin rivojlanib boradi. Demak, bolaning qay tarzda shakllanishi uning kelajakdagi hayoti mazmunini belgilaydi.

O'zbek oilalarida farzand tarbiyasida qo'llaniladigan tajribada sinalgan, milliy asosga muvofiq tarzdagi metod-usullar mavjud-ki, ularga quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tushuntirish, odatlantirish, o'rgatish, mashq qildirish, bolalarning kundalik rejimi, ibrat-namuna, iltimos qilish, yolborish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, maslahat berish, o'git-nasihat, undash, maqtash, rahmat aytish, duo qilish, olqishlash, oq yo'l tilash, yupatish, ko'nglini ko'tarish, ta'qiqlash (man etish), ta'na, gina, o'pka qilish, qoralash, tanbeh berish, yuziga solish, uzr so'rash, majbur etish, zaharxandalik, ayblash, nafratlanish, gaplashmay qo'yish (arazlash), aybini iqror qildirish (qizartirish), qo'rqitish, mulzam qildirish, ogohlantirish, ont-qasam ichirish, do'q-po'pisa qilish, siylash va boshqalar. Bularning har biridan o'z o'rnida oqilona foydalanish kelajakda barkamol insonni tarbiyalashda yaxshi samara berishi, shubhasizdir.

Bolalarda xalq og'zaki ijodi vositasida milliy g'urur hissini shakllantirishda otalar asosan, ikki metoddan foydalanishlari lozim.

Birinchisi ishonitirish – bolaga kichikligidanoq bu ishni qilishing kerak, chunki uni amalga oshirish u yoki bu sabablarga ko'ra zarur deya uqtiriladi. Bola o'zi bajargan ishning foydali va zarurligiga ertak, doston qahramonlari timsolida ishonitiriladi. Masalan, bolaga nima sababdan ovqatlanishdan oldin qo'lini yuvishi kerakligi, o'z o'rnini yig'ishtirish, o'yinchoqlarini joyiga tartib bilan qo'yishi zarurligi, do'stlashish va do'stga sadoqatli bo'lishning foydaliligi kabi g'oyalar biror ertak asosida yaratilgan diafilmlar, kinofilmlardagi obrazlar orqali ko'rsatib beriladi.

Ikkinchisi – bolalarni ertak qahramonlaridan ta'sirlanib faoliyat ko'rsatish orqali ijobiy fazilatlarni egallashga undash. Bolalarni mehnat qilish, yaxshilik, sabr-bardoshga undashda maqollardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bola muayyan ijobiy faoliyatni tartibli va izchil takrorlasa, u odatga aylanadi. Odatlanish kundalik tartib-intizomga rioya qilish, jumladan, salomlashish odobi, do'stga samimiy munosabat, ota-ona hurmatini saqlay bilish kabi faoliyatning ko'plab turlarini qamrab oladi.

Boladagi yaxshi xulq, odob-axloq nishonalari asosan xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida qaror toptiriladi. Chunki asardagi turli qahramonlar asosan bolaning ko'z oldida gavdalanadi. Ularning xatti-harakati bolalar uchun o'rnak, ibrat vazifasini o'taydi. Masalan, qanotlari singan qushga dehqonning g'amxo'rlik qilishi, baliq bergan risq-nasibaga qanoat qilmagan kampirning qashshoqlashib qolishi bolalarga juda tez ta'sir qiladi. Ularda ochko'zlikka nafrat, laylakka mehribonlik qilgan dehqonga nisbatan esa mehr paydo bo'ladi, qanoatlilik tuyg'usi qaror topadi.

Ota-ona bolada axloqiy sifatlarni shakllantirishga intilar ekan, xalq qahramonlari shaxsiy namunasidan samarali foydalanishlari lozim. Bunda ularga ertak va doston qahramonlari yordam beradi. Ertak va doston qahramonlari timsolida bolalarda ish va so'z birligi, lavz halolligi qaror toptiriladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari asosida bolalarni tarbiyalashda ishontirish bilan birga rag'batlantirish, isbotlash, ta'sir, ibrat namunasi kabilar muhim ahamiyatga ega.

Bolalarni xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashda ularni rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda rag'batlantirishning muhim jihatlari bolalarni ijobiy qahramonlarga o'xshatishda namoyon bo'ladi. Jumladan, "Mening Alpomishim", "Go'ro'g'li sultonday pahlavon bolam", "Jaloliddiy Manguberdidek mard o'g'lim", "Oybarchin qizim, "qaldirg'ochim". Bunday rag'batlantirish natijasida bola ruhiyatida o'zini xalq qahramonlaridek his etish tuyg'usi hosil bo'ladi va yangidan-yangi ishlarni bajarishga ishtiyoq uyg'onadi. Xalq qahramonlari bolalarni yaxshilikka undovchi omil, stimol vazifasini bajaradi, o'z kuchiga ishonch hosil qiladi. Ota-ona maqtovi, rag'batlantirishi, ma'qullashi unga to'g'ri ish qilayotganligi, o'z vazifasini yaxshi uddalaganligini bildiradi. Lekin bunda me'yorga rioya qila olish kerak. Oilada bola tarbiyasida tartiblilik, insoniylik, kuzatuvchanlik, tirishqoqlik, vatanparvarlik kabilarni shakllantirishda ertaklar, dostonlar, rivoyatlardan ham samarali foydalanish kerak.

Oilada bolalar kitobxonligini yo'lga qo'yishga ota-onalar alohida e'tibor qaratishlari lozim. Oila kutubxonasining aksariyat qismini folklor namunalari egallashi kerak. Chunki bunday asarlar bola ruhiyatiga yaqin bo'ladi. Ularning tili sodda, ravon va xalqchildir. Bolada kichik yoshidan boshlab kitobga havas uyg'otish ota-ona faoliyatida asosiy o'rin tutishi zarur.

Maktab yoshigacha bo'lgan bolalarga xalq qahramonlari timsoli aks etgan turli rangli, rasmi nashr qilingan ertak, rivoyat, hikoyatlarni taqdim etish lozim.

Bolalarga mazkur kitoblarni o'qib berish, ularning shaxsiy kutubxonasini tashkil qilish katta ahamiyatga egadir. Bu kutubxonadan xalq og'zaki ijodiga oid asarlarning o'rin olishiga ham ota-ona alohida e'tibor bilan yondashishi lozim.

Nutq yordamida inson o'z fikri, hissiyotini ifodalaydi, muloqotga kirishadi. Bu esa bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Bolada bir yoshga to'lganida so'zlarni o'zlashtirish layoqati vujudga keladi. Ayni shu davrda bola bilan ko'proq muloqotda bo'lish lozim. Bolalar ota-onalariga "Nima uchun, bu nima, bu kim?" kabi ko'plab savollar bilan murojaat qiladilar. Ularning savollariga sabr-toqat bilan javob berish, bolaning atrof-olam, ertak qahramonlari haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, keyinchalik maktabda turli xil bilimlarni o'zlashtirishiga omil bo'ladi. Bolalarni ularning yoshiga mos ertak, she'r, ashulalar bilan tanishtirib borish lozim. Bola xalq og'zaki ijodiga oid badiiy asarlardagi jarangdor va obrazli so'zlarni yaxshi eslab qoladi, hattoki tashqaridan bir-biriga bog'lanmagandek tuyilgan xalqona iboralar, she'rlarni o'zlashtirish ham bolani ona tilidagi tovush va so'z boyligini o'zlashtirishi, uning go'zalligini anglashida katta ahamiyat kasb etadi.

Maktab yoshidagi bolalar badiiy nutq bilan tanishish jarayonida yangi so'zlar hisobiga o'z nutqlarini boyitib boradilar. Maktablar, klublar, madaniyat saroylari turli shakldagi kutubxonalar aholi o'rtasida pedagogik bilimlarni tarqatishda katta ahamiyatga ega. Bunda "Ota-onalar maktabi"ning ham alohida o'rni bor. Turli kasb-hunar egalari bo'lgan ota-onalar pedagogika haqida unchalik to'liq tasavvurga ega bo'lmaydilar. Ularni pedagogika nazariyasi va tarbiya mahoratini egallashlariga bo'lgan ishtiyoqlari birlashtiradi. "Ota-onalar maktabi"ni mahallalar, maktablar huzurida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur "Ota-onalar maktabi" dasturidan pedagogika, psixologiya, anatomiya, fiziologiya, oila tarbiyasi nazariyasi va amaliyoti kabi fanlar o'rin olishi zarur. Mashg'ulotlar ham qat'iy jadval asosida o'tkazilishi kerak. Bunday dorilfununlarda mashg'ulotlar 1-2 yil davom etishi, mashg'ulotlarni pedagog, psixolog, fiziolog, yurist, shifokor, adabiyotshunos, tilshunos mutaxassislar o'tkazishi lozim. Shuningdek, jamoat tashkilotlarining namoyondalari ham mashg'ulotlarga jalb etilishi kerak. Kursdagi mashg'ulotlar kundalik tarbiyaviy vazifalarni hal etishda ota-onalarga yaqindan ko'mak beradi. Bunda bolalarni xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash mahoratini ota-onalar faoliyatiga singdirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida oila tarbiyasi samaradorligini oshirishning turli yo'llari ham mavjud.

Oila pedagogikasining hayot tajribalaridan orqada qolayotganligi uning samaradorligini oshirish yo'llarini izlashni taqozo qilmoqda. Jamiyat hayoti va shaxs tafakkurida ro'y berayotgan murakkab pedagogik jarayonlar o'z vaqtida ilmiy yechimlarini topishi lozim. Aks holda yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalq ogʻzaki ijodi namunalari ezgulik, iymon va diyonatni oʻzida mujassamlashtirgan insonlar faoliyatini targʻib qiladi. Ushbu asarlar tinchlik, birodarlik, doʻstlik, hamkorlik, ezgulik kabi insoniy fazilatlarini ulugʻlaydi. Tinchlikka rahna soluvchi, birodarkushlikka asoslangan, xunrezlik va buzgʻunchilikni keltirib chiqaruvchi har qanday qarashlarni qoralaydi. Pedagogika tarixida oila tarbiyasining juda koʻp namunalari uchraydi. Yoshlarni notoʻgʻri gʻoyalardan himoya qilishda xalq ogʻzaki ijodi namunalari muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Bunga erishish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- xalq ogʻzaki ijodi namunalari ifodalangan ezgu qarashlarni bolalarga singdirishning yagona dasturini yaratish;
- yosh ota-onalarning xalq ogʻzaki ijodi namunalari vositasida bolalarni tarbiyalash sohasidagi bilim va tajribalarini oshirish;
- ota-onalarni oila pedagogikasi, falsafa, adabiyotshunoslik, tarix, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, maʼnaviyat, huquqshunoslikka oid bilimlar bilan qurollantirish;
- oilada folklor namunalari yordamida xalq pedagogikasining ijobiy qirralarini umumlashtirish;
- oilalarda xalq pedagogikasining aniq, mukammal, eng muhim – amaliy, ijtimoiy-pedagogik dasturini ishlab chiqib, oila tarbiyasiga tatbiq qilish kerak.

Maʼlumki, xalq ogʻzaki ijodida ota-bobolarimiz aql-idrok egalari, sofdil kishilarni yovuz kuchlar qoʻliga tutqazmaslikka harakat qilganlar, oilada bolalarni maʼnaviyat, iymon-eʼtiqod, insof va diyonat bilan boshqarishga alohida eʼtibor berganlar va bunda xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan unumli foydalanganlar.

Yoshlarda milliy gʻurur hissini tarbiyalashda oila muhiti, ota-ona maʼnaviyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga koʻra oilaning muqaddasligi, ota-ona va farzandning burchi, tejamkorlik, sabr-qanoat, oʻzaro muamola munosabatlari, uy tutish, mehnat tarbiyasi kabilar xalq ogʻzaki ijodi namunalari vositasida bolalarga singdiriladi.

Shu sababli bolalarda milliy gʻurur hissini tarbiyalashda oilaning vazifalari:

- oilada sogʻlom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, bolalar uchun ota-ona har tomonlama oʻrnak boʻlishi, bolalarning ota-onasiga, Vataniga mehr-muhabbat tuygʻusini shakllantirish, oʻzaro gʻamxoʻr boʻlishni taʼminlash;
- bolalarini axloqiy bilim asoslaridan atroflicha xabardor qilish, maʼrifatli va maʼnaviyatli kishilar boʻlib yetishishlarini taʼminlash;
- bolalarning maʼnaviy barkamol va jismonan sogʻlom boʻlishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;
- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning maʼnaviy-axloqiy tomonlarini shakllantirish;

- sanitariya-gigiena, estetik me'yorlarni singdirish, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi kurashishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan xalq qahramonlari timsolida unumli foydalanishdan iboratdir.

Oila tarbiyasida xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish shunisi bilan alohida ahamiyatga egaki, ota-ona yoki bobo-buvi o'z oldiga ongli tarzda muayyan maqsad qo'yadi hamda shu maqsadga erishish uchun intilib, uni amalga oshirishda ertaklar, maqollar, dostonlar, topishmoqlardan unumli foydalanadi. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida oilada bolalarni tarbiyalashda tarbiya metodlaridan unumli foydalanish zarur. Bunda quyidagilarni inobatga olish kerak:

1. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashning maqsadi va vazifalari.
2. Ushbu tarbiyaning mazmuni.
3. Bolalarning yosh xususiyatlari.
4. Bolalarning fikrlash darajalari.
5. Tarbiyalanuvchilarning individual va shaxsiy xususiyatlari.
6. Tarbiyaning boshqaruv elementlari va hokazo.
7. Ota-onalarning xalq og'zaki ijodidan xabardorlik darajasi.
8. Tarbiyaviy jarayondan kutiladigan natijalar.

Shunday qilib, oilada bolalarni xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash serqirra jarayon bo'lib, o'ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarni o'zida namoyon qiladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari orqali oilada bola felitsitologik (italyancha "felisite" - baxt), iqtisodiy, estetik, kommunikativ, relaksatsiya (emotsional, ruhiy-jismoniy quvvatini, mehnat qobiliyatini qayta tiklash) funksiyalaridan bahramand bo'ladi. Bolalarda milliy g'urur hissini shakllantirish uchun oilada xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish izchil tizim va aniq metodlar yordamida amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxmudov Y.F. "Milliy g'urur-ma'naviy komillik mezoni". T, Dizayn-Press 2011.327b.
2. Egamberdieva N, Raxmatullaeva D, Ismoilova G, "Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayonlarini boshqarish", Toshkent," Fan va texnologiya" nashriyoti, 2011-yil, 3-4b.
3. Otamuratov S, "O'zbekistonda ma'naviy-ruhiy tiklanish". Toshkent, "Yangi asr avlodi" 2003 yil, 113-b.
4. Ш. Х. Кадирова МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ҲИССИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, 75-80 б.

5. Khudoyberdievna Kadirova Shaxnoza. The pedagogical culture of the educator in the formation of a sense of national pride in preschool adults. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities 12 (4), 109-115

6. Sh. X. Kadirova. FORMATION OF NATIONAL ATTENTION IN INNOVATIVE EDUCATION - PRESCHOOL EDUCATIONAL SCHOOLS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. A peer reviewed journal.

5-6 YOSHLI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH METODLARI VA ULARDA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

Xolmirzayeva O‘g‘iloy Murotali qizi

Termiz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

p.f.f.d. dots.

M.M.Berdiyeva

Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim nazariyasi

kafedrasi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida katta yoshdagi bolalarda tabiat haqidagi tushunchalarini shakllantirish orqali ularda axloqiy sifatlarni tarbiyalashning ahamiyati, tabiat bilan tanishtirish ish shakllari va metodlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar, ta’lim, maktabgacha ta’lim tashkiloti, tabiat, kuzatish, suhbat metodi, o‘yinlar, axloqiy tushuncha, ekologik qadriyat, ekologik bilim, tabiatga muhabbat.

ANNOTATION

The article provides information on the importance of educating older children in preschool education organizations to educate them about moral qualities, environmental education through folklore, and the methods and methods of introducing nature to older children.

Keywords: children, education, preschool educational organization, nature, observation, interview method, games, moral concept, ecological value, ecological knowledge, love of nature.

Hozirgi kunda mamlakatimiz taraqqiyotini yuqori bosqichga olib chiqishda yurtimizda ekologik ta’limni rivojlantirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, yurtimizda muhim ustuvor vazifalar bilan

bir qatorda atrof-muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Yurtimizda ham bu borada ko'pgina qarorlar qabul qilinib, loyihalar amalga oshirilmoqda.

Xususan, 2019 yil 27-mayda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 434-sonli O'zbekiston Respublikasida "Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori qabul qilinib, ushbu qaror asosida konsepsiya qabul qilingan bo'lib, qarorda amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishlar, belgilangan vazifalar uzluksiz ta'lim tizimining har bir bo'g'inida amalga oshirilishi belgilab qo'yilgan. Bu qaror konsepsiyasining 3-bobi Maktabgacha ta'lim tizimiga qaratilgan bo'lib, bu bobida "Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda ona tabiatni asrab-avaylash borasidagi ilk tasavvurlarni uyg'otishga hamda uni saqlash, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi mavzularni ko'paytirish" maqsad qilib belgilangan.

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda fuqarolar va yosh avlodda o'z ona zaminiga muhabbat, atrof-muhit, tabiatga hurmat tuyg'usini tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 23-noyabrdagi PF-199-sonli "Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish, "yashil makon" umummilliy loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni atrof-muhit ekologiyasiga nisbatan davlatimizda odilona va oqilona siyosat yuritilayotganining isbotidir. Bundan maqsad tabiatni asrab-avaylash, ekologik xilma-xillikni ta'minlashdir.

Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof-muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar va vazifalar, albatta, puxta o'ylangan reja asosida, kuchli bilim va malaka evaziga amalga oshiriladi. Shunday ekan, jamiyatimiz ravnaqi, insonning kelgusi hayoti va kelajagi haqida qayg'uradigan yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash eng dolzarb masaladir.

Bolalar va fuqarolarning ekologik ongini rivojlanishi, tabiatga hurmat bilan qarashlari hozirgi kundagi tabiat bizga in'om qilayotgan boyliklarni qadrlashga va undan to'g'ri foydalanishga o'rgatmoqda, afsuski insonning tabiat haqidagi bilimlarining dunyoqarashlarining keng emasligi sabab, tabiatda bizda muammoli ekologik vaziyatlar tug'ilmoqda. Hozirda bunday muammolarning yechimi sifatida tabiat haqida bilimlarni mukammal shakllantirish hukumatimiz olib borayotgan siyosatning bir qismiga aylandi.

O'rta asrlarda yashab ijod etgan olimlardan Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy Abu Ali ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqalar tabiat fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Buyuk alloma Muhammad Muso Al-Xorazmiy (782-847) 847-

yilda “Kitob sur’at al-arz” nomli asarini yozgan. Farobiyning “Insoniyatning boshlanishi haqida kitob”, “Hayvon a’zolari to’g’risida kitob” nomli asarlari, shuningdek, “Odam a’zolarining tuzilishi” kabi asarlari keltirilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini haqida bir qancha olimlar fikr-mulohazalarini bildirgan. A.N. Nigmatovning mamlakatimizda ekologik ta’lim stixiyali tarzda olib boriladi degan fikri bir jihatdan to’g’ri. Ekologik ta’limni bugungi kunda oddiydan murakkabga tomon pog’onalash, darajalash taqozo etiladi. Ekologik ta’limni tizimlashtirish orqali qayta tashkil etish lozim. G.O. Komilova ekologik tafakkurni shakllantirishda O’zbek xalq topishmoqlaridan foydalanish samarali ekanligini ta’kidlaydi. Shuningdek, X.A. Raxmatova tomonidan ekologik - gigiyenik ta’lim o’rganiladi. Ekologik - gigiyenik ta’lim aniq maqsadga yo’naltirilgan jarayonlarni, ekologiya, atrof - muhit muhofazasi, inson salomatligi muhofaza qilish borasida bilimlarni bolalarga yetkazish zarurligi uqtiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik tarbiyasini qo’riqxonalar muhitida olib borishning pedagogik asoslarini P.V.Aksenova ko’rib chiqadi. Olimaning fikriga ko’ra, atrof - tabiiy muhitni muhofaza qilishga yo’naltirilgan barcha sa’y-harakatlar oxir - oqibat ekologik ta’limga borib taqalmoqda.

Ekologik ta’limning nazariy va pedagogik asoslari akademik I.D.Zayoreya, A.N.Zaklebniiyalar tomonidan ishlab chiqilgan. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish metodikasini M.Umarova o’rgangan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari katta guruh yoshidagi bolalarda ekologik tushunchalarini shakllantirishning pedagogik asoslari M.R. Xalilova tomonidan ishlab chiqilgan.

Tabiatni o’qitishda bolalarga ekologik ta’lim berishning mazmuni, metodikasi, shakl, vositalarini, ekologik ta’limning tarixiyli, uzluksiz ekologik ta’lim konsepsiyasi, ekologiyadan davlat ta’lim standartini ishlab chiqishdek pedagogik muammolar E.O.Turdiqulovning ilmiy tadqiqot ishlarida o’z aksini topgan.

“Inson tabiatning go’zal mavjudotidir”. – deb ta’kidlagan edi Chexiyalik mashhur pedagog Ya.A. Komenskiy. Tabiat bilan hamnafas bo’lgan inson, ko’pgina bilimlarga ega bo’lishi mumkin. Komenskiy tabiat bilan tanishtirishda bolalarni o’rab turgan olam tabiatdan iboratligini, tabiatning go’zalligi, iforidan doim bahramand bo’lishligini hamda uning bag’rida yashayotganligini his qilishi kerakligini aytib o’tgan.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 5-6 yoshli bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda xalq og’zaki ijodidan foydalanish yo’llarini tarbiyachilar atrof-muhitni tanishtirish jarayonida qo’llaydilar.

Atrof-muhit bilan tanishtirish uslublaridan ko’rgazmali metodlar: Kuzatishlar – kuzatish atrof olam predmetlari va hodisalarini maqsadga muvofiq rejali idrok etishdir. Kuzatish murakkab bilim faoliyati bulib unda idrok, tafakkur

va nutq ishtirok etadi. Barqaror diqqat talab etiladi. Kuzatilayotgan hodisani tushuntirishda bolaning tajribasi, bilimi va malakalari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Kuzatish — atrof-olam jismlari va hodisalarning tabiiy sharoitlarda maqsadga yo'nalgan va bevosita shu hodisalarni borishiga aralashmagan holda sezgilar bilan qabul qilib olishdir. Kuzatish murakkab bilish faoliyati bo'lib, bunda idrok, tafakkur va nutq ishtirok etib, barqaror diqqat talab etiladi. Kuzata bilish — juda muhim xususiyat bo'lib, bunda bolada to'g'ri yoza bilish, og'zaki nutq malakalari rivojlanadi. Bolalarni hodisa va narsalarni maqsadga muvofiq holda o'zlashtira olishga va ularning eng muhimlarini ajrata olishga o'rgatish zarur. Tarbiyachi kuzatish ishlarini olib borishda narsa va hodisalar o'rtasidagi aloqa va sabablarning bog'lanishlarini ilg'ab olishni bolalarga o'rgatishi kerak. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning tafakkurlari atrof-olam haqidagi aniq bilimlarni to'plash orqali o'sadi. Kuzatishlar diqqatni jalb qilish yo'li bilangina olib borilishi mumkin. Kuzatish, ya'ni narsa va hodisalarga diqqatni maqsadga muvofiq holda jalb qilishga o'rgatish bilan, biz ularda ixtiyoriy diqqatni ham o'stiramiz. Noto'g'ri tushunchalarni tuzatish, yangi tushunchalar hosil qilishga nisbatan ancha qiyinroqdir. Shuning uchun bolalar maktabgacha ta'lim yoshidayoq, his qilish tajribalariga asoslangan holda, atrof-olam haqida to'g'ri tushunchalarga ega bo'lishlari juda muhimdir.

Ekskursiyalar – ekskursiya bolalarni atrof-olam bilan tanishtiruvchi faoliyat turidan biridir. Ekskursiyalar vaqtida bola tabiat hodisalarini mavsumiy o'zgarishlarni tabiiy sharoitda kuzatish insonning hayot talablariga muvofiq tabiatni qanday o'zgarayotganini va tabiat kishilarga qanday xizmat qilayotganini ko'rish mumkin. Ekskursiya mashg'ulotlarining afzalligi yana shundaki, unda bolalar o'simlik va hayvonlar, ular yashaydigan muhitni ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ekskursiya bolalarga tabiatda mavjud bo'lgan o'zaro aloqalar haqida dastlabki dunyoqarash tasavvurlarini olamni materialistik tushunishni shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Ekskursiyalar tufayli bolalarda kuzatuvchanlik, tabiatning o'zgarishiga qiziqish o'sadi. Ular predmetni sinchiklab kuzatish va uning xarakterini xususiyatlarini qayd qilishga odatlanadilar. Tabiatning go'zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg'otadi, o'chmas taassurot qoldiradi. Estetik hissiyotlarning o'sishiga yordam beradi. Shu asosda yana tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, vatanga muhabbat shakllantiriladi. Ekskursiyalarni uyushtirish. Ekskursiyadan mashg'ulot turi sifatida o'rta, katta hamda tayyorlov guruhlarida foydalaniladi. Har bir ekskursiya uchun barcha bolalar egallashlari shart bo'lgan dastur mazmuni belgilanadi.

Kundalik hayotdagi ish - mashg'ulot va ekskursiyalardagi kuzatishlarni kundalik hayotdagi, shuningdek boshqa formalari bilan uzviy aloqada olib boriladi.

Sayrlar -bolalarni atrof-olam bilan tanishtirish uchun sayrlardan keng foydalaniladi. Sayrlar vaqtida tarbiyachi bolalar tasavvurining shakllanishi uchun

uzoq muddat talab qilinadigan tabiat hodisalari bilan tanishtirish imkoniga ega bo'ladi. Bolalarni qorning erishi, kurtaklarning bo'rtishi, maysaning paydo bo'lishi va shu kabilar bilan tanishtiriladi. Sayrlarda tabiiy materiallar qum, loy, suv, muz, barg, va shu kabilar bilan xilma-xil o'yinlarni tashkil etish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda sezgi tajribasi yig'iladi, ular tabiat hodisalarini barcha aloqa va munosabatlarda tabiiy sharoitlarda ko'radilar. Sayrlar bolalarda qiziqish uyg'otadi, ularga katta quvonch, atrof-olam bilan munosabatda bo'lish esa quvonch baxsh etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolani atrof-olam bilan tanishtirish orqali bolaning har tomonlama bilimlarini egallashi psixik jarayonlarning rivojlanishi, qobiliyatlarini o'sishi, ilmiy dunyoqarashini shakllanishi, axloqiy sifatlarni ijobiy xulq odatlarini o'zlashtirilishi, estetik hissiyotlarni rivojlanishiga erishiladi. Tabiatning go'zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg'otadi, o'chmas taassurot qoldiradi, estetik hissiyotlarning o'sishiga yordam beradi. Shu asosda ona tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, vatanga muhabbat shakllantirilib, tabiatni o'rganishga qiziqish (jonli va jonsiz tabiatga) o'sadi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning qiziqish va qobiliyatlari - ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlari nazarda tutgan holda, tarbiyachilarning tarbiyalanuvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotida namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashda uning mohiyatini tushunib yetish kerak. Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Jumladan, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biron narsaning qadr-qimmati haqida so'zlash bema'nilikdir. Shuning uchun ham inson qadr-qimmatini e'zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimi va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'lig'ini saqlash, hayotini himoya qilish davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishini tashkil etadi. Jamiyatimizda ro'y berayotgan tub o'zgarishlarning, islohotlarning barchasi kishilar hayoti to'q, boy, go'zal bo'lishi, inson o'zini chinakam erkin his etishi, o'z mehnati natijasining, o'z taqdirining, o'z mamlakatining egasi bo'lishini ta'minlashga qaratilgandir. Kishining qurshab turgan cheksiz ko'p narsa va hodisalar, shu jumladan, milliy ma'naviyat ichidan ham, muayyan shaxs yoki ijtimoiy guruh, yoki konkret millat, yohud butun insoniyat uchun alohida ahamiyatga, qadrga ega bo'lganlari qadriyat deyiladi. Milliy qadriyatlar deb, muayyan xalqning rasm-rusumi, an'anasi, fazilatlari, axloq va odobi, yashash tarzi, bayramlari, shu xalqning aksariyat qismi tomonidan e'zozlanishga loyiq bo'lgan inshootlar, milliy kiyimlar, uy-ro'zg'or buyumlari, ro'zg'or tutishlari aytiladi.

Masalan, o'zbeklarning mehnatsevarligi, mehmondo'stligi xushxulqligi va muloyimligi, g'ayratli va itoatgo'yligi, turli toifadagi odamlar bilan o'zaro inoqlashib ketishligi, kechirimlilik, mulohaza va tafakkur bilan ish ko'rishi, tinchliksevarligi o'zbek milliy qadriyatlari bo'lib hisoblanadi.

Yoshi kattalarga salom berish, ularni hurmat qilish, yoshi kichiklar va kuchsizlarni avaylash, ilm olish va kasb o'rganishga da'vat, halol mehnat qilishga chaqirish, qo'shnilar bilan xushmuomala bo'lish kabi an'analar o'zbeklar oilalarida, ularning dinga munosabatlaridan qat'iy nazar, yoshlarga singdirib kelingan. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning qiziqish va qobiliyatlarining milliy shakllarini rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkiloti oldiga qo'yilgan muhim vazifalardandir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning qiziqish va qobiliyatlari - ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlari nazarda tutgan holda, tarbiyachilarning tarbiyalanuvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqatida namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashda uning mohiyatini tushunib yetish kerak. Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Jumladan, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biron narsaning qadr-qimmati haqida so'zlash bema'nilikdir. Shuning uchun ham inson qadr-qimmatini e'zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimi va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'lig'ini saqlash, hayotini himoya qilish davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishini tashkil etadi. Jamiyatimizda ro'y berayotgan tub o'zgarishlarning, islohotlarning barchasi kishilar hayoti to'q, boy, go'zal bo'lishi, inson o'zini chinakam erkin his etishi, o'z mehnati natijasining, o'z taqdirining, o'z mamlakatining egasi bo'lishini ta'minlashga qaratilgandir.

Atrof-olamning oddiy hodisa va tasavvurlarini kengaytirish maqsadida o'tkaziladigan kuzatishlar bilan bir qatorda xilma-xil o'yinlardan keng foydalaniladi. Bu o'yinlarda bolalar sezuvchanlik tajribasini orttiradilar, egallagan bilimlarini ijodiy o'zlashtiradilar. Bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda didaktik, harakatli va ijodiy o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlarda bolalar o'zlarida atrof-olamdagi narsa va hodisalar, hayvonlar va o'simliklar haqida mavjud bo'lgan bilimlarni aniqlaydilar, mustahkamlaydilar, kengaytiradilar. Ko'pgina o'yinlar bolalarni umumlashtirish hamda turkumlashga o'rgatadi. Didaktik o'yinlar xotira, diqqat, kuzatuvchanlikning o'sishiga yordam beradi, yangi sharoitlarda bolalarni mavjud bilimlaridan foydalanishga o'rgatadi, turli aqliy jarayonlarni faollashtiradi, lug'atni boyitadi, bolalarda birgalikda o'ynash ko'nikmasini tarbiyalashga yordam beradi. Bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda predmetli, stol-bosma va og'zaki didaktik o'yinlardan foydalaniladi.

Predmetli o'yinlar — barglar, urug'lar, gullar, mevalar, sabzavotlar bilan o'ynaladigan "Ajoyib qopcha", "Mevalar va ildizlar", "Bu butoqda kimning bolakaylari" va shu kabi o'yinlardir. Bu o'yinlar yordamida bolalar faol muloqotda bo'ladigan predmetlarning xususiyat hamda belgilari haqidagi tasavvurlari boyitiladi. Bu o'yinlar bolalarga atrof-olam jismlarining o'zidan foydalanish, ularni qiyoslash, hamda ularda sodir bo'ladigan ayrim tashqi belgilaridagi o'zgarishlarni qayd qilish imkonini beradi. Predmetli o'yinlar barcha yoshdagi guruhlarining biroz murakkablashtirilgan bilimlarini kengaytirish,

tafakkurlarini kuchaytirish hamda harakatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Stol-bosma o'yinlari — "Yilning to'rt fasli", "Kichkintoylar", "Mevalar", "O'simliklar", "Barglarni terib ol", "Juft rasmlar" va shu kabilardir. Bu o'yinlar bolalarning o'simliklar, hayvonlar jonsiz atrof-olam hodisalari haqidagi bilimlarini o'zlashtirish, aytilayotgan so'zga qarab predmetni tasvirlash ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi. O'yin so'z bilan birgalikda olib boriladi, so'z yo rasm idrok etilishidan oldin keladi yoki o'yin bilan uyg'unlashib ketadi. Bunday o'yinlar ozchilik bolalar bilan o'tkaziladi. Og'zaki o'yinlar ("U nima uchun uchadi, yuguradi, sakraydi", "Suvda, havoda, yerda", "Kerak-kerak emas" va shu kabilar) hech qanday jihoz talab qilinmasligi tufayli juda maqbuldir. Ular u yoki bu predmetlarning vazifalari hamda harakatlari haqidagi bilimlarni mustahkamlash, umumlashtirish va bir tizimga solish maqsadida o'ynaladi.

Og'zaki metodlar - bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda tarbiyachining hikoyasidan tabiat haqidagi badiiy kitoblarni o'qishdan suhbatdan foydalaniladi. Og'zaki metodlarda foydalanishda tarbiyachi bolalarning nutqini tushunishga bo'lgan qobiliyatlarini uzoq muddatli ixtiyoriy diqqatlarini va soz orqali berilayotgan mazmunga diqqatni qarata olishlarini, shuningdek, bolalarda muhokama aniqlash, sistemalashtirish predmeti bo'luvchi u yoki bu hodisa yoki fakt haqida yorqin tasavvurlarning bor yo'qligini e'tiborga oladi.

Tarbiyachining hikoyasi – hikoyani idrok etish bolalar uchun anchagina murakkab aqliy faoliyatdir. Bola kattalar nutqini eshitishi va tinglay olishi hikoya davomida uni anglab olishi og'zaki tasvir asosida yetralicha jonli obrazlarni aktiv tasavvur qilishi tarbiyachi hikoyasidagi voqea hodisalarni bir biriga bog'liqligi hamda munosabatlarini aniqlash hamda tushunishi hikoya mazmunidagi yanglishlikni o'zining avvalgi bilim bilan qiyoslab ko'rishi lozim. 5-6 yoshli bolalarga ekologik madaniyatni xalq og'zaki ijodi orqali sindirishda tarbiyachi ertak, rivoyatlardan shu o'rinda foydalanishi mumkin. Mana shu o'rinda quyidagi rivoyatni aytib o'tishlik o'rinli bo'ladi.

Bir podshoh o'z vaziri bilan sayrga chiqib bir qishloqdan o'tib borar ekan, bog'ida ishlayotgan qari bir cholni ko'rdi. Chol qarib qolganiga qaramay mehnat qilib daraxt ko'chatlarini ekayotgan edi. Cholning bunday mehnat qilishi podshohga juda yoqdi. Podshoh vaziriga shu chol bilan biroz suhbatlashaylik, deya cholning oldiga keldi va shunday dedi.

Podshoh: "Hormang ota, nima qilayapsiz? Yerga nima ekyapsiz?", dedi.

Chol: "Salomat bo'ling shohim. Mevali daraxt ekyapman".

Podshoh: "Otaxon, bularning mevalarini yeyish sizga nasib etarmikan, axir siz qarigan bo'lsangiz, bu daraxtlar ko'p yillardan so'ng hosil beradi-ku?", dedi.

Chol: "Bularni eyish menga nasib etmasa kerak", deb javob berdi.

Podshoh: "U holda nega o'zingizni bunchalar qiynab mehnat qilib bu daraxtni ekyapsiz? O'zingiz mevasini tatib ko'rmasligingizni bila turib daraxt ekyapsiz-a?", deb so'radi.

Chol: “Podshohim, bizdan oldingi ota-bobolarimiz ekdilar, biz yedik. Endi biz ham ekamiz va bizdan keyingilar yeyishsin”, dedi.

Bu javob podshohga ma’qul bo’ldi hamda cholga bir hamyon oltin berdi. Chol oltinlarni olib: “Oллоhga shukrlar bo’lsinki, bizning daraxtimiz bugunning o’zida hosil berdi”, dedi.

Bu javob podshohga yoqdi va cholga yana bir hamyon oltin berdi.

Chol: “Oллоhga hamd-u sanolar bo’lsinki, hamma daraxtlar bir yilda bir marotaba hosil bersa, mening ekkan daraxtim ikki marotaba hosil berdi”, dedi.

Podshoh unga yana bir hamyon oltin bermoqchi bo’ldi. Shunda vazir darhol to’xtatib: “Ey podshohim, bu yerdan tezroq ketmasak xazinangizdagi oltinlar tugab qoladi”, dedi. Shunda Podshoh o’z yo’lida davom etdi.

Chol juda xursand bo’lib, qo’lini duoga ochdi: “Yo Robbim, sen buyuksan men vaqtimni bekor o’tkazmay sening roziliging uchun daraxt ekaman”, dedi.

Suhbat didaktik vazifalardan kelib chiqqan holda ikki turga – oldindan o’tkaziladigan suhbatlar va yakuniy suhbatlarga bo’linadi. Bu suhbatlar mazmunan turli darajada bo’lishi mumkin: birovlar kuzatiladigan obyektlarni tor doirada kuzatgandan so’ng, boshqalari hodisalarning keng doirasini qamrovlari hodisalarning keng doirasini qamrovchilarni – bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o’simliklar hayoti, hayvonlar, kishilarning mehnati haqidagi bilimlarini sistemalashtirish maqsadida o’tkaziladi. Rivojlantiruvchi markazlardagi faoliyatlarda bolalarni atrof-olam bilan tanishtirish bilimlarni bolalarning imkoniyatlari hamda o’rab turgan tabiatning xususiyatlarini nazarda tutgan holda izchil shakllantirish imkonini beradi. Tarbiyachi rahbarligida o’tadigan mashg’ulotlarda guruhning barcha bolalarida dastur talablariga muvofiq elementar bilimlar shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 434-sonli O’zbekiston Respublikasida “Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” gi qarori. 2019 yil 27-may.

F.Qodirova, Sh.Toshpo’latova, N.Kayumova, M.A’zamova. “Maktabgacha pedagogika”. “Tafakkur”nashriyoti 2019 y.

8. Q.Haydarov, S.Nishonova Tabiatshunoslik asoslari va bolalarni atrof-tabiat bilan tanishtirish. T.: O’qituvchi. 1992.

9. Yusupova P.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish. T.: O’qituvchi. 1995.

10. X.J.Djabborova —Tabiat bilan tanishtirish metodikasi T.: TDPU 2002.

11. SH.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo’jayeva bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.T.:Fan va texnologiya 2013.

12. X.D.Djabborova Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta’lim - tarbiya berishning o’ziga xosligi. T.: O’qituvchi. 2000.

13. D.Sharipova va boshqalar. “Agar bolam sog‘lom bo‘lsin desangiz” (Ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarning gigiyenik tarbiyasi haqida). Metodik qo‘llanma. Toshkent. 2006.

14. O.Hasanboyeva, X.Jabborova, Z.Nodirova, Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. “Cho‘lpon” NMIU 2016.

15. Sh.M.Kamolxo‘jayev. “Tabiatshunoslik asoslari”. – T.: “Moliya”. Qo‘llanma. 2002.

16. H.S. Yo‘ldoshev, SH.M.Avazov. “Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari”. – T.: “Mehnat” nashriyoti. Qo‘llanma. 2003.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Barataliyeva Shahribonu Abdullayevna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi
“Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari”
kafedra katta o‘qituvchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimida AKTning keng imkoniyatlaridan foydalanishning amaliy ahamiyati, internet tizimidan foydalanish usullari, AKT orqali o‘tkazilgan mashg‘ulotlarning natijadorligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: AKT, ta’lim-tarbiya, an’anaviy ta’lim shakllari, kompyuterlashtirilgan pedagogik texnologiyalar, maktabgacha ta’lim tashkilotlari, tarbiyachi, innovatsiyalarning imkoniyatlari, bolaning aqliy rivojlanishi, ijobiy ta’sir.

Аннотация. В данной статье рассматривается практическая значимость использования широкого спектра ИКТ в системе дошкольного образования, методы использования системы Интернет, а также эффективность обучения с использованием ИКТ.

Ключевые слова: ИКТ, образование, традиционные формы обучения, компьютеризированные педагогические технологии, дошкольные образовательные организации, педагог, возможности для инноваций, психическое развитие ребенка, положительное влияние.

Annotation. This article discusses the practical significance of using a wide range of ICTs in the preschool education system, methods of using the Internet system, as well as the effectiveness of teaching using ICTs.

Key words: ICT, education, traditional forms of education, computerized pedagogical technologies, preschool educational organizations, teacher, opportunities for innovation, mental development of the child, positive influence.

Bugungi kunda axborotlashtirish tizimi jamiyatimizning barcha sohaları qatorida ta'lim sohasini ham qamrab olmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-son "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hamda 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlari, shuningdek, 2018-yil 19-fevraldagi 3549-sonli "O'zbekiston Respublikasida Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq jamiyatimizning boshqa sohalarida bo'lganidek, maktabgacha ta'lim sohasida ham ta'lim jarayonlarida axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalaridan keng foydalanish ta'lim sifatini ta'minlovchi vositalardan biriga aylanmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimida AKTdan foydalanishdan kutiladigan natijalar quyidagilarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- maktabgacha ta'lim sohasida ta'lim sifati va bolalarni maktabga tayyorlash samaradorligining yaxshilanishi;
- bolalarning intellektual, ijtimoiy-hissiy va ijodiy rivojlanishi darajasining oshishi;
- bolalar dunyoqarashining kengayishi;
- ota-onalar bilan MTT hamkorligining mustahkamlanishi va qulaylikni ta'minlashi.

Axborot texnologiyalari va innovatsiyalarning imkoniyatlari bolalarning aqliy intellektual rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Zamonaviy axborotlashgan jamiyat MTT pedagoglari oldiga bir qator vazifalarni qo'yadi. Avvalo, tarbiyachi kompyuter savodxonligini egallagan bo'lishi zarur, shuningdek, bolalar bilan olib borilayotgan ta'lim-tarbiya faoliyatida bevosita global internet tarmog'i resurslaridan unumli foydalana olishi muhim.

Maktabgacha yoshdagi bola hayotida o'yin – bu eng asosiy faoliyat turi hisoblanib, u bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishi uchun katta ahamiyatga egadir. Gap kompyuter o'yinlari haqida borar ekan, tarbiyachi o'yinlarning bola yoshi va axloq me'yorlariga mos kelishini hisobga olishi lozim bo'ladi. Ushbu o'yinlaridan foydalanish bolalarga ta'lim berish samaradorligini oshirish bilan birga, uning aqliy va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda ijobiy natija beradi. Shu bilan birga AKT bolaga interfaol ta'lim berish vositasi sifatida uning dunyoqarashi kengayishiga imkon beradi. Bu interfaol kompyuter o'yinlari

tarbiyachi tomonidan davlat talablariga mos ravishda Power Point dasturida va mashg'ulotda bolalar bilan birga o'ynash uchun yaratilgan bo'lishi zarur. Masalan, bola o'yin faoliyat markazida "Qo'g'irchoqni kiyintiramiz", "Rasmni bo'ya", "Shaklni joylashtir", "Farqini top", "Xatoni top", "Nima kam?" ta'limiy o'yinlarni animatsion tasvirlar yordamida o'ynasa mavzuga oid berilgan bilimlarni qiziqish bilan o'zlashtiradi.

Kompyuter ekranida axborotning o'yin shaklida aks etishi bolalarda ushbu faoliyat turiga nisbatan diqqat va qiziqishini uyg'otadi; harakat, tovush, multiplikatsiya tasvirlari bola xotirasida uzoq vaqt taassurot qoldiradi. Kompyuter bolaga alohida yondashuv imkonini yaratadi, bu jarayonda bolada o'z intellektual darajasida va shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqib topshiriqni bajarishiga imkon bo'ladi. O'z navbatida, bolalarda kompyuter va smartfonlardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirishda mazkur texnika vositalarining ijobiy imkoniyatlari bilan birga salbiy tomonlari ham mavjudligini nazarda tutish zarur. U faqat ta'limning samaradorligini va zamonaviyligini ta'minlash uchun xizmat qilishi kerak.

AKTning maktabgacha ta'limga kiritilishidagi dolzarb muammolardan yana biri zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog xodimlar kompetentligining yetarli emasligidir. Bugungi kun pedagoglari zamon bilan hamnafas ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil oshirib borishlari maqsadga muvofiq.

Jamiyat rivojlanishida axborot texnologiyalarining ta'sirini quyidagi omillar asosida baholash mumkin:

- 1) ta'lim-tarbiya sohasini modernizatsiya qilishda AKT dan foydalanish;
- 2) qat'iy tejamkorlik tizimini joriy etish, axborot vositalarining imkoniyatlarini kengaytirish;
- 3) internet tarmog'idan foydalanish;
- 4) jamiyatning AKTdan foydalanish ko'nikmalarini oshirish.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari sohasi respublikamizning rivojlanishida muhim o'rin tutib kelmoqda. O'tgan yillar mobaynida hukumatimizning mamlakatimizda axborot texnologiyalarini keng joriy etish borasida olib borgan siyosati bugun o'z natijalarini bermoqda.

Yurtimizda MTT tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar ta'lim-tarbiya sifatining yuqori darajada bo'lishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu yo'nalishda muvaffaqiyatni belgilovchi asosiy omillardan biri – ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining zamonaviy bilim,

ko'nikma va malakalarni egallaganligi hamda ta'limning innovatsion axborot-didaktik shakllarini ilmiy tadqiq qilish hisoblanadi.

Bu o'z o'rnida maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'lim tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. Bugun mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tashkiloti tizimida innovatsion texnologiyalarga asoslangan ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, ijtimoiy faol va malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni jahon andozalari darajasiga chiqarish masalalarida tadqiqotlar olib borilmoqda. Ta'lim-tarbiyadagi sifat o'zgarishlari va yuqori samaradorlik esa ushbu sohaga ijobiy yangilik kiritish natijasida ta'limda sifat va samaradorlik ta'minlanib, pedagogik innovatsion jarayon vujudga keladi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining maktabgacha ta'lim tashkiloti tizimiga tez sur'atlar bilan kirib kelishi va tobora takomillashib borishi ta'lim jarayoniga elektron didaktik vositalarni yaratishga ehtiyoj tug'dirmoqda. MTT pedagoglarining faoliyatlarida AKTdan keng foydalanishi yosh avlod rivojlanishiga muhim ahamiyatga egadir. Shu sababli axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ilmiy texnika rivojlanishining ilg'or tendensiyalaridan biri sifatida zamonaviy jamiyatning ko'pgina tomonlarini qamrab olgan.

Pedagoglarning AKT savodxonligini oshirish masalasida tizimda izchil faoliyat olib borish muhim ahamiyatga ega. Elektron didaktik vositalar zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ma'lumotlarni jamlash, tasvirlash, yangitdan saqlash, bilimlarni interfaol usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniga ega bo'lgan manba hisoblanadi.

Elektron didaktik vositalar bolalarning tasavvurini kengaytirishga, dastlabki bilimlarini rivojlantirishga, qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlashga qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar u yoki bu darajada kadrlar tayyorlash jarayonining axborot ta'minotini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojni belgilaydi. Axborotlar ularni saqlash, qayta ishlash va yetkazib berish, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda ta'lim tarbiyalashga bo'lgan yondashuvlar ko'pchilik ilmiy tadqiqotlar va davlat dasturlarida asosiy o'rinlardan birini egallaydi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari, telekommunikatsiyalar va kompyuter tarmoqlari axborot resurslariga kirish va yig'ishning butunlay yangi imkoniyatlarni yaratadi. O'qitishning turli shakllari bilan birgalikda ta'limni takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar paydo bo'ladi.

Yosh avlodni tarbiyalashda, bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda, ularning ta'lim-tarbiyasini dunyo bolalari negizida tenglashtirishda albatta har bir pedagog xodim kompyuter savodxonligini bilishi hozirgi davr talabi bo'lib kelmoqda. Axborot – ta'lim muhitini yaratish

ta'limda axborotlash jarayonini rivojlantirishning ob'ektiv natijasi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tizimida ham axborotning o'rni juda katta ahamiyat kasb etib, har bir pedagog xodim kunlik yangiliklarni bolalarga sodda tilda ixcham qilib tushuntirishga harakat qilmoqliklari kerak. Bu jarayonda pedagog xodimlar qisqa, qiziqarli, bolani jalb qiladigan, uning yoshiga mos internet tarmoqlaridan foydalangan holda videoroliklar tayyorlash va ularni mashg'ulot jarayonlariga qo'llashi lozim.

Xulosa qilib aytganda, axborot kommunikatsiya texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik jarayonni tashkil etishda, uzluksiz metodik xizmat ko'rsatishda, metodik faoliyatni rejalashtirishda, pedagoglar va boshqa mutaxassislar faoliyatini nazorat qilishda hamda butun bir tizimning aniq monitoringini olib borishda qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, ulardan noto'g'ri foydalanish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu jarayon pedagoglar va ota-onalardan katta mas'uliyatni talab qiladi. Ular hamkorlikda bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi. Zero, bugungi kunning eng dolzarb vazifasi – yosh avlodga maktabgacha ta'lim bosqichidanoq sifatli ta'lim va tarbiya berishdan iborat.

Adabiyotlar:

1. Новоселова С.Л., Петку Г.П. (2007). Компьютерный мир дошкольника. М. Новая школа. 128 С.
2. Савченко Н.А. (2016). Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании. Электронное пособие для педагогов.-Москва.
3. Макарова В.Н, Ставцева Е.А. (2018). Использование мультимедийных средств в развитии природоведческой лексики детей дошкольного возраста. "Наука и образование". 271 С.
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2018. – 192.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR O'RTASIDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Boybo'riyeva Saodat Uralovna
Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
Katta o'qituvchi

Tayanch so'zlar: muloqot, bolalar, muloqot shakllari, ta'lim jarayoni, texnologiya, muloqot madaniyati, qoidalar, maktabgacha yosh

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida muloqot madaniyatini shakllantirishni faollashtirish uchun texnologiyadan maqsadli foydalanish usullari

Formation of communication culture among preschool children

Key words: communication, children, forms of communication, "educational process, technology, "communication culture, rules, preschool age

Abstract: Methods of purposeful use of technology to activate the formation of communication culture among preschool children

Формирование культуры общения у дошкольников

Ключевые слова: общение, дети, формы общения, воспитательный процесс, технология, культура общения, правила, дошкольный возраст.

Аннотация: Методы целенаправленного использования техники для активизации формирования культуры общения дошкольников

Pedagogik tadqiqotlar tahlilini yakunlab, shuni ta'kidlash kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqoti, bizning fikrimizcha, ta'lim jarayoniga insonparvarlik tamoyilini joriy etish orqali ta'minlanadi, xususan:

- bolalarni muloqot jarayonining asosiy tushunchalarining ma'nosi bilan tanishtirish, tegishli muhitni ta'minlash (pedagogik xodimlar va ota-onalarni o'qitish);
- bolalar tomonidan o'rganilgan muloqot shakllari kundalik hayotda mustahkamlanishi kerak. Birinchi bosqichlarda bu muloqotning rolini tushunish va natijada bolaning muloqot qoidalariga rioya qilish motivatsiyasi bo'ladi. Ushbu ilmiy asosda biz quyidagi tushunchalarni shakllantiramiz: xulq-atvor madaniyati, munosabatlar madaniyati, muloqot madaniyati, xushmuomalalik va boshqalar;
- muloqotning yanada murakkab holatlarini yana takrorlash asosida biz bolalarda muloqot madaniyatiga bo'lgan ehtiyojni rivojlantiramiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida muloqot madaniyatini shakllantirishni faollashtirish uchun texnologiyadan maqsadli foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiya darajasini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin deb hisoblaymiz .

Pedagogik texnologiyamiz uch bosqichdan iborat. Har bir bosqich uchun biz bolaning muloqot madaniyatini o'zlashtirish mazmuni va tegishli darajasini aniqladik.

Birinchi bosqich - tushuntirish va motivatsiya. Mazmun: muloqot madaniyati ko'nikmalarini, g'oyalarini shakllantirish, insonga insoniy munosabatning ahamiyati, motivlari. Muloqot madaniyati qoidalarini tushuntirish, xalq og'zaki ijodidan foydalanish, kundalik hayotdan va maxsus tashkil etilgan misollarni ko'rsatish va tahlil qilish orqali shaxsga insonparvarlik munosabatini shakllantirish . Birinchi bosqich muloqot madaniyati haqidagi birlamchi bilimlarni egallash darajasiga mos keladi.

Ikkinchi bosqich - reproduktiv va ijodiy (amalda rivojlanayotgan). Tarkib: tobora murakkablashib borayotgan holatlarni ta'minlash va ularning shaxsiyat xususiyatlariga o'tish (o'zboshimchalik bilan namoyon bo'lish), muloqot madaniyati haqidagi g'oyalarni kengaytirish, ishlab chiqilayotgan ko'nikmalardan foydalanish uchun muammoli (reproduktivdan ijodiygacha) tizimni yaratish, tushuntirish. muloqot madaniyatining mohiyati va mazmuni. Ikkinchi bosqich muloqot madaniyati ko'nikmalarining namoyon bo'lish darajasiga mos keladi (ixtiyoriy, beixtiyor).

Uchinchi bosqich - tuzatuvchi-diaagnostik. Tarkibi: jamoaviy va individual yondashuvlar asosida kundalik hayotda muloqot madaniyatining tegishli g'oyalari va ko'nikmalarini aniqlash, tuzatish va mustahkamlash. Uchinchi bosqich o'zboshimchalik bilan muloqot qilish madaniyatini shakllantirish darajasiga to'g'ri keladi.

Pedagogik eksperimentda biz bolalarga boshqa odamlar bilan muloqot qilish madaniyati qoidalari sifatida bir vaqtning o'zida tanishtirilgan quyidagi mezonlardan foydalandik :

- 1) kattalar va bolalar bilan do'stona salomlashish, bolalar va kattalarning salomiga javob berish. ;
- 2) bog'chadan chiqayotganda kattalar va bolalar bilan xayrlashish, xayrlashuvga javob berish;
- 3) barcha kattalarga "siz" deb murojaat qiling, bolalarni ismlarini mehr bilan chaqiring;
- 4) kattalar va bolalarga xushmuomalalik bilan murojaat qilish, so'rovga javob berish; 5) xizmat uchun minnatdorchilik bildirish, minnatdorchilikka javob berish;
- 6) ovqat paytida taklif qilingan narsalarni xushmuomalalik bilan qabul qilish yoki rad etish ;
- 7) noqulayligingiz uchun kechirim so'rang
- 8) kattalarga xizmat ko'rsatish, muloyimlik bilan stul taklif qilish, talab qilinadigan narsalarni olib kelish va h.k.;
- 9) kattalar suhbatiga xalaqit bermang;
- 10) muloyimlik bilan o'tish uchun ruxsat so'rang;
- 11) guruhda jimgina gapiring, ovozingizni ko'tarmang, baqirmang. Suhbatlashayotganda, suhbatdoshingizning yuziga qarang, xotirjam turing, imo-ishora qilmang.

Muloqot madaniyati uchun tanlangan mezonlarning yig'indisiga asoslanib, mos ravishda uchta daraja aniqlandi. Har bir darajadagi tarkibning xarakteristikasi - quyidagicha:

1.darajasi (muloqot madaniyatining past darajasi) muloqot madaniyati haqidagi boshlang'ich bilimlarni o'zlashtirish darajasiga to'g'ri keladi, tegishli mezonlarning

yarmidan kamrog'ining namoyon bo'lishi , madaniyat qoidalarida bilim olishga qiziqishning yo'qligi bilan tavsiflanadi. aloqa.

2.darajasi (muloqot madaniyatining o'rtacha darajasi) muloqot madaniyatining namoyon bo'lish darajasiga to'g'ri keladi, tegishli mezonlarning yarmi yoki undan ko'pining mavjudligi, odob-axloq me'yorlariga rioya qilish umumiy istagi mavjudligi bilan belgilanadi, ammo etarli bilimga ega emasligi bilan ajralib turadi. va muloqot madaniyati qoidalaridan foydalanish malakalari.

3.darajasi (muloqot madaniyatining yuqori darajasi) shakllangan o'zboshimchalik bilan muloqot madaniyati darajasiga mos keladi, barcha mezonlarning namoyon bo'lishi , oilada va jamoat joylarida odob-axloq qoidalariga rioya qilish, muloqot madaniyati haqida etarli bilimga ega bo'lish bilan tavsiflanadi.

Kishilar o'rtasidagi munosabatlarning butun tizimi hayotning o'zi, muayyan ehtiyojlar tomonidan belgilab qo'yilgan va umumiy axloqiy tamoyillar asosida yaratilgan qoidalar majmui bilan tartibga solinadi. Qoidalar jamoaviy turmush tarzi bilan belgilanadi va ularni amalga oshirmasdan, odamlarning birgalikdagi hayoti mumkin bo'lmaydi. Oddiy xulq-atvor qoidalarida jamiyatning shaxsga qo'yadigan talablarini aks ettiradi. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalar o'rganadilar va jamoadagi odamlar bilan o'zaro munosabatlarda zarur bo'lgan muloqot qoidalarini o'rganish. Bu yoshga bog'liq psixofiziologiya va o'ziga xos turmush sharoitlarini hisobga oladigan oddiy qoidalar . Qoidalar bolalarga o'zini qanday tutish, nima qilish va nima qilmaslik kerakligini yaxshiroq o'rganishga yordam beradi. Boshqa tomondan, qoidalar kattalarga bolalarning xatti-harakatlariga yagona talablarni qo'yish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirish masalasida biz V.A.Gorbachevaning tadqiqotidan kelib chiqdik, u maktabgacha yoshda "munosabatlar qoidalarini o'zlashtirish boshqa kundalik qoidalarni o'zlashtirishdan ko'ra qiyinroq, chunki ularni amalga oshirish katta irodali cheklovni talab qiladi" , boshqa tomondan, qoidalar dinamik, ular vaziyatga qarab o'zgaradi". V.A.Gorbachevaning turli yoshdagi bolalar tomonidan qoidalarni o'zlashtirishning

o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi ko'rsatmalari muhim ahamiyatga ega: "... kichik guruhda qoida hali bolalar tomonidan ajratilmagan, bola undan ongli - rahbarlik qilish uchun foydalana olmaydi, harakatlarning o'zi. qoidalar hali ongli emas." Kelajakda o'z xatti-harakatlarini qoidalariga muvofiq ajratish mavjud, ammo bu kabi qoidalar hali ham ajratilmagan, hatto kattaroq maktabgacha yoshda ham barcha qoidalar va barcha bolalar tan olinmaydi.

A.A. Lyubinskayaning fikricha, uch yoshga to'lgan bola allaqachon xatti-harakatlar qoidalarini o'rganishga tayyor va bu yosh ularni mustahkamlash uchun eng qulaydir, chunki bu xatti-harakatlar normalarini o'zlashtirish uchun sezgir davrdir. Shuning uchun bolalarni oddiyroq, tanish bo'lgan xatti-harakatlar qoidalaridan murakkabroq va notanish bo'lganlarga olib borish kerak. Bola uchun qoida - u hal qilishi kerak bo'lgan muammodir. Dastlab, bola hali mohiyatni anglamagan bo'lsa-da, unga kattalar talabi shaklida taqdim etiladi. Bu tashqi talab unga ko'ra bolalar boshida rahbarlik qilishadi. Asta-sekin, bola o'z tashabbusi bilan talabga rioya qila boshlaydi. Bola kattalarning talabini qabul qilishi mumkin, agar u tushunarli bo'lsa, bajarish oson va jamoadagi munosabatlar uchun zarur bo'lsa. Bolalarning o'zlari bunga kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish jarayonida ishonch hosil qilishadi. Oddiy, qulay talabni ilgari surgan holda, uni amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlash kerak. Shu maqsadda, bolaning hayoti va faoliyati davomida bolaning xatti-harakatlarini loyihalashda, talablarning batafsil tizimi ishlab chiqiladi, u bolaga qoidalar shaklida taqdim etiladi. Qoidalarni amalga oshirishga qo'yiladigan talablar farqlanadi va bolalarning xatti-harakatlariga bog'liq. Bizning tadqiqotimiz uchun o'qituvchilarning nafaqat yosh bolalarda, balki ba'zan kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda ham talablarga bo'lgan munosabati ularni qo'yadigan o'qituvchiga bo'lgan munosabatga bog'liqligini ta'kidlashi muhimdir. Binobarin, talablarni o'zlashtirishda kattalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar muhim rol o'ynaydi. Qoidalar shaklida qo'yilgan talablar bolalarda xulq-atvor normalari, insoniy munosabatlarning mohiyati to'g'risidagi dastlabki axloqiy g'oyalarni rivojlantirsa, ikkinchi tomondan, vaqti-

vaqti bilan takrorlanadigan talablar qoidalarini odatga aylantiradi, deb ta'kidlaydi A.K.Bure, V.V.Davydovlar, A.A.Lyublinskaya, A.O.Proxorov.

Ko'pgina taniqli pedagog va psixologlar bolalarni tarbiyalashda ibratning o'rnini juda katta ekanligini ta'kidlaydilar. Shaxs ma'lum sharoitlarda butun jamiyat, alohida shaxslar, pedagoglar tomonidan tarbiyalanadi. Kattalar misoli juda ishonarli, u xatti-harakatlar standartiga o'xshaydi. Uning tarbiyaviy kuchi bolalar tafakkurining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Hatto Ya.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiylarning ta'kidlashicha, bolalar qoidalariga qaraganda vizual misollarga ko'proq bo'ysunadilar va kattalar ham o'z xatti-harakatlarida qoidalariga amal qilganligi sababli, bolalar kattalarga taqlid qilib, tezda o'rganadilar.

Shunday qilib, o'rganilgan adabiyotlar maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida muloqot madaniyatini shakllantirishning turli usullarini aniqlashga imkon berdi. Bolalarga muloqot madaniyatini o'zlashtirishga yordam beradigan ushbu usullar - biz tomonidan eksperiment davomida turli xil bolalar faoliyatida qo'llanilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida muloqot madaniyatini shakllantirishni - faollashtirishning pedagogik texnologiyasini taklif qildik va muloqot madaniyati mezonlarini moslashtirdik. Mavjud mezonlar asosida biz madaniy muloqot darajalarini aniqladik va har bir darajaga mazmunli tavsif berdik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: —O'zbekiston. 2017 y.
2. G'oziev E. Psixologiya: (Yosh davrlari psixologiyasi). Pedagogik institutlar va universitetlarning talabalari uchun o'quv qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 1994.- 224 b.
3. Хатамова, Д. А. (2010). Проблемы идентификации и эквивалентности литературоведческих терминов (на материале русско-узбекской терминологии): Автореф. дисс. канд. филол. наук.
4. Khatamova, D. A. (2019). Sphere of reception of the term “artistic image”. A young scientist. Kazan, 45, 283.
5. Babayeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. –Toshkent, 2018. –334 b.

6. Топволдиева Ф.П. “Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi aloqa vositasi sifatida”
Молодой ученый. 2020. № 27 (317). — С. 386-388.

Maktabgacha ta’lim tizimidagi keng ko‘lamli islohotlar-O‘zbekiston kelajagining asosi

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna
Buxoro viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish
milliy markazi
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası,
katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi vaqtda ta’lim tizimida, jumladan, birinchi bosqich maktabgacha muassasalarni tashkil etish va ularga rahbarlik qilish yo‘nalishida bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning samarali olib borilishini ta’minlash va bu jarayonlarni ilmiy nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. Davlat-xususiy sheriklik, islohot, zamonaviy ma’no-mazmun, ilm-ma’rifat, tarbiya, imtiyozli kredit mablag‘lari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘qituvchi va murabbiylar kunida”gi nutqi va mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilishida quyidagilarga to‘xtalib o‘tdi.

Maktabgacha ta’lim sifati ertangi kunimizni hal qiladigan masala. Maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish faqatgina yangi tashkil etilgan vazirlikning vazifasi emas. Bu Prezident, Bosh vazir va uning o‘rinbosarlaridan boshlab, tuman hokimi, eng quyi idora rahbarigacha — barchamizning eng muhim vazifamiz bo‘lishi kerak, dedi davlatimiz rahbari. [1,2]

Albatta, yangi maktabgacha ta’lim muassasalari qurish, chiroyli qilib jihozlash, bezash mumkin, lekin ularni zamonaviy ma’no-mazmun, ilm-ma’rifat, tarbiya bilan to‘ldirish qo‘limizdan keladimi?

Bu dolzarb masala ustida hokimlar bilan Vazirlar Mahkamasi, mutasaddi vazirliklar va idoralar rahbarlari birgalikda jiddiy ishlashlari talab etiladi.

Barchangiz xabardorsiz, bugun yurtimizda bir-biri bilan chambarchas bog‘langan muhim sohalarni, ya’ni maktabgacha ta’lim, maktab va oliy ta’lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalarini rivojlantirish bo‘yicha beqiyos

o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Lekin sir emas, maktabgacha ta'lim sohasi bu boradagi islohotlardan yaqin vaqtgacha chetda qolib keldi.

Aslida, farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi. Aynan maktabgacha ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor mamlakatning ertangi taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratadi. Shularni nazarda tutib, biz yurtimizda ilk bor Maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etdik.

Bugun yirik shaharlarimizdan tortib, chekka tumanlar, qishloq va ovullarimizda yangi-yangi zamonaviy bog'chalar barpo etilmoqda.

Qisqa vaqt, ya'ni to'rt yil ichida respublikamizda bog'chalar soni 3 barobar oshib (5 ming 200 tadan 14 ming 200 taga), bolalarni qamrab olish darajasi 28 foizdan 54 foizga yetgani ana shunday amaliy harakatlarimiz natijasidir.

Sohaga davlat-xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o'ringa ega bo'lgan 7 ming 400 ta xususiy bog'cha tashkil qilindi. Bu maqsadlar uchun 1 trillion 850 milliard so'm imtiyozli kredit mablag'lari yo'naltirilib, 20 mingga yaqin yangi ish o'rni yaratildi.

Mamlakatimizda "Kelajak bog'chadan" degan shior ostida yosh avlod tarbiyasiga katta e'tibor berilmoqda.

2018-yilning o'zida 3 mingdan ziyod bolalar bog'chalari qurish rejalashtirildi. Bolalarni bog'chalarga jalb etish 2017 yilda 27 foiz edi 2018 yilda 34 foizga etdi. 2019 yil oxirigacha ko'rsatkich 44 foizga yetkaziladi.

2018 yilda maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan qariyb 60 ming tarbiyachining atigi 21 foizi oliy ma'lumotli, qolgani esa o'rta maxsus ma'lumotga ega ekanligini inobatga olib, qayta tayyoerlash kurslarida MTMLar uchun oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash ham yo'lga qo'yildi. Shuningdek, bu masalani hal etish uchun 2018-2019 o'quv yilidan boshlab, oliy o'quv yurtlarida maktabgacha ta'lim yo'nalishi bo'yicha kunduzgi bo'limda bakalavr tayyorlaydigan 3 yillik tizim joriy etildi.

Bu yo'alish bo'yicha sirtqi va kechki ta'lim shaklida bakalavrlar tayyorlash tizimi yo'lga qo'yiladi. 2018 yil 1 martdan boshlab bog'cha xodimlarining ish haqi ikki bosqichda sezilarli darajada oshirildi.

2023 yilning 1 yanvarigacha Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm, Navoiy, Qashqadaryo, Surxondaryo va Buxoro viloyatidagi iqtisodiy ahvoli og'ir bo'lgan ayrim tumanlarda maktabgacha ta'lim muassasalarida bog'cha to'lovlarimiqdori 50 foizga kamaytirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "2017 yil 9 sentyabrda 2017-2021 yillarda ta'lim muassasalari tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari ito'g'risida" gi Qarorni imzoladi.

-Ushbu qaror asosida qitsqa muddatli guruhlar sonini ko'paytirish natijasida har yili 5-6 yoshdagi 3950 nafar bolani maktab ta'limiga tayyorlash uchun sharoit yaratiladi;

- Qishloq joylarda maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning muassasasada bo'lish vaqtini qisqartirish hisobiga ota onalarning badal to'lovlari 30 foizga kamaytirildi;

- Maktabgacha yoshdagi bolalarni qabul qilish yoshining 2 yoshdan 3 yoshgacha o'zgartirishi bilan bolalarni maktabgacha ta'limga qamrovi 1.5 barobarga oshirildi

- Bolalar bog'chalarida ota –onalarning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobi olib, kichik guruh tashkil etilishi, rejalashtiradi,

- maktabgacha ta'lim muassasalarida davlat tili bilan bir qatorda rus tili va ingliz tillarni o'rganish samaradorligi oshiriladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim qamrovini 60 foizga yetkazishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish bu yilgi davlat dasturidan o'rin olgan ustuvor vazifalardan sanaladi. Avvalo, maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni qo'llab-quvvatlash orqali bolalarni maktabgacha ta'lim bilan keng qamrab olinishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Prezidentining "Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori imzolanganini alohida ta'kidlash lozim.[2,3]

Qarorga ko'ra, respublika bo'ylab davlat-xususiy sheriklik asosida maktabgacha ta'lim muassasalarini tashkil etish rag'batlantirilib, tijorat banklari va xalqaro moliya institutlarining imtiyozli kreditlarini jalb qilish orqali tadbirkorlarga uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar ajratish belgilab qo'yildi. Joriy yilning o'tgan davrida respublika bo'yicha oilaviy tipdagi 631 ta maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) faoliyati yo'lga qo'yilib, ularda 19 401 nafar bola qamrab olindi. Natijada nodavlat MTTlarning umumiy soni 1383 taga yetkazilib, ularda 80 ming nafardan ortiq bola ta'lim-tarbiya olmoqda. Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bepul bir yillik tayyorlash bo'yicha dastlabki loyihaning ijobiy tajribasini boshqa hududlarda ham tatbiq etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Joriy o'quv yilida 2 535 ta guruhda respublika miqyosida 6 yoshli bolalarning 54,2 foizini qamrab olish ko'zda tutilgan, 2021- yil boshlariga qadar esa mazkur ko'rsatkich 75 foizga yetkaziladi.

"Ilk qadam" davlat ta'lim dasturi asosida 6 yoshli bolalarda yozuv ko'nikmalarini shakllantirish uchun ish daftarlari maketlarini, shuningdek, rivojlantirish markazlarida 3-7 yoshdagi bolalar uchun ishlatiladigan ko'rgazmali didaktik plakatlar to'plamini yaratish bo'yicha ishchi guruh tasdiqlandi. Majburiy bepul maktabga tayyorlov guruhlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda foydalaniladigan "Ilm yo'li" rivojlantirish, tarbiyalash va ta'lim berish variativ

dasturi xorijiy ekspertlar ishtirokida ishlab chiqildi. Shu bilan birga, bu guruhlarda faoliyat yuritayotgan pedagoglarga metodik ko‘mak berish maqsadida Pedagoglar va trenerlar uchun “Ilm yo‘li” variativ dasturini joriy etish qo‘llanmasi tayyorlandi. Koronavirus pandemiyasi davrida Maktabgacha ta‘lim vazirligi O‘zbekiston milliy teleradiokompaniyasi bilan hamkorlikda ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarga tizimli, foydali va rivojlantiruvchi ta‘lim berishda uslubiy yordam sifatida “Onlayn bolalar bog‘chasi” dasturini ishlab chiqdi. Dastur o‘z ichiga 3-5 yoshdagi bolalarga mo‘ljallangan “Ilk qadam” va 6 yoshdagi bolalarni maktabgacha tayyorlash uchun “Aqlvoy” ta‘lim loyihalarini qamrab oldi. Onlayn mashg‘ulotlar “Bolajon” telekanalida va internet resurslarda olib borildi. Joriy yilning o‘tgan davri mobaynida Maktabgacha ta‘lim vazirligi tizimidagi 2 895 ta MTTni tezkor internetga ulash imkoniyati yaratildi.

Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo‘yib, uni milliy g‘oya darajasiga ko‘tarmoqdamiz.

Biz maktabgacha ta‘lim va maktab ta‘limi, oliy va o‘rta maxsus ta‘lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo‘lg‘usi Renessansning to‘rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog‘cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o‘qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg‘onish davrining to‘rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz.

Men ishonaman – hurmatli ota-onalar bu tashabbusni albatta qo‘llab-quvvatlab, yangi Renessansning beshinchi halqasi, beshinchi ustuni bo‘ladilar. Va bu ma‘naviy-ma‘rifiy hayotimizdagi eng mustahkam ustun bo‘ladi, desam, o‘ylaymanki, sizlar to‘la qo‘llab-quvvatlaysizlar. [3,5]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘qituvchi va murabbiylar - Yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning o‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. “Yangi O‘zbekiston”, 2020-yil, 1-oktyabr.
2. “Xalq so‘zi”, 2018 yil, 3 fevral
3. Mirziyoyev Sh.M. O‘qituvchi va murabbiylar - Yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning o‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. “Yangi O‘zbekiston”, 2020-yil, 1-oktyabr

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI

Karimova Umida Sharipovna
Qashqadaryo VPYMO'MM
katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada MTT tarbiyachilarining metodik kompetentligini takomillashtirish usullari, metodik tayyorgarlikni takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojning yetarlicha shakllantirish usullari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyachi- pedagog, pedagogik mahurat, nazariy metodik tayyorgarlik, amaliy tayyorgarlik.

Tarbiyachi-pedagoglarda o'z metodik tayyorgarligini takomillashtirish yo'nalishida shakllantiriladigan ehtiyoj davlat va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqishi lozim. Metodik tayyorgarlikni takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj yetarlicha shakllantirilsa, tarbiyachi-pedagoglarda o'z kasbiga oid yangiliklarni, fan-texnika yutuqlarini o'rganishga qiziqish shakllanadi, bu o'z navbatida tarbiyachi-pedagoglarda mustaqil ta'lim olish ya'ni mustaqil o'rganish, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga, bu orqali tarbiyachi-pedagoglarda metodik tayyorgarlikni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tarbiyachilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish zaruriyatini belgilovchi bosh mezon bu inson oldiga qo'yilgan maqsad bo'lib, unga erishish uchun vazifalar belgilash, tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash va loyihalashtirish, maqsad va natijani muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi. Demak, har bir tarbiyachi-pedagog metodik tayyorgarligini takomillashtirish uchun ma'lum darajada o'z dunyoqarashiga, tafakkuri, tasavvuri va mavjud bilimiga, shaxsiy va kasbiy ehtiyojlariga asoslanadi.

Tarbiyachilar uchun tarbiyalanuvchilar faoliyatini tashkil etish va ularda mustaqillik hamda tashabbuskorlikni tarkib toptiruvchi metodikalarni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Ma'lumki, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida hayotiy tajriba yetarli darajada rivojlanmagan bo'ladi. Shuning uchun ularning harakati, ta'lim-tarbiyaviy faoliyatini pedagog-tarbiyachilar boshqarishiga muhtojdirlar.

Ayni paytda ulardagi faollik va mustaqillikka intilishni rag'batlantirish va rivojlantirish pedagog-tarbiyachining birinchi galdagi vazifasidir. Tarbiyalanuvchilar faoliyatiga pedagogik rabarlik qilish, ularning mustaqilligini ta'minlash, bolaning har bir muvaffaqiyatini rag'batlantirishni pedagog-tarbiyachi nazarda tutishi kerak. Bu har bir bolaning rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilarning mahorati tarbiyalanuvchilarni qiziqarli

mashg'ulotlarga jalb qilib, ularni topshiriqlarni bajarganda muntazam rag'batlantirish maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Bu o'z navbatida har bir pedagogdan ta'lim-tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvni, yuksak ma'naviy yetuk va mahoratli bo'lishni, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni mukammal egallashni, shuningdek, globallashuv sharoitida har bir tarbiyachidan zamonaviy metodik tayyorgarlikka ega bo'lishini talab etmoqda. Ilmiy tadqiqotlar tahlili va kuzatilgan tajribalar asosida metodik tayyorgarlikning nazariy va amaliy jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Nazariy metodik tayyorgarlik – bu tegishli fanni oqitishning umumiy qonuniyatlari, tushunchalari va nazariyalari, shuningdek, fanning mazmunini bilishning ma'lum darajasiga ega bo'lishdir. Shu bilan birga tarbiyachining mavzu mazmunidan kelib chiqadigan tushuncha va usulni, pedagogik harakatlarni tavsiflash, o'quv materiallarining izchilligi va ilmiyligini, ularning o'quvchilar uchun tushunarli ekanligini tahlil qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Nazariy tayyorgarlik fanning nazariy asoslarini bilishdir.

Tarbiyachining amaliy tayyorgarligi – bu tarbiyachining o'quv jarayonida pedagogik muammolarni hal qilishga tayyorligidir.

Shunga muvofiq zamonaviy tarbiyachi o'qitish jarayonini tashkil qilishni, darsning mohiyati va vazifalarini chuqur anglashi va bu vazifalarni ado etish uchun darsning mazmuni, maqsadga erishish yo'llari, vositalarini puxta belgilab olishi kerak. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, tarbiyachi ta'limning mazmun-mohiyatini yoritib berishga doir barcha pedagogik tushunchalarni bilishi, shundan kelib chiqadigan didaktik va metodik talablarni bajarishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

MTT tarbiyachilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy hayot bilan uyg'unligini ta'minlash prinsipiga qat'iy amal qilish kerak. Bola rivojiga individual yondashuv, shaxsiyatini hurmat qilish, uning manfaatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasini hisobga olish, his-tuyg'ularini e'tiborga olish zarur. Shu asosda tarbiyachilarning tarbiyaviy ishlarining mazmuni, shakllari, vositalari va metodlarini o'zlashtirishlariga erishiladi.

Tarbiyachilar bolalarni ijtimoiy faoliyatga jalb etish metodlarini ham egallashlari lozim. Bularning barchasi tarbiyalanuvchilarda ma'naviy xislatlarni tarkib toptirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari bolalarda ijobiy xislatlarni tarkib toptirish bilan bir qatorda, ularning xulq-atvoridagi salbiy xususiyatlarini oldini olish, ularni bartaraf qilish tajribasiga ham ega bo'lishlari kerak. Ko'pincha maktabgacha ta'lim tashkilotiga yangi kelgan bolalarda tortinchoqlik, injiqlik, guruh hayotiga moslashmaslik kabi holatlar kuzatiladi. Bunday holatlarni bartaraf etish, bolalarni jamoa hayotiga moslashtirish, ularni muloqot vaziyatlariga olib kirish, ruhiy osoyishaliklarini ta'minlash pedagog-tarbiyachilarning muhim

vazifalari sirasiga kiradi. Bolalar xarakteridagi salbiy jihatlarni bartaraf qilishga ko'maklashish, ularni to'g'rilik va haqgo'ylikka o'rgatish, irodasini mustahkamlash pedagog-tarbiyachilarning muhim vazifalaridandir. Bunda tarbiyachilar jamoaviy ta'sir ko'rsatish metodidan foydalanishlari kerak.

Tarbiyachilar bolalarni tevarak-atrofdagi voqelik bilan tanishtirish, ularni shu jarayonda ishtirok etishlari uchun tayyorlashi kerak. Bolalar oldiga aniq, o'rtacha murakkablikdagi vazifalar qo'yilgandagina, ularda tashabbuskorlik, qiziquvchanlik, faollik ko'rsatish istagi namoyon bo'ladi. Natijada bolada mas'uliyat hissi paydo bo'ladi, tarbiyachi tomonidan bildirilgan ishonchni oqlashga intiladi. Bolalarning o'z oldilariga qo'yilgan topshiriqlarni bajara olishlari ularning xulq-atvorlari tartibga solinishiga ko'maklashadi. Buning natijasida ularda xarakter, irodaviy xislatlar mustahkamlanadi.

Bolalar xulq-atvoridagi ijobiy jihatlarga tayanish orqali tarbiyachi ularni rag'batlantirib, kamchiliklarini bartaraf etishga erishadi. Biroq bolaning kamchiliklarini muntazam ta'kidlayverish ijobiy natija bermasligini pedagog-tarbiyachilar ongiga yetkazish lozim.

Bolalarning xulq-atvorini shakllantirish uchun pedagog-tarbiyachi mehribon va talabchan bo'lishi kerak. Bola xulq-atvoridagi tortinchoqlik, loqaydlik, o'yinqaroqlik, qaysarlik kabi xislatlarni tarbiyachilar ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qilish natijasida bartaraf qilishlari talab etiladi.

MTT ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda ota-onalar hamda mahalla bilan hamkorlikni amalga oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarda mehnatsevarlik, sinchkovlik, ziyraklik, ishchanlik, mas'uliyatlilik kabi axloqiy sifatlarni qaror toptirishda pedagog-tarbiyachining o'zni beqiyos bo'lib, bunday mas'uliyatli vazifani ular oliy pedagogik ta'lim tashkilotlarida o'qish jarayonidayoq anglab yetishlari kerak.

Bundan ko'rinib turibdiki, maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat ko'rsatayotgan tarbiyachilar oldiga qo'yiladigan vazifalar murakkab va ko'p qirralidir. Shuning uchun ham tarbiyachilar va rahbar xodimlarda ilmiy dunyoqarash asoslari, yuksak ma'naviy xislatlar, jamoa, jamiyatda o'zini tuta bilish ko'nikma va odatlarini tarkib toptirish sohasida tizimli tarzda ish olib borish talab etiladi.

Maktabgacha ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda muayyan prinsiplarga tayanish zarurligini tarbiyachilarga talabalik davridayoq yetkazish muhim ahamiyatga ega. Ommaviy tadbirlar, bayram kechalari, turli ekskursiyalar bolalarning ma'naviy olami, dunyoqarashini kengaytirishi tarbiyachilarning ongiga yetkazilishi, ularni shunday tadbirlarni o'tkazishga tayyorlashga xizmat qiladigan pedagogik jarayonlarni tizimli tarzda tashkil etish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyaviy ishlarning bolalar ilgari o'zlashtirgan bilimlari, odatlari hamda egallagan hayotiy tajribalariga tayanib olib borilishi zarurligi pedagoglarga uqtiriladi. Ular shu asosda bolalarga ko'rsatadigan

pedagogik ta'sirning murakkab shakllarini o'zlashtiradilar, ilgari o'zlashtirilgan bilimlari, xulq-atvor mezonlari va qoidalari bilan yangi o'zlashtirayotganlarini uyg'unlashtiradilar.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog-tarbiyachisining ish rejasida aniq, muayyan aloqadorlik va izchillikka ega bo'lgan tadbirlarni nazarda tutish muhim hisoblanadi. Ushbu tizim, birinchi navbatda, maktabgacha ta'limning ta'lim-tarbiya tizimini ifodalashi, bolalarni milliy va umuminsoniy, ma'naviy, axloqiy g'oyalar hamda vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi kerak. Shu bilan bir qatorda, unda bolalar guruhi ishining o'ziga xos xususiyatlari, tarkib topgan an'analar, pedagog-tarbiyachining ish uslubi, uning boshqalarnikidan farq qiladigan metodikasi o'z aksini topishi lozim.

MTT da pedagogik jarayonlarini boshqarish murakkab pedagogik vazifa hisoblanadi, unda bolalarning yosh xususiyatlari hamda individual qobiliyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim jarayonini tashkil etishning mazmuni, usul va metodlari har bir guruh tarbiyalanuvchilarining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu belgilar bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'zgaradi.

MTT pedagog-tarbiyachilarining ta'lim-tarbiyaviy faoliyati mazmunini tanlashda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Tarbiyalanuvchilarning yosh guruhlariga qarab, ta'lim-tarbiya shakllari va metodlari ham o'zgaradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilariga tushunchalar va ma'lumotlarni kengroq izohlash talab etiladi. Bolalarga, birinchi navbatda, xulq-atvor me'yorlariga amal qilish zarurligi uqtiriladi. Shuning uchun ham maktabgacha ta'lim jarayonidan boshlab, zarur me'yorlar bolaning xulq-atvoriga singdiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi. T.: 2022.
2. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.

The issues of creating different platforms for teaching foreign languages with the help of digital technologies for pre-school educators.

Mamarasulova Iroda Jumanovna

Jizzakh State pedagogical university,

A teacher of the Department of Foreign Languages in
Preschool and Primary Education.

Email: irodamamarasulova866@gmail.com

Abstract

In this article, creating different platforms for teaching foreign languages with the help of digital technologies presents both opportunities and challenges. Digital language learning platforms often require reliable internet connectivity and access to compatible devices such as computers, tablets, or smartphones.

Key words:

Designing platform, offline learning, cultural awareness, animations, digital language, collaboration, learning motivation.

One of the primary concerns is ensuring that digital language learning platforms are accessible to all learners, including those with disabilities or limited access to technology. Designing platforms with features such as screen readers, keyboard navigation, and alternative formats for content can help make language learning more inclusive.

However, not all learners may have access to these resources, particularly in underserved or rural areas. Addressing disparities in technical infrastructure and providing offline learning options can help ensure equitable access to language education. Digital language learning platforms should offer high-quality, culturally relevant content that meets the diverse needs and interests of learners. This includes a variety of language levels, topics, and learning materials to accommodate different learning styles and preferences. Ensuring diversity in content representation and language varieties can also promote inclusivity and cultural awareness.

Effective language learning platforms should incorporate interactive features and engaging activities to promote active learning and motivation. This may include interactive exercises, multimedia resources, gamified elements, and opportunities for real-world language practice. Providing feedback and progress tracking mechanisms can also enhance learner engagement and accountability.

Personalization and Adaptability: Tailoring learning experiences to individual learner needs and preferences is essential for effective language instruction. Digital platforms can leverage adaptive technology and learning analytics to personalize content, pace, and difficulty level based on learner proficiency,

progress, and preferences. Offering customizable learning paths and supplementary resources can further enhance personalization.

While digital language learning platforms offer opportunities for self-directed learning, the role of teachers remains crucial in providing guidance, feedback, and support. Educators may require training and professional development to effectively integrate digital technologies into their language teaching practices. Platforms should also include features for teacher collaboration, communication, and ongoing professional learning.

Collecting and storing learner data on digital platforms raise concerns about privacy and security. Language learning platforms must adhere to strict data protection regulations and implement robust security measures to safeguard sensitive information. Transparent privacy policies, informed consent procedures, and data encryption techniques can help build trust and ensure learner confidentiality. Developing and maintaining digital language learning platforms entail significant costs related to content creation, platform development, technical support, and ongoing updates. Sustainable funding models, partnerships with educational institutions or organizations, and open educational resources (OER) initiatives can help mitigate financial barriers and ensure the long-term viability of language learning platforms.

Digital language learning platforms should align with established pedagogical principles and language learning theories to maximize effectiveness. Platforms should support communicative language teaching approaches, promote meaningful interaction and collaboration, and foster the development of language skills in authentic contexts. Conducting research on the efficacy of digital language learning platforms and continuously refining instructional design based on empirical evidence are essential for optimizing learning outcomes. Addressing these issues requires collaboration among educators, developers, policymakers, and other stakeholders to design, implement, and evaluate digital language learning platforms that meet the diverse needs of learners and support equitable access to quality language education.

Creating effective platforms for teaching foreign languages with digital technologies involves addressing various challenges while leveraging the benefits offered by digital tools. Here are some effective ways to navigate the issues:

User-Centered Design: Prioritize user needs and preferences by adopting a user-centered design approach. Conduct research to understand the requirements and preferences of language learners, educators, and other stakeholders. Incorporate user feedback throughout the development process to ensure that the platform meets their expectations and addresses their pain points effectively.

Accessibility Features: Ensure that the platform is accessible to all learners, including those with

disabilities or limited access to technology. Incorporate accessibility features such as screen reader compatibility, keyboard navigation, and adjustable font sizes. Provide alternative formats for content, such as audio recordings or transcripts, to accommodate diverse learning needs.

Engaging Content: Develop engaging and interactive content that captures learners' interest and motivates them to engage with the language. Use multimedia resources such as videos, audio recordings, interactive exercises, and gamified elements to create dynamic learning experiences. Incorporate culturally relevant content to make the language learning process meaningful and engaging for learners from different backgrounds.

Personalization and Adaptability: Implement features that allow for personalized learning experiences tailored to individual learner needs and preferences. Offer adaptive learning pathways based on learners' proficiency levels, learning styles, and progress. Provide opportunities for learners to set goals, track their progress, and receive feedback to support their language learning journey.

Empower educators with tools and resources to effectively integrate the platform into their teaching practices. Provide training and professional development opportunities to help teachers leverage digital technologies for language instruction. Foster collaboration among educators through features such as discussion forums, resource sharing, and peer support networks.

Prioritize data privacy and security to protect learners' sensitive information and build trust in the platform. Implement robust data protection measures, such as encryption, secure authentication, and regular security audits. Adhere to privacy regulations and guidelines to ensure compliance with legal requirements.

Establish feedback mechanisms to gather input from users and stakeholders on the platform's usability, effectiveness, and areas for improvement. Encourage ongoing communication and collaboration with users to address issues promptly and iteratively refine the platform based on their feedback.

Develop a sustainable business model and funding strategy to support the ongoing maintenance and development of the platform. Explore revenue streams such as subscription fees, licensing agreements, partnerships, or grants to fund platform operations. Consider open educational resource (OER) models to promote accessibility and affordability while ensuring long-term sustainability.

Conduct research to assess the effectiveness of the platform in achieving language learning outcomes and meeting user needs. Use qualitative and quantitative methods to gather data on learner engagement, satisfaction, and language proficiency gains. Continuously evaluate and refine the platform based on empirical evidence and user feedback to optimize its impact on language learning.

By adopting these effective strategies, developers can create digital language learning platforms that address the challenges while maximizing the benefits of digital technologies for language education.

Effective methods for addressing issues in creating platforms for teaching foreign languages with digital technologies involve leveraging innovative approaches and best practices. Here are some effective methods:

Incorporate interactive multimedia content such as videos, audio recordings, animations, and interactive exercises to engage learners and enhance their understanding of language concepts. Multimedia content can provide contextualized language input and cater to different learning styles, making the learning process more dynamic and effective. Utilize adaptive learning technologies to personalize the learning experience for each learner based on their proficiency level, learning pace, and preferences. Adaptive algorithms can adjust the difficulty level of exercises, provide targeted feedback, and recommend customized learning pathways to optimize learning outcomes.

Integrate gamification elements and game-based learning approaches to make language learning more engaging and enjoyable. Gamified activities such as quests, challenges, badges, and leaderboards can motivate learners, promote active participation, and foster a sense of achievement and progress. Facilitate social and collaborative learning experiences by incorporating features such as discussion forums, group projects, peer feedback, and collaborative activities. Encouraging interaction and communication among learners fosters a sense of community, promotes language practice, and provides opportunities for peer support and collaboration.

Harness the power of mobile learning technologies to provide anytime, anywhere access to language learning materials. Develop mobile-friendly platforms and apps that allow learners to engage in bite-sized learning activities, practice language skills on the go, and integrate learning seamlessly into their daily routines.

Provide opportunities for authentic language use by incorporating real-world materials such as articles, videos, podcasts, and social media content into the learning experience. Authentic materials expose learners to natural language use, cultural contexts, and current events, enhancing their language proficiency and cultural competence. Use data analytics and learning analytics to track learner progress, identify learning patterns, and make data-informed instructional decisions. Analyzing learner data can help educators personalize instruction, identify areas for improvement, and optimize the effectiveness of language learning interventions.

Offer comprehensive support and professional development opportunities for educators to effectively integrate digital technologies into their language teaching

practices. Provide training, resources, and ongoing support to help teachers develop digital literacy skills, design engaging learning experiences, and implement effective pedagogical strategies. Ensure that digital language learning platforms are accessible to all learners, including those with disabilities or special needs. Design platforms with accessibility features such as screen readers, keyboard navigation, and alternative formats for content to accommodate diverse learning needs and promote inclusivity.

In conclusion by implementing these effective methods, digital language learning platforms can address various issues and create engaging, personalized, and inclusive learning experiences for learners of foreign languages.

References

- 1 Alqahtani, M. (2015). The effectiveness of using technology in English language classrooms in government primary schools in Saudi Arabia. *Teaching English with Technology*, 15(4), 3-15.
- 2 Bates, A. W., & Sangrà, A. (2011). *Managing technology in higher education: Strategies for transforming teaching and learning*. John Wiley & Sons.
- 3 Hsu, T. Y. (2016). The use of digital storytelling activities to explore the English language learning experiences of preschoolers. *Journal of Educational Technology & Society*, 19(1), 186-198.
- 4 Levy, M. (2009). Technologies in use for second language learning. *The Modern Language Journal*, 93(1), 769-782.
- 5 Reinhardt, J. (2018). Digital game-mediated language learning in the wild: The role of motivation and informal social interactions in foreign language achievement. *ReCALL*, 30(1), 3-22.
- 6 Stockwell, G. (2007). Vocabulary on the move: Investigating an intelligent mobile phone-based vocabulary tutor. *Computer Assisted Language Learning*, 20(4), 365-383.
- 7 Thorne, S. L., Black, R. W., & Sykes, J. M. (2009). Second language use, socialization, and learning in Internet interest communities and online gaming. *The Modern Language Journal*, 93(1), 802-821.
- 8 Warschauer, M. (2010). New tools for teaching writing. In N. Ellis (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning* (Vol. 2, pp. 145-160). Routledge.
- 10 Wartella, E., & Jennings, N. (2000). Children and computers: New technology-old concerns. *The Future of Children*, 10(2), 31-43.

11 Wong, L. H., & Looi, C. K. (2011). What seems do we remove in mobile-assisted seamless learning? A research review on learning effectiveness of mobile learning environments. British Journal of Educational Technology, 42(4), E1-E4.

6-7 YOSHLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA MAXSUS TAYYORGARLIGI

Xolboyeva Gulnora Ulashovna
Termiz davlat pedagogika
instituti o'qituvchisi:

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabga tayyorlov guruhini maktab ta'limiga tayyorlash, uzluksiz ta'limning bosh bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biri bolani maktab ta'limiga tayyorlash ekanligi, MTMdagi ta'lim-tarbiya sharoitlarida maktab ta'limiga ozorsiz o'tkazishni ta'minlash zarurligini hisobga olishlari lozimligi haqida so'z boradi.

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье особо подчеркнуто значение и роль непрерывного образованного в становлении и формировании дошкольного образования. В статье речь идёт о необходимости плавного перевода ребёнка из дошкольного образования в процесс среднего образования и построение работы дошкольного учреждения в этих целях.

ANNOTATION

This article deals with preparing preschool group children to primary education which is fundamental base of continuously education. Also given some important methods on primary education.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, maktabga tayyorlov guruhi, ta'lim, baholash mexanizmi.

Ключевые слова: дошкольное образование, подготовительная группа к школе, образование, механизм оценки.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashga juda katta ahamiyat berilmoqda. O'zbekiston Respublikasida

maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizomga muvofiq bola maktabgacha ta'limni uyda, ota-onalarning mustaqil ta'lim berishi orqali yoki doimiy faoliyat ko'rsatadigan maktabgacha ta'lim muassasalarida, shuningdek MTMLariga jalb qilinmagan bolalar uchun MTMLarda, maktablarda, mahallalarda tashkil etilgan maxsus guruhlar yoki markazlarda oladi. Bu yerda ular haftada 2-3 marta shug'ullanishadi. Bizga ma'lumki uzluksiz ta'limning bosh bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biri bu bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdir. 6-7 yoshli bolaning maktab ta'limiga tayyorligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilar asosiy shart hisoblanmish – bolaning maktabga tayyorligi maktabgacha va maktab davridagi hayot tarzi xamda faoliyati uchun ko'priq vazifasini o'tashini, MTMdagi ta'lim-tarbiya sharoitlarida maktab ta'limiga ozorsiz o'tkazishni ta'minlash zarurligini hisobga olishlari lozim. "Maktabga yetilganlik"(school maturity), "maktabga tayyorlik"(school readiness) va "maktabga psixologik tayyorlik"-bu tushunchalar bolaning psixik rivojlanishi darajasini belgilash uchun psixologiyada qo'llaniladi. Yetakchi mutaxassislarning fikriga ko'ra "Maktabga tayyorgarlik" tushunchasi bolani maktabga tayyorlashning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi: jismoniy, shaxsiy (ruhiy), aqliy, maxsus tayyorgarlik. Maktabga borish bolalarning hayotida juda katta voqeadir. Maktab davrida bolalarning asosiy faoliyatlari o'zgaradi. Endi bolalarning asosiy faoliyatlari, vazifasi va ijtimoiy burchi o'qish bo'lib qoladi. 6-7 yoshli bolalar uchun yangi faoliyat bo'lgan o'qish ulardan yangi sifat, xususiyatlarga ega bo'lishlarini talab etadi. O'qish faoliyati uchun bolalarda barqaror diqqat, o'tkir zehn, mustaqillik, ishchanlik va batartiblik xislatlari bo'lishi kerak. MTMdanda maktabga o'tishlari natijasida kattalar bilan bo'lgan munosabatlarida ham birmuncha o'zgarish yuz beradi. Bolalarning maktabga o'tishlari murakkab bosqichdir. Shuni ham nazarda tutish kerakki, bola maktabga o'tishi bilan uning ijtimoiy holatida ham o'zgarish ro'y beradi. Chunonchi maktab yoshiga yaqinlashgan bolalar bog'chada "katta" deb hisoblanar edilar. Maktabga o'tgach, ular yana "eng kichkinalar" qatoriga tushib qoladilar. Bolalarning maktabga o'tishlari bilan yuzaga keladigan ana shunday jiddiy

o'zgarishlarni nazarda tutib, ularni maktabdagi yangi hayotga har tomonlama tayyorlash kerak. Bu esa o'z navbatida maktabdagi o'qitish ishlari bilan bog'chadagi ta'lim-tarbiya ishlari o'rtasida ma'lum izchillik bo'lishini talab qiladi. MTMda bolalarning jismoniy jihatdan o'sishlariga qanchalik e'tibor berilsa, ularning aqliy va ahloqiy o'sishlariga ham shunchalik e'tibor beriladi. Ularning maktabga chiqishlari doimo nazarda tutilib, o'tkaziladigan turli didaktik mashg'ulotlarda bolalarning idroklari, tasavvur va xotiralari, xayol hamda tafakkurlari, irodalari tizimli tarzda taraqqiy ettirib boriladi. Bolalarni maktabdagi o'qish jarayoniga tayyorlashda ularning nutqini o'stirish juda zarur shartlardan biridir. Shuning uchun katta guruh bolalarini maktabdagi o'qishga tayyorlashda o'z ona tillarini yaxshi o'rganishlariga, ya'ni so'z boyligini orttirishga, to'g'ri talaffuz va to'la hamda to'g'ri jumla tuza olishlariga ahamiyat berish kerak. Bolalarning tashqi olam haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, boyitish ishlari ular nutqini o'stirish asosida olib borilishi kerak. Shu narsa diqqatga sazovorki, hamma bog'chalardagi maktab yoshiga to'lgan bolalar maktabdagi o'qishga baravar tayyor bo'lavermaydilar. Ayrim bolalar maktabga kelgach, yangi sharoitga tez kirishib keta olmaydilar. Ularda o'qish uchun qandaydir bir xususiyat yetishmayotgandek ko'pinadi. Bola o'z diqqatini muayyan ob'yektga to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli ajoyib g'aroyib kishini taajjubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanganligini bildiradi. U she'r hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlash yod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanish ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operasiyalaridan o'rinli foydalanadi. Yuqorida aytilganlarning barchasi bolaning maktab ta'limiga psixologik jihatdan tayyorligining ob'yektiv tomonlarini ifodalaydi. Demak bolaning maktab ta'limiga har tomonlama tayyor bo'lishi uzluksiz ta'limning davomiyligini ta'minlashda juda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Xalilova N.I. Norqo'ziev D.B . Bolani maktab ta'limiga psixologik tayyorgarligi. Toshkent. 2009 yil.
2. Hamida Ahmedova . Bolangiz maktabga tayyormi? Marifat-madadkor nashriyoti. 2001 yil.
3. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarini maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirishning mazmuni, pedagogik-psixologik talablari. GU Xolboyeva - Academic research in educational sciences, 2022.
4. Болаларни мактаб таълимига психологик тайёргарлиги. ГУ Холбоева - Новости образования: исследование в XXI веке, 2022
5. Allaberdiyeva Kumri. International Journal of Advanced Science and Technology. "Formation Of Creative Abilities For Students At Presidential Schools Based On Akmeological Approach .2020, p.2054-2057"
6. Kumri Khamraevna Allaberdieva. Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations. Organizing integrated education in pre-school education. 2023, p.19-25.
7. Kumri Khamrayevna Allaberdiyeva. "TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE". MODERN APPROACHES TO INTRODUCING CHILDREN TO WORKS OF ART 2023. P. 25-31

Дизайн-деятельность в дошкольной образовательной организации

Юлдашева Дилшода Тулкиновна

преподаватель

Ферганского Государственного Университета

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности дизайн деятельности в дошкольных образовательных организациях, даётся понятие о детском дизайне.

Дизайн-деятельность постепенно все глубже проникает в пространство дошкольных организаций. Все большее количество дошкольных педагогов начинают осознавать огромное значение дизайна в развитии многих сфер личности ребенка.

Понятие «детский дизайн» появилось в научно-методической литературе в конце 90-х гг. XX в. Детский дизайн рассматривается как вид

художественной деятельности детей, направленный на создание эстетических и функциональных качеств предметно-пространственной среды.

Детский дизайн - это непосредственное участие ребенка в процессе создания предметного пространства или его отдельных объектов. Современные ученые считают, что дизайн-деятельность доступна для освоения детьми дошкольного возраста в разных видах рукоделия и значима для общего развития каждого ребенка с учетом его возрастных, гендерных, индивидуальных особенностей.

Д.М. Бакирова дает следующее определение детского дизайна: «Детский дизайн – новая художественно-продуктивная деятельность, которая понимается как проектное мышление самого широкого диапазона. В дизайне важны не только развитие замысла, но и планирование результата, что способствует развитию ребенка.

Детский дизайн направлен на раскрытие личности ребенка, его индивидуальности, развитие его творческого потенциала, свободного, без нажима со стороны взрослого, основанного на самовыражении ребенка, его саморазвитии, на сотрудничестве и сотворчестве, с использованием только гуманных методов и приемов, без запретов и категоричных обращений».

Дизайн-деятельность - это особый вид художественной деятельности, объединяющий в себе различные виды творчества: рисование, лепку, аппликацию, конструирование, художественный труд.

В практике детского сада нередко смешивают содержания понятий: «изобразительная деятельность» с рукоделием, «творческое конструирование» и собственно деятельности «детского дизайна». Естественно, что эти ограничения условны, но вместе с тем следует отметить следующее: детская продукция после художественно-дидактических занятий складываемая в папки и коробки и далее не востребованная – это еще не детский дизайн. Детский дизайн связан с декоративной деятельностью самого ребенка по благоустройству окружающей его предметно-пространственной среды.

В своих работах Е.С. Асланова рассматривает понятие «дизайн-деятельность» - как «особый вид проектной, творческой деятельности понимаемый нами как активная форма развития потенциала личности».

В работах других ученых (Е.А. Медведевой, С.Р. Сотниковой, А.Н. Бельковой и др.) отмечается, что детский дизайн дает возможность детям не просто изготавливать поделки, но и использовать их в быту. Очень важна в такой деятельности роль педагога, который на начальном этапе активизирует работу детей, постепенно побуждая их к не только к самостоятельности, но и к деятельности.

Говоря о ребенке-дизайнере, мы зачастую подразумеваем ребенка-художника. На самом деле дизайн – это необычный взгляд на обычные вещи. Значит, главное для дизайнера – нестандартность мышления, фантазия, воображение, умение сочетать цвет и форму. Из этого следует, что для того, чтобы ребенок стал дизайнером, в первую очередь нужно развивать у него пространственное воображение, поощрять нестандартное видение окружающего мира.

Детская дизайн-деятельность может быть ориентирована как на эстетическую организацию пространства, так и на создание красивых полезных предметов, оставляющих среду ребенка. Продукты детского дизайн-творчества могут быть использованы детьми сразу же в играх и в быту. Выделяются следующие типы детского дизайна: плоскостной (аппликативно-графический), объемный (предметно-декоративный), пространственный (архитектурно-художественный).

Профессиональный дизайн имеет общие черты с детским дизайном, т.е. изобразительной деятельностью и конструированием. Это:

- оригинальность и неповторимость творческого продукта;
- знакомство с системой сенсорных эталонов, предпосылкой модульного принципа проектирования;
- совместно-раздельный характер исполнения замысла;
- предметно и пространственно-декоративный характер проектной деятельности;
- использование аналогичных материалов и техник;
- общий подход в оценке художественности профессионального и «детского» искусства;
- самодостаточность продукции детского творчества.

Специфика занятий дизайн-деятельностью в современном детском саду состоит в обеспечении материальных, культурных и психолого-педагогических условий для овладения каждым ребенком универсальными способами и способностями, позволяющими ему войти в человеческую культуру не только как потребитель, но и как созидатель. Это индивидуальное творчество и сотворчество с другими людьми, в котором ребенок постигает смысл своей деятельности (для чего), что гораздо важнее законченного результата (материального продукта).

В контексте темы настоящего исследования, интерес представляет вопрос о возможностях детей старшего дошкольного возраста применительно к дизайн-деятельности. Возможности старших дошкольников в первую очередь ограничены их возрастными особенностями психофизиологического развития. Однако надо отметить, что развитие детей в этом возрасте уже достигает определенных высот. В частности, исследователи детского творчества отмечают, что старшие дошкольники:

1. Могут познать:

- бесконечное разнообразие таких эстетических качеств как - прямоугольность, округлости, прямизну, высоту, весомость, устойчивость, подвижность, гладкость, шероховатость и др. (Д. Менделонич);

2. Могут владеть:

- самостоятельным определением темы и нахождением адекватных изобразительно-выразительных средств её выражения (Т.Г. Казакова);

- самостоятельным выбором произведения, определением характера его исполнения, выразительным исполнением (Н.А. Ветлугина);

- развитием сюжета самостоятельно выбранной темы и применением выразительных средств языка (А.Е. Щебицкая);

- навыками художественно-конструктивной работы, используя различные художественные материалы и техники (И.Л. Голованова);

3. Могут достигнуть:

- новой ступени проявления творчества в изобразительной деятельности, преобразовав спонтанное проявление творчества в сознательный творческий процесс по созданию чего-либо нового, не существующего ранее (Н.А. Дудина).

Кроме психофизиологических особенностей развития ограничить старшего дошкольника в дизайн-деятельности способны лишь взрослые. Если взрослые – педагоги, родители – всемерно способствуют творческим проявлениям ребенка старшего дошкольного возраста, то он способен на создание достаточно интересных и полезных предметов, имеющих как определенную эстетическую значимость, так и утилитарную.

Продуктами детского дизайна могут быть различные предметы и украшения интерьера:

- подвески;
- рамки и альбомы для фотографий и рисунков;
- детские рисунки;
- плакаты и дидактические панно (карты, схемы, календари);
- самодельные игрушки;
- предметы быта (карандашницы, закладки, коврики, салфетки и т. д.).

У старших дошкольников педагог должен формировать представления об архитектуре, о творчестве, прикладном искусстве живописцев и скульпторов, стимулировать сотворчество со сверстниками и взрослыми в декоративной деятельности; развивать интерес к дизайн-творчеству и использованию его результатов в быту, играх, декоре помещений в детском саду и дома.

Список литературы:

1. Асланова, Е.С. Формирование ценностных ориентаций у младших школьников в процессе дизайн-деятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е.С. Асланова. - Комсомольск-на-Амуре, 2002. – 20 с.

2. Бакирова, Д.М. Дизайн деятельность в детском саду [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pdou.ru/categories/9/articles/2691>. – Загл. с экрана.

3. To‘lqinovna, Y. D. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH METODLARI. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 25-31.

4. Yuldasheva Dilshoda To‘Lqinovna (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BADIY TASVIRLAR ORQALI IZCHIL NUTQNI RIVOJLANTIRISH. Science and innovation, 1 (1), 741-750. doi: 10.5281/zenodo.653521

5. Yuldasheva, D. (2021). AGE AND THE SECOND LANGUAGE ACQUISITION. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 124-130.

6. Tulkinovna, Y. D. (2021). On the Principle of Simple to Complex in the Development of Speech in Young Children. International Journal of Culture and Modernity, 10, 32-35.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH

Qilichova Marhabo Xudoyqulovna

Jizzax davlat pedagogika instituti

“Maktabgacha ta’lim” fakulteti,

“Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish muammolari o‘rganilgan. Maktabgacha ta’lim va tarbiya jarayonlarida matematik tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirishga doir pedagog va psixolog olimlarning fikrlari bayon qilingan. Hamda maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish orqali bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirishda tarbiyachi pedagog faoliyatiga doir tavsiyalar berilgan.

KALIT SO‘ZLAR: maktabgacha ta’lim va tarbiya, elementar matematik tushunchalar, bola, tarbiyachi pedagog, ijodiy fikrlash, tasavvur, masala, mustaqil,

tanqidiy fikrlash, faoliyat, harakat, intilish, natija, shaxs, pedagog va psixolog olimlar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье были изучены проблемы развития элементарных математических понятий в дошкольном образовании. Формирование и развитие математических понятий в дошкольном образовании и образовательных процессах объясняются мнениями ученых-педагогов и психологов. И рекомендации по педагогической деятельности воспитателя по формированию и развитию математических представлений у детей были даны при организации учебных занятий в дошкольном образовании.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:дошкольное образование и воспитание, элементарные математические понятия, ребенок, воспитатель, творческое мышление, воображение, проблема, самостоятельность, критическое мышление, деятельность, действие, стремление, результат, личность, ученые-педагоги и психологи.

ABSTRAKT

In this article, the problems of the development of elementary mathematical concepts in preschool education were studied. The formation and development of mathematical concepts in preschool education and educational processes are explained by the opinions of scientists, teachers and psychologists. And recommendations on the pedagogical activity of the educator on the formation and development of mathematical representations in children were given during the organization of training sessions in preschool education.

KEYWORDS:preschool education and upbringing, elementary mathematical concepts, child, educator, creative thinking, imagination, problem, independence, critical thinking, activity, action, aspiration, result, personality, scientists, educators and psychologists.

Matematika hamma aniq fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi. [1]
Shavkat Mirziyoyev.

Darhaqiqat, matematika barcha fanlarni o'rganishda asos bo'lib xizmat qiladi. Matematik savodxonlik esa bolalikdan o'rgatilar ekan, uning asosida qolgan barcha tushunchalar bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Bolalarga matematikadan ta'lim berish maktabgacha ta'lim va tarbiyadagi o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanib, bunda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularda elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish talab etiladi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya tashkilotlari pedagoglari bolalarda matematik tushunchalarini rivojlantirish uchun pedagogika, falsafa, mantiq, psixologiya va boshqa bir qator fundamental fanlarda o'rganiladigan xususiyatlar va qonuniyatlarni bilish kerak. Bolalardagi matematik bilim hayotdan ajralmagan holda dunyoni chuqurroq, to'laroq o'rganishga imkon yaratadi. Bunda bolalarda matematik tushunchalardan oldin mavjud bo'lgan g'oya katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu g'oya dastlab ularda elementar matematik tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Chunki har bir yangilikdan oldin g'oya paydo bo'ladi, keyin shu yangilik ham kelib chiqqan natijalarni isbotlash uchun umumiy uslubni anglashga va shu natijani umumiy ifodalashga harakat qiladi.

Matematik tushunchalarni rivojlantirish darajasi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Uning shakllanishi doimiy mashq qilishni talab qiladi. Bu mashqlar oila va maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Har bir mustaqil yechilgan masala, tuzilgan masala va masalani echish jarayonida uchragan qiyinchiliklarni mustaqil yengishida matonat shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi.

Psixolog olimlarning fikriga qaraganda, matematik tushunchalarni shakllantirish muammosi murakkab va serqirralidir. O'zining mohiyati bo'yicha har bir fikr ijodiy, past yoki yuqori darajaning mahsulidir. Har bir fikr izlanish va yangilikni yaratish hamda uni ommalashtirishga qaratilgan mustaqil harakatdan iborat.

Adabiyotlar tahlillari shuni ko'rsatadiki, matematik tushunchalarni rivojlantirish mahsulining yuqori darajadagi yangiligi, unga erishish jarayonining o'ziga xosligi va aqliy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatish bilan ifodalanadi. Ayrim mualliflar "bolaning turli fikrlashlari ularning oldida turgan yangi muammolarni mustaqil yechishga, chuqur bilimlarni tez egallashga, qulay imkoniyatga yengil o'tishga undaydi", deb hisoblaydilar.

S.L.Rubinshteynning birinchilardan bo'lib umumiy aqliy rivojlanish borasida qilgan izlanishlari katta ahamiyat kasb etadi. U ruhshunoslikdagi faoliyat toifasini ruhiy izlanishning ob'yekti hamda maqsadi qilib kiritdi va asosladi. Faoliyat nazariyasi asosida S.L.Rubinshteyn faoliyat tushunchasini "sub'yektdan ob'yektga o'tish" deb, izohladi. Hamda faoliyatning ikkinchi bosqichini "ob'yektdan sub'yektga qarab borgan aloqa"dan iborat deb hisoblaydi.

S.L.Rubinshteynning diqqat markazida, inson faoliyati jarayonida faqatgina o'ziga xos bo'lgan shaxs sifatida o'zining xususiyatlarini namoyon etib qolmay, balki undagi ruhiyatning shakllanishi ob'ekt bo'lib aniqlanadi, degan mazmun turadi.[2] «Faoliyat», «harakat» tushunchalarining fundamental psixologik tushunchalari A.N.Leontev ishlarida yoritilgan. "Faoliyat sub'yektning bir-biriga bog'langan realligining o'zaro ta'sir ko'rsatishidir"-deb bilgan A.N.Leontev, "reallikning bola ongida aks ettirilishi «ta'sir»ning natijasi bo'lmay, o'zaro ta'sir, ya'ni bir-biriga duch kelgan jarayonlarning natijasidir"[3, 56-bet]-deb hisoblaydi.

Demak, psixolog olimlar A.N. Leontev va S.L. Rubinshteynning o'qitish amaliyotidagi xulosalariga qaraganda, matematik tushunchalarni shakllantirishda

faoliyat shakllarining ishlanmasi va ishlatilishi hamda ta'limdagi faoliyat tamoyillarining bir-biriga ketma-ket o'tkazilishi eng foydali va natijali yo'nalishdir. Matematik tushunchalarni rivojlantirishda bo'lgan barcha izlanishlar ikki asosiy yo'nalishda olib borilmoqda. Birinchi yo'nalishda matematik tushunchalarning o'ziga xos xususiyatlari ta'riflanadi. Shu nuqtai nazardan muammolarni o'rganishga ko'p olimlarning ishlari bag'ishlangan. Ularda bir necha g'oyalar aniq aks ettirilgan:

a) g'oyalardan biri — bolalarning amaliy faoliyati bajarilishidagi ayrim belgilar ularning har xil birikmalarini ajratib ko'rsatmoqda, ya'ni amaliy masalalarni mustaqil ravishda tuzmoq, bajarish, ijodiy xarakterdagi masalalarni yechish, aniq va yashirin jarayonlarning funksional bog'lanishini tushungan holda bajarishva hokazo;

b) izlanishlarning ikkinchi guruhi matematik tushunchalarni shakllantirishning xususiyatlarini bilim boyligi va uni o'zlashtirish darajasi orqali izohlashni o'z ichiga oladi;

d) uchinchi — matematik tushunchalarni shakllantirishning asosini tarbiyachilarning turli xil (masalan, tushunchalar yig'indisini: qo'shmoq, mulohaza qilmoq, mantiqiy bog'lanishni aniqlamoq, bilmoq) masalalarni yechishda namoyon bo'lgan umumiy qobiliyatlari bilan bog'laydi.

Ikkinchi yo'nalishdagi izlanishlar matematik tushunchalarni shakllantirishning mexanizmi, o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va tushuntirishga bag'ishlangan. Bunda matematik tushunchalarni shakllantirishni shaxs xususiyatlari (kasbga bo'lgan qiziqish, shaxs uchun ijodiy fikrlashning ahamiyati, shaxsning yoshiga xos bo'lgan xususiyatlar) bilan bog'lashga harakat qilingan.

L.S. Vigotskiy ham fikrlashni rivojlantirish muammosini o'rganib, dastlab matematik tushunchalarni shakllantirishni ilgari suradi. Bunda u bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish uchun eng qulay sharoitlarni topish lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikri bo'yicha, bolaning tasavvuri rivojlanishi bilimlarni o'zlashtirish jarayonisiz o'tmaydi, faqatgina o'quv axborotlarining to'plami (bilim, bilish) fikrlashni harakatlantiradi, bolalarning fikrini rivojlantiradi. O'z navbatida matematik tasavvurning hosil bo'lishi bilim va bilishni o'zlashtirish yuqori darajada bo'lishiga dastlabki shart hisoblanadi.[4, 221-bet]

L.S.Vigotskiydan keyingi psixolog va pedagog olimlarning ko'pchiligi bolalarga o'rgatishda, ularning elementar matematik tushunchalarini rivojlantirishda tarbiyachi pedagoglarning bilimi va mashg'ulot o'tishidagi metodikasi bolalarning rivojlanishi uchun muhim shartlardan biri, deb hisoblaydilar.

Demak, bolalarda ilk elementar matematik tushunchalarini shakllantirish va bosqichma-bosqich rivojlantirishda tarbiyachi pedagoglarning salohiyati va ularning kasb mahorati va tajribasi katta ahamiyat kasb etar ekan. Tarbiyachi pedagog matematik bilimlarni bolalarga o'rgatar ekan, avvalambor o'z mahorati

bilan bolani yangi bilimlar olishga yo'naltirishi kerak bo'ladi. Bunda o'qitish jarayonida tasavvurni ishga solish muhimdir. Ya'ni pedagog tarbiyachilar bolalarning egallagan matematik tushunchalarni rivojlanish darajasini e'tiborga olib, ularni keyingi engilroq mashg'ulotlarga jalb etishi kerak.

Bu borada L.S.Vigotskiyning quyidagi tavsiyalarni amaliyotda qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Tarbiyachi pedagog-

- a) bolalarga masalani yechilishini ko'rsatib, xuddi shunga o'xshash masalani o'zlariga yechish uchun beradi;
- b) tarbiyachi boshlab qo'ygan masalani bolaning yechib tugatishini tavsiya etadi;
- d) bolaga murakkabroq masalalarni yechishni tavsiya etadi;
- e) masalaning yechilish tamoyillarini tushuntiradi, yordamchi savollar beradi, muammolar qo'yadi, masalani qismlarga bo'ladi va hokazo.

Shaxs harakatlanmasdan maqsadni aniqlay olmaydi. Boshqacha aytganda, maqsadlar tasvirlanmaydi, asossiz sub'ekt bo'la olmaydi, ular ob'ektiv holatlarda berilgan. Ya'ni, maqsadni topish uchun harakatlanish zarur. Faoliyatimiz, harakatimiz qanchalik har xil bo'lsa, maqsadni aniqlash, oldindan ko'ra olishimkoniyati shuncha ko'proq bo'ladi.

Fikrlashning chuqurligi matematik aniqligi va masalaning mohiyatiga kirib borish qobiliyatida, asosiysini ikkinchi darajalidan ajrata bilishda ifodalanadi. Fikrlashning faolligi masalani yechishga qaratilgan tirishqoqlikning doimiyligida aks etadi. Fikrlashning tanqidiyligi esa masalani yechish yo'li to'g'ri tanlanganligiga baho bera olish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Faoliyat usulining unumliligi, natijaning to'g'riligi faoliyatni doimo me'yorda saqlash qobiliyati bilan ifodalanadi.

Ratsional fikrlash esa turli parametrlarga qo'yib faoliyat usullarini taqqoslash qobiliyati, masalani yechishda kam vaqt sarflanadigan usullarini topa olish bilan belgilanadi. Fikrlashning aniqligi qo'yilgan muammo yoki berilgan masalaning boshqa usullardan farqli usul bilan yechishdir. U ko'pincha fikrlashning teranligi va chuqurligi natijasida namoyon bo'ladi. Fikrlashning mustaqilligi masalaning yechish usulini mustaqil, yordamsiz topa olishida, faoliyatning oraliq hamda oxirgi natijalarini ko'ra bilishda, fikr-mulohazalarining mustaqil, erkin va asosliligida ifodalanadi.

Matematik tushunchalarni shakllantirishda intuitsiya muhim ahamiyatga ega. Bu erda intuitsiya bolalarda birdan xayolga kelgan fikr, muvaffaqiyatli g'oyadek namoyon bo'ladi.

Matematik tushunchalarni shakllantirishda I.Ya.Lerner va M.N. Skatkin ishlab chiqqan uslublar turkumlariga tayaniladi.

Ushbu turkumlashda uslublar quyidagilarga bo'linadi:

- 1) tasvirli tushuntirish yoki axborot uslubi;
- 2) reproduktiv (yodda saqlash, eslash) uslubi;
- 3) muammoli ifodalash uslubi;

4) qisman izlanish uslubi;

5) izlanish uslubi.

Tasvirli tushuntirish uslubiga tayyor bilimlar va faoliyat uslublarini eslash (yodda saqlash) kiradi. Muammoli ifodalash uslubi esa matematik va aniq bilimlarni yodda saqlashni o'z ichiga oladi. Qisman izlanish uslubida fikrlash va yodda saqlash elementlari qo'shilib keladi. Izlanish uslubi esa ijodiy faoliyatni taxmin etadi.

Demak, ushbu uslublar bolalarda matematik tushunchalarni o'zlashtirilishini, bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydi, tarbiyachi pedagoglarni esa ijodiy faoliyat tajribasini yanada oshirishga yo'naltiradi.

Demak, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida elementar matematik tushunchalarni rivojlantirishda masalalar yechishning sodda shaklidan foydalanish kerak. Bunda asosan tasavvurlarni yanala rivojlantirish talab etiladi. Bolalarda tasavvurlarni rivojlantirishda esa tarbiyachi pedagog yuqorida ko'rsatilgan metodlar asosida mashg'ulotlarni tashkil etish talab etiladi.

Shuningdek bolalarning matematikaga doir tushunchalarini yanada rivojlantirishda o'yinli mashg'ulotlarni tashkil etish ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki o'yin bolalarning kelajakdagi o'quv va mehnat faoliyati, kishilarga, atrof tabiiy muhitga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydigan eng asosiy texnologiya hisoblanadi. O'yin faoliyati asosida bolaning bilish faoliyati rivojlanadi, u ijodiy, mustaqil fikrlashga o'rganadi, qobiliyatlari shakllanadi.[5, 221-bet]

O'yin faoliyati orqali bolalarning matematikaga oid bilimlarini rivojlantirish albatta ularning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Prezident Sh.Mirziyoyev olimlar va yoshlar bilan fikr almashti. 31.01.2020. <https://uza.uz/uz/posts/>

2. Xaliqov F, Qilichova M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish usullari. Maktabgacha ta'lim elektron jurnali. Jizzax. 2021.09.11.

3. Qilichova M.X. Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni // Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 10. – C. 917–921.

4. Kilichova M.K. et al. Issues of formation of ecological knowledge and culture in preschool educational institutions // Asian journal of multidimensional research. – 2021. – T. 10. – № 4. – C. 666–670

5. Prezident Sh.Mirziyoyev olimlar va yoshlar bilan fikr almashti. 31.01.2020. <https://uza.uz/uz/posts/>

6. Fazilova D.X.Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv-uslubiy majmua. jizzax, 2021, 47-48-betlar.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-4312-sonli Qarori. 2019 yil 8 may. <https://lex.uz>.

8. Qilichova Marhabo.Mangulikka daxldor siymo.Kasb-hunar ta'limi jurnali.2022-yil.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KITOBGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI TARBIYALASHDA OILANING O'RNI

Shomuratova Sevinch Quvondiq qizi

Urganch davlat universiteti “Maktabgacha ta'lim metodikasi”

kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda ularni faol kitobxonga aylanishi muhimligini hisobga olgan holda ota-onalar bilan birgalikda ish olib borishi va ularga quyidagi tartibda tavsiyalar berib o'tishi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkiloti, ota-onalar, kitob, kitob mutolaasi, kitobxonlik, badiiy adabiyot

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son Farmoni bilan yurtimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha qaror qabul qilindi. Ushbu qarorda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab quvvatlash milliy dasturini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha “yo'l xaritasi” dasturi tasdiqlandi. Ushbu qaror doirasida kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora - tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Mazkur qaror ijrosini ta'minlash maqsadida barcha davlat va nodavlat tashkilotlari hamda ularning bo'limlarida qarorda belgilangan vazifalarni hal etishga qaratilgan chora tadbirlar asosida rejali va maqsadli ishlar yo'lga qo'yildi. Ayniqsa, mamlakatimiz bo'ylab “Yosh kitobxon oila”, “Yosh kitobxon” tanlovlarining yo'lga qo'yilishi va g'olib kitobxonlar turli sovg'alar bilan taqdirlanishi bunga misol bo'la oladi. Xususan, maktabgacha katta yoshdagi

bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun albatta oilada va maktabgacha talim tashkilotlarda bolalarni kitobga mehrini uyg'otish uni sevishtirishga, asrab –avaylashga o'rgatishimiz lozim. Bunda ayniqsa, oilada bobo –buvisi, ota –onasining maktabgacha talim tashkilotlarida esa tarbiyachi va pedagoglarning o'rni kattadir.

Bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni har bir yosh bosqichida bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirib borish masalalarini ko'rib chiqamiz. Ilk yoshdagi bolalarning badiiy asarlarni qabul qilishining asosi - bu ularga nisbatan emotsional javob, turli xil ohanglarni ilg'ab olish, ularga munosabat bildirish, imkoniyat darajasidagi adabiy asarlar qahramonlarini tanib olish va ular haqida qayg'urishdir. Ushbu yoshdagi bolalar uchun kichik shakldagi she'riyat, ya'ni: folklor va mualliflik she'riyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bosh qahramonlari bolalar, hayvonlar bo'lgan, o'yinli va maishiy vaziyatlar, bayon qilingan asarlar, bolalarga juda qiziqarlidir.

Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida kichikintoylarning yoshiga, qiziqish, fikrlash doirasiga mos tarzda yozilgan badiiy asarlarga keng o'rin ajratilgan. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida badiiy adabiyot "Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari" sohasiga kiritilgan. Zero, badiiy adabiyot bolalarning lug'at boyligini, nutqini, fikrlash qobiliyatini o'stirishda, savodga tayyorlashda muhim xizmat qiluvchi vositalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki badiiy adabiyot sa'natning alohida, o'ziga xos turlaridan biridir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda ularni faol kitobxonga aylanishi muhimligini hisobga olgan holda ota-onalar bilan birgalikda ish olib borishi va ularga quyidagi tartibda tavsiyalar berib o'tishi mumkin;

1. Avvalo, o'zingiz faol, qiziquvchan bo'lishga harakat kiling.
2. Bolaga savollar berib, o'zining olami va kitob olami o'rtasida aloqa bog'lashiga yordam bering.
3. Bolaga tanish bo'lgan biron bir hayvon, tabiat predmeti yoki xodisasi haqida

o'qiyotganda o'qishni qandaydir savol bilan bo'lish, masalan, muayyan predmetning rangi haqida savol berish.

4. Bolada savol berish istagini rag'batlantirishga harakat qiling, asar qahramonlari, syujetiga qiziqishini uyg'oting. Eng qiziq joyda o'qishni to'xtatib, hikoyaning davomini o'ylab topishni bolaga taklif qiling.

Turli adabiy janrlar turlicha usulda etkazishni talab qiladi. Ilk yoshdagi bolalarga ertakni kitobdan o'qib emas, balki uni aytib bergan ma'qul; bu emotsional ta'sirni kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida ertakning asosiy mazmunini tushunishga yordam beradi. Katta yoshli odam kitobga emas, bolalarga qaraganida u xuddi har bir bola bilan suhbatlashgandek bo'ladi va shu bilan monologik nutqni eshitish hamda tushunishdek muhim qobiliyatni tarbiyalaydi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda badiiy adabiyot o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, uyda kitob o'qishni tashkil etishda ota-onaning o'rnini alohida ahamiyatga ega. Chinakam savodli kitobxonni tarbiyalash uchun bolada badiiy adabiyotni qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish lozim. Psixologlarning fikricha, bu jarayon zahirida bolaning intellektual, bilim olishi, hissiy faoliyati mujassamlashgan.

Maktabgacha yoshdagi bola o'ziga xos kitobxon: duch kelgan barcha asarlarni u eshitish orqali qabul qiladi. Xayolida gavdalanadigan timsollar va manzaraga unda ikki xil ta'sir paydo bo'ladi. Bir tomondan, unda duch kelgan barcha narsalarni jonlantirishga hamda o'yinlar olami va xayollar og'ushida yashashga moyillik xos bo'lsa, ikkinchidan, u bu timsollarning xaqiqiy emasligini tushunadi va badiiy asar qahramonlarini real odamdan farqlay oladi. Bolaning xayolot olami, kitob sahifalarini jonlantirishga intilishi juda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu - o'z ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkoniyatidir.

Bolalarni kitob o'qishga qiziqtirishda uyda bolalar kutubxonasini tashkil etish, yangi kitoblarni to'plashda bolalar bilan maslahatlashish ham samarali natija beradi.

Uy kutubxonasida bolalar uchun mo'ljallangan kitoblarning quyidagi turlari bo'lishi mumkin:

- bolakayni qurshab turgan atrof-muhitdagi predmetlar aks ettirilgan kitob-o'yinchoqlar;

- muqovasi matnda so'z yuritilayotgan predmetning shakli bo'yicha kesilgan kitoblar;

- harakatlanadigan figurali kitob-panoramalar.

O'sib kelayotgan bolaning o'zbek va xorijiy bolalar badiiy adabiyotining turli namunalari (proza, she'riyat va dramaturgiya), turli janrlardagi adabiyotlar (hikoyalar, she'rlar, muallif ertaklari, qissalar, o'zbek xalq ertaklari), xalq og'zaki ijodi (ko'shiqlar, hazil-mutoyiba, sanoqlar, topishmoqlar, maqollar, xalq ertaklari va hokazolar) bilan tanishtirib borish zarur.

Bolaning kitob bilan muloqotini to'ldirish va rang-barang qilish uchun bolalar badiiy va folklor asarlarining fono va videotekasini to'plash maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Oilada ilk yoshdagi bolalarga badiiy adabiyotni tanishtirish jarayonida ularda bilish va nutqiy qobiliyatlarini hamda nisbatan tegishli munosabatni rivojlantirish zarur.

Bilish qobiliyati: kattalarning hikoya yoki kitob o'qishlarini diqqat bilan tinglash, tanish asarlarni esda saqlab qolish va uni takror tinglaganda ertak, hikoya, illyustratsiya, o'yinchoqlar qahramonlarini tanib olish, she'rlar qatorlari, kichik shakldagi asarlar matnini esda saqlab qolish.

Nutqiy malaka: asar, sanoq she'r, o'yinlar, qo'shiqlar va she'rlar mazmunini so'z, imo-ishora, harakat orqali tasvirlash; so'zni va tanish she'rlar qatorlarini bilib olish, ularning ayrimlarini yoddan aytib berish;

Munosabat: badiiy asar bilan uchrashuvdan xursandchilikni, emotsional hamkorlikdan quvonchni va birgalikdagi qayg'urishlarni ifodalash. Tarbiyachi bolani kattalar va bolalar bilan birgalikda she'rlar, qo'shiqlar aytishda ishtirok etishga, tovushlar, jarangdor qofiya, so'zlar bilan o'ynashdan zavq olishga undaydi.

Bolaning o'zlashtirish darajasi quyidagilarda ifodalanadi: Bola kitob tinglash, o'yinda ishtirok etish haqidagi taklifga faol javob beradi. Uning o'zi

kattalardan she'rlar, ertaklar o'qib berishni iltimos qiladi. Qabul qilishga oson qo'shiladi. Asar mazmuniga oid savollarni diqqat bilan tinglaydi va ularga javob beradi. Matnga mos o'yin harakatlarini bajaradi. Tinglagan asarlarining mazmunini biladi, illyustratsiyalarda tanish asar epizodlari va ularning qahramonlarini taniydi. O'qilgan kitobga nisbatan yorqin munosabat bildiradi; kuladi, quvonadi, yig'laydi, qo'shiqlar, sanoq she'rlarni jo'r bo'lib aytishda faol ishtirok etadi.

Ilk yoshdagi bolalarda yuqorida aytib o'tilgan bilish, nutqiy qobiliyatlarni, badiiy asarga nisbatan munosabatni shakllantirish uchun ularga badiiy asarlarni tanishtirish metodikasini bilish va uni to'g'ri qo'llay olish zarur.

Bolalarda kitobga qiziqish uyg'otishda bolada ko'plab har-xil, katta-kichik, oddiy va chiroyli kitoblarning bo'lishi, ammo eng muhimi, kitoblarni unga hammasini birdan ko'rsatmaslik, har gal yangilik kiritish uchun, asta-sekin tanishtirib borish maqsadga muvofiqdir.

Hatto juda o'qib berishni xohlaganda ham, bolaga notanish kitobni zo'rlab tiqishtirish kerak emas. Yaxshisi, bir oz vaqtdan keyin uning o'zi ushbu kitob bilan kiziqib qolsin. Bolaning e'tborini tortish uchun uni ko'rinadigan joyga qo'yish, yoki bolaning ko'z o'ngida uni qiziqish bilan o'qish, keyin undan biron bir qiziqrok parchani o'qib berish mumkin. Ota-onaning badiiy adabiyotni berilib o'qishga harakat qilishi, parchalarni keltirishi, taassurotlari bilan o'rtoqlashish ham bolani kitobga yaqinlashtiradi.

Qiziqish bilan kitob o'qiyotgan kattalarni ko'rgan bolakayda kitobga ijobiy munosabat, o'qish zavqli ekani haqidagi tasavvurlar paydo bo'ladi. Yangi kitob o'qishni butun oila uchun bayramga aylantish, barchaning unda ishtirok etishi va o'zining taassurotlari bilan o'rtoqlashgisi bolada kitobga qimmatbaho sovg'a sifatida munosabat bildirishiga olib keladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, badiiy adabiyotni o'qish uchun zarur sharoit yaratilgan taqdirdagina, u yaxshi qabul qilinadi, ya'ni bolani tizzaga o'tkazib, birgalikda kitobning muqovasini tomosha qilish, uning nomi va muallifining ism-familiyasini o'qish, so'ng kitobda nimalar yozilgani haqida taxmin qilish, kun

tartibida kitob o'qish uchun ajratilgan ma'lum vaqtning ajratilishi, kattalar bolaga nafaqat kitob o'qib berishi, balki o'qilgan kitob haqida suhbatlashishi, asarga ijodiy yondashishga undashi, asarning mazmuni bo'yicha rasm chizishi ham bolalarda kitobxonlik madaniyati shakllanishiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldosheva J.G, Pulatova .D “ Ta'limda o'yinli texnologiyalar samaradorlik omili sifatida”. Zamonaviy ta'lim / Sovrimennoy Obrazovanie 2014
2. Nurmatova, s., & Ilhomova, d. (2024). Boshlang 'ich sinf o 'quvchilarining darsga ijobiy munosabatlarini shakllantirishda bolalar adabiyotining roli. *interpretation and researches*.
3. Shavkatbekovna, N. S. (2023). Formation strategies of positive attitudes towards the lesson in foreign countries. *international journal of pedagogics*, 3(12), 126-131.
4. Shavkatbekovna, N. S. (2023). Inklyuziv talimda darslarni tashkil etishning zamonaviy tendensiyalari. *science and innovation*, 2(special issue 5), 212-216.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Asqarova Dilafruz Ibroximovna

Farg'ona davlat universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA:

Bugungi kunda xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quv-metodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualarni ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning birinchi bo'g'inidir. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalardan biri kichkintoylarni maktab bosqichida o'qishga tayyorlashdir.

Kalit soʻzlar: maktabgacha taʼlim, Innovatsiya, pedagogik texnologiya, maktabgacha yosh, oʻquv metodik majmualar, samaradorlik

Taʼlimda innovatsion jarayonlar amaliyotga tatbiq etiladi, uning maqsadi taʼlim, ishlab chiqarish, iqtisodiyot va jamiyatda innovatsion jarayonlarni amalga oshirishga qodir ilmiy tafakkur uslubiga ega, rivojlangan kasbiy madaniyatga ega, barkamol mutaxassisni tayyorlashdir. Yuqoridagilarni xulosa qilsak, zamonaviy pedagogik innovatsiyalarda innovatsiya pedagogik faoliyatni yangilashning yaxlit nazariy, texnologik va uslubiy tushunchasi sifatida ifodalanishi, uning belgilangan darajada bajarilishini taʼminlash, yangi bir narsani oʻqitishning maqsadi, mazmuni, usullari va shakllariga kiritish vositasi va jarayoni sifatida namoyon boʻladi va tarbiya jarayonini tashkil etadi.

Innovatsiya - bu taʼlim taʼlim tizimining xususiyatlarini yaxshilaydi, barqaror elementlarni (yangiliklarni) kiritadi.

Pedagogik innovatsiyalarning mezonlari yangilik, optimizm, samaradorlik, kontseptuallik, izchillik, insonparvarlik, anʼana bilan uzviylik, ilmiy tus va ilmiy-uslubiy taʼminotning yetarliligi, amalga oshirish va tarqatish uchun shart-sharoitlar sifatida infratuzilmaning mavjudligidir.

Innovatsion pedagogik texnologiyaga asoslangan taʼlim jarayonida pedagog faoliyati va bola faoliyati doirasi aniq belgilanadi, taʼlimni tashkil etishning aniq texnologiyasi koʻrsatiladi. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan maktabgacha yoshda tarbiyachining mahorati, uni innovatsion pedagogik texnologiyalarni taʼlim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, taʼlimning yangidan yangi usullarini izlashi, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. Shuning uchun ham boʻlajak maktabgacha taʼlim yoʻnalishi tarbiyachilarini kelgusi faoliyatga tayyorlashda, pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishga tayyorlash bugungi taʼlimning oldiga qoʻyilgan talablardan biridir.

Chunki innovatsion pedagogik texnologiyalar, birinchidan, bolalarni bilim, koʻnikma va malakalarini oson va qiziqib oʻrganishlari uchun imkoniyat yaratsa,

ikkinchidan, tarbiyachining ham professional o'sishiga, ham ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi.

Hozirgi kunda ta'lim mazmuniga alohida e'tibor qaratilib, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida pedagogik texnologiyalardan, axborot kommunikatsiya vositalaridan keng foydalanilmoqda.

Bolalarni maktabga tayyorlashda ularning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida innovatsion pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Faoliyatlarni tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi.

Bola hayotida maktabgacha ta'lim davri muhim o'rin tutadi. Shu bois maktabgacha ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi.

Bu davrda bolaning zihnini o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bolalarni maktabga tayyorlashda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi.

Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'im jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'im jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'im jarayonida bolalar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. Bilish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi.

Hozirgi davrda innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Innovatsion pedagogik texnologiya bolalar qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta'lim shakllarini amalga oshirish uchun ko'zlangan natijaga erishishda eng qulay yo'l va usullarni tanlash va ishlab chiqish mahorati ekan, u haqiqatdan ham ta'lim jarayoni unumdorligini oshiradi, bolalarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, bolalarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son
2. Avliyoqulov N.X., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2008-yil
3. Askarova, D. (2022). FORMATION OF CREATIVITY AND BOOKREADERS' QUALITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Science and innovation, 1(B8).
4. Askarova, D. I. (2022). The Role Of Folk Pedagogy In The Development Of Creativity Of Students Of Higher Educational Institutions. Oriental Journal of Social Sciences, 2(02).
5. Dilafruz, A. (2022). Factors of Formation of Gender Characteristics in Preschool Children and Family. Innovation In The Modern Education System, 2(18).
6. Mallayev O. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. 2000-yil

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Umida Karimova Sharipovna

QashqadaryoVPYMO‘MM katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada MTT tarbiyachilarining maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari, hamda MTTda to‘garak ishlarini tashkil etish yo‘llari yoritib berilgan

Kalit so‘zlar: Mustaqil badiiy ijodiy faoliyat, ijodkorlik ko‘nikmalari, go‘zallik muhiti, ijodiy munosabat, faollik, mustaqil fikrlash, bola ijodkorligi, voqelikni idrok qilish, emotsional ta’sir, fantaziya.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning **ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha mashg‘ulotlar** bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo‘lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do‘stona munosabatda bo‘lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. O‘yin orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish eng yaxshisiir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolajonlarni har tomonlama intellektual, estetik jihatdan shakllanishiga sharoit yaratish, rivojlangan ijodiy shaxs bo‘lib voyaga yetishlariga yordam tashabbusni rivojlantirish, fantastika, katta maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlik, har xil to‘garak turlari va amaliy faoliyat jarayonida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish bugungi kundagi maktabgacha ta’lim tashkilotlari oldida turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini aniqlash. Tashhisning maqsadi bolaning qaysi turiga ko‘proq mos kelishi va u qanday tasavvur paydo bo‘lganligini aniqlashdir. Bu maxsus testlarni o‘tkazadigan psixologlar yordamida amalga oshirilishi mumkin, natijada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o‘yinlarni tanlash mumkin bo‘ladi. Psixologlarning tadqiqotlariga ko‘ra, uch yoshga kelib, barcha bolalarda tasviriy san'at qobiliyati taxminan bir xil darajada.rivojlana boradi Shuning uchun, bolaning maxsus iste'dodini ko‘rsatishini kutib va bundan keyin uni rivojlantirish kerak emas. Badiiy qobiliyatni rivojlantirish uchun har bir bola uchun bir nechta oddiy sharoitlarga rioya qilish mumkin. Siz o‘zingizning qadamingiz bilan harakat qilishingiz kerak: boshida, bolani chizish bilan qiziqtirish, keyin uni hayoliy

tasvirlarni ko'chirishga qiziqish ko'rsatish va faqat chuqurroq o'qish uchun bolaning tasviriy san'at asoslarini o'rgatishni boshlashi aniq bo'lganidan keyin uni qo'llab-quvvatlash, bolaning faoliyatini maqtash va uni rag'batlantirishni unutmaslik lozim.

Bolalarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish bolalar musiqa asarlari va asboblari bilan tanishishdan boshlanadi. MTT tarbiyachilar bilan ushbu tasavvurlarni qaysi tarkibga olib keladiganini tahlil qilish foydali bo'lsa, birgalikda tadqiq qilish tavsiya etiladi. Ota-onalar bolaning musiqiy qobiliyatini rivojlantirishda faol ishtirok etishi kerak.

Ijodiy qobiliyatlari intellektual rivojlanish bilan bir xil muhim rol o'ynaydi. Axir biz bilimni aqliy uchun oziq-ovqat deb hisoblasak, unda ijodkorlik ruh uchun oziq-ovqat deb nomlanishi mumkin. Bolalarda ijodiy faollikni o'stirish jarayonida oddiy mehnat ko'nikmalari, zarur uy ahloqiy sifatlar : mustaqillik, maqsadga intilish, topshirilgan ish uchun ma'suliyatni xis qilish, qat'iylilik, tengdoshlarga xushmolalik sifatlari shakllantiriladi.

- Bolalarni mehnat faoliyatiga rahbarlik qilish uchun:
- mashg'ulotlar orqali xosil bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish
- Mehnatga nisbatan muhabbatni tarbiyalash
- Ijodiy faollikka oid ko'nikmalarni shakllantirish
- Buyumlar tayorlash jarayonini rejalashtirish
- Badiiy didini o'stirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etilayotgan turli to'garaklar bolalarning har tomonlama kamol topishiga, aqlan, jismonan, ma'nan tarbiyalanishiga yordam beradi, bolalarda badiiy ijodkorlikni o'stiradi, ularni o'rab turgan go'zallik muhitini chuqur his etishga o'rgatadi, o'z mehnati, ijodidan zavqlanish, mehnatdan qochmaslik, ilm olishga, turli tillarni bilishga, ijod qilishga qiziqish, bo'sh vaqtini bekor o'tkazmaslik kabi sifatlatlarni shakllantiradi.

Darhaqiqat, maktabgacha yoshdagi bolalarni turli to'garaklarda shug'ullantirish orqali ular tomonidan har tomonlama bilimlarni egallashi, psixik jarayonlarning rivojlanishi, ijodiy qobiliyatlarini o'sishi, dunyoqarashini shakllanishi, ijobiy xulq-atvor odatlarini o'zlashtirilishi rivojlanishiga erishiladi.

Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tarbiyachilar yoki chetdan taklif qilingan mutaxassislar bolalar bilan turli xil ta'lim-tarbiya ishlarini olib boradilar. Bunday ishlar to'garak ishlari deb ataladi. To'garaklar MTTda bolalarni tarbiyalash tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu ishlardan bolalar shaxsini kamol toptirish maqsadida keng foydalaniladi.

To'garaklar maxsus tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya va madaniy ishlardan iboratdir. Bularga bolalar badiiy ijod to'garaklari, sport to'garaklari, ilmiy to'garaklar kabilar kiradi.

To'garaklar o'ziga xos xususiyatlari bilan mashg'ulotlardan farq qiladi. Bu ish ixtiyoriy asosda tashkil qilinadi. Ota-onalar farzandlarini o'z qiziqish va layoqatlariga qarab MTTdagi turli to'garaklarga qo'yadilar, mashg'ulotdan tashqari vaqtda o'tkazilayotgan ommaviy va yakka tartibdagi ishlarda ham o'z istaklari bilan qatnashadilar.

To'garaklarning yana bir xususiyati shundaki, bu ishda bolalarning mustaqil ishlari asosiy o'rin tutadi. To'garaklarda mustaqil ishlar uchun imkoniyatlar yaratiladi.

To'garaklar mashg'ulotda olib boriladigan o'quv-tarbiya ishlarini mustahkamlaydi va to'ldiradi, bolalarni pedagogik ta'sirga to'la jalb etishga, mashg'ulot uchun ajratilgan vaqt ichida amalga oshirish qiyin bo'lgan ishlar amalga oshiriladi.

To'garaklardagi ishlar jarayonida mehnat va o'quv mashg'ulotlari bilan o'yin-kulgu, hordiq chiqarish tadbirlari o'zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

To'garakdagi ishlardan ko'zda tutilgan maqsad bolalarda turli sohalar bo'yicha qiziqishlarni yuzaga keltirish, ularni rivojlantirish va tarbiyalashdir. Bolalarning hayotini chinakamiga madaniy qilish, ularni jamoa bo'lib yashashga, ijod qilishga o'rgatishdan iboratdir.

To'garakdagi ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan ifodalanadi. Bu muammolarni ijobiy hal qilish uchun to'garakdagi ta'lim-tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi mumkin:

- ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bolaning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash;
- milliylikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish;
- pedagoglar va bolalar orasidagi o'zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish.

Bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat, jismoniy, nafosat, ekologik, huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy jihatdan shakllangan kishilar qilib tarbiyalash mashg'ulot jarayonida boshlanadi. Biroq bolalarning kundalik o'sib borayotgan ehtiyojlari, qiziqishlarini faqat mashg'ulot jarayonida olib borib bo'lmaydi. Bunday ko'p qirrali qiziqishlarni to'garakdagi ijodiy ishlar bilan uzviy bog'lash asosidagiina qondirish mumkin.

To'garaklar bolalar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashini to'g'ri shakllantirishga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan bog'lashga zamin yaratadi.

To'garakdagi ishlarning tarbiyaviy ta'siri bolalar jamoasining xilma-xil ishlarini qanday yo'lga qo'yishlariga bog'liqdir. Mashg'ulotdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki har xil bolalarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning qiziqishlari, mayillari, tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi. Mashg'ulotdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong va axloq odatlarini tarkib toptirishning eng muhim omilidir.

To'garaklar bolalarni ijodkorlikka da'vat etuvchi tarbiyaviy maskandir. Bolalarning to'garaklardagi faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy, munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sish samarasi yuqori bo'ladi. Ular orqali bolalar jamoada ishlashni o'rganadilar, ijtimoiy mehnat, ijod, yaratuvchanlik quvonchini his qiladilar, jamoatchilik fikriga bo'ysinishga, jamoa bo'lib ishlashga odatlanadilar. Mashg'ulotdan tashqari vaqtda tashkil etiladigan to'garaklar faoliyati unda qatnashuvchilarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi hamda yosh xususiyatlariga ko'ra belgilanadi.

To'garaklar – bolalarning turli xil qiziqish, istak va xohishlarini qondirish, qobiliyatlarini o'stirishni ko'zda tutuvchi ommaviy-ixtiyoriy birlashmadir. To'garaklar faoliyat darajasining kengligi va ko'p qirraligi bilan ajralib turadi. Bir to'garakda 10-15 nafar yoki undan ko'proq bolalar qatnashi mumkin.

To'garaklar bolalarning qiziqish va istaklari asosida tashkil qilinadi. Asosiy maqsad, vazifa bolalarning ijod, fan, texnika va san'atga bo'lgan qiziqishlarini qondirish, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini o'stirish, bilimlarini chuqurlashtirish va amalda sinab ko'rish, ijodkorlik sifatlarini shakllantirishdan iborat.

Ilmiy to'garaklar – ularning asosiy maqsadi to'garak a'zolarining ma'lum o'quv predmetiga bo'lgan qiziqishlariga tayangan holda, ular bilimini kengaytirish, chuqurlashtirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish, mustaqil ishlarni o'rgatish hamda amaliy ko'nikmalar hosil qilishdan iboratdir.

Sport to'garaklari. Jismoniy tarbiya sportlarining turlari juda ko'p. Ularning maqsadi bolalarni jismoniy chiniqtirish, sog'ligini muhofaza qilish, sohalar bo'yicha qobiliyatlarini rivojlantirish, mehnat va Vatan mudofaasiga amaliy tayyorlashdan iborat.

Badiiy to'garaklar – adabiyot, musiqa, drama, tasviriy san'at kabilar bolalar o'rtasida badiiy havaskorlikni o'stirish, estetik didi va ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalashdan iborat.

Мактабгача та'лим ташкилотларида олиб борилган tadqiqotlar va amaliy ishlar bolalarga berilgan ta'lim natijasida ularda maktabgacha yoshdan boshlab, ijodkorlik rivojlanishini ko'rsatadi. Ijodkorlik maktabgacha yoshdagi bolalarda rasm chizish, loy va plastilindan o'yinchoqlar yasashda ijodiy faoliyat ko'rsata olishlarini isbotladi. Albatta bolalar ijodkorligi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, kattalar ijodkorligi mezonlariga javob bera olmaydi. Bolada ijod kurtaklarini rivojlantirish vazifalari uning yoshiga xos anatomik, psixologik xususiyatlariga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. PQ-4312-sonli qaror. 2019 yil 8 may.
- 2.O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi– T.:2022
- 3.“Ilm yo'li” variativ dastur 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash. T.: 2019
4. Grosheva I.V., Djanpeisova G.E., Mikailova U.T., Ismailova M.A., Kenjabaeva D.A., Gulyamova N.B., Miftaeva N.A “O'yin orqali ta'lim berish” Uslubiy qo'llanmasi, T — 2020

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ҲИССИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Кадинова Шахноза Худойбердиевна ТерДПИ,
Мактабгача таълим методикаси кафедраси катта ўқитувчиси (PhD), доц.
Мактабгача таълим йўналиши 201- гуруҳ, 2-босқич талабаси
Чориева Дурдона Абдираим қизи

Аннотация. Мактабгача таълим муассасаларида мунтазам ташкил этиладиган, тарбияланувчиларни Ватанга садоқат, миллий ғурур ва буюк аждодлар маънавий меросига ҳурмат руҳида тарбиялашга қаратилган маънавий-маърифий, тарбиявий ишлар жараёнида халқимизнинг бой маънавий-маданий мероси, шарқона ва умумбашарий қадриятлар асосида мамлакат, миллат келажагини белгилайди.

Калит сўзлар: инновация, мактабгача таълим, миллий ғурур, қадрият

Резюме. Богатое духовное и культурное наследие нашего народа, будущее страны и нации определяет будущее страны в процессе духовно-просветительской работы, которая регулярно организуется в дошкольных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: инновация, дошкольное образование, национальная гордость, ценность

Summary. The rich spiritual and cultural heritage of our people, the future of the country and nation determines the future of the country in the process of spiritual and educational work, which is regularly organized in preschool educational institutions.

Keywords: innovation, preschool education, national pride, value

Мактабгача таълим ташкилотлари халқнинг бой маънавий ва интеллектуал мероси ҳамда умумбашарий қадриятлар асосида шахс тарбиясининг инсонпарварлик йўналишини жорий қилишни тақозо қилади.

Ҳозирги давр, яъни —миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши ёш авлодда айниқса, мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларида шаклланиб бораётган миллий ғурур туйғусини янада ўстириш, ривож топтиришни талаб этмоқда.

Ғурур – сўзи фахр, ифтихор, фахрланиш, мағрур, кувонч, каби маъноларни англатади. Мумтоз шеърят ва насрларда, фахрия ва дostonларда, халқ оғзаки ижодида ҳам юқоридаги сўзлар маънодош (синоним) ларидан фойдаланилган.

Ўзбек тилининг изохли луғатида ғурур сўзига қуйидагича шарҳ берилган. Инсоннинг бирор нарсадан мамнун бўлиб, фахрланиш ҳисси, фахр ифтихор ҳисобланади.

Миллий ғурур – муайян миллатнинг тарихий ўтмишидан, миллий қадриятлардан, жаҳон миқёсида асрлар оша тан олиниб келинаётган фан, дин, адабиёт, санъат ва маданият ютуқлари ва уларни яратган даҳолардан тарихий обида ва ёдгорликлардан миллий урф-одатларидан фахрлана олиш ҳиссидир.

Миллий ғурур туйғуси шахсда қуйидаги шаклларда намоён бўлади:

- миллатнинг ютуқлар, обрў-эътибори билан фахрланиш, уларнинг муаммоларига бефарқ қараб турмаслик;
- ўз эли, миллатига жонкуярлиги;
- ўз миллатининг моддий-маънавий меъросини асраб-авайлаш;
- халқ одатлари, анъаналари, қадриятларини ҳурмат қилиш, уларни бойитиш ва такомиллаштириш;
- ўз миллатига меҳр-муҳаббатини амалий фаолиятда намоён қилиш кабилар.

Ғурур сўзи ўзлигини англаш, миллий ғурур эса миллий ўз-ўзини англаш билан бевосита боғлиқдир. Тилини, динини, тарихини, аجدодларининг мазмунли ҳаётини, оламшумул кашфиётларини яхши билган, ўрганган кишига ўзининг кимлигини англаши мумкин ва унинг қалбида вужудида ва руҳида фахрланиш туйғуси вужудга келади. Зотан, миллий ғурур миллатнинг кадр-қимматини, ор-номусини, шон-шарафини тушуниб етган, англаган инсондагина бўлади. Демак, ҳар бир зиёли, ҳар бир педагог олдида ёш авлод қалбида миллий ғурурни таркиб топтириш ва

ривожлантириш вазифаси турибди. Айниқса, мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларида миллий ғурурни таркиб топтириш ва тарбиялаш ниҳоятда муҳим бўлиб, унинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд.

Ўзбек тилининг изохли луғатида ғурур сўзининг иккинчи бир шарҳи ҳам бор: инсоннинг ўз кадр-қимматини билиш, уни ҳурмат қилиш ҳисси, ўз қадрини, ўзлигини билмагунча, ўзида миллатни ҳимоя қилиш туйғусини камол топтургунча, ўтмишининг ҳам, эртасининг ҳам қадрига етмайди. Ғурури бор одам халқнинг, ғурурли халқ эса Ватаннинг обрўсига обрў, шуҳратига шуҳрат қўшади.

Баъзан ғурур сўзи кибрланиш, кибру ҳаво, гердаиш, ўзига бино қўйиш, манманлик сингари маъноларни ҳам ташийди. Биз ижобий маънодаги ғурур ҳақида фикр юритамиз.

Дарҳақиқат, агар юрагида ғурур бўлса, инсон ўзидаги бор имкониятларини ишга солиб, иродасини расо ушлаб, барча хислат ва фазилатларини юзага чиқаришга интилади.

Мактабгача ёшдан болаларда миллий ғурурни тарбиялаш ақлий, ахлоқий, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, экологик, эстетик, бадий, диний тарбиянинг таркибий қисмларига яхлит жараён сифатида қарашни тақозо этади. Бу омиллар болаларда миллий ғурур ҳиссини тарбиялаш жараёнида уларнинг онгига ўзаро бирлик ва алоқадорликда таъсир этиши ва мазмун-моҳияти билан бир-бирига боғлиқ бўлиши лозим. Умумбашарий маданий меросдан баҳраманд бўлиш, ўз тарихи, санъати, маънавий-руҳий қадриятлари, диний билими асосида ўзлигини англаш, меҳнатсеварлик, эрксеварлик, фаоллик, ҳақиқатгўйлик, масъулиятлилик, саҳийлик, камтарлик, поклик каби ахлоқий тушунчалар миллий ғурурни шакллантириш жараёнида муҳим аҳамият касб этади.

Мактабгача катта ёшдаги болаларнинг ахлоқий онги, уларнинг хулқ-атвори меҳнатсеварлик, адолатпарварлик ва бошқа юксак маънавий-ахлоқий сифатларнинг негизи ҳисобланади. Ахлоқий онг виждон, бурч, масъулият, ҳаё, ғурур каби туйғулар инсоннинг ички руҳий ҳиссиётига асосланади.

Болаларнинг ахлоқий онги ва тафаккури эстетик ҳис-туйғулари билан ўзаро алоқада шаклланади. Уларда миллий ғурурни шакллантириш жараёнида эстетик ғоя, эстетик дид, гўзалликдан завқланиш қобилияти ҳам ўсади.

Психологларнинг таъкидлашича, эстетик дид, ҳиссиёт ва ақлий турмуш тарзини узвий боғлаб турувчи шахснинг қобилияти мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг эстетик диди, унинг ўртоқлари, мактабгача таълим ташкилоти тарбиячиси, оила аъзолари, жамоатчиликнинг хулқ-атвори, хатти-ҳаракати, мулоқот маданияти, миллий ғурури, миллий ва умуминсоний қадриятларга, урф-одат ва анъаналарга, халқ донишмандлигига муносабатларида намоён бўлади.

Маълумки, ўзбек халқ педагогикаси ёш авлодни ҳаётга тайёрлашда кўп асрлар давомида халқ қўллаган усул ва воситалар, тадбирлар шакллари, миллий урф-одатлар ва анъаналар, халқнинг тарбия ҳақидаги ғоялари мужассамдир. Халқ педагогикасида ифодаланган ғоялар, у яратган оғзаки ижод намуналари, Аҳмад Яссавий, Аҳмад Югнакий, Юсуф Хос Хожиб, Мунис Хоразмий, Абдулла Авлоний, Чўлпон, Абдулла Қодирий каби аждодларимизнинг асарларида ўз аксини топган. Таъкидлаш жоизки, мактабгача ёшдаги болаларда инсоний фазилатларни миллий урф-одатларини шакллантиришда таълим муассасаларида халқ педагогикаси ҳақида тушунчаларнинг берилиши аҳамияти катта. Шунинг учун ҳар бир гуруҳ тарбиячиси болаларни миллий урф-одатлари билан таништириш бўйича давлат талаблари, яъни уларга бериладиган билимлар ҳажмини ҳамда уни амалга ошириш йўллари, услубларини билиш керак. Мактабгача таълим ёшдаги болаларга бериладиган халқ педагогикаси тушунчаларни беришда одоб ва ахлоққа доир ҳикмат, ҳикоя, насиҳатларидан ибратли ҳикоялар, ривоятлар, эртаклар, ҳадислардан, мазмунли суратлардан фойдаланилади. Мактабгача таълим ёшдаги болаларга халқ тарбияшунослиги тушунчалари аниқ мавзуларга бўлиб олиб борилади.

Халқ педагогикаси болаларда одоб-ахлоқ кўникмаларини шакллантириш, уларнинг қалбида инсофлилик, меҳнатсеварлик, ростгўйлик, камтарлик, диёнатлилик, иймон-эътиқодлилик, туғишганларига нисбатан меҳр-ноқибатлилик, илм-олишга қизиқиш, табиатга тўғри оқилона муносабатни шакллантириш

- Миллий қадриятлар, маданий мерос;
- Халқ оғзаки ижоди намуналарини ўзлаштириш;
- Бадиий тафаккурни бойитиш;
- Шахсида ижобий фазилатларни фаоллаштириш;
- Ёш авлодни Ватанпарвар ва янгича дунёқараш эгалари қилиб етиштириш;
- Миллий истиқлол ғояси, миллий урф-одатларимизга садоқат руҳида тарбиялаш;
- Миллий қадриятлар, маънавий-маданий меросимиз дурдоналари билан яқиндан таништириш;
- Ота-оналар, маҳалла, педагогик жамоа ҳамкорлигини амалга ошириш.
- Мактабгача ёшдаги бола уйда ўзини тутиш, ота-онасининг айтганига қулоқ солиш, ака-укаларига ғамхурлик кўрсатиш;
- Тозаликка риоя қилиш, катталар олдида одобни сақлаш;
- Хайвон, ўсимликларни парваришлаш, боғ кўкартириш;
- Атрофдагилар билан ўзаро муомала одобига эга бўлиш;
- Миллий ўйинлар орқали ахлоқий кўникмаларни фаоллаштириш;
- Ҳадис, мақоллар мазмунини тушуниш, изоҳлай олиш.

Халқ педагогикасидан фойдаланишнинг моҳияти

- Ёш авлодни ҳар томонлама соғлом, илмли, ўз юртини севадиган, буюк аجدодларимиз Имом-Бухорий, Амир Темур, Ал-Фарғоний, Бурхониддин Маргиноний, Мотрудидий, А.Навоий, Ибн Сино, Бобур кабиларнинг маънавий, ахлоқий юксак меросларини эъзозлайдиган, ўрганадиган қилиб тарбиялаш;
- Одоб, ахлоқ, хулқ-атвор қоидаларини ўрганиш, уларга риоя қилиш.

Тарихдан маълумки, илмли ва маърифатли кишилар доимо иззат ва ҳурматда бўлишган. Чунки, илм ҳар қандай кишини бу дунёда ёр-биродарлари ўртасида ҳурматли бўлишига сабабчи бўладиган нарсадир. «Ёшликда олинган билим гуё тошга ўйилган нақш кабидир»-деган хикматли мақол бор. Шундай экан, фойдали илм олишга барчамиз ёшликдан ҳаракат қилишимиз керак. Ҳадисда: «Илм саҳрода дўст, ҳаёт чорраҳаларида таянч, ёлғиз дамларда йўлдош, бахтиёр дақиқаларда раҳбар, қайғули онларда мададкор, одамлар орасида зебу-зийнат, душманларга қарши қурашда қуролдир»-дейилган.

Шу аснода ўсиб келаётган авлодни бой ва бетакрор тарихимиз миллий анъаналаримиз ўғитлари асосида тарбиялаш бугунги кун талабидир. Фарзанд улғая борар экан ижтимоий ҳаёт ижтимоий муносабатлар атрофдаги ходисаларга ўз нуқтаи назари билан мослаша боради. Болада бу жараённинг кечиши шахсни ўраб турган муҳитнинг, жамоанинг, оиласининг қайдаражада миллий ва дунёвий муносабатларга муносабати асосида вужудга келади ва шу аснода жамиятни борликни, унда шаклланган онг дунёқараш орқали идрок қилади.

Худди шундай миллий табиатимизга хос бўлган меҳр оқибат, мурувват, андиша, ор номус, шарму ҳаё, ибодат, бетакрор фазилатлар ва ҳалқимизни кўп жиҳатдан ажратиб турадиган бағрикенглик, меҳмон дўстлик оқ кўнгиллик хусусиятлари ҳам ҳалқимиз томирига сингиб кетган бугунги кунда фарзандларимизни комил инсон қилиб тарбиялашда ушбу масалаларни тарбия мазмунининг бош ғояларидан бири қилиб қўйиш лозимдир.

Бинобарин, ўзбек халқи қадим-қадимдан инсон фазилатларининг ривожланишига, миллий урф-одатлар, анъаналарга эътибор билан қараган. Уларни фақат шахсий, хусусий иш сифатида эмас, балки бутун жамиятга дахлдор бўлган ижтимоий вазифа сифатида қадрлаган, ўзидаги билим, кўникма ва малакаларни сақлаш, кўпайтириш, қадрлай билишни, айтиш пайтда, буларнинг барчасини бошқаларга етказишни ҳам ўзи учун одат деб билган.

Ҳақиқатдан ҳам, жамиятда кишиларнинг турмушида муайян тартиб-қоидаларга амал қилишлари, ўз навбатида, уларнинг маънавий эътиқодига сингиб кетган. Шу билан биргаликда, ҳар бир янги тарихий шароитда ўзгариб, янгиланиб борган; миллий урф-одатлар ва анъаналар асосида улар

объектив ҳаёт оқидамида ривожланиб борган. Шу жиҳатдан қараганда, миллий урф-одатлар ва анъаналарнинг жамиятдаги қудрати кучлидир.

Адабиётлар рўйхати

1. Қурбонова Н.Х. Ўзбек болалар маросим фольклори: -Фил. фан. номз. ... ёзилган дисс. –Т.: 1994. –125 б.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А-Д / 5 жилдли. Биринчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. – Т.: —Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2006. – 679 б.
3. Абдурахимова Д.А. Халқ оғзаки ижоди намуналари воситасида мактабгача ёшдаги болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш тизимини такомиллаштириш. Пед. фан. доктори ... дисс. – Т., 2020. – 278б
4. Батурина Г. И. Народная педагогика в воспитании дошкольников. М.: Просвещение, 1995. 238 с.
5. Булатов С. Кичик мутахассислар тайёрлашда халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланишнинг назарияси ва методикаси. – Т.: Иқтисод-молия, 2014. –70 б.

MAKTABGACHA TA'LIM SOHASIDA YUNESKO TASHKILOTINING HAMKORLIGI

Erkinova Mehriniso Ro‘ziboyevna

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti,
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi
erkinovamehriniso7@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada UNICEF tashkilotining tashkil etilishi, vazifasi va hamkorlik rejalari, maktabgacha ta'lim tashkilotining UNISEF tashkiloti bilan hamkorlik jarayoni ish faoliyati hamda maktabgacha ta'lim tashkilotining xorijiy tajribasi haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: UNICEF tashkiloti; xorij tajribasi;), Birlashgan Millatlar Tashkiloti; inklyuziv ta'lim; erta yoshdagi bolalar ta'limi; maktabgacha ta'lim; kichik yoshdagi bolalar ta'limi.

Key words: UNICEF organization; foreign experience;), United Nations; inclusive education; early childhood education; preschool ed

Ключевые слова: организация ЮНИСЕФ; зарубежный опыт;), Объединенные Нации; инклюзивное образование; дошкольное образование; дошкольное образование; дошкольное образование.

O‘z faoliyati orqali UNICEF har bir bolaning huquq va farovonligi ta’minlanishiga erishishga harakat qiladi. Ushbu majburiyatni amaliy harakatlarga aylantirish maqsadida biz hamkorlarimiz bilan birgalikda dunyoning 190 mamlakati va hududlarida ish olib boramiz va dunyodagi barcha bolalarning, bolalarning manfaatlari yo‘lida harakat qilamiz. O‘zbekiston bo‘ylab bolalar yangi o‘quv yilini boshlar ekan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (UNICEF)ning O‘zbekistondagi vakolatxonasi manfaatdor tomonlarni inklyuzivlik va sifatli ta’limga e’tibor qaratgan holda maktabgacha va maktab darajasida ta’limni masalalariga yana bir bor e’tibor qaratishga chaqirmoqda.

Yevropa va Markaziy Osiyodagi eng kambag'al oilalarning yosh bolalari savodxonlik va hisoblash bo'yicha asosiy ko'nikmalarni egallashda 2,5 baravar ko'proq orqada qolishadi. Ayni paytda O‘zbekistonda ko‘plab bolalarning bilim egallash ko‘rsatkichlari kutilgan darajadan pastligicha **YUNESKO** (*inglizcha: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* — Birlashgan Millatlar Ta’lim, Bilim va Madaniyat Tashkiloti), Birlashgan Millatlar Tashkilotining maxsus tashkilotlaridan biri bo‘lib, ikkinchi dunyo urushidan so‘ng, 1946-yil tashkil qilingan. Bu tashkilotning qurilishiga, 1945-yil Noyabr oyida Londonda 44 davlatning vakillari qatnashgan holda qaror qilingan. Tashkilotning markazi Parijda. Uch organdan – Umumiy yig‘ilish, Boshqaruv, Kotiblikdan iborat bo‘lgan **YUNESKO** tashkilotining asl maqsadi, ta’lim, bilim va madaniyatni, unga a’zo bo‘lgan har bir davlatdagi Milliy komissiyalar orqali amalga oshirish. **YUNESKO** – Birlashgan Millatlar tashkilotining maorif, fan va madaniyat masalalari bilan shug‘ullanuvchi tashkiloti – xalqaro hukumatlararo tashkilot; BMTning ixtisoslashgan muassasasi. Davlatlar o‘rtasida maorif, fan, madaniyat va kommunikatsiyalar sohasida hamkorlikni rivojlantirish yo‘li bilan tinchlikka va xalqaro xavfsizlikka ko‘maklashish maqsadida 1946-yil tuzilgan. 188 mamlakat (shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi 1993-yil 26-oktyabrdan) a’zo (2004). **YUNESKO** nizomiga ko‘ra, „... irqi, jinsi tili va dinidan qat’i nazar, barcha xalqlar uchun adolatga, qonuniylikka, inson huquqlari va asosiy erkinliklariga umumiy hurmatni ta’minlash maqsadida ta’lim, fan va madaniyatni

rivojlantirish orqali xalqlar hamkorligiga“ ko‘maklashish tashkilotning ustuvor vazifasidir. 400 ga yaqin xalqaro nohukumat tashkilotlar va jamg‘armalar, xalqaro va hududiy birlashmalar **YUNESKO** bilan hamkorlik qiladi. **YUNESKO** byudjeti a‘zo mamlakatlar badallaridan tashkil topadi. Tashkilot faoliyatining asosiy yo‘nalishlari yalpi savodsizlikka qarshi kurash, maorif tizimi va kadrlar tayyorlashni rivojlantirish, milliy madaniyatlarni o‘rganish va tarqatish, atrof muhitni va madaniy yodgorliklarni muhofaza qilish, okeanografiya, geol., gidrologiya, sotsiologiya, kommunikatsiya va boshqalar sohalarida global ilmiy muammolarni hal etishda hamkorlik qilishdan iborat. Axborot va informatika – kommunikatsiya masalalari uning faoliyatida katta o‘rin egallaydi. Tashkilotga a‘zo mamlakatlarda **YUNESKO** ishlari bo‘yicha Milliy komissiyalar tuzilgan. **YUNESKO** ana shu komissiyalarga tayanib ish olib boradi. O‘zbekiston Respublikasining **YUNESKO** ishlari bo‘yicha Milliy komissiyasi 1994-yil 29-dekabrda tashkil etilgan bo‘lib, uning tarkibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan. Bosh konferensiya **YUNESKO** ning oliy organi hisoblanadi. 2-yilda 1 marta uning sessiyalari o‘tkaziladi. Sessiyalar oralig‘ida Ijroiya kengashi (unga 58 davlat, jumladan, O‘zbekiston 1997-yil oktyabr da a‘zo etib saylangan) ish olib boradi. Ijroiya kengashi har-yili 2 marta yig‘iladi. Uning 155-sessiyasining yakuniy yig‘ilishi Toshkent shahrida bo‘lib o‘tgan (1998-yil 6-noyabr). Tashkilot qarorgohi Parijda, Bosh direktor (Konchiro, Matssura, 1999-yildan) boshchilik qiluvchi Kotibiyat ham shu yerda joylashgan. Tashkilot 50 dan ortiq axborotnoma va 20 dan ortiq davriy nashrlar chiqaradi. Ulardan eng keng tarqalgani „ **YUNESKO** kuryeri“ jurnali (30 tilda nashr qilinadi), „Kelajak“ (ta’lim sohasidagi haftalik), „Muzey“, „Ijtimoiy fanlar xalqaro oynomasi“, „Tabiat va resurslar“, „Mualliflik huquqi bo‘yicha axborotnoma“, „Ta’lim byurosi xalqaro axborotnomasi“, „Impakt: fan va jamiyat“ kabilardir. **YUNESKO** har 2-yilda bir marta jahonda ta’lim, fan, madaniyat va kommunikatsiya holati haqida ma’ruzalar chop etadi. **YUNESKO** „Insoniyatning ilmiy va madaniy rivojlanishi tarixi“ (6 jild), „Islom madaniyatining turli jihatlar“ (6 jild), „Lotin Amerikasi davlatlari tarixi“ (7 jild), „Karib havzasi davlatlari

tarixi“ (6 jild), „Afrika umumiy tarixi“ (8 jild) kabi fundamental kitoblarni chop etmoqda. Shuningdek, 6 jildli „Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi tarixi“ xalqaro hamkorlik doirasida yaratilmoqda, unda 1navbatda mazkur mintaqa davlatlari, jumladan, O‘zbekiston olimlari ishtirok etmoqda. Kitobning dastlabki 4 jildi 1992, 1994, 1996 va 1998-yillarda bosilib chiqdi. „Ipak yo‘li – muloqot yo‘li“ jahon dasturi **YUNESKO** ning Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari tarixini o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, u BMTning madaniy taraqqiyot bo‘yicha butun dunyo o‘n-yilligi (1989—99-yillar) tadbiri doirasida o‘tkazildi. **YUNESKO** ning sa’yharakati bilan butun insoniyat mulkini tashkil etuvchi buyuk madaniy va tabiiy yodgorliklar Jahon merosi ro‘yxatiga olindi. Joriy yilning 15-iyul kuni O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vaziri Agrippina Shin hamda Yunesko Bosh direktorining ta’lim bo‘yicha o‘rinbosari Stefaniya Djannini bilan uchrashdi va ta’lim sohasidagi masalalarni muhokama qildi. Uchrashuv doirasida maktabgacha ta’lim tizimidagi islohotlarni amalga oshirish va erishilgan ilg‘or natijalar, shuningdek kelgusi yillarda maktabgacha ta’lim sohasida rivojlanishning istiqbolli yo‘nalishlari bo‘yicha masalalar muhokama qilindi. “Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim va tarbiya berish davlatning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekiston barqaror rivojlanish maqsadlarining 4.2 bandiga muvofiq 2030-yilga kelib barcha o‘g‘il-qizlar boshlang‘ich ta’limga tayyor bo‘lishlari uchun yosh bolalarni rivojlantirish, parvarishlash va maktabgacha ta’lim olish uchun sifatli tizimlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishlarini ta’minlash borasida ijobiy natijalarga erishdik. Respublika bo‘yicha maktabgacha ta’limga qamrab olish ko‘rsatkichlari 2017 yili 27% dan 2021 yilga kelib 62% gacha oshishi natijasida, bugungi kunga kelib 1,7 mln. dan ortiq maktabgacha yoshdagi bolalar maktabgacha ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ldilar, qolaversa O‘zbekistonda 2019 yildan boshlab barcha bolalar uchun boshlang‘ich ta’limda teng imkoniyatlar yaratish maqsadida maktabga borishdan bir yil oldin majburiy maktabgacha ta’lim tizimi joriy etildi. Bugungi kunda maktabga chiqish yoshidagi bolalarning 77 %i maktabgacha ta’lim tizimiga qamrab olindi, 2025 yilga borib ularning barchasini bir yillik majburiy bepul ta’lim tizimiga qamrab olinishi rejalashtirilganmiz” deya

ta'kidladi, Maktabgacha ta'lim vaziri Agrippina Shin . “O‘zbekiston qisqa muddat ichida bolalarni maktabgacha ta'lim tizimiga qamrab olish darajasini deyarli 2,5 barobarga oshirishi, bir yillik majburiy ta'limga qamrab olish esa 77% ga yetgani, “Ilk Qadam” davlat o‘quv dasturi va pedagoglarni malakasini oshirish bo‘yicha qilingan ishlar tahsinga sazovordir”- dedi Yunesko Bosh direktorining ta'lim bo'yicha o'rinbosari Stefaniya Djannini.Toshkent deklaratsiyasi 2030 yilgacha bo‘lgan davrda erta yoshdagi bolalar ta'limining xalqaro kun tartibini belgilashga qaratilgan. Ushbu hujjat konferensiya doirasidagi maslahatlashuv jarayoni orqali tayyorlangan va imzolangandan so‘ng BMTning oltita rasmiy tiliga tarjima qilinadi va YUNESKOga a‘zo davlatlarga beriladi.

Deklaratsiya bir qator asosiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Jumladan:

- o‘quv dasturlari va pedagogikaning sifati va dolzarbligini oshirish;
- barcha bolalar uchun teng va inklyuziv ta'lim xizmatlarini ta'minlash;
- favqulodda vaziyatlarda ta'lim olish huquqlarini himoya qilish va kafolatlash.

Bu va boshqa qator vazifalar zahirida pedagog kadrlarni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash, innovatsiyalarni keng joriy etish va sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash kabi fundamental omillar mujassam.

Foydalanilgan

adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh.M.(2021) Yangi O‘zbekiston strategiyasi.-T.:—O‘zbekiston, 23-bet.
2. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. —Science and Education Scientific Journal.339-351-betlar.
3. Mamajonov I.G., Mamatov R.(2017) Germaniya davlati ta'lim tizimi. —Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. №6.

4. Kilichova M.Kh.(2021) Little features of foreign experience in education of children in preschool educational institutions. Journal American. (SJIF) Impact Factor-5.714. —Current research journal of pedagogies. Pp. 241-246.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining —Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risidagi VMQ 802-sonli Qarori. 2020-yil 22 dekabr.<https://galitravel.ru/doshkolnoe-obrazovanie-v-yaponii>.
6. O'zbekiston Respublikasining —Ta'lim to'g'risidagi qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
7. Fazilova D.X. Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv–uslubiy majmua. Jizzax, 2021, 60-bet

BOLALARDA IQTISODIY TARBIYA BERISH YO'LLARI

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

PhD Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna

Jumayeva Sayyora Shokir qizi

**Maktabgacha ta'lim fakulteti, maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs
talabasi**

Annotatsiya. Bolani oilada tejamkorlik bilan tanishtirishda unga hunar, mehnat orqali har bir moddiy ta'minotga erishish hamda har bir ne'matga hurmat bilan qarab ularni asrab avaylashga o'rgatib boorish.

Kalit so'zlar: iqtisod, jamiyat, tejamkorlik, texnologiya.

Bugungi kunda O'zbekiston dunyo miqyosida har bir sohada o'zining intellektual g'oyalari bilan yuksak marralarni zabt etgan holda rivojlanib bormoqda. Albatta bunday yuksalishlar mamlakatning xoh siyosiy, xoh iqtisodiy-ijtimoiy jabhalarida bo'lmasin chetlab o'tgani yo'q. O'zbekiston kuchli rivojlangan mamlakatlar qatorida bo'y cho'zib borayotgan ekan, bunda albatta mamlakat ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishlarining ham o'ni beqiyosdir. Ayni damda o'sib kelayotgan har bir yosh avlodning ma'naviy, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy ongini rivojlantirishda, uni yurtning ishonchli kelajagi bo'lib

kamol topishida amalga oshirilayotgan ta'lim-tarbiyaviy ishlarning ahamiyati katta.

Jamiyatning kichik a'zolarida zamon bilan hamnafas bo'lib, barkamol bo'lishida tarbiyaning muhim turlaridan biri iqtisodiy tarbiyaning o'rni katta.

Iqtisodiy tarbiya bolalarda tejamkorlik mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob-kitob va ayni shu kabilar haqida fikrlay olishni kamol toptirish hisoblanadi. Ushbu tarbiya muhim jarayon sifatida barcha ta'lim muassasalarida uzluksiz tarzda amalga oshirilishi belgilangan.

1996-yil 17-avgustda O'zbekiston Respublikasi "Uzluksiz iqtisodiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasi" qabul qilindi. Mazkur konsepsiya 8 bosqichdan iborat bo'lib, dastlabki ikki bosqichida: oila, maktabdan tashqari ta'lim hamda maktabgacha ta'lim-tarbiya bosqichlarining amalga oshirilishi ko'zda tutilgan. Konsepsiyaning tegishli qismiga binoan maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan iqtisodiy tarbiyaning maqsad va vazifalarini belgilangan holda quyidagilarni muvaffaqiyatli hal etish lozimligi ko'rsatilgan:

1) maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning fikrlash doirasini kengaytirish va chuqurlashtirishga imkon beruvchi turli vaziyatlarni ishlab chiqish;

2) iqtisodiy tushunchalar bilan bog'liq vaziyatlarni hal etishni amalga oshirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish;

3) iqtisodiy bilimlarni egallashga zamin bo'luvchi, mantiqiy-matematik tasavvurlarni rivojlantiruvchi o'yinlar majmuini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Bolada iqtisodiy tarbiya berish jarayonida uni eng avvalo tejamkorlik ruhida tarbiyalab borish samarali usullardan biri hisoblanadi. Tarbiya berishda esa eng kichik tamal toshi dastlab oilada qo'yiladi. Bolani oilada tejamkorlik bilan tanishtirishda unga hunar, mehnat orqali har bir moddiy ta'minotga erishish hamda har bir ne'matga hurmat bilan qarab ularni asrab avaylashga

o'rgatib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. N.Novikov qayd etganidek: "Bolalarning murg'ak qalbiga hech bir narsa ibratdek kuchli ta'sir etmaydi va barcha ibratlar ichida ota-ona ibratidan ko'ra chuqurroq hamda mustahkamroq o'rin oladigan ibrat yo'q, oilada kattalar tomonidan tejamkorlikka qat'iy amal qilish bolalar uchun ibrat vazifasini o'taydi".

Maktabgacha ta'lim muassasalarida esa bolalarga iqtisodiy, tejamkorlik tarbiyalari maxsus dasturlar asosida berib boriladi. 2015-2016-o'quv yilidan boshlab barcha maktabgacha ta'lim muassasalarida "Tejamkorlik saboqlari" dasturi asosida ta'lim-tarbiya ishlarini olib borish vazifasi qo'yildi. Ushbu vazifa bolalarda umumiy axloq me'yorlari, talablariga javob beradigan, ularning shaxs sifatida kamol topishiga asos bo'la oladigan iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarga iqtisodiy tarbiya berishda eng avvalo tarbiyachining yetarli bilim va malakaga ega bo'lishi talab etiladi. Tarbiyachi tarbiyalanuvchilarni elementar iqtisodiy tushunchalar (bozor, pul, do'kon, mehnat kabi) bilan tanishtirib borishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ta'lim muassasi tarbiyalanuvchilari uchun "Ilk iqtisodiy ta'lim saboqlari" dastur va uslubiy qo'llanma ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu qo'llanmaga binoan tarbiya ishlari maktabgacha ta'lim muassasalarida o'rta yoshdagi guruhlardan boshlab olib boriladi.

Tarbiya jarayonini amalga oshirishda qiziqarli va tushunarli bo'lishida o'yinlar, zamonaviy, ta'limiy-texnologik usullarga, shuningdek ma'naviy meroslarimizdan:maqol, ertak, topishmoqlarga ham murojaat qilish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida mashg'ulot jarayonida quyidagi interfaol usullardan ham foydalanish samarali usul hisoblanadi:

-kichik guruhlarda ishlash

-aqliy hujum

-rolli o'yinlar

Har bir mashg'ulot bolalar uchun erkin, faol ishtirok etishida qulay zamin yaratadi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki bolada iqtisodiy tarbiyani to'g'ri, aniq, tushunarli tarzda ongiga yaxshi amal bilan singdirib borish yaxshi samara beradi. Ayni shu natijaga erishishda maktabgacha ta'lim muassasasi va oila hamkorligida olib borilgan ishlar ko'zlangan maqsadga erishish garovi sanaladi. Bolada iqtisodiy va tejamkorlik tarbiyalarini shakllanishi mamlakat ma'naviy, madaniy, iqtisodiy-ijtimoiy soha rivoji uchun umid hamda suyanch bo'la oladigan vatanimizning ertasi, barkamol avlod bo'lib ulg'ayishida muhim, tayanch istiqbollaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

- 1.F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".-T., "Ma'naviyat". 2013
2. Allaberdiyeva Kumri. International Journal of Advanced Science and Technology. "Formation Of Creative Abilities For Students At Presidential Schools Based On Akmeological Approach .2020, p.2054-2057"
3. Kumri Khamraevna Allaberdiyeva. Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations. Organizing integrated education in pre-school education. 2023, p.19-25.
4. Kumri Khamrayevna Allaberdiyeva. "TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE". MODERN APPROACH
5. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarini maktab ta'limiga tayyorgarligini shakllantirishning mazmuni, pedagogik-psixologik talablari.GU Xolboyeva - Academic research in educational sciences, 2022.

BIZNING FARZANDLARIMIZ YAXSHIROQ

KELAJAKKA MUNOSIB

Sheraliyeva Munavvar Abdullaevna

Termiz davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish strategik yo'nalishi sifatida benihoya katta ahamiyatga ega ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Bolani maktabga tayyorlash muammosi, ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish, hamkorlik, ta'lim-tarbiya, maktabgacha yoshdagi bola, qarorlar, shaxs, omillar, rivojlanish, aqliy tayyorgarlik

Abstract: In this article, it is explained that the importance of parenting as a strategic direction for the development of pedagogical and psychological literacy in preparing preschool children for school education is very important.

Key words: the problem of preparing a child for school, development of pedagogical and psychological literacy in parents, cooperation, education and upbringing, preschool child, decisions, personality, factors, development, mental preparation.

Аннотация: В данной статье объясняется, что значение родительского воспитания как стратегического направления развития педагогической и психологической грамотности при подготовке детей дошкольного возраста к школьному обучению очень важно.

Ключевые слова: проблема подготовки ребенка к школе, развитие педагогической и психологической грамотности родителей, сотрудничество, обучение и воспитание, ребенок дошкольного возраста, решения, личность, факторы, развитие, психическая подготовка.

Kirish: Respublikamizda "maktabgacha ta'lim davri insonning butun hayoti davomidagi uzluksiz ta'limning birinchi bosqichi" sifatida ustuvor qilib belgilanganligi va buning negizida "bu davirda bolani shaxs sifatida jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash" [1] maqsad qilinganligi olib borilayotgan islohotlarda yaqqol ko'rinib turibdi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim davrida institutsional o'zgarishlar amalga oshirilishi-ushbu davirda sog'lom raqobat muhitining yaratilish imkoniyatini bermoqda.

Bolani maktabga tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi.

Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Asosiy e'tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga oilada ota-ona qanday bilim va ko'nikmalarni berish kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun qanday sharoitlar yaratish lozimligiga bog'liqdir. Maktabgacha bo'lgan davrda“ paydo bo'lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishdan maqsad maktabgacha ta'lim davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o'sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o'z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir” [4]. Bu davirda bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, bilish faolligini rivojlantirish, boshlang'ich intellektual va amaliy faoliyatini maqsadga muvofiq amalga oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bu xususidagi “bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz - bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat”, degan fikrlari maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlarda o'z ifodasini topmoqda [3].

Davlatimiz tomonidan bu sohani takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning huquqiy asosi bir qator farmon va qarorlarda [1] o'z ifodasini topmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog va tarbiyachilar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb masalalarni hal etishda albatta oilada ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar taxlili: O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim

tashkilotlarida 2018 yildan buyon “Ilk qadam” Davlat o’quv dasturi tatbiq etilgan. Bu dastur huquqiy-me’yoriy hujjat bo’lib, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo’yiladigan Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan. Mazkur hujjatda maktabgacha ta’lim tashkilotining maqsad va vazifalari, o’quv-tarbiyaviy faoliyatning asosiy mazmuni ifodalangan. Ushbu hujjat bolani maktabgacha ta’lim tashkilotidan boshlang’ich ta’limga o’tishdagi zaruriy kompetentsiyalarning darajalarini belgilab beradi. Hujjat barcha davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim muassasalarida qo’llash uchun mo’ljallangan.

“Ilk qadam” davlat o’quv dasturiga asosan maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi faoliyat bolalarning rivojlanish sohasiga monand ravishda quyidagi 5 ta rivojlanish markazlarida tashkil etiladi:

Qurish-yasash, konstruksiyalash, matematika.

Syujetli-rolli o’yinlar va sahnalashtirish.

Nutq va til.

Ilm-fan va tabiat.

San’at markazi.

Yuqoridagi barcha rivojlanish markazlari haqida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni pivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda oilada va maktabgacha ta’lim muassasalarida rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, erkin faoliyat jarayonini tashkil etish, bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo’llab-quvvatlash va bola uchun xavfsiz muhitni yaratishni maqsad qiladi. Ushbu markazlarda shug’ullanish orqali bolaning diqqati, tafakkuri, tasavvuri rivojlanib boradi, ijodiy jihatdan o’z-o’zini namoyon qiladi hamda egallagan nazariy bilim va ko’nikmalarini amalda qo’llay olishga o’rganadi.

“Maktabga tayyorgarlik” tushunchasi bolalarni maktabga tayyorlashning quyidagi yo’nalishlarini o’z ichiga oladi: jismoniy, shaxsiy (ruhiy), aqliy, maxsus tayyorgarlik. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish orqali, bolaning maktabda o’qishga aqliy tayyorgarligini ko’rib chiqamiz.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'zining bir qator mezonlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolalarni oilada jismoniy, aqliy, ruhiy, irodaviy va ma'naviy jihatdan maktabga tayyorlash, bolaning maktab ta'limida zo'riqmasligi, ta'limning uzluksizligi va samaradorligini ta'minlovchi asoslaridandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bu bola hayotining barcha sohalarini qamrab oladigan murakkab, ko'p qirrali vazifadir. Uni amalga oshirishda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi: ota-onalar birinchidan, kelajakda barkamol shaxs sifatida namoyon bo'ladigan bola shaxsining rivojlanishi; ikkinchidan, yozish, o'qish, hisoblash elementlari hamda bir qancha insoniy xususiyatlarni o'zida mujassamlagan bolani ob'ekt sifatida gavdalantirish zarur.

Umumiy holatda bolalarni maktabga tayyorgarligining bir qator turlari mavjud: psixologik, shaxsiy, motivatsion, hissiy-emotsional, axloqiy-irodaviy hamda aqliy tayyorgarlik shular jumlasidandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar. Maktabga aqliy tayyorlikning muhim tarkibiy qismi maktabga o'qishga kirayotgan bolada atrof-olam, dunyo haqida yetarlicha keng bilish boyligining mavjud bo'lishidir. Bilimlarning bu fondi ota-ona va tarbiyachi o'z ishini tashkil etishiga tayanadigan zarur asos hisoblanadi. Bolani maktabga aqliy tayyorligida bolalar egallagan bilimlarning sifati ahamiyatlidir. Bilimlar sifatining ko'rsatkichlari:

birinchi navbatda bilimlar bolalar tomonidan ongli egallanganligi;

tasavvurlarining aniq va tabaqalashtirilganligi;

oddiy tushunchalar mazmuni va hajmining to'liqligi;

o'zlariga tushunarli o'quv va amaliy vazifalarni hal etishda bilimlarni mustaqil qo'llay olish qobiliyatlari;

muntazamlilik, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning narsa va hodisalar

o'rtasidagi tushunarli, muhim aloqa hamda munosabatlarni aks ettira bilish qobiliyatidir.

Taxlil va natija: Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bola tevarak-atrofdagi narsalar, ularning vazifasi, ba'zi sifatleri, xossalari haqida, qaysi materialdan tayyorlanganligi to'g'risida aniq tassavvurga ega bo'lishi kerak. U tabiat xodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlarini bilib oladi. Jonsiz tabiat, o'simliklar, hayvonlarni kuzatish jarayonida bolalarda borliq to'g'risidagi tasavvurlar shakllanib boradi.

2. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish: sezgi, idrok xotira, hayol, tafakkur, nutq. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish aqliy tarbiyaning muhim vazifasidir.

3. Bilishga qiziqish va aqliy qobiliyatlarni, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalar qiziquvchanligini, ular aqlining sinchkovligini rivojlantirish va shular asosida bilishga qiziqish hosil qilishdan iborat. Ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida bolalar aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishdek dolzarb vazifa turadi.

4. Aqliy ko'nima va malakalarni rivojlantirish. Ya'ni eng oddiy faoliyat usullari, predmetlarni bilish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish, boshqa predmetlar bilan taqqoslash – maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir. Ko'nikma va malakalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlari bo'lib, bolaning bilimlarni chuqur egallab olishiga yordam beradi. Boladagi qiziquvchanlik va aqliy faollikning qay darajada rivojlanganligini bolaning aqliy ko'rsatkichidan bilish mumkin [8].

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikki jihati bilan xarakterli:

1. Bolalarni umumiy rivojlanish darajasida tayyorlash.
2. Boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishi lozim bo'lgan fanlar darajasiga

tayyorlash.

Bolalarni maktabga umumiy tayyorlashda aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy rivojlanishiga erishishi ta'minlanadiki, bunda e'tibor maktabning yangi sharoitlari va o'quv materiallarini o'zlashtirishga, o'quv faoliyatini tashkil etishga qaratiladi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning maktabga tayyorgarligi umumiy psixologik tayyorgarlikdan tashqari, matematika va ona tili fanlarini o'zlashtirish uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarning mavjudligi ularning darajasiga muvofiq aniqlasda asos bo'ladi. Bolalar maktabdagi yangi majburiyatlarni uddalashi esa ularning jismoniy tayyorligiga bog'liq. SHuningdek, ularning axloqiy-irodaviy tayyorgarligi talab darajasida bo'lishi lozim. Mazkur talablar Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartida belgilab qo'yilgan.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari Davlat talablari [1] va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi [2] bo'yicha quyidagi bilimlarni ega bolish lozimligini tashkil etadi:

Kommunikativ kompetentsiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi;

O'yin kompetentsiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim, ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi o'quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi;

Ijtimoiy kompetentsiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tutish mahorati;

Bilish kompetentsiyasi – atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish, olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv hamda amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish.

Bolaning kompetentsiyalari – bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi;

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish;

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;

Bilish jarayonining rivojlanishi;

Ijodiy rivojlanish.

Bilish jarayonining rivojlanishi sohasidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so'ng 6-7 yoshli bola:

bilim olishga faol qiziqishni namoyon etadi;

O'quv va hayotiy faoliyat uchun axborotni mustaqil ravishda topadi va undan foydalanadi;

Predmetlar, voqealar va ko'rinishlar o'rtasidagi oddiy aloqalarni tushunadi va ularni yaxlit bir butunlik sifatida idrok qiladi; Raqamlar, hisob-kitobni biladi va ularni hayotda qo'llaydi; Makon, shakl va vaqtga mos ravishda ish tutadi; Elementar matematik hisoblashlarni amalga oshiradi; Atrof-muhitdagi voqea-hodisalar va ko'rinishlarni kuzatadi hamda tadqiq qiladi; atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona va g'amxo'r munosabatni namoyon etadi. Ontogenezik nuqtai nazardan bolalarning maktabga tayyorgarligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: bolada fazoviy muvozanatning vujudga kelishi; o'zini o'zi anglashdan iborat "Men" davrining mavjudligi; nutqda ona tili boyligidan unumli foydalanish imkoniyatining tug'ilishi; milliy urf-odatlarga, xulq-atvor qoidalariga rioya qila olishi; muomala maromi, ijtimoiy qadriyatlarni egallashi; o'yin hamda faoliyatning boshqa turlarini o'zlashtirish negizida milliy va umumbashariy fazilatlarining shakllanganligi; individual-tipologik xususiyatlarning aniq namoyon bo'lishi; barcha jihatdan maktab ta'limiga tayyorgarligi; guruhliy hamkorlik uquvidan xabardorligi [5].

Ijtimoiy-hissiy rivojlanishda bolalarga, asosan, hikoyalar va ertaklar asosida bir-biriga nisbatan al'truizm, g'amxo'rlik, yordam berish, mehr-oqibat, atrofida-gilar va oila a'zolariga ijobiy munosabatning shakllanishi ko'zda tutiladi. SHuningdek, muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari – nutq o'stirish, tevarak-atrof

bilan tanishtirish, tasviriyl faoliyat bilan shug'ullanish, badiiy adabiyot mashg'ulotlarida nutq, muloqot, kommunikatsiya, o'qish va yozish malakalari rivojlantiriladi.

Bilish jarayonining rivojlanishi – maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolaning intellektual imkoniyatlari rivojlantiriladi. O'yin faoliyatida va , mashg'ulotlardan tashqari tadbirlar, sayohatlar davomida bolalarning bilishga bo'lgan ehtiyojlari qondirib boriladi.

Yuqorida , keltirilgan umumiy muhim kompetentsiyalar bolaning rivojlanish jarayonini o'z mazmunida aks ettiradi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishga doir bir qator yosga xos pedagogik-psixologik tadqiqotlarda rivojlanishning turli belgilari, mezonlari, ko'rsatkichlari keltirib o'tilgan. Keltirilgan umumiy, muhim kompetentsiyalar ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni pivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolaning yosh rivojlanishiga muvofiq hamda maktabga tayyorgarlik ko'rish maqsadiga mos kelishini ko'rsatib beruvchi diagnostik vosita sifatida qaralishi mumkin.

Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonligi rivojlanganligini maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sohalarining bir yoki bir nechitasi bilan chegaralash mumkin emas. Rivojlanish sohaları o'zaro bog'liq va uzviy xarakterga ega. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda ularning individual ijodiy imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash, to'g'ri rag'batlantirish, turli didaktik o'yinlar orqali ta'lim berish, bolaning shaxsiy “men”ining rivojlanishi va ijtimoiylashuvi uchun shart-sharoit yaratish, bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun xavfsiz muhit yaratish, milliy va umummadaniy me'yorlarga rioya qilishni hisobga olish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolalarning bilish jarayonlarining rivojlanishi va buning natijasida maktabga tayyorgarlikning natijadorligi amalga oshirilayotgan islohotlarda o'z ifodasini topgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ta'lim-

tarbiya jarayoniga ota-onalar bilan hamkorlikda do'stona yondashuvi, ilg'or o'qitish shakllari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, yangi innovatsion va axborot texnologiyalarini joriy qilish bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa va tavsiyalar: Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning komil saxs bo'lib shakllanishida va muhim vazifalaridan biri bo'lmish bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qib-o'rganishga bo'lgan intilish va qiziqishlarini shakllantirib borishda, hamda maktab ta'limiga sifatli tayyorlash kabi ma'suliyatli vazifani bajarishda ularning mustaqil va erkin fikrlashini, tafakkurini yuksaltirishdan iborat.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning komil saxs bo'lib shakllanishida Maktabgacha ta'lim yoshidagi barcha bolalar ota-onaning individual yondashuviga, qo'llab-quvvatlashiga, to'g'ri yo'naltirilishiga birdek muhtojdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalarida pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolalarning ijodiy va ijtimoiy faol shaxs bo'lishida katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda gi "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" gi 802-sonli Qarori
- 2.O'zbekiston respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi. –T.: 2022.
- 3.Abduhakimova M.K., Adamova O'.K., Azizova Z., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. –T.: TDPU, 2017 – 264 b.
- 4.Asqarova D.Q. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi. – T.: Navro'z nashriyoti, 2020.
- 5.Qodirova F.R., Toshpo'latova SH., Kayumova N., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur, 2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TABIAT BURCHAGIDA BOLALAR MEHNATINI TASHKIL ETISH USULLARI

Toshtemirova Dilnura Soxib qizi

JDPU maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Olimova Shaxlo Baxodir qizi

JDPU maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya:Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tabiat burchagidagi vazifalarni bajarish orqali bolalarning aqliy qobiliyatlari, idroki, maqsadli, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati paydo bo'lishi, obrazli tafakkur rivojlanishi va mantiqiy (sababli) fikrlash intensiv shakllanishi xaqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yosh, bolalar, tabiat burchagi, vazifa, aqliy qobiliyat, idroki, maqsadli, tahlil qilish, obrazli tafakkur.

Yosh avlodni mehnatga hurmat va muhabbat ruhida tarbiyalash maktabgacha ta'lim tashkilotining asosiy vazifalaridan biridir. Mehnat ta'limi, ya'ni, bolalarni mustaqil bajariladigan mehnatga jalb qilish va kattalar mehnatini kuzatish, uning insonlar hayotidagi ahamiyatini tushuntirish bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishda muhim ro'l o'ynaydi.

Bolalar mehnatini tashkil etishda o'zining pedagogik faoliyatining asosiy yo'nalishlarini eng maqbul tarzda belgilash uchun tarbiyachi pedagog har bir bolaning va umuman tarbiyalanuvchilarni mehnat faoliyatining rivojlanish darajasi haqida yaxshi tasavvurga ega bo'lishi kerak.Tabiatda ishlash bolaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar qiziquvchan va kuzatuvchan bo'lib, tabiatni sevishni va himoya qilishni o'rganadilar. Tabiatdagi harakatlar bola tarbiyasiga ta'sir qiladi. U mehnatsevarlik va mas'uliyat, shuningdek, jamoada ishlash qobiliyatini singdiradi. Tabiatdagi mehnat bolalarda atrof -muhitga muhabbatni uyg'otadi va o'simlik va

hayvonlarga g'amxo'rlik qilishni o'rgatadi. Bundan tashqari, darslar bolani rivojlantiradi va sog'lig'ini mustahkamlaydi. Shuning uchun ularni imkon qadar tez -tez bajarish tavsiya etiladi. Katta guruhda bolalar jamoada va mustaqil ishlashni o'rganadilar. Tarbiyachi o'simliklar bir -biridan nimasi bilan farq qilishini va qaysi qismlardan iboratligini tushuntiradi. Bu davrda bolada gullarni ko'chirish, urug ' ekish ko'nikmalari shakllanadi. Binobarin, tarbiyachi yil boshidanoq ularni mehnat vazifalarini mustaqil bajarishga odatlantirish imkoniyatiga ega.

Hayotning oltinchi yilidagi bolalar o'rta guruh bolalariga qaraganda ko'proq jismoniy va aqliy qobiliyatlari bilan ajralib turadi. Ular asosiy harakatlarni o'zlashtiradilar, ularning kattalar va tengdoshlari bilan munosabatlari yanada murakkab va mazmunli bo'ladi, o'yinda ular nafaqat narsalar bilan harakatlar va operatsiyalarni, balki odamlar o'rtasidagi munosabatlarni ham aks ettiradi. Bolalarning aqliy qobiliyatlari yaxshilanadi: idrok yanada barqaror, maqsadli va farqlanadi, xotira va e'tibor o'zboshimchalik bilan bo'ladi; tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati paydo bo'ladi, obrazli tafakkur rivojlanishda davom etadi va mantiqiy (sababli) fikrlash intensiv shakllanadi. Bolalar kattalarning nutqini, ob'yektlar va hodisalarning ramziy (ayniqsa, piktogrammalar yordamida) belgilanishini yaxshiroq tushunadilar; mulohaza yurita boshlaydi, xulosalar chiqaradi, taxminlar qiladi. Bularning barchasi ekologik ta'lim mazmunini murakkablashtirishga imkon beradi.

Bu yoshdagi bolalar bilan ekologik-pedagogik ish texnologiyasi o'tgan yilgi tizimdan o'xshash va farqli tomonlariga ega. Kundalik hayotda tabiat burchagida yashovchi hayvonlarni kuzatish amalga oshiriladi: kuzda - quyon uchun, qishda - qush uchun, bahorda - akvariumdagi baliqlar uchun. Ushbu ishlarni kuzatish hayvonlarning nima yeyishi, ular qanday tuzilishga ega ekanligi haqidagi elementar ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, balki ularning atrof-muhit bilan aloqasini, unga morfofunktsional moslashuvini ham aks

ettiradi. Maxsus kuzatishlar baliq, qush, quyon qanday va nimani ko'rishi va eshitishi (ya'ni, ular qanday faoliyat ko'rsatishi va sezgi organlari hayotda qanday moslashuv ro'lini o'ynashi), qanday harakat qilishlari, o'zlariga qanday g'amxo'rlik qilishlarini aniqlashga bag'ishlangan. ular nafas olishadi, turli xil ovqatlarga qanday munosabatda bo'lishadi, baland tovushlar, to'satdan harakatlar, kutilmagan narsalar. Bunday kuzatishlar nafaqat hayvonlarning turmush tarzi, xatti-harakatining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, balki odamlarning (boquvchi, bolalar) ularning holatiga qanday munosabatda bo'lishlari kerakligini, ularning nosog'lomligini qanday belgilar bilan payqashlari kerakligini aniqlashdir. eng qulay yashash sharoitlari, ya'ni. ularning hayotiy faoliyatini tushunish asosida ularga qanday insoniy va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish. Kuzatishlarning barcha davrlari aqliy va axloqiy tarbiyaning tarkibiy qismlarini birlashtiradi: bolalar tirik mavjudotlarga yagona to'g'ri, samarali munosabatni shakllantirishni ta'minlaydigan sensorli-sezgi vositalari orqali aniq bilimlarga ega bo'ladilar. Katta va maktabga tayyorlov guruhlarida mehnat faoliyatini o'zlashtirish mehnatni tashkil etishning yanada murakkab shakllarida sodir bo'ladi. Bu yoshda mehnat vazifasini qabul qilish va belgilash, uni amalga oshirish natijasini taqdim etish, mehnat operatsiyalari ketma-ketligini aniqlash, kerakli materialni tanlash, kattalarning ozgina yordami bilan mehnat jarayonini mustaqil ravishda bajarish qobiliyatini shakllantirish kerak. Katta guruhda bolalar tabiat burchagida navbatchilik qilishadi. Bir vaqtning o'zida 2 - 4 kishi navbatchilik qiladi. Guruhlarni shunday tanlash kerakki, malakasi past bolalar ham yaxshi malakali bolalar bilan birga navbatchilik qiladilar. Navbat muddati - ikki kungacha, ehtimol bir haftagacha. Uzoq muddatli siljishlar mas'uliyat hissi, samaradorlik va manfaatlarning barqarorligini shakllantiradi. Agar bolalar bir hafta davomida navbatchilik qilsalar, haftaning o'rtasida vazifalarni o'zgartirish mumkin. Bolalarni navbatchilikka berish tartibi va ketma-ketligi navbatchilik taxtasida qayd etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O.Xasanboyeva, X.Jabborova, Z.Nodirova. “Tabiat bilan tanishtirish metodikasi”O`quv qo`llanma.Toshkent-2016.123bet
- 2.SH.A.Sodiqova,M.A.Rasulxojayeva bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.T.:Fan va texnologiya 2013
- 3.Toshtemirova, d. (2021). nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida talimni tashkil etishning mazmun mohiyati. Maktabgacha ta’lim jurnali.
- 4.Toshtemirova, D. (2022). Tarbiyachining maktabgacha ta’lim tashkilotida ta’lim tarbiyaviy ishlarni tashkil etishdagi o’rni. Maktabgacha ta’lim jurnali, 1(Preschool education journal).

INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA TARBIYALANUVCHILARNI INTELLEKTUAL QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna
Termiz davlat Pedagogika instituti, o’qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ma’lumki, maktabning bola shaxsiga qo’yadigan asosiy talablaridan yana biri psixologik tayyorgarlikdir. Bolaning psixologik tayyorligi uning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini o’zgarishi va kichik maktab yosh davridagi bolalar o’quv faoliyatining o’ziga xosligi bilan uzviy bog’liq.

Kalit so`zlar: bolalar, yosh avlod, maktabgacha ta’lim tizimi, psixologik tayyorligi, 6-7 yoshli bola

Rivojlanib borayotgan mamlakatimizda yosh avlodning ta’lim – tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilmoqda, ularning yetuk bo’lib ulg’ayishlari, zamonaviy va mumtoz ilm-fanning sir – asrorlarini mukammal egallashlari hamda barkamollik xususiyatlarini o’zlarida mujassam eta olishlari uchun keng imkoniyatlar eshigi ochib berilgan. Xususan, muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Bizni hamisha o’ylantirib keladigan muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so’z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog’liqdir. Atrofimizda yuz berayotgan o’zgarishlarni hammadan ham ko’proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o’z davrining talablari bilan uyg’un bo’lsin. Lekin ayni paytda o’zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday

ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks – sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin". Darhaqiqat, yoshlar har bir mamlakatning ertangi kunini belgilovchi, buyuk kelajakning poydevorini shakllantiruvchi avlodlar hisoblanadi. Zero, millatimizning faxri bo'lmish Abdulla Avloniy tarbiyani shunday tushuntiradi: "Tarbiya, pedagogika, ya'ni bola tarbiyasining fani demakdur... Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtidan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan asrab o'sdurmakdur".

Albatta, yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash maktabgacha ta'lim jarayonidan boshlanadi. Shu boisdan ham, prezidentimiz tashabbuslari bilan 2017-yil 4-yanvarda "2017-2021-yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida" qaror qabul qilindi. Ushbu qarorda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ta'lim – tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun psixologik jihatdan tarbiyalash va shart-sharoitlar yaratish maqsadi ko'zda tutilgan. Ma'lumki, maktabning bola shaxsiga qo'yadigan asosiy talablaridan yana biri psixologik tayyorgarlikdir. Bolaning psixologik tayyorligi uning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini o'zgarishi va kichik maktab yosh davridagi bolalar o'quv faoliyatining o'ziga xosligi bilan uzviy bog'liq.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, maktabda psixologik aniq bir mazmun doimiy hisoblanmaydi, balki u doimo o'zgarib boyib boradi. Psixologik tayyorlikning tarkibiy jihatlari: intellektual (aqliy), ma'naviy va irodaviy tayyorgarlikdan iboratdir.

6-7 yosh bolaning maktabga intellektual (aqliy) tayyorligining psixologik xususiyatlaridan biri bu ulardagi obrazli dunyoqarashining oliy darajada rivojlanganligidir. Bularga tayangan xolda bola atrof-muhitdagi narsa-hodisalar o'rtasidagi eng muhim xususiyatlarni, munosabatlarni farqlay olish imkoniyatiga

ega bo'ladi. Bu o'rinda bolalar chizmalı tasvirlarni shunchaki tushunibgina qolmay, balki ulardan muvaffaqiyatli foydalana oladigan bo'ladilar.

Demak, bola zarur bilim, ko'nikma va ko'nikmalar zahirasiga ega bo'lsa, unda intellektual rivojlanganlik darajasi ham yuqori bo'lsa-yu o'quvchilikning ijtimoiy holatiga shaxsan tayyor bo'lmasa, maktabda o'qib ketishi qiyin kechadi. Agar o'qituvchi yoki ota-ona uni o'qishga qiziqтира olmasalar, o'quv vazifalarini zo'rama-zo'raki, sifatsiz, qo'l uchida bajaradilar. Bunday holatlarda zarur natijalarga erishish qiyin bo'ladi.

Shuningdek, bu yoshda maktabga borishni xohlamaydigan, qaysar bolalar ham uchrab turadi. 6-7 yoshli bolaning maktabga borishdan bosh tortishi asosan uni tarbiyalashda ota-onalar tomonidan yo'l qo'yilgan xatoning oqibati natijasi hisoblanadi. Ayrim ota-onalarda maktabgacha yosh davridagi bolani maktab bilan qo'rqitish hollari ham kuzatiladi.

- To'g'ri gapira olmasang, qanday maktabga chiqasan?
- Yozish, o'qish, sanashni bilmaysan-ku, sani maktabga qabul qilmaydi.
- Maktabga borsang, o'rtoqlaringga bu qiliqlaring yoqmaydi!

- San bilmasvoysan, hech narsani bilmaysan, maktabga borsang uyalib qolasan kabi ta'na-dashnomlar, bolada maktabdan qo'rqish, undan xavfsirashning shakllanishiga ham asos bo'lishi mumkin. Bunday yondashuvlar bolani maktabdan qo'rqishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun maktabga borgan bolalarning maktabga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, ularda o'ziga nisbatan ishonch uyg'otish uchun haddan ziyod kuch, vaqt, mehnat, sabr-toqat, chidam, e'tibor zarur bo'ladi.

Ota-onalar har bir bola ruhiy rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi va bu xususiyatlar ularning u yoki bu faoliyat turini egallashida namoyon bo'lishini yodda tutishlari lozim. Ta'lim jarayonida bola imkoniyatlarining namoyon bo'lishi ma'lum darajada nasliy omillar bilan ham bog'liqdir. Bolalar o'z temperament xususiyatlariga ko'ra ham bir-birlaridan ajralib turadilar.

Xushchaqchaq, sergap, quvnoq, hayotning o'zgaruvchan sharoitlariga tez moslasha oladigan bolalar – sangvinik temperamentga mansub bo'ladilar.

Ko'pincha noxush kayfiyatda yuradigan, ta'sirchan, kamgap, sust bolalar – melanxolik temperamentga kiradilar.

Xotirjam, befarq, kamharakat, nutqi sust bolalar – flegmatiklardir.

Jaxldor, betoqat, serzarda, xarakatchan bolalar–xolerik hisoblanadilar.

Bolalar kattalarning yordamiga muxtoj bo'lishiga qarab ham bir-birlaridan farq qiladilar. Ba'zi bolalar biror hatti-harakatni bajarishni bir necha marta ko'rsatish, tushuntirish, ketidan ergashtirish kerak. Boshqa bolalarga esa bajariladigan ish bir marotaba ko'rsatilsa yetarli bo'ladi. Shunday bolalar ham borki, ular berilgan vazifani mustaqil bajaradilar.

Bolalar o'zlarini qiziquvchanlik, aqliy faolliklariga qarab ham bir-birlaridan ajralib turadilar. Ba'zi bolalar ko'p savol beradilar va harakatchan bo'ladilar, ba'zi bolalarni esa hech narsa qiziqitirmaydi.

Ma'lumki, ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini jadal rivojlantirish ehtiyoji bilan uni amalga oshirishga tarbiyachilarning tayyor emasligi, zamonaviy bilimlar bilan yetarli qurollanmaganligi orasidagi ziddiyat innovatsion texnologiyalardan foydalanishga ehtiyojning mvjudligini keltirib chiqarmoqda.

Haqiqatdan ham jamiyatda “Innovatsiya” tushunchasi keng va tor ma'noda ishlatiladi. Demak, innovatsiya – biror bir yangi ijtimoiy ehtiyojni yaxshiroq qondirish uchun yangi ilmiy, amaliy vosita, ya'ni yangilik yaratish, tarqatish va qo'llashni o'z tarkibiga oladigan kompleks jarayon sifatida tadqiq etiladi. Shuningdek, “Innovatsiya” biror bir jamoa yoki ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun kiritilayotgan va bu innovatsiya sub'ekti tomonidan yangilik deb qabul qilingan bo'lib ta'lim jarayoni ishtirokchilarini har tomonlama intellektual rivojlanishini ta'minlash maqsadida yangi vosita, uslub, yondashuvlar asosida tadqiq etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan “2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ 2707 sonli qarori.

2. Rahimova R. Tarbiyachiga ming bir maslahat. //Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. - Toshkent , 2007.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR FAOLIYATLARIDA TRENINGLARNI QO'LLASHNING O'ZIGA XOSLIGI

Sharapova Soxiba Toshbolta qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga bilim berishda, ularni mustaqil fikrlashga va ularni ijodiy fikrlashlarini shakllantirishda va rivojlantirishda terninglarni o'zni tavsiflab berilgan

KALIT SO'ZLAR: maktabgacha yosh, treninglar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi, bola shaxsi

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning fikrlash faolligini rivojlantirish jarayonini takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish va uni amalga oshirish metodikalarini loyihalashtirishga doir qator izlanishlar amalga oshirilmoqda. Bunda bolalarning fikrlash faolligini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishga alohida e'tibor berilib, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining yosh va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda maqsadga yo'naltirilgan tayanch kompetentsiyalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablari asosida bolalarning fikrlash faolligini rivojlantirish jarayonining samarali shakllari va usullarini joriy etish, pedagoglarning innovatsion faoliyati ko'lamini darajasini kengaytirish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalariga ustuvorlik berishni talab etmoqda. Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash masalalariga katta e'tibor qaratilib, bolalar va ularning tarbiyasi masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi darajasiga ko'tarilgan. Respublikada maktabgacha ta'lim tizimining metodik ta'minotini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlar asosida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni intellektual jihatdan rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish va ushbu muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual,

estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, pedagog va mutaxassislarning malaka darajasini yuksaltirish" 37kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu esa, o'z navbatida, maktabgacha ta'lim tizimining integratsiyalashgan mazmuniga zamonaviy yondashuvlarni singdirish, bolalarning fikrlash faolligini ta'minlashning pedagogik-psixologik yo'nalishlarini aniqlash, maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning fikrlash faolligini rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlashtirish, bolalarning fikrlash faolligini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon modelini maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning o'zaro hamkorligini ta'minlash hamda ustuvor printsiplar asosida ishlab chiqishni taqozo qiladi.

Maktabgacha pedagogika va bolalar psixologiyasi bolaning tug'ilgan paytidan boshlab, to maktab yoshiga etgunga qadar psixik jixatdan taraqqiy etishi qonuniyatlarini va shaxsiy psixologik xususiyatlarining tarkib topishini o'rganadi. Bola inson sifatida tashqi jihatdan katta yoshli odamlarga o'xshasa ham, o'zining psixik jarayonlari va shaxsiy psixologik xususiyatlarning mazmuni jihatidan katta yoshli odamlardan keskin farq qiladi.

Ma'lumki, bola shaxsi va uning psixologik xususiyatlari qandaydir tasodifiy omillarning tartibsiz ta'sir etishi natijasida emas, balki muayyan konkret omilning qonuniy ta'sir etishi asosida tarkib toptiradi. Ana shu muhim qonuniy tarzda ta'sir qiladigan omillarni ochish va isbotlash bilan bolalar pedagogikasi va psixologiyasi shug'ullanadi. Bolalar psixologiyasi bolalar shaxsi va shaxsiy psixologik qonuniyatlarning tarkib topishi kabi muhim ilmiy malakalarni o'rganib, mamlakatimizda yangi tipdagi davr talablariga mos shaxsni tarbiyalab etishtirish qonuniyatlarini ochib beradi.

Bola maktabgacha yoshga yetgach, uning psixik taraqqiyotida jiddiy o'zgarishlar yuzaga keladi. Chunki xuddi ana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati anchagina kuchaya boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bola mustaqil faoliyatda bo'la olishi uchun zarur bo'lgan ikkita qudratli kuchga ega.

Trening so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib "train", "training" so'zlaridan olingan bo'lib "o'qitmoq", "tarbiya bermoq", "mashq qilmoq", "tajribalarni

37 Mirziyoyev Sh.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: "O'zbekiston", 2017. www.lex.uz

rivojlantirish” ma’nolarini bildiradi. Trening atamasini ilk bor 1982-yilda Psixolog N.Yu.Xriyashyeva tomonidan fanga kiritilgan. Keyinchalik 1990-yilda I.A.Petrovskaya, Yu.N.Yemelyanov, S.I.Makmanovlar bilan birgalikda kreativ treninflar dasturini ishlab chiqdi. Trening ob’yektini yaxlit ravishda genetik va tizimli tahlil qilish, ularni modellashtirish, qo’llaniladigan, olingan natijalar va ularning interpretasiyasining ishnochliligi, aniqligini, validligini puxta ishlab chiqilgan metodologik asoslarda ta’minlash. Ilmiy asoslanganlik tamoyili qshllanilayotgan metodikalarning etnik, ijtimoiy muhitga, Shu jumladan, diagnostika o’tkazilayotgan ta’lim muassasasi guruhga mosligini talab qiladi. Bu tamoyilga amal qilish pedagogik – diagnostikalarni turli xil yengil, “ko’ziga yaxshi ko’ringan” yoki “qo’liga tushib qolgan” metodikalarni bilib-bilmay qo’llashda saqlaydi.

1. Treningning izchilligi va aniq yo’nalganligi. Psixologik – pedagogik trening boshqa psixodiagnostika, pedagogik treningdan farqli ravishda aniq yo’nalishga, aniq ob’yektga va maqsadga qaratilgan. Shu sababli diagnostika faoliyati (jarayonining) natijalari umumiy xulosalar, abstrakt mulohuzalardan emas, balki aniq shaxsga (masalan, o’quvchi), aniq guruhga tegishli bo’lish, diagnostika natijasida aniq xulosa chiqarib, kamchiliklarni bartaraf qilish, yordam berishning aniq yo’llarini ko’rsatib berishi lozim.

2. Trening shakl va metodlarining optimalliligi. Qo’llanilayotgan metodikalar, bolalarga yondashish usullarining amaliyotchi psixolog, pedagog yoki pedagog-diagnostga kam kuch va vaqt sarflab, u haqida muhim, sifatli, katta amaliy ahamiyatga ega ma’lumotlar yig’ishga imkon beradi.

3. O’rganish ob’yekti haqida faktlarni yig’ish, bayon qilish va to’g’ri yo’lga solishning birligi. O’rganilayotgan ob’yekti haqida ma’lumotlar yig’ish, ularni pedagoglarga ko’rsatish va diagnostika jarayonida o’rganilayotgan bolaga yoki o’quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishda, kamchiliklarni bartaraf qilishda o’quv yurti rahbarlariga, pedagoglarga ma’lum psixologik yordamlar berish, to’g’ri yo’lga solish, qo’llab-quvvatlash vazifalarning birgalikda olib borilishi.

4. Treningning ketma-ketliligi va uzluksizligi-treningning bosqichma-bosqich amalga oshira borib, o’quv jarayoniga, bolaning o’zlashtirishiga halaqit berayotgan sabalarini ochish, olingan natijalardan keyingi bosqichlarda, o’quv-tarbiya jarayonida uzluksiz foydalanishda yuzaga chiqadi.

5. Trening metodlari va jarayonlarining qulayligi va ommobopligi. Trening metodlarining oddiyliigi, pedagoglar, amaliy psixologlar, o’quv yurti rahbarlari, tekshiriluvchi uchun qulayligi, ularda diagnostikaga nisbatan qiziqish, intilish uyg’otishga xizmat qilishini ta’minlovchi tamoyil.

6. Treningning har tomonlamaligiga (kompleksliligi). Bu tamoyil bola shaxsini, uning individual-psixologik xususiyatlarini, ruhiy jarayonlarning rivojlanganlik darajasini, o’quv faoliyatining boshqa xususiyatlarini o’rganish uchun tanlangan metodlar va metodikalar uni bir butun holda, har tomonlama o’rganish, ta’riflash, yondashish imkonini berishda yuzaga chiqadi. Diagnostik metodikalar bir-biri bilan bog’liq bo’lishi, bir-birini to’ldirish-bu tamoyilning asosiy talabalardan biridir.

7. Trening bola rivojlanishining kelajagini, oqibatlarini oldindan ko’ra olish (prognoz qilish) imkoniyatini bera olishi. Har qanday psixologik-pedagogik trening bolaning kechagi yoki

bugungi kundagi rivojlanish darajisini, o'quv jarayonining tashkil qilinganlik darajasini ko'rsatib berish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Trening jarayonda o'rganilayotgan ob'yektning "kelajagi", ertangi kuni ham, taraqqiyot tendensiyalari ham ma'lum omillar ta'sirining oqibatlarini ochib berilishi kerak. Shu holdagina, prognoz mohiyatidan xatolar, bola taraqqiyotidagi ko'zga tashlangan kamchiliklarni bartaraf qilish, to'g'ri yo'lga solish imkoniga ega bo'lamiz. Shu sababli psixologik-pedagogik diagnostika metodlarining prognostik bo'lishi eng muhim talablardan biridir.

8. Treningning ketma-ketliligi va uzluksizligi- treningning bosqichma-bosqich amalga oshira borib, o'quv jarayoniga, bolaning o'zlashtirishiga halaqit berayotgan sabalarini ochish, olingan natijalardan keyingi bosqichlarda, o'quv-tarbiya jarayonida uzluksiz foydalanishda yuzaga chiqadi.

9. Trening metodlari va jarayonlarining qulayligi va ommobopligi. Trening metodlarining oddiyligi, pedagoglar, amaliy psixologlar, o'quv yurti rahbarlari, tekshiriluvchi uchun qulayligi, ularda treningga nisbatan qiziqish, intilish uyg'otishga xizmat qilishini ta'minlovchi tamoyil.

10. Treningning har tomonlamaligiga (kompleksliligi). Bu tamoyil bola shaxsini, uning individual-psixologik xususiyatlarini, ruhiy jarayonlarning rivojlanganlik darajasini, o'quv faoliyatining boshqa xususiyatlarini o'rganish uchun tanlangan metodlar va metodikalar uni bir butun holda, har tomonlama o'rganish, ta'riflash, yondashish imkonini berishda yuzaga chiqadi. Trening metodikalar bir-biri bilan bog'liq bo'lishi, bir-birini to'ldirish-bu tamoyilning asosiy talabalardan biridir.

11. Trening bola rivojlanishining kelajagini, oqibatlarini oldindan ko'ra olish (prognoz qilish) imkoniyatini bera olishi. Har qanday psixologik-pedagogik diagnostika bolaning kechagi yoki bugungi kundagi rivojlanish darajisini, o'quv jarayonining tashkil qilinganlik darajasini ko'rsatib berish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Trening jarayonda o'rganilayotgan ob'yektning "kelajagi", ertangi kuni ham, taraqqiyot tendensiyalari ham ma'lum omillar ta'sirining oqibatlarini ochib berilishi kerak. Shu holdagina, prognoz mohiyatidan xatolar, bolachi taraqqiyotidagi ko'zga tashlangan kamchiliklarni bartaraf qilish, to'g'ri yo'lga solish imkoniga ega bo'lamiz. Shu sababli psixologik-pedagogik diagnostika metodlarining prognostik bo'lishi eng muhim talablardan biridir.

12. Treningning ketma-ketliligi va uzluksizligi- treningning bosqichma-bosqich amalga oshira borib, o'quv jarayoniga, bolaning o'zlashtirishiga halaqit berayotgan sabalarini ochish, olingan natijalardan keyingi bosqichlarda, o'quv-tarbiya jarayonida uzluksiz foydalanishda yuzaga chiqadi.

13. Trening metodlari va jarayonlarining qulayligi va ommobopligi. Trening metodlarining oddiyligi, pedagoglar, amaliy psixologlar, o'quv yurti rahbarlari, tekshiriluvchi uchun qulayligi, ularda diagnostikaga nisbatan qiziqish, intilish uyg'otishga xizmat qilishini ta'minlovchi tamoyil.

14. Treningning har tomonlamaligiga (kompleksliligi). Bu tamoyil o'quvchi shaxsini, uning individual-psixologik xususiyatlarini, ruhiy jarayonlarning rivojlanganlik darajasini, o'quv faoliyatining boshqa xususiyatlarini o'rganish uchun tanlangan metodlar va metodikalar uni bir butun holda, har tomonlama o'rganish, ta'riflash, yondashish imkonini berishda yuzaga chiqadi. metodikalar bir-biri bilan bog'liq bo'lishi, bir-birini to'ldirish-bu tamoyilning asosiy talabalardan biridir.

15. Treninglar bola rivojlanishining kelajagini, oqibatlarini oldindan ko'ra olish (prognoz qilish) imkoniyatini bera olishi. Har qanday psixologik-pedagogik diagnostika o'quvchining kechagi yoki bugungi kundagi rivojlanish darajisini, o'quv jarayonining tashkil qilinganlik

darajasini ko'rsatib berish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Trening jarayonda o'rganilayotgan ob'yektning "kelajagi", ertangi kuni ham, taraqqiyot tendensiyalari ham ma'lum omillar ta'sirining oqibatlari ochib berilishi kerak. Shu holdagina, prognoz mohiyatidan xatolar, bola taraqqiyotidagi ko'zga tashlangan kamchiliklarni bartaraf qilish, to'g'ri yo'lga solish imkoniga ega bo'lamiz. Shu sababli psixologik-pedagogik trening metodlarining prognostik bo'lishi eng muhim talablardan biridir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanayotgan bolalar hali maktabga bormay turib, oqilona harakat qiladigan, tevarak-atrofni mustaqil kuzatadigan, kattalar yumushiga qarashadigan, ravon so'zlab, fikr yuritadigan, birmuncha bilim va malaka orttiradigan bo'ladi.

Pedagog va psixolog olimlarning ilmiy tekshirish ishlari maktabgacha yoshdagi bolalar bilish jarayonlari xususiyatlari rivojlanishida asosan maktabgacha ta'lim dasturiga kiritilgan turli mashg'ulotlar, xalq og'zaki ijodi namunalari va yozuvchilarning asarlarini bolalarga o'qib va hikoya qilib berish, yodlatish, ifodali aytish yo'llarini tekshirish, umuman u yoki bu badiiy asarda aks etgan g'oyalarni bolalar ongi va qalbiga singdirish usullarini ko'rsatish, bu boradagi ilg'or tajribalarni umumlashtirish va targ'ib etish kabilar alohida aqamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: "O'zbekiston", 2017. www.lex.uz
2. Sh. Sodiqova „Maktabgacha pedagogika” Tafakkur bo'stoni. T-2013 yil 2017-yil
3. Z.Nishonova, Z. Qurbonova va boshqalar "Psixodiagnostika va ekspremental psixologiya" Tafakkur bo'stoni. T-2011 yil
5. "5-7 yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasini aniqlash va pedagogik-psixologik korreksiyalash" A.O.Muzrobovichning magistrlik ishi.2020 yil

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuv asosida hamkorlikda o'qitish texnologiyalari

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna

Buxoro viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish

milliy markazi

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası,

katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuv asosida hamkorlikda o'qitish texnologiyalari tahlil etilgan. Mamlakatimizda jahon ta'lim sohasiga kirib borishga mo'ljallangan yangi ta'lim tizimining shakllanish jarayoni yoritib berilgan

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, innovatsion yondashuv, hamkorlikda o'qitish, xotira, fikrlash, qobiliyatni, intellektual salohiyat,

“Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari eng avvalo shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq”³⁸. ligini ta'kidlab o'tdilar.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda jahon ta'lim sohasiga kirib borishga mo'ljallangan yangi ta'lim tizimining shakllanish jarayoni kechmoqda. Ushbu davr o'quv-tarbiya jarayonining pedagogik nazariya va amaliyotida jiddiy o'zgarishlar bilan kechmoqda: o'qitishning mazmuni o'zgaryapti, bilim berish jarayoniga boshqa yondashuv taklif etilyapti, boshqacha munosabatlar va o'zini tutish tamoyillari shakllanyapti. Bularning barchasini bizning davrimiz – XXI asr – yangi texnologiyalar va insonlar o'rtasidagi yangicha munosabatlar asri taqozo etmoqda. Bog'cha va maktablar esa har qanday davrda jamiyatning ijtimoiy buyurtmasini bajarib kelgan.

³⁸ Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild, “O'zbekiston”, 2017, 168-bet.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mashg'ulotlarning o'tish jarayoni o'ziga nafaqat murakkab bilimlar tizimini o'zlashtirishni, ko'pgina o'quv va intellektual ko'nikmalarni shakllantirishni, balki bilib olish jarayonlarini: e'tibor, xotira, fikrlash va qobiliyatni rivojlantirishni ham kiritadi. Va agar muvaffaqiyatli bilim berishning yakuniy natijasi sifatida bilim va ko'nikmalarning o'zini ko'radigan bo'lsak, natijada pedagogning har bir yangi, yanada yuqori bosqichida bola yangi materialni o'zlashtirishda yanada katta qiyinchiliklarga duch keladi. Demak, bunday qiyinchiliklarning asosiy sababi bilib olish jarayonlarining o'zi rivojlanmaganligidan iborat bo'ladi.

Shundan kelib chiqib, bolalarning bilish qobiliyatlari muayyan rivojlanishi uchun pedagoglar nima qilishlari, ishlashning qanday shakllarini qo'llashlari, bolalarga qanday sharoitlarni yaratishlari kerak? Bola umumiy rivojlanishi uchun barcha kerakli sharoitlarni yaratib beradigan bunday shakllardan biri hamkorlik qilish, boshqa odam bilan birgalikda harakat qilishni nazarda tutadi. Bu o'quv hamkorligi sanalib, uning maqsadi bolalarni maktabga tayyorlash o'zini bilishga o'rgatishdan iboratdir. Hamkorlikda o'qitish yoki kichik guruhlarda saboq berish pedagogikada gumanistik yo'nalishdagi texnologiyaga mansub bo'ladi. Bunday texnologiyaning asosiy maqsadi – bolalar uchun turli o'quv vaziyatlarda faol birgalikdagi o'quv faoliyatini yuritish uchun sharoitlar yaratib berishdan iborat. Hamkorlikda o'qishning asosiy g'oyasi – bir nimalarni birga bajarishgina emas, balki birgalikda o'qishdir!

Guruh bo'lib ishlashning texnologik jarayoni quyidagi elementlardan shakllanadi:

Bilim olish bo'yicha vazifani (muammoli vaziyatni) qo'yish;
Maqsadlariga muvofiq bo'lgan guruhlariga bo'lish;
Didaktik materialni tarqatish;

Guruhdagi ishni rejalashtirish;

Topshiriqni individual ravishda bajarish, natijalarni muhokama qilish;
Guruhning umumiy vazifasini muhokama qilish (e'tirozlar, qo'shimchalar,

aniqlashtirishlar);

Guruh ishining natijalari to'g'risida xabar berish; Guruhlar ishlari va qo'yilgan vazifaga erishish to'g'risida umumiy xulosa chiqarish.

Innovatsion yondashuv asosida hamkorlikda o'qitish texnologiyalari sohasida olib borilgan ishlar tahlili.

Innovatsiya biror yangi narsani, yangi tartib qoidani kiritishni anglatadi. Yangilik ko'pincha yangi metodlar, vositalar, yangi konsepsiyalar, yangi o'quv dasturlari kiritishni hamda qo'llanishga xosdir. Innovatsiyaning turli ta'riflari mavjud: innovatsiya (lotincha inovatis)-bu yangilik, yangi tartib qoida, o'zgarish degan ma'noni anglatadi. Yangilik va o'zgarish?

YUNESKO hujjatlaridan birida «... Yangilik albatta yangi bo'lishi shart emas, biroq u albatta nimasi bilandir yaxshiroq va o'z-o'zidan namoyon etilishi mumkin bo'ladi»-deb ko'rsatilgan.

Innovatsion muammolari bilan bog'liq bir qator tadqiqotlarda o'zgarishlar yangilik bo'lishi, biroq har doim butunlay yangi g'oyalar yoki shakllar bo'lmaslik mumkinligi faraz qilinadi.

Shunday qilib, innovatsiya tushunchasi orqali o'quv – tarix ta'limi jarayonini yaxshilash va takomillashtirishga yo'naltirilgan didaktik, metodik, tashkiliy-texnik o'zgarishlarni tushunamiz.

Pedagogikada innovatsion muammolarni hal etishda o'qituvchining ijodiy faoliyati eng dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. (eng zarur pedagogik texnikani egallash, tarkibiy qismlari).

Shu boisdan o'qituvchi mahoratiga ko'p narsa bog'liqligi uning pedagogik tizimda tutgan o'rnini haqida batafsil to'xtalamiz.

Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessansning mustahkam poydevorini yaratishda yoshlarni kreativ fikrlashga o'rgatish ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu boisdan bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, ta'limda xalqaro tajribalardan unumli foydalanish masalasi dolzarb vazifalardan biriga aylandi va

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida ta'lim sifatini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda."O'quvchilarda erkin va kreativ fikrlashni,jamoadi ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish..."³⁹

O'qituvchi davlat buyurtmasiga mos keladigan ta'lim maqsadini aniq va ravshan belgilashi kerakki, natijada ma'lum vaqt ichida unga erishish uchun ta'minlaydigan didaktik jarayonni tuzish va joriy etish to'g'risida xulosa qilish mumkin bo'lsin.

O'qituvchi pedagogik tizimida belgilangan maqsadga to'g'ri keladigan o'quv-tarbiyaviy jarayon mazmunini o'quv dasturi bo'yicha chuqur egallashi, muntazam ravishda o'z pedagogik mahoratini ilmiy-texnikaviy taraqqiyot talablariga mos xolda mustaqil ravishda kengaytirib borishi zarur. O'qituvchi pedagogik tizimning tarkibiy elementi sifatida didaktik jarayonni amalga oshirish bilan tanish bo'lishi kerak: bu-jadallashtirish va tabiatan monandlik talabidir. Jadallashtirish didaktik masalalarni ma'lum vaqt doirasida birmuncha tez va yuqori saviyada hal eta oladigan didaktik jarayonni qo'llashni talab etadi. Ta'lim va tarbiyaga bu talabni aniqlab beruvchi omil - talablarning ma'lum faoliyatini o'zlashtirish tezligi hisoblanadi. Ikkinchisi o'quv-tarbiyaviy jarayonni shunday tashkil etishga asoslanganki, bunda mumkin qadar talabalarning keng doirada tajriba egallashiga imkon tug'diradigan va ularning aqliy malakasini rivojlantira oladigan mexanizmi vujudga kelsin! Bu talabni aniqlab beruvchi omillar: talabalarning o'qishga bo'lgan xoxishi, o'quv mehnatiga munosabati.

O'qituvchi didaktik jarayonni amalga oshirishga o'qitishning samarali shakllaridan foydalana olishi kerak. O'qitishning tashkiliy shakllari to'g'ri tanlanishi pedagogik tizim elementlarining ma'lum qonuniyat asosida bir-birlari bilan bog'liq ekanligini bildiradi. Bu bog'lanishlardan foydalanish va eng maqbul bo'lgan tashkiliy shakllar topish ta'limda rasmiyatchilikni yo'qotishga yo'l ochadi.

³⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Murojaatnomasi . "Yangi O'zbekiston", 2022- yil 21- dekabr.

Majlis va O'zbekiston xalqiga

O'qituvchi pedagogik tizimning ishtirokchisi bo'lgan o'quvchining ta'lim mazmuni va tarbiyaviy ta'sirini qay darajada egallayotganligini eng maqbul usullar yordamida doimo nazorat qilib borishi lozim. Bu to'g'rida olingan axborotlar esa pedagogik tizimni maqsadga muvofiq tarzda boshqalar imkoniyatini beradi yoki tizimdagi qaysi elementning mazmuniga tuzatish kiritish kerak ekanligini aniqlaydi.

Hamkorlik faoliyatini takomil bosqichiga o'tish jarayonida o'zaro ta'sir o'tkazish harakatini baholashdan o'z-o'zini baholash darajasiga ko'tarilishi sodir bo'ladi. Ushbu jarayon hamkorlik dinamikasidan dalolat beradigan eng muhim omillardan biri vazifasini o'taydi.

Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlari o'tkazish shakllari:

1. Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni bola shaxsiga yo'naltirishga asoslanganligi. Ijodkor shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy muhitni yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi.

Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining asosiy jarayonlari: hamkorlikda fikr almashish, suhbat, tahlil, munozara, muzokara, amaliy vazifalar bajarish, biror narsani qurish, yasash masalalar yechish va boshqalar.

Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining tashkiliy shakllari: Pedagog - bola, Pedagog- kichik guruh, Pedagog - katta guruh, kichik guruh - kichik guruh, kichik guruh bola va boshqalar.

Bolalarni hamkorlikka o'rgatish, ularning Pedagog bilan va o'zaro ham fikr bo'lishlariga erishish:

2. Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining turli shakllarini tayyorlash va amalda qo'llash mashqlarini bajarish

Har bir tinglovchi ayrim turdagi hamkorlikda o'qitish mashg'uloti o'quv materiallarini amalda qo'llash uchun tayyorlashini tashkil qilish. Tinglovchilar o'z mutaxassisligi bo'yicha o'zlari tanlagan mavzudagi darsni eng maqsadga muvofiq hamkorlikda o'qitish turlarida foydalanib o'tkazish yuzasidan mashg'ulotlarni tayyorlaydilar va uning asosida guruh ishtirokida shu mashg'ulotni qisqa bayon

qilib beradilar va tegishli muhokama o'tkaziladi: Masalan "Hamkorlik kvadratlari" mashqi.

Materiallar. Har bir besh kishilik guruh uchun diagramma asosida kesilgan besh kartonto'rtburchaklari.

Parchalar ustiga harf asosida A-F gacha belgilangan beshta konvertning bittasiga joylashtiriladi.

Besh kishilik har bir guruh stol atrofiga iloji boricha qulay o'tirishlari kerak. Tartib: Guruhning har bir a'zosi konvert oladi. Mashqning maqsadi, guruh bir hil kattalikdagi beshta to'rtburchak yasashi kerak. Mashg'ulot noverbal holatda bajariladi.

Bu mashqni o'tkazishga 20 daqiqa vaqt ajratiladi. Guruh hamkorligiga asoslangan va turli darajada izohlash mumkin bo'lgan klassik mashg'ulot hisoblanadi. Boshlanishda ba'zi bolalar to'g'ri kattalikdagi tortburchak yasaydilar, lekin boshqa ishtirokchilar lozim bo'lgan shakilni ishlatadilar. Masala yechimini shaxslar o'rtasidagi raqobat orqali emas, balki faqat guruh hamkorligi orqali topish mumkin. Ushbu mashg'ulot hamkorlik masalalari yuzasidan muhokamani boshlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. "Yangi O'zbekiston", 2022- yil 21- dekabr.
2. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild, "O'zbekiston", 2017, 168-bet.
3. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar T., 2016-y 11. bet

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUV STRATEGIYASI VA TENDENSIYALARI

Shoira Toshtemirovna Shaymurotova

Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi
67-STIDMIning boslang'ich ta'lim o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Zamonaviy mutaxassislarning asosiy g'oyalaridan biri pedagogika fanlari Ta'lim ishlarini olib borishning yangi usullarini, to'liq tendentsiyalar, maqbul ehtiyojlar, otaonalarining kognitiv ehtiyojlarini o'rganish zarur. Maktabgacha va maktab ta'limda innovatsiyalar O'rnatilgan ta'lim an'analarini eksperimental va ijodiy tushunish bo'yicha hamma joyda qidirib topilgan, "soxta-yadroviy" muammosi keskin, shaklning o'ziga xosligi bilan tavsiflangan uslubiy amaliyotlar va shaklning o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi. Shu sababli, hatto ko'p yillik amaliyotga ega bo'lgan o'qituvchilar ham tajriba pedagogik joylari va maktab tashkilotlar faoliyatida izchil innovatsiyalarni amalga oshirishni ta'minlash qiyin. Ushbu maqolada, maktabgacha va maktab ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqida fikr va mulohazalar qilinadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha va maktab ta'lim tizimi, bolalar psixologiyasi, rivojlanish, ta'lim, tarbiya, innovatsion texnologiyalar.

Maktabgacha va maktab ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy maktablarni rivojlantirish uchun zaruriy shartdir degan fikrga kelishib olishadi. Moliyalashtirish yuzasidan davlat muassasalari "Maktab o'qituvchiga pul ketayotganda" innovatsion tashkiliy echimlarining kundalik tartibida kiradigan innovatsion tashkiliy echimlarning kunlik tartibiga kiritilishi maktab obro'sini sezilarli darajada oshiradi va rivojlanishning keyingi yo'nalishlarini belgilab beradi. O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish Psixofizik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktab o'qituvchilar tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o'zgartiradilar. O'z navbatida, tashabbus pedagogik kompozitsiya Ota-ona jamoatchiligi, o'quvchilarning oilalari bilan o'zaro ta'siri mexanizmlarini takomillashtirish zarurati, shuningdek, muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, shtatlardagi innovatsion texnologiyalar nafaqat mumkin, balki ehtiyoj ham. Biroq, buni yodda tutish kerak pedagogik texnologiyalar Maktab va maktabgacha ta'lim o'quvchilarining o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin, bir nechta qat'iy talablar berildi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Kontseptuallik, o'quv jarayoni ma'lum ilmiy tushunchaga asoslanishi kerakligini anglatadi.

- Tizimga tegishli texnologiyalar, bu texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha belgilarga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy va ularning elementlarining tarkibiy qismlari bo'lishi kerak - o'zaro bog'liq.

- Ishlov berish - pedagogik jamoa muayyan maqsadlarni belgilash, o'quv jarayonini rejalashtirish, ish jarayonida, bir yoki boshqa lahzalarni tuzatish imkoniyatini tushunish kerak.

- Reprodikuvchanlik - bu talabga nisbatan qo'llaniladigan o'qituvchi shaxsidan qat'i nazar, texnologiyani teng darajada samarali bo'lishi kerak.

Maktab yoshi - bu bolaning atrofida dunyoni faol o'rganadigan davr. Maktab yoshdagi bolalar o'zlarining psixologik rivojlanish xususiyatlariga ega. Yurish boshlaganida, bola juda ko'p kashfiyotlar qiladi, xonada, ko'chada, bolalar bog'chasida joylashgan narsalar bilan tanishadi. Turli narsalarni yig'ish, ularni o'rganish, mavzudan kelib chiqqan tovushlarni tinglash, bu ob'ektning qaysi fazilatleri va xususiyatlari borligini biladi. Ushbu davrda bolaning ingl. -figurativ va ingl. Effektiv fikrlash shakllari yaratilgan. Yoshligida bola, shimgich kabi, barcha ma'lumotlarni so'radi. Olimlar ushbu yoshlik davrida bolaning bu ma'lumotni esga olishini, bundan keyin u hayotda hech qachon eslamasligini isbotladi. Bola ufqlarini kengaytira oladigan har qanday narsaga qiziqish uyg'otadigan davrdir va bu uning atrofidagi dunyoni qo'llab-quvvatlaydi.

Umuman olganda, maktab yoshdagi yoshlar xotirjamlik hissi bilan ajralib turadi. Ularning kichik sabablarga ko'ra ziddiyatlari va kuchli affektiv epizootiyalari yo'q. Biroq, bu bolaning hissiy hayotining to'yinganligi pasayadi degani emas. Axir, preschooler kuni juda ko'p his-tuyg'ularga to'lib ketadi, shuning uchun kechqurun bola charchagan va to'liq charchash uchun keladi. Bu davrda hissiy jarayonlarning tuzilishi ham o'zgaradi. Ilgari motorli va vegetativ reaksiyalar maktab yoshdagi bolalarda saqlanib qolgan emotsional jarayonlarga kiritilgan, ammo hissiyotlarning tashqi ifodasi yanada cheklangan shaklga ega bo'ladi. Maktab o'quvchilari nafaqat bugungi kunda qilayotgan ishidan, balki kelajakda nima qilishidan ham xafa bo'lib, xursand bo'lishadi. Presedrga tegishli bo'lgan har bir narsa - rasm, o'yin, qolib tuzish, onaga yordam berish, uy ishlarini bajarish - yorqin hissiy rangga ega bo'lishi kerak, aks holda narsalar tezda yiqilay yoki umuman bo'lmaydi. Chunki bu yoshdagi bola unga qiziq bo'lmagan ishni bajarolmaydi. Bu asrda, maktabgacha tarbiyachilarning boshqalarga va o'zlariga bo'lgan munosabati muhim ko'rsatkichdir. Maktab yoshdagi bolalar ko'pincha kamchiliklarini tanqid qilishadi, tengdoshlariga shaxsiy xususiyatlar beriladi, bolalar va kattalar o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, kattalar va kattalar o'rtasidagi munosabatni qayd qiladi. Biroq, ota-onalar bolalarga misol bo'la oladi. Shuning uchun, ota-onalar bolaga ijobiy ma'lumotni kiritish, shaxsiy yoki intellektual ma'lumot bo'lsin, u bolaga qo'rquv, xavotir va haqoratni keltirmasliklari kerak.

Bolani 7 yoshga yetganda, u kelajakda o'zini namoyon qilish uchun hozirgi paytda amalga oshirish uchun o'zini o'tmishda eslab qoladi. Shu jihatdan ham ushbu bosqich bola hayotining deyarli 70 foizini tashkil qiladi. Ya'ni shu yoshlar oralig'ida bola atrofidagi olamdan hayoti davomidagi yarimdan ko'p informatsiyani oladi. Yapon iqtiboslarida aytilganidek, bu yoshda bolaga podshohdek munosabatda bo'lish kerak.

Chunki ushbu bosqich bola psixologiyasi uchun muhim voqealarga boy bo'ladi.

Maktabgacha va maktab ta'limi uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. 6-7 yoshgacha bo'lgan maktab ta'lim davlat va nodavlat bolalar maktab ta'lim muassasalarida va oilada amalga oshiriladi. Maktab ta'limning maqsadi – bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir. Maktab ta'lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish maktab ta'lim muassasasi hamda shtatdagi tibbiyot xodimlari, shuningdek maktabta'lim muassasasiga biriktirilgan sog'liqni saqlash organlarining tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshiriladi.

Maktab ta'lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi va qoidalari, maktab ta'lim muassasasiga bolalarni olib kelish va olib ketish qoidalari, maktab ta'lim muassasasi binolarida xavfsizlikni tashkil etishga oid talabta'lim muassasasida yong'in xavfsizligini tashkil etishga oid talablar, hudud xavfsizligiga bo'lgan talablar “Maktab muassasalarida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom” bilan tartibga solinadi. Maktab muassasalari – O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim muassalarining turi bo'lib, turli yo'nalishdagi maktabgacha bo'lgan davrdagi umumta'lim dasturlarini amalga oshiradi. Maktabgacha va maktab ta'lim muassasalar 1-sinfdan 11-sinfgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalashni, o'qitishni, nazorat qilishni, parvarishlashni va sog'lomlashtirishni ta'minlaydi. Ta'lim muassasasining ish tartibi va u yerda bolalarning bo'lish davomiyligi davlatning ta'lim sifat va darajasiga bo'lgan talablari, nizom asdosida ta'lim muassasasi va ota-onalar orasida tuzilgan shartnoma, hamda ta'sischilar tomonidan belgilanadi.

Maxsus maktab ta'lim muassasasini tashkil etish tartibi, maxsus maktabgacha ta'lim muassasasida o'quv-ta'lim va sog'lomlashtirish jarayonini tashkil qilish, ta'lim jarayoni ishtirokchilari va maxsus ta'lim muassasasining boshqaruvi haqidagi to'liq ma'lumotlar “ Davlat maktabgacha va maktab ta'lim muassasasi to'g'risidagi Nizom” da ko'rsatilgan.

Jumladan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish ta'lim sifatini oshirish, maktab ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga

sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, ta'lim muassasalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyati uchun yetarli sharoit yaratilmaganligi bois, binolar qarovsiz holga kelib, bo'shab yotganligi, ulardan samarali foydalanilmayotganligi tanqid qilinib, kelasi yilning birinchi yarmida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yettita yo'nalishdagi strategik vazifalar belgilab berildi.

Xulosa qilib aytganda, yaqin o'tkan yillarda zamonaviy innovatsion IT texnologiyasi dominant pozitsiyani egallash maktabgacha ta'limda to'g'ridan-to'g'ri o'quv-uslubiy ishlarni tashkil etish uchun keng qo'llaniladi. O'qituvchilar, kompyuterlar savodxonligini muvaffaqiyatli o'zlashtirgan, o'quvchilar uchun keng imkoniyatlarni ochishi mumkin va bu faqat taqdimotlar va o'qitish roliklarini namoyish etish bilan cheklanmaydi. Mahalliy rivojlanayotgan dasturlarning ulkan tanlov sharoitida otaonalar yoshga to'liq javob beradigan narsalarni tanlash juda qiyin va ta'lim ehtiyojlari ta'minlanadi. Vakolatli fikrni olish bu masala faoliyat uchun maqbul sharoitlarni yaratishga imkon beradi yoshni rivojlantirish bolalar, oilaviy vakillarning oilaviy vakillari bilan samarali hamkorlikni barpo etish uchun zaruriy narsalarni yaratadilar, ota-onalarning nazarida o'qituvchining nufuzini oshiradi.

ADABIYOTLAR

1. Ziyamammedov, Bo'ri, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya-zamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent. 2009.y
2. "Kitobim-oftobim" Toshkent. "O'qituvchi" nashriyoti, 2008 yil.y
3. Azizxo'jayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.y
4. https://www.researchgate.net/publication/228802472_Preschool_Education_Studies
5. <http://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology/p/pre-primaryeducation-or-preschool-education>

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy qobiliyatlarini aniqlashda tasviriy faoliyat turlari

Suvanova Sevara Baxodir Qizi

Termiz davlat pedagogika institute

Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada estetik tarbiya mazmuniga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, bolalarning estetik faoliyatida amalga oshiriladigan estetik tuyg'u, qiziqishlar, talablar, baholash va didni tarbiyalash kabi masalalar kiradi. Atrof muhitni estetik idrok etish jarayonida bolalar go'zzallik tug'risidagi bilimlari shakllanadi.

Tayanch so'zlar: rasm, applikatsiya, bola, guruh, idrok, kichik, o'rta, katta, tushuncha, tasavvur, faoliyat

Bolaning erta davrdagi rivojlanishini atrof muhitni, umumiy dunyoni estetik idrok etishga tayyorlik davri deb qarash mumkin. Bola shu davrda ba'zi aniq shakllarni: ritmik shakllarni, musiqa ovozi, ochiq ranglar, onasi ko'ngil kuyi, mehri, kayfiyati, tabassumi va yoqimli ohanglarini his etadi va ularga javob beradi. Bolada bir yoshligida sensor-hissiy idroki rivojlanib boradi. Keyinchalik bola idroki yanada takomillashib, nafaqat ba'zi predmetlar xususiyatlarini idrok etish, balki ba'zi san'at asarlarini estetik tomonlarini ham idrok etishni boshlaydi. Bola atrofdagi hissiy ta'sirni vujudga keltiruvchi narsalarni ko'rish orqali nutqi rivojlanadi, bola lug'ati estetik xususiyatlar bilan boyib boradi: go'zal-chiroysiz, toza-iflos, katta-kichik, quvonchli-quvonichsiz v.h. Bolalar badiiy faoliyatining (musiqa, tasvirlash, badiiy so'z) ba'zi turlarini birgalikda amalga oshiradi. Kichik yosh guruhi bolalari estetik didi sekin-asta rivojlanib, takomillashib boradi. Badiiy asarlar va ularning ritmi, rangi kabi elementlarini idrok eta boshlaydi. Bola badiiy asarda tasvirlangan o'ziga tanish predmetlarni ko'rganida juda quvonadi va ularni tasavvuridan o'tkazishga harakat etadi. Shu kabi uning badiiy faoliyati asta-sekin oddiydan murakkablikga o'tib boradi. Ular nafaqat tasvirlashda, balki musiqiy faoliyatida ham oddiy malakalarni egallaydi,

buni esa ijodiy faoliyatining dastlabki alomatlari sifatida namoyon qila boshlaydi. Bular esa bolada kichik yosh davridayoq badiiy faoliyatning estetik sifatini shakllanayotganini ko'rsatadi. O'rta yosh guruhida idrok etish ancha rivojlanadi, uning aniqligi va xilma-xilligi namoyon bo'ladi. Bu davrdagi estetik idrok etish bolaning xususiy tajribasiga va uning qiziqishlariga asoslanadi. Endilikda bola badiiy obrazlarni estetik baholash, ba'zi estetik vositalarni his qila olish, san'at asarlarini ma'nosiga tushuna olish ko'nikmalariga ega bo'la boshlaydi. Bolalar endilikda ashulani so'zdan, badiiy asar, musiqa va tasviriy san'at janrlarni bir-biridan farqlay oladi. Ularda ijodorlikka intilish aniq namoyon bo'la boshlaydi, bola raqsni, qo'shiq aytishni va sahna ko'rinishlarni aniq tarzda obrazli etib berishga o'quvli bo'ladi. Katta yosh guruh bolalari musiqa va badiiy asarlarni quyi guruhlarga nisbatan diqqatli tinglashi, tasviriy san'at asarlarini tasavvur qilish, ularni chuqurroq tushinish, yaxshilikka quvonish, yovuzlikka murosasiz bo'lish imkoniga ega bo'lishadi. Bu davrda badiiy-ijodkorlik ko'nikmalari jadal rivojlanadi, topishmoqlar, qo'shiqlar, mashqlarni amalda ishlatadi, rasmlar chizadi, applikatsiyalar bilan shug'ullanadi. Bu yosh bolalari nafaqat o'z ijodkorligiga, balki boshqalar ijodkorligiga ham baho berish ko'nikmalarini egallaydi. Bolalar endi san'at asarlarining faqat estetik sifatlarini tasavvur etibgina qolmasdan, balki ularning ma'no-mazmunlarini ham anglay oladi. Bolalarda san'at asarlarini va kundalik turmushda uchraydigan go'zallikka qiziqishlari shakllanadi. Badiiy ijodkorlik ko'nikmalari zarur shakldagi turg'un va aniq bo'lmasa ham ko'zga tashlana boshlaydi. Shu aytilganlardan kelib chiqqan holda, estetik tarbiya masalalarini chuqurroq tushinib etish uchun uni to'rtta guruhga bo'lish mumkin:

- 1) Estetik idrokni rivojlantirish, estetik emotsiyalar, hissiy tuyg'ular va munosabatlar, qiziqishlarni shakllantirish;
- 2) Elementar estetik ongni shakllantirish;
- 3) Estetik faoliyatni o'zlashtirish;
- 4) Estetik va badiiy ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Estetik tarbiya mazmuniga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, bolalarning estetik faoliyatida amalga oshiriladigan estetik tuyg'u, qiziqishlar, talablar, baholash va didni tarbiyalash kabi masalalar kiradi. Atrof muhitni estetik idrok etish jarayonida bolalar go'zzallik tug'risidagi bilimlari shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, estetik tarbiyaning barcha jabhalarini birgalikda amalga oshirish bizning kelajagimiz bo'lgan yoshlarni har tomonlama etuk inson etib tarbiyalashda o'ziga xos ulushi bor. Rasm chizish, loydan buyumlar yasash, applikasiya va qurish-yasash-bu tasviriy faoliyat turlari bo'lib, ularning asosiy vazifasi-tevarak atrofni obrazli aks ettirish hisoblanadi.

Rasm chizish bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda asosiy o'rin egallaydi va uchta turni o'z ichiga oladi:

Alohida predmetlarni chizish.

Mazmunli rasm chizish.

Dekorativ rasm chizish.

Tasviriy faoliyatga o'rgatishning asosiy vazifasi - tevarak-atrofdagi borliqni tasavvur qilishda bolalarga yordam berish. Ularda kuzatuv-chanlikni, estetik go'zzallik hissini tarbiyalamoq hamda tasvirlab berish usullarini o'rgatmoqdir. Shu bilan birga, tasviriy faoliyatning eng asosiy vazifasi - ma'lum bir yosh uchun mos tasviriy materiallar bilan bolalarda turli xil predmetlarning turli timsollarini yaratish kabi ijodiy faoliyatini shakllantirish amalga oshiriladi.

Alohida predmetlarning rasmini chizish

Psixologlarning qilgan tadqiqotlariga ko'ra, bitta predmetni boshqa predmetlar orasidan ajratib olish uchun bolaga shu predmetni idrok qilishga, predmetning shaklini bilishga yordam berar ekan. Shakllarning tasviriy jarayonidagi xatoliklar faqatgina bolaning noto'g'ri tushunchalari va ko'nikmalarning yetarli emasligi emas, balki predmetni to'g'ri idrok etishni bilmasligi bilan tushuntiriladi. Bolaning tasvirlay olish qobiliyati hali yaxshi rivojlanmagani uchun uning oldida fikr yuritib, tasvirlash kabi qiyinchiliklar ham turadi. Rasmda shakl to'g'ri kontur bilan chegaralab chiqilgan, lekin shu bilan birga, ishning 1-bosqichlari chiziqlarni

to'g'ri, aniq chizish va konturlarning (aniqlash) tasviri, rasmda ishlash jarayonining vazifasi bo'lib hisoblanmaydi. Agar umumiy shakl topilmagan bo'lsa, konturni to'g'ri chiziq bilan chizib bo'lmaydi, chunki u har doim o'zgaruvchan, shunga qarab uni chizish ham o'zgaradi, ya'ni natijasi, rasmning pxiri, yo'nalishi ham o'zgaruvchandir.

Rassom predmetni tasvirlayotganda avval asosiy shaklning belgilarini qog'ozda belgilab oladi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolaga, ayniqsa, 3-4 yoshli bolaga tasvirlashning bunday usuli juda qiyin, chunki u predmetni butunligicha tasavvur qila olmaydi. Unga predmetni asta-sekinlik bilan bir tomonga chizish osonroq. Tasvirlashning bu usuli bolaning ishini osonlashtiradi. Oldin bitta bo'lagini tanlab, naturadagi keyingi bo'lagini eslab yoki ko'rib, shu bo'lagini bo'laklarga bo'lib, rasm chizishni davom ettiradi. Asta-sekinlik bilan bolalarga rasmning umumiy belgilarini qog'ozga tushirib chizishni o'rgatish zarur, chunki rasmni bo'laklarga ajratib chizishning o'ziga xos qiyinchiligi bor. Bunda kerakli shaklning asosiy bo'laklari va ikkinchi darajali bo'laklarning o'zaro joylashishlari va fazodagi o'rinlarini aniq proportsional holatda chizish, aniqlash qiyin bo'ladi. Hamma yosh guruhlar uchun rasm chizish faoliyatiga o'rgatishning asosiy umumiy vazifalari quyidagilar:

Mazmunli rasm chizish.

Mazmunli rasm chizishning asosiy maqsadi bolaning atrof-muhitdan olgan taassurotlarini ifodalashga o'rgatishdir. Mazmunli rasm - bu bir necha mazmunning ma'lum rangda tasvirlanishi. Bolalar qaysi mazmun bo'yicha rasm chizadilar? Bolalar kichik hikoya, ertak asosida va bolalarni o'rab turgan tevarakatrofni, tabiatni chizishga harakat qiladilar. Masalan, «Biz shanbalikda» va «Kech kuz» rasmlari bunga misol bo'la oladi. Bolalar bilan olib boriladigan bunday mashg'ulotlar ularning har tomonlama kamol topishiga yordam beradi. Bunda bolalarning aqliy qobiliyati rivojlanadi. Bu jarayon asta-sekinlik bilan ro'y beradi, shuning uchun mazmunli rasm chizish o'rta guruhdan boshlab kiritilgan. Bunda ham yonma-yon turgan 2-3 ta predmetning tasviri o'rgatiladi. Mazmunli tasvirda predmetlarning bir-biridan ajratish uchun uning o'lchamini, fazodagi o'rinlariga

qarab, predmetlarning katta yoki kichikligini o'rgatish kerak. Maktabgacha yoshdagi bola uchun predmetlar orasidagi fazoviy munosabatlarni farqlay olish juda qiyin. Mazmunli rasm chizishni, bog'chada o'rgatishning umumiy vazifalari quyidagilar: Mavzuning mazmunini ifodalashga uning asosini ajratishga o'rgatish. Obyektlar orasidagi o'zaro aloqani tasvirlashga o'rgatish. Obyektlar orasidagi proporsional joylashuvni tasvirlashga va ularning fazodagi o'rinlarini ko'rsatishga o'rgatish. Dekorativ rasm chizish.

Dekorativ rasm chizish tasviriy faoliyatning boshqa turlari kabi bolada estetik tuyg'uni rivojlantiradi. Bolalarni xalq amaliy san'ati namunalari bilan tanishtirishda tarbiyachi ularni vatanparvarlik ruhini shu san'at asarlarini yaratayotgan odamlarning mehnatiga hurmat kabi tuyg'ularni tarbiyalash kerak. Dekorativ rasm chizish quyidagi umumiy vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalarda naqshning turlicha shakllari bilan bog'liq holda kompozitsion hisni shakllantirish. Rang qobiliyatlarini rivojlantirish. Xalq amaliy san'atining turlarini, usullarini farqlashga va ularning alohida elementlaridan bolalarning o'z ijodida foydalanishga o'rgatish. Qalam va mo'yqalam bilan chizishning texnik ko'nikmalarini mustahkamlash. Bolalarni dekorativ rasm chizishga o'rgatishda tarbiyachi ularni naqsh komponentlarining o'zaro bog'liqligini, rangini, kompozitsiyasini shakl elementini ko'rishga o'rgatadi.

Asosiy adabiyotlar

1. SH.T Xasanova Tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va metodikasi_T; Tafakkur 2020.
2. D.S.Asqarova. Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish. O'quv qo'llanma-2009
3. F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, M. Kayumova, M. A'zamova. "Maktabgacha pedagogika" Toshkent-2019

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" T 2017 y

2. Sh.M.Mirziyoyev “Erkin va farovon demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” T 2016 y

3. О.Н.Лошкарева. Теоретические и методические основы организации продуктивных видов деятельности детей дошкольного возраста: курс лекций. – Елец-2018

4.И.А.Льикова. Изобразительная деятельность в детском саду.-Москва-2009

Axborot manbalari

1. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
2. www. pedagog. uz
3. www. ziyonet. Uz
4. www.edu.uz

MAKTABGACHA YOSHIDAGI BOLALARDA EKOLOGIK KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Suyunova Matluba Abdusaidovna,

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi,

Annotatsiya. *Bugungi kunda insoniyatning tabiatdan noto'g'ri foydalanishi oqibatida tabiatda turli xil salbiy jarayonlarni kuzatyapmiz. Bunday holatlarning oldini olish uchun eng avvalo yosh avlodning ekologik madaniyatini oshirishimiz kerak. Uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'limi bu maktabgacha ta'lim sohasi sanaladi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarda biz ekologik madaniyatni shakllantirib borishimiz lozim. Ekologik tarbiyalash tarbiyalanuvchilarda tabiatni muntazam kuzatib borishga qiziqishni uyg'otadi, tabiatni himoya qilish uchun kurashishga, uning go'zalligini asrab-avaylashga olib keladi. Maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga atrof- muhit orqali ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik va tarbiyaviy jihatlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar va tushunchalar: *ekologik dunyoqarash, maktabgacha ta'lim yoshi, atrof-muhit, savodxonlik, madaniyat, ta'lim va tarbiya, tabiat, ob'ektlar, bioijtimoiy munosabatlar, o'yin faoliyati, hissiy bilish, jamiyat.*

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНИКА.

Резюме. Сегодня мы наблюдаем различные заболевания в природе из-за неправильного поведения человечества. Чтобы предотвратить подобные заболевания, прежде всего, мы должны соблюдать экологическую культуру молодежи. Отраслью непрерывного образования является дошкольное образование. Для этого необходимо формировать экологическую культуру у детей дошкольной образовательной организации. Это пробуждает у педагогов-экологов стремление к регулярному наблюдению за природой, побуждает к борьбе за охрану природы, сохранение ее красоты. В статье выделена психолого-педагогическая и образовательная среда управления экологическим мировоззрением детей школьного возраста через среду.

Ключевые слова и понятия: экологическое мировоззрение, дошкольный возраст, окружающая среда, грамотность, культура, образование и воспитание, природа, объекты, биосоциальные отношения, игровая деятельность, эмоциональное познание, социум.

FORMATION OF ECOLOGICAL SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN.

Summary: Today, we are observing various diseases in nature due to the wrong behavior of mankind. In order to prevent such diseases, first of all, we must observe the ecological culture of youth. A branch of continuing education is preschool education. For this, we need to form an ecological culture among the children of the preschool educational organization. It awakens the desire to regularly monitor nature in ecologically educated children, leads them to fight for the protection of nature, to preserve its beauty. The article describes the psychological-pedagogical and educational environment of managing the ecological worldview of school-aged children through the environment.

Keywords and concepts: ecological outlook, preschool age, environment, literacy, culture, education and upbringing, nature, objects, biosocial relations, game activity, emotional cognition, society.

Kirish. Ma'lumki, bola shaxsi o'zaro va bioijtimoiy munosabatlar tizimida shakllanadi. Bu munosabatlarni vujudga keltiradigan asosiy manba - bolaning hissiy bilish jarayoni va o'yin faoliyatidir. Bola shaxsiga xos bo'lgan barcha psixologik holat va jarayonlar ijtimoiy hayot hamda atrof-muhit ta'sirida vujudga keladi. Bola o'z faoliyati jarayonida uni o'rab turgan tabiiy va antropogen narsa va hodisalar mohiyatini anglab boradi. Bolaning atrof-muhitni hissiy bilish jarayoni o'z mohiyati va xususiyati bilan bir-biridan shartli farq qiluvchi uch bosqichdan

iborat bo'лади. Zero, hissiy bilish bolaning sezgilariga bevosita ta'sir qilgan tashqi atrof- muhit (tabiat) va uning alohida xossalari tasvirlar, manzaralar shaklida ongida aks etishidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashi va hissiyotining yuqoriligi ularda birgalikda qayg'urish, kechayotgan hodisalarga mansublik hissini keltirib chiqaradi. Shuning uchun bolalarda atrof-muhit hodisalari va odamlarning hatti-harakatlariga qiziqishni ilk bolalik davridan uyg'otish va ularga nisbatan hissiy-ijobiy munosabatni shakllantirish lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning pedagogik va psixologik jihatlari haqida bir qancha olimlar fikr-mulohazalarini bildirgan. A.N.Nigmatovning mamlakatimizda ekologik ta'lim stixiyali tarzda olib boriladi degan fikri bir jihatdan to'g'ri. Ekologik ta'limni bugungi kunda oddiydan murakkabga tomon pog'onlash, darajalash taqozo etiladi. Ekologik ta'limni tizimlashtirish orqali qayta tashkil etish lozim.

G.O.Komilova ekologik tafakkurni shakllantirishda O'zbek xalq topishnoqlaridan foydalanish samarali ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, X.A.Raxmatova tomonidan ekologik - gigiyenik ta'lim o'rganiladi. Ekologik - gigiyenik ta'lim aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayonlarni, ekologiya, atrof - muhit muhofazasi, inson salomatligi muhofaza qilish borasida bilimlarni o'quvchilarga yetkazish zarurligi uqtiriladi. Ammo nima sababdan ekologiya va gigiyena tushunchalari birlashtirilganligi tushuntirib berilmaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik tarbiyasini qo'riqxonalar muhitida olib borishning pedagogik asoslarini P.V.Aksenova ko'rib chiqadi. Olimaning fikriga ko'ra, atrof - tabiiy muhitini muhofaza qilishga yo'naltirilgan barcha sayi harakatlar oxir - oqibat ekologik ta'limga borib taqalmoqda.

Muhokama. Maktabgacha ta'lim muassasasining pedagogik jarayonida ekologik tarbiyalangan shaxsni shakllantirish quyidagi muammolarni hal qilish orqali amalga oshadi:

1. Bolalarda ekologik ong elementlarini shakllantirish. Bolaning ekologik ong elementlarini egallashi tabiat haqidagi bilimlarning mazmuni va tabiati bilan belgilanadi. Bu tabiat hodisalarining yetakchi munosabatlarini aks ettiruvchi atrof-muhit mazmuni haqidagi bilim bo'lishi kerak.
2. Tabiatdagi turli tadbirlarda bolalarda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish. Shu bilan birga, bolalar faoliyati ekologik xususiyatga ega bo'lishi kerak. Tabiatdagi real faoliyat jarayonida (tabiat burchagida va sayrlarda hayvonlar va o'simliklarga g'amxo'rlik qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish ishlarida ishtirok etish) bolalar tabiatga yaqin bo'lgan o'simliklar va hayvonlar uchun sharoit yaratish qobiliyatini o'zlashtiradilar. Bolalarning salbiy xatti-harakatlarning oqibatlarini oldindan ko'ra bilishi, tabiatda o'zini to'g'ri tutishi, alohida tirik organizmlar va tizimlarning yaxlitligini saqlash ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega. Aynan bolalar tomonidan amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish tabiatga bo'lgan munosabatni ongli ravishda faollashtiradi.
3. Tabiatga insoniy munosabatni tarbiyalash. Tabiatga munosabat - insonparvarlik, kognitiv, estetik - bolaning olgan bilimlari mazmuni bilan chambarchas bog'liq. Atrof-muhit mazmunini bilish bolalarning tabiatdagi xatti-harakatlari va faoliyatini tartibga soladi va boshqaradi. Tabiatga bo'lgan munosabatni shakllantirishda bolalarning tushunishi mumkin bo'lgan tabiat qonunlari haqidagi bilimlar alohida o'rin tutadi.

Ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik jihatdan mos modeli bu- integratsiya faoliyati bo'lib, unda insonning fazilatlari zarur to'liqlik bilan amalga oshiriladi; o'z navbatida, maktabgacha yoshdagi bolaning ushbu ekologik madaniyatini shakllantirish ko'rsatkichi uning ekologik ta'limi bo'lib, bir qator xususiyatlar bilan belgilanadi:

- tashqi dunyo bilan ekologik jihatdan to'g'ri munosabatda bo'lish normalari va qoidalarini o'zlashtirish, ularning muhim qismini odatlarga aylantirish;
- ekologik bilimlarni o'zlashtirish, ularni amaliy qo'llashga e'tibor qaratish zarurati mavjudligi;

- hayvonot va o'simlik dunyosi vakillari bilan muloqot qilish, ularga hamdardlik, odamlarga va tabiatga mehr-oqibat, sezgirlik, rahm-shafqatning namoyon bo'lishi; atrofidagi hamma narsaga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish;

- estetik tuyg'ularning namoyon bo'lishi, go'zallikni ko'rish va tushunish qobiliyati va ehtiyoji, ijodiy faoliyatda o'zini namoyon qilish zarurati;

- yaqin atrof-muhitning ekologik muammolarini hal qilishda tashabbus ko'rsatish.

Natijalar. Shunday qilib, bolalar bog'chasini tugatgan bolaning ekologik madaniyatini shakllantirish ko'rsatkichlari:

- atrofdagi dunyo ob'ektlariga, odamlarning, o'simliklarning, hayvonlarning yashash sharoitlariga qiziqishning mavjudligi, ularning holatini yaxshi yoki yomon nuqtai nazardan baholash qobiliyati;

- ekologik yo'naltirilgan tadbirlarda ishtirok etish istagi;

- go'zallikka duch kelganda hissiy reaksiya va bolaning o'z his-tuyg'ularini ijodiy shakllarda (hikoya, rasm va boshqalar) etkazishga urinishlari;

- ko'chada, bog'da, o'rmonda va hokazolarda yurish paytida o'zini tutish qoidalariga rioya qilish;

- muhtoj odamlarga, hayvonlarga va o'simliklarga yordam berishga tayyorlik;

- atrof-muhitni muhofaza qilish va unga g'amxo'rlik qilish maqsadida xatti-harakatlarini va o'z-o'zini nazorat qilishning mavjudligi.

Demak, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirish jarayonida ularning hissiy bilishiga tayanilib ish ko'riladi va shu asosda atrof-dagi muhit hamda uning har bir tarkibiy qismining tabiat va inson hayotida tutgan o'rni haqida aniq bog'lanishli misollar keltirilib, tegishli munosabat va madaniyat tarkib toptiriladi. Shuningdek, bolalarning atrof-muhitga mas'uliyatli munosabati qanchalik rivojlanganligini aniqlash maqsadida ularning atrof-muhitda, tabiat qo'ynida, tirik tabiat burchagi yonida o'zini qanday tutishlari kuzatildi, ekologik mazmundagi savollar berib, javoblar olindi. Bolalarning tabiat qo'ynidagi xulq-atvori va faoliyatini kuzatish natijasida shu ma'lum bo'ldiki, ularning ayrimlari

eng chiroyli va noyob gulni uzib olishga, hech bir zaruriyatsiz shox-shabballarni sindirishga, qushlar va boshqa jonivorlarga ozor yetkazishga, gulxan yoqish uchun yosh nihollarni chopib-qirqishga va hokazolarga intiladilar. Ekologik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi. Ekologik dunyoqarashni shakllantirishning negizi oiladagi tarbiyaga bevosita bog'liqdir. Agar bu masala oilada to'g'ri yo'lga qo'yilmagan bo'lsa, uni maktablarda, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jarayonlarida qaror toptirish qiyin bo'ladi.

Xulosa. Ajdodlarimiz bola tarbiyasi masalasiga alohida e'tibor bilan qaraganlar va bu borada ibratli an'analarni vujudga keltirganlar. Bolalar go'daklik chog'laridanoq axloqiy va mehnat tarbiyasini oilada boshlaganlar. Ularda mehnatga muhabbat, atrof-muhitga hurmat, obodonchilik va ko'kalamzorlashtirish tuyg'usui sabot bilan singdirilgan. Masalan, atrofni ifloslantirmaslik uchun axlatlarni alohida chuqurchalarga tashlash, hojatxonalarni ariq, soy, buloq suvlaridan uzoqroq joyda kovlash, yong'in chiqmasligi chorasini ko'rish, turli ehtiyojlar uchun yashnab turgan daraxtdan emas, balki qurib qolganlaridan foydalanish, nihollarni sindirib, payhon qilmaslik, qushlarni uyasini buzmaslik kabi xatti-harakatlar shakllantirilgan. Oila davrasida farzandlarga «Suvga tuflama, uni iflos qilma, chunki barcha jonivorlar uni ichib bahra oladi», «Gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirma, u meva beradi, uni o'zing iste'mol qilasan», «Pishib yetilmagan uzumni uzma, agar uzsang katta gunoh ish bo'ladi, chunki unda ahli mo'minning nasibasi bor» deb pandu nasihatlar qilganlar. Yuqoridagi omillar asosida ekologik tarbiyalash tarbiyalanuvchilarda tabiatni muntazam kuzatib borishga qiziqishni uyg'otadi, tabiatni himoya qilish uchun kurashishga, uning go'zalligini asrab-avaylashga olib keladi. Tabiatga muhabbatni va unga ehtiyotkorlik hissini tarbiyalash shaxsda axloqiy belgilarni rivojlantirishga yordam beradi. Natijada, maktabgacha yoshdagi bolalik davrida bolalarning ekologik madaniyati shakllanishi va rivojlanishi sodir bo'ladi va agar ushbu submadaniyat hozirgi vaqtda sifat jihatidan shakllangan bo'lsa, bola butun umri davomida atrofdagi tabiatni sevadi, qadrlaydi va unga g'amxo'rlik qiladi, o'z bilim va ko'nikmalarini keyingi avlodlarga etkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida” 2020 yil 22 dekabrda 802-sonli qaroriga 1-ilova Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning Davlat Standarti.
- 2.“O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablarini tasdiqlash haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta’lim Vazirining buyrug‘i. Ro‘yxat raqami № 3032. 03.07.2018-y.
3. “Илк кадам” Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури Тошкент – 2018 й.
4. Sh.M. Mirziyoyev-“Yangi O‘zbekiston Strategiyasi”-Toshkent-2021. 4. Kayumova.N.M.-“ Maktabgacha pedagogika.” T.: TDPU -2013 y. O‘quv qo‘llanma.
5. Kamilova, G. A, Ro‘zieva Z E, Botirova. Nyu A. Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ekologik-gigienik tarbiyalash imkoniyatlari. Maktabgacha talim-Maktab- Oliy talim konsepsiyasi muammo, yechimlar va istiqbollar xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Buxoro. 2022 yil. 46-48 betlar.
- 6.Suyunova Matluba Abdusaidovna/ Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish./ Научный фокус: 2023/9/7/8-11-betlar
7. Suyunova Matluba Abdusaidovna/ Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik jihatlari./ Scientific Impulse. 2023/9/1. 425-429-**B**
- 8.Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolari. Suyunova Matluba Abdusaidovna. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры.2023-y, 63-69-b
- 9.Qobilov Sh. Ekologiya qonunchiligini buzganlik uchun yuridik javobgarlikni takomillashtirish muammolari. NDA, T, 2002, 22 bet

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEDIAVOSITALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI SHAKLLANTIRISH

Turdiyev Azamat G‘ayratovich

Termiz davlat pedagogika instuti maktabgacha ta’lim fakulteti

maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrası

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi

“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası katta

o‘qituvchisi

Annotatsiya: Zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonini multimedia vositalari asosida tashkil etishga alohida ahamiyat berilyapti. Asosan maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning yuksak bilim egalashida multimedia ta’limi ham muhim o‘rinda turadi.

Kalit so‘zlar: Intellektual salohiyatni shakllantirish, multimedia ta’limi, axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, , tabiat bilan tanishtirishda, elementar matematik ta’savurlarini shakllantirish.

Аннотация: В современных организациях дошкольного образования организации образовательного процесса на основе средств мультимедиа придается особое значение. Мультимедийное образование также играет важную роль в приобретении высших знаний детьми дошкольного возраста.

Ключевые слова: формирование интеллектуального потенциала, мультимедийное образование, широкое использование информационных технологий, приобщение к природе, формирование элементарных математических представлений.

Abstract: Organization of educational process based on multimedia tools is given special importance in modern preschool education organizations. Multimedia education also plays an important role in the acquisition of higher knowledge of children of pre-school age.

Keywords: formation of intellectual potential, multimedia education, extensive use of information technologies, introduction to nature, formation of elementary mathematical ideas

Hozirgi kunda barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni har tomonlama rivojlangan shaxs etib voyaga yetkazish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Asosan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning yuksak bilim egallashida multimedia ta'limi ham muhim o'rinda turadi. Multimedia ta'limi orqali biz bolalarda milliy qadiryatlarni video rolik shaklida jonlantirishimiz ham mumkun.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini multimedia vositalari asosida tashkil etishga alohida ahamiyat berilyapti. Multimedia vositalariga, birinchi navbatda, elektron darsliklar, kompakt disklar, video-audio tasmalar, turli taqdimotlar kiradi. MTTda multimedia texnologiyasidan foydalanishdagi masalalardan yana biri ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish, unga mos ishlanmalar yaratish hamda amaliyotga joriy qilish zarurligidir. Ta'lim sohasida ham yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan samarali va yuqori natijalarga olib kelmoqda. Hozirda ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari ta'lim jarayonining muhim negizi bo'lib, yoshlarning yangi axborotlarga bo'lgan talablarini qondirishga xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya olayotgan katta va maktabga tayyorlov guruhlarida aynan 5–7 yoshli bolalar tarbiyalanadi. Ulardagi intellektual salohiyatni shakllantirishning boshlang'ich davri ham xuddi shu yoshdan boshlanadi aynan shu sababli hozirgi kunda maktabgacha ta'limda multimedia ta'limiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Barkamol avlodni voyaga yetkazishda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion texnologiyalar, multimedia vositalarining o'рни va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahorati va pedagog tajriba bilan bir

qatorda, interfaol metodlar, multimedia vositalari barkamol avlodni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Multimedia ta'lim vositasining afzaliklari qanday va biz multimedia ta'limni qanday qilib maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'lashimiz mumkin degan savol paydo bo'lishi tabiiydir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimediani turli xil mashg'ulotlarda qo'lash mumkin. Masalan, tabiat bilan tanishtirishda, elementar matematik ta'savurlarini shakllantirishda hamda xorijiy tilda mashg'ulotlarini tashkil etishda multimedia vositalari yuqori natijalar beradi. Mashg'ulot jarayoni bolalarni zeriktirib qo'ymaydi va ularni mashg'ulotga bo'lgan qiziqishlarini yanada ham ko'proq oshirishda keng imkoniyatlarni yaratib beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimediani qo'llashdan ko'zlangan maqsad bolalarga qisqa vaqt ichida ko'proq va samarali ta'lim berishdan iboratdur. Hozirgi vaqtda bolalarning kompyuter va gadjetlarga qiziqishlari juda yuqori.

Shu tufayli pedagoglar ulardan tog'ri va unumli foydalanib, bolalarni yo'naltiri, qiziqishlaridan kelib chiqan holda ta'lim tashkil etilsa, bolalarning qiziqishlari yanada ham ortadi. Masalan, bolalarga multimedia ta'limidan foydalanib ularga til o'rgatish mashg'ulotlarni qiziqarli qilib tashkil etish mumkun. Ayniqsa, turli ranglardan foydalangan holda bolalarning ta'savuri kengaytirib, ularning diqqatini tortish, ularning tilga bo'lgan qiziqishlarini yanada ortirish mumkin. Jumladan, bolalarda fasillar to'grisida tasavvurlarini shakllantirishda qo'l keladi. Bolalarda bahor fasli haqidagi tushunchalarni shakllantirishda bahor faslini ko'rsatish bilan birgalikda undagi yashilik, daraxtlar va gularning rangi, bahor faslida nishonlanadigan bayramlarni havola qilish imkoniyati mavjud.

Maktabgacha ta'lim tashkilotkarida tayyorlov guruhida multimediali mashg'ulotlarni olib borish maktabga tayyorlash jarayonida tasavvurlarini boyitadi, ularning talim faoliyati to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantiradi natijada ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklarni yengib o'tishlari uchun zamin tayyorlaydi, shu bilan birga bolalarning inovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi multimedia ta'limini tashkil qilish orqali shakllantirib boriladi.

Shunungdek, multimedia ta'limidan zamonaviy, inovatsion ta'limning bir shakli sifatida mashg'ulotlar jarayonida to'g'ri foydalanish maktabgacha ta'limda faoliyat olib borayotgan tarbiyachilarning ham inovatsion texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakillantirishga xizmat qiladi.

Multimedia va gipermedia texnologiyalari kuchli taqsimlangan ta'lim resurslarini birlashtiradi, ular bolani idroki shakllanishi va namoyon bo'lishi uchun muhitni ta'minlaydi. Multimedia va telekommunikatsiya texnologiyalari tizimda prinsipial jihatdan yangi uslubiy yondashuvlarni ochadi. Multimedia - zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda interaktiv dasturiy ta'minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o'zaro ta'siri, ular matn, ovoz, grafik, fotosuratlar, videolarni bitta raqamli tasvirda birlashtiradi.

Kompyuter o'yinlari tarbiyalanuvchilarning ushbu qiziquvchanlik xususiyatini oshiradi. Natijada, ularning aqliy rivojlanishi shakllana boradi. Multimediali kompyuter o'yinlari tarbiyalanuvchilarning qiziquvchanlik xususiyatini oshirishi quyidagilar asosida namoyon bo'ladi:

1) ekranda ko'rsatiladigan o'yin obyektiga animasiya samarasi berilgan bo'lishi va ular doimiy ravishda harakatlanib, jilolanib turishida;

2) tovushda;

3) musiqada;

4) animatsiyada;

5) multifikasiyada;

O'yin davomidagi ushbu "kompyuterli" psixologik-pedagogik ta'sirlar yosh bolalarning faqat qiziquvchanlik xususiyatini oshiribgina qolmasdan, balki bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini ham oshiradi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ma'lum bo'ldiki, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyasini shakllanishida axborot texnologiyalari ya'ni, multimedialardan foydalanish uni MTTlarda samarali qo'llash hozirgi kunning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Multimedia vositalarini tayyorlash va bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish metodikasi shaxsiy kompyuterlar multimedia texnologiyasining asosiy texnik vositasi hisoblanadi. MTTlarning ta'lim-tarbiya jarayonida

foydalanishda qo'shimcha vositalar - kompakt disklar, turli xil taqdimotlar, slaydlar va hokazolar talab etiladi. Multimedia vositalaridagi ta'lim-tarbiya materiallari dinamik xarakterga ega bo'lib, ular animatsiya bilan berilgan bo'ladi. Ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan an'anaviy ko'rgazmali materiallar statik xarakterga ega. Masalan, tarbiyachi A harfini an'anaviy usulda o'rgatish mobaynida, bolaga uning qog'ozdan yoki kartondan yasalgan shaklini ko'rsatadi (statik vosita). Multimedia vositasida ko'rsatilganda A harfi kompyuter (monitor) ekranida tebranib, bolalarning diqqatini o'ziga jalb etadi (dinamik vosita). Hozirgi kunda turli xil multimedial ta'lim vositalarini ishlab chiqish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish jadal rivojlanayapti. MTTlarda ta'lim-tarbiya jarayonida ulardan foydalanish metodikasi to'liq ishlab chiqilmagani uchun tarbiyachi-pedagoglar multimedia vositalarini multimedia texnologiyasi sifatida qabul qilmoqdalar. Kezi kelganda shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, multimedia vositalarini ishlab chiqaruvchi maxsus muassasadan tashqari, har bir MTT tarbiyachilarining o'zlari tayyorlashi mumkin bo'lgan dasturli va rolly multimedia vositalarini (DVD-disk) qo'llash mumkin. DVD video diski multimedianting texnik vositasi sifatida bir necha afzalliklarga ega. Diskdan foydalanib, o'rganiladigan materialni bosqichlar bo'yicha to'la, ba'zi hollarda alohida elementlarini ko'rish mumkin, zarur bo'lganda material qayta namoyish etiladi. DVD video diskda sxemalar, rasmlar, grafiklar ham joylashtirilgan bo'ladi. Multimedia texnologiyasining didaktik vositalari ta'limning didaktik talablariga to'la mos keladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MULTIMEDIA ORQALI TA'LIMNI TASHKIL QILISH TA G'ayratovich - Journal of new century innovations, 2022
2. BOLALARGA CHET TILLARINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TA Gayratovich - Новости образования: исследование в XXI веке, 2022
3. MAKTABGACHA TA'LIMDA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH TA G'ayratovich - IJODKOR O'QITUVCHI, 2022

**МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA BOLALARDAGI
TADQIQOTCHILIK LAYOQATINI RIVOJLANTIRISHDA
TARBIYACHINING ROLI**

Hakimova Munavvar Ibragim qizi
A.Qodiriy nomli JDPU 1-kurs magistri

Annotasiya Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda tadqiqotchilik layoqatini rivojlantirishda tarbiyachining roli haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Tadqiqotchilik layoqati, kreativlik, pedagog-tarbiyachi, texnologik kompetentlik, ilmiy-tadqiqot faoliyati, tadqiqotchilik faoliyati, abstrakt tafakkur.

Ijodkorlik layoqati (ijodkorlik) - bu insonning ongida va xatti-harakatlarida nazarda tutilgan yangi ma'lumotlar-mahsulotini yaratib, boshqalarga ulashishiga aytiladi. Ushbu tushunchaga ko'ra, nafaqat rasm, mashina, nazariya yaratilishi, balki insonning shaxsiy rivojlanishining barcha faktlari ham yaratuvchi sifatida qaralishi mumkin. Ba'zi tadqiqotchilar, "ijodkorlik" atamasini qisqartirib, bilimga oid faoliyatni, ya'ni muammoni yoki voqeani yangi yoki noan'anaviy tarzda ko'ra olishni o'z ichiga olgan. Bunda san'atning barcha turlari, nafaqat bolalarning badiiy layoqatlarini, balki "inson faoliyatining barcha sohasida amalga oshadigan"-ijodiy layoqatini rivojlantiradi. Bola san'atga qanchalik erta kelib qolsa, rivojlanish jarayoni ham shuncha erta bo'ladi. Ma'lumki, sahna hayotning ko'rgazmali shaklining badiiy aksi bo'lib, obrazlar orqali dunyoni qabul qilishga asoslanadi. Sahnada ma'no va mazmunni ifodalashning o'ziga xos usuli, ishtrokchilar o'yinida paydo bo'ladigan sahna asaridir. sahnalashtirish faoliyati bolalarning rolli o'yinlariga yaqin. Bolalar o'yinlari va sahnalashtirishning eng muhim jarayoni rol bo'lib, atrof-muhitni o'rganish va anglashning badiiy aksi

hisoblanadi. Ushbu jarayonlarni tashkil qilishning shakllaridan biri - o'yin -ya'ni rol ijrosi va ishtrokchilik mahorati orqali boladagi talantni ochib berish va uni aniqlab usha sohaga yo'naltirishdir. Sahnalashtirish faoliyati orqali ta'limiy salohiyatini kengaytirish, dunyoni badiy va real jarayonlarini his etish ko'nikmalari shakllanadi bola dunyoni boricha hiss qila boshlaydi. Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilari "rol oynash", "qo'shiq aytish" va "raqsga" tushishlarga tabiiy moslashadilar, sahnalashtirilgan va musiqiy sahna ko'rinishlarini qabul qilish orqali bolada katta qiziqish uyg'otib, unda ishtirok etishlari xohish-istagini bildiradi. Sahna va musiqa ijodiyoti bolalar ehtiyojlarni qondirish bilan muammolardan ozod qiladi, u quvonchli daqiqalar va katta zavqni his qiladi. Rol ijrosidagi matn va musiqiy qo'shiq so'zlari hissiy tizimlar bilan bog'langanligi tufayli, bola matnlar mazmunini tushuna boshlaydi va ijro jarayonida qo'shilishi, sahnaga qarashi, xatto "o'zi" ga ham qarash tajribasini egallashga, uni tuzatishga va uni baholashga o'rganib boradi. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirish. Shunday qilib, sahnalashtirish faoliyati orqali bolalar ijodiy layoqatini va bola shaxsini kompleks rivojlanish bilan bog'liq qator vazifalarni hal qilishga yordam beradi aynan:

- MTT larida tarbiyalanuvchilariga ishtrokchilik ifoda vositasi va sahna xaqidagi dastlabki bilimlarini shakllantirishga yordam berish;

- tarbiyalanuvchilar mustaqil musiqiy-sahna faoliyati talablarini rivojlantiradi;

- tarbiyalanuvchilarda sahna san'atiga bo'lgan qiziqishlari o'yg'onadi;

- atrofdagi xodisalarga bo'lgan shaxsiy - yahlit estetik munosabatlarini shakllantiradi;

- diqqatni, xotirani, xayolotni, fikrlashni, nutqni, hissiy va ixtiyoriy sohani, intellektual, musiqiy va ijodiy layoqatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Yuqorida sanab o'tilgan vazifalardan tashqari adabiyot, musiqa, sahnaga bo'lgan qiziqishlarini sahnalashtirish faoliyati orqali uyg'otadi, ma'lum hissiyotlarni o'yin mahorati orqali mujassamlashtiradi, yangi obrazlarni yaratishga va fikrlashga undaydi. Sahna bolaning hissiy dunyosiga katta ta'sir ko'rsata oladi. Bugungi

kunda bolalarda diqqat va nutq, ixtiyoriy xatti-xarakatlari, xotirasining yetarlicha rivojlanmagani ko'plab ota-onalar, psixologlar va tarbiyachilarni o'ylantirmoqda. Bola tilidan bayon etish, fikirlash, o'ynash orqali- bolaning muammosini yechish, erkin emotsional bo'lishining eng qisqa yo'lidir. Bu barcha ishlarni sahnalashtirish yordamida bajarish mumkin. Shunday qilib, bevosita sahnalashtirish faoliyatida bolaning teatrlarga borishi, bolalar spektakli va namoyishlarini tomosha qilibgina qolmasdan sahnalashtirilgan faoliyatda ishtirok etishi, ko'proq o'quv faoliyati jarayonlarida sahnalashtirish jarayonlarini ko'proq qo'llash orqali tarbiyalanuvchilarni ijtimoiylashuviga ko'mak berish tavsiya qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning ijodiy layoqatini rivojlantirishda bugungi kunda ko'plab rivojlantiruvchi qo'llanmalar yaratilmoqda. Ular bunday holatlarni o'zlashtirish uchun aniq mazmunga ega, o'quv materialini o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining tarbiyachisiga mustaqil ijodiy faoliyatni boshqarishda bevosita ko'plab usul va uslublar tavsiya etilyapti, shuningdek turli hildagi sahnaviy mashg'ulotlar jarayonida bolalar bilan ishlash shakli xam berilyapti. Sahna faoliyati bo'yicha mashg'ulotlar mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- sahnalashtirish jarayonini oldin va keyin tomosha qilib suhbat qurish;
- mashg'ulotlarga o'yin faoliyatlarini kiritish;
- turli ertak va hikoyalarni tayyorlash va oynash;
- ifodali ijro shakllanishi uchun mashqlar (verbal va noverbal) jarayonini tashkil etish;
- bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi maqsadida mashqlar bajarish. Sahnalashtirish faoliyati mashg'ulotlarining mazmuni nafaqat asarning adabiy matni bilan tanishish, balki mimika, xarakat, kostyum, sahnalashtirishning ayrim paytlarida dekoratsiya va ishtirokchilarning joylanishi, imo-ishora, ya'ni "belgilar", ifodali nutqda rol ijro etishdan iborat. Sahna faoliyatidagi mashg'ulotlar bir qator funktsiyalarni bajaradi: bilim, ta'lim va taraqqiyot. Ularning vazifasi nafaqat o'yinlarga tayyorgarlik ko'rish. Ushbu vazifani olib borishning mazmuni,

shakllari va usullari bir vaqtning o'zida uchta asosiy maqsadni amalga oshirishi kerak:

- nutq va ijro etish layoqatlarni rivojlantirish;
- ijodkorlik muhitini yaratish;

- bolalarni ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlantirish. Sahna faoliyatini tashkil etishda tarbiyachi katta rol o'ynaydi, usbu jarayonni mohirlik bilan boshqaradi. Tarbiyachi nafaqat ifodali so'zlashi yoki o'qib berishi kerak, balki qarashni, ko'rishni, tinglashni va eshitishni xam bilishi lozim, ammo har qanday "obrazga kirishish"ga xam tayyor bo'lishga majbur, yani ishtrokchilik mahoratini egallagan bo'lishi va rejisyorlik malakalariga ega bo'lishi shart. Aynan shu mahoratlar ijodiy potensialni oshiradi va bolalarning sahnalashtirilgan faoliyatini o'zlashtirishga yordam beradi. Mashg'ulotlar jarayonida tarbiyachi bolalarga hech qaysi holatda, hech qanday bosim, taqqoslash, baho berish, majburlashni qo'llashi mumkin emas. Aksincha, bolalarga gapirish, ichki faoliyatni ko'rsata olish imkoniyatini yaratib berish kerak. Pedagog o'zining ishtrokchilik va erkinlik mahorati bilan tortinchoq bolani sahnaga chiqishdan tomoshabinga aylantirib qo'ymasligini nazorat qilishi shart. Tarbiyachi bolani "sahnaga" va ijro jarayonida xato qilishdan, qo'rqib chiqishdan, qo'rqishiga yo'l qoymasligi kerak. Bolalar jamoasi "artist" va "tomoshabinlar"ga bo'linadi, ammo doimiy sahnada ijro etuvchi, doimiy tomoshabinlarga tomosha ko'rsatuvchi bo'lishi mumkin emas, yani bolalar rollari bilan xam almashib turishlari kerak. Sahna faoliyatidagi mashg'ulotlar hayotdan olingan mavzularni mustaqil nomoyish qilishi, ertaklar, sahna ko'rinishlari va tasvirlar uchun rol o'ynashini o'z ichiga olishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarning ijodiy rivojlanishi sahnalashtirish faoliyati bilan tanishishning tizimli va shaxsiy ahamiyatiga ega bo'lgan jarayonda amalga oshiriladi. Bolaning shaxsiy tajribasi asosida mavzu materialining izchil murakkabligini talab qiladi, bu esa bolaning ko'p qirrali sahna dunyosiga kirishini ta'minlaydi. Sahnalashtirish faoliyatida mashg'ulotlar kompleksining amalga oshirish jarayoni quyidagi vazifalarda o'z echimini topadi:

- Tarbiyalanuvchining mustaqil ijodkorligi va ijodiy layoqatini rivojlanishi;

- Turli ko'rinishdagi ijodiy faoliyatga qiziqishini tarbiyalashi;

- Improvizatsiya malakalariga ega bo'lishi;

- Nutq faoliyatining shakli va funktsiyasi, barcha komponentlarning rivojlanishi;

- Bilish jarayonlarini takomillashtirishi. Barcha bolalarning biror sahna asarini, ko'ngil ochar bayramlarga tayyorlanishi uchun turli uslublar tavsiya etiladi: bolalarni xoxshiga ko'ra rollarni tanlash, eng qo'rqqoq va uyatchang bolalarni asosiy rollarga tayinlash, rollarga kartochkalar bo'yicha taqsimlash (bolalar sxematik tarzda personaj rasmi tushirilgan kartani tarbiyachining qo'lidan oladilar), rollarni juftlik bilan ijro etish. Mashg'ulotlar mobaynida tarbiyachi bolalarning fikrini va javoblarini eshita olishi kerak, agarda bola javob bera olmasa undan izohni so'rashni keragi yo'q, undan ko'ra to'g'ri personaj xarakatiga o'tish lozim; asar qaxramoni bilan to'qnashganda bola kirishib olishiga va u bilan suhbatlashishi uchun vaqt berish darkor, yakuniy ishda esa xar xil yo'llar bilan bolaning quvonchini oshirish kerak. Ijodiy layoqatni rivojlantirishning effekti quyidagi usullar bilan amalga oshiriladi:

- muammoni qo'yish yoki muammoli vaziyatni yaratish;

- kreativ maydonni yaratish;

- bir o'yindan ikkinchi o'yinga o'tishi, bunda oddiydan murakkabga

- moslashuvchanlik va fikrlashning mustaqilligi, bolalar sahna ijodiyoti rag'batlantiriladi.

Bolalar ijodkorligini rivojlantirish quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi: bolalarga berilgan ijodiy vazifani bajarish; ijro jarayonida muammolarni hal qilish; bolalar uchun ijodiy maydonni yaratish; o'yin jarayonida mashqlarni puxta o'rgatish;

Shunday qilib, sahnalashtirilgan faoliyatda tashabbus, moslashuvchanlik va fikrlashning mustaqilligi - bolalar ijodiyotining faoliyati bo'lib, ushbu faoliyat tarbiyachi tomonidan rag'batlantiriladi. Sahnalashtirish faoliyatida bolalarda

ishtrokchilik layoqatini rivojlantirish. Bolalarning ijodiy jamoasi bu bolalarning imkoniyatlarini teng namoyish eta olganidadir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti Toshkent sh., 2020 yil 22 dekabr, 802-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarini to'plami. – T., 2017. – B. 39.
3. Meliyev.X.A, G.I.Xasanova. "Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish". O'quv qo'llanma. Toshkent. 2022 yil. 170 bet.
4. Meliyev.X.A, M.X.Qilichova. "Maktabgacha pedagogika". Toshkent. Darslik. 2022 yil. 471 bet.
5. Qodirova F.R, Toshpo'latova Sh.Q, Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BOLALARNI AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Joniyeva Tursunoy Boboxon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

joniyevatursunoy@gmail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy sifatlarini shakllantirishda xalq pedagogikasining o'рни va ushbu jarayonda innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llari haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yosh, axloq, xalq pedagogikasi, innovatsion texnologiya,

Ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy, aqliy, ijtimoiy hissiy jihatdan kamol toptirish va ularning sog'ligini muhofaza qilish, bolalarni erkin fikrlash, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, ahloqiy va ma'naviy jihatdan barkamol qilib maktab ta'limiga tayyorlash – maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining mahorati, bilimi va tajribasiga bog'liq. Buning uchun

har bir pedagog xodim tinimsiz izlanishi va o'rganishi lozim. Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va tarbiyachi o'rtasida, shuningdek, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlar o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda, bolalarning maqsadlari bilan to'qnash kelib qoladi. Axir bolaning ham o'z maqsadlari (hatto, strategik maqsadlari) bor. Bolaning rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri, harakatlari bitta nuqtai nazarda, tarbiyachining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'lmaydi. O'qituvchi bilan o'quvchining maqsadlari bir-biriga mos kelsa, navbatdagi —to'siqlarⁿⁱ yengish uchun birgalikda vositalar izlansa, chinakam tarbiyaviy jarayon sodir bo'ladi. CHinakam mahorat turli-tuman vositalardan foydalana bilishdan ifodalanadi. Agar bunday mahorat yo'q bo'lsa, o'qituvchi bir vositaning boshqalaridan ustun bo'lishiga yordam berishi juda qiyin bo'ladi. Pedagogik faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatini doimo tahlil qilib borish zarur. Har qanday pedagogik vosita hamisha bir qator boshqa vositalar, usullar, shartlar bilan bog'liq bo'ladi, ular pedagogik jarayonning muayyan bosqichida ta'sir ko'rsatish natijasini belgilab beradi desak mubolag'a bo'lmaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish tarbiyachidan tegishli tayyorgarlikni talab etadigan ancha murakkab ishdir, tarbiyachi bolalarning psixologik-fiziologik rivojlanish darajasini, "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari"ni, hamda u asosida yaratilgan "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturini yaxshi bilishi kerak.

Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki, xalqimizning ko'p asrli qadriyatlarini, ulkan va boy madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. Maktabgacha ta'lim davridan boshlab bolalarimizga o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan katta madaniy meros, boyliklar yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ismoil-al Buxoriy, al- Xorazmiy, Beruniy, Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Sa'diy Sheroziy, Axmad Yassaviy, Nizomiy Ganjaviy, Fariddin Attor, Abduraxmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali bolalar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, iffat, sabr-matonat, mehr-shafqat, sihat-salomatlik, ota-onani hurmat qilish qoidalari haqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, ya'ni odamlar o'rtasida o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish, do'stlik, ota-onaga sadoqatlik, mehnatsevarlik, diyonatlilik kabi fazilatlarni qamrab oladi. Ota-bobolarimiz bolalarda yoshlikdan ana shu go'zal fazilatlarni qaror toptirishga ahamiyat berganlar.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola o'qishni, tarbiya olishni istaydi, ulg'ayib jamiyat hayotida faol ishtirok etishni hohlaydi. Pedagog uni qay usulda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonida tarbiyalashi lozimligi

bilishi kerak. Shu bilan birga bola o'zini o'zgartirishda faol ishtirokchi ekanligini ham unutmasligi lozim. Bolalar yaqin kishilarining (ota-onasi, yaqin qarindoshlari, tarbiyachilarining) munosabatlarini yaxshi bilsa bu unga ishda yordam bersa, shundagina bola pedagogik ta'sir o'tkazishga ochiq va moyil bo'ladi. O'qituvchi-do'st, murabbiy, yo'l boshlovchi bo'lgandagina bolalarlar o'zlarining ichki olamlarini ochib ko'rsatadilar. Yuqorida aytganimizdek, tarbiya-tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar - bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar, tarbiyalanuvchilar - bilim va tajriba o'rganuvchi yosh avloddir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilim o'rgana olmaydilar. Demak, tarbiya usuli - tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyat va o'zaro ta'sir ko'rsatish usullaridir. Ilmiy adabiyotlarda tarbiya usullarini tarbiya metodlari deb ham ishlatiladi. "Metod" so'zi grekchadan olingan bo'lib, yo'l, usul ma'nosini bildiradi. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan juda xilma-xil tarbiya usullarini quyidagi tarzda umumlashtirish mumkin.

1. Tushuntirish (o'rgatish, odatlantirish, mashq qildirish).
2. Namuna (maslahat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar haqida so'zlash, o'rnak bo'lish).
3. Nasihat berish, o'git (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash va hokazolar).
4. Qoralash va jazo. (ta'hqirlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, nafratlanish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar.)²

Tarbiya usullarini o'rganish, tahlil qilish, bu usullardan pedagogik jarayondan foydalanish, ko'nikma va malakalarni egallashni osonlashtirish uchun ularni shartli ravishda bir necha guruhga bo'lib olamiz:

Suhbat va hikoya. Bolalar shaxsini g'oyaviy va axloqiy shakllantirishda tarbiyachining jonli so'zi eng ta'sirli usul hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur guruh uchun dolzarbligi, bolalarda ahloqiy ishonch uyg'otishning suhbat mazmuniga bo'lgan munosabatlarini va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish lozim.

Hikoya. Bolalar odatda hayotdan va badiiy adabiyotdan olingan aniq misollar bilan to'liq hikoyalarni qiziqib tinglaydilar. Suhbat ham, hikoya ham tarbiyalanuvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan so'zlar orqali o'zbek tilida o'tkazilishi kerak. Eng yaxshisi, suhbat va hikoya mavzusini bolalarning o'zlari tanlasin, bunda suhbatning zavqi – shundan ta'minlanadi, bolalar mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna. Bolalar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko'rishlari va namuna olishlari nihoyatda muhimdir.

Tarbiyachining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi.

Namunadan xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan. Ota – bobolarimiz o'z farzandlarini hamisha yaxshilardan, donolardan, ulug' kishilardan ibrat olishga da'vat qilib kelganlar. Masalan: "qush uyasida ko'rganini qiladi". Juda oddiy jo'ngina xulosa.

Topshiriq. Bolalarning mehnat topshiriqlarini jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga egadir. Bolalar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar. Mehnat qilish bolani xarakterini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Yuqorida bildirilgan fikrlarimga tayanib aytishim mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xalq og'zaki ijodi vositalaridan foydalanishning pedagogik mazmunini nutq o'stirish, badiiy adabiyot mashg'ulotlarida ilk yoshdan boshlab buyuk ma'rifatparvar allomalarimizning o'chmas xazinasini namunalardan tanishtirib borish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Ma'rifatparvarlarning maktabgacha ta'lim islohoti sohasida ilgari surgan g'oyalari, asosan, quyidagilardan iborat:

- maktabgacha ta'lim samaradorligini ta'minlash uchun savodga o'rgatish usulini o'zgartirish;
- o'qitishda ko'rgazmalilikka e'tibor berish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining muayyan didaktik qurilishga ega bo'lgan, ta'lim amaliyotiga yaroqli, badiiy adabiyot va nutq o'stirish mashg'ulotlaridagi o'qitish metodikasi bilan ta'minlash;
- ta'lim islohoti g'oyalarini tarkib qilishda matbuotdan unumli foydalanish;
- ta'lim tizimida o'zgarishlarni amalga oshirishda jahondagi ilg'or tajribalardan foydalanish. Masalan, Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida maxsus ravishda bag'rikenglik tamoyillariga, ayniqsa, jamiyatda uning a'zolari o'rtasidagi tenglik va o'zaro hamjihatlilik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Forobiy fikriga ko'ra, "Ma'lum xalq va butun insoniyat to'plab kelgan ma'naviy-milliy merosi, "ruhlari", ya'ni shaxslarning ma'naviyati, ongi milliylik, bir-biri bilan qo'shib boradi". Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida ta'kidlanishicha, boshqa xalq, millatlar qadrini bilmagan odam o'z xalqi, millatining ham qadriga etmaydi. Olimning mazkur fikri bugun ham o'z dolzarbligi yo'qotmagan bo'lib, tolerantlik tarkibida millatlararo, xalqlararo munosabatlarni tartibga soluvchi qonuniyat sifatida amal qiladi. Bugungi kunda

islom dini qadriyatlaridan manfaatli foydalangan holda demokratik davlat qurishni tanlagan jamiyatlarda ilk yoshdan boshlab bolalarda tolerantlik tafakkurini shakllantirishdagi tarbiya tamoyillari va omillarini quyidagilardan iborat qilib belgilash mumkin:

- dunyoviy davlat va din o'rtasidagi munosabatlarni sivilizatsiya talablari asosida tushuntirish;
- din zamonaviy fuqarolik jamiyatining to'la huquqli tarkibiy qismi ekanligini anglatish;
- sof diniy, xususan, islomiy bilimlar, ularni tarixiylik, qiyosiylik va tanqidiylik asosida sharhlashga o'rgatish;
- dinlar tarixini to'g'ri va ilmiy rivojlantirish;
- islom dini tarkibidagi tolerantlik tafakkurining evolyutsion taraqqiyotini amaliy va nazariy bilimlar majmui sifatida singdirish;
- ma'naviy bilimlar majmui sirasida diniy-axloqiy bilim, ko'nikma va normalarning o'rnini to'g'ri baholashga o'rgatish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xalq og'zaki ijodi vositalaridan foydalanishning pedagogik mazmunini zamonaviy pedagogik texnologiyalardan mashg'ulot mavzusi va bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib foydalanishni taqozo etadi. Badiiy adabiyot bolalarni aqlan, axloqan va estetik tarbiyalashning qudratli, ta'sirchan quroli sifatida xizmat qiladi, u bola nutqini rivojlantirish va boyitishga ulkan ta'sir ko'rsatadi. She'riy obrazlarda badiiy adabiyot jamiyat va tabiat hayotini, insoniy his-tuyg'ular va o'zaro munosabatlar olamini ochib beradi hamda tushuntiradi. Bu namunalar o'z tas'ir kuchiga ko'ra turlicha bo'ladi: hikoyalarda bolalar so'zlarning lo'ndaligi va aniqligini bilib oladilar; she'rlarda o'zbekcha nutqning musiqiylik, ohangdorligini ilg'aydilar; xalq ertaklari ular oldida tilning aniqligi va ifodaliligini namoyon qiladi, ona tilidagi nutqning yumor, jonli va obrazli taqqoslashlar, ifodalarga qanchalik boyligini ko'rsatadi.

Bolalar badiiy ertaklar qahramonlariga qayg'urishni o'rganganlaridan so'ng ular yaqinlari va atrofdagi odamlar kayfiyatini payqay boshlaydilar. Ularda insonparvarlik his-tuyg'ulari - bironing dardiga sherik bo'lish, yaxshilik qilish, adolatsizlikka nisbatan qarshilik ko'rsatish qobiliyati uyg'ona boshlaydi. Bu printsiptalik, halollik, haqiqiy fuqarolik hislari tarbiyalanadigan poydevordir. Hikoyalar olamiga sayohat bolalar tasavvurini, ularning hayot olamini, fantaziyasini rivojlantiradi. Eng yaxshi adabiy namunalar asosida insonparvarlik ruhida tarbiyalangan bolalar o'z hikoyalarida va ertaklarida mazlumlar va zaiflarni ximoya qilish, yomonlarni jazolash orqali o'zlarining adolatparvarligini namoyon qiladilar. Va albatta bolalar estetik, ayniqsa axloqiy

tasavvurlarni kattalarni o'qib chiqilgan ertaklar bo'yicha nasihatnamo mulohazalaridan, tayyorlangan savollarga javob berishdan emas, balki aynan badiiy ertaklardan olishlari lozim. O'qib chiqilgan ertak bo'yicha haddan tashqari ko'p nasihat qilish katta, ko'pincha esa tuzatib bo'lmas ziyon yetkazadi: maydachuyda savollar bilan «sochib tashlangan» ertak bolalar ko'z o'ngida o'zining barcha jozibadorligini yo'qotadi, oqibatda unga nisbatan bolalarning ham qiziqishi yo'qoladi. Shuning uchun badiiy matning tarbiya imkoniyatlariga to'liq tayanish zarur.

Pedagog vaziyat yordamida bolalar bilan xalq hikoya va dostonlarini qahramonlarining qo'shiqlarini, qahramonlar ismlarini takrorlash, obrazli so'zlarni bolalar ongida mustahkamlashni amalga oshiradi, va ular buni o'z nutqlarida qo'llay boshlaydilar. Shuningdek, obrazga kutilmagan va qarama-qarshi yo'nalish beruvchi alohida so'zlar va jaranglashlar bilan o'tkaziladigan o'yinlar ham muhimdir. Pedagog bolalarning qofiya bilan o'yinlari, so'z ijodkorligi, she'rni davom ettirish va she'r to'qish, tashbehlar va taqqoslashlar o'ylab topishlariga asoslangan o'yinli hamda kulgili vaziyatlarini rag'batlantiradi. Masalan, adabiy ertaklar personajlarining xarakterini aks ettiruvchi yangi ifodali ismlarni, yoki ertakda obrazli tasvirlangan narsalar va hodisalar uchun yangi nomlarni o'ylab topish. Tarbiyachi bolalarning nisbatan yirik hajmdagi adabiy hikoyalar syujetlari asosida o'yinli «hayolotdagi olamni» yaratishlariga ko'maklashishi lozim. Masalan, yirik hajmdagi adabiy hikoya (mualliflik hikoyasi) bilan tanishtirishda u guruhga ushbu hikoyaning «hayolotdagi olamini» olib kirishi va bir necha kun mobaynida (sayrda, o'yinlarda) bolalar bilan birgalikda uning ichida «yashashi» mumkin. Estetik qabul qilish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun hikoyalarni mavzusiga qarab guruhlashdan foydalanish samaralidir. Bu bolalarga turli hikoyalarda tasvirlangan obrazning variativligini va uning bir hikoya doirasida rivojlanishini; aynan bir xil mavzu yo'nalishlarini ko'rib chiqishda kontekstlarni o'zgartirish, obrazli ifodalar turli shakllarining o'zaro bog'liqligini (so'z, harakat, tovush, tasvir) namoyish qilish imkonini beradi. Tarbiyachi bolalarning eng qiziq fikrlarini, ularning shaxsiy tajribasiga oid hikoyalarini, bolalar tomonidan o'ylab topilgan she'rlar va ertaklarni to'plashi lozim. Ushbu materiallar asosida bolalarning o'zlari tomonidan «kitob» yaratish ishlarini uyushtirish zarur. Bu bolalar tomonidan to'qilgan ertaklar, shaxsiy tajribaga oid hikoyalar, qo'shiqlar, sanoq she'rlarning bolalar rasmlari bilan bezatilgan to'plami, qo'lyozma jurnali va komikslari bo'lishi mumkin. Guruhda o'qib chiqilgan, bolalar sur'atlari, variantiv syujetlar, improvizatsiyalar va to'qib, oxiriga yetkazishdan iborat bo'lgan u yoki bu adabiy ertaklar motivlariga oid «kitoblar» ham aynan shunday tarzda yaratilishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bola san'atga, uning badiiy obrazlariga oshno bo'lish, badiiy faoliyatni egallab olish borasida keng imkoniyatlarga egadir. U san'at obrazlarini yaxlit va emotsional qabul qilishi, ularning mazmunini oddiy

anglab etishi bilan ajralib turadi. Chunonchi, yorqin va ritmik marsh musiqasini tinglar ekan, bola eng avvalo, uning ko'tarinki kayfiyatini qabul qiladi va uning muayyan xarakter xususiyati bilan aloqasini ilg'ab oladi. Badiiy qobiliyatlar tizimida emotsional munosabat bildirish va sensorlik qobiliyatlari bilan bir qatorda badiiy fikrlash ham qaror topadi. U badiiy obrazlarni bir-biri bilan taqqoslaydi, ularni tegishli hayot hodisalari bilan qiyoslaydi va o'zining birinchi umumlashtirmalariga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagog ularni bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirishda quyidagi rivojlantirish vazifalarini amalga oshirishi lozim: Turli janr va mavzulardagi adabiy ertaklarni – ertaklar, hikoyalar, she'rlarni, she'riy folklorning kichik shakllarini tinglash, ularning mazmuniga emotsional munosabat bildirish va syujetning rivojlanishini ko'zatib borish qobiliyatlarini rivojlantirish;

Bolalarni ayrim ertaklar va ularning aynan bir xil qahramonlar bilan birlashtirilgan sikllari bilan tanishtirish;

Tarbiyachi bilan birgalikda tanish ertaklarni hikoya qilish, ularni to'liq yoki qisman sahnalashtirishga jalb qilish;

Bolalar so'z ijodkorligi, she'riy matnlarning o'yinli va yumoristik variatsiyalari uchun qulay sharoit yaratish;

Bolalarning o'yin, tasvirlash faoliyatlarini badiiy obrazlar bilan boyitish;

Yetti yoshga kelib bola:

O'ziga yoqqan nechta ertaklar nomlarini aytishi; senga qaysi kitob yoqadiq U nima haqida Bu ertakda kimlar haqida hikoya qilinadi. Bu ertakda yana kimlar bor. Ular nima qildilar. Bularning barchasi qanday tugadiq kabi savollarga javob bera olishi mumkin;

Sur'atlarni o'ziga tanish bo'lgan ertakdagi voqealar rivojiga qarab terib chiqishi mumkin. Agarda sur'atlar ichidan ortiqcha personajning sur'ati chiqsa, bola uni chetga olib qo'yadi, biroq pedagog iltimosiga ko'ra, agar ushbu qahramon ham ertakda ishtirok etsa nima ro'y bergan bo'lishi mumkinligini o'ylab topadi; O'zi xohlagan kichik she'r (ovunmoq) yoki ritmik tashkil etilgan matnni (bo'g'irsoq qo'shig'i, ertakning ayrim leytmotivlari) emotsional tarzda aytib berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

qizi Joniyeva TB MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Jahon ilmiy qarashlari tahlili International Scientific Journal. – 2023. – T. 1. – Yo'q. 6. – 25-34-betlar.

qizi Joniyeva TB MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI AXLOQIY TARBIYALASHDA XALQ PEDAGOGIKASINING AHAMIYATI //Jahon ilmiy

qarashlari tahlili International Scientific Journal. – 2023. – T. 1. – Yo‘q. 6. – 14-19-betlar.

qizi Joniyeva TB XALQ PEDAGOGIKASINING AXLOQIY TARBIYALASH ISHLARIDAGI AHAMIYATI //OLTIN MIYA. – 2023. – T. 1. – Yo‘q. 28. – 121-125-betlar.

qizi Joniyeva TB MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISH TAJRIBA SINOV ISHLARI SAMARADORLIGI //OLTIN MIYA. – 2023. – T. 1. – Yo‘q. 3. – 315-317-betlar.

Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda innovatsion hamda psixologik yondashuvlar

JDPU “Maktabgacha ta’lim” fakulteti,
“Maktabgacha ta’lim” metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi
Qilichova Marxabo Xudayqulovna
JDPU 538-21 guruh talabasi
Yo‘ldosheva Madinabonu Qahramon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda so‘nggi yillarda ta’lim sohasida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar va tarbiyachi pedagog shaxsi uchun yaratilayotgan yangi islohotlar haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Islohot, pedagog, tarbiyachi, zamonaviy ta’lim, “o‘zbekiston-2030” strategiyasi.

Annatasion: The article talks the large-scale reforms carried out in our country were covered.

Key words: Reform, teacher, educator, modern education, Uzbekistan-2030-strategy

Аннотация: В данной статье рассматриваются масштабные реформы проводимые в сфере образования в нашей стране в последние годы.

Ключевые слова: Реформа учитель педагог современное образование Стратегия Узбекистан-2030

O‘zbekiston ta’lim sohasini isloh qilishda jadallik bilan odimlab bormoqda. Chunki bugungi kunda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning maqsadi O‘zbekistonning istiqboldagi taraqqiyotini ta’minlaydigan barkamol avlodni voyaga etkazishdir. Bu borada sharq mutafakkiri Abu Nasr Farobiy “Ta’lim-tarbiyaning asosiy vazifasi mavjud jamiyat uchun etuk insonni tarbiyalash

hisoblanadi”[1,17-bet]-degan edi. Darhaqiqat, ta’lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh mezonlari jismonan va ma’nan sog’lom, intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalashga qaratilgan. Mana shu ta’lim-tarbiya tizimining boshlang’ich bo’g’ini maktabgacha ta’lim va tarbiya hisoblandi. So’nggi yillarda O’zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilish va rivojlantirishga qaratilgan qonunlar, qarorlar qabul qilinib, amaliyotga joriy etilmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi «O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida»gi PQ 4312-sonli Qarori[2]-misolida ko’rsak, mazkur konsepsiya maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta’limdan teng foydalanishini ta’minlash, maktabgacha ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, bir so’z bilan aytganda, maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning maqsadli vazifalarini qamrab olgan bo’lib, jarayonning ustuvorliklari va bosqichlarini belgilab beradi.

Dunyo tez suratlarda rivojlanib bormoqda, aynan shu davr mobaynida zamon talablariga mos keladigan kadrlar tayyorlash masalasi bu har davlat va jamiyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yurtimizda ta’lim-tarbiya masalasiga qaratilayotgan e’tibor juda keng qamrovlidir. Yurtboshimizning yoshlarga, kadrlarni tayyorlash masalasiga qaratilayotgan e’tibori juda kuchlidir. Misol uchun O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-y Imzolangan PF-158-son Farmonida “O’zbekiston-2030” Strategiyasi to’g’risida bo’lib, unda bugungi Maktabgacha ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish hamda bolalarning to’liq qamrovini ta’minlash, umumiy o’rta ta’lim tizimida “Ta’lim uchun qulay muhit” dasturini amalga oshirish, umumiy o’rta ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish, pedagog kadrlar maqomini oshirish, ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, oliy ta’lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, fundamental tadqiqotlarni zamon talablaridan kelib chiqib yangi yo’nalishlar bilan boyitish, iqtisodiyotning eng tez o’sib borayotgan yo’nalishlarida amaliy tadqiqotlarni kuchaytirish,”korxona-oliygoh-ilmiy tashkilot”-klaster tizimini joriy etish kabi bir

qancha yo'nalishlarni keying yillarda ustuvor rivojlanish darajasiga olib chiqish masalasi belgilanadi. Bunda e'tiborli jihat shundaki, ko'pgina masalalar ta'lim tarbiya jarayonini rivojlantirish va ta'lim sifatini dunyo ta'lim talablariga javob beraoladigan darajalarga olib chiqish va kadrlar tayyorlash masalasiga ham katta e'tibor qaratilgan.

Xususan, Maktabgacha ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish hamda bolalarning to'liq qamrovini ta'minlash qatorida kelgusi davrda bajariladigan bir qancha vazifalar belgilanadi:

- bolalarni Maktabgacha tayyorlov guruhlar bilan to'liq qamrab olish;

- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini 100% kompyuter sinfi bilan ta'minlash orqali tarbiyachilarda boshlang'ich kompyuter savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish

- 100% Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini toza ichimlik suv va zamonaviy sanitariya-gigiyena infratuzilmasi bilan ta'minlash kabi ustuvor vazifalar belgilangan.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari uchun bu imkoniyat kelgusi hayotida dasturi amal bo'lib xizmat qiladi. Chunki, bola hayotida davomidagi 70 foiz bilimni aynan Maktabgacha ta'lim yoshida olishligi aniqlangan. Uning yoshligida olgan bilimi kelajakda har qanday sohani zamonaviy fanlarni kompyuter texnologiyalarini bimalol o'rganib ketishida katta xizmat qiladi. Bejizga dono xalqimiz "yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh"-deb ta'kidlamaydi.

Shuningdek, ushbu islohot doirasida nafaqat tarbiyalanuvchilar emas balki, bo'lajak kadrlarning salohiyatini oshirishga, kelajak avlodga zamonaviy bilim bera oladigan kadrlar masalasi ham ustuvor masalalar qatoriga kiritilgan. Negaki, pedagog tarbiyachi qachon bolaga yetarli va zarur bilim bera oladi qachonchi u o'zi yetarli bilim va malakaga ega bo'lganda xususan hozirda bolalarga nafaqat bilim va tarbiya berish kerak balki, ularni dunyo ta'lim standartlariga javob bera oladigan ta'lim bilan qurollantirish zarurdir. Shu xususida ushbu islohotlarning aynan umumiy o'rta ta'lim tizimida "pedagog

kadrlar maqomini oshirish, ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bandi ham oldimizda turgan muhim vazifadir. Aynan ushbu qator o'z ichiga bir qancha vazifalarni qamrab oladi.

- 1000 nafar tarbiyachi va o'qituvchilarni xorijiy mamlakatlarga malaka oshirish va stajirovkaga yuborish;
- Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassalari pedagog xodimlarining o'rtacha ish haqini 2 barobarga oshirish;
- 500 ming nafar Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining malakasini uzluksiz oshirish;
- Ehtiyoji yuqori bo'lgan yo'nalishlar va olis hududlardagi abituriyentlar uchun pedagogik ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kadrlarni to'liq davlat granti asosida tayyorlash tizimini joriy qilish kabi vazifalar "O'zbekiston-2030" strategiyasining muhim vazifalaridan biridir.

Aynan davlatimizning, yurtboshimizning bizga qaratilayotgan e'tiboriga bizga yaratilayotgan e'tiboriga javoban biz pedagog kadrlar labbay deya javob bergan holda barcha bor mehr va e'tiborimizni ta'lim sohasini rivojlantirishga xalqimiz farzandlariga bor mehr va bilimimizni berishga sitqi dildan harakat qilishimiz kerak. Zero, bunday imkoniyatlar bizga qaratilayotgan e'tibor jamiyatimizning bir bo'lagi ekanlimizni mana shu ona diyorimizning rivojlanishida bizning ham o'rnimiz borligini bizga eslatib turadi va bu bizda o'z-o'zidan shu yurt farzand ekanligimizga g'urur va iftixor tuyg'usini his ettirishdek bir buyuk hissiyotni g'avdalantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qilichova M.X. Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni // Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 10. – C. 917–921.
1. Kilichova M.K. et al. Issues of formation of ecological knowledge and culture in preschool educational institutions // Asian journal of multidimensional research. – 2021. – T. 10. – № 4. – C. 666–670
3. Prezident Sh.Mirziyoyev olimlar va yoshlar bilan fikr almashdi. 31.01.2020. <https://uza.uz/uz/posts/>

4. Fazilova D.X.Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv-uslubiy majmua. jizzax, 2021, 47-48-betlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-4312-sonli Qarori. 2019 yil 8 may. <https://lex.uz>.
6. 1.Qilichova Marhabo.Mangulikka daxldor siymo.Kasb-hunar ta'limi jurnali.2022-yil.
7. Qilichova Marhabo. In the case of a person concerned with eternity – Sharof Rashidov. Web of scientist: international scientific research journal. 2022. P. 1128-1131

MAKTABGACHA 6-7 YOSHLI BOLALARNI INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA INTELLEKTUAL QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH JARAYONLARI

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

Termiz davlat Pedagogika instituti, o'qituvchisi

Abdurasulova Moxiraxon Akmaljon qizi
talaba

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolalarni innovatsion texnologiyalar asosida intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlari asosan mashg'ulotlarda amalga oshadi. Orttirilgan tajribalar va innovatsion usullar bolalarni iqtidorini va intellektual qobiliyatini o'stirishga qaratiladi.

Kalit so'zlar: Innovatsion, texnologiya, intellektual, qobiliyat, novatorlik, madaniyat, ta'lim, umumiylik, pedagogik, Kompetensiya

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini innovatsion texnologiyalar asosida intellektual qobiliyatini rivojlantirish jarayoniga nisbatan tizimli, kompleks yondashuvni taqozo etadi. Tarbiyalanuvchilarni intellektual qobiliyatini rivojlantirishda tarbiyachi-pedagoglarning o'z kasbiga oid chuqur bilimga, samarali faoliyat yurita olish mahoratiga ega bo'lishi ma'lum fan asoslari borasida unda etarli nazariy hamda amaliy bilimlarning, ta'lim jarayonida yangiliklardan unumli foydalanish malakasining qanchalik egallaganligiga bevosita bog'liqdir.

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida imkon qadar ko'p yangilik kiritishga, innovatsion yondashishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalar desa ham mubolag'a bo'lmaydi. Innovatsiyalarga qiziqish, novatorlikka xarakat qilish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim. Ana shunday dolzarblikdan kelib chiqqan holda, bugungi kunda pedagogikaning mustaqil sohasi – pedagogik innovatika jadallik bilan rivojlanib bormoqda.

Novatorlik va yangilik-madaniyat, ta'lim va umumiylikda jamiyat rivojlanishining ikki jihati. An'analar va yangiliklarning xilma-xil munosabatlariga tayanib, madaniyatshunoslar jamiyatni an'anaviy va zamonaviyga ajratib ko'rsatishadi. An'anaviy jamiyatda an'ana novatorlik ustidan hukmronlik qiladi. Zamonaviy jamiyatlarda esa, novatorlik bazali qadriyat sanaladi.

Yigirmanchi asrning so'nggi yillarida jahon miqyosida ta'lim sohasida yuzaga kelgan quyidagi "inqiroz"li holatlar "innovatsion" ta'limni rivojlanishining asosiy sabablaridan biri bo'ldi. Turli davlatlarda uning xilma-xil shaklda namoyon bo'lishida quyidagi umumiy jihatlar yorqin namoyon bo'lmoqda:

- 1) ijtimoiy amaliyot rivojlanishi ehtiyojlari va oliy ta'lim bitiruvchilarining real tayyorgarlik darajasining o'zaro mosligini ta'minlash;
- 2) oliy ta'lim muassasalarida yangi maqsadlarning qo'yilishi hamda boshqaruvning tashkiliy tuzilish va shakllarining murakkablashuvi;
- 3) ta'lim jarayoni sub'ektlarining qiziqish va imkoniyatlarining ortishi.

Innovatsion ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarda kelajakka mas'uliyat hissini va o'z-o'ziga ishonchni shakllantirishdir.

Innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish esa, o'z navbatida ta'limning yangi mazmun, shakl, metod va vositalari, yangi metodika va texnologiyasini ishlab chiqishni taqozo etdi. Pedagogik jarayonlar bilan bog'liqlikda ta'lim amaliyotiga kirib kelayotgan yangiliklarni "pedagogik innovatsiyalar" tarzida ilmiy arenada qo'llanila boshlandi.

Pedagogik innovatsiyalarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga quyidagi qator omillar sabab bo'ldi:

- 1) ta'lim oluvchilar, ularning ota-onalari, ta'lim muassasalari ehtiyojlaridagi farqlar;
- 2) bir ta'lim muassasasining o'zida xilma-xil pedagogik konsepsiya va yondashuv ta'rafdorlarining mavjudligi;
- 3) innovatsion va an'anaviy o'quv dasturlarini birlashtirish muammosi;
- 4) yangi konsepsiyaga doir ishlar uchun o'quv-metodik ta'minotning mavjud emasligi;
- 5) mavjud shart-sharoitlarga yangiliklarni moslashtirish;
- 6) yangi turdagi novator-pedagoglar, bundan tashqari innovatsion ta'lim muassasalari rahbarlarini kasbiy tayyorlashning yo'lga qo'yilmaganligi;
- 7) ta'lim natijalarini tashxis etish va baholash, monitoring tizimini yangilash ehtiyoji kabilar.

Demak, pedagogik innovatsiyalar nafaqat olimlar va rahbar-xodimlar faoliyati natijasi, balki ta'lim-tarbiya jarayonida yuzaga kelgan qarama-qarshiliklarni hal etish, shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish zarurati ularni paydo bo'lish manbai bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat ko'rsatadigan pedagogning kasbiy mahorati bolalarning dastur materiallarini chuqur o'zlashtirishlarini kafolatlaydi.

Ta'limning muhim sifatlaridan biri uning barcha bosqichlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikdir. Bugungi kunga kelib ta'lim sifati haqidagi tasavvurlar bir qadar o'ziga xos va o'zgaruvchan xarakterga ega. Uning asosini o'zgaruvchan sharoitlarda ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan talablar tashkil etadi. Ta'lim sifatiga bo'lgan talabning kuchayishi tasodifiy xarakterga ega emas. Ta'lim sifatini baholashga bo'lgan yangicha yondashuv, birinchi navbatda, mutaxassislarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ehtiyoji bilan bog'liq.

Ta'limning yangi sifati didaktik kategoriya sifatida o'quv-tarbiya jarayoni sub'ektlarining faoliyat ko'rsatish sharoitlari o'zgarganligi, o'quv jarayoni va uning natijalari haqidagi tasavvurlarini ifodalab, mazkur tizimning yutuqlarini aniqlash

imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, bo'lajak mutxassislarning kasbiy layoqatlarini ifodalaydi. Jumladan,

- kasbiy faoliyatni egallash jarayonida sifatli ta'lim olish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat ko'rsatish texnikasini egallash;
- turli vaziyatlarda mustaqil fikrlash va xarakatlanish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida mazkur talablarga javob bera oladigan, sifatli ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagog shaxsini shakllantirish imkoniyati vujudga keladi. Buning uchun maktabgacha ta'lim mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan oliy pedagogik ta'lim jarayonida innovatsiyalarni keng qo'llash talab etilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni innovatsion texnologiyalar asosida intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlari asosan mashg'ulotlarda amalga oshadi. Oritirilgan tajribalar va innovatsion usullar bolalarni iqtidorini va intellektual qobiliyatini o'stirishga qaratiladi. Mazkur bilimlarning asosini maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni intellektual qobiliyati va iqtidorini zamonaviy yondashuvlar va bilimlar orqali shakllantirish tashkil etishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarni innovatsion texnologiyalar asosida intellektual qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan tezkor yordam ko'rsatish imkoniyatlarini va shart-sharoitlarini yaratish lozim sanaladi. Bolalarni har tomonlama rivojlantirish maqsadiga erishish ularning intellektual qobiliyati, ruhiy, jismoniy salomatliklari, muloqotlari, bilish faoliyatlariga oid muvaffaqiyatlari uchun ham muhim sanaladi. Maktabgacha ta'lim jarayonini innovatsion usullar yordamida tashkil etishga oid faoliyatning markazida tarbiyalanuvchilar shaxsiyatini va intellektual qobiliyatini rivojlantirish maqsadi turishi lozim. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarni innovatsion texnologiyalar asosida intellektual qobiliyatini shakllantirish sifatini takomillashtirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

4. Gans, D. Kompetensii – ppiobretenie, ychet, inctrumenty / D. Gans. - Myunxen: Bilefeld, 2007. – 140 s.

5. Gerbova V. Planirovanie raboty po razvitiyu rechi i oznakomlenie s xudojestvennoy literaturoy//Jurnal «Doshkolnoe vospitanie»-1999. № 3.,str.:19-22.
6. Gippenreyter Yu.Obshchatsya s rebenkom.Kak?-M.:Mass Media.1995-240 s.
7. Goldovskaya A.A. Stanovlenie sistemy vedomstvennykh detskix sadov v Moskve // Upravlenie DOU. – Moskva, 2009. № 4, s. 98
8. Davыdov V.V. Razvivayushchee obrazovanie: teoreticheskie osnovaniya preemstvennosti doshkolnoy i nachalnoy shkolnoy stupeni / V.V. Davыdov, V.T. Kudryavsev // Voprosy psixologii. - 1997. - № 1. - S. 3-18.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISH UCHUN STEAM TA'LIM MUHITINI YARATISH

Abdumajitova S.A

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti,
—Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi
sayyohat@terdupi.uz

Xolboyeva A.B

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Davlat qaramog'idagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha ta'lim muassasalarda ingliz tilini o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada chet tillarini xususan, ingliz tilini bolalikni ilk yoshida o'qitishda ta'limiy o'yinlardan foydalanishning muhimligi va aynan turli o'yinlar orqali til ko'nikmalari oson o'zlashtirilishi yuzasidan fikrlar yoritilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tillarini o'rgatish o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini himoya qilish va mustahkamlash, u yoki bu faoliyatni amalga oshirish orqali bolalar chet tilidagi muloqotni sodda tarzda amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan minimal kommunikativ lug'atni o'zlashtirish haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *xorijiy til, erta yoshda til o'rganish, ta'limiy o'yin, faoliyat, nozik vosita mahorati, ko'z-qo'l muvofiqlashuvi, faol ta'lim turlari, ingliz tilida blok o'ynash, rol o'yinlar, qo'l mehnati.*

Bugungi kunda STEAM texnologiyasi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanib, tabiatshunoslikni texnologiyalar, muhandislik va matematika bilan birlashtirmoqda. Hayotda bo'lgani kabi, barcha obyektlar bir butunga

birlashtirilgan va o‘zaro bog‘langan - va bu juda uyg‘un butunlikni tushunishda kuch bor.

O‘z ishida Shatunova O.V. dunyoning rivojlangan 7 mamlakatida STEAM ta‘limi bo‘yicha ishlash tajribasini o‘rganib chiqib, u ilmiy-texnik ijodkorlikni rivojlantirish, shu jumladan maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik bilimlarini rivojlantirish uchun mamlakatimizda pedagogik innovatsion ta‘lim faoliyatini tashkil qilishda integral yondashuvning ijobiy namunasi sifatida STEAM ta‘limini rivojlantirish zarurligi haqida yozgan.

O‘zbekiston Respublikasi hududida amal qilinib borilayotgan uzluksiz ta‘lim tizimida bugungi kunda rivojlangan Yevropa davlatlari ta‘lim tizimi tajribasidan na‘muna olish orqali dunyo ta‘limi bilan yuzlasha olishm, tajriba almashish, raqobatga kirishish, uzluksiz aloqada bo‘lish ishlari sezilarli darajada rivojlanmoqda. Jumladan dual ta‘lim, enkuliziv ta‘lim, eksternat ta‘lim, masofaviy ta‘lim va STEAM ta‘lim shakllari fikrimizga yaqqol misol bo‘loladi. Mazkur ta‘lim shakllaridan bugungi kunda keng foydalanilib yuqori natijalarga erishilmoqda.

STEAM ta‘lim texnologiyasi ilk bor Amerikada ishlab chiqilgan. Ba‘zi ta‘lim bitiruvchilarning martabalarini e‘tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik bu tushunchalarga Art qo‘shildi va endi STEAM butunligicha shakllandi. O‘qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog‘i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo‘lib yetishishiga yordam beradi, deb hisoblashdi.

STEAM yondashuviga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalari Cambridge University Press shu jumladan Oxford University Press va Collins kabi nufuzli nashriyotlar tomonidan chop etilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta

ko`rib chiqishni hamda maktabgacha ta`lim xizmatlarini ko`rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi.

Ta`lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang`ich ta`limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o`z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e`tibor qaratilishi lozim.

Ushbu vazifalarni amlga oshirish maqsadida qo`yidagilar nazarda tutiladi:

1) maktabgacha ta`lim tashkilotlari faoliyatini, shuningdek, bolaning rivojlanishini va uning umumiy boshlang`ich ta`limga tayyorligini kompleks baholashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

2) maktabgacha ta`lim tashkilotlari uchun o`quv-metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tanlab olishni va ekspertizasini ishlab chiqilgan tartibga muvofiq o`tkazish;

3) maktabgacha ta`limning muqobil shakllari uchun yangi o`quv-metodik materiallarni ishlab chiqish va amaliyotga joriyetish;

4) «Ilk qadam» davlat o`quv dasturini kengjoriy etish;

5) bolalarning yakka tartibdagi ish daftarlari, kartochkalar, tarqatma va sanoq materiallari mazmuni va dizaynini o`rnatilgan talablarga muvofiq ishlab chiqish;

6) rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy buzilishlari bo`lgan bolalar ta`limining kompleks texnologiyalarini ishlab chiqish, inklyuziv ta`lim, eng yangi reabilitatsiya va abilitatsiya usullarini keng joriy etish, ularning izchil ijtimoiylashuvi va umumiy maktabgacha ta`lim umumiy tizimi integratsiyalashuviga ko`maklashadigan moslashtirilgan dasturlar va yakka tartibdagi ta`lim yo`nalishlarini ishlab chiqish;

7) maktabgacha ta`limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy

boshlangich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual kompetentlarini optimallashtirish;

8) mashg'ulotlar davomiyligining eng maqbul vaqtini va ularning ketma-ketligini aniqlash maqsadida o'quv rejalari va ta'lim dasturlarini optimallashtirish;

9) bolalarni sog'lom turmush tarzini yuritishga o'rgatish, gimnastika va faol o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish orqali bolalarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va sportga qiziqish uyg'otishni shakllantirish, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash;

10) maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta'lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o'qitish asoslarini joriy etish;

11) bolaning kelgusida o'zini o'zi muvaffaqiyatni namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini rivojlantirish;

12) maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qatnamaydigan bolalar uchun ta'lim xizmatlari turlari: pullik ta'lim xizmatlari, qisqa muddatli guruhlar va boshqalarni kengaytirish.

STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Shuning uchun, ular o'sib ulg'ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o'zgarishi bo'ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu yerda faqat bitta mavzu bo'yicha bilimga tayanish etarli emas. Maktabgacha ta'lim tashkilotida STEM texnologiyasi ta'limiy loyiha va eksperimental tadqiqot ishlarini tashkil etish orqali amalga oshiriladi. STEM texnologiyasi orqali tarbiyachi rivojlantiruvchi muhitni yaratadi. Shu bilan birga, tarbiyachilar turli faoliyat turlari, o'yinlar uchun qo'llanmalar va jihozlar, mustaqil faoliyat uchun materiallarni tayyorlash jarayonlarini o'rganadilar. STEAM texnologiyasi orqali tarbiyachilar turli materiallardan elementar yordamida (yog'och, qog'oz, metal, plastik) boshlang'ich texnik ko'nikma va malakalarini egallaydilar, muhandislik tamoyillari bilan tanishadilar. Turli konstruktorlar orqali

tarbiyachilar bolalarda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

11. Abdumajitova, S. A. (2023). WAYS OF USING STEAM TECHNOLOGIES IN MODERN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 349-353.
12. Abdukasimovna, A. S. (2023). THE NEED TO USE STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PRESCHOOL EDUCATION. Scientific Impulse, 1(9), 1736-1741.
13. Abdukasimovna, A. S. (2023). PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 25-30.
14. Abduqosimovna, A. S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISH JARAYONI. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 111-118.
15. Абдумажитова, С. (2023). STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 429-442.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INGLIZ TILINI O'RGATISH USULLARI

ABDUMAJITOVA SAYOHAT ABDUQOSIMOVNA

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti,
—Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi
sayyohat@terdupi.uz

SALOHIDDINOVA SADOQAT SAYRIDDIN QIZI

Sariosiyo pedagogika kolleji o'qituvchisi

Annotatsiya: Davlat va xususiy maktabgacha ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish bo'yicha keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ushbu

maqolada erta bolalik davrida shet tillarini, ayniqsa, ingliz tilini o'rgatishda ta'limiy o'yinlardan foydalanish muhimligi, turli o'yinlar orqali til ko'nikmalarini egallash qulayligi ta'kidlangan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tillarini o'rgatish - bu o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini himoya qilish va mustahkamlash, u yoki bu faoliyatni amalga oshirish orqali bolalar chet tilida oddiy shaklda muloqot qilishlari uchun etarli bo'lgan minimal kommunikativ lug'atga ega bo'lishdir. . berilgan ma'lumotlar.

Kalit so'zlar: chet tili, erta til o'rganish, ta'limiy o'yin, faoliyat, nozik motorli ko'nikmalar, qo'l-ko'zni muvofiqlashtirish, o'rganishning faol turlari, ingliz tilidagi blokli o'yin, rolly o'yinlar, qo'l mehnati.

Bolalarning maktabda qanday o'qishi, yuksak maqsadlar bilan kamol topishi ko'p jihatdan oila muxuti, mahalla e'tibori hamda maktabgacha ta'lim muassasasidagi tarbiyaga bog'liq. Ilmiy kuzatishlar va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson umri davomida oladigan barcha axborotning 70 foizini 6 yoshgacha bo'lgan davrda olishi aynan bola shaxsining rivojlanishida maktabgacha ta'limning o'rni nechog'li muhimligidan dalolat beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan 2017 yil 16 avgust kuni o'tkazilgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim muassasalariga 5–6 yoshli bolalarni 100 foiz qamrab olish choralari belgilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida”gi qarori qabul qilindi. Davlat talablarining maqsadi ham mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni, xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir. Demak aynan bolalarning ilk yoshida organgan bilimi ajdodlarimiz aytganidek “toshga bititilishi” bejis emas ekan. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan xolda xorijiy tillarni ham bolalarga erta yoshida o'rgatish til ko'nikma va malakalarining oson o'zlashtirishiga sabab bo'lar ekan. Ayniqsa ushbu bilim, ko'nikma, malakalar turli o'yin va ta'limiy faoliyatlar orqlali singdirib borilsa, bola xoirijiy tillarni o'z ona tilisi kabi tabiiy tarzda rivojlantirib boradi. Ta'limiy o'yinlar bolada nafaqat bilim ko'nikma, malakalarni shakllantiradi balki shu bilan birga u bolani jismonan sog'lom rivojlanishini ta'minlaydi, ruhan tetiklashtiradi, o'ziga bo'lgan ishonchni

mustahkamlaydi hamda atrofdagilar bilan ijtmoy munosabatlarni shakllantirishga katta ko'mak beradi.

Bola tabiatan qiziquvchan ekanligi hammaga ma'lum ammo bolaning rivojlanish jarayoni bir paytda bir xil tarzda kechmasligini ham yodda tutish kerak. Ayrim bolalar ijtmoy kelib chiqishi, tabiati va qiziqishidan kelib chiqqan xolda rivojlanish bosqichi qolganlarnikidan farq qilishi mumkin. Ba'zi bolalar sokin bo'ladilar ko'pchilikka tez qo'shilib keta olmaydilar ammo ular kuzatuvchan bo'lganligi tufayli ijodkorlik qobiliyati yaxshigina rivojlangan bo'ladi. Ana shunday bolalar qo'l mehnati vositasida narsalar yasash faoliyatiga jalb qilinsa ulardan shubhasiz haqiqiy san'at asar ixtirochilari yetishib chiqadi. Qo'l mehnati orqali bolalarga rang barang narsalar yasash o'rgatilganda, bolaning ijodkorlik qobiliyatlari rivojlanadi va bu faoliyat ingliz tilida olib borilganda ingliz tili lug'at boyligi oshadi va tinglab tushunish hamda gapirish mahorati ham rivojlanadi. Demak, bu ta'limiy faoliyat turi qo'g'oz parchalaridan shakllar yasash, bo'yoqlar yordamida shakllarga rang berish yoki plastilindan turli narsalar yasash bo'lishi mumkin. Har qanday jarayon ingliz tilidagi so'z va so'z iboralaridan xoli bo'lmasligi kerak. Har bir vosita va ashyo nomi bolalarga ingliz tilida yetkazilishi kerak: paint(bo'yoq), paintbrush(bo'yoq chiyotkasi), crayon(qalam), marker(marker) card (karta), paper(qog'oz), crepe paper(krep qog'oz), shiny paper (yaltiroq qog'oz), tissue paper(to'qima qog'oz), newspaper (gazeta), glue(yelim), scissors (qaychi), cotton wool (paxta yungi), fabric (mato), feathers (patlar). Ko'rsatmalar ingliz tilida olib borilishi kerak: paint (boyamoq), draw(chizmoq), colour (rang bermoq), smudge(chaplamoq) blow(puflamoq), copy(ko'chirmoq), pour(quymoq), make(yasamoq), cut(kesmoq, qirmoq), stick (yopishtirmoq), decorate (bezamoq), hang (it) up (ilib qo'ymoq). Sing a song (birgalikda qo'shiq kuylash).

Bolalar yoshlikdan qo'shiq kuylashga moyil bo'ladilar va qo'shiq kuylash vositasida

bolalar nafaqat so'z boyligini orttiradilar shu bilan birga ular so'zlarni ohangga solib aytishni o'rganadilar. Kichik yoshdagi bolalar orasida kuylanadigan

inglizcha qo'shiqlarining eng ommabop turlaridan biri “ Rain, Rain go away” qo'shig'idir. Rain, rain, go away Come again another day Daddy wants to play Rain, rain go away... Ta'limiy o'yin soyabonlar, yasama bulut hamda sun'iy yong'ir vositasida amalga oshirilsa bolalajonlar faolligi oshadi natija samaradorligi ortadi.

Ertak qahramonlarining obrazlarini bolalarga tanishtirilayotganda ularning kiyimlarini kiydirish va rol ijro etish ingliz tilida olib boriladi va bu faoliyat yordamida bolaning ingliz tili so'z boyligi ortadi va bola tasavvuri, dunyoqarashi kengayadi. Ushbu ta'limiy faoliyat orqali bolalar, inson tana a'zolariga hamda kiyim kechakka oid bo'lgan so'zlarni o'rganadilar va amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar.

Inson tana a'zolari: head(bosh), arms(qo'llar), hands(qo'llar), foot (feet)(oyoqlar), legs(oyoqlar), eyes(ko'zlar)... Kiyimlar: dress(qizlar ko'ylagi), shirt(og'il bolalar ko'ylagi), t-shirt(futbolka), shoes(poyafzal), slippers(shippaklar), cap(kepka), belt(kamar), gloves(qo'lqoplar) ... Buyruq ham tana a'zolariga urg'u bergan xolda beriladi: put your arms through here (qo'lingizni shu yerga kiriting), tie this around your waist/wrist (belingizga taqing), put these on your feet (bularni oyog'ingizga kiying) — first your right foot (avval o'ng oyog'ingizdan boshlang), then your left foot (so'ng chap oyog'ingizga), put this over your head (boshingizga kiying).

Shuningdek, bolalar ertak qahramonlarini o'z tassavurida jonlantiradilar, obrazga kirishadilar hamda asosiy so'z va so'z iboralarni qo'llashni o'rganadilar. Bu albatta ingliz tilida so'zlarni tinglab tushunish va yod olingan so'zlardan jumlar tuzish orqali gapirish mahoratini ham rivojlanishiga xizmat qiladi. Mavjud qahramon kiyimlari tasvirlanadi (fairy (pari), princess (malika), pirate (qaroqchi), king (qirol), clown (masharaboz)) hamda kiyim kiyishga doir so'z iboralarini qo'llaniladi: put on (kiyining!), zip up (zamokni qadang!), do the buttons up (tugmalarni qadang!), unbutton (tugmalarni yeching), unzip (zamokni tushiring). “Animals and their sounds” ta'limiy faoliyat turi vositasida ingliz tilida hayvonot va hasharot olami tanishtiriladi. Bolalar hayvonlar ishtirok etgan turli

qissa va hikoyalarni ham jon qulog'i bilan tinglaydilar. Hayvonlarning rangli surati tasvirlangan rasmlar orqali ingliz tilida hayvonlar va ularning harakatlari, tovushlari haqida o'rganish ham bolalar uchun zavqli bir masg'ulot hisoblanadi. Uy hayvonlari domestic animals : dog, cat, duck, cock, hen, chicken, cow ... Yovvoyi hayvonlar wild animals : lion, tiger, wolf, rabbit, fox, snake, deer ... Bolalarning ingliz tilida hayvon va hasharot nomlarini o'rganish va murabbiy bilan birga ularning haratlariga taqlid qilish bolaga olam-olam zavq bag'ishlaydi. Hayvonot Qanday tovush beradi Tarjima Dogs bark It Cats mew, purr, meow, hiss, yowl Mushuk Caws moo, low, Sigir Ducks quack O'rdak Frogs croak Baqa Bees hum and buzz Asalari Lions roar, growl She'r Chicks cheep Jo'ja Flies buzz, hum Pashsha Birds chirrup, chirp, twitter, tweet, sing, whistle Chumchuq Wolves howl, cry, yell Bo'rilar "Crafts" Q'ol mehnati: narsalar yasash va bezak berish ta'limiy faoliyat turi.

Mashg'ulotga yutuqqa erishayotgan bolalarni ishi uchun maqtab qo'yish ham ulardagi rag'batni kuchaytiradi. Ammo, psihologlarning fikricha maqtov shaxsga nisbatan emas balki qilingan ishiga nisbatan qaratilishi kerak deyiladi. Chunki agar maqtov shaxsga nisbatan berilsa bu bolani keyinchalik hudbinlikka yetaklab borishi mumkin ekan. Ishiga qaratilgan maqtov keyinchalik ham har qanday ishni sifatli va tez bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdumajitova S. A. STEAM-THE IMPORTANCE OF EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN BASED ON EDUCATIONAL TECHNOLOGY //Results of National Scientific Research International Journal. – 2022. – T. 1. – №. 7. – C. 75-80.
2. Абдумажитова С. А. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ МУХИТНИНГ АХАМИЯТИ //INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 94-102.
3. Abdumajitova S. A. PRIORITY OF THE PERSON-CENTERED EDUCATIONAL MODEL IN PRESCHOOL EDUCATION //International Academic Research Journal Impact Factor 7.4. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 53-57.
4. Abduqasimovna, A. S. (2022). DIFFERENT VIEWS OF EASTERN THINKERS AND PEDAGOGUES-SCIENTISTS ABOUT THE CHILD AND HIS EDUCATION. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 348-352.

5. Abduqasimovna, A. S. (2022). ATTENTION TO THE EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE AND REFORMS IN THE FIELD OF PRESCHOOL EDUCATION. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 342-347.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARIDA - MILLIY TUYG'U!

RAYIMOV BEGALI UROLOVICH

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti,
—Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

ABDUSATTOROVA IRODA ILHOM QIZI

Termiz Davlat Pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich 201-guruh talabasi

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tillarini o'rgatish o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini himoya qilish va mustahkamlash, u yoki bu faoliyatni amalga oshirish orqali bolalar chet tilidagi muloqotni sodda tarzda amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan minimal kommunikativ lug'atni o'zlashtirish haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Davlat qaramog'idagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha ta'lim muassasalarda ingliz tilini o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada chet tillarini xususan, ingliz tilini bolalikni ilk yoshida o'qitishda ta'limiy o'yinlardan foydalanishning muhimligi va aynan turli o'yinlar orqali til ko'nikmalari oson o'zlashtirilishi yuzasidan fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: xorijiy til, erta yoshda til o'rganish, ta'limiy o'yin, faoliyat, nozik vosita mahorati, ko'z-qo'l muvofiqlashuvi, faol ta'lim turlari, ingliz tilida blok o'ynash, rol o'yinlar, qo'l mehnati.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab xalqimizning qadriyatlari, azaliy an'analari, udumlari, tili, dunyoqarashi va tafakkuriga asoslanib ish ko'rayotganimiz o'z samarasini bermokda.

Darhaqiqat, yosh avlod tarbiyasiga bizning davlatimizdek qayg'uradigan va uning kelajagi tug'risida g'amhurlik qiladigan biror mamlakat

bo'lmasa kerak.

Maqsadimiz buyuk davlat qurish bo'lgan jamiyatda yoshlarga nisbatan shunday siyosat olib borish tabiiy. Axir, mustaqil davlatimizning ertangi kuni hozirgi yosh avlod qo'liga o'tadi. Ular O'zbekiston o'z Vatani mustaqilligining muqaddas bo'lishi, uning rivojlangan va gullab-yashnagan o'lkaga aylanishi uchun bor kuch va aql-zakovatini safarbar qilishini barchamiz istaymiz.

Bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri-bu mustaqil davlat talablariga javob beradigan yosh avlodni voyaga yetkazish, kadrlar tayyorlash, uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini milliy qadriyatlar va urf - odatlarimiz asosida yaratilishi. Mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ma'naviy tarbiyasiga katta ahamiyat berilmoqda. Bu borada muayyan ishlar kilingan. Umuman, yosh avlod tarbiyasida maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachi va murabbiylarning ma'suliyati haqida ham unutmazlik kerak.

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, shu bilan birga maktabga tayyorlagan holda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasida: "Bu ta'lim 6-7 yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida va mulk shaklidan kat'iy nazar, boshqa ta'lim tashkilotlarida olib boriladi"-deb ta'kidlangan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiya berishning bosh maqsadlaridan yana biri, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirishdir.

Milliy tuyg'uni maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilari qalbiga singdirishdan maqsad: bolalar qalbiga sevishtirish va faxrlanish, g'ururlanish tuyg'usini uyg'otish. Negaki milliy g'urur xalqimizning milliy qadriyatlari, urf-odatlari, o'z ona tiliga asoslangan.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida milliy tuyg'uni shakllantirishning mavjud holati o'rganilishi lozim.

Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, uning samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va insonning butun hayoti tarziga ijobiy ta'sir qiladi.

Dasturda bolalarni jismoniy, aqliy hamda ijtimoiy-hissiy jihatdan kamol toptirish, bolalarni erkin fikrlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ahloqiy va milliy g'ururli va ma'naviy jihatdan barkamol, shuningdek, kelajakda mustaqil va ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish uchun shart - sharoitlardan iboratdir.

Ta'lim jarayonida tarbiya - uzluksiz jarayon bo'lib, u pand-nasihatlar berish bilan cheklanmaydi, balki maktabgacha ta'lim tashkilotida bu ikki yul bilan: kattalarning bevosita ta'siri, ya'ni o'rgatishi, donolar fikrlari, o'gitlari va asarlarini o'qib berishi va rivojlantiruvchi muhitni yaratib, bolaning mustaqil fikrlashi, atrofdagi odamlar hatti-harakatlarini kuzatishi natijasida to'g'ri xulosalar chikarib olishga yordam berish orqali tarbiyalanadi.

Bolalar qalbida o'z xalqiga muhabbat va hurmat tuyg'ularini tarkib toptirish, milliy g'ururni tarbiyalash, ularga o'zbek xalqining mehr-oqibatli, mehmondo'st, mehnatsevar va kamtarin ekanligini singdirish, O'zbekistonning mustaqilligi, madhiyasi, gerbi va bayrog'i haqidagi bilimlarni shakllantirib borish maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida milliy tuyg'uni shakllantirish maqsadida o'tilayotgan mashg'ulotlar mavzulari bolaning har tomonlama rivojlanishiga, yuksak odob-axloqli, milliy g'ururli komil inson bo'lib tarbiyalashiga yordam bermog'i lozim.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirishda nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, balki oilaning ham mavjud holatini o'rganish muhim ahamiyatni kasb etadi. Chunki, bolalarning bo'sh vaqti, asosan, uyda, oilada davrasida o'tadi. Buni hisobga olmaslik, yosh avlod tarbiyasida ota onaning burchi va vazifalari haqida yanada chuqurroq o'ylamasak xato bo'ladi.

Milliy tuyg‘uning bir jihatida Vatanga, millatga, el-u yurtga sadoqat bilan xizmat qilishdir. Vatanini sevmagan, millatining tarixi va taqdiriga loqayd qaraydigan insonning komilligi haqida so‘z bo‘lishi mumkin emas.

Oila tarbiyasida doimiy ta’sirchan kuch oiladagi munosabat, oila muhiti, oila a’zolarining o‘zaro aloqasi, ota-ona, aka-uka va boshqalarning hulq-atvori, madaniy va siyosiy saviyasi, muomala madaniyati, oilaning daromadi, yashash sharoiti va boshqa holatlar bola kamolotiga ta’sir qiladigan asosiy omillardir. Oila qanchalik tartibli, yaxshi hulq-atvorli, uning a’zolarining o‘zaro munosabatlari samimiy bo‘lsa, oila tarbiyasi ham shunchalik samarali bo‘ladi.

Imom ibn Kudoma o‘zining: “Minxojul-kosidin” nomli kitobida bir necha odoblarni zikr qiladi: “Bola voyaga yetib, unda fikrlash alomatlarini namoyon bo‘lsa, uni yaxshi kuzatish va ahvolini o‘rganish lozim bo‘ladi. Chunki bolaning qalbi sodda va toza bo‘lib, u har qanday naqshni qabul qilishga tayyor. Agar yaxshilikka odatlantirilsa, yaxshilik bilan ulg‘ayadi. Agar yomonlikka odatlansa, yomonlik bilan ulg‘ayadi va javobgarlik uning yaqinlari bo‘yniga tushadi”.

Milliy g‘urur, vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish, har bir ota-onaning, tarbiyachi-murabbiylarning, jamoatchilikning Vatan oldidagi burchidir. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining kelgusida qanday inson bo‘lib yetishishi ko‘p jihatdan, maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisiga, eng yaqin kishilari: ota-onalarining o‘zaro muomala madaniyatlariga, aloqalariga bog‘liqdir.

Shuning uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ota-onalari bilan ham milliy g‘urur, mafkuraviy ta’lim ishlarini olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini yoshlikdan xalq va yurt taqdiri uchun fidoiylilik tuyg‘usini shakllantirish mafkuraviy tarbiyada muhim o‘rin tutadi. Buning uchun bola hayotining dastlabki yillaridan boshlab uni narsalar olami bilan tanishtirishning milliy an’analarimizga xos shakllarini

qo'llash lozim. Chunki, davlat va jamiyatning kelajagi yosh avlodning qanday voyaga yetishiga ko'p jihatdan bog'liqdir. O'z navbatida jamiyat va millatning hamdama'naviy darajasi bilan belgilanadi.

Yosh avlodni bolaligidan boshlab milliy g'ururli, kishilarga mehr muhabbatli, izzat- hurmatda bo'lish, vatanning qadriga yetish va hurmat qilish kabi ijobiy hislatlarni tarbiyalab borish barchamizning vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

6. Abdumajitova S. A. STEAM-THE IMPORTANCE OF EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN BASED ON EDUCATIONAL TECHNOLOGY //Results of National Scientific Research International Journal. – 2022. – T. 1. – №. 7. – C. 75-80.
7. Абдумажитова С. А. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ МУХИТНИНГ АХАМИЯТИ //INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 94-102.
8. Abdumajitova S. A. PRIORITY OF THE PERSON-CENTERED EDUCATIONAL MODEL IN PRESCHOOL EDUCATION //International Academic Research Journal Impact Factor 7.4. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 53-57.
9. Abduqasimovna, A. S. (2022). DIFFERENT VIEWS OF EASTERN THINKERS AND PEDAGOGUES-SCIENTISTS ABOUT THE CHILD AND HIS EDUCATION. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 348-352.
10. Abduqasimovna, A. S. (2022). ATTENTION TO THE EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE AND REFORMS IN THE FIELD OF PRESCHOOL EDUCATION. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 342-347.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ YOSHIDAGI BOLALARDA NUTQNING SHAKLLANISHI

Irnazarova Maqsuda Dustmurodovna
Jarqo'rg'on tumani 2-son DMTT tarbiyachi

Annotatsiya: Maqolada bola shaxsini rivojlanishida nutqning ahamiyati hamda nutq nuqsonlarini bartaraf etuvchi logopedik mashg'ulotlarning o'rnini haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: nutq masalalari, logopedik mashg'ulotlar, maktabgacha ta'lim, logopediya fani, bola shaxsini rivojlanishi, nutq madaniyati

Go'zal va nafis nutq madaniyatining ibtidosi ko'hna Sharqda juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Ma'noli va bejirim gapira bilish maqbul va nomaqbul

ohanglarni ilg'ay olish so'zning orqa o'rnini uning munosib o'rnini farqlay bilish, nutqiy fahmu farosat, nutq odobi kabi fazilatlar Turonda inson umumiy axloqining ma'naviy rassomining tayanch ustunlaridan sanalgan.

Ulug' ajdodlarimiz Yusuf Hos Hojib: "Odobning boshi tildir", deb bejiz aytmagan. Xalqimizning og'zaki va yozma so'z xazinasidagi nutqiy xulqqa oid bunday purma'no hikmatlarni sanab sanog'iga yetish mushkul. Milliy jamiyat va umuminsoniy qadriyatlar, milliy o'zlik, idrokning sobitligi milliy ong va tafakkur, milliy g'urur va iftixor, vatanga muhabbat va istiqloqlga sadoqat kabi ma'naviy kamolotning o'zagini tashkil etuvchi tushunchalarni atrof muhitdan ayri holda tasavvur etib ham bo'lmaydi.

Chinakam nutq madaniyati tilni ongli idrok etish asosida shakllantiradi. Nutq madaniyati jamiyat ma'daniy-ma'rifiy taraqqiyotining, millat ma'naviy kamolotining muhim bosqichidir va zaruriy belgisidir. Haqiqiy ma'nodagi madaniy nutq shaxs umummadaniy saviyasining favqulodda muhim unsurlaridan biridir. Shuning uchun ham mamlakatimizda ma'naviy ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi deb e'lon qilingan bugungi kunda nutq ma'daniyati masalalari, farzandlarimizning nutqiy ma'daniyat ko'nikmalari va malakalarini oshirish, ta'lim jarayonlarining barcha bosqichlarida ma'daniy nutq muammolarini yetarli darajada nazarda tutish har qachongidan ham dolzarblik kasb etganligi bejiz emas. Nutq madaniyati tildan bemalol maqsadga muvofiq tarzda foydalana olishni ta'minlaydigan ko'nikma malaka va bilimlarining jami demakdir.

Nutq madaniyati muammolarini ilmiy asosda o'rganishni yanada chuqurlashtirish ham bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etadi. Mustaqillik sharofati bilan erkin taraqqiyot yo'liga tushib olgan tilimizning o'z tabiatiga hos mezonlarini tayin etish, unutilgan boyliklarini tiklash, bir necha ming yillik madaniyatimiz tarixidagi nutqiy odob an'analarni o'rganish, so'zni benazir ne'mat sifatida ardoqlagan ulug' ajdodlarimizning ulkan merosini bor bo'yicha ko'rsatib berish ayni soha mutahassislari oldida turgan muhim vazifalaridir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola shaxsini shakllantirishda unumli nutqning to'g'ri rivojlantirilishi muhim ahamiyati kasb etadi.

Shu boisdan ham davlatimiz maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini ravon va mukammal bo'lishiga nutq madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor bermoqda. Aynan logopediya fani yuqorida aytib o'tilgan maqsadlarni amalga oshirishdek murakkab vazifani bajarishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

Logopediya fanining obyekti bu nutq kamchiliklariga ega bolalardir. Shunga ko'ra logopediya maxsus pedagogika fani tartibi sifatida nutqdagi kamchilik sabablari va ularning oldini olish tuzatishni yo'llarini o'rganadi.

Logopediya masalalari dastlab (XVII asrda) surdopedagogika sohasida o'rganilgan. XIX asrning 2-yarmidan boshlab nutqdagi kamchiliklarni o'rganishga mustaqil ravishda, tibbiyot nuqtai nazaridan yondasha boshlanadi.

Hozirgi zamon logopediya fanida insonning nutq faoliyati tabiati xususiyatlarining psixik faoliyatga ta'sirini o'rganishga alohida ahamiyat beriladi. Zero nutq markaziy nerv sistemasi bajaradigan eng muhim ruhiy funksiyalardan biri bo'lib, u boladagi ruhiy jarayonlarning tarkib topishiga va bolaning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Nutq kamchilliklari esa bolaning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutq kamchiliklari gapiruvchi shaxsning nutq faoliyati normal holda ishlayotgan ruhiy fiziologik mexanizmlarning zaiflashuvi bilan bog'liq holda ma'lum til muhitida qa'bul qilingan adabiy til normalaridan chetga chiqishi bilan belgilanadi. Adabiy tilda qabul qilingan nutq meyoridan biroz bo'lsa ham chekinish nutq nuqsoni deb hisoblanadi. Kommunikativ nazaridan qaraganda nutq buzilishlari, bu aloqa vositasining buzilishidir. Shuning uchun logopedik mashg'ulotlarda talaffuzdagi nuqsonlar bilan bir qatorda nutqning leksik-grammatik taraqqiyoti ham o'rganiladi.

Nutq kamchiliklari paydo bo'lishi, tabiati, psixik taraqqiyotga ta'siri jihatidan turlichadir. Ular bilish jarayonini atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Natijada bola tortinchoq bo'lib ruhiy taraqqiyotda o'z tengdoshlaridan ortida qolishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi va uni bartaraf qilish masalasi katta qiziqish uyg'otib kelmoqda, uni amaliy hamda nazariy jihatdan chuquroq o'rganishni talab qilmoqda.

Intilishi va intellekti o'rtacha bo'lgan bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi deganda nutq anomaliyasining shunday shakli tushuniladiki, unda barcha nutq komponentlarining shakllanishi buzilgan bo'ladi. (fonetik-fonematik, leksik va grammatik).

Bog'cha yoshidagi bolalar tez charchash, zerikish xususiyatiga ega. Buning oldini olish va ko'zlangan maqsadga erishishning qulay omillaridan biri mashg'ulotda didaktik o'yinlardan foydalanishdir.

Mashg'ulotda qo'llanilgan o'yinlar bolalarning mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini orttirish bilan bir qatorda ma'lum bilim va ko'nikmalarni egallashga nutq nuqsonlarini bartaraf etishga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib o'tiladigan dars va logopedik mashg'ulotlar maktabgacha yoshdagi o'quvchilarning tafakkur, xotira, diqqat jarayonlarini, tovush talaffuzi va fomemalarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O'.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2012. – 206 b.
2. Fabermen L.B. Ilgor pedagogik texnologiyalar. GulDU. -2012 yil

3. Fayzullaeva M., Raximova Z., Rustamova M., Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish. (tayyorlov guruhi uchun mashg'ulotlar ishlanmasi). T., 2015 y.
4. Xasanboeva O.U va boshqalar.«Maktabgacha ta'lim pedagogikasi».T.,2016 y
5. Xolikov E. Interaktiv metodlar «Ma'rifat» gazetasi. 2016., 7son.

MAKTABGACHA TA'LIMNING SO'NGGI TENDENSIYALARI: TEXNOLOGIYA, INDIVIDUAL O'QISH VA AMALIYOTLAR

Jo'rayeva Hulkar Ramazonovna
Termiz shahar 26-DMTT tarbiyachisi
hulkarjorayeva6@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqola, maktabgacha ta'limning so'nggi tendensiyalari mavzusida tahlil qiladi va ularning o'quv jarayoniga olib kelgan ta'sirini ko'rsatadi. Tendensiyalar bolalarning o'zlarini sodiqlash, mustaqil o'rganish va ijodiyliklarini rivojlantirishga qaratilgan. Maqola, texnologik yangilanishlar, individual o'qish tizimlari, amaliyotlar va qiziqarli o'rganish usullari kabi muhim mavzularni maslahat beradi. Tahlil natijasida, bolalarning 21-asr talablari va innovatsion texnologiyalar kabi muhim faktorlarga tayyorlashda katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim,tendensiyalar,texnologiya, individual o'qish,amaliyotlar, o'rganish usullari

Abstract: School education has been undergoing changes and evolving in accordance with new trends in recent years. This article provides detailed information about the latest trends. Among these trends, technological development, individualized educational systems, practical activities, and interesting teaching methods are highlighted.

Key words: school education,trends,technology,individual learning, practice,teaching methods

Аннотация: Школьное образование в последние годы претерпевает изменения и развивается в соответствии с новыми тенденциями. В этой статье предоставляется подробная информация о последних тенденциях. Среди этих тенденций выделяются технологическое развитие, индивидуализированные образовательные системы, практические занятия и интересные методы обучения.

Ключевые слова: школьное образование, тенденции, Технология, индивидуальное обучение, практика,методы обучения

Kirish. Maktabgacha ta'lim so'nggi s o'zgarib, yangi tendensiyalarga mos ravishda rivojlanmoqda. Bu tendensiyalar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi, shuningdek, bolalarning o'zlarini sodiqlash, mustaqil o'rganish va ijodiyliklarini rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Ushbu maqolada, maktabgacha ta'limning so'nggi tendensiyalari haqida tahlil qilinadi va ularning o'quv jarayoniga olib kelgan ta'sirini ko'rsatiladi.

Tahlil va natija. Maktabgacha ta'lim so'nggi vaqt davomida o'zgarayotgan miqyosda va xususiyatlarida katta o'zgarishlar ko'rishmoqda. Bolalar va o'qituvchilarning raqobatga tayyorlashi va ularning har biriga mos keladigan o'zgarishlarga qisqacha tushuntirish, o'zgaruvchilarni tushunishga va ularga moslashtirishga yordam berishi zarur.

Birinchi bo'lib, texnologiyalarning o'zgarishlari o'qitishni o'zgartiradi. Bolalar va o'qituvchilar onlayn ta'lim platformalaridan foydalangan holda ta'lim oladilar va o'g'itish, darslar o'tkazish va vazifalarni bajarishning yangi usullarini o'rganishadi.

Ikkinchisi, boshqaruv va baholashda yangi texnologiyalar qo'llanilmoqda. Digital qabulxona tizimlari, interaktiv darsliklar va ma'lumotlar bazalari o'qitish jarayonini yanada samarali qiladi va o'rganuvchilarga maslahatlar va yordam beradi.

Uchinchi, o'qitish usullari o'zgaradi. Traditsion o'qitish usullari (masalan, darslar va kitoblar) bilan birga, o'yinlar, multimedia vositalari, ilg'or ko'rganish va amaliyotlarga ahamiyat berish kabi qiziqarli metodlar o'rganishning muhim qismlari bo'lib chiqmoqda.

So'ngra, o'qituvchilar va o'qitish tizimlari ta'limning sifatini oshirish uchun to'g'ri tajribalarni o'rganishadi. Baholash, o'quv natijalari va o'rganuvchilarning rivojlanishi uchun qulay va samarali usullarni o'rganish maqsadida, o'qituvchilar o'z fikrlarini boshqacha qo'llaydi.

Keyinchalik, ko'p qismlarda, shaxsiy ta'lim dasturlari o'qitishning katta qismini tashkil etadi. Har bir o'quvchi uchun moslashtirilgan ta'lim yo'nalishlarini o'rganish, o'rganish tizimlarining samarali ishlashini ta'minlashga yordam beradi.

Yana, talabalarining o'zlarining bilimni oshirishga o'z qat'iy javoblari bor. Maktabgacha ta'limda o'rganishning mahsulotlarini boshqarish, har bir talaba uchun maslahatlar va boshqalar bilan birlashish imkoniyatlarini tashkil etish kabi, talabalarga shaxsiy maslahat va yordam berish, ularning o'zlarining o'rganish jarayonida qat'iy hissa qo'llashini ta'minlashga yordam beradi.

O'zgarmayotgan ta'limning bu so'nggi tendensiyalari, o'qituvchilar va ma'muriyatga maktabgacha ta'limning o'zgartirilishi va yangilashishi uchun zamonaviy yondashuvlar va vositalar taqdim etadi. Bu o'qitish tizimlarining yanada rivojlanishi va har bir talaba uchun samarali ta'limning ta'minlanishi uchun muhimdir. vatlashi, tarbiyalash va o'qitish usullarini yangilashni ko'rib chiqadi. Maqolada, yuqorida qo'llanilgan qiziqarli metodlarni o'rganish va ularni amaliyotga o'tkazish, shuningdek, digital qabulxona tizimlari, onlayn ta'lim platformalari va interaktiv darsliklar kabi texnologiyalarning o'qitish jarayonida qanday o'rin egallashi haqida ma'lumot berish ham mumkin. Bu maqola o'qituvchilar va ma'muriyatni ta'lim tizimlarini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Bu maqolada, maktabgacha ta'limning so'nggi tendensiyalari haqida bahsolindi. So'nggi yillarda, texnologik rivojlanish, individual o'qish tizimlari, amaliyotlar va qiziqarli o'rganish usullari katta e'tibor qozonmoqda. Texnologik yangilanishlar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilmoqda, individual o'qish tizimlari bolalarning o'zlarini rivojlantirishiga yordam beradi, amaliyotlar va qiziqarli o'rganish usullari esa bolalarning ilg'or ko'rish, muhokama qilish va ijodiyliklarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bu tendensiyalar bolalarga sodiqlash, mustaqil o'rganish va ijodiylikni rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni taklif etadi. Shu bilan birga, bolalarga dunyoqarashi bo'lgan va ijodiy fikrlarni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda.

Barcha bu tendensiyalar bolalarning o'zlarini yaxshi tayyorlash, sodiqlash va o'zlashtirilgan o'qish yo'nalishlariga moslashtirish bilan yaqindan bog'liqdir. Bu tendensiyalar, bolalarning jamoatda foydali va samarali a'zo bo'lishlari, shuningdek, ularni mustaqil muammolarni yechish va kreativ fikrlarni ifodalashga ham imkoniyat beradi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'limning so'nggi tendensiyalari, bolalarni sodiqlash, mustaqil o'rganish va ijodiyliklarini rivojlantirish uchun katta potentsial yaratadi. Bu tendensiyalar bolalarni 21-asr talablariga muvofiq tayyorlash va ularni jamoatga foydali a'zolar qilib olishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Global Tashqi Orik Katta bosqichdagi cheksiz farq: Nega Bizning Eng Yaxshi Maktablarimiz Yangi Hayotda Kerak Bo'lgan Hayot Yetkinliklarini O'rgatmaydi - Va Nima Qilishimiz Kerak" - Toni Vagner
2. "To'rtinchi Sanoat Inqilobi Doirasida O'qitish: Qiyinchilikda Turib" - Armand Doucet, Léa Aschkenasy, Natasha Aruliah
3. "Turli Dunyo Uchun Turli Maktablar: (21-asr Ko'nikmalarini O'qitish, Jahonlik Fuqarolik va Dukhtar O'rganish Uchun) - Skott Maklod, Din Sharzki
4. "Ijodiy Maktablar: Ta'limni O'zgartirayotgan Oddiy Revolyutsiya" - Ken Robinson, Lou Aronica
5. "O'rtacha Yakun: Biz O'xshashlikni Qiymat Beradigan Dunyoda Qanday Yutamiz" - Todd Rose
6. "21-asr Uchun 21 Dars" - Yuval Noax Harari

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Хидирова Сохиба

Воспитательница

дошкольной образовательной учреждении

№ 21 города Термез

Аннотация: Статья посвящена проблеме соотношения традиций и инноваций в деятельности дошкольных образовательных организаций. Инновационная деятельность, став неотъемлемой частью процесса дошкольного образования, базируется на традиционных, устоявшихся и значимых для системы дошкольного образования принципах, формах и методах работы по развитию ребенка. В статье дается определение традиций и инноваций, классификация инноваций в дошкольном образовании, подчеркиваются те позиции, которые сегодня являются действительно новыми: инклюзия, вариативные программы дошкольного образования, новые технологии.

Ключевые слова: дошкольная образования, педагогика, методика, инновация.

За истекший период в стране проведена масштабная работа по организации эффективной системы дошкольного образования, призванной обеспечить формирование здорового и всесторонне развитого подрастающего поколения, внедрение в учебно-воспитательный процесс эффективных форм и методов обучения и воспитания.

Созданные благоприятные условия для развития государственно-частного партнерства в сфере дошкольного образования заложили основу для дальнейшего увеличения числа негосударственных дошкольных образовательных учреждений и расширения видов оказываемых ими услуг.

Вместе с тем проведенный анализ свидетельствует о необходимости решения вопросов обеспечения охвата детей дошкольным образованием, укомплектования дошкольных образовательных учреждений современными учебно-методическими материалами и художественной литературой,

привлечения в сферу квалифицированных педагогических и управленческих кадров.

Следует отметить, что, дошкольное образование – первая образовательная ступень в системе образования человека. Отличие от других ступеней образования – и в целях, и в содержании, и в формах. Основная задача педагогической работы с дошкольниками – развитие ребенка, формирование основ интеллектуальной деятельности, опыта других видов деятельности, основ личности, форм социального поведения. Безусловно, такие задачи стоят и перед школой, но в детском возрасте закладывается та база личностного и интеллектуального развития, значение которой трудно переоценить. Поэтому ведущий закон изменений внутреннего мира ребенка, внешних его проявлений – это закон интегративности и индивидуализации процессов.

Учитывая специфику детского возраста, наиболее важными принципами педагогической работы в дошкольном образовании являются принципы гуманизма, демократизации, научности, системности, наличия перспективы, ритмичности, реальности постановки целей, динамичности, принцип главного звена. Все эти принципы отражены и в последних государственных документах, регламентирующих деятельность дошкольных образовательных учреждений [3], да, собственно, и всегда были педагогической основой работы с маленькими детьми. Но сегодня совершенно очевидным становится функционирование принципа историзма, введенного еще Л. С. Выготским. Сегодня изменилась социально-психологическая сфера человека, что объективно связано с изменениями культурно-исторической среды, которая в смысле развития личности играет роль источника развития (Л. С. Выготский). Во многих исследованиях отмечается маркетинизация среды (ориентация на рынок), маргинализация общества (неравный доступ к ресурсам), медиализация населения (омоложение болезней). Конечно, и современный ребенок имеет свои особенности (Д. И. Фельдштейн): высокий уровень тревожности и страхов, агрессивность, снижение контроля за

собственным поведением. За пятилетний срок наблюдений снизилось когнитивное развитие детей (снижение показателей дивергентного мышления, повышение рассеянности внимания), снизилась произвольность поведения и действий, социальная компетентность. Появилась экранная зависимость. Отмечается перенос акцента на интеллектуальное развитие в ущерб социальному, в том числе личностному [4].

Очевидно, что возникла необходимость обновления качества дошкольного образования, введения четкого программно-методического обеспечения дошкольного образования, направленного на развитие творческих и познавательных способностей детей, выравнивания стартовых возможностей выпускников дошкольных образовательных организаций при переходе на новый возрастной этап, социализации ребенка.

Всегда ли это связано с инновациями в дошкольном образовании? И как связаны между собой инновации и традиции, которые сложились в последние десятилетия в отечественном дошкольном образовании?

Традиция – «исторически сложившиеся и передаваемые из поколения в поколение идеи, взгляды, вкусы, обычаи, порядки, правила поведения» [2, с. 614]. Инновация (нововведение) – комплексный процесс создания, распространения, внедрения и использования нового практического средства, метода, концепции для удовлетворения человеческих потребностей [2, с. 238].

В социально-психологическом смысле инновация – создание и внедрение различного вида новшеств, порождающих значимые изменения в социальной практике. Подчеркнем ключевое слово в этом понятии – значимые. Отсюда и возникает проблема соотношения, сочетания традиций и инноваций. Все ли значимо, позитивно значимо для изменений, все ли в нашей практике так устаревает, что требуются радикальные инновации? Думается, ответ лежит на поверхности.

Современный ребенок при всех его особенностях остается ребенком, просто в чем-то иным, поэтому принципиальные положения детской

психологии, дошкольной педагогики остаются актуальными и сегодня (самоценность детства, развитие всех сфер жизнедеятельности ребенка, включение его в социум, развитие познавательной активности и творчества, эмоций и высших чувств, развитие способностей). Но инновации входят в нашу жизнь, а педагоги всегда отличались восприимчивостью ко всему новому. Особенно педагоги дошкольной сферы – сам ребенок провоцирует, стимулирует активность и творчество. Поэтому причины нововведений разнообразны: от необходимости вести поиск, подражания педагогически образцам, неудовлетворенности педагогов до запросов родителей, конкуренции детских садов, результатов переподготовки педагогов. Педагогические инновации, как известно, могут либо изменять педагогический процесс, либо его совершенствовать.

Преобразования сегодня принимают системный характер: созданы новые типы, виды и профили дошкольных учреждений, новые образовательные программы, в которых акцент сделан на вариативности и индивидуализации педагогического процесса. При этом в педагогической литературе выделяют несколько типов нововведений [5]:

по влиянию на учебно-воспитательный процесс (в содержании, в формах и методах воспитательно-образовательного процесса, в управлении деятельностью учреждений);

- по масштабам преобразований (частный, модульный, системный);
- по инновационному потенциалу (усовершенствование, модификация, новое, радикальное);
- по отношению к предмету (заменяющее, отменяющее, открывающее, ретровведение). Приведем некоторые примеры инноваций.

В управлении – делегирование полномочий, разработка концепции и программ работы ДОУ, изменение алгоритма внутреннего контроля, маркетинговые исследования, сетевое взаимодействие.

В содержании – новые образовательные программы, специальные программы дошкольных организаций, индивидуальные программы педагогов, дополнительные услуги, предоставляемые детскими садами.

В технологиях – проблемные, развивающие, здоровьесберегающие и здоровьесформирующие. В работе с кадрами – непрерывная переподготовка, индивидуальные программы профессионального роста, мастер-классы, педагогические ринги, педагогические проекты, конкурсы, интерактивные методы, тьютерство.

В работе с детьми – различные формы детской деятельности, индивидуальная подготовка детей, индивидуальные маршруты развития ребенка, группы выходного дня.

В работе с родителями – интерактивные методы, пресс-служба, клубы.

В предметно-развивающей среде – обогащение среды, построение среды по принципам интеграции, гендерного подхода.

Формы презентации инноваций: педсоветы, творческие группы, методические объединения, публикации, конкурсы, клубы педагогов-инноваторов и т. д.

Важную побуждающую роль в инновационном процессе играют и нормативные документы, регламентирующие воспитательную и образовательную деятельность детских садов.

В частности, сегодня это ГОС дошкольного образования и национальной государственной требования к структуре основной образовательной программы дошкольного образования.

Развитие инновационной деятельности, в соответствии с этими документами, – одно из стратегических направлений в дошкольном образовании. При этом определены общие тенденции в осуществлении инновационной деятельности:

требование гуманизации образовательного процесса; высокий уровень качества образования;

ориентация на культурно-нравственные ценности; конкурентные отношения между образовательными учреждениями; ориентация на потребности детей и родителей; максимальное использование потенциала педагогов.

Использованная литература

1. Белая, К. Ю. Инновационная деятельность в дошкольном образовательном учреждении [Текст] : методическое пособие / К. Ю. Белая. – М. : Сфера, 2005.
2. Современный словарь иностранных слов [Текст]. – М., 1992. – С. 614.
3. ФГОС, Федеральные государственные требования к структуре основной образовательной программы дошкольного образования (№ 655 от 23.11.2009).
4. Фельдштейн, Д. И. Приоритетные направления психолого-педагогических исследований в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития [Текст] / Д. И. Фельдштейн // Педагогика. – 2010. – № 7. – С. 3–11.
5. Шамсуллина, М. Н. Инновации в дошкольном образовании [Текст] / М. Н. Шамсуллина // Педагогические науки. – 2015. – № 3

Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda didaktik o`yinlarning tarbiyaviy ahamiyati

Absamatova Zilola

Oltinsoy tumani 9-DMTT katta guruh tarbiyachisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda didaktik o`yinlardan foydalanishning nazariy asoslari, tafakkur muammosi va uning yosh davrlarida rivojlanishi, maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda didaktik o`yin-mashg`ulotlarning o`rni yoritilgan.

Kalit so`zlar

Maktabgacha ta'lim, didaktik o`yinlar, mashg`ulot, tafakkur, bola shaxsi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga binoan 2200 ta maktabgacha ta’lim muassasasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, jumladan qishloq aholi punktlarida yangi maktabgacha ta’lim muassasalarini qurish, ularni zamonaviy talablarga javob beradigan inventar, uskunalar, o‘quv-metodik qo‘llanmalar, multimedia resurslari bilan ta’minlash ko‘zda tutilgan. Ushbu tadbirlarni amalga oshirish uchun jami **2.2 trillion** so‘m mablag‘ ajratilishi, bolalarni maktabga tayyorlashning muqobil shakli bo‘lgan **6100 ta** qisqa muddatli guruhni tashkil etishga, **3-6 yoshdagi** maktabgacha ta’lim muassasalariga qamrab olinmagan bolalarni ularning ota-onalarini metodik qo‘llanmalar bilan ta’minlash orqali maktab ta’limiga tayyorlashni tashkil etishga, maktabgacha ta’lim muassasalari tarmog‘ini **50 ta** yangi qurilish hamda mavjud muassasalarning **1167** tasini rekonstruksiya qilish va **983** tasini mukammal ta’mirlash orqali kengaytirishga, qishloq joylardagi maktabgacha ta’lim muassasalarida ota-onalar badal to‘lovini **30 foizgacha** kamaytirishga, bolalarning maktabgacha ta’limga qamrovini **1,5 barobar oshirish** ko‘zda tutildi va amaliy ishlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarni sog‘lom va barkamol qilib tarbiyalashda jismoniy jihatdan tarbiyalash muhim ahamiyatga egadir. Bolalarni jismoniy jihatdan tarbiyalash ta’lim tarbiya tizimida alohida o‘ringa ega bo‘lib, u bolani sihat-salomatlikka, to‘g‘ri jismoniy rivojlanishiga, yuksak madaniyatga maktabgacha ta’lim tizimida beriladigan bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga zamin tayyorlaydi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi o‘shib kelayotgan kelajak vorislarini aqlli, ziyrak, har jixatdan barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishdan iboratdir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida har bir mashg‘ulotni yangi davr bolalarining aqliy tafakkuri dunyosini boyitish orqali tashkil qilish talab qilinadi. Maktabgacha ta’limda olingan bilim, shakllangan ilk dunyoqarash, hosil qilingan ko‘nikma va malakalar inson hayotining keyingi davri uchun asosiy mezon vazifasini o‘taydi.

Didaktik o`yinlar bola shaxsining tarkib topishida muhim, samarali qurol vazifasini o`taydi. Chunki hamma davrda ham, hamma millat va mamlakatdagi bolalar ham o`yinni o`zlarining eng asosiy faoliyati deb bilishadi. Bola dunyoni o`yin orqali bilishga intiladi, undagi nutq, tafakkur, axloqiy sifatlar, dunyoqarash o`yin faoliyatida shakllanadi, rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o`qitish va tarbiyalash o`ziga xos xususiyatga ega. Bu xususiyat ularning fiziologik va psixologik alomatlariga ko`ra ta'limni yangicha tashkil qilinishi, uning o`yin asosiga qurilganligi, ta'lim bilan o`yinining uyg`unlikda, o`zaro muntazamlikda olib borilishi bilan ifodalanadi.

O`yin bola xayotining uzviy qismidir. O`yin orqali bola bilim va ma'lumot oladi. Atrofdagi muhit bilan, tabiat xodisalari, manzaralari, buyumlar, qush va hayvonlar, o`simliklar dunyosi bilan tanishadi. Inson faoliyati, mehnati, turmushidan boxabar bo`ladi. O`yin jarayonida bola faqat tashqi muhit xodisalari bilan tanishib, uni his etib qolmasdan, balki, bu voqea-xodisalarga nisbatan o`z munosabatini bildiradi. Uning yaxshi va yomonligini, ma'qul va noma'qulligini, yoqimli yoki yoqimsizligini farq qilishiga o`rganib boradi. Bola faoliyatida uning mehnati-o`qish va o`rganishni o`yin bilan shu qadar birikib ketadiki, ba'zan ular orasidagi tafovutni sezish qiyin bo`ladi.

Didaktik o`yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o`stirishga, atrof-muhit, tabiat bilan tanishtirishga yordam beradi, shuningdek narsalarning nomi, uning qayerda ishlatilishi bilan tanishtirishda ham qulaylik tug`diradi. Shuning uchun ham didaktik o`yinlar turli mavzu va mazmunda tashkil qilinadi.

Ta'lim jarayonida didaktik o`yinlardan ta'lim vositasi sifatida foydalanish doimiy dolzarb muammo sifatida, amaliyotga tadbiq etilgan.

Didaktik o`yinlarni muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O`yinda o`yin hay'ati, o`yin qoidalari, o`yin harakatlari o`rtasida uzviy aloqa mavjud. O`yin hay'ati harakatlarning tabiatini belgilaydi. O`yin qoidasi esa, o`yin harakatlarini, vazifasini xal etishga va o`yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Didaktik o`yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o`yinlarda bolalarning har tomonlama

rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq madaniyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O`yin qoidasiga rioya qilish unga amal qilish o`yin mazmunini boyitadi.

Didaktik o`yinlar ijodiy shaxsni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o`yin, uning har bir takrorlanishi topshiriqni bajarishga yangicha munosabatda bo`lishni talab qiladi. Uni xal qilish zarurati esa ijodiy izlanishlarni keltirib chiqaradi. Didaktik o`yinlarda tirishqoqlik, matonatlilik, boshlangan ishni oxirigacha yetkaza bilish singari eng kerakli irodaviy sifatlar tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Norbosheva M. Bolalar Psixologiyasi. T., 2002 yil
2. Rasulova M., Abdullaeva Q., Safarova L. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash tayanch dasturi – t.: 1999 yil 16 bet.
3. Roziqov O va boshqalar. Didaktika T; O`zbekiston «Fan» nashriyoti, 1997
4. Xasanboeva O.U va boshqalar.«Maktabgacha ta'lim pedagogika».T., 2006.
5. Hasanboyev J., Hasanboyeva O.,To`raqulov X.A, Haydarov M.. Pedagogika fanidan izohli lug`at. T-2008 yil.
6. Yusupova P. Maktabgacha pedagogika T., 2007
7. <http://www.ziynet.uz/>
8. <http://www.istedod.uz/>
9. <http://www.pedagog.uz/>
- 10.<http://www.google.uz/>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASI

Hayitova Dilrabo To`raqulovna

Uzun tumani 7-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Bolalar salomatligini asrash va mustahkamlash tizimini takomillashtirish, ularda salomatlik madaniyati va sog`lom turmush tarziga motivatsiyani shakllantirish maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatining ustuvor yo`nalishlaridan biriga aylanishi kerak. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyalash haqida so`z yuritilgan.

Kalit soʻzlar: Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi, salomatlik, sogʻlom bola, jismoniy rivojlanish

Ta'lim va tarbiyaning umumiy tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Har tomonlama rivojlanishning asosi sifatida jismoniy tarbiyaning ahamiyatini belgilaydigan muhim vazifa - bu o'z harakatlarini yaxshi biladigan, jismoniy mashqlarni yaxshi ko'radigan, o'z muhitiga mustaqil ravishda yo'naltirilgan sogʻlom bolani shakllantirish nazarda tutilgan.

Jismoniy tarbiya vositalarining butun majmuasi, jumladan, kun tartibini, sogʻlomlashtirish va chiniqtirish tadbirlarini amalga oshirish, zarur vosita yuklarini ta'minlash, ratsional ovqatlanish asosiy vazifani - sogʻlom bolani tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi kerak. Faqatgina kompleks yondashuvni amalga oshirish orqali ta'lim va dam olish ishlarining asosiy vazifalarini bajarishga erishish mumkin: Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi bolaga ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan jismoniy mashqlar tizimini, stressli vaziyatlarni va harakatlarni bajarishdan qo'rqishni istisno qilishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya ishlarining tashkiliy shakllari quyidagilardan iborat:

- jismoniy ta'lim-tarbiya; kundalik rejimda jismoniy tarbiya va sogʻlomlashtirish ishlari (ertalabki mashqlar, ochiq va sport o'yinlari, jismoniy tarbiya daqiqalari, jismoniy mashqlar bilan birgalikda temperatsiya mashg'ulotlari);
- faol dam olish (sport tadbirlari, sport bayramlari, salomatlik kunlari, piyoda sayohatlar);
- bolalarning mustaqil motorli faoliyati;
- oilaviy ish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil motorli faoliyati o'qituvchining nazorati ostida davom etadi. Jismoniy mashqlar mazmuni va davomiyligi bolalarning o'zlari tomonidan belgilanadi. Ushbu faoliyatning tabiati maktabgacha

yoshdagi bolalarning individual ma'lumotlariga, tayyorgarligiga, imkoniyatlariga va qiziqishlariga bog'liq. Jismoniy tarbiya muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish faqat maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning o'zaro bog'liq ishida bolalarga individual yondashuvni amalga oshirish orqali mumkin. Ishning barcha shakllari va turlari o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Ular birgalikda bolani kundalik jismoniy tarbiya bilan ta'minlaydigan zarur vosita rejimini yaratadilar.

Jismoniy tarbiya jarayonida bolalarni harakatga o'rgatish tarbiyachining bevosita rahbarligi hamda uning kuzatuvi ostidagi bolalarning mustaqil faoliyatida amalga oshiriladi. Harakat faoliyatiga o'rgatishda bolaning anglash, irodaviy va emotsional kuchlari rivojlanadi hamda uning amaliy harakat ko'nikmalari shakllanadi. Harakatlarga o'rgatish bola ichki dunyosi his-tuyg'usi, tafakkuri, asta-sekin shakllanadigan dunyoqarashi, axloqiy fazilatlariga; bolalar tomonidan bajariladigan, salomatlik va umum-jismoniy rivojlanish uchun foydali bo'lgan harakat faoliyatiga maqsadga yo'nalgan tarzda ta'sir etadi. Ta'lim mazmunini muvofiq maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari asosida tanlangan jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar tashkil etadi. Ta'lim jarayonida kattalar bolalarga maqsadga yo'naltirilgan faoliyatning tajribasini beradi. Uning mazmuniga rivojlanish va takomillashishiga xizmat qiluvchi harakatlarni egallash tajribasi ham kiradi.

Harakat faoliyatini tarbiyalash jarayonida kattalar (ota onalar, tarbiyachilar) bolalar rivojlanishining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ular oldiga yangi harakat vazifalarini qo'yadilar. Bolaning mashqlar jarayonida yangi harakat vazifalarini tobora hal eta borishi va shu bilan bog'liq ravishda vujudga keladigan katta imkoniyatlar harakatlar xarakteri va sifatini o'zgartiradi. Bu yosh davri uchun juda xarakterli bo'lgan narsa yangi mashqlarga o'rgatish jarayonida go'yo bir aylanib yangicha sifat kasb etadi. Chunonchi, bolaning yurishi dastlabki paytda va ikkinchi yilning oxirida butunlay farq qiladi. Bu hodisani yangilikning eski narsani didaktik inkori, barcha rivojlanishning va ziddiyatlarni hal etishning obyektiv sharti, harakatlanuvchi omil sifatida ko'rsatish mumkin.

Bolalar salomatligini asrash va mustahkamlash tizimini takomillashtirish, ularda salomatlik madaniyati va sogʻlom turmush tarziga motivatsiyani shakllantirish maktabgacha taʼlim tashkiloti faoliyatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylanishi kerak. Zamonaviy taʼlim konsepsiyasi nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalarni takomillashtirish, balki taʼlim muhitiga shaxsiy yoʻnaltirilgan yondashuvlarni taʼminlashi ham taʼminlashi zarur.

Bolaning jismoniy salomatligining asosini uning organlari va tizimlarining rivojlanish darajasi va xususiyatlari hisobga olinishi kerak. Rivojlanish darajasi har bir bolaning tabiatiga xos boʻlgan va uning asosiy ehtiyojlari bilan bogʻliq boʻlgan dastur bilan belgilanadi. Bu bolaning individual-barkamol rivojlanishining sharti boʻlgan asosiy ehtiyojlarni qondirishdir. Bolalarning toʻliq ruhiy salomatligining zaruriy sharti - bu turli xil faoliyat jarayonida ularning xatti-harakatlarini yetarli darajada tartibga solishni taʼminlaydigan ruhiy qulaylik va psixologik farovonlik holati hisoblanadi. Bu holat bolaning ehtiyojlari va ularni qondirish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Inson salomatligining maʼnaviy tarkibiy qismi ularning taʼlim jarayoniga boʻlgan munosabati, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolaning motivatsion va semantik sohalarini rivojlantirish bilan bevosita bogʻliq boʻlgan umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar normalariga muvofiqligi bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, harakatlarga oʻrgatish jarayonida bolalarda aqliy qobiliyat, axloqiy va estetik tuygʻular rivojlanadi, oʻz faoliyatiga ongli munosabat va shu bilan bogʻliq ravishda maqsadga intilish, uyushqoqlik shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha taʼlim muassasalarida, oilada jismoniy tarbiyalashning asosiy vazifalari ularni sogʻlom va baquvvat qilib oʻstirish, ular organizmini chiniqtirish, taʼlim va tarbiyani toʻgʻri tashkil etishdan iboratdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning sogʻlomlashtirish vazifalari - bu jismoniy tarbiyaning eng asosiy vazifasi boʻlib, bola hayotini muhofaza qilish, uning sogʻligʻini mustahkamlash, organizmini chiniqtirish yoʻli bilan oʻzini himoya qilish va turli kasalliklarga chidamlilik xislatlarini oshirishdan iborat. Bularning hammasi oʻzaro aloqadorlikda taʼlim jarayoniga umumiy yondashishni

amalga oshirilishi hisoblanadi. Mazkur jarayon har tomonlama rivojlangan shaxsning shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salomova R.S. «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubi» T.: 2014.
2. Maxkamdjonov K.M. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi». T.: «Iqtisod-moliya», 2008.
3. Nuriddinova M.M. «Maktabgacha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya yo'riqchilari uchun me'yoriy hujjatlar majmui». -T.: «Muxarrir», 2013.
4. Fayzullayeva M. va boshq. «Sog' tanda-sog'lom aql». T.: 2014

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O`STIRISH MASHG`ULOTLARIDA INTERFAOL USULLARNI QO`LLASH

Normamatova Feruza Abdushukurovna

Surxondaryo viloyati Sherobod tumani 33-DMTT tayyorlov guruh tarbiyachisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o`stirish mashg`ulotlarini tashkil etish, mashg`ulotlarda interfaol usullarni qo`llashda faol o`qitish usullaridan, o`yinli texnologiyalardan keng va samarali foydalangan holda amalga oshirilsa, bolalarda faol va mantiqiy fikrlash qobiliyati, diqqati, mantiqiy xotirasi, aqliy qobiliyati rivojlanadi.

**Kalit so`zlar:** maktabgacha ta'lim tashkiloti, nutq o`stirish, mashg`ulot, innovatsiya, texnologiya, interfaol usullar

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o`quv jarayoniga qo`llashga bo`lgan qiziqish, e'tibor kundan - kunga kuchayib bormoqda, buning sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda ta'lim oluvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o`rgatilgan bo`lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o`zlari qidirib topishlariga, mustaqil o`rganib, tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o`zlari keltirib chiqarishlariga o`rgatadi. Tarbiyachi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va

tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan ta'lim jarayonida shaxs asosiy figuraga aylanadi.

Shuning uchun barkamol avlodni voyaga yetkazishda zamonaviy o'qitish metodlari - interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interfaol metodlar barkamol avlodni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nutq o'stirish mashg'ulotlari innovatsion texnologiyalardan, faol o'qitish usullaridan, o'yinli texnologiyalardan keng va samarali foydalangan xolda amalga oshirilsa, bolalarda faol va mantiqiy fikrlash qobiliyati, diqqati, mantiqiy xotirasi, aqliy qobiliyati rivojlanadi.

Tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolani faollashtiradigan, o'zi va tarbiyalanuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitish shakllari, metod va vositalarni izlaydi, ularni takomillashtiradi, Shu boisdan ham «pedagogik texnologiya», «o'qitish texnologiyasi», «ta'lim texnologiyasi» atamaları qatoridan «innovatsion texnologiyalar», «pedagogik innovatsiyalar» atamasi mustahkam o'rin olmoqda.

«**Innovatsiya**» inglizcha «innovation» so'zdan kelib chiqqan bo'lib, uning tarjimasi «yangilikni kiritaman, tadbqiq etaman, o'zgartiraman» degan ma'nolarni bildiradi. Demak an'anaviy ta'limdagi kabi bir xil shablonlar asosida emas, balki yangilik asosida ta'lim jarayonining ta'sirchanligini oshirishga qaratilgan ish shaklidan foydalanish innovatsiya demakdir.

“**Texnologiya**” – yunoncha «techne» so'zidan olingan bo'lib, mahorat, san'at, «logos» - so'z, ta'limot ma'nolarini anglatadi.

Bugun ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin: faoliyat yo'nalishiga ko'ra (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi), kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra lokal, modulli, tizimli, kelib chiqish manbaiga ko'ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan). Innovatsiyalar odatda bir

necha muammo kesishgan paytda vujudga keladi va umuman yangi masalalarni hal qiladi, pedagogik jarayonning uzluksiz yangilanib borishga olib keladi.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar keng qo'llanila boshlandi. Bu esa maktabgacha ta'lim tarbiyachisining tayyorgarligini ilg'or ta'lim texnologiyalari asosida amalga oshirish zarurligini ko'rsatmoqda. O'quv faoliyatini rejalashtirish, uni tashkil etish tarbiyachilar uchun nihoyatda zarur. Shuning uchun ham Kadrlar tayyorlash milliy dasturida respublika ta'lim tizimini texnologiyalashtirish zarurligi ta'kidlandi. O'quv–tarbiya jarayoni pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanishi zaruriyat darajasida qayd etildi. Ta'limda pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, maktabgacha yoshdagi bolalarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun avvalo mashg'ulot rejasi va uni o'tkazish xaritasini aniq ishlab chiqish zarur. Bunda o'qitish metodlarini to'g'ri tanlash nihoyatda muhim sanaladi. Metod tanlashda ko'proq interfaol metodlarga e'tiborni ko'proq qaratish o'quv faoliyati samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalarni mashg'ulot jarayonida qo'llashda muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tarbiyalanuvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tarbiyalanuvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan tushuncha, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash tarbiyachidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Maqsadni amalga oshishi va kafolatlangan natijaga erishish, ham tarbiyachi, ham bolaning hamkorlikdagi faoliyati hamda ular qo'ygan maqsad, tanlagan mazmun, metod, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq. Tarbiyachi va bolaning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan.

Bunda bolalarning bilim saviyasi, guruh характери, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi, masalan natijaga erishish uchun balkim, kompyuter bilan ishlash lozimdir, balkim film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar. Bular barchasi tarbiyachining mahorati va bolaning faolligiga bog'liq.

Bundan tashqari o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonda tarbiyachi mashg'ulot mavzusining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, o'quv vositalarini eng asosiysi, bolaning imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olish kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, bolani ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, faol o'qitish usullarni qo'llab mashg'ulot o'tilganda guruhda o'zlashtirmaydigan bola qolmaydi. Deyarli barcha bolalar mashg'ulot jarayoniga jalb etilib, ularning mashg'ulotga qiziqishlari ortadi. Bolalarning kelgusida mustaqil bilim olishlariga, hunar o'rganishlariga imkon yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: 2009
7. "Bolalarni maktabga tayyorlashda noan'anaviy o'yinlardan foydalanish", metodik qo'llanma, Toshkent, 2004 yil.
8. Yo'ldoshev J., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. T., 2010 y
9. Ibragimov X. Pedagogika T; «Fan va texnologiya» 2008 yil.
10. Kamoldinov M., Vahobjonov B. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari, T., 2010 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARIDA IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Nurboyeva Dilnoza Zoirovna

Surxondaryo v. Sherobod t. 33- DMTT katta guruh tarbiyachisi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriyl faoliyatga o'rgatish fikrlash qobiliyatini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurni, badiiy didni rivojlantirishga qaratilgan. Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriyl faoliyatga o'rgatishda rasm, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriyl faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriyl faoliyat, badiiy ijod, rasm chizish, estetik sezgi, san'at asarlari.

Ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim bosqichi eng muhim bo'g'inlardan biri hisoblanadi. Afsuski, bizda yillar davomida ushbu ta'lim bosqichini isloh qilish, maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrovni oshirish, ularning moddiy-texnik bazasini zamon talablariga moslashtirish masalasiga kam e'tibor qaratildi. 2017 yil 30 sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etish to'g'risida" Prezident Qaroridan keyin ta'lim tizimining quyi bo'g'iniga e'tibor kuchaydi. Maktabgacha ta'limning vazifasi bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma'naviy axloqiy jixatdan tarbiyalash: bolalarda milliy vatanparvarlik xislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruxiy sog'ligini ta'minlashdan iborat. Asosiy maqsadlardan yana biri zamonaviy tasviriyl san'at orqali bolalardagi qobiliyat xamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqarishdir. Tasviriyl san'atning o'ziga xos

murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini maktabgacha yoshdagi bolalarga ulashish mahoratiga ega bo'la oladigan tarbiyachilarni yetishtirib chiqarish vazifasi turibdi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning estetik qobiliyatlarini shakllantirishda tarbiyachining o'rni beqiyos. U chuqur bilim va yuqori malakaga ega bo'lishi, buning uchun muntazam ravishda o'z ustida ishlashi, o'zining ilmiy nazariy saviyasini tinimsiz ko'tarishi, ilg'or tajribalarga tayanishi kerak.

Maktabgacha tarbiya muassalarida rasm chizishga o'rgatish 3 yoshdan boshlanadi. Bu davrda bolalarni tasviriy faoliyatga tayyorlash davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar qalamni ushlash va qog'oz ustida yuritishga o'rganadi. Lekin bu jarayonda rivojlanmaydi, bola qalamni to'g'ri ushlashni bilmaydi, tarbiyachi asta sekin to'g'ri ushlashga odatlantiradi, bolani bajarayotganligini emas balki, qalamning harakatini uning uchi bilan qog'oz betiga taqillatishi qiziqtiradi. Qalam bilan to'g'ri turli xil shtrixlar, nuqtalar chizadi, qog'oz betida turli harakatlar qiladi, keyin sodda chiziqlar asta sekin murakkablashadi. Bu vaqtda bola qog'oz ustiga tushirilgan turli xil izlarni ko'rib xursand bo'ladi. Shuning uchun bu davr «Ala - buji» davr deyiladi. Bu davr bolada tasviriy faoliyatini vujudga keltirishga ta'sir ko'rsatadi. Bu guruxda maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturi guruh mashg'ulotlarni talab qilmasada, agar bolalar xoxlashsa ularni stol atrofiga o'tirib rasm chizdirishga imkon yaratish mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarda bolalar asosan amaliy ish bajaradilar, san'at asarlari bilan rasmga qarab xikoya qilish, maktabda esa tasviriy san'atning turlari rang tasvir, grafik, xaykaltaroshlik va dekorativ san'at asarlari bilan yanada chuqurroq tanishadilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari xilma-xildir: rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish yasash mashg'ulotlari hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida keltirilgan mashg'ulotlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan tasvirlash faoliyati mashg'ulotlari bilan uzviy ravishda olib boriladi. Bolalar guruhdagi olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida, qalam

hamda mo'yqalamdan erkin foydalanishga o'z xarakterini va qo'l kuchini idora etishga o'rganadilar. Bu esa, malakani egallash, bolalarda qo'lini yengil, erkin bir tekisdagi xarakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Bolalar turli shakl, kattalik, proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab yo'nalishni saqlash zarurligiga, predmetning kattaligiga mos ravishda xarakatlanishga o'rganadilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida materialdan tartibli foydalanishga, ularni toza saqlashga, faqat zarur materiallardan hamda ularni ishlatish yo'llarini rejalashtirishga o'rganadilar. Bu mashg'ulotlar bolalarda diqqatni va ko'rish xotirasini rivojlantiradi. Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalardagi badiiy did va ijodiy qobiliyatlar o'sadi va bu orqali maktabda o'qishga tayyorlanib boriladi. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'lanadilar, ularning o'ziga xos sifatlari, shakli, rangi, kata kichikligi bilan tanishadilar, ularni farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa, bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy tarbiyalaydi. Bolalar ishlarida o'z hayotida, jamiyatda bo'layotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'lادilar, hayajonlanadilar. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatlari-boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlari ishni baholash jarayonida, ularda o'rtoqlarining ishga nisbatan real munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtoqlarining ishidan xursand bo'lish kabi axloqiy sifatlar shakllanadi. Tasviriy faoliyat-bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyatdir. Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish bu estetik sezgining bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi - rangi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bola rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa, shunchalik ranglar aralashmasining xilma-xilligidan zavq

oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishni rivojlantiradi. Ularda tasviriyy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan xis-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi. Tasviriyy faoliyat bolalarning badiiy ijodiy o'sishida muxim o'rin egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi-bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarni egallash xisoblanadi. Masalan: tabiatga yoki istiroxat bog'iga sayr, kuz faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarak atrofni kuzatishda kelib chiquvchi estetik xis-tuyg'u orqali, tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, Vatanga nisbatan muxabbat kabi sifatlarni tarbiyalash mumkin. Bolalarni o'z ishini yana xam chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish - bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi. Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriyy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriyy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani xal etishda, uning asosiy va muhim xal etish yo'llarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriyy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda xam rol o'ynaydi. Shuningdek, bola tasviriyy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan xam tayyorlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusupova P. "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi". T.: O'qituvchi, 1993.
2. Xasanboyeva O.U. va boshq. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". T.: Ilm ziyo, 2006.
3. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika". T.: Tafakkur bo'stoni, 2013

MAKTABGACHA TA'LIMDA MASHG'ULOTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Yo'ldosheva Ozoda Xolmurat qizi

Surxondaryo v. Uzun t. 31 -DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar jarayonida samaradorlikni oshirishda o'yinli texnologiyalarning o'rnini asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, texnologiya, o'yin, o'yinli texnologiyalar, mashg'ulot, tarbiyachi faoliyati, tashkilotchilik, samarali natija.

Bugungi kunda ta'lim tizimida, jumladan maktabgacha ta'lim tizimida ham yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar kirib kelmoqda. Bu texnologiyalarning mazmun mohiyatini, asosiy tamoyillarini, qonuniyatlarini, ulardan samarali foydalanish yo'llarini amaliyotchi tarbiyachi va o'qituvchilarga yetkazib berish pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biridir. Ta'lim texnologiyasi tushunchasi ta'lim maqsadiga erishish quroli, ya'ni oldindan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma- bosqich amaliyotga joriy etish va shu maqsadga erishishning metod, usul va vositalari tizimini, ta'lim jarayonini boshqarishni ifodalaydi.

Pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi bola shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. O'yin texnologiyasi ham o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi.

Pedagogik ijrochilik o'yinlarini bola uch yoshdan boshlab o'zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o'zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi. Maktabgacha yoshda bolalar o'yin faoliyatini o'zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi

faoliyatga tayyorlana boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko'taruvchi.
2. Hamkorlikka chorlovchi.
3. Bolalarni o'zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o'ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo'qotishga qaratilgan.
5. Maktabgacha bolalar xatti-harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi.
6. Bolalar shaxsi strukturasi ijobiy korreksiyalar beruvchi.
7. Millatlararo bag'rikenglikni shakllantiruvchi.
8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o'yinlar.

Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi. Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi. Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plastilin, karton qog'ozlar, konstruktor-mexanik majmualarida turli rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi. Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ularni osondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv ob'ektdan faol sub'ektga aylanadi. Tarbiyachining asosiy vazifasi esa o'yinni tashkil etish, bolalar ijodiga sharoit yaratishdan iborat.

Interfaol o'yinlar jarayonida bola mustaqil fikrini to'g'ri bayon etishga, boshqalarni tinglashga o'rganadi, boshqacha qilib aytganda interfaol o'yinlar orqali kelajakda har bir bola uchun zarur bo'lgan ijobiy sifatlar shakllantiriladi. Interfaol o'yinlarni samarali o'tkazish uchun quyidagi qoidalarga e'tibor berish lozim:

1. Mashg'ulot oldidan bolalar o'yin qoidalari va mazmunini qay darajada tushunganliklarini aniqlash.

2. Bolalarning yosh xususiyatlari va bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini hisobga olish.

3. Har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish.

4. O'yin jarayonida bolalarga qiziq bo'lgan materiallardan foydalanish.

5. Diqqat va e'tiborni jalb etadigan uslublarni izlab topish.

6. Bolalarga rollarni to'g'ri taqsimlash.

Pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin bolaning axloqiy, irodaviy xususiyatlarini shakllantirish bilan birga unda bilim olishga, atrofdagi olam sirlarini ochishga qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kerak. O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi an'anaviy ta'limdagi o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi nazariy asoslardan foydalanish maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, o'yinlar voqelikni bola tomonidan faol ravishda o'rganib, bilib olish vositasi hisoblanadi. Bola o'ynab turib dunyoni biladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: "Sharq", 1998
2. Abduqodirov A.A. Begmatova N.X. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (o'quv-uslubiy qo'llanma). – Qarshi: Nasaf, 2016.
3. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta'limga tayyorlash Maktabgacha ta'lim. – T., 2016.
4. www.ziyounet.uz

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TAFAKKURINI RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Salomova Maftuna To'ramurodovna
Surxondaryo viloyati. Sherobod t. 30 –DMTT tarbiyachi

Annotatsiya: O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning kelajakdagi o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. O'yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar : maktabgacha yosh, ta'lim berish, o'qituvchi (tarbiyachi), bola, aqliy faoliyati, didaktika, tafakkur, maktabgacha ta'lim tashkiloti

Buyuk rus pedagogi K.D.Ushinskiy “bolalarga beriladigan ta'lim didaktik printsipga asoslanib olib borilganda ularning ruhiy taraqqiyoti ayniqsa samarali bo'lishini ta'minlaydi” – deb fikr bildiradi. U bolalarga tevarak-atrofdagi xayot buyum va narsalar voqea va xodisalar to'g'risida bilim berish uchun “Bolalar dunyosi” ona tili deb nomlangan ajoyib asarni yaratdi. Didaktik printsiplar maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshiriladigan asosiy didaktik qoidalardan kelib chiqadi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi: yunoncha “didaktikos” “o'rgatuvchi”, “didasko” esa – “o'rgataman” ma'nosini bildiradi) ta'limning nazariy jixatlari (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi (tarbiyachi) va o'quvchi (tarbiyalanuvchi) faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va xokazo muammolar) ni o'rganuvchi soxa.

Bu so'z 1613 yili Germaniyada nemis pedagogi Volfgang Ratke (1571-1635 yillar) tomonidan kiritildi. Bu tushunchani shunga o'xshash usulda buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670 yillar) “Buyuk didaktika” nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy “didaktika bu faqat ta'limgina emas, balki tarbiyalash xam”, deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim

nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, mashg'ulot tizimi borasida so'z yuritadi.

“Didaktika” – bu bolalarning aqliy va sensor tarbiyasiga ko'maklashadigan o'yinchoqlar majmuasi.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning kelajakdagi o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. O'yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'yinda yosh organizmga xos bo'lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi. Hayotiy faollik yaratiladi. Birdamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. O'yin va mashg'ulotlar kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, juda katta ta'limiy – tarbiyaviy ahamiyatga ega. O'yinda aks ettirilgan narsani bilib olishga qiziqish uyg'onadi, ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrlarini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Bolalar o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Ular o'z mazmuni va tashkil etilishiga ko'ra, qo'llaniladigan buyumlarning turlariga ko'ra kelib chiqishiga ko'ra turlichadir.

Pedagogikada o'yinlarni ikki katta guruhga bo'lish juda keng tarqalgan ijodiy o'yinlar va qoidali o'yinlar. Ijodiy o'yinlarning mazmunini bolalarning o'zlari o'ylab topadilar va ularda o'z taassurotlarini, borliq haqidagi tushunchalarini hamda unga munosabatlarini aks ettiradilar. Qoidali o'yinlar esa kattalar tomonidan yaratiladi va bola hayotiga olib kiritiladi. Ijodiy o'yinlar guruhini syujetli rolli o'yinlar tashkil etadi. O'yinlar o'z mazmuni va qoidalari, tarbiyaviy ta'siriga ko'ra shartli ravishda didaktik o'yinlar va musiqiy o'yinlarga bo'linadi.

Didaktik o'yinlarda avvalo bolalarning aqliy faoliyati rivojlanadi, ularning bilimlari chuqurlashadi va kengayadi, harakatli o'yinlarda bolalarning turli harakatlari takomillashadi, musiqali o'yinlarda esa musiqiy qobiliyatlar rivojlanadi. Demak, har bir o'yinning o'ziga xos sifatleri mavjud, biroq ular qator umumiy xususiyatlarga ham ega.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinlar ertalab nonushtagacha (15-20 daqiqa) boshlanadi va nonushtadan keyin, mashg'ulotlar o'rtasida, ochiq havoda, uyqudan keyin o'tkaziladi. Ertalab rolli o'yinlar, qurish-yasash, harakatli o'yinlarni tashkil qilish tavsiya etiladi, mashg'ulot o'rtasida harakatli, qoidali o'yinlar ham o'tkazib turiladi. Ochiq havodagi o'yinlarga esa yugurish, otish, sirpanish bilan bog'liq bo'lgan o'yinlar, qoidali o'yinlar kiradi. Kunduzgi uyqudan keyingi o'yinlarga qurilish o'yinlari, ertak bo'yicha sahnalashtiriladigan, rolli o'yinlar, didaktik o'yinlar kiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berish ularda bilim malaka ko'nikmalarni hosil qilish shunday bir jarayonki unda tarbiyachi bolalar oldiga ma'lum vazifalar qo'yadi ularga tevarak atrofni o'rab turgan dunyo haqida to'g'ri tushunchalar hosil bo'ladi. Ularga narsa va xodisalar orqali eng oddiy qilib tushuntirib beradi. Ularni o'yin quruq mehnat faoliyatida egallangan bilim va malaka foydalanishga egallangan bilim va malaka o'rganadi. Ta'lim didaktik printsiplariga rioya qilinishini taqozo etadi. Didaktik o'yinlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim vositasi sifatida keng qo'llaniladi.

Didaktik o'yin ta'lim bilan bevosita bog'liq bo'lib unga yordam beradi, didaktik - bu maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va imkoniyatlariga mos keladigan ta'lim berish metodik tajribasi, tarbiyachi bu o'yinda passiv bolalarni jamoaga aralashtirib har xil rejalar vazifalarni qo'rqmasdan bajarish uchun foydalaniladi.

Didaktik o'yin tarbiyaning vazifasi hamda maqsadlariga muvofiq kelishi lozim. Didaktik o'yin bolalarning birgalikda o'ynab o'z manfaatlarini jamoa manfaatlari bilan uyg'unlashtirish bir-biriga ko'maklashish va o'rtog'ining muvaffaqiyatidan xursand bo'lishi kabi yaxshi munosabatlarning tarkib topishiga yordam beradi, o'yinlar shaxsning sofdillik rostgo'ylik kabi ijobiy hislatlar shakllanishiga imkon beradi.

Bolalarda didaktik o'yinlar quyidagi maqsadlarda o'tkaziladi: Bolalarda didaktik topishmoqlar o'ynash ko'nikmasini rivojlantirish jamoa o'yinlarini tashkil etish; narsalarni faqat bir rangiga qarab ajratib olish katta-kichikligiga

qarab ajratib olish kattalarni va kubchalarni muntazam shaklda terib topish buyumlar tasvirlangan ikki to'rt burchakli, olti burchakli kesma rasmlar asosida o'yinlar o'ynash va xokazolardir.

Mashg'ulotlarda didaktik o'yinlar quyidagi vazifani hal etishni maqsad qilib qo'yadi: kuzatuvchanlik, narsalarni tekshira bilishi, bir-biriga taqqoslash ularning belgilaridagi kichik farqlarni rangi, shakli, katta-kichikligi, materialni seza bilishi, narsalarning joylashishdagi o'zgarishlarini aytib bera olish kabi sensor qobiliyatlarini tarbiyalash biror xayvon, o'simlik, transportlarni ta'rif-tasnif qilib berishganda ularning nomini topa olish, malakasini o'stirish, bolalarning umumiy tasavvurini buyumlarni umumiy belgilarga qarab guruhlarga bo'lib qobiliyatini rivojlantirish va to'ldirish qismlardan yaxshi narsalardan bilan o'ynash malakasini o'stirishdir.

Didaktik o'yinlarda hayotiy vaziyatining mavjud bo'lishi bolaning tafakkurini o'stirib, syujet va rollar o'yin mazmunini takomillashtiradi yaqin turadi. O'yinda bolaning katta harakat tajribasi shaklanadi. Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sarasiga kiradi.

Didaktik o'yinlarni muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O'yinda o'yin hay'ati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin hay'ati harakatlarning tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini xal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolalarning har tomonlama rivojlanishi, bilm jarayoni, sensor madaniyati, nutq madaniyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedova X. va boshqalar «Bolangiz maktabga tayyormi?» "Ma'rifat-madadkor". T., 2000y.
2. Asqarova U va boshqalar. Pedagogika T, "Talqin", 2008 yil.

3. Bikbaeva N.U., Qosimova X.N., “Elementlar matematika tasavvurlarini shakllantirish metodikasi”. O’quv qo’llanma. “Ilm – Ziya” Toshkent 2005 y.
4. Ibragimov X. Pedagogika T; “Fan va texnologiya” 2008 y.
5. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va uni o’qitish metodikasi. T., 2008
6. Nishonova Z.T. “Bolalar psixologiyasi” o’quv qo’llanma. – T., 2006 y.
7. Nizomova K. Olti yoshli bolalarni maktabga psixologik tayyorligi va ularning maktabga moslashish jarayonini o’rganish, T., Ilm-ziyo nashriyoti, 2007

MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHNING USTUVOR VAZIFALARI

Maxatova Soxida Mamaraimovna

Surxondaryo viloyati. Sho’rchi t. 24 - DMTT tayyorlov guruh tarbiyachi

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda har tomonlama yetuk aqliy va jismoniy barkamol bo’lib ulg’ayishlariga, ularda milliy qadriyatlar va urf-odatlarga sodiq bo’lib shakllanishlari uchun zamin yaratadi, ularning kasb-hunarga bo’lgan qiziqishlarini orttiradi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, bolalar, maktab ta’limi, ta’lim-tarbiya jarayoni, markazlar, tashkilot

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ***“Zamonaviy maktabgacha ta’lim sog’lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim o’rin tutadi”*** deya ta’kidlaydi.

Respublika Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to’g’risida”gi qarori hamda, 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son “O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi to’g’risidagi nizomi maktabgacha ta’limga bolalarni sifatli tayyorlash, maktabgacha ta’lim

tashkilotlarida moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish va shu orqali maktabgacha ta'limga bola qamrovini oshirish va sohaga ilg'or xorij tajribalarini tadbiq qilish imkononi beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoni ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari va "Ilk qadam" davlat dasturi asosida rejalashtiriladi.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi tasarrufidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sifatli maktab ta'limiga tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan,

1. "Ilk qadam" dasturini ta'lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etish, dasturni to'laqonli ishlab ketishida metodik ta'minot va metodik yordamning o'rni belgilab olindi.
2. Ilk qadam" dasturi asosida barcha yosh guruhlarida mavjud markazlar hamda umumiy guruhda ishlashni tashkil etishda tarbiyachining o'rniga alohida e'tibor qaratildi.

Ta'lim tashkilotining ishchi o'quv dasturi tashkilot pedagoglari tomonidan o'tonalarni jalb etgan holda tuziladigan va amaldagi qonunchilik tartibida tasdiqlanadigan qilib belgilandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida 5 ta markazda faoliyat yuritadilar. Bular quyidagilardir:

1. Til va nutq markazi. (Nutq o'stirish, tabiat, atrof-olam va badiiy adabiyot bilan bog'liq mashg'ulotlar)
2. Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazi. (Qurish yasash va matematika mashg'ulotlari)
3. San'at markazi (Rasm, applikatsiya, loy qurish, yasash mashg'ulotlari va origami)
4. Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirilgan markaz. (Guruh yoshiga mos bo'lgan syujetli qoidali o'yinlar)

5. Ilm-fan va tabiat markazi. (Tabiat, atrof olam bilan tanishtirish mashg'ulotlari)

Markazlardagi faoliyatlar tahliliga to'xtaladigan bo'lsak, til va nutq markazida bolalarning do'stlari orasida o'z fikrlarini bera olishlari, mavzu asosida hikoyalar tuzish, savol-javoblar qilish, bolalarga suhbatlar tashkil etish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bola markazda o'zi xohlagan mavzusida hikoyalar tuzishi ham mumkin.

Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazida bolalarda sensor tarbiya, ijodkorlik rivojlanadi. Bola bir vazifani bajarishi orqali ham qurish – yasash ham matematika bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bolalarni o'yin jarayonida tinglansa "Menga yashil rang kerak", "Men yasagan uycha ikki qavatli", "Seniki kichkina, meniki esa kattakon", "Meni mashinamga 10 ta odam sig'adi" degan jummalarni eshitasiz. Demak bolalarning muloqotida qo'shish, ayirish, taqqoslash, kattalik kabi ilk matematik tasavvurlar kengayib boradi.

San'at markazida bolalarni kayfiyatini ko'tarish imkoni mavjud. Bolalarning ijodiy qobiliyatlari qo'llab-quvvatlanadi. San'atning rassomlik, haykaltaroshlik, turlariga hammaga ham bir xil iqtidor berilmagan. Shu sababli bunda faqat iqtidorli bolalar ishtirok etadi. Markaz kerakli jihozlar bilan to'liq ta'minlansa, yasash, chizish texnologiyalari ertalabki, kechki soatlarda o'rgatilsa, markaz ishi rivojlanadi. Oilada bolaga bunday sharoit har doim ham yaratib berilmaydi. Markazda ishlasa bolaning mayda motorikasi rivojlanadi. Mayda motorikaning rivojlanishi esa, bola nutqining rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirilgan markaz bolalar iqtidorini namoyon bo'lishi, o'z mahoratini ko'rsatishi uchun juda qulay muhitdir. Bu markazni bolaning "Men"ini shakllantiruvchi markaz deb ham atash mumkin. Markazdagi barcha jihozlar bolalar hayotida uchraydigan jihozlar bo'lib, o'yin jarayonida bola ulardan foydalanishni o'rganadi, kasblar bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo'ladi. O'yinda oila a'zolarining o'zaro munosabatlari aks etadi va

ular orqali ahloqiy tarbiya olish (tarbiyachi uchun esa oiladagi muhitni o'rganish) imkoni yaratiladi.

Ilm-fan va tabiat markazida tajriba sinov maydonchasida o'tkazilayotgan tajribalar bolalarda qiziqish uyg'otadi va ularni yangi ixtirolar qilishga undaydi. Bu markaz bolalarni tabiat va undagi hodisalarni bilish uchun eng katta imkoniyat markazi hamdir. Markaz faoliyati to'g'ri tashkil etilsa bolalar tabiat haqidagi bilimlarning 90%ini o'zlashtiradi. Markaz nafaqat bolalarda balki pedagoglarda ham qiziqish uyg'otadi. Hayotimiz davomida ishlatiladigan narsalarni qayerdan kelganligini, ulardan nimalar olinganligi haqidagi ma'lumotlar bolalarning o'z qo'llari bilan urug'larni tuvaklarga sepish orqali unga suv qo'yishi va urug' unib chiqishi bola uchun juda qiziqarli holatlar sanaldi.

Yuqorida izohi keltirib o'tilgan markazlar faoliyati bolani maktab ta'limiga tayyorlashda rivojlantiruvchi muhit vazifasini bajarib, shu o'rinda 6-7 yoshli bolalarning maktabga tayyorgarlik xaritasini ilova qilib o'tishni joiz deb bildik.

O'quv yili yakuniga yetgandan so'ng maktabga tayyorlov guruhi bo'yicha o'tkazilgan monitoringa asosan amalga oshirilgan ishlarni kutilayotgan natijalar bilan taqqoslash ishlari o'tkaziladi va bu orqali MTTning keyingi o'quv yiliga mo'ljallangan ustuvor vazifalarini belgilaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bolalarni rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat yuritishlari ularni maktab ta'limiga tayyorlashda har tomonlama yetuk aqliy va jismoniy barkamol bo'lib ulg'ayishlariga, ularda milliy qadriyatlar va urf-odatlarga sodiq bo'lib shakllanishlari uchun zamin yaratadi, ularning kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarga qo‘yiladigan “Davlat talablari”. 2018-yil 3-iyul, ro‘yxat raqami 3032.

4. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining 2018-yil 7-iyuldagi 4-sonli hay’at yig‘ilishi qarori bilan tasdiqlangan va nashr etilgan dasturi.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR ORASIDA HAMKORLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISH

Sultonova Munavvar Panjiyevna

Surxondaryo v. Denov tumani. 4-DMTT tayyorlov guruh tarbiyachisi

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar orasida hamkorlik muhitini vujudga keltirish o‘yin, suhbat, qisqa muddatli ekskursiyalar uyushtirish, ertaklar o‘qib berish va ularni qayta so‘zlatish jarayonida amalga oshiriladi. Maqolada bolalar orasidagi do‘stona munosabatlar, hamkorlik ko‘nikmalari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: hamkorlik, maktabgacha ta’lim, do‘stona munosabatlar, bolalar, hamkorlikka o‘rgatish, maktabgacha ta’lim tizimi

Jahonda sifatli maktabgacha ta’lim inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta’minlashdagi muhim investitsiya sifatida belgilanmoqda. Jumladan, BMTning 2030 yilgacha Barqaror rivojlanish maqsadlari, shuningdek YuNISEFning maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasida ilk yoshdanoq sifatli maktabgacha ta’lim bilan qamrovni oshirish hamda maktabgacha ta’lim tizimini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish ko‘rsatkichlari asosiy indikatorlardan biri sifatida qayd etilgan.

Jahondagi ilg‘or tajribalar asosida respublikamizda maktabgacha ta’lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko‘tarish ehtiyojining mavjudligini bu sohadagi

islohotlar yaqqol ko'rsatmoqda. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy mahoratini oshirish, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini vujudga keltirish, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash, ota-onalar bilan tarbiyachilarning o'zaro hamkorlik ko'lamini kengaytirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun variativ dasturlarni qo'llash, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etish, bolalarni har tomonlama uyg'un rivojlantirish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlar yaratish bilan bog'liq ilmiy-metodik tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarishning huquqiy-me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" Qonuni , O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi ning qabul qilinishi maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishga asos bo'ldi. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlarda ko'rsatilgan vazifalar o'z navbatida, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayon samaradorligini oshirish, zamonaviy o'quv-metodik materiallar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar orasida hamkorlik muhitini vujudga keltirish o'yin, suhbat, qisqa muddatli ekskursiyalar uyushtirish, ertaklar o'qib berish va ularni qayta so'zlatish jarayonida amalga oshiriladi. Bizning fikrimizcha, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlarida bolalarni hamkorlikka asoslangan faoliyatga tayyorlash ular uchun qiziqarli va rivojlantiruvchi ish shakli bo'lishi bilan bir qatorda boshlang'ich ta'lim jarayonida ularning murakkabroq o'quv materiallarini birgalikda o'zlashtirishlariga zamin

hozirlaydi. Ilmiy-pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlash quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi:

Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari va boshlang'ich sinflarda hamjihatlikda mustaqil ishlashga tayyorlash;

bolalarda hamkorlikda mustaqil mehnat qilish madaniyati elementlarini tarkib toptirish;

bolalarning ijodiy layoqatlarini rivojlantirish; bolalarda muayyan sohalarga nisbatan qiziqish va jamiyat a'zolari bilan hamkorlikda faoliyat ko'rsatishning muhimligi haqidagi tasavvurlarni shakllantirish; bolalarda tahliliy tafakkurni tarkib toptirish kabilar.

Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonini hamkorlikka asoslangan pedagogik tafakkur doirasida tashkil etish natijasida ularda quyidagi ko'nikmalar shakllantiriladi:

a) didaktik materiallar ustida hamkorlikda ishlash;

b) topshiriqlarni birgalikda mustaqil bajarish;

v) o'zlashtirilgan axborotlarni tahlil qilish;

g) ijodiy layoqatlarini rivojlantirish kabilar. Buning natijasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar o'zlarini qulay his qiladi, o'zlariga tashqaridan nazar tashlashga odatlanadi, o'z xatti-harakatlarini tanqidiy baholay boshlaydi. Natijada o'z kamchiliklarini aniqlashga erishadi, bir-birlarining fikrlarini tinglay boshlaydi, tengdoshlarining fikrlariga e'tibor qaratadi, ularning fikrlari bilan hisoblashish ko'nikmasini egallaydi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarni hamkorlikka o'rgatish quyidagi imkoniyatlarga ega: agar bolalar guruhdagi tengdoshlari bilan muvaffaqiyatli hamkorlik o'rnatasa, mashg'ulot jarayonida bilish operatsiyalarini samarali bajaradi; bolalar guruhdagi tengdoshlari bilan muvaffaqiyatli muloqot o'rnatganda ularning so'z boyliklari jadal tarzda ortadi; maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning ijtimoiy hamkorlikka kirishishlari natijasida muayyan bilimlarni o'zlashtirgan bolalar jamoasi hosil bo'lib, ular o'zaro muloqot jarayonida yangi

axborotlarni o'zlashtirishga tayyor bo'ladi hamda bilish operatsiyalarini birgalikda bajaradi.

Maktabga tayyorlash davrida o'quv hamkorligining quyidagi turlarini amalga oshirish mumkin: tarbiyalanuvchilar bilan tarbiyachilarning o'quv hamkorliklarini amalga oshirish; bolalarning guruhdagi tengdoshlari bilan o'quv hamkorliklarini tashkil etish; tayyorlov jarayonida bolaning o'z-o'zini tanishi va o'rganilayotgan ta'limiy materiallar bilan muloqotga kirishishini amalga oshirish kabilar.

Xorijiy tajribalarning tahlilidan kelib chiqqan holda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin: Germaniyada bola huquqlarini hurmat qilish, tarbiyachilar malakasini muntazam oshirib borishlari va ularga qo'yiladigan malaka talablarining yuqoriligi, ota-onalarning mas'uliyatini oshirish va ular bilan hamkorlikdagi ishlarning yaxshi yo'lga qo'yilganligi, "Onalar maktabi", pedagog kadrlar tayyorlash sohasidagi tajribalardan samarali foydalanish; AQSh maktabgacha ta'lim tizimidagi maktabga tayyorlov guruhlarining barcha uchun majburiyligi hamda bolalar bilimining baholanib sertifikatlashtirilishiga oid ilg'or tajribalarni tatbiq qilish; Gretsiya maktabgacha ta'lim muassasalari tomonidan bolalar taomnomalari va ta'lim-tarbiya dasturlarning oldindan ota-onalarga taqdim qilinishi, ularni muassasaga olib kelish va uylariga olib borib qo'yish uchun transportlarning ajratilganligi borasidagi ijobiy tajribalarini amaliyotda qo'llash; Yaponiyada maktabgacha ta'lim tizimiga xos bo'lgan ota-onalar bilan tarbiyachi o'rtasida kundalik axborot almashish, bolalar uchun tabaqalashtirilgan badal puli to'lash, ularni ijtimoiylashtirish, jamoaviy hayotga moslashtirish kabi jihatlardan samarali foydalanish; Koreya maktabgacha ta'lim muassasalarining bolalarni rivojlantirish, ota-onalar bilan tarbiyachilar hamkorligini yo'lga qo'yish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xorijiy tilni chuqur o'rgatish, bolalarni har tomonlama uyg'un rivojlantirish, ularga texnika xavfsizligi qoidalarini o'rgatish, tabiat bilan oshno qilishga oid tajribalarini mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tatbiq etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A'zamova M.N Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda modulli o'qitish texnologiyalari elementlaridan foydalanish "Uzluksiz ta'lim tizimida modulli o'qitish texnologiyalarini qo'llash istiqbollari: muammo va yechimlar". Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari to'plami.-Toshkent -2018.
2. F.Qodirova, M.A'zamova va b.lar " Maktabgacha pedagogika" darsligi, Toshkent-2019
3. M.A'zamova "Maktabga tayyorlov guruhlarida tarbiyalanuvchilarida do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlikni aniqlash va rivojlantirish" "Укрепление социальной работы в обеспечении благополучия детей и семей в Узбекистане" Xalqaro forum to'plami-Toshkent -2019 .48-50-B

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINING TAYYORLOV GURUHLARIDA BOLALARGA EKOLOGIK TA'LIM BERISH

Toshboyeva Mohira Mamadaminovna
Surxondaryo v. Angor t. 10-DMTT tayyorlov guruh tarbiyachisi

Annotatsiya: Ekologik ta'lim o'sib kelayotgan yoshlardan boshlash lozim. Eng avvalo biz ekologik ta'limni oila tarbiyasidan boshlashimiz kerak, keyin maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davom ettiriladi. Ushbu maqolada bolalarga ekologik tarbiya berish usullari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, ta'lim tarbiya, maktabgacha ta'lim, ekologik ta'lim, ekologik muhit, tabiat, tabiatni asrash

ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN PREPARATORY GROUPS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Annotation: Environmental education should start with young people. First of all, we should start environmental education from family education, and then continue in preschool education. This article discusses the methods of environmental education for children.

Keywords: ecology, education, preschool education, ecological education, ecological environment, nature, nature conservation

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ В ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫХ ГРУППАХ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация: Экологическое образование нужно начинать с молодежи. В первую очередь, с семейного воспитания надо начинать экологическое воспитание, а потом переходить к дошкольному образованию. В данной статье рассматриваются методы экологического воспитания детей.

Ключевые слова: экология, образование, дошкольное образование, экологическое образование, экологическая среда, природа, охрана природы.

Prezidentimiz SH.Mirziyoyev ijtimoiy ekologiya muammolarini dialektik tahlil qilar ekan, tabiat va inson o'zaro muayyan qonuniyatlar asosida munosabatda bo'lishini, bu qonuniyatlarni buzish o'nglab bo'lmas ekologik falokatlarga olib kelishini ta'kidlab, ularni milliy xavfsizlikka qarshi yashirin tahdidlardan biri sifatida baholaydi. «Buni sezmaslik, qo'l qovushtirib o'tirish – o'z-o'zini o'limga mahkum etish bilan barobardir. Afsuski, hali ko'plar ushbu muammoga beparvolik va mas'uliyatsizlik bilan munosabatda bo'lmoqdalar» deb fuqarolarning ona-tabiat, atrof-muhit uchun ekologik mas'ulligi haqida o'z so'zlarida alohida to'xtaladi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham «fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar», deb yozib qo'yilgan.

Bir qarashda tabiatga xunuk oqibatlarini oldindan o'ylamay, bilmasdan ziyon-zahmat yetkazish bilan bila turib yo'l qo'yish yoki ongli ravishda qo'l urish o'rtasida farq yo'qday tuyuladi. Lekin tabiatga bilmasdan zarar keltirgan kishi o'z hatti-harakati bilan xato ish qilib qo'yganligini payqagach, zimmasidagi mas'uliyatni his etib, o'zini to'g'ri yo'lga soladi. Tabiatga ziyon yetkazayotganini bila turib, o'z hatti-harakatini to'xtatmasdan ongli ravishda davom ettiradigan odamni esa bu ishdan qaytarish ancha mushkul. Noo'rin hatti-harakatlarning

guvohi bo'lib turganlar esa bunga ko'p vaqt to'sqinlik qilish payida bo'lsalar-da, qat'iyatsizlik namoyon qilib, o'zlarini chetga oladilar. Atrof-muhitga bilmasdan zarar yetkazgan odam uchun ekologik ta'lim zarur bo'lsa, o'zi keltirayotgan zararni bilsa ham, yo'lidan qaytmaydigan mas'uliyatsiz odamga ekologik ta'limgina emas, balki tarbiya ham lozim. Chunki birinchisi ongga bog'liq bo'lsa, ikkinchisi axloqqa borib taqaladi.

Bularning barchasi shaxs kamolotining dastlabki bosqichlarida bolalarda shaxsiy munosabatlarni hosil qilish uchun ularni atrof-muhit qadriyatlariga o'rgatish zarurligidan dalolat beradi. Uning eng muhim vositalaridan biri esa bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirish hisoblanadi.

Demak, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ekologik tushunchalarni shakllantirishning maqsadi bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirish jarayonida ijtimoiy ekologik axloq qoidalariga mos keluvchi va uning holati uchun fuqarolik mas'ulligini ta'minlovchi dastlabki ekologik bilimlar, qarash va e'tiqodlar asoslarini majmua sifatida tarkib toptirishdan iboratdir.

Yuqoridagilardan ma'lumki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish nazariy va amaliy jihatdan o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammo hisoblanadi. Albatta ushbu muammolarni ilmiy-pedagogik jihatdan ishlab chiqish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, jamiyatda yuz berayotgan ma'naviy-axloqiy yangilanishlarda inson faolligini oshirishning asosini tashkil etadi.

“E'kologiya”- atamasi yunoncha «oikos» – turar joy, yashash muhiti, uy, - «logos» – ta'limot, degan ma'noni bildiradi. Ekologiya - tirik mavjudotlarning yashash sharoiti va tevarak atrofidagi muhit bilan o'zaro munosabatlari hamda shu asosda yuzaga keladigan qonuniyatlarni o'rganadigan soha. 1866 yilda nemis biolog o'z ilmiy asarida birinchi bo'lib «Ekologiya» atamasini fanga kiritib, uning ma'nosini tirik organizmlarning o'zaro va ularning yashash muhiti bilan bog'liqligini o'rganuvchi ta'limot sifatida ifodalaydi.

Atrof tabiiy muhitni ifloslantirish, tabiiy resurslarni ishdan chiqarish, ekotizimdagi ekologik aloqalarni buzish global muammo bo'lib qoldi. Agar

insoniyat hozirgi taraqqiyot yo`lidan borishni davom ettirsa uning halokati ikki-uch avlod yashab o`tgandan so`ng yuz berishi ehtimoldan xoli emas.

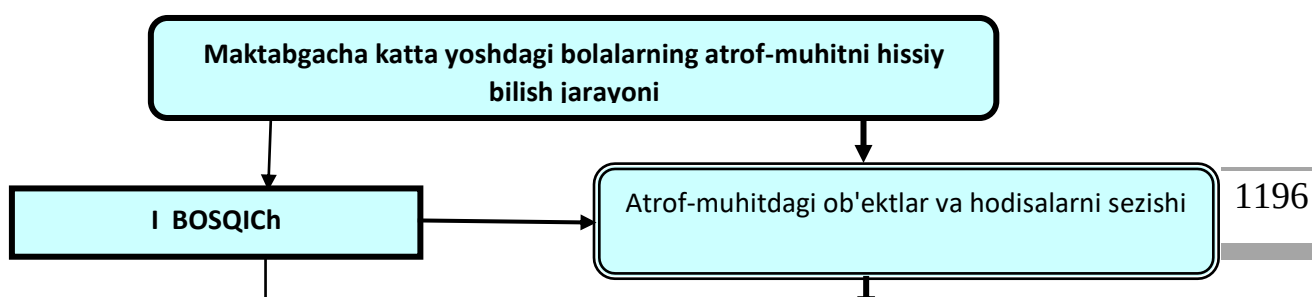
Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo`lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko`p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bog`liqdir.

Ma'lumotlar shundan dalolat beradiki, tabiat bilan jamiyat bir-biri bilan o`zaro uzviy aloqa, chambarchas bog`liqlikda bo`ladi. Bu uzviylik, o`zaro ta'sir tabiatning umumiy qonuniyatlariga mos kelishi, o`zaro teng muvozanatda bo`lishlikni talab etadi. Aks holda bu muvozanatning buzulishi salbiy holatlarni keltirib chiqarib, tirik mavjudotning yashashiga xavf soladi. Shu sababdan, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo`lish, undan oqilona foydalanish, uni muhofaza etish lozimdir.

Ana shu asosdan kelib chiqib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshdagi bolalarni tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ona tabiatni sevish va uni asrash, tabiiy manbalar bitmas-tuganmasligi haqidagi fikr xato ekanligini anglab yetishlari lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tabiat to`g`risida, o`zi yashab turgan joyi, tabiat boyliklari haqida yaxshi tasavvurga ega bo`lishi kerak. Tabiatni o`zgartirish kishilarning mehnat faoliyati bilan bog`liq ekanligini ilk yoshlardan boshlab, ular ongiga singdirishni talab etadi.

Ma'lumki, bola shaxsi o`zaro va bioijtimoiy munosabatlar tizimida tarkib topadi. Bu munosabatlarni keltirib chiqaradigan asosiy manba – bolaning hissiy bilish jarayoni va o`yin faoliyatidir. Demak, bola shaxsiga xos bo`lgan barcha psixologik holat va jarayonlar ijtimoiy hayot hamda atrof-muhit ta'sirida vujudga keladi. Bola o`z faoliyati jarayonida o`zini o`rab turgan tabiiy va antropogen narsalar va hodisalar mohiyatini bilib oladi.

Bolaning atrof-muhitni hissiy bilish jarayoni o'z mohiyati va xususiyati jihatidan bir-biridan shartli farq qiluvchi uch bosqichdan iborat bo'ladi (1-rasm). Bola o'zini o'rab turgan atrof-muhit va tabiatning muayyan xossalarini: havoning issiq-sovuqligini terisi bilan, suyuqliklarning ta'mini tili bilan, havodagi hidni burni bilan, tabiatdagi xilma-xil ob'ektlarning rangini ko'zi bilan, tovushlarni qulog'i bilan sezib, ya'ni mazkur xossalar bolaning besh turli sezgisiga ta'sir etib, shu a'zolarida joylashgan asab hujayralari orqali bosh miyasiga borib yetib, natijada miyada tabiatning ayrim xossalari to'g'risida bilim paydo bo'ladi, ularning ko'rinishlari, qiyofalari, tasvirlari, manzaralari vujudga keladi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ma'rifatni samarali amalga oshirish, bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat asoslarini shakllantirish pedagogika fani va amaliyotidagi eng dolzarb muammolardan biriga aylangan. Zero, tabiatga muhabbat, unga mas'ullik tuyg'usi - juda keng qamrovli va murakkab psixologik-pedagogik tushunchalardir. Ular yuksak ruhiy va aqliy qatlamlarni o'z ichiga oladigan yaxlit bir butunlikni tashkil etadi. Bunday tuyg'uni tarbiyalash ishini ilk bolalik yoshidan boshlash kerakligi uchun mazkur muammo o'ta dolzarb sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish metodlari G`G` Uzluksiz ta`lim.- T., 2014, 5 son. - 92-97-b.
2. Umarova M. Ekologik ta'lim – Tarbiyada bolalar bog'chasining oila bilan hamkorligi. G`G` Xalq ta'limi.- T., 2014, 5- son. - 59-62-b.
3. Umarova M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatni shakllantirish. G`G` Pedagogik ta'lim. – T., 2016, 5-son. – 12-14-b.
4. Umarova M. Tabiatga mas'ullikni o'zimizdan boshlaylik G`G` «Pedagogik ta'limni takomillashtirish muammolari» respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. - T., TDPU, 2016. - 114-116-betlar.

5. Umarova M. Bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish. Metodik qo'llanma. – T., "ART Press", 2018. – 95 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MEHNATINING MAZMUNI

Toshtemirova Bahoroy Ahmadovna
Surxondaryo viloyati Denov t. 9-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Mehnat har bir yosh guruhidagi bolalarning o'ziga hos xususiyatlarini e'tiborga olib tashkil etiladi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, bolalar mehnati, tarbiyachi, mehnat tarbiyasi

THE CONTENT OF THE WORK OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: Work is organized taking into account the specific characteristics of children of each age group. This article talks about the work of preschool children.

Key words: preschool age, child labor, educator, labor education

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: Работа организована с учетом индивидуальных особенностей детей каждой возрастной группы. В данной статье рассказывается о работе детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольный возраст, детский труд, воспитатель, трудовое воспитание.

Insonning psixik rivojlanishi, uning shaxs sifatida shakllanishi o'zini o'zi anglashining ya'ni o'zini jismoniy, ma'naviy hamda ijtimoiy mavjudot sifatida anglashning qapop topishi bilan bog'liq.

O'zini- o'zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o'ziga xos tarzda kechadi. O'zini-o'zi anglashi bolaning o'z hohishlari va umuman, faoliyati motivlarini anglashi bilan bogliq bo'ladi. O'z faoliyatining motivlarini anglashi, bolaga o'zini-o'zi anglashning keyingi bosqichiga o'tishga, ya'ni o'z harakatlarini ajrata olishga yordam beradi.

Har tomonlama yetuk, barkamol avlodni yetishtirishda mehnat tarbiyasining o'rni beqiyosdir. Insonning kundalik turmush tarzi mehnat va faoliyat bilan bog'liqdir. Shu sababli, mehnat butun moddiy va ma'naviy boyliklarning ijtimoiy

taraqqiyotining negizidir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. Shuningdek, bolaning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulg'ayish omili hamdir. Muntazam qilingan mehnat jarayonidagina bola o'z aqlini, irodasini, hissiyotini, xarakterini rivojlantirishi mumkin.

Mehnat har bir yosh guruhidagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib tashkil etiladi, unga to'g'ri rahbarlik qilgandagina yetarli natijaga erishish mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar mehnatining o'ziga xos tomonlari ko'pgina olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda keng o'rganilib chiqilgan.

Bolalar mehnatining muhim belgisi uning ma'lum maqsadga qaratilganligidir. Kichik bog'cha yoshdagi bolalarning mehnati biror jarayonga oid harakat bo'lib, u faqat kattalarning rahbarligi natijasidagina amalga oshirilishi mumkin.

Bola kubiklarni bir joydan ikkinchi joyga, mashinadan stolga, stoldan-mashinaga ko'chiradi. Tarbiyachi boshqa stol ustidagi kubiklarni ajratib, uni mashinada shkafga olib borish kerakligini aytadi. Bola kubiklarni mashinasida shkafga tashiy boshlaydi va tartibli qilib joylab qo'ya boshlaydi. «qatnov» bir necha marta takrorlanib barcha kubiklar joyiga yig'ishtirib qo'yiladi. Bolalar faoliyatida maqsad paydo bo'ladi. Keyingi galda bolaning o'zi o'ynayotgan o'rtoqlariga o'ynab bo'lgandan keyin o'yinchoqlarini mashinada joyiga olib borib qo'yishni aytadi.

Katta guruh bolalarida mustaqil maqsad qo'yish qobiliyati moddiy samara beradigan mehnat turlarida muvaffaqiyatli rivojlanadi: gulzorda, ekinzorda ishlash, o'yinchoqlar yasash va boshqalar.

Faoliyatni rejalashtirish mehnat tarbiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bolalarni kuzatish ular faoliyatining tartibsiz rejasiz ekanligini ko'rsatadi. Bolalar bunday harakatlar orqali biror natijaga erishish uchun juda ko'p vaqt va kuch sarflaydilar, shu bilan bir vaqtda o'z ishlaridan qoniqmaydilar. Tarbiyachi bolalarni o'z faoliyatlarini tahliliy rejalashtirib olishlariga o'rgatishi va ular faoliyatiga rahbarlik qilishi lozim.

Bog'cha yoshidagi bolalarning ishiga baho berib borish ularda mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. Bolalar kuchlari yetadigan ishlarni bajarayotganlarida ko'p xatolarga yo'l qo'yishlari turgan gap. Lekin bunda bolalarni mehnatga jalb qilmaslik kerak, bolalarning bajaradigan ishlarini kattalarning o'zlari bir pasda qilib qo'yishlari mumkin degan ma'no kelib chiqadi. Sharq xalqida bir maqol bor: "Bolaga ish buyur, ketidan o'zing yugur". Bu juda to'g'ri, hayotiy gap. Bolalarga biron yumush buyurilganda, uni qanday bajarayotganliklaridan ko'z-quloq bo'lib turish kerak, degan ma'noni bildiradi. Bolalarda xususan, kichik yoshdagi bog'cha bolalarida hali mehnat malakalari yo'q, qo'l muskullari yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Ana shuning uchun bolalar qasddan yoki anqovliklaridan - emas balki eplay olmasliklaridan biron narsani tushirib sindirib yuborishlari mumkin. Ana shunday "falokat" yuz bergan paytda bolani "anqov, ko'zingga qarasang bo'lmaydimi" deb urishish yoki koyish yaramaydi. Buning o'rniga bolaga shu mehnatni qanday qilib bajarishni ko'rsatib berish lozim. Bog'cha yoshidagi bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda ularni inoq jamoaga uyushtirish katta ahamiyatga egadir. Jamoa bo'lib mehnat qilishda tarbiyachi har bir bolaga ma'lum bir mehnatni bajarishni buyuradi. Ana shu tariqa bolalar jips jamoa bo'lib mehnat faoliyati bilan shug'ullanadilar. Masalan, katta guruh bolalari jamoa bo'lib navbatchilik qiladilar. Bunda bir bola stolga dasturxon yozib chiqsa, ikkinchisi qoshiq va vilkalarni qo'yib chiqadi, uchinchi bola esa stulchalarni qo'yib chiqsa, to'rtinchi bola stolga nonlarni qo'yib chiqishi mumkin. Bog'chada navbatchilikka o'rgangan bolalar oilada ham yordamlashadigan bo'ladilar. Umuman, o'rta va katta yoshdagi bog'cha bolalariga oilada kuchlari yetadigan mehnat topshiriqlarini berish kerak. Bu ularni mehnatsevarlikka tarbiyalashda va ularda ayrim mehnat malakalari hosil bo'lishi uchun juda katta imkoniyatlar yaratadi. Ijtimoiy foydali mehnatda ishtirok etmagan bolani keyinchalik mehnatga jalb qilish juda qiyin bo'ladi. Bog'chada bolalar jalb qilinadigan mehnat faoliyatining turi juda xilma-xildir. Masalan, tabiat burchagidagi jonivor yoki o'simliklarni parvarish qilish, bog'cha hovlisida ishlash, oshxonada va guruhda navbatchilik qilish, kichkintoylarni kiyintirishga yordam

berish

va

boshqalar.

Shuni ham aytib o'tish kerakki, kichik yoshdagi bog'cha bolalari o'zlarining mehnat faoliyatlarini hali yo'lga qo'ya olmaydilar. Shuning uchun ular mehnatning juda sodda turlari bilan, ya'ni o'simliklarga suv qo'yish, baliqlarga ovqat berish, hovliga suv sepish va shu kabilar bilan shug'ullanadilar.

O'rta va katta guruh bolalari mehnat faoliyatini o'yindan batamom farqlab unga nisbatan jiddiy munosabatda bo'la boshlaydilar. Ular mehnatdan kelib chiqadigan natijani, ya'ni mehnatning ijtimoiy mohiyatini, kim uchun, nima uchun mehnat qilish lozimligini tushunadilar. Ular kattalarning oiladagi uy-ro'zgor ishlariga zo'r ishtiyoq bilan yondashadilar, kichkintoylar uchun qog'ozdan, kartondan, faner va plastilindan turli o'yinchoqlar yasaydilar. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilingan mehnat faoliyati bolalarning har tomonlama ya'ni ham jismoniy, ham psixik, ham estetik, ham axloqiy tomondan barkamol rivojlanishlariga juda katta ta'sir qiladi. Bog'cha bolalari biron o'yin, ta'lim yoki mehnat faoliyatlari bilan mashg'ul bo'lar ekanlar, ular harakatlarining asosida ma'lum motivlar, ya'ni ularni harakatga soluvchi mayllar yotadi. Kichik bog'cha yoshidagi bolalarning xatti harakatlari ko'proq shu xatti-harakatlar amalga oshirilayotgan sharoitga bog'liq bo'ladi. Ular xatti-harakat motivlarini anglab ham yetmaydilar. Shuning uchun ko'pincha o'zlariga mutlaqo hisobot bermay ma'lum bir vaziyatda u yoki bu xatti-harakatni amalga oshira boshlaydilar.

Shunday qilib, butun bog'cha yoshi davrida mehnat va o'yin o'zaro bog'liq holda kechadi, biroq har qanday holda ham bolalar mehnatini o'yinga aylantirish, ularning farqini yoqqa chiqarish noto'g'ri bo'lar edi. Tarbiyachilar va ota-onalar ta'sirida asta-sekin bolalar mehnati o'z vazifasi, mazmuni, metodi va tashkil etilishi bilan mustaqil faoliyat sifatida ajratib boriladi.

Mehnatda uning beradigan samarasi faoliyatning majburiy, tarkibiy qismi hisoblanadi. Ammo bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishda mehnat natijasiga bolalarda mehnatga havas hissini tarbiyalash uchun yordam beradigan pedagogik omil deb qarash kerak.

Mehnatda natijaga erishishda mehnat malakalarini shakllantirishda pedagogning va bolalar o'rtoqlarining bahosi va o'ziga-o'zi baho berishi katta ahamiyatga ega. Bolalar yasagan buyumlar o'yin va mashg'ulotlarda qo'llanilsa, ular o'zlari yasayotgan buyumlar yanada sifatli bo'lishiga intiladilar. Maktabgacha tarbiya yoshi davrida bolalarning yoshi ulgayishi bilan mehnat sabablari ham o'zgarib boradi. Lekin biron ishni mustaqil bajarganlaridagina o'z mehnatlari boshqalar uchun foydali ekanligini ongli ravishda bilib oladilar.

Masalan, onalar va buvilar uchun 8 martga sovg'a tayyorlash, kichik guruh bolalari maydonchasini yig'ishtirishga yordamlashish, yirtilgan kitoblarini yamab berish konsert va teatr qo'yib berish va boshqalar bolalarda mehnatning muayyan natijasiga intilish uyg'otadi, faoliyatning ijtimoiy sabablarini anglatib, mehnatga havasini, ishni bajarishda bolalarning o'z oldilariga qo'yadigan talablarini oshiradi.

Bola mehnatning ahamiyati va madaniyatini tushunib yetish uchun pedagog kattalarning mehnati, bolalarning o'zlari bajaradigan mehnat turlarini kuzatish yuzasidan tabiatga sayr uyushtiradi. Bolalarning har xil mehnat jarayonida ishtirok etishi, kattalar mehnati bilan tanishtirish ularning tevarak atrofdagi hayot, kishilarning o'zaro munosabatlari to'g'risida narsalar va ularning hususiyatlari, materiallarga ishlov berish usullari, qurilmalar va asboblari to'g'risida muayyan taassurotlarga ega bo'lishlariga yordam beradi.

Mehnat bolalardan diqqat, o'tkir zehn, topqirlik, ijodkorlik qobiliyatlarini egallashni talab etadi. Mehnat jarayonida bolalar ayrim ish turlarini (bir- varaq qog'ozni buklash, biror bir shaklni andozaga qarab qirqish, kerakli uzunlikni o'lchash kabi harakatlarni) anglatuvchi bir qancha tushuncha va atamalardan foydalanishga, bajarilgan ishdagi izchillikni berishga to'g'ri keladi. Bu bola nutqini yangi so'zlar bilan boyitadi, fikrlashi, dunyoqarashini shakllantirishga imkon beradi. Mehnat har bir yosh guruhidagi bolalarning o'ziga xos hususiyatlarni hisobga olgan, unga to'g'ri nazorat yoki rahbarlik qilgandagina ijobiy natija berishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolani o'ziga o'zi xizmat qilishidan tashqari uy uchun foydali bo'lgan mehnatga ham o'rgatish kerak. Bola ota-onalar rahbarligida o'z

yoshiga. kuchiga yarasha asta-sekin oddiy, yengil, ammo foydali mehnatni bajarishni o'rganadi. Bunda, birinchi navbatda, oiladagi kattalarning shaxsiy namunasining ahamiyati katta.

Ikki yashar o'g'ilchasining uy mehnatida yordam berishini bilgan dadasi tashqaridan kirib, jo'rttaga hamma eshitsin deb, baland ovoz bilan o'choqqa olov yoqish uchun o'tin olib kelish kerak ekanligini aytadi. Buni eshitgan o'g'li kattalarga imo-ishora bilan murojaat qilib, o'zi o'tirgan bolalar stulidan pastga tushirib qo'yishlarini iltimos qiladi va stuldan tushib katta qadamlar bilan tashqariga chiqib ketadi. U jiddiy tus bilan bitta tarashani ko'tarib kelib, o'choq oldiga qo'yadi va yengil nafas olib, qo'lini-qo'lga artadi, hammaga bir nazar tashlab chiqadi, kattalarning «barakalla» sini eshitib, ishini davom qildirishga ketadi.

Bu bolaning o'ziga ishonchini orttiradi, kuchiga kuch qo'shadi, uni ilhomlantiradi.

Ba'zi bir mehnatsevar, serg'ayrat ota-onalar o'g'li yoki qizi qo'lidan ish kelmaydigan no'noq, mehnatdan o'zini olib qochadigan ishyoqmas bo'lib o'sayotganini ko'rib hayron bo'ladilar. "Bu kimga o'xshadi ekan?" deb ajablanadilar. Holbuki, farzandining uquvsiz yoki yalqov bo'lishiga ota-ona ham sababchi bo'ladi. "Hali bu yosh, suyagi qotgani yo'q. Ish bo'lsa qochib ketmas, katta bo'lganda qilar", deb uni avaylaydilar. Bu xunuk oqibatlarga olib kelishi tabiiydir. Bolani yoshligidan boshlab mehnatga o'rgatib borish muhimdir.

Bolalar mehnatining muhim belgisi uning ma'lum maqsadga qaratilganligidir. Kichik bog'cha yoshidagi bolalarning mehnati biror jarayonga oid harakat bo'lib, u faqat kattalarning rahbarligi natijasidagina amalga oshirilishi mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshi davrining o'ziga xos tomonlaridan biri bolalar mehnatining o'yin bilan bog'liqligidir. O'yin jarayonidagi biror harakat doimo biror mehnat jarayonini aks ettirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Ikkinchi tomondan, mehnat jarayonini bajarishda uni o'yin shakliga aylantirishadi. Shu bilan birga o'zining xususiyati, mazmuni, yuzaga kelish sababiga ko'ra mehnat va o'yin bir-biridan farq qiladi. Mehnatga maqsad qo'yiladi, uni amalga oshirish, natijaga erishish uchun shart-sharoit yaratiladi, vositalar izlab topiladi. O'yinda esa bolalar kattalarning mehnat faoliyatiga taqlid qiladi. O'yinda mehnat singari biror aniq

natijaga erishilmaydi, ammo u mehnat singari bolalarga quvonch bag'ishlaydi, ular o'zlarida qoniqish hissini seza-dilar. Kichik bog'cha yoshidagi bolalar mehnatining asosiy turi o'z-o'ziga xizmatdir. Bu kichik bolalar uchun ancha mashaqqatli ish. Shuning uchun bu yoshdagi bolalarni mehnatning bu turiga o'rgatishda ko'pincha o'yin vaziyatlaridan foydalaniladi. Avvaliga bolalar o'yin obrazi orqali mehnatga o'rgatiladi. Shu orqali bolalar ishonch bilan harakat qilishni o'rganadilar. Asta-sekin bu yoshdagi bolalarda o'z-o'ziga xizmat qilish ko'nikma, malakalari shakllanib boradi. Bog'cha yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishiga ko'ra bu davrni uch qismga ajratish mumkin: Birinchi davr—bu 3–4 yosh oralig'ida bo'lib, bola emotsional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'liqdir. Ikkinchi davr—bu 4–5 yoshni tashkil qilib axloqiy o'z – o'zini boshqarish. Uchinchi davr esa shaxsiy ishchanlik va tadbirkorlik xususiyatining shakllanishi bilan xarakterlanadi. Axloqiy tushunchalar manbai bo'lib ularning ta'lim – tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan kattalar, shuningdek, tengdoshlari ham bo'lishi mumkin. Axloqiy tajribalar asosan muloqot, kuzatish, taqlid qilish jarayonida, shu bilan birga kattalarning, ayniqsa onalarning maqtovi va tanqidlari orqali o'tadi va mustahkamlanadi. Bola doimo baho, ayniqsa maqtov olishga harakat qiladi. Bu baho va maqtovlarning bola shaxsidagi muvaffaqiyatga erishishga harakat xususiyatining rivojlanishida, shuningdek, uning shaxsiy hayoti, hamda kasb tanlashida ahamiyati juda katta.

Bog'cha yoshidagi davrda bolalarda muloqotning yangi motivlari yuzaga keladi. U shaxsiy va ishbilarmonlik motivlaridir. Shaxsiy muloqot motivlari bu –bolaning tashvishga solayotgan ichki muammolari bilan bog'liq, ishbilarmonlik motivlari esa u yoki bu ishni bajarish bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Bu motivlarga asta – sekinlik bilan bilim, ko'nikma va malakalarni egalash bilan bog'liq bo'lgan o'qish motivlari qo'yiladi. Bu motivlar ilk bolalik davridan boshlanib yuzaga keladigan bolalarning tabiiy qiziquvchanligi o'rnida paydo bo'ladi. O'zini ko'rsatish motivlari ham bu yoshda yaqqol namoyon bo'ladi. Bu motiv asosan bolalarning

syujetli – rolli o‘yinlarda asosiy rolni egallashga boshqalar ustidan rahbarlik qilishga, musobaqaga kirishishga qo‘rqmasligida, nima bo‘lganida ham yutishga harakat qilishlarida ko‘rinadi. Maktabgacha yosh davri bolalari uchun kattalar beradigan baholari juda muhim. Bog‘cha yoshining oxirlariga kelib, ko‘pchilik bolalarda aniq bir axloqiy qarashlar tarkib topadi, shuningdek, odamlarga munosabat bilan bog‘liq bo‘lgan shaxsiy sifatlar ham shakllanadi. Kishilarga nisbatan diqqatli, mehribon bo‘lish xususiyatidir. Katta yoshdagi bolalar ko‘p hollarda o‘z xatti – harakatlari sababini tushuntirib bera oladilar. . Hayot va kuzatishlar shunday xulosaga olib keldiki, bolaning yosh xususiyatlarini e‘tiborga olib, ishni bajarish jarayonida tez-tez dalda berib turmoq kerak. Bola ishni sekin bajarsa, uni shoshiltirmaslik agarda ish bajarishda qo‘pol harakatlar qilsa, unga ta’na qilmaslik kerak. Ba’zan shunday hollarni ham uchratamizki, bola bironta ishni noma’qul qilsa, ayrim ota-onalar buni bolaga har doim eslatib, uning ish bajara olmasligini ta’na qilib, kamsitib, bolani ishdan sovutadilar.

Bolalarni ***mehnatni sevish ruhida tarbiyalash*** - butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. Shu boisdan yosh avlodni mehnatga to‘g‘ri munosabatda bo‘lish ruhida tarbiyalash barcha ta’lim-tarbiya muassasalari faoliyatining asosiy negizi bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nishonova Z, Alimova G. Bolalar psixologiyasi va o‘qitish metodikasi. T., 2007 y.
2. Nishonova Z.T. «Bolalar psixologiyasi» o‘quv qo‘llanma. – T., 2006 y.
3. Norbosheva M. Bolalar Psixologiyasi. T., 2002 yil
4. Xasanboyeva O.U «Maktabgacha ta’lim pedagogika». T., «Ilm ziyo» 2006.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNI BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRIDA FAOLIYAT MARKAZLAR VA TADQIQOTLI TAJRIBALARNING AHAMIYATI

Xidirova Soxiba Abdumalikovna
Surxondaryo viloyati Termiz shahar
24-MTT tarbiyachisi

Annotatsiya : Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta'minlashning asosiy vazifalari, maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlarning samaradorligini ta'minlashda pedagog-tarbiyachilarning kasbiy mahorati, boshqaruvchilik salohiyati alohida ahamiyatga egaligi, bo'lajak pedagog-tarbiyachilarga g'oyaviy-siyosiy bilimlarni taqdim etish jarayonida kasbiy kompetentsiyalarning shakllanishiga erishish talab qilinishi to'g'risida yoritilgan.

Kalit so'zlar : pedagogik jarayon samaradorligi, maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlar, samaradorlikni ta'minlash, kasbiy mahorat, boshqaruvchilik salohiyati .

XXI asrda yashayotgan yosh avlodni ulkan o'zgarishlar kutmoqda. Turmushning barcha sohalarida o'zgarishlar, rivojlanishlar kuzatilmoqda. Texnologik rivojlanish davrida zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar bolalarga puxta va uzluksiz ta'lim berishni talab etadi. Bolalarni kelgusida ular oldidi chiqadigan muammolarni hal etishga tayyorlab borish zarurligini ko'rsatadi. Buning uchun butun hayotlari davomida tinimsiz o'qib o'rgaishga odatlantirish, savollariga amali tajribalar orqali javob olishga o'rgatib boriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama maktab ta'limiga tayyorlashda aqliy jihatdan tarbiyalash muhum o'rin tutadi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida 6-7 yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy kompetentsiyalari: jismoniy rivojlanish, ijtimoiy – hissiy rivojlanish, nutq, muloqat, o'qish va yozish malakalari, bilish jarayoni rivojlanishi, ijodiy rivojlanish kabilar nazarda tutilgan. Bilish kompetentsiyasi-atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma va malaka, qadriyatlarni o'quv-amaliy

vazifalarni hal ettish uchun foydalanishdir. Aqliy tafakkuri rivojlangan bolalarda maktab dasturlarini o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. Buning uchun bolani eng kichik yoshidan e'tibor qaratish, bola rivojlanishida bilish jarayonlarini rivojlanishi uchun zarur faoliyat markazlarini va shart-sharoitlarni yaratib berishni talab etadi. Bilish jarayoni o'z navbatida intellektual-bilish malakalari, elementar matematik malakalar, tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

Bolalar tug'ma tadqiqotchi, o'zlarini o'rab olgan muhit to'g'risida faol ma'lumot yig'uvchi hisoblanadi. Ular o'z duyolarini kuzatish va tajriba o'tkazish yordamida anglashga harakat qiladilar. Bolalardagi tabiiy qiziquvchanlik ma'lumot to'plash faoliyatiga aylanadi.

Bolalarda uch oylikdan boshlab manipulyatsiya davri boshlanadi. Manipulyatsiya –bir yoki har ikkala qo'lning ma'lum bir vazifalarni bajarish maqsadida harakatlantirishdir. Bu davrda bola atrofdagi narsalarni paypaslab ko'rish orqali idrok eta boshlaydi. Muhtni qo'llari va og'zi bilan o'rganadi. Predmetlarni bir-biriga urib undan chiqqan ovozga quloq soladi. O'zini qiziqtirgan predmetlarga qarab intiladi va o'z xoxishlarini qondirishga harakat qiladi. Mana shu davrni e'tibordan chetda qoldirmay mas'uliyat bilan tashkil etish, bolani yoshiga mos intellektual o'yinchoqli predmetlar bilan ta'minlashni talab etadi. Manipulyativ materiallar ilk yoshdagi bolaning sensomotorikasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Sekin asta bolaning yoshi o'sib borishi natijasida ular haqidagi bilimlari kengayib boradi.

Manipulyativ materiallar deb stol ustida olib boriladigan faoliyatda qo'llaniladigan mayda predmetlarga aytiladi. Bu materiallarulardan nimadir yasalishi, nimanidir yig'ilishini ko'zda tutadi va bu jarayonda qo'llari va ko'rishni muvofiqlashtirishni talab etadi. Misol uchun qirqma rasmlar-boshqotirmalar, buslar, loto va lego konstruktorlari ham ulani nimagadir kirgazish, qo'yish, o'tkazishni talab etadi. Buning natijasida bolada ularni tajribadan o'tkazadi natijada, tafakkurning tahlil qilish, umumlashtirish, hulosa chiqarish kabi jihatlari rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun shunday muhtni yaratishda kichik tajriba va kichik tadqiqotlar burchagi jihozlanadi. Buning uchun atrofdagi, turmushdagi materiallardan unumli foydalanish mumkin. Qiziqarli materiallar bolalarga ko'rish va sinovdan o'tkazish imkonini beradi. Unda Tugmala, shisha probkasi, suv chivanoqlari, toshchalardan, tabiat materiallaridan, suv, qumlardan, po'stloq, urug'lar, mo'yna, gazlama, turmushdagi buraluvchi, bo'lunuvchi, yaxlitlauvchi jihozlardan foydalaniladi. Yog'och bo'laklari va rezina lentalar sanoq ishlari bajarish uchun foydalidir. Bunday jihozlar bolaning intellektal rivojlanishiga sonlarni identifikatsiyalanishini ko'zda tutuvchi topshiriqlarga qaraganda ancha samarali hisoblanadi. Lekin bu jihozlarni tanlashda bola yoshi hisobga olinishi zarur.

Maktabgacha katta yoshdagi bola uchun rivojlantiruvchi muhitni shunday jihozlash kerakki bola mustaqil ravishda taqdim etilgan predmetlardan foydalanib tadqiqot orqali yechimi talab etilayotgan muammoni yechadi va tajribalarini umumlashtirib hulosalar chiqarish imkoni bo'lsin. Predmetlar bilan ishlash orqali kuzatish, taqqoslash, tasniflash, gipotezlarni oldinga surish va muhokama qilish imkoniga ega bo'lsin.

Yosh bolalarni kattalar bilan tadqiqot jarayonida bevosita ishtirok etishi juda muhim. Bolalar tadqiqotlarda qatnashib biror narsani eritish, cho'ktirish, suv sathiga chiqarish kabi tajribalarni bajarishi orqali uning xususiyatlarini bilib oladi. Buning natijasida kuzatish, qiyoslash, tavsiflash, oldindan bilish, xabardor bo'lish kabi bilimlarga ega bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi 4-5 yoshli bolalar bilan rivojlantiruvchi markazlarda buyumlarni qizdirish va uning natijalari, magnetizim, uning tasiri natijasida bajariladigan harakatlar tadqiq qilinadi. Magnitlarning tortishishi va magnit maydoni, itarish kuchi hosil qilishi haqidagi tasavvurlar bolalarning ilmiy ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Magnitlar, metal qirindilari va metaldan yasalgan boshqa predmetlar ustida tajribalar o'tkazish, kuzatish, qiyoslash, oldindan aytish va axborot berish qobiliyatlarini shakllanishiga yordam beradi. Temir qirindilari qutichalarga solinib, mahkamlanadi va metal qirindilarining magnit maydoni ta'siridagi harakatlari

kuzatiladi. Lekin bu tajribalar paytida bolalarning hayot xavfsizligi ta'minlanishi zarur.

Ko'pchilik kichik bolalar suvni yaxshi ko'radilar. Bolalarga o'zlari yaxshi ko'radigan suv haqidagi tasavvurlarini boyitish maqsadida toza plastik konteynerlardan foydalanib eng sodda tajribalarni o'tkaziladi. Masalan, suvga turli ranglarni aralashtirish va hosil bo'lgan natijalarni ko'rib chiqish. Suvga sut, sharbat, asal kabilar yaxshi aralashadi. Bu natijani shaffaf konteynerlar orqali kuzatish mumkin. Bolalardan yana qanday suyuqliklarni aralashtirishni xoxlashlari so'raladi. O'simliklar hayoti uchun suvning zarurligini sug'orilgan va sug'orilmagan o'simliklarni kuzatish orqali yoki tuproqqa ekilgan urug'larga suv quyish va suv quymasdan natijalarini kuzatish orqali suvning hayotdagi zarurati haqida hulosalar chiqarishga o'rgatiladi. Suvning bug'lanishi, muzlashi va erib qayta suv holiga kelishini xonadagi tajribalar orqali bilib oladilar. Suv bilan o'tkaziladigan tajribalarda varonkalar, qoshiqlar, quvurchalar, elakchalar, cho'tkalar, suvda suzuvchi materiallar va suvda cho'kuvchi metal materiallardan foydalanib suzuvchi va cho'kuvchi materiallar bilan tajribalar o'tkazish mumkin. Ayrim materiallarni suvni shimib olish jarayonini kuzatish uchun har xil turdagi qog'ozlardan, gazlamalardan va boshqa materiallardan foydalaniladi. Asta sekin bolalar suvning fizik xossalari haqidagi tajribalari boyib boradi. Buning natijasida esa fan bir vaqtning o'zida ham natija, ham jarayon sifatida namoyon bo'lib, ikkiyoqlama xususiyat kasb etadi. Bolalarda moddiy va tabiiy olam to'g'risidagi jamlangan bilimlar tizimi shakllanadi. Jarayon sifatida esa- tadqiqotlar, kuzatishlar, tajribalar tabiat hodisalarini va undagi qonuniyatlarni bilib olishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. Toshkent 2018 yil

2. O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini joriy etish bo'yicha trenerlar uchun qo'llanma. Toshkent 2019 yil
3. X.Axmedova. D.Raximova. Bolalarga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini tashkil etish. Qo'llanma. Toshkent 2012 yil

TAFAKKUR MUAMMOSI VA UNING YOSH DAVRLARIDA RIVOJLANISHI

Xudoyqulova Shaxnoza Baxtiyorovna
Surxondaryo v. Denov tuman. 21-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Bolalar tafakkurining o'sishida nutqning roli juda katta. Chunki tafakkur nutq vositasi bilan amalga oshiriladi. Nutqi bor odamda so'zlar vositasi tafakkur bo'lmaydi. Tafakkurning realligi nutqda ko'rinadi. Bolalar atroflaridagi turli – tuman narsa va hodisalarning nomlarini bilib olganlaridan so'ng asta – sekin ularni umumlashtiradigan bo'ladi.

Kalit so'zlar: tafakkur, psixik jarayonlar, bola tafakkuri, bilish, inson ongi, nutq vositasi, mashg'ulot

Tafakkur - inson ongining bilish ob'ektlari hisoblanmish narsa va xodisalar o'rtasida murakkab, har tomonlama aloqalarning bo'lishini ta'minlovchi umumlashgan va mavhumlashgan aks ettirish shaklidir. Tafakkur ham boshqa psixik jarayonlar kabi bolalarda yoshligidan boshlab taraqqiy eta boshlaydi.

Bola tug'ilishidanoq tafakkur qilish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Ayrim olimlar bola tafakkurini maymun tafakkuriga o'xshatadilar psixologlarning maymun tafakkuri haqidagi nazariyasi haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Bola tug'ilishi bilan insondir, u insonlar jamiyatida yashaydi, insonlar bilan munosabatda bo'ladi, ularning ta'sirida o'sadi. Bola tafakkuri avval boshdan inson tafakkuridir. Boladagi tafakkur asta sekinlik bilan, bilimli va tajribani ortishi, yashash sharoiti va oladigan ta'lim – tarbiyasining ta'siri ostida o'sib boradi. Bola dastlab tashqi olamni va uydagi narsalarni sezish, idrok qilish orqaligina bilib oladi.

Bola asta sekin yoshi orta borgan sayin narsalar o'rtasidagi o'xshashlik tomonlarini payqay boshlaydi, so'ngra o'xshash narsalarni umumlashtiradi. Masalan: 6 – 7 oylik bola yolg'iz qolgan paytida stol oldiga emaklab kelib, dasturxonni tortib o'ziga kerakli narsani oladi, so'ngra krovatni oldiga borib xuddi shunday yo'l bilan choyshab yoki odeyalni tortib oladi.

Kichik yoshdagi bolalarning tafakkur stixiyali emas, balki kattalarning rahbarligida rivojlanadi.

Bolalar kattalar yordamida insoniyat yordamida yaratilgan bilim va tushunchalarni egallab oladilar. Bolalarda tafakkur 1 yoshga to'lgandan so'ng namoyon bo'la boshlaydi. 1 yoshdan oshib tili chiqqach o'ziga yaqin narsalarning nima uchun kerakligini tushunadigan bo'lib oladi. 2 yoshli bola tafakkurining eng ko'zga tashlangan xususiyati, ular analiz qilishi va umumlashtirishi. Bu yoshdagi bolalar idrok qilayotgan narsalarni aks ettira olmaydi. Shuning uchun narsalarni umumlashtirganda ko'zga tashlanib turgan tashqi belgilarga asoslanadi. Masalan: 1,5 yoshli bola olmani, koptokni, yumaloq sharni umumlashtirib “olma” deydi.

Tafakkur bolaning bog'cha yoshidagi davrida juda tez rivojlana boshlaydi. Buning sababi, 1 dan bog'cha yoshidagi bolalarda turmush tajribasining anchagina ko'payishi, 2 dan bu davrda nutqning yaxshi o'sgan bo'lishi, 3 bog'cha yoshidagi bolalarning juda ko'p erkin va mustaqil bo'lish imkoniyatlariga ega bo'lishlaridir. Bolalar tafakkurining o'sishida nutqning roli juda katta. Chunki tafakkur nutq vositasi bilan amalga oshiriladi. Nutqi bor odamda so'zlar vositasi tafakkur bo'lmaydi. Tafakkurning realligi nutqda ko'rinadi. Bolalar atroflaridagi turli – tuman narsa va hodisalarning nomlarini bilib olganlaridan so'ng asta – sekin ularni umumlashtiradigan bo'ladi. Oilada bog'chadagi katta odamlarning bolalar bilan muomalalari orqali bolalar faqat ayrim tushunchalarnigina emas, balki tayyor holda berilgan mantiqiy nutq formalarni tez o'zlashtirib oladilar. Maktabgacha yoshiga yetgan bolaning so'z boyligi tezlik bilan orta boshlaydi.

Maktabgacha yoshi davrida bolaning nutqi faqat miqdor jihatdan emas, bola sifat jihatidan ham takomillashadi. (r, l, i, sh, z) tovushlarni talaffuz qiladigan bo'ladilar. Bola nutqining tobora takomillashib, borishi, uning tafakkurining

o'sishi bilan chambarchas bog'liq. Bizga ma'lumki, bog'chaning kichik guruh bolalarida konkret tafakkur xukmron bo'ladi. Asta – sekin uning tafakkuri mantiqiy tafakkurga aylana boshlaydi. Buning uchun esa birinchi navbatda yetarli darajada so'z boyligi talab etiladi.

Bola so'z turkumlaridan otni, fe'lni, sifatni va olmoshlarni o'zlashtirib oladi. Bu o'z navbatida bolani fikr yuritishiga ta'sir etadi. Masalan: 3 yoshli bolaga qo'g'irchoq va qalamni ko'rsatib, bu nima? – deb so'ralsa, bola “bu qo'g'irchoq, bu qalam” – deb nomini aytadi, 5 yoshli bola – “bu qalam, u qora, qizil” qo'g'irchoqni o'ynaydi – deydi: 6 yoshli bola esa, “qalamda yozadi, uning bo'yi uzun, rangi qora”, “qo'g'irchoqni o'ynaydi, uning boshi, qo'llari, oyoqlari va sochlari bor” – deb javob beradi.

Maktabgacha yoshi davrida erkin harakat qilish maydoni kichik yoshidagi davrga nisbatan juda ham kengayib ketadi. Bu esa bolalarga juda ko'p narsalar bilan tanishish inkoniyatini beradi. Bog'cha yoshidagi bolalar o'zlarining mustaqil analiz qilish va umumlashtirish kabi fikr qilish jarayonlarini vujudga keltiradi va taqqoslashtiradi. Bola o'zining tajribasida ancha narsani bilib olganidan so'ng, narsalarning ichki xususiyatlari bilan ham qiziq boshlaydilar.

Shuning uchun ularda (Bu nima? Nega bunaqa? Nimaga kerak?) kabi savollar paydo bo'ladi. Odatda, har qanday tafakkur jarayoni biror narsaga tushuna olmaslik, biror narsadan taajjublanish xayron qolish va natijada turli savollarning tug'ilishi tufayli paydo bo'ladi.

Bola asosan o'zlarining turmush tajribalari doirasidagi narsa va hodisalar haqida fikr yuritadilar. Shuning uchun ular juda qiziq savol beradilar. Masalan: Bulutlar nega yuradi?, Yulduzlar nechta?, Qorbobo odammi?, Elektr toki qaerdan keladi?, Simga qo'ngan chumchuqlarni tok urmaydimi?, Nega yomg'ir yog'adi?, Nega qor oq bo'ladi?.

Yuqorida keltirilgan savollardan ko'rinib turibdiki, bolalar har sohaga doir savollar berar ekanlar ularning savollarini juda qiziq bo'lishini bir nechta sabablari bor:

1). Bolalar tevarak atrofdagi narsa va hodisalarni qanday bo'lsa shundayligicha, ya'ni yaxlit holda aks ettiradilar:

2). Ularda narsa va hodisalarni chuqur analiz va sintez qilish xususiyati o'smagan bo'ladi:

3). Ularda tabiat va jamiyat hodisalariga doir ilmiy tushunchalar hali tarkib topmagan:

4). Ularning turmush tajribalari oz bo'ladi. Shuning uchun ular bilishga intilib savollar beraveradilar.

Ularning bu savollariga ahamiyat bilan qarash kerak. Bolalar o'z savoliga javob topa olmasa yoki kattalar uning savoliga ahamiyat bermasalar, boladagi qiziquvchanlik, sinchkovlik susayadi. Juda ko'p ota – onalar va tarbiyachilar bolalar ortiqroq savol berib yuborsalar “ko'p mahmadona bo'lma!” “Sen bunday gaplarni qayerdan o'rganding?” deb jerkib beradilar. Natijada bola o'ksinib, o'z bilganicha tushunishga harakat qiladi. U albatta ko'p narsalarni xato tushunadi va bu tushunish juda uzoq vaqtgacha saqlanib qoladi.

Masalan: 6 yoshli bolalar endilikda hodisalarni sababini izohlashga urinadilar. Anvar ismli bola (6 yosh) “menchi, yulduzlar nimadan paydo bo'lganini bilaman – osmonda katta teshik – teshik to'r bor. To'r ustida katta gulxan yonib turadi. To'rning teshiklaridan yulduzlar ko'rinib turadi” – deb o'zicha tushunishga harakat qiladi.

To'g'ri, bolaning bunday savollariga javob berish qiyin, chunki ular o'zlari hali mutlaqo tushunmaydigan narsa va hodisalari haqida savol beradilar. Lekin tarbiyachi bolaning yoshiga mos qilib, yaxshilab tushuntirib berishi zarur. Masalan: “Yomg'ir qayerdan yog'adi?” degan savolga 6 yoshli Sitara: “Yomg'ir osmonda yashaydi, uning uyi bulutlardan ham balandda. Bulutlar ochilib ketganda, yomg'ir yiqilib ketadi” deb tushuntiradi. Shunday paytda tarbiyachi sovuq oynaga issiq par bilan ta'sir qilganda suv zarrachalarining yuzaga kelishini misol qilib ko'rsatib, boladagi afsonaviy tushunchasini yo'qotib, ilmiy tushunchani, yomg'irning yuzaga kelishini sodda va tushunarli qilib tushuntirishi zarur.

Ma'lumki, ayrim bolalar haddan tashqari ko'p savollar beradilar, boshqa bir bolalar esa deyarli xech bir savol bermaydilar. Bolalar har sohaga doir juda ko'p savol berishi ijobiy xarakterga ega bo'lib, bolaning qiziquvchanligi, aktivligi va mustaqilligidan darak beradi. Odatda juda passiv va tortinchoq bolalar hech bir savol bermaydilar. Bunday bolalarga turli mashg'ulotlardan, ekskursiyalar paytida tarbiyachining o'zi savol berishi va shu bilan ularni aktivlashtirishi lozim.

Bog'cha yoshi davriga kelib bolada tafakkur turlari ham taraqqiy eta boshlaydi. Bog'chaning kichik guruhlarida (3-4) bolaning tafakkuri – ko'rgazmali harakat tafakkuridan iborat bo'ladi. Bola bilayotgan ob'ektlarni o'z qo'llari bilan timirskilab, “amaliy harakat” orqali bo'laklarga ajratib quradi, idrok qilayotgan narsalarni birlashtiradi, solishtiradi va taqqoslaydi, analiz, sintez qiladi. Masalan: bola o'z o'yinchog'ini “ichida nima borligini” bilish maqsadida bo'lak – bo'lak qilib sindirib, uni analiz qiladi: kubiklardan “uy” yasab sintez qiladi. Bog'cha yoshi bolalarida ko'rgazmali, obrazli – tafakkur xukmron bo'ladi.

Bolalar faqat o'zlari idrok qilgan va tasavvur qilishi mumkin bo'lgan to'g'risidagina tushunchalarga ega bo'ladilar. Bu yoshdagi bolalar konkret narsalar to'g'risidagina fikr yurita oladilar. Shuning uchun ham ularda mavhum tafakkur bo'lmaydi. Bola o'zining fikr yuritishidan konkret faktlarda asoslanganligi uchun, u narsalarning rangiga alohida e'tibor beradi. Masalan: o'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalarga “Qizil shapkacha” ertagini o'qib berilgandan so'ng, ulardan tarbiyachi: “bolalar, qizil shapkacha cho'g'dek qizil va xavo rang shapkacha kiyib olgan edida?” deb so'rganida, bolalar: “yo'q, yo'q xavo rang ko'ylakda va qizil shapkachada edi” – deb e'tiroz bildirishadi. Bu misoldan ko'rinib turibdiki, bolaning tafakkuri konkret, ko'rgazmali obrazli xarakterga ega ekan.

Shuning uchun tarbiyachilar buni hisobga olgan holda ta'limiy mashg'ulotlarni doimo ko'rgazmali asosda o'tkazishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining 2018-yil 7-iyuldagi 4-sonli hay’at yig‘ilishi qarori bilan tasdiqlangan va nashr etilgan dasturi.
4. Maktabgacha ta’lim muassasalarida qisqa muddatli guruhlar faoliyatini tashkil etishda tarbiyachilarni tayyorlash bo‘yicha trening moduli. T.: 2017-y.
5. “Bolangiz maktabga tayyormi?” O‘zb Res. Xalq ta’limi vazirligi Respublika ta’lim markazi, Ma’rifat-Madadkor nashriyoti. 2018 y.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISH

Abduraxmonova Munavvar

Surxondaryo viloyati

Qumqo‘rg‘on tumani 12-DMTT tarbiyachisi

Tel: +99893 792-14-05

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonlarini tashkil va ta’lim jarayonlarini tashkil etish tahlil qilingan, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, o‘qitish usullari, baholash amaliyoti va ota-onalarning ishtiroki kabi asosiy jihatlariga e’tibor qaratilgan. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonlarini tashkil etishga sarmoya kiritib, bolalarning rivojlanish va o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lishiga yordam berishi maqolada taklif sifatida kiritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, sarmoya, rivojlantirish, ta’lim sifati, dasturlar.

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT: This article analyzes the organization of educational processes in preschool educational organizations, focusing on the main aspects such as curriculum development, teaching methods, assessment practices, and parental involvement. Investing in the organization of educational processes in pre-school educational institutions, it is suggested in the article to help children to develop and realize their full potential.

Key words: Preschool education, Investment, Development, Quality of education, Programs.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim muassasalari bolaning kelajakdagi o'quv muvaffaqiyati uchun poydevor yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu muassasalarda ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish bolalarning kelajakdagi ta'lim va rivojlanishga tayyorlovchi yuqori sifatli erta ta'lim-tarbiya olishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada biz maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishni tahlil qilamiz, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitish usullari, baholash amaliyoti va ota-onalarning ishtiroki kabi asosiy jihatlarga e'tibor qaratamiz. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri o'quv dasturlarini ishlab chiqishdir. Maktabgacha ta'lim muassasalarining o'quv dasturlari yosh bolalar uchun har tomonlama va rivojlanishiga mos keladigan ta'lim tajribasini ta'minlash uchun mo'ljallangan. O'quv dasturlari odatda til san'ati, matematika va tabiatshunoslik, shuningdek, ijtimoiy-emotsional o'rganish, jismoniy rivojlanish va ijodiy san'at kabi akademik fanlarni o'z ichiga oladi. O'quv rejasi ko'pincha erta bolalik davridagi ta'lim sohasidagi tadqiqotga asoslangan ilg'or tajribalarga asoslanadi va har bir bolaning individual ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan. Ta'lim usullari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari yosh bolalarni jalb qilish va ularning o'qishini osonlashtirish uchun

turli xil o'qitish usullaridan foydalanadilar. Bularga amaliy mashg'ulotlar, guruh loyihalari, hikoyalar, musiqa va harakat va ochiq o'yinlar kiradi. O'qituvchilar, shuningdek, yosh bolalar o'yin va kashfiyot orqali yaxshiroq o'rganishini tan olib, o'rganishga o'yinga asoslangan yondashuvdan foydalanadilar. Bunday yondashuv bolalarda muammoni hal qilish, ijodkorlik va ijtimoiy muloqot kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. Baholash amaliyoti ham maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida baholash odatda norasmiy va doimiy bo'lib, o'qituvchilar har kuni bolalarning taraqqiyoti va rivojlanishini kuzatadilar. O'qituvchilar bolalarning o'qishi va o'sishini hujjatlashtirish uchun nazorat ro'yxati, anekdot yozuvlari va portfel kabi vositalardan foydalanishlari mumkin. Baholash ma'lumotlari o'qitish haqida ma'lumot berish, kuchli tomonlarini va yaxshilash uchun yo'nalishlarni aniqlash va ota-onalar bilan bolaning rivojlanishi haqida xabar berish uchun ishlatiladi. Ota-onalarning ishtiroki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishning yana bir asosiy jihati hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ota-onalarning bola ta'limida ishtirok etishi ijobiy natijalar, jumladan, yuqori o'quv yutuqlari va yaxshi ijtimoiy-emotsional rivojlanish bilan bog'liq. Maktabgacha ta'lim muassasalari ko'pincha ota-onalarni sinfda ko'ngillilik, ota-onalar va o'qituvchilar konferensiyalarida qatnashish, maktab tadbirlarida qatnashish orqali farzandining ta'lim-tarbiyasida faol ishtirok etishga undaydi. Ota-onalarning ishtiroki maktab va oila o'rtasida mustahkam hamkorlikni o'rnatishga yordam beradi, bu esa bolalarning o'qishi va rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun zarurdir. Maktabgacha ta'lim bolaning kelajakdagi o'quv muvaffaqiyati uchun poydevor qo'yishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan shu shakllanish davrida bolalar til, ijtimoiy o'zaro munosabat va kognitiv qobiliyatlar kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Shu bois, har bir bolaning salohiyatini maksimal darajada oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim sifati eng yuqori darajada bo'lishini ta'minlash zarur.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'llaridan biri – pedagog kadrlarning malakasi va tayyorgarligiga e'tibor qaratishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim va tayyorgarlik darajasi yuqori bo'lgan o'qituvchilar bolalarning o'qishi va rivojlanishiga ko'proq yordam beradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining erta bolalik ta'limi bo'yicha malaka va bilimlarini oshirish uchun ularning malakasini oshirish imkoniyatlariga sarmoya kiritish juda muhimdir.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu texnologiyalar pedagogik xodimlarni o'rganish va o'qituvchilarning dars berish usullarini tubdan o'zgartirish, ta'limni yanada qiziqarli, interaktiv va samarali qilishga imkoniyat yaratadi. Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini sinfda integratsiyalashuvi muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaymiz. Ta'limda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, ular o'quv jarayonini interaktiv va o'quvchilar uchun yanada qiziqarli qilish imkonini beradi. Masalan, interfaol doskalar, planshetlar va o'quv dasturlari o'quvchilarga ko'proq amaliy o'rganish tajribasini taqdim etishi mumkin, bu esa ularga o'z o'quv jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Bu o'quvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirishga yordam beradi, bu esa ta'lim natijalarini yaxshilashga olib keladi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar har bir o'quvchi va talaba uchun o'quv tajribasini shaxsiylashtirishga yordam beradi. Moslashuvchan ta'lim dasturlari, masalan, har bir o'quvchining individual ehtiyojlari va o'rganish uslublarini qondirish uchun darslarni moslashtirishi mumkin, bu ularga o'z sur'atida rivojlanishiga imkon beradi. Bu barcha yosh o'quvchilar va talabalar o'zlarining bilimlari va qobiliyatlaridan qat'i nazar, o'zlarining to'liq salohiyatlarini ro'yobga chiqarishlarini ta'minlashga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning yana bir muhim jihati – bolalar uchun rag'batlantiruvchi va boyitgan ta'lim muhitini ta'minlashdir. Bu yoshga

mos materiallar va resurslarga ega bo'lish, shuningdek, qidiruv va kashfiyotlarni rag'batlantiradigan faoliyatni o'z ichiga oladi. Yosh bolalarning rivojlanish ehtiyojlariga moslashtirilgan yaxshi ishlab chiqilgan o'quv dasturi ham bolalarning sifatli ta'lim olishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qish va rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda ota-onalarning ishtiroki juda muhimdir. Ota-onalar bolaning birinchi va eng muhim o'qituvchilari bo'lib, ularning farzandlarini ta'lim olishiga jalb qilishlari ularning ilmiy muvaffaqiyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalari ota-onalarning o'z farzandlarini tarbiyalashda faol ishtirok etishlari uchun imkoniyatlar yaratishga harakat qilishlari kerak, masalan, ota-onalar va o'qituvchilar konferensiyalari, amaliy seminarlar, oilalarni jalb qilish tadbirlari.

Bundan tashqari, baholash va baholash maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning muhim tarkibiy qismidir. Bolalar taraqqiyotini muntazam ravishda baholash o'qituvchilarga bolalar qo'shimcha yordamga muhtoj bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni aniqlashga yordam beradi va ularni shunga mos ravishda moslashtiradi. Dasturiy qarorlar qabul qilish va maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini doimiy ravishda yaxshilash uchun baholash ma'lumotlaridan foydalanish ham muhimdir. Zamonaviy texnologiyalarga sarmoya kiritish orqali maktablar o'quvchilar natijalarini yaxshilashi, o'qituvchilarning samaradorligini oshirishi va o'quvchilarni XXI asrda muvaffaqiyatga yaxshiroq tayyorlashi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini tashkil etish kichik yoshdagi bolalarga sifatli erta ta'lim-tarbiya berish uchun muhim ahamiyatga ega. O'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitish usullari, baholash amaliyoti va ota-onalarning ishtiroki kabi asosiy jihatlariga e'tibor qaratish orqali maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarni kelajakdagi akademik muvaffaqiyatga tayyorlaydigan qo'llab-quvvatlovchi va qiziqarli ta'lim muhitini yaratishi mumkin. a'lim sifatini oshirish bolalarni o'quv muvaffaqiyati yo'lga boshlash uchun zarurdir. O'qituvchilarning malakasi va tayyorgarligiga

e'tibor qaratish, rag'batlantiruvchi o'quv muhitini ta'minlash, ota-onalarning faolligini oshirish va baholashning samarali usullarini joriy etish orqali har bir bolaning yoshligida yuqori sifatli ta'lim olishini ta'minlashimiz mumkin. Binobarin, maktabgacha ta'limga sarmoya kiritish farzandlarimiz va butun jamiyat kelajagiga qo'yilgan e'tibordir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini tashkil etishga sarmoya kiritib, barcha bolalarning rivojlanish va o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishiga yordam berasa bo'ladi. Ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini ta'limga integratsiyalashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiyalar o'rganishni o'quvchilar uchun interaktiv, qiziqarli va shaxsiylashtirish imkoniyatiga ega, shu bilan birga o'qituvchilarga o'qitish amaliyotini yaxshilashga yordam beradi. Texnologiyalarni qo'llash orqali maktablar barcha o'quvchilarni zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatga tayyorlaydigan yuqori sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'RQning 595-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni. 16.12.2019 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 802-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning DAVLAT STANDARTI" 22.12.2020 yil.
3. F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Qayumova, M.N.A'zamova "Maktabgacha pedagogika" T-2019 132-133 b
4. Asqarova.D.Q. "Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi" T-2020 13-17b
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 7 iyuldagi 4-sonli hay'at yig'ilishi qarori bilan maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi.
6. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. Toshkent. «Vorisnashriyot» 2006 yil, 266 bet.
7. Nadim, Humayun Muhammad. "Etnolingvistika va etnografik leksika haqida." *Молодой ученый* 30 (2019): 147-149.

Bo'lajak pedagog tarbiyachilarni kreativlik sifatlarini shakllantirish omillarini uslubiy asoslari

Xodjayarova Sevara Abdimurat qizi
TerDu maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada tarbiyachi pedagogning kreativlik sifatlarini rivojlantirish pedagogik qobiliyatlarini takomillashtirish ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog-tarbiyachi kasbiy faoliyatini tashkil etish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiyachining kreativlik sifatleri, ta'lim-tarbiya, tabiiy va ijtimoiy, pedagog-tarbiyachilarning kreativlik qobiliyati, pedagogik muammolar.

ИНСТРУМЕНТАРИИ ФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ И МЕТОДОЛОГИИ ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация: В данной статье совершенствование педагогического мастерства педагога и развитие творческих качеств педагога поможет создать новые идеи, отличные от традиционного подхода к организации учебного процесса, не мыслить единым шаблоном, оригинальностью, инициативностью, не терпит двусмысленности. Следовательно, речь шла об организации профессиональной деятельности педагога-воспитателя, обладающего творческими качествами.

Ключевые слова: творческие качества педагогов, образование природное и социальное, творческие способности педагогов-воспитателей, педагогические проблемы.

TOOLS FOR FORMING THE CONTENT AND METHODOLOGY OF THE CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE EDUCATORS ON THE BASE OF AN INTEGRATIVE APPROACH

Annotation: In this article, improving the pedagogical skills of the educator and developing the creative qualities of the educator will help to create new ideas different from the traditional approach to the organization of educational processes, not to think in one mold, originality, initiative, not tolerating ambiguity. Consequently, they talked about organizing the professional activity of a pedagogue-educator with creative qualities.

Key words: creative qualities of educators, education, natural and social, creative ability of pedagogues-educators, pedagogical problems

Bugungi o'qituvchi, tarbiyachilar o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda avvalida rejalashtirilgan bir qolipdagi mashg'ulot turlaridan voz kechib, talabalarga tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, ya'ni g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish, ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lishi kerak. O'quv mashg'ulotlariga yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi. Bugungi kunda o'qituvchi va tarbiyachilarning ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishi zarur.

Mashg'ulotlarda o'qituvchi va tarbiyachi "kreativlik" "yo'l xaritasi"ga ko'ra 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi:

- 1) ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyish etishi;
- 2) talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishiga rag'batlantiruvchi strategiya;
- 3) innovatsion yondashuv va pedagogik masala (muammolarning yechim)ni topishda kreativ yondashuv;
- 4) kutiladigan natija [3].

Kreativlik sifat bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ sifat an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- tafakkurning tezkorligi;
- yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish;
- zakovatli bo'lish.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, har bir pedagogning o'zini-o'zi rivojlantirishi va o'zini-o'zi namoyish eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

XXI asrga kelib ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy rivojlantiruvchi omil ekanligi toboro namoyon bo'lmoqda.

Shuning uchun ma'naviy yetuklik, ezgulik, tashabbuskorlik va diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, insonparvar demokratik huquqiy davlatdan muayyan kuchli fuqarolik jamiyatni shakllantirishning bosh tamoyili sifatida qabul qilindi. Hozirgi kun talabii kreativ yondashuvlar asosida talaba yoshlarni ma'naviy – axloqiy munosabatlarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-son qarorida “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida”; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi farmoni: “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentyabrdagi farmoni; 2019-2021 – yillarda “O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmonlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya muayyan darajada xizmat qiladi.

I.Borzenkova, M.Kashanov, V.Klimenko, Ya.Ponmarev, Ye.Nikolaeva, M.Merovich, A.Raximova, V.Romenets tomonidan kreativlikni shakllantirishning psixologik masalalari tadqiq etilgan.

Muammoning dolzarbligi mustaqillik sharoitida O'zbekistonda kreativ yondashuvlar umumiy o'rta maktablarda ilmiy jihatdan yetarlicha tadqiq etilmaganligini inobatga olgan holda “Kreativ yondashuvlar asosida talabalarda ma'naviy-axloqiy munosabatlarni shakllantirish texnologiyasi” mavzusi tadqiqot muammosi sifatida belgilandi. Kreativ yondashuvlar asosida talabalarda ma'naviy-axloqiy munosabatlarni shakllantirish texnologiyasining integratsiya mazmuni, shakllari, metodlari va vositalari.

Tavsiya etilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Ilm-fan yutuqlari taraqqiyotning muhim omilidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti M.Mirziyoyevning mamlakatimiz ilm-fani

yetakchisi vakillari bilan uchrashuvdagi nutqi.uz- O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari haqida ma’lumot milliy baza sayti.

2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va har bir rahbarning shaxsiy javobgarligi kundalik qoida bo‘lishi kerak. – T.: “O‘zbekiston”, 2017 y.

3. Abdulloh Avloniy. Turk madaniyati va axloqi. - T.:O'qituvchi, 1992. - 160 b.

4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: Maliya, 2003. - 192 b.

5. Alimxo‘jayeva S.N. Maktabgacha ta'lim muassasalarida rivojlantiruvchi o'yinlar va tadbirlar o'tkazish bo'yicha tavsiyalar - Toshkent. Maktab va hayot. 1995 yil.

6. Abdullayeva K.A. Darslarda faol ta'lim usullaridan biri – Farg‘ona: FarDU, 2008 y.

7. Axmedjanov M.M., Xo‘jayev B.Q., Hasanova Z.D. Pedagogik mahorat - BuxDU, 2014 y

BIZNING FARZANDLARIMIZ YAXSHIROQ

KELAJAKKA MUNOSIB

Sheraliyeva Munavvar Abdullayevna

Termiz davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish strategik yo'nalishi sifatida benihoya katta ahamiyatga ega ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Bolani maktabga tayyorlash muammosi, Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish, hamkorlik, ta'lim-tarbiya, maktabgacha yoshdagi bola, qarorlar, shaxs, omillar, rivojlanish, aqliy tayyorgarlik

Abstract: In this article, it is explained that the importance of parenting as a strategic direction for the development of pedagogical and psychological literacy in preparing preschool children for school education is very important.

Key words: the problem of preparing a child for school, development of pedagogical and psychological literacy in parents, cooperation, education and

upbringing, preschool child, decisions, personality, factors, development, mental preparation.

Аннотация: В данной статье объясняется, что значение родительского воспитания как стратегического направления развития педагогической и психологической грамотности при подготовке детей дошкольного возраста к школьному обучению очень важно.

Ключевые слова: проблема подготовки ребенка к школе, развитие педагогической и психологической грамотности родителей, сотрудничество, обучение и воспитание, ребенок дошкольного возраста, решения, личность, факторы, развитие, психическая подготовка.

Kirish: Respublikamizda “maktabgacha ta’lim davri insonning butun hayoti davomidagi uzluksiz ta’limning birinchi bosqichi” sifatida ustuvor qilib belgilanganligi va buning negizida “bu davirda bolani shaxs sifatida jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash” [1] maqsad qilinganligi olib borilayotgan islohotlarda yaqqol ko’rinib turibdi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta’lim davrida institutsional o’zgarishlar amalga oshirilishi-ushbu davirda sog’lom raqobat muhitining yaratilish imkoniyatini bermoqda.

Bolani maktabga tayyorlash muammosi o’z dolzarbligini yo’qotmaydi. Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o’z ichiga olgan murakkab va ko’p qirrali jarayondir. Asosiy e’tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga oilada ota-ona qanday bilim va ko’nikmalarni berish kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlanishini ta’minlash uchun qanday sharoitlar yaratish lozimligiga bog’liqdir. Maktabgacha bo’lgan davrda“ paydo bo’lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishdan maqsad maktabgacha ta’lim davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o’sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o’z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir” [4]. Bu davirda bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, bilish faolligini rivojlantirish, boshlang’ich intellektual va amaliy faoliyatini maqsadga muvofiq amalga oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining bu xususidagi “bola dunyoga kelganidan boshlab,

unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz - bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat", degan fikrlari maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlarda o'z ifodasini topmoqda [3].

Davlatimiz tomonidan bu sohani takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning huquqiy asosi bir qator farmon va qarorlarda [1] o'z ifodasini topmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog va tarbiyachilar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb masalalarni hal etishda albatta oilada otionalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar taxlili: O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 2018 yildan buyon "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi tatbiq etilgan. Bu dastur huquqiy-me'yoriy hujjat bo'lib, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan. Mazkur hujjatda maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari, o'quv-tarbiyaviy faoliyatning asosiy mazmuni ifodalangan. Ushbu hujjat bolani maktabgacha ta'lim tashkilotidan boshlang'ich ta'limga o'tishdagi zaruriy kompetentsiyalarning darajalarini belgilab beradi. Hujjat barcha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llash uchun mo'ljallangan.

"Ilk kadam" davlat o'quv dasturiga asosan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi faoliyat bolalarning rivojlanish sohasiga monand ravishda quyidagi 5 ta rivojlanish markazlarida tashkil etiladi:

Qurish-yasash, konstruktsiyalash, matematika.

Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish.

Nutq va til.

Ilm-fan va tabiat.

San'at markazi.

Yuqoridagi barcha rivojlanish markazlari haqida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni pivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda oilada va maktabgacha ta'lim muassasalarida rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, erkin faoliyat jarayonini tashkil etish, bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash va bola uchun xavfsiz muhitni yaratishni maqsad qiladi. Ushbu markazlarda shug'ullanish orqali bolaning diqqati, tafakkuri, tasavvuri rivojlanib boradi, ijodiy jihatdan o'z-o'zini namoyon qiladi hamda egallagan nazariy bilim va ko'nikmalarini amalda qo'llay olishga o'rganadi.

“Maktabga tayyorgarlik” tushunchasi bolalarni maktabga tayyorlashning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi: jismoniy, shaxsiy (ruhiy), aqliy, maxsus tayyorgarlik. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish orqali, bolaning maktabda o'qishga aqliy tayyorgarligini ko'rib chiqamiz.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'zining bir qator mezonlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolalarni oilada jismoniy, aqliy, ruhiy, irodaviy va ma'naviy jihatdan maktabga tayyorlash, bolaning maktab ta'limida zo'riqmasligi, ta'limning uzluksizligi va samaradorligini ta'minlovchi asoslaridandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgach yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bu bola hayotining barcha sohalarini qamrab oladigan murakkab, ko'p qirrali vazifadir. Uni amalga oshirishda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi: ota-onalar birinchidan, kelajakda barkamol shaxs sifatida namoyon bo'ladigan bola shaxsining rivojlanishi; ikkinchidan, yozish, o'qish, hisoblash elementlari hamda bir qancha insoniy xususiyatlarni o'zida mujassamlagan bolani ob'ekt sifatida gavdalantirish

zarur.

Umumiy holatda bolalarni maktabga tayyorgarligining bir qator turlari mavjud: psixologik, shaxsiy, motivatsion, hissiy-emotsional, axloqiy-irodaviy hamda aqliy tayyorgarlik shular jumlasidandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar. Maktabga aqliy tayyorlikning muhim tarkibiy qismi maktabga o'qishga kirayotgan bolada atrof-olam, dunyo haqida yetarlicha keng bilish boyligining mavjud bo'lishidir. Bilimlarning bu fondi ota-ona va tarbiyachi o'z ishini tashkil etishiga tayanadigan zarur asos hisoblanadi. Bolani maktabga aqliy tayyorligida bolalar egallagan bilimlarning sifati ahamiyatlidir. Bilimlar sifatining ko'rsatkichlari:

birinchi navbatda bilimlar bolalar tomonidan ongli egallanganligi;

tasavvurlarining aniq va tabaqalashtirilganligi;

oddiy tushunchalar mazmuni va hajmining to'liqligi;

o'zlariga tushunarli o'quv va amaliy vazifalarni hal etishda bilimlarni mustaqil qo'llay olish qobiliyatlari;

muntazamlilik, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning narsa va hodisalar o'rtasidagi tushunarli, muhim aloqa hamda munosabatlarni aks ettira bilish qobiliyatidir.

Taxlil va natija: Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bola tevarak-atrofdagi narsalar, ularning vazifasi, ba'zi sifatleri, xossalari haqida, qaysi materialdan tayyorlanganligi to'g'risida aniq tassavvurga ega bo'lishi kerak. U tabiat xodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlarini bilib oladi. Jonsiz tabiat, o'simliklar, hayvonlarni kuzatish jarayonida bolalarda borliq to'g'risidagi tasavvurlar shakllanib boradi.

2. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish: sezgi, idrok xotira, hayol, tafakkur, nutq. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish aqliy tarbiyaning muhim vazifasidir.

3. Bilishga qiziqish va aqliy qobiliyatlarni, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalar qiziquvchanligini, ular aqlining sinchkovligini rivojlantirish va shular asosida bilishga qiziqish hosil qilishdan iborat. Ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida bolalar aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishdek dolzarb vazifa turadi.

4. Aqliy ko'nima va malakalarni rivojlantirish. Ya'ni eng oddiy faoliyat usullari, predmetlarni bilish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish, boshqa predmetlar bilan taqqoslash – maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir. Ko'nikma va malakalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlari bo'lib, bolaning bilimlarni chuqur egallab olishiga yordam beradi. Boladagi qiziquvchanlik va aqliy faollikning qay darajada rivojlanganligini bolaning aqliy ko'rsatkichidan bilish mumkin [8].

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikki jihati bilan xarakterli:

1. Bolalarni umumiy rivojlanish darajasida tayyorlash.
2. Boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishi lozim bo'lgan fanlar darajasiga tayyorlash.

Bolalarni maktabga umumiy tayyorlashda aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy rivojlanishiga erishishi ta'minlanadiki, bunda e'tibor maktabning yangi sharoitlari va o'quv materiallarini o'zlashtirishga, o'quv faoliyatini tashkil etishga qaratiladi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning maktabga tayyorgarligi umumiy psixologik tayyorgarlikdan tashqari, matematika va ona tili fanlarini o'zlashtirish uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarning mavjudligi ularning darajasiga muvofiq aniqlasda asos bo'ladi. Bolalar maktabdagi yangi majburiyatlarni uddalashi esa ularning jismoniy tayyorligiga bog'liq. SHuningdek, ularning axloqiy-irodaviy tayyorgarligi talab darajasida bo'lishi lozim. Mazkur talablar Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartida belgilab qo'yilgan.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda

maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari Davlat talablari [1] va “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi [2] bo’yicha quyidagi bilimlarni ega bolish lozimligini tashkil etadi:

Kommunikativ kompetentsiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko’nikmasi;

O’yin kompetentsiyasi – bolaning o’yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim, ko’nikmalardan ijodiy foydalanishi o’quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi;

Ijtimoiy kompetentsiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me’yorlariga rioya qilgan holda o’zini tutish mahorati;

Bilish kompetentsiyasi – atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish, olingan bilim, ko’nikma, malaka va qadriyatlardan o’quv hamda amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish.

Bolaning kompetentsiyalari – bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

Jismoniy rivojlanish va sog’lom turmush tarzining shakllanishi;

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish;

Nutq, muloqot, o’qish va yozish malakalari;

Bilish jarayonining rivojlanishi;

Ijodiy rivojlanish.

Bilish jarayonining rivojlanishi sohasidagi o’quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so’ng 6-7 yoshli bola:

bilim olishga faol qiziqishni namoyon etadi;

O’quv va hayotiy faoliyat uchun axborotni mustaqil ravishda topadi va undan foydalanadi;

Predmetlar, voqealar va ko’rinishlar o’rtasidagi oddiy aloqalarni tushunadi va ularni yaxlit bir butunlik sifatida idrok qiladi; Raqamlar, hisob-kitobni biladi va ularni hayotda qo’llaydi; Makon, shakl va vaqtga mos ravishda ish tutadi; Elementar matematik hisoblashlarni amalga oshiradi; Atrof-muhitdagi voqea-

hodisalar va ko'rinishlarni kuzatadi hamda tadqiq qiladi; atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona va g'amxo'r munosabatni namoyon etadi. Ontogenezik nuqtai nazardan bolalarning maktabga tayyorgarligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: bolada fazoviy muvozanatning vujudga kelishi; o'zini o'zi anglashdan iborat "Men" davrining mavjudligi; nutqda ona tili boyligidan unumli foydalanish imkoniyatining tug'ilishi;

milliy urf-odatlariga, xulq-atvor qoidalariga rioya qila olishi; muomala maromi, ijtimoiy qadriyatlarni egallashi; o'yin hamda faoliyatning boshqa turlarini o'zlashtirish negizida milliy va umumbashariy fazilatlarining shakllanganligi; individual-tipologik xususiyatlarning aniq namoyon bo'lishi; barcha jihatdan maktab ta'limiga tayyorgarligi; guruhii hamkorlik uquvidan xabardorligi [5].

Ijtimoiy-hissii rivojlanishda bolalarga, asosan, hikoyalar va ertaklar asosida bir-biriga nisbatan al'truizm, g'amxo'rlik, yordam berish, mehr-oqibat, atrofida-gilar va oila a'zolariga ijobii munosabatning shakllanishi ko'zda tutiladi. Shuningdek, muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari – nutq o'stirish, tevarak-atrof bilan tanishtirish, tasvirii faoliyat bilan shug'ullanish, badiii adabiiyot mashg'ulotlarida nutq, muloqot, kommunikatsiya, o'qish va yozish malakalari rivojlantiriladi.

Bilish jarayonining rivojlanishi – maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolaning intellektual imkoniyatlari rivojlantiriladi. O'yin faoliyatida va , mashg'ulotlardan tashqari tadbirlar, sayohatlar davomida bolalarning bilishga bo'lgan ehtiyojlari qondirib boriladi.

Yuqorida , keltirilgan umumiiy muhim kompetentsiyalar bolaning rivojlanish jarayonini o'z mazmunida aks ettiradi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishga doir bir qator yosga xos pedagogik-psixologik tadqiqotlarda rivojlanishning turli belgilari, mezonlari, ko'rsatkichlari keltirib o'tilgan. Keltirilgan umumiiy, muhim kompetentsiyalar ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni pivojlantirish maktabgacha yoshdagi

bolaning yosh rivojlanishiga muvofiq hamda maktabga tayyorgarlik ko'rish maqsadiga mos kelishini ko'rsatib beruvchi diagnostik vosita sifatida qaralishi mumkin.

Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonligi rivojlanganligini maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sohaslarining bir yoki bir nechta bilan chegaralash mumkin emas. Rivojlanish sohalari o'zaro bog'liq va uzviy xarakterga ega. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda ularning individual ijodiy imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash, to'g'ri rag'batlantirish, turli didaktik o'yinlar orqali ta'lim berish, bolaning shaxsiy "men"ining rivojlanishi va ijtimoiylashuvi uchun shart-sharoit yaratish, bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun xavfsiz muhit yaratish, milliy va umummadaniy me'yorlarga rioya qilishni hisobga olish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolalarning bilish jarayonlarining rivojlanishi va buning natijasida maktabga tayyorgarlikning natijadorligi amalga oshirilayotgan islohotlarda o'z ifodasini topgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ta'lim-tarbiya jarayoniga ota-onalar bilan hamkorlikda do'stona yondashuvi, ilg'or o'qitish shakllari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, yangi innovatsion va axborot texnologiyalarini joriy qilish bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa va tavsiyalar: Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning komil saxs bo'lib shakllanishida va muhim vazifalaridan biri bo'lmish bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qib-o'rganishga bo'lgan intilish va qiziqishlarini shakllantirib borishda, hamda maktab ta'limiga sifatli tayyorlash kabi ma'suliyatli vazifani bajarishda ularning mustaqil va erkin fikrlashini, tafakkurini yuksaltirishdan iborat.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning komil saxs bo'lib shakllanishida

Maktabgacha ta'lim yoshidagi barcha bolalar ota-onaning individual yondashuviga, qo'llab-quvvatlashiga, to'g'ri yo'naltirilishiga birdek muhtojdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalarida pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolalarning ijodiy va ijtimoiy faol shaxs bo'lishida katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-sonli Qarori
2. O'zbekiston respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi. –T.: 2022.
3. Abduhakimova M.K., Adamova O'.K., Azizova Z., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. –T.: TDPU, 2017 – 264 b.
4. Asqarova D.Q. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi. – T.: Navro'z nashriyoti, 2020.
5. Qodirova F.R., Toshpo'latova SH., Kayumova N., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur, 2019.
6. Qalandarova Z. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirishning zamonaviy metodikasi va amaliyoti. O'quv qo'llanma. – Nukus, 2018
7. Hakimova M., Lutfullaeva N., Ataxadjaev V., Mamajonov I.G'. Pedagogika. Psixologiya. O'quv qo'llanma. – T.: 2020

BO'LAJAK TARBIYACHI –PEDAGOGLARNI KITOBXONLIK JARAYONINI SHAKLLANTIRISH

Urazova Nafisa Gulimmatovna

Urganch davlat universiteti

3- bosqich tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada muallif bugungi kunda yoshlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga davlat tomonidan alohida e'tibor

berilayotganligini, bo'lajak tarbiyachi–pedagoglarni kitobxonlik jarayonini shakllantirishni atroflicha yoritib bergan.

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, pedagog, shaxs, nazariy - metodologik asos, shakl, usul, kutubxona, darsdan tashqari mashg'ulotlar, oila, hamkorlik, otalarning qiziqishi, ta'lim salohiyati, maxsus ish shakllari, mustaqil faoliyat, ijodiy qiziqish, faollashtirish, shart-sharoit, yaxlit tizim.

Yangi O'zbekistonni barpo qilishda yoshlarning ma'naviy-intellektual salohiyati, ong-u tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, ona vatanimiz va xalqimizga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Respublikamizda keying yillarda yoshlar o'rtasida kitobxonlik madaniyatini targ'ib qilish borasidagi ishlar ko'lami sifat darajasiga ko'tarildi. Respublikada kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashning huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida 2017 — 2020-yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Hukumatning 5 ta qarori qabul qilindi, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi etib belgilandi.⁴⁰ Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 14.12.2020-yildagi 781-sonli “2020-2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida “ qarori alohida ahamiyat kasb etdi. Dastur quyidagilarni nazarda tutuvchi uch bosqichda amalga oshiriladi:

birinchi bosqich — 2020-2021-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

ikkinchi bosqich — 2022-2023-yillarda kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlash;

⁴⁰ <https://lex.uz/docs/-5160827?ONDATE2=14.12.2020&action=compare>

uchinchi bosqich — 2024-2025-yillarda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati o'sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilash.⁴¹

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.02.2023-yildagi PF-27-son 2022-2026-Yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida farmonida nazarda tutilgan 70-maqсад: Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish: 217-bandi Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning iste'dodini ro'yobga chiqarish. Madaniyat, san'at, sport, intellektual o'yinlar, kitobxonlik, "Ay-Ti" bo'yicha 5 bosqichli Besh tashabbus olimpiadasini tashkil etish. 72-maqсад: Aholiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatish, kitobxonlikni keng ommalashtirish hamda "Kitobsevar millat" umummilliy g'oyasini ro'yobga chiqarish. 224-bandi Hududlarda kitobxonlikni targ'ib qilishning ta'sirchan va samarali usullarini joriy qilish. Kitobxonlik tadbirlarini o'tkazish bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqishga qaratilgan.

Bunda:

hududlarda ushbu yo'nalishda qulay shart-sharoitlar va infratuzilma yaratish;
kitobxonlik tadbirlarini taniqli ijodkorlar, ziyolilar ishtirokida adabiyot va kitobxonlik bayrami sifatida yuqori saviyada tashkil qilish;

"Kitobsevar millat" oyliklari doirasida ma'rifiy tadbirlar, kitob savdo-yarmarkalari, kitob festivallari va "Kitob karvoni" aksiyalarini uyushtirish.⁴² Shuningdek, 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida aholiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada rivojlantirish, kitobxonlikni keng ommalashtirish hamda "Kitobsevar millat" umummilliy g'oyasini ro'yobga chiqarish belgilangan. Mazkur g'oya targ'iboti yo'lida mutasaddilar aholi orasida mutolaa madaniyatini oshirishga jiddiy e'tibor qaratmoqdalar.

⁴¹<https://lex.uz/docs/-5160827?ONDATE2=14.12.2020&action=compare>

⁴² <https://lex.uz/uz/docs/-6396146>

Jumladan, o'tgan davrda yurtimiz bo'ylab 500 ga yaqin kitob-ko'rgazma yarmarkasi, kitobxonlik tanlovi, kitob festivali va mutolaani ommalashtirishga yo'naltirilgan boshqa ko'plab tadbirlar o'tkazildi. "Yosh kitobxon" tanlovi yoshlar o'rtasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan respublikamizning eng yirik tanlovi hisoblanadi. Tanlovda har yili 300 ming nafarga yaqin yoshlar ishtirok etadilar va g'oliblar "Spark" avtomobili va 30 milliongacha bo'lgan pul mukofotlarini qo'lga kiritadilar. Tanlovning maqsadi Qadimiy va betakror diyorimizdan yetishib chiqqan buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimizning boy ma'naviy merosini, umumbashariy sivilizatsiya, madaniyat, dunyoviy va diniy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan ulug' ajdodlarimizning noyob asarlarini asrab-avaylash, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, ularning nodir merosini, ibratli hayoti va ijtimoiy faoliyatini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, yoshlarimizni o'zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ular o'rtasida kitobxonlik madaniyatini keng ommalashtirish ⁴³

Jamiyatimiz kelajagi bo'lmish talaba-yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish, kitobxonlik va mutolaa madaniyatini keng targ'ib etish, kitobga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish, targ'ibot-tashviqot ishlarini samarali va tizimli tashkil etish va rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-son Farmonining 5-ilovasi 25-bandida belgilangan oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Yosh kitobxon talabalar ligasi" tanlovini tashkil etish hamda qo'shimcha ravishda 6 ta tilda (qoraqalpoq, tojik, qozoq, rus, qirg'iz va turkman) o'tkazishni ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024 - yil 18 mart 73 –sonli buyrug'i Oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Yosh kitobxon talabalar ligasi" tanlovini tashkil etish to'g'risida

⁴³ https://uz.wikipedia.org/wiki/Munozara:%22Yosh_kitobxon%22_tanlovi

Talabalik davri bo'lajak mutaxassisni dunyoqarashini, turli fan sohalarini egallash va jamiyat uchun yetuk kadr qilib tarbiyalash inson hayotida asosiy, uning shakllanishida insoniyat va butun dunyoda har tamonlama kamol topgan shaxs bo'lishida alohida rol o'ynaydi. Talabalik davridagi ta'limiy, dunyoviy, axloqiy, madaniy va jismoniy sohadagi egallangan qadriyatlar uning butun hayoti davomidagi holatiga va rivojlanishiga ta'sir qiladi. Hozirgi kunda insonning ichki dunyosini tarbiyalash va unda ijodkorlikni shakllantirishga ko'proq e'tibor qaratish zarur. Biz tadqiqot ishimiz bo'yicha bo'lajak tarbiyachi –pedagoglarni kitobxonlik jarayonini shakllantirishga oid loyihani ishlab chiqdik.

Loyiha bo'yicha ishlash muddati: 2022-2023 o'quv yili sentyabr-iyun.

Loyiha ishtirokchilari: Bo'lajak tarbiyachi-pedagoglar(amaliyotchi talabalar).

Maqsad: Talabalarning kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish.

Vazifalar:

- Har bit OTM da “Kitobsevarlar” jamiyatini tuzish;
- Ushbu jamiyat a'zolar bilan o'qiladiga kitoblar ro'yxatini shakllantirish va har oyda ikki marta ijodiy suhbat tashkil etish;
- “Yosh kitobxon” tanlovi g'oliblari bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- Badiiy asarlarning audio, video-chellenjlarini yo'lga qo'yish;
- Rektor kubogi: eng ko'p kitob o'qiydigan talaba tanlovi. Bir yilda eng ko'p kitob o'qigan talabaga pul mukofoti yoki stipendiya, planshet yoki noutbook sovg'a qilish.

Ertaklar bo'yicha viktorina tashkil qilish.

Taqdimotchi: Hurmatli talabalar, endi bizni donolikka o'rgatadigan ertaklarga murojaat qilamiz, Ertaklar, albatta insonni yaxshilikka yetaklar!

Sizni sinovlar kutmoqda, ularning natijalariga ko'ra biz ertaklar bo'yicha eng yaxshi mutaxassisni aniqlaymiz. Har bir to'g'ri javob uchun sizga ballar beriladi. Shunday qilib, biz quyidagicha ishni boshlaymiz ...

1 -topshiriq

1.Non va tilla ertagining bosh qahramoni? (O'ktam)

2.Uch og'a-ini ertagida cholning o'g'illarining yoshi nechada? (21, 18, 16)

3. “Oltin olma” ertagida kambag’alning oltin olmalari-bu? (farzandi)
- 4.Otasi novvoy bo’lgan podshoh qaysi ertak qahramoni? (uch og’a-ini botirlar)
- 5.Oq ot,Qora ot, Saman ot qaysi ertak qahramonlari? (Ota vasiyati)
6. “Qilich botir” ertagida botirning joni nimada? (qilichida)
7. “Ur to’qmoq” ertagida ochildasturxonda necha xil taom tayyor bo’lgan? (7 xil)
- 8.”Muqbil toshotar” ertagida podsho Muqbilga nima evaziga qizini berishini aytadi? (Hotamtoyning oti evaziga)

Xulosa shuki, bo’lajak tarbiyachi- pedagoglar uchun kitobxonlik bu masalada alohida qadriyatdir, chunki kitob bilan muloqot qilish jarayonida inson nafaqat dunyoning o’tmishi, buguni va kelajagini o’rganadi, balki fikrlashni, tahlil qilishni, ijodiy rivojlanishni ham o’rganadi demak, shu qatorda uning shaxsining axloqiy-madaniy asoslari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida”gi (2017-yil 13-sentabr)Qarori [\\Lex.uz\docs\3338600](http://Lex.uz/docs/3338600).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida”gi farmoyishi.<http://uzn.uz/oz/documents/kitob-mahsulotlarini-chop-etish-va-tarqatish-tizimini-rivoj-12-01-2017>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori “Buyuk allomalar, adib va mutafakkirlarimiz ijodiy merosini keng o‘rganish va targ‘ib qilish maqsadida yoshlar o‘rtasida kitobxonlik tanlovlarini tashkil etish to‘g‘risida”.Toshkent. 2018-yil 12-may,PQ-3721-son. <https://lex.uz/docs/-4887792>
4. Охунжанов Е.А. Ўзбекистон ёзма ва китоб маданияти. Антик давр ва Ўрта асрлар. - Тошкент, 2015 йил. - б. 17.

5. Умаров А.О. Ижтимоий-маданий тараққиётни такомиллаштириш ва комил инсон шахсини шакллантиришда мутолаа роллари //ижтимоий.ф.д.... диссертацияси автореферати.- Т., - б. 56.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING USTUVOR VAZIFALARI

Xamzayeva Saodat Zafarovna,
Termiz shahridagi 1-sonli MTT tarbiyachisi

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola ta'lim-tarbiyaviy muassasaning talablarini bajara oladigan rivojlanish darajasiga yetishi kerak, faqat shundagina uni maktabga berish mumkin. Bu jarayonda tarbiyalanuvchini maktab ta'limiga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi, shu sababdan mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning ahamiyati o'rganilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, pedagogik va texnologik bilim, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar, maktab ta'limiga tayyorlash, ustuvor vazifalar, ta'lim-tarbiyaviy muassasa, sistemali ta'lim, bilim va tajriba, aqliy rivojlanish.

Аннотация. Ребенок дошкольного возраста должен достичь уровня развития, отвечающего требованиям образовательного учреждения, только тогда его можно отдать в школу. В этом процессе большое значение имеет подготовка ребенка к школьному обучению, по этой причине в данной статье изучается важность подготовки детей дошкольного возраста к школьному обучению.

Ключевые слова: педагог, педагогико-технологические знания, дети дошкольного возраста, подготовка к школьному обучению, приоритетные задачи, образовательное учреждение, систематическое обучение, знания и опыт, умственное развитие.

Annotation. A child of preschool age must reach a level of development that meets the requirements of an educational institution, only then can he be sent to school. In this process, preparing the child for schooling is of great importance, for this reason, this article examines the importance of preparing preschool children for schooling.

Key words: teacher, pedagogical and technological knowledge, preschool children, preparation for schooling, priority tasks, educational institution, systematic training, knowledge and experience, mental development.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari har bir bolaning maktabga tayyorgarligini to'g'ri aniqlashda yetarli pedagogik bilim va tajribalarga ega bo'lishlari kerak, bunda ular maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim va tarbiya dasturi talablariga tayanishlari kerak. Agar bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishiga hech qanday kuchli ta'sirlar bo'lmagan bo'lsa, unda bola yetti yoshda ta'lim olish darajasiga yetadi.

Biroq ba'zi bog'chalarda maktabga tayyor bo'lmagan bolalar ham uchraydi. Bunday bolalar mutaxassis nazoratida maxsus tekshiruvdan o'tishadi va o'qishga tayyorgarligi darajasi haqida mutaxassis xulosa chiqaradi. Bolaning o'yinqaroqligi, his-tuyg'u va ijtimoiy rivojlanishining juda past darajaliligi uning maktabga tayyor bo'lishiga to'sqinlik qiladi. Bunday bolalar o'rtoqlari va tengdoshlari orasida o'z o'rnini topa olishlari oson bo'lmaydi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolasi kun bo'yi mazmun va tuzilishi qiziq bo'lgan turli xil faoliyatlar bilan shug'ullanadi. U asosan, o'z xohishi bo'yicha o'ynaydi. Maktabda esa kunning birinchi qismini tartibli o'qitish egallaydi, kunning ikkinchi qismida ham ma'lum vaqtni darslarni tayyorlashga ajratish kerak. Bola maktab tartibi va darslar jadvaliga bo'ysunishi lozim. Har qanday ob-havoda bola maktabga vaqtida kelishi, maktab ta'lim sharoitlariga ko'nikishi, darslarda diqqatini bir joyga jalb qilib ishlashi, tanaffusda esa nisbatan qisqa vaqt ichida o'z kuchini tiklab olishi kerak bo'ladi.

Bola birinchi sinfda uchta fan (o'qish, yozuv va matematika)ning asoslarini, tabiat va jamiyat to'g'risida oddiy bilimlarni egallaydi. U odamlar, jismlar va atrofdagi hodisalar haqida ma'lum tasavvur bilan maktabga kelishi kerak. Bolaning o'quv materialni o'zlashtirishi va ta'limning bola qobiliyatlariga mos kelishi uning aqliy faoliyatiga bog'liq bo'ladi. Bolaning yaxshi o'qishiga aqliy faoliyatining rivojlanish darajasi, tasavvur, idrok, xotira, tafakkur funksiyalari, aqliy faoliyat bilan shug'ullanish odatlari ta'sir qiladi. Bola tahlil qilish, ya'ni narsalarni idrok etganda muhim bo'lmaganlarni ajrata bilish, kuzatayotgan hodisalarini umumlashtirish, guruhlash kabilarni o'rganishi kerak.

Ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishi ko'p jihatdan bola nutqining rivojlanish darajasiga, uning lug'at boyligiga, aniq, ifodali va grammatik jihatdan to'g'ri gapira olishiga bog'liqdir.

Maktabga borish bilan bolaning nafaqat hayot tartibi va asosiy faoliyatida, balki ijtimoiy-o'rnida ham o'zgarishlar sodir boiadi. Bola munosabatlari shakllangan tanish tengdoshlar va kattalar jamoasidan, notanish bolalar va kattalar jamiyatiga o'tadi.

Ota-onasining g'amxo'rligisiz maktabda uzoq muddat bo'lgani sababli, bola o'z yoshiga mos his-tuyg'u va iroda mustahkamligiga ega bo'lishi, o'z xulqini nazorat qila olishi kerak. Agar o'quvchi o'qishga ijobiy yondashsa, o'qishni xohlab, intilsa, ta'limdagi boshlang'ich qiyinchiliklarni tezroq va osonroq bartaraf etadi. Irodali bo'lish bolaga barcha maktab vazifalarini doimiy va muvaffaqiyatli bajarishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ijtimoiy hayot qoidalariga rioya qilish, xarakter ijobiy jihatlarining shakllanganligi bolaga boshqa bolalar bilan muloqotda, sinfdoshlar bilan do'stona munosabat o'rnatishda katta yordam beradi. Bolaning maktabga umumiy tayyorgarligi deganda uning har tomonlama rivojlanganligi tushuniladi. Biror tomonining rivojlanmagani maktabda o'zlashtirmaslikning sabablaridan bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bolalar birinchi sinfda o'quv fanlarning mazmunini o'zlashtirish uchun maxsus bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim bo'ladi. Masalan, matematikani o'qitishda o'qituvchi bola narsalarning rangi, shakli, katta-kichikligi, sonini ajrata biladi deb hisoblaydi, yozuvni o'rganishda esa bola yozuv va rasm qurollarini

to'g'ri ishlata olishiga, grafik mashqlarni bajara olishiga tayanadi. Shu kabi bilim, malaka va ko'nikmalar maktabga maxsus tayyorgarlikni tashkil etadi. Umumiy va maxsus tayyorgarlik bir-biriga zid kelmaydi. Maktab fanlarini o'zlashtirishda bolaning maxsus tayyorgarligi umumiy tayyorgarlikdan kelib chiqadi, unga mos keladi.

Bola shaxsini rivojlantirishda ma'lum bir tomoniga (asosan, aqliy) kuchli yo'naltirish berishga alohida e'tibor berish kerak. Kattalar har doim shuni esda tutishlari kerakki, bolani tezlashtirilgan, jadal o'qitish zarur hisoblanadi. Maktabgacha davr inson shaxsini shakllantirishda juda katta ahamiyatga ega. Agar shaxsni har taraflama shakllantirishda aynan shu yoshdagi qulay sharoitlar qo'llanilmasa, rivojlanish to'xtab qolishi mumkin yoki chetlanishlarini bartaraf etish nihoyatda og'ir kechadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Zamonaviy maktabgacha ta'lim sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim o'rin tutadi" deya ta'kidlaydi.

Respublika Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori hamda 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi to'g'risidagi nizomi maktabgacha ta'limga bolalarni sifatli tayyorlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish va shu orqali maktabgacha ta'limga bola qamrovini oshirish va sohaga ilg'or xorij tajribalarini tatbiq qilish imkononi beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoni ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari va "Ilk qadam" davlat dasturi asosida rejalashtiriladi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sifatli maktab ta'limiga tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda:

- "Ilk qadam" dasturini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish, dasturni to'laqonli ishlab ketishida metodik ta'minot va metodik yordamning o'rni belgilab olindi.

- "Ilk qadam" dasturi asosida barcha yosh guruhlarida mavjud markazlar hamda umumiy guruhda ishlashni tashkil etishda tarbiyachining o'rniga alohida e'tibor qaratildi.

Ta'lim tashkilotining ishchi o'quv dasturi tashkilot pedagoglari tomonidan ota-onalarni jalb etgan holda tuziladigan va amaldagi qonunchilik tartibida tasdiqlanadigan qilib belgilandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida 5 ta markazda faoliyat yuritadilar:

1. Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazi
2. Til va nutq markazi
3. Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirilgan markaz
4. San'at markazi

5. Ilm-fan va tabiat markazi.

Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazida bolalarda ijodkorlik rivojlanadi. Bola bir vazifani bajarishi orqali ham qurish-yasash ham matematika bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bolalarni o'yin jarayonida tinglansa "Mening bo'yim sendan baland", "Mening dadam eng yaxshi dada", "Men chizgan rasm chiroyli", "Menga qizil rangli qalam kerak", "Men yasagan uycha ikki qavatli", "Seniki kichkina, meniki esa kattakon", "Meni mashinamga 5 ta odam sig'adi" degan jummalarni eshitasiz. Demak, bolalarning muloqotida qo'shish, ayirish, taqqoslash, kattalik kabi ilk matematik tasavvurlar kengayib boradi.

Til va nutq markazida bolalarning do'stlari orasida o'z fikrlarini bera olishlari, mavzu asosida savol-javoblar qilish, hikoyalar tuzish, bolalarga suhbatlar tashkil etish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bola markazda o'zi xohlagan mavzusida hikoyalar tuzishi ham mumkin.

Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirilgan markaz bolalar iqtidorini namoyon bo'lishi, o'z mahoratini ko'rsatishi uchun juda qulay muhit hisoblanadi. Mazkur markazni bolaning "Men"ini shakllantiruvchi markaz, deb ham atash mumkin. Markazdagi barcha jihozlar bolalar hayotida uchraydigan jihozlar bo'lib, o'yin jarayonida bola ulardan foydalanishni o'rganadi, kasblar bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo'ladi. O'yinda oila a'zolarining o'zaro munosabatlari aks etadi va ular orqali axloqiy tarbiya olish imkoni yaratiladi.

San'at markazida bolalarning kayfiyatini ko'tarish imkoni mavjud. Bolalarning ijodiy qobiliyatlari qo'llab-quvvatlanadi. San'atning rassomlik, haykaltaroshlik turlariga faqat iqtidorli bolalar ishtirok etadi. Markaz kerakli jihozlar bilan to'liq ta'minlansa, yasash, chizish texnologiyalari ertalabki, kechki soatlarda o'rgatilsa, markaz ishi rivojlanadi. Oilada bolaga bunday sharoit har doim ham yaratib berilmaydi. Markazda ishlasa bolaning mayda motorikasi rivojlanadi. Mayda motorikaning rivojlanishi esa, bola nutqining rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Ilm-fan va tabiat markazida tajriba-sinov maydonchasida o'tkazilayotgan tajribalar bolalarda qiziqish uyg'otadi va ularni yangi ixtirolar qilishga undaydi. Bu markaz bolalarga tabiat va undagi hodisalarni bilish uchun eng katta imkoniyat markazi hamdir. Markaz faoliyati to'g'ri tashkil etilsa bolalar tabiat haqidagi bilimlarning 90%ini o'zlashtiradi. Hayotimiz davomida ishlatiladigan narsalarning qayerdan kelganligi va ulardan nimalar olinganligi haqidagi ma'lumotlar bolalarning o'z qo'llari bilan urug'larni tuvaklarga sepish orqali unga suv qo'yishi va urug'unib chiqishi bola uchun juda qiziqarli holatlar sanaladi.

O'quv yili yakuniga yetgandan so'ng maktabga tayyorlov guruhi bo'yicha o'tkazilgan monitoringga asosan amalga oshirilgan ishlarni kutilayotgan natijalar bilan taqqoslash ishlari o'tkaziladi va bu orqali maktabgacha ta'lim tashkilotining keyingi o'quv yiliga mo'ljallangan ustuvor vazifalarini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, bolalarni rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat yuritishlari ularni maktab ta'limiga tayyorlashda har tomonlama yetuk aqliy va jismoniy barkamol bo'lib ulg'ayishlariga, ularda milliy urf-odat va qadriyatlarga sodiq bo'lib shakllanishlari uchun zamin yaratadi, ularning kasb-hunarga bo'lgan

qiziqishlarini orttiradi. Shuningdek, bolani maktabga tayyorlashda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari bilan ota-onalarning hamkorlikda ish yuritishi ham ijobiy natija beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

2. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Yevstafeva L.G., Mahmudova D.T., va boshqalar. – Toshkent, 2018-yil.

3. Hasanboyeva.O.U. va boshqalar. Maktabgacha talim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006.

4. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qisqa muddatli guruhlar faoliyatini tashkil etishda tarbiyachilarni tayyorlash bo'yicha trening moduli. T.: 2017-y.

5. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.

6. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o'yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013.

7.Козлова С.А, Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – Москва: Академия, 2002 .

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o`stirish mashg`ulotlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Maxmudova Yulduz

Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani. 27-DMTT direktori

Annotatsiya

Ushbu maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o`stirish mashg`ulotlari,mashg`ulotlarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish,haqida fikr yuritilgan.

**Kalit so`zlar:** nutq o`stirish mashg`ulotlari,innovatsion texnologiyalar, maktabgacha ta'lim,interfaol metodlar

Mustaqil O'zbekistonimizning ravnaqi bugungi yosh yangi avlodning har tomonlama to'laqonli, barkamol shaxs sifatida shakllanishiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Chunki davlat mustaqil fikrlaydigan, ruhi komil, dili pok insonlar tomonidan quriladi va mustahkamlanadi. Mamlakatimizda barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo`nalishidir. Kadrlar tayyorlash

milliy dasturi yosh avlod uzluksiz ta'lim va tarbiyasining butun jarayonini qamrab oluvchi yagona ta'lim majmui hisoblanadi. Uning dastlabkisi – maktabgacha ta'lim bosqichidir.

XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Mutaxassislarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotlarning 70%ni 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Shu bois bolalarning sog'lom va bilimli, yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishida maktabgacha ta'lim jarayonida oladigan tarbiyasi juda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti bu tizimga alohida e'tibor qaratmoqda. Shu masalaga doir bir necha yig'ilishlar o'tkazildi, qarorlar qabul qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida 2017 yil 16 avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yilgan edi. Mazkur sohani takomillashtirish maqsadida qabul qilingan dasturda maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini sifatida, bu jarayonda maktabgacha ta'lim muassasalarining bolalar huquqiy savodxonligini shakllantirishdagi o'rni hamda, respublikada ta'lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi ekanligi ta'kidlangan.

Ushbu o'zgarishlarning ma'lum qismi mavjud didaktik yondashuvlarning tarkibi sifatida chiqqan bo'lsa, yana bir qismi dunyodagi ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar olimlarining pedagogik tajribalariga suyanagan holda paydo bo'ladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning mamlakatimiz ta'lim sohasiga kirib kelishi alohida e'tibor qaratadigan yo'nalishlardan biri ekanligini qayd etish zarur.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan - kunga kuchayib bormoqda, buning

sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda ta'lim oluvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Tarbiyachi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan ta'lim jarayonida shaxs asosiy figuraga aylanadi.

Shuning uchun barkamol avlodni voyaga etkazishda zamonaviy o'qitish metodlari - interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interfaol metodlar barkamol avlodni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nutq o'stirish mashg'ulotlari innovatsion texnologiyalardan, faol o'qitish usullaridan, o'yinli texnologiyalardan keng va samarali foydalangan holda amalga oshirilsa, bolalarda faol va mantiqiy fikrlash qobiliyati, diqqati, mantiqiy xotirasi, aqliy qobiliyati rivojlanadi.

Ta'lim tizimidagi islohotlar va davlat tili to'g'risidagi qonun bolalar nutqini shakllantirish, xususan, maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish metodikasi va amaliyotida o'zgarishlar bo'lishini taqozo etadi. Hozirgi paytda maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga yanada yuqoriroq talablar qo'yilmoqda. Bu talablarga javob berish nutqni rivojlantirishga oid yangi izlanishlarni taqozo etadi.

Nutq bevosita tilni, uning qonun-qoidalarini ongli ravishda idrok etish, ifodali nutq tuza olish mahoratini egallash bilan birga madaniy-ma'rifiy turmushning barcha sohalarida o'zligini namoyon etadi. Demak, nutq o'stirish mashg'ulotlari jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishda, bolalarda bilim, aql, his-tuyg'u, iroda, ishonch, ong, tafakkur kabilarni shakllantirishda, barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim hisoblanadi.

Albatta, bu ishlarni amalga oshirishda uzluksiz ta'lim turlari, ayniqsa maktabgacha ta'limning o'рни beqiyosdir. Chunki, bolalarga nutq madaniyatining asosiy tushunchalari haqida ma'lumot berish, ularni ifodali o'qishga o'rgatish, xushmuomala, shirinso'z bo'lish, aql-idrokini o'stirish, ma'rifat ziyosidan baxramand qilish, umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash bevosita maktabgacha ta'lim mazmunidan chuqur o'rin olgan. Maktabgacha ta'limning poydevori qanchalik mustahkam bo'lsa, bolaning dunyoqarashi, nutqi shunchalik rivojlanadi, kamol topadi.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning birinchi bosqichi hisoblanib, u maktabda o'qish uchun tayyor bo'lgan sog'lom va to'laqonli shaxs sifatida shakllangan bolani tarbiyalashni ko'zda tutadi. Bolani maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olishga tayyorlash uchun unga ona tilining barcha boyliklarini egallab olish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Maktabgacha ta'lim muassasasining asosiy vazifalaridan biri bolalarning o'z xalqining badiiy tilini o'zlashtirib olishlari natijasida ularning to'g'ri og'zaki nutqini shakllantirishdan iboratdir. Bu umumiy vazifa quyidagi maxsus vazifalardan iborat: nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, lug'atni boyitish, mustahkamlash va faollashtirish, nutqning grammatik to'g'riligini takomillashtirish, og'zaki (dialogik) nutqni shakllantirish, ravon nutqni rivojlantirish, badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash, savod o'rgatishga tayyorlash.

Bolalar nutqini rivojlantirishni tegishli «Ilk qadam» dasturi asosida amalga oshirish zarur. Ushbu dasturda atrof-olam haqidagi bilimlar doirasi va lug'at xajmi, har bir yosh bosqichida bolalarda shakllanishi lozim bo'lgan nutqiy mahorat va ko'nikmalar belgilangan bo'lib, u shaxsning muayyan sifatlarini (kirishimlilik, xushmuomalalik, salomlilik, bosiqlik) tarbiyalashni ko'zda tutishi lozim.

Nutqni rivojlantirish dasturi ilmiy asoslarda qurilgan bo'lib, u butun mazmuni bilan bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Nutqni rivojlantirish dasturi bola faoliyatining o'quv, o'yin, mehnat va maishiy kabi shakllarida amalga

oshadi. Jamoat tarbiyasi sharoitida ta'lim - bola nutqini shakllantirishning yetakchi vositasi hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, bolalarning o'qish motivlarini o'stiradi.

Bolalar nutqini o'stirish va lug'atini boyitishda qator metod va usullardan foydalaniladi. Xar bir metod didaktik vazifalarni hal etish – ya'ni, bolalarga yangi narsalarni tanishtirish, mahorat va ko'nikmalarni mustahkamlash, o'zlashtirilgan narsalarni ijodiy ravishda qayta ishlash uchun xizmat qiladigan usullar majmuasidir.

Metod deb bilimlarni biridan ikkinchisiga berish maqsadida tarbiyachi va tarbiyalanuvchi tomonidan amalga oshirilayotgan xarakatga aytiladi.

O'qitish usuli – bu metodning bir elementidir. Usullarni ko'rgazmaliligi va emotsionalligiga qarab so'zli, ko'rgazmali, o'yinli, interfaol usullarga ajratish mumkin.

Nutq o'stirish mashg'ulotlarida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, bolalarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol usullarni foydalanish ta'lim maqsadini samarali amalga oshirishga yordam beradi va bolalarda mashg'ulotga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, ularning faolligini oshiradi. Natijada o'zlashtirish darajasi ortadi. Tez va to'g'ri fikrlashga yo'naltirish, mashg'ulot mazmunini guruhlarda tahlil qilish, o'yin vositasida bilim egallash, kuzatuv, kichik guruhlarda ishlash, bahs, amaliy o'yin va mashqlar bajarish, videofilmlar namoyishi, ko'rgazmali materiallardan foydalanish, turli xil kompyuter dasturlarini qo'llab mashg'ulotlarni tashkil etish juda yaxshi samara beradi.

Nutq o'stirish mashg'ulotlari – bolalarning bilish qobiliyatini rejali, aniq maqsadni ko'zlagan holda rivojlantirish, ularning atrof-olam haqidagi eng oddiy

bilimlarni va tegishli lugʻatni oʻzlashtirish, nutqiy mahorat va koʻnikmalarni shakllantirish jarayonidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni oʻqitishning asosiy shakli – mashgʻulotlardir. Nutq oʻstirishga doir mashgʻulotlar har bir guruhda bolalarning yosh imkoniyatlarini va har bir bolaning nutqiy rivojlanganlik darajasini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Chunki bilimlar mazmuni, ularning tarkibi, usullarni tanlash, haftasiga oʻtkaziladigan mashgʻulotlar soni, har bir mashgʻulotning davomiyligi shunga bogʻliq boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Oʻzbekiston Respublikasi Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qoʻyiladigan davlat talablari-2018 y Registr.№ 3032 03.07.2018 dan
- 2.Grosheva I.V., L.G, Mahmudova D.T., Nabixanova Sh.B.,Pak S.V.,Djanpeisova G.E. “Ilk qadam” Davlat oʻquv dasturi.maktabgacha taʼlim muassasalari uchun.2018 y.
3. Fayzullaeva M., Raximova Z., Rustamova M., Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini oʻstirish. (tayyorlov guruhi uchun mashgʻulotlar ishlanmasi). T., 2011 y.
- 4.Qodirova R.M., Nutqni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi kursiga oid namunaviy dastur. T., 2000.

УДК:494.3(07)

INNOVATION YONDASHUV ORQALI IQTIDORLI OʻQUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Sapieva Nargiza Mamayusupovna,

**Ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalari agentligi tizimidagi Denov tuman
2 - son IMI direktori**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Maqola innovatsion yondashuv orqali iqtidorli oʻquvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratishning dolzarb

muammolaridan biriga bag'ishlangan. "Iqtidorlilik", "kreativlik", "iqtidorli o'quvchilar", "kreativ fikrlovchi o'quvchilar", "ijtimoiy–pedagogik yordam" tushunchalarining mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, maqolada o'quvchilarning kreativ fikrlash kompetentligini rivojlantirishni qo'llab–quvvatlashning maqsadlari, asosiy shartlari, vazifalari, amalga oshirish bosqichlari, mazmuni ko'rib chiqiladi.

Kalit so'z va iboralar: iqtidor, qobiliyat, iqtidorli o'quvchilar, o'quvchilar, kreativlik, kreativ qobiliyat, kreativ salohiyat, ijtimoiy–pedagogik yordam, pedagogik sharoitlar.

KIRISH. Bugungi globallashuv va jamiyatni axborotlashtirish sharoitida yangi g'oyalar, bilimlar, texnologiyalarning paydo bo'lishi shaxsdan yangi ijtimoiy muhitga moslashish, yangi narsalarni idrok etish, ma'lumot olish, hayot davomida o'rganish, ijodiy o'zini o'zi anglash, davlat fuqarosi sifatida ijtimoiy va kasbiy o'sishni rivojlantirish qobiliyatini talab qiladi. Yangi O'zbekiston maktabi insonning shaxs sifatida individualligini har tomonlama rivojlantirishni va uning qobiliyatlari va iste'dodlarini aniqlash asosida jamiyatning eng yuqori qadriyatini ta'minlashi kerak.

O'quvchilarning iqtidorliligi murakkab hodisa bo'lib, u bilan ishlash o'qituvchilar faoliyatining eng muammoli sohalaridan biri bo'lib qolmoqda. Haqiqat shundaki, zamonaviy ta'lim sohasida iqtidorli o'quvchilar tez o'zgaruvchan dunyoning ta'lim, o'qitish, moslashish, ijtimoiylashuv jarayonida eng e'tiborli bo'lg'indir.

Amerikalik psixolog J.Renzulli "Iqtidorlilik qobiliyatlarni tavsiflovchi va faoliyatning turli sohalarida namoyon bo'ladigan xulq–atvordir", – deb isbotlaydi.

Iqtidorli o'quvchilar – bu erta yoshda muayyan turdagi faoliyatni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar. Ular o'qish va ma'lum bir ta'lim sohasida muvaffaqiyatga erishishda tengdoshlaridan sezilarli darajada oldinda. O'quvchining iqtidorliligining muhim belgisi o'quvchining yoshiga nisbatan aql–idrokning oldindan belgilab qo'yilgan rivojlanishidir. Iqtidorli o'quvchi yuqori aqliy faollik, ijodkorlik, nostandart fikrlash, muammolarga nostandart qarashlar,

faoliyatning muayyan turiga qiziqish, aqliy faoliyatga moyillik, ijodkorlikka intilish bilan ajralib turadi.

Kreativ iqtidor – bu dunyoga nostandart qarashda, nostandart fikrlashda namoyon bo'ladigan qobiliyatdir. Bunday o'quvchilar tasavvurga, ixtiroga, sezgiga boy, maxsus bilimlarni to'playdi, tengdoshlari uchun tushunarsiz va ko'pincha o'qituvchiga tushunarsizdir.

Kreativ kompetentlik shaxsda mustaqil fikrlash sifatleri namoyon bo'lishining eng asosiy va faol shakli hisoblanadi. Barcha tariflar bir–biridan keskin farq qiliga qaramay, uning ba'zi umumiy jihatlarini ko'rsatish mumkin:

birinchidan, kreativ kompetentlik natijasi sifatida olinadigan mahsulotning sifat jihatidan yangilikka ega bo'lishi; ikkinchidan, ushbu jihatlar kreativ kompetentlikning dastlabki asoslarida mavjud bo'lmaganligi;

uchinchidan esa, har qanday kreativ kompetentlik faoliyati intellektual izlanishni taqozo etishi bilan belgilanadi.

Kreativ iqtidorli o'quvchi o'z–o'zini tasdiqlash imkoniyatini beradigan tadbirlarda qatnashishni xohlaydi, darslarda katta bilimdonlikni namoyish etadi, o'qituvchiga xalaqit beradi va shuning uchun intizomni buzuvchi sifatida qabul qilinadi. U faktlarni yodlamaydi, ma'lumotnomalardan foydalanadi, uning aqliy ishining intensivligi ma'lumotni sharhlashga, yangi g'oyalar va variantlarni ishlab chiqarishga qaratilgan. Bunday o'quvchi sabablarni topishga va ularni tushuntirishga intiladi, dunyoqarash masalalari bilan qiziqadi, tadqiqot qiladi, ko'plab original g'oyalarni ishlab chiqaradi, lekin tezda boshqalarga o'tadi.

Bir qator ilmiy ishlar va real amaliyot tahlili umumta'lim muassasalarining ijtimoiy pedagoglari va o'qituvchilari kreativ iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashga yetarli darajada tayyor emasligini isbotlaydi: ularning individual xususiyatlarini hisobga olmaydilar, o'quvchining kreativ shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shmaydilar.

O'qituvchilar ko'pincha kreativ iqtidorli o'quvchining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini, ularning nostandart fikrlash va xulq–atvorini, o'jarligini, modellarga amal qilishni istamasligini etarli darajada anglamaydilar. Iqtidorli

o'quvchilar bilan ishlashni muayyan ta'lim muassasasining real sharoitlarini hisobga olgan holda tashkil etish zarur.

Kreativ qobiliyatli o'quvchilar bilan ishlashda bir qator ijtimoiy–psixologik muammolar paydo bo'lishi mumkin: ota–onalar bilan nizolar, tengdoshlar va o'qituvchilar bilan muloqot qilish muammolari, ijtimoiy yordamni yo'qotish. Shu bois umumta'lim muassasasida kreativ iqtidorli o'quvchilarni qo'llab–quvvatlash, ularning individual va shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashish zarurligi to'g'risida savol tug'iladi.

Kreativ iqtidorli o'quvchilarni ijtimoiy–pedagogik qo'llab–quvvatlash o'quvchilarning ijodiy salohiyatini faollashtirish va rivojlantirish, ularning jamiyatda muvaffaqiyatli o'zini–o'zi ro'yobga chiqarishi uchun qulay shart–sharoitlarni yaratishni ta'minlaydi. Kreativ iqtidorli o'quvchilarni ijtimoiy–pedagogik qo'llab–quvvatlash tizimi barqaror emas, u har bir aniq holatda atrof–muhitga, yashash sharoitlariga qarab o'zgarishi mumkin.

Tadqiqot natijalari o'rganilayotgan muammoning barcha tomonlarini hal qilishni tugatmaydi. Ijtimoiy pedagoglarning kreativ qobiliyatli o'quvchilar bilan ishlashga kasbiy tayyorgarligini shakllantirish keyingi tadqiqotlarda istiqbolli bo'lishi mumkin.

Olimlarning ilmiy ishlarini tahlil qilish asosida biz kreativ qobiliyatni shaxsning kreativ qobiliyatlarining potentsial individual o'ziga xos xususiyati sifatida aniqlaymiz, bu muayyan faoliyatda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishish imkonini beradi (an'anaviy "o'rtacha" darajadan yuqori).

Biz kreativ qobiliyatlarni ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishning sharti bo'lgan va yangi, o'ziga xos mahsulotni yaratish bilan bog'liq bo'lgan shaxsning individual va psixologik qobiliyatlari, deb hisoblaymiz. Ta'lim muassasalarida iqtidorli o'quvchilar, jumladan, kreativ iqtidorli o'quvchilar to'g'risidagi ma'lumotlar bazasi yaratish; kreativ qobiliyatlarni yanada rivojlantirish, o'quvchining kreativ resurslarini qo'llab–quvvatlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish, o'quvchilarning ijodiy rivojlanishi va o'z–o'zini

rivojlantirish uchun guruh va individual rivojlanish faoliyatining rivojlanish dasturlari ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity / In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness*, 2005. – Pp. 246–279. – New York : Cambridge University Press.

2. Монкс Ф., Ипенбург И. Одаренные дети [Текст] / Ф. Монкс, И. Ипенбург. – Когито-Центр, 2014. – 132 с

3. Роджерс К. Клиенто-центрированная терапия [Текст] : пер. с англ. / К. Роджерс. – М. : Рефлбук. – К. : Ваклер, 1997. – 320 с.

4. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности. Вопросы психологии. 1989. № 6. С. 29–33.

5. Зиёева Д.К. Талабаларда креатив тафаккурни шакллантиришнинг педагогик асослари// Педагогические и лингвопсихологические особенности развития, формирования и становления личности врача, сборник тезисов Международной конференции, Самарканд, 2021 г. 198– 199 стр.

6. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Социс-Прес. 2004. № 6. С. 5–9

7. Sternberg R.J. Creativity from Start to Finish: A «Straight-A» Model of Creative Process and Its Relation to Intelligence // *Journal of Creative Behavior*. 2020. Vol. 54. № 2. P. 229—241. DOI:10.1002/jocb.223

ВОПРОСЫ НАЧАЛЬНОГО НАЧАЛЬНОГО КУРСА МАТЕМАТИКИ

Абиев Рузимурод Бахридинович преподаватель Ташкентского государственного педагогического университет им.Низами.

Аннотация. Рассматриваются вопросы в начального курса математики изучение Целые положительные число называются *натуральными* в связи с тем, что они были придуманы человечеством для счета элементов реальных множеств (животных, людей, предметов), а так же для обозначения результатов процесса измерения величин (длины, массы, емкости, времени, площади и т.п.). Т.о. различают число как результат счета элементов множества и число как результат измерения величин.

Ключевые слова. Математика, нумерация, Десяток, Сотня, Тысяча, Многозначные числа, образования, обучения.

QUESTIONS IN THE INITIAL MATHEMATICS COURSE

Abiev Ruzimurod Bakhridinovich teacher at the Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.

Annotation. Questions are considered in the initial course of mathematics, the study of Positive integers are called natural numbers due to the fact that they were invented by mankind to count the elements of real sets (animals, people, objects), as well as to indicate the results of the process of measuring quantities (length, mass, capacity , time, area, etc.). That. distinguish between a number as a result of counting the elements of a set and a number as a result of measuring quantities.

Key words. Mathematics, numbering, Ten, Hundred, Thousand, Multi-digit numbers, education, learning.

Альтернативные программы по математике для начальной школы различаются главным образом способом знакомства с этими характеристиками числа.

Как и многие математические понятия, понятие натурального числа возникло из потребности практики. Уже в глубокой древности нужно было сравнивать между собой различные множества. Простейшим способом сравнения множеств было установление взаимно-однозначного соответствия между множествами, т.е. образование пар элементов из обоих множеств. Если такое соответствие имело место, то множества считались равночисленными. Если взаимно-однозначное соответствие устанавливалось между элементами одного множества и только частью другого, то считали, что в первом множестве элементов меньше, чем во втором. Со временем для сравнения стали применять множества посредники (пальцы, камешки, узелки...)- их называют «числовые фигуры»; на следующем этапе в результате процесса абстрагирования от характера множеств-посредников появилось понятие числа: один, два, три,... .

I. Задачи изучения темы.

II. Методика изучения чисел первой тысячи.

1. Формирование понятия сотни.
2. Изучение устной нумерации.
3. Изучение письменной нумерации.
4. Виды заданий при изучении чисел первой тысячи.

III. Средства изучения чисел первой тысячи.

Задачи изучения темы

1. Познакомить учащихся с новой счетной единицей – сотней и с разрядом сотен.
2. Закрепить понимание позиционного построения десятичной системы счисления.
3. Разъяснить соотношение разрядных единиц в трехзначном числе. ($10\text{ед} = 1\text{дес}$, $10\text{дес} = 1\text{сот}$.)
4. Научить определять количество десятков и сотен в трехзначном числе (десятичный состав числа).
5. Сформировать умение читать и записывать трехзначные числа.
6. Сформировать умение складывать и вычитать числа на основе разрядного состава трехзначных чисел.
7. В связи с изучением нумерации трехзначных чисел рассмотреть соотношения единиц длины (дм, м, км.)

Методика изучения чисел первой тысячи.

Формирование понятия сотни

Изучение устной нумерации в пределах тысячи начинается с формирования у учащихся понятия о сотне как о новой счетной единице. Для этого считают предметы по одному, десятками, сотнями (сто, двести, ... девятьсот, тысяча). В практике часто используют палочки в пучках, также можно использовать пособие «Квадраты и полоски».

Изучение устной нумерации.

- Чтобы у учащихся не сложилось неправильное представление о натуральной последовательности чисел за пределами первой сотни, следует включать упражнения в счете предметов или присчитывании по одному. Для этого можно использовать ленту «тысячи» или рулетку.
- На следующем этапе учащиеся знакомятся с образованием чисел из сотен, десятков и единиц. Используя наглядные пособия, учащиеся получают и изображают числа и учатся называть эти числа. Выполняются и упражнения обратного характера – указать, сколько сотен, десятков и единиц содержится в названном числе.
- При изучении устной нумерации дети учатся устанавливать общее число разрядных единиц в числе (десятичный состав числа). Опираясь на наглядные пособия, учитель показывает, что, например, в числе 345 имеется 4 десятка, но если сосчитать все десятки, т.е. и те которые сгруппированы в сотни, то в данном числе содержится 34 десятка. Аналогично выясняем количество единиц в этом числе.

– Одновременно с разьяснением десятичного состава числа ведется работа над натуральной последовательностью. С этой целью включают упражнения, выполняемые сначала с опорой на наглядность, например: «Покажите часть ленты длиной 290 см; присчитывайте (отсчитывайте) по 1 см (по 10 см, по 100 см). Найдите на ленте «тысячи» числа 400, 399. Какое из них больше? На сколько? Назовите число следующее за числом 799, предшествующее числу 1000?»

Изучение письменной нумерации.

- При ознакомлении с письменной нумерацией чисел в пределах 1000, опираясь на умения детей записывать двузначные числа, надо показать, что сотни, т.е. единицы III разряда, записываются на третьем месте справа. Вначале учащиеся иллюстрируют числа с помощью предметов и обозначают их цифрами, например: 65, 165, 365, 360, 305. Целесообразно при этом располагать палочки или квадраты в таблице (абаке) под соответствующими названиями разрядов. Далее учащиеся записывают числа в таблицу разрядов.

Для усвоения способа чтения и записи трехзначных чисел:

- образуют числа, читают числа по модели;
- соотносят вещественную модель и символическую запись;
- переходят к графической модели;
- используют схематические разрядные модели.

Особое внимание следует уделять числам, в записи которых имеются нули.

Виды заданий, выполняемых при изучении чисел первой тысячи.

1) На способ образования чисел первой тысячи:

- Назови число, в котором 3 сот. 1 дес. 9 ед.; 1 сот. 2 дес. 7 ед.
- Запиши числа, в которых 3 сот. 0 дес. 7 ед.; 1 сот. 7 дес. 3 ед.
- Сколько всего палочек, если есть: 2 пучка по 100 палочек, 4 пучка по 10 палочек и 5 палочек?

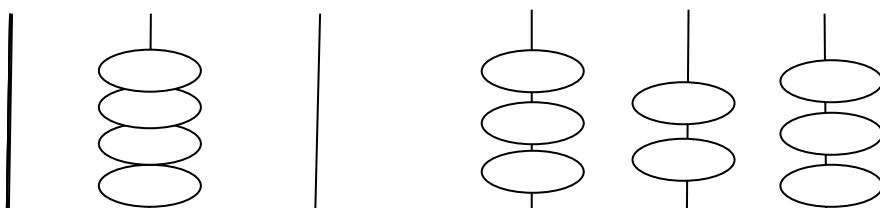
2) На соотнесение количественной модели, названия и записи числа:

- Как с помощью палочек изобразить в таблице числа: двести тридцать шесть? Триста пять?
- Прочитай числа, записанные в таблице:

Сотни	Десятки	Единицы
4	0	7
7	8	8

- Запиши в таблице и прочитай числа: 7 сот. 3 дес. 3 ед.; 4 сот. 6 дес. 0 ед.

- Назови и запиши числа, отложенные на счетах:

Сот.	Дес.	Ед.

Сот.	Дес.	Ед.

3) На принцип образования натурального ряда:

- Какое число при счете следует за числом 199, 999..? Какое число предшествует числу 840? 1000?
- Увеличь на 1: 199, 287, 444, 67, 901.
- Найди значение выражения: $500-1$; $744+1$; $689+1$; $990-1$.

4) На поместное значение цифры в записи числа:

- Что обозначает каждая цифра в записи чисел: 894, 809, 408, 900?
 - Сколько всего цифр использовано для записи каждого числа: 578, 785?
- Используя эти же цифры, запиши другие трехзначные числа.

5) На место числа в натуральном ряду:

- Во Дворце спорта в одном ряду были свободны места с 231 по 240. Назови, какие места свободны.

6) На разрядный состав числа:

- Замени число суммой по образцу: $195=100+90+5$, $657=.....$, $304=.....$
- Заполни пропуски, чтобы равенства были верными:
 $999 = ...+90+9$; $564=500+....+4$.
- Вычисли: $400+80-1$, $978-8-1$, $500+99+1$, $750-50+1$.

7) На сравнение чисел:

- Какое из чисел больше: 709 или 789, 578 или 571, 499 или 500, 300 или 150?
- Расположи числа в порядке убывания: 658, 397, 542, 488, 165.

8) На десятичный состав числа:

- Сколько десятков в числах: 150, 270, 400?
- Запиши 5 чисел, в которых содержится 37 десятков. Сколько всего таких чисел?

9) На соотношение между разрядами:

- Сколько единиц составляют 5сот., 2сот., 24дес.?
- В прыжке с шестом спортсмен взял высоту 600см. Вырази эту высоту в метрах.
- Заполни пропуски, чтобы равенства были верными:
 $1\text{сот.} = 10\text{дес.} \dots\dots\text{ед.}$, $10\text{сот.} = 100\text{дес.} = \dots\dots\text{ед.}$

Средства изучения чисел первой сотни

1. Пучки палочек.
2. Лента «тысячи». Лента шириной 3-5см и длиной 10м изготавливается из плотной бумаги, на ней различным цветом обозначены метры (сотни), дециметры (десятки), сантиметры (единицы).
3. Таблица разрядов (абак).

Учитель организует наблюдение детей за изменением значения цифры при перемещении ее в записи числа, которое происходит, если приписать к числу или отбросить нули.

Литература

1. Артыкбаева, З. А. (2015). Методика обучения решению геометрических задач. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (2-2), 59-63.
2. Allayarovna, A. Z. (2022). Using a Competency-Based Approach to Conducting Circle Classes in Mathematics Lessons. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES*, 3(5), 57-60.
3. Artikbayeva, Z. A., & Egamova, G. A. (2022). Boshlang 'ich sinf ona tili darsliklarida so 'z birikmasi yuzasidan berilgan bilimlar tahlili. *Science and Education*, 3(2), 734-739.
4. Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. *Science And Innovation International Scientific Journal* Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434
5. Djumayev M.I. Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. *Educational process science and innovation international scientific journal* volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173
6. M. I. Djumaev. Matematika o'qitishda kombinatorika masallarini o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari *Fizika, matematika, informatika jurnali*. 2023 yil 2/1 son. 19-27
7. M. I. Djumaev. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. *Journal of Mathematical & Computer Applications*. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appli*, 2023 Volume 2(2): 1-5 ISSN: 2754-6705
8. Sadikova A.V. Useing Information Technology in Verifying Students' Knowledge. *Eastern European Scientific Journal*. (ISSN 2199-7977) DOI 10.12851/EESJ201805. 129-133 p.
9. Sadikova A.V. Application of information and communication technologies in the conditions of the practice-oriented approach of professional training of future teachers of elementary classes. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ)* ISSN (E): 2347-6915. Vol. 9, Issue 10, Oct. (2021) p. 123-127.
10. Развитие информационной компетентности будущих учителей начальных классов посредством использования мультимедийного обучения. "Innovative approach to the system of teacher training: international experience and future strategies" International scientific-practical conference. April 6-7, 2022. p. 183-185.

MATHEMATICAL FEATURES IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION

**Nematov Ziyomhammad is a teacher at Tashkent State University
named after Nizami. Tashkent (Uzbekistan)**

Annotation. This work examines the Modern system of pre-school education, orienting society towards a new humanistic approach to the child as a developing individual, in need of understanding and respect for her interests and rights.

Key words: intelligence, thinking, component, formation, concepts, thinking, intelligence, labor, learning.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ В ОБРАЗОВАНИИ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

**Неъматов Зиёмухаммад преподаватель Ташкентского
государственного университета им.Низами. г.Ташкент(Узбекистан)**

Аннотация. В этой работе рассматриваются Современная система дошкольного образования ориентирует общество на новый гуманистический подход к ребенку как развивающейся личности, нуждающейся в понимании и уважении ее интересов и прав.

Ключевые слова: интеллект, мышление, компонент, формирования, понятия, мышления, интеллект, труд, обучения.

In the resolution of the Government of the Republic of Uzbekistan. The goal of the strategy,

Analysis of the traditional course of arithmetic and the course of mathematics of elementary school, conducted by A.M. Pyshkalo showed, "that they are built on two basic concepts of number and quantity, which are considered in the sequence" number quantity ". In the same scheme and course of mathematics in the experiment L.V. Zankova. Experimental course V.V. Davydov built according to the scheme "value ratio number." Moreover, the ratio refers to the number of measurements in the measured value. What causes researchers to question the sequence of study of concepts?

However, the measurement of a quantity during which a measure is postponed a certain number of times includes, as indicated by J. Piaget, two logical operations. The first is the separation process, which allows the child to

understand that the whole consists of parts. The second is the replacement operation, which allows you to attach one part to another and in this way create a system of units. It is more difficult to divide a continuous whole into interchangeable units than to list them divided. Therefore, the dimension develops later than the concept of number.

Methodical classes, as the authors write, are, in fact, a system of didactic games, during which children explore problem situations, identify significant signs and relationships, make discoveries. Knowledge is not given in finished form, but through the process of independent discovery by a child of the features and properties of the studied objects and phenomena. A feature of the program is its focus on a deeper study of "objects and phenomena of the world: it prepares children for the perception and elementary understanding of the dialectical unity of the world in its quantitative and qualitative relationships." The authors understand that the necessary condition for successful learning is the creation of a personality-oriented approach to the preschool child, the creation of an atmosphere of goodwill in the educational process.

The concept of lifelong education (pre-school and primary school) notes that "variability brought to the pre-school education an unjustified interest in subject-based learning", while "a balance of reproductive (reproducing the finished sample) and research activities, joint and independent forms of activity is required. As a result of the ability to follow the pattern, rule, and instruction that has developed in preschool age, the arbitrariness of mental processes and behavior is formed, and initiative in cognitive activity arises.

In any case, the program for the mathematical development of preschool children in the "School 2100 ..." system repeats at its core the content of the traditional methodology for the formation of elementary mathematical representations and organizes training on a visual and practical basis [5].

The tendency to master a larger number of supporting concepts in the selection of content does not seem to be random. After all, the more basic scientific concepts a student learns, the closer education is to what is called science. "It is possible that in the future the list of basic concepts will be modified or expanded," notes A.M. Breathing.

Features of the forms of children's thinking - visual-effective and visual-figurative - limit the possibility of successful teaching of mathematics in a fairly full form, however, the orientation of traditional teaching on the visual properties of objects is not at all necessary.

Educators identify intellectual development with mental development or the development of mental structures.

Psychologists believe that children discover the acquired knowledge and actions in cases that cause intellectual difficulties. The child cannot complete the task in ways known to him; he must find a new way to complete the task. Such tasks are called problematic, and situations that cause the need for thinking processes, problematic situations.

Intellectual activity corresponds to a high level of human development. It forms the basis of his theoretical activity, including the use of complex systems of symbolic formations, and involves a fairly high level of abstraction from objects of activity [4].

The scientific development of a preschool child should be based on a system of successive small intellectual tasks aimed at the formation of certain intellectual skills.

For example, teaching the concept of “multitude” can be carried out on small intellectual tasks that form the following skills:

- select each element of the set;
- indicate the essential feature of an individual element of the set;
- highlight the essential feature of the set;
- indicate the generalizing word, the characteristic property of the set;
- compare the elements of the set by property (by color, shape, size ...);
- select one item and many items;
- we establish that the element belongs to the set;
- indicate an extra element that does not belong to the set;
- select a subset in the set;
- we break the set into classes, groups of objects, etc.

The selection, sequence, completeness of the content of small intellectual tasks is a serious problem.

In the process of research, intellectual tasks were identified in the sequence of studying support concepts: “a set of relationships on a set of correspondence, number of geometric figures, logic” [5].

Consistent and systematic training in intellectual tasks forms the skills and techniques of intellectual activity. In the established practice of teaching, general and special methods of intellectual activity “do not act as objects of special assimilation, their formation proceeds only in the course of assimilation of knowledge and with insufficient control by the educator.

Such an organization of learning determines the corresponding course of the process of formation of the main types of mental activity: a great stretch in time, the presence of a variegated variety of intermediate stages, a large spread of the results achieved by individual students. In psychology, this poorly managed

process of mastering concepts is actually identified with intellectual development” [7].

In the case of training in intellectual tasks, various types of intellectual activity become the subject of special assimilation. In this case, the main methods of mental activity are formed: recognition, comparison, identification, analysis, synthesis, generalization, analogy, classification, etc. Thus, the formation of intellectual skills provides the development of thought processes and the mental development of the personality as a whole.

The formal-logical side of the methods of mental activity is formed on the material of mathematical content. However, psychologists argue that, being formed on any one subject content, the mental action is further used as a ready-made method of thinking in the analysis of any area of reality. The identification of small intellectual (scientific mathematical) problems and the definition of intellectual (scientific) skills as special assimilation not only contributes to the mathematical development of the child, but also outlines a completely new picture of intellectual development as a whole.

Elementary mathematical representations and the corresponding methods of action are the main components of the knowledge system for preschoolers.

The assimilation of various concepts related to the most complex branches of human knowledge should be based on sensory experience and worldly ideas, which are formed already in preschool age.

The main difference between a concept and a concept is, first of all, that the concept reflects the essential features of an object, abstracted from its other, non-essential properties. The representation reflects both essential and non-essential properties of the object in its direct perception.

In experimental studies (P. Ya. Halperin, L.F. Obukhova, etc.), the possibility of the formation of separate full-fledged mathematical concepts in preschoolers is shown, but this requires special conditions. Consider some conditions under which the assimilation of concepts and the development of conceptual thinking are possible.

A conceptual way of recognizing objects is possible based on the method of phased formation of mental actions (P. Ya. Halperin). This method is a certain sequence of actions: knowing the essential sign of the concept-104, the child identifies the properties of the subject in question and compares them with the essential sign of the concept, and then concludes whether the analyzed object belongs to this concept or not. First, the comparison of signs occurs mod the guidance of the teacher. Then the child himself, comparing the signs, reasoning out loud. At the next stage, comparing these signs, he reasons mentally, "to himself", according to the same scheme, which serves as the basis for speech. So,

gradually, assimilating the sequence of actions reflected in the external and then internal speech, the child masters the way of bringing any object, property or phenomenon under study. A detailed judgment according to the pattern of actions taken gradually passes first into a plan of short speech "to oneself", and then into a plan of mental action. Now, having mastered the mode of action and reasoning, the child will be able to solve any new problem on his own.

Learning, built on the method of phased development of mental actions, allows you to get closer to the formation of the concept of number, based on an understanding of the principle of maintaining volume, mass and quantity, to create the basis for the emergence of elements of theoretical thinking (L. F. Obukhova).

Increasing the level in the generalization of mathematical representations, the formation of mathematical concepts is promoted not only by the special organization of mental activity, but also by the use of special cognitive tools in the learning process: models, graphs, diagrams, etc. For example, a "ladder" made up of circles models cardinal and ordinal relations of natural numbers, four circles - pink, white, blue and black - model parts of the day and so on.. formation of elementary mathematical concepts in preschool children may be implemented in different ways. Since the experience and knowledge of children is small, training basically goes like this: first, with the help of an adult, specific knowledge is accumulated, and then they are generalized to the simplest rules and patterns. However, this necessary and important path for the mental development of young children also has its drawbacks: children cannot go beyond those isolated facts and cases on the basis of which they were summarized to generalizations; unable to analyze a wider range of knowledge, which limits the development of their independent thoughts and searches. Therefore, in teaching it is necessary to use another way, when thought and assimilation of knowledge go from general to particular. The learned rule, children must learn to apply in specific conditions.

A rational combination of these methods contributes to the highest mental and mathematical development of children. It is not always necessary to put a child in the position of a "discoverer", to lead him from single concrete knowledge to conclusions and generalizations. The child must learn to master and acquire the ready-made knowledge accumulated by mankind, value it, be able to use it to analyze both their experience and the facts and phenomena of life around them. For example, at a certain stage, preschoolers are introduced to quadrangles. Turning to children's experience, one can first propose to find and name those familiar figures that have four sides and four corners and can be assigned to quadrangles, and secondly, to find objects or parts of objects of a

quadrangular shape (this concretization deepens knowledge children about this geometric figure).

Similarly, children are introduced to polygons. Concretizing their knowledge, preschoolers show and name triangles, squares, rectangles of different sizes, relating all these figures to polygons. The idea of a polygon, as it were, is built up over the whole variety of figures, limited by closed broken lines, right and wrong, large and small.

Therefore, for the development of children's mental abilities, it is necessary to use different ways, to bring them to understanding the unity of the general and the individual, the abstract and the concrete. Education in kindergarten is not only a communication of knowledge, but also the development of children's mental abilities, mechanisms of mental activity, which facilitates the transition from empirical knowledge to conceptual.

Preschool education remains the world model of the first stage of continuous upbringing and early socialization of children, for the continuity of the educational process connects preschool, school and subsequent years of a child's life.

Since the beginning of 2017, an active process of reforming the content of preschool education and training has been ongoing in the republic, including the specification of social and pedagogical functions based on the historical and cultural traditions of the Uzbek people and other ethnic groups living in the country [6] .

Expected Content Updates pre-school education and training

Formation in the Republic of Uzbekistan of an integrated system of preschool competency-based education - the first stage of the national education system, to the greatest extent:

- taking into account the educational needs of the state, society, various categories of the population, the personality of the child;
- providing high-quality educational and additional services;
- effectively adapting to the changing conditions of the modern world.

Quite honestly, many elementary teachers are much more comfortable teaching literacy than they are containers in elementary classroom representing place value

Approaches to teaching place value differ depending upon grade level. In the primary grades, place value is taught using many techniques; one of the most-effective is using base-10 manipulatives, which come in different shapes for different place values.

After the focus of the early grades, in general, students possess an

understanding of place value by the time they arrive in the intermediate grades.

As a result, we are no longer focusing on identifying 1's, 10's, or 100's places in a number; instead, we focus on applying place-value understanding for everyday applications and solving problems.

Simple games for repetition

All students need to understand how to apply place value to verbally say a large number. This is tough for students and takes a lot of repetition and practice.

But repetition can be fun! Here's how I handle it in my classroom.

This "game" is simple and can be fit in between other elementary math activities. I write a large number on the board, something in the millions or even higher if I feel they need more of a challenge.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: "Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. Arushanova A. Tasks and forms of organized learning//Preschool education. 1994, No. 1. pp. 41-44.
3. Asmolov A. On the organization of interaction of educational institutions and ensuring continuity of preschool and primary general education//Preschool education. 1994, No.6. pp. 2-5.
4. Ashikov V. Preschool education in the new century//Preschool education. 2000, No. 1, pp. 8-11.
5. Altshuller G.S. Find an idea. Introduction to the theory of inventive problem solving. — Novosibirsk: Nauka, 1986, 1991.
6. Altshuller G. S. To find an idea. — Novosibirsk: Nauka, 1986 (1st ed.), 1991 (2nd ed.).
7. Altshuller G.S., Zlotin B.L., Zusman A.V., Filatov V.I.
8. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages.6. Driga, V. I. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— 48pp.
9. Loktionova T.E., Sergeeva M.G. Comfortable educational environment in an educational organization: a modern approach to design. Professional education and society . — 2018. — №3(27). — 43-106 p.4.
10. On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan// Development Action Strategy of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Dated February 7, 2017, No. UP-4947.
11. Zhumaev M. Bolalarda boshlangich mathematician tchalarni nonviolent theories and techniques. Tashkent. Nauka Zii. 2017 Il 15 B.T.
12. Davydov V.V. Psychological theory of educational activity and methods of primary education based on meaningful generalization. -Tomsk, 1992. -112s.

13. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, professor at the Tashkent State University named after Nizami. Tashkent city (Uzbekistan). Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com. 28.09.2021 Angilya.
14. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
15. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2. Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
16. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan). Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni. Dushanbe. (Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
17. Druzhinin V.N. Cognitive abilities: structure, diagnosis, development. - M.: PERSE. St. Petersburg: IMAION. - Moscow , 2001.-224 p.

CONCEPT OF METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN CONDUCTING CONSTRUCTIVE EDUCATION

**Burkhanov Sattor Candidate of Physics/Math. Associate Professor.
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami (Uzbekistan)**

Annotation. When designing from paper, children have the opportunity to clarify their knowledge of flat geometric shapes, compare their properties and features with three-dimensional forms. Here, children learn how to work with paper, which they can later use in appliqué classes. Modifying flat forms by bending, folding, cutting, gluing paper, children get a three-dimensional shape.

Key words. Children's design, elementary mathematics, construction, construction, paperwork, mathematics, geometry, education, development, learning.

КОНЦЕПЦИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПРОВЕДЕНИИ КОНСТРУКТИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бурханов Саттор к.ф/м.доцент. Ташкентского государственного педагогического университет им.Низами (Узбекистан)

Аннотация. *При конструировании из бумаги* дети имеют возможность уточнить свои знания о плоских геометрических фигурах, сравнить их свойства и признаки с объёмными формами. Здесь дети осваивают приёмы работы с бумагой, которые они в последствии могут использовать и на занятиях по аппликации. Видоизменяя плоские формы путём сгибания, складывания, разрезания, склеивания бумаги, дети получают объёмную форму.

Ключевые слова. Детское конструирование, элементарная математика, конструкция, строительство, работы с бумагой, математика, геометрия, образования, развития, обучения.

When designing from paper, children have the opportunity to clarify their knowledge of flat geometric shapes, compare their properties and features with three-dimensional forms. Here, children learn how to work with paper, which they can later use in appliqué classes[12].

Modifying flat forms by bending, folding, cutting, gluing paper, children get a three-dimensional shape. Working with natural and waste materials contributes to the manifestation of creativity in each child, since only the ability to highlight a new function in an object and an object allows you to transform it, having received a completely different constructive image.

In the design, ready-made forms can also be used, depending on the learning objectives. All types of design contribute to the versatile development of the personality of a preschooler: all types of thinking, imagination, creativity, memory, attention. This is due to the fact that the child, before completing the construction, first imagines it (mentally or on the basis of an existing diagram, picture), thinks through the shape of its parts, then correlates the image with the existing forms, determines the degree of their suitability, and then proceeds to create the building.

In the course of the construction itself, the child can make adjustments, add unplanned details, remove existing ones, include additional materials (to connect parts) or apply coloring.

Features of teaching design in different age groups.

Early age.

Tasks.

Educational:

1. Introduce materials for construction (natural, waste, construction and paper).

2. Introduce volumetric geometric shapes (brick, ball, cube, cylinder, cone, pyramid) that are part of building kits or designers.

3. Learn to place various geometric bodies in space.
4. Learn to highlight geometric shapes in familiar objects.
5. Introduce the techniques used in design.
6. Learn to experiment with paper, natural, waste materials in the process of creating elementary crafts.

7. Learn to connect parts using additional materials (plasticine, clay).

8. Learn to highlight familiar images in buildings and crafts.

Developing:

1. To form a sense of form when creating elementary buildings and crafts.

2. Develop visual-effective and visual-figurative thinking.

3. Promote the development of attention, memory.

4. To form the ability to attach the details of the craft to each other.

Educational:

1. Generate interest in constructive experimentation.

2. To develop the ability to hear the verbal instructions of the teacher, his instructions, characteristics.

3. Cultivate the ability to see beauty in designs and crafts.

Features of learning.

The design of young children is reminiscent of an experimental game in which children study the properties and features of geometric shapes and various materials. The three-dimensional volume of construction products allows children to more carefully examine all the details from which it is planned to create a structure[8-9].

In the learning process, where the leading method is the game, it is advisable not only to demonstrate various figures, but also to name them as often as possible, to give them a figurative description, which helps children quickly include the materials being examined in their own plan. It is important to activate all analyzers in order to form a more complete understanding of the design.

At an early age, children, starting from the 1st year, children are able to identify geometric shapes without naming them, but highlighting the given shape from many others. This fact indicates that three-dimensional geometric bodies can not only be objects of manipulation and play by children at this age, but also an object of study.

The ability to single out a form, and subsequently name it, facilitates the process of learning to design at later stages, where the teacher will not need to train in two directions: familiarization with the forms and the formation of the ability to create various buildings from them[12-14].

In this case, the teacher can use verbal instruction, indicating the necessary forms, rather than a detailed demonstration, explaining the significance of choosing certain forms for a particular building. After all, children are already prepared to work with these forms, because they know their properties and signs. More time is left for the creative design process itself.

Don't make it easy for something that's so easy. As practice shows, in the game, children acquire multiple skills that we, adults, do not always reasonably use for their creative development. We are constantly afraid that children will not

understand, will not be able to, will not cope. But at the same time, we even sometimes do not try to give them what they need so much[15].

Often, in order to meet the time allotted for a lesson, we try to minimize the activity of the child, and this is a radically wrong approach. You should not sacrifice the opportunity to form some kind of skill for the sake of spectacular crafts. Let the design (craft) initially have a clumsy appearance, not much resembling, perhaps, a real object, but it will testify to the path that the child has traveled. And here it is important to emphasize its achievements, pointing to the prospect of further movement.

When the child achieves the desired result himself with indirect guidance from the teacher, the skill acquired by the child in the classroom becomes part of the constructive and visual experience. Even if the lesson takes place with a subgroup of children, one should strive not to minimize their activity, but to think over its organization, in which children can, performing actions that are not complex in nature, create a simple design (craft). It is important to put emphasis on techniques and techniques, the variations of which expand the content and technical aspects of children's design products.

Own crafts, which preschoolers later actively use not only in the game, but also in the process of educational, labor activity, acquire a certain value for them. For example, having made a stand for a brush, children treat it much more carefully than they buy it in a store. From this we can conclude that artistic manual labor is an important means of developing the personal qualities of a preschooler: the desire for diligence, attentiveness towards others, accuracy, patience, care, etc.

The same methods and techniques are used as in the process of designing and application. The tasks are in the same direction. The main difference is that children learn to purposefully create useful things that are necessary in their practical activities.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: "Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. Arushanova A. Tasks and forms of organized learning//Preschool education. 1994, No. 1. pp. 41-44.
3. Asmolov A. On the organization of interaction of educational institutions and ensuring continuity of preschool and primary general education//Preschool education. 1994, No.6. pp. 2-5.
4. Ashikov V. Preschool education in the new century//Preschool education. 2000, No. 1, pp. 8-11.
5. Altshuller G.S. Find an idea. Introduction to the theory of inventive problem solving. — Novosibirsk: Nauka, 1986, 1991.
6. Altshuller G. S. To find an idea. — Novosibirsk: Nauka, 1986 (1st ed.), 1991 (2nd ed.).
7. Altshuller G.S., Zlotin B.L., Zusman A.V., Filatov V.I.
8. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages.6. Driga,

- V. I. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— 48pp.
9. Loktionova T.E., Sergeeva M.G. Comfortable educational environment in an educational organization: a modern approach to design. Professional education and society . — 2018. — №3(27). — 43-106 p.4.
 10. On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan// Development Action Strategy of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Dated February 7, 2017, No. UP-4947.
 11. Zhumaev M. Bolalarda boshlangich mathematician tchalarni nonviolent theories and techniques. Tashkent. Nauka Zii. 2017 Il 15 B.T.
 12. Davydov V.V. Psychological theory of educational activity and methods of primary education based on meaningful generalization. -Tomsk, 1992. -112s.
 13. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, professor at the Tashkent State University named after Nizami. Tashkent city (Uzbekistan). Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com. 28.09.2021 Angilya.
 14. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
 15. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2. Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
 16. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan). Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni. Dushanbe. (Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
 17. Druzhinin V.N. Cognitive abilities: structure, diagnosis, development. - M.: PERSE. St. Petersburg: IMAION. - Moscow , 2001.-224 p.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SAVODXONLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

O'roqova Gulsin Qambardinovna
Denov tumani 80-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligining ahamiyati va holati haqida so'z yuritiladi. Boshlang'ich maktab yoshida o'qish savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish xususiyatlari ochib berilgan, kichik yoshdagi o'quvchilar muvaffaqiyatining omili sifatida o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari tahlil qilinadi. O'qish savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni tavsifi keltirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, o'qish savodxonligi, boshlang'ich sinf, savodxonlik, dars samaradorligi, o'qish, lug'at, diqqat, tahlil, xarakter, o'qish ko'nikmasi, ravonlik, rivojlanish, shakllantirish, ong, samaradorlik.

ГРАМОТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ

Урокова Гульсин Камбардиновна
Учитель начальных классов 80-й общеобразовательной школы
Деновского района
oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Абстрактный. В этой статье обсуждается важность и статус читательской грамотности в начальных классах. Выявлены особенности формирования навыков чтения в младшем школьном возрасте, а также проанализированы педагогические условия формирования навыков чтения как фактора успешности младших школьников. Описан процесс формирования навыков грамотности чтения.

Ключевые слова: родной язык, грамотность чтения, начальный класс, грамотность, эффективность урока, чтение, словарный запас, внимание, анализ, характер, навык чтения, беглость, развитие, сформированность, сознательность, работоспособность.

LITERACY IN PRIMARY CLASS STUDENTS SHAPING THEIR SKILLS

Uroкова Gulsin Kambardinovna
Primary teacher of the 80th general secondary school of Denov district
oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Abstract. This article discusses the importance and status of reading literacy in primary grades. The characteristics of the formation of reading literacy skills at the primary school age are revealed, and the pedagogical conditions of the formation of reading skills are analyzed as a factor of the success of young students. The process of formation of reading literacy skills is described.

Keywords: mother tongue, reading literacy, primary grade, literacy, lesson effectiveness, reading, vocabulary, attention, analysis, character, reading skill, fluency, development, formation, consciousness, efficiency.

KIRISH

Dunyoda o'quvchi-yoshlarga oid amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda savodxonlik ko'nikmlarini oshirib borishga nisbatan qaratilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlik ko'nikmlarini shakllantirib borish, uni rivojlantirishning strategik maqsadlarini belgilash va ularga erishish bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirish, axborot-kommunikatsiyalari vositasida o'quvchilarda savodxonlik ko'nikmlarini rivojlanganligini tashxis etishning interaktiv tizimini ishlab chiqish dolzarb vazifaga aylandi.

O'zbekistonda o'quvchi-yoshlar ta'lim-tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda. Ta'lim-tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi[1]. O'zbekiston Respublikasi 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son qarori bilan "Ta'lim to'g'risida"[2]gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-80-son 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida"[3]gi Farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan chora-tadbirlar ko'zda tutilgan.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim – tarbiya tizimidan boshlanadi"[4] degan g'oyalari asosida keng ko'lamli islohotlarni ishlar amalga oshirilishi haqida ta'kidlab o'tdilar. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va

innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim. Yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berish yo'lga qo'yish, ular jismoniy va ma'naviy sog'lom, vatanparvar, insonlar bo'lib ulg'ayishi uchun barcha kuch va imkoniyatlarning safarbar etilishi, o'quvchi-yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezgu fazilatlar egasi bo'lgan insonlar voyaga yetkazish ustuvor vazifalardan biri etib belgilandi.

ASOSIY QISM

PIRLS tadqiqotning 2016-yil natijalariga ko'ra, 50 ta mamlakat ichida, Rossiya, Singapur, Gonkong, Irlandiya va Finlyandiya mamlakatlari yuqori natijalarni qayd etgan bo'lsa, shular orasida rossiyalik va singapurlik o'quvchilar matnni o'qish va tushunish bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. Shuningdek, Rossiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilari ushbu mezon bo'yicha dunyoda yetakchilik qildi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Bundan tashqari PIRLS xalqaro tadqiqotida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. O'qib tushunish – bu matnni qayta ishlash, uning ma'nosini tushunish va o'qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog'lab anglay olish qobiliyatidir.[5]

So'zlarning lug'aviy ma'nosini bilish, so'zlarning kontekstual ma'nosini bilish, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini anglash, matn tarkibidagi parchalar asosida xulosa chiqarish, matndagi asosiy fikrini aniqlash, berilgan savollarga matn asosida javob bera olish, matnda ishlatilgan badiiy san'atlar yoki so'z birikmalarini tanib, ajratib olish va ohangini aniqlash, vaziyatning kayfiyatini (tasdiq, inkor, so'roq qilish, buyruq berish), muallifning maqsadi, niyati va nuqtai nazarini aniqlash va muallif to'g'risida xulosalar chiqarish qobiliyatlari o'qilgan matnni samarali tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. (diskurs-semantika).[6]

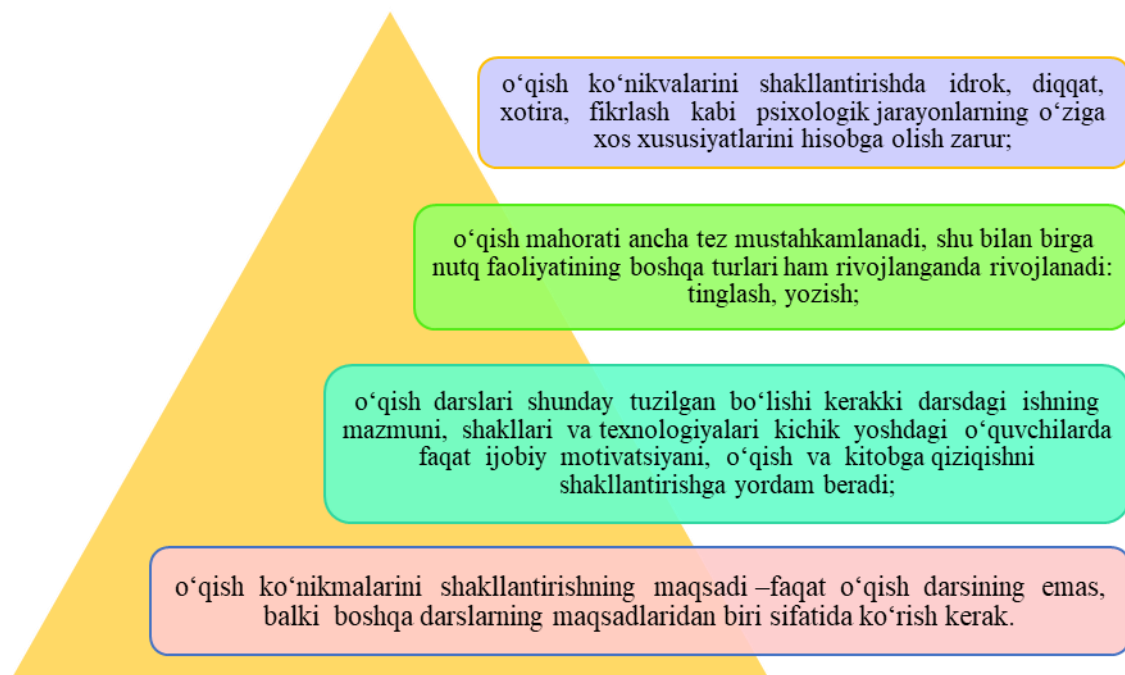
Matnni o'qib tushunish qobiliyatiga o'quvchining yuqoridagi ko'nikmalari hamda ma'lumotni qayta ishlash qobiliyati ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchi so'zning ma'nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko'p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so'zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O'qib tushunish

malakasini rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud, ular orasida so'z boyligini oshirish, matnni tanqidiy tahlil qilish, maydalab o'qish. "Tinglab tushunish nutq faoliyatining bir turi bo'lib, u retseptiv nutq faoliyatiga kiradi. Tinglab tushunish so'zlovchining nutqini radiodan, magnitafondan, kompakt diskdan va muloqot paytida tinglab tushunib, ma'lumot olishidir. U ba'zi adabiyotlarda audirovaniya deb ham yuritiladi. U murakkab nutq faoliyatidir, chunki tinglovchi tezda shaklni qabul qila olishi, xotirada saqlab qolishi zarur, aks holda uni qaytadan ko'rib, o'qib, tushuna olishi uchun manbaa, sharoit, vosita yo'q. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar va talabalarda tinglab tushunish gapirishga qaraganda kam taraqqiy etgan. O'quvchi o'qiganda, ko'rganda tinglab tushunishga qaraganda olti marta ko'p ma'lumot olarkan. Sababi uni ustida kam ishlaganidadir, murakkabligidadir. Tinglab tushunish gapirishning ajralmas qismidir. Tinglab tushunish va gapirish og'zaki nutqni tashkil qiladi".[7]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini 1-sinfdanoq Xalqaro PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda yangi avlod darsliklaridan hisoblangan Ona tili va o'qish savodxonligi fani juda muhim rol o'ynaydi. O'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchidan katta mas'uliyat va mehnat talabetadi. Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi maqsadi o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarda grammatik jihatdan to'g'ri va kommunikativ jihatdan erkin so'zlay oladigan darajaga olib chiqishni maqsad qilib qo'ygan. O'quvchining tilni qo'llashdagi real ehtiyoji (Ijtimoiy muloqot, akademik ta'lim) hisobga olingan va zaruriy lingvistik qurilmalar turli nutqiy vaziyatlarda berilgan.[8]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining, eng avvalo, o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonligini oshirishda to'g'ri o'qish, so'z boyligini oshirish, keng fikrlashga o'rgatish, nutqini, ongini oshirish kabi bir qator xususiyatlarni o'rganishda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini to'g'ri tashkil etish zarur. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida hamboshqa fanlardagi kabi axborot texnologiyalaridan foydalanib dars olib boorish ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning darsga nisbatan qiziqishlarini o'stirishga yordam beradi. Hozirgi kundagi davr talabi ham shu desak mubolag'a emas. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Masalan, matn, bezakli taqdimotlar, videofilmlar, audiolar, musiqa, animatsiyalardan darslarda unumli foydalanish ham dars samaradorligiga sezilari ta'sir etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi quyidagi tartibni bajaradi: harfning grafik tasvirini tahlil qiladi, uni tovushga aylantiradi, so'zni tashkil etuvchi bo'g'inlarni ketma-ket o'qiydi, ularni so'z bilan birlashtiradi, uning ma'nosini tushunadi. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni quyidagi shartlar bilan tavsiflanadi (1-rasm):

1-rasm. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish tavsifi.

emas, balki boshqa darslarning maqsadlaridan biri sifatida ko'rish kerak.

O'qish ko'nikmasini shakllantirishning dastlabki bosqichlarida o'qituvchi o'qish texnikasiga, keyin esa o'qilgan matnni tushunishga katta ahamiyat berishi kerak. Shunday qilib, o'qish ko'nikmasi ikkita eng muhim komponentdan iboratdir. Bular: o'qilgan matnni anglash va tushunishni o'z ichiga olgan semantik komponent va mohiyati o'qishning to'g'riligi va ifodaliligidan iborat bo'lgan texnik komponentdir. Boshlang'ich sinf dasturida sinfdan sinfga bosqichma-bosqich o'qitish ko'zda tutilgan bo'lib, har bir bosqichda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish o'qilgan matnning hajmi, to'g'riligi, ongliligi, ifodaliligi mezonlari va ko'rsatkichlari bo'yicha baholanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har bir o'quvchiga ona tili va o'qish savodxonligi darsligining ahamiyatini chuqur anglagan holda o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni bera olishi hozirgi kunda ahamiyatlidir. Shunda o'quvchilar kelgusida og'zaki va yozma savodxonligi hamda o'qib tushunish, tinglab tushunishko'nikmalari yuqori shaxslar bo'lib

yetishishadi. Bundan tashqari 4-sinflar uchun hozirgi kundagi xalqaro tadqiqotlardan biri bo'lgan PIRLS tadqiqotiga tayyorlashning samarali poydevori ham bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, o'qishni o'rgatish jarayonida o'qituvchi kichik yoshdagi o'quvchilarning tahliliy bosqichdagi muammolarni imkon qadar tezroq yengib o'tishga yordam berish va o'qishga qiziqishni rivojlantirish, avtomatlashtirilgan o'qish qobiliyatini shakllantirishga e'tibor berishi kerak. O'qishni o'rgatishning zamonaviy uslubi o'qish ko'nikmasini, o'qilishi mumkin bo'lgan matnni ovoz chiqarib aytish, idrok etilayotgan matnning maqsadini tushunish va o'qilgan matnga shaxsiy munosabatni shakllantirish uchun avtomatlashtirilgan mahorat sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, bunday o'qish faoliyati o'qilgan matn haqida o'qishdan oldin, o'qish paytida va keyin fikr yuritish qobiliyatini ta'minlaydi. Faqat ana shunday "ongli o'qish" o'quvchini o'qishga, shaxsini rivojlantirishga va kitobning ajoyib olamiga sho'ng'ishga yordam beradigan vositadir. Shuning uchun kichik yoshdagi o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish maktabda muvaffaqiyatli o'qishning muhim omilidir. Biroq buning uchun kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha tizimli va maqsadli ish olib borish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son)
3. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev Oliy majlisga murojaatnomasi. 2020-yil 29-dekabr.
5. „What is Reading Comprehension?“ (en-US). Reading Worksheets, Spelling, Grammar, Comprehension, Lesson Plans (29-may 2008-yil). 9-may 2016-yil asl nusxadan arxivlandi.
6. Davis, F.B. Psychometrika (1944) 9: 185. <https://doi.org/10.1007/BF02288722> Committee on Learning Sciences: Foundations and Applications to Adolescent and Adult Literacy. Improving Adult Literacy Instruction: Options for Practice and Research. National Academies Press, 2012 —41 bet. ISBN 978-0-309-21960-0

7. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. Журнал инновациив начальном образовании, 1(БТНА_1).
8. Ona tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 3-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / K. Mavlonova, [va boshq.]. –Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. –4-b

**Boshlang'ich sinf o'quvchilariga savod o'rgatish jarayonining
psixologik va lingvistik asoslari Surxondaryo viloyati Sherabod
tumani 60 umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf
o'qituvchisi**

Boltayeva Sohiba Hamzayevna.

Annotatsiya

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish o'qish va yozish ko'nikmasi deyiladi. Bu ko'nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko'nikma bilimsiz shakllanmaydi. Bilim ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin

Mamlakatimizning istiqlol yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish uning milliy zaminini mustahkamlash zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmasi darajasiga chiqarishga katta ahamiyat berib kelinmoqda.

Ta'limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shxsning shakllanishiga olib keladi. O'zining qadr-qimmatini anglaydigan idorasi baquvvat, imoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Ana shunday keyin ongli turmmush

kechirish jamiyat hayotining bosh mezoniga aylanadi. Shunda inson o'z aqli, o'z tafkkuri, o'z mehnati, o'z mas'uliyati bilan ongli tarzda ozod va hur fikrli inson bo'lib yashaydi.

O'qituvchi o'z nutqining bolalarga qanday ta'sir etayotganini kuzatishi, tushunarli va qiziqarli bo'lganini hisobga olishi kerak. Agar bolalar darsga e'tiborsiz o'tirsalar, demak, o'qituvchi nutqining ta'siri kuchi sust.

O'qituvchining mahorti shundaki, u o'zining yoqimli nutqi bilan bir butun jamoaga ta'lim-tarbiya beribgina qolmay, balki ularni yuksaklikka intlishga chorlashi kerak.

1. Savod o'rgatish metodikasining ilmiy, psixologik va lingvistik asoslari.

O'qish va yozish nutq faoliyatining turi.

Maktabda o'qitish elementar o'qish va yozishga o'rgatishdan boshlanadi. "Alifbe"ga asoslangan holda qisqa vaqt ichida o'quvchilar o'qish va yozishga o'rgatiladi, ya'ni o'qish va yozish ko'nikmasini egallaydilar.

Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish **o'qish va yozish ko'nikmasi** deyiladi. Bu ko'nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko'nikma bilimsiz shakllanmaydi. Bilim ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin. Masalan, bola **v** harfining elementlarini, yozuv chiziqlari orasiga qanday joylashtirilishini bilib, uni daftarda yoza olmasligi yoki o'quvchi harflarni tanib, ularni o'qiy olmasligi mumkin. Yozish ko'nikmasini hosil qilish uchun boshqa faoliyat turlari, ya'ni yozish jarayonida partada to'g'ri o'tirish, ruchkani barmoqlar orasida tutish, daftarni qiyalikda qo'yish kabilar ham o'rgatiladi.

O'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtirila borib, malakaga aylantiriladi. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha bora takrorlanishi lozim. Yozish malakasida o'quvchi ruchkani qanday ushlash, qanday yurgizish haqida

o'ylab o'tirmay, so'z va gaplarni yoza boshlaydi. Demak, **o'qish va yozish malakasi** harakatning o'ylab o'tirmay amalga oshirilish jarayonidir. Malaka o'qitishning keyingi bosqichlarida mustahkamlanib, avtomatlashish darajasiga yetkaziladi.

O'qish va yozish malakasi biri ikkinchisining muvaffaqiyatli amalga oshuvini ta'minlaydi. SHuning uchun ham o'qishga o'rgatish bilan yozuvga o'rgatish parallel olib boriladi va bu faoliyat muntazam ravishda mashq qildiriladi. SHunday ekan, savod o'rgatish jarayonida bola juda ko'p o'qishi va yozishi zarur. O'zbek tili yozuvi tovush yozuvi, ya'ni fonematik yozuvdir. Har bir tovush uchun, har bir fonema uchun maxsus grafik shakl (harf) olingan. O'qishda grafik shakllar tovushga aylantirilsa, yozuvda aksincha, tovushlar harflarga aylantiriladi.

O'zbek tilining tovush tizimi va yozuvi. O'zbek tili yozuvi fonematik yozuv hisoblanadi. 1993 yildan boshlab o'zbek tili yozuvi uchun lotin grafikasi asos qilib olindi. Nutqning har bir tovushi uchun unga mos grafik shakl qabul qilindi.

O'qituvchi savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarni tovush va harflar bilan tanishtirishda, ularni sintezlab o'qishga o'rgatishda o'zbek tilining fonetik xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

Savod o'rgatish analitik-sintetik tovush metodiga asosan olib boriladi. So'z bo'g'inga bo'linadi, bo'g'indan kerakli o'rganilayotgan tovush ajratilib olinadi, tahlil qilinadi, o'rganiladigan harf bilan sintezlanadi, shu asosda harf va butun o'qish jarayoni o'zlashtiriladi. Bunda o'zbek tili grafik tizimi, tovushlarni yozuvda belgilash xususiyatlari hisobga olinadi. Savod o'rgatishda o'zbek tili grafik tizimining quyidagi xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

O'qishning dastlabki bosqichida orfografik o'qishdan foydalaniladi, asta-sekin orfoepik o'qish ko'nikmalari shakllantiriladi. Talaffuzi yozilishiga mos kelmaydigan tovushlar ishtirok etgan so'zlar oldin orfografik, so'ngra orfoepik o'qib beriladi va ularning o'qilishi bilan yozilishi taqqoslanadi. O'quvchilar

muayyan darajada tushunchaga ega bo'lganlaridan so'ng orfoepik o'qish mashq qilinadi

O'qish va yozish jarayonining psixofiziologik tavsifi. O'qish ham, yozish ham murakkab nutq faoliyati hisoblanadi. Bu jarayonlar kichik yoshdagi.

o'quvchidan iroda, aql, hatto jismoniy harakatni ham talab qiladi. Kichik yoshdagi o'quvchini **o'qishga** o'rgatishda quyidagilar kuzatiladi:

1. Bola o'qish paytida bitta harfni ko'radi, uni bilish uchun rasmlarni ko'z oldiga keltiradi, rasmlarni yoki boshqa harflarni eslaydi, esga tushirgach, uni aytishga oshiqadi, biroq o'qituvchi aytishga yo'l qo'ymaydi, undan bo'g'inni aytishni talab qiladi. O'quvchi ikkinchi harfni eslab olguncha, birinchisi esdan chiqib qoladi yoki ularni qo'shib bo'g'in, bo'g'indan so'z hosil qilguncha, o'qish jarayoni sustlashadi.

2. Ko'pincha bola o'qiyotgan qatorni yo'qotib qo'yadi, harfni, bo'g'inni, so'zni qayta o'qishiga to'g'ri keladi. O'quvchining diqqati kengaygan sari bo'g'in va so'zni butunligicha idrok eta boshlaydi.

O'qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun o'quvchilarning idroki, xotirasi, tafakkuri va nutqini o'stirishga katta e'tibor berish kerak.

Eski maktabda o'qish bilan yozish bir vaqtda o'rgatilmagan, avval faqat o'qish o'rgatilgan. O'qish hijo (bo'g'in) usuli bilan o'rgatilgan. O'qishga o'rgatishning "Hijo usulida o'qishga o'rgatishni 3 bosqichga bo'lish mumkin:

1-bosqich. Harflarning nomini yodlatish ("harfiy metod"). Bu metodning mohiyati quyidagilardan iborat bo'lgan: bir necha yildan beri o'qiyotgan bolalar maktabxonaga yangi kelgan bolaga bir necha kichik-kichik surani og'zaki yodlatgan. Bola aytayotgan suradagi so'zlarining ma'nosini tushunmay, suralarni birin-ketin yodlab olgan, bu orada taxminan bir yilga yaqin vaqt o'tgan. SHundan keyin arab alifbosi yodlatila boshlangan; bola uyidan har ikki tomoni randalanib

silliqlangan maxsus taxta olib kelgan. Maktabdor taxtaning bir tomoniga qora siyoh bilan 28 ta arabcha harfning yolgʻiz shaklini alifbo tartibida bandlarga boʻlib yozib bergan.

Maktabxonada **“zeru zabar”** quruq yodlatilgan, nimaga xizmat qilishi aytilmagan. Aslida esa bu belgilarning maʼlum xizmati bor: **zabar (fatha)**-undosh harf ustidagi urgʻu belgisiga oʻxshash chiziqcha boʻlib, undoshga **a** unli tovushini qoʻshib aytish zarurligini koʻrsatadi; **zer (kasra)** undosh harf ostidagi chiziqcha boʻlib, shu undoshga **i** unli tovushini qoʻshib aytish kerakligini bildiradi; **pes h (zamma)** esa undosh harf ustiga qoʻyiladigan belgi boʻlib, shu undosh tovushga **u** unlisini qoʻshib aytish zarurligini koʻrsatadi. Demak, arabcha matnlarni oʻqish uchun “zeru zabar”ni bilish juda zarur boʻlgan, ammo oʻqishga oʻrgatish anglab oʻqishga asoslanmagani uchun bolalar **mim zabar ma, mim zer mi, mim pes h mu** deb yodlaganlar, “zeru zabar”ning mohiyatini anglamaganlar.

3-bosqich. Boʻgʻinlarni qoʻshish. Eski maktabda boʻgʻinlarni qoʻshish “abjad” bilan boshlangan. Maktabdor taxtaning ikkinchi tomoniga arab tili alfavitidagi 28 ta harf jamlangan 8 soʻzni “zeru zabar” bilan yozib bergan. Bolalar bu 8 ta soʻzni birin-ketin hijo usulida oʻqib yodlab olganlar. Masalan, **abjad** soʻzi **alif**ga zabar qoʻyib, **bega** urishtirilsa **ab**, **jimga** zabar qoʻyib, **dolga** urishtirilsa **jad**, bularning ikkisidan abjad hosil boʻlgan.

Abjaddan keyin eski maktab oʻquv kitobi boʻlgan “Haftiyak”ka oʻtilgan. “Haftiyak”dagi suralar ham “Abjad”dagi kabi hijo usulida oʻqitilgan. Bolalar “Haftiyak”ning bir betini hijo usulida oʻqish uchun juda koʻp vaqt va kuch sarflaganlar.

Soʻzni hijo usulida oʻqishda avval soʻzdagi birinchi undosh harfning, keyin ikkinchi undosh harfning nomini aytib, unga zarur harakatni qoʻyib hijo hosil qilingan. Shu usulda navbatdagi harflardan ham hijo hosil qilinib, hijolarni bir-biriga qoʻshib, bu soʻz bir butunicha aytilgan. Soʻzni hijo usulida oʻqishda tovush

emas, balki shu tovushni ifodalovchi harfning nomi asos qilib olingan. Soʻzni tovush jihatidan tahlil qilishga oid hech qanday ish qilinmagan, tovushlarning qoʻshilishi bolalarga tushunarli boʻlmagan, bolalar soʻzdagi har bir harf maʼlum bir tovushni bildirishini mutlaqo anglamaganlar. Hijo usulida oʻqishga oʻrgatish, birinchidan, mexanik ravishda boʻlib, ayni bir narsani qayta-qayta aytishga majbur qilingan, ikkinchidan, bola oʻzi aytgan soʻzining maʼnosini tushunmay, maktabdordan eshitganini takrorlayvergan.

“Haftiyak”ning keyingi ayrim suralari soʻzni yaxlit “oʻqish” usulida olib borilgan, aniqrogʻi bola oʻqimagan, eshitganini toʻtiqush kabi yodlagan. Natijada bolalar maktabxonada oʻqiganlarini oʻzi oʻqib yurgan kitobidan “oʻqib bergan”, ammo ularning qoʻliga maktabda oʻqilmagan boshqa bir kitob berilsa, uni oʻqiy olmagan; eski maktabda 6-10 yil muntazam oʻqigan bolalarning juda koʻp deganda 4-5 foizigina oʻqish va yozish koʻnikmasini hosil qilgan.

Turkistonda ochilgan rus-tuzem maktablari savod oʻrgatishda maʼlum darajada ijobiy oʻrin tutdi. Rus-tuzem maktablarinng oʻzbekcha sinflarida oʻzbekcha xat-savod oʻrgatish metodi 1900 yildan boshlab asta-sekin isloh qilindi: hijo metodidan tovush metodiga oʻtildi. 1900 yillardan rus-tuzem maktabi oʻzbekcha sinflarining peshqadam muallimlari tovush metodi asosida tuzilgan tatarcha alifbedan foydalana boshladilar. Bu kitobning tili va mazmuni oʻzbekcha sinflarga mos kelmas edi. 1902 yilda Saidrasul Saidazizovning tovush metodi talabiga muvofiq tuzilgan ona tili alifbesi “Ustodi avval” nashr etildi. “Ustodi avval” nashr qilingandan keyin oʻzbekcha xat-savod oʻrgatishda yangi davr boshlandi. Tovush metodi savod oʻrgatishning eski usulidan tamomila farq qilib, oʻqitishni osonlashtirdi, taʼlimni bola tushunadigan, anglaydigan taʼlimga, yaʼni faol taʼlimga aylantirdi.

Muallif bu boʻlimda arab alfavitidagi harflarni alfavit tartibida emas, balki harf orqali ifodalangan tovushning talaffuzi oson-qiyinligini harflarning yozilishi

sodda yoki murakkabligini e'tiborga olgan holda tizib chiqqan. Muallif har bir harfning yozuvda bir necha xil shaklda kelishi xat-savod o'rgatishni qiyinlashtirishini hisobga olgan; alifbe davrining boshida deyarli har doim bir xil shaklda qo'llanadigan harflarni bergan. U shakli yozilish o'rniga qarab turlicha bo'ladigan harflarning so'z boshida, so'z o'rtasida, so'z oxirida va alohida yozilish shaklini berib, ularga mos misollar keltirgan. Masalan, **q** harfini tanitish uchun **qor, uyqu, oq** so'zlarini, **g'** harfini tanitish uchun **g'or, uyg'oq, tog'** so'zlarini tanlagan. Muallif soddadan murakkabga tamoyiliga amal qilib, alifbe davrini asta-sekin murakkablashtira borgan. Kitobning alifbe qismiga, asosan, o'zbek tilining lug'at tarkibidagi so'zlar tanlab olingan.

2. XIX asrning oxiridan boshlab Rossiyadan Markaziy Osiyoga kelgan tatar muallimlari, ya'ni jadidlar tovush metodida xat-savod o'rgata boshlagan edilar, oradan ko'p o'tmay, bir qancha mahalliy muallimlar ular kabi yangi maktablar ochadilar va bolalarga xat savodni tovush metodi asosida o'rgata boshlaydilar.

SHunday qilib, O'rta Osiyoda tovush metodi asta-sekin hijo metodining o'rnini egallay boshlagan.

Tovush metodi bilan savod o'rgatilganda, so'zning eng kichik bo'lagi, ya'ni nutq tovushlari asos qilib olinadi. So'zning ma'nosini o'zgartira oluvchi har bir tovush yozuvda harf orqali ifodalanishi: so'zda tovushlar almashinishi, ortishi yoki kamayishi natijasida boshqa bir yangi so'z hosil bo'lishi mumkinligi bolalar ongiga yetkaziladi. Keyingi yillarda ham xat-savod tovush metodida o'rgatilmoqda. Atoqli metodistlar (S.P.Redazubov, A.I.Voskresenskaya, K. Qosimova, Y.Abdullaev, O. SHarafiddinov va boshq.) tovush metodida xat-savod o'rgatishni takomillashtirdilar.

Eski maktabda yozish chiziqsiz tekis oq qog'ozga dastlab yo'g'onroq savag'ich qalamda o'rgatilgan; bolalar yozishni ozroq o'rganganlaridan keyin qamish qalamda ham yozishgan, ularga ruchkada yozishga ruxsat etilmagan.

Yozishni o'rgatish alifbo tartibida harflarning alohida-alohida shaklini yozdirishdan boshlangan. Avval **alif**ni yozish o'rgatilgan, keyin o'xshash shaklli harflar bandlarga bo'linib, o'xshash unsuri bo'lmaganlari esa ayrim-ayrim yozdirilgan. Ba'zi domlalar ayrim harflarning elementlarini yozishni ham alohida mashq qildirganlar.

Shundan keyin harflarni nusxaga qarab alifbo tartibida katta-katta qilib yozish (bu **mufradot** (sarhad) deyilgan: bunday yozish bir-ikki yilga cho'zilgan) o'rgatilgan.

Shundan keyin harflarni bir-biriga qo'shib yozish mashqi boshlangan. Bu mashqni **murakkabbot** deyilgan. Harflarni bir-biriga qo'shib yozish mashqi bir necha bosqichga bo'linib, harf birikmalarining ma'no anglatish-anglatmasligi umuman e'tiborga olinmagan, qanday qo'shilish mashq qilinavergan. Ko'pgina eski maktablarda bunday mashq **"abjad yozish"** bilan tugallangan.

Murakkabbotdan keyin bayt, qit'a va ruboiylarni ko'chirib yozish mashqi boshlangan. Bu mashqni **muqattaot** deyilgan. Bu mashqqa ham juda ko'p vaqt sarflangan; u ma'noli so'zlarni yozish bilan boshlanib, **duoyi salom** (insho) yozish bilan tugallangan. Bola **duoyi salom** yozishni bilsa, "xati chiqqan" hisoblangan.

Yozuvni o'rgatish va husnixat mashq qildirishda **"Mufradot"** kitobidan foydalanilgan. Bu kitobchada har uchala mashq turi, ba'zi nashrlarda esa insho namunalari berilgan.

Tovush ustida ishlash. Tovush savod o'rgatishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Savod o'rgatish davrida so'z va bo'g'inlarni tovush tomonidan analiz va sintez qilish, tovush va ularning artikulyatsiyasini analiz qilish mashqlari o'tkaziladi, diktsiya (ravshan, burro gapirish) ustida ishlanadi, logopedik ishlar olib boriladi.

:

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar nutqini o'stirishdir. Nutq o'stirish uch yo'nalishda: so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Savod o'rgatish darslarida ham yuqoridagi uch yo'nalish bo'yicha ish olib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Erkaboyeva."Ozbek tilidan ma'ruzalar to'plami" Toshkent 2012.
2. S.Ibrohimov va boshqalar. "O'zbek tilining imlo lug'ati". Toshkent :fan 1976.
3. G'.Abdurahmonov,H.Rustamov. "Ona tili"(10-sinf uchun darslik). Toshkent 2003.
4. Sh.Rahmatullayev, A.Hojiyev. "O'zbek tilining imlo lug'ati". Toshkent : o'qituvchi 1995.
5. R.Sayfullayeva. "Hozirgi o'zbek adabiy tili." Toshkent 2010.
6. Q. Abdullaeva. Birinchi sinfda nutq o'stirish. T.: 1980.
7. Q. Abdullaeva, K. Nazarov, SH. Yo'ldosheva. Savod o'rgatish darslari. T.: O'qituvchi, 1996.
8. SH. Sariev. Savod o'rgatish darslarida nutq o'stirish. //Boshl. ta'l. jurnali. Toshkent, 1997. №4. 23-bet.
9. www.zionet.uz
10. www.ilm.uz
11. www.kitob.uz
12. www.boshlangich.uz
13. www.talim.uz

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash usullari

Surxondaryo viloyati sherabod tumani

41-umumiy o'rta talim maktabi

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Cho'tmatov Said Boymamatovich

Annotatsiya

Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Pedagogik innovatsiyalar ko'laminig ortib borishi, mamlakatda modernizatsiya jarayoni tez sur'atlar bilan rivojlanayotganayni davrda ta'lim sohasiga yangiliklarni tizimli ravishda kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqd

Zamonaviy jamiyat o'zining tez va chuqur o'zgaruvchan tavsifiga ega bo'lib, bunday o'zgarishlar jamoatchilik tuzilmalari, jumladan, mustaqil davlatlar, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, jarayonlarida ko'zga yaqqol tashlanmoqda. Ta'lim ham global umumhamjamiyat tuzilmasining alohida tarkibiy qismi sifatida jamiyatda bo'layotgan barcha o'zgarishlarni hisobga olishi, ana shu asosda o'z tuzilishi va faoliyat mazmunini o'zgartirishi zarur. Bugungi kunda ta'limning jamiyat rivojlanish sur'atlaridan ortda qolayotganligi, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan texnologiyalarning zamonaviy talablarga to'liq javob bermasligi haqidagi masala dunyo hamjamiyati tomonidan tez-tez e'tirof etilmoqda. Ta'lim barcha faol va sust o'zgarishlar ta'sirini qabul qilavermaydi, jamiyatda bo'layotgan voqealarga esa o'z ta'sirini o'tkazadi. Ana shu nuqtai nazardan ta'limdagi o'zgarishlar faqatgina natija sifatida emas, balki jamiyatning kelgusidagi o'ziga xos rivojlanish shartidir⁴⁴.

Ma'lumki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko'plab ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, fan-texnikaning yangi soha va bo'limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differensiallashuvini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda.

Bunday sharoitda, yuqori malakali pedagoglarga bo'lgan talablar ortib borib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga ega, fanning fundamental asoslarini, pedagogika va psixologiya zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakasiga ega ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi⁴⁵.

Darhaqiqat, yangilangan ta'lim tizimini joriy etishda har bir o'qituvchining o'z faniga va barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga oid yangiliklarni muntazam o'rgana borib, ularni o'z mehnat faoliyatida izchil qo'llay bilish mahoratiga ega bo'lishi bugungi kunning **muhim talabidir**.

Ma'lumki, bugun barcha davlatlar ta'limga imkon qadar ko'p yangilik kiritishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg'otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim. Ana shunday dolzarblikdan kelib chiqqan holda, bugungi kunda pedagogikaning mustaqil sohasi – pedagogik innovatika jadallik bilan rivojlanib bormoq

1979 yilda "Rim klubi" a'zolari "o'zining asosida avval ma'lum, takrorlanuvchi vaziyatlarga tuzatish kiritish uchun taqdim etilgan metod va qoidalarni ifoda etuvchi" ta'lim tizimini "qo'llab-quvvatlovchi" ta'lim deb nomlashdi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, uning muqobili sifatida "innovatsion ta'lim" tushunchasi ham qo'llanila boshlandi.

Innovatsion ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarda kelajakka mas'uliyat hissini va o'z-o'ziga ishonchni shakllantirishdir. J

“Texnologiya”yunoncha co'z bo'lib, “techne”—mahopat, can'at va “logos”—tyshyncha, ta'limot, fan ma'nodini anglatadi.“Ta'lim texnologiyaci” ibopacining ma'noci —(inglizcha “An educational technology”)

“Pedagogik texnologiya – bu ta'lim shakllarini jadallashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida va ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tatbiq etish va belgilashning izchil metodidir” (*YuNESKO*).

“Pedagogik texnologiya – pedagogik maqsadlarga erishishda foydalaniladigan shaxsiy imkoniyatlar, jihozlar va metodologik vositalarda amalda bo'lishning tizimli yig'indisi va tartibini bildiradi” (*M.V.Klarin*).

“Pedagogik texnologiya – o'zida turli mualliflar (manbalar)ning barcha ta'riflari mazmunini qamrab olgan mazmuniy umumlashma hisoblanadi”.(*G.K. Selevko*).

“Pedagogik texnologiya – psixologik va pedagogik o'gitlar yig'indisi bo'lib, shakllar, metodlar, usullar, o'qitish yo'llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus to'plamidir. Ayni zamonda u pedagogik jarayonning tashkiliy-metodik omilini ham bildiradi” (*B.T.Lixachev*).

“Pedagogik texnologiya – o'quv jarayonini amalga oshirishning mazmuniy texnikasi” (*V.P.Bespalko*).

“Pedagogik texnologiya – rejalashtirilgan o'qitish natijalariga erishish jarayoni tavsifi” (*I.P. Volkov*).

“Texnologiya – ishlov berish, holatni o'zgartirish san'ati, mahorati, malakasi va metodlar yig'indisi” (*V.M.Shepel*).

“Pedagogik texnologiya – o'qyvjarayonini texnologiyalashtirib, uningqayta tiklanyvchanligini hamda pedagogik japayon bapqapopligini oshipib, by japayon ishtipokchicining cyb'ektiv xycyciyatlapidan yni ozod qiladi”. (*V.M.Manaxov*).

“Pedagogik texnologiya -tizimli, texnologik yondashuvlar asosida ta'lim shakllarini kulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob'ektiv baholash uchun inson

calohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro ta'sirini inobatga olib, ta'lim maqaddapini oydinlashtirib, o'qitish va bilim o'zlashtirish jarayonlarida qo'llanadigan usul va metodlar majmuidir". (*M.O.Ochilov*).

"Pedagogik texnologiya bu o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'qituvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahyoli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni" (*N.Saidaxmedov*). "Pedagogik texnologiya bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqadga yo'naltirilgan hamda yshby maqadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonining mazmuni" (*O'.Q.Tolipov*).

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirish uzluksiz ta'lim tizmining tuzilmasi va mazmunini zamonaviy fan yutuqlari va ijtimoiy tajribaga tayangan holda tub islohotlarni ko'zda tutadi. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va ilg'or texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta'lim tizimi orqali shaxsning har tomonlama barkamol fuqaro bo'lib etishishini ko'zda tutadi. kadrlarni zamonaviy ta'lim dasturlari asosida tayyorlashdan iborat. Ta'lim muassasasi o'sib kelayotgan shaxsni o'qitish jarayonida ularga ta'lim olish sharoitlarini yaratadi. O'qituvchilarning bilimga ehtiyojlari va qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishning yo'naltirilgan bo'lishi o'qituvchi faoliyatining mas'uliyatini oshiradi. Ta'lim muassasasi o'qituvchisining malakasi maxsus va pedagogik fanlar bilan yoritiladigan ikki qirraga ega bo'lishi lozim va u doimo: "Nima uchun o'qitish kerak?", "Qanday o'qitish kerak?" degan savollarga javob topishi, shuningdek, ta'lim-tarbiya xususiyatlari e'tiborga olingan bilimlarga asoslangan bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi demokratik, huquqiy va fuqarolik jamiyatini qurish yo'lidan bormoqda. Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bomaqsadi va harakatga keltiruvchi kuchi-har tomonlama rivojlangan barkamol insondir.

Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti zamonaviy iqtisodiyot, fan, madaniyat, texnika, texnologiya rivoji asosida kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimini yaratishdan iborat.

Yosh pedagoglar mutaxassislik bo'yicha mavjud bilimlaridan tashqari o'quv jarayoniga qadam qo'yar ekanlar, pedagogik va psixologiya bilimlar, texnologiya

va o'qitish metodikalariga doir zarur pedagogik va psixologik bilimlar, texnologiya va o'qitish metodikalariga doir zarur pedagogik bilimlarni egallagan bo'lishlari kerak. Ana shularni e'tiborga olgan holda, yosh pedagoglarning malakasini oshirishda asosiy masalalar quyidagicha belgilanadi:

5. o'qitish jarayonining samaradorligini ta'minlovchi pedagogik malakalarni shakllantirish;
5. ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, gumanitar bilimlarni anglashga yo'naltirilgan yangi kasbiy tafakkurni shakllantirish;
5. o'qituvchi faoliyatining metodologik asosi sifatida pedagogik bilimlar tizimini egallash;
5. o'qituvchilarning kasbiy faoliyatlariga yaqinlashtirilgan uslublar tizimi sifatidagi o'qitish texnologiyasini egallash.

Asosiy maqsad. Respublikamizning ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan yosh istiqbolli pedagog kadrlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish, pedagogika va psixologiya fanlariga oid bilimlarini yanada mustahkamlash va olgan bilimlarini o'quv-tarbiya jarayoniga qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini ochib berishdan iborat.

O'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar. O'quvchilar o'zlari o'qitilayotgan talabalarining ruhiyatlariga mos ravishda muloqotda bo'la olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va o'quv –tarbiya jarayoniga qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini ochib berishdan iborat.

Shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatib kelingan edi. Bunday usul o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so'ndirar edi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologilari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlarini mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanladi.

Pedagog-olimlarning yillar davomida ta'lim tizimida

Nega o'qitamiz?

Nimani o'qitamiz?

Qanday o'qitamiz?

Savollariga javob izlash bilan bir qatorda

Qanday qilib samarali va natija o'qitish mumkin? Degan savolga ham javob qidirdilar.

Bu esa, olim va amaliyotchilarning o'quv jarayonini texnologiyalashtirishiga, ya'ni o'qitishni ishlab-chiqarishga oid aniq kafolatlaydigan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko'rish mumkin, degan fikrga olib keldi.

Bunday fikrning tug'ilishi pedagogika fanida yangi pedagogik texnologiya yo'nalishini yuzaga keltirdi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor berilayotganining asosiy sababi quyidagilardir:

Birinchidan, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, pedagogik texnologiya o'qituvchini ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchidan, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi.

O'quv –tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishga olib keladi. Bu esa o'qituvchidan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi.

Har qanday pedagogik texnologiyaning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, o'quvchini kim o'qitayotganligini va o'qituvchi kimni o'qitayotganligiga bog'liq.

Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlariga qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyatga yaratadi.

Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak.

Shuning uchun ham, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari-interfaol uslublari, innovatsion texnologiyalar-ning o'rnini va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta'limda qo'llanishiga oid bilimlar, tajriba o'quvchilarni bilimlar va etuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Innovatsion (inglizcha innovation) –yangilik kiritish, yangilik demakdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

Interfaol ("Inter"-bu o'zaro, "ast"-harakat qilmoq) –o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishni anglatadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol uslubiylari – bilim va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va uylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interfaol darslarda o'qituvchining o'rnini qisman o'quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi.

4.Texnologiya xaritasi

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o'qituvchi uchun bo'lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi.

Texnologik xaritani tuzish oson ish emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalardan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p uslub va usullarni bilishi kerak. Har bir darsning rang-barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinish yoki shaklda tuzish. Bu o'qituvchining tajribasi, quygan maqsadi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak.

Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchini darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xolos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining barcha qirralari o'z aksini topadi.

Misol tariqasi quyida huquq fanidan "Otalikni belgilash" mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan darsning oldindan loyihalashtirilgan texnologik xaritasini havola qilamiz.

Texnologik xarita

Mavzu	Otalikni belgilash
Maqsad vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga otalikni belgilashning mohiyati, ahamiyati, asoslari va tartibini tushuntirish. Vazifalar: 5. O'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. – Mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat-munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularning bilimlarini baholash. –
O'quv jaryonining mazmuni	Bolaning nasl-nasabini belgilash tushunchasi. Otalikni belgilash zarurati qaysi hollarda vujudga kelishi. Otalikni belgilashning maqsadi va ahamiyati. Ota-onaning birgalikdagi arizasini asosida otalikni belgilash. Otalikni belgilash munosabati bilan tug'ilish to'g'risidagi yozuvlar daftariga o'zgartirishlar kiritish.
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, "Bumerang" texnologiyasi. Shakl: Suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, ariza, ma'lumotnoma, xabarnoma blankalari. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish.

	Baholash: Ragʻbatlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	Oʻqituvchi: Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha oʻquvlar tomonidan oʻzlashtirilishiga erishadi. Oʻquvilar faolligini oshiradi. Oʻquvchilarda darsga nisbatan qiziqish uygʻotadi. Bir mashgʻulot jarayonida barcha oʻquvchilarni baholaydi. Oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga erishadi. Oʻquvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil oʻrganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga etkazish, savol berish va savollarga javob berishga oʻrgatadi. Oʻquvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh boʻlib ishlashni oʻrganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi. Oʻz-oʻzini nazorat qilishni oʻrganadi. Qisqa vaqt ichida koʻp maʼlumotga ega boʻladi va bahollay oladi.
Kelgusi rejalar (tahlil oʻzgarishlar)	Oʻqituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni oʻzlashtirish va darsda tadbiq etish, takomilashtirish. Oʻz ustida ishlash. Mavxuni hayotiy voqealar bilan bogʻlash. Pedagogik mahoratni oshirish. Oʻquvchi: Matn bilan mustaqil ishlashni oʻrganadi. Oʻz fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qoʻshimcha materiallar topadi, ularni oʻrganadi. Oʻz fikri va guruh fikrini tahlil qilib, bir echimga kelish malakasini hosil qiladi.

Taʼlim-tarbiya jarayonlarida yangi pedagogik texnologiyalarni qoʻllashda oʻtmish allomalarimizning gʻoya va qarashlaridan foydalanish oʻquvchilarni Zamonaviy texnologiyalar qoʻllanilgan mashgʻulotlar oʻquvchilar egallayotgan bilimlarni oʻzlari qidirib topishlarini mustaqil oʻrganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan.

Foydalangan adabiyotlar.

1. J.G'.Yo'ldoshev. O'zbekiston Respublikasi ta'limi taraqqiyoti yo'lida. T., .
2. B. Qodirov. Ta'lim tizimidagi islohotlar: maqsad va yo'nalishlari. T., «O'zbekiston»,.
3. Ta'lim jarayonidagi noan'anaviy shakllari (Metodik qo'llanmalar. t.
4. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'limi standarti va o'quv dasturi. 1-maxsus son
5. Yo'ldoshev J.g', S.A. Usmonov Pedagogik texnologiya asoslari. Qo'llanma,-T:. .
6. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot).-T.
7. Saidaxmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari.-Toshkent
8. Tolipov O'. Tajriba sinov ishlarida yangi pedagogik texnologiyalar // Xalq to'limi j. .
9. O'.Q.Tolipov O'qituvchilar tayyorlashda yangi pedagogik texnologiyalar //

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda foydalaniladigan interfaol metodlar.

Surxondryo viloyati Sherabod tumani
60-umumiy o'rta talim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Jumayeva Zumrad Omonovna

ANNATATSIYA

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – bu mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Xo'sh, interfaol metodlarning o'zi nima? Ular qanday didaktik imkoniyatlarga ega? Ta'lim jarayonida interfaol metodlarning o'rinli, maqsadga muvofiq qo'llanilishi qanday samaralarni kafolatlaydi? Quyidagi ana shu kabi savollarga qisqacha javob topiladi.

Yuqoridagi savollarga javob topishda eng to‘g‘ri qadam tayanch tushuncha – “interfaol” atamasining lug‘aviy ma’nosi bilan tanishishdir.

“Interfaol” tushunchasi ingliz tilida “interact”(rus tilida “interaktiv”) ifodalanib, lug‘aviy nuqtai nazardan “inter” – o‘zaro, ikki taraflama, “act” – harakat qilmoq, ish ko‘rmoq kabi ma’nolarni anglatadi

Интерфаол таълим – таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этишга асосланувчи таълим

сух
бат

Ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki.

an’
mu

Интерфаоллик таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этиш лаёқатига эгаликларидир

Ўқитувчи – ўқувчи

Анъанавий таълимдаги
суҳбат иштирокчилари

Ўқитувчи – ўқувчилар
гурухи (жамоаси)

An’anaviy ta’limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o‘qituvchining tajribasi bo‘lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya’ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og‘zaki tarzida o‘quvchi (talaba)larga yetkazib berishga intiladi. Faollik ko‘rsatish o‘qituvchigagina xos bo‘lib, o‘quvchi (talaba)lar bu vaziyatda sust tinglovchi bo‘lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o‘qituvchini tinglash, zarur o‘rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so‘zlashdan iboratdir.

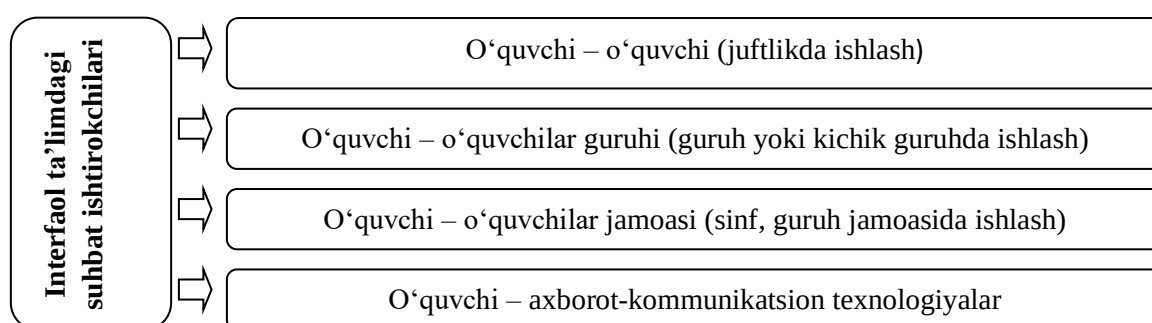
An’anaviy ta’limdagi bir tomonlamalik oliy ta’lim tizimidagi faqat ma’ruza mashg‘ulotlarida emas, seminar darslarida ham ustuvorlik qiladi. Unga ko‘ra, “yetkazib beruvchi” rolida endi o‘qituvchi emas, balki o‘quvchi (talaba) namoyon bo‘ladi. O‘quvchi (talaba), asosan, o‘zi o‘zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, o‘qituvchi esa uning fikrlarini tinglaydi, zarur o‘rinlarda savollar bilan murojaat qiladi. O‘quvchi (talaba)lar guruhi (jamoasi) bu vaziyatda butunlay sust

ishtirokchi, tinglovchi bo‘lib qoladi. Bir qarashda o‘quvchi (talaba) yoki o‘qituvchi tomonidan uzatilayotgan axborotlarning qabul qilinishi talabalar guruhi (jamoasi) uchun bilimlarni o‘zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg‘otadi. Biroq, psixologik tadqiqot natijalarining ko‘rsatishicha, shu tarzda qabul qilingan bilim (ma‘lumot)lar juda tez unutiladi. Xususan, amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrouning o‘rganishlariga ko‘ra shaxsning tabiiy fiziologik-psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o‘zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Ya‘ni shaxs: manbani o‘zi o‘qiganida 10 %; ma‘lumotni eshitganida 20 %; sodir bo‘lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko‘rganida 30 %; sodir bo‘lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko‘rib, ular to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni eshitganida 50 %; ma‘lumot (axborot)larni o‘zi uzatganida (so‘zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o‘zlashtirilgan bilim (ma‘lumot, axborot)larni o‘z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma‘lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga eg

Interfaol metodlar haqida tushuncha.

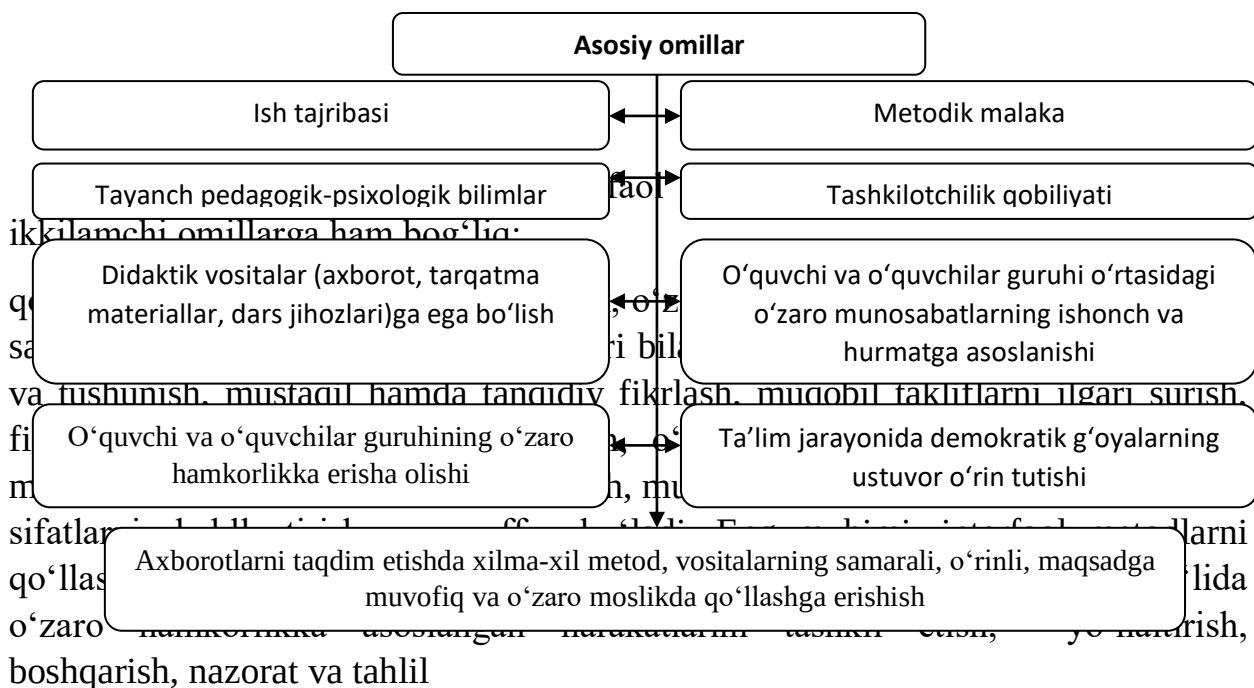
Interfaol o‘qitish “ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o‘qituvchi, o‘quvchi va o‘quvchilar guruhi o‘rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg‘in bahs-munozalar, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda o‘quvchilarning o‘zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, “o‘qituvchi – o‘quvchi – o‘quvchilar guruhi”ning o‘zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo‘llab- quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo‘lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi”⁴⁶.

Zamonaviy ta’lim, shu jumladan, uning tobora ommalashib borayotgan shakli – interfaol o‘qitishda esa shaxslar o‘rtasidagi suhbat (dialog) quyidagi shaxslar o‘rtasida tashkil etiladi:

Interfaol ta'lim mohiyatiga ko'ra suhbatning "o'quvchi – axborot-kommunikatsion texnologiyalar" shaklida tashkil etilishi o'quvchi (talaba)lar tomonidan mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko'nikma, malakalarning o'zlashtirilishini anglatadi.

O'qitishning interfaol ta'limga asoslanishi bir qarashda nihoyatda oddiy, sodda va hatto "bolalar o'yini" kabi taassurot uyg'otadi. Biroq, bunda o'qituvchining ma'lum darajada quyidagi omillarga ega bo'lishi talab qilinadi:

Izoh: Refleksiya (lotincha "reflexio" – ortga qaytish, aks etish): kishining o'z xatti-harakatlari, ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaratilgan nazariy faoliyati; fikrlash orqali anglash)⁴⁷.

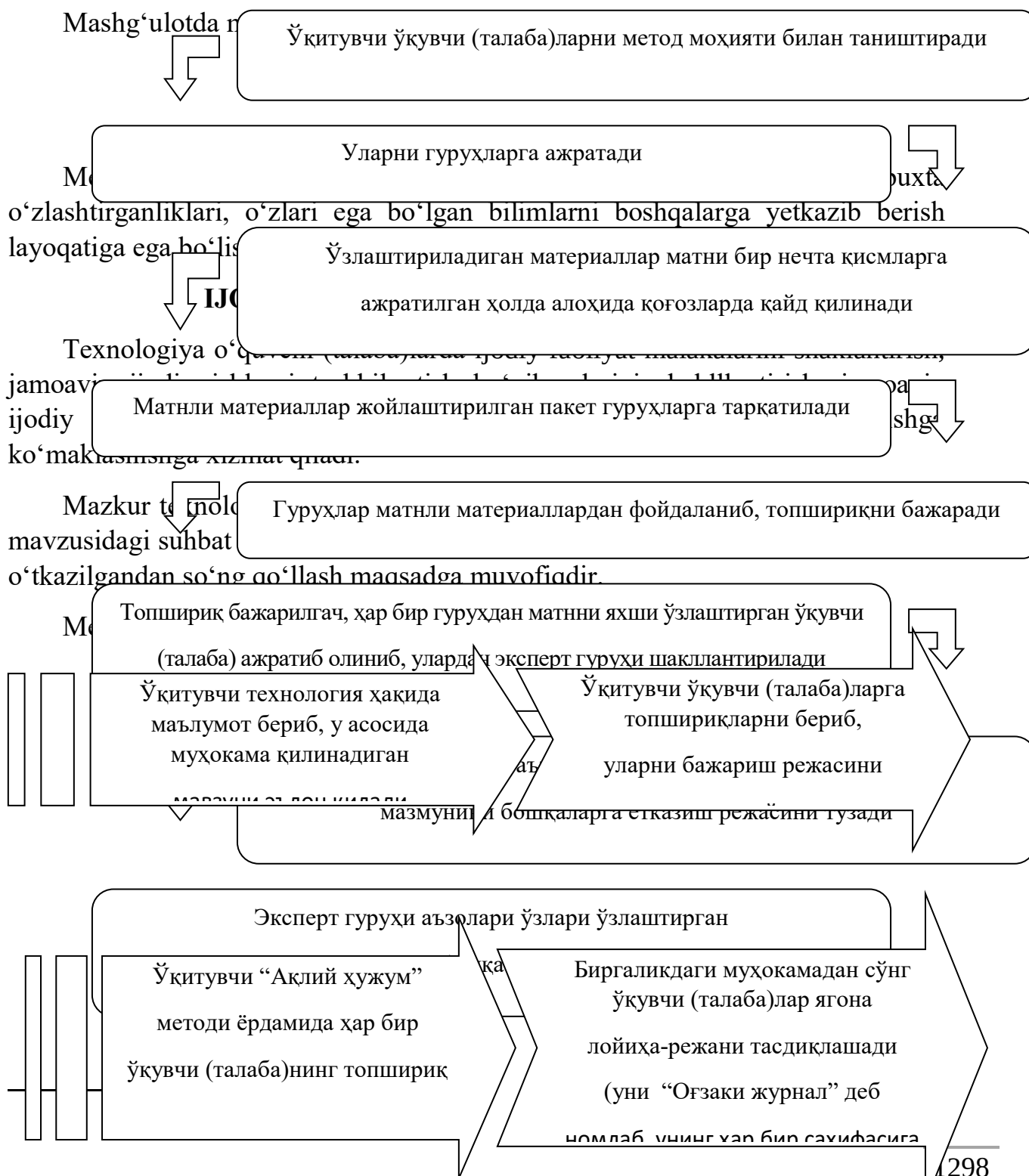
Ta'limni tashkil etishga interfaol yondashuvni qaror topshirish uchun o'qituvchi (pedagog)lar bir qator shartlarga rioBugungi kunda jahon ta'lim tizimida interfaol o'qitishning quyidagi shakllarda amalga oshirilayotganligi barchaga ma'lum:

Interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar tashkil etadi. "Ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish, faollikni oshirish ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni samarali o'zlashtirish, ularda shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar interfaol metodlar

sanaladi”⁴⁸. Qo‘llanmaning keyingi bo‘limida interfaol metodlar, ularning mohiyati, qo‘llanish shartlari va didaktik imkoniyatlari to‘g‘risida so‘z

“AJURLI ARRA” METODI

“Ajurli arra” (fransuzcha “ajour” – bir yoqdan ikkinchi yoqqa o‘tgan, ikki tomoni ochiq) metodi o‘quvchi (talaba)larga yaxlit muayyan mavzuni bir nechta qismlarga ajratish orqali mohiyatini yoritish imkoniyatini yaratadi. Ushbu metod qo‘llanilganda o‘quvchi (talaba)lar tayyor matnlar bilan ishlaydi.

Shundan so‘ng o‘quvchi (talaba)lar kichik guruhlarda ishlaydi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

“ASALARI GALASI” METODI

“Asalari galasi” metodi o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha tanlangan muammoning auditoriyada umumiy yoki kichik guruhlarda alohida tahlil qilinishiga yordam beradi. Metodni qo‘llashda kichik guruhlariga beriladigan topshiriqlar bir xil yoki turlicha bo‘lishi mumkin. Guruhlarga berilgan topshiriq muayyan muddat ichida muhokama qilinib, natija barchaga ma‘lum qilinadi. Mashg‘ulot yakunida masalaning eng maqbul yechimi tanlab olinadi.

“AQLIY HUJUM” METODI

Metod o‘quvchi (talaba)larni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o‘z tasavvurlari, g‘oyalardan ijobiy foydalanishga doir ko‘nikma, malakalarni hosil qilishga rag‘batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o‘ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug‘iladi. Metod mavzu doirasida ma‘lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g‘oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Mavzu mohiyatini yorituvchi tushunchalar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni ko‘rsata va asoslay olish o‘quvchi (talaba)larda mustaqil fikrlash, shaxsiy yondashuvlarini dalillash tengdoshlarning fikrlari va shaxsiy g‘oyalarni o‘zaro taqqoslash ko‘nikmalarini ham shakllantirishga imkon b

“BLIS-SO‘ROV” METODI

“Blis-so‘rov” (inglizcha “blis” – tezkor, bir zumda) metodi berilgan savollarga qisqa, aniq va lo‘nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi. metodga muvofiq savollar, asosan, o‘qituvchi tomonidan beriladi. Berilgan savollarga javoblar jamoaviy, guruhli, juftlik yoki individual tarzda qaytarilishi mumkin. Javob qaytarish shakli mashg‘ulot turi, o‘rganilayotgan mavzuning murakkabligi, o‘quvchi (talaba)larning qamrab olinishiga ko‘ra

Metodni qo'llashda mavzuga doir tayanch tushunchalar, asosiy g'oyalarning mohiyati o'quvchi (talaba)lar tomonidan og'zaki, yozma yoki tasvir (jadval, diagramma) tarzida yoritilishi mumkin.

“BUMERANG” TEXNOLOGIYASI

Texnologiya o'quvchi (talaba)larni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, yodga saqlash, so'zlab berish, fikrlarni erkin bayon etish, qisqa vaqt ichida ko'p bilimga ega bo'lish, o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilar faoliyatining birdek baholanishi uchun sharoit yaratishga xizmat qiladi. U o'qituvchiga tarqatma materiallarning o'quvchilar tomonidan guruhli, individual shaklda samarali o'zlashtirilishini, auditoriyada tashkil etiladigan suhbatning munozaraga aylanishini ta'minlash orqali ularning faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Bu texnologiyadan suhbat-munozara shaklidagi darslarda individual, juftlik, guruhli va jamoaviy shakllarda foydalanish mumkin. Boshqa interfaol metodlar kabi ta'lim jarayonida mazkur texnologiyani qo'llash ham muayyan tartibda amalga oshiriladi.

“GUGURT DONALARI” METODI

Gugurt donalari metodi o'quv materiallarining o'quvchi (talaba)lar tomonidan o'rganilgan qay darajada egallanganligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Metod o'quvchi (talaba)larga o'quv materialining mavzusidan kelib chiqqan holda turli muammoli masala yoki vaziyatlarni yaratish, mavzuning asosiy tayanch tushunchalarini ajratib olish, ularni izohlash, tahlil qilish, ta'riflashda yordam beradi. Shuningdek, metod mashg'ulot davomida har bir o'quvchi (talaba)ga turli topshiriqlarni individual bajarish, uning ustida mustaqil ishlash imkonini beradi. Bu metod o'quvchilarda bir qator tarbiyaviy xarakterdagi, ya'ni: mustaqil ishlay olish; muloqatga kirishuvchanlik; xushfe'llik; o'zgalar fikrini hurmat qilish; faollik; faoliyatga ijodiy yondashish; faoliyatning samarali bo'lishiga qiziqish va intilish; o'zini o'zi baholash kabi sifatlarni shakllantirishga yordam berdi.

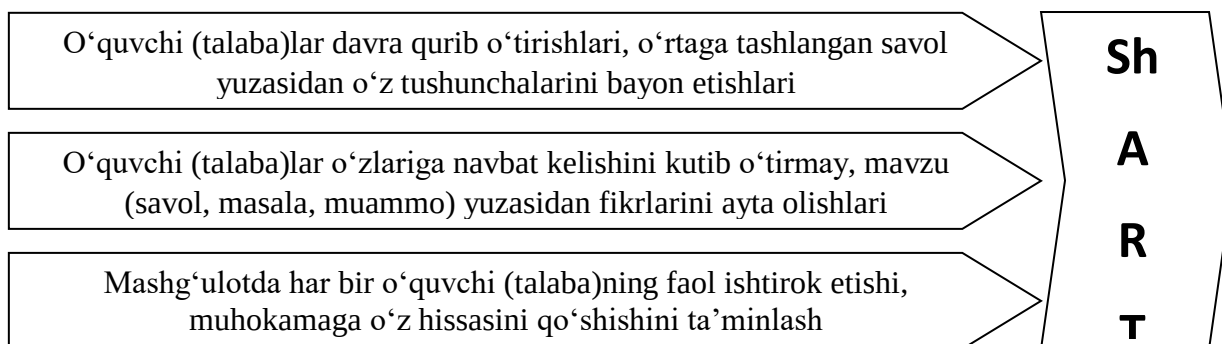
Metod qo'llanilgan mashg'ulot o'quvchilarni o'rganilgan yoki o'rganilishi kerak bo'lgan mavzu bo'yicha yakka va kichik jamoa bo'lib fikrlash, o'zlashtirilgan bilimlarni yodga olish, to'plangan fikrlashni umumlashtirish, ularni yozma ravishda yoki rasm, chizma, tasvir, sxema, model ko'rinishida ifodalashga o'rgatadi. Metod juftlik, kichik guruhlar yoki jamoada tashkil etiladi. O'quvchi (talaba)lar tushunchalarni yozma ravishda ta'riflaydi va ularni taqdimot asosida jamoaga namoyish qiladi.

Izoh: o‘quvchi (talaba)lar tomonidan tanlangan har bir gugurt donasi yoki oddiy cho‘p bittadan tushunchani ta’riflash shartligini anglatadi. Shunga ko‘ra o‘quvchi (talaba) agarda ikkita gururt donasini tanlagan bo‘lsa, u holda ikkita tushunchani ajratib ko‘rsatib, ularni ta’riflaydi. Gururt donalari sonining ortib borishiga ko‘ra tushunchalar soni va ularga beriladigan ta’riflar miqdori ham ko‘payib boradi.

“YAGONA DAVRA” METODI

O‘quvchi (talaba)larda o‘rganilayotgan mavzu yuzasidan mustaqil, mantiqiy fikrlash, boshqalar tomonidan bildirilayotgan fikrlarni tinglash, ularni to‘ldirish, shaxsiy fikrlarni asoslash, xulosa chiqarish qobiliyatini tarbiyalashga xizmat qiladi. Mavzu yuzasidan har bir o‘quvchi (talaba)ning fikrini bilish muhim. Shuning uchun har bir o‘quvchi (talaba) fikr bildirayotganda uning so‘zini bo‘lish, qo‘shimcha qilish hech hech kimga, hatto o‘qituvchiga ham ruxsat etilmaydi.

Metodni qo‘llashda quyidagi shartlarga rioya etish shart:

O‘qituvchi muhokamaning yakunida bildirilgan fikrlarni umumlashtirishi, har bir o‘quvchi (talaba)ning ishtirokini ko‘rsatib o‘tishi mumkin. Metod, odatda, mashg‘ulotning boshlanishi yoki yakunida qo‘llaniladi.

Interfaol metodning afzalliklari.

“YELPIG‘ICH” TEXNOLOGIYASI

Murakkab va ko‘p tarmoqli bo‘lib, muammoli vaziyatlarni o‘rganishga yo‘naltirilgan ushbu texnologiyaning mohiyatiga ko‘ra mavzuning bandlari, bo‘limlari bo‘yicha ma’lumot beriladi. Band va bo‘limlar alohida-alohida muhokama qilinadi. Masalan, ma’lum hodisa, voqea yoki jarayonning ijobiy, salbiy jihatlari, foydasi, zarari, afzalligi, kamchiligi ko‘rsatib beriladi.

Texnologiya o‘quvchi (talaba)larda tanqidiy, tahliliy, mantiqiy fikrlash, o‘z fikrlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish, shaxsiy g‘oyalarni yozma va og‘zaki shaklda ixcham bayon etish, uni samarali himoya qilish ko‘nikma, malakalarini shakllantirishga imkoniyat yaratadi.

“Yelpig‘ich” texnologiyasi yordamida o‘zlashtirilayotgan mavzuning muayyan jihatlari jamoa, guruh, juftlik hamda har bir qatnashchining individual faol ishlashi asosida o‘rganishga xizmat qiladi.

Texnologiyani nafaqat ta'lim, shu bilan birga ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida ham qo'llash mumkin. Bunda o'quvchi (talaba)larning quyidagi sifat va ko'nikmalarga ega bo'lishlariga erishiladi: jamoa bilan ishlash; muammo va vaziyatlarni turli nuqtai nazardan muhokama qilish; kelishuvchan qarorlarni qabul qilish; o'zgalar fikrini hurmat qilish; xushmuomalalik; faoliyatga ijodiy yondashish; faollik; muammoga diqqatni jamlay

“ZAKOVATLI ZUKKO” METODI

Bilimlarni puxta o'zlashtirishda o'quvchi (talaba)larning fikrlash, tafakkur yuritish qobiliyatlariga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega.

Ushbu metod o'quvchi (talaba)larda tezkor fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga, ularning tafakkur tezliklarini aniqlashga yordam beradi. Uni qo'llash o'z xohishiga ko'ra shaxsiy imkoniyatlarini sinab ko'rish istagida bo'lgan o'quvchi (talaba)lar uchun qulay imkoniyatni yaratadi.

Bunda o'quvchi (talaba)lar o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga qisqa muddatlarda to'g'ri, aniq javob qaytara olishlari zarur. Murakkablik darajasiga ko'ra har bir savolga qaytarilgan to'g'ri javob uchun ballar belgilanadi. Yakuniy ballarning o'rtacha arifmetik qiymatini topish asosida o'quvchi (talaba)larning tafakkur tezligi aniqlanadi.

Mashg'ulotlarda metodni qo'llash orqali o'quvchi (talaba)larning tafakkur tezligi quyidagi sxemaga asoslanuvchi faoliyat yordamida aniqlanadi:

“IJODIY ISH” METODI

Metod o'quvchi (talaba)larni ijodiy faollikka undash orqali ularda o'zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida mavzu mohiyatini yoritish, yangicha talqin etish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Uni qo'llashda o'quvchi (talaba)larning erkinligi ta'minlanadi, mustaqil fikrlashlari uchun imkoniyat yaratiladi. O'quvchi (talaba)lar mavjud bilimlariga tayangan holda o'rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib b

Interfaol metodlar o'z mohiyatiga ko'ra ta'limiy yoki tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishda ma'lum darajada samaradorlikka erishishni ta'minlasa-da, biroq, ularning har biri ta'lim yoki tarbiya jarayonida mahsuldorlikni ta'minlash bo'yicha turli imkoniyatlarga ega. Shu sababli o'qituvchi (pedagog)lar interfaol metodlarni tanlashda o'rganilayotgan mavzu, muammo yoki hal qilinishi lozim bo'lgan masalaga e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, interfaol

metodlarning samaradorligi yanada oshadi, qachonki, ularni qo'llashda ta'lim oluvchi (o'quvchi, talaba)larning yosh, psixologik xususiyatlari, dunyoqarash darajasi, hayotiy tajribalari inobatga olinsa. Bu o'qituvchi (pedagog)lardan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo'lishni taqozo eta

Foydalangan adabiyotlar.

1. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov, "Pedagogik texnologiya asoslari", T.2004.
- 2.J.Yo'ldoshyev, "Ta'lim yangilanish yo'lida" T.,2000.
3. Tal'at Fafforova "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar", T.,2011.
4. Ptuykov V.Yu., "Оснoвы пЕдагогичЕскoй тЕхнологии", М., 1999.
Q.Yunusov Ona tili darslarida ta'limiy o'yinlar. Andijon. 2005 y.
- 5.O'.Q.Tolipov Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. T.2010 y.
- 6.Qosimova K. 4-sinfda onat tili darslari. T. «O'qituvchi» - 1978 y.
- 7.Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi» - 1985 y.
- 8.Uzluksiz ta'lim. 2009 y №5 Toshkent
- 9."Boshlang'ich ta'lim" jurnali, 2012.№ 6-son Toshkent

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Ifodali o'qitishga o'rgatishda nutq vositalaridan foydalanish usullari .

Surxondaryo viloyati Jarqurg'on tumani

Umumiy o'rta ta'lim maktabining

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

To'ropova Nodira Mingliqulova

Annotatsiya

Ifodali o'qishning asosiy vositalaridan biri ovozdir. Ovoz nafas bilan uzviy bog'lanadi. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchilarning ifodali nutqi ustida ishlashni talaffuz qilayotganda o'z nafasini boshqara olish va ovozdan to'g'ri foydalanishga o'rgatishdan boshlaydi.

O'zbek badiiy so'z ijrochilari san'atining sarchashmalari tarixning juda uzoq qatlamlariga borib taqaladi. O'rta Osiyo xalqlari pedagogikasi tarixida ifodali o'qish san'atiga bo'lgan e'tbor aloqida mavqe kasb etadi. Bola dunyoni so'z bilan qabul qiladi. Dunyoga so'z orqali kirib boradi. Bu davrda quyidagi bosh omil bola yoki o'quvchining so'z boyligini oshirishga va ifodali o'qish ko'nikmasini takomillashtirishga ijobiy ta'sir etish mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standartida: "Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shaqllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf- odatlarni o'zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o'rgatadi."-deb alohida ta'kidlangan.⁴⁹

Yuksak ma'naviyatli barkamol, sog'lom avlodni tarbiyalab, yoshlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim berish mamlakatimizda ta'lim

sohasida amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalardan biridir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy tafakkuri va dunyoqarashlarini takomillashtirishda o'qish darslarining amaliy ahamiyati yanada seziladi. O'qish darslari orqali o'quvchilar adabiy nutq ko'nikmasini hosil qiladilar, shuningdek boshlang'ich sinf o'qish darslari o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish malakalarini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. O'qish faoliyatning asosiy turi bo'lib, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, aqliy, estetik va nutqiy tomondan rivojlantirish uchun juda katta imkoniyat yaratadi. Bu jarayon esa o'qish malakalarini o'stirish va takomillashtirish ustida sistematik va maqsadga muvofiq ishlashni talab qiladi.

O'qish malakasini egallash ancha murakkab bo'lib, uni shakllantirish uzoq vaqtni talab etadi. Psixolog T. G. Yegorov o'zining «Ocherki psixologii obucheniya detey chteniyu» nomli asarida o'qish malakalarini shakllantirish jarayonini uch bosqichga ajratadi: analitik bosqich, sintetik bosqich va avtomatlashgan bosqich. Analitik bosqich savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi, bunda so'zni bo'g'in-harf tomonidan tahlil qilish va bo'g'inlab o'qish malakasi shakllantiriladi. Sintetik bosqich uchun so'zni sidirg'a o'qish xarakterlidir; bunda so'zni ko'rish orqali idrok qilish va uning talaffuzi so'z ma'nosini anglash bilan asosan mos keladi. O'qish so'z ma'nosini idrok qilish bilan amalga oshadi. O'quvchilar sintetik bosqichga 3-sinfda o'tadilar. Bundan keyingi yillarda o'qish avtomatlasha boradi.

O'qish darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lsin.

To'g'ri o'qish deganda xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qish tushuniladi, ya'ni to'g'ri o'qish so'zning tovush-harf tarkibini, grammatik formalarni buzmasdan, so'zdagi tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmay, oshiqchasini qo'shmay, harflar o'rnini almashtirmay, aniq talaffuz qilib, so'zga urg'uni to'g'ri

qo'yib o'qish hisoblanadi. M. Odilova va T. Ashrapovalar «Adabiy talaffuz normalariga qo'yilgan barcha talablar to'g'ri o'qish ko'nikmasiga ham taalluqlidir», - deb ta'kidlaydilar. Rus metodisti Yakovleva to'g'ri o'qishga quyidagicha ta'rif bergan: «To'g'ri o'qish - bu materialni tovush tomondan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko'chirishdir». Demak, to'g'ri o'qish so'zning tovush tarkibini, grammatik shaklini buzmasdan adabiy-orfoepik me'yorlar asosida o'qishdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida idrok etish, talaffuz qilish va matn mazmunini tushunish o'rtasida puxta sintez yo'q bo'lgani uchun ular o'qishda xatoga yo'l qo'yadilar. Bu esa matn mazmunini tushunishni qiyinlashtiradi.

To'g'ri o'qish so'zning uzun-qisqaligiga, o'quvchining so'z boyligiga, ya'ni so'zning leksik ma'nosini qanchalik bilishiga hamda so'zning bo'g'in va morfemik tarkibiga bog'liq. O'quvchilar ko'pincha quyidagi sabablarga ko'ra xatoga yo'l qo'yadilar:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta sintez bo'lmagani uchun, ya'ni bola so'zning oldin tovush tomonini ko'radi, uni talaffuz qilishga oshiqadi. So'zning ma'nosini esa e'tibordan chetda qoldiradi.

2. So'zning bo'g'in tuzilishi murakkabligi tufayli. So'z ko'p bo'g'inli bo'lsa, bola uni oldin eshitmagan bo'lsa xatoga yo'l qo'yadi.

3 So'zning ma'nosini bitlmaslik tufayli xatoga yo'l qo'yadi.

4. Tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadi.

5. To'g'ri o'qish yoryog'likka va yorug'likning tushishiga ham bog'liq.

6. Undosh tovush so'zning o'rtasida va oxirida kelgan yopiq bo'g'inli so'zlarni o'qishda qiynaladilar.

Xato o'qishning oldini olish uchun quyidagilar e'tiborga olinadi:

1. Matnni o`qitishdan oldin undagi o`qilishi qiyin so`z, birikma va gaplarni aniqlash va ular ustida ishlash usullarini belgilab olish. Tuzilishi murakkab so`zlarni bo`g`inlab o`qilishini mashq qildirish.

2. Matnni o`qishdan oldin uning mazmunini tushunishni qiyinlashtiradigan so`zlarning lug`aviy ma'nosini tushuntirish. So`z ma'nosini izohlash usullarini aniqlash.

3. Vazifalarni aniq va tushunarli qilib berish

4. Matnni diqqat-e'tibor bilan o`qishlari uchun sharoit yaratish.

5. Oldin ichda o`qitish, so`ng ovoz chiqarib o`qitish.

6. O`qitishda o`quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ya'ni matnnin oson, o`rtacha qiyinlikda va qiyin o`qiladigan o`rinlarini belgilab olib unga kuchi yetadigan o`quvchilarga oldindan taqsimlab olish.

7. O`quvchilarning o`qishini muntazam tekshirib turish.

8. Xatoning xarakteriga qarab, uni metodik tomondan to`g`ri tuzatish yo`lini aniqlash.

9. O`quvchilarni xato qilish mumkin bo`lgan o`rindan ogohlantirib turish.

10. Xat cho`pdan foydalanish.

11. Xato o`qish o`quvchining shaxsiy ko`ruv sezgisiga ham bog`liq bo`ladi.

Tajribalar shuni ko`rsatadiki, bir daqiqada bola 250 so`zli matnni o`qisa, undagi 200 ta so`zni eslab qolar ekan. Agar harflab, bo`g`inlab o`qisa, uning diqqat markazida so`z emas, bo`g`in bo`ladi. atijada u so`zlarni eslab qola olmaydi. Bu 4- sinf o`quvchilarining o`qish tezligiga tatbiq etilsa, 125 so`zdan 100 so`zni eslab qoladi. Bu esa yuqori ko`rsatkichlarga erishish imkonini beradi. 4- sinfda xatto bir daqiqada 170-180 ta so`z o`qiydigan o`quvchilar ham bor.

intonasiya – ohang yordamida asarning g'oyasi va jozibasini to'g'ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. "Ifodali o'qish adabiyotni konkret va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy formasidir", deb ta'kidlaydi metodist olim M.A.Ribnikova.¹ Demak, "Ifodali o'qishning asarning mazmunini va emostionalligini intonasiya orqali o'quvchilarga ko'rgazmali qilib ko'rsatishdir .

Ifodali o'qishning asosiy vositalaridan biri ovozdir.Ovoz nafas bilan uzviy bog'lanadi.Shuning uchun o'qituvchi bolalarning ifodali nutqi ustida ishlashni talaffuz qilayotganda o'z nafasini boshqara olish va ovozdan to'g'ri foydalanishga o'rgatishdan boshlaydi.Ovoz kuchi baland-pastlik, uzun-qisqalik, tezlik (temp), yoqimli-yoqimsizlik xususiyatlari bilan xarakterlanadi. O'quvchilar matn mazmuniga qarab, baland yoki past ovozda o'qish(gapirish)ga, nutqda tez, o'rtacha yoki sekin tempni tanlashga, biror tuyg'uni ifodalashga o'rganadilar. Ifodali o'qishga o'rgatishda o'quvchilar pauza va logik urg'u bilan ham tanishtiriladi.

Ifodali o'qishga tayyorlanish shartli ravishda uch bosqichga bo'linadi:

1.Asarning aniq mazmunini tushunish , unda qatnashgan shaxslarning xatti-harakatini tahlil qilish, asarning g'oyasini belgilash,ya'ni asarning g'oyaviy mavzuviy asosini, uning obrazlarini badiiy vositalari bilan yaxlit holda tushunish.

2. Matnning qaerida pauza qilishni, mantiqiy urg'uning o'rnini,o'qish tempini belgilab olish.

3. O'qishni mashq qilish. Avtor fikrini, uning tasvirlangan voqea-hodisalarga va qatnashuvchi shaxslarga munosabatini ovoz bilan bera olish uchun matnni qayta o'qish.Asarning mazmuni va g'oyaviy yo'nalishini tahlil qilish ifodali o'qishga o'rgatish bilan bog'lab olib boriladi. Ifodali o'qishga o'rgatishda matn mazmunini tushunish, muallif hikoya qilgan voqealarga o'z munosabatini bildirish

asosiy vazifa hisoblanadi. O`quvchilarda ifodali o`qish malakasini shakllantirish uchun asarni o`qituvchining ifodali o`qishi muhim ahamiyatga ega.

O`qish turlari

Boshlang`ich ta'limda o`qishning uch turidan foydalaniladi:

1. Ovozli o`qish.
2. Ichda o`qish.
3. Shivirlab o`qish

.Boshlang`ich sinflarda o`qishning hamma turiga bir xil talab qo`yiladi, ya'ni o`qish to`g`ri bo`lishi, tez, ongli va ifodali bo`lishi zarur

Keksalarimiz bola uch yoshgacha yurmasa yurmaydi, olti yoshgacha gapirmasa gapirmaydi, deyishadi. U maktabga borgunga qadar hayot uchun zarur bo`lgan yuzlab, minglab so`zlarni o`rganadi. Bu davrda quyidagi bosh omil bola yoki o`quvchining so`z boyligini oshrishga va ifodali o`qish ko`nikmasini takomillashtirishga ijobiy ta'sir etadi.

1. Oiladagi muloqat.
2. Maktabdagi muloqat.
3. Ko'chadagi muloqat.
4. Ijodiy muloqat.
5. Ta'lim va tarbiya bilan bog`liq mustaqil muloqat.

Har bir bola dastlabki nutq malakalarini oilada egallaydi. Endigina so`zlashni o`rganayotgan bola so`zlarni chala, yarim talaffuz qiladi. Shu paytda oiladagi kattalar uning nutqini, chala yoki noto`g`ri aytgan so`zini to`g`irlashlari zarur.

Istiqlol tufayli ifodali o`qishga e'tibor kuchaydi. Bu sohaga oid dastur, qo`llanma va darsliklar yanada takomillashtirildi. Ifodali o`qish san'atiga katta

qiziqish uyqonmoqda. Bugungi kunga kelib, ifodali o'qish san'atining bolalar boqchasidan boshlab, oliy o'quv yurtlarigacha dasturli tarzda mustahkam o'rin egallagan hamda fanning bu sohaga oid turli qo'llanma, majmua, darsliklarning yaratilayotganligi ifodali o'qish san'atiga bo'lgan e'tiborning va bu mavzuning dolzarbligining yorqin dalilidir.

XX asr boshlarida O'zbekistonda ham ifodali o'qish saxnada keng o'rin ola boshladi. Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy, Mannon Uyg'ur singari yetuk pedagogrejissyorlar hamda N. Isomaddinxo'jaev, Sh. Inoyatov, X. Yunusov, S. Qori kabi mahoratli yoshlar badiiy o'qishni sahnaga olib chiqqan targ'ibotchilar bo'ldi. Hamza, Avloniy va Ayniylar o'zlari ochgan yangi usuldagi maktab o'quvchilari uchun «Engil adabiyot», «O'qish kitobi», «Adabiyot yoxud milliy she'rlar», «Birinchi muallim», «Ikkinchi muallim», kabi o'qish kitoblari yaratilgan edilar, ularda ifodali o'qishga alohida e'tibor berilgan. Tinish belgilariga rioya qilish, asosan, boshlang'ich sinflarda zaruriy vosita hisoblanadi.

Aytish joizki, bu o'rinda boshlanqich ta'lim vazifasi kattadir; bu davrda o'quvchilarda dastalabki ifodali o'qishga ishtiyoq va malakalar takomillashib boriladi. Ifodali o'qish ovoz chiqarib o'qish bilan birga ongli o'qish muhim ko'rsatgich hisoblanadi.

Ifodali o'qish jarayonida nutq vositalaridan nafas, ovoz va nutq a'zolari faol ishtirok etadi. Ifodali o'qish kishi nutq faoliyatini maxsus e'tibor beriladigan jabhasi bo'lganligi uchun u kundalik maishiy nutqdan sezilarli farq qiladi. Shunga ko'ra, ifodali o'qishda nutq a'zolarining ishtiroki ham kundalik maishiy nutq jarayonidagiga qaraganda anchagina faol bo'ladi. Nutq a'zolarini faollashtirishga ko'maklashuvchi mashqlar majmuasiga esa nutq vositalari deyiladi.

Nutq vositalariga oid mashqlar usuli juda keng ko'lamli bo'lib, ularning umumiy majmuasi mustaqil bir qo'llanmani tashkil etishi mumkin. Shuning uchun bu yerda, nutq vositalari haqida umumiy tushuncha va ayrim mashqlarni tavsiya etish bilan cheklaniladi. Ifodali o'qishning muhim vositalaridan biri nafasdir.

O'qishi organizmi uchun ham asosiy ozuqa hisoblanadi. Shuning bilan birga, nutq so'zlash jarayoni, ayniqsa, ifodali o'qish san'ati nafas negizi bilan uzviy aloqadadir.

Nafas olinganda havo burun bo'shlig'idan kekirdakka boradi va nafas yo'li orqali o'pkaga o'tadi. O'pkaga kirgan havo qovurqa muskullarini kengaytiradi, natijada qovurg'alar qorin bo'shlig'idan birmuncha uzoqlashib ikki yonga kengayadi. Aniqrog'i, ko'krak qafasi har tomonga kengayadi. Shu bilan bir vaqtda qorin bo'shlig'ini ko'krak bo'shlig'idan ajratuvchi diafragma o'pkaning havoga to'lib kengayishi hisobiga pastga bosiladi.

Nafasning bu xususiyatlari, ayniqsa, ongli ravishdamashq qilayotgan paytida yoqqol sezilib turadi. To'g'ri nafas olish inson hayoti uchun ham, ifodali o'qish uchun ham juda katta ahamiyatga ega. Agar noto'g'ri nafas olinsa, o'rinsiz pauzalar qilayotgan matn mantiqan buziladi. Matndagi muallif maqsadi tinglovchiga to'g'ri yetib bormaydi, fikr tushunarsiz bo'lib qoladi. Ovoz oliy asab tizimi signallarining mahsulidir. To'g'ri nafas olish hayot uchun naqadar zarur bo'lsa, ovoz ham kishilarning bir-birlariga bo'ladigan muomalasida katta ahamiyatga egadir. Oliy asab tizimi biror narsaga tikilish uchun ko'zlarga, biror narsani olish uchun qo'llarga, oldinga qadam tashlash uchun oyoqlarga buyruq berilgani kabi ovoz chiqarish, nutq tovushlari yoki so'zlarni talaffuz etish, ovozni jaranglashtirish yoki xirillatish, past yo baland gapirish uchun ham muayyan a'zolarga signal beradi. Oliy asab tizimining buyruqlarini bajarishda, ovozning muhim a'zolari bo'lgan halqasimon,

piramidasimon va qalqansimon tag'aylar hamda ovoz paychalari asosiy ro'l o'ynaydi. Tovush yumshoq tanglaydan chiqib, qattiq tanglayga tegib o'tsa, jarangdor, yoqimli tovush hosil bo'ladi.

asarlarni ifodali o'qishdan oldin yashiringan mantiqiy urg'uni aniqlash uchun matnni avval bir necha marta o'qib, muallif maqsadini tushunish, so'ngra mantiqiy urg'uli so'zni aniqlash mumkin.

Bunga savol-javob metodi yordam beradi. Birinchi navbatda o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan berilgan ma'lum savolga javob tariqasida biror gapni o'qib berish, masalan, Safar Barnoevning «Manggulikka tatigulik kun» degan hikoyasidan «1991-yil 31-avgust O'zbekistonimiz uchun asrga tatigulik kun bo'ldi.

Shu kundan boshlab O'zbekiston zaminida mardona «Mustaqillik» so'zi tilimizga ko'chdi, ongimiz, tilimizdagi qulf sharaqlab ochilib ketdi» degan jumlaning o'qib berish topshiriladi.

1. 1991- yil 31-avgust O'zbekistonimiz uchun qanday kun bo'ldi?

1991-yil 31- avgust: O'zbekistonimiz uchun asrga tatigulik kun bo'ldi.

2. Shu kundan boshlab O'zbekiston zaminida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?

Shu kundan boshlab O'zbekiston zaminida mardona «Mustaqillik» so'zi tilimizga ko'chdi.

3. «Mustaqillik» tufayli nimaga yerishildi?

Mustaqillik so'zi tilimizga ko'chdi, ongimiz, tilimizdagi qulf sharaqlab ochilib ketdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bunday mashq o'tkazish vaqtida aniq savollarga javob berib borib, shubhasiz, mantiqiy urg'uni to'g'ri qo'ya oladilar.

O'qituvchi gapda ko'proq e'tibor berilgan va shuning natijasida gapdagi so'zlar guruhidan ajralib turadigan so'z o'ziga mantiqiy urg'u olishini, u boshqa so'zlarga nisbatan kuchliroq talaffuz qilinishini tushuntiradi. O'quvchilar o'z javoblarini e'tibor bilan tinglaganlarida urg'uli so'zning to'xtalish bilan ajratilishini emas, balki cho'zibroq talaffuz qilinishini ham anglab oladilar. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». - T.: O'zbekiston, Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R., O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik.- Toshkent:.

1. Umarova M., Hakimova Sh. O'qish darslari. (3-sinf uchun o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma).- Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi,
2. Xojiev A. "O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati" T
3. Xojiev A. "Lingvistik terminlarning izohli lug'ati" T.
4. Qudratov T. "Nutq madaniyati asoslari" Toshkent-Ortiqov A., Ortiqov A. "Ifodaii o'qish va nutq madaniyati" T

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida yaxshi o'qish malakalarini shakllantirish uslublari

Surxondaryo viloyati sherabod tumani

60-umumiy o'rta talim maktabi

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ergashov Dilmurod Ergashevich.

Annotatsiya

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo'lib, ona tabiat, yil fasllari, xalq og'zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqlool va ma'naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan.

Boshlang'ich sinflar ning o'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishlash ta'limning didaktik maqsadi hisoblanadi. U turli mavzudagi matnlar ustida ishlash orqali ma'naviy-ahloqiy,

adabiy - estetik tarbiya bilan chambarchas bogʻlab olib boriladi. Taʼlim mazmuni oʻquv fani sifatida ona tili oldiga qoʻyilgan vazifalarga qarab belgilanadi. Bu vazifalar koʻp qirrali boʻlib, oʻquvchilarni aqliy va nutqiy rivojlanishga, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga va axloqiy tarbiyalashga, oddiy lisoniy bilimlarini oʻzlashtirishga, ongli oʻqish va yozish malakalarini hamda darslik bilan ishlash koʻnikmasini shakllantirishga yoʻnaltiradi. Bu vazifalarning barchasi oʻzaro bogʻliq holda amalga oshiriladi.

Yoshlarning nutq madaniyatini shakllantirishda maktabning, xususan, oʻqituvchilarning xizmati katta. Oʻqish darslarida oʻqituvchilar oʻquvchilarda ona tilining oʻziga xos tomonlariga nisbatan qiziqish uygʻotadilar, mulohazalarini yozishga oʻrgatadilar. Chunki yozma va ogʻzaki nutq madaniyatini egallash ona tili va oʻqish darslari orqali amalga oshadi.

Boshlangʻich sinflarning oʻqish darslari oʻz mohiyati, maqsad va vazifalariga koʻra taʼlim tizimida alohida oʻrin tutadi. Negaki, uning zaminida savodxonlik va ahloqiy-taʼlimiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar taʼlimini oʻqish taʼlimisiz tasavvur qilib boʻlmaydi. Oʻquvchi matnni toʻgʻri, tez, tushunib oʻqish, mazmunini oʻzlashtirish bilan ilk bor oʻqish darslarida yuzlashadi.

Oʻqish darslari orqali oʻquvchilarning Davlat taʼlim standartlari (DTS) talablari boʻyicha oʻzlashtirishlari koʻzda tutilgan oʻquv-biluv koʻnikma-malakalari hamda bilimlarni egallashlariga yoʻl ochiladi. Aynan oʻqish taʼlimida insonning, avvalo, oʻzligini, qolaversa olamni anglashga boʻlgan intilishlariga turtki beriladi.

Boshlangʻich taʼlim boʻyicha DTS va «Ona tili» oʻquv dasturida oʻqish taʼlimi oldiga qoʻyilgan talablarni amalga oshirish sinfda oʻqishni toʻgʻri tashkil qilish, oʻqitish bosqichlari, tamoyillari va metodlari, birinchi navbatda, ilgʻor pedagogik texnologiyalardan oʻrinli foydalanishga koʻp jihatdan bogʻliqdir. Maʼlumki, sinfda oʻqish asosida badiiy va ilmiy-ommabop matnlar turadi.

O`quvchilarni matn bilan tanishtirish o`qishga tayyorgarlik bosqichidan boshlanadi.

Boshlang`ich sinflarning o`qish darslarida o`rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo`lib, ona tabiat, yil fasllari, xalq og`zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqlol va ma`naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan.

boshlang`ich sinflarning o`qish darslarida o`quvchilarning o`qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishlash ta`limning didaktik maqsadi hisoblanadi. U turli mavzudagi matnlar ustida ishlash orqali ma`naviy-ahloqiy, adabiy - estetik tarbiya bilan chambarchas bog`lab olib boriladi.

Shunga ko`ra o`qish darslarining yetakchi hususiyati o`quvchilarning savodxonligini ta`minlash bilan birga badiiy adabiyotning sehrli olamiga olib kirish, milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi.

O`qish darslari uchun tanlangan mavzular o`quvchilarga kundalik hayot, mustaqillikni mustahkamlash va insoniy munosabatlar bo`yicha ham bilim va tarbiya berishni ko`zda tutadi. Bular ichida istiqlol, vatan, ma`naviyat va tabiat haqidagi mavzular alohida ajralib turadi. Ulardan ko`zlangan maqsad o`zlikni anglash, istiqlol, vatan va tabiat bilan bog`liq tuyg`ularini uyg`otishdir.

Tabiatga oid mavzular yordamida o`quvchilar tabiatdagi o`zgarishlar, yil fasllarining almashinuvi, hayvonot olamiga doir bilimlarni egallaydilar. Ular o`quvchilarni kuzatuvchanlikka, tabiatni sevishga, unga nisbatan to`g`ri munosabatda bo`lishga o`rgatadi.

«O`qish kitobi» darsliklaridagi materiallar sinfdan- sinfga o`tgan sari mavzu jihatidan ham, mazmun jihatidan ham kengaya borishi hisobga olingan.

Ijtimoiy-tarixiy mazmundagi mavzular Vatanimiz o`tmishi, xalqimiz hayoti, mardonavor kurashi, ulug` siymolar tomonidan amalga oshirilgan ishlar, tarixiy sanalar to`g`risida muayyan tasavvur beradi. Beruniy, Amir Temur, Alisher

Navoiy, Bobur va boshqa ajdodlarimiz haqidagi matnlar shular jumlasidandir. Bu xildagi asarlar o`quvchilarni faqat o`tmishimiz bilan tanishtirib qolmasdan, Vatan oldidagi farzandlik burchi va mas`uliyatini teran anglashga ham yordam beradi. Ularda Vatanga muhabbat tuyg`usi shu tariqa shakllanadi.

Vatanimiz o`tmishi haqida hikoya qilingan asarlar bilan tanishish va ularni tahlil qilish jarayonida o`quvchilar o`tmish bilan bugungi kunni taqqoslash imkoniga ega bo`ladilar.

O`quvchilar darsliklar yordamida o`zlashtiriladigan bilim, ko`nikma va malakalarining kelajak hayotda zarur bo`lishini tushunib etishlariga erishish o`qituvchilar oldidagi muhim vazifalardandir.

O`qish darslari oldiga qo`yiladigan didaktik vazifalar quyidagilardan iborat:

1. *O`quvchilarda yaxshi o`qish sifatlari: to`g`ri, tez, ongli, ifodali o`qish malakalarini shakllantirish.*

2. *O`quvchilarni kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimlarni olishga o`rgatish, kitobga muhabbat uyg`otish; ularni oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko`tarish.*

3. *O`quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va boyitish hamda ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish.*

4. *O`quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan yetuk va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.*

5. *O`quvchilarning bog`lanishli nutqini va adabiy estetik tafakkurini o`stirish.*

6. *O`quvchilarning xayolot olamini boyitish.*

7. *Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.*

Shuni unutmash kerakki, har bir ta`limiy vazifani bajarishning aniq va ilmiy metodik usullari mavjud bo`lib, ular zamonaviy o`qitish usullari bilan boyitib

borilmoqda. Bu vazifalar boshqalari bilan o`zaro bog`liq holda va sinfdan tashqari o`qish mashg`ulotlari jarayonida hal qilinadi.

«Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi»da ta`lim berishning ilg`or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o`quv-uslubiy majmualarini yaratish kabilar umumiy o`rta ta`limning asosiy vazifalaridan biri sifatida ta`kidlangan.

Ilg`or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o`qituvchi va o`quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

O`qish darslarining samaradorligi ko`p jihatdan ta`lim metodlarining to`g`ri tanlanishiga bog`liq.

«*Metod*» atamasi yunon tilidan olingan bo`lib, muayyan maqsadga erishish, borliqni amaliy va nazariy o`zlashtirish usullari majmuidir. Hozir maktablarda o`qish izohli o`qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, quyidagicha savol tug`iladi: *Izohli o`qish nima?*

Boshlang`ich sinf o`qish darslarida asosan she`rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o`qib o`rganiladi

O`qish ko`nikmalari savod o`rgatish jarayonida shakllanadi, o`qitishning keyingi bosqichlarida takomillashadi.

*O`qish malakalarining sifatlariga* badiiy asar matnini to`g`ri, tez, ongli va ifodali o`qish kiradi. O`qish darslarida h hisoblanadi: o`quvchi matnni tez va to`g`ri o`qisa-yu, anglab o`qimasa yoki uning tez o`qishi natijasida boshqalar matn mazmunini tushunmasa, to`g`ri o`qisa-yu, o`ta sekin o`qisa, nutq birliklari orasida pauzalarga e`tibor bermasa, matnda ifoda etilayotgan fikr tushunilmaydi. Muayyan tezlikda va to`g`ri o`qish ongli o`qishga xizmat qiladi; to`g`ri, tez va ongli o`qish esa ifodali o`qishning asosi hisoblanadi.

O`qish malakalarini egallash maktabda o`qitiladigan barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o`zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. O`qish faoliyatning

asosiy turi bo'lib, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, aqliy, estetik va nutqiy tomondan rivojlantirish uchun juda katta imkoniyat yaratadi. Bu jarayon esa o'qish malakalarini o'stirish va takomillashtirish ustida sistematik va maqsadga muvofiq ishlashni talab qiladi.

amalg oshadi. O'quvchilar sintetik bosqichga 3-sinfda o'tadilar. Bundan keyingi yillarda o'qish avtomatlasha boradi.

O'qish darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lsin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida idrok etish, talaffuz qilish va matn mazmunini tushunish o'rtasida puxta sintez yo'q bo'lgani uchun ular o'qishda xatoga yo'l qo'yadilar.

O'qish sifatlarini yaxshi o'zlashtirgan holda o'quvchilarning o'qish sur'ati bir-biridan farq qiladi. Bu dastur talablarini bajarmadi, degan gap emas. Og'zaki nutq tempiga to'g'ri keladigan o'qish sur'ati normal tezlik hisoblanadi

barcha o'quvchilarning o'qish tezligini, iloji boricha bir xillikka keltirishdan iborat. Bunga asosan matnni ovoz chiqarib o'qishni mashq qilish bilan erishiladi.

Hozirda ongli o'qish atamasi adabiyotlarda va maktab tajribasida ikki ma'noda: birinchidan, o'qish jarayonini egallashga nisbatan o'qish texnikasi ma'nosida, ikkinchidan, keng ma'nodagi o'qishga nisbatan o'qish sifatlaridan biri ma'nosida qo'llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva K. Nazarov K. Yo'ldosheva Sh. Savod o'rgatish darslari . T.: O'qituvchi .1996 .
2. Matchonov S. SHojalilov A. Gulomova X. Sariev Sh. O'qish kitobi .
3. 4- sinf uchun. T.: 2007.
4. Matchonov S. va boshqalar 4- sinfga o'qish darslari , T., 2007.
5. Cho'lpon. 2005.

6. Tolipov U.K., Usmonbekova M. Pedagogik texnologiyalarning tadbikiy asoslari. T.: Fan.. 2006.
7. Xudoyberganova M. “ Bayonlar to’plami ” Toshkent 1995
8. Yuldoshev J. G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari ., T.: O’qituvchi. 2004.

BOSHLANG’ICH SINFLARDA TEXNIK VOSITALAR YORDAMIDA O’QITISHNI TASHKIL ETISH.

Surxondaryo viloyati Uzun tumani 17-maktab

Boshlang’ich sinf o’qituvchisi Urunov Ikromiddin Sharipovich.

ANNOTATSIYA

Boshlang’ich sinfda matematika darslarini o’tishda matematik tushunchalarni shakllantirishda ko’rgazmali vositalar, turli ko’rgazmali qurollar, texnika vositalaridan foydalanib dars o’tib, vaqtdan unumli foydalanish, oz vaqt ichida ko’p ma’lumot bera olish, bir dars jarayonida juda ko’p o’quvchini rag’batlantirish mumkinligini tajribalarda ko’rsatib berishni maqsadlaridan biridir.

Kalit so’zlar; multimedia muhitida “Macromedia Flash”, “GIF Animation”, “Microsoft Front Page”, “3D Max”, “Microsoft Power Point” lar orqali har qanday jarayonlarni namoyish qilish imkoniyati mavjud.

Ma’lumki, ta’lim tizimini rivojlanishida, O’zbekiston Respublikasi 1-Prezidentining Respublika Oliy Majlisi IX sessiyasida so’zlagan nutqi (1997 yil 29 avgust) va O’zbekiston Respublikasining „Ta’lim tog’risida” va „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida” gi qonunlari, hamda Ozbekiston Respublikasi 1-Prezidentining 1997 – yil 6 – oktabrdagi “Ta’lim – tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to’g’risida” gi farmoni bu borada muhim ahamiyatga ega. Bu esa oliy maktabda o’qitish sistemasini isloh qilishni taqozo etadi.

Shuning uchun zamon talabiga mos o’quv qo’llanmalar yaratish milliy dasturni amalga oshirish vazifalaridan biri hisoblanadi.

Umumta’lim maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash borasida katta ishlar amalga oshirildi. Eng zamonaviy o’quv va laboratoriya jihozlari bilan ta’minlangan, 46 ming 300 dan ortiq

o'quvchiga mo'ljallangan 166 ta yangi maktab qurildi va rekonstruksiya qilindi, 151 ta maktab kapital ta'mirlandi. Mamlakatimizdagi 852 ta maktabda zamonaviy o'quv kompyuter sinflari tashkil etildi.

Ta'limning ko'rsatmali usuli o'quvchilarni dars davomida faolligini oshirishda, mistaqil fikrlash qobiliyatini o'stirishda, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini kengaytirishga muhim hamiyatga ega. Hozirgi davr o'quvchilari radio, televideniya hamda matbuot orqali tabiat hodisalari, jahondagi va jamiyatimizdagi ro'y berayotgan voqea-hodisalar, o'zgarishlar haqidagi juda ko'p axborot olayptilar. Shuning uchun o'qituvchi har bir darsda, har bir yangi mavzuni o'quvchilarga bayon etayotganda buni albatta hisobga olishi kerak va ko'rgazmali vositalardan foydalanib, sahna darslari, sayohat darslri tashkil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinfda matematika darslarini o'tishda matematik tushunchalarni shakllantirishda ko'rgazmali vositalar, turli ko'rgazmali qurollar, texnika vositalaridan foydalanib dars o'tib, vaqtdan unumli foydalanish, oz vaqt ichida ko'p ma'lumot bera olish, bir dars jarayonida juda ko'p o'quvchini rag'batlantirish mumkinligini tajribalarda ko'rsatib berish

Boshlang'ish sinf larda ko'rgazmali qurollar va axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasisini o'rgatish bo'yicha juda ko'p ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan.

O'qitish jarayonida ko'rgazmali vositalardan foydalanish didaktikaning muhim tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Bunga sabab insonning fikrlash xususiyatidir. Ko'rgazmali vositalar-o'quvchilarda o'rganiladigan masalalar, hodisalar, jarayonlar to'g'risida yaqqol tasavvurlar hosil qilish maqsadida ishlatiladigan vositalardir.

Har xil o'quv ko'rgazmali vositalardan foydalanish o'quvchilarni jonlashtiradi, diqqat e'tiborini o'ziga jalb etadi va shu tariqa fanni o'rganish uchun yordam beradi, o'rganilayotgan materialni chuqurroq, mukammalroq o'zlashtirishga va vaqtzni tejashga olib keladi.

Bilamizki matematika abstract fan bo'lganligi sababli, undagi o'quv ko'rgazmali vositalar va ularni qo'llanilishi usullari ham o'zgachadir. Tabiatshunoslik, tarix, geografiya fanlarini oladigan bo'lsak o'quv-ko'rgazmali vositalar ko'p xollarda o'sha joylarni ko'rsatish yo'li bilan o'rgatiladi. O'quvchilar o'simliklar va hayvonot olami, tabiat hodisalari va hokazolar haqida to'laroq tasavvurga ega bo'lishlari uchun bularni hammasini iloji boricha tabiiy holda ko'rsatib o'tish kerak.

Agar gap matematika fani haqida ketganda , narsa – buyumlar , birinchidan, ukar amal elementlari bo`lib xizmat qiladi . Yani bu buyumkar ustida har xilamallar bajariladi. Matematikada mevalar , qushlar, gullar va boshqa buyumlar haqida gapirilganda u narsalarning rangi tusi va ichki tuzilisi haqida fikr yuritilmaydi. Ularning soni va ular ustida bajariladigan amallar xususidagina gap yurutiladi.

Ikkinchidan, gap u yoki bu narsa haqida ketayotgan bo`lsa, tabiiyki o`sha narsani soni va shakli haqida savol tug`iladi ( og`irliga, hajmi uzunligi va hokazo). Lekin ularni sonli aloqalarini va shakllarini o`rganish uchun ularni ajratish kerak bo`ladi. Mana shu yerda o`qituvchiga har xil o`quv – ko`rgazmali vositalar yordamga kelishadi va birinchi navbatda modellar, chizmalar, sxemalar, chunki bular ko`rsatilgan talablarga ko`proq javob beradilar.

Ko`rsatma qo`llanmalar deb asosida predmetli real modellar yotuvchi o`qitish vositalariga aytiladi. Ko`rsatmalilikning boshlang`ich ta`limdagi o`rni o`quvchilarning abstrakt va konkret tafakkurlarini rivojlantirishdan iboratdir. Ko`rsatmalilikdan foydalanish o`quvchilarning e'tiborini, diqqatini qo`zg`atadi, o`rganilayotgan materialni puxtaroq o`zlashtirish imkonini beradi, o`quv jarayonini boshqarish uchun yaxshi sharoit yaratadi, vaqtni tejash imkonini beradi.

Narsa – buyum rasmi, shartli rasm, masala shartining qisqa yozuvi, chizma aniqligidan sekin- asta mavhumlikka o`tishdagi ketma –ket bosqichlarni ifodalaydi.

Matematikani o`rganish jarayonida tobora yuqori bosqichga o`tib boriladi va hamma bosqichlarida ham o`quv- ko`rgazmali vosita bir xilda qo`llanilavermaydi. Masalan, matematika birinchi boshlang`ich o`rganilayotgan jarayonida bir xil narsa- buyumlardan foydalaniladi. Lekin keyinchalik ularning ahamiyati pasayib boradi va ularga boshqa turdagi har xil ko`rinishdagi o`quv- ko`rgazmalar qo`llanishi kerak bo`ladi, bular simvollardir (belgilar, sonlar), ya'ni umuman boshqa turdagi o`quv – ko`rgazmali vositalardir.

Masalani yechishni o`rgatish jarayonida foydalaniladigan o`quv- ko`rgazmali vositalar va ularning tasvirlari sonli ifodalarni va undagi amallarni oson bildiradi va nihoyat , geometriyani o`rganish jarayonida geometrik shakllar bilan tanishuv va ular bilan bo`ladigan amallarda o`quv- ko`rgazmali vositalardan foydalanishga keng imkoniyatlar tug`iladi. Lekin shuning bilan bir qatorda o`quvchiga birinchi qadamlardan o`quvchilarning keng dunyoqarashiga suyanmog`iga to`g`ri keladi.

O`zlashtiriladigan bilimlar xarakteriga, o`quvchilarda mavjud bo`lgan tasavvur, tushuncha, hayot va ish tajribasiga, darsning aniq vazifalariga qarab

ko'rgazmali vositalar o'qitishda har xil funksiyalarni bajaradi. Ular bilimlar manbai sifatida, shuningdek, o'qituvchi biron- bir mavzuni tushuntiradigan vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Ko'pincha, bu ikkala vazifa kompleks tarzda keladi.

O'quvchilarga yangi materialni bayon etishda ko'rsatmali vositalardan to'g'ri va o'z vaqtida foydalanish katta ahamiyatga ega. Avvalo, hamma vaqt shuni esda tutish zarurki, ko'rgazmali vositani namoyish qilish – maqsad bo'lmay, balki vositadir. Ko'rgazmali vositani ko'rsatish emas, balki u bilan ishlash kerak, ana shundagina o'quvchilarning ijodiy bilimlarini oshirishga erishamiz.

Foydalaniladigan ko'rgazmali vositani namoyish qilishdan oldin o'quvchilarga nimani va qanday maqsadda ko'rsatilishini aytish va undan keyin uni albatta matematik maqsada ishlatib ko'rish lozim.

Ko'rgazmali vositalar ichida sinf doskasiga chiziladigan rasm katta o'rin tutadi. O'qituvchi chizgan rasm o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayonini osonlashtiradi, hamda o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini kengaytiradi. Yaxshi chizilgan rasmlar va sinf doskasidan to'g'ri foydalanish ko'rsatmalilikning boshqa vositalari bilan birga o'quvchilarning hodisa va voqealarni esda saqlab qolishlariga, idrok qilishlariga, hamda to'g'ri tushunishlariga yordam beradi.

O'quv – ko'rgazmali vositalarning ro'li eng samarali bo'lishi uchun ular muayyan talablarga javob berishi kerak. O'quv – ko'rgazmali vositalarga qo'yiladigan umumiy talablar; uning ilmiyligi, o'quv dasturiga javob berishi, o'quvchilarning yoshiga to'g'ri kelishi; o'quv ko'rgazmali vositalarning ko'rinishi va to'g'ri joylasitirilganligi, sinfning oxiridan ham yaqqol va tiniq ko'rinishi, mashqning tartibli bajarilishi, foydalanishga osonligi.

Matematika o'rgatish uchun qo'llaniladigan o'quv-ko'rgazmali vositalar aniq va tushunishga oson bo'lishi kerak. Ikkinchi darajali detallarni ortiqcha chiroy va joziba bilan bezash ularni qiziqarli qilib qo'yadi va o'quvchilar fikrini asosiy maqsaddan, matematikani o'rganishdan chalg'itadi.

Hech qaysi bir o'quv darslikda o'quv-ko'rgazmali vositalar matematikadagidek ehtiyotkorlik bilan qo'llanilmaydi, ulardan foydalanishda iloji boricha me'yorlardan chiqib ketmaslikka harakat qilinadi. Bir xil turdagi o'quv- ko'rgazmali vositalardan ko'p foydalanish o'quvchilarni abstract fikrlash jarayonini sekinlashtiradi. Shuning uchun o'quvchilarga o'quv-ko'rgazmali vositalarni “doimiy lekin to'g'ri va o'z vaqtida foydalanishni ta'minlash kerak bo'ladi, bunda bir xil turdagi o'quv-

ko`rgazmali vositalardan ikkinchi xil o`quv–ko`rgazmali vositalarga o`tish kerak bo`ladi-aniq xolatdan to murakkabroq xolatgacha”.

2. Ko`rgazmali vositalar va ularning matematika darsi samaradorligini oshirishdagi o`rni

Boshlang`ich sinflarda matematika o`qitishda ko`rgazmali vositalarning har xil turlaridan foydalaniladi. Ko`rgazmali vositalarning turlarini bilish , ularni to`g`ri tanlash dars jarayonida samarali foydalanish imkonini beradi.

Ko`rgazmali vositalar turlarini jadval ko`rinishida ifodalash mumkin.

Ko`rgazmali vositalar turlari	
Tabiiy vositalar: (narsalar, daftarlar, cho`plar, kublar, qalamlar va hokazolar)	Tasviriyy vositalar: (rasmlar, simvollar, belgilar, raqamlar, o`quv diafilmlar va hokazolar)

Maktabdagi mashg`ulotlarning dastlabki kunlaridan boshlab o`qituvchi bolalarning e`tiborini atrofdagi narsalarga qaratadi. O`quvchilarga quyidagi savollar bilan mqiladi: sinfdagi partalar, derazalar, stollar va hokazolar qancha? Ammo bu narsalarni qo`lga olib bo`lmaydi, surib bo`lmaydi, ularni ko`z bilan sezish mumkin. Shu sababli sanoq uchun maydaroq narsalardan, ya`ni qalam, ruchka, kubchalar va boshqa narsalardan foydalanish kerak.

Boshlang`ich sinf matematika darslarida asosiy e`tibor matematik tushunchalarni o`rgatish bilan bir qatorda arifmetik amallar, ularning xossalari yordamida hisoblash ishlarini to`g`ri amalga oshirishdan iboratdir. Ayniqsa, berilgan masalani hal qilishda, avvalo, qo`yilgan shartni va noma`lumni aniqlab olish kerak. Shunga monand matematik model qurib olinadi va tenglama shakliga keltiriladi. Tenglamani yechish jarayonida esa arifmetik amallarni qo`llash, ularning xossalariidan foydalanish orqali noma`lumni aniqlaymiz va qo`yilgan masalaning shartiga e`tibor qaratamiz. Chunki, noma`lumni aniqlaganimiz bilan qo`yilgan masalani hal qilgan bo`lmaymiz. Demak, qo`yilgan masalani tasavvur qilib, ko`z oldimizga keltirishimiz kerak bo`ladi. Bu jarayon, ya`ni tasavvur qilish, ayniqsa, boshlang`ich sinf o`quvchilarida hali unchalik darajada shakllanmagan bo`ladi. Natijada matnli masalalarni hal qilish jarayonida boshlang`ich sinf o`quvchilarida qiyinchiliklar vujudga keladi.

Hozirgi kunda zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng miqyosda foydalanilmoqda. Ayniqsa, multimedia muhitida “Macromedia Flash”, “GIF Animation”, “Microsoft Front Page”, “3D Max”, “Microsoft Power Point” lar orqali har qanday jarayonlarni namoyish qilish imkoniyati mavjud. Bu imkoniyatlardan boshlang’ich sinf matematika darslarida matnli berilgan masalalarni yechishda, arifmetik amallarni xossalarini o’rganishda ham foydalanish mumkin

Boshlang’ich maktabda matematika ta’limi o’quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga, o’z fikrlarini mustaqil bayon qila olishga, egallagan bilimlarini ijtimoi faoliyatlarida qo’llashga, hamda ta’limning ikkinchi bosqichida o’qishni davom ettirish uchun matematik tayyorgarlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Matematika ta’lim sohasi bo’yicha standart ko’rsatkichlar bolalarda natural son va hol to’g’risida tasavvurni shakllantirish, puxta hisoblash ko’nikmalarini hosil qilish, amaliy masalalrni yechishda natural sonlarni va arifmetik amallarni qo’llay olishga o’rgatish, eng sodda geometrik shakllar, ularning tekislikda tasvirlanish xususiyatlari haqida tasavvurlarga ega matematik munosabat belgilaridan foydalana olish malakasini hosil qilish nuqtai-nazaridan belgilangan.

Tajribadan kelib chiqqan holda xalqimiz orasidagi “Ming marta eshitgandan ko’ra, bir marta ko’rgan afzal” – degan naql nechog’lik to’g’ri ekanligiga tan bermay ilojimiz yo’q. matematika o’qitishda ham shu usuldan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, maktabga birinchi bor qadam qo’yib kelayotgan jajji bolalarni harakatli o’yinlar, atrofimizni o’rab turgan sirli olamdagi narsalar, to’plamlar yordamidan foydalanib dars berilsa, ularning katta-kichikligi, past-balandligi, rangi, ko’rinishi, ta’mi haqida ma’lumotlarni berib boorish maqsadga muvofiq bo’ladi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining so’z boyligini oshirish uchun, fikrlay olish qobiliyatini rivojlantirish uchun rasm kartochkalaridan, turli ko’rsatmali vositalardan ko’proq foydalanish lozim. “Chunki sinfga rasm olib kirsang, devor ham tilga kiradi” – deyishgan mashhur pedagoglar. Rasmlar o’quvchilarning mustaqil ijodiy faolligini, og’zaki nutq malakalarini o’stiradi.

O’quvchi tafakkuri asosan maktabda bilimni o’zlashtirish jarayonida rivojlanadi. Matematika darslarida boshlang’ich sinf o’quchilarining mustaqil ijodiy fikrlash faoliyatlarini rivojlantirish omillarini quyidagilarda ko’rishimiz mumkin.

Boshlang’ich ta’lim jarayonida o’qituvchi har bir sinfda o’quvchilarning yosh xususiyatlarini, qiziqish va bilish imkoniyatlarini yaqindan bilishi hamda shu asosda darsni ko’rgazmali vositalar asosida tashkil etishi lozim.

O'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonida oqituvchi darslik bilan chegaralanib qolmasligi kerak va harakatli ko'rgazmali vositalardan yetarlicha foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida pedagogik dasturiy vositalar – elektron ishlanmalar va elektron darslar yaratib, ana'naviy darsliklardan farqli o'laroq elektron ishlanmalar va elektron darslardan foydalanish mavzularni samarali o'zlashtirishga asos yarat

1. “Davlat ta’lim standarti” va o’quv dasturi. Ta’lim taraqqiyoti. 7-maxsus son. Toshkent – 1999 yil.
2. Alihanov S.. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi”. .
3. Bikbayeva N.U. va boshqalar. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi”. Toshkent. “O'qituvchi” 4. Xabib R.A.. “O'quvchilarning matematik tafakkurini shakllantirish”. Toshkent – 1971 yil.
9. Soatov Y.. “Matematika va matematiklar haqida”. Toshkent – 1992 yil
10. Babanskiy Y.K.. “Xozirgi zamon Umumiy ta’lim maktablarida o’qitish metodlari”, Toshkent – 1990 yil.
11. Jumayev M.E., Tadjiyev Z.G’.. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi”. Toshkent – 2006 yil.
12. Jumayev M.E.. “Matematika o'qitish metodikasidan praktikum”. Toshkent – 2004 yil.
14. Otaqo'ziyev D.. “Matematika madxi -1”, “Matematika madxi - 2” Namangan. 2000 yil.
17. 4- sinf matematika darsliklari.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqishlarini shakllantirish muammosining adabiyotlarda o'rganilganligi Surxodaryo viloyati Sherabod tumani 60- umumiy o'rta ta'lim maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Sadatova O'lmasoy Shaharovna

Annotatsiya

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqishlarning shakllantirishning muammosining adabiyotlarda o'rganilganligi .

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqishlarini shakllantirish o'ziga xos xususiyatlari Iqtidorni rivojlantirishda ta'lim metodlari va pedagogik texnologiyalarning tutgan o'rni va vositalari.

Barkamol inson g'oyasi azal-azaldan xalqimizning ezgu orzusi, millat ma'naviyatining uzviy qismi bo'lib qolgan. Barkamol inson g'oyasi zardushtiyning muqaddas kitobi «Avesto»da, Qur'oni Karim va hadislarda, Sharq mutafakkirlari asarlarida o'zining teran ifodasini topgan.

Uyg'onish davrida Sharq mutafakkirlari o'zlarining ta'lim va tarbiya to'g'risidagi asarlarida barkamol shaxsni shakllantirish muammosi yer yuzida insonning baxtga erishuvi uchun shart-sharoitlar yaratish to'g'risidagi g'oyalari diqqatga sazovordir. Pedagogika tarixida al-Forobiyning fozil inson sifatleri, bilimlarni olish yo'llari va metodlari haqidagi konsepsiyasi, al-Beruniyning kasbiy bilimlarni egallash metodlari haqidagi qarashlari, Ibn Sinoning aqliy, ma'naviy hamda jismoniy komillikka erishish haqidagi ta'limoti, al-Xorazmiyning ilmiy bilimlari, hayotiy muammolarni hal qilish yo'llari to'g'risidagi asarlari o'zining alohida o'rniga ega.

Jumladan, al-Xorazmiy shaxs sifatlarini shakllantirish va shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishda fanning yuksak o'rnini qayd etadi. U shaxsni kuzatish, tajriba-sinovlar o'tkazish, ko'nikma va malakalarni tarkib toptirishga, aqliy sifatleri rivojlantirishning boshqa vositalariga katta ahamiyat bergan. Bu to'g'ridagi fikrlarini u « Al jabr val muqobala», «Hisob al - Hind» va boshqa asarlarida bayon qilgan.

Tarbiya ijtimoiy hodisa ekanligi xususida fikr yuritganda aniq maqsadga yo'naltirilgan hodisa ekanligi ta'kidlanadi. Inson kamolotiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilganda tarbiyaning ahamiyati katta ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Tarbiyaviy ishnng samaradorligini mana shunga bog'liqligi ko'rsatiladi. Ya'ni birinchi navbatda, tarbiya bilan shug'ullanadigan har bir tarbiyachi avvalo o'z

faoliyatini va unda ko'zda tutilgan maqsadni aniq tasavvur eta olishi, bu maqsadning muhimligini tushunishi lozim. Demak, qanday odamni tarbiya qilish darkor, tarbiya natijasida inson qanday bo'lishi kerak, degan savollarni avvaldan tasavvur etish zarur ekan. Bu maqsad jamiyatning komil insonni tarbiyalashdek maqsadiga mos kelishi kerak.

Inson hamisha odamlar qurshovida yashaydi, ijtimoiy muhit sharoitida uning aqliy rivojlanishi, fikrlash qobiliyati amalga osha boradi. Bunda insonning normal jismoniy rivojlanishi uchun ham sharoitlar bo'lishi kerak.

Insonning aqliy rivojlanishi ijtimoiy muloqot va tarbiya ta'sirida intensiv rivojlanib boradi. Agar tarbiyachilar o'z vaqtida va o'rnida rejali ravishda uning bilish faoliyatiga ta'sir eta borsagina, aqliy rivojlanish muvaffaqiyatli ko'shadi. Demak, aqliy tarbiya deganda tarbiyachining o'quvchilar aqliy kuchini va tafakkurini rivojlantirish, unda aqliy mehnat madaniyatini tarkib toptirishga qaratilgan maqsad yo'lidagi faoliyati tushuniladi.

Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiya tizimining bir qismi bo'lib, uning mazmunini barsha fanlar bo'yicha bilimlar sistemasini bilib olishni va shu asosda yoshlarda ilmiy dunyoqarashni tarkib toptirish, tafakkur va ijodiy qobiliyatini o'stirishdan iboratdir.

Aqliy tarbiya barsha fanlardan umumiy ma'lumot berish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilarga ta'lim dasturlari asosida bilim berilib, ularda xotira, diqqat, fikrlash, tasavvur qilish kabi xislatlar taraqqiy ettiriladi.

Abu Nasr Forobiyning ijodiy merosida u tomondan birinchi bo'lib yaratilgan fanlar tasnifi alohida o'ringa ega. Allomaning qayd etishicha, inson o'zida komillik sifatlarini tarkib toptirish uchun birinchi navbatda, ilmiy bilimlarni egallamog'i lozim, shuningdek shaxs aqliy rivojlanishining asosi sifatida idrok qilish va fikrlash qobiliyatlarining ahamiyatini alohida qayd etadi. O'zining «Fozil odamlar shahri», «Baxtga erishish haqida» kabi asarlarida al-Forobiy barkamol shaxsni tarbiyalash mazmuni, maqsadi, vazifalari, yo'llari hamda vositalari to'g'risida so'z yuritadi. Al-Forobiy «o'qitish» va «tarbiyalash» tushunchalariga birinchi bo'lib ta'rif bergan olim sanaladi. Forobiy insonning aql-zakovati xususida fikr yuritib bunday deydi:

- Barsha masalani, muhokama va mulohazani tezda tushuna oladigan, uning ma'nosini anglaydigan, so'zlovshining maqsadi, aytilgan fikrining shinligini tezda payqay oladigan bo'lsin;

- xotirasi juda baquvvat bo'lsin, ko'rgan-eshitgan, sezgan narsalarining birontasini ham esidan shiqarmay, yodida saqlab qoladigan bo'lsin;

- zexni shu darajada tez va o'tkir bo'lsinki, biror narsaning alomatini sezishi bilan bu alomat nimani bildirishini tezda bilib olsin;
- so'zlari aniq bo'lsin, fikrini va aytmoqshi bo'lgan mulohazalarini ravon va ravshan bayon eta olsin;
- bilim va o'qishga muhabbati bo'lsin, o'rganmoqshi bo'lgan bilimini sharshashni sezmasdan osonlik bilan o'zlashtira olsin.

Aqliy tarbiya shaxsni har tomonlama kamol topishining asosini tashkil etadi. U mehnat unumdorligini oshiradi va mehnatga ijodiy munosabatni tarkib toptiradi. Demak, Abu Nasr Forobiy axloqiy fazilatlar deganda, bilimdonlik, donolik va mulohazali bo'lish, vijdonlilik, kamtarlik, ko'pchilik fikrini, manfaatini yuqori qo'yish, haqiqat, ma'naviy yuksalishga intilish, adolatlilik kabi xislatlarni e'tirof etadi. Eng muhimi, har bir inson bilimli, ma'rifatli bo'lishidir. Shuning uchun ham Forobiy axloq sifatida qaraydi. Bundan Forobiyning axloqning xulq ta'sirlari ifodasi sifatida ham tashkil etilganligini ko'rishimiz mumkin.

Abu Ali ibn Sino «Xay ibn Yaqdan» asarida ilm-ma'rifatni o'rnatishga kirishishi natijasida ko'zi oshilgani, uning natijasida ilm ham o'z jamolini namoyon qilganini hikoya qilar ekan, ilm aqlni uyqu bilmaydigan uyg'oq, qarimaydigan yosh, beli bukilmaydigan barvasti nuroniy sifatida tasvirlaydi. Tafakkur zarur bo'lgan va bilishi mumkin bo'lgan narsalarni o'qishga kirishganini, bu yo'lda aqlni ishga solib olganligini qayd etadi.

Ibn Sino inson kamolotida aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiyaning o'zaro aloqada amalga oshirishning usullarini yaratib, ta'lim-tarbiya sohasida o'z o'rniga ega bo'ldi. «Tib qonunlari» asarida Ibn Sino gigienik tarbiyaning inson xulqiga, uning jismoniy hamda ruhiy salomatligiga ta'sirini ilmiy-amaliy yo'l bilan asoslab bergan.

Uning fikrisha, kimki aqliy va jismoniy jihatdan qanchalik yetuk bo'lmasin, agar undagi bilim va kuch axloq me'yorlariga mos tushmasa, bunday kishi jamiyatning haqiqiy a'zosi hisoblana olmaydi va u jamiyatga foyda keltira olmaydi. O'zi uchungina yashashdan xalq uchun, umum manfaat uchun yashashga intiluvchi kishilarni Ibn Sino yaxshi axloqli insonlar deb hisoblaydi.

Ibn Sinoning bilim orqali erishiladigan natijalari haqidagi ta'limoti o'qish nazariyasida alohida o'rin egallaydi. Uning fikrisha, buyumlarning shinakam bilishga tashqi ko'rinishini tahlil qilish, sabablarini aniqlash asosida aql bilan erishiladi. Ibn Sino aqlning rivojlanish bosqichlarini ishlab chiqqan. Mushohada bilan idrok qilishning birinchi bosqichi aqliy kategoriyalarni tushuntirishdir. Ikkinchi bosqichi ikki xil fikrni idrok etishdir. Aql rivojlanishining uchinchi

bosqichiga o'zlashtirilgan fikrlarni idrok etish bilan erishiladi. Shunda uni haqiqiy aql deyiladi. Ibn Sino aql deganda, insonning tug'ma iste'dodini, shuningdek, tajriba asosida va bilish jarayonida shakllanadigan fikrlash qobiliyatini tushunadi. Aqlni insonning birlamchi tug'ma sog'lom fikrlashi, yaxshi va yomon ishlarni vujudga keltiradigan, ularni farqlantiradigan kuch, deb ta'riflaydi. Aql insonning xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi. Inson aql yordamida narsalar va hodisalarni tahlil qiladi, umumlashtiradi hamda ularning eng yaxshilarini tanlaydi, deb uqtiradi. Shuningdek, aqlni ikki kategoriyaga ajratadi. Ularning biri - nazariy aql bo'lib, borliqdagi umumiy narsalarninig mohiyatini idrok etishdir, ikkinchisi esa amaliy aql bo'lib, buyumlarni tanlashda turtki sifatida ko'rinadigan qobiliyatdir.

Yusuf Xos Hojib «Qutadg'u bilig» asarida bilimni buyuk, o'quvni ulug' deb ta'riflaydi, shunki zakovatli inson ulug' bo'ladi deb ilmli kishilarni asl toifadagi kishilarga qo'shadi, olim ezgu ishlarning barshasi ilm tufayli amalga oshirilishi mumkinligini aytadi. O'sha davrlardayoq olim «bilim hatto osmon sari yo'l oshur» deb bashorat qiladi. Bu dunyoda odam paydo bo'libdiki, faqat bilimli kishilargina ezgu ish qilib, adolatli siyosat yurgizib kelgan deb uqtiradi. Hatto hukmdorlar ham, yurti, davlatni aql, ilm, zakovat bilan idora etsa el-yurt farovon bo'ladi, tinsh hayot keshiradi. Dunyoda inson bilim va zakovat tufayli orzu tilaklariga, ulug'likka erishish mumkinligini aytadi.

Lekin shunday bilim va zakovatning qadriga xuddi o'zlariga o'xshagan donolar va zakovatlilar yetadi. Johil va nodonlar bunday xislatlarga ega emas deydi, shunki jamiyatdagi barsha xatolar bilimsizlik, nodonlik, jaholat tufayli sodir bo'lishidan u qayg'uga tushadi.

Olim bilimni ziyoga tengi yo'q javohirga o'xshatib, u insonni yuksaltiradi, jahonning sir-asrorlarini bilib olishga yordam beradi, deydi.

Inson nimaga erishgan bo'lsa, bilim tufayli erishganligini ta'kidlaydi. Ammo bu boylikni hesh kim o'g'rilay olmaydi, deb bilim va zakovatni muqaddas do'st, mehribon qarindosh sifatida ta'riflaydi.

Kaykovusning «Qobusnoma», Ahmad Yugnakiyning «Hibat ul-xaqoyiq», Jomiyning «Bahoriston» kabi asarlarida barkamol shaxsni shakllantirishning mazmuni, metodlari hamda tarbiya vositalari to'g'risida mulohazalar bayon qilingan.

Buyuk allomalarimizdan Abu Rayxon Beruniy ham qobiliyatlari to'g'risida fikr yuritganlar. Beruniyning ta'kidlashisha, bolaning bilimi soddadan murakkabga qarab boradi. Bu ilk yoshlikdan boshlanadi. Bu mutafakkir noyob qobiliyatlarni miya asab tizimini xususiyatlari bilan belgilaydi. Lekin bunday alomatli kishilar

mashxur bo'lishi turgan gap, degan ma'noni bermaydi. Hamma narsani keyinshalik olib boriladigan ta'lim-tarbiya hal qiladi. Yaxshi me'yorli ta'lim-tarbiya natijasida ba'zi hollarda qobiliyatli bolalar o'sib ulg'ayib, u yoki bu sohada iste'dodli kishilar bo'lib yetishadilar.

Ta'lim-tarbiya berishni e'tirof etgan Beruniy bolalikdan yarqirab turgan noyob qobiliyatlar yoshi o'tishi bilan so'nishi ham mumkinligini o'z asarlarida yozib qoldirganlar.

Tug'ma qobiliyat nazariyasiga nisbatan faqat Beruniy emas, balki o'sha zamon fani ham yuqoridagi xulosada edi. Lekin qobiliyatli, iste'dodli kishilar shu xislatlarini ro'yobga shiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlarga ega bo'lib, ko'p mehnat qilishlari zarur, aks holda qobiliyat so'nishi ham mumkin. Sharq mumtoz adabiyotining buyuk namoyondalaridan Muslihiddin Sa'diy Sheroziyning «Guliston» asarida ham qobiliyatlar to'g'risida o'z fikrini bildiradi. Sa'diyning fikrisha, qobiliyatli va kam qobiliyatli bolalar bo'ladi. Ammo qobiliyat o'z-o'zidan rivojlanmaydi, uning rivojlanishi uchun bolani tarbiyalash kerak, tarbiya bo'lmasa boladagi bor qobiliyat ham yo'qoladi. Uning kamolot topishi uchun kamolotga asos bo'ladigan qobiliyat negizi bo'lishi kerak.

Xoja Samandar Termiziyning ta'kidlashisha, iste'dod egalarini tarbiyalash shunday bir kimyodirki, u qora tuproqni toza oltinga, noqis toshni esa aybsiz gavharga aylantiradi.

Sharq allomalaridan Mo'yniddin Juvayniy, iste'dod egasini tarbiyasiz qoldirmoq zulmdir. Iste'dodsiz kishini tarbiyalash esa ularni umrini zoe o'tkazishdir, deb ta'kidlagan.

O'zbek xalqining ulug' farzandi, ma'rifatparvar Alisher Navoiy shaxs kishilar bilan munosabatda, ayniqsa, kishilarning bir-birlariga bo'lgan ruhiy, ma'naviy ta'sirlari natijasida tarkib topadi deb hisoblaydi. U odamlar o'rtasidagi munosabatlarni umuman bitta jamiyat bo'lib yashash, bir fikrda bo'lish, odamiylik ideallariga tayanish kabi ma'nolarda tushunadi.

Navoiy o'z davrida komil insonlarni «ahli ma'ni» deb bilgan. «Ahli ma'ni» bu fikrli odamlardir. Fikrlash - haqiqatni anglashdir. «Ahli ma'ni» deganda oqil va dono, kamtar va olijanob, qobiliyatli, haqiqatparvar va fidoiy kishilarni tushunish kerak. Bunday fazilatlarga ega bo'lgan kishilarning tafakkur qilishi keng bo'ladi.

Alisher Navoiyning fikricha, ahli ma'ni, ya'ni ma'nili kishilar yetuk shaxslardir. Uning fikrisha, yosh avlodni kamolotga yetkazish deganda, uni bilimli, eng yaxshi fazilatlarga ega kishilar qilib yetishtirish anglashiladi. Bunda tarbiya yetakshi rol o'ynaydi, shu bilan birga Navoiy tarbiya ta'siriga beriluvchi,

qobiliyatli o'quvchi bolalar bo'lgani singari, yomon xulqli bolalar ham borligini, ularni tuzatish mumkinligini aytadi. Bola shaxsining kamolotida tarbiyaning yuksakligini qayta-qayta ta'kidlaydi.

Inson koinotdagi barsha mavjudotlar ishida hammadan ulug'i hisoblanadi. Uning kamoloti oldida aql hayron qoladi, shunki, inson haqiqat haqida chuqur o'ylaydi. Kamolot yo'liga chiqish uchun u asta-sekin o'zligini izlaydi, olamni taniydi. Alisher Navoiy «Kamol et kasbim» deya da'vat qilganlarida komillik uchun zarur juda ko'p xususiyatlarni nazarda tutgan. Kishi o'zini hirs-ta'ma, nafs, g'aflat, nodonlik singari mayllardan poklamasa, u hesh payt komil bo'la olmaydi. «Olam uyi»da yashash - uning fuqarosiga aylanishdir. Alisher Navoiy insonning jahon farzandi mavqeiga ko'tarilishini xohlagan. Xuddi shu mavqeni esa kamolotning oliy cho'qqisi deb bilgan. Dunyoda insonga tuhfa etilgan aql ne'mati shunday qudratli kuchki, u bilan odam o'zini istagan holatda tarbiya eta oladi, har qanday azob-mashaqqatni, har kanday yomonlikni, eng murakkab muammolarni ham aql ne'mati bilan yengadi va hal etadi. Ruhiy kamolot odam qalbida ezgulikning yuksak koshonasini yaratadi.

Aql-zakovatning kamoli o'qish, o'rganish, tahlil etish, idrok qilish, e'tiqod qo'yish, hayot tajribasini egallash bilan ro'yobga shiqadi. Yosh niholning basavlat daraxtga aylanishi parvarishga bog'liq bo'lganidek, odam bolasining komil inson bo'lib etishishi uchun murg'aklikdan tarbiyalashga e'tibor berib borish lozim. Tarbiyaning vazifalari keng va ko'pqirralidir. Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish bo'lsa, tarbiya esa yosh avdodni jamiyatimizga, o'ziga, oilasiga nafi tegadigan qilib tarbiyalash, ulardagi layoqatlarini qobiliyat darajasiga o'stirish va shakllantirishdan iborat

XIX asrning ikkinchi yarmi XX asr boshlarida yetishib chiqqan milliy pedagogikamiz darg'alari, o'zbek milliy ilm va ma'rifatining atoqli vakillari Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniylar ham shaxs tarbiyasi borasida o'zlarining qimmatli merosini qoldirganlar.

Fitrat o'z asarlarida ta'lim-tarbiya va uning maqsadlari, maktab -maorif ishlari, bilim berish usullari va vositalari haqida, ma'rifatli komil insonni tarbiyalash yo'llari to'g'risida fikr bildiradi. U o'zining "Rahbari najot" degan asarida bolalarni barkamol qilib tarbiyalashga faqat oilagina javobgar bo'lmasdan butun qavm a'zolari javobgar ekanligini uqtiradi.

Abdulla Avloniy ham o'zining «Turkiy guliston yohud axloq» asarida inson kamolotida tarbiyaning rolini alohida ta'kidlab, shunday degan edi: «Janoba haq» insonlarni asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin, bu insondagi qobiliyatni

kamolga etkazmoq tarbiya vositasida bo'ladur. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib shiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o'ssa, nasihatni qulog'iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoi odam bo'lib qoladi. Tarbiya qiluvchilar tabib kabidurki, u xastaning badanidagi kasaliga qilgani kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl makoniga «yaxshi xulq» degan davoni ishidan, «poklik» degan davoni ustidan berib, katta qilmog'i lozimdir deb korsatib o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Mirziyoyev SH.M. 1. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil, 104 bet.

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент, "Ўзбекистон", 2016 йил, 56 бет.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 сонли Фармони.
4. О'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T. 1997 yil 29 avgust.
5. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent. 1993y.
7. Akramova F. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari.// Umumiy o'rta ta'lim tizimini rivojlantirish istiqbollari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasining materiallari. - T.: O'zPFITI. 2006. 205-209 betlar.
- .Asamova R.Z. Komil inson orzusi.// Guliston j. № 4, 2001. 8-9 betlar.
15. Ahmedov M., Ibragimov M. Bola shaxsining shakllanishida o'smirlik davri xususiyatlari. //Uzluksiz ta'lim// 2002y. №3, 93 - 97betlar.

**Boshlang'ich sinf o'quvchilarini harfiy ifodalar bilan
tanishtirishning nazariy asoslari.**

Surxondaryo viloyati Sherabod tumani

14-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Mamataliyeva Qunduz Do'sboyevna.

Annatatsiya

Boshlang'ich ta'limda matematika darslarida algebra elementlarini o'rgatish, arifmetikani o'rgatish masalalari bilan uzviy bog'liqdir. Amaldagi o'quv dasturiga muvofiq o'quvchilar matematik ifodalar va tenglamalar haqida boshlang'ich ma'lumotlar omillari harfiy belgilashlar o'zgaruvchi bilan tanishtirish ishlari, eng sodda tenglama va tengsizliklarni puxta o'zlashtirishlari lozim.

Kalit so'zlar; Boshlang'ich sinf matematika kursiga algebraik elementlarni kiritishning maqsad *di*.

Ta'limni asosiy bo'g'ini sanalmish boshlang'ich sinfda ona tili o'qish, matematika fanlarini o'qitishdan maqsad o'quvchilarga beriladigan, bilim, ko'nikma va malakalarning samaradorligini oshirish o'quvchilarni komil inson qilib tarbiyalashdan iborat.

Mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlar, xalq ta'limi tizimida bo'layotgan o'zgarishlar, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisining oldidagi muhim vazifalar qo'ymoqda.

Boshlang'ich matematika kursi bir tomondan, bilimlarning boshqa sohalarida foydalaniladi va boalarning rivojlanishiga yordam beradi. Shu bilan boshlang'ich bilimlar yagona majmuasini yaratadi, ikkinchi tomondan, zaruriy metodologik tasavvurlarni va fikrlashning mantiqiy tuzilishlarini shakllantirishga yo'naltirilgan.

6 – 10 yoshli davr bolalarining fikrlash qobiliyatlari va tasavvurlari shakllanishida eng ma'sul va muhim davr ekanligini psixologlar isbot qilishgan. Bolalikning mana shu davrida shakllantirilmagan bilimlar poydevorini keyinchalik to'ldirish qiyin kechadi. Shu sababli poydevorni mustahkam qo'yish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikani muvaffaqiyat bilan o'qitish o'qituvchidan nafaqat metodik mahoratni, balki matematik tushuncha va faktlar mohiyatini chuqur tushunishni ham talab etadi.

Maktabning boshlang'ich sinflarida bolalar matematika sohasida dasturda nazarda tutilgan bilimlar, o'quvlar va ko'nikmalarining ma'lum hajmini ongli ravishda va mustahkam egallab olishlari huqida gap borganda yuqoridagi mulohazalarni hisobga olish kerak.

Atrof – borliqni o'z “kashfiyotlari” orqali bilib olish bolalar uchun juda qiziqarlidir. O'quvchilarni kichik tadqiqotchilar o'rniga qo'ya olgan, o'quvchining shaxsiy fikrini uyg'ota olgan o'qituvchigina ishda samaraga erisha oladi.

Boshlang'ich ta'limda matematika darslarida algebra elementlarini o'rgatish, arifmetikani o'rgatish masalalari bilan uzviy bog'liqdir. Amaldagi o'quv dasturiga muvofiq o'quvchilar matematik ifodalar va tenglamalar haqida boshlang'ich ma'lumotlar omillari harfiy belgilashlar o'zgaruvchi bilan tanishtirish ishlari, eng sodda tenglama va tengsizliklarni puxta o'zlashtirishlari lozim. Chunki algebra elementlari keyingi umumiy o'rta ta'limda algebra va geometriya elementi kursining asosiy elementlarini tashkil etadi, shuningdek boshlang'ich matematika kursidagi har bir bo'limning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi bu jarayonda algebra elementlarini qanday o'zlashtirishlariga bog'liq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf matematika kursiga algebraik elementlarni kiritishning maqsadi, o'quvchilarni son haqidagi, arifmetik amal haqidagi, matematik munosabat haqidagi ma'lumotlarni bolalar tasavvurida uyg'otish va ularga algebra elementlarini o'rganish uchun asos hosil qilishdir.

Boshlang'ich sinflarda matematik ifodalar ya'ni sonli ifoda va o'zgaruvchili ifodalar haqidagi tushunchalarni shakllantirish bo'yicha reja asosida ish olib boriladi. Harfdan o'zgaruvchini ifodalovchi belgi sifatida foydalanish boshlang'ich sinf matematika kursida qaratilgan arifmetika nazariyasi masalalarini ongli, chuqur va umumlashgan holda o'zlashtirish maqsadlariga xizmat qiladi, keyinchalik o'quvchilarga o'zgaruvchi funksiya tushunchalari bilan

tanishtirish uchun yaxshi tayorgarlik bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda algebraik misollarni yechish uchun algebra qonun va qonuniyatlarga emas balki arifmetik qoidalarga asoslanadi.

Matematika dasturida o'quvchilarni matematik ifodalarni yozish va o'qishga o'rgatish, amallarning bajarilish tartibi qoidalari bilan tanishtirish, hisoblashlarni bajarishda ulardan foydalanishga o'rgatish, ifodalarni aynan almashtirish bilan tanishtirish ko'zda tutilgan.

Qo'shishda sonlarning nomlari (komponentlari): I qo'shiluvchi, II qo'shiluvchi va qo'shish amali natijasining nomi — yig'indiga yigirmanchi dars ajratiladi. Bu so'zlarni o'zlashtirish va yodlab olishga taxminan uch hafta ajratiladi. O'qituvchilarning e'tiborini mana bu faktga qaratamiz: o'qituvchining «qo'shishda sonlarning nomlarini aytib ber»,— degan savoliga bolalar odatda mana bunday javob beradilar: «birinchi qo'shiluvchi, ikkinchi qo'shiluvchi, yig'indi». O'qituvchi ko'pincha ushbu fakti ajratmasdan, bu javobni to'g'ri deb topadi: qo'shishda birinchi va ikkinchi qo'shiluvchilargina sonlardir, yig'indi esa amal natijasidir..

O'quvchilar harfiy simvolikaning ma'nosini o'zlashtirganlaridan so'ng, harflardan o'quvchilarda shakllan-tiriladigan bilimlarni umumlashtirish vositasi sifatida foydalanish mumkin. Bu yerda butun mashqlar tizimi konkretlikdan abstraktlikka o'tish tamoyiliga muvofiq tuziladi. Ma'lum bog'lanishlar, munosabatlar, xossalar, aloqalar va hokazolarni sonli misollarda ko'p marta kuzatilganidan so'ng tegishli xulosalar, qoidalar yoki formulalar ta'riflanadi va harfiy shaklda yoziladi.

Mantiqiy topshiriqni amaliy mashg'ulot tarzida bajaradilar. Bunda ularning har birida kvadrat shaklida qog'oz bo'ladi va ular kvadratni 4 ta uchburchakka va 1 ta kvadratga ajratib qirqib olib, bu bo'laklardan uchta kvadrat yasaydilar.

Boshlang'ich sinflarda algebraik materiallarni o'rgatish metodikasini puxta ishlab chiqish boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifalaridan biridir

Maktabning boshlang'ich sinflarida algebraik materiallarni o'rgatishda asosiy amaliy maqsadlar ko'zda tutiladi, chunki tenglamalar, sonli va harfiy

ifodalar xossalarini o'rgatish, kerakli tasavvurlarni barpo etish, o'quvchilarni misol va tenglamalarni hisoblashga doir amaliy masalalarni yechish uchun zarur bo'lgan amaliy o'quv va malakalar bilan qurollantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

boshlang'ich sinf matematika darslarida tenglik, tengsizlik, tenglama tushunchasini shakllantirish, boshlang'ich sinf matematika darslarida sonli ifoda, harfiy ifodalarni o'rgatish metodikasini, boshlang'ich sinf matematika darslarida algebraik materiallarni o'rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari, boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya jarayonida algebraik materiallarni o'rgatish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish va ularni ta'lim amaliyotiga tadbqiq etish yo'llarini ko'rsatib berildi. keltirilgan ta'limiy topshiriqlar, dars ishlanmalar, dars modellari, ilmiy-metodik tavsiyalardan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari foydalanishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev SH.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bagishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016.
2. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: "O'zbekiston". – 2017.
3. Abdullayeva B.S., Sadikova A.V., Muxitdinova N.M., Toshpo'latova M., Jabborova Yu. 1-sinf o'quvchilari uchun ilgor pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma – "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent - 2014.- 11 b.t.
4. Bikbayeva N.U va boshqalar "Boshlangich sinflarda matematika o'qitish metodikasi"- Toshkent.: O'qituvchi, 2007, 208 bet.
5. Bikbayeva N.U., Yangabayeva E., K.M.Girfanova. Matematika 4 – Toshkent.: Turon - Iqbol, 2017, 208 bet.

Umumta'lim tashkilotlarida alohida yordamga muhtoj bolalar uchun integratsiyalangan ta'limni amalga oshirishning asosiy bosqichlari.

Termiz davlat pedagogika instituti
Pedagogika kafedrasida katta qituvchisi
Sattorova Dilshoda Djavliyevna
Pedagogika 2-bosqich talabasi
Oltiboyeva Ruxsora Safarali qizi

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zahirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo'lib ulg'ayishi, hech kimdan kam bo'lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo'lib yetishishi muhimdir. Ayniqsa, yetim va nuqsonli bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O'zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta'minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta'limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta'limning uzviylik va uzviysizligini ta'minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda. Bolalik bosqichida inson psixologik-pedagogik jihatdan kuchli ta'sirlanadi. O'sib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarning oldini olishga yordam beradi. Bularning hammasi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani mustaqil, hech kimga qaram bo'lmagan holda hayot kechirishga tayyorlash omillaridir.

Anomal – yunoncha “**anomalos**” – noraso, odatdan tashqari degan ma'noni bildiradi. Bunday bolalar jismonan nogiron bolalar hisoblanadi. Ular, ruhiy rivojlanishi sust, nuqsonli kamchiligi mavjud tug'ma va orttirilgan anomal bolalardir. Bular: ko'r, kar va soqov, aqli zaif va og'ir nutqiy kamchiligi bor bolalardir. Qisqacha aytilganda, ruhiy va jismoniy kamchiliklari bor bolalar “anomal bolalar” deyiladi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, defektologiya fanining maqsadi - anomal bolalar uchun differensial

ta'limni tashkil etish uchun shart-sharoitlarni o'rganish, ulardagi psixofizologik kamchiliklarni iloji boricha bartaraf etish, tuzatish yoki bilinmaydigan holatga keltirish usullarini belgilash va amaliyotga tadbiq etish yo'llarini tarbiyachi va o'qituvchilarga ko'rsatib berishdan iboratdir. Anomallik har hil bo'lib, ularning ba'zilar batamom bartaraf etiladi, ba'zilar qisman tuzatiladi, korreksiyanadi, boshqalari esa bilinmaydigan holga keltiriladi, ya'ni kompensatsiyanadi. Bola nutqida qo'pol kamchilik bo'lsa, to'g'ri tashkil etilgan logopedik choralarni o'z vaqtida ko'rish yo'li bilan uni to'liq bartaraf etish mumkin. Lekin defektologiya amliyotida shunday anomalliklar uchraydiki, ularni tuzatib ham, korreksiyalab ham bo'lmaydi. Masalan. Tug'ma ko'rlik yoki karlik shular jumlasidandir. Psixolog olim professor L.S.Vigotskiy o'zinig "Defektologiyaning asosiy muammolari" nomli kitobida anomal bolalar bilan rivojlantiruvchi ta'limni olib borish kerakligini korreksiya, kompensatsiya usullari va ularni amalga oshirish yo'llarini ko'rsatib berdi. SHuningek, u anomal boladagi nafaqat "salbiy", balki "ijobiy" tomonlarni ham o'rganib, aniqlab, ularga tayangan holda potensial qobiliyatni inobatga olib turib, ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish zarurligiga diqqatni jalb etdi. Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada – bir xil sharoitda ta'lim olishini anglatadi. Ya'ni imkoniyati cheklangan bola sog'lom bolalar bilan bir xil e'tiborda o'qiy olishi kerak. O'zbekistonda oilaviy sharoitidan qat'i nazar, barcha bolalar davlat umumta'lim maktablariga qatnaydi. Bu davlat tomonidan kafolatlangan. Xo'sh nega inklyuziv ta'lim zarur? Ba'zan tengdoshlarimiz, maktabdoshlarimiz orasida yoki mahallada imkoniyati cheklangan bolalarni ko'rib qolsak, tushunib-tushunmasdan uni ajratib qo'yishga, u bilan muloqot qilmaslikka harakat qilamiz. Bu noto'g'ri, aslida ular bilan o'rtoq bo'lib, bir jamoa bo'lib yashasak, ularning baxtli hayot kechirishlariga hissa qo'shishimiz mumkin. Jamiyatda har bir bola baxtli bo'lishga haqli!

Inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish hamda umumta'lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko'zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni bosh maqsad qilib olgan jarayondir. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini

e'tirof etadi. Buning uchun esa maktab ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta'lim tizimiga tayyor bo'lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon omillari shu ta'lim talablariga to'la javob berishi kerak.

Maxsus ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muasasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning maxsus ta'lim tizimda o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek ularning o'z oilasidan uzoqda bo'lishlariga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z-o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar.

Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarni rivojlanish darajasi, imkoniyati nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda. Nogiron bolani oddiy sharoitga joylashtirish integrasiyaga qarab qo'yilgan birinchi qadamdir. Inklyuziv ta'lim ijtimoiy modelga asoslanadi va u muammoni bolada emas, balki dastur va metodologiyada deb hisoblaydi. Bunday ta'lim tizimiga ba'zi bir o'zgartirishlar kiritishni taqazo etadi. Bunda har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda o'quv rejalari tayyorlanadi, uslubiyotning psixologik muammolari bilan bog'liq tomonlari to'g'ri yo'lga qo'yiladi. Inklyuziv ta'lim hamma bolalarni, shu jumladan, nogiron bolalarni ham o'zlari xohlagan maktabda o'qishi mumkin, deb xulosa chiqaradi. Bolaning nogiron bo'lib qolishiga jamiyat, undagi muhit, tushunmovchiliklar, yo'l qo'yilgan xatolar sababchi bo'lgan. Demak, uning o'qishi uchun ham shu jamiyatning o'zi jon kuydirishi shart.

Inklyuziv ta'limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o'rin tutadi. Oddiy qilib aytadigan bo'lsak, barcha maktablar eshigiga o'quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron bolalar

ko'tarila olmaydilar, hatto qo'ltiqayoqda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin. Demak, zinapoyalardan ham , eshiklardan ham sog'lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bimalol o'tishlari uchun qulay sharoit yaratilishi shart. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolalarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi. Bolalarni oilasidan, uyidan uzoqda bo'lgan iternatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi hamjamiyat hayotiga ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi. Uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazidir. Inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan faolroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarini ishlab chiqishga undaydi. Buning nafi esa hamma bolaga tegadi. Inklyuziv ta'lim kamsitishlarni oldini olishga yordam beradi. Jamiyatda nogironlarga nisbatan yanglish fikr va munosabat juda yuqoridadir. Ular haqida ma'lumotlarning kamligi va ularni yoshligidan maxsus muassasalarda yopiq tarzda ta'lim tarbiya berilishi bunga sabab bo'lishi mumkin. Bunday munosabatni yo'qotish yoki kamaytirish ancha mushkul ishdir. Lekin tajribadan shu narsa ma'lumki, kattalarga nisbatan bolalar farqli va o'xshashlik jihatlarni tezroq anglar ekanlar. Agarda maxsus ehtiyojli bolalar normal rivojlanishdagi bolalar bilan birgalikda ta'lim tarbiya olsalar, bu barcha bolalarni nogironlarga nisbatan o'zlari singari bola ekanliklarni anglab, kasitmasliklarini ta'minlagan bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. T.: "Adolat", 2017 yil.
- 3.R.Sh.Shomaxmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma
- 4.Rahmonova V.S Maxsus pedagogika Tosh G'.G'ulom 2004 yil 555-bet
- 5.Mo'minova R "Inklyuziv ta'lim" dastur 2014y

4. Yekjanova Ye.A., Ye.V. Reznikova. Osnovy integrirovannogo obucheniya: Posobie dlya vuzov. M.: Drofa, 2008

Шомуродова Шахло Баходир кизи

студент 2 курса факультета филологии

Термезского государственного педагогического института

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: данная статья посвящена инновационным методам активизации речевой деятельности младших школьников.

Ключевые слова: методика, инновация, педагогика, дошкольная образования.

Активизация - усиление, оживление учебной деятельности, побуждение к решительным действиям, т.е. совокупность повышения эффективности и осуществляемых по трем направлениям: педагогическому, социально-психологическому и социально - экологическому.

Вопросы активизации развития речи школьников относятся к числу наиболее актуальных проблем современной педагогической науки и. практики. Особая значимость состоит в том, что учение, являясь отражательно-преобразующей деятельностью, направлено не только на восприятие учебного материала, но и на формирование отношения ученика к самой познавательной деятельности.

Преобразующий характер деятельности связан с активностью субъекта. Задача учителя состоит в том, чтобы обеспечить не общую активность в познавательной деятельности, а их активность, направляемую на овладение ведущими знаниями и способами деятельности.

Активизация учения есть, прежде всего, организация действий учащихся, направляемых на осознания и разрешения конкретных учебных проблем.

В области обучения **русскому языку** перед начальными классами школы стоят две задачи: развития орфографического навыка, развития устной и письменной речи, т.е. развитие умения толково излагать мысли. Одной из причин недостаточной грамотности младших школьников Н.С.Рожественский считал разрыв между орфографическими знаниями и культурой речи детей. Орфографическую грамотность учащихся невозможно развивать без развития речи в целом. Чтобы осуществить этот этап при обучении орфографии, обязательно нужно использовать активные методы работы, которые возбуждали бы самостоятельную мысль и речевую деятельность ребенка.

Каждый учитель современной школы знает, что нередко приходится много раз повторять с учащимися один и тот же материал по грамматике и все же он остается неусвоенным. Дети как будто знают правило, правильно его формулируют, приводят слова или предложения, иллюстрирующие правило, но в диктанте нарушают его, а при более самостоятельной работе не умеют **орфографический** грамотно и толково изложить свои мысли. В чем причина такого явления? Ученик на уроке пишет, читает, отвечает на вопросы учителя, но эта работа не затрагивает его мыслей, не вызывает интереса. Часто он не может сосредоточить внимание, мысль, напрячь свою

память. Подобную работу ученика на уроке русского языка следует называть пассивной.

Подлинные знания и навыки приобретаются в процессе активного овладения учебным материалом. Активность же при его усвоении требует внимания к изучаемому материалу, заданиям учителя, формулировкам правил и заданий учебника. Для всего этого необходимо напряжение ума и воли учащихся.

Особенно серьезным указанное требование становится в применении к грамматике и правописанию изучение элементов, которых является первоначальной основой для выработки у детей определенной культуры письменной (или устной) речи.

Как известно, К.Д. Ушинский считал внимание единственной дверью, через которую впечатления жизни входят в душу ребенка, это тем более актуально, когда речь идет об активном внимании.

В условиях обучения русскому языку воспитать внимание - значит развивать умение различать формы слова, развивать и «орфографическую зоркость». Это значит, что, глядя на написание слова, дети должны видеть его в целом и отдельные звуки (твердые и мягкие, звонкие и глухие, ударные и безударные). Ученику необходимо и самому правильно произносить слово целиком и по частям (по слогам, звукам и т.д.).

Сосредоточение внимания учащихся на **языковых формах** и их значениях активизирует познавательную деятельность детей, способствует лучшему усвоению изучаемого материала, развитию мышления и речевых способностей. Внимание к слову, его форме, его написанию при чтении и письме учит детей запоминать слова и при самостоятельной работе правильно их употреблять и писать. Так постепенно вырабатывается

«орфографическая зоркость», т.е. привычка запоминать правописание встречающихся слов.

На уроке русского языка целесообразно проверять не только то, насколько справился ученик с заданием, но и то, что из написанного он запомнит и сможет написать, произнести, правильно употребить в своей речи. Это имеет несомненное значение не только для выработки орфографический - грамотного письма, но и для формирования письменной речи учащихся. Если выполнение грамматико-орфографического упражнения не сопровождается определенной умственной работой, то ученик не думает над тем, что он пишет. Заставить ученика думать над словами, словосочетаниями и предложениями, которые он пишет, читает в книгах, по которым учится русскому языку, - задача учителя.

Немалую роль в деле обучения русскому языку играет сознательное отношение учащихся к работе. Необходимо понимание детьми ответственности за свою работу, кроме того, важно и понимание практического значения работы над отдельными упражнениями по русскому языку.

Активное, тщательное выполнение заданий в соответствии с требованиями учителя, учебника — тоже сознательное отношение к обучению. Оно, несомненно, поможет в деле овладения учеником русской речью. Интерес к работе воспитывается у младших школьников в том случае, если он получает содержательные, посильные, но в тоже время заставляющие думать задания. Ученик в таком случае работает активно. Подводя итоги сказанному необходимо с особой настойчивостью подчеркнуть, что из двух или нескольких видов упражнений, имеющих в распоряжении учителя, следует прочесть то, которое больше активизирует внимание, восприятие, память, мышление и речь детей. В таком случае

обучение правописанию будет служить одновременно и обучению детей элементам культурной, правильной русской речи ее устной и письменной формах. Воспитание интереса к предмету способствует активизации речевой деятельности учащихся, углубляет качество знаний. При этом важно учитывать психологическую сущность процесса обучения и психологические особенности младших школьников.

Итак, внимание к слову, установка на запоминание, активность мыслительных процессов, сознательное отношение к работе, волевое напряжение - все это составляет содержание понятия «активизация учебной деятельности младших школьников».

Методика развивающего обучения - это система качественно новых знаний, предлагающих принципиально иное построение учебной деятельности, ничего общего, не имеющего с репродуктивным, основным на натаскивании и зазубривании обучении и консервативном педагогическом сознании. Данная методика предлагает вовлечь учащихся в различные виды деятельности, использовать в преподавании дидактические игры, дискуссии, а также методы обучения, направленные на обогащение воображения, мышления, памяти и речи.

Изучение программного материала должно идти быстрым темпом, причем процесс учения в полной мере осознается учащимися. Что еще кроме знаний, умений, навыков, должна обеспечить развивающая система? Чему нужно и можно научить детей на уроке русского языка?

Прежде всего - способам самостоятельного постижения знаний по учебным предметам.

Следовательно, если вы понимаете роль общения в развитии человека, его влияние на обучающихся, если правильно организуете это общение, постоянно наращиваете имеющиеся у детей теоретические

сведения, работаете над осознанием ими своих мыслительных операций, тогда такое обучение будет носить развивающий характер.

Необходимо отметить задачи, которых должен придерживаться учитель:

- 1) включение учащихся в самостоятельную познавательную деятельность;
- 2) обеспечение эмоциональной поддержки обучающихся, создание каждому ученику ситуации успеха на основе применения индивидуальных эталонов оценивания;
- 3) проведение экспертизы полученного результата, как педагогом, так и учениками. Суть развивающего обучения заключается в создании условий, когда развитие школьника превращается в главную задачу, как для учителя, так и для самого ученика. Это сложная педагогическая проблема решается последовательно: на первом этапе – путем формирования у ребенка потребности и способности и создания условий для ее максимальной реализации.

Развивающим обучение становится тогда, когда оно поддерживает высокий уровень мыслительной активности человека, его интеллектуальный потенциал, формирует содержание сознания, следовательно, развитие мышления происходит в процессе усвоения знаний. Значит, на уроке учащиеся должны сами стремиться добывать новые знания, развивая свое мышление, интересы, склонности, реализовать потребность в общении.

Таким образом, активизация учащихся при обучении – одно из основных направлений совершенствования учебно-воспитательного процесса в школе. Сознательное и прочное усвоение знаний учащихся проходит в процессе их активной умственной деятельности. Поэтому работу

следует организовывать на каждом уроке так, чтобы учебный материал становился предметом активных действий.

Список использованных источников

1. Абидова Н.Г. О развитии письменной речи. - М., 1996.
2. Андрюхова Л.Л. Уроки развития речи: Методика и практика преподавания. - Ростов н /Д : Феникс, 2003 - 320 с.
3. Бобровская Г.В. Активизация словаря младшего школьника // Начальная школа, - 2007 - №4 - С 47 - 51
4. Буяновер А.Б. Упражнения по предупреждению речевых и грамматических ошибок: Пособие для учителя. - К.: Рад. Шк., 1990 - 136 с.
5. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - М.: Интор, 1996.
6. Бобровская Г.В. Обогащение словаря младшего школьника // Начальная школа, - 2007 - №6 - С 76 - 79
7. Джежелей О.В. Помогайка. - М.: АО"Столетие" , 1994.
8. Егармина Т.Г. Предупреждение речевых недочетов у второклассников // Начальная школа, - 2009 - №6 - С 12 – 15

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA SAVODXONLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

O‘roqova Gulsin Qambardinovna
Denov tumani 80-umumiy o‘rta ta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligining ahamiyati va holati haqida so‘z yuritiladi. Boshlang‘ich maktab yoshida o‘qish savodxonligi ko‘nikmalarini shakllantirish xususiyatlari ochib berilgan, kichik yoshdagi o‘quvchilar muvaffaqiyatining omili sifatida o‘qish

ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari tahlil qilinadi. O'qish savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni tavsifi keltirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, o'qish savodxonligi, boshlang'ich sinf, savodxonlik, dars samaradorligi, o'qish, lug'at, diqqat, tahlil, xarakter, o'qish ko'nikmasi, ravonlik, rivojlanish, shakllantirish, ong, samaradorlik.

ГРАМОТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ

Урокова Гульсин Камбардиновна

Учитель начальных классов 80-й общеобразовательной школы

Деновского района

oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Абстрактный. В этой статье обсуждается важность и статус читательской грамотности в начальных классах. Выявлены особенности формирования навыков чтения в младшем школьном возрасте, а также проанализированы педагогические условия формирования навыков чтения как фактора успешности младших школьников. Описан процесс формирования навыков грамотности чтения.

Ключевые слова: родной язык, грамотность чтения, начальный класс, грамотность, эффективность урока, чтение, словарный запас, внимание, анализ, характер, навык чтения, беглость, развитие, сформированность, сознательность, работоспособность.

LITERACY IN PRIMARY CLASS STUDENTS

SHAPING THEIR SKILLS

Uroкова Gulsin Kambardinovna

Primary teacher of the 80th general secondary school of Denov district

oroqovaqulsin@gmail.com +998 99 791 26 76

Abstract. This article discusses the importance and status of reading literacy in primary grades. The characteristics of the formation of reading literacy skills at the primary school age are revealed, and the pedagogical conditions of the formation of reading skills are analyzed as a factor of the success of young students. The process of formation of reading literacy skills is described.

Keywords: mother tongue, reading literacy, primary grade, literacy, lesson effectiveness, reading, vocabulary, attention, analysis, character, reading skill, fluency, development, formation, consciousness, efficiency.

KIRISH

Dunyoda o'quvchi-yoshlarga oid amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda savodxonlik ko'nikmlarini oshirib borishga nisbatan qaratilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlik ko'nikmlarini shakllantirib borish, uni rivojlantirishning strategik maqsadlarini belgilash va ularga erishish bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirish, axborot-kommunikatsiyalari vositasida o'quvchilarda savodxonlik ko'nikmlarini rivojlanganligini tashxis etishning interaktiv tizimini ishlab chiqish dolzarb vazifaga aylandi.

O'zbekistonda o'quvchi-yoshlar ta'lim-tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda. Ta'lim-tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi[1]. O'zbekiston Respublikasi 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son qarori bilan "Ta'lim to'g'risida"[2]gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-80-son 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida"[3]gi Farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan chora-tadbirlar ko'zda tutilgan.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim – tarbiya tizimidan boshlanadi"[4] degan g'oyalari asosida keng ko'lamli islohotlarni ishlar amalga oshirilishi haqida ta'kidlab o'tdilar. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim. Yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berish yo'lga qo'yish, ular jismoniy va ma'naviy sog'lom, vatanparvar, insonlar bo'lib ulg'ayishi uchun barcha kuch va imkoniyatlarning safarbar etilishi, o'quvchi-yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezgu fazilatlar egasi bo'lgan insonlar voyaga yetkazish ustuvor vazifalardan biri etib belgilandi.

ASOSIY QISM

PIRLS tadqiqotning 2016-yil natijalariga ko'ra, 50 ta mamlakat ichida, Rossiya, Singapur, Gonkong, Irlandiya va Finlyandiya mamlakatlari yuqori natijalarni qayd etgan bo'lsa, shular orasida rossiyalik va singapurlik

o'quvchilar matnni o'qish va tushunish bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. Shuningdek, Rossiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilari ushbu mezon bo'yicha dunyoda yetakchilik qildi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Bundan tashqari PIRLS xalqaro tadqiqotida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. O'qib tushunish – bu matnni qayta ishlash, uning ma'nosini tushunish va o'qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog'lab anglay olish qobiliyatidir.[5]

So'zlarning lug'aviy ma'nosini bilish, so'zlarning kontekstual ma'nosini bilish, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini anglash, matn tarkibidagi parchalar asosida xulosa chiqarish, matndagi asosiy fikrini aniqlash, berilgan savollarga matn asosida javob bera olish, matnda ishlatilgan badiiy san'atlar yoki so'z birikmalarini tanib, ajratib olish va ohangini aniqlash, vaziyatning kayfiyatini (tasdiq, inkor, so'roq qilish, buyruq berish), muallifning maqsadi, niyati va nuqtai nazarini aniqlash va muallif to'g'risida xulosalar chiqarish qobiliyatlari o'qilgan matnni samarali tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. (diskurs-semantika).[6]

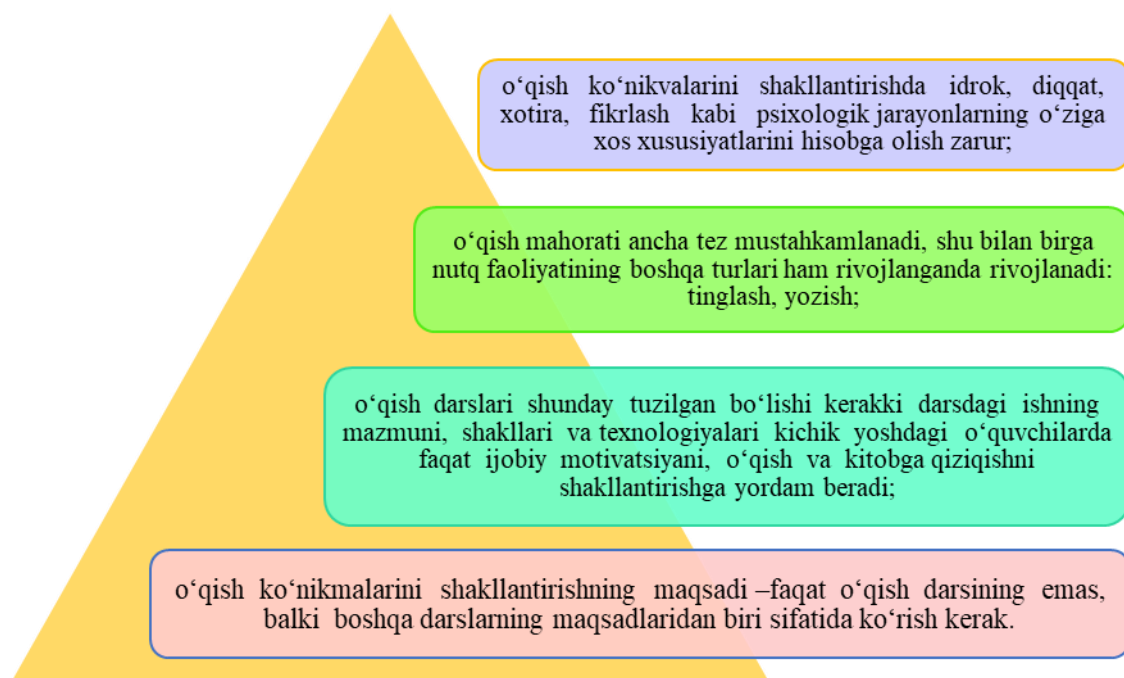
Matnni o'qib tushunish qobiliyatiga o'quvchining yuqoridagi ko'nikmalari hamda ma'lumotni qayta ishlash qobiliyati ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchi so'zning ma'nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko'p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so'zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O'qib tushunish malakasini rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud, ular orasida so'z boyligini oshirish, matnni tanqidiy tahlil qilish, maydalab o'qish. "Tinglab tushunish nutq faoliyatining bir turi bo'lib, u retseptiv nutq faoliyatiga kiradi. Tinglab tushunish so'zlovchining nutqini radiodan, magnitafondan, kompakt diskdan va muloqot paytida tinglab tushunib, ma'lumot olishidir. U ba'zi adabiyotlarda audirovaniya deb ham yuritiladi. U murakkab nutq faoliyatidir, chunki tinglovchi tezda shaklni qabul qila olishi, xotirada saqlab qolishi zarur, aks holda uni qaytadan ko'rib, o'qib, tushuna olishi uchun manbaa, sharoit, vosita yo'q. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar va talabalarda tinglab tushunish gapirishga qaraganda kam taraqqiy etgan. O'quvchi o'qiganda, ko'rganda tinglab tushunishga qaraganda olti marta ko'p ma'lumot olarkan. Sababi uni ustida kam ishlaganidadir, murakkabligidadir. Tinglab tushunish

gapirishning ajralmas qismidir. Tinglab tushunish va gapirish og'zaki nutqni tashkil qiladi".[7]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini 1-sinfdanoq Xalqaro PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda yangi avlod darsliklaridan hisoblangan Ona tili va o'qish savodxonligi fani juda muhim rol o'ynaydi. O'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchidan katta mas'uliyat va mehnat talabetadi. Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi maqsadi o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarda grammatik jihatdan to'g'ri va kommunikativ jihatdan erkin so'zlay oladigan darajaga olib chiqishni maqsad qilib qo'ygan. O'quvchining tilni qo'llashdagi real ehtiyoji (Ijtimoiy muloqot, akademik ta'lim) hisobga olingan va zaruriy lingvistik qurilmalar turli nutqiy vaziyatlarda berilgan.[8]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining, eng avvalo, o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonligini oshirishda to'g'ri o'qish, so'z boyligini oshirish, keng fikrlashga o'rgatish, nutqini, ongini oshirish kabi bir qator xususiyatlarni o'rganishda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini to'g'ri tashkil etish zarur. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida hamboshqa fanlardagi kabi axborot texnologiyalaridan foydalanib dars olib boorish ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning darsga nisbatan qiziqishlarini o'stirishga yordam beradi. Hozirgi kundagi davr talabi ham shu desak mubolag'a emas. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Masalan, matn, bezakli taqdimotlar, videofilmlar, audiolar, musiqa, animatsiyalardan darslarda unumli foydalanish ham dars samaradorligiga sezilari ta'sir etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi quyidagi tartibni bajaradi: harfning grafik tasvirini tahlil qiladi, uni tovushga aylantiradi, so'zni tashkil etuvchi bo'g'inlarni ketma-ket o'qiydi, ularni so'z bilan birlashtiradi, uning ma'nosini tushunadi. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni quyidagi shartlar bilan tavsiflanadi (1-rasm):

1-rasm. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish tavsifi.

emas, balki boshqa darslarning maqsadlaridan biri sifatida ko'rish kerak.

O'qish ko'nikmasini shakllantirishning dastlabki bosqichlarida o'qituvchi o'qish texnikasiga, keyin esa o'qilgan matnni tushunishga katta ahamiyat berishi kerak. Shunday qilib, o'qish ko'nikmasi ikkita eng muhim komponentdan iboratdir. Bular: o'qilgan matnni anglash va tushunishni o'z ichiga olgan semantik komponent va mohiyati o'qishning to'g'riligi va ifodaliligidan iborat bo'lgan texnik komponentdir. Boshlang'ich sinf dasturida sinfdan sinfga bosqichma-bosqich o'qitish ko'zda tutilgan bo'lib, har bir bosqichda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish o'qilgan matnning hajmi, to'g'riligi, ongliligi, ifodaliligi mezonlari va ko'rsatkichlari bo'yicha baholanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har bir o'quvchiga ona tili va o'qish savodxonligi darsligining ahamiyatini chuqur anglagan holda o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni bera olishi hozirgi kunda ahamiyatlidir. Shunda o'quvchilar kelgusida og'zaki va yozma savodxonligi hamda o'qib tushunish, tinglab tushunishko'nikmalari yuqori shaxslar bo'lib yetishishadi. Bundan tashqari 4-sinflar uchun hozirgi kundagi xalqaro tadqiqotlardan biri bo'lgan PIRLS tadqiqotiga tayyorlashning samarali poydevori ham bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, o'qishni o'rgatish jarayonida o'qituvchi kichik yoshdagi o'quvchilarning tahliliy bosqichdagi muammolarni imkon qadar tezroq yengib

o'tishga yordam berish va o'qishga qiziqishni rivojlantirish, avtomatlashtirilgan o'qish qobiliyatini shakllantirishga e'tibor berishi kerak. O'qishni o'rgatishning zamonaviy uslubi o'qish ko'nikmasini, o'qilishi mumkin bo'lgan matnni ovoz chiqarib aytish, idrok etilayotgan matnning maqsadini tushunish va o'qilgan matnga shaxsiy munosabatni shakllantirish uchun avtomatlashtirilgan mahorat sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, bunday o'qish faoliyati o'qilgan matn haqida o'qishdan oldin, o'qish paytida va keyin fikr yuritish qobiliyatini ta'minlaydi. Faqat ana shunday "ongli o'qish" o'quvchini o'qishga, shaxsini rivojlantirishga va kitobning ajoyib olamiga sho'ng'ishga yordam beradigan vositadir. Shuning uchun kichik yoshdagi o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish maktabda muvaffaqiyatli o'qishning muhim omilidir. Biroq buning uchun kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha tizimli va maqsadli ish olib borish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son)
3. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev Oliy majlisga murojaatnomasi. 2020-yil 29-dekabr.
5. „What is Reading Comprehension?“ (en-US). Reading Worksheets, Spelling, Grammar, Comprehension, Lesson Plans (29-may 2008-yil). 9-may 2016-yil asl nusxadan arxivlandi.
6. Davis, F.B. Psychometrika (1944) 9: 185. <https://doi.org/10.1007/BF02288722> Committee on Learning Sciences: Foundations and Applications to Adolescent and Adult Literacy. Improving Adult Literacy Instruction: Options for Practice and Research. National Academies Press, 2012 —41 bet. ISBN 978-0-309-21960-0
7. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. Журнал инновациив начальном образовании, 1(БТНА_1).
8. Ona tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 3-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / K. Mavlonova, [va boshq.]. –Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. –4-b

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATSIYON O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

A.A.Salomov -

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedra pedagogika fanlar nomzodi, dotsent, Xalqaro ilmiy akademianing professori va laureati

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fanlararo integratsiya, boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: integratsiya, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich ta'lim, integratsion darslar.

CHARACTERISTICS OF INTEGRATED TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

A.A.Salomov –

Surkhandarya regional center for retraining and advanced training of public educators, head of the department, candidate of pedagogical sciences, associate professor.

ABSTRACT

In this article discussed that, importance of interdisciplinary integration, some of the requirements and conditions for the introduction of integrated education in the primary grades, and described in detail the general features of the integrated course.

Keywords: integration, interdisciplinary integration, educational effectiveness, primary education, integration lessons.

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim-tarbiya tizimida yangi avlod tarbiyasida jahon fani va madaniyatining ilg'or yutuqlarini jamlagan, o'tmish ajdodlarimiz aql-zakovoti mahsuli sifatida yaratilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarimizga tayangan holda zamonaviy ta'lim-tarbiya berish uslublarini shakllartirish muammosi vujudga keldi. Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining asosi. Shu bois mamlakatimizda ham jismonan, ham ma'nan barkamol avlodga ta'lim-tarbiya berish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

“Ta’lim to’g’risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash Milliy datsuri”, “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to’g’risida”gi Qonun hamda “Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi”, “2008 - 2012 yillarda uzluksiz ta’lim tizimi mazmunini modernizatsiyalash va ta’lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat darajasiga ko’tarish Davlat dasturi”, 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida va boshqa me’yoriy hujjatlarda uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilish vazifalari belgilangan bo’lib, bu esa ta’lim jarayonida o‘quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakillantirish davlat miqyosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zamin bo‘lmoqda.

MATERIAL VA METODLAR

Zero, mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo’g’inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz” degan fikri muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim amaliyoti ko‘rsatishicha, maktab ta’limida fanlararo aloqadorlikni yo‘lga qo‘yish fan va jamiyat hayotida bugungi kunda sodir bo‘layotgan integratsion jarayonlarning yorqin ifodasidir. Ushbu aloqadorlik o‘quvchilarning bilimlarni ongli o‘zlashtirishi, dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiy-metodik tayyorgarligini oshirishda muhim o‘rinni egallaydi. Bunday tayyorgarlik umumiy o‘rta ta’lim bitiruvchilarini darsda va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda, ishlab chiqarishda va umuman har qanday faoliyatda o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalarini erkin qo‘llash imkoniyatini beradi.

Ilm-fan yutuqlari va ularning insonlar hayotidagi o‘rni rivojlangan mamlakatlar maktab ta’limi mazmuni va strukturasiga ta’sir o‘tkazmay qolmaydi.

Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida o‘quv soatlari keskin qisqartirildi, o‘quv materiallari mazmuni modernizatsiya qilindi. Turli o‘quv predmetlarini o‘qitishda soatlarning qisqarishi, o‘quv materiallari mazmunining ilmiy jihatdan murakkablashishi natijasida o‘quvchilarga qo‘yilayotgan talablar kuchaydi, ta’lim sifatida birmuncha pasayishlar kuzatilmoqda.

O‘quvchilar o‘quv materiallarini o‘zlashtirishida sodir bo‘layotgan bunday pasayishlar yosh avlodning intellektual rivojlanishiga ta’sir etmay qolmaydi. Bu holat esa o‘qituvchilardan o‘quvchilarga bir fan doirasida

bog‘liqliklar asosida turli hodisalarni o‘rganishni taqozo etadi. Tabiat hodisalarini, ularning tuzilishi, mohiyati va funksiyalarini, qonuniyatlarini o‘rganish o‘quvchilar tafakkurida qiyoslash, analiz va sintez, abstraktsiyalash, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosa chiqarish kabi tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kadrlar tayyorlash milliy modelida fanning tabiat va jamiyat to‘g‘risidagi yangi fundamental hamda amaliy

tadqiqiga oid yo‘nalishlarini rivojlantirish, yuqori malakali, ilmiy salohiyatga ega pedagogik kadrlar tayyorlash, ularni jahon fani integratsiyasi darajasida ilmiy jihatdan savodxonligini va mahoratini oshirish shu asosda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ta’lim va tarbiya mazmunini yangilash, sifat va samaradorligini ko‘tarish, har bir fan bo‘yicha o‘quvchilarning nazariy bilimi, amaliy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish ta’kidlangan. Erkin fikrlovchi, ijodkor, mamlakatimizning mustaqillik mafkurasiga sadoqatli bo‘lgan barkamol shaxsni tarbiyalash boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda fanlararo aloqadorlik qonuniyatlarining yaratilishi, aloqadorlik tizimining tarkib topishi ta’limda istiqbolli vazifalar yechimini ta’minlaydi.

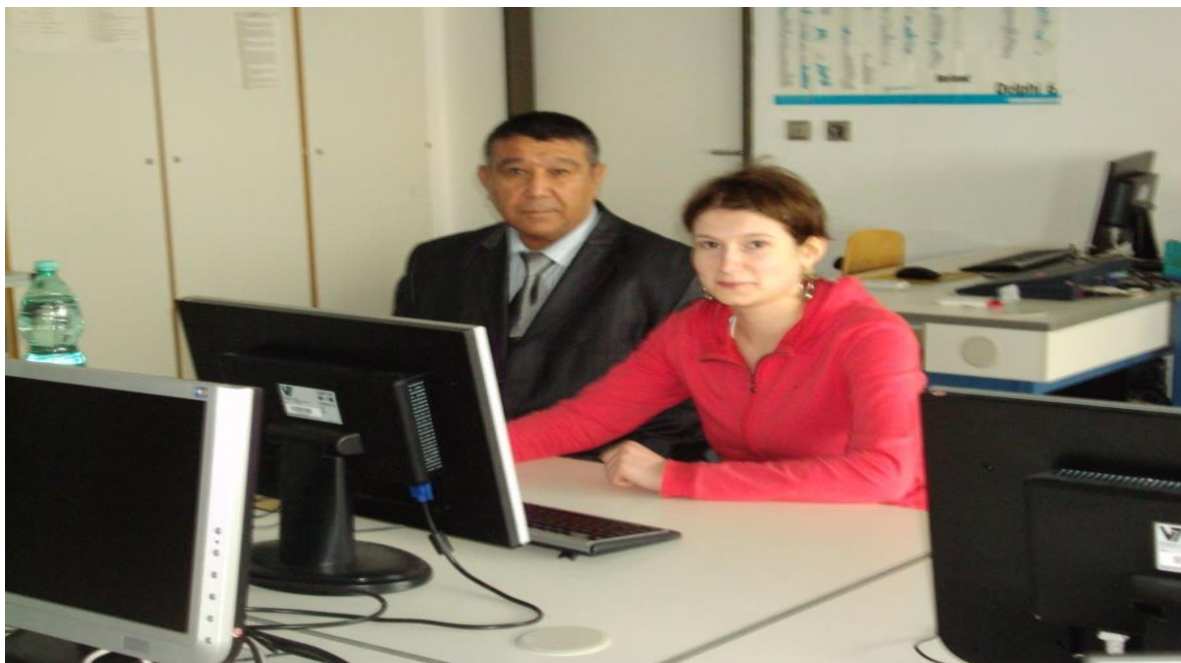
NATIJA VA TAHLIL

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o‘zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolarini hal etishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy hayot talabidir. Boshlang‘ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo‘g‘in vazifasini o‘qituvchining o‘zi amalga oshiradi. U bolalarning matematikaga, yozishga, tabiat ko‘pgina boshlang‘ich tushunchalarga va yana ko‘pgina narsalarga o‘rgatadi. O‘z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Boshlang‘ich sinflarda bir o‘qituvchining dars berishini, integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo‘ladi. Integratsiyani amalga oshirishning usullari yaxshi yoki yomon bo‘lishi mumkin, muammoning mohiyati shundaki, usullarning birlaridan yuz o‘girib, ikkinchisidan barcha darajalarida o‘qituvchilarning (psixologik va fiziologik) yosh xususiyatlarini hisobga oladigan integratsion choralar tuzishni kiritishidir. Muammoning bunday qo‘yilishi integratsiyaning turli ta’lim pog‘onalarida turli xususiyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich maktabda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko‘rish maqsadga muvofiq. Ta’limning keyingi pog‘onalaridan u asosiy fanlarning chegaralarini birlashtirishga harakat qiladi. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari:

Nutq malakalari; tushunarli ta’sirchan fikr va his-tuyg‘ularni so‘zda aniq ifodalash; mimika va pantomimika; ma’noli qarash; hissiy psixik holat; kayfiyat yoki istehzoli tabassum; aniq imo-ishora; rag‘batlantiruvchi munosabat; ijodiy jiddiylik. Pedagogik mahoratni pedagogik texnologiyalar bilan bog‘lash maqsadga muvofiqdir. Pedagogik texnologiyalar bilan ta’lim jarayonini tashkil etishda nafaqat talabalarning qiziqishining ortishi, balik ta’lim sifatining o’sishi, shuningdek qaytar aloqa, ya’ni refleksiyaning ham samarali bo‘lishi kuzatilmoqda.

Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik texnologiya paydo bo'lguncha qadar ta'lim tizimi doirasida ta'lim jarayonini yetarli samarali loyihalash qoidasi ishlab chiqilmadi. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o'quv maqsadlariga kafolati erishishda o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Bugungi kunda, ya'ni ta'lim-tarbiyaning hozirgi zamonaviy bosqichida o'qituvchining ishlash tizimi tubdan o'zgarmoqda va pedagogik texnologiyalar, integratsiya-lar, innovatsiyalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda. O'quv fanlararo aloqadorlik ta'minlangan sharoitda o'quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok qilish qobiliyati, faolliklari, iziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. O'quv fanlararo aloqadorlikni turli o'quv fanlari bo'yicha o'quv dasturlari, darsliklar mutanosibligini ta'minlovchi didaktik imkoniyat sifatida tushunish lozim. «Intergratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan.

Integratsiya tushunchasi quyidagi ikki xil jarayon sifatida talqin etiladi: birinchidan, tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog‘liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon; ikkinchidan, tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni. Genetik jihatdan integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o‘zaro aloqadorlik va nihoyat o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi, o‘quv predmetlari mazmunini eng kamida ta’lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir. Chunki predmetlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o‘rganilayotgan o‘quv predmetlari doirasida ma’lum didaktik birliklar orasida o‘rnatilib, ularni o‘rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko‘zda tutadi, bundan farqli o‘laroq integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o‘quv predmeti yoki integratsiyalab o‘rganilayotgan predmet, hodisa yoki jarayonlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi.

Bu o‘z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko‘rsatuvchi, etuk shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Zero u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o‘rganilayotgan ob’ektni barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab etish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim

ham uning ikkinchi tomoni bo'lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi yoki aksincha.

Integratsiya masalasini pedagog olimlar va amaliyotchilar quyidagi yo'nalishlarda tadqiq etishni tavsiya etadilar: - o'quv predmetlari va fanlar turkumi doirasidagi mazmunni integratsiyalab o'rganish; - turli o'quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash; - ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllarini integratsiyalash va shu kabilar. Bu yo'nalishlarning har birining aniq o'z maqsadi bo'lib, uni amalga oshirish uchun mos shakl, metod, vosita va shartsharoitlarni talab etadi. Amaliyotda ulardan uyg'un holda foydalanilgandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkinligini ham shu o'rinda eslatib o'tish lozim. Yaxlit tizimni tuzishda integratsiyalanuvchi aloqadorlik muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni ichki ilmiy aloqadorlik ham deb ataladi. Tizimlashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad ichki ilmiy aloqadorlikni tartibga keltirish yo'li bilan yaxlitlikni yuzaga keltirishdan iboratdir. Bu jarayonda hosil bo'ladigan yaxlitlik yangi sifat ko'rsatgichlariga ega bo'ladi.

Integratsiyalashtirishning mohiyati, nazariy sintez vositasi sifatida yangi darajadagi bilish natijalariga erishishdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida integrativ yondashuvni amalga oshirish tizim yoki mavjud shakldagi yaxlit ob'ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Integrativ yondashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy bir-birini taqozo etuvchi va bir-biriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ishharakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Agar XIX – XX asrlar oralig'ida jahon pedagogikasida A.Gerd, D.Kaygarodov, A.Pavlov singari olimlar boshlang'ich maktabni tashkil qilish, unda olamni anglash jonli va jonsiz predmetlar haqida yaxlit tushunchalarni shakllantirish orqali amalga oshirilsa, o'quvchining biluv faoliyati samarali kechishi haqidagi o'z qarashlarini bayon qilgan bo'lsalar, YAn Komenskiy, D.Lokk, M.Pestalotsi, K.Ushinskiy qarashlarida ayni ta'lim samaradorligiga fanlararo aloqa vositasida erishish mumkinligi asoslandi. Ushbu qarash XX asrning oxirgi o'n yilliklariga qadar S.Baranova, N.Talizina, M.Lvov, N.Svetlovskaya, E.Koladin kabilar ishlarida ancha takomillashtirildi. Boshlang'ich ta'limdagi fanlararo va fanga oid tushunchalar aloqadorligiga tayanib ta'lim samaradorligiga erishish yo'llari, usul va vositalar XX asr oxiriga qadar Rossiyalik olimlar N.Drujinina, T.Nazarova, I.Blinova, R.Matyushova tomonidan keng ko'lamda tadqiq qilindi.

XXI asrga kelib, fanlararo aloqa o'zaro yaqin tushunchalarga asoslanib, yoki aloqador mavzular doirasida ularning mohiyatini o'quvchiga tushuntirishda ta'limni tizimli yaxlitlashtirish, uzviylashtirish o'zaro mujassamlash asosida bilim berish – ta'lim mazmunini integratsiyalash muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda integratsiyalashgan ta'lim muammosiga boshlang'ich ta'limda ham jiddiy diqqat qaratilayotganligining sababini professorlar R.Mavlonova va N.Rahmonqulova "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi"(2009), "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" (2013) nomli o'quv qo'llanmalarida quyidagicha izohlaydilar: "O'quv predmetlari orasidagi integratsiya predmetlar tizimini inkor etmaydi, balki predmetlar orasidagi aloqalar va bog'liqliklarni chuqurlashtirishga qaratilgan yondashuv – differensiya va integratsiya orasidagi munosabatni tushunishga tayanadi... turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo'naltirilgan integratsiya bir predmet bo'yicha bilimlarni ikkinchisiga ko'chirish yoki faoliyatning almashinishi emas, balki fanlar integratsiyasi yo'nalishlarini aks ettiruvchi yangi didaktik ekvivalentlarni yaratish jarayonidir [1].

Boshlang'ich sinflarda bolaga oddiy, oson, vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlaridan, kichkina hajmdagi rolli o'yinlardan foydalanish va darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-olam bilan bog'lab o'tilgan darslar, sayohat darslari, tabiat muzeylariga ekskursiyalar ham bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Har bir dars mavzusini o'rganishda o'ziga xos texnologiya, usul va vositalarni tasvirlashga to'g'ri keladi, shuningdek o'quv jarayonida yuqori natijaga erishish uchun dars jarayonini oldindan ketma-ketligini mo'ljallash kerak bo'ladi. O'qituvchi bunda predmetning o'ziga xos tomonlarini, o'quv jarayonlari hamda sharoitlarini, o'quvchilarning ehtiyojini va bilim saviyalarini, sharoitga qarab texnologiyalarni tanlashi lozim. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarni birgalikda faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materiallarini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodni shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'lim jarayonida interfaol usullardan foydalanishda turli vositalardan o'z vaqtida, unumli foydalanishi kerak. Ushbu holatlarda interfaol usullar samarasi quyidagilarga bog'liq bo'ladi:

- interfaol ta'lim jarayonini umumpedagogik talablar asosida, hissiyot va ehtirolarga berilmasdan do'stona, samimiy tashkil etish;
- o'qituvchi biror usulni qo'llash uchun oldindan puxta tayyorgarlik ko'rishi, rejalashtirishi;
- ushbu usulni qo'llash uchun tegishli vaziyatlarni yaratish;
- individual yondashuv jarayoni o'quvchining mustaqil fikr yuritishi va kechinmalarini erkin bayon qilishiga sharoit yaratilishi;
- interfaol metodlar turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullarlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bog'langan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. O'qituvchi bunda bevosita va bilvosita ishtirok etib, ta'lim-tarbiya jarayonida boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Shu bois ta'lim muassasalarida zamonaviy interfaol usullar, innovatsion texnologiyalarning o'rni katta. Ta'lim metodlaridan foydalanishning samaradorligi va muvaffaqiyati ular o'quvchilar mustaqilligi hamda ijodiy faolligini rivojlantirishga qanchalik yordam berishiga bog'liq. O'qituvchi o'quvchiga mustaqil ko'rsatishi uchun sharoit yaratsa qo'llanilgan metod yoki pedtexnologiya samarali bo'ladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ta'lim metodlarida o'qituvchining qiyofasi, uning dunyoqarashi, psixologik-pedagogik, metodik va maxsus ilmiy tayyorgarligi namoyon bo'ladi. Xuddi ana shu omillar ta'lim metodlarining samaradorligini belgilaydi.

Chet el ta'limi tajribasi shuni ko'rsatdiki, tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni rivojlantirish uchun asos bo'luvchi integratsiyalashgan fanlar ko'pgina mamlakatlar o'quv dasturlaridan allaqachon joy olgan. Ularda asosiy e'tibor o'quvchilarga boshlang'ich ta'lim orqali faqat o'quv predmetlari asosida bilim berishni emas, balki ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ko'pgina xorijiy mamlakatlar boshlang'ich maktablarining o'ziga xos xususiyati integratsiyalangan kurslar bo'yicha ta'lim bo'lib qoldi. Kursning maqsadi bolani dunyo bilan suhbatga tortish, inson, tabiat, jamiyat, fan, san'at bilan suhbatlashadigan; faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o'simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan til bilan tanishtirishdir... Olamning umumiy ko'rinishini tovushlar, tasvirlar, ranglar orqali tanishdir; bola esa ham dunyoni, ham o'zini o'rganuvchi, tekshiruvchi o'rniga qo'yiladi"[1].

Olimlar qarashlari shuni anglatadiki, ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflardan o'quvchilarda tabiat va jamiyat haqida yaxlit tasavvur uyg'otish va ularning rivojlanish qonuniyatlariga o'quvchi munosabatini tarkib toptirishdan iborat. Holbuki, bugungi kunda DTS bilan o'quv dasturlari o'rtasida nomuvofiqlik vujudga kelmoqda. Boshlang'ich ta'lim DTS da "Ona tili", "Matematika", "Tabiat" ta'lim sohalari ko'rsatilgan holda amaldagi o'quv rejasidan 10 ta predmet joy olgan. Bu holat o'quvchiga taqdim etilayotgan bilimlarda maydalashish va mavzular takrorini keltirib chiqarmoqda. Qaytarish va takrorlar esa o'quvchini zeriktiradi, vaqtdan unumli foydalanishga monelik qiladi. Misol tariqasida 1-4 sinflarning yillik taqvimiy ish rejasini oladigan bo'lsak, bir qator mavzular qaytarilayotganini, takrorlanayotganining guvoxi bo'lamiz [2]. Bu takroriylik asosan bir paytga (xafta ichida, bir kunda) to'g'ri keladi. Demak, ularni

o‘zaro bog‘lab, bitta kompleks dars ishlanma yaratish natijasida integratsiyalashgan dars tashkil qilamiz.

Natijada, o‘quvchilar mujassam bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. “O‘qish” darsidan “Vatan”, “Odobnoma”dan “Bobolardan meros yurt”, “Musiqqa”dan “Qo‘shiq aytish qoidalar”, “Tasviriy san‘at” dan “Vatanjonim-vatanim” mavzulari ayni bir paytda o‘rganiladi. Shuning uchun bu mavzularni predmetlararo integratsiyadan foydalanib uzviylashtirilsa, bitta dars vaqti, imkoniyatlari tejaladi.

XULOSA

Darhaqiqat, integratsiyalashgan texnologiyadan foydalanish natijasida pedagogik, psixologik jihatdan ta‘lim maqsadlarini amalga oshirishda qulay shartsharoit vujudga keladi; umumdidaktik talablar uzviylikda bajariladi; o‘quvchining vaqti, kuchi tejaladi; ortiqcha ruhiy va jismoniy zo‘riqlashlarning oldi olinadi, ta‘lim samaradorligi oshadi. O‘quvchilar zarur ko‘nikma va malakalarni, tushunchalar hamda bilimlarni o‘quv predmetlari mazmunini uyg‘unlashtirish natijasida har tomonlama chuqur o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar.

REFERENCE

1. Mavlonova R., Rahmonqulova R. Boshlang‘ich ta‘limning integratsiyalashgan pedagogikasi. T., Ilm ziyo, - 2009. 49-bet.
2. Asauliyuk E.P. Integrirrovannyy podxod v obuchenii mladshix shkolnikov // Perspektivy nauki. 2011. №10 str.222-226
3. Jurayev, J. S. O. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA AXLOQ MASALASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 11-14.
4. Sulaymonov, J. (2021) ABDURAHMON IBN XALDUNNING TAMADDUN TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARIDA JAMIYAT TAHLILI//*Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.
5. Sulaymonov, J. B. (2021). IBN XALDUNNING „MUQADDIMA“ASARIDA JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 732-737.
6. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. – Toshkent, Universitet, 1998

7. Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

Электрон таълим ресурслари:

1. www.uzedu.uz - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти
9. www.edu.uz - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги расмий сайти
10. www.avloniy.uz - А. Авлоний номидаги халқ таълим тизими рахбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти
12. www.ziyo.uz - Таълим портали

**PEDAGOG FAOLIYATI VA O'QITUVCHI IMIJI TARIXIY
AHAMIYATI VA MUAMMOLARI TO'G'RISIDA SHARQ VA G'ARB
OLIMLARINING QARASHLARI**

Termiz davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va
tarixi(faoliyat turlari bo'yicha) yo'nalishi 23-01-guruh Magistranti
Do'rmanova Dilafruz O'tkirjon qizi .+998919070118

durmanovadiafruz@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada pedagog kasbining mazmuni, o'qituvchi imijining kelib chiqish tarixi, bugungi kundagi nufuzi hamda o'qituvchi imiji muammolari Sharq va G'arb olimlari qarashlarida aniq fikrlar bilan tahlil etilib, o'qituvchi imiji, obrazining asosiy sifatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Pedagog obrazi, pedagogika, o'qituvchi imiji muammolari, ta'lim, tarbiya, pedagogik mahorat, Sharq va G'arb olimlari qarashlari.

VIEWS OF EASTERN AND WESTERN SCIENTISTS ON THE HISTORICAL SIGNIFICANCE AND PROBLEMS OF PEDAGOGICAL ACTIVITY AND THE IMAGE OF A TEACHER

Annotation

This article analyzes the content of the pedagogical profession, the history of the origin of the image of the teacher, its prestige today and the problems of the image of the teacher with clear thoughts in the views of eastern and Western scientists, highlighting the main qualities of the image, image of the teacher.

Keywords: the image of an educator, pedagogy, problems of the image of a teacher, education, upbringing, pedagogical skills, views of scientists from the East and West.

KIRISH

Hozirgi jadal rivojlanib borayotgan zamonda yoshlarning ma'nan barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishlarida ustoz shaxsining o'rni ahamiyatlidir. Tabiatning oliy mahsuli bo'lgan o'qituvchi siymosida har qaysi davrlarda ham eng donishmand, bilimli insonni tasavvur etishgan bo'lib, Sharq mentolitida ham, G'arb madaniyatida ham o'qituvchi obrazi mukammal shaxs deb e'tirof etiladi. O'qituvchi imijining tarixiy ahamiyati sifatida zamonaviy qarashlarning o'zgarishi va rivojlanishi bilan pedagog shaxsiga bo'lgan qarashlarning o'zgarmasdan saqlanib, ulug'lanib kelinishi o'rtasida ma'lum fikrlar qarama-qarshiligiga uchraydi. O'qituvchi imijining asl mohiyatini metod tarzida ham anglashimiz mumkin. Pedagog obrazida o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishdagi bu kabi o'qituvchi imiji va muammolari haqida Sharq allomalarimiz, G'arbning olimlari ham izlanishlar olib borib, o'z asarlarida qarashlarini bildirishgan.

O'qituvchi imiji tarixiy ahamiyati- qadimiy davrlardayoq dastlabki ta'lim-tarbiya san'ati rivojlana boshlagan bo'lib, dastlab ota-onalar

farzandlariga o'z kasblaridan ustozlik qilishgan bo'lsalar, keyinchalik, Yunoniston, Rim, Yaqin va O'rta Sharq hududlari markazlashib, tarbiyachiga ehtiyoj seza boshlashgan. Barchamizga ma'lumki, "Pedagog"-yunoncha "paida"- bola yetaklovchi degan ma'noni anglatib, dastlabki o'qituvchilik kasbi va pedagogga bo'lgan qarashlar va o'qituvchi obrazi yaratila boshlandi. Qadimgi Yunoniston faylasufi Suqrot (mill.avv.496-399-yy.) Platon va Ksenofont kabi yirik olimlarning ustози bo'lib, uning fikricha; "Jamiyat hayoti, tinchlik-osoyishtaligi, ravnaqi odob –axloqqa bog'liq. Bilim-yagona ezgulik, nodonlik esa eng yomon yovuzlikdir",- degan pedagog haqidagi qarashlari shogirdlari tomonidan bizgacha yetib kelgan.

Qadimgi davrlardagi o'qituvchi haqidagi qarashlar Xitoyda Daos maktabi (mill.avv.-IIIasr)da donishmandlik pedagogikasi tushunchalari negizida o'qituvchilar mehnatsevarlik, irodalilik, ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega imij deyilgan. Buyuk donishmand Konfutsiy o'qituvchi ham bo'lgan, "Suhbatlar va mulohazalar" asarida e'tirof etishicha, «O'qituvchi o'z obrazida bolani tarbiyalab,jamiyatda farovonlikni ta'minlaydigan, oliyjanob bo'lishi kerak».

G'arbiy Yevropa olimlari ham pedagog imiji va muammolari haqida qimmatli fikrlarni ta'kidlashgan.Shunday olimlardan biri Yan Amos Komenskiy(1593-1670) "Buyuk didaktika" asarining o'qituvchining roli va unga qo'yiladigan talablar bo'limida qarashlarini yoritib beradi; "a) o'qituvchining o'zi shaxsiy namuna ko'rsatishi, samimiy, ochiq xayrixohligi, b) o'qituvchi agar u bolani sevsa, uning yaxshi bo'lishini istasa, darsi mazmunli bo'lsa, tushuntira olsa, intizomlilik vujudga keladi",-deb hisoblaydi. Komenskiy aholining o'qituvchiga hurmat bilan qarashini talab etib,o'qituvchi o'zi jamiyatda muhim vazifani bajarib olishini tushunib olishi va o'z qadr qimmatini yaxshi bilib olishi lozimligini uqtirgan.

Iogan Genrix Pestalossi(1746-1827) "Lingard va Gertruda" va boshqa ko'plab asarlari pedagogika va o'qituvchi shaxsining obrazi haqida aniq ma'lumotlar bergan; "O'qituvchi avvalo mehnat tarbiyasi, ona tilini bilishi rivojlanish kerak.

O'qituvchilik obrazi mahorati eng oddiy elementlardan boshlanib tobora murakkabroq darajaga ko'tarilib borishi kerak".

Logan Gerbart (1776-1841) o'z asarlarida o'qituvchi, pedagog imiji haqida; "Pedagog, o'qituvchining obro'sini nihoyatda yuqori ko'tarishni talab qildi, bu obro' tarbiyalanuvchi nazarida ko'pchilik fikridan hamisha ustun bo'ladi",- deb hisoblaydi.

Adolf Disterverg(1790-1866) o'qituvchi imiji va muammolari haqida; "O'qituvchi o'qitish chog'ida, rahbarlik rolini o'ynaganda ko'rishimiz mumkin. Yaxshi o'qituvchi, -deydi Disterverg, - o'zining tarbiya prinsiplarini qat'iyat bilan og'ishmay amalga oshiradi va bu prinsiplardan hech qaytmaydi".Disterverg fikricha; "Yomon o'qituvchi haqiqatni aytib berib qo'ya qoladi, yaxshi o'qituvchi esa haqiqatni izlab topishga o'rgatadi".

Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy(1824-1870) pedagog obrazini o'ziga xosligini milliy xususiyatlarida tasavvur eta olgan.Uning fikricha o'qituvchi imiji muammolari o'qitishdagi uslubiy, metodik muammolari va o'qituvchilar o'quvchilarni ona tiliga, vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash masalalarini qo'yadi.

Lev Nikolayevich Tolstoy(1828-1910) o'qituvchi obrazi o'quvchilar bilan erkin suhbat asosida tashkil etilgan bo'lishi va o'sha davrga nisbatan bolalarga nisbatan irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik, barchaga bir xil yaxshi munosabatda bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

Anton Semyonovich Makarenko(1888-1939) fikricha; "O'qituvchi o'z obrazida mahoratli tarzda o'qituvchi bolalar jamoasini uyushtira olsa, jamoa yordamida pedagoglarni chuqur o'rgana oladi",-deydi.

Mamlakatimiz allomalari o'z qarashlarida o'qituvchi imiji deganda fan tasavvuf bilan uyg'unlikda faylasuf darajasiga yetgandagina o'qituvchi maqomi berilgan. Ismoil al-Buxoriy, Muhammad Iso at-Termiziy, Forobiy, Beruniy, Ibn-Sino, Yusuf Xos Hojib, Naqshbandiy, Mahmud Qoshg'ariy, Amir Temur, Alisher

Navoiy va shu bilan birga Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Mahmudho'ja Behbudiy, Abdulhamid Cho'lpon, Munavvar Qori Abdurashidxonov kabi olim-u allomalarimiz qarashlarida o'qituvchi imiji muammolari va uni takomillashtirish fikrlari aniq misollar yordamida keltiriladi.

Amir Temur Ko'ragon ibn Amir Tarag'ay(1336-1406) o'qituvchi,pedagog obrazi qarashlarida; "Ustoz, ulamo, faylasuflar obro'li shaxs bo'lishi davlat tomonidan doimiy rag'batlantirilishi kerakligi va davlat kengashlariga muhokama berishi o'qituvchilar obrazi muammolarini hal qilishiga asos bo'lishi"ni aytadi.

Abu Nasr Forobiy(873-950) "Muallimi soniy"(Ikkinchi muallim) qarashlarida o'qituvchi imiji muammolariga yechim topadi; "O'qituvchi imijida obraz shakllantirishi kerak. O'ta hokimlik o'qituvchiga nisbatan nafrat uyg'otsa, o'ta bo'shanglik o'qituvchiga nisbatan mensimaslik xislatini paydo qiladi".

Abu Ali Ibn Sino(980-1037) ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi imiji va roliga katta e'tibor qaratgan bo'lib unga kora; "O'qituvchilar o'quvchilarning bilimlarini hayotda foydalana olishiga e'tibor berishi, ta'lim berishda turli imo-ishoralardan foydalanishi kerak",- deya ta'kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniy(973-1048) o'qituvchi imiji to'g'risidagi qarashlarida o'qituvchi obrazi rostgo'y, savodxon, shogirdlariga prinsipal yumshoq muomalali, metodist bo'lishi kerakligi fikrlarini bildirib o'tgan.

Abdulla Avloniy(1878-1938) o'qituvchi imiji muammolari to'g'risida qarashlarida o'qituvchi obrazi ilg'or fikrli, ona tiliga hurmatli bo'lishi kerak deya "Olim bo'l, ilm talab qiluvchi bo'l yoki ilmni eshituvchi bo'l, hech bo'lmasa shularga muhabbat qiluvchi bo'l, aslo beshinchisi bo'la ko'rma, u holda halok bo'lasan",-deydi.

Xulosa qilib aytganda, har qaysi davrda, xalqda jamiyatning ertangi kuni kuni bo'lmish bolalar tarbiyasiga e'tiborni o'qituvchi obro'siga e'tibor sifatida qarashgan. Sharq pedagogik qarashlarida o'qituvchi imiji farqli ravishda

donishmandlikka asoslangan. G'arb olimlarining qarashlari ancha rivojlanib ilgari ketgan bo'lib, hanuzgacha o'z ahamiyati yo'qotmay kelmoqda.

REFERENCES

- 1.N.Atayeva, F.Rasulova, S.Hasanov, M.Salayeva "Umumiy pedagogika".O'quv qo'llanma.I kitob.-T.: "Fan va texnologiya".2012.
- 2.N.X.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova "Pedagogika nazariyasi va tarixi".O'quv qo'llanma.-T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti,2010.-116 bet.
- 3.Ch.Sabirova"Sharq va G'arb allomalarining ijodida axloqiy tarbiya tushunchalarini shakllantirish qiyosiy tahlili" "Science and Innovation".Jurnal2022
- 4.D.S .Saydayliyeva "Pedagogik faoliyat Sharq va G'arb mutafakkirlarining nuqtai- nazarida". "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences". Xalqaro jurnal-2023

INNOVATION TA'LIMDA PEDAGOG OBRAZI VA IMIJINING MILLIY TARBIYADAGI INTEGRATIV TUSHUNCHALAR VA QARASHLAR

Do'rmanova Dilafruz O'tkirjon qizi-

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy pedagog shaxsi va uning obrazi, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar, uning psixologik xususiyatlari va hozirgi zamon o'qituvchisi qanday bo'lishi kerakligi yoritib berilgan. Pedagogik mahorat va tarbiya nazariyasi o'rganish o'qituvchi sifatining muhim tarkibiy qismi ekanligi, milliy tarbiya tizimida zamonaviy yoshlarni xalqchil qilib tarbiyalash, tarbiya sohasidagi olimlarning qarashlari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'qituvchi, qarashlar, pedagogik tarbiya, pedagogik muloqot, tashabbuskorlik, innovatsion ta'lim tizimi

Zamonaviy o'qituvchi obrazi qanday bo'lishi zarur? O'qituvchilarning pedagogik imijini va kasbiy mahoratlarini milliy an'ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida shakllantirish uchun metodikalar, tavsiyanomalar ishlab chiqilgan bo'lib, globallashtirish jarayonida o'sib kelayotgan yosh avlodga milliy vatanparvarlik ruhida ta'lim va tarbiya berish masalasi o'qituvchilar zimmasiga tushmoqda. Hozirgi kunda ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda.

Hozirgi XXI asrda o'qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Endilikda global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi o'qituvchidan yuksak mahoratni, o'tkir irodani, psixologik quvvatni, chuqur bilim va mulohazali bo'lishni talab qiladi. Hozirgi zamon o'qituvchisi o'z mutaxassisligiga oid bilimlar bilan birga, pedagogik va psixologik bilimlarni, hamda turli innovatsion fan yo'nalishlari bo'yicha maxsus bilimlarga ega bo'lishi, kasbiy tayyorgarligi yuksak axloqiy fazilatlarni ega bo'lishi, zamonaviy ta'lim tizimida muassasalarda interfaol faoliyat ko'rsatuvchi va zamonaviy o'quvchi yoshlarga har tomonlama shaxsiy o'rnak bo'la oluvchi pedagog bo'lmog'i lozim. Ushbu nuqtai nazardan hozirgi kunda quyidagi burch va masuliyatlar o'qituvchilardan talab qilinadi:

- O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o'quvchilarga to'g'ri, zamonaviy, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

- Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va axborot-kommunikatsion texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

Zamonaviy o'qituvchi ijtimoiy psixolog bo'lmasligi mumkin emas. O'qituvchi o'quvchilarga innovatsion ta'lim berishda zamonaviy ta'lim metodlarini va SMART ta'limini rivojlantirib tushunchalar berish uchun hozirgi zamonaviy yoshlarga shaxsiy o'rnak bo'la olishi, "O'qituvchi obrazi" ni va hurmatini shakllantirish, shuningdek, pedagogning zamonaviy imijiga integrativ yondashuv ishlab chiqilishi kerak. O'qituvchi-pedagog o'quvchilarga kommunikativ ta'sir ko'rsatish usuli orqali ta'lim va tarbiya berish mumkin. Iqdisodiy rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarga innovatsion ta'lim berishning zamonaviy uslublari ishlab chiqilgan. Masalan, Fransiyada o'quvchilar qiziqishlari jihatidan 1. Gomogen 2. Yarim gomon 3. Gegeron tipidagi bolalarga tabaqalashtiriladi. AQSHda esa "Merit" dasturi ishga tushirilgan. Germaniyada esa umummilliy dastur asosida har bir o'quvchiga individual topshiriqlar tarqatiladi. Bu mustaqil bajarishdan iborat bo'lib o'qituvchi faqatgina yo'naltirishga va zamonaviy texnik vositalar yordamida g'oyalarini amalga oshirishda keng qamrovli tadqiqotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Oksana Kashenko fikricha: "...o'z-o'zini tahlil etish bu o'z-o'zini baholashning tarkibiy qismi sifatida aks ettirilib, "Men-konsepsiyasi" natijasida o'zini tahlil etishi va anglashi pedagogda o'zi va boshqalarning o'qituvchi haqidagi tasavvuri sifatidagi kasbiy "O'qituvchi obrazi" shakllanadi".

Yevgeniy Mixaylovich Ivanov fikricha; "O'qituvchining ta'lim-tarbiya berishi individning inson, shaxs bo'lib ijtimoiylashishida ijtimoiy-iqdisodiy va ma'naviy harakat usulidir".

Zamonaviy o'qituvchi modeli- o'qituvchining zamonaviy, shaxsiy sifatlari, kasbiy kompetentligi va mahoratning individual uslubining uyg'unligini ifodalab, bunda innovatsion ta'lim muhitida natijaviylik, faoliyat va muloqotning qulayligi ta'minlanadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagog obrazida innovatsion

metodlarni qo'llash bilan bir vaqtda xuddi shu zamonaviy yoshlarga milliy tarbiya va xalq pedagogikasini ham aks ettirish muhim ahamiyatga ega. Dolzarb jihati shundan iboratki, milliy tarbiya metodologiyasi tarixiy tajribaga ega bo'lib, ajdodlardan avlodlarga o'tib kelgan milliy tarbiya rivojlangan xalqlardan farqli ravishda o'zining milliy madaniyat, san'at, arxetektura va dizayn, milliy tarbiya uslubi va mentaliteti yuzasidan o'z uyg'unligiga egadir. Ma'lumki, tarbiya sohasida dastlab Suqrot, Platon, Arastu, Demokrit, Kvintilian asarlarida va o'zbek olimlaridan esa Muso al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, A.Navoiy asarlarida tadqiq etilgan bo'lsa, keyinchalik, I.P.Pestalotsi, Gerbart, A.Disterverg, M.N.Lomonosov, L.N.Tolstoy va shuning bilan birga A.Fitrat, M.Bexbudiy, Abdulla Avloniy o'z ijodlari orqali tarbiya sohasida tadqiqot olib borib o'z qarashlarini bildirganlar. Hozirgi kunda esa Axmedova Malohat, O.Musurmonova, A.Xoliqov, M.Xojiyeva, B.Xodjayev, I.N.Azizxo'jayeva, M.I.Mahmudovlar kitob va maqolalari orqali tadqiq etishgan.

Konstantin Dimitriyevich Ushinskiy tarbiyaning xalqchilligi iborasini targ'ib etib, "Inson-tarbiya predmeti sifatida" ("Pedagogik antropologiyadan tajriba") asarida; "Axloqiy tarbiyaning vositalari quyidagilar: 1. Ta'lim 2. O'qituvchining shaxsiy namunasi yoshlar qalbiga quyosh nuridek ta'sir etadi. 3. Milliylikni yoshlar ongida tarbiyalamay turib ularning qalbini rivojlantirib bo'lmaydi 4. O'qituvchi mahorati bilan munosabatda bo'lishi 5. Ogohlantirish 6. Qiziqtirish va jazolash" hamda "O'qish ham- mehnatdir va mehnat bo'lib qoladi" "-deb hisoblaydi.

Yan Amos Komenskiyning "Buyuk didaktika" asarida bayon etilgan fikricha, tarbiyaning uchta vazifasi bor: 1. O'zini va tevarak olamni bilish (Aqliy tarbiya) 2. O'z-o'zini boshqarish (Axloqiy tarbiya) 3. Diniy tarbiya kabi turlarga bo'lib, ulardan eng muhimi aqliy tarbiya ahamiyatli va rivojlanishga olib keladi deb hisoblaydi. Bundan tashqari u zamonaviy innovatsion ta'lim tizimi va yangi izlanishlar olib borish haqida fikr bildirib shunday yozadi: "Agar kishi (o'quvchi) biror marta qand yegan bo'lsa, tuyani bir marta ko'rgan

bo'lsa, bulbul xonishini bir marta eshitgan bo'lsa, bularning hammasi xotirada qoladi va esdan chiqib ketmaydi", ya'ni buni bolaga qayta-qayta o'rgatish shart emas- balki yangi-yangi bilimlar bilan qurollantirish zarur.

A.S.Makarenko "Pedagogik mahorat asoslari" asaridagi fikricha; "O'qituvchi avvalo yangiliklarni yaratishni, hazillashishni, ta'sir etishni, quvnoq va jahldor bo'lishni bilishi lozim, o'zining kreativ-interfaol tarzda tutsinki, har bir harakati tarbiyalasin",--deya ta'kidlaydi.

N. D. Levitov o'zining "Bolalar psixologiyasi pedagogik psixologiya" qo'llanmasida: "O'quvchilarga bilim berish qobiliyati zamonaviy o'qituvchi uchun innovatsion tafakkurning mustaqilligi, hozirjavoblik, tezkorlik va zamonaviy axborot materiallarini qisqa va qiziqarli bayon qilish yo'li bilan erishiladi",- deya muhim pedagogik qobiliyatlar sifatida keltiradi.

Hozirgi zamonaviy pedagogikaning ta'lim va tarbiya masalasi bilan bir vaqtda yoshlarga innovatsion ta'lim tizimini yaratishni va o'quvchilarda yangiliklar yaratish qobiliyatini shakllantirish muhimdir. Pedagogning innovatsion faoliyati deganda yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor natijasida vujudga keladigan majmualar muammolarni yechishga qaratilgan faoliyat. Pedagogning innovatsion faoliyati yangilikni qo'llashga tayyorgarligi bo'lib pedagogning ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma'lum maqsadga yo'naltirish.

V.Slasterin fikricha "Innovatsion yondashuv; -ijodiy faollik, -faoliyatga yangilik kiritish, -yangicha fikrlash, -yuksak muomala madaniyatiga ega bo'lish".

M.Jumaniyozova fikricha; "Pedagogik innovatsion faoliyati belgilari; -ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish, -pedagogik tadqiqot metodlarini egallash, -tajriba -sinovi ishlarini rejalashtirish va amalga oshirish, -yangiliklarni izlab topish va ularni o'z sharoitiga moslashtirib borish

Ushbu ta'lim va tarbiya sohasidagi izlanishlardan kelib chiqib, o'qituvchilik kasbini jamiyatni tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi mexanizm sifatida ko'rishimiz mumkin. O'qituvchi imijining eng muhim xislatlari quyidagilardan iborat:

- O'qituvchining o'z Vataniga sodiqligi, bolalarni sevish, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash istagi, o'z yurti, ona tili, o'z xalqining tarixi va uning madaniyatini sevishi;
- O'zi dars beradigan fan bo'yicha mustahkam bilimga ega bo'lib, o'z kasbi, sohasi bo'yicha jahon fanida erishilgan yangi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo'lishi
- pedagogik texnika (mantiq, etika , estetika, kiyinish madaniyati, nutq, ta'limning ifodali vositalari) va pedagogik taktikaga ega bo'lishi;
- O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim;
- O'qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qol-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o'zlashtirib borishi shart. O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettirishi kerak: turli sheva so'zlardan holi bo'lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi; o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi; hikmatli so'zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko'chirma gaplardan o'rinli foydalana olishi lozim. Jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so'zlar), varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o'zga millatlarga xos so'zlarni noo'rin qo'llanilishi), vulgarizm (haqorat qilish) hamda konselyarizm (o'rni bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy so'zlardan foydalanish) kabi norasmiy so'zlardan holi bo'lishi. O'qituvchi o'quvchi shaxsining shakllanishi faqat darslarda va sinfdan tashqari mashg'ulotlardagina boshqarib qolmaydi.

O'qituvchi o'zining shaxsiy namunasi, tashqi qiyofasi va xatti-harakati bilan o'zining ichki ma'naviy sifatlari bilan ba'zan o'zi sezmaganda o'quvchilarga ta'sir ko'rsatadi. Ularning ideali bo'lib qoladi. Kishi ko'pincha o'zi eng yaxshi ko'rgan o'qituvchisining ta'siri ostida o'z hayot yo'lini tanlab oladi.

XULOSA

Hozirgi zamon o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi va uning shaxsiy hamda kasbiy kamolotiga (psixologiyasiga) yuksak talablar qo'yadi:

a) mamlakatimiz ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotining barcha bosqich-larida o'qituvchining shaxsi yuksak ijtimoiy mavqega ega bo'lib va tafakkuri namunasi sifatida e'zozlangan. Zamonaviy o'qituvchi ham ana shunday yuksak ijtimoiy mavqeni egallashi nazarda tutilgan. Ilmiy psixologiyaning tahlillariga ko'ra ta'lim va tarbiya shakliga binoan milliy-etnik hodisa bo'lib, millatga xos idealini o'qituvchi o'z millatining ta'limi va tarbiyasi orqali ro'yobga chiqarishga yo'naltirgan bo'ladi. Kundan – kunga zamonaviylashib borayotgan hozirgi paytda o'qituvchi faqatgina yuksak ezgu g'oya orqali va aynan yoshlarning qiziqishlari doirasidagi SMART ta'lim texnologiyalari va innovatsion dars tizimlari va tarbiya usullari orqaligina zamonaviy o'qituvchi o'quvchi-yoshlarni yangi innovatsion ta'lim-tarbiyani rivojlanish bosqichiga olib chiqishi mumkin.

b) hozirgi zamon o'qituvchisi kasbiy faoliyatga moslashuvining samarali kechishi zamonaviy o'qitish metodlarining o'ziga xos xususiyatlarini mukammal egallaganligi, amaldagi ta'lim va tarbiya tamoyillariga qat'iy rioya qilishi, zamonaviy o'qituvchi uchun zarur bo'lgan kasbiy bilim, shaxsiy hamda kasbiy xislatlarni o'zida mujassamlashtirganligi bilan belgilanadi.

REFERENCES

- 1.B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika". <Sano-standart> nashr.2017.
- 2.R.L.Leodinovna "МОРАЛЬНЫЕ И ПРАВСТВЕННЫЕ НОРМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ"

3.М.Х.Karimova, M.Ergasheva “ПЕДАГОГ ШАХСИ ВА УНИНГ ҲАЁТИЙ
ВАЗИЯТЛАРГА МОСЛАШИШ ТАЛАБЛАРИ”

4.Bajovich L. Lichnost i yeye formirovaniya v detskim vozraste. M.:2018

5. Gonobolin F.N. Kniga ob uchitele. M. 2015.

6.Petrovskiy A.V. Sotsiolnaya psxologiya. M.: 2017.

7.Krutetskiy V.A. Psixologiya obucheniya i vospitaniya shkolnikov. M.: 2009.

МАТЕМАТИКАНИНГ ФАНЛАРАРО АЛОҚАДОРЛИК ФУНКЦИЯСИ АСОСИДА ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Саломов Абдиназар Абдивасихович

Сурхондарё вилояти педагогларни
янги методикаларга ўргатиш миллий
маркази, мактабгача, бошланғич ва махсус
таълим методикалари кафедра педагогика
фанлар номзоди, дотсент, Халқаро илмий
академиянинг профессори ва лауреати
abdinazar2020@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада математика фанининг фанлараро алоқадорлик функцияси асосида юқори синф ўқувчиларнинг кўникма ва малакалари ўрганиб чиқилган, ғоялар ва методик тавсияларнинг мақсадга мувофиқлиги кўп йиллик изланишлар, кўплаб ўқитувчилар томонидан ўргатилганлиги ва экспериментал маълумотларни қайта ишлашда математик статистика усулларида фойдаланиш билан тавсифланади. Умумий ўрта мактабларда ўқувчиларнинг эгаллаган билимларини бошқа фан асослари билан боғлаш, интеграциялаш, мутахассисликларга йўналтириш каби масалалар жуда кам ёритилган бўлиб, улар ўқувчиларнинг математик кўникма ва малакаларининг шаклланиши ва ривожланишини етарли эмас деб ҳисобланиб, айрим кузатиш ва тажрибаларга асосланиб, ўрганиб чиқамиз.

Таянч сўзлар ва иборалар: математика, фанлараро интеграция, педагогика, психология, ахборот, янгиликлар, тақдимот, инновация, ахборот

технологиялари, педагогик технология, электрон доска, монитор, силлабус, электрон кўрсаткич.

НАВЫКИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ НА ОСНОВЕ ФУНКЦИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

И РАЗВИТИЕ ИХ НАВЫКОВ

АННОТАЦИЯ

В этой статье высший класс основан на междисциплинарной функции связи математики. Изучаются навыки и умения студентов, идеи и методические рекомендации целесообразность многих лет исследований, преподаваемых многими учителями и использование математических статистических методов при обработке экспериментальных данных характеризуется. Другим предметом являются знания, полученные учениками общеобразовательных школ. Такие вопросы, как связь с основами, интеграция, фокусировка на специализациях редки они формирование математических навыков и компетенций студентов и развитие считается недостаточным и изучено на основе некоторых наблюдений и экспериментов.

Ключевые слова и фразы: математика, мешпредметной интеграция, педагогика, психология, инновация, информационные технологии, педагогические технологии, электронная доска, монитор, силлабус, электронная указка.

SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION FUNCTION AND DEVELOPING THEIR SKILLS

RESUME

In this article, the upper class based on the interdisciplinary connection function of mathematics The skills and abilities of students are explored, ideas and methodological recommendations. The expediency of many years of research, taught by many teachers and use of mathematical statistical methods in the processing of experimental data characterized by another subject is the knowledge acquired by students in general secondary schools issues such as linking to the basics, integrating, focusing on specializations are rare they are the formation of students' mathematical skills and competencies. The development is considered insufficient and studied based on some observations and experiments we go out.

Key words and terms: mathematic, integration of subjects, physics, pedagogic, news, information, innovation, information technology, pedagogical technology, electronic board, monitor, syllabus, electron pointer.

Маълумки, ҳозирги кунда мавжуд ўқув қўлланмалари ва дарсликлар ўзининг мазмуни, структураси ва функцияси жихатидан бугунги кун талабларига ҳамда ўқитиш мазмунидаги фактларга тўллик жавоб бера олмайди. Чунки ўқув материалларида ва дарсликларда фанлараро алоқадорлик функциясига оид тушунчалар кам ёритилган бўлиб, ўқувчиларнинг математик кўникма ва малакаларини ривожланишида етарли даражада қатнаша олмайдилар. Ўқувчиларда эгаллаган билимларини бошқа фан асослари билан боғлаш, интеграциялаш, мутахассисликларга йўналтириш каби масалалар жуда кам ёритилган бўлиб, улар ўқувчиларнинг математик кўникма ва малакаларининг шаклланиши ва ривожланишини таъминлашда етарли эмас.

Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёев бугунги кунда ёш авлодни баркамол руҳда тарбиялаш, уларинг юқори салоҳиятга эга бўлишини таъминлашда умумий ўрта таълим ва олий таълим тизимига бир қатор муҳим вазифалар қўйилиб, ҳукумат қарорлари ва президент фармонлари қабул қилинди. Шу муносабат билан президент мактаблари ташкил этилиб, иқтидорли ёшларни ўқитиш, уларга юқори тезликда билим бериш мақсадида ҳақаро тоифадаги мутахассислар жалб қилинди.

Фикримизнинг далили сифатида бугунги кунда ўқувчи ёшларнинг математик билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш соҳасига оид жуда кўп илмий-методик изланишлар олиб борилган бўлиб, улар қуйидаги кўринишларда келтирилган:

1. Ўқув жараёнини фаоллаштириш соҳаси бўйича Данилов М.А., Есипов Б.П., Лернер И.Я., Скаткин М.Н. ва бошқалар илмий тадқиқот ишларини олиб борган.
2. Билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришда системали ёндашиш соҳаси бўйича Архангельский С.И., Королев Ф.Ф., Кузмина Н.В. ва бошқалар илмий-тадқиқот ишларини олиб борган.
3. Математиканинг фанлараро алоқадорлиги, ўқувчиларда математик билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришда Пышкало А.М., Гусев В.Н., Пинский А.Н., Абдуллаев К., Толаганов Т.Р., Акмалов А.А ва бошқалар илмий-тадқиқот ишларини олиб борган

Фанлараро алоқадорлик функциясига таяниб юқори синф

ўқувчиларида математик билим, кўникма ва малакаларни ривожлантириш соҳаси, уни физика, химия-биология, медицина, ахборот технологиялари, ижтимоий-гуманитар ва бошқа фанлар билан боғланиш, ўзаро алоқадорлик, предметлараро боғланишлар фанда етарли даражада очиб берилмаган. Бу соҳани очиб беришда Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг профессори Т.Р.Толаганов. Илмий раҳбарлиги остида жуда кўплаб илмий-тадқиқотчилар тажрибалар олиб боришган. Улар ўзларининг илмий-тадқиқот ишларида, фанни улкан мувоффақиятларга эришганлар. Фанлараро алоқадорлик ўзининг таркибий қисмига кўра бир томонлама ёки икки томонлама бўлиб, бир фан тушунчасини, қонуниятини, фактини, формуласини иккинчи фан тушунчалари қонуниятларига олиб ўтиши юктатилган.

Шунинг учун ҳам фанлараро алоқадорлик тушунчаси ўзининг такомил таркибига асосан жуда чуқур тарихий ривожланишига эга бўлиб, бу соҳада жуда кўп олимлар ўзларининг фикр мулохазалари билан иштирок этиб ёндашган. Фанлараро боғланиш назариясини ишлаб чиқишда кўпчилик олимлар В.Я. Стоютин, В.И. Водавозов, Н.Ф. Феодорова ва бошқалар шуғуланган бўлиб, лекин ўз замонида К.Д. Ушинский бу назарияни ишлаб чиқишда ўз тажрибаларига таянган ҳолда иш олиб борган. Педагогика тарихида фанлараро алоқадорлик назарияси ва амалиёти бўйича маълум даражада педагогик ва методик фикрлар тўпланиши билан бирга ўқиш ва ўқитиш жараёнини фаоллаштиришнинг турли системалари ишлаб чиқилган. Фанлараро алоқадорликнинг изчиллик шакли ўқувчиларни математик кўникма ва малакаларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Маълумки, фанлараро алоқадорликнинг изчиллик шакли ўзининг методологик талаб ва эҳтиёжига кўра муҳим белгилари ҳамда босқичларига эгадир. Дастур мазмуни Ўзбекистон Республикасининг таълим-тарбия соҳасидаги давлат сиёсати, таълим-тарбия жараёнини ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлари, педагогнинг касбий компетентлиги ва маҳорати, таълим-тарбия жараёнига психологик ёндашув, ўқув жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, математика фанини ўқитишда инновацион ёндашувлар, математика фанини ўқитиш методикаси ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий усуллари ўз ичига олади ва улар бўйича тегишли янги билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилганлигини белгилайди.

Математика фанини ўқитишда АКТ ва медиа саводхонлик компетентлиги кўрсаткичларидан фойдаланиб фанлараро алоқадорликни ташкил этиш жараёнларини ҳосил қилиш:

-таълим муассасасини ахборотлаштириш ғояларини илгари суриш, АКТ маданиятини ривожлантириш ва ушбу ғояларни амалга оширувчи таълим

мухитини шакллантиришни таъминлаш;

-АКТдан фойдаланган ҳолда ўқувчиларнинг таълим олиш имкониятларини кенгайтиришга қаратилган таълим стратегияларини жорий этишга кўмаклашиш;

- таълим жараёнида АКТдан фойдаланишнинг ижтимоий, ҳуқуқий ва ахлоқий нормалари аҳамиятини тушуниш, улардан хавфсизликни таъминлаган ҳолда фойдаланиш ва ушбу йўналиш бўйича тегишли йўриқномаларни ишлаб чиқиш;

- таълим мазмунига мос бўлган АКТни ўқитиш воситаси сифатида таълим жараёнига интегралсия қилишнинг турли самарали стратегия ва ёндашувларини режалаштириш, илгари суриш ва қўллаб-қувватлаш мактаб бошқарувида ва фанларни ўқитиш жараёнида фаолиятни такомиллаштириш ва самарали ташкил этишда АКТ воситаларини жорий этилишини таъминлаш;

-таълим муассасаси фаолиятини ва ўқувчилар компетенциясини баҳолашнинг самарали усуллари жорий этишда ахборот технологияларидан фойдаланиш;

-оммавий ахборот воситаларидаги медиа контентни тушуниш, медиа саводхонлик элементларини ўзида мужассам этган ҳолда уларни ўқувчиларда шакллантириш йўллари билиш;

-турли хил шаклларда ва воситалар орқали ахборотларни таҳлил этиш, баҳолаш, бошқариш ва янги маълумотларни яратиш.

МИЛЛИЙ ЛОЙИҲА МЕНЕЖЕРЛАРИ УЧРАШУВЛАРИ!

- АҚШ, Вестат;
- 2019 йил 14-16 январь;
- 20 давлатлар;
- 61 иштирокчи;
- ИХТТ, сApStAn, ETS, ACER

- Австрия, Вена;
- 2019 йил 18-22 март;
- 88 давлатлар;
- 300 иштирокчи;
- ИХТТ, сApStAn, ETS, ACER

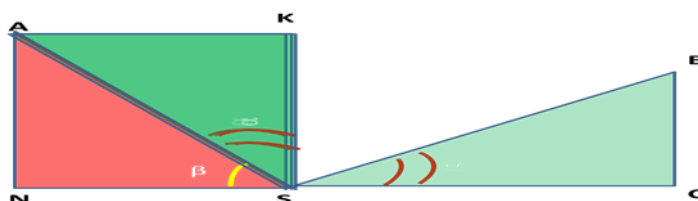

14.04.2020

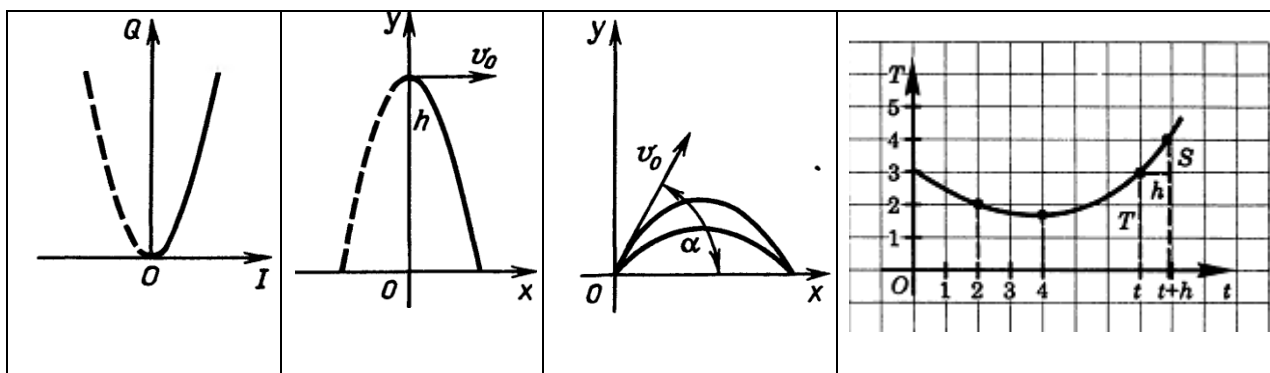
5

Юқорида баён этилган фикрлардан келиб чиқадики, фанлараро алоқадорликларида билим, кўникма ва малакаларнинг шаклланиши ҳамда унинг ривожланишининг кўп қирралари ва таснифи очиб берилади. У

ўқитишнинг умумий мақсадлари билан белгиланади ва таълим мазмунининг фанлар бўйича тузилиши жихатидан узвий боғлиқлиги келиб чиқади. Бу муаммони фанлараро алоқаларни амалга ошириш усуллари тавсифламасдан туриб, уларнинг таълимий ривожлантирувчи ва тарбиявий вазифаларни кўрсатиб бермасдан туриб тўла тассавур қилиш анча қийиндир. Маълумки, фанлараро алоқаларнинг таълимий вазифалари ўқитиш жараёнида фанлараро алоқаларни тадқиқ қилиш муаммосининг марказий йўналиши бўлиб, уларнинг таълимий вазифаларини ўрганиш асосларни белгилаб беради. Таълим мазмунини турдош фанлар дастурларидаги ўқув материални танлаб олиш ва мувофиқлаштиришнинг энг муҳим мезонларидан бири бўлган фанлараро алоқадорликларни ҳисобга олмасдан туриб такомиллаштириш мумкин эмас.

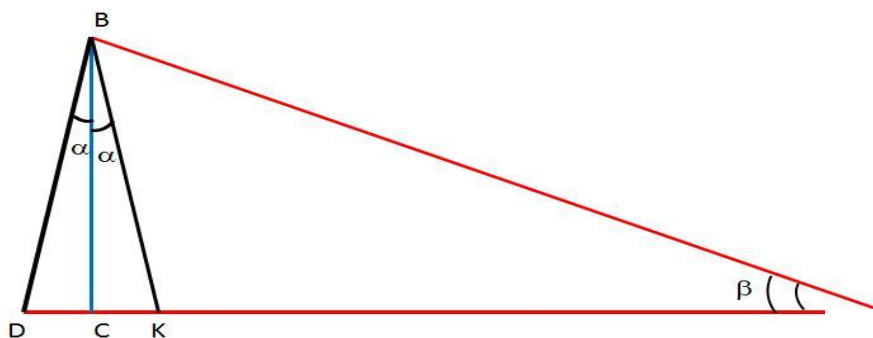
Турли жараёнларни ифода этувчи ҳар қандай алгебраик тенглик геометрик образга эга. Масалан, $Q = 0,24 R \ell^2$ тенглама (қаршилиги ўзгармас R бўлган ўтказгичдан 1 секундда I ампер ток кучи ўтганда ажралиб чиқадиган иссиқлик миқдорни англатади) маркази координата бошида бўлган параболанинг ўнг тармоғи билан ифодаланади, $y = h - \frac{qx^2}{2v_0^2}$ тенглама (h баландликдаги самолётдан ташланган юкнинг бошланғич v_0 тезлик билан ҳаракат тенграмасини англатади) параболанинг ўнг тармоғини, $y = x \cdot \operatorname{tg} \alpha - \frac{qx^2}{2v_0^2 \cos^2 \alpha}$ тенглама (ҳавонинг қаршилиги ҳисобга олинмаган ҳолда, α бурчак остида отилган жисмнинг v_0 тезлик билан ҳаракатланишини англатади) эгри чизиқни тасвирлайди.

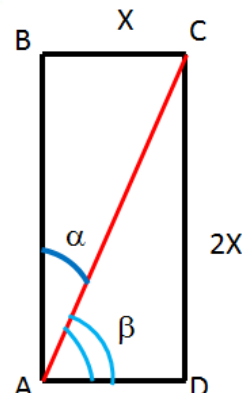
Тенгламадан ташқари ҳар қандай боғланишлар ҳам геометрик интерпритацияга эга. Масалан, tOT координаталар системасида ҳавонинг ҳарорати графигини тасвирлаш мумкин, бе ерда t – вақт, T – температура.

t ва $t + h$ ва унга мос T ва $T + S$ қийматлар учун h сони аргумент ва S функция ортирмаси бўлади. Умуман масала ечишда формула ва унинг шакли масала ечишда муҳим аҳамиятга эга, **масалан** $\cos(\arctg \frac{3}{4} + \arccos \frac{3}{5})$ ни ҳисоблашда геометрия элементларидан, яъни ифодани тасвирловчи геометрик образдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. 3, 4 ва 5 рақамлар тўғри бурчакли учбурчакнинг томонлари ҳақида дарак беради. Демак, томонлари $FN = 3$, $NS = 4$ ва $AS = 5$ учбурчак мавжуд ва $\angle \beta = \angle ASN$ деб олайлик. Бу учбурчакни $AKSN$ тўғри тўртбурчакка тўлдирамиз. У ҳолда $\tg \alpha = \frac{3}{4}$, $\cos \beta = \frac{3}{5}$. Бундан $\cos(\alpha + \beta) = \cos 90^\circ = 0$ эканлиги келиб чиқади.

Иккинчидан, $\sin(2\arctg \frac{1}{5} - \arctg \frac{5}{12})$ ни ҳисоблашда учбурчакдан фойдаланиш қисқа ва оригинал ечим топишга имкон беради. Ҳақиқатдан ҳам агар $\arctg \frac{1}{5} = \alpha$ ва $\arctg \frac{5}{12} = \beta$ десак, у ҳолда $\tg \alpha = \frac{1}{5}$ ва $\tg \beta = \frac{5}{12}$ га тенг бўлади. $\angle ABD = \angle ADB$; Бундан $90^\circ - \beta + \alpha = 90^\circ - \alpha$, $2 \cdot \alpha = \beta$ га эга бўламиз. $\sin(2\alpha - \beta) = 0$, яъни $\sin(2\arctg \frac{1}{5} - \arctg \frac{5}{12}) = 0$.

Нафақат ифодаларнинг қийматларини топишда, балки тенгламаларни ечишда ҳам геометрик образлар жуда катта самара беради, **масалан** $\arcsin x + \arcsin 2x$

$= \frac{\pi}{2}$ тенгламани ечишда бу ҳолатни кўздан кечирайлик. Равшанки, $\arcsin x = \alpha$ ва $\arcsin 2x = \beta$, бу ерда $\alpha + \beta = \frac{\pi}{2}$, бундан $\sin \alpha = x$, $\sin \beta = 2x$ ни ёзамиз.

$BC = 1$, унда $BC = 1 \cdot \sin \alpha = \sin \alpha = x$ ва $AD = 1 \cdot \sin \beta = \sin \beta = 2x$ га эга бўламиз.

Шундай қилиб, $AB^2 + BC^2 = AC^2$, $4x^2 + x^2 = 1$, $5x^2 = 1$, $x = \frac{\sqrt{5}}{5}$.

иккинчидан, $\arcsin x + \arcsin 2x = \frac{\pi}{3}$ тенгламани ечишда $\arcsin x = \alpha$ ва $\arcsin 2x = \beta$, бу ерда $\alpha + \beta = \frac{\pi}{3}$. бундан $\sin \alpha = x$, $\sin \beta = 2x$ ни ёзамиз. $AM \perp OM$ ни ясаймиз. $DA = 1$, унда $AM = 1 \cdot \sin \beta = \sin \beta = 2x$.

$AK \perp OB$, $AK = 1 \cdot \sin x = \sin \alpha = x$ га эга бўламиз.

$KC \perp OM$, $AD \perp KC$, $KD = AK \cdot \cos 60^\circ = x \cdot \frac{1}{2} = \frac{x}{2}$. $DC = AM = 2x$. $OK = \sqrt{OA^2 - AK^2} = \sqrt{1 - x^2}$, $x = \sqrt{\frac{3}{28}}$, учинчидан масала шартини аста секин

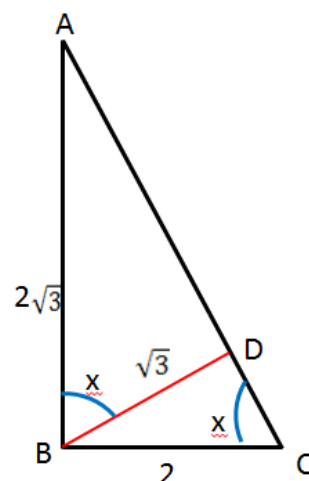
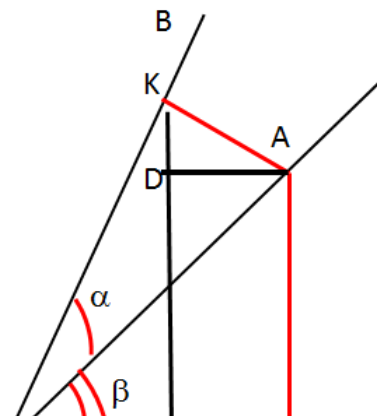
мураккаблаштириб диққатни $\sqrt{15 - 12\cos x} + \sqrt{7 - 4\sqrt{3}\sin x} = 4$ тенгламани ечишга қаратамиз.

$BD \perp AC$ ни ясаймиз. Косинуслар теоремасига кўра $AD^2 = AB^2 + BD^2 - 2AB \cdot BD \cdot \cos x$ ни ёзамиз. Шунингдек, $DC^2 = BD^2 + BC^2 - 2BD \cdot BC \cdot \cos(90^\circ - x)$, $15 = AB^2 + BD^2$ ва $12\cos x = 2AB \cdot BD \cos x$, $AB = 2\sqrt{3}$ ва $BD = \sqrt{3}$.

Иккинчидан, $7 = BD^2 + BC^2$ ва $4\sqrt{3}\sin x = 2BC \cdot BD \sin x$, $BD = \sqrt{3}$ ва $BC = 2$. $AC =$

$\sqrt{(2\sqrt{3})^2 + 2^2} = 4$. Равшанки, $AD + DC = AC$,

$\angle BAD = 30^\circ$, демак $x = 60^\circ$.

Фанда тушунчаларнинг ривожланиш жараёни бир неча йўналишларда кечади, яъни янги тушунчалар ҳосил бўлади эски тушунчалар юқорида даражада абстрактлаштириш натижасида аниқ, конкрет ва чуқурлаштирилади, илгари тушунчалар ғайри илмий тушунчалар сифатида ташлаб юборилади, уларнинг ўрнига эса янги тушунчалар таркиб топади. Шу сабабли фанлар орасидаги алоқаларнинг услубий эквивалентларини излаш таълим жараёнига фан интеграциясини асосий йўналишларини механик кўтариши эмас, балки ўз прототипининг муҳим хусусиятларини акс эттирадиган ва бош педагогик масала –ўқувчиларнинг дунё қарашини шакллантиришга қаратилган

фанлараро алоқаларнинг самарадор услубий тизимини яратишдан иборатдир.

IX асрнинг буюк олимларидан бири ўзбек (Хоразм) математиги Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмийдир. Унинг «Китоб ал-жабр» номли китоби фанга алгебра номини берди. Бу китобда арифметик масала ва тенгламаларнинг ечилиш қоидалари баён қилинган. Ал-Хоразмий ўзининг бошқа китобида Ҳиндистонда кашф қилинган ҳинд арифметикасини, яъни ўнли санок системасини ёритди. Уч юз йил кейин, яъни XII асрда у латин тилига таржима қилинди ва бу китоб бутун Европа халқлари учун арифметикадан биринчи дарслик бўлиб қолди. Натижада Европа мамлакатларида Араб давлатида яшаган муаллиф ёзган китоб бўйича ўнли санок системаси ўрганилгани учун ўнли системадаги араб рақамлари дейила бошланди. Бу эса нотўғридир. XII асрдан бошлаб Гарбий Европада узоқ давом этган турғунликдан сўнг математикага қизиқиш уйғонди, бунга савдо-сотиқнинг кенгайиши сабаб бўлди.

Рус фанининг ривожланишида Леонтий Филиппович Магниский томонидан ёзилган «Арифметика сиреч наука числительная» китоби муҳим рол ўйнади. Бу китоб Пётр даврида 1703-йилда славян тилида нашр қилинди, аммо ундаги ҳамма ҳисоблашлар ўнли санок системасида бажарилган эди. Бу китоб узоқ вақт барча илм кишилари учун энг зарур китоб бўлиб қолди, чунки бу китобда нафақат математикага оид материаллар, балки астрономия, навигация ва бошқа фанларнинг баъзи бир бўлимлари ҳақида маълумотлар бор эди.

4. Ўнлик санок системасида сон ёзуви. Ўнлик санок системасида хона бирликлари ўн, юз, минг, ўн минг, юз минг ва ҳоказолар бўлиб, улар 10, 102, 103, 104, ... кўринишда ифодаланади ва унда ҳар бир хонанинг битта бирлиги иккинчи хонадан бошлаб ўзидан олдинги хонанинг ўнта бирлигига тенг бўлади, яъни қўшни хона бирликлари нисбати санок системасининг асоси — 10 га тенг. Сонлар 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 дан иборат 10 та белги ёрдамида ёзилади ва бу белгилар рақамлар деб аталади. Сон ёзувида ҳар бир рақам малум хона бирликлари сонини билдиради.

Демак, а натурал соннинг ўнлик санок системасидаги ёзуви деб қуйидаги йигиндига айтилади:

$$a = a_n \cdot 10^n + a_{n-1} \cdot 10^{n-1} + \dots + a_2 \cdot 10^2 + a_1 \cdot 10 + a_0,$$

бу ерда: $a_n, \dots, a_1$ — 0 дан 9 гача бўлган рақамлар. $a_n \neq 0$ деб келишилади. Сон ёзувини 0 лардан бошлаш фақат малум сондаги рақамлардан иборат номерлашда қўлланади, масалан: лоторея, паспорт, автомобил номерларида.

$N = a_n \cdot 10^n + a_{n-1} 10^{n-1} + \dots + a_2 \cdot 10^2 + a_1 \cdot 10 + a_0$ сон берилган бўлса, уни $N =$ кўринишда ёзиш мумкин. Сон ёзувидаги чизик уни ҳарфий кўпайтмадан фарқлаш учун чизилади. Сон ёзувидаги ўнгдан биринчи учта хона бирлар синфни ташкил қилади ва унга бирлар, ўнлар, юзлар деб аталувчи хона бирликлари киради. Кейинги учлик минглар синфни ташкил қилиб, хона бирликлари минглар, ўн минглар ва юз минглар деб аталади. 6-, 7-, 8-рақамлар миллионлар синфми ташкил қилиб, хона бирликлари миллионлар, ўн миллионлар ва юз миллионлардан иборат бўлади. Кейинги уч хона миллиардлар, ундан кейин биллионлар ва ҳоказо синфлардан иборат бўлади. Сонни ўқишда чапдан ўнгга қараб ҳар бир рақам ёнига хона бирлиги номи қўшиб айтилади, шуни айтиш керакки, ўзбек тилида ўнликларни аташ учун махсус сўзлар: йигирма, ўттиз, қирқ, эллик, олтмиш, етмиш, саксон ва тўқсон қўлланади. Ўнли санок системасида сонларни ёзиш учун 10 та белги, аташ ёки ўқиш учун эса, масалан, миллионгача бўл

ган сонлар учун 20 та атама керак бўлади, бу рақамлар ва ўнликлар номлари, юз, минг каби атамалардир. Кўп хонали сонларни ўқишда миллион, миллиард, биллион каби синфлар номлари ишлатилади.

Бўш хона бирликлари айтилмайди, ёзувда 0 лар билан тоидирилади. Масалан:

412 $4 \cdot 10^2 + 1 \cdot 10 + 2$ (тўрт юз ўн икки).

5. Ўнлик санок системасида сонларни таққослаш. Ўнлик санок системасида сонларни таққослаш қуйидагича амалга оширилади.

$$a = a_n 10^n + a_{n-1} 10^{n-1} + \dots + a_1 10 + a_0 (a_n \neq 0) \text{ ва}$$

$b = b_k 10^k + b_{k-1} 10^{k-1} + \dots + b_1 10 + b_0 (b_k \neq 0)$ сонлар берилган бўлсин.

Қуйидаги

$$1) \quad n < k;$$

$$2) \quad n = k, a_n < b_n$$

$n = k, a_n \neq b_n, a_{n-1} = b_{n-1}, \dots, a_i < b_i (i < n)$ шартлардан бири бажарилса, $a < b$ бўлади.

Ўқувчиларда умумлашган, индуктив ва дедуктив мулохазаларга таянган ҳолда билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб шакл алмаштириш жараёнида математиканинг қонуниятларини бошқа фан асоларига тадбиқ этиш орқали амалга оширилади. Шу боисдан

математикада ҳар бир мулоҳаза умумлашган, индуктив ва дедуктив кўринишга келтириш мумкин. Бунда математика тушунчаларини тадбиқ этиш орқали алгебраик мулоҳаза юритиш, тригонометрик малумотларга таянган ҳолда уни физика, техника, информатика ва бошқа фанларга тадбиқ қилиш асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Ко‘paytirish amalining xossalari

1°. Ко‘paytirish kommutativdir:

$$(\forall a, b \in Z_0) ab = ba$$

Isbot. $a = n(A)$ va $b = n(B)$, $A \cap B = \emptyset$ bo‘lsin. Dekart ko‘paytma ta’rifiga ko‘ra

$A \times B \neq B \times A$ shunga qaramay, $A \times B = B \times A$ deb olamiz (bunda istalgan $(a, b) \in A \times B$ juftlikka $(b, a) \in B \times A$ juftlik mos keltirildi) $A \times B = B \times A \Rightarrow n(A \times B) = n(B \times A)$, $ab = n(A \times B) = n(B \times A) = ba \Rightarrow ab = ba$

2° Ко‘paytirish assotsiativdir.

$$(\forall a, b, c \in Z_0) (a \cdot b) \cdot c = a \cdot (bc).$$

Isbot: $a = n(A)$, $b = n(B)$, $c = n(C)$ va A, B, C lar jufti-jufti bilan kesishmaydigan to‘plamlar bo‘lsin, ya’ni $A \cap B = \emptyset$, $A \cap C = \emptyset$, $B \cap C = \emptyset$.

$$(ab)c = n((A \times B) \times C) \text{ va } a(bc) = n(A \times (B \times C)).$$

Yuqoridagi dekart ko‘paytmalar doirasida o‘zaro bir qiymatli moslik o‘rnatish yo‘li bilan $(A \times B) \times C = A \times (B \times C)$ ekanini ko‘rsatish mumkin (kombinatorika bo‘limidagi ko‘paytma qoidasini eslang).

Demak $(ab)c = n((A \times B) \times C) = n(A \times (B \times C)) = a(bc)$.

3° Ко‘paytirishning qo‘shishga nisbatan distributivligi

$$(\forall a, b, c \in Z_0) (a + b) \cdot c = ac + bc$$

Isboti: $a = n(A)$, $b = n(B)$, $c = n(C)$ va A, B, C lar jufti-jufti bilan kesishmaydigan to‘plamlar bo‘lsin. To‘plamlar nazariyasidan ma’lumki

$(A \cup B) \times C = (A \times C) \cup (B \times C)$ va $A \cap B = \emptyset \Rightarrow (A \times C) \cap (B \times C) = \emptyset$ chunki $A \times C$ va $B \times C$ dekart ko‘paytmalar elementlari 1-komponentlari bilan farq qiladi. Shularga asosan:

$$(a + b) \cdot c = n((A \cup B) \times C) = n((A \times C) \cup (B \times C)) = n(A \times C) + n(B \times C) = ac + bc$$

Demak, $(a + b)c = ac + bc$

4⁰ Yutuvchi elementning mavjudligi: $(\forall a \in Z_0) a \cdot 0 = 0$

Isboti: $a = n(A)$ $0 = n(\emptyset)$ bo'lsin. $A \times \emptyset = \emptyset$ ekanligidan $a \cdot 0 = n(A \times \emptyset) = n(\emptyset) = 0$

5⁰ Ko'paytirishning monotonligi.

$$(\forall a, b, c \in Z_0, c \neq 0) \quad a > b \Rightarrow ac > bc$$

$$(\forall a, b, c \in Z_0) \quad a \geq b \Rightarrow ac \geq bc$$

$$(\forall a, b, c \in Z_0, c \neq 0) \quad a < b \Rightarrow ac < bc$$

Isboti: 1-sini isbotlab ko'rsatamiz.

$a > b \Rightarrow B \sim A_1 \subset A$ bu yerda $n(A) = a$, $n(B) = b$ $A_1 \neq \emptyset$ $A_1 \neq A$

U holda $B \times C \sim (A_1 \times C) \subset (A \times C)$

Demak, $n(B \times C) = n(A_1 \times C) < n(A \times C) \Rightarrow bc < ac$

6⁰ Ko'paytmaning qisqaruvchanligi

$$(\forall a, b, c \in Z_0, c \neq 0) \quad ac = bc \Rightarrow a = b$$

Isbot: Teskarisini faraz qilaylik: $a \neq b$ bo'lsin. U holda yoki $a < b$, yoki $a > b$ bo'lishi kerak. $a < b$ bo'lsa, $ac < bc$ bo'lishi kerak, bu esa shartga zid. Demak, $a = b$ ekan.

Ko'paytmaning yig'indi orqali ta'rifi

Ta'rif: $a, b \in Z_0$ bo'lsin. a sonning b soniga ko'paytmasi deb, harbiriaga teng bo'lgan b ta qo'shiluvchining yig'indisiga aytiladi.

$$ab = \underbrace{a + a + \dots + a}_{b \text{ marta}}$$

Bundan $a \cdot 1 = a$ va $a \cdot 0 = 0$ ekanligi kelib chiqadi.

Bu ta'rif $a = n(A)$, $b = n(B)$, $A \cap B = \emptyset$ bo'lgan $A \times B$ dekart ko'paytma elementlarini sanash ma'lum bir qonuniyatga asoslanishiga bog'liq.

Misol. $A=\{a,b,c,d\}$, $B=\{x,y,z,t,p\}$

$A \times B$ dekart ko'paytmani quyidagi jadval ko'rinishida yozamiz:

Dekart ko'paytma elementlarini ustunlar bo'yicha sanasak, $3 \times 4 = 3 + 3 + 3 + 3 = 12$ ga ega bo'lamiz.

Умумтаълим мактаблариинг бошланғич синф ўқитувчиларини малакасини ошириш бўйича қуйидаги дастурни тавсия этиш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

1-мавзу: Бошланғич таълим математика фанидан компетенциявий ёндашув асосидаги ўқув дастури, дарслик, мултимедиа иловали методик қўлланмалар

Математика фанидан ўқув дастурига киритилган ўзгаришлар, ўқув дастуридаги фанга оид компетенцияларнинг мазмун моҳияти. Бошланғич 1-4-синф математика фани дарсликлари, уларга яратилган мултимедиа иловали методик қўлланмалар таҳлили ва таълим-тарбиявий аҳамияти, улардан таълим сифатини оширишда ўринли ва мақсадли фойдаланиш.

2-мавзу: Математикадан алгебраик материаллар устида ишлаш технологияси

Тенглик ва тенгсизлик ва арифметик амалларнинг таснифи ва уларнинг турлари. Арифметик амаллар билан ишлаш қоидалари. Алгебраик амалларни бажариш қўникмаларини шакллантириш, уларни математика ва бошқа соҳадаги масалаларни ечишда қўллаш. Ҳарфий ифодаларнинг қўлланиши. Тенгламалар ва тенгламаларнинг турлари. Содда ва мураккаб тенгламалар. Тенгламаларни ечишдаги қулай усуллар. Ўқувчиларнинг ҳаётий тасаввурлари билан амалий фаолиятларини умумлаштириб бориш. Математик тушунча ва муносабатларни ўқувчилар томонидан онгли ўзлаштирилишига ҳамда ҳаётга татбиқ этилишига эришиш масаласи.

Тенглик ва тенгсизлик ва арифметик амалларнинг таснифи ва уларнинг турлари. Арифметик амаллар билан ишлаш қоидалари. Алгебраик амалларни бажариш кўникмаларини шакллантириш, уларни математика ва бошқа соҳадаги масалаларни ечишда қўллаш. Ҳарфий ифодаларнинг қўлланиши. Тенгламалар ва тенгламаларнинг турлари. Содда ва мураккаб тенгламалар. Тенгламаларни ечишдаги қулай усуллар. Ўқувчиларнинг ҳаётий тасаввурлари билан амалий фаолиятларини умумлаштириб бориш. Математик тушунча ва муносабатларни ўқувчилар томонидан онгли ўзлаштирилишига ҳамда ҳаётга татбиқ этилишига эришиш масаласи.

3-мавзу: Улуш ва каср. Оғзаки ва ёзма ҳисоблаш ва таққослаш усуллари

Улуш ва каср тушунчаси билан таништириш методикаси. Бутуннинг улуши ва уни топиш. Улушга кўра бутунни топиш. Каср тушунчасининг маноси, унинг элементлари. Махражлари бир хил бўлган касрларни таққослаш, қўшиш ва айиришнинг маноси. Соннинг каср қисми ва касрга кўра сонни топишга доир масалалар ечиш. Оғзаки ва ёзма ҳисоблаш усуллари.

4-мавзу: Геометрик материаллар устида ишлаш технологияси

Геометрик материалларни ўрганиш методикаси. Геометрик (бурчак, нур, симметрия, периметр, юза, диаграмма...) материаллар устида ишлаш технологияси ҳақида тасаввурни шакллантириш ва уларни чизиш, айрим хоссалари билан таништириш методикаси. Содда геометрик фигураларни яшаш ишлари билан таништириш, фазовий тасаввурларни ривожлантириш. Фигураларни фарқлай олиш, қисмларга бўлиш, қисмлардан фигуралар ҳосил қилишга, диаграмма тузиш ва таҳлил қилишга, кўпбурчаклар периметри ҳамда юзасини ҳисоблашга, периметр, юза ўлчов бирликлари ва улар орасидаги боғланишга доир масалалар ечиш.

5-мавзу: Мураккаб мавзуларга оид мисол ва масалалар ечиш методикаси

Мактаб ўқув дастурига киритилган қийин мавзуларга оид мисол ва масалаларни ечишга ўргатиш Мисоллар ечиш алгоритмининг методикасини ўрганиш. Бошланғич синфларда масалалар ечишга ўргатиш. Масалани эшитиш ва уни мустақил ўқиш малакасини шакллантириш. Масаланинг бошланғич таҳлилини ўтказиш, масалани қисқа ёзиш, масалани ечиш уни ўқитувчи талабига биноан ёзиш ва масала саволига жавоб беришга ўргатиш. Масала ечимини текшириш малакаси ҳамда масала устида ишлаш режасини тузиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

7. 2020-йил 27-февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4623-сонли «Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди.

8. Особенности решения задач по изучению геометрии в школьной практике. // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Ежемесячный научный журнал. Москва.-2015. март.- № 03 (74). -Б.10-12.

9. Михайловский. Э.Э. Методика изучения свойства замечательных линии треугольника. International Scientfic And Pratikal Conference. World Science. proceedings of the conference. Topical Researches Of The World Science. (June 20-21.2015). vol. 2. rost publishing. Dubai.-2015.-Б.52-61.

10.А.А.Саломов “Развитие, умений и навыков у учащихся старших класов при реализации межпредметной функции математики” Тошкент: -1996 год. //Дисцертационный исследование//.

11.Саломов А.А., Мирзаева М. Активизация и познавательной деятельности учащихся на уроках математики // Основное роль педагогических идеи : Тезисы докладов конференци, -Челябинск, 1990. – с. 90-92.

12.Саломов А.А. Самостоятельные занятия на уроках математика // Совершенствование организационных форм и методов преподавания математика, информатики и ВТ в школах и педвузах : Тезисы докладов Всесоюзного семинара – совещания. – Гулистан – 1990.

Электрон таълим ресурслари:

13.www.uzedu.uz - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти

8. www.edu.uz - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги расмий сайти

9. www.avloniy.uz - А. Авлоний номидаги халқ таълим тизими рахбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти

10.www.ziyo.uz - Таълим портали

TEACHERS CREATIVE APPROACH TO YOUNG GENERATION

Abduganieva Shodiya

Termiz State Pedagogical Institute

Annotation: This article describes the essence of creativity, social factors influencing the development of creative qualities in the individual, the creative approach of educators to educational activities and methods and strategies of creative teaching.

Key words: social factor, creativity, pedagogues, education, creative approach, method, strategy, activity, intellectual potential.

Introduction: Today, along with the advanced countries of the world, great attention is paid to the reform of the education system in our republic. It envisages such modern socio-economic developments, modernization of the educational system, its structural reconstruction, changing and updating educational programs taking into account the modern achievements of education, science, technology and technology, economy and culture. As a type of educational institution, preschool educational organization has common characteristics related to good orientation to children's upbringing, education, development and health. In this regard, according to the age characteristics of the children being educated, the activity of the preschool educational organization differs significantly from the pedagogical processes taking place in other educational organizations, and today attention is being paid to this type of education. Honorable President Sh. M. Mirziyoyev acknowledge the opinion that in his book "We will build our great future together with our brave and noble people": "The leader who is devoted to his people, capable of continuing the work we started, and mature in all aspects, has an urgent task - the task of educating the next generation as a perfect human being." In the address of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev to the Oliy Majlis, "from the moment a child is born, mental activity increases, moral-aesthetic and physical qualities are formed in him. Therefore, our strategic goal for the development of the field of preschool education in the coming years is to create the necessary conditions for every child of kindergarten age to be fully covered by this educational direction. By the end of next year, we should reach 65% of pre-school education coverage, and by the end of 2023, we should reach 75%. In addition, as President Sh. Mirziyoyev said at the meeting on the fundamental improvement of the preschool education system on October 19, 2019: "No matter what field we choose, we cannot achieve any change or a prosperous life without educating modern mature personnel. In this regard, the preparation of personnel and the healthy gene pool of the nation begins first of all with the pre-school education system". The main task of today is to adapt to the innovations of the modern world, to prepare the young generation for the life of a

constantly updated society, and to develop the ability to actively participate in the processes of its improvement in accordance with the requirements of the times and in this, the activity of pedagogues, a new approach to the educational process is of great importance.

In the fundamental reform of the preschool education system in Uzbekistan, it is necessary to organize all forms of the educational process in the most convenient and effective way, directing them towards the goals of personal development, to form the outlook and abilities of the students, and to arouse in them a tendency to the activities necessary for the society. The multifaceted activities of the pedagogue and his ability to be creative and selfless, and the issue of raising students to become well-rounded people is one of the urgent issues at the level of state policy. A pedagogue with pedagogical skills is a person who an influential leader who is able to overcome difficulties in education, able to understand the spiritual world of the growing young generation, feel their feelings, skillfully approach the personality of a child with a delicate inner world, possess wisdom and creative courage, scientific analysis, imagination and fantasy, deep scientific thinking. The concept of "creativity" reflects cultural diversity. For Westerners, creativity is generally considered a novelty. They focus on the existence of unconventionality, curiosity, imagination, sense of humor and freedom at the basis of creativity. Easterners, on the other hand, understand creativity as a process of rebirth of goodness. Although Westerners have different views on creativity, representatives of both cultures highly value this quality and its possession. Creativity can be called: striving for creativity, creative approach to life, constant critical look at oneself and analysis. Based on modern psychology and pedagogy dictionaries, the teacher's creativity can be defined as the level of knowledge, feelings, communication, special activity, creative approach. Creativity is responsible for reproduction of existing information and creation of unlimited new models. Among the requirements for the field of education, a number of measures have been implemented to increase the professional and creative competence of specialists of pre-school education organizations. The requirement for a pedagogue is to conduct research on himself first of all. Therefore, the most important need in the preschool education system is the professional maturity of the specialists of the preschool education organization as well as the creative competence. The quality of educational activities of pre-school educational organizations is determined by the content of educational process planning, its implementation, curriculum, programs, but also by the quality of educational results related to children's acquired knowledge, qualifications and skills, and independently acquired knowledge. The importance of developing comprehensively developed, mentally and spiritually mature, physically and spiritually healthy children in pre-school educational institutions, the fact that the development of our country is closely related to the quality of education given to

young generations and the essence of upbringing is of special relevance. The reforms implemented in our country in this regard prepare the ground for working as a mature staff with great spiritual qualities, embodying human qualities. Creativity includes the organization of the educational process, the construction of a creative educational process, the development of creative potential from educational technologies, the development of a balance of different methods, knowledge and skills. The essence of creativity is that intelligence is the mental potential of a person, and creativity is the ability to freely use this mental potential in a purposeful manner. In order to fully understand the general nature of the process of developing creative qualities in a person, it is necessary to first understand the meaning of the concept of "creativity". The concept of "creativity" can be interpreted as follows: Creativity (lot. "create" - to create, "creative" - creator) is a creative ability that describes the individual's readiness to develop new ideas and is part of talent as an independent factor. Usually, the ability of pedagogues to have creativity is ensured, formed and gradually improved and developed by striving to solve pedagogical problems, conducting scientific research or scientific projects and achieving mutual creative cooperation. In organizing creative activities, a teacher should pay attention to solving problematic issues, analyzing problematic situations, and creating creative products of a pedagogical nature. While solving problematic issues and situations, the pedagogue's creative approach to finding a solution to the problem helps the development of emotional and volitional qualities. By putting problematic issues before him, the future pedagogue is confronted with evidence that contradicts his existing knowledge and life experiences. As a result, he feels the need to work on himself, study independently. Modern education requires educators and pedagogues working in all types of educational institutions to be creative. It is necessary to pay special attention to solving problematic issues, analyzing problematic situations, as well as creating creative products of a pedagogical nature when organizing creative activities of a teacher. Improvement of the methodology of creative competence development of specialists working in pre-school educational organizations based on an integrative approach shows that it is useful and necessary for future specialists to show their creativity and creative abilities in any process. To develop the creative abilities of the growing young generation, to fully respond to the requirements of the new age, to approach any situation creatively, to perceive the world with new views and to form creative thinking and thinking in them requires creative competence in their professional activities from pedagogues and specialists working in pre-school educational organizations. Developing the creative competence of educators and specialists of pre-school education organization, whose role in raising a perfect person is incomparable, is primarily the responsibility of pedagogues of higher education institutions.

In order for future pedagogues to have the potential of creativity, it is necessary to pay attention to the following in their professional activities:

- creative approach to professional activity;
- show activity in creating new ideas;
- independent study of advanced pedagogical achievements and experiences;
- sharing ideas with colleagues about pedagogical achievements.

Each person's ability to develop and express himself is directly related to his creative ability. The quality of education in the pre-school education system is a description of the professional development of educators and employees, and it is recognized that it is determined by the creative ability and work activity of a specialist who successfully conducts professional activities in accordance with the requirements of economic development at the modern stage. Based on the systematic structure of creativity, we look at it not as an extremely intellectual-heuristic aspect of the individual, but as a differentiated education that values the individual.

Conclusion:

I recommend that future pedagogues-educators should be in constant search. Observing the educational experience of developed foreign countries, communicating directly with them, sharing experience, avoiding uniformity, and using new educational technologies in the course of training serve to effectively organize the pedagogical process. In conclusion, it can be said that creativity can be called striving for creativity, creative approach to life, constant critical review and analysis. Based on the modern dictionaries of psychology and pedagogy, it can be defined as the creativity of the educator, the level of knowledge in his thoughts, feelings, communication, special activity, creative approach. The creativity of the educator is his ability to search for various original ideas in strict, limited or loosely limited conditions. Every young pedagogue is a facilitator of the pedagogical process in the institution, and its good and interesting organization is a process that depends on the educator. Pedagogical approach training in a new way, creating of creative ideas, striving for innovation and thus can make students interested in training, enrich their minds with new knowledge, and increase their interest in studying and learning, is their greatest achievement.

REFERENCES:

1. Sh.M. Mirziyoyev "We will build our great future together with our brave and noble people" - Tashkent, Uzbekistan, 2017, 488 pages, page 2.

2. Sh.M. Mirziyoyev "We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level" - Tashkent, "Uzbekistan", 2017, page 592, page 10. ISSN: 2776-0995 Volume 4, Issue 2, Feb., 2023 111
3. SH.M.Mirziyoyev Decree No. PF-5198 on "Measures for radical improvement of preschool education system management" 30.09.2017, page 7-8.
4. Muslimov N.A. "Professional training of future vocational education teachers" / Monograph. - Tashkent.: Science, 2004, 360 pages, 12 pages.
5. Saidahmedov N. "Pedagogical skill and pedagogical technology". - Tashkent: "Science and Technology" - 2003, 340 pages, 14 pages.
6. R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonkulova, K.O. Matnazarova, M.K. Shirinov, S. Hafizov "General pedagogy" - Tashkent, "Fan va tekhnologiya" publishing house, 2018, 530 pages, 210 pages

Ta'lim samaradorligini oshirishda o'qituvchilarning kreativ qobiliyatlari

Abdug'aniyeva Shodiya

Termiz davlat pedagogika instituti, Psixologiya kafedrası, Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

shodiyaraximovna@gmail.com

telefon: +998942600775

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijodkorlikning mohiyati, pedagogik qobiliyatlarni rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, pedagoglarning ta'lim faoliyatiga ijodiy yondashishi hamda ijodiy o'qitishning metod va strategiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy omil, ijodkorlik, pedagoglar, ta'lim, ijodiy yondashuv, metod, strategiya, faoliyat, intellektual salohiyat.

Bugungi kunda dunyoning ilg'or davlatlari qatori respublikamizda ham ta'lim tizimini isloh qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Unda ana shunday zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni tarkibiy qayta qurish, ta'lim, fan, texnika va texnika, iqtisodiyot va madaniyatning zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini o'zgartirish va yangilash ko'zda tutilgan. Ta'lim muassasasining bir turi sifatida maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarni tarbiyalash, o'qitish, rivojlantirish va sog'lig'iga yaxshi yo'naltirish bilan bog'liq umumiy xususiyatlarga ega. Shu munosabat bilan ta'lim-

tarbiya olayotgan bolalarning yosh xususiyatlariga ko'ra maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyati boshqa ta'lim tashkilotlarida kechayotgan pedagogik jarayonlardan sezilarli darajada farq qiladi va bugungi kunda ta'limning ushbu turiga e'tibor qaratilmoqda. Muhtaram Prezident Sh. M.M.Mirziyoyev o'zining "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" asarida: "O'z xalqiga fidoyi, boshlagan ishni davom ettirishga qodir, har tomonlama yetuk rahbar. oldiga dolzarb vazifa – kelajak avlodni komil inson qilib tarbiyalash vazifasi turibdi". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Murojaatnomasida Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga "Farzand dunyoga kelgan paytdan boshlab, uning aqliy faolligi oshadi, unda axloqiy-estetik va jismoniy fazilatlar shakllanadi. Shu bois yaqin yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha bizning strategik maqsadimizdir. bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, kelgusi yil oxiriga qadar maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish 65 foizga, 2023 yil oxiriga qadar esa 75 foizga yetkazilishi kerak. Bundan tashqari, Prezident Sh.Mirziyoyev 2019-yil 19-oktabr kuni bo'lib o'tgan maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirishga bag'ishlangan yig'ilishda ta'kidlaganidek: "Biz qaysi sohani tanlamaylik, zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamay turib, hech qanday o'zgarishlarga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Shu nuqtai nazardan, kadrlar tayyorlash va millatning sog'lom genofondini shakllantirish, eng avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi" Kelajak avlodni doimo yangilanib boradigan jamiyat hayoti uchun shakllantirish va uni zamon talablariga muvofiq takomillashtirish jarayonlarida faol ishtirok etish qobiliyatini shakllantirish va bunda pedagoglar faoliyati, ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv katta ahamiyatga ega.

O'zbekistonda maqsad ta'lim tizimini tubdan isloh qilishda ta'lim-tarbiya jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali tashkil etish, ularni shaxsni rivojlantirish maqsadlari sari yo'naltirish, o'quvchilarning dunyoqarashi va qobiliyatini shakllantirish, va ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillikni uyg'otishga qaratilmoqda. Pedagogning serqirra faoliyati, uning ijodkorlik, fidoyilik, kreativ va kelajakni oldindan ko'ra olish qobiliyati, o'quvchilarni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan biridir. Pedagogik mahoratga ega pedagog – ta'lim-tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengib o'ta oladigan, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy olamini idrok eta oladigan, ularning his-tuyg'ularini his eta oladigan, ichki dunyosi nozik bola shaxsiga mohirona yondashadigan, ta'sirchan rahbar shaxsdir. Donolik va ijodiy jasoratga, ilmiy tahlilga, tasavvur va fantaziyaga, chuqur ilmiy tafakkurga ega. "Ijodkorlik" tushunchasi madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arbliklar uchun ijodkorlik odatda yangilik sanaladi. Ular ijod negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil tuyg'usi va erkinlik va kreativlik mavjudligiga e'tibor qaratadi.

Sharq xalqlari esa ijodkorlikni ezgulikning qayta tugʻilish jarayoni deb tushunadilar. Garchi gʻarbliklarning ijodkorlikka nisbatan qarashlari turlicha boʻlsa-da, har ikki madaniyat vakillari ham bu sifatni va uning egaligini yuksak qadrlaydilar. Ijodkorlik deb atash mumkin: ijodkorlikka intilish, hayotga ijodiy yondashish, oʻziga doimiy tanqidiy qarash va tahlil qilish. Zamonaviy psixologiya va pedagogika lugʻatlariga asoslanib, oʻqituvchining ijodiy qobiliyatini bilim darajasi, his-tuygʻulari, muloqot, maxsus faollik, ijodiy yondashuv sifatida belgilash mumkin. Ijodkorlik mavjud maʼlumotlarni takrorlash va cheksiz yangi modellarni yaratish uchun javobgardir. Taʼlim sohasiga qoʻyiladigan talablar qatorida taʼlim muassasalari mutaxassislarining kasbiy va ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Pedagogga qoʻyiladigan talab, eng avvalo, oʻz ustida tadqiqot olib borishi, oʻz ustida tinimsiz ishlashi, yangilikka intilishi kerak. Shuning uchun maktabgacha taʼlim tizimidagi eng muhim ehtiyoj taʼlim tashkiloti mutaxassislarining kasbiy etukligi, shuningdek, ijodiy qobiliyatidir. Taʼlim muassasalarining taʼlim faoliyati sifati taʼlim jarayonini rejalashtirish mazmuni, uni amalga oshirish, oʻquv rejalari, dasturlari, shuningdek, bolalarning olgan bilimlari, malaka va koʻnikmalari, mustaqil ravishda egallagan bilimlari bilan bogʻliq taʼlim natijalarining sifati bilan belgilanadi. Taʼlim muassasalarida har tomonlama barkamol, aqliy va maʼnaviy yetuk, jismonan va maʼnan sogʻlom bolalarni voyaga yetkazishning ahamiyati, mamlakatimiz taraqqiyoti yosh avlodga berilayotgan taʼlim-tarbiya sifati va mazmun-mohiyati bilan chambarchas bogʻliq. alohida ahamiyatga ega. Mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar yuksak maʼnaviyatli, insoniy fazilatlarni oʻzida mujassam etgan yetuk kadrlar sifatida faoliyat yuritish uchun zamin tayyorlamoqda. Ijod taʼlim jarayonini tashkil etish, ijodiy taʼlim jarayonini qurish, taʼlim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli usullar, bilim va koʻnikmalar muvozanatini rivojlantirishni oʻz ichiga oladi. Ijodkorlikning mohiyati shundan iboratki, aql-zakovat insonning aqliy salohiyati, ijodkorlik esa bu aqliy salohiyatdan maqsadli ravishda erkin foydalanish qobiliyatidir. Shaxsda ijodiy fazilatlarni shakllantirish jarayonining umumiy mohiyatini toʻliq anglash uchun avvalo “ijodkorlik” tushunchasining maʼnosini tushunib olish zarur. “Ijodkorlik” tushunchasini quyidagicha izohlash mumkin: Ijodkorlik (lot. “yaratish” – yaratmoq, “ijodkor” – yaratuvchi) shaxsning yangi gʻoyalarni ishlab chiqishga tayyorligini tavsiflovchi va mustaqil shaxs sifatida isteʼdodning bir qismi boʻlgan ijodiy qobiliyatdir. omil. Odatda pedagoglarning ijodkorlik qobiliyati pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy tadqiqot yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va oʻzaro ijodiy hamkorlikka erishish orqali taʼminlanadi, shakllanadi va bosqichma-bosqich takomillashtiriladi va rivojlanadi. Ijodiy faoliyatni tashkil etishda oʻqituvchi muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik xarakterdagi ijodiy mahsulotlar yaratishga eʼtibor berishi kerak. Muammoli masala va vaziyatlarni hal etishda

pedagogning muammoning yechimini topishga ijodiy yondashishi hissiy va irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yib, uning mavjud bilimlari va hayotiy tajribasiga zid bo'lgan dalillarga duch keladi. Natijada u o'z ustida ishlash, mustaqil o'rganish zarurligini his qiladi. Zamonaviy ta'lim barcha turdagi ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi pedagog va pedagoglardan ijodkorlikni talab etadi. O'qituvchining ijodiy faoliyatini tashkil etishda muammoli masalalarni hal etishga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga, shuningdek, pedagogik xususiyatga ega ijodiy mahsulotlarni yaratishga alohida e'tibor berish kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning ijodiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasining integral yondashuv asosida takomillashtirilishi bo'lajak mutaxassislar uchun har qanday jarayonda o'z ijodkorligi va ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishi foydali va zarur ekanligini ko'rsatmoqda. O'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi davr talablariga to'liq javob berish, har qanday vaziyatga ijodiy yondashish, dunyoni yangicha qarashlar bilan idrok etish va ularda ijodiy tafakkur va tafakkurni shakllantirish ularning kasbiy faoliyatida ijodiy malakani talab etadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ishlaydigan pedagoglar va mutaxassislarning faoliyati. Komil insonni voyaga yetkazishdagi o'rni beqiyos bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi va mutaxassislarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, eng avvalo, oliy ta'lim muassasalari pedagoglari zimmasiga tushadi.

Pedagoglar ijodkorlik salohiyatiga ega bo'lishlari uchun ularning kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- kasbiy faoliyatga ijodiy yondashish;
- yangi g'oyalar yaratishda faollik ko'rsatish;
- ilg'or pedagogik yutuqlar va tajribalarni mustaqil o'rganish;
- pedagogik yutuqlar haqida hamkasblar bilan fikr almashish.

Har bir shaxsning rivojlanishi, o'zini namoyon qila olishi bevosita uning ijodiy qobiliyatiga bog'liq. Maktabgacha ta'lim tizimidagi ta'lim sifati tarbiyachi va xodimlarning kasbiy malakasini oshirish tavsifi bo'lib, u o'z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshiruvchi mutaxassisning ijodiy qobiliyati va mehnat faoliyati bilan belgilanadi. zamonaviy bosqichda iqtisodiy rivojlanish talablari. Ijodkorlikning tizimli tuzilishiga asoslanib, biz unga shaxsning o'ta intellektual-evristik jihatida emas, balki shaxsni qadrlaydigan tabaqalashtirilgan ta'lim sifatida qaraymiz.

Bo'lajak pedagog-pedagoglar doimiy izlanishda bo'lishlarini tavsiya qilaman. Rivojlangan xorijiy davlatlarning ta'lim tajribasini kuzatish, ular bilan bevosita muloqot qilish, tajriba almashish, bir xillikka yo'l qo'ymaslik, o'qitish jarayonida

yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish pedagogik jarayonni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ijodkorlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, doimiy tanqidiy ko'zdan kechirish va tahlil qilish desa bo'ladi. Psixologiya va pedagogikaning zamonaviy lug'atlariga asoslanib, uni pedagogning ijodkorligi, uning fikrlash, his-tuyg'ulari, muloqotidagi bilim darajasi, alohida faolligi, ijodiy yondashuvi deb ta'riflash mumkin. Pedagogning ijodkorligi uning qattiq, cheklangan yoki erkin cheklangan sharoitlarda turli xil original g'oyalarni izlash qobiliyatidir. Har bir yosh pedagog muassasadagi pedagogik jarayonning yordamchisi bo'lib, uning yaxshi va qiziqarli tashkil etilishi tarbiyachiga bog'liq jarayondir. Pedagogik yondashuvni yangicha uslubda o'qitish, ijodiy g'oyalar yaratish, yangilikka intilish va shu orqali o'quvchilarni mashg'ulotlarga qiziqtirish, ongini yangi bilimlar bilan boyitish, o'qishga, o'qishga qiziqishini oshirish ularning eng katta yutug'idir.

Murakkab mavzularni o'zlashtirishda dars jarayonlarida birlamchi texnik mahsulotlar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanish bo'yicha mavjud muammolar va ularning yechimlari

Mavlyanova Guzal Abduxalilovna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi boshlang'ich ta'lim metodisti
guzalmavlyanova27@gmail.com

Annotatsiya: Murakkab fanlarni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanish bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqola mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun potentsial yechimlarni taklif qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: asosiy texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlari, murakkab fanlar, fanlararo aloqalar, xavfsizlik masalalari.

KIRISH

To'xtovsiz rivojlanib borayotgan ta'lim sharoitida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan unumli foydalanish, ayniqsa, murakkab mavzular bo'yicha o'quv jarayonini kuchaytirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Ushbu vositalar va manbalar talabalarga amaliy tajribalar, vizual tasvirlar va amaliy qo'llanmalar bilan ta'minlaydi, bu ularning tushunish va ishtirokini chuqurlashtiradi. Biroq, bir qator muammolar ushbu resurslardan sinfxonalarda optimal foydalanishga to'sqinlik qiladi.

Ushbu maqola murakkab mavzularni o'rganish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanish uchun mavjud muammolarni o'rganish va potentsial yechimlarni taklif qilishga qaratilgan. Ushbu muammolarni hal qilish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning o'sishi va yutuqlarini qo'llab-quvvatlovchi dinamik va boyituvchi o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Aniqlangan muammolar turli jihatlarni o'z ichiga oladi, jumladan cheklangan fanlararo aloqalar, xavfsizlik muammolari, cheklangan resurslar va

moliyalashtirish, texnologik muammolarning har biri texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan maksimal darajada foydalanish uchun yengib o'tish kerak bo'lgan noyob to'siqlarni keltirib chiqaradi.

Ushbu taklif etilgan yechimlarni hayotga tatbiq etishxh orqali o'qituvchilar mavjud qiyinchiliklarni yengib o'tishlari va birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlarining barcha imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Ushbu maqolaning keyingi bo'limlarida har bir muammo va yechimlar batafsil ko'rib chiqiladi, o'qituvchilarga o'qitish amaliyotini yaxshilash uchun amaliy tushunchalar va tavsiyalar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ta'limda texnik vositalar va ko'rgazmali qurollardan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar uzoq tarixga ega. Dastlabki tadqiqotlar murakkab tushunchalarni soddalashtirishda ularning rolini aniqladi (Bruner, 1966). Keyingi ishlar audiovizual vositalarning ta'lim natijalariga ta'sirini tahlil qildi (Klark, 1983; Kozma, 1991). Eng so'nggi adabiyotlarda texnologik pedagogik ma'lumot va vositalarning samarali integratsiyasi tekshiriladi (Mishra & Koehler, 2006; Keengwe & Onchwari, 2009). Murakkab fanlarni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanish bo'yicha mavjud muammolarni o'rganish va yechimini taklif qilish maqsadida tegishli adabiyotlar atroflicha o'rganildi. Turli akademik ma'lumotlar bazalari, ilmiy jurnallar va o'quv nashrlari "texnik vositalar", "ko'rgazmali qurollar", "laboratoriya jihozlari", "murakkab mavzular", "ta'lim", "o'rganish" kabi kalit so'zlar yordamida qidirildi.

Adabiyotlar tahlili ushbu sohadagi muammolar va potentsial yechimlarga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar, ilmiy maqolalar va maqolalarni aniqladi. Topilmalar fanlararo aloqalar, xavfsizlik muammolari, cheklangan resurslar va moliyalashtirish, texnologik muammolar, o'qituvchilar ishonchi va qo'llab-quvvatlashi, o'quv dasturlari cheklovlari va vaqt cheklovlari, kirish va tenglik va baholashni moslashtirish kabi bir nechta asosiy mavzularga bo'lingan.

Ushbu maqolada qo'llaniladigan metodologiya nuqtai nazaridan, sifatli tadqiqot yondashuvi qabul qilindi. Adabiyotlarni tahlil qilish ma'lumotlarni to'plashning asosiy usuli bo'lib xizmat qildi. Tanlangan adabiyot manbalari tanqidiy ko'rib chiqildi va mavjud muammolar va potentsial yechimlar to'g'risida har tomonlama tushuncha hosil qilish uchun asosiy topilmalar, tendentsiyalar va tavsiyalar sintez qilindi. Tahlil shuningdek, adabiyotdagi umumiy mavzular va naqshlarni, shuningdek, qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladigan har qanday bo'shliqlar yoki hududlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Tegishli adabiyotlarni tanlash mezonlari mavzuga moslik, yaqinda nashr etilgan sanalar va o'qituvchilar uchun amaliy natijalar va tavsiyalarga e'tiborni o'z ichiga oladi.

Adabiyot tahlilidan to'plangan ma'lumotlar ushbu maqolada keltirilgan taklif qilingan echimlar uchun asos bo'ldi. Ushbu yechimlar aniqlangan muammolarni hal qilish uchun sinchkovlik bilan tanlab olindi va ularning turli ta'lim sharoitlarida qo'llanilishi va talabalarning ta'lim natijalariga potentsial ta'sirini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Ushbu maqolada sohaga oid mavjud adabiyotlarning sintezi va tahlili berilganligini tan olish kerak. Tegishli

manbalarning keng doirasini kiritishga harakat qilingan bo'lsa-da, ba'zi tadqiqotlar yoki istiqbollar beixtiyor e'tibordan chetda qolgan bo'lishi mumkin.

MUHOKAMA

Murakkab fanlarni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan unumli foydalanish o'quvchilarga ta'lim-tarbiya jarayonini qiziqarli va chuqur qamrab olish uchun zarurdir. Ushbu maqolada olib borilgan adabiyotlarni tahlil qilish natijasida bir nechta asosiy muammolar va ularning tegishli echimlari aniqlandi. Ushbu munozaralar bo'limida biz ushbu muammolar va yechimlarni chuqurroq o'rganamiz, ularning ahamiyati va talabalarning ta'lim natijalariga ta'sirini ko'rsatamiz.

Belgilangan asosiy muammolardan biri cheklangan fanlararo aloqalardir. Murakkab mavzular ko'pincha ularning nozik tomonlarini to'liq tushunish uchun fanlararo yondashuvni talab qiladi. Birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qo'llanmalar va laboratoriya jihozlarini turli fanlar bo'yicha birlashtirib, o'qituvchilar o'quvchilarga mazmunli aloqa o'rnatishga va bu resurslarning ahamiyatini kengroq kontekstda ko'rishga yordam beradi. Ushbu integratsiyaga o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikda rejalashtirish, o'quv loyihalari va umumiy resurslar orqali erishish mumkin.

Texnik vositalar va ko'rgazmali qurollarni o'quv jarayoniga kiritishda pedagoglar duch keladigan yana bir to'siq – texnologik muammolar. Buni bartaraf etish uchun maktablar texnologik infratuzilmaga sarmoya kiritishi va o'qituvchilarga raqamli vositalardan samarali foydalanishlari uchun munosib yordam ko'rsatishi kerak. Kasbiy rivojlanish dasturlari o'qituvchilarning texnologik ko'nikmalari va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirib, ularga ta'lim tajribasini oshirish uchun raqamli resurslardan foydalanish imkonini beradi.

Texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchining ishonchi va yordami juda muhimdir. Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari, murabbiylik dasturlari va qo'llab-quvvatlovchi maktab madaniyati o'qituvchilarni kuchaytirishi va bu resurslardan foydalanishga bo'lgan ishonchini oshirishi mumkin. Amaliyot hamjamiyatlarini yaratish va doimiy yordam ko'rsatish o'qituvchilarga o'z tajribalarini rivojlantirishga va ilg'or tajribalarni almashishga yordam beradi, bu esa ta'lim strategiyalarini yaxshilashga olib keladi.

Imkoniyat va tenglik muammolari o'quvchilarning texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlari bilan shug'ullanish qobiliyatida nomutanosiblikni keltirib chiqarishi mumkin. Raqamli va masofaviy o'qitish imkoniyatlari virtual simulyatsiyalar, onlayn resurslar va laboratoriya jihozlariga masofadan kirishni ta'minlash orqali bu bo'shliqni bartaraf etishga yordam beradi. Mahalliy hamjamiyatlarda va sanoat korxonalari bilan hamkorlik qilish, shuningdek, qo'shimcha resurslar va men bilan ishlash imkoniyatlarini taqdim etish orqali o'quvchilarning teng huquqli foydalanishga hissa qo'shishi mumkin.

Madaniy sezgirlik texnik vositalar va ko'rgazmali vositalardan foydalanishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan yana bir muhim jihatdir. Madaniy ahamiyatga ega bo'lgan mazmun va misollarni o'quv jarayoniga kiritish o'quvchilarning faolligini va tegishlilik hissini oshirishi mumkin. O'qituvchilar turli nuqtai nazarlarni

o'zlashtirib olishlari va bu manbalar turli madaniyatlarga ega bo'lgan talabalar bilan rezonanslashishini ta'minlashlari juda muhimdir .

NATIJALAR

Murakkab mavzularni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan unumli foydalanish bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlili chuqur xulosalar berdi. Natijalar asosiy muammolar va ularning tegishli yechimlarini ta'kidlab, o'qituvchilar va o'quvchilarning o'rganish tajribasini oshirish bilan shug'ullanuvchi manfaatdor tomonlar uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

1-muammo: Fanlararo aloqalar (integratsiya)

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, fanlararo aloqalar murakkab mavzularni o'rganishda texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan foydalanishda qiyinchilik tug'diradi. Biroq, o'qituvchilar o'rtasida o'zaro o'quv integratsiyasi, hamkorlikda rejalashtirish va umumiy resurslar kabi yechimlar turli fan sohalari o'rtasida aloqa o'rnatishga yordam beradi. Ushbu integratsiya talabalarga ushbu vositalar va resurslarning dolzarbligini kengroq kontekstda ko'rish imkonini beradi va murakkab mavzularni yaxlit tushunishga yordam beradi.

2-muammo: Xavfsizlik masalalari

Amaliy faoliyat davomida o'quvchilar xavfsizligini ta'minlash juda muhimdir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xavfsizlik muammolari laboratoriya jihozlari va texnik vositalardan samarali foydalanishga to'sqinlik qilishi mumkin. Biroq, xavfsizlik bo'yicha treninglar o'tkazish, aniq tushunchalar berish va xavfsizlik uskunolari mavjudligini ta'minlash samarali yechimlardir. O'quvchilar xavfsizligini birinchi o'ringa qo'yib, o'qituvchilar faol ishtirok etish va izlanishni rag'batlantiradigan xavfsiz o'quv muhitini yaratadilar.

3-muammo: Cheklangan resurslar va moliyalashtirish

Cheklangan resurslar va mablag'lar texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan optimal foydalanishga to'sqinlik qilishi mumkin. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, resurslarni taqsimlash va mahalliy hamjamiyatlar, sanoat va tashkilotlar bilan hamkorlik bu muammoni yengillashtirishi mumkin. Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar barcha uchun teng huquqli foydalanishni ta'minlaydigan kengroq manbalar, moliyalashtirish imkoniyatlari va murabbiylikdan foydalanishni ta'minlaydi.

4-masala: Texnologik muammolar

Raqamli vositalar va resurslarning integratsiyasi o'qituvchilar uchun texnologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, texnologik infratuzilmaga sarmoya kiritish va o'qituvchilarni yetarli darajada qo'llab-quvvatlash bu to'siqni bartaraf etishi mumkin. O'qituvchilarning texnologik ko'nikmalari va ishonchini oshiruvchi kasbiy rivojlanish dasturlari ularga boyitilgan ta'lim tajribasi uchun raqamli resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Adabiyotlarni tahlil qilish natijalari murakkab fanlarni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanish uchun mavjud muammolar va ularning yechimlari haqida har

tomonlama tushuncha beradi. Maqolada taklif qilingan tavsiyalar va strategiyalar natija uchun asos bo'lib xizmat qiladi va u o'quvchilarning ta'lim natijalarini oshirish va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilgan yechim va tavsiyalarni hayotga tatbiq etish orqali pedagoglar mavjud muammolarni bartaraf etib, murakkab fanlarni o'qitish jarayonida birlamchi texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlaridan samarali foydalanishni kuchaytirishlari mumkin. Ushbu manbalar o'quvchilarning faolligini oshirish, chuqurroq tushunish va ta'lim natijalarini yaxshilash imkoniyatiga ega. O'qituvchilar, siyosatchilar va manfaatdor tomonlar hamkorlik qilishlari va barcha talabalar uchun inklyuziv va boyituvchi ta'lim tajribasini yaratish uchun ushbu resurslarni birlashtirish va qo'llab-quvvatlashga ustuvor ahamiyat berishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adams, R. (2018). Enhancing Interdisciplinary Connections in Education: A Conceptual Framework. *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*, 7(1), 1-12.
2. Johnson, L., Adams, S., & Cummins, M. (2012). *Transforming Education: The Power of Technology Infused Learning* (2nd ed.). International Society for Technology in Education.
3. Kirschner, P. A., & Selinger, M. (2019). The Importance of Being Modular and Specific: A Review of the Research on Instructional Principles in Computer-Based Simulations. *Education and Information Technologies*, 24(3), 2021-2046.
4. Moore, M., & Kearsley, G. (2011). *Distance Education: A Systems View of Online Learning* (3rd ed.). Wadsworth.
5. National Research Council. (2012). *A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas*. The National Academies Press.
6. Pugliese, L., & Marchini, C. (2020). Laboratory Activities for Science Education in the Digital Era. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 15(3), 144-160.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARI EKOLOGIK KOMPETENTLIGINING MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHNING KONSEPTUAL MODELI

Tilavova Sayora Bekmuratovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"

kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligining mazmunini takomillashtirishning konseptual modeli taklif etilgan. Model metodatsionlik,

integrativlik, interdisiplinarlik, tadqiqotchilik kabi tamoyillar asosida qurilgan. Modelning tarkibiy qismlari, ularning o‘zaro aloqadorligi va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan. Modelning qo‘llanilishi boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilari ekologik kompetentligining rivojlanishiga xizmat qilishi ko‘rsatib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: *ekologik kompetentlik, STEAM yondashuvi, integrativ ta‘lim, ekologik ta‘lim, boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisi.*

Kirish. Bugungi kunda global miqyosdagi ekologik muammolar – iqlim o‘zgarishi, biosfera tanazzuli, atmosfera ifloslanishi, suv havzalari ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, yer resurslaridan noto‘g‘ri foydalanish kabi dolzarb masalalar inson faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, ta‘lim sohasida ham o‘z aksini topmoqda. Shu bois, zamonaviy ta‘lim tizimida ekologik yo‘nalishlarni kuchaytirish, o‘qituvchilarda ekologik kompetentlikni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Tadqiqot ishimizga oid *adabiyotlar tahlili* ma‘lum bo‘ldiki bo‘lajak boshlang‘ich o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari doirasida ekologik ta‘limning integratsiyasida sezilarli bo‘shliqni ochib beradi. Oldingi tadqiqotlar talabalarning faolligini oshirish va murakkab tushunchalarni tushunishda STEAM yondashuvining samaradorligini ta‘kidlaydi. Biroq, bo‘lajak o‘qituvchilar o‘rtasida ekologik kompetentlikni rivojlantirishda uni qo‘llashga qaratilgan tadqiqotlarning kamligi mavjud. Adabiyotda aniqlangan asosiy mavzular orasida fanlararo o‘qitish strategiyasiga ehtiyoj, tajribaviy ta‘limning roli va ekologik ta‘limda texnologiya va san‘atning integratsiyasi kiradi.

O‘qituvchilarning ekologik kompetentligini rivojlantirish boshlang‘ich ta‘lim bosqichidan boshlanishi kerak. Chunki boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarda dastlabki ekologik bilim va ko‘nikmalarni tarkib toptiradi. Bunda boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilari asosiy rol o‘ynaydi, ularda ekologik bilim, ko‘nikma va sifatlar yetarli bo‘lishi shart [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarini birlashtirgan aralash usulli yondashuv qo‘llaniladi. Ma‘lumot yig‘ish STEAM

asosidagi ekologik ta'lim dasturida ishtirok etadigan boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining so'rovlari, intervyulari va sinf kuzatuvlarini o'z ichiga oladi. Miqdoriy komponent ekologik kompetentligdagi o'zgarishlarni o'lchash uchun aralashuvdan oldingi va keyingi baholarni o'z ichiga oladi. Sifatli komponent ishtirokchilarning tajribalari va idroklari haqida chuqurroq ma'lumot olish uchun intervyu transkriptlari va kuzatuv yozuvlarini rejali tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishning asosiy yondashuvlaridan biri STEAM yondashuvidir. STEAM yondashuvida fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art) va matematika (Mathematics) fanlarining integratsiyasi asosida ta'lim beriladi. Bu yondashuv ekologik muammolarni yechish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi [3].

STEAM yondashuvida ekologik kompetentlik muammosini yechish uchun fanlardagi bilimlarni integratsiyalash, interdissiplinar yondashish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega [3]. Shuningdek, bu yondashuv boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida ekologik ongi va madaniyatni shakllantirish imkoniyatini yaratadi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, maqolada STEAM yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligining mazmunini takomillashtirishning konseptual modeli taklif etiladi.

Modeldagi tarkibiy komponentlar <i>(Taklif etilgan konseptual modelda quyidagi tarkibiy komponentlar ajratilgan)</i>	
Maqsad va vazifalar.	Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarda ekologik kompetentlikni shakllantirish.
	Ularni ekologik ongli va mas'uliyatli yondashuvga o'rgatish.

	Ekologik muammolarni hal etish yo‘llarini izlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.
Tamoyillar.	Metadatsionlik - bilimlar va amaliyotlarni birlashtirish.
	Integrativlik - fanlararo integratsiya.
	Interdissiplinarlik - ekologik muammolarni yechishda kompleks yondashuv.
	Tadqiqotchilik - muammoli vaziyatlarni aniqlash va yechish.
Tarkibiy komponentlar.	Ekologik bilim va dunyoqarash komponentlari.
	Ekologik axloq va madaniyat komponentlari.
	Ekologik amaliy faoliyat komponentlari.
	Ekologik tanqidiy va ijodiy fikrlash komponentlari.
Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar:	O‘quv jarayoniga ekologik yo‘nalishlarni integratsiyalash.
	Interfaol va faollashtiruvchi o‘qitish usullaridan foydalanish.
	STEAM loyihalarini amalga oshirish uchun sharoit yaratish.
	O‘qituvchilarni ekologik kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha o‘qitish.

Modeldagi komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritadi. Bunda ekologik bilimlar asosida ekologik axloq va madaniyat, ekologik amaliy faoliyat, shuningdek, ekologik muammolarni hal etishda tadqiqotchilik va ijodkorlik ko‘nikmari shakllanadi. Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar esa ushbu

jarayonlarni samarali tashkil etish, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini rivojlanishiga xizmat qiladi.

Modeldagi komponentlar STEAM yondashuvi tamoyillari asosida amalga oshiriladi:

- Metadatsionlik - ekologik bilimlar va amaliyotlarni integratsiyalash;
- Integrativlik - turli fanlardagi bilimlarni bog'lash;
- Interdissiplinarlik - ekologik muammolarni yechishda fanlararo aloqadorlikka asoslanish;
- Tadqiqotchilik - muammoli vaziyatlarni aniqlash va yechish.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, STEAM-ga asoslangan aralashuvdan so'ng xizmatga tayyorgarlik ko'rayotgan o'qituvchilarning ekologik kompetentligida sezilarli yaxshilanish kuzatilgan. Miqdoriy ma'lumotlar ekologik muammolarga oid bilim, munosabat va o'z-o'zini samaradorlikda katta o'sishni ko'rsatmoqda. Sifatli topilmalar ishtirokchilarning STEAM yondashuvining fanlararo va amaliy xususiyatlarini yuqori baholaganini ta'kidlaydi. O'qituvchilar atrof-muhit tushunchalarini kelajakdagi darslariga kiritishga bo'lgan ishonchni oshirdilar va ekologik muammolarni hal qilishda ilmiy, texnologik va badiiy nuqtai nazarlarning o'zaro bog'liqligini chuqurroq angladilar.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik malakasini oshirishda STEAM yondashuvining samaradorligini ta'kidlaydi. Fanlararo, tajribaviy va ijodiy ta'lim strategiyalarining integratsiyasi ekologik muammolarni yaxlit tushunishga yordam beradi. Natijalar asosida quyidagi **takliflar** ilgari suriladi:

- bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni o'qitish dasturlari o'qituvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni berish uchun steam asosidagi ekologik ta'lim modullarini takomillashtirish.

- o'qituvchilarning malaka oshirish kurslarida o'qitish amaliyotini yangilash va STEAM-ga asoslangan yondashuvlarni birlashtirish uchun doimiy malaka oshirish imkoniyatlari taqdim etilish.

- o'qituvchilar, ekolog olimlar, texnologlar va rassomlar o'rtasida boy, fanlararo ta'lim tajribalarini hamkorlikni oshirish.

- ekologik kompetentlikning muhimligini ta'kidlaydigan va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarida STEAM yondashuvlarining integratsiyasini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, ushbu model bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. U o'qituvchilarning ekologik ongi va madaniyatini yuksaltirish, hamda ekologik muammolarni yechish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Boshlang'ich o'qituvchilarni tayyorlashda STEAM asosida ekologik ta'limni joriy etish kelajakdagi o'qituvchilarning ekologik kompetentligini sezilarli darajada oshirib, ekologik savodli va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.

9. Yuldashovich K. A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.

10. Arshanskiy, Ye.Ya. STEAM-obrazovanie: ot modeli k prakticheskoy realizatsii / Ye.Ya. Arshanskiy, N.S. Sologub // Adukasыya i vxavanne. – 2020. – № 9. – S. 22–30.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING EKOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA STEAM YONDASHUVLARINING AFZALLIKLARI

Mustarova Dildora Eshmamatovna

***Surxondaryo viloyati Sho'rchi tumani MMTBga qarashli 48-maktabning
Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi.***

Annotatsiya: ushbu maqola boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini STEAM ta'limi prinsiplari asosida oshirishni takomillashtirish bilan bog'liq. Maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik bilim va

tushunchalarini rivojlantirish uchun STEAM (Ilm, Texnologiya, Inzheneriya, San'at, va Matematika) ta'limining qanday qo'llanilishi va qanday ta'sir qilishi kerakligini tahlil qilindi. Kirish bo'limida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligining muhimligi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, ekologik kompetentlik, STEAM ta'limi, takomillashtirish, tahlil, tadqiqot metodologiyasi, natijalar, takliflar.

Kirish. Bugungi kunda ekologik muammolar global darajada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda va bu masala ta'lim tizimining ham e'tiboridan chetda qolmaydi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'z o'quvchilariga atrof-muhitga nisbatan to'g'ri munosabatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini oshirish ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biridir. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini ekologik kompetensiya bilan jihozlash ongli qarorlar qabul qila oladigan va barqaror rivojlanishga hissa qo'shadigan mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun juda muhimdir. STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) yondashuvlari ushbu fanlarni tajribaviy va yaxlit tarzda integratsiyalash orqali o'qituvchilarning ekologik kompetensiyasini oshirishi mumkin bo'lgan istiqbolli pedagogik asoslar sifatida paydo bo'ldi.

STEAM ta'limi zamonaviy ta'limda innovatsion yondashuv sifatida qaraladi va fanlararo integratsiyani ta'minlash orqali o'quvchilarning kompleks bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv orqali ekologik bilimlarni ham o'quvchilarga yetkazish mumkin, chunki STEAM ta'limi muammolarni hal etishga va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'limi ekologik muammolarni o'rganish va hal etishda samarali vosita sifatida foydalanilishi mumkin. Bir qator tadqiqotlar STEAM yondashuvining o'quvchilarning ekologik ongini oshirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Masalan, Barak (2012) va Martinez (2018) tadqiqotlari STEAM ta'limining ekologik kompetentlikni oshirishdagi muvaffaqiyatlarini ko'rsatadi. Bu yondashuv fanlararo bog'liqlik va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish orqali ekologik ta'limni kuchaytiradi. Adabiyotlar tahlili boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini yaxshilash uchun steam metodologiyasining samaradorligini tasdiqlaydi. Jumladan, L.V.Moiseeva, Yu.G.Nikitina⁵⁰ boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik kompetensiyasini shakllantirish, ishida o'qituvchilarning ekologik kompetensiyasini shakllantirish uchun boshlang'ich sinflarda steam

⁵⁰ Л.В.Моисеева, Ю.Г.Никитина Формирование экологической компетентности младших школьников. Педагогическое образование в России. 2011. № 2. С. 203-210

Tadqiqot metodologiyasi sifatida aralash (miqdoriy va sifatli) yondashuvdan foydalanildi. Miqdoriy ma'lumotlar anketa va testlar orqali to'plandi, sifatli ma'lumotlar esa intervyu va kuzatishlar orqali yig'ildi. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari va pedagogika institutlari talabalari tanlab olindi. Tadqiqot davomida ishtirokchilarning ekologik kompetentligini baholash uchun maxsus o'quv dasturlari va treninglar o'tkazildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuviga asoslangan ekologik ta'lim dasturlari boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini sezilarli darajada oshiradi. Miqdoriy ma'lumotlar ekologik muammolar bilan bog'liq bilim, munosabat va o'z-o'zini samaradorlikning sezilarli o'sishini ko'rsatdi. Sifatli topilmalar ishtirokchilarning STEAM yondashuvining fanlararo va amaliy tabiatini qadrlashlarini ta'kidlaydi. O'qituvchilar atrof-muhit tushunchalarini kelajakdagi sinflariga qo'shishga bo'lgan ishonchni oshirdi va ekologik muammolarni hal qilishda ilmiy, texnologik va badiiy istiqbollarning o'zaro bog'liqligini chuqurroq angladilar.

Maqola natijalariga ko'ra, STEAM yondashuvi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali o'qituvchilar ekologik bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu esa ularning o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berishiga yordam beradi. Tadqiqot ishtirokchilari STEAM yondashuvining amaliy va fanlararo tabiatini yuqori baholadilar va bu yondashuvning ekologik ta'limda qo'llanilishi muhim ekanligini ta'kidladilar.

Takliflar, ta'lim muassasalari ekologik ta'limni kuchaytirish maqsadida STEAM yondashuviga asoslangan dasturlarni kengroq joriy etishlari kerak. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini oshirish uchun maxsus malaka oshirish kurslari tashkil etilishi lozim. O'quv jarayonida amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning ekologik muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur.

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvlari boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini rivojlantirish uchun transformatsion paradigmani taklif qiladi. Fanlararo ta'lim, amaliy tajriba va hamkorlikdagi sa'y-harakatlarni o'zlashtirib, o'qituvchilar o'z o'quvchilarida atrof-muhitga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otishi va ularni sayyoramizning mas'uliyatli boshqaruvchilari bo'lish uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931-son Qarori.

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.
14. Yuldashovich K. A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – S. 01-05.
15. Arshanskiy, Ye.Ya. STEAM-obrazovanie: ot modeli k prakticheskoy realizatsii / Ye.Ya. Arshanskiy, N.S. Sologub // Adukasyya i vxavanne. – 2020. – № 9. – S. 22–30.

ИГРЫ, СБЛИЖАЮЩИЕ МАЛЫШЕЙ ДРУГ С ДРУГОМ И С ВОСПИТАТЕЛЕМ.

Мирзорахимов Ойбек Кахрамонович, Старший преподаватель
кафедры теории начального образования Чирчикского государственного
педагогического университета

Аннотация. В статье дана информация о роли игры в жизни ребенка. О перемены жизни ребёнка с поступлением в детский сад, более строгим распорядка дня, незнакомые взрослые и дети, непривычные требования. Разлуки с мамой и тревожность малыша при нахождении в детском саду о непривычки. И о главной задачей воспитателя, позабавить ребят, развеселить их, поскорее отвлечь от всего, что омрачает их пребывание среди незнакомых людей. Это можно с помощью совместных подвижных игр.

Ключевые слова. Игра, воспитатель, ребёнок, садик, отношения, разлука, мама, желания, жизнь, совместно, надежда, уютный интерьер, отвлечь, хороводы, игры-забавы, движения, действия, веселье, увлеченность, характер, интересно, доверие, послушание.

С поступлением в детский сад в жизни ребёнка происходят большие перемены, которые далеко не всегда бывают радостными и желанными для

него. В детском саду все не так, как дома: более строгий распорядок дня, незнакомые взрослые и дети, и даже тревожность. Такой неблагоприятный эмоциональный фон отрицательно сказывается на первых впечатлениях ребенка о детском саде, затрудняет привыкание к нему. Многие дети сопротивляются подобным переменам в жизни, не хотят приходить в группу.

Как облегчить детям привыкание к новым условиям жизни? Самое лучшее, что может предпринять воспитатель, – позабавить ребят, развеселить их, поскорее отвлечь от всего, что омрачает их пребывание среди незнакомых людей. Сделать это можно с помощью совместных подвижных игр.

Многие считают, что если в первое время предоставлять ребенку больше свободы, он быстрее привыкнет к новым условиям, так как они приближены к домашним. Поэтому нередко при подготовке к приёму новых детей все усилия педагогов сосредоточены главным образом на создании уютного интерьера и подборе достаточного количества привлекательных игрушек. Большие надежды возлагаются при этом на то, что игрушки будут радовать детей, помогут занять и организовать их. Однако очень часто вместо радости игрушки приносят малышам огорчения и слезы. Многие дети отбирают их друг у друга, дерутся из-за них, вырывают из рук. Уговоры и объяснения взрослого, что игрушки общие, что им надо пользоваться сообща или по очереди, обычно не помогают, так как вступают в явное противоречие с привычным для детей опытом игры у себя дома, где они являются полновластными обладателями всех игрушек. Отсутствие у ребенка опыта игрового общения и совместной игры со сверстником приводит к тому, что в другом ребенке он видит главным образом претендента на привлекательную игрушку, а не интересного партнера. Вот почему с первых дней посещения детского сада неоценимое значение для жизнерадостного настроения малышей и их хорошего отношения друг к другу имеют совместные игры. Они помогут воспитателю сблизить детей, объединить их общей, интересной для всех деятельностью. Регулярное

проведение подобных совместных игр не только обогатит малышей впечатлениями, но даст им новый социальный опыт, который так важен для развития личности ребенка.

Предлагаемые игры строятся на отношениях игрового партнерства при добровольном участии каждого ребенка в том, что принято всеми. Соперничество друг с другом недопустимо. Содержание и правила игр исключают поводы для конфликтов и взаимного отталкивания. По своему характеру это игры-забавы, хороводы. Они созданы по образцу народных игр и несут в себе элементы фольклора и народной культуры. Такие игры удовлетворяют потребность малышей в движении, в общении и в образном поэтическом слове. Сочетание движений со словом помогает ребенку осознать содержание игры, что в свою очередь, облегчает выполнение действий. Воспитателю эти игры помогут завоевать симпатии детей, их доверие и разумное послушание. Ведь они делают ребенка открытым для общения. Такая открытость создает важные предпосылки для формирования личности ребенка и является его основой. Игры предлагаются в порядке возрастания требований к поведению ребенка в группе. Первыми и самыми простыми являются те забавы и хороводы, в которых воспитанники действуют одновременно и одинаково.

Игры-забавы и хороводы имеют своеобразный характер действий. В играх-забавах все движения знакомы детям из повседневного опыта (бег, ходьба, прыжки и пр.). Новым является лишь переход от одного движения к другому. Подражание взрослому облегчает такие переходы. Постепенно, при неоднократном проведении игры дети начинают выполнять движения самостоятельно, подражая друг другу. Ни в коем случае нельзя превращать игру-забаву в упражнение по отработке последовательности движений. Повторное участие в игре обеспечивает ребенку возможность естественно, без специальной тренировки овладеть необходимыми движениями.

Хороводные игры отличаются от забав необычностью движений: они пластичны, выразительны, подчинены ритму текста и сопровождающей его

мелодии. Движения как бы драматизируют содержание игры. Все это будит воображение детей, развивает музыкальные способности и художественный вкус. Яркое и выразительное ведение хоровода становится своеобразной формой эстетической воспитания. Одним из главных условий проведения всех предлагаемых игр является добровольность участия детей. Не беда, если не все сразу включатся в игру. Можно начинать ее и с небольшой группой желающих, которые откликнулись на приглашение воспитателя.

Игра « Времена года»

Воспитатель – В гостях, у какого времени года мы побывали? (**У зимы**). А теперь перенесёмся в следующее время года.

Тает снежок,

Ожил лужок,

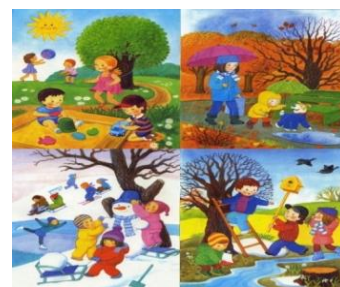
День прибывает,

Когда это бывает? (**Весной**).

Я раскрываю почки, в зелёные листочки

Деревья одеваю, посевы поливаю,

Движения полна,зовут меня... (**Весна**).

Воспитатель: - Ребята, назовите весенние месяцы. (Март, апрель, май).

- А теперь подберите картинки, которые подходят к весне? (Дети подбирают картинки – символы, объясняют свой выбор и вставляют в окошечки соответствующие картинки).

Приметы: больше светит солнце, на деревьях появляются почки, листочки, трава, первые цветы (подснежники), тает снег, прилетают птицы, идут дожди, люди надевают куртки и плащи.

- Как вы думаете, в какое время года мы теперь попадаем? За весной следует...(лето).

Ярко солнце светит

В воздухе тепло.

И куда не глянешь

Все кругом светло.

- Ребята, назовите летние месяцы. (Июнь, июль, август).

- А теперь подберите картинки, что бывает летом?

(Дети подбирают картинки – символы, объясняют свой выбор и вставляют в окошечки соответствующие картинки).

Приметы: солнце ярко светит, деревья зеленые, летают насекомые, расцветают цветы. Растут грибы, ягоды, можно купаться, загорать и т..

Лето – это праздник красок. Лето – это солнце, речка, пляж, ягоды, грибы, фрукты, пение птиц, жужжание пчёл.. А что ещё? (Ответы учащихся).

Задание: исключить лишнее слово.

1.Ромашка, василёк, подснежник, колокольчик.

2.Цветение, радуга, купание, ледоход.

3.Коньки, скакалка, теннис, бадминтон.

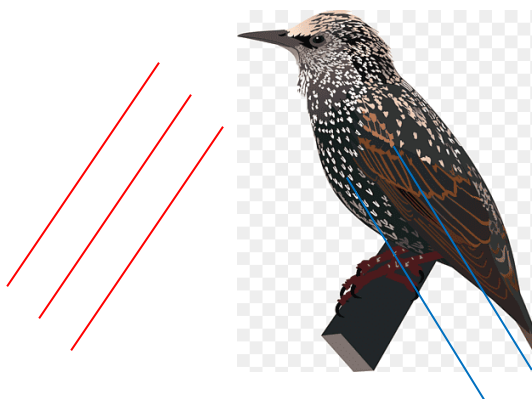
«Сколько и какие?»

Цель: закреплять знания детей о графическом виде букв.

Педагог обращается к детям:

- Воробей и скворец решили научиться читать, но не знали, как это сделать. Взяли они сухие прутики и начали составлять буквы. У воробья было три прутика, а у скворца – два. Сколько букв и какие получились у птиц?

Группа делится на две команды. Команда «воробьев» составляет буквы из трех палочек (А, П, Н, Ч, И, К,С), команда «скворцов» - из двух (Г, Т, Х, Л, У). Побеждает команда, которая быстро и правильно составит все возможные буквы.

А П Н

Г Т Х

В каждой игре необходимо опираться на то, что ребенок уже умеет и что он любит делать сам. Педагогу важно знать и понимать, что умеют и любят делать его воспитанники независимо от их возраста, и на этой основе вводить новые действия и новые задачи. Кроме того, на каждом возрастном этапе между детьми существуют значительные индивидуальные различия, их тоже необходимо учитывать при проведении игр.

Игра «Сказочные плоды»

Цель: развитие фонематического слуха, речевого внимания, речевого слуха и дикции детей.

Послушай, какие плоды растут в сказочном королевстве. Объясни – из каких знакомых слов составлены их названия.

Огурбузы – огурцы и арбузы

Помидыни – помидоры и дыни

Баклачок – баклажан и кабачок

укрушка – укроп и петрушка

грумидоры – груши и помидоры

чеслук – чеснок и лук

слижовник – слива и крыжовник

моркофель – морковь и картофель

вишбрикос – вишня и абрикос.

Таким образом, разные дети требуют разного подхода и нуждаются в различных воспитательных воздействиях. Ни в коем случае нельзя насильно (запретами, угрозами, наказаниями) заставлять ребенка делать то, чего он не хочет, к чему он еще не готов. Доброжелательность, сюрпризность, разного рода неожиданности значительно более эффективными средствами в работе с детьми. И эти средства всегда в ваших руках. Нужно уметь вовремя удивиться или огорчиться, заинтриговать детей какой-то неожиданностью,

выразить восхищение, показать мимикой, интонацией, движением свою заинтересованность игрой и успехами в ней ребенка. Конечно, все это требует от воспитателя артистизма. Только радость от успеха, увлеченность, заинтересованность ведут к формированию личности человека.

Использованная литература:

1. В.Г.Колягина. Арт – терапия и арт – педагогика для дошкольников. М., 2016.г.
2. Л. Малышева, « Игра словом» М., «Знание»,1985.г.
3. Е.Синицына, « Умные слова». М., « Лист», 1997.г.
4. « Смекалка для малышей», М., « Омега», 1994.г.
5. С. Федин, « Лучшие игры со словом», М., «Айрис Пресс»,1994.г.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLAR TIPOLOGIYA SINI O'RGANIB BORISHNING AMALIY AHAMIYATI

Umarova Zuxra Abduraxmanovna, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), ChDPU

Annotatsiya: maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishning amaliy ahamiyati masalasi to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, konflikt, tipologiya, ta'lim, tarbiya, maktab, o'quvchi, o'qituvchi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganish samaradorligi bo'yicha o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari mazkur jarayonni takomillashtirishning amaliy ahamiyatini tahlil qilish imkonini berdi [1]. Bu o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish. Tadqiqotimizning pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni oldini olish yoki ularni bartaraf etish uchun eng avvalo ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish lozim bo'ladi. Buning uchun bizning yondashuvimizga ko'ra, quyidagilarga asoslanish muhim ahamiyatga egadir:

- a) o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini nazoratga olish;
- b) umumiy o'rta ta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish;
- v) faol o'qituvchilarning imkoniyatlaridan foydalanish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini nazoratga olish vositasida pedagogik konfliktlarni oldini olish mumkin. Chunki o'quvchilar ta'lim asoslari va tarbiya qonuniyatlarini davlat ta'lim standartlariga

mos ravishda o'zlashtirishi uchun mazkur jarayon o'qituvchilar va sinf rahbarlari tomonidan nazorat qilib borilishi kerak. O'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmasining tarkib topib borishini nazarda tutish maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, bugungi kunda o'quvchilarning nostandart fikrlash ko'nikmasini shakllantirish dolzarb bo'lib turibdi. O'zbekiston Respublikasi fan arbobi G.Muxamedovning ta'rifiga ko'ra, "nostandart fikrlash – bu shaxsning odatiy tarziga nomuvofiq, g'ayrioddiy fikrlashi, noodatiy usul va yo'llar bilan xulosalar chiqarishi, vaziftdan chiqishning hatto g'ayritabiiy, ammo eng maqbul muqobillarini izlab topish, masalalar va hodisalarga nisbatan har doim ijodiy fikrlash orqali yondashish ko'nikmasidir".⁵¹ Shu jihatdan nostandart fikrlash o'quvchining o'z ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lishiga olib keladi. Bunday ko'nikma bilan qurollangan o'quvchi pedagogik konfliktogenlarga sabab bo'lmaydi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktogenlarni olidini olishda maktab va u birlashtirilgan oliy pedagogik ta'lim muassasasi hamkorligini yo'lga qo'yish muhim amaliy ahamiyatga ega. Buning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari va oliy pedagogik ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining konfliktogenlarni o'rganish va ularni oldini olish bo'yicha monitoringini joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu bilan umumiy o'rta ta'lim maktablarida istalmagan va salbiy xususiyatga ega pedagogik konfliktlarni olidini olishning mexanizmiga ega bo'linadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida faol o'qituvchilar tarkibi faoliyat ko'rsatayotganligini eslatib o'tish joiz. Mana shunday faol o'qituvchilarning tajribalaridan kelib chiqqan holda o'quvchilar bilan individual ishlashni yo'lga qo'yish muhim amaliy ahamiyatga ega. Chunki faol o'qituvchilar o'quvchilarning har birini o'z tajribasidan kelib chiqqan holda konfliktogenlardan saqlash imkoniyatiga ega. Bu ish maktab Pedagogik kengashi jamoasi tomonidan tashkil etilishi va muvofiqlashtirib borilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishning amaliy ahamiyatida ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish muhim o'rin tutadi. Bunda "kuchaytirish" atamasini ta'lim va tarbiya jarayoniga munosabatlarning yangilanib borish sifatida qabul qilish taqozo etiladi. Shu jihatdan bu borada ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish uchun pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishning quyidagi ahamiyatlariga e'tibor berish kerak:

- 1) nazariy yondashuvlarni yangilash;
- 2) metodik takomillashtirish;
- 3) texnologik rivojlantirish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni tipologik o'rganib borish ta'lim va tarbiya jarayonini nazariy yondashuvlar asosida yangilab borish imkonini beradi. Bunda maktablarda aralash ta'lim, ya'ni an'anaviy (oflayn), innovatsion (onlayn) va mustaqil ta'lim shakllari ijtimoiy zaruriyat tufayli qo'llanilayotganligini eslatib o'tish joiz. Bunday aralash ta'lim sharoitida

⁵¹ Мухамедов Ғ. Тараққиёт сифатли таълимдан бошланади. // "Халқ сўзи" газетаси. 2023 йил 13 октябрь
СОНИ

pedagogik konfliktlarni o'rganish an'anaviy ta'lim va tarbiya mazmunini takomillashtirish, innovatsion ta'lim va tarbiya mazmunini kuchaytirish hamda mustaqil ta'lim mazmunini yangilash bo'yicha nazariy xulosalarga ega bo'lish imkonini beradi. Misol uchun, innovatsion va mustaqil ta'lim shakllarida pedagogik konfliktlar tipologiyasi bo'yicha ilmiy xulosalardan foydalanish ushbu ta'lim va tarbiya jarayonida konfliktogenlarni oldini olish imkonini beradi. Demak, aralash ta'lim sharoitida pedagogik konfliktlarni tipologik o'rganish ta'lim va tarbiyaning nazariy asoslarini belgilash uchun tegishli xulosalar va tahlillarni taqdim etadi.

Mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni tipologik o'rganib borish ta'lim va tarbiyaning metodik asoslarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda maktablarda turli innovatsion metodlardan foydalanish asosida ta'lim va tarbiya jarayoni amalga oshirilmoqda. Misol uchun, umumiy o'rta ta'lim maktablarida individual ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, xalqaro ta'lim dasturlariga asoslangan ta'lim kabi metodlardan keng foydalanilmoqda. Shu ma'noda pedagogik konfliktlarni o'rganib borish natijasida olingan xulosalar asosida aralash ta'lim sharoitida umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ta'lim va tarbiya jarayonining metodlarini takomillashtirib borish imkoniyatiga ega bo'linadi. Chunki pedagogik konfliktlar tipologiyasi bo'yicha tadqiqotlarning ma'lumotlari aralash ta'lim sharoitida qanday metodlarning samaraligi yoki samarasizligi to'g'risida aniq ma'lumotga ega bo'linadi. Bu amaliy jihatdan muhim imkoniyatlardan biridir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni o'rganib borish ta'lim va tarbiya jarayonini texnologik rivojlantirish asoslarini aniq belgilab olish imkonini beradi. Chunki jamiyatimizning innovatsion rivojlanish sharoitida axborot-kommunikatsion texnik vositalarga tayangan o'qitishning yangi texnologiyalari majmui tarkib topdi. Shu jihatdan umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishda kompyuterli dasturlarga asoslanish tezkorligi, samaradorligi va istiqbolli asoslarga egaligi bilan e'tiborni tortadi. Misol uchun, kompyuterli dastur asosida har bir umumiy o'rta ta'lim maktabidagi pedagogik konfliktlarning holati to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini tuman, shahar, viloyat va Qoraqalpog'iston Respublikasi kesimida shakllantirish, ularning statistik asoslarini olib borish va nazoratni yo'lga qo'yish muhim o'rin tutadi. Bu bilan umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi pedagogik konfliktlar tizimini virtual nazorat qilib borish imkoniyatiga ega bo'linadi. Natijada boshlang'ich ta'limni texnologik rivojlantirishning o'ziga xos omillaridan biri tarkib topadi.

E'tibor berilsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish vositasida pedagogik konfliktlarni oldini olish yoki ularni bartaraf etish bo'yicha muhim mexanizmlarga ega bo'lish mumkin. Bu masalani amaliy ahamiyati shundaki, ta'lim muassasalarida konfliktogen vaziyatlar va holatlar susayadi. Shu sababli mazkur masalani oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning o'zlashtirish ham dolzarb bo'lib turibdi.

O'qituvchilarning ilmiy va o'quv malakalarni takomillashtirish.
Tadqiqotimizning pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko'rsatdiki,

umumiy o'rta ta'lim maktablarida salbiy xususiyatlarga ega pedagogik konfliktlarni oldini olishda o'qituvchilarning ilmiy va o'quv malakalarini takomillashtirib borish taqozo etiladi. Bizning yondashuvimizga ko'ra, bu borada quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining ilmiy malakalarini takomillashtirib borish;

b) umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining o'qitish malakalarini takomillashtirib borish;

v) umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining faoliyat malakalarini takomillashtirib borish.

2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur"da umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining ilmiy malakalarini tarkib toptirish vazifalari qo'yilgan va bu borada turli tadbirlar o'tkazilmoqda. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining ilmiy malakalarini takomillashtirish uchun ularni ilmiy tadqiqot ishlariga jalb etish, o'zining individual tajribalari asosida maqolalar e'lon qilib borishga o'rgatish va ularda pedagogik konfliktlar bo'yicha ilmiy kuzatishlar olib borish ko'nikmasini tarkib toptirish kerak bo'ladi. Ilmiy malakaga ega o'qituvchi eng avvalo pedagogik konfliktlarning sabablarini to'g'ri baholay oladi va bunday jarayonning ijobiy yoki salbiy xususiyatini baholaydi. Bunday mexanizm umumiy o'rta ta'lim maktablarida konfliktogen vaziyatni oldini oladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining o'qitish malakalarini takomillashtirib borish bilan ham ta'lim muassasalarida pedagogik konfliktlarni oldini olish mumkin. Buning uchun o'qituvchilar o'z fanlari vositasida o'quvchilarni tajriba-sinov ishlari, laboratoriya topshiriqlarini bajarish va turli loyihalar tayyorlashga yo'naltirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki ijodiy jarayon bilan mashg'ul bo'lgan yoki ijodiy yondashuv ko'nikmasi tarkib topgan o'quvchi konfliktli vaziyatlardan o'zini tortadi, negaki u mudom yaratish fantaziyasi bilan shug'ullanadi. Shu sababli umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining o'qitish malakalarini muntazam takomillashtirib borish taqozo etiladi.

Tadqiqotimizning pedagogik tajriba-sinoq ishlari natijalari yana shuni ko'rsatdiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni oldinip olish yoki ularni bartaraf etish uchun o'qituvchilarning faoliyat malakalarini takomillashtirib borish lozim. Unga ko'ra, o'qituvchilar vaqt omilidan oqilona foydalanish, ta'lim jarayonida tarbiyalash, o'quvchilarning layoqatini rivojlantirish va o'quvchilarni jamoatchilikning salbiy ta'siridan himoya qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari o'quv yuklamasi va ish rejasini bajarish bilan band bo'lib, o'quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Shu sababli muntazam ravishda umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilarining faoliyat malakalarini takomillashtirib borish va ularni turli tajribalarni o'rganishga ko'niktirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishning amaliy ahamiyatlaridan biri o'qituvchilarning pedagogik

konfliktlar bo'yicha ilmiy va o'quv malakalarini takomillashtirish bilan belgilanadi. Shu sababli bu borada quyidagilarga e'tibor berish kutilgan samarani beradi:

1) oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar bo'yicha ilmiy ko'nikmalarini shakllantirish;

2) amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarning o'quv jarayonida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish malakasini oshirib borish;

3) hududlar kesimida o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar bilan ishlash ijtimoiy markazlarini tashkil qilish.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar bo'yicha ilmiy ko'nikmalarini kutilgan darajada tarkib toptirish zaruriyat bo'lib turibdi. Bunda ularni tegishli ilmiy adabiyotlar bilan tanishish, pedagogik konfliktlar bo'yicha tadqiqotlar olib borish, ilmiy tadqiqotlardagi pedagogik konfliktlarni bartaraf etishga doir tavsiyalarni o'rganish va mavjud pedagogik konfliktlarni ilmiy tahlil qilishga yo'naltirish muhim ahamiyatga egadir. Negaki ta'lim va tarbiya jarayoni rivojlanib borish xususiyatiga ega bo'lganligi uchun pedagogik konfliktlar yashovchan bo'lib qoladi. Bundan tashqari, aynan ta'lim va tarbiya jarayonida uchraydigan pedagogik konfliktlarga ilmiy munosababtda bo'lish taqoza etiladi. Chunki ilmiy ko'nikmaga ega o'qituvchilar konfliktogenlarni o'rganish va ularni bartaraf etish borasida keng imkoniyatlarga ega bo'ladi. Shu ma'noda bizningsh yondashuvimizga ko'ra, konfliktlar bilan ishlash ilmiy ko'nikmasiga ega bo'lish hozirgi zamon o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi tarkiblaridan birini tashkil qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablarida fidoyi va mahoratli o'qituvchilarning faoliyat yuritayotganligini ta'kidlab o'tish lozim. Ayni paytda, bugungi kun o'qituvchisi uchun ish ko'lami ham kengayib bormoqda. Shu jihatdan o'quv jarayonida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish hozirgi zamon o'qituvchisining faoliyatida tarkib topayoigan muhim va zaruriy vazifalardan biridir. Negaki ta'lim va tarbiya jarayoniga pedagogik konfliktlarning ijobiy motivapsiyasini unutmagan holda eslatib o'tish joizki, pedagogik konfliktlar oxir-oqibatda ta'lim va tarbiya samaradlorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu hol innovatsion jamiyatda axborotlarning ko'pligi bilan baholanadi. Shu sababli amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarning o'quv jarayonida pedagogik konfliktlar bilan ishlash malakasini takomillashtirib borish uchun kompbyutkerli dasturlarga asoslangan Ma'lumotilar bazasini yaratish va unda eng zaruriya axborotlarni kiritish hamda yangilab borish, o'qituvchilar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash dasturlarida pedagogik konfliktlar bilan ishlash metodikasi va texnologiyasi asoslarini kiritish, "Xalq ta'limi", "Boshlang'ich ta'lim", "Uzluksiz ta'lim" jurnallari hamda "Ma'rifat" gazetasi vositasida yangi metodika va tavsiyalarni muntazam taqdim etib borish, pedagogik konfliktlar bo'yicha O'qituvchilar murojaati tizimini tashkil qilish tadbirlari kutilgan samarani beradi. Bu ishda eng avvalo mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan davlat oliy pedagogik ta'lim muassasalari va Qori Niyoziy nomiddagi Pedagogik fanlar ilmiy tadqiqot instituti mutaxassislari faol bo'lishi kerak. Chunki amaliy faoliyatdagi

o'qituvchilarni pedagogik konfliktlar bo'yicha didaktik ta'minot bilan ta'minlash ta'lim sohasi mumtaxassislarining muhim vazifalaridan biridir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining ilmiy va o'quv malakalarini pedagogik konfliktlar bo'yicha takomillashtirishda hududlarda ijtimoiy markazlarni tashkil etish muhim o'rin tutadi. Tuman, shahar va viloyatlar kesimida bunday markazlar ta'lim muassasalari boshqaruvi tarkibida tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Ijtimoiy tarkazlar amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar bo'yicha ishlash axborotlari bilan ta'minlab boradi va har bir umumiy o'rta ta'lim maktabidagi pedagogik konfliktlar holatining monitoringini amalga oshiradi. Buning natijasida amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar bo'yicha tayyorgarliklari kutilgan darajada rivojlanib boradi. Chunki bizning xulosaga kelishimizcha, pedagogik konfliktlar muammosi maxsus shug'ullanishni taqoza etadishgan ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatlardan biriga aylanib bormoqda. Masalan, o'quvchilarning davomati masalasi bugungi kunda eng asosiy konfliktogennlarning manbaidan biri hisoblanadi. Uni bartaraf etish uchun o'qituvchilar aniq metodik qurolga ega bo'lishi va sinf rahbarlari esa texnologiyalarni joriy etuvchi shaxslar bo'lishi taqoza etiladi. Shu sababli mana shunday yondashuvlardan kelib chiqqan holda o'ziga xos ijtimoiy tarkazlarni tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Diqqat qilinsa, o'qituvchilarning ilmiy va o'quv malakalarini takomillashtirish bilan pedagogik konfliktogennlarni oldini olish yoki ularni bartaraf etish bo'yicha muhim mexanizmga ega bo'lish mumkin. Bunday asosiy maqsad – o'qituvchilarni o'zi ustida ishlashga yo'naltirishdir.

Umumiy o'rta ta'limni rivojlantirish. Tadqiqotimizning pedagogik tajribasino'v ishlari natijalari shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni oldini olish yoki ularni bartaraf etishning muhim mexanizmlaridan biri umumiy o'rta ta'limni rivojlantirishdir. Bu borada bizning yondashuvimizga ko'ra, quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) o'qituvchilar va o'quvchilar uchun maksimal darajada ta'lim muhitini yaratish;

b) umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv-texnik jihozlar bilan ta'minlanishini kuchaytirish;

v) umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv-resurs markazlarini elektron axborot- resurslari bilan ta'minlash.

Umumiy o'rta ta'limni rivojlantirishda o'qituvchilar va o'quvchilar uchun maksimal darajadagi ta'lim muhiti yaratilishi lozim. Unga ko'ra, ta'lim sharoiti zamonaviy darajada tashkil qilinishi, dars - sinfdan tashqari - maktabdan tashqari mashg'ulotlar tizimining amaliy faoliyatini yo'lga qo'yish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ustoz – shogird an'anasini tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning natijasida o'qituvchilar va o'quvchilar uchun maksimal darajadagi ta'lim muhitiga ega bo'linadi. Bu hol umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktogennlarning susayishi va uning salbiy ta'sirini oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'limni rivojlantirishda maktablarni zamonaviy o'quv-texnik vositalar bilan ta'minlashni kuchaytirish muhim o'rin tutadi. Buning uchun

umumiy o'rta ta'lim maktablarini eng zamonaviy o'quv-texnik vositalar bilan ta'minlab borish, ularning dasturiy ta'minotini takomillashtirish va ta'lim portallari bilan tezkor bog'lanishini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga egadir. Bunday vositalarga ega bo'lgan umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari pedagogik konfliktlar masalasi bo'yicha eng so'nggi ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada ta'lim muassasalarida pedagogik konfliktlar bilan ishlash ko'rsatkichlari kuchayadi. Bu hol umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni oldini olish yoki ularni bartaraf etishda o'quv-texnik vositalar imkoniyatlaridan foydalanish ko'lamini kengaytiradi [2].

Tadqiqotimiz pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari yana shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarini rivojlantirishda ularning axborot-resurs markazlarini metodik ta'minot bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun axborot-resurs markazlari o'quv adabiyotlari, qo'shimcha ma'lumotlar va axborotlarning elektron metodik ta'minoti bilan ta'minlanishi lozim. Bunday metodik ta'minotda pedagogik konfliktlar masalalari bo'yicha ham tegishli ma'lumotlar, o'quv adabiyotlari, axborotlar o'z ifodasini topishi va axborot-resurs markazlarining ta'lim portallariga ulanishini tashkil qilish kutilgan samarani beradi. Ulkan metodik axborot ta'minotiga ega elektron – resurs markazlaridan o'qituvchilar va o'quvchilarning keng foydalanishi tarkib topadi. Bu hol umumiy o'rta ta'lim maktablarida istalmagan pedagogik konfliktlarning kelib chiqishini oldini oladi [3].

Shunday qilib umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganish muhim amaliy ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.//www.ziynet.uz.
2. Pedagogik fanidan izohli lug'at. J.Xasanboev va boshq. – T.: "Fan va texnologiya". 2009.
3. Umarova Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish. T., 2021.

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QITUVCHILARINING KO'NIKMALARINI O'RGATISH UCHUN HAMKORLIKDA LOYIHALASH USULI

Tashpulatova Dilorom Mukimovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"
kafedrası o'qituvchisi,

Аннотация: Ushbu maqola ishtirokchi dizaynni boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun malaka oshirishning samarali yondashuvi sifatida o'rganadi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini oshirish va ta'lim sohasidagi ko'nikmalarini rivojlantirishda ishtirokchi loyihalashning ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ishtirokchi dizayn, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, kasbiy rivojlanish, ta'lim ko'nikmalari, pedagogik kompetentsiya, metodik tayyorgarlik, jamoaviy ta'lim, boshlang'ich sinf darslari, o'qituvchilar hamkorligi, innovatsion ta'lim.

Pedagogik loyihalash ta'lim va tarbiyaga oid muammolarni tizimli o'rganishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli pedagog olimlar "Loyiha asosida o'qitish o'quvchining mustaqil ishlashi, fikr yuritishi va o'zi o'zlashtirib olishini kafolatlaydi", deb yozadi. Shu jihatdan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining loyihalash asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mahoratini o'rganishda mustaqil fikrlash va o'zi kutilgan darajada ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu o'rinda e'tiboringizni talabalarning tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilari mahoratini loyihalash asosida o'rganishning *hamkorlik metodi* tahliliga tortamiz.

Hamkorlik metodi ta'lim oluvchining muayyan masalalar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni egallash yuzasidan tajribali shaxslar yoki tashkilotlar bilan munosabatiga asoslanadi. Bu metodning imkoniyatlari keng bo'lib, unda istalgan ma'lumot yoki axborotga ega bo'lish mumkin. Shu ma'noda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining loyihalash asosida tajribali o'qituvchilar mahoratini o'rganishda hamkorlik metodi muhim o'rin tutadi. Hamkorlik metodidan foydalanish uchun bizningcha, quyidagi loyihalash tizimidan foydalanish kutilgan samarani beradi:

- a) oliy pedagogik ta'lim muassasalariga biriktirilgan umumiy o'rta ta'lim maktablari bilan hamkorlik qilish tizimi;
- b) Ustoz-shogird an'anasi asosida hamkorlik qilish tizimi;
- v) tajribali mutaxassislar bilan hamkorlik qilish tizimi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2022-2023 o'quv yilidan boshlab mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablari hududlarda faoliyat

yuritayotgan oliy pedagogik ta'lim muassasalariga birlashtirilgan. Jumladan, Toshkent viloyatining umumiy o'rta ta'lim maktablari Chirchiq davlat pedagogika universitetiga birlashtirilgan bo'lib, bugungi kunda mazkur hamkorlikda "Kelajak o'qituvchisi" ilmiy laboratoriya vositasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan maqsad umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv, ilmiy va tarbiyaviy faoliyatini nazariy metodik jihatdan takomillashtirib borishdir. Shu ma'noda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari oliy pedagogik ta'lim muassasalariga birlashtirilgan umumiy o'rta ta'lim maktablari bilan hamkorlikda shu maktablarda faoliyat yuritayotgan boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mahoratini hamkorlik asosida o'rganish imkoniyati kengdir. Buning uchun talaba tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyatini o'rganishga doir reja tuzishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday rejada tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilan suhbat, trening va laboratoriya ishlarini birgalikda bajarish kabilarning belgilanishi kutilgan samarani beradi. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilari oliy pedagogik ta'lim muassasasining o'quv, ilmiy va tarbiyaviy faoliyati bilan tanishadi hamda talabalarga trening vositasida mashg'ulot o'tadi. Bunday mashg'ulot jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'zlarining mahoratini namoyon qiladi va talabalarining guruh bo'lib shu o'qituvchining mahoratini o'rganish imkoniyati paydo bo'ladi. Chunki trening jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisining boshqaruv mahorati namoyon bo'lib, aynan shu asosda treningning samaradorligiga erishiladi. E'tibor berilsa, bunday hamkorlikda talaba va o'qituvchi uchun keng ma'lumotlarni o'zlashtirish imkoniyati mavjud. Shu sababli xorijiy mamlakatlarda, jumladan, Germaniya ta'lim muassasalarida trening mashg'ulotlari asosiy ta'lim shakli sifatida qabul qilingan. Demak, talabalar tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mahoratining trening vositasida o'rganishi amaliy jihatdan samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, suhbat vositasida tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mahoratini o'rganish ham samarali hisoblanadi. Suhbat davomida o'qituvchilar o'zlarining mahoratiga asos bo'lgan omillar, ma'lumotlar va tajriba – sinovlar to'g'risida axborot beradi. Shu sababli suhbat jarayoni oliy pedagogik ta'lim muassasasida tashkil etilishi

maqsadga muvofiq bo‘ladi va bunda o‘qituvchi maxsus tayyorgarlik ko‘radi. Shuningdek, oliy pedagogik ta’lim muassasasi va umumiy o‘rta ta’lim maktabi hamkorligida tajribali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mahoratini o‘rganishda laboratoriya ishlari ham kutilgan samarani beradi. Unga ko‘ra, talaba boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining mahoratini o‘rganganligi yuzasidan ma’lumotlar asosida tahliliy laboratoriya ishi tayyorlaydi. Laboratoriya ishi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘zi tomonidan baholanadi va tahrir qilinadi. Buning natijasida talabaning o‘qituvchi mahoratini to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri o‘rganganligi namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi tomonidan baholangan laboratoriya ishi talabalarga taqdimot qilinadi. Buning natijasida talabalarda ham muayyan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining mahorati asoslari to‘g‘risida ma’lumot yuzaga keladi. Shu sababli Rossiya Federatsiyasi oliy ta’lim muassasalarida laboratoriya ishlari ta’lim va tarbiyaga oid muammoning yechimini topishga yo‘naltirilgan muhim vosita sifatida qabul qilinganligini eslatib o‘tish joiz. E’tibor berilsa, trening, suhbat va laboratoriya ishlari vositasida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mahoratini o‘rganish keng imkoniyatlarni beradi. Bunda institut va maktabning hamkorligidagi imkoniyatlar ham namoyon bo‘ladi. Shu sababli biz oliy pedagogik ta’lim muassasalariga biriktirilgan umumiy o‘rta ta’lim maktablari hamkorligi asosida tajribali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mahoratini o‘rganish amaliy jihatdan keng imkoniyatlarni beradi, degan fikrdamiz.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 fevraldagi PF -134-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish Milliy dasturi”.
[//www.ziynet.uz](http://www.ziynet.uz).
2. Hasanboev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. -Toshkent, 2009
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Umumiy pedagogika.-Toshkent, 2015

4. Tashpulatova D. Boshlanich ta'limda klaster yondashuv asosida o'quv fanlarini integratsion o'qitish mexanizmlarini takomillashtirish.- Toshkent, 2023

5. Tashpulatova Dilorom Mukimovna. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari mahoratini o'rganishni loyihalashning kuzatuv metodi 2024

BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING TARJIMONLIK PROFESSIOGRAMMASI

Baxtiyorova Sevinch Elyor qizi ChDPU talaba

Annotatsiya: maqolada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimon sifatida tayyorlash va uning professiogrammasi to'g'risida fikr yuritilgan hamda muallifning individual yondashuvlari taqdim qilingan.

Tayanch tushunchalar: boshlang'ich ta'lim, ingliz tili o'qituvchisi, tarjimonlik professiogrammasi, bilim va ko'nikma, yondashuv va tajriba.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti jarayonida ta'lim sifatiga erishish va 2030 yilga borib boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi milliy tajribani amaliyotga joriy etish vazifalari amalga oshirilmoqda[1]. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim jarayonida xorijiy tillarni, jumladan, ingliz tilini o'qitish va uning vositasida o'quvchilarning ko'nikmalarini yuksak darajada shakllantirish masalalariga ham alohida e'tibor berilmoqda. Bu jarayonda oliy pedagogik ta'lim vositasida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimon sifatida tayyorlash ham muhim o'rin tutadi. Bu bilan mamlakatda tarjimon-pedagoglar toifasiga ega bo'linishini ta'kidlab o'tish lozim. Mazkur o'rinda e'tiboringizni bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimonlik professiogrammasi taxliliga tortamiz.

O'qituvchining tarjimonlik xususiyatlari. Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash ko'lami kengayib borayotganligi ma'lum. Shu ma'noda bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimon-pedagoglar sifatida tayyorlash ham muhim o'rin tutadi. Ingliz tili o'qituvchisining tarjimonlik xususiyatlari quyidagilar bilan belgilanadi:

1) bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining og'zaki va yozma tarjimonlik ko'nikmasiga ega bo'lishi;

2) bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining to'g'ridan-to'g'ri (sinxron) tarjimonlik malakasiga ega bo'lishi;

3) bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimon sifatida faoliyatga tayyorgarlikka ega bo'lishi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining og'zaki va yozma tarjimonlik ko'nikmasiga ega bo'lishi uchun ularning so'z boyligini oshirish, og'zaki nutq ko'nikmasini kuchaytirish va yozma nutqini yuksaltirish taqozo etiladi. Bunda ayniqsa, ingliz tili adabiy tilining me'yorlariga amal qilish ko'nikmasi bilan bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini qurollantirish muhim o'rin tutadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tili o'qituvchilarida so'z boyligining kamligi ularning tarjimonlik bilan shug'ullanishiga monelik qiladi[2]. Shu sababli mazkur masala bo'yicha oliy pedagogik ta'lim jarayonida asosiy e'tiborni so'z boyligini oshirishga qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi va bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining og'zaki hamda yozma tarjimonlik ko'nikmasiga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining to'g'ridan to'g'ri tarjimonlik ko'nikmasini tarkib toptirish ularni pedagog-tarjimon sifatida tayyorlashning muhim vositalaridan biridir. Buning uchun treninglar va mustaqil mashqlarga e'tibor berish, ular asosida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sinxron tarjimonlik ko'nikmasini tarkib toptirish samarali hisoblanadi. Shu jihatdan ingliz tili ta'limi bo'yicha o'qiyotgan talabalar uchun haftaning muayyan kunlarini ingliz tilida so'zlashish sifatida belgilash ham ularning sinxron tarjimonlik ko'nikmasini tarkib toptirishda asoslardan yubiri hisoblanadi. Shuningdek, mavjud to'garaklarda ham to'g'ridan-to'g'ri tarjimonlikka oid topshiriqlarni bajarish mazkur ko'nikmani shakllantirishda muhim vositalardan hisoblanadi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimonlik faoliyatiga tayyorlanishi ham muhim amaliy ahamiyatga ega. Buning uchun ular o'zi ustida mustaqil ishlashi va haftalik pedagogik amaliyot davrida tarjimonlik ko'nikmasini

kuchaytirish bilan shug'ullanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda asosiy e'tibor yozma nutqni shakllantirishga qaratilishi muhimdir. Chunki ko'p hollarda pedagog-tarjimonlar matn ustida ishlash va ularni tarjima qilish bilan shug'ullanishadi. Shu jihatdan bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimonlik faoliyatiga amaliy tayyorlash muhimdir.

O'qituvchining tarjimonlik mezonlari. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini pedagog-tarjimon sifatida tayyorlashga bir necha kasbiy mezonlarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bizningcha bunday mezonlarni quyidagicha belgilash mumkin:

- 1) tarjimonlik asoslarini chuqur bilish;
- 2) pedagogik etikani o'zlashtirish;
- 3) notiqlik ko'nikmalarini egallash.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini pedagog-tarjimon sifatida tayyorlash jarayonida ularni tarjimonlik asoslari bo'yicha chuqur bilimli shaxslar sifatida voyaga yetkazish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun ona tili, ingliz tili va qo'shimcha yana bir xorijiy tilni egallash vosiasida tarjimonlik asoslarini o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi. Tarjimonlik san'at sifatida qaraladi, chunki unda ikki til egasi bo'lgan xalqning o'zaro madaniy ayriboshlashi amalga oshiriladi. Shu sababli tarjimonlik asoslari bo'yicha maxsus bilimlarni egallash bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi uchun zaruriyat hisoblanadi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari tarjimon sifatida tayyorlanar ekan, unda pedagogik etika asoslarini ham o'zlashtirish taqozo etiladi. Chunki pedagogik etika o'qituvchining kasbiy bilimdonligi, axloqiy yetukligi va ijtimoiy faolligiga asoslanadi. Shu jihatdan pedagog-tarjimon sifatida ko'nikmalarni egallash uchun mazkur ko'nikmalarni o'zlashtirish ham taqozo etiladi. Aynan pedagogik etika bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimon sifatida tayyorlashning muhim mezonlaridan biridir. Shu sababli Sharqshunoslik ta'limi yo'nalishida tarjimonlar tayyorlash jarayonida pedagogik etika asoslarini o'qitishga alohida e'tibor berib kelinayotganligini eslatib o'tish joiz.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tarjimon sifatida tayyorlash jarayonida ularni notiqlik asoslari bilan qurollantirish ham taqozo etiladi. Chunki notiqlik tarjimonlik kabi san'at hisoblanib, unda so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, nazokatli gapirish va chiroyli yozish ko'nikmalarini egallashga diqqat qilinadi. Shu jihatdan pedagog tarjimon aynan notiqlik san'ati vositasida kelgusi faoliyatida ijtimoiy faol mutaxassis sifatida faoliyat yuritishini eslatib o'tish joiz. Buning uchun maxsus to'garaklar yoki maxsus kurslar vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bugungi kunda ingliz tili ta'limi yo'nalishida aynan notiqlik san'ati asoslarini kuchaytirilgan tarzda egallash ham dolzarb bo'lib turibdi. Bu bilan bo'lajak pedagog tarjimonlarning kasbiy tayyorgarlik ko'lami kengayadi.

O'qituvchining tarjimonlik faoliyati samaradorligi. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini pedagog-tarjimon sifatida tayyorlash jarayonida ularni faoliyat samaradorligi ko'nikmasi bilan qurollantirish ham muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun quyidagilarga diqqat qilish kutilgan samarani beradi:

- 1) tarjimonlik talablaridan oqilona foydalanish;
- 2) amaliy tarjimonlikka tayyorlanish;
- 3) o'z faoliyatini nazorat qilib borishga o'rgatish.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini pedagog-tarjimon sifatida tayyorlash jarayonida ularni tarjimonlik talablaridan oqilona foydalanishga o'rgatish muhim ahamiyatga egadir. Tarjimonlik talablariga ko'ra, tarjimon shaxs kiyinish madaniyati, so'zlashish madaniyati va faoliyat madaniyatini egallashi kerak. Har qanday murakkab vaziyat va sharoitda tarjimonlik favoliyati bilan shug'ullana olishi lozim. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari tarjimonlik talablarini o'zlashtirishi bilan pedagog-tarjimon sifatida tayyorlanishini eslatib o'tish joiz va bu hol ularni faodliyat samaradorligiga yo'naltirishning asoslaridan biridir.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini pedagog-tarjimonlar sifatida tayyorlashdja ularni amaliy faoliyatga yo'naltirish muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun ular vaqt rejimidan oqilona foydalanish, lu0g'atlar ustida ishlashni bilish va rasmiy etiket qoidalarini o'zlashtirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, rasmiy

etiketga binoan tarjimon har qanday murakkab sharoitda o'zini tuta bilishi kerak va aynan shu sababli u professional tarjimon sifatida e'tirof etiladi. Shu ma'noda oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini rasmiy etiket qoidalarini bilan tanishtirish vositasida ularni pedagog tarjimon sifatida maqsadli tayyorlashga erishish mumkin. Buning natijasida ular faoliyatga amaliy yo'naltiriladi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari pedagog-tarjimon sifatida faoliyat ko'rsatish jarayonida o'zini tutish ko'nikmasiga amal qilishi lozim bo'ladi. Unga ko'ra, murakkab vaziyatlarda so'zma-so'z tarjimonlik qoidalariga amal qilishi va tarjima qilinayotgan faoliyatning asoslarini bilishi taqozo etiladi. Misol uchun, ilmiy doirada amalga oshiriladigan tarjimonlik faoliyatida ko'p hollarda tarjimon uchun yangi atamalar ishlatiladi. Bunday xolatda tarjimon atamani so'zma-so'z va kengaytirib tarjima qilish bilan maqsadga erishida. Shu jihatdan tarjimon shaxslar, ayniqsa, pedagog tarjimonlar murakkab vaziyatlarda tarjimoni amalga oshirish ko'nikmasini egallashi mashaqqatga muvofiq bo'ladi.

E'tibor berilsa, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimonlik professiogrammasi keng ko'lamli bo'lib, ular pedagogik, tarjimonlik, notiqlik va etiket asoslarini chuqur o'zlashtirishga tayanadi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida mazkur ko'nikmalar bilan bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini qurollantirish muhim ahamiyatga egadir.

Shunday qilib bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimonlik professiogrammasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular bilimlar majmuiga asoslanadi. Mazkur masala bo'yicha keng ko'lamli ilmiy-metodik tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziyounet.uz
2. Baxtiyorova S.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDAGI FANLARARO O'QITISH MODEL

Tilavova Sayora Bekmurotovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"

kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada STEAM yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligining mazmunini takomillashtirishning konseptual modeli taklif etilgan. Model metadatsionlik, integrativlik, interdisiplinarlik, tadqiqotchilik kabi tamoyillar asosida qurilgan. Modelning tarkibiy qismlari, ularning o'zaro aloqadorligi va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan. Modelning qo'llanilishi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligining rivojlanishiga xizmat qilishi ko'rsatib o'tildi.*

Kalit so'zlar: *ekologik kompetentlik, STEAM yondashuvi, integrativ ta'lim, ekologik ta'lim, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi.*

Kirish. Hozirgi kunda jahon miqyosida iqlim o'zgarishi, biosferaning yemirilishi, atmosfera va suv havzalarining ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va yer resurslaridan noto'g'ri foydalanish kabi ekologik muammolar jiddiy ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu global muammolar inson faoliyatining barcha jabhalarida, jumladan, ta'lim tizimida ham o'z aksini topmoqda. Shu sababli, zamonaviy ta'lim tizimida ekologik yo'nalishlarni kuchaytirish va o'qituvchilarda ekologik kompetentlikni shakllantirish muhimdir.

Tadqiqotimizga oid adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash dasturlarida ekologik ta'limni integratsiya qilish borasida sezilarli bo'shliq mavjud. Oldingi izlanishlar STEAM yondashuvining talabalar faolligini oshirish va murakkab tushunchalarni anglashda samaradorligini tasdiqlaydi. Shunga qaramay, bo'lajak o'qituvchilar o'rtasida ekologik kompetentlikni rivojlantirishda ushbu yondashuvni qo'llashga qaratilgan tadqiqotlar yetarli emas. Adabiyotlarda aniqlangan asosiy mavzular

qatoriga fanlararo o'qitish strategiyasiga ehtiyoj, tajribaviy ta'limning ahamiyati va ekologik ta'limda texnologiya hamda san'atning integratsiyasi kiradi.

O'qituvchilarning ekologik kompetentligini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlandi. Chunki boshlang'ich ta'lim o'quvchilarga dastlabki ekologik bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu jarayonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari muhim rol o'ynaydi va ularda ekologik bilim, ko'nikma va sifatlar yetarli bo'lishi lozim.

Tabiiykiy tadqiqot **metodologiyasi**, tadqiqotda sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarini birlashtirgan aralash usulli yondashuv qo'llaniladi. Ma'lumot yig'ish STEAM asosidagi ekologik ta'lim dasturida ishtirok etadigan bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining so'rovlari, interv'yulari va sinf kuzatuvlarini o'z ichiga oladi. Miqdoriy komponent ekologik kompetentligidagi o'zgarishlarni o'lchash uchun aralashuvdan oldingi va keyingi baholarni o'z ichiga oladi. Sifatli komponent ishtirokchilarning tajribalari va idrok'lari haqida chunkurroq ma'lumot olish uchun interv'yu transkriptlari va kuzatuv yozuvlarini rejali tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Jonli bosqichda tadqiqotchilar tomonidan to'plangan ma'lumotlar tahlili usullari va statistik analizlar, tushunchalar va natijalar tushuniladi. Natijalar kompetentlik darajasini oshirish bo'yicha takliflar va tavsiyalar bilan tugallanadi. Bu jarayon davomida, tadqiqotchilar o'z ishlarini mustaqil ravishda bajarishlari, o'z fikrlarini rivojlantirishlari va so'zlashishlari mumkin.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishning asosiy yondashuvlaridan biri STEAM yondashuvidir. STEAM yondashuvi fanni (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art) va matematika (Mathematics) fanlarining integratsiyasi asosida ta'lim beriladi. Bu yondashuv ekologik muammolarni yechish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi. STEAM yondashuvi orqali o'quvchilar fanlarni amaliyotga o'tkazish, jismoniy-tajribaviy mashg'ulotlar orqali o'rganish, muammolarni hal qilish yo'llariga yechim topish ko'nikmalarni o'rganishlari mumkin.

STEAM yondashuvida ekologik kompetentlik muammosini hal qilish juda muhimdir. Bu, bilimlarni integratsiyalash, interdissiplinar yondashish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini takomillashtirishga yordam beradi. Ekologik kompetentlik, bizga tabiatni, uning qulayliklarini muhofaza qilishni o'rgatadi va inson faoliyatining ekologik tadbirlarining o'zaro aloqalarini tushunishga yordam beradi. Bu yondashuv, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga ekologik ongi va madaniyatni shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Bu, o'quvchilarga ekologik muammolarga yondashish, ularni hal qilish va yangi yondashuvlar o'rganishga imkon beradi. Bu yondashuv, o'quvchilarga ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni dunyo muammolari bilan bog'liq muammolar yechishda mahir bo'lishga tayyorlaydi.

Jumladan, STEAM yondashuvi ekologik kompetentlikni rivojlantirishda juda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv bilimlarni amaliy hayot bilan bog'lash imkonini beradi va o'quvchilarga dunyo muammolari yechishda yordam beradi.

STEAM yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ekologik kompetentligining mazmunini takomillashtirishning konseptual modeli.

Komponentlar	Tavsifi
Integratsiya	Fanlararo ta'limning muhim qismi bo'lib, ekologik mazmunni fanlararo darslarga integratsiya qilish orqali o'quvchilarga o'zlashtirish imkoniyatini beradi.
Interdissiplinarlik	Turli fan sohalarini integratsiya qilish orqali ekologik muammolarga kompleks qarash va ularga yechishga yordam beradi.
Professionalnyy rost	O'qituvchilarga ekologik muammolar va muammosizliklarni hal qilish uchun zaruriy bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash orqali ularning professional rivojlanishiga imkon beradi.
Innovatsiya	O'quvchilarni yangi yondashuvlar o'rganish va ijodiy fikrlashga ilhomlantirish orqali ekologik muammolarni hal qilishga yondashadi

Tanqidiy fikrlash	O'quvchilarga ekologik muammolarni tahlil qilish, maslahatlarni yechish va yechimlar topishda kritik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Modelidagi komponentlar o'zaro uzviy bog'liq holda faoliyat yuritadi. Bunda ekologik bilimlar asosida ekologik axloq va madaniyat, ekologik amaliy faoliyat, shuningdek, ekologik muammolarni hal yetishda tadqiqotchilik va ijodkorlik ko'nikmari shakllanadi. Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar esa ushbu jarayonlarni samarali tashkil etish, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini rivojlanishiga xizmat qiladi.

Modeldagi komponentlar STEAM yondashuvi tamoyillari asosida amalga oshiriladi:

- Metadatsionlik - ekologik bilimlar va amaliyotlarni integratsiyalash orqali o'quvchilarga ekologik muammolarni yechishga yordam berish;
- Integrativlik - turli fanlardagi bilimlarni bog'lash orqali o'quvchilarni ekologik muammolarga kompleks qarash va ularni yechishga o'rgatish;
- Interdissiplinarlik - ekologik muammolarni yechishda fanlararo aloqadorlikka e'tibor berish va turli fan sohalari o'rtasida o'quvchilarni birgalikda ishlashga yondashish;
- Tadqiqotchilik - muammoli vaziyatlarni aniqlash va ularni yechishda tadqiqotchilik bilan ta'minlash.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning ekologik kompetentligida sezilarli yaxshilanish kuzatilgan. Ular ekologik muammolarga oid bilim, munosabat va o'z-o'zini samaradorlikda katta o'sishni ko'rsatayotganlar. STEAM yondashuvining fanlararo va amaliy xususiyatlarini yuqori baholab ketishini ta'kidlaydi. O'qituvchilar atrof-muhit tushunchalarini kelajakdagi darslariga kiritishga ishonchni oshirdilar va ekologik muammolarni hal qilishda ilmiy, texnologik va badiiy nuqtai nazarlarning o'zaro bog'liqligini chuqurroq angladilar.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik malakasini oshirishda STEAM yondashuvining samaradorligini ta'kidlaydi. Fanlararo, tajribaviy va

ijodiy ta'lim strategiyalarining integratsiyasi ekologik muammolarni yaxlit tushunishga yordam beradi. Natijalar asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining o'quv dasturlarida STEAM asosidagi ekologik ta'lim modullarini kuchaytirish orqali ularga zarur bilim hamda ko'nikmalarni berish;

- O'qituvchilar malaka oshirish kurslarida STEAM yondashuvlarini uzluksiz singdirish, bu borada amaliy mashg'ulotlarni takomillashtirish;

- O'qituvchilar, olimlar, mutaxassislar o'rtasida fanlararo hamkorlikni rivojlantirish va boy ta'lim tajribalarini tatbiq etish;

- Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash tizimida ekologik kompetentlik muhimligini alohida ta'kidlash va STEAM yondashuvlarining integratsiyasini yanada kuchaytirish.

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, ushbu model bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi. Bu o'qituvchilarning ekologik ongi va madaniyatini oshirish, shuningdek, ekologik muammolarni hal qilishda ularning bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish imkoniyatini beradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda STEAM asosida ekologik ta'limni joriy etish ularning ekologik vakolatlarini sezilarli darajada oshiradi, ekologik savodli va mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.

17. Yuldashovich K. A. Steam integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //Yeuropean International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.

18. Arshanskiy, Ye.Ya. STEAM-obrazovanie: ot modeli k prakticheskoy realizatsii / Ye.Ya. Arshanskiy, N.S. Sologub // Adukasыya i vxavanne. – 2020. – № 9. – S. 22–30.

YOSH TALABALARNI EKLOGIYA TA'LIMI MAZMUNI VA TEXNOLOGIYASINI YANGILASH ASOSIY TENGSIYALARI

Qoraqalpoq davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi

o'qituvchisi,

Xusnetdinov Ulugbek Imametdinovich

Annotatsiya: Maqolada Orol dengizi va Orolbo'yi degradatsiyasi sharoitida shaxs va jamiyat ekologik madaniyatini shakllantirish muammosining falsafiy-pedagogik asoslanishi, talaba yoshlarni ekologik tayyorlash mazmuni va texnologiyalarni yangilashning asosiy tendensiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Orol, dengiz, degradatsiya, shaxs, jamiyat ekologiya, madaniyat, shakllantirish, muammo, falsafiy, pedagogik, talaba yoshlar, mazmuni, texnologiya, tendensiya.

Jahonda inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarda tabiatning ekologik muvozanatining buzilishi hozirgi davrning dolzarb muammoliligicha qolmoqda. Bu masalalarni ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirmasdan, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirmasdan turib barqaror rivojlanishni hal qilib bo'lmaydi. Ta'limni barqaror rivojlanishga integratsiya qilinishi kerak. ESD konsepsiyasi sayyoramiz oldida turgan va o'sib borayotgan ekologik muammolarni hal qilish uchun ta'lim mazmuni va natijalarini takomillashtirish ustida izlanishlar olib bormoqda.

Dunyoda ekoqarash, ekotizim, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro ta'siri, insonning tabiatga estetik munosabati ekologik ong va ijtimoiy madaniyatning integral aloqasi sifatida baholash uslubiy yondashuvlarga imkon beradi. Shu sababli Uzluksiz ekologik ta'lim va iqtisodiyot uchun ekolog mutaxassislarni tayyorlash, insonning atrof-muhit va uning atrofidagi tabiat bilan o'zaro munosabati asosiy ekologik muammolarm ayniqsa, bugungi kunda Yer yuzida aholining tez o'sishi natijasida aholining ishlab chiqarish korxonalari soni muttasil ko'payib bormoqda, tabiiy resurslardan ko'p foydalanilmoqda, transportning soni va turlari ko'paymoqda. Natijada insonning atrof-muhitga

shafqatsiz ta'siri natijasida tabiatdagi antropogen o'zgarishlar doirasi kengayib bormoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etishda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan "Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekistonning iqlimi o'zgarishi bo'yicha Parij bitimini amalga oshirish bo'yicha Harakatlar milliy rejasini ishlab chiqish va qabul qilish, 2019–2030 yillarda O'zbekistonning «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyalari, 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi ekologik halokatlarning oldini olish vazifalariga erishish kabi ulkan maqsadlar yo'lida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yangi davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish hamda ana shu maqsadga xizmat qiluvchi talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishni takomillashtirish zaruratini taqozo etadi.

Prezident Sh.M.Mirziyoev BMT Bosh assambleyasining 75-sessiyasida ta'kidlaganidek, "Biz Orol bo'yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e'lon qilish haqida BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyusiyasini qabul qilishni taklif etadi. Ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani "Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni" sifatida joriy qilish va amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lardi".[4]. 25.11.2021 yildagi 1563-IV-son «Mamlakatimizda «yashil makon» umummilliy loyihasi doirasida belgilangan vazifalar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini olib borishga doir chora-tadbirlar to'g'risi»da kabi me'yoriy-huquqiy hujjatlar ijrosini amalga oshirish talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning bosh omili sifatida xizmat qiladi. Qoraqalpog'iston Respublikasi talabalari o'rtasida ekologik madaniyatni shakllantirish xalqaro ekologik harakat tomonidan pedagogik tadqiqotlar va ta'lim tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan, shuningdek, Orol fojiasi haqida umumiy bilim, malaka, ko'nikma va malakalar ham bo'lishi kerak, bu esa Qoraqalpog'iston respublikasi talabalari o'rtasida

ekologik madaniyatni shakllantirish g'oyasini rivojlantirishning dolzarbligini belgilaydi.

Tabiat bilan inson o'rtasidagi munosabatlarning tobora keskinlashuvi aholi, ayniqsa, yosh avlodning ekologiya va atrof-muhit muhofazasi haqidagi nazariy hamda amaliy bilimlarga bo'lgan ehtiyojini oshirmoqda.

Aslida, ekologik madaniyat – ekologik ta'lim, tarbiya va rivojlanishning yaxlit mahsuli, natijaviy jihati hisoblanadi. Bu darajaga erishgan inson nafaqat ona-tabiatiimiz go'zalliklarini ko'ra oladi yoki unga baho beradi, balki o'z amaliy faoliyati bilan uni yaxshilashga, millatimiz ravnaqi uchun tabiiy muvozanatga putur yetkazmasdan qayta o'zgartirishga harakat qiladi.

Biroq Qoraqalpog'iston respublikasidagi OTMlar amaliyotining tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, aksariyat talabalarning ekologik madaniyat darajasi pastligigicha qolmoqda, professor-o'qituvchilarning ekopedagogik tayyorgarligi esa bugungi kun talablariga javob bermayapti. Oqibatda, atrof-muhitga nisbatan loqaydlik, ma'suliyatsizlik munosabatlari hamon hukmronlik surmoqda.

Pedagogika fanida ekologik ta'lim va tarbiya mavzusi bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan, o'quv-uslubiy qo'llanmalar nashr etilgan. Bir so'z bilan aytganda, ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi o'z o'rniga ega bo'lgan bo'lsada Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida talabalar ekologik madaniyatini shakllantirish muammosining mohiyati mustaqil tizim sifatida batafsil ochib berilmayapti. Bu borada mazkur sohaga ixtisoslashgan ayrim pedagog olimlar, amaliyotchi mutaxassis o'qituvchilar o'rtasida vujudga kelgan bir-birini o'zaro tushunmaslik, ilmiy-pedagogik jihatdan turli xil noto'g'ri qarashlar, talqinlar mavjudligini ham alohida ta'kidlab o'tish darkor. Bu holat OTM talabalarida ekologik madaniyatini shakllantirish masalasining pedagogika nazariyasida, ayni paytda OTMlar tizimida kamchilik va nuqsonliklar bilan samarasiz amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi talabalarida ekologik madaniyatini shakllantirish mazmuniga alohida ekologik ma'rifiy tizim (ekologiya ta'lim, tarbiya va rivojlanishning mushtarak uyg'unligi) sifatida qaralmayapi, mazkur

tizimni boshqarishning tarkibiy qismlari, ya'ni, ekologik ma'rifiy jarayonlarni rejalashtirish, uni amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish, jarayonni amalga oshirish, nazorat qilish va unga metodik xizmat ko'rsatish mohiyati hamon ochib berilmayapti.

Eng muhimi, bu sohadagi ishlar masalaning tarixiy-pedagogik tahliliga tayanilmasdan, ya'ni muammoning paydo bo'lishi, rivojlanish sur'ati va istiqbollari ob'ektiv baho berilmasdan, tizimsiz amalga oshirilmoqda. Bu esa uning shaxs, jamiyat va davlat buyurtmasi sifatida maqsadli amalga oshishiga, kelajak istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini to'g'ri belgilashga to'sqinlik qilmoqda. Zero, masalaning tarixiy ildizlari aniqlanmasdan, bugungi holatiga har tomonlama tizimli baho berilmasdan, uning rivojlanish tendensiyalarini maqbul tarzda aniqlash mumkin emas. Tarixiy pedagogik tadqiqotlarning maqsadi shunday qonuniyatlarni aniqlashdan iboratki, bu qonuniyatlar faqat yaqin va uzoq tarixni o'rganishni emas, shu bilan birga masalaning hozirgi ahvolini, undan ham muhimi- kelgusini belgilash imkonini bermog'i lozim.

Sovet hukumati Orol dengizining halokatini ushbu tabiiy va antropogen ofatning asosiy aybdori deb hisoblagan bo'lsa, Orol dengizidan foydalanish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirish g'oyasi inqilobdan oldingi olimlarga tegishli edi. Xususan, A.I. Voeykov (1908) iqtisodiyotni oqilona boshqarish bilan Orol dengizining iqtisodiy samarasi mutlaqo asossizdir, chunki undan olinadigan daromad (baliqchilik, dengiz transporti) iqtisodiyot va ayniqsa sug'oriladigan yerlarning rivojlanish foydasiga qaraganda ancha kam deb ta'kidlab o'tgan. Xuddi shu fikrni 1913 yilda olim bo'lmagan, balki chor Rossiyasi suv xo'jaligi boshqarmasining sobiq boshlig'i, Rossiya taraqqiyoti bosh boshqarmasi direktori knyaz V.I. Masalskiy ham aytib o'tgan⁵². Uning fikricha, asosiy maqsad mintaqaning barcha suv resurslaridan foydalangan holda yangi Turkistonni barpo etish va o'n millionlab gektar yangi yerlarni o'zlashtirish va rus sanoati uchun zarur bo'lgan paxta homashyosini yetkazib berishni nazarda tutganlar.

⁵² <http://www.cawater-info.net/aral/aral3.htm>

1872 yilning 14 noyabrida fon Kaufman Aleksandr II ga maktub yo‘llab, Xevaga yurish boshlab, xonlik poytaxtini egallashga uning qo‘shinlarini yanchib tashlash orqali chor qo‘shinlarining kuch-qudratini namoyish qilish payti yetkanligini aytdi. Shuningdek, Kaufman “Biz Orolni o‘ylashimiz kerak. Biz shunday qilishimiz zarurki, Amudaryo bilan Sirdaryoning suvlari Orolga yetib bormasin. Bu suvlar paxta uchun ishlatilsin. Orolga esa Sibirdan suv keltirish lozim. Ana shundagina Turkistonni mustamlaka sifatida tutib turishimiz mumkin bo‘ladi”, - deya bundan bir yuz qirq yil burun Orol dengizining qurishi orqali butun Turkistonni mustamlakaga aylantirishni bashorat etgan edi.⁵³

Ekologik va ekologik kompetensiyalar tizimini shakllantirishning jihatlaridan biri bu Qoraqalpog‘iston Respublikasining mahalliy biotsenozlarini o‘rganish bo‘yicha tabiiy sharoitlarda o‘qituvchi va talabalarning birgalikdagi ishi. Qizil kitob, muhofaza qilinadigan turlar, muhofaza qilish holati, bioxilma-xillik, biotsenozlarni muhofaza qilish, iqtisodiy va ekologik faoliyat asosiy ekologik bilimlar va ekologik tushunchalarning ustuvor bloki sifatida belgilangan.

Bajarilgan ishlar natijasida talabalarda quyidagi *ekologik* kompetensiyalar shakllanadi:

- ekologik jihatdan asosli xatti-harakatlarning mavjudligi: ularning ijtimoiy va ekologik faoliyati natijalari uchun javobgarlik;
- tadqiqot va izlanish qobiliyatlari;
- tabiiy sharoit va resurslardan foydalanish jarayoniga o‘tgan -avlodlar tajribasini kiritish imkoniyati;
- tabiiy sharoit va resurslarni aniqlash va tasniflash qobiliyati;
- mahalliy darajada tabiiy sharoit va resurslarni o‘rganish, foydalanish, muhofaza qilish, ko‘paytirish qobiliyati;
- ekologik o‘z-o‘zini tarbiyalash istagi va tayyorligi ;
- barqaror rivojlanish konsepsiyasi tizimida tabiatni oqilona boshqarish malakalari;

⁵³ “Feruz. Shoh va shoir qismati”. Davlatyor Rahim. Shixnazar Matrasul. G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi.1991 y.-128 b.) Rusiya shohining yovuz niyati.32-sah.

- ijtimoiy muhit muammolarini mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarga jalb qilish qobiliyati.

Shunday qilib, ekologik toza dizayn va sog'lom rivojlantiruvchi ta'lim muhiti ekologik ta'lim samaradorligini ta'minlash va o'quvchilar shaxsini ijodiy o'z-o'zini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar va resurslarni ochib beradi.

Talabalar inson uchun ekologik madaniyatning ahamiyatini tushunadilar (oddiy g'oyalardan rasmiy g'oyalarga, ba'zi hollarda esa qadriyatni amalga oshirishgacha). Ular tabiiy ekotizimlarning nomutanosibligiga olib keladigan, "tabiat – inson – jamiyat" tizimi munosabatlaridagi uyg'unlikni buzuvchi ekologik huquqbuzarliklarning jamiyatga zidligini anglaydilar. Atrof-muhitga oid bilimlarning boy zaxirasi talabalarga ijtimoiy muhitda ekologik ma'lumotlarni tarqatishda ijodiy tashabbus ko'rsatishga imkon berdi.

Ijtimoiy-tabiiy muhit bilan faol munosabatda bo'lgan talabalar tabiiy muhitni, tajribani estetik jihatdan idrok etadilar, ular bilan muloqot qilishdan zavqlanadilar, yovvoyi tabiat olamini aks ettiruvchi badiiy namunalarga qiziqish bildiradilar; o'zlari yashaydigan joy haqida yangi g'oyalarga ega bo'lishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. – 36 b.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019 yil 30 oktyabrg'.

3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b.

4. Avezov Sh. Ekologik ma'rifiy texnologiyalar va ularning mohiyati / "Pedagogik va axborot texnologiya: yutuqlar va istiqbollari", Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. -Toshkent: T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zPFITI -2002. -B. 20-22.

SINFDA KICHIK GURUHLARDA MUNOZARALAR O‘TKAZISH VA O‘QUVCHILARGA O‘Z FIKRLARINI IFODA ETISH IMKONIYATI

Surxondaryo viloyati PYaMO‘MM katta o‘qituvchisi,

Qodirov Raxmon Karimovich

Annatatsiya: Mustaqil fikrlashni tarbiyalash muammosini izchil o‘rganish madaniyatimiz tarixida yangi fan – mantiqning paydo bo‘lishiga asos bo‘lgan tushunchalar va fikrlashning Sokrotcha mustaqil tahlili bilan bog‘liq.

Kalit so‘z: Mustaqil fikrlashni, gnoseologik, aqliy rivoji, ularning tamoyillari, tuzilishi, mezonlari, model.

Pedagogik kontekstda tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning axborotni tahlil qilish, olingan bilimlarni ham standart, ham nostandart sharoitlarda qo‘llash qobiliyati sifatida qaraladi. Muayyan yondashuvlar ishlab chiqiladi va alohida o‘qitish usullari yaratiladi. Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tanqidiy tafakkurini rivojlantirishning nazariy modelini hamda samarali o‘qitish metodini yaratishga ehtiyoj bor.

Tizim yaratuvchi xususiyat – bu ongdir, chunki tanqidiy fikrlashning eng muhim xususiyati o‘z aqliy harakatlarini yuqori darajada bilish, ularga diqqat bilan e‘tibor berishdir. Ogohliksiz haqiqiy mustaqillik, refleksivlik (introspeksiya), maqsadga muvofiqlik, oqilonalik, nazorat qilish va o‘zini o‘zi tashkil qilish mumkin emas. Ehtiyotkorlik tanqidiy fikrlashning unga tayanadigan va undan kelib chiqadigan boshqa xususiyatlarini amalga oshirishga imkon beradi.

O‘z navbatida, erkin faoliyat – bu umumiy nuqtai nazarni erkin izlash, o‘z qobiliyatlari va qobiliyatlarini rad etish, o‘rnatilgan e‘tiqodlarni tanqid qilish va shu bilan birga rivojlangan umuminsoniy madaniyatga tayanishdir. Sabablar va shart–sharoitlar, shuningdek, ularga ko‘ra, ongli maqsad bilan belgilanadigan narsadan tashqariga chiqish chinakam erkin va faqat shuning uchun ijodiy harakatdir. Ammo bunday harakatni amalga oshirish uchun faoliyatning yangi usullarini, yangi aloqa shakllarini topish va yaratish kerak va bu boshqa narsalar qatori o‘zida shaxsni topish va yaratishni anglatadi. Shuning uchun, berilgan muammodan tashqariga chiqish (faoliyat va muloqotning muammoli vaziyati) har

doim o'z-o'zini qayta ishlash, «eski» mendan voz kechish, «yangi» o'zini qurishdir.

Tafakkurning operativ komponentlariga quyidagi asosiy mantiqiy operatsiyalar kiradi: tahlil, sintez, taqqoslash, abstraksiya, umumlashtirish, tasniflash, tizimlashtirish. Bu mantiqiy amallarning har biri bilish jarayonida o'zining muhim vazifasini bajaradi va boshqa operatsiyalar bilan murakkab aloqada bo'ladi. Ha, tahlil butunni qismlarga ajratish imkonini beradi; sintez alohida elementlarni bir butunga birlashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi; taqqoslash alohida ob'ektlarning o'xshashliklari va farqlarini aniqlash imkonini beradi; mavhumlik ba'zi xususiyatlarni ajratib olishni va boshqalardan chalg'itishni ta'minlaydi; umumlashtirish – ob'ektlar yoki hodisalarni muhim belgilariga ko'ra birlashtirish vositasi; tasniflash ob'ektlarni ma'lum belgilarga ko'ra ajratish imkonini beradi; tizimlashtirish alohida ob'ektlarni emas, balki ularning guruhlarini va sinflarini bo'linish va keyinchalik birlashtirishni ta'minlaydi.

Shunday qilib, biz tanqidiy fikrlashning mazmunli va operatsion tarkibiy qismlarini taqdim etdik. Tanqidiy fikrlashda malakali bo'lish uchun ma'lum umumiy metodologik tamoyillar va strategiyalarni bilish kerak.

Tanqidiy fikrlash aniq evristika va yarim evristika tomonidan qo'llaniladi, chunki bu fikrlash murakkab muammolarni, ijodiy vazifalarni hal qilish uchun ishlatiladi. Algoritmik tarzda yechiladigan masalalar asosiy qobiliyat va malakalarni shakllantirish masalalari bo'lib, tafakkur jarayoni ustidan alohida nazoratni talab qilmaydi, faqat harakatlar ustidan nazoratni talab qiladi, tanqidiy fikrlashning mohiyati esa aqliy faoliyatni boshqarishdir.

Shu sababli, tanqidiy fikrlash qidiruv jarayonini talab qiladigan bunday muammolarni hal qilishda va noaniq sohada, muammoni hal qilish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan g'oyalar, tushunchalar va mulohazalarni qaerdan izlash oldindan ma'lum bo'lmaganda qo'llaniladi. Shunga ko'ra, bunday muammolarni hal qilish jarayonlarini, shuningdek, bunday jarayonlarni o'qitishni faqat umumiy uslubiy sozlash va evristik retseptlar tufayli boshqarish mumkin.

Amerikalik neyropsixologlar (J. Bryuer, R. Keyn, P. Keyn, S. Fridman va boshqalar) miya bir vaqtning o'zida ob'ektni yaxlit va qismlarga bo'lib, bir vaqtning o'zida «ko'rish» uchun noyob qobiliyatga ega degan xulosaga kelishdi. uni qismlarga ajratish va yig'ish vaqti. Boshqacha qilib aytganda, o'zaro operatsiyalarni bajarish miyaning tabiiy xususiyatidir. Bundan tashqari, amerikalik psixologlar S. Rubinshteynning rus ilmiy maktabining miyaning analitik va sintetik faoliyatini o'rganishdagi ishlariga hurmat bilan qarashadi. Tahlil va sintez, amerikalik neyropsixologlarning fikriga ko'ra, o'rganishdagi ikkita juda muhim, doimiy o'zaro ta'sir qiluvchi psixik jarayon bo'lib, ularning doimiy rivojlanishi adekvat ta'lim texnikasi va usullari yordamida tegishli mustahkamlashni talab qiladi [52, p. 87]. Shunday qilib, biz xulosa qilishimiz mumkin: mahalliy va xorijiy psixologlar muammoni hal qilishning asosiy mexanizmi sintez orqali tahlil qilish ekanligiga rozi.

Xulosa qilib olaylik: tanqidiy fikrlash mulohaza yuritishning birinchi bosqichida (muammo bilan qarama-qarshilik) ishtirok etadi, ikkinchi bosqich umumiy va tarixiy tafakkur darajasida (operativ va mavzu darajasida), uchinchi va to'rtinchi bosqichlar (qayta qurish va asoslash) ham rivojlanadi. tanqidiy fikrlash jarayonlarini jalb qilishni talab qiladi. Yana bir bor ta'kidlaymizki, tanqidiy fikrlash ma'lumotni eslab qolish yoki ma'lum, shuning uchun oddiy protseduralardan foydalanish orqali hal qilib bo'lmaydigan muammoli vaziyatlarni hal qilish uchun ishlatiladi.

Tanqidiy fikrlashga doir nazariy ishlarni tahlil qilar ekanmiz, tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari motivatsion, kognitiv, faollik va reflektorlikdir, deb hisoblaymiz.

Motivatsion komponent tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir, chunki har qanday faoliyatda muvaffaqiyatga erishish shaxsning tegishli manfaatlari, ehtiyojlari, motivlari va yo'nalishsiz mumkin emasligi aniqlangan. Bizning tadqiqotimizdagi motivatsion komponent ma'lum bir vaziyatda boshqa tarkibiy qismlarning rivojlanishini bashorat qildi, chunki o'quvchilarning tanqidiy fikrlashdan xabardorligi, shaxsiyatni rivojlantirishdagi roli uning samarali

shakllanishiga ijobiy turtki berishi mumkin. Motivatsion komponent o'zining ijobiy niyat tajribasini (afzalliklar, e'tiqodlar, fikrlash tarzi) faollashtirish, bajarilgan ishda hayotiy ma'noni ko'rish, ishning barcha bosqichlarida yuqori darajadagi motivatsiyani saqlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'z intellektini rag'batlantirish va sozlash usullarini bilish va ulardan foydalanish.

Interpretatsiya motivatsion komponentning bir qismi sifatida tajriba, vaziyatlar, faktlar, hodisalar, mulohazalar, urf-odatlar, e'tiqodlar, qoidalar, tartiblar va mezonlar asosida ma'no yoki ma'noni anglash va ifodalash bilan tavsiflanadi. Talqin tasniflash fikrlash, ma'noni tushuntirish va tushunishni o'z ichiga oladi. ma'noni tushunish.

Turkumlashtirish ma'lumotni tushunish, tavsiflash yoki turkumlash, tajribalarni, vaziyatlarni, hukmlarni, hodisalarni va hokazolarni tavsiflash uchun toifalarni, xususiyatlarni, farqlarni tushunish yoki to'g'ri shakllantirishni anglatadi. shunday qilib, ular turkumlash, farqlash yoki tuzilish nuqtai nazaridan tushunarli ma'noga ega bo'ladi.

Ma'noni tushuntirish axborot mazmuni, hissiy ma'nosi, funksiyalari, niyatlari, motivlari, maqsadlari, ijtimoiy ma'nolari, qadriyatlari, munosabati, qoidalari, tartiblari, mezonlari yoki aloqa tizimlari orqali ifodalangan til, ijtimoiy xatti-harakatlar, rasmlar, raqamlar, grafiklar, jadvallar, diagrammalar, belgilar va belgilar.

Ma'noni anglash so'zlar, fikrlar, mazmun, bayonotlar, xatti-harakatlar, chizmalar, raqamlar, belgilar, diagrammalar, grafiklar, belgilar, qoidalar, hodisalar yoki rasmiyatchiliklarning ma'nosini tasvirlash, o'xshatish yoki majoziy ifodalash orqali ma'noni qayta aytib berish yoki aniqlashtirishni o'z ichiga oladi; chalkashlik, noaniqlik yoki noaniqlikni bartaraf etish yoki maqbul harakat yo'nalishini qurish uchun konvensiya, tavsif, o'xshashlik yoki majoziy ifodadan foydalanish.

Kognitiv komponent ham asosiy tarkibiy qismlardan biridir, chunki u o'z tarkibiga insonning bu dunyoda o'ziga xos noyob shaxs sifatidagi o'zi haqidagi bilimlarini, tanqidiylik fenomeni, tanqidiy fikrlash, uning mexanizmlari, tanqidiy

faoliyatning mohiyati va mohiyatini o'z ichiga oladi. ijodiy jarayonda tasavvur, sezgi roli, ijodning suveren manbai sifatida o'zini anglash.

Kognitiv komponentning bir qismi sifatida tahlil hukmlar, tajribalar, dalillar, ma'lumotlar yoki fikrlarni ifoda etishga qaratilgan bayonotlar, savollar, tushunchalar, tavsiflar yoki boshqa vakillik shakllari o'rtasidagi munosabatni belgilaydi. Tahlil qilish qobiliyati g'oyalarni ko'rib chiqish, dalillarni aniqlash va tahlil qilish bilan tavsiflanadi.

O'quvchilar g'oyalarni ko'rib chiqadilar, argumentlar, dalillar yoki e'tiqodlar kontekstida rollarni belgilaydilar; atamalarni aniqlash, g'oyalar, tushunchalar yoki bayonotlarni solishtirish yoki solishtirish; natijalar yoki muammolarni aniqlash va qism va butun o'rtasidagi konseptual munosabatlarni aniqlash. Argumentlarning ta'rifi bayonot, fikr yoki qarashni qo'llab-quvvatlash yoki rad etish uchun bayonotlar, tavsiflar, savollar yoki grafiklarni taqdim etishga asoslanadi.

Argumentlarni tahlil qilishning o'ziga xos belgilari – bayonotlar, fikrlar yoki qarashlarni qo'llab-quvvatlash yoki rad etish uchun sabablar yoki dalillarni taqdim etish; mo'ljallangan xulosa, asoslar va xulosalarni tasdiqlash uchun ilgari surilgan sabablarni aniqlash va farqlash qobiliyati; xulosani tasdiqlashga qaratilgan boshqa asoslar va sabablar; qo'shimcha dalillar – oraliq xulosalar, aytilmagan taxminlar; argumentning umumiy tuzilishi yoki qasddan argumentlar; tahlil qilingan ifoda tarkibidagi har qanday elementlar.

Faoliyat komponenti ijodiy darajada turli xil faoliyat bilan samarali shug'ullanish qobiliyatini va atrofdagi odamlar bilan konstruktiv munosabatda bo'lish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu komponentning mazmuni o'quvchilarda o'zlarini ijodiy shaxs sifatida ham, o'ziga xos individuallik sifatida ham amalga oshirishga yordam beradigan fazilatlarni rivojlantirish zaruratidan kelib chiqadi. Shuning uchun faoliyat komponenti xulosa qilish va tushuntirish qobiliyatini nazarda tutadi.

Xulosa – tegishli ma'lumotlarni ko'rib chiqish va faktlar, bayonotlar, e'tiqodlar asosida xulosa chiqarish; faraz va farazlarni shakllantirish; ma'lumotlar,

taxminlar, tamoyillar, dalillar, hukmlar, fikrlar, tushunchalar, tavsiflar, savollarga asoslangan oqibatlarni aniqlash. Xulosa dalillarga shubha qilish, muqobil variantlarni ko'rib chiqish va umumlashtirish haqida o'ylash orqali taqdim etiladi. Shubhali dalillar qo'shimcha qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan dalillarning zaif tomonlarini aniqlash va ma'lumot izlash va to'plash strategiyalarini shakllantirish orqali aniqlanadi; axborotni baholash va axborotni topish strategiyasini belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022 – 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" PF 134-son farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab – quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi RQ 4963-son qarori.
4. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Red.fan.dok... diss. – Buxoro, 2002. – 276 b.
5. Alimasov V. Fan va ta'lim. Badiiy adabiyot. -T.: "Nashr", 2008.-256 b.
6. Arabova M., Berdiyeva F. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish-ning nazariy asoslari. Zamonaviy ta'lim. –2014. -7-son. –B. 49–54.
7. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T., 2003. –50 b.

O‘QUVCHILARGA TANQIDIY FIKRLASHNI O‘RGATISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Surxondaryo viloyati PYaMO‘MM katta o‘qituvchisi,

Qodirov Raxmon Karimovich

Annatatsiya: Mustaqil fikrlashni tarbiyalash muammosini izchil o‘rganish madaniyatimiz tarixida yangi fan – mantiqning paydo bo‘lishiga asos bo‘lgan tushunchalar va fikrlashning Sokrotcha mustaqil tahlili bilan bog‘liq.

Kalit so‘z: Mustaqil fikrlashni, gnoseologik, aqliy rivoji, ularning tamoyillari, tuzilishi, mezonlari, model.

Zamonaviy ta’lim tizimi shunday qurilishi kerakki, o‘quvchilar mustaqil fikr yuritishlari, turli nuqtai nazarlarni, turli pozitsiyaslarni solishtirishlari, faktlar, qonunlar, fan qonunlari, ularning bilimlari asosida o‘z pozitsiyalarini shakllantirish va bahslasha olishlari mumkin. o‘z kuzatishlari, o‘zlarining yoki boshqalarning tajribalari. Bolalarning psixologik tadqiqotlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining 20 foizida o‘qishga bo‘lgan motivatsiya past.

Shuning uchun biz mutlaqo barcha o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish va amalga oshirish uchun shart–sharoitlarni yaratishimiz kerak: o‘rganish uchun yuqori potensial bilan ham, o‘rganishga qiziqishi yo‘q. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi o‘quvchi va o‘qituvchining ijodiy hamkorligiga, maktab o‘quvchilarida har qanday materialga analitik yondashuvni rivojlantirishga asoslanadi. U materialni yodlash uchun emas, balki muammoni qo‘yish va yechim topish uchun mo‘ljallangan.

Avvalo, boshlang‘ich maktab yoshi yuqori darajadagi qiziquvchanlik bilan tavsiflanadi (dogmatik ta’lim nuqtai nazaridan, tanqidiy fikrlash asosida o‘qitishdan farqli o‘laroq, asta–sekin pasayadi, ba’zi o‘quvchilar hatto yo‘qoladi). Yangi faktlar va qiziqarli hodisalarga to‘g‘ridan–to‘g‘ri qiziqish ob’ektlar va hodisalarning muhim xususiyatlarini o‘rganishga, sabab–oqibat munosabatlarini, qonuniyatlarini o‘rnatishga qiziqish ortib boradi. Bu davrning muhim afzalligi fikrlash stereotiplarining yo‘qligi – ular hali shakllanmagan. Idrok va kognitiv

jarayonlarda sifat o'zgarishlari mavjud bo'lib, ular tufayli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ichki, ob'ektiv sharoitlar mavjud. Olti yoshli bolalarda idrok etish jarayoni sifat jihatidan boshqa darajaga o'tishga tayyor – o'zaro bo'ysunadigan belgilarga asoslangan murakkab standartlarni shakllantirish imkoniyati mavjud. Bu ob'ektlarning nafaqat hissiy, balki muhim xususiyatlariga ko'ra tan olinishi va turkumlanishini osonlashtiradi. Kognitiv jarayonlar ongli va o'zboshimchalik bilan bo'ladi. Bola asta-sekin fikrlashni nazorat qilishni o'rganadi. Bundan tashqari, zamonaviy bolalar sifat jihatidan farq qiladigan motivatsion sohaga ega: bolalar ob'ektlar va hodisalar o'rtasidagi sabab–oqibat munosabatlariga e'tibor bermaydilar, lekin ular o'z harakatlarining ma'nosi, o'z faoliyati bilan qiziqishadi [6, p. 46]. Yuqoridagi ilmiy pozitsiyaslarning to'g'riligini tan olish Boshlang'ich ta'lim Davlat standartida o'z aksini topgan – tanqidiy va tizimli fikrlash barcha asosiy kompetensiyalar uchun umumiy deb e'tirof etilgan [7]. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun boshlang'ich maktab yoshining sezgirligini tan olish tegishli uslubiy yordamni talab qiladi. Bizning fikrimizcha, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni, jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida bunday qo'llab–quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- ilmiy yondashuvlar;
- uslubiy tamoyillar;
- usullar, uslublar, strategiyalar.

Ilmiy adabiyotlar tahlili [1; 8–14] tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy yondashuvlari sifatida quyidagilarni aniqlash imkonini beradi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
- rivojlantiruvchi ta'lim;
- muammoli ta'lim;
- faoliyat yondashuvi;

Prinsiplarga kelsak, bu tizimda asos bo'lib, tanqidiy fikrlash rivojlanishining ilmiy jihatdan aniqlangan qonuniyatlarga muvofiqligini ochib beradigan ekologik toza prinsiplar bo'lishi kerak. U insonning biologik, aqliy va ijtimoiy hayotidagi sinkssretik birlikning aksiomatik pozitsiyassini tan olishga asoslanishi kerak.

Xususan, amerikalik neyro–pedagoglar miya faoliyatining neyrofiziologik naqshlari asosida bir qator o‘rganish tamoyillarini ishlab chiqdilar, ularning buzilishi maktab o‘quvchilari miyasining tabiiy mexanizmlarini zaiflashishi yoki buzilishiga olib kelishi mumkin.

S. Turnning ilmiy ishlaridan foydalanib, quyidagi tamoyillarni taqdim etamiz: 1. Miya parallel protsessor sifatida (parallel protsessor prinsipi). Inson miyasi bir vaqtning o‘zida bir nechta funksiyalarni bajarishga qodir. Fikrlash, his–tuyg‘ular, tasavvurlar va boshqa murakkab jarayonlar miya tomonidan bir vaqtning o‘zida axborotni qayta ishlash va boshqa odamlar bilan ijtimoiy–madaniy aloqa (muloqot) bilan amalga oshirilishi mumkin.

O‘qituvchi ana shu tamoyildan kelib chiqib, o‘quvchilarga o‘quv–idrok faoliyatining turli mazmun va shakllari uchun keng imkoniyatlar yaratib berishi kerak. Shuning uchun o‘qitishning turli usullari va usullaridan foydalanish juda muhimdir. Miyaning kam yuklanishi, shuningdek, ortiqcha yuk uning rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini yodda tutish kerak. Dunyoning ob’ektiv ko‘rinishidan tashqari, dunyoni inson dunyosi, individual shaxs sifatida sub’ektiv tushunish va idrok etish ham mavjud. Shu sababli, ta’lim jarayonida nafaqat ma’lumotni o‘zlashtirish, balki shaxsiy va qimmatli munosabatlar, his–tuyg‘ular, tajribalar, o‘zaro ta’sirlarni ham ta’minlash kerak. Ushbu tamoyildan kelib chiqqan holda, interfaol ta’lim shakllari ayniqsa muhimdir, chunki o‘zaro ta’sir miyaning "parallel protsessor" sifatida ishlashi uchun eng qulay sharoitlarni yaratadi.

O‘rganish va bilish miya rivojlanishining tabiiy mexanizmlari sifatida. O‘rganish umuman organizm uchun, xususan, miya uchun nafas olish jarayoni kabi tabiiy jarayondir. Tabiat insonga o‘rganishga qodir bo‘lgan miyani berdi, shuning uchun qiziquvchanlik va bilimga intilish – miyaning tabiiy ehtiyojlari. Pedagogika fan sifatida ana shu ehtiyojlarni qondirish uchun shart–sharoitlarni ta’minlashi kerak. Qiziqishni uyg‘otishning eng kuchli vositasi bu muammoli vaziyatlarni yaratish, paradokslarni qo‘llash va kutilmagan analogiyalar qilishdir.

O'tmish tajribasiga tayanish va miyaning tug'ma sifatleri sifatida ma'no izlash. Inson miyasi eski tajribani yangi vaziyat bilan bog'lash rejimida ishlaydi. Yangi vaziyatni tushunish va tushunish, miya oldingi bilim va g'oyalarda qo'llab-quvvatlanganda sodir bo'ladi. Shuning uchun o'quv jarayonida yangi bilimlarni olish uchun o'tmish tajribasini doimiy ravishda yangilab turish muhimdir.

Miya naqshlarni o'rnatish orqali ma'no izlaydi. Tartibsizlik va tartibsizlik miyaning ishlab chiqarish faoliyatini murakkablashtiradi. Har qanday chalkash vaziyatda, miya naqshlarni o'rnatish orqali ma'no topishga harakat qiladi. Shunday qilib, shaxs naqshlarni o'rnatish orqali ma'noni topish nuqtai nazaridan intellektual qiyinchiliklarni yengsa, o'rganish samarali bo'ladi.

Hissiyotlar miyaning mahsuldor faoliyatining zaruriy omili sifatida. Ajablanish, g'azab, ilhom, go'zallik tuyg'usi va hatto hazil tuyg'usi to'liq intellektual faoliyatning doimiy "hamrohlari" dir. Qulay hissiy muhitda o'rganilgan o'quv materiali yaxshiroq esda qoladi. Emotsionals omil o'quvchilarning fikrlash va ijodkorligini rag'batlantiradi.

Miya bir vaqtning o'zida ma'lumotni tahlil qilish va sintez qilish, butun va qisman ishlashga qodir. O'quv jarayonida material yaxlit va alohida, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, muammolarni hal qilishning to'g'ridan-to'g'ri va teskari usullari va isbotlash, konkretlashtirish va umumlashtirish va boshqalarning o'zaro ta'siri rejimida taqdim etilishi kerak.

Miya diqqatni jamlagan va periferik idrok etish sharoitida bir vaqtda axborotni idrok eta oladi.

O'rganishda konstruktiv omil sifatida bolaning periferik idrokining xususiyatlaridan foydalanishingiz mumkin (fon musiqasi, sinf dizayni, mebelning qulayligi va boshqalar).

O'quvchi miyasida ong va ong osti jarayonlari bir vaqtda sodir bo'ladi. O'rganish jarayonida biz tasavvur qilganimizdan ham ko'proq ma'lumot olamiz. O'quvchiga nafaqat o'qituvchining aytganlari, balki butun ichki majmui (sobiq tajribasi, hissiy holati, motivatsiya darajasi, yangi Ukraina maktabida kichik

o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish) ta'sir qiladi. o'quvchi) va tashqi (sinfdagi umumiy muhit, tovush, yorug'lik) o'quv muhitining omillari.

Miya kamida ikkita xotira tizimi bilan ishlaydi: vizual–mekansal va "esda saqlash" tizimi. Birinchi tizim o'quvchi miyasining ishlashi uchun tabiiyroqdir. Ikkinchisi ko'proq sun'iy va vaqt talab qiladi. Shunday qilib, insonning o'tmishdagi bilimlari va tajribasidan, ma'lum bir kontekstdan qanchalik ko'p ajratilgan ma'lumot elementlari, miya bu ma'lumotni eslab qolish uchun shunchalik ko'p harakat qilishi kerak.

Bilim va ko'nikmalar vizual–fazoviy xotira tizimida (vizualizatsiya prinsipi) "aks" bo'lganda, odam yaxshiroq tushunadi va eslaydi. Materialdagi murakkab aloqalarni tushunish va eslab qolishning eng yaxshi usuli ularni grafik tarzda taqdim etishdir.

Miyaning rivojlanishi ijod erkinligi sharoitida rag'batlantiriladi va bosim, majburlash va tahdid holatida bloklanadi (ijodkorlik erkinligi prinsipi). O'quv jarayonida ijodkorlik muammosini hal qilish, tabiiyki, sinfdagi tartib–intizom muammosini olib tashlaydi.

Har bir insonning miyasi o'ziga xosdir (o'ziga xoslik prinsipi).

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodologiyasining uchinchi komponentiga kelsak (uslublar, uslublar, strategiyalar), ular zamonaviy ilmiy, o'quv va uslubiy va uslubiy adabiyotlarda, muhokama qilish va loyihalash usullaridan tortib, "Kubing" kabi strategiyalargacha etarli darajada ifodalangan. Matbuot usuli", "Kredit pozitsiyassi" va boshqalar. Har bir o'qituvchi esda tutishi kerakki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning har qanday usulidan (umuman olganda, o'qitishning har qanday usuli kabi) foydalanish ta'lim jarayonining maqsadi emas. Usul maqsadga erishish vositasidir. Tanqidiy fikrlash metodologiyasiga asoslangan ta'lim jarayoni ekologik jihatdan qulaydir, chunki u boshlang'ich sinf o'quvchilarining zamonaviy avlodining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda bolaning tabiiy qiziqishini qondiradi. Tanqidiy fikrlash – bu fikrlashning bir turi bo'lib, unda diqqat markazida bo'lgani kabi, bilimlar, intellektual qobiliyatlar, ichki motivatsiya, qadriyatlar, qat'iyatlilik va

o'zini tuta bilish jamlangan. Bu xususiyat nafaqat bolaning ob'ektiv ehtiyojlarini qondiradi, balki unga ushbu ehtiyojlarni amalga oshirishga va ularni qondirishga qaratilgan o'z faoliyatini tashkil etishga imkon beradi. Tanqidiy fikrlash texnologiyasi asosiy kompetensiyalar tizimini rivojlantirishni, shaxsni rivojlantirishni, sub'ektivlikni shakllantirishni, uning ta'lim jarayoni sub'ektidan o'z hayoti va ijtimoiy munosabatlari sub'ektiga o'zini o'zi o'tkazishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim–tarbiya va ilm–fan sohalarini rivojlantirish chora–tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022 – 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" PF 134–son farmoni.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy–tadqiqot faoliyatini qo'llab – quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora–tadbirlari to'g'risida"gi RQ 4963–son qarori.

11. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Red.fan.dok... diss. – Buxoro, 2002. – 276 b.

12. Alimasov V. Fan va ta'lim. Badiiy adabiyot. -T.: "Nashr", 2008.-256 b.

13. Arabova M., Berdiyeva F. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish-ning nazariy asoslari. Zamonaviy ta'lim. –2014. -7-son. –B. 49–54.

14. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2003. –50 b.

**OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA BELBOG'LI
KURASH MASHG'ULOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH**
Alfraganus university Sport faoliyati fakulteti 1-bosqich magistranti
Tòlanov Sultonbek Azamjon ogli

Kalit soʻzlar: Belbogʻli kurash, axloqiy-iroda tarbiyasi, oʻz-oʻzini tarbiyalash, munosabat, qadriyatlar, koʻrsatmalar.

Ключевые слова: Борьба на поясах, нравственно-волевое воспитание, самовоспитание, отношение, ценности, наставления.

Key words: Belt wrestling, moral-will education, self-education, attitude, values, instructions.

Respublikamizda zamonaviy oʻzgarishlar jarayonida sport jamiyatning madaniy faoliyatining ajralmas qismi sifatida belgilangan qoidalar va meʼyorlarga muvofiq ishlaydi, bu esa jismoniy va belbogʻli kurashga oʻrgatish va uning rivojlanish tarixi, belbogʻli kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish uslublari hamda belbogʻli kurashning texnik-taktik usullari tashkil etishga imkoniyat yaratildi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Bugungi kunda sport va sogʻlomlashtirish jarayonlarining natijadorligi Yangi Oʻzbekistonni barpo etish vazifalari bilan uzviy bogʻliq ekanini anglagan holda masʼuliyat bilan harakat qilishimiz lozim” deb taʼkidlab oʻtdi.

Oliy taʼlim muassasasi talabalarining jismoniy rivojlanishida belbogʻli kurash sport turi katta imkoniyatlar yaratadi. Belbogʻli kurash - bu jahon, Evropa, Osiyo mamlakatlari, avtonom respublikalar va koʻp millatli Oʻzbekiston chempionligi uchun musobaqalar oʻtkaziladigan sport turi.

Bu OTM talabalarining jismoniy va irodaviy fazilatlarini yuksak darajada shakllantirish nuqtai nazaridan belbogʻli kurash sport turi koʻplab muxlislarni toʻpladi. Belbogʻli kurash boʻyicha mashgʻulotlar va musobaqa mashgʻulotlari tajribasi jismoniy va irodali tayyorgarlikning oʻzaro bogʻliqligini aniq koʻrish imkonini beradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi qarorida “aholining barcha qatlamlarini kurash bilan shugʻullanishga keng jalb qilish hamda Oʻzbekistonda kurashni umumxalq sport turiga aylantirish, kurashni ommalashtirish, uning jahon sporti durdonasiga aylanishiga va Xalqaro olimpiya oʻyinlari dasturiga kiritilishiga erishish” kabi vazifalar belgilangan. Bu esa OTM talabalarining madaniy-maʼrifiy tushunchalarini yanada rivojlantirish, ularni jismoniy tarbiyalash va belbogʻli kurash mashgʻulotlarini rivojlantirish uchun asos boʻladi.

Ammo bu boradagi vazifalar hali toʻliq hal etilmagan, degani emas. Chunki bugungi jadal rivojlanayotgan davr barcha davlatlardan, ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport sohasida aniq samaraga erishish uchun tegishli usul va chora-tadbirlardan foydalanishni taqozo etmoqda.

OTM talabalarida belbogʻli kurash sogʻlom avlodni har tomonlama takomillashtirib borishda ham ahamiyati beqiyos. Belbogʻli kurash xalqni shakllantiruvchi tarixiy qadriyatlardan biridir. Kurash nafaqat sportchining

jismoniy bellashuvdagi mahorat, balki talabalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash vositasidir. Belbog‘li kurashning ildizlari ham chuqur, tarixi uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Yillar davomida kurashimiz mardlik va insonparvarlik falsafasini ilgari surdi. Belbog‘li kurashning mazmuni jasorat, halollik, to‘g‘rilik, g‘alaba va mag‘lubiyatni tan olish, raqibga, murabbiyga, tomoshabinga, hakamga hurmat ko‘rsatish kabi sport etikasi va insonparvarlik g‘oyalarini o‘z ichiga oladi.

Bugun O‘zbekistonda kurash, belbog‘li kurash, o‘zbek musobaqasi va milliy sportning boshqa turlari avvalgidan ko‘ra ommaviylashib, yoshlarimiz qalbidan chuqur joy egallab, ularni qayta tiklash, himoya qilish, rivojlantirish va keng namoyish etishdagi o‘rni bor. milliy qadriyatlarga aylanib bormoqda. Global miqyosda o‘tkaziladigan turli tadbirlarda ishtirok etishlari bilan butun dunyoga tanilmoqda.

Ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya va yoshlarni jismoniy tarbiyalash tizimini modernizatsiya qilish – o‘quvchilarni jismoniy tarbiya va sport bilan ta‘minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari, shuningdek, ta‘lim tizimida majburiy jismoniy tarbiya samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar amalga oshirildi. Bugungi kunda oliy ta‘lim tizimidagi islohotlar o‘qituvchi va murabbiylarning bilimni chuqurlashtirish, jismoniy tarbiya va sport fanlarini o‘qitish metodikasini yangilashni taqozo etmoqda.

Chaqqonlik polvonning psixologik, ehtimol, irsiy moyilligi, uning zukkoligi, topqirligi, mantiqiyligi va jismoniy sifatlari va nozik mushaklari sezgirligi mavjudligida fikrlashning moslashuvchanligi bilan chambarchas bog‘liq. Bu jismoniy sifat o‘yin o‘rgatish usullaridan foydalanganda ko‘proq rivojlanadi. Yosh polvonlarning sport faoliyatini o‘z-o‘zini kuzatish va o‘z-o‘zini baholash natijalari buni tasdiqlaydi.

Olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, Belbog‘li kurash bilan shug‘ullanuvchi OTM talabalarining sport mahoratining jadal o‘sishi jismoniy sifatlari yuqori darajada rivojlanganligi bilan bog‘liq. Mashg‘ulotlar va musobaqalar jarayonida kurashchi bir zumda harakat qilishi va turli xil motorli harakatlar arsenalini bajarishi kerak.

Belbog‘li kurash OTM talabalarining umumiy va maxsus jismoniy sifatlarini rivojlantirish mashg‘ulot jarayonining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki turli usullarni qo‘llash jarayonida organizmda turli funksional o‘zgarishlar ro‘y beradi, jismoniy ko‘rsatkichlar ortadi, bu esa shakllanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Oliy ta‘lim muassasasi talabalarida belbog‘li kurash mashg‘ulotlarini takomillashtirish mexnizmlarining mavjud holatining tahlili, muammolari, ularning xususiyatlari va paydo bo‘lish sabablarini

Belbog‘li kurashning rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatadigan va samarali choralarni talab qiladigan bir qator muammolar mavjud.

- OTM talabalarining belbog‘li kurash bo‘yicha yirik xalqaro musobaqalarga tayyorlashning ilmiy-uslubiy ta‘minotining pastligi;

- OTM talabalarining belbog‘li kurash mexanizmlarini rivojlantiradigan bo‘limlari sonining etarli emasligi;

- sport hakamlari va murabbiylarini sport turi bo'yicha tayyorlash, masofaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan;

- OTM ilmiy-uslubiy, tibbiy va biotibbiy ta'minlash tizimining sustligi;

- Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sportchilar, murabbiylar, sudyalalar va mutaxassislarni yagona raqamli reyestruga kiritish, musobaqalar ishtirokchilari to'g'risidagi birlamchi ma'lumotlarni kiritish va yuklab olish, shuningdek, sport tadbirlarini o'tkazish bayonnomalarini elektron shaklda yaratish uchun dasturiy ta'minotning mavjud emasligi;

- belbog'li kurash bo'yicha axborot ta'minoti tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi, axborot-targ'ibot materiallari va nashrlarning muntazam chiqarilishining yo'qligi, "Internet" axborot telekommunikatsiya tarmog'ida, televideniye va boshqa ommaviy axborot vositalarida sport turiga oid ma'lumotlarning yetarli emasligi.

OTM talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish sport "**Sport** (ing. sport - o'yin) - jismoniy madaniyatning tarkibiy qismi, jismoniy tarbiya vositasi va usuli, jismoniy mashqlarni turli majmualari bo'yicha musobaqalar tashkil etish, tayyorlash va o'tkazish tizimi. Sportning maqsadi kishilarning sog'lig'ini mustahkamlash va umumiy jismoniy rivojlantirish bilan birga Sport musobaqalarida yuqori natija va g'alabalarga erishishdir." va sog'lomlashtirish tadbirlari yoshlarni axloqiy-irodaviy tarbiyalash sohasida muhim imkoniyatlarga ega: ijtimoiy shartli xulq-atvor modellarini shakllantirish imkoniyatini ta'minlash; sport birlashmalari faoliyatida tahsil olayotgan yoshlar hayotini alohida tashkil etishni rivojlantirish; mas'uliyat, o'z-o'zini intizom, me'yorlarga, qoidalarga bo'ysunish qobiliyatini shakllantirish.

OTM talabalarining hayotida sport alohida o'rin tutadi. Ma'naviy-irodaviy tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishida belbog'li kurashning sportining ahamiyati muhim hisoblanadi. Olib borilgan tajriba sinov amaliyot shuni ko'rsatadiki, belbog'li kurash bo'yicha tizimli mashg'ulotlar nafaqat xarakterni jilovlash, axloqiy va irodaviy fazilatlarini rivojlantirish va salomatlikni yaxshilash, balki jang san'atiga bo'lgan munosabatni qayta ko'rib chiqish, ularning chuqur falsafiy, ijodiy, chinakam insonparvarlik mazmunini tushunish imkonini beradi.

Belbog'li kurash "tarjimasida – "halol yo'l bilan maqsadga erishish" talabalar mashg'ulotlarida dastlabki bosqichida biz tomonidan kurashning ushbu turiga xos bo'lgan harakat qobiliyatlarini tushunish va oddiy usullarning kombinatsiyalarini ishlab chiqishdan foydalangan holda amalga oshirildi. OTM talabalarining o'z imkoniyatlarini anglashlari shaxsiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida axloqiy-irodaviy tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga imkon berdi.

Bugungi kunda sport va sog'lomlashtirish jarayonlarining natijadorligi Yangi O'zbekistonni barpo etish vazifalari bilan uzviy bog'liq ekanini anglagan holda mas'uliyat bilan harakat qilishimiz tozim.

OTM talabalar asta-sekin o'z ustlarida mustaqil ishlash orqali o'z-o'zini rivojlantirishning yuqori darajasiga, zarur sport natijalariga erishish juda qiyin ekanligini tushunishga erishdilar. Bunda asosiy jihat axloqiy va irodaviy

tarbiyaning muntazamligi va izchilligini belgilaydigan tabiiy muhit hisoblanadi. Shunday qilib, treningni birgalikda tahlil qilishni boshlar ekanmiz, biz talabalarga birinchi navbatda unda nima ishlaganligi va nimaga qo'shimcha e'tibor talab qilish haqida o'ylashlarini taklif qildik.

Pedagogik ishning juda muhim jihati - bu mukofot va jazoning uyg'un kombinatsiyasi. Shuni tushunish kerakki, ushbu ta'sir choralari avtota'limga aylantirishning asosiy shartlari o'qituvchining etarlicha katta vakolatlari fonida ularni qo'llashning adolatliligi va asosliligidir. OTM talabalarida belbog'li kurash mashg'ulot jarayonida turli musiqa, kino va adabiy asarlardan, milliy sport turlari hamda an'analardan foydalanish orqali o'quvchilarning psixologik kayfiyatini, sport mashg'ulotlariga tayyorgarlik ishtiyoqini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

"Yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, ezgu fazilatlar egasi bo'lgan insonlar etib voyaga yetkazish, ta'lim sifatini tubdan yaxshilash maqsadida, avvalo, o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalarni ilg'or xalqaro mezonlarga moslashtirish, bolalarning tahliliy va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ularga sarmazmun va tushunarli darsliklar yaratish zarur". OTM talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarining asosiy taktik-texnik vositalarini o'zlashtirish oyoq-qo'llarning ishini uyg'unlashtirish, to'g'ri texnikani shakllantirish, og'irlik markazini zarur taqsimlash ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bunday harakatlar talabalarning jiddiy ixtiyoriy harakatlari bilan bog'liq bo'lib, jiddiy chidamlilik, sabr-toqat va qat'iyatni talab qiladi. Tez o'sishni kutgan ko'plab talabalar uchun bu bosqich belbog'li kurash bilan shug'ullanish istagi barqarorligining muhim sinovi bo'ldi. Bu erda o'qituvchining asosiy vazifasi - pedagogik jarayonning xilma-xilligini ta'minlash, jismoniy faoliyatni og'zaki tarbiya usullari bilan uyg'unlashtirish zarurati, bu talabaning axloqiy va irodali o'zini o'zi tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojini amalga oshirishga imkon beradi.

Milliy qadriyatimiz bo'lgan, vatanparvarlik va mardlik g'oyalarini o'zida mujassam etgan belbog'li kurash jahonda sport turi sifatida e'tirof etildi. Shuningdek, to'garaklar oliy ta'lim muassasalari talabalarini epchillikka, marraga erishishga, o'zaro ahillik va do'stlikka o'rgatish hamda bo'lajak belbog'li kurashchilarni tarbiyalash maqsadida tashkil etilayotgani ham katta ahamiyatga ega.

Bu borada qator yutuqlarga erishildi, xalqimizga xos saxovatpeshalik, halollik va mehr-oqibat fazilatlarini yanada takomillashtirish, milliy qadriyatlar, g'urur, iftixor, g'urur va sadoqat tuyg'ularini tarbiyalash maqsadida belbog'li kurashni o'rgatish bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni chuqur o'zlashtirish maqsadiga erishiladi.

Oliy o'quv yurtlari talabalar uchun belbog'li kurash bo'yicha mashg'ulotlar alohida ahamiyatga ega, talabalarning axloqiy va irodaviy fazilatlarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni mutlaqo yangi sharoitlarda yaratish va ularni mos ravishda moslashtirish uchun yaxshi imkoniyat berildi.

Milliy qadriyatlarimizni o'zida mujassam etgan, vatanparvarlik va mardlik g'oyalarini o'zida mujassam etgan belbog'li kurash sport turi sifatida jahonda e'tirof etilgan. Shuningdek, universitet talabalarga epchillikka, maqsadga

erishishga, o'zaro totuvlik va do'stlikka o'rgatish, shuningdek, belbog'li kurash bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni, xalqimizga xos saxovat, halollik va mehr-oqibat fazilatlarini, milliy qadriyatlarni chuqur o'rganishi lozim, g'urur, iftixor, g'urur va ko'zlangan maqsadga pedagogik sifatlarni yanada takomillashtirish orqali erishiladi.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish borasida o'tqaziladigan nazariy trening mazmuni qo'ydagilardan iborat.

Jismoniy rivojlanish va inson salomatligini mustahkamlash. Jismoniy tarbiya va sport haqida tushuncha. Jismoniy madaniyat shakllari. Jismoniy madaniyat mehnatsevarlik, iroda va hayotiy malaka va qobiliyatlarni tarbiyalash vositasi sifatida.

Gigiena. Gigiena va sanitariya tushunchasi. Tana parvarishi. Kiyim va poyafzal uchun gigienik talablar. Sport inshootlari gigienasi.

Tananing qattiqlashishi. Qattiqlashuvning ma'nosi va asosiy qoidalari. Havo, suv, quyosh bilan qattiqlashishi.

Tarix. Belbog'li kurash qoidalari. Belbog'li kurash tarixi. Terminologiya. Hakamlarning buyruqlari va imo-ishoralari. Jangning boshlanishi va oxiri. Taqiqlangan fokuslar. Texnika va taktika.

Taniqli mahalliy kurashchilar. Jahon chempionatlari, Evropa, Olimpiya o'yinlari chempionlari va sovrindorlari.

Sport o'ynash jarayonida o'z-o'zini nazorat qilish. O'z-o'zini nazorat qilishning mohiyati va uning sportdagi o'rnini. O'z-o'zini nazorat qilish kundaligi. Uning shakli va mazmuni.

Sport mashg'ulotlari. Sport mashg'ulotlari tushunchasi. Uning maqsadi, vazifalari va asosiy mazmuni. Umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik. Texnik va taktik tayyorgarlik. Jismoniy mashqlar va ovqatlanishning roli.

Sport mashg'ulotlarining asosiy vositalari. Jismoniy mashqlar. Tayyorgarlik, umumiy rivojlantiruvchi va maxsus mashqlar. Ko'p qirrali o'quv vositalari.

Jismoniy tarbiya. Jismoniy tarbiya tushunchasi. Uning mazmuni va turlari haqida asosiy ma'lumotlar. Asosiy jismoniy sifatlarning qisqacha tavsifi, ularning rivojlanish xususiyatlari.

OTM talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini uchun asosiy talablari va sport tasnifi, normalarini bajarish shartlari.

OTM talabalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Yaqin vaqtlargacha yosh sportchilarda birinchi navbatda jismoniy va texnik sifatlari: tezlik-kuch xususiyatlari, mashqlarni texnik bajarish qobiliyati va chidamlilik shakllanishi umumiy qabul qilingan. Yosh sportchilarni tayyorlashning samarali tizimlarini ishlab chiqishga qaratilgan pedagogik tadqiqotlar, qoida tariqasida, yosh xususiyatlarini, sportchilarning sensorimotor faolligini, ularning morfologik ma'lumotlarini va fiziologik parametrlarini, ta'sirini hisobga olgan holda, vosita ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini o'rganishga asoslangan.

OTM talabalarida mashg'ulotlarni qurish tamoyillari sifatida sportchining jismoniy rivojlanishini diversifikatsiya qilish, uning jamoada harakat qilish

qobiliyatini shakllantirish, stressga chidamliligini rivojlantirish zarurligi to'g'risida qoidalar belgilandi.

OTM talabalarida **ijodiy fikrlashni rivojlantirish aqliy operatsiyalarni** shakllantirish va takomillashtirishni anglatadi: tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish, tasniflash, **rejalashtirish**, mavhumlashtirish, shuningdek, fikrlashning tanqidiylik, chuqurlik, moslashuvchanlik, kenglik, tezlik, o'zgaruvchanlik kabi xususiyatlariga ega bo'lish, shuningdek, tasavvurni rivojlantirish.

OTM talabalarida milliy mintaqaviy komponent Davlat ta'lim standartining milliy-mintaqaviy komponenti "Ta'lim to'g'risida" gi qonuniga muvofiq, qo'shimcha ta'limni modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan va ta'lim muassasalarida o'quv dasturlarini ishlab chiqish. Milliy komponentdan foydalanish shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishiga yordam beradi va vazifalarni hal qiladi:

Salomatlikni mustahkamlash.

Harakat qobiliyatlarini rivojlantirish: kuch, chidamlilik, tezlik, chaqqonlik, moslashuvchanlik.

Muhim ko'nikma va qobiliyatlarni o'rgatish.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida zarur bilimlarni egallash.

Iroda, xarakter, ijodiy tashabbus, topqirlik, tezkor aqlni rivojlantirish.

Ular jamiyat tuyg'usini uyg'otadi.

Atrofdagi haqiqatni tezda boshqarish qobiliyati.

Talabaning aqliy va jismoniy rivojlanishi.

Jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanish ehtiyoji va qobiliyatini oshirish.

Belbog'li kurashda maxsus mahorat.

Trening va haqiqiy raqobat jarayonida murabbiyning tavsiyalarini to'g'ri va o'z vaqtida bajarish qobiliyati.

Tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik, muvofiqlashtirish va kuch qobiliyatlarini guruhda, murabbiy bilan mustaqil ravishda rivojlantirish qobiliyati.

Xavf darajasini aniqlash va zarur sug'urta va o'zini o'zi sug'urtalash choralarini qo'llash qobiliyati, shuningdek jarohatlar va baxtsiz hodisalarning oldini olish vositalari va usullariga ega bo'lish.

Jismoniy mashqlarni mustaqil bajarishda xavfsizlik talablariga rioya qilish qobiliyati.

Sport va maxsus jihozlar.

Kurash zallarini jihozlash. Kurash uchun gilamcha, uning o'lchamlari va ekspluatatsiya. Gilam va pol qoplamalarini parvarish qilish. Polvonning sport kiyimlari va poyabzallari, ularga g'amxo'rlik qiling. Kurash darslarida qo'llaniladigan sport anjomlari arqon, to'sin, shved devori, arqon, halqa, kurash qo'g'irchoqlari. Kurashchi sport anjomlaridan foydalanish metodikasi. Kurashchilarni tayyorlashda simulyatorlardan foydalanish. Ko'chma gilamni zalga qo'yish va uni mashg'ulotlarga tayyorlash shinalar tarangligi, gilamlar.

Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun belbog'li kurash bo'yicha ijtimoiy-pedagogik jihatlarini mukammal o'rganish va tadqiqot jarayonlarida amaliy qo'llash talabalarining ilmiy va nazariy tayyorgarligini oshiradi.

Xulosa. Yuqoridagi fikrlarga asoslanib oliy ta'lim muassasasi talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish mexnizmlarining mavjud holatiga tayanilgan holda oliy ta'lim muassasasi talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish mexnizmlarining mohiyati va vazifalari ishimizning keyingi qismida bayon etiladi.

Adabiyotlar

5. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. – 36 b.

6. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b.

7. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [Matn] / Sh.M. Mirziyoev. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 464 b. 223-6

8. Mirziyoev Sh. Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida PQ-4881-son qaror. Toshkent. 2020 y. 4 noyabr.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning. 2020 yil 29 dekabrda, Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

11. Mirzakulov Sh.A. Belbog'li kurash nazariyasi va uslubiyati: / Sh.A. Mirzakulov. – O'quv qo'llanma. – Toshkent. – 2013. – 149 b;

12. Nurshin J. M., Salomov R. S., Kerimov F. A. O'zbek kurashi.-T. O'zJTI, 1993.-231 b.

13. Safarov O. O'zbek xalq milliy o'yinlari.-T.: o'qituvchi, 1994.-216 b.

14. Sh.A.Mirzaqulov Belbog'li kurash nazariyasi metodikasi T., 2015

15. Atoev A.Q. Milliy kurashni rivojlantirish. – Buxoro: Ziya, 2008. – 144 b.

TALABALARNI BELBOG'LI KURASH BO'YICHA TAYYORGARLIKNI OSHIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Alfraganus university Sport faoliyati fakulteti 1-bosqich magistranti

Tòlanov Sultonbek Azamjon ogli

Kalit sozlar: Oliy, o'quv yurti talabalar , kurash sport, belbog'li kurashga orgatish usullari.

Ключевые слова: Выше, студенты вузов, борьба, методика тренировок по борьбе на поясах.

Keywords: Higher,, university students, wrestling, training methods for belt wrestling

Yurtimizda oliy ta'lim muassasalari talabalar o'rtasida ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish, oliy ta'lim tizimini sog'lom va sportda raqobatbardosh, ma'naviy-axloqiy muhitga aylantirishda yeng

ilg'or innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni yangi sifat bosqichiga ko'tarishga alohida e'tibor qaratilmoqda. axloqiy yo'l. Bu haqda Prezidentimiz, Shavkat Mirziyoev alohida to'xtalib shunday degan edi: "Ayni vaqtda, aytish joizki, ko'rilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan, oliy kadrlarni tayyorlash tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi. Oliy o'quv yurtlarida zamonaviy shart-sharoitlarni xo'jako'rsinga yaratganimiz yo'q. ...Aksincha, talabalarimiz ta'lim sohasida eng ilg'or, innovatsion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Mana, bizning asosiy maqsadimiz".

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni belbog'li kurash bo'yicha tayyorgarliklarini oshirish uchun innovatsion usullarni o'rganish imkoniyatlarini taqdim etmektedir. Belbog'li kurash, birlashgan tayyorgarlik, fizik va taktika mashg'ulotlaridan iborat jadval bo'yicha oliy ta'lim muassasalarining asosiy qismidir. Tajribali pedagoglar, muhandislik mahoratlarga ega bo'lgan mutaxassislar va belbog'li kurashning yuridik aspektlarida mutaxassislar tomonidan qo'llaniladi. Bu, oliy ta'lim muassasalari rahbarlari va o'qituvchilariga, belbog'li kurash kasblariga, xususan markaziy va markaziy bo'lim rahbarlari va o'qituvchilariga joyidir. belbog'li kurashning asosiy xususiyatlarini tahlil qiladi. Bu, o'quvchilar uchun og'ir mashqish, taktik va qiyinlik jarayonlarini shakllantirishga yordam beradi. Mamlakatimizdagi zamonaviy o'zgarishlar jarayonida jismoniy tarbiya sohasida xalqlarining ta'lim salohiyati va madaniy merosidan foydalangan holda insonni, ayniqsa yosh avlodni jamiyatning yeng oliy qadriyat sifatida tarbiyalash dolzarb muammosi bo'lib kelmoqda.

Respublikamizda Oliy ta'lim muassasalarda sportni rivojlantirish, uzluksiz ta'limning har bir davrida talabalarning jismoniy salomatligini mustahkamlash va mustahkamlashning innovatsion an'anaviy shakllarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu borada yurtimizda ham jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 24.01.2020 yildagi PF-5924-son farmoni "Milliy sport turlarini rivojlantirish va ommaviyligini oshirish, ularni Osiyo va Olimpiada o'yinlari dasturlariga kiritish boyyicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish" milliy sport turlarini rivojlantirish va ommalashtirish, ularni Osiyo va Olimpiya o'yinlari dasturlariga kiritish boyyicha muntazam chora-tadbirlar koo'rishni taqozo etadi. Bundan tashqari, Oliy talim muassasalarida belbog'li kurash boyyicha mashg'ulotlarning tashkiliy-pedagogik asoslarini takomillashtirish, talabalarning belbog'li kurashga qiziqishini yanada oshirishda innovatsion usullarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi PQ-3031-son "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2017 yil 2 oktyabrdagi PQ-3306-son "Kurash milliy sport turini yanada rivojlantirish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 fevraldagi 118-soni qarori. Milliy sportimiz bo'lgan, xususan, mardlik, jasorat, vatanparvarlik, insonparvarlik goyalarini o'zida mujassam yetgan kurashni dunyoga ommalashtirish, rivojlantirish va bu qadriyatni umumbashariy

Tadqiqot maqsadi, imkoniyatlarni innovatsion usullarda o'rganishdan maqsad oliy ta'lim muassasalarida talabalarni belbog'li kurash bo'yicha tayyorgarligini oshirishdan iborat. Yangi va ijodiy usullarni o'z ichiga olgan holda, maqsad talabalarga yanada samarali va qiziqarli ta'lim tajribasini taqdim etishdir. Bu yondashuv ularning belbog'li kurash texnikasi, taktikasi va strategiyasi haqidagi ko'nikmalari, bilimlari va tushunchalarini oshirishga qaratilgan.

Innovatsion ta'lim imkoniyatlari turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan:

Texnologiya integratsiyasi, talabalarga nazorat ostida va real muhitda belbog'li kurash ko'nikmalarini mashq qilish va takomillashtirish imkonini berish uchun virtual haqiqat simulyatsiyasi yoki interaktiv o'quv platformalaridan foydalanish. Bu qimmatli fikr-mulohazalarni taqdim etishi va to'g'ri texnikani tushunishlarini yaxshilashi mumkin.

Hamkorlikda o'rganish, talabalarni guruh mashg'ulotlarida yoki jamoaviy mashqlarda birgalikda ishlashga undash.

Oliy ta'lim muassasalarida belbog'li kurash bo'yicha talabalarni tayyorlashni takomillashtirishning innovatsion usullarini o'rganish uchun bir qancha imkoniyatlar mavjud. Ushbu tadqiqotning maqsadi bu belbog'li kurash bo'yicha talabalarni tayyorlash samaradorligini oshirish, ularning hayotiy vaziyatlarga puxta tayyorgarlik ko'rishlarini ta'minlashdan iborat.

Imkoniyatlardan biri o'qitishda texnologiyadan foydalanishni o'rganishdir. Masalan, virtual reallik simulyatsiyalari yoki harakatni suratga olish tizimlari talabalar belbog'li kurash usullarini mashq qilishlari va ularning ishlashi haqida darhol fikr-mulohazalarini olishlari mumkin bo'lgan real mashg'ulot muhitini ta'minlaydi. Bu ularga o'z mahoratini oshirishga va mashg'ulotlarni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar belbog'li kurash bo'yicha tayyorgarlikni oshirishning innovatsion usullarini o'rganish imkoniyatlari, maqsadi talabalarni belbog'li kurashga o'rgatish, ularning sport o'zgarishlarga xalos bo'lishini ta'minlash va ularda mustahkamlashdir. Bu usullar orqali maqsadga erishishning qo'llanilishi, talabalarni qiziqish, motivatsiya va samarali o'rganish uchun zarur bo'lgan pedagogik jarayonlar va texnologiyalar bilan ta'minlanadi.

Bu innovatsion usullar orasida birlamchi o'rindami sabak olish, jismoniy va rostlik ustida ishlash, richag'langan kompyuter texnologiyalari bilan interaktiv mashg'ulotlar tashkil etish kabi amaliyotlar kiritilishi mumkin. Aynan shu bilan birga, uzoq masofali masofadan nazorat qilish, video singari tahliliy vositalardan

foydalanish, jismoniy va intellektual qobiliyatni mustahkamlashga yordam beradigan motivatsiyalash va tashqi fazo qo'llanma, bitimlar, elektronik darsliklar va o'quv dasturlari ham shu innovatsion usullarning bir qismidir.

Tadqiqot metodlari, oliy ta'lim muassasalarida belbog'li kurash bo'yicha talabalarni tayyorlashni takomillashtirishning innovatsion usullarini o'rganish imkoniyatlarini yaratish uchun bir qancha usullardan foydalanish mumkin. Mana bir nechta takliflar:

Belbog'li kurash bo'yicha mutaxassislar tomonidan o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar va seminarlar tashkil etish. Ushbu mashg'ulotlar talabalarning malakasini oshirish uchun yangi texnikalar, o'qitish metodologiyalari va strategiyalariga qaratilishi mumkin. Ushbu tadbirlar talabalarga tajribali amaliyotchilardan saboq olish va qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lish imkonini beradi.

Sport universitetlari bilan hamkorlik qilish, sport institutlari yoki kurash yoki jangovar sport turlariga ixtisoslashgan universitetlar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish. Ushbu hamkorlik almashinuv dasturlarini, qo'shma treninglarni o'z ichiga olishi mumkin

Natijada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni belbog'li kurashga tayyorlashni takomillashtirishning innovatsion usullarini o'rganish imkoniyatlari bir qancha ijobiy natijalar berishi mumkin. Mana bir nechta natijalarga erishish mumkin:

Kengaytirilgan jismoniy tayyorgarlik. Innovatsion mashg'ulot usullari talabalarga kuch, chaqqonlik, moslashuvchanlik va umumiy jismoniy tayyorgarlikni yaxshilashga yordam beradi. Yangi texnika va mashqlarni o'z ichiga olgan holda talabalar jismoniy ehtiyojlariga yaxshi tayyorlanishi mumkin.

Aqliy intizomning kuchayishi. belbog'li kurash aqliy diqqat, intizom va chidamlilikni talab qiladi. Innovatsion ta'lim usullari kursantlarda bu fazilatlarini mustahkamlash, talabalar uchun juda muhim bo'lgan kuchli fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu aqliy intizom belbog'li kurash mashg'ulotlaridan tashqariga chiqishi mumkin

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar belbog'li kurash bo'yicha tayyorgarlikni oshirishning innovatsion usullarini o'rganish imkoniyatlarini amalda qo'llash usullari borari borasida yozgan. Bu mavzu XIX asrning o'rtalaridan boshlab harbiylashtirilgan ta'lim muassasalarida belbog'li kurashning ma'naviy, jismoniy va tamoyil qiyosiy muammolarini hal etuvchi innovatsion usullarni amalda qo'llashning muhim tadqiqotlarini o'z ichiga oladi. Mana shundan foydalanadigan kasb-hunar ta'lim muassasalarida katta umumiyatda talabalarda belbog'li kurash zarur qilib qolsa-da, maxsus sport ta'lim muassasalarida ham bu qanday usullar o'rnatib olinishi yaxshi natija marijasiga erishishi mumkin. Bu esa pedagogik

jarayonlarni yanada yuqori sifatga olib chiqarish imkonini beradi. Innovatsion usullar orasida birlamchi o'rindami sabak olish, amaliy mashg'ulotlar, interaktiv darsliklar, kognitiv psixologiya prinsiplariga muvofiq misollar, motivatsiyalash va aloqalar tizimi, boshqa pedagogik texnologiyalardan ham foydalanish kabi ko'rsatkichlarni ko'ra olam

Xulosa harbiy o'quv yurtlarida talabalarni tayyorlashni takomillashtirishning innovatsion usullarini o'rganish imkoniyatlari rivojlanayotgan texnologiyalar kursantlar tayyorlashni qanday yaxshilashi mumkinligini o'rganish istiqbolli yo'ldir.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoev tomonidan 2020 yil 24 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5924 sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 13.02.2019 yildagi 118-son qarori

3. Mirzakulov Sh.A. Belbog'li kurash nazariyasi va uslubiyati: / Sh.A. Mirzakulov. – O'quv qo'llanma. – Toshkent. – 2013. – 149 b;

4. Nurshin J. M., Salomov R. S., Kerimov F. A. O'zbek kurashi.-T. O'zJTI, 1993.-231 b.

5. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [Matn] / Sh.M. Mirziyoev. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 464 b. 223-6

6. Mirziyoev Sh. Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida PQ-4881-son qaror. Toshkent. 2020 y. 4 noyabr.

7. Mirzakulov Sh.A. Belbog'li kurash nazariyasi va uslubiyati: / Sh.A. Mirzakulov. – O'quv qo'llanma. – Toshkent. – 2013. – 149 b;

8. Nurshin J. M., Salomov R. S., Kerimov F. A. O'zbek kurashi.-T. O'zJTI, 1993.-231 b.

BELBOG'LI KURASH ORQALI PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTRISH.

Mo'ydinov Maxsudbek Rustambek o'g'li

Oriental universiteti

Jismoniy tarbiya fakulteti o'qituvchisi

Kalit so'zlar: Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi, belbog'li kurash, kurash turlari va uni o'qitish metodikasi, kompetentlik.

Ключевые слова: будущий учитель физкультуры, Белбогли кураш, виды борьбы и методика ее преподавания, компетентность.

Keywords: future physical education teacher, Belbog'li kurash, types of wrestling and methods of its teaching, competence.

Ютимизда sportga e'tibor yuksalgan jamiyat sog'lom jamiyat tarzida rivojanadi. Sportning barcha turlari borki, ular shaxsning nafaqat jismoniy barkamolligini, qolaversa ma'naviy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Xususan, Belbog'li kurash sporti milliy qadriyatlar himoyasi bo'lib, o'zida milliy g'urur, iftixor va yorug' kelajakka ishonch tuyg'ularini mustahkamlashni ta'minlaydi. Kurashish san'ati ko'p xalqlarda qadim zamonlardan buyon ma'lum. [11]

Qadim zamonlardan beri yakkakurashlar jismoniy tarbiyaning samarali vositasi bo'lib xizmat qilgan va yosh avlodning sport, harbiy-amaliy va psixologik tarbiyasi dunyoning ko'plab mamlakatlarida umumiy va oliy ta'lim mazmuniga kiritilgan. O'zbekiston ham bundan mustasno emas. Ko'p sonli yakkakurashlar orasida O'zbek milliy kurashlarining eng mashhur turlaridan biri belbog'li kurash hisoblanadi.

Bugungi kunda belbog'li kurash umumiy ta'lim mazmuniga "jismoniy tarbiya" fani sohasining dastur bo'limiga kiritilgan, shuningdek darsdan tashqari mashg'ulotlar va qo'shimcha ta'lim tizimi doirasida ham o'z o'rniga ega. Shu bilan birga, agar belbog'li kurash yosh avlod jismoniy tarbiyasining vositasi sifatida qaralsa, biz ushbu vektor hozirgi kunga qadar to'g'ri rivojlanmaganligini ishonch bilan aytishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda jismoniy tarbiya va sport profillari bakalavrlarini tayyorlaydigan universitetlarning aksariyati kurashchilarni tayyorlashda asosan amaliy mashg'ulotlardan foydalaniladi (texnika o'rganiladi) va talabalarning tayyorgarlik darajasini oshirish uchun turli xildagi o'qitish metodikalaridan deyarli foydalanilmaydi. Shuning uchun ham bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishda belbog'li kurashdan foydalanish dolzarb ilmiy va amaliy vazifadir. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisini kurash turlari o'qitish metodikasi sohasida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish bo'yicha o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun ilmiy va uslubiy ishlanmalar asosida model ishlab chiqildi

Model oltita o‘zaro bog‘liq bloklardan iborat: maqsadli, uslubiy, mazmunli, tashkiliy-uslubiy, mezon-baholovchi va samarali.

Maqsad bloki maqsadni o‘z ichiga oladi – kasbiy kompetentsiyani shakllantirish kelajakdagi jismoniy tarbiya o‘qituvchilaridan belbog‘li kurash turlari o‘qitish metodikasi sohalari.

Uslubiy blok yondashuvlar bilan ifodalanadi (shaxsiy, aksiologik, atrof-muhit, faoliyat, kompetentsiya, optimallashtirish) va printsiplari (yaxlitlik, kasbiy maqsadga muvofiqlik, bo‘ljak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi mazmunining umumiy ta’lim amaliyoti talablariga muvofiqligi, pedagogik ta’lim mazmunining integrativligi, izchillik, ong va faoliyat, o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini rivojlantirish, ta’limning uzluksizligi, nazariya bilan bog‘liqlik amaliyot).

Tarkib bloki loyihalashtirilgan faoliyat mazmunini loyihalash uchun asosdir: jismoniy tarbiya, sport va uslubiy tarkibni optimallashtirish jismoniy tarbiya va sport tarkibining amaliy qismini saqlab, uslubiy tarkibni o‘rganishga ajratilgan o‘quv vaqtining hajmini oshirish orqali (kurash) o‘quv faoliyatidan tashqari o‘quv vaqtdan foydalanish orqali.

Tashkiliy va uslubiy blok turlar, shakllar va usullarning nisbatlarini o‘z ichiga oladi o‘qitish. O‘zgarishlar o‘quv shaklida amalga oshiriladigan o‘quv faoliyatiga ta’sir qiladi "sport yakkakurashlari (kurash)" fanlari, kurash bo‘limi ko‘rinishidagi darsdan tashqari faoliyat, kurs ishlari, tezislar, nashrlar ko‘rinishidagi ilmiy-tadqiqot faoliyati maqolalar, konferentsiyalarda nutqlar. Tegishli usullar muammoli, munozara, loyiha, o‘yin, ish bosqichlari, aniq vaziyatlarni tahlil qilish.

Mezon-baholash bloki shakllanish mezonlari va ko‘rsatkichlarini o‘z ichiga oladi kasbiy kompetentsiya: aksiologik mezon: kasbiy motivlar va kasbiy qadriyatlar; epistemologik mezon: kurash bilimlari, kurash turlari o‘qitish metodikasi sohasidagi bilimlar; praxeologik mezon: ko‘nikmalar va kurash sohasidagi jismoniy tarbiya va sport faoliyati ko‘nikmalari, kurash turlari o‘qitish metodikasi sohasidagi ko‘nikmalar. Kasbiy kompetentsiyani shakllantirish darajasi quyidagicha belgilanadi: reproduktiv, samarali va samarasiz. Ushbu pedagogik

sharoitlar o'quv faoliyatini jalb qiladi belbog'li kurash o'quv intizomi, darsdan tashqari faoliyat turi kurash bo'limining faoliyati shaklida talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyati kurs ishlarini yozish, bitiruv malakaviy ishlari, maqolalar nashr etish shaklida, konferentsiyalarda nutq so'zlash, shuningdek faol va interaktivlardan foydalanishni talab qiladi ta'lim jarayonida o'qitish usullari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. V. Eliseyev // XV xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, professor, Zms, ZT SSSR Chumakov Yevgeniy Mixaylovich xotirasiga bag'ishlangan fan va amaliyotni yakkakurashlarda integratsiya qilish Rgufksmit (GTSOLIFK), Moskva shahri, 19 fevral 2016 yil Moskva, 2016 yil. 10-14 betlar.

2. Shahov, A. A. dzyudo maktabda. O'qitish nazariyasi va metodikasi / A. A. Shahov. - Saarbrücken,

Germaniya: LAP Lambert Academic Publishing, 2011 yil. 226 s.

3. Shahov, A. A. dzyudo umumta'lim maktabida jismoniy tarbiya darslarida / A. A.

4. Dzyudo. Tizim va kurash : SDYUSHOR, sport fakultetlari uchun darslik pedagogika institutlari, jismoniy tarbiya texnikumlari va Olimpiya zaxiralari bilim yurtlari

5. Arikov Z.S. The ability to maintain balance under the influence of static and dynamic movements in highly skilled belt wrestlers. Science and sport No. 3.2018, - 60-62 p.

6. Mirzanov Sh.S. The priority of developing strength in belt wrestlers using isokinetic exercises and the methodology of its assessment. Monograph., T.; publisher name. 2021, – 164 p.

НАЦИОНАЛЬНАЯ БОРЬБА НА ПОЯСАХ – ЭТО КУЛЬТУРА НАЦИОНАЛЬНОГО ТАЛАНТА И ОБРАЗОВАНИЯ. НАЦИОНАЛЬНЫЕ ВИДЫ БОРЬБЫ НА ПОЯСАХ

**Мирзаев Абдулхамит Марифович, доцент кафедры боевой и
физической подготовки Академии МВД**

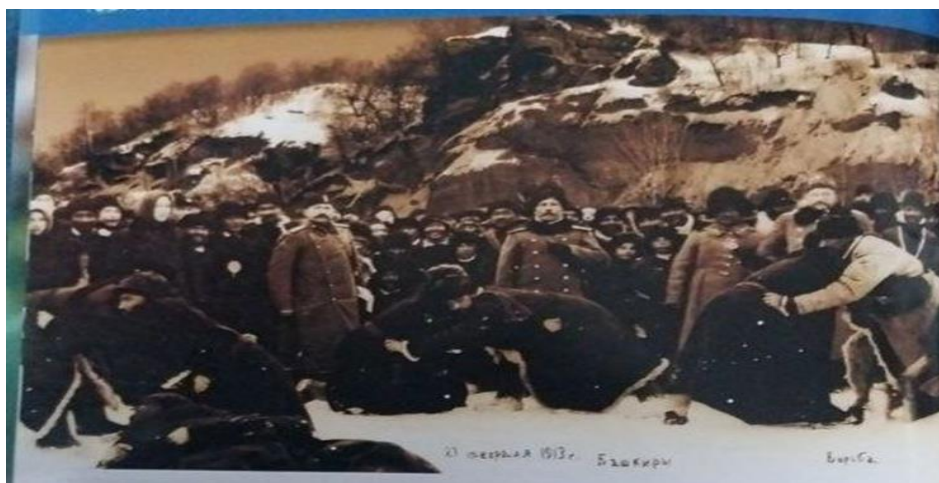
Аннотация. Каждый народ проявляет заботу о подготовке богатырей, которые защищают родину во время войны, представляют свой народ на состязаниях.

Ключевые слова: куреш, бой, народ, традиция, состязание.

Считается, чтобы стать настоящим батыром, мужчине необходимо уметь крепко держаться в седле и уложить противника на лопатки за шесть минут. Куреш – это национальная узбекская борьба на поясах. Уже несколько тысячелетий, предки бережно хранят знания о единоборстве и передают их из поколения в поколение. Сегодня мы расскажем тебе все самое интересное о национальной борьбе куреш, когда она появилась, по каким правилам проходит поединок, а также какая форма тебе понадобится, если решишь пойти на тренировки.

Данное единоборство не только благотворно влияет на физическое здоровье человека, но и закаляет характер и силу духа. Борцы куреш смелые, сильные и выносливые. Согласись, совсем не каждый сможет поднять над головой противника за кушак, перебросить через себя и положить на лопатки[1].

Считается, что появилось единоборство больше трех тысяч лет назад на территории нынешнего Узбекистана. Изначально, бои проводились для забавы, во время знаменательных событий. Позже увлечение стало перерастать в самостоятельное спортивное направление.

Специалисты утверждают, что находили наскальные рисунки, где был изображен бой на поясах, в разных уголках планеты: в Африке, Азии и Центральной Америке. Кроме этого, практиковали такой вид единоборства не только тюркоязычные народы, но и вся современная Европа. Эксперты связывают такую популярность с тем, что в древности очень значимо было во время конной атаки уметь выкидывать соперника из седла. Данный трюк отрабатывали на тренировках. Имитировали же конную схватку при помощи поясов. Соперники приближались друг к другу и с большого расстояния, схватив друг друга за кушаки, старались подтянуть противника ближе, вырвать его и бросить на землю.

Традиционный вид спорта у тюркских народов, национальная борьба на поясах (алтайский- кӱреш, башк.- көрәш, крымскотат.- küreş, куреш, каз курес, кирг кӱрөш, тат көрәш, көрәш, узб kurash, чуваш кӱрешӹ). Для участия в соревнованиях допускаются мужчины с 18 лет.

Выделяются весовые категории по возрастным группам от самой легкой - 32 кг до самой тяжелой - свыше 82 кг. Борьба "Куреш" раньше проходила в обычной повседневной одежде, т. е. в мягкой кожаной обуви, в брюках и рубашке. Одежда должна быть свободной, но захваты за нее

разрешались. Для удобства обоюдного захвата борцы обязаны были бороться в кушаках (поясах из материала).

В настоящее время для повышения класса борьбы рекомендуется новая спортивная форма одежды: кушак из мягкого материала длиной 180-220 см и шириной 50-70 см, специальная национальная одежда, удобная для борьбы.

В конце соревнований проводится абсолютное первенство, где не учитывается вес спортсменов, по правилам "Три точки касания".

Борьба на поясах (куреш) имеет глубокие исторические корни и пользуется огромной популярностью не только у многих народов Российской Федерации, но и во всем мире. Свой стиль борьбы на поясах

есть практически у каждого народа, благодаря чему сейчас стало возможно проводить мировые чемпионаты по борьбе на поясах [3].

Кыргызы тоже, как и другие тюркские народы, издревле рассматривают борьбу как эффективное средство духовного и физического воспитания человека. По представлению кочевников, именно в борьбе «один на один» выявляются истинные бойцовские качества человека. Согласно традиции чемпион народных состязаний именуется балбаном или баатыром и представляет не род или племя, а весь кыргызский народ [2].

Литературный список:

1. <https://fiteria.ru/statji/nacionalnaya-borba-kuresh-u-tatar.html>
2. https://ddn24.ru/activity/sport/kyrgyz_kuresh
3. Fayzullin R.N. and Solomatin O.B. (2013), “Belt wrestling (Kuresh) in Universiade 2013”, *All-Russian scientific and practical conference “Prospects for the development of modern student sports. Results of Russian athletes' performances at the 2013 Universidad in Kazan”*, Kazan, pp. 276–277

PEDAGOGICAL METHODS OF TRAINING STUDENTS IN BELT WRESTLING

Isokov Shukhratbek Muydinovich

Andijan State University

Senior teacher of the Faculty of Physical Culture

Annotation: Belt wrestling is a sport characterized by the mutual overcoming of resistance by wrestlers seeking to achieve victory through the use of various technical and tactical actions permitted by the competition rules. Wrestling as a sport is characterized by combat in direct contact with an opponent.

Keywords: development, belt wrestling, sports, physical education.

Annotasiya. Ushbu maqolada belbog'li kurash turi tavsiflangan. Bu sport turi musobaqa qoidalarida ruxsat etilgan turli texnik va taktik harakatlarni qo'llash orqali g'alaba qozonishga intilayotgan kurashchilarning qarshiliklarini o'zaro engib o'tishlari bilan tavsiflangan sport turidir. Kurash sport turi sifatida raqib bilan bevosita aloqada bo'lgan jang bilan tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: rivojlantirish, belbog'li kurash, sport, jismoniy tarbiya.

In a word, we need not only to trust the younger generation, but also to expand the field of its self-affirmation” [1]. The formation of an active life

position in schoolchildren and the education of morality is one of the important priorities of the state. The use of means, forms and methods of physical culture and sports in educational work in an educational and sports school will contribute to the formation of a healthy generation. It was from the first days of independence that it was noted: "...we must elevate this work to the rank of state policy, turn it into a truly nationwide movement." Initially, the concept of "physical culture," translated from Latin, meant cultivation, work for physical improvement, or moving forward along this path. Over time, sport began to be treated as a component necessary for human development. After all, sport preaches all the basic human virtues, revered and respected by every nation, at the same time, it contains competition, admiration for results - as the highest desire of people in personal self-realization. Physical culture, in essence, is an activity based on love for a person, the idea of his improvement. Among all sports, wrestling is very popular, as the oldest folk sport. After all, sport preaches all the basic human virtues, revered and respected by every nation, at the same time, it contains competition, admiration for results - as the highest desire of people in personal self-realization. Physical culture, in essence, is an activity based on love for a person, the idea of his improvement. Among all sports, wrestling is very popular, as the oldest folk sport. Physical exercises and competitions, created by peoples over many centuries, are today unique means of physical education for the younger generation, and national wrestling as a mass sport is very popular among the population, remaining the core of many folk holidays. National wrestling is very temperamental and spectacular, and its rules are simple and clear. Kurash wrestling is one of the most difficult types of wrestling. Its complexity lies in the fact that the wrestler requires good coordination of movement, courage and great physical strength. Wrestling tactics is the skillful use of technical, physical and volitional capabilities, taking into account the characteristics of the enemy and the specific situation in order to achieve victory in competitions and in general. Belt wrestling is one of the popular sports in our country. This is a complexly coordinated sport, characterized by the speed of simple and complex reactions, high speed of information processing and decision-making, concentration and distribution of attention, as well as other important qualities. The goal of a wrestler in a fight is to overcome the opponent's resistance and win the fight. Belt wrestling develops strength, speed, coordination, accuracy of movements, endurance, promotes the formation of important applied self-defense skills, and is also an effective means of developing valuable moral and volitional qualities: purposefulness, courage, resourcefulness. Therefore, belt wrestling is an important means of physical education for the younger generation. Belt wrestling classes held in educational and sports institutions are a means of education and health

promotion. They help raise strong, physically strong and spiritually ready youth for life's challenges. Belt wrestling is characterized by mutual overcoming of resistance through the use of special technical and tactical actions permitted by the competition rules. The organizational and pedagogical foundations of belt wrestling classes in educational and sports institutions are based on the training of qualified athletes, ensuring the strengthening of their health and diversified physical development. Human sports activity covers two interconnected aspects: educational, in the process of which a person improves and transforms his nature, expands the boundaries of his capabilities, as well as cognitive, in which the athlete receives the amount of knowledge, skills and abilities necessary to achieve high sports performance. When training wrestlers, the following methodological provisions are taken into account: – strict continuity of tasks, means and methods in the sequence of youth training; – a steady increase in the volume of general and physical training means; – continuity of the volume and intensity of training loads, their steady growth throughout training; – a combination of training in technical and tactical actions with an in-depth study of theoretical issues within the framework of programs of general education and sports schools; – strict adherence to the principle of gradual application of training and competitive loads in the process of working with young athletes. Successful implementation of these provisions is possible only with proper organization of training of athletes and mandatory consideration of a comprehensive assessment of the results of training and education of students in educational and sports schools. The main forms of educational and training sessions in educational and sports schools are: – group theoretical and practical classes according to the schedule; – training according to an individual plan, doing homework; – viewing educational videos and films, film programs and sports competitions; – participation in sports competitions in accordance with the calendar plan of sports events approved by the organization in charge of the sports school. Nurturing moral and volitional qualities in young people, forming a friendly sports team, developing in schoolchildren the processes of perception, attention, stability, concentration, distribution and switching, the ability to manage their emotions, a high sense of collectivism, camaraderie, cohesion - necessary conditions for a good psychological and pedagogical climate during training sessions and competitions, a conscious attitude to the training process, to the importance of mastering the technique and tactics of the sport, to increasing the level of physical fitness of students, the effectiveness of technical and tactical actions is largely determined by the development of attention: its volume, intensity, distribution and switching. An athlete's ability to manage his emotional states greatly contributes to the growth of his sportsmanship. Hands on the belt and eyes met. We did everything we thought we could. The weak cannot

withstand the onslaught of will. Try to tear me off the ground. You hold it by the belt, and the whole world is watching, You will snatch victory, take heart, hero, Our whole life is a struggle, our whole life is like a struggle. Courage holds us and this is fate! Thus, physical culture elevates a person, makes him proud, involved in the history and traditions of his people, and gives him the opportunity to feel like a part of it. And belt wrestling classes are always educational in nature, providing for chivalry, nobility and entertainment. Captivating with temperament, passion, charging with the energy of optimism, belt wrestling has always attracted and today attracts attention and is very popular among the population, remaining the core of many national holidays.

Literature:

Polko G.M. Methodology for organizing training in national wrestling "Koreshe": Textbook. - Sibay: RIC SI BSU, 2007. - 94 p.

Freestyle wrestling: program and textbook for children's and youth sports schools, specialized children's and youth schools of the Olympic reserve / Compiled by: F. A. Kerimov, A. K. Nurullaev. - Tashkent: Leader Press, 2007. - 158 p.

MILLIY KURASH VOSITASIDA SOG'LOM TURMUSH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH

TerDU sport boshqaruv kafedrasi o'zituvchisi

Berdiyev Baxtiyor Choriyevich

Tayanch so'zlar jismoniy tarbiya, milliy kurash, vosita, fiziologik, sog'lom turmush, madaniyat, rivojlantirish, pedagogika, mardlik, jasorat, botirlik.

Ключевые слова: физическое воспитание, национальная борьба, средства, физиология, здоровый образ жизни, культура, развитие, педагогика, храбрость, отвага, отвага.

Key words: physical education, national wrestling, means, physiology, healthy lifestyle, culture, development, pedagogy, courage, bravery, bravery.

Jismoniy tarbiya sohasidagi kasbiy ta'limni modernizatsiya qilish kontsepsiyasi shaxsni sog'lom turmush tarzini shakllantirishga yo'naltirish orqali tizimni rivojlantirishni o'z ichiga oladi, shu bilan bog'liq holda jismoniy tarbiya o'qituvchisining ijtimoiy tayyorgarligi, uning texnologiyalarni egallashi muammolari. Jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, axloqiy qadriyatlarga yo'naltirilgan shaxsni shakllantirish tajribasi xalq pedagogikasida to'plangan bo'lib, bu erda milliy kurash, jismoniy mashqlar va boshqalar qadimdan jamoaviylik tuyg'ularini tarbiyalagan, sog'lom raqobat, adolat va o'z-o'zini hurmat qilish. Bundan tashqari, bugungi kungacha milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish Bo'lajak jismoniy

tarbiya o'qituvchilari shaxsini rivojlantirish uchun jamiyat tomonidan talab qilinmagan imkoniyatlarni o'z ichiga oladi.

Binobarin, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish vazifalaridan biri bu shaxsning kasbiy rivojlanishining muhim sharti va uning jamiyatga integratsiyalashuvining zaruriy sharti bo'lgan etnik-madaniy identifikatsiya asosida uning pedagogik faoliyatga tayyorligini rivojlantirishdir. o'qituvchilar. Ushbu pozitsiyalardan bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda xalq vositalaridan foydalanish alohida ahamiyat va dolzarblik kasb etadi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish bo'yicha nazariy tadqiqotlar va amaliyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu muammoning barcha jihatlarini yetarlicha hal etilmagan. bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishga yordam beradigan milliy kurash vositalarining imkoniyatlari to'liq aniqlanmagan va shuning uchun to'liq amalga oshirilmagan. Bundan tashqari, milliy kurash vositasidadan foydalanishning mazmuni, shakl va usullari yetarli darajada ishlab chiqilmagan va ilmiy asoslanmagan, jismoniy tarbiyani amaliy faoliyatga samarali aylantira oladigan mutaxassislar tayyorlashda milliy kurashdan maqsadli foydalanish muammosi. sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish masalasi hal etilmagan.

Zamonaviy ta'lim jarayonining global miqyosdagi hozirgi rivojlanishi turli xil ijtimoiy-pedagogik yo'nalishlar va uning tarkibidagi o'zgarishlar, islohotlar, ularning rangidagi harakatlarning ko'pligi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, aholining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ko'nikma va bilimlarini oshirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash kabi masalalar hal etilmoqda. . mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasi belgilab bergan yo'nalishlar darajasida yetuk va sog'lom, yuksak madaniyatli shaxsni shakllantirish⁵⁴. Pedagogik faoliyatda o'qitish tamoyillari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga oid asosiy talablar va yo'naltiruvchi qoidalarni ko'rsatishga kelib, uni amaliy praktikada tajriba etish uchun rejalashtirilgan tizimdir. Bu talablar va qoidalar orasida ko'rsatilgan ilovalar muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, amaliy pedagogik faoliyatda tamoyillar ustidan ishlash uchun ko'rsatilgan asosiy talablar va yo'naltiruvchi qoidalarni ko'rib chiqamiz:

Ta'lim-tarbiya vazirligi tomonidan mutaxassislikka ega bo'lgan tamoyillar bo'yicha bajarilishi kerak.

⁵⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi da jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantrirish va ommalashtirish chora-radbiarlari to'g'risidia" 2020 yil 24yanvardagi PF-5924 –sonly farmoni.

Ta'lim mazmuni, metodikasi, amaliyot tartibini ishlab chiqarilishi kerak.

Ta'lim mazmuni va turlariga moslashuvchi metodlarni ishlab chiqish va boshqarish kerak.

O'quvchilarning faoliyatini tahlil qilish, shaxsiy baholash va rivojlantirish uchun ko'rilishi kerak.

O'quvchilarga barcha talablar va javobgarliklar to'g'risida tushuncha berish kerak.

Tamoyilning natijalari va effektivligi bo'yicha taqdimot o'tkazish, ta'limdagi o'zgarishlarni ko'rib chiqish kerak.

Milliy kurashda o'quv-mashg'ulot jarayoni jismoniy tarbiyaning asosiy tamoyillari: tarbiyaviy xususiyati, har tomonlama rivojlantirish, sog'lomlashtirish va amaliy ahamiyatiga muvofiq holda olib boriladi. Bu talablar va qoidalar pedagogik faoliyatda o'qitish tamoyillarini tuzatishda va amaliy faoliyatning yangiliklarni yangilashda rejalashtirish va tantanalik maxsusiyatlarini belgilab berishda kerakli bo'ladi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida talabalar va yoshlarning sog'lom turmush tarziga e'tibor qaratilmoqda, bu esa oliy o'quv yurtlarini tamomlagan mutaxassislarning aholi o'rtasida va ularni kasbiy tayyorgarligi jarayonida ko'payishi bilan bog'liq. , keyin esa ish qobiliyatining pasayishi bilan⁵⁵.

Jismoniy tarbiya va sport orqali o'quvchilarda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish muammosi o'z yechimini kutayotgan muhim masaladir. Yoshlar salomatligi millat sog'lom salohiyatining muhim tarkibiy qismidir, shuning uchun talaba yoshlarning salomatligini saqlash va rivojlantirish, ular o'rtasida sog'lom turmush tarzi madaniyatini yuksaltirish bugungi kunda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar salomatligi zamonaviy jamiyatda ijobiy hal etilishi lozim bo'lgan eng muhim ijtimoiy muammolardan biri bo'lib, bu muammoga e'tibor bermaslik kelajak avlod istiqbolini yo'qotish bilan barobardir.

Globalashuv jarayonida jamiyatni modernizatsiya qilishning asosiy shartlaridan biri aholining turmush madaniyatini oshirish va ijtimoiy muhitni yaxshilashdir⁵⁶.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida shaxsning jismoniy madaniyatini shakllantirish ko'p qirrali va shu bilan birga yaxlit jarayon bo'lib, birinchi navbatda jismoniy tayyorgarlikdan tortib jismoniy o'zini-o'zi rivojlantirishgacha bo'lgan jismoniy sog'lomlashtirish dasturlarini amalga oshirishga qaratilgan.

⁵⁵ Мелешкова Н.Н. Формирование здорового образа жизни студентов вуза в процессе физического воспитания: дис. ... канд.пед.наук. Кемерово, 2005.

⁵⁶ Jamoldinova O.R. Sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda uzviylik va uzluksizlik tamoyillari amal qilishining pedagogic mexanizamlarini takomillashtirish: p.f.n.....disser.avtoreferati. Toshkent, 2015.

shaxsiyat va psixofizik fazilatlar va xususiyatlarning rivojlanish darajasidagi o'zgarishlar⁵⁷.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishning dolzarb pedagogik muammosini o'rganadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi jismoniy tarbiya o'qituvchilari orasida sog'lom turmush tarzini tarbiyalash va rag'batlantirish vositasi sifatida milliy ishtirokni qo'llaydigan keng qamrovli strategiyani taklif qilishdir.

Ushbu tadqiqotning ahamiyati jismoniy tarbiya o'qituvchilari yoshlar ongida faol va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashini tushunishdan kelib chiqadi. Biroq, ko'pgina bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari shaxsiy sog'lig'iga kerakli majburiyatlarga ega emasligi va bu qadriyatlarni o'z o'quvchilariga samarali singdirish uchun kurashishlari mumkinligi kuzatildi.

Mavjud adabiyotlar va tadqiqotlarga tayangan holda, ushbu tadqiqot bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishdagi asosiy to'siqlarni aniqlashga qaratilgan. Mavjud pedagogik yondashuvlar va amaliyotlarni tahlil qilib, ushbu tadqiqot ushbu to'siqlarni har tomonlama hal qilish uchun ishlab chiqilgan milliy darajadagi strategiyani taklif qilishga qaratilgan. Taklif etilayotgan strategiyada bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun moslashtirilgan o'quv dasturlarini yaratish, ularning sog'lom turmush tarzi xulq-atvorini tushunish va o'z hayotiga integratsiyalashuviga e'tibor qaratishga alohida e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, u sog'lom turmush tarzi va jismoniy tayyorgarligini oshirish bo'yicha bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'rtasida sog'lom turmush madaniyatini yuksaltirish uchun milliy kurashni qamrab olgan holda, ushbu tadqiqot jismoniy tarbiya o'quv dasturlarini har tomonlama rivojlantirishga va talabalarning salomatligi va farovonligiga hissa qo'shishga qaratilgan.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish xalq kurashini talab qiladigan hal qiluvchi pedagogik muammodir. Ushbu muammoni hal qilish orqali biz nafaqat jismoniy faollikni rivojlantirish bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, balki o'quvchilariga namuna bo'ladigan o'qituvchilarni shakllantirishimiz mumkin.

Birinchidan, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'rtasida sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega, chunki ular yosh avlod ongi va tanasini shakllantirishga mas'ul bo'ladilar. Sog'lom odatlar va jismoniy faoliyatga munosabatni singdirish orqali bu o'qituvchilar o'quvchilar hayotiga doimiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu umumiy farovonlikni yaxshilashga va faol hayot tarzini qabul qilish imkoniyatlarini oshirishga olib keladi.

⁵⁷ Мелешкова Н.Н. Формирование здорового образа жизни студентов вуза в процессе физического воспитания: дис. ... канд.пед.наук. Кемерово, 2005.

Ikkinchidan, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush madaniyatini yuksaltirish ularning o'quvchilarini ilhomlantiradi va rag'batlantiradi. O'zlari namuna bo'lib, sog'lom turmush tarzini olib boradigan o'qituvchilar o'quvchilarni jismoniy tarbiya bilan bajonidil shug'ullanishga undaydigan muhitni tarbiyalaydilar. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'zlari o'rgatgan tamoyillarni o'zida mujassamlashtirgan holda, o'quvchilarga to'siqlarni yengib o'tishda, sog'lik va jismoniy tayyorgarlikka umrbod intilishlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashda milliy belbog'li kurashdan foydalanishning namunasi va shartlarini ishlab chiqildi, o'qitish texnologiyasidan milliy belbog'li kurashdan foydalanish.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish va uning tarkibiy qismi bo'lgan milliy belbog'li kurash imkoniyatlarini aniqlashda, mutaxassislar tayyorlashda, o'quvchi shaxsini shakllantirishda jismoniy tarbiyaning etnik uslub, shakl va vositalarining ahamiyati va mohiyatini asoslab berishdan iborat. kasbiy faoliyat uchun, milliy belbog'li kurashni bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashga kiritish texnologiyasini rivojlantirish asoslandi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda qo'llash mazmuni va texnologiyasini tatbiq etishda, fanlar tayyorlashda ta'lim standartlarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi me'yoriy va tanlov kurslaridan foydalanishdadir. pedagogik ta'limni modernizatsiya qilishga yordam beradi.

Bundan tashqari, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari orasida ushbu madaniy o'zgarishlarni targ'ib qilish bo'yicha umummilliy sa'y-harakatlar keng miqyosli ta'sir ko'rsatadi. Bu butun mamlakat maktablarida jismoniy tarbiyaga ustuvor ahamiyat berish va o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur resurslar bilan ta'minlash imkonini beradi. Ushbu qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish harakatsiz turmush tarzi tendensiyalariga qarshi turishda va bolalar o'rtasida semirish va u bilan bog'liq sog'liq muammolarini oshirishda juda muhimdir. Ushbu pedagogik muammoni hal qilish orqali biz faol, baxtli hayot kechirish uchun bilim, ko'nikma va motivatsiya bilan jihozlangan sog'lom kelajak avlod uchun poydevor qo'yamiz. Aynan milliy kurash orqali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish muhimligiga e'tibor qaratishimiz mumkin.

Tadqiqot natijalari jismoniy tarbiya fakulteti talabalarining milliy kurash bo'yicha boshlang'ich jismoniy tayyorgarlik guruhlariga kiritilgan, shuningdek jismoniy tarbiya o'qituvchilari va murabbiylari milliy belbog'ning texnik va taktik harakatlarini mustaqil ravishda o'rganishda qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi da jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020 yil 24yanvardagi PF-5924 –sonly farmoni.
2. Mirziyoev Sh. Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida PQ-4881-son qaror. Toshkent. 2020 y. 4 noyabr.
3. "Yoshlarni harbiy-vatan'arvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Hukumat qarori (267-son, 29.06.2023 y.) qabul qilindi
4. Meleshkova N.N. Formirovanie zdorovogo obraza jizni studentov vuza v protssese fizicheskogo vospitaniya: dis. ... kand.ped.nauk. Kemerovo, 2005.
5. Jamoldinova O.R. Sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda uzviylik va uzluksizlik tamoyillari amal qilishining pedagogic mexanizamlarini takomillashtirish: p.f.n.....dissertatsiya. Toshkent, 2015.
6. Мелешкова Н.Н. Формирование здорового образа жизни студентов вуза в процессе физического воспитания: дис. ... канд.пед.наук. Кемерово, 2005.
7. Mirzakulov Sh.A. Belbog'li kurash nazariyasi va uslubiyati: / Sh.A. Mirzakulov. – O'quv qo'llanma. – Toshkent. – 2013. – 149 b;
8. Nurshin J. M., Salomov R. S., Kerimov F. A. O'zbek kurashi.-T. O'zJTI, 1993.-231 b.

. Theoretical analysis of literature and pedagogical observations, pedagogical control, teaching experience. Rules for a healthy lifestyle. It is also necessary to plan the development of positive emotions and a positive attitude, meditation for training, and national wrestling.

JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARI ORQALI JANGOVOR TAYYORGARLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

IIV Akademiyasi Jangovar va jismoniy tayyorgarlik kafedrası katta o'qituvchisi

Mirzaxalilov Abror Xabirullaevich

Tayanch so'zlar: jismoniy tarbiya, taktikalar, amaliy mashqlari, sport mashqlari, jang texnikasi, harbiy tayyorgarlik, chidamlilik, o'z-o'zini tarbiyalash, moslashuvchanlik, harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlari, kompetentlik, rivojlantirish.

Ключевые слова: физическое воспитание, тактика, практические занятия, спортивные упражнения, боевая техника, военная подготовка, выносливость, самодисциплина, гибкость, курсанты военного учебного заведения, компетентность, развитие.

Key words: *physical education, tactics, practical exercises, sports exercises, military equipment, military training, endurance, self-discipline, flexibility, cadets of a military educational institution, competence, development.*

Mavzuning dolzarbligi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish, ularda xalqimiz tarixiga va ma'naviy qadriyatlariga yuksak hurmat tuyg'usini shakllantirish, Vatan himoyasiga uning milliy xavfsizligi muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamiz oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlari o'rtasida ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish, harbiy ta'lim tizimini sog'lom va sportda raqobatbardosh, ma'naviy-axloqiy muhitga aylantirishda yeng ilg'or innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni yangi sifat bosqichiga ko'tarishga alohida ye'tibor qaratilmoqda. axloqiy yo'l. Bu haqda Prezidentimiz, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoev alohida to'xtalib shunday degan edi: "Ayni vaqtda, aytish joizki, ko'rilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan, harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi. Harbiy o'quv yurtlarida zamonaviy shart-sharoitlarni xo'jako'rsinga yaratganimiz yo'q. ...Aksincha, kursantlarimiz va tinglovchilarimiz ta'lim sohasida eng ilg'or, innovatsion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Mana, bizning asosiy maqsadimiz"⁵⁸.

2017 yil 20 dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan O'zbekiston Respublikasining "Mudofaa doktrinasi to'g'risida"⁵⁹gi Qonunida harbiy sohada O'zbekiston Respublikasi milliy Xavfsizligini ta'minlashga doir prinsiplar va yondashuvlar belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"⁶⁰gi 2018 yil 23 fevraldagi 140-son⁶¹ qarori ijrosi doirasida harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarini milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash hamda kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirishdan iborat. Shuning uchun hozirgi davrda jismoniy tayyorgarlikka ega kursantlarning jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish zarurdir.

Mavzuning maqsad va vazifalari harbiy ta'lim muassasasi kursantlarining jangovar malakasini jismoniy tayyorgarlik orqali rivojlantirish jangovar harakatlarga yuqori jismoniy va ruhiy tayyorgarlik darajasiga erishishga qaratilgan. Jismoniy tayyorgarlikning maqsadi kursantlarning kuchini, chidamliligini va umumiy tayyorgarligini oshirishdir. Bu ularning jangovar vaziyatlar va harbiy harakatlardagi jismoniy talablarga dosh bera olishlari uchun muhimdir. Jismoniy tayyorgarlik orqali kursantlar qo'l jangi, qurol bilan muomala qilish, taktik harakatlar kabi muhim jangovar ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin. Bu ularning jangovar tayyorgarligi va jangovar vaziyatlarda samaradorligini oshiradi.

⁵⁸ Sh.Mirziyoev. Xavfsizlik kengashi majlisidagi "Qurolli kuchlarimiz mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir" mavzusidagi nutqi/-Xalq so'zi gazetasi. 2018 yil, №3.

⁵⁹ O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 09.01.2018 yildagi O'RQ-458-son

⁶⁰ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.06.2023 yildagi 267-son

⁶¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 23.02.2018 yildagi 140-son

Jismoniy tarbiya nafaqat tanani mustahkamlaydi, balki psixologik chidamlilik va chidamlilikni rivojlantiradi. Kursantlar jangovar vaziyatlar uchun zarur bo'lgan kuchli fikrlashni rivojlantirish bilan birga jismoniy va ruhiy qiyinchiliklarni engib o'tishni o'rganadilar. Jismoniy tarbiya ko'pincha jamoaviy mashqlar va kursantlar o'rtasida jamoaviy ish va hamjihatlikka yordam beradigan tadbirlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar jangovar harakatlarda samarali muvofiqlashtirish va hamkorlik qilish uchun juda muhimdir. Harbiy operatsiyalar ko'pincha tez va samarali qaror qabul qilishni, shuningdek, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashish qobiliyatini talab qiladi. Jismoniy tarbiya kursantlarda chaqqonlik, reflekslar va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Umuman olganda, jismoniy tayyorgarlik orqali jangovar malakani rivojlantirishdan maqsad kursantlarning harbiy xizmat vazifalariga jismoniy va ma'naviy tayyorgarligini, turli jangovar sharoitlarda o'z vazifalarini samarali bajarish qobiliyatini ta'minlashdan va boshqa jangovar faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishni ta'minlashga qaratiladi.

Harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovar tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish mazmuni ko'p qirrali va murakkabdir. Kursantlarni jangovar vaziyatlarga tayyorlash uchun zarur bo'lgan keng ko'lamli komponentlarni o'z ichiga oladi. Ushbu mashg'ulotlar ularning jismoniy kuchi, chidamliligi, chaqqonligi va umumiy jangovar tayyorgarligini oshirishga qaratilgan. Kursantlarning jismoniy tayyorgarlik dasturida jangovar mashg'ulotlarga alohida e'tibor qaratilgan. Bu mashg'ulotlarga kuch mashqlari, yurak-qon tomir mashqlari, jang san'ati va qo'l jangi texnikasi, to'siqlardan o'tish kurslari, chidamlilik mashqlari va taktik mashqlar kiradi.

Harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarini jismoniy tayyorgarligi orqali jangovar tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish mazmuni jangovar shaylikning mustahkam va barqaror poydevorini yaratishga qaratilgan. U kursantlarni harbiylashtirilgan xizmatdagi jismoniy va ruhiy talablarga tayyorlash, ularni jangovar vaziyatlarda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan qurollantirish uchun mo'ljallangan. Kuch, chidamlilik, chaqqonlik va taktik mahoratga e'tibor qaratib, kursantlar kelajakdagi ofitserlik rollarida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan jangovar ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovar tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish bir necha sabablarga ko'ra zarur. Birinchidan, jismoniy tayyorgarlik sohadagi askarlar uchun muhim fazilatlar bo'lgan jismoniy kuch, chidamlilik va chidamlilikni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ushbu turdagi jismoniy tayyorgarlik kursantlarni jangovar jismoniy talablarga tayyorlaydi va ularning qiyin va og'ir sharoitlarda samarali ishlashini ta'minlaydi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovar tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirishning eng muhim tarkibiy qismidir. Bu nafaqat jismoniy kuch va chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi, balki aqliy qattiqqo'llik, intizom va o'ziga xos jangovar mahoratni oshiradi. Jismoniy tayyorgarlikka sarmoya kiritib, harbiy maktablar o'z kursantlarini jangovar jismoniy va ruhiy talablarga yaxshi tayyorlanishini ta'minlashi mumkin.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirishning innovatsion usullaridan foydalanish ularning mahorat va qobiliyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. An'anaviy jismoniy tayyorgarlik usullari kursantlarni jangovar jismoniy talablarga tayyorlash uchun uzoq vaqtdan beri qo'llanilgan, ammo sport fani va texnologiyasining rivojlanishi bilan jangovar malakani oshirishning yanada samarali va samarali usullari mavjud. Borgan sari qo'llanilayotgan innovatsion usullardan biri bu virtual haqiqat (VR) mashg'ulotlarini jismoniy tarbiya dasturlariga integratsiya qilishdir. Virtual haqiqat bo'yicha mashg'ulotlar kursantlarga boshqariladigan va xavfsiz muhitda haqiqiy jangovar senariylarni boshdan kechirish imkonini beradi, ularga qimmatli tajriba va turli jangovar vaziyatlarga duchor bo'lish imkonini beradi. Bu nafaqat ularning taktik mahoratini oshirishga, balki stressli vaziyatlarda tez fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Yana bir innovatsion yondashuv – bu kursantlarning mashg'ulotlar davomidagi jismoniy faolligini kuzatish va tahlil qilish uchun fitnes-trekerlar va biometrik datchiklar kabi taqiladigan texnologiyalardan foydalanishdir. Kursantlarning yurak urishi, harakati va boshqa fiziologik ko'rsatkichlari to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali trenerlar o'z o'quv dasturlarini ish faoliyatini optimallashtirish va yaxshilash yo'nalishlarini aniqlash uchun moslashtirishlari mumkin. Ma'lumotlarga asoslangan ushbu yondashuv ko'proq shaxsiylashtirilgan va maqsadli o'quv rejimini yaratishga imkon beradi, bu esa umumiy jangovar malakani oshiradi. Texnologiyalar taraqqiyoti davom etar ekan, jismoniy tayyorgarlik orqali jangovar ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari juda muhimdir.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish hamda undan amaliy foydalanishiga yordam beradi.

Kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish va jismoniy tayyorgarliklarida quyidagi dolzarb masalalarga e'tiborni qaratish muhim vazifa hisoblanadi:

- jangovar o'quv mashg'ulotlarida innovatsion axborot texnologiyalarini o'zlashtirish va tatbiq qilish;
- harbiy-vatanparvarlik ruhini his qilish;
- mardlik, chaqqonlik, kuchlilik va chidamlilik sifatlarining rivojlanishiga omil bo'ladigan jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lish;
- harbiy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha horijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarini doimiy ravishda o'rganib borish hamda ijobiy xususiyatlarini joriy etish;
- sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha amaliy bilimga ega bo'lish;
- Vatanga g'ururlanish tuyg'usi va yuksak fuqoralik shakllantirish.

Shu bois hozirgi davrda harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini hamda harbiy jismoniy tayyorgarlik darajasiga ega bo'lish zarur.

Bugungi kunda harbiy ta'lim muassasasi kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlarini tashkil qilishning bir necha usullari mavjud. Ushbu uslublar kursantlarga jangovar vaziyatlarda ham mashg'ulotlarda, ham dalada muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va tajribalarni berish uchun mo'ljallangan. Jismoniy tayyorgarlik mashg'ulotlarini o'z ichiga olgan holda, tuzilgan o'quv dasturlarini amalga oshirish va amaliy jangovar tajribani taqdim etish orqali o'z kursantlarida jangovar ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini samarali ta'minlashi mumkin.

Harbiy ta'lim muassasasi kursantlarining jangovar malakasini jismoniy tayyorgarlik orqali rivojlantirish maqsadida «Kursantlarning jangovar malakasini rivojlantirish» bo'limida bir nechta fanlarni o'qitish mumkin. Ushbu elementlar bo'lajak harbiy xizmatchilarni kompleks va samarali o'qitish dasturini ta'minlash uchun zarurdir. Mana bir nechta tavsiya etilgan narsalar:

1. *Taktik tayyorgarlik*: Bu fan kursantlarning jangovar harakatlar uchun maxsus jismoniy tayyorgarligini oshirishga qaratilgan. 2. *Qo'l jangi texnikasi*. Kursantlarni qo'l jangining turli usullari, jumladan, jang san'ati, yaqin masofada jang qilish va mudofaa taktikasiga o'rgatish ularning o'zini himoya qilish va yaqin janglarda qatnashishida muhim ahamiyatga ega. 3. *Qurol bilan muomala qilish va o'q otish*. Ushbu mavzu harbiy qurollardan foydalanish, ularga xizmat ko'rsatish va ulardan samarali foydalanishni o'rgatadi. 4. *Taktik harakat va manevrlar*. Kursantlar jangovar muhitda taktik harakatlar, jumladan individual harakat texnikasi, jamoaviy manevrlar va shahar urushi taktikasini o'rganadilar. 5. *Birinchi yordam ko'rsatish va hayotni saqlab qolish ko'nikmalari*. Jangovar vaziyatlarda tez tibbiy yordam ko'rsatish uchun jangovar birinchi yordam va hayotni saqlab qolish ko'nikmalarini o'rgatish muhimdir. 6. *Harbiy mashqlar va tuzilmalar*. Kursantlar harbiy mashg'ulotlar, qo'shinlar va tartib-intizom bo'yicha o'qitiladi. 7. *Psixologik chidamlilik va stressni boshqarish*. Kursantlarga stressni boshqarish, chidamlilik va jangga psixologik tayyorgarlikni o'rgatish ularga sohada duch kelishi mumkin bo'lgan yuqori stressli vaziyatlarni engishga yordam beradi.

Mazkur fanlarni o'quv rejasiga «Kursantlarining jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish» bo'limiga kiritish orqali harbiy ta'lim muassasasi jangovar tayyorgarlikning jismoniy, taktik va psixologik jihatlarini hisobga olgan holda kompleks o'quv dasturini taqdim etishi mumkin.

Natijada harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlari jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish natijalari asosiy bo'lib, bo'lajak harbiy mutaxassislarni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun zarur jismoniy, psixologik va taktik ko'nikmalarni shakllantirishga samarali xizmat qilayotganidan dalolat beradi.

Xulosa, harbiylashtirilgan ta'lim muassasasi kursantlari jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish asosida ko'p turdagi jihatlarida muvaffaqiyatga erishishdi. Bundan tashqari, kursantlar o'rta muddatli jang kuchlari bilan bog'liq jangovorlik maqomotlari, jasorat, hamda kursantlarning jismoniy sifati, kasbiy tekshirishlar, muvofiq solikli o'rinsosarlik, jangovorlik va jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

- O‘zbekiston Respublikasining 09.01.2018 y. O‘RQ-458-son "O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasini to‘g‘risida"gi Qonuni (Qonunchilik palatasi tomonidan 18.12.2017 y. qabul qilingan, Senat tomonidan 20.12.2017 y. ma’qullangan)
- “Yoshlarni vatanparvarlik ruhida va jismoniy tarbiyalash hamda chakiriluvchilarni harbiy-texnik mutaxassisliklar bo‘yicha tayyorlash tartibini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi” 2018 yil 12 dekabrda № PK-4061sonli qarori.
- Sh.Mirziyoev tomonidan 2020 yil 24 yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5924 sonli Farmoni.
- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 13.02.2019 yildagi 118-son qarori
- Mirzakulov Sh.A. Belbog‘li kurash nazariyasi va uslubiyati: / Sh.A. Mirzakulov. – O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. – 2013. – 149 b;
- Nurshin J. M., Salomov R. S., Kerimov F. A. O‘zbek kurashi.-T. O‘zJTI, 1993.-231 b.
- Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi [Matn] / Sh.M. Mirziyoev. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. - 464 b. 223-6
- Mirziyoev Sh. Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4881-son qaror. Toshkent. 2020 y. 4 noyabr.

KREATIV TOPSHIRIQLARNI ISHLAB CHIQISH XUSUSIYATLARI VA METODIKASI

CHDPU, Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va amaliyoti kafedrasini o‘qituvchisi Xayridinov Behzod Kamoldin o‘g‘li

Annotatsiya: Maqolada kreativ topshiriqlarning ta’rifi, ularni ishlab chiqishdagi psixologik-pedagogik yondashuvlar, fanlararo integratsiya, baholash mezonlari hamda o‘quvchilarning mustaqil va innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kreativlik, topshiriqlar, metodika, ta’lim, innovatsiya, ijod, tafakkur, kompetensiya, baholash, integratsiya.

Аннотация: В статье раскрываются понятие креативных заданий, психологико-педагогические подходы к их разработке, межпредметная интеграция, критерии оценки, а также роль в формировании у учащихся самостоятельного и инновационного мышления.

Ключевые слова: креативность, задания, методика, образование, инновация, творчество, мышление, компетенция, оценивание, интеграция.

Annotation: The article explores the concept of creative tasks, psychological and pedagogical approaches to their development, interdisciplinary integration, assessment criteria, and their role in fostering students' independent and innovative thinking skills.

Keywords: creativity, tasks, methodology, education, innovation, creativity, thinking, competence, assessment, integration.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, innovatsion yondashuv asosida harakat qilish qobiliyatlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Bu jarayonda kreativ topshiriqlar muhim o'rin tutadi. Kreativ topshiriqlar — bu o'quvchilarni yangicha fikrlashga, noan'anaviy yondashuvni qo'llashga undaydigan didaktik vositalardir. Mazkur maqolada kreativ topshiriqlarning ishlab chiqilish xususiyatlari, ularni qo'llash metodikasi, shuningdek, samaradorligini oshirish usullari tahlil qilinadi.

Kreativlik — bu shaxsning yangi g'oya, innovatsion yondashuv va noodatiy yechimlarni taklif qilish qobiliyatidir. U ijodiy tafakkur, intellektual erkinlik va emotsional sezuvchanlikni o'z ichiga oladi. Kreativ tafakkur orqali inson mavjud muammolarga yangicha nazar bilan qaraydi.

Didaktik nuqtai nazardan kreativ topshiriq bu — o'quvchining individual tafakkurini harakatga keltiruvchi, izlanishga undovchi, odatiy javobdan ko'ra yangi, o'zgacha qarash talab qiluvchi mashq yoki faoliyat shaklidir. Bu topshiriqlar ko'proq ochiq javobli, kontekstli, integrativ va interaktiv bo'lishi mumkin.

Kreativ topshiriqlar yoshga mos tarzda ishlab chiqilishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual, o'yinli va tasviriy topshiriqlar samarali bo'lsa, yuqori sinf o'quvchilari uchun muammoli savollar, loyiha ishlari va mustaqil tadqiqot topshiriqlari mos keladi.

Kreativ topshiriqlarni ishlab chiqishda fanlararo integratsiyaga katta e'tibor berish kerak. Masalan, matematika topshiriqlarini biologiya yoki tarix bilan bog'lash, o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi.

Topshiriqlar o'quvchini muammoli vaziyatga qo'yib, u orqali mustaqil yechim topishga undashi kerak. Bunday topshiriqlar kreativ tafakkurni faollashtiradi.

Bloom taksonomiyasining yuqori darajalari — tahlil, sintez, baholash bosqichlari asosida tuzilgan topshiriqlar o'quvchidan kreativ yondashuvni talab qiladi. Misol: "Biror tarixiy voqeani boshqa rakursda tasavvur qilib, voqea rivojini qayta yozing."

Divergent fikrlash — bir muammo uchun bir nechta yechimlarni topishga qaratilgan tafakkur turidir. Masalan: "Agar Yer quyosh atrofida emas, boshqa obyekt atrofida aylanganida, hayot qanday bo'lardi?"

Gamifikatsiya (o'yin elementlarini ta'limga qo'shish) orqali kreativ topshiriqlarni qiziqarliroq qilish mumkin. Masalan: "O'rta asr shahzodasi nomidan maktub yozing, unda u zamonaviy texnologiyalardan qanday foydalangan bo'lardi?"

1. Adabiyot

- Berilgan she'r asosida yangi syujetli hikoya yozish.
- Ikki adib o'rtasida xayoliy suhbat matnini tuzish.

2. Biologiya

- "Agar odamda fotosintez funksiyasi bo'lganida..." mavzusida insho.
- Hayvonot dunyosidagi adaptatsiyani fantastik hikoya orqali tushuntirish.

3. Fizika

- Qanday qilib ko'rinmaslikni fizik qonunlar orqali amalga oshirish mumkin?
- "Agar tortish kuchi yo'qolsa..." ssenariy asosida topshiriq tuzish.

4. Tarix

- Bir tarixiy shaxs nomidan blog yozuvi.
- Tarixiy voqeani zamonaviy telekanalda reportaj ko'rinishida ifodalash.

An'anaviy test baholashdan farqli o'laroq, kreativ topshiriqlarni baholashda quyidagi mezonlar muhim:

- Yechimning originalligi
- Yondashuvning xilma-xilligi
- Tushunchalarning noan'anaviy talqini

O'quvchining bir necha kreativ ishlari jamlanib, portfel tarzida baholanadi. Bu usul orqali o'quvchining ijodiy rivojlanish dinamikasi ko'riladi.

Kreativ topshiriqlar shaxsning quyidagi kompetensiyalarini rivojlantiradi:

- Muammolarni hal qilish ko'nikmasi
- Ijtimoiy va kommunikativ malaka
- Axborotni izlash va tanqidiy tahlil qilish
- Texnologik savodxonlik

Tadqiqot Toshkentdagi 5-maktabning 8-sinfida o'tkazildi. Ikki guruh o'rtasida bir oy davomida adabiyot darslarida an'anaviy va kreativ topshiriqlar taqdim etildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, kreativ topshiriqlardan foydalangan guruhda o'quvchilar:

- Mavzuni chuqurroq anglagan
- Ko'proq savollar bergan
- Mustaqil fikrlar bildirgan

Kreativ topshiriqlar — zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning muhim vositasi hisoblanadi. Ular o'quvchining tafakkurini faollashtiradi, darslarni qiziqarli va mazmunli qiladi. Ularni ishlab chiqishda psixologik, didaktik va metodik asoslarni chuqur tahlil qilish muhim. Pedagoglarga tavsiya qilinadi:

- Kreativ topshiriqlarni darslikdan tashqari manbalar asosida yaratish
- Fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish
- Baholashda innovatsion metodlarni qo'llash

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Xasanboeva, M. Sh. (2020). Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni shakllantirish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Karimov, B. B. (2019). Ijodiy fikrlash va uni o'quv jarayonida qo'llashning usullari. Samarqand: Ilm ziyo.
3. Kenjaboyeva, N. R. (2021). Kreativ yondashuv asosida darslarni loyihalash. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Gulomova, D. M. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va kreativ topshiriqlar. Toshkent: Pedagog nashriyoti.
5. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.
6. Torrance, E. P. (1995). Insights and Outlooks on Creativity. Scholarly Press.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
8. Begmatova, Z. T. (2022). Ijodiy topshiriqlar asosida kompetensiyaviy yondashuv. Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi.
9. Salikhova, D. R. (2021). Fanlararo integratsiyada kreativ topshiriqlardan foydalanish yo'llari. – "Ta'lim va innovatsiya" ilmiy-amaliy jurnali, №3(15), 45–52.

RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI O'QUVCHILARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Astanakulova Nasiba Uralovna

Uzun tumani 61-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

ANOTATSIYA: Raqamli ta'lim texnologiyalari boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga interaktiv vositalar, o'qitishdagi innovatsion platformalar orqali mustaqil fikrlash va ijodiy qarashlarni shakllantirish imkonini beradi.

Kalit soʻzlar: raqamli taʼlim, texnologiyalar, boshlangʻich taʼlim, oʻquvchilar, ijodiy qobiliyatlar, rivojlantirish, innovatsion metodlar, raqamli platformalar, pedagogik yondashuvlar, interaktiv vositalar.

АННОТАЦИЯ: Цифровые образовательные технологии играют важную роль в развитии творческих способностей учащихся начальных классов. Эти технологии предоставляют учащимся возможности для формирования независимого мышления и креативного подхода через интерактивные средства и инновационные образовательные платформы.

Ключевое слово: цифровое образование, технологии, начальное образование, учащиеся, творческие способности, развитие, инновационные методы, цифровые платформы, педагогические подходы, интерактивные инструменты.

ABSTRACT: Digital educational technologies play a crucial role in developing the creative abilities of primary school students. These technologies provide students with opportunities to foster independent thinking and a creative approach through interactive tools and innovative educational platforms.

Keywords: digital education, technologies, primary education, students, creative abilities, development, innovative methods, digital platforms, pedagogical approaches, interactive tools.

KIRISH. Raqamli taʼlim texnologiyalarining boshlangʻich taʼlimdagi oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli juda dolzarb va muhim masala hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 martdagi “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish” haqidagi Farmonida [1] va 2020 yil 5 fevraldagi “Raqamli taʼlimni rivojlantirish” boʻyicha Qarorida [2] raqamli texnologiyalarni taʼlim sohasida joriy etish va ularni samarali tarzda foydalanish masalasiga alohida eʼtibor qaratilgan. Mazkur tadqiqotning maqsadi – raqamli taʼlim texnologiyalarining boshlangʻich taʼlimdagi oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga taʼsirini oʻrganish va raqamli platformalarning pedagogik samaradorligini baholashdir. Tadqiqotning asosiy vazifalariga raqamli taʼlimning taʼlimdagi ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishga qaratilgan yangi metodikalarni joriy etish, pedagogik ishni samarali tashkil etish uchun innovatsion platformalardan foydalanish, hamda taʼlim jarayonida raqamli texnologiyalar va interaktiv usullarning ahamiyatini aniqlash kiritiladi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati ushbu sohadagi ilmiy bilimlarning yanada rivojlanishi, amaliyotga esa raqamli taʼlim vositalarining ijodiy qobiliyatlar formalashtirishdagi oʻrnini aniqlash imkonini beradi.

NATIJALAR. Tadqiqotning asosiy mazmuni raqamli taʼlim texnologiyalarining boshlangʻich taʼlimda oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi samaradorligini oʻrganishga qaratilgan. Kuzatish va tajribalar natijalari shuni koʻrsatadiki, raqamli platformalar va interaktiv vositalar yordamida oʻquvchilarning ijodiy faoliyati sezilarli darajada oʻsgan. Tajribalar orqali olingan maʼlumotlar, oʻquvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yechimlarni topish, va innovatsion gʻoyalarni shakllantirishda raqamli texnologiyalar va platformalarning muhim ahamiyatini tasdiqlaydi. Ilmiy metodologiya samarasi, avvalo, taqqoslash va tahlil usullari orqali koʻrsatiladi. Shuningdek,

tadqiqotning dalillari va isbotlari interaktiv texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning kognitiv faoliyatini oshirish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynayotganini isbotladi. Natijalar, ayniqsa, ilmiy nazariyalar va mavjud tadqiqotlarga nisbatan tahlil qilinganda, raqamli ta'lim vositalarining o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishdagi ta'sirini yanada kuchaytirish imkonini berishi mumkinligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari ilmiy va amaliy yo'nalishlar bo'yicha yangi bilim va tushunchalarni kiritishga olib keldi, xususan, raqamli ta'lim texnologiyalarining innovatsion pedagogik metodikalar bilan integratsiyasi orqali o'quvchilarning ijodiy faoliyatini yanada rivojlantirishning samarali usullari aniqlandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Tadqiqotning nazariy asoslari va amaliy yechimlari raqamli ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'rnini bilan bog'liq. Adabiyotlar tahliliga asosan, ko'plab ilmiy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, O'zbekistondagi pedagogik tadqiqotchilarning ishlarida raqamli platformalarning o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. S.Shahidov [3] va A.Agaev [4] o'z ishlarida innovatsion ta'lim usullarining, shu jumladan, raqamli o'quv platformalarining ta'limdagi ishlanmalarini ko'rib chiqadilar. Rus olimlari, ayniqsa, V.Sorokin [5] va I.Lukyanova [6] raqamli ta'lim vositalarini pedagogik jarayonga integratsiya qilishni innovatsion yo'nalish sifatida ko'rib, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini oshirishdagi yordamini aniqlashgan. Ilmiy metodologiyaga kelganda, tadqiqotlar ko'pincha eksperimental va taqqoslash usullariga asoslanadi, bu usullar orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan metodikalarning samaradorligi baholanadi. Metodologik yondashuvlarda, birinchi navbatda, konstruktivizm va interaktiv ta'lim usullari asosiy nazariy konsepsiyalar sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar davomida raqamli resurslardan foydalanish o'quvchilarning mustaqillik va ijodiylik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita ekanligi aniqlangan. Ko'plab xorijiy tadqiqotchilar, shu jumladan, M.Benson va P.Vuds [7] ham raqamli o'quv resurslarining ijodiy qobiliyatlarni oshirishdagi ta'sirini ko'rsatgan. Ushbu tahlillar raqamli ta'lim texnologiyalarining o'quv jarayonidagi ahamiyati va undan samarali foydalanish uchun yangi bilimlarni kiritish imkonini yaratadi.

MUHOKAMA. Raqamli ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilish davomida olingan natijalar ilmiy adabiyotlar va mavjud tadqiqotlar bilan solishtirildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli platforma va interaktiv vositalar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali ishlaydi. Tadqiqotlar va tajribalar bilan solishtirish orqali, zamonaviy raqamli texnologiyalar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy quvvatini oshirish, va innovatsion yondashuvlarga bo'lgan ishtiyoqini shakllantirishda muhim vositalar ekanligi aniqlandi. Ilmiy adabiyotlarda ham, masalan, S.Shahidov [3] va A.Agaev [4] tadqiqotlarida raqamli ta'lim texnologiyalarining ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishdagi ahamiyati ta'kidlangan.

Tadqiqotning dolzarbligi va uning nazariy hamda amaliy ahamiyati shundaki, raqamli texnologiyalar ta'lim tizimini yangilashda, ta'limning yuqori sifatiga erishishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, raqamli vositalarning o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ta'siriga oid yangi bilimlar kiritilishi tadqiqotning ahamiyatini yanada oshiradi. Tadqiqotning asosiy g'oyalari va metodologiyasi raqamli platformalardan foydalanishning ta'limdagi samaradorligini isbotlaydi, shu bilan birga innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini yaratadi.

Tadqiqot natijalari ilmiy nazariyalar va mavjud tadqiqotlarga nisbatan tahlil qilingandir. Masalan, konstruktivistik ta'limning prinsiplariga asoslangan xolda, raqamli ta'lim vositalari o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali ishlashiga qaratilgan yangi konsepsiyalar ishlab chiqildi. Shunday qilib, tadqiqot natijalariga asosan, raqamli texnologiyalar ta'limdagi ijodiy jarayonlarni kuchaytirishda muvaffaqiyatli vosita sifatida tan olinishini aniqlash mumkin.

Huddi shunday, ilmiy izlanishlardan olingan ma'lumotlar va tegishli natijalarning to'g'riligi ilmiy tekshirish va yoritish, shuningdek, yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish orqali isbotlanadi. Tadqiqot natijalari asosida, raqamli ta'lim platformalarining samarali ishlashi uchun muayyan pedagogik va metodologik shartlar aniqlandi.

XULOSA. Raqamli ta'lim texnologiyalari boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita sifatida o'rganildi. Olingan natijalar, raqamli platformalar va interaktiv vositalardan foydalanish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va ijodiy ishlashga bo'lgan ishtiyoqini oshirishda samarali ekanligini ko'rsatdi. Ta'limdagi innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalar ijodiy jarayonlarni qo'llab-quvvatlashga imkon beradi. Shu bois, raqamli ta'lim texnologiyalarining amaliy qo'llanilishi pedagogik ishlab chiqarishni muvaffaqiyatli yangilash va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil sifatida tan olinmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. MIRZIYOYEV Toshkent sh., 2018-yil 21-noyabr, PQ-4022-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.11.2018-y., 07/18/4022/2199-son)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli ta'limni rivojlantirish" bo'yicha Qaror. Toshkent, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.
3. Shahidov, S. 2020. Innovatsion ta'lim metodikalari va raqamli ta'lim texnologiyalarining pedagogik jarayonga ta'siri. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
4. Agaev, A. 2021. Raqamli ta'lim va uning ta'limdagi ahamiyati. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
5. Сорокин, В. 2018. Роль цифровых технологий в образовании. Москва: Просвещение.
6. Лукьянова, И. 2020. Интерактивные платформы в обучении. Санкт-Петербург: Наука.

7. Benson, M., Vuds, P. 2019. Digital tools and creativity in education. London: Routledge.

MUNDARIJA

YALPI YIG`ILISH

Umarali Do`stqobilovich Qodirov

KIRISH.....4

Qurbonboyev Qilichbek Azimovich

SAN`AT VA TECHNOLOGIYANING O'ZBIR ALOQASI.....6

Кашкынбаева Загира Кожабергеновна СОВРЕМЕННЫЕ
НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ.....13

Кенжебаева Алима Толеуовна

ВОЗМОЖНОСТИ ТЕХНОЛОГИИ STEAM В НАЧАЛЬНОМ
ОБРАЗОВАНИИ.....18

Назаров Ахтам Пулатович

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАФИКА ФУНКЦИИ НА
ЯЗЫКЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ ВЫСОКОГО УРОВНЯ

PASCALABC.NET.....23

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

Cambridge tajribasi asosida o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni
amalga oshirish bosqichlari. Shaxs haqida tushuncha.....32

Djumayev Mamanazar

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MILLIY O'QUV DASTURINI JORIY

ETISHNING DOLZARB MASALALARI.....46

1-SHO`BA

**INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING
O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI**

A.A.Akmalov.

INKLYUZIV TA'LIMDA INSONPARVARLIK 54

Кузиев Умиджон Яндашалиевич	
Исомаддинов Усмонали Мамуржонович.	
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА.....	59
Ермекбаев М, Жораева С, Урматова Т.	
ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМҚ РАЗВИТИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В ТРУДАХ АЛТЫНСАРИНА А. БАЙТУРСЫНОВА.....	64
Салихова Гулноза Махмудовна.	
НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ЎСМИР БОЛАЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТГА МОСЛАШТИРИШ.....	69
Тешибаев Акрам .	
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.....	78
I.Xaydarov.	
AQLI ZAIF BOLALARNI IJTIMOYIY HAYOTGA PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING SAMARALI OMILLARI VA VOSITALARI.....	85
Jabborova Marifat Qodiraliyevna	
IKKI YOSHGACHA BO`LGAN BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH BO`YICHA TA`LIMYIY FAOLIYATLARNI O`TKAZISH USULLARI.....	92
Sattarova Gulnora Ikromovna	
JISMONIY RIVOJLANISHDA NUQSONI BO`LGAN O`SMIRLARDA HISSYIY-IRODAVIY SIFATLARNI BELGILOVCHI FAKTORLAR.....	95
Ochilov Fariddun Izatulloevich,	
To`ychiyeva Ulbo`sin Sunat qizi	
BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI INSONPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	102
Maqsuda Norbosheva Achilovna	
INKLYUZIV TA'LIM MODELINING AFZALLIKLARI.....	106
Ubaydulla Axrorovich Qosimov	
NEYROLINGVISTIK DASTURLASHDAN FOYDALANISH, BOSHLANG`ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH MANBAI.....	109
Xasanova Ziyoda Turdievna, Kadirova SHaxnoza Xudoyberdievna	
BOLALARDA UCHRAYDIGAN NUTQ NUQSONLARINING KELIB CHIQUISH SABABLARI VA UNI TUZATISH USULLARI.....	117
Urunova D.M.	
INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK	

TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI.....	123
<i>Omonturdiyeva Mahliyo Ochil qizi.</i> BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI.....	128
<i>Qurbonova Xolbib To'raqulovna.</i> INKLYUZIV TA'LIMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI O'QITISH.....	132
<i>Saidova Feruza Akramovna.</i> INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA OILA VA JAMOATCHILIKNING O'RNI HAMDA ULARNING O'RNI HAMDA HAMKORLIKDAGI FAOLIYAT.....	138
<i>Rasulova Maftuna Qurbonovna.</i> TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH.....	145
<i>Xaydarova Mexriniso Boboqulovna.</i> O'QITISHDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR IJTIMOIIY MOSLASHUVCHANLIGI.....	149
<i>Erkinov Muslimbek Mo'yiddin o'g'li.</i> INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJIRIBASI.....	152
<i>Mamadalieva Marhabo Xolmamatovna.</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARGA OILA BILAN HAMKORLIKDA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK JIHATLAR.....	156
<i>Yusupova Maftuna.</i> PARENT-TEACHER ATTITUDE TOWARDS A STUDENT WITH A HEALTH DEFECT.....	161
<i>Begmatova Nasuba Mengnarovna.</i> TABAQALASHGAN YONDOSHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISH.....	166
<i>Yorboboyeva Iroda Baxriddinovna.</i> INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISH ASOSLARI.....	172
<i>Baratova Nasiba Turopovna.</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	176
<i>Qulboboyeva Maxbuba Xusanovna.</i> INKLYUZIV YONDOSHUV, MUAMMO VA AFZALLIKLAR.....	179
<i>Narmatova Gulnora Tojimurodovna.</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA FONETIK RITMIKA	

MASHG ‘ULOTLARIGA TAVSIYALAR.....	185
<i>Yo‘ldosheva Aziza Azamat qizi.</i>	
BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISHIGA DIDAKTIK O‘YINLARNING TA’SIRI.....	188
<i>Xolova Mohigul Shavkatovna.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI.....	191
<i>N.Hamdamova.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM TIZIMINING YO‘LGA QO‘YILISHI.....	197
<i>Sattorova Dilshoda Djavliyevna.</i>	
MAKTABLARDA INKLYUZIV TA’LIMNI SAMARALI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	201
<i>Najmedinova Gulnora Nazarovna.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI.....	203
<i>Yusupova Ziyoda Abdulayevna.</i>	
AUTIZM SINDROMLI O‘QUVCHILARDAGI KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISHDA IJODIY YONDOSHUV.....	208
<i>Ibraimova Sanobar Qalbaevna.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA INSONPARVARLIK MA’DANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM MASALALARI.....	212
<i>Tursunova Maftuna Suyunovna.</i>	
INKLYUZIV TA’LIMNING NAZARIY VA AMALIY MASALALARI.....	219
<i>Qosimova Bibimariya Isayevna.</i>	
IMKONIYATI CHEKLANGAN O‘QUVCHILARNI JAMIYATGA YO‘NALTIRISH VA IJTIMOIYLASHUVINI OSHIRISH.....	226
<i>Eshmirzayeva Xolida Ibragim qizi.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM TIZIMIDA BOLALARNING TEMPERAMENT TIPLARINI HISOBGA OLISH MASALALARI VA OMILLARI.....	231
<i>Kenjayev Saloxidin Shamsidinovich.</i>	
INKLYUZIV TA’LIMDA SINERGETIK YONDASHUVNI TASHKIL ETISH USULARI.....	238
<i>Zamira Rustamovna Xamzayeva.</i>	
INKLYUZIV TA’LIM SAMARADORLIGINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI.....	243
<i>Odinayeva Zuxra Jalilovna.</i>	
O‘QITISHDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR IJTIMOIY MOSLASHUVI MASALASIGA DOIR.....	249
<i>Meliqulova Muhayyo Abdunosirovna.</i>	
NUQSONLI BOLALARNING INKLYUZIV TA’LIMINI TASHKIL ETISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI.....	252
<i>O‘rmonova Feruza Karimovna.</i>	

INKLYUZIV TA'LIMDA ATEB BOLALARNI SAVODGA O'RGATISHDA 2+3 TEXNOLOGIYASI.....	259
Boymurodova Shaxnoza Ergashovna.	
MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH.....	265
Mardayeva Xayitgul Yusupovna.	
INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA BOLANING IJTIMOIYLASHUVIGA ERISHISHDA "MEN" KONSEPSIYASINING O'RNI.....	272
Saidova Saboxat Akramovna .	
ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BO'LGAN BOLALARGA TA'LIM- TARBIYA BERISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI.....	278
Boboxonova Muhabbat Eshbo'riyevna.	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA'LIM MASALALARI.....	284
Danayeva Gulshod Ro'ziyevna.	
MAXSUS MAKTABLAR FAOLIYATIGA INKLYUZIV TA'LIMNING TA'SIRI.....	292
Dilafruz Djabborova Lolahanovna.	
INKLYUZIV TA'LIMNING O'ZIGA XOS MUHIM JIHATLARI.....	299
<i>Бикмулина Азиза Эльдаровна.</i>	
ЛОГОПЕДИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	306

2-SHO`BA

BO`LAJAK BOSHLANG`ICH SINIF O`QITUVCHILARINING TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI

A.A.Salomov

BOSHLANG`ICH SINIF DARSLARIDA INTERFAOL METODLAR
USULLARIDAN FOYDALANISH TENDENSIYALARI.....

Eshonqulova Ma'suda xabibovna.

BO`LAJAK TARBIYACHI (O`QITUVCHI)LARNI METODIK
TAYYORGARLIGINING MATEMATIK MAZMUNI VA USLUBIY
TA`MINOT VAZIFALARI.....

Berdieva Hanifa Meylievna

BOSHLANGICH TA'LIM TIZIMIDA MEDIASAVODXONLIKNI
SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA O`QUVCHILARINING KREATIV
QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH.....

Xudayberdiyev Nurislam Nuraliyevich O'QUVCHILARNI TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI.....	335
Salomov Abdinazar Abdivasixovich EHTIMOLLIK NAZARIYASI VA KOMBINATORIKAGA DOIR KO'P O'LCHOVLI TASODIFIY MIQDORLARNI O'RGANISH METODIKASI.....	340
Djumayeva Mohogul Mamanazar qizi BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISH METODIKASINING SODDA MASALALARI.....	349
Ochilov Fariddun Izatulloevich BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI INSONPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	360
Narimbetova Zaxiya Axmedovna O'QUVCHILARNING GEOMETRIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA AKTNING AHAMIYATI.....	363
D.A.Suyunov, Normatova Yulduz Panjiyevna BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA MILLIY G'URUR TUSHUNCHASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI.....	370
D.A.Suyunov, Normatova Yulduz Panjiyevna BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARDA MILLIY G'URUR TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYA FANINING AHAMIYATI.....	374
Очилова Нигора Нормуродовна РАЗВИТИЕ УСТНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	379
To'rayeva Dilnoza ismoilovna BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI.....	383
Imomberdiyev Sultanmurad Saitg'aniyevich BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK MAZMUNLI MASALALARDAN FOYDALANISH.....	385
Ochilova Nigora Normurodovna INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING CHET TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.....	390

Mamadaliyeva Marhabo Xolmamatovna, Mamadaliyeva Zebiniso Xolmamatovna

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI BA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG'OR HORIIYIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH.....398

Ochilova Nigora Normurodovna ,Sherqo`ziyeva Rayxona-

KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA INGLIZ TILI O`QITISH METODLARI.....404

Mo`minov Isroil Xudoyshukur o`g`li

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI O`QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH...407

Xolikova Dilobar Maxsitovna

OTM TALABALARIDA INNOVATSION FIKRLASH KO`NIKMMALARINITAKOMILLASHTIRISH.....413

Mo`minov Isroil Xudoyshukur o`g`li

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI O`QITISHDA ZAMONAVI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING KICHIK YOSHGA MOS SHART-SHAROITLAR YARATISH VA UNING AHAMIYATI.....416

Hamdamova Nafisa Xayritdinovna

BOSHLANG`ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY KO`NIKMMALARNI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIMIY O`YINLARDAN FOYDALANISH.....426

Sayliyeva Mashkura Muxtor qizi

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASH KO`NIKMASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI.....429

Shoteirov Sanjar Xolmo`min o`g`li

OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING NOTIQLIK VA OMMA OLDIDA SO`ZLASH MALAKALARINI OSHIRISH.....431

Daminova Dilbar Melimurodovna

TIMSS XALQARO BAHOLASH TIZIMIDA O`QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOSI.....438

Boltayeva Iqboloy

ONA TILI VA O`QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR.....444

Mamadaliyeva Dilorom Ulug`berdiyevna

HAMKORLIK TEXNOLOGIYASIGA ASOSLANGAN TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY STRATEGIYALARI...447

Сайдивалиева Зарифа Аъзамовна

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ.....453

Yangiboyeva Orzigul Musurmonqulovna

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MATEMATIKA FANIGA
QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHDA TIMSS XALQARO BAHOLASH
DASTURIDAN FOYDALANISH.....457

Maxatova Gulnor Shoxliyevna

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHDA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI.....460

Sapparova Gulbahor Djumayevna

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING TABIIY FANLAR
BO'YICHA SAVODXONLIGINI ANIQLASHDA TIMSS
TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH.....463

Xudoyqulova Sevara Safaraliyevna

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATINI
SHAKLLANTIRISH.....468

Ramazanova Aysanam Mamaraimovna

RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI BOSHLANG'ICH
SINFLARDA DARSLAR ORQALI BOLALARNING
IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISH VA IJODIY FIKRLARINI...475

Saparnyozova Diyora Shodurdiyevna

CHILDREN'S BODY GROWTH AND LAWS OF DEVELOPMENT.....479

Xurramova Sojida Abdunazar qizi

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MATEMATIKAGA OID
BILIMLARINI UNIVERSAL HARAKAT ORQALI
MODELLASHTIRISH.....482

Xudoyqulov Sunnatillo Ismatillo o'g'li

TANQIDIY FIKRLASHNING BO'LAJAK PEDAGOG SHAXSINI
SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI.....486

Akmalova Nargiza Abbos qizi

TIMSS XALQARO TADQIQOTI VA O'QUVCHILARNING MATEMATIK
SAVODXONLIGINI BAHOLASH MEZONLARI.....490

3-SHO'BA

**PIRLS XALQARO TADQIQOTLARINI O'TKAZISH ORQALI
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'RGANISH VA**

**AXBOROTLARDAN FOYDALANISH SAVODXONLIGINI
RIVOJLANTIRISH OMILLARI**

**Алтынсарина, А. Байтурсынова. Ермекбаев М.Жораева С.Б.
Урматова Т**

Представление проблемы развития словарного запаса учащихся
начальной школы в трудах.....494

Ермекбаев М., Абжанова С.- Мырзасейтова А

Основные этапы развития словарного запаса учащихся начальной
школы.....501

Ермекбаев М.- к.п.н,Жораева С.Б.- к.п.г, доцент Асылбаева Ж.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....509

Тешбаев Акрам

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА.....517

D.A.Suyunov

BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARDA TARBIYA FANINI O`QITISHDA MILLIY
G`URUR TUSHUNCHASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI.....525

Safarov Norboy Himmatovich

O`QITUVCHILAR KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA
MAHORAT DARSLARINING O`RNI.....531

Shamsiyeva Mahfuza Ko`chkarxodjayevna, Aliyeva Ravshanoy Zaripovna

MUVAFFAQIYATLI TA`LIMDA PIRLS TADQIQOTLARINING O`RNI 537

Samidjonova.M.X

O`QUVCHILARINI MATNNI O`QISH VA TUSHUNISHGA O`RGATISHDA
PIRLS – XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI.....540

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN
TADQIQOT VA O`QITISHNING AHAMIYATI.....546

Xurramov Rustam Sayfuddinovich

BOSHLANG`ICH SINFLARDA XALQ O`YINLARI YORDAMIDA O`QUV-BILUV
FAOLIYATINI OSHIRSH.....551

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov

O`QUVCHILARGA AXLOQIY-ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....555

G'oyibnazarova Nargiza Raximjonovna

ONA TILI DARSLARIDA MAVZULAR INTEGRATSIYASI.....559

To'rayeva Sayyora Sattorovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Tarbiya fani darslari orqali xalqaro tadqiqotga tayyorlash masalalari.....564

Elmurod Tangirqulov Aliyarovich

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIGA EKOLOGIK BILIM BERISHDA O'QITUVCHNING ROLI.....571

N.X.Safarov

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA PEDAGOGLARNING KASBIY-METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.....576

Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi. Shakarov Firdavs Barot o'g'li

DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF SPEAKING SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH.....582

Qurbonboyeva Dilfuza Shukur Qizi

IMPORTANCE OF LEARNING INTERCULTURAL COMPETENCE FOR FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....588

Mamatqobilova Shodiya Azamat qizi

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING DEONTOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA IMOM AT-TERMIZIY ASARLARIDAN FOYDALANISH MAZMUNI.....592

Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION TO FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....599

Safarov Norboy Himmatovich

O'QITUVCHILAR KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MAHORAT DARSLARINING O'RNI.....602

Rasulova Sanobar Mamatkulovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirish.....608

Zulfiya Rasulova

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARI O`RTASIDA OILAVIY MUNOSABAT ODOBINI SHAKLLANTIRISH.....612

QARSHIYEVA X.A

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISHNING MUHIM OMILLARI MAZMUNI.....617

Gulnora Narmatova Tojiyevna

Xalqaro baholash dasturi asosida boshlang`ich sinfi o`quvchilarining tashkiliy pedagogik xususiyatlari.....623

Yo`ldosheva Xosiyat Madat qizi, Ziyozulova Aziza Shuhrat qizi

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARIDA KITOBGA MUHABBAT UYG`OTISH HAMDA O`QISHGA O`RGATISH ASOSIDA O`QUVCHILARNING XOTIRASINI MUSTAHKAMLASH.....628

Sodiqova Mohruxsor Muhammadsohibzoda, Izatulloeva Parvina Fariddunovna

O`QITUVCHI VA O`QUVCHI O`RTASIDA KONFLIKTNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO`LLARI.....635

MAMATQULOV ABDIKARIM SUVANOVICH

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHIDA EVRISTIK TA`LIM O`RNI.....640

Imomova Xurshida Xudoyberdiyevna

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARINING O`QISH SAVODXONLIGINI ANIQLASHDA PIRLS TADQIQOTINING O`RNI.....645

Bobomurotova Saodat Xolboyevna

BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARIDA ADABIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....649

Xaydarova Zebiniso Boboqulovna

MATN USTIDA ISHLASH ORQALI BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARINI IJODIY FIKRLASHGA O`RGATISH.....654

4-SHO`BA

BOSHLANG`ICH TA`LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA FANLARARO INTEGRATSIYA IMKONIYATLARI VA STEAM TEXNOLOGIYASI

SHODIYEVA MATLUBA JO`RAYEVNA

MODERNIZATSIYA QILINGAN MILLIY O`QUV DASTURI VA YANGI AVLOD
DARSLIKLARI ASOSIDA “INQUIRY-BASED LEARNING” TA`LIMINI TASHKIL
QILISH MASALALARI.....659

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

BOSHLANG`ICH TA`LIMDA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA “4K”
KO`NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....667

Kenjaboyeva Nigora Mamayusufovna

O`QUVCHILARNI AJDODLARIMIZ MEROSI ASOSIDA KASB – HUNARGA
YO`NALTIRISHDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING O`ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI.....681

Mahmudova Nargiza Jumaniyazovna

BO`LAJAK BOSHLANG`ICH SINFI O`QITUVCHILARINI FANLARARO UZVIYLIKNI
TA`MINLASH ASOSIDA KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING
O`ZIGA XOS JIHATLARI.....686

Norbo`tayev Xo`shboq Bobonazarovich

BOSHLANG`ICH TA`LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TAKOMILLASHTIRISH
METODIKASI.....694

Sanakulov Xamrakul Rizakulovich

TA`LIMNI MODERNIZATSIYALASHDA BO`LAJAK O`QITUVCHILARNING
PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI AMALGA OSHIRISHNING ASOSIY
YO`NALISHLARI.....699

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich

TALABALARNING MUSTAQIL ISH FAOLIYATINI JADALLASHTIRISH
YO`LLARI.....704

Nodira Mirzayeva Abduxamidovna, Nafisa Jalolova Himmat qizi.

CLIL TEXNOLOGIYA ASOSIDA LOYIHALASH.....710

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich

Bo`lajak boshlang`ich ta`lim o`qituvchilarini matematika fanini o`qitishda zamonoviy
pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari.....715

А.Казаков- доцент. А.Б.Бекбаулиев

ГРЕКО-РИМСКАЯ БОРЬБА, КАК СРЕДСТВО ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ И УМЕНИЙ.....719

Турамуратов Улугбек Уроқович

Дуал таълим модели асосида бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш тузилмаси 723

Abdumajitova S.A Xolboyeva A.B

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISH UCHUN STEAM TA'LIM MUHITINI YARATISH.....729

To'rayeva Sayyora Sattorovna

Zamonaviy yondashuvlar asosida fanlararo integratsiya imkoniyatlari va STEAM texnologiyasi.....733

M.Haydarova

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA DARSLARINI. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA "4K" KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....742

A.Казаков- Т.Х. Даулетназаров

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЧАЛЬНОЙ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СПОРТИВНОЙ БОРЬБЕ.....749

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO`NALISHI TALABALARDA EKOPEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA Eko-STEAM YONDASHUVNING TARIXIY-IJTIMOIIY TARAQQIYOTI MUHIM PEDAGOGIK MUAMMO.....754

Meyliyev Sobirjon Xolmurodovich

Boshlang'ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning samarasi.....758

Z.A.Artikbayeva, D. A. Matyakubova

BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA O`RGANILADIGAN GEOMETRIK MATERIALNING MAZMUNI.....762

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO`NALISHI TALABALARDA Eko-STEAM YONDASHUVNING IMKONIYATLARI.....768

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

BOSHLANG'ICH SINFI O`QITUVCHILARI DUCH KELADIGAN MUAMMOGA METODIK YECHIM.....776

Ayubova Indiraxon Xamidovna

EKOLOGIK TA'LIMNI TARTIBLI VA TIZIMLI TASHKIL ETISHDA O`QITISH METODLARINI TANLASH.....780

G.Kushakova , M.Axmedova

YANGI O'ZBEKISTON MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR.....	783
Z.A. Artikbayeva. N.N.Artikbayeva	
Maktab o'qituvchilarinnig kasbiy kompetentligini takomillashtirish.....	789
Muxitdinova Nodira Mamalatifovna	
Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'qituvchining hamkorlikka asoslangan o'quv jarayonini tashkil etishda qo'llaniladigan samarali metodlar.....	793
Toshpulatova Ma'mura Ismailovna, Qahhorov Xudoyberdi Erkinjon o'g'li	
BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MATEMATIKA DARSALARIDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASH (Koreya va O'zbekiston misolida).....	798
Burxonov S.A	
SONLARNI O'RGANISH SOHASI VA MASHG'ULOT NAMUNALARI.....	802
Нигора Мамаюсуфовна Кенжабоева, Тургуной Сайдуллаевна Абдиева,	
БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМНИНГ ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	807
G.Kushakova, K.Mirzayeva	
KOLLOBORATIV YONDASHUV ASOSIDA MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATID.....	812
G.Kushakova ,G.Jumaqulova	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	816
G.Kushakova ,M.Axmedova	
YANGI O'ZBEKISTON MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR.....	822
Алимова Нодира Саидахмедовна	
ИНТЕРЕС К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ.....	827
Toshpulatova Ma'mura Ismailovna, To'laganova Sayyora	
BOSHLANG'ICH MAKTABDA STEAM TEXNOLOGIYASI.....	831
Maqsuda Norbosheva	
TA'LIM-TARBIYADA MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY TARBIYA AN'ANALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH.....	836
Toshpulatova Ma'mura Ismailovna To'laganova Sayyora	
BOSHLANG'ICH MAKTABDA STEAM TEXNOLOGIYASI.....	842
Abdumajitova S.A	

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI VA LOYIHALASHTIRISH.....	846
Imomberdiyev Sultanmurad Saitg`aniyevich</b> BOSHLANG`ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA EKOLOGIK MAZMUNLI MASALALARDAN FOYDALANISH.....	850
Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN TADQIQOT VA O`QITISHNING AHAMIYATI.....	855
Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov O`QUVCHILARGA AXLOQIY-ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	860
<i>Gulnora Narmatova Tojiyevna</i> FANLARARO UZVIYLIKNI TA`MINLASHDA STEAM ASOSIDA O`QUVCHILAR KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O`ZIGA XOS XUSUSYATLARI.....	864
Hukimayev Kamoliddin Husniddinovich YOSHLAR VA MILLAT RUHIYATIDA - SPORTNING ROLI.....	870
<i>Saloxitdinova Navro`za Murodulla qizi</i></b> STEAM TA`LIMINI JORIY ETISHDA “TABIIY FANLAR” NING MOHIYATI....	873
Elmurod Tangirqulov Aliyarovich BOSHLANG`ICH SINFLARDA O`QUVCHILARIGA EKOLOGIK BILIM BERISHDA O`QITUVCHNING ROLI.....	878
To`rayeva Sayyora Sattorovna Maktabgacha ta'limning mohiyati va innovatsion yondashuv strategiyasi.....	884
To`rayeva Gulhayo Temirqul qizi</b> STEAM ta'lim texnologiyasi asosida boshlang`ich sinf darslarini tashkil qilish samaradorligi.....	892
To`xtayev J</b> Kichik yoshdagi o`quvchilarga xorijiy tillarni o`rgatishda kontentga asoslangan ta'lim.....	900
Xurramov Rustam Sayfuddinovich BOSHLANG`ICH SINFLARDA XALQ O`YINLARI YORDAMIDA O`QUV-BILUV FAOLIYATINI OSHIRSH.....	904
<i>Soxiba Xo`janazarova Xo`jaqulovna</i> BOSHLANG`ICH TA`LIM O`QUVCHILARIGA DARS BERISHDA ZAONAVIY TA`LIM TEXNOLOIYALARINI QO`LLASH VA FANLARARO BOG`LIQLIKNI TA`INLAS USULLARI.....	908
Botirova Dilbar Raximovna	

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA FANLARNI BIR BIRIGA BOG'LAB O'QITISH.....	912

MAMATQULOV ABDIKARIM SUVANOVICH

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHIDA EVRISTIK TA'LIM O'RNI.....	917

Aliyeva Feruza Nuriddinovna

O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHINI O'STIRISHDA SAMARALI INTERAKTIV METODLAR O'RNI.....	921

Xo'janazarova Saboxat Xo'jaqulovna. Amanova Ra'no Parpiyevna

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARNI ANIQ FANLARGA QIZIQISHINI OSHIRISH USULLARI.....	926

Mavlonova Zarxol Ko'chimovna

BOSHLANG'ICH SINIF "TABIY FANLAR" DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI.....	938

5-SHO'BA

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV STRATEGIYASI VA TENDENSIYALARI

Кашкынбаева Загира Кожабергеновна

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ.....	944

Salayeva Muhabbat Saburovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHNINIG NAZARIY ASOSLARI.....	949

Kushakova Gulnora Egamkulovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA PEDAGOGIK HURFIKRLILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI	952

Berdiyeva Oygul

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR BILAN GEOMETRIYANI O'RGANISH METODIKASI.....	957

Ravshanova Nargiza Norboevna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TA'LIM BERISHNING INNOVATSION SHAKLLARI.....	962

N.Ergasheva

YOSH AVLODNI MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASH ZAMON TALABI.....	969

Jabborova Marifat Qodiraliyevna

IKKI YOSHGACHA BO'LGAN BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA TA'LIMiy FAOLIYATLARNI O'TKAZISH USULLARI.....	973
Eshonqulova Ma'suda Xabibovna BO'LAJAK TARBIYACHI(O'QITUVCHI)LARINI METODIK TAYYORGARLIGINING MATEMATIK MAZMUNI VA USLUBIY TA'MINOT VAZIFALARI.....	975
Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna BOLALARNI TARBIYALASHDA OTA-ONALARNING PEDAGOGIK MADANIYATI.....	982
Kadirova Shaxnoza Xudoyberdiyevna, Choriyeva Durdona Abdiraim qizi MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA MILLIY G'URUR HISSINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI.....	986
M.M.Berdiyeva, Xolmirzayeva O'g'iloy Murotali qizi 5-6 YOSHLI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH METODLARI VA ULARDA XALQ OG'ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH.....	997
Barataliyeva Shahribonu Abdullayevna MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	1005
Boybo'riyeva Saodat Uralovna MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR O'RTASIDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	1009
Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI KENG KO'LAMLI ISLOHOTLAR- O'ZBEKISTON KELAJAGINING ASOSI.....	1016
Karimova Umida Sharipovna MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI.....	1020
Mamarasulova Iroda Jumanovna THE ISSUES OF CREATING DIFFERENT PLATFORMS FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES WITH THE HELP OF DIGITAL TECHNOLOGIES FOR PRE-SCHOOL EDUCATORS.....	1024
Xolboyeva Gulnora Ulashovna 6-7 YOSHLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA MAXSUS TAYYORGARLIGI	1029
Юлдашева Дилшода Тулкиновна ДИЗАЙН-ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ.....	1032

Qilichova Marhabo Xudoyqulovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR MATEMATIK
TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH.....1036

Shomuratova Sevinch Quvondiq qizi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KITOBGA BO‘LGAN
QIZIQISHLARINI TARBIYALASHDA OILANING O‘RNI.....1042

Asqarova Dilafruz Ibroximovna

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING
AHAMIYATI.....1047

Umida Karimova Sharipovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY
QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI.....1051

Кадирова Шахноза Худойбердиевна, Чориева Дурдона Абдираим қизи

MAKTABGACHA ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА
МИЛЛИЙ ГРУП ҲИССИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ.....1055

Erkinova Mehriniso Ro‘ziboyevna

MAKTABGACHA TA'LIM SOHASIDA YUNESKO TASHKILOTINING
HAMKORLIGI.....1060

Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna, Jumayeva Sayyora Shokir qizi

BOLALARDA IQTISODIY TARBIYA BERISH YO‘LLARI.....1065

Sheraliyeva Munavvar Abdullaevna

BIZNING FARZANDLARIMIZ YAXSHIROQ
KELAJAKKA MUNOSIB.....1068

Toshtemirova Dilnura Soxib qizi , Olimova Shaxlo Baxodir qizi

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TABIAT BURCHAGIDA
BOLALAR MEHNATINI TASHKIL ETISH USULLARI.....1077

Altibayeva Gulbaxor Majitovna

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA
TARBIYALANUVCHILARNI INTELLEKTUAL QOBILIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI.....1081

Sharapova Soxiba Toshbolta qizi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR FAOLIYATLARIDA
TRENINGLARNI QO‘LLASHNING O‘ZIGA XOSLIGI.....1085

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna

MAKTABGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUV ASOSIDA HAMKORLIKDA O‘QITISH
TEXNOLOGIYALARI.....1090

Shoira Toshtemirovna Shaymurotova

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUV
STRATEGIYASI VA TENDENSIYALARI.....1096

Suvanova Sevara Baxodir Qizi

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MAKTABGACHA
YOSHDAGI BOLALARNING TASVIRIY QOBILIYATLARINI
ANIQLASHDA TASVIRIY FAOLIYAT TURLARI.....1100

Suyunova Matluba Abdusaidovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK
KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH.....1105

Turdiyev Azamat G'ayratovich, Durmanova Gulchehra Dusiyarovna
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEDIAVOSITALARDAN
FOYDALANISH METODIKASINI SHAKLLANTIRISH.....1112

Hakimova Munavvar Ibragim qizi

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARDAGI
TADQIQOTCHILIK LAYOQATINI RIVOJLANTIRISHDA
TARBIYACHINING ROLI.....1117

Joniyeva Tursunoy Boboxon qizi

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODI
VOSITASIDA BOLALARNI AXLOQIY SIFATLARINI
SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....1122

Qilichova Marxabo Xudayqulovna, Yo'ldosheva Madinabonu Qahramon qizi
BO'LAJAK PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA INNOVATSION HAMDA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR.....1129

Altibayeva Gulbaxor Majitovna, Abdurasulova Moxiraxon Akmaljon qizi

MAKTABGACHA 6-7 YOSHLI BOLALARNI INNOVATSION TA'LIM
TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA INTELLEKTUAL QOBILIYATINI
SHAKLLANTIRISH JARAYONLARI.....1133

Abdumajitova S.A, Xolboyeva A.B

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA
RIVOJLANTIRISH UCHUN STEAM TA'LIM MUHITINI
YARATISH.....1137

Abdumajitova Sayohat Abduqosimovna, Salohiddinova Sadoqat Sayriddin qizi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INGLIZ TILINI O'RGATISH
USULLARI.....1141

Rayimov Begali Urolovich, Abdusattorova Iroda Ilhom qizi

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI
TARBIYALANUVCHILARIDA - MILLIY TUYG'U!.....1146

<i>Irnazarova Maqsuda Dustmurodovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA NUTQNING SHAKLLANISHI.....	1150
<i>Jo'rayeva Hulkar Ramazonovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIMNING SO'NGGI TENDENSIYALARI: TEXNOLOGIYA, INDIVIDUAL O'QISH VA AMALIYOTLAR.....	1153
<i>Худупова Сохиба</i>	
СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИИ СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА.....	1157
<i>Absamatova Zilola</i>	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI.....	1162
<i>Hayitova Dilrabo To`raqulovna</i>	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASI.....	1165
<i>Normamatova Feruza Abdushukurovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O`STIRISH MASHG`ULOTLARIDA INTERFAOL USULLARNI QO`LLASH.....	1169
<i>Nurboyeva Dilnoza Zoirovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT MASHG`ULOTLARIDA IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH.....	1173
<i>Yo`ldosheva Ozoda Xolmurat qizi</i>	
MAKTABGACHA TA'LIMDA MASHG`ULOTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O`YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	1177
<i>Salomova Maftuna To`ramurodovna</i>	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TAFAKKURINI RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN SAMARALI FOYDALANISH.....	1180
<i>Maxatova Soxida Mamaraimovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING USTUVOR VAZIFALARI.....	1184
<i>Sultonova Munavvar Panjiyevna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR ORASIDA HAMKORLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISH.....	1188
<i>Toshboyeva Mohira Mamadaminovna</i>	

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINING TAYYORLOV GURUHLARIDA BOLALARGA EKOLOGIK TA'LIM BERISH.....	1192
<i>Toshtemirova Bahoroy Ahmadovna</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MEHNATINING MAZMUNI.....	1197
<i>Xidirova Soxiba Abdumalikovna</i> MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNI BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRIDA FAOLIYAT MARKAZLARI VA TADQIQOTLI TAJRIBALARNING AHAMIYATI.....	1205
<i>Xudoyqulova Shaxnoza Baxtiyorovna</i> TAFAKKUR MUAMMOSI VA UNING YOSH DAVRLARIDA RIVOJLANISHI.....	1209
<i>Abduraxmonova Munavvar</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISH.....	1214
<i>Xodjayarova Sevara Abdimurat qizi</i> BO'LAJAK PEDAGOG TARBIYACHILARNI KREATIVLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARINI USLUBIY ASOSLARI.....	1219
<i>Sheraliyeva Munavvar Abdullayevna</i> BIZNING FARZANDLARIMIZ YAXSHIROQ KELAJAKKA MUNOSIB.....	1223
<i>Urazova Nafisa Gulimmatovna</i> BO'LAJAK TARBIYACHI –PEDAGOGLARNI KITOBXONLIK JARAYONINI SHAKLLANTIRISH	1232
<i>Xamzayeva Saodat Zafarovna</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING USTUVOR VAZIFALARI.....	1238
<i>Maxmudova Yulduz</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O`STIRISH MASHG`ULOTLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	1242
<i>Sapieva Nargiza Mamayusupovna</i> INNOVATSION YONDASHUV ORQALI IQTIDORLI O`QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI.....	1249
<i>Абиев Рузимурод Бахридинович.</i> ВОПРОСЫ НАЧАЛЬНОГО НАЧАЛЬНОГО КУРСА МАТЕМАТИКИ.....	1252

Nematov Ziyomhammad.

MATHEMATICAL FEATURES IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION.....1257

Burkhanov Sattor

CONCEPT OF METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN CONDUCTING CONSTRUCTIVE EDUCATION.....1264

O'roqova Gulsin Qambardinovna.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SAVODXONLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH.....1269

Boltayeva Sohiba Hamzayevna.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga savod o'rgatish jarayonining psixologik va lingvistik asoslari.....1275

Cho'tmatov Said Boymamatovich

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash usullari.....1284

Jumayeva Zumrad Omonovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda foydalaniladigan interfaol metodlar.....1293

Toropova Nodira Mingliqulova

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ifodali o'qitishda nutq vositalaridan foydalanish usullari.....1303

Ergashov Dilmurod Ergashevich

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida yaxshi o'qish malakalarini shakllantirish uslublari.....1312

Urunov Ikromiddin

Boshlang'ich sinflarda texnik vositalar yordamida o'qitishni tashkil etish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqishlarini shakllantirish muammosining adabiyotlarda o'rganganligi.....1318

Sadatova O'lmasoy Shaharovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarga qiziqishlarini shakllantirish muammosining adabiyotlarda o'rganilganligi Surxodaryo viloyati Sherabod tumani 60- umumiy o'rta ta'lim maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi.....1325

Mamataliyeva Qunduz Do'sboyevna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini harfiy ifodalar bilan tanishtirishning nazariy asoslari.....1332

Sattorova Dilshoda Djavliyevna

Umumta'lim tashkilotlarida alohida yordamga muhtoj bolalar uchun integratsiyalshgan ta'limni amalga oshirishning asosiy bosqichlari.....1336

Шомуродова Шахло Баходир кизи

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ РЕЧЕВОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ.....1340

O'roqova Gulsin Qambardinovna

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA SAVODXONLIK
KO'NIKMAALARINI SHAKLLANTIRISH.....1346

Salomov Abdinazar Abdivosixovich

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATSIYON O'QITISHNING O'ZIGA
XOS XUSUSIYATLARI 1353

Do'rmanova Dilafro'z O'tkirjon qizi

PEDAGOG FAOLIYATI VA O'QITUVCHI IMIJI TARIXIY AHAMIYATI
VA MUAMMOLARI TO'G'RISIDA SHARQ VA G'ARB OLIMLARINING
QARASHLARI.....1362

Do'rmanova Dilafro'z O'tkirjon qizi

INNOVATSION TA'LIMDA PEDAGOG OBRAZI VA IMIJINING MILLIY
TARBIYADAGI INTEGRATIV TUSHUNCHALAR VA
QARASHLAR.....1367

Саломов Абдиназар Абдивасихович

МАТЕМАТИКАНИНГ ФАНЛАРАРО АЛОҚАДОРЛИК ФУНКЦИЯСИ
АСОСИДА ЮҚОРИ СИНФИ ўҚУВЧИЛАРИНИНГ КўНИКМА ВА
МАЛАКАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ.....1374.

Abduganieva Shodiya Raxim qizi

TEACHERS CREATIVE APPROACH TO YOUNG GENERATION.....1389

Abduganieva Shodiya Raxim qizi

Ta'lim samaradorligini oshirishda o'qituvchilarning kreativ qobiliyatlari....1393

Mavlyanova Guzal Abduxalilovna

Murakkab mavzularni o'zlashtirishda dars
jarayonlarida birlamchi texnik mahsulotlar,
ko'rgazmali qurollar va laboratoriya jihozlaridan
samarali foydalanish bo'yicha mavjud
muammolar va ularning yechimlari.....1397

Tilavova Sayora Bekmurotovna

STEAM yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ekologik
kompetentligining mazmunini takomillashtirishning konseptual modeli.....1402

Mustarova Dildora Eshmamatovna

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini rivojlantirishda
STEAM yondashuvlarining afzalliklari 1407

Мирзорахимов Ойбек Кахрамонович

Игры, сближающие малышей друг с другом и с воспитателем. 1410

Umarova Zuxra Abduraxmanovna

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib
borishning amaliy ahamiyati.....1416

<i>Tashpulatova Dilorom Mukimovna,</i>	
Boshlang'ich maktab o'qituvchilarining ko'nikmalarini o'rgatish uchun hamkorlikda loyihalash usuli.....	1422
<i>Baxtiyorova Sevinch Elyor qizi</i>	
Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tarjimonlik professiogrammasi.....	1426
<i>Tilavova Sayora Bekmurotovna</i>	
Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi asosidagi fanlararo o'qitish Modeli.....	1431
<i>Xusnetdinov Ulugbek Imametdinovich</i>	
Yosh talabalarni eklogiya ta'limi mazmuni va texnologiyasini yangilash asosiy tengsiyalari.....	1436
<i>Qodirov Raxmon Karimovich</i>	
Sinfda kichik guruhlarda munozaralar o'tkazish va o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyati.....	1442
<i>Qodirov Raxmon Karimovich</i>	
O'quvchilarga tanqidiy fikrlashni o'rgatishning zamonaviy yondashuvlari.....	1448
<i>Tòlanov Sultonbek Azamjon ogli</i>	
Oliy ta'lim muassasasi talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish.....	1454
<i>Tòlanov Sultonbek Azamjon ogli</i>	
Talabalarni belbog'li kurash bo'yicha tayyorgarlikni oshirishning innovatsion usullari.....	1460
<i>Mo'yudinov Maxsudbek Rustambek o'g'li</i>	
Belbog'li kurash orqali pedagogik kompetentligini rivojlantirish.....	1464
<i>Мурзаев Абдулхамит Марифович</i>	
Национальная борьба на поясах – это культура национального таланта и образования.ональные виды борьбы на поясах.....	1468
<i>Isokov Shukhratbek Muydinovich</i>	
Pedagogical methods of training students in belt wrestling.....	1471
<i>Berdiyev Baxtiyor Choriyevich</i>	
Milliy kurash vositasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish.....	1474
<i>Mirzaxalilov Abror Xabirullaevich</i>	
Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali jangovor tayyorgarlik kompetentligini rivojlantirish	1479
<i>Xayridinov Behzod Kamoldin o'g'li</i>	
Kreativ topshiriqlarni ishlab chiqish xususiyatlari va metodikasi.....	1484
<i>Astanakulova Nasiba Uralovna</i>	
Raqamli ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli.....	1487